

**ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI
YAZARLARI BİRLİĞİ**

II. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayanlar
Yrd.Doç.Dr. Tacettin ŞİMŞEK
Bican Veysel YILDIZ

II. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayanlar
Yrd.Doç.Dr. Tacettin Şimşek
Bican Veysel Yıldız

Kapak Tasarımı
Cemile Yavuz

BASIM TARİHİ
Aralık 2015

ISBN: 978-605-63909-8-2

BASIM YERİ
KBN DİJİTAL BASKI TESİSLERİ
Maltepe-İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ Bican Veysel YILDIZ	7
Çocuk Edebiyatının Tanımı ve Uygulamasına Dair Yeni Bir Bakış Açısı Mehdi HEJVANI	9
Sosyolojik Kaygılar Bağlamında Çocuk Edebiyatı Beyhan KANTER	15
Çocuk Edebiyatında Tür Kavramına Yönelik Dikkatler Tacettin ŞİMŞEK	21
Çocuk Edebiyatı Kaynaklarından Masal İçin Bir Model Denemesi ve Örneklem Olarak Bir Keloğlan Masalı Tuba BENLİ	27
Hüseyin Cavid Efendi'nin Yaratıcılığında Türkçe Konuşan Çocuklar Lutviye ASGERZADE, Gülay SEFERZADE	41
Özbekistan'da Çocuk Şarkıları Dilshoda MUBARAKOVA	49
Çağdaş Azerbaycan Edebiyatında Çocuk Nesri Günay Ağamehemmed qızı QARAYEVA	55
Server Bedî Nam-ı Diğer Peyami Safa ve Çocuklar Yakup ÖZTÜRK	65
Lise Öğrencilerine Bir "Okuma Listesi" Önerisi: Edebiyat Öğretmenleri İle Mülakatlar Ali Fuat ARICI, M. Eyyüp SALLABAŞ	71
Okuma Kültürü Oluşturmada Gençlik ve Edebiyat Zeynep Sati YALÇIN	77
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Alanında Yeni Yazarların Yetiştirilmesi Emine USEIN	85
Tiva Çocuk Edebiyatının Şimdiki Durumu Ekaterina CHAMZYRYN	89
Türk Halklarının Çocuk Edebiyatının Antolojisi: Hazırlama Prensipleri ve Sorunları Zhanna YUSHA	93
Çocuk ve Gençlik Edebiyatındaki Sihirsel Unsurlar Üzerine Düşünceler Gülay KARAMAN	97
Tevfik Fikret'in Çocuk Şiirleri ve Şermin Kitabındaki Şiirlerinin Tahlili Yıldırım BULUT	105
Doğum Tarihlerine ve Kitapların Basım Yıllarına Göre Çocuk Kitabı Yazarlarının Konu Seçimindeki Farklılıklar Neslihan KARAKUŞ	111
Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Türler: Masallarda Bedii-Poetik Hareketler Nizamı Ebülfez EZİMLİ	125
İdealize Karakter Bağlamında Elif Şafak'ın Sakız Sardunya'sı Oğuzhan YILMAZ, Bekir Sittik KILIÇ	145
Tarihsel Bilinç Aktarımı Bağlamında Gülsevin Kırıl'ın Eserleri Yasin Mahmut YAKAR, Hatice Derya YILMAZ	153
Peyami Safa'nın "Dokuzuncu Hariciye Koşuşu" Romanında Çocuk Psikolojisi Eşqane BABAYEVA	161
AÇEV Çocuk Kitaplarında Değerler ve Değer Aktarımı Ahmet İhsan KAYA, Veysi ÇELEBİ	167
Children Literature in Pakistan: New Approaches and Challenges Abdul Fareed BROHI	173
Sözlü Halk Edebiyatı ve Çocuk Oyunları Nezaket Rıza kızı İSMAYILOVA	183
Azerbaycan Çocuklar Poeziyası - Çocuk Şarkıları Nəcəfova MERZİYYE	187
XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan'da Çocuk Edebiyatından Folklor Gelenekleri Ruhəngiz ALİYEVA	191
Modern Gençlik ve Klasik Edebiyatın Felsefi Fazileti - L.N.Tolstoy'un "Harp ve Sulh" Romanının Ahlak ve Eğitici Rolü Nesibe ABBASOVA	195
Dini İçerikli Çocuk Şarkı Sözleri Üzerine Bir İnceleme Şerife Nihal ZEYBEK	201
Çağdaş Azerbaycan Çocuk Şiiri Dilara ALİYEVA	209
Çocuk Kitaplarının Azerbaycan Okullarında Öğretimi Nurane ELİYEVA	213
Çocuklara Millî Kültür Aktarımında Çizgi Filmlerin Önemi: Dede Korkut Hikâyeleri Örneği Muammer HARDAL, Recep KILIÇ	219
XX. Asrın Başlarında Azerbaycan'da Romantizm ve Eleştirel Realizm Akımında Gelişen Çocuk Edebiyatı Seriyeye GÜNDOĞDU	229
Çağdaş Azerbaycan Dramlarında Genç Neslin Oluşmasında Çevre Sorunu Leyla ALLAHVERDİYEVA	237
Kuduz Köpek Çocuk Romanında İran Türkmenleri Serpil KOÇ KONUKSEVER	243
Çocuk ve Genç Okur Kitleleri İçin Uygunlaştırılmış Dünya Klasiklerini Çevirelim mi, Çevirmeyelim mi? Sara BOKAİE	253
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Modern Olabilir mi? Hossein BOKAİE	257
Why and How Should the Children of the Internet Age Get Acquainted With Old Classics? Ali Asghar SEİDABADİ	261
Dede Korkut Hikâyelerinin Çocuk Eğitimine Katkıları Nuriye BASTEM	269

Çocukların Dil Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Rolü Niloufar Bagherzadeh AKBARİ	289
Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Varlık, Nesne ve Kavram Adlarının Çocuk Eğitiminde Kullanılması Nazire ERBAY	295
Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi Olarak <i>Talebe Defteri</i> Gökçe ULUS	311
Çocuk Tiyatrosunda Toplum Eleştirisinin İmkânı: <i>Teneke Şövalyeler</i> Elmas ÇİÇEK ÖZTÜRK, Hüseyin ÖZTÜRK	323
Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Sözlü Kültür Ürünlerinden Yararlanma Yöntemleri: Destan Örneği Ali YAKICI	329
Kırgız Sözlü Geleneğinde Çocuk Folkloru ve Tabışmaktar (Bilmeceler) Ergün KOCA, Ayşen KOCA	335
Kırgız Çocuk Folkloru ve Beşik İrları (Ninniler) Ayşen KOCA, Ergün KOCA	355
Zülfü Livaneli'nin <i>Son Ada'nın Çocukları</i> Hikâyesindeki Çocuk, Toplum ve Çevre İlişkilerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım Süreyya DOĞAN	367
Tematik Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlere İlişkin Bir Değerlendirme Yasemin BAKİ	375
Muzaffer İzgü'nün Romanlarında Çocuk Gözüyle Yoksulluk Sevgül TÜRKMEÑOĞLU	391
Çocuk Kitapları ve Görsellik Ecem SATILMIŞ	397
Çağdaş Kırimtatar Çocuk Edebiyatı ve Onun Okul Öncesi Eğitim Merkezinde Öğrenilmesi Enise ABİBULLAYEVA	403
Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Yerli ve Yabancı Eserlerde Millî- Manevi Değerlerin Konu Edilmesi Hanım ABDULLAYEVA	409
Nizami Gencevi Şiirlerinin Sözlü Edebiyat Birikimleri Aracılığıyla Çocuk ve Gençlerin Yetişmesinde Rolü Fidan KASIMOVA	415
Okuma Alışkanlığı Üzerine Bir Analiz Yasemin KUŞDEMİR, Pınar BULUT	421
Mehmet Akif Ersoy Eserlerinin Çocuk ve Genç Kahramanlarının Manevi Dünyası Leyla KERİMOVA	431
Çocuk Edebiyatında Çevre Sorunu Ayşe Nur NARBOĞA	439
Çocuk Kitaplarının Anlatım ve Biçimsel Olarak Çocuk Yayınları Niteliklerine Uygunluğu Seher KEÇE TÜRKER	447
Masalları Anlamada Yöntem Pınar ÜNLÜER	453
Kirimtatar Folklorunun Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Türleri Susanna ABLÂMETOVA	459
Ülker Köksal'ın Çocuk Tiyatrolarında Metinlerarası İlişkiler Metin AKYÜZ	465
Kazak Çocuk Edebiyatının Gelişme Yolları Danday İSKAKOV	471
Uygur Türkçesi Konuşan Çocuklar ve Gençlerin Sorunları Mehmet RUZİBAKİ	477
Makedonya Türk Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Necati Zekeriya'nın Önemi Aktan AGO, Osman EMİN	491
Sürelî Çocuk Yayınlarında Yer Alan Hikâye Edici Metinlerin Çocuğa Görelik Durumu Hülya KODAN	503
Fablların Eğitsel Karakteristiği Üzerine: La Fonten Orman Mahkemesinden La Fontaine'e Bakmak Beytullah KARAGÖZ	509
Lemia Balı'nın <i>Öksüz</i> Adlı Eserinin Polisiye Çocuk Romanı Çerçevesinde İncelenmesi Erhan AKDAĞ	519
Yurtdışında Türkçe Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sorunları Şükran YARGI	523
Çocuklarda Millî Düşüncenin Oluşumunda Laylaların Rolü Xuraman HASANOVA	529
<i>Küçük Prens</i> ve <i>Küçük Kara Balık</i> Çerçevesinde Doğudan Batıya Özgürlük Anlayışı Funda BUGAN	535
Klasik Ahlakî-Didaktik Eserlerin Çocuk ve Gençlerin Eğitim-Terbiyesine Manevi Etkisi Kâminâ HAVİLKIZI	543
Türkleşmek, İslamlaşmak İdeallerine Doğru (Hüseyin Cavid Eserlerine Dayanarak) Hakikat NEBİ KIZI	547
Her Yaştan Çocuklara Edebiyat Dergisi: <i>Beyazbulut</i> Elif Konar ÖZKAN, Ümit Yaşar ÖZKAN	553
<i>Küçük Prens</i> 'in Televizyon Dünyasına Girişi: Masumiyetin Yok Oluşu Ayşe BİLGİNER KUCUR, Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN	561
Ömer Seyfettin'in Seçme Hikâyelerinde Çocuk ve Çocukluk Figürü Hüseyin SAYIN	567
Modern Dünyanın Vaadi: Proje Çocuklar Şeyma B. ERDOĞAN, Ayşe KUCUR	579
İlk Gençlik Çağında Eleştirel Düşünme Becerisinin Kazandırılmasında Fabl Türünün Kullanımı Müzeyyen ALTUNBAY	587
Yoksa Sen Daha Okumadın mı? Bir Online Okuma Platformu Olarak Wattpad ve Sanal Dünyanın Gençlerinde Sanal Okuma Kültürü Osman ÇOBAN	595
<i>Sol Ayağım ve Kardeşim Benim</i> Adlı Çocuk Romanlarında Engelliliğe Ailenin, Toplumun ve Engellinin Bakış Açısı Yasemin Gül GEDİKOĞLU ÖZİLHAN, Şule KARADAYI	601
Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Yazarlarından Xanımana Əlibəyli ve Eserləri Üzerine Bir Değerlendirme Raşit KOÇ	609

Mirze Alekber Sabir'in Öznesi Çocuk Şiirleri Niyameddin HAŞİMOV	617
Çocuk Edebiyatında Gezi Yazısı Türü ve Çocuk Dergilerindeki Örnekleri Mustafa Said KIYMAZ	625
Çocuk Dergilerinin Kısa Ömürlü Olma Nedenleri (1869-1928) Müzeyyen ALTUNBAY	633
<i>Jane Eyre</i> Romanında Jane Eyre'in Çocuk Dilinin Masumiyeti ve İçinde Bulunan Örtük İletilere Eleştirel Bir Bakış Şule KARADAYI, Yasemin Gül GEDİKOĞLU ÖZİLHAN	641
Behiç Ak'ın "Galata'nın Tembel Martısı" İle "Vapurları Seven Çocuk" Öykülerinde Kentleşme ve Yitirilen Değerler Tahir ZORKUL, Veysi SEVİNÇLİ	647
Çocuk Edebiyatında Çocuk Folklorundan Yararlanmanın Biçim ve Usulleri Aynur XALİLOVA	655
Yüzeyselleşen Edebiyat Ortamında Çocuk ve Gençlerin İdeal Gerçeklik ve Aktüel Gerçeklik İkileminde Algı ve İlgisi Sorunsalı Ahmet FİDAN	661
Çocuklara Yönelik Tarihi Romanlarda Vatan Sevgisi: Sara Gürbüz Özeren'in <i>Vatanın Kilidi Çanakkale</i> Örneği Soner GARİP	673
Din ve Cinselliğe Odaklanmış Bir Çeviri eser: <i>Orada mısın Tanrım? Benim, Margaret: Türkiye'deki Çocuk Okur ve Ebeveyn</i> Açısından Bir Değerlendirme Hüseyin ÖZTÜRK	679
Necati Tosuner'in "Keleş Osman Evden Kaçıyor" Öyküsünde Çocuklar ve Yetişkinler M. Abdullah ARSLAN	685
Çocuklara Ölümünden Bahsetmek: Dört Eser, Dört Farklı Bakış Hüseyin ÖZTÜRK	689
<i>Eşsiz Nur</i> Fantastik Macera Roman Serisinin Siyer ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi Nevin SOYSAL AYDIN	699
Experiencing Writing, Throughout "Experience Room" Fereydoun Amuzade HALİLİ	721
Dünya Çocuk Evrenkenti Abdülkerim DİNÇ	733
Refik Zeka Handan Edebiyatında Türkiye Mevzusu Aynure PAŞAYEVA	735
Gençler Mutluluk Arayışında (H. Cavid Yaratıcılık Temelinde) Aynure MUSTAFAYEVA	743
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazı Atölyesi Modeli Olarak Fanzin Çalışması Bican Veysel YILDIZ	747
Nâbî ve Vehbî'nin Nasihat Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları Abdullah AYDIN	757
Bir Çocuk Kitabının Oluşumu İlginç Veyeri ALACA	767

SUNUŞ

Bican Veysel YILDIZ

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Başkanı

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'ni kurarken önümüze büyük hedefler koymuştuk. Çevremizdeki birçok insanın ütopya olarak gördüğü hedeflerdi bunlar. Büyük sorunlarla boğuşan bir dünyada bu büyük sorunların çözümüne katkı sunmaya adaysanız büyük hedefleriniz ve bunları gerçekleştirmek için büyük gayretleriniz olmalı. Yoksa sadece büyük laflar etmiş olursunuz.

Çocuk edebiyatının bütün taraflarını, bütün paydaşlarını bir araya getirmek gerektiği inancıyla 2014 yılında başlattığımız ve her yılın ekim ayında düzenli olarak devam ettirmeyi planladığımız Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, çalışmalarımız içerisinde en çok önemseydiğimiz etkinliklerimizden biri. Çocuklar için yazan insanların, çocuğa ve onun edebiyatına dair bilimsel çalışma yapanların, çocuklardaki her değişim ve gelişmeyi izlemek gibi bir mecburiyetleri var.

Çağın değişen şartlarını, bu şartların çocukların hayatlarına yansımaları, hassasiyetlerine etkilerini görmeden ve bunları göz önünde bulundurmadan çocuk edebiyatı alanında gerçek anlamda başarılı eserler üretmek mümkün olamaz. Sadece çocuğun değil, baskı teknolojisinin, medya imkânlarının değişim ve gelişim süreçleri de günümüz dünyasında edebiyat çalışmalarını hem ürünlerin türleri açısından hem beğenilme ve etki alanları bakımından doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden çocuk edebiyatı alanında eser veren yazar, şair, çizer ve diğer sanatçılar ile bu alanda bilimsel çalışmalar yapan, araştırmalar sürdüren akademisyenlerin, çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki ürünlerin sunucusu ve yayıcısı olan yayıncıların aynı zeminde buluşması gerekiyor. Bu buluşmada ihmal edilmemesi gereken iki taraf daha var: Çocuklar, gençler ve onlarla çocuk edebiyatının buluşmasında en aktif görevi üstlenen eğitimciler. İşte bu yüzden Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu çalışmalarımıza yazarları, şairleri, çizerleri, akademisyenleri, yayıncıları, öğretmenleri ve diğer eğitimcileri, çocuk ve gençleri davet ediyoruz. Bu alandaki eksiklikleri gidermek, zorlukları aşmak, başarıyı ve güzellikleri yakalamak ancak bu paydaşların sağlıklı ve etkili iletişimi ile mümkün olacaktır.

II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, artık bu alanda rüştümüzü ispatlamış olduğumuzun bir göstergesidir. Birinci sempozyumda 6 ülkeden 15 üniversitenin mensubu akademisyenlerce 24 bildiri sunulmuştu. II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu için 19 ülkeden, 50 değişik üniversiteden akademisyenlerden, yurt içinden ve yurt dışından öğretmenler ve yazarlardan 113 bildiri başvurusu oldu. Bilim kurumumuz bunlardan 95 tanesini sözlü sunuma değer buldu. Bildirilerin hacmi 900 sayfayı aşınca kitabımızda yazı boşluklarını azaltarak ve punto küçülterek 764 sayfalık bir bildiriler kitabı hazırladık. Bu birikim hepimizin. Derneğimiz, ülkemizin ve ülkelerinizin çocuk edebiyatına sizlerin bu birikimini kazandırmış olduğu için onur duyduk.

İnsandan ve insanlıktan umudumuzu kesmeden, yılgınlığa düşmeden çalışmak zorundayız. Savaşlara karşı isek savaştan yana olanlardan daha çok çalışmak zorundayız. Barışın ve sevginin kazanmasını, çocuklarımızın daha güzel bir dünyada yaşamasını istiyorsak gecemizi

gündüzümüze katıp çalışmak zorundayız. Her geçen gün üçüncü bir dünya savaşına adım adım yaklaşılan bir çağda biz yazarlar, şairler, akademisyenler, aydınlar olarak silah tüccarlarından daha çok çalışmak, savaş isteyenlerden daha gözü kara olmak zorundayız. Şehirlerin insanı makineleştirdiği, siyasi kavgaların ve çıkar savaşlarının insanı ölüm makinesine çevirdiği bir çağda içindeki çocuğu, çocuk saflığında duyguları korumak ve yaşatmak zordur. Bu zoru bir küçük çocuk kadar cesur, korkusuz ve bir o kadar temiz kalabilenler başarabilir ancak. Biz büyümeyen çocuklar olduğumuz için çocuk edebiyatını önemsemeye ve içimizdeki çocuğun sesine kulak vererek çocuklar için düşünmeye, konuşmaya ve yazmaya devam edeceğiz.

II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu için uzaktan yakından gelen değerli misafirlerimize, başta Akademik Kurul Başkanımız Sayın Yrd. Doç. Dr.Tacettin Şimşek ve Sayın Mehmet Akpınar ile Sayın Gülay Sormageç olmak üzere derneğimizin yönetim kurulu üyesi arkadaşlarımıza çalışmalarımıza katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Etkinliklerimizin öğretmenlere duyurulmasındaki desteklerinden dolayı İstanbul İl Milli Eğitim Müdürü Sayın Dr. Muammer Yıldız ve İstanbul İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Sayın Murat Adalı'ya teşekkür ederiz.

II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu ve Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'na desteklerinden dolayı Anadolu Eğitim Kültür Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı AKSEV'in Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Bahattin Buğday ve vakıf yönetim kurulu üyelerine derneğimiz adına teşekkür ederiz.

II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu ve Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'na evsahipliği yapan Üsküdar Belediye Başkanı Sayın Hilmi Türkmen'e, Üsküdar Belediyesi Eski Başkanı Sayın Mustafa Kara'ya, Üsküdar Belediye Başkan Yardımcısı Sayın Zeki Bıyık'a desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

ÇOCUK EDEBİYATININ TANIMI VE UYGULAMASINA DAİR YENİ BİR BAKIŞ AÇISI

Mehdi HEJVANI*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı çocuk edebiyatının tanımını ve uygulama alanını genişletme çabasıdır. Bugüne kadar çocuk edebiyatının tanımı “yetişkin merkezli” ve “eğitim merkezli” bir durum söz konusuydu. Yani teorik metinlerde çocuk edebiyatını, genelde önceden belirlenen hedefler doğrultusunda ve eğitim-öğretim kastiyle çocuklar için yetişkinlerin kaleme aldığı metinlerle sınırladık. Bu edebiyat türünün uygulaması “çocuk eksenli” bir amaca matuftu. Yani çocuk edebiyatının tek muhatapları olarak sadece çocukları varsaydık. Yazar bu çalışmada çocukluk tanımında ve muhatap kitlede meydana gelen değişimleri göz önüne alarak çocuk edebiyatının hem tanımını hem de uygulama alanını klasik sınırlarından çıkarmayı ve genişletmeyi amaçlamaktadır. Klasik tanımda mesele eğitim-öğretime odaklı ve yetişkin merkezlidir. Oysa estetik etkenler ve çocuk odaklılık da önem arz etmektedir. Bu durumda tanımı bir eksenenden / merkezden dört eksene / merkeze genişletmemiz mümkün. Önerdiğimiz üç eksen.

1. Kaleme alınırken özel bir muhatap kitleye dönük olmaksızın ya da yetişkinlerin muhatap kitle olarak hedeflendiği, ancak büyükler tarafından tavsiye söz konusu olmadan zamanla çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebi eserler.

2- Kaleme alınırken özel bir muhatap kitleye dönük olmaksızın ya da yetişkinlerin muhatap kitle olarak hedeflendiği, ancak eğitimciler, çocuk edebiyatı uzmanları ve çocuk uzmanları tarafından çocuklar için uygun görülen edebi eserler.

3- Bizzat çocuklar tarafından çocuklar için veya özel bir muhatap kitle olmaksızın kaleme alınan ve çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebi eserler.

Uygulama konusuna gelince öyle anlaşılıyor ki klasik tanımda bu edebiyat türünün tek muhatap kitlesi olarak çocuklar öngörülmüştür. Oysa son yıllardaki değişimlere dikkat edildiğinde yetişkinlerin de bu tür edebi eserlere ihtiyacı olduğu görülür.

Yazarın çocuk edebiyatının “neliği” üzerine en temel tartışmaları / düşünceleri “Çocuk Edebiyatının Estetiği” adlı kitabında yayımlanmıştır. Bu makale ise konuyu bir başka açıdan ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, İran, tanım, uygulama, yetişkin eksenli, çocuk eksenli.

Neden Çocuk Edebiyatı Hak Ettiği Öneme ve İtibara Sahip Değil?

Çocuk edebiyatçıları, genellikle işin ehli olanların ve seçkinlerin işlerine gereken önemi vermemelerinden şikayetçidirler. Bu durumun sebeplerine dair birçok şey söylendi, ancak çalışmamızın konusu bu olmadığı için detaya girmiyoruz. Fakat şu kadarını söyleyelim. Kalbi çocuk edebiyatı için çarpanlar, bu ilgisizliğin ve merhametsizliğin sebeplerine dair daha çok dış ve sosyal sebepler sayarlar. Oysa iç ve teorik etkenlerin de böyle bir sorunun ortaya çıkmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bize göre çocuk edebiyatı teorisi en az iki açıdan gözden geçirilmeli ve yenilenmeli: Birincisi tanım, ikincisi uygulama. Kendi kendimize şu soruyu sormamız gerekir. Klasik tanımlar ve uygulama alanları, bugünkü atmosferi ve ihtiyacı karşılıyor mu? Yazarın cevabı olumsuzdur ve çabası dünden farklı bir bakış açısı ortaya koymaktır.

* Doç. Dr., Azad-i İslami Üniversitesi İslamşehr Birimi, Tahrân-İran, mehdihejvani@gmail.com, m.hejvani@ofocqo.ir

Klasik Tanımlar ve Uygulamalar

Çocuk edebiyatının tarihçesi bu edebiyat türünün İran’da meşrutiyetten sonra eğitim-öğretim uzmanları tarafından şekillendirildiğini gösteriyor. Bugünkü biçimiyle bu yöndeki ilk girişimler Cebbar Bağcıban gibi meşhur simalara atfedilir. Bağcıban, çocuklar için kaleme aldığı ilk eserini yaklaşık olarak 1300 (1921) yılında yayımladı (Ferhengname, cilt 2: 176). Bağcıban’ın eğitimci yönüne vurgu yapmamızın sebebi, sadece onun öğretmen olması değil. Zira böyle bir bakış açısının olduğu kitaplarının konusundan da anlaşılabilir. Nitekim böyle bir bakış açısı o dönemin özel ve doğal şartlarıyla alakalı bir durumdur. Söz konusu dönemde çocuklar için eser ortaya koyan diğer isimlerin çalışmalarına da bakıldığında estetikten çok eğitime odaklandılar. Eğer o yılların şartlarını göz önünde bulundurursak biz de muhtemelen bundan başkasının mümkün olmadığı sonucuna varırdık.

Eğitim – öğretim odaklı bu bakış açısı İslam devriminden önceki yıllarda yerini siyasi eğilime bıraktı. Devrimden sonra ise çocuk edebiyatı yavaş yavaş bağımsız bir kimlik kazanmaya başladı. Bu alanda eser verenler en azından teoride şu noktaya vardılar. Çocuk edebiyatı, büyüklerin baktığı yerden değil de çocuğun dünyasına riayet ederek üretilirse, daha büyük başarılar elde edilecek. Diğer bir ifadeyle çocuk edebiyatını çocuğun penceresinden bakarak üretmek gerektiğini kavradılar (Hejvani, 1379 / 2000: 21).

Bütün bunlarla birlikte öyle anlaşılıyor teorik ve kuramsal boyutta çocuk edebiyatına dair tanımlarımız hâlâ geleneksel formunu korumakta ve eğitimcilerin etkin olduğu dönemin özelliğini taşımaktadır. Yani çocuk edebiyatı ister İran’da ister diğer ülkelerde olsun son dönemde ve günümüzde uzmanların kaleme aldığı metinlerde bile klasik ve yetişkin merkezli bakış açısına dayanılarak tanımlanmaktadır: “Büyükler tarafından, çocuklar için üretilen yaratıcı metinler.” şeklinde.

Bu tür tanımlarda söz edilmeyen veya öncelenmeyen şey şudur. Çocuk edebiyatının bir boyutu çocuklar için yazılmamış olsa da bizzat çocukların kendileri tarafından bir yığın edebi eser arasından beğenilen ve pratikte çocuklara uygun olan eserler. Bu sorunu şöyle de ifade edebiliriz. Öykülerin ve şiirlerin çocuğun dünyasına hitap edip etmediğinin ölçüsü, yetişkin müellifin niyeti idi, muhatap olan çocuğun beğenisi değil. Eğer çocukların kendileri genel edebi eserler arasından bir metni okusalar, anlasalar ve beğenseler; bu durumda yeni bir olgu söz konusudur. O da şu ki çocuklar kendi tercihlerini yaparak büyüklerin kendileri için yaptıkları tercihleri eleştiriye tabi tutuyor ve onların bakış açısını düzeltiyorlar. Eğer çocuklar için kitap seçiminde sadece psikolojinin bulgularına dayanır (ki psikolojinin bulguları da nispi ve ihtilaflıdır) ve çocukların kendi zevklerini göz ardı edersek, hata etmiş oluruz.

Tabii sizler eleştirmeden önce şu noktayı izah etmem gerekir. Evet, yetişkinler için kaleme alınan birçok öykü ve şiir bugün pratikte çocukların beğenisini kazanmış durumdadır ve biz bugün bu tür eserleri çocuk edebiyatı havzası içinde değerlendiriyoruz. Ancak burada şöyle bir durum söz konusudur. Bu pratikler belli bir program ve amaç dahilinde gerçekleşmiyor. Aksine büyükler için kaleme alınan eserlerin zamanla kenarda kıyıda kalanları ve çoğu zamanda tesadüf eseri çocukların beğenisine mazhar oluyor. Söz gelimi Oliver Twist’in “Charles Dickens” ve Jonathan Swift’in “Gulliver Yolculuğu” adlı romanları buna açık bir örnektir. Zira bu romanlar çocuklar veya ergenler için yazılmadılar, ancak zamanla onların ilgisini çekti. Diğer bir ifadeyle büyükler, yetişkinlere hitap eden birtakım öykü ve şiirlerin çocuk okuyucuların da ilgisini çektiğini gördükleri halde; çocuk edebiyatı havzasını genişletmek için bu eserleri de araştırmayı ve çocukların istifadesine sunmayı düşünmediler. Ancak gelin kendi kendimize soralım: Neden şu ana kadar böyle bir çalışma yapılmadı? Bizim aklımıza şu ihtimaller gelmektedir: Yetişkinlerin korkuları.

Yetişkinlerin Korkuları Nelerdir?

- Yetişkinlerin çocuklarla ilgisi olmayan bakış açılarının çocukların dünyasına girerek onların psikolojik ve zihni dünyalarını kirletmesi kaygısı.

- Bu iki edebiyat havzanın (yetişkin edebiyatı ve çocuk edebiyatı) birbirine karışması kaygısı. Bu durumda çocuk kitapları alanıyla meşgul olanların artık felsefi varlığı ortadan kalkacak! Zira sınırların ortadan kalkması gerektiğini kabul etmek, pratikte bunca yıldır sınırları anlamsız ve gerçek dışı bir alanla uğraştığımızı kabul etmek anlamına gelecek. Yıllarca kabul ettiğimiz ve yaşattığımız tabuları yıkmak, çok zor ve sıkıntılı bir durumdur.

- Ders kitaplarını bu açıdan yeniden düzenlemek, yani ilmi çocuklar için daha sade bir dille yazmak mümkün diye düşünmüş olabilir. Ancak edebiyat için böyle bir imkan söz konusu değil. Zira edebiyatın sadeleştirilmesi ölümle eşdeğerdir.

Mesele her ne olursa olsun, ister yazarın bu zannı gerçeğe uygun olsun, ister olmasın; sorunun aslı bütün varlığıyla karşımızda duruyor. O da şu ki, çocuk edebiyatının tanımı ve uygulama alanı yeni bir bakış açısıyla ele alınmalı. Biz de bu iki konunun her birini ayrı ayrı ele alacağız.

Tanıma Dair Yeni Bir Bakış Açısı

Çocuk edebiyatı tanımını bir merkezden / eksenden dört merkeze / eksene genişletmemiz mümkün. İlk eksen şu ana kadar olan şu eksendir:

Yetişkinler tarafından çocuklar için üretilen edebi eserler.

Bir veya iki eksen de özetlenmesi mümkün olan diğer üç eksene dair önerimiz ise şu şekildedir:

1- Yetişkinler tarafından herhangi bir muhatap kitle hedeflenmeksizin veya büyüklerin okuması için kaleme alınan; ancak zamanla ve büyükler tarafından önerilmeksizin çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebi eserler.

2- Yetişkinler tarafından herhangi bir muhatap kitle hedeflenmeksizin veya büyüklerin okuması için kaleme alınan; ancak eğitimciler, çocuk edebiyatı uzmanları veya çocuk uzmanları tarafından okunan ve çocuklar için uygun görülen yaratıcı edebi eserler.

3- Çocuklar tarafından sırf çocuklar için veya herhangi bir muhatap kitle olmaksızın kaleme alınan ve çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebi eserler.

Alanı Hangi Taraftan Olursa Olsun Daraltma Eleştirisi

Bize göre bu eksenlerin hiçbirisi tek başına bu edebiyat havzasının hakkını veremez. Bilakis her biri bu alanın ancak bir bölümünü anlamlandırabilir. Çocuk edebiyatını bu dört biçimden herhangi birine hasretmek aynı derecede zararı verir. Hangi yönden olursa olsun her türlü daraltma çocuk edebiyatını sınırlar. İster “Çocuk edebiyatı, sadece yetişkinler küçükler için ürettiği şeyden ibarettir.” seçeneğini tercih edelim. İster “Çocuk edebiyatı, sadece çocukların kendilerinin çocuklar için yazdığı şeyden ibarettir” seçeneğine inanalım.

İkinci seçeneğin hedefi çocuk ile yetişkin arasında bir çatışma icat ederek “Bugüne kadar merkezde / eksende yetişkinler vardı, bundan sonra onların elini bu işten keselim ve sadece çocukları merkeze yerleştirelim.” demek. Bu devrimci ve idealist görüşü dile getiren eleştirmen, Zerri Naimi’dir. O “Devrimci Bir kuram: Çocuk ve Ergen Edebiyatının Feodalizmde Nasıl Deprem Yapabiliriz?” adlı makalesinde çocuk edebiyatını, bizzat çocukların kendileri için ürettikleri edebiyatla sınırlamamız gerektiğini söylüyor (Naimi, 1384: 120). Çocuk edebiyatını çocukların birbirleri için ürettiği eserlerle sınırlamanın, onları büyüklerin ürettiği edebiyattan mahrum etmek olduğu izahtan varestedir. Çocukların, çocuk edebiyatının tek yaratıcısı olduğunu iddia etmek, tıpkı yetişkinlerin bu alanın sorgusuz sualsiz tek hakimleri oldukları iddiası kadar realiteden uzak sloganik bir söylemdir. Tabi çocuk edebiyatı üretiminde önceliğin ve merkeziliğin çocuklarda olması gerektiği söylemi, başka bir konudur. Ancak çocuk edebiyatını çocuklarla sınırlamak, bugün olduğundan daha da küçültür. Bunun sonucu da iki nesil arasındaki bağı koparmak olur. Ki böylesi bir sonucu Kesinlikle Naimi’nin de isteyeceği bir durum değildir. Bütün bunlara rağmen üslubu sert ve şiddetli olsa da Naimi’nin kastı büyüklerin çocuk edebiyatı alanında olmalarını reddetmek değildir. Zira kendisi de bir yetişkin olarak büyük fedakarlıklarla ve hiç usanmadan büyüklerin kaleme aldığı kitapları mütalaa ederek bunların arasından birçok

eseri çocuklara da tavsiye etmiştir. Bu nedenle onun devrimci edebiyat tercihi ve böylesine sert ve hicivli bir üslubu tercih etmesi, söyleminin önemini vurgulamak içindir. Daha sade bir ifadeyle tartışma ve diyalogu geliştiren bir tartışma konusunu ortaya atmayı hedefliyor.

Tanım konusunda ilk eksene eklediğimiz üç eksen olgusunun yeni bir şey olmadığı, pratikte çocuk edebiyatı metinlerinde ve özünde böyle bir gerçekliğin zaten var olduğu yönünde eleştirileriniz olabilir. Evet, muhtemelen bu üç eksen de farkında olmadan veya bilerek işin ehlinin zihninde vardır. Ancak birincisi ilk eksen kadar itibar ve öneme haiz değiller ve bu eksenlere gerekli ehemmiyet gösterilmemiş ve yatırım yapılmamıştır. İkincisi kuramsal ve teorik alanda böyle bir tespit söz konusu değil veya bu duruma çok az değinilmiştir.

Çocuk edebiyatının tanımında bir genişletme yapmanın gerekliliğinden biri de dönemin şartlarının değişmesidir. Çocuklar değiştirler ve kendilerinden önceki nesillerle kıyaslandığında zihinsel olarak eski yaşlılarından daha ilerdedir. Dönemin şartları da tamamen değişti. Kitle iletişim araçları nitelik açısından ilerledi, nicelik açısından da çeşitlendi ve çoğaldı. Aynı şekilde çocuklar artık kitle iletişim araçlarına çok daha kolay ulaşabiliyor. Onlar isteyerek veya istemeyerek büyüklerin meseleleriyle eskisinden daha fazla boğuşuyorlar, daha çok eleştiriyorlar ve bu alanda daha çok okumalar yapıyorlar. Ki geçmişte bu durum bu şiddette ve bu hacimde değildi. Bu durumda kendi kendimizi şunu soralım. Bizim de teorik estetiğimizi değiştirmemiz ve büyüklerin kaleme aldığı eserlerden çocukların anlam ve ilgi dünyalarına uygun olanları araştırıp bulmamız daha iyi olmaz mı? Burada uygun eserlerden kasıt, hiç kimsenin çocuk yazarı olarak görmediği ve kendilerinin de kendilerini öyle tanımlamadıkları yazarların çocuklar için uygun olan eserleridir. Yayıncılar tarafından yayımlanan ve kimsenin onları çocuk kitapları yayıncıları olarak görmediği (hatta kendilerinin bile öyle görmediği) yayınlar. Şekilsel olarak (tür, karakter boyutu, sayfa düzeni, resimlendirme vs) çocuk kitapları piyasasındaki eserlerle benzerlik taşımayan metinler.

Şunu demek hakkımız olsa gerek. Çocuk edebiyatı eleştirmenleri, sadece çocuk kitapları yayımlayan yayın evlerinin markalaşmış ve çocuksu isimler taşıyan eserlerini inceliyorlar. Çocukların yaşamına veya en azından daha çok kitap okuyan ve daha kültürlü çocukların kitap yoksunluklarını giderebilecek ve onlara yeni bir bakış açısı kazandıracak yığınla eserleri incelemiyorlar. Ki bu tür eserlerin tek suçu; önceden büyükler tarafından çocuklar için yazılmaması ve çocuk kitapçıları tarafından yayımlanmamış olması!

Bu düşüncemize şöyle bir cevap gelmesi muhtemel. Böyle bir şey yetişkinler tarafından zaten yapıldı. Örneği de İran ve dünya klasiklerinden çocuklar için seçilen, yeniden yazılan veya yeniden üretilen yığınla eser. Evet, doğrudur. Ancak klasik ve eski edebiyata olan bu yaklaşımın temelinde çocukların ahlaki açıdan eğitim – öğretimi için kaygılanan o yetişkince muhafazakar tutumlar söz konusudur. Bizim ise sözünü ettiğimiz mesele şudur. Acaba bizler bu eğitsel kaygıları da koruyarak (ki bunun da niteliği ve niceliği tartışılmalı) yetişkin edebiyatı olarak isimlendirilen yarı klasik veya bütünüyle modern eserlere de yönelemez miyiz? Yani bu eserlerin içinde de eğitsel kaygılarımızı da karşılayacak ve çocukların anlama düzeyine, zevkine ve kapasitesine uygun örnekleri tespit edemez miyiz?

Uygulamaya Dair Yeni Bakış Açısı

Buraya kadar söz konusu olan şey, çocuk edebiyatının tanımına dair yeni bir bakış açısıyla alakalıydı. Ancak öyle anlaşıyor ki bu yeni bakış açısı uygulamayı da kapsamaktadır.

Biz büyüklerin, çocuk edebiyatı için vakti ayırmayı bir tür fedakarlık, feragat, ve hatta çocuklara bir tür lütf ve büyüklük olarak algılamamızın sebebi; muhtemelen şu yanlış ve eski tasavvurdur. Bu edebiyat türünü üretme zahmetini büyükler çekiyor, tüketiciler ise sadece çocuklardır!

Biz bu yanlış düşüncenin baştan sona değişmesi gerektiğini düşünüyoruz. Biz büyükler çocuklardan daha fazla çocuk edebiyatına ihtiyacımız olduğunu söyleyemesek de en azından büyüklerin de bu edebiyat türünün muhatapları olduğunu söyleyebiliriz. Bu muhataplığı birkaç eksenle tespit etmek mümkün:

1- Çocuk edebiyatı, büyüklerin kayıp çocukluklarına geri dönüşleri için bir etkindir ve onların ruhsal / psikolojik açıdan onurlandırılmalarını sağlar. Kimi zaman edebiyatın önde gelen isimlerinin itiraflarında da çocukluk dönemlerindeki efsane ve hikaye okumalarına olan özlem ve iştiaqlarıyla karşılaşırız.

Bugünün psikolojisinin tartışma konularından biri de çocukluğa dönüş konusudur. Söz gelimi tedavi amaçlı kullanılan Froid'in psikanaliz yöntemi de çocukluğa dönüştür. Zira asla / başat olana dönüş, fırtınalı hayatın içinde tahrip olan insani kişiliğin tedavisinde önemli bir etken olarak kabul edilir. Diğer alanlarda da çocukluğa dönmek gerektiği tartışılmaktadır. Örneğin Dr. Yahya Kaidi, "Çocuklar için felsefe" konulu bir oturumda şöyle diyor ki:

"Felsefe, soru sormaktır. Çocuklar konuşur konuşmaz soru sorarlar. Bunlar hangi okulda soru sormayı öğrendiler? Çocuklar 'doğal felsefedirler.' Bu nedenle çocuklar bize kıyasla daha iyi felsefe yapabilirler... Biz; Kant, Eflatun ve Aristo okuyan birine filozof demeyiz. Bu tür adamlar, felsefeci / felsefe uzmanıdır. Oysa filozof, sürekli soru soran kişidir. Çocukları öyle bir özelliği vardır ki, biz büyükler hepimiz bu özelliği kaybettik. Doğal sadelik... Yani insanın her zaman hayret etmesi. Siz şu anda neye hayret ediyorsunuz? Aylar geçmesine rağmen hiç aya baktığınız oldu mu? Belki de kendi kendinize düşünmeyeli yıllar olmuştur. Oysa bunların hepsi çocuk için birer sorudur... Bu nedenle büyükler filozof olmak istiyorlarsa, yeniden çocuk olmaları gerekir" (Yuvarlak Masa Oturumu, 1383: 45-47).

Nitekim Newton da yer çekim kanunun keşfetmek için o çocuksu merakla dönüş yapmadı mı ve şu çocuksu soruyu sormadı mı: Elma, ağaçtan kopunca neden yere düşer de gökyüzüne çıkmaz?!

Yine şu söz Hz. İsa'nın (as) değil mi: "Hiçbir yetişkin, çocukluğuna geri dönmeden miraca çıkamaz" (Kerimi, 1376: 8).

Diğer bir açıdan – editörlerin tavsiyesine göre – büyükler kendi Farsça yazılarını tashih etmek için çocuk edebiyatı okumaları iyi olur. Zira sade, açık ve yalın Farsça, en iyi şekilde çocuk edebiyatı alanında görebilir. Diğer bütün alanlardan daha iyi bir şekilde.

Sınırlar Ortadan Kalktı mı?

Söylediğimiz şeylerin kabulü, çocuk edebiyatı ile yetişkinler arasındaki klasik sınırların silikleştiği veya kalktığı anlamına mı geliyor? Bu sorunun cevabının olumsuz olduğu anlaşılıyor. En azından çocuğun yetişkin ile farklılığı olduğu sürece çocuk edebiyatı ile yetişkin edebiyatı da farklı olacaktır. Ancak bu farklılık, Ali Asgar Seyyid Abadi'nin bazı makalelerinde ve "Klasik Muhataplardan / Muhatap Bilimden Çıkış" adlı kitabında işaret ettiği gibi muhataba matuf bir farklılıktır (Seyyid Abadi, 1384).

Çocuğun ve çocukluk mefhumunun değişmekte olduğu bir ortamda çocuk edebiyatının da böyle bir değişime ayak uyduracağı açıktır.

Bu Bakış Açısını Kabul Etmenin Fonksiyonları

Eğer sunulan modele uygun olarak çocuk edebiyatının tanımı ve uygulamasında yeni bir bakış açısını kabul edersek, yeni bir atmosfere gireceğiz. Böyle bir atmosferde, yetişkin edebiyatının çocuk için bir pratiğinin ve değerinin olmadığı düşünülebilir. Ancak açıklandığı şekliyle çocuk edebiyatı, hiçbir zaman büyükler için faydasız değildir. Burada çocuk edebiyatı ile yetişkin edebiyatı arasında bir rekabet olduğu akla gelebilir. Böyle bir rekabetin ise semeresiz veya az semereli olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte bu iki edebiyat türünün birini asıl, diğerini detay olarak isimlendirmemiz gerekirse; o zaman "çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatının anasıdır." demek gerekir. Psikologlar, çocuk, yetişkinin babasıdır derler (Kerimi, 1376: 8) ve biz de şunu ekliyoruz: Çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatının babasıdır. Ya da daha dakik bir ifadeyle: Çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatının anasıdır. Çocuk edebiyatçılığı adına şöyle bir durumdan şikayet edebilir: Yazar çocuğun sınırlı kelimelerine, sınırlı bilgisine ve bir bütün olarak sınırlı tecrübesine esir olmuş ve hayal etme gücü sınırlanmıştır. Bu durumda yetişkin edebiyatı ile ilgili olarak da şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yetişkin edebiyatı da güç, gurur, kibir, üstünlük talebi ve gösteriş gibi

sınırlar ve düşkünlüklerle karşı karşıyadır. Yetişkin edebiyatçısı da her zaman aslından uzaklaşma ve edebi yaratıcılık yerine aydınlara ders verme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Belki de hakikat şudur: Edebiyat, edebi sanatlardan uzak kalıp bizzat kendisi gelişince aslı ve beyni kendiliğinden ama istikrarlı ve akli bir tekamül sürecine girince, kendi değerini bulacak gibi. Bu durumda ister çocukların beğenisini kazansın, ister yetişkinlerin, isterse her ikisinin. Fenomenoloji ekolü takipçilerinin çıkarsamaları ve düşündüğü gibi muhatabı ölçü alırsak; yine yetişkin muhataba karşı çocuk muhatap da kendi çapında bir muhatap sayılır! Ancak yetişkinlerin güç ve baskısına dayanarak onları daha üstün muhatap veya “daha eşit” (!) muhatap ilan edersek, o başka.

Bu çalışmanın çocuk edebiyatının tanımının ve uygulamasının genişletilmesine ve yenisinden yazılmasına az da olsa bir katkı sunmasını ümit ediyoruz.

Dipnot

Hejvani, Mehdi (1389). *Çocuk Edebiyatı Estetiği*, Tahran, Sosyal Bilimler ve Kültür Okumaları Araştırma Merkezi, 1. cilt.

KAYNAKÇA

Bir grup yazar (1373). *Çocuk ve Ergen Sözlüğü (2. cilt)* Tahran, Çocuk ve Ergen Sözlük Hazırlama ve Yayımlama Şirketi, 1. cilt.

Hejvani, Mehdi (1379). “Devrimden Sonra Çocuk ve Ergen Edebiyatına Bir Bakış (Birinci Bölüm)”, *Çocuk ve Ergen Edebiyatı Bülteni*, 5. yıl, sayı 20, s: 19-38.

Kerimi, Abdulazim (1376). “Çocuklarda Şuhudi Tefekkür ve Çocukluğa Dönüşün Zorunluluğu”, *Çocuk ve Ergen Edebiyatı Bülteni*, 3. yıl, sayı 10, s:7 – 26.

Naimi, Zerri (1384). “Devrimci Bir Kuram: Çocuk ve Ergen Edebiyatının Feodalizmde Nasıl Deprem Yapabiliriz?”, *Çocuk ve Ergen Kitabı Süreli Yayını*, 8. yıl, sayı 93, s:120-122.

Seyyid Abadi, Ali Asgar (1385). *Klasik Muhatap Bilimden Çıkış*, Tahran, Sözlükler.

Yuvarlak Masa (1383). “Akıl Yürütme, Yani Soruculuk / Soru Sorma”, *Çocuk ve Ergen Kitabı Süreli Yayını*, 8. yıl, sayı 87, s: 41-49.

SOSYOLOJİK KAYGILAR BAĞLAMINDA ÇOCUK EDEBİYATI

Beyhan KANTER*

ÖZET

Modernizmle birlikte çocukluk olgusu değişime uğrar ve geleneksellikten beslenen çocukluğun yerini 'modern ve yeni bir çocukluk tasarımı' almaya başlar. Geleneksel çocukluk anlayışının karşısına, teknolojik unsurlarla ve tüketim kültürü ile beslenen, modernizmle şekillenen 'yeni/modern çocuk kültürü' ortaya çıkar. Modernizme sırtını dayayan ve "medya kültürü"ne entegre olan 'yeni çocukluk', yetişkinlerin 'yaşam stratejileri' ve eylemleriyle de doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda yetişkinlerin yaşam biçimlerinin modern yaşam pratiklerine uyarlanmasının çocuk edebiyatının içeriğini de değişime uğrattığı söylenebilir. Zira geleneksel toplumlarda sözlü kültürün ürünleriyle (ninni, masal, tekerleme vb) büyüyen çocuklar, modern süreçlerle birlikte 'sanal/sentetik kimlik'lerin tahakküm kurduğu ütopyik bir atmosferinin içine sürüklenirler. Bu sürüklenmenin çocukluk olgusunu ıskalaması, çocuk edebiyatının da temel meselelerinden biri haline dönüşür.

Bu bildiride, çocuk edebiyatındaki geleneksel ve modern dönemler incelenerek söz konusu edebiyatın çocuk sosyolojisi ile ilişkisi irdelenecektir. Zira modernizmle birlikte sadece yetişkinlerin gündelik yaşam pratikleri değil çocukların da gündelik yaşamları değişmiştir. Yetişkinlik ve çocukluk arasındaki sınırı ortadan kaldıran bu durum, geleneksel çocukluk anlayışının yok olmasına yol açtığı gibi çocukların hem sosyolojik algılarında hem de psikolojik yapılarında kırılmalara ve çözümlere neden olmuştur. Bu bağlamda, değişen çocukluğun çocuk edebiyatı ürünlerine ne şekilde yansıdığı ve modern çocukluğun açmazları bu bildiride tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, yeni çocukluk tasarımı, çocuk sosyolojisi, çocuk edebiyatı

Giriş

Çocukluk süreci, çocukların yetişkinliğe henüz geçmedikleri bir zaman dilimini kapsar. Çocukluk kavramının ortaya çıkışı ve çocuklara ilişkin farkındalık Ariés'e göre, eğitimin yaygınlaşmasıyla beliren "modern bir keşif" ve "modern zamanlarda ortaya çıkan bir kategori"dir. Bu tespit, modern öncesi dönemde çocukların yetişkinlerle aynı kategoride değerlendirildiğine ilişkin bir tezi de beraberinde getirir. Ancak çocukluğun keşfi modernlikle birlikte ortaya çıksa bile "modernliğin sonuçları" ve teknik gelişmelerin hız kazanması çocukları da etkileyen bir durum olarak belirir. Dolayısıyla "çocukluk"un farkına varılması da tüketilmesi de paralel ilerlemektedir diyebiliriz. M. Ruhi Şirin'e göre, "çocuk, çocukluk yüzyılları boyunca en hızlı değişime modern enformasyon döneminde muhatap oluyor. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana oluşmuş bulunan geleneksel çocukluğun değerleri yanında çocuğun içerdiği anlam ve çocukluğun mahiyeti de değişiyor." (Şirin 1999: 13). Zira modernizmin sınırları çizilmiş kalıpları arasında ve enformatik gelişmeler kapsamında çocukların yaşam tarzları da değişime uğrar ve geleneksel çocukluk anlayışının yerini 'modern ve yeni bir çocukluk tasarımı' almaya başlar. Özellikle teknik gelişmelerin ve medya kültürünün çocukları hem bedenlen hem de ruhen kısacına alması, geleneksel çocuk anlayışını tüketir. Bu çerçevede elektronik unsurlarla, medya araçlarıyla ve internet kültürü ile şekillenen "yeni/modern çocuk kültürü" ortaya çıkar.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üni., Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. beyhankanter@gmail.com

Medya ve internet kültüründen beslenen ‘yeni çocukluk’, yetişkinlerin değişen yaşam koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Yetişkinlerin yaşam biçimlerinin, içinde bulunulan çağın teknik gelişmelerine göre uyarlanması çocukların da teknoloji kültürüyle doğrudan bir bağ kurmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda medya kültürü ve iletişim teknolojileri ile donatılan günümüz çocuklarının edebiyata ilgisizliklerinin sebebi de gün yüzüne çıkmaktadır. Medya kültürünün hâkim olmadığı dönemlerde sözlü kültürün ürünleriyle (ninni, masal, tekerleme vb) ya da çocuklar için yazılan eserlerle büyüyen çocuklar, günümüzde ‘sentetik kimlik’lerin tahakküm kurduğu sanal bir kültür atmosferinin içine sürüklenmektedirler. Bu çerçevede geleneksellikten beslenen çocukluk anlayışının yitmeye yüz tutması ve çocukların okuma kültüründen uzaklaşması, çocuk edebiyatının baş etmeye çalıştığı meselelerinden biri haline dönüşür.

Bu bildiride, çocuk edebiyatının çağın gerçekleri karşısında nerede durduğu ya da durması gerektiği konusuna çocuk sosyolojisinin önemi bağlamında değinilecektir. Zira teknoloji çağıyla birlikte yetişkinlerin tutum ve davranışlarıyla beraber çocukların da gündelik yaşam pratikleri değişime uğramaya başlamıştır. Yetişkinlik ve çocukluk arasındaki toplumsal mesafeyi belirsizleştiren bu durum, çocukluğu tükettiği gibi çocukların hem sosyolojik algılarında hem de psikolojik yapılarında kırılmalara ve çözümlere neden olur. Bu bağlamda, değişen çocukluğun çocuk edebiyatı ürünlerine ne şekilde yansıdığı ve modern çocukluğun açmazları bu bildiride tartışılacaktır.

Geleneksellikten Beslenen Çocukluktan Tüketilen Çocukluğa: Yeni Çocukluk ve Edebiyat

“Çocuklara göre” ve ‘çocuksu bir edebiyat’ oluşturma amacında olan çocuk edebiyatının yazınsal türleri, gelişmeye başladığı ilk dönemlerde özellikle pedagojik ve didaktik karakterli bir özellik gösterirler. Çocukları toplumun onayladığı ideal bireyler olarak yetiştirme amacı taşıyan ve salt ahlaki kaygılar güden çocuk edebiyatı anlayışının geçerliliğini yitirmesi de çocuk psikolojisinin gelişimi ve etkinlik kazanmasıyla paralellik gösterir. Nitekim çocuk edebiyatı ürünlerinde çocuk ruhunun inceliklerinin, çocuğa özgülüğün ve çocuksu bakışın yansıtılması, çocuk psikolojisi alanındaki çalışmaların yaygınlaşmasından bağımsız değildir. Ancak modern yaşamla birlikte çocuk psikolojisindeki teorik açılımlarla birlikte çocuk sosyolojisi de çocukların toplumsal yapıdaki konumlarıyla ilgilenen yeni bir alan olarak görülmeye başlanır. Çocuk sosyolojisinin gelişmesinde ve dikkat çeken bir alan olarak belirmesinde savaşların çocuklar üzerindeki etkisi, çocuk suçları, yersiz yurtsuz çocukların yaşam pratikleri, yoksulluk, çocukların eğitimi, sosyal eşitsizlik ve çocuk hakları gibi unsurların yanı sıra modernizmle ortaya çıkan tüketim anlayışının ve elektronik ortamın yaygınlaştırdığı evrensel kültürün yetişkinlerle birlikte çocukları da kuşatma altına almasının bir etkisi söz konusudur. Bu çerçevede sadece çocuk psikolojisinden değil aynı zamanda çocuk sosyolojisinden de beslenmesi gereken çocuk edebiyatının sorumlulukları artar ve sınırları genişler. Bu sorumluluklar, “yeni çocukluk” tasarımının içine hapsedilen modern ve enformatik dayatmaların girdabından sıyrılmaya ilişkin birtakım verileri içerir. Modern çocuk, kendisine verili bir şekilde yansıyan uygarlık modelini ve medya kültürünü özellikle teknoloji ve tüketim odaklı bir eğilimle içselleştirmektedir.

Çocuklar için yazılan ve öznesi çocuklar olan çocuk edebiyatının estetik ve edebî değeri dışında sosyolojik bir boyutu da söz konusudur. Bu çerçevede, çocuklara yaşadıkları toplumun kültürel kodlarını, gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal deneyimlerini sade ve içten bir dille aynı zamanda da estetik bir ölçütle anlatması beklenen çocuk edebiyatı, teknik gelişmeler karşısında ikincil bir konumda kalmaktan kurtulmanın çözümlerini bulmak zorundadır. Zira modern iletişim araçları sayesinde hız kazanan enformasyon ile dünyada yeni bir çocukluk biçimlen(mektedir). (Şirin 1999: 13). İnşa edilen bu yeni çocukluk kurgusu, çocukluğu tükettiği gibi çocuğu da edilgenleştirmekte ya da yetişkinlerle eşitlemektedir. Nitekim Postman’a göre, “nereye bakılsa yetişkinlerin ve çocukların davranış, dil, tutum ve arzularının hatta fiziksel görünümünün, giderek artan biçimde birbirine benzediği, birbirinden ayırt edilmediği görülmektedir” (Postman 1995: 14). Çocuk ve yetişkin arasındaki benzerlik ilişkisinin belirginleşmesinde medya teknolojilerinin özellikle de internet ve televizyon kültürünün çocukları yetişkinlerin dünya-

sına sürüklemesinin de bir etkisi söz konusudur. Bununla birlikte elektronik ortam, çocukları hem bedenen hem de ruhen sosyal çevreden ve kültürel ortamdan uzaklaştırdığı gibi sosyal dokunma ve kültürel etkileşim eşiklerini de ortadan kaldırmaktadır. Oysa elektronik kültürle beslenen modern çocuğu tanıyarak ilgi alanlarını keşfeden özgür bir çocuk edebiyatı, çocukları teknolojik bağımlılıktan kurtarabilir. Bununla birlikte çocukların teknolojik bağımlılıktan kurtulmaları, çocuk edebiyatının salt didaktik, dini, ideolojik, güdümlü ya da pedagojik karakterli bir anlayışı terk etmesiyle mümkün olabilir. Burada çocuk edebiyatı açısından gözden kaçırılmaması gereken bir husus da, evrensel bir çocukluğun olup olmadığı sorusudur. Bu çerçevede, her çocuğun *habitusunun* farklı olduğu dikkate alınmalı ve çocukluk deneyimleri farklı olan çocukları belirli paydalarda buluşturmaya özen gösterilmelidir.

Modernleşmenin hız kazanmadığı zamanlarda ya da mekânlarda çocukluk, çocuk öznelerin toplumsal yaşama katılımlarına ilişkin sosyal, kültürel ve edebî kodlarla şekillenmektedir. Geleneksellikte dirsek temasını kesmeyen çocukluğun anlam dairesi, sadece ailenin konumlandığı evlerde değil aynı zamanda ‘mahalle ya da sokak’ gibi dış/sosyal mekânlarda da biçimlenmektedir. Mekân sosyolojisi açısından çocuk ve sokak ilişkisine bakıldığında zaman çocukların arkadaş edindikleri, oyun oynadıkları ve söz sahibi bireyler olarak varlıklarını gösterdikleri mahalleler, sadece yetişkinlere değil aynı zamanda çocuklara da ait mekânlardır. Çocukların rahatça koşup oynayabildikleri, seslerini istedikleri kadar yükseltebildikleri sokaklar, geleneksel çocukluğu yaşayan bireyler için özgürlük mekânlarıdır. Geleneksel çocukluğun bu ve buna benzer özellikleri, tekerleme ve bilmece gibi geleneksel çocuk edebiyatı alanına da dâhil edilen sözlü kültür ürünlerinin çocuklar tarafından yaygın kullanımına ve böylelikle çocuğun hem dilsel hem de sosyal açıdan gelişimine imkân tanır.

Geleneksel çocuklukta, çocuğun yaşamsal gerçekliklerle ya da kurmacayla ilk tanışması ninniler aracılığıyla gerçekleşir. Annesi tarafından söylenen ninnilerle çocuk, hem musiki hem de edebiyatla tanışmış olur. Çocuğun edebiyatla karşılaşması, kendini ifade edebilmesi ve estetik bir beğeni kazanabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Ninnilerden sonra çocuğun tanıştığı bir başka edebî tür masallardır. Toplumsal yaşamın kültürel birikimleriyle oluşan masallar, çocuğun hayal dünyasına hitap eden ve çocuğu hayalî mekânlara sürükleyen estetik türler olması bakımından önemlidir. Teknolojik gelişmelerle birlikte görsel medyanın çocuklar üzerinde tahakküm kurması, çocuk edebiyatına ait diğer türlerde olduğu gibi masalların ve masal kitaplarının da yerinden edilmesine yol açmıştır. “Yetişkin yaşamının perde arkasını görüntüye” (Postman 1995: 122) taşıyan görsel medya, çocuk edebiyatının etki alanını daraltmış ve çocukların okuma kültürü kazanmalarını geciktirmiştir. Bununla birlikte medya kültürünün ileri aşaması olan enformasyonla birlikte yetişkin ve çocuk arasındaki mesafenin silikleşmesi de çocuk öznenin yetişkinlerin dünyasını yakından tanımasına hatta bu dünyayı ve “yetişkin kimliğini” sahiplenmesine yol açar. Çocuk edebiyatının sosyolojik bağlamlarından birisi bu noktada ortaya çıkar. Zira yetişkin dünyasını yakından tanıyan hatta bu dünyaya neredeyse yetişkinler kadar vakıf olmaya başlayan çocuk öznenin yaşam algısı dumura uğradığı gibi modernleştirilmiş çocuk, çocukluğunu yaşamaktan ziyade yetişkinlerin yaşam alanlarına doğrudan müdahil olmaya çalışır. Nitekim M. Ruhi Şirin, bilişim teknolojileri ile çocukluğu sömürülen modern çocukluk olgusunu enformasyon toplumlarının yeni çocukluk hastalığı olarak nitelendirir. (Şirin 1999: 45). Söz konusu “çocukluk hastalığı” ile “evrenselleştirilmiş çocuk tipi” arasında da bir ilişki mevcuttur.

Çocuk öznelerin kitaplarla kurdukları ilişkilerin asgari düzeye inmesinde görsel medyanın, internet kültürünün ve teknik gelişmelerin etkisinin derinliği gün geçtikçe artmaktadır. Ancak çocuk edebiyatı türlerinin değişen ve değer yitimine uğrayan çocuklara hitap edecek şekilde kaleme alınması ve yazarların yeni çocukluğun paradigmasını çözmeleri, söz konusu alanın yerinden edilmesini engelleyebilir. Oysa sadece okul ödevine indirgenmiş ve eğitim politikası haline dönüştürülmüş güdümlü bir ‘çocuk edebiyatı kültürü’ çocuk öznelerin verili ve ideolojik bir edebiyata zorunlu kalmalarını yansıtır.

Görüntünün, seslerin/efektlerin cazibesine kapılan çocuk öznenin, kitapların kurmaca dünyasına yönelmesi ve okuma kültürünü benimsemesi çocuk edebiyatının yetkinliğiyle de ilgilidir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı türlerinin salt didaktik ya da pedagojik karakterli olması-

nın güdümlü bir edebiyat inşa edeceği söylenebilir. Böyle bir edebiyatın da çocukların edebî ve sosyal gelişimlerini sınırlandırması, çocuk edebiyatının hem edebî hem de sosyolojik sorunlarından birisidir. Günümüz çocuk edebiyatının sorunlarından bir diğeri de, çocuklar için yazılan eserlerin çocukları nasıl eğiteceği konusundan ziyade, “medya toplumu”ndaki çocukların edebiyatla ilişkilerinin ne şekilde kurulabileceği sorusunun cevaplanmasıdır. Zira modern çocuk, hazır yaşam kalıplarıyla şekillenen bir çağın uyandırdığı tatminsizlikle, dikkatini okumaya değil, eğlenceye, görselliğe çevirmiş durumdadır. Özellikle elektronik ortamdaki oyunların içinde yer alan şiddet ve saldırganlık unsurlarının oyun ve eğlence arasında bir ilişki kurması da, çocuk edebiyatının işlevinin ve etki alanlarının yeniden tartışılması gerekliliğini pekiştirir. Bu çerçevede M. Ruhi Şirin, “çocuk edebiyatına dayalı bir okuma kültürü ile medya okuryazarlığını iki ray gibi yan yana düşünmekten başka yol” (Şirin 2015: 51) olmadığını ifade eder.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde psikolojik yaklaşımların gerekliliği uzun yıllardan beri tartışılan ve neticede kabul edilen bir durumdur. Ancak çocuk edebiyatının sosyolojik boyutu ise modernizmle birlikte çocukluğa ilişkin algının ve “çocuksu gerçekliğin” değişmesiyle aynı çizgide ilerler. Şunu da vurgulamak gerekir ki; çocukların mensubu oldukları toplumun kültürel kodlarını, gündelik yaşam pratiklerini tanımaları, öğrenmeleri de çocuk edebiyatının sosyolojik yönünü oluşturur. Bu bağlamda çocuk edebiyatının sosyolojik içeriğinde karşılaşılan sorunlardan birisi de evrensellik anlayışıyla birlikte millî ve yerel unsurların göz ardı edilmesidir. Millî ve yerel unsurlar, çocuk öznelerin yaşadıkları toplumun sosyal yaşamına ve kültürel birikimine ilişkin verileri içermeleri bakımından önem taşırlar. Ancak evrenselleşmenin yeni bir çocukluğu inşa etmesi ile daha çok önem atfedilmeye başlanan fantastik ve popüler eserler, diğer çocuk edebiyatı ürünlerinin etki alanını sınırlandırır. Bu tür eserlerin gerçek dünyanın karşısına ütöpik ya da fantastik bir atmosferi çıkarması noktasında, birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Nitekim M. Ruhi Şirin, popüler edebiyatın baskın olduğu bu sürecin, edebiyat alanını giderek daralttığı ve edebiyatı gölgelediği kanaatindedir. (Şirin 2015: 52). Bu çerçevede çocuklar için yazılan popüler eserlerin hem edebîlikleri hem de sanal bir gerçeklik inşasındaki etkileri tartışılabilir. Çocukluğun yeni biçimlere büründürülmesi, çocuk edebiyatı türlerinin tematik değerlerinin “yeni çocukluğa” göre yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. Çocuk edebiyatı ürünlerinin sosyolojik yapısı da bu noktada kendine yeni anlam alanları üretme zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Nitekim fantastik çocuk romanlarının sosyallik içermesi gerektiğinin önemi de bu noktada belirginlik kazanır.

Modern zamanlarda, teknolojik gelişmelerin etkisiyle çocukluk olgusunun değişime uğraması hatta tüketilmesi, toplumların gündelik yaşam pratiklerinin ve alışkanlıklarının değiş(tiril)mesinin bir sonucudur. Bu noktada, modern yaşamı analiz eden sosyolojik verilerin ve sosyal teorilerin yeni çocukluk ve çocuk edebiyatı için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim “teknolojik her şeyin çocuğa göre uyarlanmasına dayandırılan *teknolojik çocuksuluk* ise, çocukluktaki değişimi hızlandırdığı gibi, aynı zamanda çocukluğu da yeni biçimlere büründürüyor.” (Şirin 2007: 15). Böyle bir atmosferin doğurduğu sonuçlardan birisi de sosyal ve kültürel mekânların yerini sanal mekânların almasıdır. “Düş kuramayan, gerçekler dünyasının kısıracındaki” (Şirin 1999: 47) çocuklar, sanal mekânlarda gezinerek çocukluğun doğal ortamlarından uzaklaşmakta ve kültürel yozlaşmaya maruz kalmaktadırlar.

Çocuklar için yazılan eserlerin “hangi gerçeklik”lere dayanılarak inşa edildiği ve hangi gerçeklikler üzerinden bir çocukluk politikası geliştirildiği modern zamanların çocuk yazarları tarafından tartışılmalı ve tartışılması da elzem olan bir konudur. Tüketim kültürünün ve medya teknolojilerinin neredeyse bütün dünyayı etkisi altına aldığı bir çağda, “sanal gerçeklik”lerin hüküm sürmesi ve dünya ölçeğindeki bütün çocukların evrenselleşmeye eşitlenmeye çalışılması, çocuklar için yazılan edebî eserlerin yeni çocukluğun ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarına göre yapılandırılmaları gerektiği tezini doğurur. Bu noktada çocuk edebiyatının sosyolojik işlevinin teorik koridorları genişler. Ancak çocuk edebiyatının bilişim teknolojileriyle kuşatılan çocukluğa ilişkin yaklaşımları ıskalaması, çocukların edebiyata olan ilgilerinin azalmasına yol açtığı gibi söz konusu alanın sınırlarını da daraltır. “Medya kültürü” tarafından biçimlendirilen yeni çocukluğun “sanal kimlikler”le şekillenmesi, çocuk öznelerin sosyal yaşam pratiklerini yitirmelerine neden olur. Modern dünyanın ürettiği bu “sanal kimlikler”, toplumsala ait değerler hiyerar-

şisini de yerinden eder. Mustafa Ruhi Şirin'e göre, "üretmiş değerleri tüketen toplumlarda kimlik sorunu olan yeni bir çocukluk oluşmaktadır. Yeni çocukluğun kimlik sorunu bütün dünya çocuklarını kapsamaktadır ve bu sürecin çocuk edebiyatıyla ilişkisi henüz kurulamamıştır" (Şirin 2007: 49). Bu açıdan duruma bakıldığında çocuk muhayyilesinde sosyal gerçekliği inşa etmek için 'rafine bir çocuk' edebiyatına ihtiyaç duyulduğu gibi çocukluğa atfedilen yeni anlamlarla birlikte teknolojik gelişmelerin de dikkate alınması gerekir. Modern çağların hâkim değerleri özellikle medya ve internet kültürü ile duyurulur ve sosyal toplum da yerini sanal ağ toplumuna bırakmaya başlar. Bu noktada çocuk edebiyatının derdi, "hangi çocuk" sorusuyla başlar. Zira yetişkin tahayyülle beslenen çocukluk, yetersiz ve çorak kalır. Değişen kültürel kodlarla birlikte çocukluğun asli beslenme kaynaklarının farklılaşmaya başlaması ise yetişkinlerin eylemleriyle doğrudan ilişkili olduğu için çocuk edebiyatının sosyolojiyle kuracağı bağ da bu çerçevede ele alınmalıdır. (Kanter 2014: 572)

Çocukların da toplumsal yapının ana damarlarından birini oluşturduğu gerçekliğini ön-
celeyen çocuk sosyolojisindeki gelişmeler, çocuk edebiyatı yazarlarının yeni bakış açıları ürete-
bilmelerini mümkün kılar. Ancak çocuk edebiyatının kapsamına dâhil edilen ürünlerin, hem
psikolojik açıdan hem de sosyolojik gerçekliklerle şekillenen bulgular açısından yeni çocuklu-
ğun ilgi alanlarına ilişkin bir kurgu içinde yapılandırılması gerekir. "Çocuksu bakış"ın ve "ço-
cuksu duyarlılığın" yansıtıldığı eserlerin sosyolojik zemininin "çocuk dürbünü ile dünyaya açıla-
bilen" (Şirin 2007: 36) bir yönelimle kurgulanmaları da önem arz eder. Yeni çocukluğun ihti-
yaçlarının ve sosyal dokunma eşiklerinin değişmesiyle, yaşadığı toplumun değerler bütününe
yabancılaşan çocuk öznenin edebiyatla kuracağı bağın da hem "yeni çocukluk"u yok saymayan
hem de edebî ve estetik özellikleri göz ardı etmeyen sağlam temeller üzerine inşa edilmesi ge-
rekmemektedir.

SONUÇ

Modernizmle birlikte çocukların yaşam alanları da farklılaşmış, yetişkinler ve çocuklar arasındaki toplumsal sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu noktada, iletişim teknolojisinde-
ki ve medya kültüründeki gelişmelerle çocukların, yetişkinlerin dünyasını doğrudan tanımları
hatta bu dünyanın içine aktif olarak dâhil olmaları, çocuklar için üretilen edebî ürünlerin kenar-
da kalmasına yol açtığı gibi çocuk öznelerin okuma uğraşı yerine görsel medyayı tercih etmele-
rine neden olmuştur. Bu bağlamda çocukların edebiyatla/okumayla bağlarının kopmaya başla-
dığı ve rol modellerinin değiştiği de söylenebilir. 'Okuru çocuk olan bir edebiyat'ın kendini
yenilemesi, günceli takip etmesi ve modern ve postmodern zamanların sosyolojik bulgularından
istifade etmesi, söz konusu alanın sınırlarını genişleteceği gibi çocuk öznelerin kendi ruh evren-
lerine uygun yaşamsal kodlarla karşılaşmalarını da mümkün kılar.

Elektronik ortamın ve medya teknolojilerinin ortaya çıkardığı yeni çocukluk, değerleri
yerinden etmekte ve evrenselliği önceleemektedir. Böyle bir öncelik, dünya ölçeğindeki çocukla-
rın sosyal, kültürel ve zihinsel referanslarının kaygan bir zemine taşınmasına yol açmaktadır.
Sosyal ve zihni referansları değiş(tiril)en çocukların kendi kültürlerine yabancılaşmalarının
önüne geçilmesi için çocuk edebiyatı ürünlerinin pedagojik yönünün millî olanı da kapsaması
gerektiği söylenebilir. Ancak pedagojik yön de güdümlü bir anlayışı empoze etme anlayışını
içermemelidir. Bununla birlikte yeni çocukluğun gerçekliklerinin kavranması ve bu gerçekliğin
de estetik bir örüntüyle ifade edilmesi, çocuk edebiyatının daralan sınırlarını genişletebilir ve
yeni edebî koridorlar açmasına imkân sunabilir. Zira günümüz çocuklarının hem sözlü kültür
ürünlerine hem de çocuk edebiyatının yazılı eserlerine mesafesinin giderek belirginleştiği gö-
rölmektedir. Çocuk edebiyatı yazarlarının 'çocuğa göre'liği ıskalamamaları ve çocuk sosyoloji-
sinin teorik zeminini göz ardı etmemeleri, çocuk ve edebiyat arasındaki uzaklaşmayı ortadan
kaldırabilir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki; çocuk edebiyatı da bir edebî eserin ölçütleri-
ni bünyesinde barındırmalı ve estetik unsurları yok saymamalıdır.

KAYNAKLAR

- Kanter, Beyhan (2014) “Etik ve Estetik Bağlamında Çocuk Edebiyatının Sosyolojik Boyutu”, *Türk Dili Dergisi*, S.756
- Postman, Neil (1995). *Çocukluğun Yokoluğu*, (çev. Kemal İnal) İmge Kitabevi, İstanbul.
- Şirin, M. Ruhi (1999). *Gösteri Çağı Çocukları*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şirin, M. Ruhi (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Şirin, M. Ruhi (2007). *Çocuk Edebiyatı Kültürü*, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Şirin, M. Ruhi (2015). *Çocuğa Adanmış Konuşmalar 2*, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÇOCUK EDEBİYATINDA TÜR KAVRAMINA YÖNELİK DİKKATLER

Tacettin ŞİMŞEK*

ÖZET

Akademik çalışmalarda olduğu gibi, başvuru kaynakları ve ders kitaplarında da çocuk edebiyatında türler konusu bağımsız bir bölüm olarak ele alınmaktadır. Zaman zaman halk bilimi (folklor) alanına giren sözlü kültüre ait türlerin çocuk edebiyatında tür olarak değerlendirildiği görülmektedir. Folklor alanına ait ürünlerden bazıları yetişkinlere hitap ederken ayrı zamanda çocuklara da seslenebilir. Bu, söz konusu türün çocuk edebiyatı alanına girdiği anlamına gelmez. Ancak tekerlemeleri bile ayrı bir edebî tür olarak ele alan; destan, efsane gibi türleri de çocuk edebiyatı alanına taşıyan çalışmalara rastlanmaktadır.

Çocuk edebiyatı öncelikle telif bir edebiyattır. Yazar, çizer ya da şairin doğrudan çocuklar için metin üretme çabasına ihtiyaç gösterir.

Masalların da başlangıçta çocuklar için olmadığı bilgisini öne çıkararak söylemek gerekirse, Bin Bir Gece Masalları'nın doğuş efsanesi bile adı geçen metinlerin çocuklara sunulmasını sakıncalı kılmaktadır.

Bildiride kaynak eserlerin çocuk edebiyatında tür kavramına yaklaşımı eleştirel biçimde ele alınacak ve bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, tür, masal, destan, efsane, tekerleme

Giriş

İnsanlık tarihinde doğrudan doğruya çocuklar için üretilmiş tek tür ninnidir. Hem ezgi hem de söz tarafıyla ninni, bir yandan çocukların müzik kulağını eğitirken, öte yandan şiirle bağ kurmasına zemin hazırlar. Çocuğu sakinleştirme, gerilimden kurtarma, mutlu etme gibi işlevleriyle de ninni bir terapi aracı olarak rahatlıkla değerlendirilebilir.

Masalların başlangıçtan beri çocuklar için olduğuna ilişkin yanlış bir algı vardır. Gerçek hayatın sembollerle örülmüş ve fanteziye dönüşmüş hâli olan masallar zannedildiği ve çokça tekrarlandığı gibi olağanüstü hikâyeler değil, sembolik hikâyelerdir. Masalların içinden semboller ayıklandığında geride gerçek hayat kalır; üzerindeki mecazlar kazındığında gerçek hayata ulaşılır. Kısaca masallar gerçeğin fantezi rengine büründürüldüğü anlatılardır.

Bir masalın derin yapısını çözümlemek, simgelerini anlamlandırmak, onu nesnel hayatla ilişkilendirmek yetişkinlerin sorumluluğudur. Şirin'in deyişiyle "masallar mecaz yumakları gibi"dir (Şirin, 2007. 12). Mecazları hakikatle ilişkilendirmek yetişkinlere düşer.

Çocuklar masallarda yalnızca olayın peşine takılırlar. Önemli olan iyi-kötü kutupluluğu içinde, masalın sonunda "iyi"nin kazandığını vurgulayarak çocuğun "iyi"den yana olma eğilimini pekiştirmek ve bilinçaltına "iyi" kodunu yerleştirmektir. Masallarda hikâye edilen bütün olaylar ve eylemler, iyi kahramanın kişiliğinde "iyilik" kavramının yüceltilmesine hizmet eder.

Masallar, başlangıçta yetişkinlerin birbirine anlattığı fantastik örneklerdir. Yetişkinlerin anlatımları sırasında çocuklar da paylarına düşeni alırlar. İran kaynaklı bazı hikâyelerin Arap hikâyeleriyle harmanlanmış zengin bir örneği olan Bin Bir Gece Masalları'nda (Elf Leyle ve

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. tacettinsimsek@atauni.edu.tr

Leyle) kimi metinleri çocuklara anlatmak/okutmak son derece zor, hatta imkânsızdır. Ortaçağ Avrupa'sında da durum farklı değildir. Söz konusu masallar, özellikle cinsel bakımdan son derece özgür metinlerdir.

Bin Bir Gece Masalları'nın ortaya çıkış nedeni kadının ihanetine bağlanır. Vezir kızı Şehrazat belleğine kaydettiği binlerce masalı önce kendi canını, ötesinde de ülkedeki bütün genç kızların canını kurtarmak için anlatır.

Dikkat edilirse masalların asıl muhatabı hükümdar Şehriyar'dır. Yanlarında Şehrazat'ın küçük kardeşi Dünyazad bulunsa da, o işlevi sınırlı, sadece masalın anlatılmasını istemek üzere kurgulanmış dekoratif bir kahramandır. Masal anlatma eylemi onun isteği üzerine başlar. Masallar ona anlatılıyormuş gibi yapılıp aslında Şehriyar'a anlatılır. Bu tam bir "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!" taktiğidir. Zira Şehrazad'ın anlattığı masallardan etkilenmesi ve bu etkilene sonucunda evlendiği kızın boynunu vurdurmaktan vazgeçmesi beklenen kişi Şehriyar'dır; yani bir yetiştirilmiştir.

Şehriyar, Şehrazat'la evleninceye kadar, evlendiği bütün kızların ertesi sabah boynunu vurdurmuştur. Çünkü kadınlardan nefret etmektedir. Kadınların her an ihanet edebilecek varlıklar olduğunu düşünmektedir. Bu ön yargıyı oluşturan sebep, hem kendi başından hem de kardeşi Şahzaman'ın başından geçmiş kötü bir tecrübedir.

Kısaca hatırlamak gerekirse, Şehriyar ve kardeşi Şahzaman Acem Semerkand'ında iki ayrı ülkede yaşayan ve halklarını adaletle yöneten iki hükümdar kardeşler.

Büyük kardeş Şehriyar, kardeşi Şahzaman'ı özler ve görmek için onun ülkesine gider. Kardeşini kendi ülkesine davet eder. Birlikte yola çıkarlar. Dinlenmek için konakladıkları yerde Şahzaman, sarayında ağabeyine vermek üzere hazırladığı hediyeyi unuttuğunu hatırlar ve geri döner. Sarayına vardığında eşini zenci bir köleyle aynı yatakta bulur.

İhanete uğramış olmanın öfkesiyle ikisini de öldürür. Ağabeyinin şehrine varır.

Şahzaman üzgündür. Ağabeyi onun kederini ülkesinden ayrılmasına ve saltanatından uzak kalmasına bağlar, ancak kardeşinin gün geçtikçe yeme içmeden kesilmesi karşısında kayıtsız kalamaz.

Bir gün kardeşine birlikte sürek avına çıkmayı teklif eder, ancak Şahzaman'dan olumsuz cevap alınca, ava yalnız gider.

Sarayda kalan Şahzaman pencereden bahçeye bakarken ağabeyinin eşinin de bir zenciyle Şehriyar'ı aldattığını görür. Olayı ağabeyine anlatır. Şehriyar bir sondeki gün kendi gözleriyle tanık olduğu ihaneti cezalandırır ve eşinin boynunu vurdurur.

İki kardeş de kadına asla güvenilmez önyargısı hâkim olur. Bu önyargı, beraberinde kadından intikam alma düşüncesini getirir.

Şehriyar, o günden itibaren her gece bir genç kızla gerdeğe gider, sabah olunca kızın boynunu vurdurur. Üç yıl böyle devam eder. Vezirin iki kızı Şehrazat ve Dünyazad dışında ülkede genç kız kalmaz. Şehrazat, babasından kendisini Şehriyar'la evlendirmesini ister. Evlenince yanında kardeşi Dünyazad'ı da götürür. Dünyazad'ın görevi ablasından masal anlatmasını isteyerek süreci başlatmaktır. Masalların asıl muhatabı Şehriyar'dır. Çünkü masala tepki verecek, masaldan etkilenecek olan odur.

Şehrazad'ın anlattığı masal gün ışıırken bitmeyip devamı akşama bırakılınca Şehriyar masalın devamını dinleyebilmek için Şehrazad'ın ölümünü erteler. Bu, bin bir gece devam eder. Nihayet Şehriyar yaklaşık üç yıl boyu masal dinlediği Şehrazad'ı öldürmekten vazgeçer. Böylece yalnız Şehrazat değil, ülkenin bütün genç kızları kurtulmuş olur.

Hikâyelerin çocuklara anlatılmasındaki/okutulmasındaki zorluk, çerçeve hikâyenin mantığını kavrayamamakla sınırlı değildir. Şehrazat'ın bu çerçeve hikâyeye bağlı olarak anlattığı kimi masallarda kadını arzu aracı bir nesne olarak gören, bekâret avcısı, şehvet düşkünü kahramanlar geçitresmi yaparlar. Öncelikle masalların kendisine anlatıldığı Şehriyar, evlendiği kızla-

rın bakire olmasını şart koşar. Masalların olay örgüsü içinde bakirelik gidermek kimi masal kahramanlarında saplantı hâlidir.

Masallarda estetize edilme kaygısı güdülmeyen sahneler vardır. Hasan Bedreddin Basravî ile amcası vezir Şemseddin'in kızı Sittül-Hüsn arasındaki ilişki buna verilebilecek onlarca örnekten sadece biridir (Onaran, 2000: 229-231). Bu hatırlatmanın bile merak uyandıracığı endişesiyle, metinden alıntı yapmanın hicap duygumuzu rencide edeceğini ifade etmekle yetinelim.

Bin Bir Gece Masalları'ndaki hikâyeler, insanlara ait zaafı, erdemleri ve fantezileri dile getirdiği kadar, kaba şehvet duygularını yansıtır. Zaman zaman pornografi sınırlarında gezinen hikâyeleri çocuklara okumak/okutmak/anlatmak imkânsızdır. Bu, yalnız bugünün çocukları için değil, geçmişteki çocuklar için de geçerlidir.

Bin Bir Gece Masalları'nın Batılıların yoğun ilgisine mazhar olması, doğunun mahremiyetlerini ifşa eden bu egzotik görünüşlerde aranmalıdır. Batılıların bu yoğun ilgisine karşın doğulular, kullanılan dile bakarak masalları "basit, hatta adi" bulurlar. Bu çerçevede bazı Arap bilginlerinin Bin Bir Gece Masalları'nı saçma sapan hikâyelerden ibaret, değersiz bir kitap olarak tanımladıkları da unutulmamalıdır (Mommensen, 1966: 70, akt. Sakaoğlu, 2002: 17).

Romantik bir yaklaşımla Bin Bir Gece Masalları'nı doğunun anlatı zenginliklerinden biri olarak sunarken abartıya kaçmamak gerekir. Özellikle çocuklara yönelik sanatsal etkinliklerde ölçüyü kaçırmamak açısından bu önemlidir. Çocukların ruh sağlığını korumak yalnızca anne babaların ve alanı eğitim olanların değil, sanatla uğraşanların da ortak sorumluluğudur. Bu sorumluluğa ahlaklı olma kaygısının eşlik etmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Masallar barındırdıkları şiddet öğeleri bakımından da özenle yaklaşılması gereken metinlerdir.

Doğuda da Batıda da durum farklı değildir. Kırmızı Başlıklı Kız'ın, 17. yüzyıl masal yazarı Charles Perrault'nun kalem süzgecinden geçmeden önceki anlatımında özellikle final sahnesi son derece rahatsız edicidir. Kırmızı Başlıklı Kız'dan önce büyükannenin orman içindeki evine varan kurt, büyükanneyi öldürür, etini parçalayarak tepsiye, kanını da kavanoza doldurup kilere koyduktan sonra onun yatağına yatar. Kırmızı Başlıklı Kız kulübeye geldiğinde, ona yemek diye büyükannesinin etini yedirir ve şarap olarak da kanını içirir.

Ardından Kırmızı Başlıklı Kız'ı yiyerek masalı bitirir. Bu, şiddetin poetiğidir.

Charles Perrault, yaşadığı dönem Fransası'nda dadıların çocuklara anlattığı, kendisinin de "annesinden dinlediği" masalı yeniden yazarken, yardımcı unsur olarak avcıyı masala ekler. Kurda, bir insanı bütün olarak yutma özelliği kazandırır. Böylece avcıya büyükanneyi kurdun karnından bütün olarak çıkarabilme imkânı sunar. Masala eklenen yardımcı kahraman avcı, büyükanne ile Kırmızı Başlıklı Kız'ı kurdun elinden kurtarır. Bu, masaldaki şiddeti adaletle başvurarak hafifletme eğilimidir. . Masalın sözlü kültürdeki aslı anlatımında öldürülen çocuk kahraman, Perrault'un masalında hayatta kalır ve masalla verilmek istenen "tanımadığın, bilmediğin yabancılara güvenme" biçimindeki özetlenecek ana fikrin muhatabı olur: Masalı dinleyen çocukların da Kırmızı Başlıklı Kızla özdeşlik kurması sağlanmış olur.

Grimm Kardeşlerin derlediği *Hänsel ve Gretel* masalında anne ve baba yoksulluk nedeniyle biri kız biri oğlan iki çocuğunu ormana bırakır. Çocuklar üç gün boyunca dolaşır ancak ormandan çıkış ve eve dönüş yolunu bulamazlar. Beyaz bir kuşu izleyerek ormanın derinliklerine kadar giderler. Küçük bir eve rastlarlar. Ev, ekmek ve çörekten yapılmıştır. Pencerelelerinde akide şekerleri vardır. Çocuklar, karınlarını doyurmak için içeri girerler. Evde yaşayan cadı, çocukları yakalar ve hapseder. Niyeti onları bir süre besledikten sonra pişirip yemektir. Masalın sonunda çocuklar cadıyı, fırına iter, fırının kapağını kapatırlar ve ondan kurtulurlar. Hak ve adalet yerini bulmuştur. Dinleyicinin suçlu olanının cezalandırılmasına yönelik beklentisi karşılanmış, bir tür "katarsis" (ruhsal arınma) gerçekleşmiştir, ancak bu 'yakarak cezalandırma'nın ağırlığını hafifletmemiştir.

Naki Tezel'in derlediği *Ala Balık* masalında insan etinin tadına bakan, bu tadı beğendiği için de çocuklarını yemeyi kararlaştıran bir anne baba vardır. Anne, çocukları ellerine ekmekle

yağ verip suya gönderir. Çocuklar ekmeği kargaya verince, karga kaçmaları gerektiğini, çünkü annelerinin onları keseceğini haber verir (Tezel, 2001: 45-46).

Aynı derlemecinin *Seksen Göz* adlı masasında bu kez, “can yakma hastalığına tutulmuş” kötü ruhlu bir padişah vardır. Evlendiği kadın, çocuk doğurmayınca gözlerini çıkarttırıp kavanozda saklatır, kendisini de hapseder. Sırayla evlendiği otuz dokuz kadını aynı şekilde cezalandırır, kırkıncı kadınla evlenir (Tezel, 2001: 3-4).

Sözlü kültüre ait masalların, şiddet öğelerinden arındırılarak ve güncellenerek çocukların dünyasına uyarlanması bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Masaldan destana ve efsaneye

Masalların zaman içinde çocukların dünyasına uygun hâle getirildiği bir tablo içinde türler üzerinde dikkatle durmaya ihtiyaç vardır. Zira masalların da doğrudan çocuklara yönelik metinler olarak değerlendirilmesi 16. yüzyıldan itibaren söz konusu olabilmektedir. M.Ö. 6.-5. yüzyılda Ezop’un da ünlü hayvan masallarını çocuklara anlatmadığı biliniyor. Ancak söz konusu masallar La Fontain’in kaleminden geçince çocuklara hitap eder hâle gelmiştir. Bu, La Fontaine’nin tercihi de değildir. Zira La Fontaine’in masalları da doğrudan çocuklar için yazılmamıştır.

Yalvaç Ural’ın La Fontaine’i Orman Mahkemesinde hayvanlara yargılatmasından çok önce La Fontain’e ilk ciddi eleştiri, vatandaşı eğitimci düşünür Jean Jacques Rousseau’dan (1712-1778) gelir. Rousseau, öğrencisi Emile’in La Fontaine masallarını okumasına asla izin vermez. Eleştiriler son derece akılcıdır. Üslup alaycıdır. Rousseau’nun yargılaması infaza kadar gider. Rousseau, La Fontaine masallarının içerdiği benzetmelerin çocukları eğlendirdiğini ama aynı zamanda yanılttığını düşünür. Art niyetli kullanılmaya elverişli oldukları, anlatımlarının yalan üzerine kurulduğu, benzetmeler arkasına gizlenen gerçeklerin ortadan kaybolduğu, çocukların bunlardan yararlanamayacağı ve dolayısıyla moral eğitimleri için kullanılamayacakları kanaatindedir.

“Masalları öğrenen çocukları izleyin. Uygulamaya geçtikleri anda, yazarın düşündüğünün tersini yaptıklarını göreceksiniz. Kendilerinden silinmesini ve korunmalarını istediğiniz yanlışları gözlemlemek yerine, başkalarının yaptığı hatalardan pay çıkarma yolunu seçtiklerini anlayacaksınız. Önceki masalda (Karga ile Tilki), çocuklar kargayla alay ederlerken tilkiye sempati ile bakıyorlar. Sonraki masalda (Ağustos Böceği ile Karınca) ise, örnek olarak ağustos böceğinin verildiğini sanırsınız ama hiç de öyle değil, çünkü orada da karıncayı seçeceklerdir. Çünkü küçülmeyi (aşağılanmayı T.Ş) istemezler: Her zaman en iyi rolü üstlenirler. Bu da pek doğal bir seçimdir. Çocuklar için ne korkunç ders! Devlerin en çirkini, kendisinden istenen şeyi bilen ve geri çevirebilen, acımasız ve eli sıkı bir çocuk. Karınca daha fazlasını yapar, çocuğa kabul etmediği şeylerle alay etmesini öğretir.” (Rousseau, 2000: 80)

Ortaya çıktığı M.Ö. 1. yüzyılda da, günümüzde de Kelile ve Dimne’yi çocuk edebiyatı çevresinde değerlendirmek ne kadar mümkündür? Tarih boyunca yetişkinlere seslenirken aynı zamanda çocuklara da hitap eden metinlerden söz edilebilir. Ancak doğrudan doğruya çocuklara yönelik metinlerden bahsediyoruz. Masalların doğuda her yaşta insan için eğitim amaçlı olarak kullanıldığı gerçeğini de kaydetmek gerekir.

Bilmeceler çocuk edebiyatı metinleri midir? Taşıdıkları benzetme ve mürsel mecaz gibi söz sanatlarıyla edebî nitelik taşıdıkları ve çocuklarda pratik zekâyı geliştirdikleri bir gerçek. Ancak “edebî tür” olarak adlandırılmaları mümkün müdür? Yalvaç Ural’ın ürettiği *Kırmızı Kızlar Çatıları Gizler*, *Zıpır Bilmeceler*, *Dinozor Bilmeceler*, *Üçgen Zıpır Bilmeceler* gibi başlıklar altında kitaplaştırdığı bilmecelerin kaynağı da folklordur. Ayrı bir edebî tür olarak tanımlamadan güncellenmiş folklor ürünleri olarak değerlendirmek yeterlidir.

Tarafımızdan incelenen ondan fazla ders ya da başvuru kitabı ve kaynak esere ilave olarak *Çocuk Edebiyatında Türler* başlığı altında yayımlanan bir kitapta da bilmeceler, destanlar, efsaneler (söylenceler), fıkralar ve tekerlemeler (Arıcı ve Ungan, 2009) “Çocuk Edebiyatında

Tür” kapsamında tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Aynı eğilim, ders kitabı niteliğinde başka eserlerde de görülmektedir: Destan, efsane (Ciravoğlu, 1997 Oğuzkan, 2000, Kıbrıs, 2002); destan, efsane; söylence (efsane), bilmece, tekerleme (Nas, 2002); tekerleme, gülmece, bilmece, fıkra, halk bilgisi, türkü (Güleryüz, 2002); destan, efsane, kukla, bilmece, gölge oyunu (Güleç ve Geçgel, 2005); tekerleme, bilmece, parmak oyunu, fıkra, destan, efsane (Yılar ve Turan, 2007); efsane, destan, bilmece, ninni (Demirel, 2010); fıkra, destan, söylence (Sarıyüce, 2012) bu konuda verilebilecek kaynaklardan birkaçıdır. YÖK’ün Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları’nda Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği ana bilim dallarıyla Türkçe Öğretmenliği Bölümünde okutulan *Çocuk Edebiyatı* dersi için belirlediği içerikte de *destan* “çocuklara seslenen yazınsal türler” arasında sayılır. “Sayışmaca, tekerleme, bilmece vb.” örnekler de “dilsel geçişler” olarak sıralanır.

Tekerlemelerin ayrı bir edebî tür değil, dil geci oldukları tespiti tutarlı görünmektedir. Destanlar ve efsaneler ise yetişkinlerin dünyasına seslenirken, çocukları da muhatap alabilir. Bu türleri “çocuk edebiyatı” alanına dahil edebilmek için çağdaş yazarların çocuklara yönelik destan ya da efsaneler yazması gerekir.

İncelenen kitaplar arasında tür kavramına ilişkin farklı bir yaklaşım sergileyen Yalçın ve Aytaş, *Edebî Türler Açısından Çocuk Edebiyatı* başlığı altında, “Çocuk Edebiyatında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma” alt başlığıyla *masal, destan, söylence, fabl, bilmece, halk şiirinden yararlanma biçimleri* ve örnekleri üzerinde dururlar. Halk şiiri başlığından halk türkülerinden, manilerden ve ninnilerden söz ederler.

Şirin, masal ve şiiri öne çıkardığı; Oğuzkan, Enginün ve Tuncer’den aldığı cevaplarla biyografi, biyografik roman ve gezi yazısı gibi çocuk edebiyatı türlerinden söz ederken folklor ait ürünlere çocuk edebiyatının malzemesi olarak bakar (Şirin, 1998: 102-137).

Şimşek (2002) ve Şimşek (ed., 2011) ise tekerleme, destan, efsane, bilmece, fıkra, mani gibi türleri folklor ait ürünler olarak değerlendirir ve modern bir çocuk edebiyatı ortaya koymak için çağdaş yazarların yararlanması gereken zengin kaynaklar arasında sayar.

Öncelikle cevaplandırılması gereken soru, bir metnin yetişkinlere seslenirken aynı zamanda çocuklara da mı seslendiği, yoksa doğrudan doğruya çocuklara mı seslendiğidir. İkinci olarak metnin telif ve özgün bir metin olup olmadığıdır. Tür kavramına yaklaşırken bu noktadan hareket etmek sağlıklı bir tavidir.

SONUÇ

Çocuk edebiyatında türler üzerinde telif eser ve özgün metin odaklı düşünmek gerekir. Folklor ait tekerleme bilmece gibi ürünleri çocuklara yönelik özgün edebî türler içinde değerlendirmek zordur. Fıkra, türkü gibi örnekler folklor ait zenginlikler olarak anılmalıdır. Efsane, destan gibi folklor ait türleri de doğrudan çocuk edebiyatı türleri arasında saymamak, bunun için çocuklara yönelik telif destan ve efsanelerin yazılmasını beklemek şimdilik en tutarlı yol gibi görünmektedir. Parmak oyunu, gölge oyunu, kukla gibi türleri görsel sanatlar çizgisinden alıp edebî tür kapsamına sokmayı da zorlama bir tasnif olarak değerlendirmek mümkündür.

Bunlara karşın modern ve postmodern zamanların masalı olan ve kurmacaya dayanan çizgi filmleri çocuk edebiyatı türleri arasına dahil etmek olası görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıcı, Ali Fuat ve Suat Urgan (2009). *Çocuk Edebiyatında Türler*, Ankara: Doktorum Yayınları.
- Ciravoğlu, Öner (1997). *Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Esin Yayınevi.
- Demirel, Şener (ed.) (2010). *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Güleç, Havise Çakmak (2005). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Güleryüz, Hasan (2002). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*, Ankara: PegemA Yayıncılık.

- Kıbrıs, İbrahim (2002), *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Nas, Recep (2002). *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Oğuzkan, A.Ferhan (2000). *Çocuk Edebiyatı*, 6.Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Onaran, Âlim Şerif (çev.) (2000). *Binbir Gece Masalları*, İstanbul: YKY.
- Rousseau, Jean Jacque (2000). *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (çev. M.Baştürk-Y.Kızılçım), Erzurum: Babil Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sarıyüce, Hasan Lâtif (2012). *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi, 1. Cilt*, İstanbul: Nar Yayınları.
- Şimşek Tacettin (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Rengarenk Yayınları.
- Şimşek Tacettin (ed.) (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (haz.) 99 Soruda Çocuk Edebiyatı (1998). (İnci Enginün, Can Göknıl, Mübeccel Gönen, A.Ferhan Oğuzkan, Ayla Oktay, Feridun Oral, Nilüfer Tuncer), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2007). *Masal Atlası-Masal Edebiyatı Kültürü Üzerine Yazılar*, Ankara: Kök Yayınları.
- Tezel, Naki (2001). *Türk Masalları 2*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Yalçın, Alemdar ve Gıyasettin Aytaş (2002), *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılar, Ömer ve Lokman Turan (ed.). (2007). *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı*, Ankara: PegemA Yayınları.
- YÖK, Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları (Ders İçerikleri) www.yok.gov.tr (Erişim: 10.07.2015)

ÇOCUK EDEBİYATI KAYNAKLARINDAN MASAL İÇİN BİR MODEL DENEMESİ VE ÖRNEKLEM OLARAK BİR KELOĞLAN MASALI

Tuba BENLİ*

ÖZET

Sözlü edebiyat geleneğimizin ve yazılı edebiyatımızın ürünlerinde öteden beri her zaman eğitim gayesi olmuştur. Çocuk edebiyatındaki en temel gaye kendi kültürü doğrultusunda iyi insan yetiştirmektir. Bu anlamda halk edebiyatımızın mitoloji, destan, efsane, masal, halk hikâyeleri, ninni, bilmece, tekerleme vb. türleri hem mili kültürümüzün güzelliklerini yansıtmaları hem de estetik değeri yönüyle mesaja dayalı çocuk edebiyatı için paha biçilmez bir kaynaktır.

Bireyi rahatlatan, hayata dair umut aşılayan, geleceğe yönelik ülkü kazandıran, iyi insan olmamızı salık veren, hoşça vakit geçirmemizi sağlayan ve tüm bu işlevlerini ana dilimizin sıcaklığıyla yapan Türk toplum yaşamının maddi ve manevi değerlerini barındıran masallarla çocuk edebiyatı arasında ise sıkı bir bağ vardır.

Teknolojik ve toplumsal değişikliklerle birlikte hoşça vakit geçirme işlevini yitiren masallara günümüzde çocuklar da ilgi göstermemektedir. Değişen yaşam koşullarına göre masallarımıza yeni bakış açısıyla yaklaşılmalı, bu hazineye çocuklarımızın ve gençlerimizin istifade etmeleri sağlanmalıdır.

Çocukla masalın mesajını buluşturmak için iletişim sürecinin gerçekleşmesi gerekir. Biz, çalışmamızda masallarımızın mesajını çocuklarımızla buluşturacak bir model önermekteyiz. Bu doğrultuda tarafımızdan derlenen bir Keloğlan masalı örnek olarak seçilmiştir. Keloğlan masalından hareketle masallardan çocuk edebiyatında faydalanmak için izlenecek yol aşamalı olarak anlatılmıştır.

1. Aşama: Masalın yazıya geçirilmesi (Sözlü kültürden yazılı edebiyata aktarılması)

2. Aşama: Yazıya geçirilen masalın çocuğa uygun hale getirilmesi ve yöre ağzından İstanbul Türkçesine çevrilmesi (Pedagojik açıdan değerlendirilmesi)

3. Aşama: Masalın, günümüz teknolojik ve yaşam koşullarına uygun hale getirilmesi (Masalların özüne uygun olarak güncellenmesi) ve masalların daha geniş kitlelere ulaşması için masal metinlerinin görsele dönüştürülmesi

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Halk Masalları, Keloğlan

GİRİŞ

Kişinin ninnilerden sonra tanıştığı halk ürünü masallardır. Anneler tarafından çocuklara aşılanmaya çalışılan Türk toplum yaşamının maddi ve manevi değerlerinin yer aldığı ninnilerin bebeklikten itibaren bilinçaltımıza verdiği mesajlar olgunlaşarak masala dönüşür. Oysa insanların masala bakışı oldukça dar açılı ve eksiktir. Çünkü masallar yalnızca çocuklara yönelik onların hoşça vakit geçirmelerini sağlayan, dahası onları uyutmak için anlatılan olağanüstü hayali olaylarla örülmüş sözlü halk edebiyatı ürünleri olarak bilinir ve kabul görülür. Birçok toplumda halk anlatıları ötekilerin faaliyetlerini ilk ninni söylendiği veya canavar masalı anlatıldığı zamandan itibaren kontrol etmek, etkilemek ve yönlendirmek için kullanılır. Masallar ait oldukları toplumlar tarafından çocukları-yetişkinleri yani bütün halkı uyandırmak için yaratılır. Öyleyse masallara böylesine geniş bir perspektif dururken çok dar bir açıdan bakmak halk kültürlerinin bu zengin kaynağına haksızlık olur ve onu yeterince değerlendirememeye tehlikesini beraberinde getirir (Yavuz, 2009: 20-22).

* Gazi Üniversitesi, TÖMER, Ankara, tubabenli@gazi.edu.tr

Umay Günay, masal dünyası hakkında şunları söylemiştir; “Bütün masallarda iyilik ve kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, başka bir deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. Çok az istisna dışında, masallar, mutlu sonla iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile biter. Masallarda talihsizlik ve aksilikler gerçek hayattan farklı olarak bir kerede veya birbirine bağlı olarak arka arkaya ortaya çıkar. Bunlar çözümlendikten sonar yeni sıkıntılar söz konusu olmaz, iktidarı, başarıyı ve mutluluğu sembolize eden taç ve evlilik bir daha zarar görmez. Türk masallarında ‘Onlar ermiş muradına, biz çıkalım tahtına’ tekerlemesi sonsuz huzuru, mutluluğu ve zenginliği ifade etmektedir” (Günay,1992: 326).

Masallar, insanın yaşama sevincini ve hayatla mücadele gücünü artırır. Onları yeni çalışmalara yeni keşif ve icatlara yönlendirir. Hayal kuramayan insanlar toplum ve topluluk oluşturmaz, millet olamaz. Masallar, insanlar ve o insanların oluşturdukları toplumların ütopyalarını belirginleştirir. Çünkü masallarda zaman sınırı olmadığı gibi mekân sınırı da yoktur. Bu sebeptendir ki Türkler uçsuz bucaksız coğrafyalarda vatan kurmuş o yerleri kendileri için kalıcı yurt edinmişlerdir. Bu sebeptendir ki Türkler kızıl elmalarını masal vb. anlatılarla kurgulamış ve gerçekleştirmişlerdir Bunun içindir ki Ziya Gökalp Turan hayalini gerçekleştirmek için Türk çocuklarını masallarla uzun bir yolculuğa çıkarmıştır (Yakıcı, 2014:176).

Kişiyi rahatlatan hayata dair umut aşıl原因, geleceğe yönelik ülkü kazandıran, iyi insan olmamızı salık veren, kültürümüzü aşıl原因, hoşça vakit geçirmemizi sağlayan tüm bu işlevlerini ana dilimizin sıcaklığıyla yapan masalları sadece çocukları oyalamak için anlatılan hayal ürününü yaşamın gerçeğinden kopuk anlatılar şeklinde değerlendirmek, masalların değerinin anlaşılmadığının göstergesidir.

Oysa masallar aynı anda pek çok işlevi yerine getirir. Ana dilin öğretilmesinde, beşerî ilişkilerin anlaşılmasında, sosyal hayatın problemlerinin çözümünde, millî kültürümüzün ve ahlakî değer yargılarımızın aktarımında ne denli önemli olduğu görülür. Gerçeğin kuruluşundan uzak, hayalî öğelerle bezenmiş masalların figüratif dili çözüldüğü takdirde geçmişten günümüze taşınan kültürümüzün en nadide ürünlerinden biri olduğu anlaşılır.

Sunduğu hayal dünyasıyla çocukların her zaman ilgisini çeken masallar 19.yüzyıldan itibaren çocuk edebiyatı için büyük bir kaynak olmuştur. Başta Almanya, İngiltere olmak üzere Avrupa’da halk masalları çocukların ilgisi ve anlayışına göre yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatı yazarları masalımsı hikayeler kaleme alarak çocuklara yönelik bir edebiyatın oluşmasına katkı sağlamışlardır (Şirin, 200:34) .

Bizde ise Ziya Gökalp, sözlü edebiyatımızın ürünlerinden olan halk masallarının bir milletin en zengin hazinelerinden biri olduğunu ifade ederek. “Bir milletin eski seciyesi, eski mefkûreleri masallarında mahfuzdur.” der. Millî kültürle birlikte evrensel niteliğe sahip edebî eserlerin masallar olduğunu, bu yüzden masalların hem mili hem de evrensel değerleri öğretecek hep taze kalacak bir rehber olduğunu söyler (Alangu,1983:252). Ülkemizde millî terbiye sözünü ilk kez kullanan Gökalp medenî ve modern Türkiye’nin inşasında kültüre ait değerlere ihtiyaç olduğunu söyleyerek bu değerlerin halktan alınabileceğini söyler. Gökalp bu düşüncelerini halk masallarından esinlenerek yazdığı manzum ve mensur masallarda ele alarak çocukların eğitimi için kullanır. Eğitimi öğretimden üstün tutan Ziya Gökalp’e bu itibarla ilk millî eğitimcimiz demek hata olmaz (Büyük Türk Klasikleri, 1992: 15-16).

Türk dünyasının zengin bir masal külliyyatına sahip olduğu aşikârdır. Bizim de değişen yaşam koşullarına göre masallarımıza yeni bakış açısıyla yaklaşarak bu hazineden çocuklarımızın ve gençlerimizin istifade etmelerini sağlamamız gerekmektedir. Masallarımızı ve masal kahramanlarımızı çocuklarımızla buluşturmalı, çocuklarımızın ruhunu kendi kültürümüzün ürünleriyle şekillendirmeliyiz. Örneğin Kâloğlan masallarının TRT tarafından çizgi film haline getirilmesi, çocuklarımızın onunla eğlenerek yeni bilgiler edinmesini sağlanması çok önemli bir adım olmuştur. Böylece Keloğlan, Calio’yla rekabet etme gücü kazanmıştır.

Ancak bu çalışmalar, titizlikle yapılmalı, masallar özünden uzaklaştırılmamalıdır. Bunun bir kültür hizmeti olduğu şuuruyla hareket edilmeli, masallarımız ticarî kaygılara kurban edilmemelidir. Unutulmamalıdır ki insanı masaldan, masalı insandan koparmak mümkün değildir. Bu ikisi bir aradayken anlamlıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada ise yazıya aktarılan masallarımızı

zın arşivlerde kalmaması, çocuklarımızla hem yazılı hem de görsel yolla buluşmasını sağlayacak model Kâloğlan masalıyla aşamalı olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Kâloğlan masalı Sivas'ın Kuşkayası Köyü'nde yaşayan Karapapak Türklerinden derlenmiştir. Masalın anlatıcısı 1969 doğumlu, köyde çiftçilikle uğraşan Turan Benli'dir. Ortaokul mezunu masal anlatıcımız bu masalı ve bildiği diğer masalları köyün masal analarından olan annesinden dinlemiştir. Karapapak Kuşkayası halkının kültürü ve hayal dünyasıyla harmanlanan, kendi ağız özellikleriyle vücut bulan bu masal 2014 yılında derlenerek sözlü kültürden yazılı edebiyata kazandırılmıştır. Böylelikle birinci aşama gerçekleştirilmiştir. Kuşkayası Karapapak ağızıyla söylenen Kâloğlan masalının metni aşağıda verilmiştir.

Kâloğlan

Zamanın birinde bir Kâloğlan varmış. Bu Kâloğlan bir kötü bir kulübede yaşıyarmış, Kâloğlannan bu emsalları çoluk çocuk hep kâldi diye dalga geçerlermiş. Lağ ederlermiş Gel Kâloğlan, git Kâloğlan.

Kâloğlan bir gün böle dağa gidirr, orda tüşünür ağılyırr, “Yarabbi” işte, “senden geldi bu, beni sen böle yarattın amma elalem mennen dalga geçir.” diye orda ağılyarken birdenbire bir sakallı dede gelir. Hızır Aleyhisselam nail olur. Selam! Aleykümselam! “Oğlum derdin nedir?” “Böle böle dede işte men kâlım diyem mennen herkeş lağ ediir, mana gülüller.” “İyi oğlum diyirr aha sana iki tane gıl veririm. Senin kâllığın da gidecek bir de ne dileyersinse Allah o muradını verecek. Aha bu gılları birbirine togandırdın mı Allah bütün muradını verecek.” diyirr. Kâloğlan kahir adama, eline üzüne sarılırr öpürr. “Allah senden razı olsun.” diyirr, adam geçip gidirr.

“Hele bir denim hele” diyir, “Bir at gelsin.” Gılı gıla togandırirr. Eyle bir at gelir kii sufat kimi adam böle elini uzatsa eli yetişmir. Ata minir, dolanır, tekkelden gılı gıla togandırirr. Köyün yakınında eski halına dönür gelir. Gulübeye girir.

Bir de patışah varmış, patışahın da orda garşısında tam, saray varmış, bunun gulubesinin karşısında. “Hele bir de gene gılı gıla togandırım, hele güzel bir yagışıklı delikanlı olum.” diyir. Hakkettende gılı gıla togandırır, eyle bir delikanlı olur ki ay parçası. Aynaya bakır, o sırada da patışahın güççük kızı bunu görür pencereden bunu görür. Tekkelden gılı gıla togandırır geri Kâloğan olur, kız gelir gulubeye basıp girir zornan. “Burdaki bi tenesi vardı, o kimdi? diyirr. “Yog işte kimse yog, sen patışahın gızı men Kâloğlan, işte dedidoku edeller, bilmem ne olar, sen çık get burdan.” “Yog o senidin” “yog men değildim” diyirr, amma gızı yolcu edir, gızın içinde içini gurt yiyir. Diyir “Bu Kâloğlanıydı, tılsım var bunda.”

Neyse patışahın iki gızı daha varmış, bundan böyüg bunların evlenme zamanı gelir. Böyük gızı Vezirin oğluna verir patışah, onun ufağını Kizirin oğluna verir. En güççüğe de işte gırk tene elçi gelen olur vermiirr. Yani vermiirr dersem gız gitmiir. Patışah “verem gızım seni, buna verem işte bu soyludu bu boyludu.” diyirr. “Yoog men gitmem. “Ya!” “Men Kâloğlana gidecem.” “Etme gızım tutma gızım, el bize ne diyer, âlem bize ne diyer.” Yook baba ne diyerse desin, men Kâloğlana gidecem.” Ötekilerine bir güzel düğün yapırr böle, kırg gün kırgar gece düğün yapırr. Gızlarını verir hem de böle saray kimi evlere yerleştirir.

Bunu da gene aciirr o iki katlı sarayın en alt bodrum gatına da bunu yerleştirir çaresi kesilir verir gızı. Düğünsüz derneksiz verir gızı da heç konuşturmur bu en alt bodrum kata yerleştirir.

Kâloğlannan bacanakları işte lağ ediller, dalga keçirirler. Ordan sonra baldızları konuşturmuur gülüller buna her gün. İşte üstte yemek yiğiller, artıglarını başlarına sepiller. Onlar ikinci üçüncü katta, ya Kâloğlan da en alt katta.

Neyse “Olur Allah'tandır.” diyirr, yalanız tılsım olduğunu karısından bile sahlıyır. Amma garısı bilirr, garısı bunu sıkıştıranda mecbur kalır garısına sırrını vermeğe. Diğirr ki “Böle böle, men aslında kâl değilem aha böle gılı gıla togandırdım mı her dediğim de olur. Aha benim sufatım da bu.” Gösterir, garı bayılır. Diğir “Hele doğruydu men sana boşuna gelmedim, görmüşüdümen sen idin o güzel oğlan”.

Neyse bir gün böyle beş gün böyle aradan zaman geçir, padişah hastalırr. Etreften getirmediği doktor kalmır. Gelen çare bulamır padişahın derdine, yataglarda yatur. Bir gün hekimbaşı gelir uzak diyarlardan “Padişahım sağ olsun senin derdine çare ormanda gara bir geyik var yalanız alnı sekili” yani annında beyazlığı var. O geyiğin beyni senin hastalığına şifadı. O geyiği tutacaksan getirip beyni çıkartacaglar, ordan sonra gurutacan, bala gatıp yitecen, senin derdine derman budur.” diğir. Vezirin oğlu diğir “Onda ne var men gider bularam geyiği.” Kızirin oğlu diğir “Men beş dakkada.” Guşanırlar, ogunu yayını aliller, atlara biner giderler.

Kâloğlanın da bir topal atı varmış, topal ata binip giderken herkes gülürmüş, diyir, “Ab-ooo, Kâloğlan da gidip geyik getirecek, heç olacak şey mi?”

Bunların arkasından gidir, bunlar dolanıllar dağı daşı, avlanıllar, bulamırlar bir türlü. Bunlar boş gelirler. Keloğan gidir, gidir, kılı kıla tokandırır gene, “karşısına şeyler gelsin” diyir işte, “geyikler gelsin.” Ormandaki, geyiklerin başı hepsini ıştırma edir, Kâloğlanın önüne geyikleri, orda doktorun dediği, hekimbaşının dediği geyiği bulur, “aha bu geyik” diyir, “bunu bana vereceniz,” “Sağa feda olsun” diyiler, bir bahtım 2-3 gün sonra Kâloğlan geyiği atın terkisine attı, getirir. “Aboo, herkeş hayret edir, bele iş olar mı? Vezirin oğlu koca Vezirin oğlu, Kızirin oğlu, koca Kızirin oğlu, gettiler boş geldiler, Kâloğlan getti geyiği buldu geldi, hem de o doktorun dediği geyik.

Neyse Kâloğlan kesir, beynini çıkartir, dohtorun dediği gibi gurudur, bala katir, padişaha yedirir. Padişah ayağa kalhir, deyir “Benim derdime, menin derdime derman olan kim ise, getirin karşıma, ne muradı varsa verecem.” Kız hemen kaç kaç gidir, Kâloğlanı alır, getirir, “Baba aha Kâloğlan, benim kişim, getti işte dohtorun dediği geyiği getirdi, sana yedirdi, sen de Allah’ın izniyle ayağa kalktın.”

Kâloğlana işte “dile benden ne dilerse,” deyir, Kâloğlan da “canının sağlığı” diyir, “Ben heç bir şey istemem, benim her şeyim var.” Lan nasıl her şeyin var?” işte, Sen Kâloğlan-sın, geçinemirsen, falan.” Bele diyende kız birden sırrını verir, der “Aşlında bu kel değil, işte beledir, şeledir.” diyerken, Kâloğlan güzel halına dönür, elece kalir, sırrı açığa çıhir. Padişah bahir ki, ohhooo, Vezirin oğlu, Kızirin oğlu bir tarafa, Kâloğlan bir tarafa. Kâloğlan onlardan hemi babayiğit, hemi güzel, hemi de ahıllı. “Oğlum men ettim, gızım men ettim, siz etmeyin,” Ellerine ayaklarına gapanir, “Ben yağınıştım, senin buna getmene göynüm razı değildi, işte keldi dedim, işte aşağıladım, bele oldu, şeale oldu, beni affedin.” “Tamam, seni affettik” diyiler.

Tekrerden düğün yaptırır, kırk gün kırk gece davul çaldırır, bunları evlendirir, sarayın da en eyi yerine yerleştirir.

İkinci aşama yazıya geçirilen masalın çocuğa uygun hale getirilmesi ve yöre ağzından İstanbul Türkçesine çevrilmesi aşamasıdır.

Masallar çocukta soyut düşünme kabiliyetini geliştirir. Pozitif mantığın hep görünen ve duyumsanan dünyası, insanın zihninde mümkün olan şeyleri azaltmakta ve hayal gücünü sınırlamaktadır. Oysa masallarda “olmaz” yoktur. Her şey mümkündür. Sınırsız varlık alanı, düşünme imkânı vardır. Tüm bunlar hayal gücünün sınırlarını ortadan kaldırır ve soyut düşüncenin önünü açar. Nitekim çocuklarda zirveye çıkan bu talep, yetişkinlerde de farklı biçimlerde tezahür etmektedir (Türinay, 1982:162).

Hemen her masalda iyilikle kötülük karşı karşıyadır. Adalet-zulüm, doğruluk-haksızlık, alçakgönüllülük-kibir gibi değerler hep mücadele içindedir. Hiç bir masal yoktur ki, iyi olanın zaferiyle bitmiş olmasın ve kötüler kınanmasın. Kendini kahramanla özdeşleştiren dinleyici ya da okuyucu iyilik için mücadele etmekte ve artık onun zaferinde bir pay sahibi olmaktadır (Gökşen, 1972: 62).

Masal metinlerini sosyal hayata yönelik barındırdığı mesajlarla gerek masal dinleyicisine gerekse okuyucusuna yaşama dair pratikler kazandırır. Masallar, bireyin toplumsal yaşam koşullarına uyumunu, diğer insanlar gibi toplumun bir üyesi olduğu bilincini ve kültürünün inceliklerini öğretir. Anne-baba evlat ilişkisini, diğer aile fertlerinin birbirleriyle münasebetlerini, komşuluğu, kötülerle mücadeleyi, toplum düzenini, adalet anlayışını, bireyin içinde yaşadığı çevreyle yaşadığı problemleri ve çözüm yollarını barındıran masallar sosyal hayatı bir bütün olarak

sunmaktadır. Masallar, çocuklara toplumsal değerleri açık ya da örtülü ileterek ona bir bakış açısı kazandırır. Masalların değerler sistemiyle donatılmış bireyler ideal hayatın güzelliklerini gerçek hayata aktarır. Bugünün zorlaşan insan ilişkilerinde ve içinden çıkılması zor görülen sosyal hayatın problemleriyle baş etmede ortaya koyduğu adil toplum düzeniyle masallar yol gösterici bir işleve sahiptirler.

Masalların en önemli işlevi, ahlakî ve toplumsal olmasıdır. Masal dinleyen veya okuyan çocuk sadece masal okumaz. Masallarda yeni kahramanlarla tanışır, yeni mekânlara yolculuk yaparak yeni bilgiler edinir. Bunun yanı sıra masallarda kahraman karşılaştığı sorunların üstesinden gelirken yakınlarından destek görür ve kendisi de zor durumdakilere yardım eder. İnsanî ilişkilerin çerçevesi masalın sembolik diliyle anlatılır. Böylece kişi çocukluğundan itibaren tanıştığı masalla sayesinde sosyal yönünü geliştirir ve topluma daha kolay intibak eder.

Günümüzde eğitiminin temel gayelerinden biri de çocuğun, yaşamın anlamını bulmasını sağlamaktır. Ben nereden geldim, doğum nedir, ölüm nedir gibi karmaşık sorulara çocuğun zamanla tutarlı yanıtlar bulması gerekir. Çocuk başta bu gibi soruları kendi dünyasında anlamlandırır, kendince yorumlar ya da sorunu daha genel bir çerçevede görüp üzerinde fazla düşünmez. Ne var ki sağlıklı bir kişinin gelişimi için yaşama, yaşamının anlamına ilişkin sorulara cevaplar bulma zorunluluğu vardır. Bu gibi bilgileri hazır ve paketlenmiş olarak bir kitaptan ya da yetişkinlerden öğrenmesi de olanaksızdır. Aynı zamanda “değerlerin edinilmesi” olarak da görebileceğimiz bu süreçte nitelikli masalların çocuğa büyük katkısı olacaktır. Masallarda ele alınan konular bir bakıma çocuğun sorunlarına, gerilimlerine gönderme yaparken dolaylı bir yoldan da çocuğun dünyasına girer. Bu bakımdan çocuk bilincine varmadan kendini bulur masalda (Dilidüzgün, 1994: 4).

Masalın bu sihirli gücüne bazı anne babalar ve eğitimciler mesafeli yaklaşmaktadırlar. Onlara göre masal çocukları gerçek hayattan kopararak hayalperest yapmaktadır. Masalın çocuğu aşırı düş dünyasına sürükleyip çocuğun gerçek dünyadan kopartacağı endişesi masal türünü bütünüyle dışlamayı gerektirmemektedir. Çocuğa verilecek masalın bilinçle seçilmesi olası sıkıncaları ortadan kaldıracaktır (Dilidüzgün, 2006:2). Halk masalları hem çocukları hem de yetişkinleri kucaklayan anlam zenginliğine sahip olduğuna göre eğitiminde faydalanılacak büyük bir hazinedir. Burada dikkat edilecek husus çocuklar için seçilen masalların çocuğun dil gelişimine katkı sağlayacak, ruhsal gelişimini olumsuz etkilemeyecek yaşına uygun anlatılar olmasıdır.

İbrahim Dilek “Altay Masalları” üzerine yaptığı çalışmada masalların işlevinden söz ettiği bölümde “halk bilimi araştırmalarında masal metinlerinin orijinallerinin esas alınmasını ve gerekmedikçe metne müdahale edilmemesi gerektiğini vurgularken, pedagoji çalışmalarında masalın eğitim fonksiyonu olduğu için orijinal masal metinlerine müdahale edilebileceğini” belirtir. (Dilek, 2007: 18).

Bu düşünceler ışığında çalışmanın ikinci aşamasına uygun olarak Kâloğlan masalı Karapapak ağzından İstanbul Türkçesine çevrilmiştir. Masalın fiziksel özelliklerden ve sosyal statü bakımından insanların dışlanmaması temeline dayanan mesajı bu aşamada daha belirgin kılınmıştır. Böylelikle masal dil ve anlatım bakımından çocuklar için uygun bir hale getirilmiştir.

Keloğlan

Bir varmış bir yokmuş zamanın birinde kötü bir kulübede yaşayan garip bir çocuk varmış. Bu çocuğun saçları olmadığı için arkadaşları onunla dalga geçerlermiş. Gel Keloğlan, git Keloğlan derken adı Keloğlan kalmış.

Keloğlan bu duruma çok içerlese de derdini anlatacak kimsesi yokmuş. O da çareyi çocuklardan uzaklaşarak bir ağacın altında kendi kendine düşünmek de bulurmuş. Yine böyle bir gün dağa giden Keloğlan “Yarabbim beni sen böyle yarattın ama herkes benimle kel diye alay ediyor, küçük görüyor, Kimse benimle arkadaş olmuyor.” diye ağlarken birdenbire aksakallı bir dede ortaya çıkar.

Aksakallı Dedeyi karşısında gören Keloğlan büyük bir şaşkınlık geçirir. Aksakallı Dede ise “Oğlum burada tek başına ne yapıyorsun, seni böyle ağlatan nedir?” diye sorar.

“Ah dedeciğim kelim diye herkesin eğlencesi ben oldum. Kimse benimle sohbet edip yarenlik etmiyor. Ben de ne yapayım kendi kendime bu ağacın altında konuşur derdime yanarım.

Aksakallı Dede derdi veren Allah elbet dermanını da verir boşuna kendini üzme“ diyerek teselli eder ve Keloğlan’a iki tane kıl verir.

Bu kılları birbirine dokundurduğun zaman senin kelliğin gidecek Allah bütün muradını verecek. Ne dersen olacak” der. Keloğlan sevinçten ne yapacağını bilemez. Aksakallı Dedenin eline yüzüne sarılarak öper. “Ah dedeciğim, Allah senden razı olsun.” dediği anda ise dede belirlediği gibi yok olur. Keloğlan Allah’ım yaşadıklarım rüya mıydı yoksa diye tereddüt ederken elindeki kılları görünce rahatlar.

“Ne olur ne olmaz, hele bir deneyim bakayım” der, kılı kıla dokundurur ve “bir at gel-sin” diye dilekte bulunur. Aman Allah’ım öyle güzel öyle babayiğit bir at gelir ki sıfatı insan gibi. Adam elini uzatsa eli yetişmezmiş. Keloğlan ata biner, akşama kadar dağ bayır dolanır. Köyün yakınında tekrardan kılı kıla dokunduran Keloğlan’ın atı yok olur. Keloğlan da yürüyerek kulübesine döner.

Ertesi gün “ Kılı kıla dokundurayım hele güzel bir yakışıklı delikanlı olayım.” der. Gerçekten de kılı kıla değildir değdirmez öyle bir delikanlı olur ki ay parçası. Keloğlan aynada yeni görüntüsüne şaşkın şaşkın bakarken dadısıyla gezintiye çıkan padişahın küçük kızı kulübenin penceresinden Keloğlan’ı görür. Kızın kendine baktığını anlayan Keloğlan aceleyle kılı kıla dokundurup eski haline döner. Padişahın kızı ise gördüğü delikanlının yakışıklılığının etkisinde kapıya dayanır. Kapıyı açan Keloğlan’a sorar. “Burada çok yakışıklı birisi vardı, o kimdi?” Keloğlan “Benden başka kimse yok” dediyse de kızı inandıramaz. Keloğlan baktı olmuyor “Sen padişah kızısın ben garip bir Keloğlan’ım burada baş başa bizi gören olursa laf söz olur.” der. Kız ikna olmaz ama “tamam” diyerek kulübeden çıkar. Yol boyunca kızın içini kurt kemirir. Kendi kendine “Bu Keloğlan’da bir tılsım var” der.

Gelgelelim padişahın sarayına, padişahın iki kızı daha varmış. Padişah en büyük kızını Vezirinoğluyla, ortanca kızını da Kizirinoğluyla kırk gün kırk gece düğün yaparak evlendirmiş, sarayının en güzel odalarına yerleştirmiş. En küçük kızı ise o kadar çok taliplisi olmasına rağmen hiçbirisiyle evlenmeye razı olmuyormuş. Padişah “Kızım seni buna şuna vereyim işte bu soyluydu şu boyluydu.” diye dil dökse de kızı “Yok ben hiçbirisiyle evlenmem.” diye inat eder. Görür görmez aşık olduğu genci unutamayan kız babasına sonunda Keloğlan’la evlenmek istediğini söyler.

“Baba madem beni evlendirmek istersin benim gönlüm Keloğlan’dadır, beni Keloğlan’a ver.” der. Diğer kızlarını zengin damatlarla evlendiren padişah kızını vazgeçirmek için çok uğraşır. “Etme kızım tutma kızım, bu kadar taliplin arasında Keloğlan’la evlenirsen el bize güler.” dese de kızını kararından döndüremez.

Padişahın kızının kel halindeyken bile kendisiyle evlenmek istemesine Keloğlan çok sevinir. Ancak padişah küçük kızına ve Keloğlan’a düğün yapmaz ve onlara sarayın alt katındaki en kötü odayı verir. Keloğlan’ın bacanakları, baldızları “kel” diye gülüşüp onu hakir gördükleri gibi yedikleriyle, içtikleriyle, giydikleriyle hava atarlar.

Keloğlan kendine yapılanlara “Allah’tandır” der sabreder. Tılsımlı olduğunu karısından bile gizleyen Keloğlan kendisinden şüphelenen karısına sonunda sırrını anlatır. “Ben aslında istediğim zaman kellikten kurtulabilirim, kılı kıla dokundurduğumda her dediğim olur. İşte bak.” der. Keloğlan’ın yeni halini gören kız şaşkınlıktan bayılır. Kendine geldiğinde ise Keloğlan’a “Hele ben senden boşuna şüphelenmedim, o gün kulübede gördüğüm o güzel oğlan sendin. Ama benim için saçın olmuş olmamış hiç önemi yok.” der.

Kocasının sırrını öğrenen kız kimseye bir şey söylemez. Akşamları karısının yanında yakışıklı bir gence dönüşen Keloğlan ise gündüzleri eski haline döner. Bir gün böyle beş gün böyle derken aradan epey zaman geçer, padişah hastalanır. Ülkede ne kadar hekim varsa saraya çağrılır. Hiçbiri padişahın hastalığına çare bulamaz. Günlerdir yataklardan kalkamayan padişah için vezirleri uzak ülkelerin birinden ünü saraya ulaşan bir hekim getirirler. Babalarının durumuna çok üzülen kızların umudu olan bu hekim ise padişahı muayene ettikten sonra şöyle

der: “Padişahım sağ olasin ama senin derdine çare ormandaki kara geyiktir. Yalnız alında beyaz bir şekil olacak. O geyiğin beynini çıkartıp kurutacağız, sonra balla karıştıracağız, bunu yediğin anda eskisinden de sağlıklı olacaksınız, sizin derdinizin dermanı işte budur.” Hekim bu sözü üzerine Vezirinoğlu “Onda ne var ben gider getiririm geyiği.” der. Kizirinoğlu altta kalır mı hiç, hemen atılır “Ben beş dakikada bulur getiririm.” der. Okunu yayını alıp kuşanan damatlar atlara binip fırtına gibi yola koyulurlar.

Keloğlan’ın ise bir topal atı varmış, o da topal ata binip düşmüş yola. Ama herkes arkasından gülüp söylemiş, “Abooo, gördünüz mü Keloğlan topal atla gidip geyik getirecek, hiç olacak iş mi?”

Vezirinoğlu, Kizirinoğlu dağ taş demeden dolansalar da hekimin istediği beyaz alınlı geyiği bulamadan elleri boş dönerler. Boş gelirler. Keloğlan ise ormana girer girmez kılı kıla dokundurup “Karşıma geyikler gelsin.” diye dilekte bulunur. Keloğlan, geyiklerin liderine durumu anlatır ve hekimbaşının dediği geyiği bulur. “İşte bu geyik” der. “Bu geyiği bana vereceksiniz.” diyen Keloğlan’a geyiklerin lideri “Sana feda olsun” der. Keloğlan da geyiği atın terkesine atar. Keloğlan’ı ve topal atın terkesinde beyaz alınlı geyiği görenler şaşkınlığını gizleyemezler. “Aboo, böyle iş olur mu? Vezirinoğlu kocaaa Vezirinoğlu, Kizirinoğlu, koca Kizirinoğlu, gittiler boş geldiler, Keloğlan gitti geyiği buldu geldi, hem de hekimin dediği geyik.”

Keloğlan geyiği keser, beynini çıkartır, hekimin dediği gibi kurutur, bala katar, padişaha yedirir. Geyik beynini yiyen padişah hekimbaşının dediği gibi iyileşir. Padişah ayağa kalkar kalkmaz derdine derman olan geyiği kimin getirdiğini sorarak şöyle der: “Benim derdime derman olan kim ise, getirin karşıma, ne muradı varsa dilesin. O bana sağlığını verdi ben de ona dünyalığını vereceğim.” Babasının bu sözlerini duyan kız koşa koşa Keloğlan’ın yanına gider, Keloğlan’ı alır, padişahın huzuruna getirir. “Baba benim kocam, gitti hekimin dediği geyiği getirdi, sana yedirdi, sen de Allah’ın izniyle ayağa kalktın. Anlayacağın Keloğlan sayesinde iyileştin.”

Keloğlan’ın kendini iyileştiren geyiği getirdiğini öğrenen padişah bu duruma çok şaşırır. Keloğlan’a “Dile benden ne dilersen” der. Keloğlan da “Canınızın sağlığı, ben hiçbir şey istemem, benim her şeyim var.” der. Keloğlan’ın bu cevabıyla iyice şaşırان padişah “Nasıl her şeyin var? Sen garip çulsuz bir Keloğlansın.” der. Babasının bu sözleri üzerine kız dayanamaz, Keloğlan’ın sırrını açıklar “Aslında benim kocam dilediği zaman dünya yakışıklısı olur. Dilediği zaman da dünyanın tüm hazinelerine sahip olur.” der. Kızın bu sözlerini hayretle dinleyen ablaları Keloğlan’ın yeni halini de görünce ağızları açık kalır. Padişah ise bakar ki Keloğlan yiğit, güzel bir delikanlı olmuş. Vezirinoğlu, Kizirinoğlu bir tarafa, Keloğlan bir tarafa. “Oğlum ben ettim, kızım ben ettim, siz etmeyin.” diyerek ellerine ayaklarına kapanır, “Kel diye, küçük gördüm, haksızlık yaptım, beni affedin.” der. Keloğlan’la kız ise bir şartla affedeceklerini söylerler. Keloğlan kel haline dönecektir. Onun bu haliyle kimse alay etmeyecektir. Kız “Ben Keloğlan’ın kılını tüyünü değil kalbini sevdim.” der. Kızın bu sözlerini duyan babası, ablaları ve eniştelere yaptıklarından büyük utanç ve pişmanlık duyarlar.

Tekrardan düğün yapılır, kırk gün kırk gece davullar çalınır. Padişah sarayın en güzel odasını onlara verir.

Üçüncü Aşama ise masalın, günümüz teknolojik ve yaşam koşullarına uygun hale getirilmesi ve masalların daha geniş kitlelere ulaşması için masal metinlerinin görsele dönüştürülmesidir.

Teknolojinin insanları esir almadığı dönemlerde sözlü edebiyatın tartışmasız bir hükümlüğü vardı. Bu sözlü ürünler içindeyse masal ve masal anlatıcılarının ayrı bir önemi vardı. Bu anlamda masal anlatıcılarının toplumdaki işlevlerini göz önünde tutarsak günümüz şov dünyasının o günkü yıldızlarıydı demek pek de abartılı olmasa gerek. Çünkü anlatıcı, masal anlatırken dramatize eder, dinleyenlerin ilgisini masal üzerinde toplardı. Usta bir masal anlatıcısı, âdeta masalı yaşayarak ve yaşatarak anlatır. Böylelikle bir sinema filminde bulunan senarist, yönetmen, oyuncu unsurları şahsında birleştirirdi.

Macar halk bilimci Linda Degh yaptığı çalışmalarda masal anlatmanın toplumsal işlevi üzerinde durmuştur. Masalların toplum hayatındaki değişikliklere paralel olarak anlatıldığı ortamlarda yeni işlevler kazandığını belirtmiştir. Örnek olarak da balıkçılıkla geçimini sağlayan bir köyde balıkçı masalları anlatan kişinin köylülerin çiftçiliğe başlamasıyla dinleyicisiz kalmasını göstermiştir. Bu örnek sosyal yapısı benzer kişilerin masallardan beklentilerinin ortak olduğu, bu beklentilerin karşılanmadığı takdirde masal icra edildiği toplantıların rağbet görmediği ifade edilmektedir. Bu anlamda bazı masal anlatıcılarının kendi yaratıcılıklarını kullanarak dinleyicinin istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak masalları yeniden yaratarak sosyal değişime paralel hareket etmelerinin bir nevi zorunluluk olduğu belirtilmiştir (Çobanoğlu,2012: 257). Dolayısıyla masal, toplumdaki kopmayarak yaşayabilmektedir.

Gerek köylerde gerekse şehirlerde insanları bir araya toplayan masallar böylece insanlar arasında sosyal ilişkilerin de kurulmasına hizmet etmiştir. Herkesin ayrı odalarda farklı teknolojik araca esir olduğu günümüz dünyasında, kadın erkek, çocuk çocuğun bir ışık etrafında toplanmanın ne kadar mucizevi olduğu aşikârdır. Büyüklerin televizyonla, çocukların internetle sosyalleştiği bugünlerde bırakın komşuların bir araya gelerek masal dinlemesini, çekirdek aile bile aynı odada toplanamamaktadır.

İcra edildiği ortamlarda insanları bir araya toplayarak sıkılmadan saatlerce hoş vakit geçirmelerini sağlayan masallar, özellikle sosyal aktivelerin sınırlı olduğu dönemlerde insanların günlük sıkıntılarından uzaklaştırarak vakitlerini güzel geçirmelerini sağlayarak önemli bir işlev yerine getirmişlerdir. Günümüzde şehirleşmenin doğal neticesi olarak yalnızlığa itilmiş insanın günlük hayatındaki etkisini kaybetmiştir. Eskiden her büyük ailede, her mahallede var olan masal anlatıcıları-masal anaları yerlerini televizyona bırakmış, masal kahramanlarının yerini de televizyon ve sinema kahramanları almıştır (Dilek,2007: 19).

Bugün ise masallar çizgi film, animasyon yapılarak ya da sinemaya aktararak hem çocukları hem de yetişkinleri büyüdü dünyasına çekerek eğlendirmeye devam etmektedir. Görülüyor ki masalların bu işlevi değişime rağmen sürmektedir.

Ali Yakıcı “İpek Yolunda Masalların Yolculuğu” makalesinde 21. yüzyılı idrak ettiğimiz bu günlerde her alanda önemli başarılarla imza atan çağdaş dünya ile entegre olmuş, birçok bakımdan iyi yetişmiş ve yetişmekte olan genç ve dinamik bir Türk gücünün varlığına dikkat çekerek, ortak bir masal belleğinin en kısa zamanda kurulması gerektiğini ifade eder. Bunun için de Türk dünyasının masalların yöneltmemizi, bunu yaparken de “Kırmızı Başlıklı Kız”la mücadele edecek “Nardaniye Hanım”ların günümüz araç-gereçleriyle (çizgi film, kitap, dergi, film) desteklenmesi gerektiğini vurgular (Yakıcı,2014:187).

Bu anlamda yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Batı kaynaklı masal kitaplarının yerini yine batı kaynaklı görsel masallar almaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren batıdan ters yönde ve bulanık akan kimi masal kanallarından testiler doldurulmuş, Türkiye başta olmak üzere Türkçenin konuşulduğu coğrafyaların tamamına yakınında Türk çocuklarının ihtiyacı bu bulanık masal testilerinden karşılanmıştır. Masala susamış Türk çocukları bunlarla kandırılmaya çalışılmıştır. Perraut, La Fontaine Andersen, Grimm Kardeşler vb. masalcılardan çoğu problemli, Türk’ün sosyal dokusuna uymayan masal tercümeleridir (Yakıcı, 2014:186).

Günümüzde de Batı bunu sinema endüstrisiyle yapmaktadır. Masal, teknolojik ve toplumsal değişikliklerle birlikte hoşça vakit geçirme işlevini, sinema, tiyatro, çizgi film ve benzerleriyle sürdürmektedir. Böylelikle Batı kendi masallarını sinema endüstrisinde kullanarak hem kültürünü yaşatmakta, hem de kültürünü bu yolla ihraç etmektedir. Sinderalla’yı animasyon ya da sinema filmi olarak izleyip beğenen Türk çocuğunun Anadolu’nun çeşitli yerlerinde anlatılan Fatmacık’tan ise haberi maalesef olmamaktadır.

Görsel anlatımın günümüz dünyasındaki egemenliğini göz önünde bulundurursak, masalları insanla buluşturan en etkili mecra sinemadır diyebiliriz. Bu duruma örnek olarak Batı dünyasının klasikleşmiş üç masalını verebiliriz. “Alice Harikalar Diyarı’nda” adlı masal 2010 yılında sinemaya uyarlanmıştır. Tüm dünyada izlenen film, 1 milyar dolar hasılat elde etmiştir. Grimm Kardeşler’e ait “Pamuk Prenses Masalı” ise 2012 yılında “Pamuk Prenses ve Avcı” ismiyle vizyona girmiştir. İlk üç günde dünyada 742 bin kişi tarafından izlenen film, 400 milyon

dolar hasıllata ulaşmıştır. Pek çok kez sinemaya aktarılan, “Cindirella” masalı ise son olarak Mart 2015’te yeni bir uyarlama ile izleyiciyle buluşmuştur.(www.sinemalar.com.tr.) Görüldüğü üzere masalların gerek çocukları hedef alan çizgi film, animasyon, gerekse sinema filmi uyarlamaları fantastik görsel öğeleriyle izleyiciyi kendine çekmektedir.

Zengin hayalî ve kültürel öğelere sahip Türk masalları ziyadesinden fazlasıyla faydalanılabilecek bir kaynaktır. Bu kaynağı ortaya çıkarabilecek yeni mecralarda özüne uygun yaşatabilecek donanımlı insan gücüne ihtiyaç vardır. Böylelikle bizim masallarımız da kendi insanımızla buluşarak eskiden olduğu gibi hem çocukların, hem de yetişkinlerin hoşça vakit geçirmelerini sağlayacaktır. Masalın sosyalleştirici işlevini yerine getirmesi bugünün koşullarına adapte edilmesiyle mümkündür. Bu sadece ekonomik güç ve teknik donanımla değil, masalı bir kültür mirası olarak görüp titiz bir çalışma ortaya koymakla mümkündür.

Örnek olarak seçilen bu masalın güncellenmesi yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilerek genel olarak masalların günümüz çocuklarının dünyasının bir parçası olabilmesi için izlenmesi gereken yol gösterilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Keloğlan saf görünmesine rağmen pratik zekâsıyla karşılaştığı sorunları çözen, kelliğine rağmen kahramanlığı, cesareti en önemlisi de iyi niyetiyle şehzadeleri alt ederek garip başladığı masalın sonunda padişahın kızıyla evlenen Türk masal dünyasının önemli ortak figürlerinden biridir. Pek çok Keloğlan masalı sözlü kültürden derlenerek yazıya aktarılmıştır. Masal kahramanı Keloğlan tipinin hayatîyetini sürdürebilmesi için özellikle çocuklar tarafından tanınması gerekir. Bunun için de Keloğlan’ın maceralarının günümüz çocuklarının ilgisini çekmesi onların dünyasına dokunması gerekir. Keloğlan’ın temel felsefesini değiştirmeden sosyal hayattaki değişimler göz önünde tutularak bu masallar bugüne taşınmalıdır.

Bu masalda da Keloğlan diğer Keloğlan masallarında olduğu gibi evlilik çağında bir delikanlıdır. Padişahın kızının kalbine girmeyi başarmıştır. Kahramanlığıyla da padişahın takdirini kazanmıştır. Ancak bu masalda diğerlerinden farklı olarak Keloğlan Aksakallı Dede’den yardım almıştır. Ayrıca Keloğlan’ın masal boyunca en büyük destekçisi karısı olmuştur.

Masalın olay örgüsü ise şu şekildedir:

- 1) Keloğlan’ın kelliğiyle arkadaşları alay ederek onu dışlamaktadırlar.
- 2) Bu duruma çok üzülen Keloğlan Allah’a yalvarır ve Aksakallı Dede, Keloğlan’a tılsımlı iki kıl verir.
- 3) Keloğlan, Aksakallı Dede’nin verdiği tılsımlı kılları birbirine değdirerek istediğini yapmaktadır.
- 4) Kıllar sayesinde yakışıklı bir gence dönüşen Keloğlan’a padişahın kızı âşık olur.
- 5) Keloğlan eski haline dönse de kız “bu işte bir iş var” diyerek illa ki Keloğlan’la evlenmek ister.
- 6) Diğer kızlarını Vezirinoğlu ve Kizirinoğlu ile evlendiren padişah Keloğlan’ı küçük kızına layık görmediği için dışlar.
- 7) Gün gelir, padişah hastalanır. Hekimbaşı çaresinin beyaz alınlı siyah geyiğin beyni olduğunu söylerler.
- 8) Vezirinoğlu ile Kizirinoğlu geyiği yakalamak için gitseler de başarılı olamazlar.
- 9) Keloğlan ise geyiği avlayarak getirir ve padişahın iyileşmesini sağlar.
- 10) Kendisini iyileştirenin Keloğlan olduğunu ve Keloğlan’ın tılsım sahibi olduğunu kızından öğrenen padişah Keloğlan’dan af diler.
- 11) Padişahı affeden Keloğlan karısıyla tekrardan düğün yaparak mutlu bir şekilde yaşar

Kâloğlan masalından çocuk eğitimi açısından çıkarılacak mesajlar şunlardır:

- 1) Fiziksel özelliklerinden dolayı Keloğlan'la arkadaşlarının alay etmesi ve bu durumun Keloğlan'ı yaralaması, bize bu davranışın yanlışlığını ve çirkinliğini göstermektedir.
- 2) Padişah'ın kızlarını evlendirirken damatların konumlarına bakması buna rağmen hastalığına ise beğenmediği, dışladığı, hakir gördüğü Keloğlan'ın çare olması insanları kişiliklerine göre değerlendirmemiz gerektiğini göstermektedir.
- 3) Kişinin en büyük destekçilerinden birinin eşi olduğunu, kızın Keloğlan'a güvenip kocasının yanında yer almasıyla görmekteyiz.
- 4) Keloğlan uğradığı haksızlıklara sabrederek iyi niyetiyle masalın sonunda mutluluğa kavuşmuştur.

Kâloğlan masalında korunması gereken ve çocuklarımıza aktarılması gereken mitolojik unsurlar:

- 1) Mitolojimizde kahraman engelleri aşarken yanında koruyucu ruhlar vardır. Burada da Keloğlan'ın yardımına Hızır (Aksakallı Dede) yetişmiştir.
- 2) Hızır'ın verdiği kıl tılsımlıdır.
- 3) Padişah'ın hastalığının iyileşmesi için mitolojik bir varlık olan geyiğe ihtiyaç duyması da masalda karşımıza çıkan mitolojik öğelerdendir.

Masalın kazandırdığı değerler ise çalışkanlık, sabır, cesaret, adalet ve eşitlik kavramları olmuştur.

Keloğlan masalı güncellenirken kültürel unsurlar korunmalı, masalın verdiği mesajlara ve kazandırdığı değerlere sadık kalınmalıdır. Ancak olay örgüsü zenginleştirilebilir, diğer Keloğlan masallarındaki kahramanlardan faydalanılabilir. Örneğin bu masalda Keloğlan'ın annesi yoktur ama masalın güncellenmesi yapılırken eklenebilir. Ayrıca masalın ruhuna uygun güncelleme yapılırken faydalanılacak en güzel yöntemlerden biri rüya, bir diğeri ise dün ve bugün arasında kahramanların yolculuğudur. Bir çocuk hikâyesi veya romanı içerisine rüya yoluyla masal yerleştirmek mümkün olduğu gibi zamanda yolculukla masal kahramanları günümüz dünyasına taşınabilir. Keloğlan hem eşeğine hem de metroya bindiği gibi dağ başında kulübede yaşayan kahramanımız alış veriş merkezinde de karşımıza çıkabilir. Böylelikle çocuk geçmiş yaşantıyla bugünü bir arada görme imkânı bulur.

SONUÇ

Sözlü kültür ürünlerinin yaratıcısı insandır. Mit, destan, masal, efsane, hikâye insanın hayal gücünün derinliğinden ve zenginliğinden can bulmuştur. Daha sonra ise bu ebedî ürünler topluma ruh vermiş, hayat vermiş ve toplumu ahlakî, ilmî, bedîî yönden şekillendirmiştir. Bu sebeple masallar Türk medeniyetinin sosyal ve kültürel boyutunun kavranması, Türk kültür ekolojisinin anlaşılması için zengin bir kaynaktır.

Her yaştan insanın televizyon ya da internetle vakit geçirmesi sosyalleşme kavramının yeni anlamlar kazanmasına sebep olmuştur. Gerçek hayatta sosyal ilişkiler her geçen gün zayıflarken sanal âlemde olabildiğince hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak, ninelerle dedelerle, büyüklerle sohbet ortamının olmadığı, komşuluk ilişkilerinin bile en iyi ihtimalle sosyal medya üzerinden devam ettirildiği günümüzde masallar eski önemini ve işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır.

Bilinçaltımızın derinliklerinde saklanan hayaller, istekler, idealler, arzular rüyalarımızda özgürce ortaya çıkmaktadır. Masallar da bir toplumun rüyalarını barındırdığına göre masalları sadece yazıya aktarmak yeterli değildir. Masalların bize verdiği mesajları doğru okuyabilmek ve yorumlayabilmek; davranışlarımıza yön veren bilinçaltımızı ortaya çıkarabilmek için de çocuklarımıza aktarmamız şarttır. Sözlü kültürümüzün ürünlerinden masalla beslenen çocuk edebiyatının böylelikle estetik yönü de zenginleşecektir. Masallarımız sadece yazılı edebiyat için değil;

sinema, televizyon ve onlara bağılı gelişecek yan endüstriler için de paha biçilemez bir kaynaktır.

Çalışmada Türk toplumunun en önemli kültür kaynağı olan masalın günümüzde çocuk edebiyatı eserlerinde, animasyon ve çizgi filmlerde “yaratıcı güç” olarak varlığını sürdürerek yeni bir yaşam alanı bulması gereğı belirtilmiştir. Çocuk kültürünü gerek yazılı gerekse görsel olarak oluşturmada masalların geniş imkânlar sunduğu ifade edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Alangu, T. (1983). *Türkiye Folklorü El Kitabı*, 1. Basım, İstanbul: Adam Yayınları.
- Büyük Türk klasikleri Ansiklopedi* (1992). Ötüken Yayınevi, İstanbul, 11; 15-16.
- Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dilek, İ. (2007). *Altay Masalları*, Alp Yayınevi, Ankara.
- Dilidüzgün, S. (1994). “Masalın Eğitimdeki Yeri”. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, *Çağdaş Eğitimle Sanat Dergisi*, İstanbul, 1-11.
- Dilidüzgün, S. (2006). *Çağdaş Çocuk Yazını/Yazın Eğitimine Atılan İlk Adım*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökşen, E.N. (1972). *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, 2. Basım, Ankara: Hikmet Yayınları.
- Günay, U. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, III;326.
- İnternet: www.sinemalar.com.tr, adresinden 01 Haziran 2015’te alınmıştır.
- Şirin, M.R. (2000). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, 3. Basım, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Türinay, N. ve Şirin, M. R. (1982). *Masal ve Çocuk Edebiyatındaki Yeri*, Çocuk Edebiyatı Yıllığı İçinde, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, (157-167).
- Yakıcı, A. (2014). *İpek Yolunda Türk Kültür Mirası*, Türk Yurdu, Ankara.
- Yavuz-Helimoğlu, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

HÜSEYİN CAVİD EFENDİNİN YARATICILIĞINDA TÜRKÇE KONUŞAN ÇOCUKLAR

Lutviyye ASGERZADE*

Gülay SEFERZADE**

ÖZET

Filozof şair-dramaturk Hüseyin Cavid efendinin edebi-estetik ve felsefi görüşlerinin, enas da dilinin formalaşmasında tahsil aldığı İstanbul muhitinin büyük rolü olacaktı.

Şöyle ki, İstanbul'dan vatana Turancılık, Türkçülük ideali dönen Cavid efendi her zaman Türkçe konuşmuş, eserlerini her zaman Türkiye Türkçesi ile yazmıştı. O, eserlerinde yalnız Türkiye Türkçesine aid sözler işletmekle kifayetlenmirdi, onun dili bütün talaffüz norması, morfoloji-sintaktik kuruluşu, luğat terkihi ile de asıl Türkçe idi.

Dili anlaşıkılı, sade Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesi ile kovuşuğu olan Cavid efendinin yazdıkları tamı tamına temiz bir Türkçedir. Konuşma dilinden geniş ölçüde yararlanan Cavid'de konuya ve seslenilen kesime göre de bir dil örgüsü söz konusudur. Türkçeni benimsemiş, inceliklerine kadar öğrenmiş Cavid efendinin eserleri baştan başa Türkçe konuşan çocuk kahramanlarla doludur. Dahası da O'nun çocuk ahramanları yalnız Türkçe konuşmakla değil, aynı zamanda düşünce itibarı ile de asıl Türk'türler.Örneğin, O'nun "Kız mektebinde" şiirindeki Gülbahar, "Öksüz Enver"indeki Enver gibi:

Vatanını, halkını, milletini seven,Türk illerine, Türkiye'ye bütün kalbiyle bağlı olan Cavid efendinin yaradıcılığında Türkiye, Türkiye mevzu ve Türk dili her zaman baş mevzu olarak kalmıştı. O'nun yaradıcılığı Türk dilinin öğretiminde faydalıdır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin Cavid efendi, Türk dili, çocuk şiirleri, Türkçe konuşan çocuklar, "Kız mektebinde"

GİRİŞ

Azerbaycan'da Türkçülük ideolojisinin oluşumunda ve gelişiminde "*Turan uğrunda çırpın ve savaş! Çünkü Turan'sız nicat ümidi ebesdir!*" - diye haykıran, "*Türk birliği düşüncesini milletin şüuraltı derinliklerinde oluşturan*" (Turan, 2007: 225) Hüseyin Cavid efendinin rolü eşdeğersizdir.

Cavid Efendi XX y. y. başlarında "*Türke düşman kesilmiş ictimai-siyasi mekana ve bu mekanda yaranan edebiyata Kuran ve Turan düşüncesi ile*" kadem koyurdu. Ve O'nun Turançı, Türkçü gibi oluşumunda, edebi-estetik ve felsefi görüşlerinin, enas da dilinin formalaşmasında eğitim gördüğü İstanbul geleneksel kültürü ve edebi muhitinin rolü ölçüye gelmezdir.

Gerek Türk romantizminin nümayendeleri; Namık Kamal, Şemsettin Sami, Abdülhak Hamit, Recaizade Mahmud Ekrem, Şehabettin Şinasi ile tanışlık, gerekse de Rza Tevfik Bölükbaşı gibi bir filosofdan, İstiklal şairi Mehmet Akif ve Halit Ziya Uşaklıgil'den aldığı dersler, mahsusen, İstanbul muhiti Cavid efendinin dünyagörüşünde muhim rol oynamış olacaktı. Vatana Turançılık, Türkçülük ideali ile dönen sanatkar ömrünün sonunadak kendi ideallerine sadık

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Bakü. asgerzadelutviyye@yahoo.com

** Arş Gör., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Bakü. seferzadegulay@yahoo.com

kalmış ve bu duyguları tüm yaratıcılığına taşımıştı. O, mevzularını çoğunlukla Türk halklarının hayatından alır, kahramanlarının çoğunu Türk illerinin içidlerinden ve kızlarından alır, eserlerindeki hadiseler Türk-Turan dünyasında cerayan edirdi. En esas ise, eserlerini represe olunanadek Türkiye Türkçesi yazıyordu. Türkiye Türkçesinde yazması ve mevzularını Türkiye ve İran'dan alması filozof şairi ağır töhmet altında bırakmış, güçlü eleştirilere maruz kalmıştı. Örneğin; şair Samet Vurgun bu "Vagif" dramasında bu mısraları mehz Hüseyin Cavid'e ünvanlayarak yazıyordu: "*Neden şiirimizin baş kahramanı,/Gah İran'dan gelir, gah da Turan'dan!/?Bes, benim ülkemin varlığı hanı?*"

Nedeni ise belli idi. Fıtratında Türkçülük, Turançılık olan Cavid efendi için vatan Büyük Turandı. O'nun bu arzuları kızına verdiği "Turan" isminde de kendini göstermekteydi.

Malum, Türkçülük felsefesinin en esas üsürlerinden biri ve birincisi dilde birlik anlayışı idi ve yine Türkçülük düşüncesine göre Ortak Türk Dili İstanbul Türkçesi idi. Cavid efendi de tüm yaratıcılığı boyu dil birliğinin bu muhim şartına emel etmiş, ömrünün sonunadek "her türlü şiveden arındırılmış, kibar, nezih bir Türkçeyi ifade eden, İstanbul hanımefendileri ve beyefendilerinin konuştuğu Türkçe" ile, yani İstanbul Türkçesi ile konuşmuş ve yazmıştı. Cavid efendi eslen İstanbul'dan olmasa da, bir İstanbul beyefendisi gibi İstanbul Türkçesi ile çok güzel konuşur ve yazıyordu. Çünkü Osmanlı Türk romantikleri gibi Cavid efendi de yalnız düşüncenin değil, aynı zamanda edebi dil birliğinin yaranmasını arzu edir, Ortak dil birliği ile dilde, fikirde, düşüncede birlik, Türkçülük şüurunun oyanmasını arzu ediyordu.

Doğrudur, tüm Türklerin İstanbul Türkcesinde birleşmeleri gerektiği tezini İsmayıl bey Kaspıralı ortaya koymuş olsa da Cavid efendi de bu fikrin devamçılarından biri gibi her zaman dil birliği ideyasına sadık kalmış, yaratıcılığında dil meselesi her zaman önemli bir problem gibi öne çekilmişti. Bu bakımdan, O'nun dili her zaman felsefesi gibi mühim ve önemli olmuştu. Çünkü Cavid efendi "İttihad"ın en önce dilden başlana bileceğine inananlardan idi. Cavid efendinin dili, milli şüurumuzun alt yapısında temerküzleşen turançılık konsepsiyonunu kendi ifade imkanları sayesinde tezahür ettirmişti. O'nun felsefesi hem de dil siyasetinin felsefesi idi. Bu sebebden O, eserlerinin diline çok hassaslıkla yanaşırdı. Elyazmalarının bir çoğunda "*İmlasına dokunmadan!*" yazmakla şu meseleye ne kadar önem vurgulayırdı. Çünkü "*İstanbul Türkcesini dil siyasetinin temelinde otuzturan müsavatçı Mehmet Emin'le Azerbaycan sahnesine İstanbul Türkcesinde konuşan obrazlar silsilesi çıkaran Hüseyin Cavid efendi aynı çebbenin - Ali bey Hüseyinzade mektebinin temsilçisiydi*" (Turan, 2007: 240) ve şairin 1939'da soruşturulması zamanı en çok suçlanan amillerden biri ve birincisi mehz O'nun İstanbul Türkçesi ile yazması olmuştu. Cavid'in dil meselesinde dutduğu yolu, yaratıcılığında kullandığı Ortak dili Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, Yurdakul'un, Göyalp'ın dilinden farkanmayan, her kes için anlaşılabilir bir Türkçe idi.

Kaydetmek lazım ki, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti zamanı devletin dili de Türk dili adlanmış, resmi yazışmalarda Türkçe kullanılmıştı. Azerbaycan edebiyatının bir çok şairleri; Ahmet Cavad, Cafer Cabbarlı, Samet Vurgun, Mikayıl Müşfik, Süleyman Rüstem, Resul Rza, Memmed Rahim 30'lu yıllaradek Türkiye Türkcesini kullanmışlardı. Cavid efendinin dili tamına Türkiye Türkçesi idi.

Doğu'da ilk Demokratik Cumhuriyet'in yaratıcısı Mehmed Emin Resulzade'ye göre de, "*Gerek Cavad'ın, gerekse Cavid'in şiirlerinde kullandıkları lisan İstanbul'un tekamül etmekte bulunan edebi ve sade lisanıdır*" (15). Dikkatedeğer meselelerden biri de bu ki, o yıllarda Cavid efendi ve çoğunlukla Azerbaycan romantikleri dil cihetden kendilerine kaderki Azerbaycan klasik edebiyatından çok, Türkiye Türkçülerinin devamcılar gibiler.

Turan edebi dilinin banilerinden olan Cavid efendi: "*Ümumtürk edebi dilini Türk milletin vahidliğini, mevcudluğunu gösteren en parlak tezahürü*" - gibi düşünürdü: "*Dilsiz bir millet çapuk münkariz olur, bir milletin lisanı mevcudiyetinin en parlak bürhanıdır*" (Cavid, 2007: 194).

Cavid efendinin dil anlamı Ortak Türk Dili-vahid Türkçe anlayışına uygun gelirdi ve bu kenahetin neticesi olarak O, eserlerinde yalnız Türkiye Türkçesine aid sözler işletmekle kalmırdı, O'nun dili: "Bütün talaffüz norması, morfoloji-sintaktik kuruluşu, luğat terkibi ile Türkçeye uy-

ğün gelirdi. Avrupa menşeli alınma sözler bile Cavid efendinin diline çağdaşları gibi rus dili vasıtasıyla değil, Türkiye Türkçesinden geçmişti. Bu da O'nun aldığı tahsille ve Türkiye edebiyatını muntazam okumasından ireli gelirdi. Cavid efendinin dil meselesinde tuttuğu yolu, yaratıcılığında kullandığı ortak dili Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, Yurdakul'un, Gökalp'in dilinden farklanmayan, herkes için anlaşıkılı bir Türkçe idi ve bunu, dilin ümumi dil makamına kaldırılmasını Kaspıralı'nın ireli sürdüğü ideyanın uğurla sonuclanması gibi de kabul etmek olar. ümumtürk edebi dili ile alakalı görüşlerini kendi eserleri ile ortaya koymuş filozof yazar nesr ve nazmla yazdığı eserlerinde İstanbul Türkçesini büyük bir beceri ile kullanmağa muvaffak olmuştu. Şairinin diline çok doğru bir yönden yanaşan Vaşington'da yaşayan Azerbaycanlı mühacir Mustafa Hakkı Türkekul yazıyor: "Cavidin dili gerek Azerbaycan dahilinde; gerekse de Azerbaycan dışında en çok müna-kışe ve mubahışe olunan bir mevzudur. Hüseyin Cavid'in işletdiği Türkçe oldukça tatlı ve işlenmiş, güzel bir Türkçedir. Şöyle ki, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Türkiye, Türküstan ve s. Türk illerinde tek bir münevver bulunmaz ki, Cavid'i okusun, onu anlamasın ve onun Türkçesinden zevk almasın" (Zeynallı, 1930: 51).

Hakikaten de, "Cavid'i okuyup, O'ndan, O'nun dilinden zevk almamak mümkün değil", çünkü O'nun dili "her türlü arındırılmış, kibar, nezih bir Türkçeyi ifade eden, İstanbul hanımefendileri ve beyefendileri tarafından konuşulan Türkçedir. Ziya Gök Alp'la aynı düşünceni paylaşan Cavid efendi için de: "İstanbul'un dili/annemin dili,/babamın dili,/İstanbul'un dili/İstanbul'un efendisi/hanımefendisi/sokaklarımın bekçisi/yoğurtçusu, balıkçısı,/can dilimi/konuşanım/canım benim/ninnilerimi bu dil söyledi/ masallarımı bu dil/bu dille duydum türkülerimi/bu dille okudum şairlerimi "zalim beni söyletme derunumda neler var" (14) ve ya, "Gecesi sümbül kokan/Türkçe'si bülbül kokan/İstanbul,/İstanbul..." (F.Köprülü).

Bence izaha çok da gerek yok, çünkü Cavid efendi, "Gecesi sümbül kokan" İstanbulun "bülbül kokan" Türkçesinde konuşuyor ve yazıyordu ve O'nun eserlerini çok sevdiği İstanbul Türkçesi ile yazmasını sovyet eleştirmenleri, "ağızları köpüklene-köpüklene kakınc edirlirmiş ona. Anlamırlarmış Cavid'in dilinin mahiyetini. Şunu görmeye iktidarları çatırmış ki, Cavid'in dili Cavidin tematikasını tamamlayan daha bir vasitedir" (Hüseyinov, 2006: 286). Ve bir de Cavid'i daha çok "osmançılıkta - "möhteber efendi olmakta ittiham edirdiler" (Cavid, 2007: 26).

Edebiyatçı- eleştirmen Mehmet Cafer, şairin dildeki bu tutumunu: "Cavid Azerbaycan edebi-bedii dilini sistemli dillerin hesabına zenginleştirmek hayaline kapılmaşı", "yersiz inat" gibi değerlendirmiştir. Filozof şairin hem konuşmasında, hem de yaratıcılığında bu "yersiz inat"ından vaz geçmemesi "yersiz inat" deyildi, "dili O'nun mefkuresini ifade etmek ve vahid Turan idealini gerçekleştirmek namına hasile getirdiği edebi bir hadiseydi" (Hüseyinov, 2006:129).

Cavid efendinin en adaletli eleştirmenlerinden olan Hanefi Zeynallı 1913'da Turancı gençleri kendi etrafına toplayan "Fyuzat"ı pantürkizm siyaseti yürüttüğü için kınıyordu: "Böyle açıktan-açığa pantürkizm siyaseti yürütmek için sayfalarını açmış "Füyüzat" aynı zamanda O'nun esas hattını izleyen şiirleri, yazılarını da çap etmeğe çalışacaktı. Bu noktayı nazara uykun yazan gençleri de hazırlamağa çalışır. Odur ki o vakit hala muhiti için tanınmamış H. Cavid, A. Şaik ve Sabir gibilerin de şiirleri "Fuyuzat" sayfalarında çap edilmiştir. Haman bu ideolojinin taraftarlarından biri de H. Cavid ve A. Şaik oldu. Zaten H. Cavid'in "Fuyuzat" da "Hal" eseri istimalimi tesvir eden bir ahi mazlumane" ünvanı ile yazdığı nazmlı parçasında uzun-uzadı milletin geçmişinden, şanlı günlerinden, ikbalından ağız dolusu söylüyor ve imdigi ithare tessüf böyle rezaletin sebeblerini göstermek yerine yanıklı ahlara çekir. En iyisi Cavid'in kendi sözlerini görmektir: "Her kes alemde bir belaya düşer oluyor. Ama bunun gibi olamaz. Humcu möhnetde kalmışam naçar, Şu gönül derdinden bela bulamaz. Gemi hicr ile binaçar olmuş, çünkü mahcur bezmi yar olmuş." Bunun (Cavid'in) böyle "kanlı yarelere batmış yarı acaba kimdir? - deye merak eden eleştirmen: "Kendi (Cavid) aydın söylüyor:-Aman Allah, odur benim vatanım. Bir zaman şu vatan maarifce bayılırdı yar üzre bir gülşen, Şimdi olmuş libası kanlı kefen." Cavid'in bu zamanki dil ve yazı üslubu hakkında fikir yürütmeye burada imkanımız olmadığı için, yalnız onun ideoloji yönünü kayd etmeliyiz"-fikrini yürüten Hanefi Zeynallı sonra "Cavid aslen azerbaycanlı, düşünme zevki ve üslub itibarı ile tam bir istanbullu

gibi meydana çıkmıştır. Elbet ki, O'nun 1907'de böyle yazması da tesadüf değil, belki O'nun ümumi konsepsiyasından doğmuştur. Şair iki asrın ve iki muhitin hüdudunda böyüyüdü. O'nun yüzüne bir taraftan terbiye aldığı klerika ruhani muhiti ve İstanbul'un aristokrat hayatı, o biri taraftan kalkınmaya başlayan sanaye-agrar Azerbaycan burjuaziyası mühiti tesir edirdi. İşte, Cavid'in yaratıcılığının ana hattını teşkil eden menbe. O'nun yazdığı İstanbul dili ve edebiyatı ile Osmanlı şairlerinden Abdülhak Hamit, Rza Tevfik ve Tevfik Fikret'dir. Bu şairlerin etkisi de Cavid'in sonraki yaratıcılığında daha aydın surette eks etmektedir" (Zeynalli, 1930: 21-22).

Eğer Cavid efendinin Türkiye Türkçesi ile yazması Azerbaycan eleştirmenlerini kıcıklandırdıysa, eksine Türkiye'de takdir ediliyordu. Örneğin: 1918'de, Hüseyin Cavid'in "Bahar şebnemleri" adlı kitabında yer alan iki şiiri "Edebiyat-ı Umumiyye" mecmuasında neşre edilmiştir. Kitapta "Pembe çarşaf" adıyla yer alan şiirde "Çarşaf" başlığıyla verilmişti. Şairin kitabının dergiye nasıl ulaşmasından bahis edildikten sonra, Kafkasyalı şairin Osmanlı edebiyatını örnek alması takdir olunur: "Kafkazyanın en müktedir şairlerinden Hüseyin Cavid Beyin Bakü'de neşre edilen "Bahar şebnemleri" ünvanlı micelle-i eşarını (şiir kitabını) bu kere şehrimize gelen Kırım Harbiyye Naziri Cafer bey muhibbimiz (dostumuz) bize iare etmek (ödünç vermek) lütfünde bulundu. Biz de bundan iki menzumeyi mecmuamıza nekl ediyoruz. Bunların mutaalasında karilerimize (okurlarımıza) bugünkü Azerbaycan şiiri ve edebiyatı hakkında bir fikir hasıl ettirmek için ara sıra azeri şairlerinin bazı naşidelerini anlayacaqlardır ki, Kafkaslı millettaşlarımız bizim edebiyatımızı temaşşuk etmeyi (örnek almağı) tekamül için en kestirme tarik (yol) telakki etmişlerdir. Bu şeh-rahda (yolda) devam edildikçe beş seneye kalmaz Osmanlı, Kırım, Kafkaz edebiyat-ları ittihad eder (birleşir). Bu gün yalnız Rusiya'daki Müslüman intelijyasının (erbabı danış) anlamakta olduğu bu tarz ve şive, halkca da anlaşılacak olursa Türk'ün camiası için ne büyük mezhariyet" (Genceli, 2012: 754). "İki asrın ve iki muhitin hüdudunda böyüyür"- deye karakterize ettiği şairin yazdığı eleştirmen H. Zeynalli' fikrinde; "İstanbul dili ve edebiyatı ile Osmanlı şairlerinden Abdülhak Hamit, Rza Tevfik ve Tevfik Fikret'dir" (Zeynalli, 1930: 61).

Umumiyyetle, romantiklerin ümumtürk edebi dili yaratmak yolundaki çalışmaları onların çağdaş, küdretli, vahid ümumtürk medeniyeti, edebiyatı yaratmak isteğinden doğurdu ve bu işde O' nlar kendi yaratıcılıkları ile iştirak edirdiler. Mahsus da, "maneviyyatı Türk sözü, Türk kururu, Türk geçmişi ve Türk geleceği ile daha sık bağı" olan, ismi "Türk hakikati, Türk ideali ve Türk simvolundan kenarda tesevvüre gelmez" olan (Aliyev,2008: 147) Cavid efendi. O, ömrünün sonunadek Türkçe yazdı, Türkçe yarattı, ta ki, represe olanakadar.

Tesüfl ki, Cavid gibi Türk dili de 1937'de represeye uğradı, Türk dili termininin kullanılması yasak edildi. Bu yıllarda bir çok sayda vetenperver, milli düşünce sahibleri, aydınları, Türkolokları represe olunduğundan Türk dili ifadesinin işledilmesinin yasak edinmesine karşı çıkacak, itiraz edecek biri kalmamıştı. Cavid efendi de tutuklanıp, Sibirya'ya sürülmüştü (1939).

Sovyetleşmenin Türk birliği ideolojisinin ve hareketinin başına getirdiği felaketlerin neticesi olarak Türk dil birliği hareketi tenezzüle uğradı. 70 yıl kimse kendini Türk adlandıрмаğa, Türk halklarının dil, tarih, medeniyet, edebiyat birliğinden ve Türk birliği, Turan'çılık uğruna kurban getmiş Cavid efendiden bahis etmeğe cesaret etmedi. Ama acımasız sovyetler döneminde bile; "Ben Türk'üm!" diye haykıran Cavid efendinin eserlerinde Türk dili yaşatıldı.

CAVİD EFENDİNİN YARATICILIĞINDA TÜRKÇE KONUŞAN ÇOCUKLAR

Zengin Azerbaycan edebiyatı muayyen tarihi dönemlerden geçerek gelecek nesillere babalarımızın miras koyduğu şerefli tarihimizi, hayat yolunu, yaşayış tarzını, tefekkürünü ve dünyaya bakışını ulaştırmaktadır. Gerek ağız edebiyatı, gerek Orta çağ, gerekse de, çağdaş edebiyatımızda halkımızın müdrikliği, babalarımızın hikmeti, tefekkürü ve nasihatları boy göstermektedir. Ta çocuk yaşlarından kitabla tanışan çocuklarımız ve gençlerimiz halkımızın söz serveti ile: mitologiyası, ağız edebiyatı, ozan sanatı ve edebiyatı ile tanışmış olur. Edebiyatın her sahası güzeldir, fakat çocuklar için düşünmek ve yazmak daha ağır, daha mesuliyetlidir. Çünkü, bu edebiyat dalında yaratırken çocuk gibi düşünüb, büyük gibi yazmalısın.

Azerbaycan çocuk edebiyatının başında Doğu edebiyatının en güzel nümunelerini yaratmakla çok düşünüp, az danışmağın faydalı olduğunu, “yarımcık papakcılık” tansa, “kamil bir palancı” olmağın üstünlüğünü önermiş Şeyh Nizami dayanır. XX y.y. başlarında ise Azerbaycan’da çocuk edebiyatı yeni bir merheleye kadem basır. Bu edebiyatın yaranması ve kalkınmasında Mirze Alekber Sabir, Abbas Sehhet, Celil Memmedkuluzade, Furidin bey Göçerli, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaik, Ali Nezmi ve diğerleri mühim zahmetler sarf etmişler. Yalnız çocuk edebiyatı yarananlar değil, bütün söz adamları yaratıcılığında bu konuyu ele almış, çocuklarla alakalı yazılar, nesihatlar yazmışlar. Bunu filozof şair-dramaturk Hüseyin Cavid efendiye de şamil etmek olar. O, çocuk yazarı olmamasına rağmen, eserleri temiz Türkçe ile konuşan çocuk kahramanlarla doludur. O’nun çocuk kahramanları yalnız Türkçe konuşmakla hafızada qalmıyor. O’nun çocuk kahramanları düşünce itibarı ile de asıl Türktür. Örneğin, O’nun “Kız mektebinde” şiirindeki Gülbahar’ın konuşması ve düşüncelerine nazar yetirek:

- Kuzum, yavrum! Adın nedir?
-Gülbahar.
-Peki, senin annen, baban var mı?
-Var.
-Nasıl, zengin midir baban?
-Evet, zengin, beyzade...
-Öyle ise, geydiğin geyim neçin böyle sade?
-Yokmu senin incilerin, altın bilerziklerin?
-Söyle, yavrum! Hiç sıkılma...
-Var efendim, var... lakin
-Öğretmenim her gün söyler, onların yok kıymeti,
-Bir kızın ancak bilgidir, temizliktir zineti.
-Çok doğru söz... Bu dünyada senin en çok sevdiyin
-Kimdir, kuzum, söylermisin?
-En çok sevdiğim ilkin
-O Allah ki, yeri-göyü, insanları halk eğler.
-Sonra kimler?
-Sonra O’nun gönderdiği elçiler.
-Başka sevdiklerin nasıl, yokmu?
-Var...
-Kimdir onlar?
-Anam, babam, öğretmenim, bir de bütün insanlar... (Cavid, 2007:58-59).

İlk önce, şiirde sade mekteblinin (öğrencinin) saf maneviyyatı, temiz ve pak duyularının diolog şeklinde taktimi yüksek sanatkarlıkla kaleme alınmıştır. Şiirin çocuk kahramanı Gülbahar konuşmasında olduğu gibi, düşüncesi ile de bir Türk kızıdır. Sade, tevazökar, imanlı bir kız çocuğu olan Gülbahar’ın zineti bilgi ve temizliktir. Zengin olmasına bakmayarak, ne altın, ne inci kullanmaz, fakat manen çok zengin. Allah’ı bilir, “onun gönderdiği elçileri” “anne babası”nı sever ve ihtiram eder. Akabinde bütün insanlara sevgi besler. Asıl bir Türk düşüncesi ile düşünen ve konuşan Gülbahar sovyetler döneminde bu karakterine göre göze batıyordu. Şiirin dersliklere salınmasına bir çokları karşı gelmiş ve şiirin derslikden çıkarılması talebinde bulunmuşlar. Örneğin; “R. Mikayıl”, “M. Rzakuluzade” imzaları ile tanınan yazar ve tercümeçi Mikayıl Rzakuluzade’ni de endişelendirmiş, “Hüseyin Cavidin “Kuzum, yavrum, adın nedir?-Gülbahar” (Kız mektebinde) şiirinin çocuk edebiyatı ve kiraat kitaplarına salınmasını narazılıkla karşılamış, hatta “Maarif işçisi” dergisinin 10. sayında “Çocuk edebiyatı ve kiraat” adlı makalesinde şiirin kitaplardan çıkarılması hakkında mesele kaldırmıştı; “...fakat doğrudan da çocuklar için yazılmış olan mesela: - “Bu dünyada senin en çok sevdiğin kimdir, kuzum, bilirmisin? - ve i.a. gibi eserlere gelince bu hususda şübhəsiz ki, müherririn söylediği fikirlere tamamilə şerik olmak lazım. Bu kimi yazılar çocuklar için yazılan kitaplardan çıkarılmalı, evezinde bu günün zihniyyetine göre eserler koyulmalıdır...” (Memmedli, 1982: 205-206).

Ne idi M. Rzakuluzadenin altını çizdiği “bu günün zihniyyeti?”

Tabii ki, bolşeviklerin kurduğu Allahsızlar cemiyyetinde Gülbahar “günün zihniyyet”ini eks ettirmirdi. O’nlara Allah’ı, Peyğamber’i, anne babanı seven çocuklar gerek değildi. Dahası da Allah’ın, Peyğamber’in unutulmasını, Allahın da, Peyğamberin de yerini Stalinin koyulduğu imansızlar cemiyyetine dinine, milletine, diline sadık Gülbahar gerek değildi. Mütefekkir Cavidin Gülbahar’ı sonralar sovyetler döneminde yaranmış “baba”sı Lenin, vatani geçmiş SSRİ, dinsiz-ateist “pioner” obrazının alternatifi idi. Bu şiirin güçlü eleştirilere maruz kalmasına güçlü sebeplerdendi. Ne karib ki, şiir Ömer Faik Nemanzade’nin de (Cavidin dostu. Şair 1914’de bir müddet Agarada Ömer beyin müsafiri olmuştu) eleştirisine tuş gelmişti. O, Azerbaycan’da yaranmış edebiyat derslikleri hakkında yazdığı “Kiraat kitaplarımızda mövhumat üsulu” (1926) adlı makalesinde Cavid efendinin “Kız mektebi”nde şiirini Abdulla Şaik’in “Kiraat kitabı’nda neşr olunmasını tenkit etmişti. Şiire menfi münasibet uzun zaman, hatta Cavid efendinin “berahat”ından sonra da devam etmiş, şiirin üzerinde oynanılmış, ihtiyac olmadığı halde guya “tercüme” olunmuştu.

Hala XIX y.y. 90’lı yıllarında şair Alikulu Gamküsar Türkiye Türkçesinden dilimize bir şiir tercüme eder. O’nun bu “yeniliğine” heyretler içinde kalan Mirza Alekber Sabir şöyle karşılık verir:

*“Osmanlıcadan tercüme Türke” - bunu bilmem,
Gerçek yazıyor genceli, yani ki henektir:
Mümkün iki dil bir-birine tercüme, ama
“Osmanlıcadan tercüme Türke” ne demekdir?!*

Bu bakımdan, Cavid efendinin “Kız mektebi”nde şiirinde “tercüme”sine ihtiyac yoktu. Fakat yenice kurulmuş sovyetler cemiyyetinin dersliklerinde Türkçe konuşan ve Türk tefekkürü ile düşünen, katiyyen sovyet adamına benzemeyen, milletini, dininin, dilini temsil ve taktim eden Gülbahar’ın boy güstermesi de kabul edilemezdi.

Daha da kötüsü 1982’ yılında, şairin 100’ yıldönümü zamanı neşr edilen eserlerde de şiirin başına getirilen oyunlardır. Akademik İsa Habibbeyli’nin “süjetli lirikanın en mükemmel nümunesi” gibi değerlendirildiği “Kız mektebinde” adlı şiirini II sınıflar için hazırlanmış “Azerbaycan dili” dersliyinde tehrif olunarak adı değiştirilip “Mektebli kız” olub. “Kuzum, yavrum, Adın nedir?” - müraciati ile başlayan şiir derslikte: “Kızım, balam, adın nedir?”-e, “Nasıl, zenginmidir baban?” – “Söyle, varlıdır mı atan?”a “Yokmu senin incilerin, altun bilerziklerin?” – “Yokmu senin sırğaların, kızıl bilerziklerin?”e çevrilib.

Acaba, “kuzum”, “yavrum”, “zengin”, “altun”, “beyzade”, “bilgi”ni sözününün manası anlaşılmıyor? Elbette ki, anlaşıyor. Maksud şiiri Türkceden arındırmaktı.

Şairin “Öksüz Enver” şiirindeki lirik kahramanın ruhi telatümünü, manevi hayatını ve kalbinde tüğyan eden böhranları tam reallığı ile tesvir ederken Öksüz Enve’ri Türkçe konuşturuyor.

Türkiye Türkçesini maharetle kullanan şair yarattığı tüm eserlerinde Türkçeni mükemmel şekilde işletmeğe müvaffak olmuştur. O’nun “işletmeyi oldukça tatlı ve işlenmiş, güzel bir Türkçe-dir. Kuzey ve Güney Azerbaycan, Türkiye, Türküstan ve s. Türk ellerinde tek bir münevver bulunmaz ki, Cavid’i okusun, ama anlamasın ve onun Türkçesinden zevk almasın” (Türkekul, 2007: 51) ve öyle bir çocuk bulunmaz ki, O’nun şiirlerindeki Türkçe konuşan çocuklara özenmesin, Türkçe konuşmaya gayret etmesin.

Sovyet eleştirmenleri, “Dekerant tenkitçiler ağızları köpüklene-köpüklene yazısının dilini kâkinc edirlermiş ona. Anlamırlarmış Cavid’in dilinin mahiyetini. Şunu görmeye iktidarları çatırmış ki, Cavid’in dili Cavid’in tematikasını tamamlayan daha bir vasitedir” (8, 286). Ve bir de Cavid’i daha çok “osmanlılıkta - “möhteber efendi olmakda” ittiham edirdiler (Aliyev, 2008: 26). Edebiyatçı- eleştirmen Mehmet Cafer, Cavid’in dildeki bu tutumunu: “Cavid Azerbaycan edebi-bedii dilini sistemli dillerin hesabına zenginleştirmek hayaline kapılmış ve bu fikrinde daimi yersiz inat etmiştir” şeklinde değerlendirmiştir. Hüseyin Cavid’in hem konuşmasında, hem de yaratıcılığında bu “yersiz inat”ından hiçbir zaman vazgeçmediği görülmektedir. Oysa “Hüseyin Cavidin dili onun

mefkuresini ifade etmek ve vahid Turan idealini gerçekleştirmek namına hasile getirdiği edebi bir hadiseydi” (Turan, 2007: 129).

O’nun kitaplarından “Türk lisanı tedrisatında” kullanılıb. Bu, Muhammed ağa Şahtahtılı’nın 1920 Mart 28’de Azerbaycan gazetesindeki makalesinde yer alıb: “Ben Türk lisanı tedrisatında Ahmet Rasim’in kitaplarını şerh ve izahla okuturduktan başka Hüseyin Cavid’in ve Abdulla Şaik’in “Edebiyat dersleri” kitaplarını da haman minval ile tedris edirem...” (Memmedli, 1982: 106).

Bu manada, Cavid efendi kendi yaratıcılığı, derin hikmetli ve felsefi poeziyası, tekrarsız eserleri ile ümumtürk edebiyatına, Ortak Türk Dili ideolojisine hizmet verdiği gibi, hem de Türk diline saygı, sevgi oyandırmışdı. O’nun eserlerinde “yalnız bir milletin-dünyaya tarih yazan, ahlak yayan Kadim Türkün ruhu çırpınır, nefesi eşidilir. Hala Cavid efendinin eserlerini orijinal şekilde “izledikce, büyük mütefekkirin Türkçesinin-vahid Türkçenin sehrine düşdüke” insana öyle geliyor ki, “parçalanmış, sepelenmiş Türk gövmlerinin hamısı bu dilde konuşur, bu dilde anlaşır, yani “bu dünyada ayrıca ne bir osmanlı, ne bir azer, ne bir özbek, ne bir gagauz, ne bir tatar, ne bir Türkmen görmek, his etmek mümkündür” sanki “Türkler kadim Oğuz’ların, Göytürk’lerin, Alp er Tonga’ların, Atilla’nın zamanında olduğu gibi beraber ve vahiddir” (Memmedli, 2013: 15-16).

Cavid efendi eserlerinde yalnız Türkiye Türkçesine aid sözler işletmekle kifayetlenmirdi, O’nun dili: “Bütün talaffüz norması, morfoloji-sintaktik kuruluşu, luğat terkibi ile de asıl Türkçe idi.

Ünlü Türkolog Ahmet Bican Ercilasun’a göre Hüseyin Cavid, eserlerini “Doğrudan doğruya Osmanlı, yani Türkiye edebi dili ile yazmıştır. Buna göre de O’nda Osmanlı edebi dilinin değil, belki de Azerbaycan edebi dilinin tesirini aramak daha doğru olur” (Ercilasun, 2011: 255). Bu bakımdan ümumtürk edebi dilinin XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatındaki tek bir örneği olarak kalmakta olan yazarın yaratıcılığını okuya-okuya Türkceni öğrenmek ve sevmek mümkündür.

SONUÇ

Eğer ümum Türk edebi dilinin namine mücadilenin esasını İsmayıl Kaspıralı koymuşsa da, onu yekunlaştıran, sona çatdırıp mükemmel bir Türk edebi dilinin bünövrasını hazırlayan Türkçülük uğruna kurban getmiş Cavid efendi olmuştur.

Azerbaycan Edebiyatı’na yeni bir boyut kazandıran Hüseyin Cavid efendi sovyetlerin korkunc döneminde bile ne sosyalizmin “başarılar”ından, ne pamuk tarlalarından, ne petrol madenlerinden yazmamış, nede Stalin’i Kömünist partisi’ni övmemişti.

Ömrünün sonunadek- represe olanakadar Türkçe konuşmuş, Türkçe yazıp-yaratmıştı. Türkçülüğünün belirtisi gibi ona verilen “efendi” sözcüğünün Türkçü, Turancı gibi tam manası ile “efendi Cavid”, korku bilmez Türk olarak hakkını vermişti.

KAYNAKÇA

“Çarşaf”, Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası, no:39 (80), 1 Haziran 1918, s, 754.

Aliyev K. Hüseyin Cavid: Hayatı ve yaratıcılığı. Bakü, Elm, 2008, 272 s.

Cavid H. Eserleri. 5 cildde, Vc.. Bakü, Lider, 2005, 317 s.

Cavid H. Eserleri. Beş cildde I cild. Bakü, Elm, 2007, 258 s.

Ercilasun A.B. Hüseyin Cavid ve Türkiye Türkçesi. Türk dünyası üzerine makaleler-incelemeler. s 255

Genceli M. Osmanlı mtbuatında Hüseyin Cavid imzası. Hüseyin Cavid yaratıcılığı çağdaş tefekkür ışığında. Uluslararası ilmi konfransın materialları. Bakü: Proqress, 2012. 345 s.

- Hüseynov R. *Ebedi Cavid*. Bakü, Nurlan, 2006, 489 s.
- Köprülü F. *Azeri-İslam Ansiklopedisi*. II cilt. Ankara, 2002, 595 s.
- Memmedli C. *Hüseyn Cavidin maarifçi ve edebi-nazari görüşleri*. Bakü: Mütercim, 2013. 144 s.
- Memmedli K. *Cavid ömrü boyu*. Bakü: Yazıcı, 1982.
- Turan A. *Hüseyn Cavid*. Bakü, Vektor, 2007, 282 s.
- Türkekul M.H. *Azərbaycan Türk şairi-Hüseyn Cavid*. Bakü, 2002, 189 s.
- www.rasulzade.org/ideology/4_5.html
- www.uludagsozluk.com/k/istanbul-agzi/
- Zeynallı H. *XX asrda Azərbaycan-Türk edebiyatı*. Azərbaycan'ı öyrənme yolu dergisi. 1930, №3. (B.A.D.F.T.İ.yayınevi).

ÖZBEKİSTAN’DA ÇOCUK ŞARKILARI

Dilshoda MUBARAKOVA*

ÖZET

Çocuklar veya çocuklar için yetişkinler tarafından yaratılan sözlü edebiyat örnekleri çocuk folkloru diye adlanır. Çocuk folkloru sınırları çok geniş olup, onun örnekleriyle halk biliminin tüm şekillerinde karşılaşmak mümkün. Bunlar türküler, masallar, tekerlemeler, oyun şarkıları, bilmece vs. Doğal olarak, çocuklar giyinme tarzı, beslenme gibi davranışlarını yetişkinlerden öğrenmeye çalışırlar. Çalışma esnasında söylenen şarkılar da çocuklar tarafından öğrenilip, üzerinde değişimler yapılabildiği için o şarkıya benzer çocuk şarkısı yapılmıştır. Çocuk şarkıları arasında mevsim ve etkinliklere yönelik yaratılan ve söylenen mevsim şarkıları da çoktur. Çocuklar şarkılarında güneş, ay, bulutlar, doğa olayları; yağmur, kar ve diğerler çocuk dilinden anlatılıyor. Halk arasında su hakkında sayısız efsaneler, şarkılar, masallar, hikâyeler oluşturulmuştur. Özbek Türklerinin en güzel hayâları su ile bağlıdır. Çocuklar da bu ruhtan uzak kalmadılar. Onların oyun ve şarkılarında da su, doğa olayları konusu yer almıştır. Hayvanlar, kuş ve çiçekler hakkında şarkılar da çocuklar arasında yaygındır. Özellikle kirlangıcın ve leylek hakkında çok sayıda şarkı vardır.

Çocuk hayatı şarkı, oyun, eğlenceden bir dakika olsun ayrılmaz. Çocukların şarkıları da kendileri gibi çok renkli ve çeşitlidir. Biz bildirimizde bu şarkılar hakkında daha geniş bir bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Çocuk folkloru, çalışma şarkıları, mevsim ve etkinlikler şarkısı, çocuk seçme şarkılar

GİRİŞ

Şarkı folklorun en yaygın ve popüler şekillerden biridir. İnsanlar hayatları devamında karşılaştıkları veya çevresinde gerçekleşen tüm olayları şarkılarda göstermeye çalışmışlardır. Halkı bir ayaraya getiren etkinliklerde; köylerde gerçekleşen din bayramları, düğünde ve hattaki cenazede de gerçekleşen olayları anlatan şarkılar besteciler tarafından bestelenmiştir. Bu etkinliklerde bulunan çocuklar da büyükleri takip ederek onlardan öğrendiklerini tekrarlamaya başlamışlardır ve yıllar geçtikten sonra sosyal hayat değişimleri ile yetişkinler tarafından terk edilen ve unutilan şarkılar çocuk şarkıları olarak kalmıştır. İlkbaharda gerçekleşen oyun ve söylenen şarkılar ('Kardelen', 'Çitti gül' v.s) ilk başta yetişkinler tarafından söylenmiştir ve ciddi anlam taşımaktaydı. Sonradan sosyal hayat şartlarının değişmesi sebebiyle yetişkinler bu mersim şarkıları unuttuklarından dolayı sadece çocuklar arasında söylenmeye devam etti ve çocuk şarkıları olarak bugünlere kadar geldi. (1: 82-95).

Böylece bugünlerde bu şarkılar çocuk şarkıları olarak biliniyor ve onlar tarafından söyleniyor. Halk biliminde çocuk şarkıları özel yerine sahiptir. Dünyayı anlamak, küçük kalplarında iyiliği uyandırmak çocukluktan başlanır. Anne karnında iken annesinin şarkılarını, dünyaya geldikten sonra ninnileri dinleyerek şarkı âlemine girmişlerdir. Çocuklar gözü ile görülen millî örf adetler, doğa olayları, hayatta karşılaşılan olaylar, anne babalara olan münasebet ve duygular çocuk şarkılarında yer alıyor. Çocuk şarkılarının ritmi de başka şarkılardan farklılaşıyor.

Özbekistan'da çocuk şarkıları ilk önce 1932 yılında 'Şarkılar toplamı' kitabında yayınlanmıştı. Bu kitapta 'Pazara gideyim mi kızım?', 'Başım ağrıyor' gibi iki komik şarkı yer almıştı. 1934 yılında basından çıkan çocuk şarkıları kitabında ise 'Makas makas' ve 'Leylek geldi' şarkıları yer almıştı. 1935 yılında yayınlanan 'Şarkılar toplamı' kitabında ise çocuklar bölümü altında

* Uşak Üniversitesi. Fen Edebiyat Fakültesi. ÇTL Bölümü. dilim_12@yahoo.com.

dokuz çocuk şarkısı yayınlandı.1937 yılında ise çocuk şarkıları ayrı bir kitap şeklinde 'Çocuk şarkıları' adında yayınlandı. Bu kitapta 18 çocuk şarkısı bulunmaktadır.

Çocuk şarkılarını 3 gruba ayırmak mümkün:

1. Çocuk çalışma şarkıları
2. Çocukların mevsim ve etkinlikler şarkısı
3. Çocuk seçme şarkıları

Çocuk Çalışma Şarkıları

Çocuklar dünyayı tanımaya başlarken yetişkinlerin yaptıklarını tekrar etmeye çalışırlar. Dede ve ninesi, anne babası, kardeşlerini takıp ederler ve onların yaptıklarını; oyun ve şarkılarını de tekrar yapmaya başlarlar. Çocuklar yeddi yaşından kendilerine uygun çalışma hayatına katılacaklardır. Yetişkinlerle birlikte koyun veya inek sürüsünü güdemeye giderler, tarlalardaki mahsulü veya ağaçlardaki meyveleri kuşlardan korumak için çocuklar şarkılar söylemişlerdir:

Johorilar boldi ok, (mısırlar beyaz oldu)
Qonma şum korayalok. (konma ona yaramaz kuş)
Agar konsang, uraman, (eğer konarsan vuracağım)
Bolar oyoging cholo. (bacığın sakat kalır)
Hayu, huvva!

Çalışma çocuğu sosyal hayat içine götürür ve hayat, aile gibi düşüncelerinin anlamlarını öğrenmesine yardımcı olur. Çocuklar yine ev işlerini de yaparken şarkılar söylemişlerdir. Özellikle su getirme işleri çocuklar omzundaydı. Kendilerine uygun kovalarda bir günde bir kaç kez su getirmek zorunda idiler. Bu işleri eğlenceli olsun diye şarkılar söyleyerek yapalardı:

Çelagim ho çelagim (kovam ya kovam)
borgunça takir tukur (gidince takir tukur)
çelagim ho çelagim (kovam ya kovam)
kaytgunça şaldır şuldur (dönünce şaldır şuldur)
zilol suvin saklagin (berrak suyun sakla)
bir tomçisin to'kmagin (bir damlası dökme)
Suv keltirmok muşkuldir, (su getirmek çok zor)
Uni to'kmok osondir. (onu dökmek çok kolay)
Toş yo'llarga to'knaşsam, (taş yollarda olursam)
çaykalmagin çelagim. (sallanma ya kovam)

Böylece çocuk çalışma sayesinde her şeyin değerini anlıyor. Emeğe saygı göstermek lazım olduğunu da öğrenmiş oluyor. Bu gibi şarkılar çocuklar işinin hafiflemesinde de yardımcı oluyor. Çalışma şarkıları özellikle çocuklar tarafından iş yaparken kendilerini neşelendirmek amacıyla söylenmiştir ve iş şekilleri çeşitli olduğundan dolayı şarkı çeşitleri de çoktur. Onları şöyle ayırabiliriz:

1. Tarım. 2. Hayvancılık. 3. Bağcılık. 4. Mesleki şarkılar gurubu. Bunları da küçük bölümlere ayırabiliriz. Örneğin: tarım şarkıları 'mahsul toplama', 'tarla sürme' v.s şarkılar. Tarım şarkılarında genelde tarlada çalışan çocuk, öküz ve tarla sahibini anlatan şarkılar söylenir. Örneğin bu şarkıda çalışarak yorulan öküzü çocuğun acıması anlatılır:

Enib kelding ekiştan (Eğilerek geldin dikiştan)
Tort oyoging kumuşdan (Dört ayağın gümüştan)
Oçkoz boy qaraşmadı (Aç gözlü ağa sana bakmadı)
Bazor çıkting bu kiştan (Zor çıktın sen bu kıştan)

Bazı şarkılarda çalışıp yorulan 'öküz' de kendisi şarkı söylüyor:

Şohlarim kuloç kuloç (Boynuzlarım çok büyük)
Şohlarimga kunar kaldirgoç (Boynuzlarıma konar kırlangıç)
Yuray desam kornım oç (Yürmek istersem karnım aç)
Mem koşga kaday yaray (Ben koşa nasıl yararım)

Buğdayı topladıktan sonra 'hop mayda' şarkısı eşliğinde öğütme gerçekleşir. Bu şarkı Özbek Türklerinde 'hop mayda' , 'mayda gül', Kırgız Türklerinde 'op mayda', Tacikler arasında

'maydo' diye adlandırılmıştır. Şarkıda insan emeğine saygı ve umutları anlatılıyor. Her şarkı satırı sonunda 'hop mayda' kelimesi eklenir:

*kızilini kirday kil mayda yo, mayda (Kırmızısın kır gibi yap)
Sarigini soyday kil, mayda yo mayda (Sarısını say gibi yap)*

Hayvancılık şarkıları arasında inek, deve, keçe sağmak gibi faaliyetler, buzağı emzirme sırasında söylenen şarkılar 'türey türey', 'çürey çürey', 'hoş hoş' gibiler de halk arasında yaygındır. Bu şarkılar işçinin emeğine saygı ve bol süt elde etmek amacıyla güzel sözleri kullanarak şefkatle söylenmiştir.

*Zotdor ola oting bor hoş hoş (ala nesil adın var hoş hoş)
kazon kazon suting bor hoş hoş (kazan kazan sütün var hoş hoş)
kuralay koz gavmuşum hoş hoş (güzel gözlü ineğim hoş hoş)
Tuyoklari kumuşum hoş hoş (nalları gümüüşüm hoş hoş)*

Çocukların Mevsim ve Etkinlikler Şarkısı

Bu şarkılar yıl mevsimleri ve millî geleneklerimiz ile bağlı olup onları çocuklar mevsim bayramlarında söylüyorlar. Yıl mevsimleri şarkıları içinde 'Boyçeçek' (Kardelen), 'Oftob çıktı olamga' (Güneş doğdu), 'Çittigül', 'Kaldıraç' (Kırlangıç) gibiler ilkbaharda çocuklar tarafından söylenir. Kardelen ilkbahar habercisidir. İlkbaharda çocuklar grup halinde çeşitli oyunlar oynar, uçurtma uçururlar, şarkılar söylerler. Onların ilk bahar şarkısı 'Boyçeçek' (Kardelen) olup bu şarkının 20 dan fazla şekilleri var ama hepsi aynı 8-10 mısradan oluşur. 'Boyçeçek' şarkısının en yaygın olan varyantı şöyledir:

*Boyçeçagim boylandi (kardelenim bağlandı),
kazon to`la ayrondi (kazan dolu ayrandı),
Ayroningdan bermasang (ayranından vermezsen)
kazonlaring vayroni (kazanların devrilir).
kattik yerdan katalab çıkkan, boyçeçek (sert yerden dilip çıkmış kardelen),
Yumşok yerdan yumalab çıkkan, boyçeçek (yumşak yerden yuvarlanıp çıkmış kardelen).
Boyçeçakni tudilar (kardeleni tuttular),
Tut yog`oçga osdilar (dut ağaca astılar).
kiliç bilan çopdilar (kılıç ile kestiler),
Bahmal bilan yoptilar (kadife ile kapattılar).*

Çocuklarca kardelen gençlik, erdemlilik, cesaret anlamlarını taşır. Kardelen kendisi narın olsa da kökleri güçlüdür. Akıllı, zeki, gençler amacına doğru yola çıktığında kimse onları fikrinden döndüremez. Kardelen de gençler gibi çok cesaretli olup sert demeden yeri delip boy gösterir ve her şeye rağmen hayata tutunmaya çalışır. 'Boyçeçek' şarkısı çeşitli bölgelere göre anlamları da farklıdır. Örneğin:

*Boyçeçagim bolasi (kardelenimin çocuğu),
kulog`ida donasi (kulağında tanesi).
Donasini olay desam (tanisini alayım dersem),
Yugurib çıkdi onasi (koşarak geldi annesi).*

Bu şarkıda kardelen şımarık, narın, tatlı çocuğa benzetiliyor. Annesi onun korumacısı. Şarkının yine bir varyantında kardelenin narın bedeni sağlam ipe benzetilir:

*kattik yerdan (sert yerden)
katalib çıkkan boyçeçek (yarıp çıkmış kardelen),
Yumşok yerdan (yumşak yerden)
Yugurib çıkkan boyçeçek (koşarak çıkan),
Boyçeçagim boylandi (kardelenim bağlandı),
Tegirmonlar aylandi (değirmenler döndü).*

Çocuk şarkılarından biri olan 'Çittigül' da bitkiler, güller hakkında olup mevsim şarkılar sırasına girer. Bu şarkı bir kız tarafından söylenir ve başka kızlar eşlik ederler:

*Çitti gul-o, çittigul,
Hay-yu çittigul,
Çitti gulga gul bosay,
Bir yonini yonbosay,*

Hay-yu çittigul,,
Hay-yu çittigul.
Hay-yu çittigul.
Hay-yu çittigul.
ko`ling ko`lvog`da bo`lsin,
Beling belbog`da bo`lsin.
Hay-yu çittigul,
Hay-yu çittigul.
Dukur-dukur ot keldi,
çikib karang kim keldi.
Aravada un keldi,
Çildirmada gul keldi,
Hay-yu çittigul

Çocukların yine yaz mevsimi şarkısı 'Laylak keldi, yoz bo'ldi' (Leylek geldi yaz oldu) yazın geldiğini bildirir:

Laylak keldi, yoz bo`ldi,
kanoti kog`oz bo`ldi
kanoti kog`oz bo`ldi.
Laylak boradi tokka,
kor buvaning dastidan.
kuloklarida halka,
Halkasi tuşib koldi.
O`tirdi yig`lamokka.
Men Bobo hoci edim,
kizlarga boşçi edim.

Yıl mevsimlerini anlatan kış, son bahar şarkılar da çocuklar arasında çok yaygındır.

Çocuklar tarafından ramazan ayında grup halinde söylenen şarkılar da yaygındır. Kutsal ayın geldiğini bildiren bu şarkıda millî geleneklerimiz saklıdır.

Bu uyga baraka, baraka...(Bu eve baraka)
Ro`zani uç kun tutib keldik sizga (Orucu üç gün tutarak geldik)
Ro`zani zakotini bering bizga (Orucun zekâtını verin bize).
Ok`uyning tepasida oy ko`rinar (beyaz evin çatısında ay görünür),
Bu uyning egalari boy ko`rinar (Bu evin sahipleri zengin görünür).
Ho`ja Hizir nazar kilsin eşigingizga (Hoca Hızır nazar etsin kapınıza)
Hudoyim o`g`il bersin beşigingizga (Yaratan oğlan versin beşiğinize).
Ok`tanga, ko`k tanga (beyaz sikke, gök sikke),
çikara koling, jon yanga (çıkarın yengecim).
Ok`amaki, to`k amaki (beyaz amca, tok amca),
çika koling, boy amaki (çıkın zengin amca).
ko`lingiz oçik bo`lsin ehsonga (elinizi açık tutun ihsana),
Ko`nglingiz to`lik bo`lsin iymonga (Gönlünüz dolsun imana).
Ok`tanga, ko`k tanga (beyaz sikke, gök sikke),
çikara koling, jon yanga (çıkarın yengecim).
Ok`amaki, to`k amaki (beyaz amca, tok amca),
çika koling, boy amaki (çıkın zengin amca).

Çocuk seçme şarkıları

Çocuk şarkıları arasında oyunlarla ilgili şarkılar da çoktur. Bu şarkılarda çeşitli konular ele alınmıştır. Örneğin makas hakkında bu şarkı çocuklar tarafından grup halinde oyun zamanında söylenir:

Kiçkina kaychi ko`limni kesdi (küçük makas elimi kesti),
Boboçalar yo`limni to`sdi (bobocular yolumu kesti).
-kakka borasan?(nereye gidiyorsun?)
-Tokka boraman (dağa gidiyorum).
-Tog`da nima bor? (dağda ne var?)
-Tog`da pista bor.(dağda fıstık var)
-Nima kilasan?(ne yapacaksın?)
-Pista çakaman.(fıstık yiyeceğim)

*Pistani mag'zi, (fıstık içi)
Şahantti kanti. (Şahanti şekeri)*

Özbekistan'ın diğer bölgelerinde bu şarkının çeşitli şekilleri de var. Bu gibi şarkılarda dialoglar kullanılır yani soru soran ve cevap veran tarzında karşılıklı söylenir. Bazı şarkılar yetişkinler tarafından çocuğu yukarıya kaldırıp eğlendirirken de söylenir. Örneğin ' Tomda kim bor?' ('Çatıda kim var?') :

*Tomda kim bor? (Çatıda kim var?)
-Nilufarhon bor. (Nilüfer var)
-Nima kilyapti? (ne yapıyor?)
-Olma uzyapti. (elma topluyor)
-Olmasidan bitta taşlasin. (elmasından bir tane versin)
-Açasi so'kadi. (Ninesi kavga eder)
-Açasi o'lmasin, (Ninesi ölmesin)
Hudoyim saklasin (Yaradan saklasın)*

Çocuk şarkılarından biri olan 'Çuçvara kaynaydı ya' şarkısı mantıya benzer yemeği yapılması hakkındadır. Komik ve eğlenceli bu şarkı Fergana ve Taşkent bölgelerinde yaygındır:

*çuçvara qaynaydiyo (çuçvara (mantı) kaynar ya)
Enam menga bermaydiyo (annem bana vermez ya),
Bermasa bermasino (vermezse vermesin ya),
Ok uyimga kirmasino (beyaz evime girmesin).*

diğer varyantı:

*çuçvara kaynaydura (çuçvara kaynar ya)
Onam menga bermaydura (annem bana vermez ya).
Bermasa bermasina (vermezse vermesin ya)
Boşimga urmasina (başıma vurmasın ya).*

diğer varyantı:

*çuçvara kaynaydiyo (çuçvara kaynar ya),
kozonda o'ynaydiyo (kazanda oynar ya).
kaynasa kaynasino (kaynasa kaynasın ya),
O'ynasa o'ynasino (oynasa oynasın ya).*

Çocuk şarkılarından 'Tilla sandik ochildi' (Altın sandık açıldı), 'Şaftolining şohi sinaman dedi..' (Şeftalının dalı kırılacağı diyor...) gibiler de çocuklar tarafından oyun esnasında söyleniyor.

SONUÇ

Çocuk şarkıları, onların hassas dünyalarına hitap eden, öğrenmeyi sağlayan, sevgi, saygı, kardeşlik duygularını vermeye yardımcı olan en değerli öğretim metodudur. Şarkılar sayesinde çocukların gelişimi hızlanır, dili doğru kullanabilme, duygularını akıcı şekilde ifade edebilme yeteneklerini geliştir. Dolayısıyla şarkı söylemek çocuğun sesini kullanmayı öğrenmesini, şarkı sözlerindeki sözcüklerin anlamlarını kavramasını sağlamaktadır. Böylelikle çocuk şarkıları çocukların dil, sosyal ve duygusal gelişmelerinde önemli yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Jahongirov G`. *O`zbek bolalar folklori*. O`qituvchi. Taşkent 1975.

*O`zbek halk poetik ijodi*. O`qituvchi. Taşkent. 1990.

Peşçerova.E.M. *Nekotoriye igri sredi osedlogo Turkistana* (Türkistan halkı arasındaki bazı oyunlar) Belleten SAGU 11.1925

Safarov O. *Bolalar folklori ve mehnat taronalari*. Adabiyot va san'at. Taşkent. 1984.

Sarimsoqov B. Sovet davri o`zbek folklorini o`rganish masalalari //«O`zbek tili va adabiyoti» dergisi 1. Taşkent. 1987.

ÇAĞDAŞ AZERBAIJAN EDEBİYATINDA ÇOCUK NESRİ

Günay Ağamehemmed qızı QARAYEVA*

ÖZET

Milli edebiyatımızda çocuk edebiyatının teşekkülü, gelişimi, bağımsız bir alan olarak kökleşme sürecini dünya çocuk edebiyatından uzun bir zaman ayırmamaktadır. Daha çok XVIII-XIX. yüzyıl civarında İtalya, Fransa, Almanya, Rus ve Danimarka edebiyatında gerçekleşen bu süreç, edebiyatımızda XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başlarında kendi gerçek gelişme yoluna ayak basmıştır.

Çocuk edebiyatımızın tarihine, XIX. yüzyıldan başlayarak oluşum, evrim aşamalarına baktığımızda bu edebiyatın ilginç gelişme yolu geçtiğine tanık oluruz. Bu gelişmenin A. A. Bakıxanov, S. E. Şirvani, R. Əfəndiyev, M. T. Sidqi vb. ile başlayan ilkel aşaması, yirminci yüzyılın başlarında eğitimin, okul reformunun güçlendirilmesi, çocuk basınının gelişimi yönünde F. Köçerli, A. Şaiq, A. Sehhet, S. S. Axundov gibi klasikler ulusal çocuk edebiyatımızın gelişmesine katkı sağlamış, sonraki aşamalarda geleneklerden etkilenmiş ve çocuklar için yeni sanat örnekleri yaratan M. Rzaquluzadə, M. Seyidzade, H. Əlibeyli, Teymur Elçin, E. Mahmudov, N. Abdullayev, T. Mahmud, T. Mütəllibov, İ. Tapdıq, H. Ziya, M. Güner, Z. Xelil, R. Yusifoğlu, E. Quluzade, Q. İsabeyli gibi şair ve yazarlarımız bu edebiyatın önemli takipçilerine çevrilmişlerdir.

Çocuk edebiyatımızın temel alanlarından olan nesrin modern durumundan söz ederken uzun süre bu alanda çaba gösteren İ. Tapdıq, Z. Xelil, R. Yusifoğlu, E. Quluzade, Q. İsabeyli gibi tanınmış ve tercih edilen müelliflerle birlikte Aygün Bünyadzadə, Sevinç Nuruqızı, Reyhan Yusifqızı vb. gibi yeni yazarların faaliyetleri bize çocuk nesrinden bahsetme imkanı sağlar. Modern çocuk nesrimizde yeni ve en önemli noktalardan biri, bu edebiyatın ulusal çerçeveye sınırlanmaması, uluslararası düzeyde tanınması ile ilgilidir.

Son dönemler nesirde modern ve güncel konulara ilgi artmış, Karabağ savaşı, savaşın korkunç acıları, günümüz çocuklarının da hayatına, duygu ve düşünce dünyasına, yaşantısına nüfuz etmektedir. Çocukları bu olayların seyircisine değil, iştirakçisine, kahramanına dönüştüren yazarlar, savaşı geniş sahneler, kahraman şövalyelerin şahsında sunmamakta, daha çok gerçeğe dayanarak, savaşın küçüklerin gözlemleri, yaşantıları, ruhsal-psikolojik sarsıntıları fonunda özetlemektedir.

Son yıllarda çocuk edebiyatı yazarlarımız küçük yaşlı, okul öncesi çocuklar için neredeyse daha aktif çalışmışlardır. Onlarda çevre konusunda belirli anlayış oluşturma, eşya, nesne ve varlıklarla ilgili bazı tasavvurlar yaratma, çocukları düşündürme, bilgilendirme açısından Z. Halil'in "Yuvarlak Yıkama", "Ayna", "Ansambıl", "Üç görmemiş", "Tavşanın Adı", "Kuyruk", Q. İsabeyli'nin "Bulut", S. Nuruqızı'nın "Bapbalaca Alfabe", " Sarı Kız, Diz ve Vız", "Çerpeleng", "Beyaz Horozun Haberi", "Ciya İle İki Gün", " Murat'ın Rüyası ", " Hortumlu Dağ ", " Aysu ve Ay ", E. Laçın'ın " Palyaço ", " Kolba ", İrade Aytel'in " Gözlük Takan Güneş " ve diğer hikayeler küçük çocuklar için yazılmış ilginç örneklerdir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, nesr, çocuk, hikaye, povest

Giriş

Milli edebiyatımızın çocuk edebiyatının teşekkülü, gelişimi, bağımsız bir alan olarak kökleşmesi sürecini dünya çocuk edebiyatından uzun bir süre ayırmamaktadır. Genel olarak XVIII-XIX. yüzyıl civarında İtalyan, Fransız, Alman, Rus ve Danimarka edebiyatlarında gerçekleşen bu süreç, edebiyatımızda XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında gerçek gelişim yoluna

* Yrd. Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü, gunayarayeva@gmail.com

adım atmıştır. Çocuk edebiyatı, edebiyatın yegane koludur ki, öğretim ve öğretim sistemine dayanmakta, çocuk edebiyatının keyfiyet değerini belirli ölçüde öğretimin düzeyi ve talepleri belirlemektedir. Eğer dikkat etsek, XXI. yüzyıla kadar bu alanın zengin bir gelişim yolu katettiğini, çocukları eğitim ve öğretime kökleyen, onlarda zihin kabiliyeti, ahlaki-manevi keyfiyetleri şekillendiren yazarların, bedii metin ve nazım örneklerinin yeteri kadar olduğunu şahidi olacağız. Prof. Dr. Z. Halil, bu alanın spesifik yönlerinden bahsederken şunları kaydetmektedir:

“Genel edebiyata özgü özellikler çocuk edebiyatının spesifikasını oluşturmaktadır. Çocuk edebiyatı da dünyayı, gerçekliği imgesel şüürde kavrayışıdır. İmgesel idrakin mahsülüdür. Yani, genel edebiyata verilen ideya-yaratıcılık ilkeleri, çocuk edebiyatının da inkişaf yönünü belirlemektedir.” (Halil, 2011: 11)

Çocuk edebiyatımızın tarihine, XIX. yüzyıldan itibaren şekillenme ve tekamül aşamalarına baktığımızda, ilginç gelişim yolu katettiğinin şahidi oluruz. Bu gelişimin A. A. Bakıhanov, S. A. Şirvani, R. Efendiyev, M. T. Sidgi vd. ile başlayan ilk aşaması, XX. yüzyılın başlarında aydınlanmacılık, okul reformlarının hızlandırılması, çocuk yayınlarının gelişimi yönünde F. Köçerli, A. Şaig, A. Sehhet, S. S. Ahundov gibi klasikler, eserleriyle milli çocuk edebiyatımızın gelişimine hız kazandırmış, sonraki aşamalarda geleneklerden yararlanarak çocuklar için yeni sanat örnekleri ortaya koyan M. Rzaguluzade, M. Seyidzade, H. Alibeyli, T. Elçin, E. Mahmudov, N. Abdullayev, T. Mahmud, T. Mütellibov, İ. Tapdıq, H. Ziya, M. Güner, Z. Halil, R. Yusifoğlu, E. Guluzade, G. İsabeyli gibi şair ve yazarlarımız bu edebiyatın liyakatli devamcılarına dönüşmüşlerdir.

XXI. Yüzyıl Çocuğunun Hayata ve Dünyaya Bakışı

XX. yüzyılın sonu, XXI. yüzyılın başlarında Azerbaycan’da sosyo-politik durumun değişmesi, Sovyet ideolojisi fonunda gölgede kalmış, unutulmuş milli ideolojinin şekillenmesi, 1990 yılı olayları, tarihimizin kan,neredeyse taş hafızasına dönüşen Karabağ savaşı, tüm dünyada yaşanan küreselleşme süreci ve ülkemizin hayatında cereyan eden sosyo-politik süreçler, doğal olarak edebiyatı da etkilemiştir. Bu süreçlerin akarında öğütülen, küçüklüğünü unutan, arzuları, ilgileri büyüyen, fikir ve düşünce sınırları genişlenen, hafızası, dünyaya bakışı değişen küçük okurun edebiyatı da büyüdü. Özellikle öğretimin gelişimi, Batılı eğitime ve kültüre entegrasyon, yeni eğitim sisteminin oluşturulması, okulda interaktif eğitim metotlarının uygulanması, çağdaş çocukla iletişim biçimlerini de etkiledi. Klasik edebiyatta babasını dinleyen, ondan ahlak dersi öğrenen çocuğun XIX. yüzyıla geçitte yalnız dinleyici konumunda değil, S. E. Şirvani’nin, E. Talibov’un eserlerinde, müdahale eden, kendi düşüncelerini savunan ve öğütçülük geleneğine karşı çıkan yeni nesil şekillenmiş, fakat çağdaş dönemimizdeki ölçekte sınırları aşabilmiştir. Günümüz çocuğu XX. yüzyıl çocuğundan farklı olarak kendi isteklerini gerçekleştirme çabası, çok sayıda enformasyonla yüklenmiş, çevreye karşı uyanık bir şahsiyet gibi şekillenmiş “sakallı çocuk”tur dersek, yanılmış olmayız. İşte buna göre de çocukla iletişim kurmak, ilgileri çerçevesinde onu hayretlendirmek son derece zordur.

Günümüz çocuğu kendisini yalnız öğrenen tarafta görmemekte, öğrenip öğreten tarafta duran çağdaş düşünceli sosyal varlıktır. Bu ise çocuk anlayışına çağdaş zamanın talepleri ölçüğünde yaklaşma zarureti doğurmaktadır. Çocukla iletişim biçiminin doğru kurulması, çocukların yaş sınırına uygun bilgilerden büyük olması, zorluğa neden olan temel sebeplerdendir. Tüm bunlar çağdaş aşamada çocukla iletişimde yeni arayış biçimlerini ortaya çıkarma, çocuk psikolojisini derinden kavrama, konu, idea, süje düzeni açısından çağdaş eserlerin ortaya çıkma zarureti ile çocuk yazarlarının karşısında ciddi talepler koymaktadır.

Milli Edebiyatımızda Çağdaş Çocuk Nesrinin Konu ve Problematikliği

Çocuk edebiyatımızın temel alanlarından olan nesrin çağdaş durumundan bahsederken, uzun süre bu alanda çalışan İ. Tapdıq, Z. Halil, R. Yusifoğlu, E. Guluzade, G. İsabeyli gibi ünlü ve seçkin yazarlarla birlikte, Sevinc Nurugızı, Reyhan Yusifgızı, Aygün Bünyadzade, Efsane Laçın vd. gibi yeni yazarların eserleri, bize çocuk nesriyle ilgili konuşma imkanı vermektedir. Çağdaş çocuk nesrimizde yeni ve en önemli noktalardan bir de bu edebiyatın milli çerçeveye sınırlanmaması, uluslar arası ölçekte tanınmasıyla ilgilidir.

Şöyle ki, birçok çocuk edebiyatı yazarının eserlerinin farklı dillere çevrilmesi, Reyhan Yusufgızı'nın "Yeşil Gözlü Kız" bilim-kurgu hikayesinin 2009 yılında Ankara'da düzenlenen yarışmada 3'lük ödülünü alması ve eserin Türkçe yayınlanması, 2014 yılının en dikkat çeken olaylarından biri deneyimli yazar G. İsabeyli'nin, dilinin basitliği, akıcılığı, temizliği, ferdi-üşlubi tonları ile diğerlerinden ayrılan, zengin folklor motifleri üzerinde kurulmuş, çocuğu düşünmeye sevkeden, insan hasletinin karakter keyfiyetlerini bedii şekilde özetleyen "Cin" masal-hikayesinin Anderson ödülünü kazanması sadece yazarın değil, çocuk edebiyatımızın nesir alanında başarıları sırasındadır. Son dönemin önemli olaylarından biri de "Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Antolojisi"nin yayınlanması idi. Kitapta Eyvaz Zeynalov, Gülyaz İbrahimova, Ağanene Seyidgızı, Hicran Hüseynova, Refiğe Memmedova, Aygün Bünyadzade, Münevver Tapdıgova, İrade Aytel, Günel Almaz, Efsane Laçın'ın hikayeleri nesir bölümünde yer almıştır.

Karabağ savaşı, mücadelenin dehşetli ağırları, günümüz çocuklarının da hayatına, duygu ve düşünce alemine, yaşantılarına maalesef nüfuz etmektedir. Çocukları bu olayların seyircisine değil, katılımcısına, kahramanına dönüştüren yazarlar, savaşı geniş sahneler, kahraman şovalyelerin timsalinde takdim etmemekte, daha fazla gerçekliğe dayanmakta, savaşın küçüklerin gözlemleri, yaşantıları, ruhsal-psikolojik sarsıntıları fonunda özetlemektedirler. Eyvaz Zeynalov'un "En Kıymetli", Gülzar İbrahimova'nın "Evin Erkeği", G. İsabeyli'nin "Açlık Deresi", Sevinç Nurugızı'nın "Ağca ve Cubbulu" hikayeleri her açıdan ilginç örneklerdir. Gülzar İbrahimova Hocalı'dan göç etmiş binlerce aileden birinin başına gelen felaketi "Evin Erkeği" hikayesinde tarihe tanıklık eden çocuk hafızasında, yurduyla birlikte mahvolan küçük çocuğun ruhsal psikolojik sarsıntılarında özetleye bilmiştir. E. Memmedhanlı'nın "Buz Heykel" eserini hatırlatan bu hikayede, karın, kışın fırtınasında yurdundan göç etmek zorunda kalan ailenin dramı yanıklı bir şekilde tasvir edilmektedir:

"Her taraf bembeyaz kardı. Kar yağıyor, hey yağıyordu. Masallardaki gibi. Çıplak ayakla karın üzerinde yürüyorduk. Hayır, bu bir ruya değildi. Biz gerçekten de karın üzerinde çıplak ayakla ilerliydük. Bazen ise hızlanıyorduk. Annemle ben, küçük kızkardeşim de annemin kucağındaydık..."

Ben çok küçükken karda oynayan ellerim donardı. Hızlıca koşup ellerimi sobada ısıtırdım... Fakat şimdi yakıyordu ayaklarımı kar. Bir de baktım ki, ayaklarımın altından kan akıyor, korktum. Anneme söyledim. Annem başındaki örtüyü alıp ikiye böldü. Örtünün her bir parçasını bir ayağıma bağladı. Kan durmuyordu" (İbrahimova, 2014: 401)

Yazar kocasını Ermenilerle savaşta kaybeden, altı yaşında oğlu ve küçücük kızı ile canını ve yavrularını kurtarmak için yol giden annenin, ailenin faciasını savaşın "evin erkeği"ne dönüştürdüğü küçük çocuğun hafızasında canlandırmaktadır.

"Birazdan kızkardeşimin sesi kesildi. Annem ağlaya ağlaya karı kazarak onu karın altına gömdü. Ben sorduğumda, ağlaya ağlaya dedi:

*Kızkardeşini burada saklayalım ki, Ermeniler onu görmesin. Bir de Hocalı'ya döndüğümüzde alı-
rız.*

Doğru söylüyorsun anne, iyice sakla ki, Ermeniler onu bulamasınlar, -dedim.

Sonralar, çok sonralar anladım ki, kızkardeşim ölmüştü." (İbrahimova, 2014: 402)

Geşem İsabeyli'nin 2014 yılında yayınlanan "Açlık Dersi" hikayesi de sorunu psikolojik hale getirmek, savaşın feci ovğatının insan, çocuk aleminde doğurduğu sarsıntıları göstermek açısından ilginç örneklerdendir.

Yazar, küçük hikayede Karabağ'dan, Hocalı'dan göç etmiş bir ailenin on yaşlı çocuğu Elat'ın manevi/ruhi ıztıraplarının, soyut açlık mefhumunun felsefi özetini yapabilmıştır. Çocuk, savaşın seyircisi gibi takdim edilmemekte, küçük Elat'ın isminden yaşadıklarına kadar hafızaya, düşünceye dayanmaktadır. Hikayede yaşantının aydın olması, duygusal ifadesi dikkat çekmektedir. Evde yemeye, içmeğe birşey bulamayan, sevdiklerini Karabağ'da kaybeden, yurdundan uzak düşmüş Bakü'nün gecekondularından birine sığınan, hayatının ağırlığından "-Burada böyle yaşamaktansa, orada ölmek iyidi, anne!" (İsabeyli, 2014: 5) diyen 10 yaşlı Elat'ın, yurt, el, oba, iyi yaşam, baba, tokluk-açlıktan çıkıp "açlık dersinden" yaşantılarının yekunu olarak aldığı 5 notundan küçük bir süjede yazarının olayı psikolojik hale getirme, çocuğun ıztırapları, manevi-

ruhi sarsıntıları fonunda felaketin felsefi mahiyetini soyut mefhumda açabilme becerisinden kaynaklanmıştır.

Geşem İsabeyli son dönemler çocuk nesrinde ilginç hikayeleriyle bilinen simalardan biridir. Yazarın hikayelerinde dikkat çeken noktalardan biri, neyiyse direkt telkin etme duygusundan uzak olması, telkin olunan düşüncenin süjenin mantığı akarını doğurmasıdır. Bu özellikler yazarın “Bağban”, “Göçebeler” hikayeleri “Boz Cücelerle Ünlü Hırzıbaşı Kara Kedinin Ölüm-Dirim Savaşı” masalı için karakteriktir. Folklor, tüm komponentleri tasvir, ifade imkanları, hikaye metodu ile bu eserde lider konumdadır. Yazar, “Bağban” hikayesinde sıradan bir gerçeğe ilginç bir şekilde yaklaşarak, onu folklor süjesine dönüştürmektedir. Bu bir taraftan doğayla insan arasında manevi bağları, armoniyi, bu ilişkilerin derin köklerini yansıtmaya, bulma ve gösterme ustalığını, öte yandan ise çağdaş konuyu folklor süjesine dönüştürme becerisini ortaya çıkarmaktadır.

Çocukla iletişim son derece talepkarlık gerektirmektedir. S. Ağabalıyeva şunları kaydetmektedir:

“Çocuğa hitap, çocuğa yönelik sohbet temizlik, bütünlük, samimiyet talep etmekte, karşıdakiyle “yaşıt” olunabildiğinde, diyalog alınmaktadır. Çocuğa hitaben yazılan şiirin, hikayenin, nasihatın başarısını hem de bir yön temin etmektedir ki, estetik ideali takdim ve telkin eden azıcık psikolog, azıcık pedagoğ, azıcık alim, azıcık da... büyük çocuk olsun gerek” (Halil, 2011: 482-483)

Çocuğun aldığı enformasyon, büyüklerden farklı olarak ilkin enformasyondur. Büyüdüğünde okuduğu herhangi bir eserin olumsuz veya olumlu yönlerini analiz etme imkanı olduğu halde, çocuk için canlandırılan herhangi bir olay, reel temeli olan gerçeklik, dakiklik talep etmektedir. Yazar çocuğun yaş düzeyine, çevreyi derketme ve kavrama imkanlarına uygun olarak gerçekliğin ister olumlu, isterse de olumsuz yönlerini öyle bir dille, ölçüp-biçilmiş tarzda ifade etmelidir ki, bu çocuğun kafasını karıştırmasın, onda bıkkınlık yaratmasın.

Çağdaş Çocuk Nesrinde Bilim-Kurgu Janrı

Çağdaş çocuk nesrinde çoğu zaman küçük yaşlı çocukların fantastik kahramanlara, yaşa uygun olmayan fedakarlık ve korkmazlığına da rastgelmek mümkündür. Fantazinin reel zemini olmalıdır, reelliğe dayanmalıdır. Fantazi çocuk için idealin, gerçeğin üst katıdır. Çocuk arzuladıklarını, görmek istediklerini fantastik dünyada bulabilir. Rus eleştirmen V. G. Belinski fantazinin öneminden bahsederken şunları kaydetmektedir:

“Çocuklarda fantaziye geliştirmek, onlarda romantik duygular yaratmak çocuk edebiyatının temel görevlerinden biridir. Çünkü, fantazi insanı üretici emeye karşı ruhlandırmakta, kendi işinin sonucunu önceden tasavvur etme imkanı yaratmaktadır.” (Belinski, 1948: 244)

Çoğu zaman nesir örneklerinde çocukların fantastik özelliğe sahip hareketleri, davranışları bediileşmemekte, sönük, yalancı kahramanlık izlenimi uyandırmaktadır. Bunu Ağanene Seyidgızı’nın “Şirbaba ve Dostları”, Gülzar İbrahimova’nın “Hilaskarlar” hikayesinde görmek mümkündür.

Dünya edebiyatında T. Mor, İ. Kepler, C. Svift, J. Vern, H. Wels vd. bilim-kurgu janrının imkanlarından yararlanarak ilginç eserler ortaya koymuşlardır. Azerbaycan edebiyatında ise bu alana ilgi, XX. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmıştır.* E. Mahmudov, “RT-1”, “Kainat Gemisi”, “Venera’nın Gökleri Alev İçindedir”, “Zulmet Denizi”, “Günün Nefesi”, “Atlant Kızı”, N. Abdullayev, “Sihirli Oğlan”, “Küçük Kiber’in Maceraları”, “Piyade Vezire Dönüşüyor”, T. Elçin’in “Kızılduz, Yaşar ve Nur Nine”, eserleri bilim-kurgu janrının ilginç örnekleri sırasındadır.

Tecrübe göstermektedir ki, çağdaş çocuk edebiyatının bilim-kurgu janrındaki başarıları azımsanmayacak kadardır. Çağdaş öğretim sisteminin karakterine uygun olarak çocuklarda bilime, öğrenmeye karşı ilgi uyandırma, onların çeşitli bilim alanlarında bilgi ve becerilerini

* Konuyla ilgili geniş bilgi için bak.: Zahid Halil, Füzuli Esgerli, Uşag Edebiyatı, Bakü, 2011, s. 384.

şekillendirme, bilimsel keşifler ve bulgular, gelecekle günümüz arasında irtibat ve bağın kurulması, çocukları bilgilendirme, düşündürme, eğitime açısından bu janrın imkanları geniştir. Bilim-kurgu janrında kaleme alınan eserlere çağdaş çocuklar daha fazla ilgi göstermektedirler. Çağdaş çocuk nesrinde, bu alanda eserleri öğrenciler tarafından severek okunan yazarlardan biri de Reyhan Yusifgızı'dır. Uzmanlık alanı matematik olan Reyhan Yusifgızı yazarlığa 1995 yılında başlamış, ilginç hikayeleriyle çocukların sevgilisine dönüşmüştür. Son yıllarda yazarın "Herkesten Güzel" (2011), "Mutlu Arı", (2012), "Yeşil Gözlü Kız" (2010), "Aysu" (2012), "Yıldız Perisi" (2014), "Zamanın Esirleri" (2014), "Matematik Eğlenceli Olabilirmiş" (2014) kitapları yayınlanmıştır. Eserlerinde genellikle bilim-kurgu metodu yegleyen, Reyhan Yusifgızı'nın eserlerinde çağdaş bilimin başarılarından bahsedilmekte, kainat, tabiat, yer küresi, coğrafya, astronomi, matematik vs. bilim alanlarıyla ilgili ilginç bilgiler verilmekte, çocuklara bilimsel bilgilere sahip olma, çağdaş bilimin başarılarından haberdar olma alışkanlığı aşılanmaktadır. Kısaca bu metot "onun eserlerinin başarısı şeklinde değerlendirilebilir". Reyhan Yusifgızı'nın bilim-kurgu janrında kaleme aldığı, ilk bakışta Egzöperi'nin "Küçük Şehzade"sini andıran "Yeşil Gözlü Kız" hikayesi, 2009 yılında Ankara'da düzenlenmiş uluslararası kongrede ödül kazanmış, Türkçeye çevrilmiştir. Eser kozmik kaza sonucunda Dünya'ya düşmüş oniki yaşlı uzaylı Lemi'nin başından geçen olaylardan bahsetmektedir. Uzay gemisinde kızkardeşini gezdiren Kaan'ın kainat, Dünya, galaksi, farklı gezegenlerin özellikleri, yıldızlar ve onların dizilişi, önemi, Güneş sistemiyle ilgili söyledikleri, küçük okurlara çeşitli bilim alanlarıyla ilgili bilgi sahibi olma imkanı sağlamaktadır:

"Jüpiterin diyametrosu 150000 km'ye yakındır, yani Dünyadan 11 kat büyüktür-diye Kaan açıkladı,-o, Güneş sisteminde büyüklüğü ile birinci, parlaklığıyla ise Venüs'ten sonra ikinci yerdedir. Bizim uzay gemimiz Jüpiter'in yüzeyine inemez. Çünkü, bu gezegen tamamen gazlardan oluşmaktadır, yüzeyi yoktur!" (Yusifgızı, 2010, s. 5)

Eserde Jüpiter, Venüs, Mars, Dünya ile ilgili geniş bilgi sahibi olmak mümkündür. *"Dünyanın yüzde 70'i sudur: göller, denizler, okyanuslar vs. mavi renkte görünür. Bu gezegende yaşam için gereken her şey vardır: hava, su, toprak. Gezegen zengin flora ve faunaya sahiptir, fakat burada asıl yeri insanlar işgal etmektedir. Onlar görünüşte bize benzeseler de, farklıdırlar. Onlar tüm gezegeni etkileyip, değiştirmektedirler."* (Yusifgızı, 2010, s. 5)

Dünyanın yüzeyine inmeden önce kardeşinden zengin bilgiler elde eden uzaylı Lemi, Dünyada çeşitli tabakalardan olan insanlar ve ilginç olaylarla karşılaşmaktadır. Dünyanın olumluluk ve olumsuzluklarıyla ilgili bağımsız düşünür. Yazar Lemi'yi farklı çevre ve insanlarla, çöpleri karıştıran Ema teyzeden tutmuş bekçi, Aysel, Kenan, Rüstem, Aida teyze vb. ile karşılaştırmaktadır. Tüm bunlar Dünya insanı ve onların iyi ve kötü yönleriyle ilgili kendisinde geniş tasavvur oluşturmaktadır.

Yazar çoğu zaman çocuklara direkt, bazen de dolaylı olarak öğüt vermekte, çocuklarda kötü alışkanlıkların önünü kesmek amacıyla onları ilginç olaylarla karşılaştırmaktadır. Örneğin, uzaylı kız parkta çocukları görüp onlarla oynamak ister, Ema teyze buna razı olmaz. *"Lemi dediğini kabul etmese de, sözünden çıkmadı, oturup akşamı beklemeye başladı. Çünkü ne kadar serbest büyümüş olsa da, kendisinden yaşça büyük olan daha deneyimli insanların sözünü dinlemeye alışmıştı."* (Yusifgızı, 2010: 22)

Veyahut yalan konuşmanın durumdan asılı olmayarak hiçbir zaman olumlu bir durum olmadığını çocuklara anlatmaktadır. Yeri geldiğinde onlara akıllı öğütler vermektedir.

Yazar Lemi'nin düşünceleriyle Dünya insanlarının kendileri için önemli, değerli olanlarının değerini gerektiği şekilde bilmemeleri, doğaya, canlı varlığa karşı insanın biganeliği ve üretici ilişkilerini ilginç anlamlandırmalar üzerinde kurmakta, çocuklara değerli ve gerekli olan varlıkların kıymetini bilmeyi, ilgi göstermeyi şablon şeklinde değil, bu itinasızlığın hangi felaketlere yol açacağını anlatmakta, onları düşündürmektedir. Kendilerine başka gezegenlerde yaşayanlarla irtibata geçmeye izin verilmediğini söyleyen Lemi, bunun anlamını dünyaya indikten sonra gördüklerine ve gözlemlediklerine dayanarak anladığını bildirmektedir. Lemi: *"...Yer insanları kainat yasalarına uymamaktadırlar. Onlar gezegenin flora ve faunasına zarar veriyor, atıklarla çevreyi kirletiyor, doğal kaynakları mahvediyorlar. Uzay boşluğundan*

Dünya'ya baktığında Dünya'nın atmosfer katmanında siyah lekeler görünmektedir. Bunlar havaya salınmış zehirli gazlardır. Bunların sıkılmasından yaranan yağmurlar bu zehri toprağa hopturmaktadır. Su havzalarına akıtılan kimyevi madde ve atıklar ise diğer taraftan Yer kabuğuna zarar veriyor. Böylece, ekoloji yavaş yavaş mahvoluyor, Dünya gezegeni felakete sürükleniyor...” (Yusifgızı, 2010: 22)

Reyhan Hanım matematikçi olduğu ve bu alanı iyi bildiği için çocukları buna teşvik etmekte ve onların dakik bilimlere karşı ilgilerini artırmaktadır. Doğrudur, eserin çeşitli yerlerinde okul çağındaki çocuğun bazen yürüttüğü bilimsel mülahazalar veya bilgisayar uzmanı, bu alanı iyi bilen biri gibi takdimi ne kadar ilgiçekici de olsa, 8. sınıf öğrencisinin organizmanın imkanlarından bahsetmesi inandırıcı olmamaktadır. Öte yandan bazen zor, çocuklar için ağır olan sözcük ve ifadelerden yararlanma, dili ağırlaştırmaktadır. Eser, çocukların ilgi alanını genişlendirme, bilgilerini sağlamlaştırma, onları bilgilendirme açısından ilginç eserdir.

R. Yusifgızı'nın bilim-kurgu janrında kaleme alındı “Zamanın Esirleri” hikayesi, yazarında “Yeşil Gözlü Kız” hikayesinin devamı niteliğindedir. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi söz konusu hikaye 2003 yılında Ankara'da düzenlenen müsabakada üçüncülük ödülü kazanmış ve eser Türkçeye çevrilmiştir. Burada uzay kazası sonucunda Dünya gezegenine inen yeşil gözlü Lemi'ni yer yüzündeki maceraları, okullu arkadaşları Aysel, Kenan ve Rüstem'in yardımı sayesinde kendi gezegenine dönmesi tasvir edilmişti. “Zamanın Esiri” eserinde ise bu olaydan bir yıl geçmesine rağmen Lemi'den hiçbir haber alamayan dostların kendisiyle irtibat kurmaya çabaları bir yanlışlık sonucunda küçük kahramanları tamamen farklı bir döneme-“Taş Devri”ne götürmektedir. Söz konusu döneme düşen Rüstem ve Kenan'ın karşılaştıkları, şahidi oldukları olayların fonunda yazar, küçük okurları söz konusu dönemin doğası, iklimi, insanları ve yaşam tarzlarını, inançlarını canlı şekilde tasvir etmekte, yeri geldiğinde çeşitli hayvanların özelliklerini dönemin ahengini korumakla doğal şekilde takdim etmektedir. Olayları fazla uzatmamakta, ifrata varmamakta, birbirinden ilginç olaylar, farklı bir aleme düşmüş çocukların her an vahşi doğayla karşı karşıya kaldıkları, hayvanlarla karşılaşmaları okurun ilgisini çekmektedir. Eserde eski dönemlerde ateşin elde edilmesi, kabile insanların totemle ilgili inançları, farklı farklı uygarlıkları bir birbirinden ayıran özellikler ilgiyle izlenmektedir. Yazar, yardımsız kalan çocukların en zor anlarda birbirine destek vermelerini, çocuklarda yüksek manevi ahlaki değer olarak değerlendirmektedir. Dostunun yanlışı yüzünden zor duruma düşen Kenan, en zor anlarda Rüstem'e destek vermekte, mümkün mertebe birbirlerini zor durumdan kurtarmaya çalışmaktadırlar. Yazar neyin iyi veya kötü olduğu konusunda uzun uzadı açıklamalarda bulunmamakta, bunu dostların davranışında, hareketinde uygulamalı olarak göstermektedir. Ayının saldırısından mağaraya sığınan Rüstem ve Kenan'ın göle atlamak mecburiyetinde kalırken zor durumda kalan Rüstem'e Kenan'ın destek vermesi buna açık örnek olabilir. Eser dinamiktir. Olaylar sakın akarla devam etmemektedir.

Özellikle “Saldırı” sahnesi çocukları vaşakla, vahşi kediyle karşılaşmaları ve hayvana özgü işaretlerin ayrıntılı bir şekilde takdimi ilgi çekmektedir. Yazarın insanlığın mahiyeti ve değeri ile ilgili kapsamlı mülhakemeleri düşündürücüdür. Mağara insanı Ahon'un çocukların hayatını kurtarmak için kendisini zor duruma sokması, zaman ve insanları birbirinden keskin olarak ayrılan insanların doğada değişmeyen benzer noktaları çocukları derin düşüncelere daldırmaktadır: *“Binlerce yıl bundan önce ilk insan kampında doğmuş, sert ortamda büyümüş, tabiat anadan ve onunla aynı kandan olan vahşi insanlardan yaşamının yollarını öğrenmiş bu cesur çocuğun ne kadar büyük kalbi varmış! Şaşırmanın mümkün değildi. O halde bu tür insanlar tarih boyunca daima var olmuşlar: binlerce yıl önce de, şimdi de ve gelecekte de olacaklar. Zaman geçmekte, insanlık değişmemektedir, o manevi değer gibi daima mevcuttur.* (Yusifgızı, 2014: 8)

Yeri geldiğinde yazar, çocukların doğayla bağlı bilgilerini sağlamlaştırmakta, çeşitli hayvanların özellikleri, doğa olaylarının sırları, mağara yaşamı, mağaranın yaranma sebepleri, bilimsel sırlar, filozofların, alimlerin bilimsel keşifleriyle ilgili ilginç ve tutarlı bilgiler verilmektedir.

Bu yönden eserin “Savana”, “Mamutlar”, “Büyük Nehir”, “Orta Paleolit” “Mucize” bölümleri ilgi çekmektedir.

Lakin eserin bazı yerlerinde yazar ifrata varmakta, doğallığı bozmakta, mağara insanı daha fazla çağdaş insan izlenimi uyandırmaktadır.

Reyhan Yusifgızı’nın çevre alemle ilgili yeteri kadar ilginç bilgileri, insanları ve kabile hayatının tasvirinde kendisinden bekleneni verememektedir. Bu insanların görüntüsü, konuşması, giyimi, ilişkileri dönemin ahengine uygun canlandırılmamaktadır. Bazı noktalarda mağara insanları daha fazla çağdaş insan izlenimi uyandırmaktadır. Eserin insan kampı kısmından okuyoruz: “...bebekler annelerinin kucağında idi. Kadınlar ve çocuklar birbirine kısılmış, erkekler ise tam tersi tek tek durmuşlardır, silahlar da ellerinde idi. Yaşlılar eski dönemlerden, yaşananlardan bahsediyorlardı. Bir zamanlar yangın ve taşkınların neden olduğu felaketler, ölümün pençesine geçmiş cesur savaşçılar, hayvanların caynağında helak olmuş mahir avcılarla ilgili onların konuşmaları, kabile üyeleri, özellikle çocuklar sessizce nefeslerini içlerine çekerek ilgiyle dinliyorlardı.” (Yusifgızı, 2014: 126)

Lakin tüm bunlara rağmen eser çocukların ilgi alanlarını genişlendirmek, bilimsel bilgilerini, farklı farklı bilim alanlarıyla ilgili bilgilerini sağlamlaştırmak açısından ilginç eserlerdendir.

Son yıllarda çocuk edebiyatı yazarlarımızın küçük yaşlı, okulöncesi çocuklar için daha üretken çalıştıklarını söyleyebiliriz. Çocuklarda çevreyle ilgili anlayış oluşturma, eşya, nesne ve varlıklarla bağlı tasavvur uyandırma, çocukları öğretme, düşündürme, bilgilendirme açısından Z. Halil’in “Yumru Yumak”, “Güzgü”, “Ansambıl”, “Üç Görmemiş”, “Tavşanın Adı”, “Kuyruk”, G. İsbeyli’nin “Bulut”, S. Nurugızı’nın “Bapbalaca Elifba”, “Sarı Gız, Dız ve Vız”, “Çerpeleng”, “Ak Horozun Hekayeti”, “Ciya ile İki Gün”, “Murat’ın Ruyası”, “Hortumlu Dağ”, “Aysu ve Ay”, E. Laçın’ın “Palyaço”, “Kolba”, İrade Aytel’in “Gözlük Takan Güneş” vd. hikayeler, küçük yaşlı çocuklar için kaleme alınmış ilginç nesir türleridir.

Çocukları öğrenmeye teşvik etmek, kendilerinde kitaba, okumaya karşı ilgi uyandırmak için açıklık ve netlik en önemli noktalardandır. Küçük yaşlı çocuk, duyduklarını uygulamalı olarak gördükte daha ilginç olmakta, çocukta öğrenme arzusu uyandırmaktadır. Rus eleştirmen V. G. Belinski şöyle demektedir: “Çocukların resimlere ne kadar düşkün olduklarına bakın! Çocuklar en kuru ve sıkıcı bir yazıyı okumaya hazırdırlar. Bir şartla ki, bu yazının muhtevası kendilerine resimlerle açıklansın. Bu yüzden de uygulamalı eğitim ve öğretimde gittikçe daha önemli bir araç hizmetini görmektedir.” (Belinski, 1948: 258)

Bu açıdan son yıllar küçük yaşlı çocuklar için kaleme alınan eserler arasında S. Nurugızı’nın “Bapbalaca Elifba” kitabı ilginç örnekler arasındadır. Çocuklara alfabeyi ve harfleri kavratmak için yazar her harfe uygun bulmacalar, yanıltmaclar, hikayeler düzenlemiştir. Burada yalnız yazar değil, dinleyici gibi küçük okur da sohbete katılmaktadır. Kitabın üstün yönlerinden biri, çocuklara eşyalar, hayvanlar, bitki alemi, çevre, günlük yaşamın ayrıntılarıyla ilgili geniş bilgilerin verilmesi, resimler vasıtasıyla söyleneni daha kolay, çabuk bir şekilde kavratma imkanının olmasıdır. Burada yazar takdim etmemekte, çocuğu düşündürmekte, alfabeyi öğrenmeye sevk etmekte, onu bilgilendirmekte, ilginç resimler aracılığıyla verdiği enformasyonu sağlamlaştırmakta, netleştirmektedir. Seslere ait ritmik, ahenktar, mizahi, gülmeli yanıltmaclar, düşündürücü, beyni ve zihni geliştiren her harfe uygun bulmacalar, öğretici hikayeler küçük okurun dikkatini toplamak, okuduğunu, öğrendiğini uygulamalı olarak görmek açısından önemlidir.

Kitapta hatta çoğu zaman küçüklerin beklenmedik soruları karşısında aciz kalan büyükler için de küçük görünen, lakin çocuğa anlatma açısından zorluğu aradan kaldıran ilginç bilgiler de yer almaktadır.

Kitap ilkokullarda alfabenin öğretimi ile birlikte çocukların bilgilerini sağlamlaştırmak, onlarda okuma, öğrenme alışkanlığı yaratma açısından uygulamalı bir araç olarak da önemlidir.

Küçük yaşlı çocuklar için kaleme alınan eserler genellikle basit, kısa cümleler, açık ifadeler ve en önemlisi ise takdim olunanın ayrıntılı takdim ve tasvir edilmesinden ibaret

olmalıdır. Çocuklara hayırseverlik duygusu aşılamak, onlarda iyiyi kötünden ayırma alışkanlığı şekillendirmek, terbiye etmek, çocuğu kendi yaptıklarıyla düşündürmek, Efsane Laçın'ın Antoloji'ye dahil olan iki eserinin karakteristik özelliklerindendir. Yazarın geleneksel "Goğal" masalının süjesini hatırlatan "Palyaço" hikayesi bu yönden ilginç örneklerdendir. Yazar çocuğu eğitmek için yalnız neyinse iyi veya kötü olduğunu göstermemektedir. Onlarda yaptıkları kötü işleri bizzat derketme, düşünme, hayırsever olma, hiçkimseyi kırmama, nakıs işlerden, davranışlardan uzak olma vs. alışkanlıkları kazandırmaktadır. Dostunun izni olmadan gizlice eve getirdiği oyuncak palyaço ve gördüğü ruya Sabir'e rahatlık vermemekte, pişmanlık duygusuna kapılmaktadır. Gördüğü işin, hareketin doğru olmadığını derketmektedir. Diğer ilginç nokta ise masalın geleneksel başlangıç yapısındaki "Biri vardı, biri yoktu" ... girişinden farklı olarak "aylar geçer, yıl dolanır, yeni masallar yaranır. Bu masalların arasından en güzelini seçiyor, size masal biçiyorum" deyiimi ile başlaması ve herbir çocuğun alışkanlık haline getirdiği "Gökten üç elma düştü" geleneksel masal sonluğunu çağdaş dizaynda, çocuklara okuduklarından bir sonuca varma tavsiyesiyle "Bu masalı okuyorum ki, mışıl-mışıl uyuyasın, okuyorum ki, düşünüp akıllı yol bulasın" (Laçın, 2014: 466) gibi anlamlı takdimi yenidir, ilginçtir.

SONUÇ

Böylece çağdaş Azerbaycan edebiyatında çocuk nesriyle ilgili vardığımız kanaatlere dayanarak söyleye biliriz ki, nesir alanında dinamika, çağdaş konulara ilgi, nazım ve dramaturjiye oranla daha fazladır.

Son dönemlerde bu yönde birçok tedbirlerin görülmesi, kararların verilmesi neredeyse gaflette olan bu alana ilgiyi artırmıştır. Özellikle 2008 yılının Kasım ayında Bakü'de "Türk Halkları Uluslar Arası Çocuk Edebiyatı Kongresi"nin düzenlenmesi, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Fermanı ile 2009 yılının "Çocuk Yılı" ilan edilemesine bağlı olarak bu alanda bir hareketlenme başlamış, yeni eserler kaleme alınmış, çocuk edebiyatının problemleri gündeme gelmiş, fakat maalesef devamlı olmamıştır. Sön dönemler İsa Habibbeyli'nin girişimi ile çocuk edebiyatı ve çağdaş durumu, problemleri, perspektifleri ile bağlı sorunların yeniden gündeme getirilmesi, 2015 yılının Ocak ayında çağdaş çocuk edebiyatımızın sorunlarıyla bağlı bilimsel toplantının düzenlenmesi bu alana olan ilgi ve dikkatin göstericisi olarak görülebilir.

Maalesef nesir eserlerinde dolgun muhtevalı, celbedici karakterin yaratılmamakta. hafızalarda kalan çocuk imgesi bulunmamaktadır. Aslında bu problem yalnız milli edebiyatımızda değil, çeşitli halkların çocuk edebiyatında da çağdaş aşamada yaşanan problemlerden biridir. Rusya'da son on yılda maceralarını ilgiyle izleyebileceğimiz çağdaş çocukların reel problemlerini yansıtan kahraman, kitap veya "Elektronikin Maceraları", "Gelecekte Gelen Misafirler" filmi ile karşılaştırılacak ölçüde popüler bir film yapılmamıştır. (Mahinina, www.pandia.org/text/78/238/27615.php.)

Düşünüyoruz ki, çağdaş çocuk yazarlarımız yakın gelecekte ilginç eserleriyle küçük okurların zevkini okşayacak değerli örnekler ortaya koyabilecekler.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Uşaq Edebiyyatı Antologiyası, Bakı, "Elm ve Tehsil", 2014

Belinski, V. G., *Seçilmiş Makaleler*, Bakı, 1948.

Esgerli, Füzuli, *Azərbaycan Uşag Edebiyyatı*, Bakı, 2012.

Esgerli, Füzuli, *Dünya Uşag Edebiyyatı*, Bakı, Pedaqoji Universitetinin nəşri, 2012.

Halil, Zahid-Esgerli Füzuli, *Uşag Edebiyyatı*, Bakı, 2011.

İsabeyli, G, *Cin (nağıl-povesti)* Bakı, Şirvannəşr, 2013.

İsabəyli, G, *Aclıq Dersi*, Bakı, Şirvan Nəşr, 2014

- Mahinina, N. G., Vopros o Speçifike Detskoy literaturı v Kritičeskih Materialah Jurnalı *“Dedtkaya Literatura”* (www.pandia.org/text/78/238/27615.php.)
- Məmmədov Rövşən, Uşaq Nesrinde Gehreman Problemi, www.edebiyat-az.com.
- Necefzade, Geşem, Uşag Edebiyyatındakı Uşag Haggında, www.dayaq.info/index
- Nuruqızı Sevinc, *Bapbalaca Elifba*, Bakı, “Aspoliqraf”, 2010.
- Yusifgızı, Reyhan, *Yaşıl Gözlü Gız*, Bakı, “Altun kitab”, 2010.
- Yusifgızı, Reyhan, *Zamanın Esirleri*, Bakı, “Altun kitab”, 2014.

SERVER BEDÎ NAM-I DİĞER PEYAMÎ SAFA VE ÇOCUKLAR

Yakup ÖZTÜRK*

ÖZET

Türk romanının en güçlü isimlerinden biri olan Peyami Safa'nın Server Bedî adıyla bir kısmı polisiye olan romanlar yazdığı bilinmektedir. Bu romanların, Peyami Safa'nın maddî kaygılarından dolayı kendisine para kazandırmasını hedeflediği için yazdığı edebiyat kamuoyunda kabul görmüş ve tartışmaya açılmamıştır. Peyami Safa'nın sadece maddî gelir sağlaması amacıyla Server Bedî müstearlı romanlar yazdığını söylemek, bu büyük romancıya haksızlık olacaktır. Bu hep hepine yabana atılır bir tespit olmakla beraber Peyami Safa'nın bilhassa çocuk okurlar yaratma endişesi taşıdığını düşünmekteyiz. Çocuk edebiyatının Türkçe eserlerinde Peyami Safa'nın Cingöz Recai serisi ve Server Bedii adıyla kaleme aldığı romanlarına devrin çocuklarınca ilgi gösterildiği bilinmektedir. Biz, bu bildiride bilhassa *Amerika'da Bir Türk Çocuğu* romanı üzerinden Peyami Safa'nın devrin sosyal meselelerini göz önüne getirerek millî kimlik inşası sürecinde çocukluğa yaptığı vurguyu merkeze alacağız. Peyami Safa, Osmanlı'nın tarih sahnesini terk etmesinden yeni Cumhuriyet rejiminin varlık bulduğu zamanı yaşamış, bu uğurda yazılar ve romanlar kaleme almış, iki devrin önemli tanıklarındandır. Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte ortaya atılan düşünce sistemlerinden Türkçülüğün yankı bulduğu edebî eserler vardır. Peyami Safa da, çocukluk evresinin derin tahlillerini *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* gibi bir romanda göstermesinin yanında Server Bedii imzasıyla ve Cingöz Recai serileriyle kaleme aldığı romanlarında da anlatmıştır. Millî kimlik ve çocuk zihninin Peyami Safa kaleminde nasıl bir araya geldiği bu bildirinin omurgasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, çocuk edebiyatı, millî kimlik inşası

Giriş

Sadece Cumhuriyet sonrasında değil, Türk edebiyatının hemen tamamında bir roman dili inşa etmeyi başarmış, romanın ontolojik varlığının bütün bileşenlerini metinlerine taşımayı bilmiş, bir Türk romanının varlığını yazdıklarıyla tescillemiş pek az romancımızdan biridir Peyami Safa. Kalemini hangi türle buluşturmuşsa o türe değeri sorgulanamaz katkılar sağlamıştır. Kurgusal metinlerden öğretici metinlere kadar pek çok sahada işlek bir dünya kurmuştur. Bu metinlerden bir kısmı da çocuklar ve gençler için kaleme aldığı ve annesinin adı olan Server Bedia'ya telmihle Server Bedî adıyla yazdığı romanlarının dışında Cingöz Recai Maceraları, Kartal İhsan Maceraları, Çekirge Zehra Maceraları'dır. Peyami Safa, bu metinlerin kaleme alındığı yıllarda dünyada büyük itibar gören polisiyenin Türk edebiyatındaki önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Buna Kemal Tahir'in Mayk Hammer'lerini ilave edebiliriz.

Peyami Safa, ırkçılıktan uzakta, bugün kültürel milliyetçilik adıyla çağrılan bir düşünce iklimine sahipti. Romanlarında, Türkiye'nin batılılaşma macerasına dair okumalar yaptığı gibi çocuklar için kaleme aldığı metinlerde de onların Türk kalarak dünyaya açılmalarını teklif ediyordu. *Cesur Çocuklar*, *Havaya Uçan At*, *Küçük Alp'in Yıldızı* gibi hikâye ve masalları doğu edebiyatının birikiminden istifade ederek, bu milletin taşıyıcısı olduğu geleneği çağının çocuklarına sunmak arzusundaydı. Safa'nın hayat hikâyesine bakanlar, bu kitapları maddî bir beklenti ile piyasa için yazdığını söylerler. Bu durumun gerçekliği Server Bedî serisinden çıkan kitapların Peyami Safa'ya ait olduğunu ve onun güçlü kaleminin bu eserlerin üzerinde bir gölge gibi

* Yrd.Doç.Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yakup.ozturk@bilecik.edu.tr

durduğu gerçeğini yok edemez. Bu bildiride söz konusu edeceğimiz *Amerika'da Bir Türk Çocuğu*'nun tamamıyla piyasaya dönük bir eser olduğunu iddia etmek öncelikle Peyami Safa'ya haksızlıktır.

Millî Kimlik İnşası

Osmanlı Devleti kurucu unsurlarının Türklerden meydana gelmesine rağmen, son elli yılına kadar bu kimliğini birlikte yaşadığı cemiyetlere aksettirmemiş bir devlettir. Devlet idaresinden yerel idarecilere kadar pek çok farklı milliyetten insanın hüküm sahibi olduğu bilinir. Ancak, Tanzimat'ın resmen devlet politikası olarak ilan edilmesi kurucu unsur olan Türkler arasında birtakım siyasî birlikler inşa etmelerine sebep olmuştur. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kademeli olarak Türklerin dışındaki milletlerin ayrılıkçı tutumları, 13. asırdan bu yana sürdürülen Osmanlıcı anlayışın çöküşünü haber veriyordu. Nitekim bu çöküş tamiri mümkün olmayan savaşları doğurmuştur. Son meşrutiyetin ilanı ile birlikte edebiyattan siyasete toplumun bütün kurumlarında Türkçülük düşüncesinin yankıları duyulmaya başlandı. Türk Ocağı etrafında toplanan aydınların matbuat faaliyetleri, II. Abdülhamid'in hallinden sonra iktidarı sahiplenilen İttihat ve Terakki'nin politikaları millî kimlik kavramını ve tartışmalarının tedavüle girmesini sağlamıştır. Peyami Safa da ilk gençlik yıllarını Balkan Savaşlarının çözümleri, millî mücadelenin ağır havası altında geçirmiş bir sanatkâr olarak bu tartışmaları yakından takip etmiş, teşhis ve tedavide kendi nazarından fikirler ileri sürmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkiye her ne kadar devletçi bir çizgide politikalar yürütse de Türk kimliğinin muhafazası ve yüceltilmesi için Türk Tarih Tezi'nden Güneş Dil Teorisi'ne kadar birtakım büyük faaliyetlerin içerisine girmiştir. 1930'ların başında kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dili Kurumu da bu faaliyetlerin içerisinde sayılmalıdır.

Peyami Safa'nın Türk düşüncesini çocuklar ve gençler için kaleme aldığı Server Bedî romanlarında da sürdürmüştür. Burada, I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde doğan ancak savaşın ve savaştan doğan meselelerin ne demek olduğunu erken yaşlarda kavrayan bir Türk çocuğunun babasını aramak üzere çıktığı Amerika kıtası yolculuğunu anlatan *Amerika'da Bir Türk Çocuğu* romanını ele alırken de millî kimlik ve evrenselliği yakalama düşüncelerinin izlerini göreceğiz.

Amerika'da Bir Türk Çocuğu

Peyami Safa'nın denemelerinden ve fıkralarından meydana gelen Objektif serisi altında basılan bir birinden önemli kitaplarından biri de *Kadın, Aşk, Aile* adını taşır. Bu kitap, Safa'nın çocuklara dair düşüncelerini derlemesi bakımından ayrıca önemlidir. Toplum içerisinde çocukların maruz kaldığı sıkıntılardan, ailede çocuğun yerine kadar pek çok mesele üzerinde durulur. Peyami Safa, bir milletin kadınlardan ve çocuklardan doğduğuna inanan bir yazardır. Onların keşfedilmesi gereken bir cevher olduğuna inandığı şu sözlerine yer verdikten sonra sözü fazla uzatmadan *Amerika'da Bir Türk Çocuğu*'nun sayfalarını aralayacağız:

“İlk gençliğimde, öğretmen olarak, çocuklarla epey meşgul oldum. Onların arasında harika olmayanlar pek azdır. Evvelâ istidatlarının keşfedilmesi, sonra da körletilmemesi lâzımdır. Asırlarca Musul petroleri topraktan dışarı sızdı, bazan da yer yer fişkırdı. Osmanlı İmparatorluğu bu muazzam yeraltı servetinin farkına varamadı. Çocuklarımızın ruhunda da böyle altın madenleri vardır. Farkına varamayız; ailede ve okulda, kötü eğitim metodlarımızla, daha doğrusu methodsuzluğumuzla bu cevherleri yok etmek için her şeyi yaparız.” (Peyami Safa, 1999: 209)

Amerika'da Bir Türk Çocuğu 1934'te Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. (KÖSOĞLU, 2011: 489) Aynı yıllar içerisinde Peyami Safa'nın ardı ardına bu türden pek çok edebî eseri okurla buluşmuştur. Bu bildiride romanın olayları, kişileri ve arka planında işlenen meseleler üzerinde durulacaktır. Bütün macera Oğuz'un üç aydır haber alamadığı babasını aramak üzere gemi ile Amerika'ya seyahat etmesi ve Amerika kıtasında yaşadıklarını anlatmaktadır.

Romanın çocuk kahramanının adının Oğuz olması tesadüfî değildir. Yazar Oğuz adı üzerinden bir isim sembolizasyonu yapmakta, Türklüğün kadim adını kahramanına vererek onun millî kimliğin bir taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Oğuz on bir yaşındadır. Yurtdışında herhangi bir cemiyette kendisini ifade edecek seviyede Fransızca bilmekte, aldığı keman eğitimiyle

keman virtüözleri karşısında konser verebilmektedir. Oğuz'un babası romanın başladığı tarihten üç yıl önce zengin bir tüccarın yanında muhasip olarak Amerika'ya gitmiştir. Son üç aydır babasından ne mektup ne haber ne de para alabilmektedirler. Aileyi hep hepine endişeye sevk eden bu durum, Oğuz'un Amerika'ya bir başına gidip babasını bulmak düşüncesiyle çözülmeye çalışılır.

Yazar, Oğuz'un güçlü bir coğrafya bilincine sahip olduğunu gösterir. Gitmek istediği Amerika kıtasına dair, devrin tedrisatında yoğun bir öğrenim sergilendiği Oğuz'un Amerika'da yaşayan milletler hakkındaki kanaatinden, kıtanın coğrafi özelliklerine olan hakimiyetinden anlaşılmaktadır. Geminin Amerika kıtasını görmesinin ardından Oğuz'un heyecan içerisinde tekrarladığı sözler de bunu gösterir. Türkiye'nin karşısında onun kuşaklar ötesinden akrabası olamayacak kadar genç bir kıta olan Amerika bir Türk çocuğunun zihninde dahi “yeni dünya”dır: “Oh! İşte Amerika, işte Amerika! Yeni dünya dedikleri Amerika! İstanbul'da iken gece gündüz düşündüğü yer!” (Peyami Safa, 1999: 90)

Peyami Safa'nın çocuklara olan inancını romanın başlarında ifade etmesi yukarıdaki alıntımızı destekler niteliktedir. Onların keşfedilmeyi bekleyen birer cevher olduklarını ifade eden Peyami Safa burada Oğuz'un zihninden çocukların kabiliyetlerinin öne çıkarılmasında önlerine bir engel konulmaması gerektiğini vurguladığı görülür:

“Çocukça düşünceler... Çocuk... Çocukluk... Oğuz bu konuşmalardan artık hiç hoşlanmaz olmuştı. Ne demek? Çocuk insan değil mi? Çocuğun düşüncesi olamaz mı? Çocuk budala mı demek? Kör mü demek? Topal mı demek? Tuhaf şey! Güvercinler, leylekler, ufacık beyinsiz hayvanlar gökyüzünde uçarak dünyayı dolaşıyorlar; hiç bir işaret olmadan boşluklarda yollarını buluyorlar; kendilerini fırtınaya ve yıldırıma karşı müdafaa edecek hiç bir şeyleri olmadığı hâlde yine de korkmuyorlar. Bir çocuk leylek ve güvercin kadar da mı olamaz? Onlardan daha mı akılsızdır, daha mı beceriksizdir? Tuhaf şey!” (Peyami Safa, 1999: 13)

Oğuzların komşusu bir İngiliz'in Oğuz'un Amerika'ya yalnız başına gidebileceğini iddia ederken kendi aile yapılarından örnekler vermesi çocuğa inancın muhafazasını bir ihtiyaç gören romandaki diğer tutumlardandır: “Bir çocuk bütün dünyayı dolaşabilir. Bunda korkacak bir şey yoktur. Biz çocuklarımızı böyle büyütüyoruz. Benim oğlum, tatil zamanlarında İngiltere'den buraya yalnız gelir, buradan da oraya yalnız gider.” (Peyami Safa, 1999: 17)

Oğuz'a yolculuğu boyunca, yolculuk öncesinde yardım edenlerin hepsi yabancıdır. Napoli limanına kadar gideceği ilk gemide bir Yahudi çocuğu olan Jozef, kamarot Karlo, Oğuz'un müşkillerini hâlden kışkırtan kişilerdir. Napoli'den Arjantin'e hareket eden ikinci gemide de Kanadalı Kamilyen ailesi Oğuz'un hem en büyük yardımcısı ve destekçisi hem de maceralarını birlikte yaşadığı yol arkadaşlarıdır. Arjantin gemisinin okyanus ortasında yanmasından sonra kendilerini kurtaran bir başka gemideki Fransız ailelerinden biri on iki yaşlarındaki çocuklarının elbiselelerinden bir tanesini Oğuz'a hediye eder. Romancı da Oğuz'a el uzatanlara karşı vefasızlık yapmayarak bu durumu bir de kendisi tekrarlamıştır: “Vapurun kaptanından tutunuz da ateşçisine varıncaya kadar bütün gemiciler, bütün yolcular Oğuz'u sevdiler. Herkes onun babasını aradığını öğrenince birçok sualler soruyor, yardım etmek istiyorlardı.” (Peyami Safa, 1999: 85)

Babasını aramak üzere bir başına uzun bir seyahate çıkma cesaretini gösteren Oğuz'un keman çalabilmesi gemide bulunan herkesin ilgisini çekmektedir. Tabiatıyla gemide yolculuk eden İtalyan keman hocası bir zât, kendisiyle tanışmak için getirilen Oğuz'a hususî bir ihtimam göstermiştir. Birinci mevkie keman çalabildiği için geçme imkânı elde eden Oğuz burada mevki ahalisine konser vermiştir. Konser sırasında birinci mevkie bulunan Türklerden biri Oğuz'a bir iki alaturka hava çalıp çalamayacağını sorar. Oğuz, burada bazı Anadolu türkülerini çalar. İtalyan keman hocası Oğuz'a biraz daha çalıştığı takdirde çalacağı türkülerle Avrupa salonlarında konser verebilecek seviyeye gelebileceğini söyler. Arjantin gemisinde de Kamilyen'in öncülüğünde Oğuz gemi ahalisine konser verecek, bir Türk çocuğu olarak kabiliyetinden dolayı teveccüh de görecektir. Gemide tertip edilen maskeli baloda da on sekiz yaşında Brezilyalı bir kız piyano, Oğuz da keman çalacaktır. Arjantin gemisinde ise bir Fransız'ın kemanı olduğu, aynı gemide bir de İspanyol piyanist bulunduğu haberini alan Oğuz, piyanistle birlikte gemide konser verme imkânı yakalar. Bu konserlerde öne çıkarılansa “milli havalar”ın çalınmasıdır. Yolcular, Oğuz'dan bir çocuk romanında ifade edilmese de oryantalist bir nazarla bir doğu toplumu olan

Türklerin yerel, millî müziklerini duymak istemektedirler. Oğuz'un keman ve Fransızca dersleri alan, devrin batı zihin dünyasıyla yetiştirilen bir Türk çocuğu olmasına rağmen millî değerlere sahip bir şahsiyet olarak var edilmesi Peyami Safa'nın dikkate değer kurgularındandır.

Romancı, Oğuz karakterini inşa ederken ona Fransızca öğretmiştir. Dil bilgisi, Oğuz'un insanlarla kolay iletişim kurmasını sağlayacaktır. Çocuk ve genç okurları muhatap alan Peyami Safa'nın bugün daha da önem kazanan yabancı dil öğrenimini ısrarla vurgulaması önemlidir.

Roman, çocukların dünya coğrafyasına ilgilerini uyandırmak için ansiklopedik malumatı araya almaktan da kaçınmaz. Oğuz'un yol boyunca konakladığı, kıyısından geçtiği sahil şehirleri, tabiat romanın içerisinde bir bilgiye dönüşür. Pire Limanı, Vezüv Yanardağı bunlardan bazılarıdır. Gemi, Amerika kıtasına, Brezilya'ya çıktığında da Kamilyen'in ağzından Brezilya'ya dair birtakım bilgilerin aktarıldığı görülür. Brezilya'nın kahvesinden, yerel kültürlerine, sömürge durumunda kalmasından madenlerine kadar pek çok hususiyeti burada söz konusu edilir. Bu ülkenin dört yüz sene Portekiz'in sömürgesi olarak kaldığını ifade eden Kamilyen, Oğuz'a istiklal ve cumhuriyetin ne olduğunu bilip bilmediğini sorduğunda Oğuz'dan şaşırtıcı tarih dersleri almak durumunda kalacaktır. Krallık, imparatorluk, saltanat ve cumhuriyet üzerine konuşan Oğuz, bu devirlerin içerisinde çok küçük yaşlarda bulunduğunu ifade eder. Oğuz, doğmadan önce I. Dünya Savaşı'nda mağlup olduklarını, düşmanların Anadolu içlerine kadar geldiklerini, o vakitlerde Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çıkarak istikballerini müdafaa ettiklerini anlatır ve ekler: “Ben istiklâl nedir, cumhuriyet nedir bilmez miyim?” (Peyami Safa, 1999: 94) Brezilya'dan Arjantin'e yapılan uçak yolculuğunda Ant Dağlarının üzerinde geçildiği sırada Kamilyen'e bu dağların uzunluğunu ve bulunduğu coğrafyadaki önemini anlatan Oğuz, kültürlü Türk çocuğu imajını her fırsatta ortaya koyar.

Türklük

Madam ve Mösyö Kamilyen Arjantin gemisinde Oğuz'la aynı kamarada kalacaklardır. Onların Oğuz'la tanışmaları dünyada Türklerin nasıl bilindiğine dair küçük anekdotlar içerir. Sarı saçlı bir Türk'ün olmasına şaşırان Kamilyenler, Türkleri siyah bildiklerini ifade ederler. Türkiye, dünyada pek çok ülkeyi görmüş, oldukça zengin Kanadalı bir ailenin zihninde Afrika milletlerinden bir parça olarak canlanır. Oğuz'un romanın başka kısımlarında Fransız ve İtalyan zannedilmesinde de bu bilinçaltı aranmalıdır. Mösyö Kamilyen'in Oğuz'un keman çalabildiğini öğrendikten sonra verdiği tepkide de Türklük imgesinin yabancı zihnindeki yansıması görülebilir: “Şaşılacak şey! Türkler, hem de Türk çocukları keman çalarlar ha? Doğrusu ben Türkiye'ye gitmedim de iyi bilmiyorum.” (Peyami Safa, 1999: 61) Kamilyen'in bunu öğrendiğine memnun olduğunu belirttiğini de burada kaydedelim. Yukarıda, Mösyö Kamilyen'le Oğuz arasında cumhuriyet ve istiklal üzerine geçen bir konuşmadan söz etmiştik. Bu konuşmanın nihayetinde Kamilyen, Oğuz'a, onu gören bütün yabancıların takdir ettiklerini, Türkleri bu vesile ile biraz daha beğendiklerini söylemesini de Oğuz'un yolculuğunun Türklük için de bir değer taşıdığını göstermesi önemlidir.

Romanın sonunda Oğuz'un bütün çektiklerine asil ve kuvvetli Türk kanı sayesinde direnebildiği vurgulanır. (Peyami Safa, 1999: 202) Babasına kavuşan Oğuz, Türkiye'ye dönmeden kendisine seyahati boyunca kim borç vermişse onlara borcunu ödeyerek erdemini göstermiştir. Oğuz'un yaşadıklarını duyanlar ve başta Mösyö Kamilyen bu cesur Türk çocuğunun doğduğu toprakları görmek için bindiği gemiye bilet alıp İstanbul'a doğru yola çıkmaları önemlidir. Arjantin'den Napoli'ye oradan da İstanbul'a hareket eden geminin İstanbul'a girişinde karşılaştığı manzara minarelerdir. Peyami Safa Türklüğü İslam'dan ayırmayan bir bütünlük içerisinde romanına son verir. Bunun öncesinde Oğuz, annesine yazdığı mektuplardan birinde de “Allah benim her yerde elimden tutuyor, talih bana her yerde yardım ediyor.” der. (Peyami Safa, 1999: 52)

Olay Örgüsü

Oğuz'un babasını arama macerasında (yolculuk yirmi günden fazla sürmüştür) başına birbirinden büyük felaketler gelir. Arjantin'e devam eden gemi batacak durumda bir yangın geçirir. Yolcular denize indirilen sandallarla kurtulur. Yine, Arjantin'de bindikleri uçak Şili yakınlarında düşer. Pilotun tecrübesi sayesinde yara almadan bu kazadan kurtulurlar ancak bu sefer de insan

kaçakçılığı yapan, “haydutlar”a esir düşerler. Geminin yanmaya başlamasından sonra tahliye sırasında önce çocukların ve kadınların kurtarılacak olmasına rağmen Oğuz, ardında bırakacağı Mösyö Kamilyen'den dolayı gemiden ayrılmak istemez. Oğuz, bir çocuktan ziyade olgun bir erkek gibi hareket etmektedir. Kamilyen'e yaptığı dostluktan dolayı vefa duyar. Bu kazada Oğuz'u en çok üzen durum, kemanının kamarada kalmasıdır. Oğuz'un yaşından büyük tutum sergilediği bir başka durum da kendisine yardım etmenin ötesinde para teklif edenlerin tekliflerini geri çevirmesidir.

İspanyol müzisyenin küçük bir Türk çocuğuyla verdiği konser ve yaşanan facianın haberi yapmak için limana bölge gazetelerinden habercilerin gelmesi Oğuz'a hem bir şöhret hem de babasını aramak için maddi ve psikolojik imkân verir. Kamilyen ailesi Oğuz'u burada da yalnız bırakmamıştır. Bir otele yerleşmişler, babasının adresini bulmak için tanıdıkları aracı kılmışlardır. Bu arada, gemide tanıştıkları İspanyol müzisyenin kaldığı otele ziyarette bulunan Oğuz, herkesi şaşırtan bir gelişmeden de haberdar olur. İspanyol müzisyen, müzik eleştirmeni dostu Don Jasenta'ya Oğuz'u götüreceğini, ondan köşesinde yarın akşam verecekleri konser için bir yazı yazmasını isteyeceğini söyler. Bu gerçekleşir ve Oğuz'un İspanyol sanatçıyla verdiği konsere büyük bir rağbet olur. Don Jasenta, konserden sonra Oğuz'a millî havaları çaldığı takdirde hiç bir sanatkar çocuğun görmediği bir başarı kazanacağını, böylece milletine de “şeref” vereceğini söylemesi önemlidir. Konserin ikinci kısmında sahneye tek başına çıkan Oğuz, Anadolu ezgilerini çalacaktır. “Urfalıyım Bahçeliyim, Dağlıyım” türküsü bunların ilkidir. Romancının tabiriyle herkes nefes almadan, pürdikkat “Anadolu ruhunun bu yanık içli, derin ifadesini” dinlemektedir. (Peyami Safa, 1999: 101)

Peyami Safa, çocukların ilgisini çekebilecek faaliyetleri de romanına alır. Amerika kıtasında Oğuz'un babasını aramak için Arjantin'e uçakla gönderilmesi bunlardan biridir. Romancı, uzun uzadıya Oğuz'un gözünden uçağın nasıl bir araç olduğunu, kalkışını, havada ilerleyişi motor seslerini duyurarak romanına taşımıştır. Seyahatin sonunda uçağın düşmesi bu heyecanı gölgeler ancak eserin macera yüklenmesi ve romana yine çocuklara cazip gelecek haydutlara esir düşülmesinin yerleştirilmesi için bunu bir derece yerinde görebiliriz. Zaten, hem gemi yanğında hem uçak kazasında hem de bu kaza neticesinde haydutlara esir düşülmesi sırasında romancı kimseyi ölümle buluşturmaz. Çocuk dünyasında ölümle yer verilmez.

Amerika'da Bir Türk Çocuğu'nda yabancı imgesi daima iyilikle anılır. Uçak kazası sonrasında esir düştükleri haydutların Madam Kamilyen'e daha insanî yaklaşımlarına şaşıran Oğuz içinden “Demek ki şu garplıların eşkıyası bile kadınlara saygı gösteriyor.” demekten kendisini alamaz.

Haydutların reisi, esir aldıklarının konsoloslarından fidye ister ve bunun karşılığında hepsini serbest bırakacaktır. Ancak onun öncesinde pilot kaza mahallinden bu yana taşıdığı sinyali cihazıyla yakınlarında bulunan hava kuvvetlerine yerlerini bildirmiştir. Çok zaman geçmeden Şili'den havalanan yardım uçakları Oğuz'u ve yanındakileri kurtarır. Oğuz'un babasını arama macerası bundan sonra daha da hararetlenecektir. Elde ettiği her adres bir başka adresi doğrulamakta, Oğuz neredeyse bütün Amerika kıtasını dolaşmak zorunda kalacaktır.

Romanın ikinci bölümünde Oğuz'un vardığı şehir Buenos Aires'tir. Babasını bulmak için olabilecek en yakın yerdedir şuanda. Burada, Oğuz'un babasının son üç aydır neler yaşadığı ve yanında Amerika'ya gittiği tüccarın kim olduğu ve akıbeti hakkında malumat sahibi oluruz. Bu tüccar İranlı'dır. Adı, Mirza Kasım'dır. Oğuz, kaldığı otelde bir ticaret rehberine ulaşmak istediğini söyler. Otel görevlilerinin yardımıyla rehberde kaydı bulunan Mirza Kasım'ın ve tabiatıyla babasının izini sürmek daha da kolaylaşacaktır. Oğuz, Mirza Kasım'a ait olduğunu tespit ettiği her adrese gecikmiştir. Önce Boliviya'da Lapaz şehrine taşındığını öğrenir. Orada bulamaz. Los Artes Caddesi'nde bir adres verilir. Mirza Kasım ve Oğuz'un babası birkaç ay önce bu evde bir yılan sokması faciasına uğramışlardır. Kasım, yılanın zehriyle ölmüş, onun yanındaki Türk yaralı kurtulmuştur. Oğuz'un babası Mekinez adlı bir bahçıvan ailesinin yanında pansiyoner olarak hayatına devam etmektedir. Yeni adreste de Mekinez ve ailesinin Kordoba'ya taşındıklarını öğrenecektir. Babası da onlarla birlikte bu evden ayrılmıştır. Yeni adresten de Türküman'a taşındıkları haberini alan Oğuz'un çocuk dirayeti hep hepine kırılmış ancak pes etmemiştir. Oğuz

bir tüccarın yardımıyla Türküman'a doğru yola çıkar. Son adresten de başka yola çevrilen Oğuz, Saladillo Nehri'nin kıyısında Mekinezlerin evini bulur.

Romanın son sayfalarında Oğuz'un babası Fahri Bey karşımıza çıkar. Fahri Bey, 1931'de Mirza Kasım'ın muhasibi olarak Amerika'ya gelmiştir. İlk önce Brezilya'da ikamet etmişler, işlerinin aksamasından dolayı Bolivya'ya geçmişlerdir. Oradan da Buenos Aires'e gelmişlerdir. Yılan sokması sonucunda yalnız kalan, bir anda zayıflayan Fahri Bey'in karaciğerindeki taş yılan zehirlenmesinden sonra daha da çekilmez hâl almıştır. Zayıflığından dolayı ameliyattan sağ çıkma riski de bu dertle birlikte büyümüştür. Fahri Bey'i beslenmeye ikna edenler oğlunun babasını bulmasıyla psikolojisinin de yerine geldiğini görmüşlerdir. Oğlunu ansızın karşısında gören Fahri Bey, bir saatlik ameliyatın ardından sağlığına tekrar kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

Kösoğlu, Nevzat, *Peyami Bey*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, 499 s.

Peyami Safa, *Amerika'da Bir Türk Çocuğu*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1999, 215 s.

Peyami Safa, *Kadın, Aşk, Aile*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, 219 s.

LİSE ÖĞRENCİLERİNE BİR “OKUMA LİSTESİ” ÖNERİSİ: EDEBİYAT ÖĞRETMENLERİ İLE MÜLAKATLAR

Ali Fuat ARICI*

M. Eyyüp SALLABAŞ*

ÖZET

Okuma, günümüzde bireyin yaşamını etkileyen en etkili öğrenme yollarının başında gelmektedir. Çünkü insanlığın bilgi birikiminin neredeyse tamamı kitaplardadır. Okuma hayatın her dönemi için ayrı bir yere sahiptir. Yaşa göre değişen eğilimlerimiz, ilgilerimiz, meraklarımız olabilmektedir. Bunları karşılamak için farklı kaynaklara yönelir, onları okuyarak gidermeye çalışırız. Türkiye’de bireylere -bilimsel nitelikte- kitap okuma listesi önerileri yok denecek kadar az sayıdadır. Ülkenin okuma oranı ve başarısının istene düzeyde olmamasında bu durumun da etkisinden söz edilebilir. Bu çalışma bir taraftan bu boşluğu doldurmayı amaç edinirken diğer taraftan gençlere, öğretmenlerine ve ebeveynlere yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, zorunlu eğitim çağını tamamlayıp hayata atılacak olan bireylerin okumasında yarar görülebilecek kitaplar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Lise öğrencileri, okuma, kitap, kitap listesi, yararlı kitaplar

GİRİŞ

İnsan dünyaya gelirken bazı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Tüm insanlık doğumdan ölüme kadar geçen sürede bu ihtiyaçları gidermek için çaba sarf eder. Hayatlarını idame ettirebilmeleri için bu ihtiyaçların karşılanması gerekir.

İnsan büyüdükçe gereksinimleri de artmaktadır. Bebeklik döneminde fizyolojik ihtiyaçlar yeterliyken daha sonraki dönemlerde bunların yanında bilme, anlama, anlatma istekler de ortaya çıkmaktadır. Bu yetileri geliştirmek için temel dil becerilerine sahip olmak gerekmektedir. Temel dil becerilerinin okuma, yazma, konuşma ve dinleme olduğu herkesçe bilinmektedir.

İnsanlığın bilgi birikimi gün geçtikçe artmakta, bunları takip etmekse gittikçe zorlaşmaktadır. Geçmişten bugüne elde edilen bütün bilgilerin kaydedildiğini düşünürsek okumak kaçınılmaz hale gelmektedir. Bilgi çağında yaşayan bir insanın bu gelişmelerden habersiz kalması ise düşünülemez.

Türkiye’nin ve ilerlemek isteyen her ülkenin veya milletin esas meselesi okumaktır. Okumanın olmadığı yerde “ilerlemek” fiilinden bahsetmek boş laftır. Birçoklarının dediği gibi “okumak”, “boş zaman” işi değildir. “Ben boş zamanlarımda okurum!” diyenler okumanın hakiki manasını bilmemektedirler; idrak edememektedirler (Kukul, 1995). Okumayan bir toplum başkalarının okuduklarına muhtaçtır. Kendini geliştiremeyen bir millet ise gelişmiş toplumların esareti altında yaşamaya mahkûmdur. Okumayanlar zayıf, amaçsız, güvensiz, ürkek, maksatsız ve meselesiz olurlar. Başkalarını değil, kendilerini dahi aşamazlar. Velhasıl, düşünemezler. Onlar hep uykudadırlar. Uyku ise yarı ölümdür (Kukul, 1995). Okumamak bir insanın kendine

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi. afaturkey@hotmail.com

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi.

ve milletine yapabileceği en büyük kötülüktür. Okumayan bir insan veya millet kendinden söz edemez veya ettiremez. Okumak; gelişmek ve geliştirmektir.

Okumayı öğrenmek ve bunu hayat boyu devam ettirebilmek ancak eğitim ile mümkündür. Genç nüfusu fazla olan bir millet olduğumuzu göz önüne alırsak eğitime diğer milletlerden daha fazla önem vermemiz gerektiği sonucuna ulaşırız. Eğitim denildiğinde akla sadece ilköğretim ve ortaöğretim gelmemelidir. Eğitimi bir bütün olarak ele aldığımızda ilköğretim ve ortaöğretim yanında üniversitenin de payı büyüktür. Üniversiteden mezun olan eğitimciler ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine öğretmen olacaklardır. Bu yüzden öğretmenlerin eğitiminde okumayı öğrenmek ve bunu alışkanlık haline getirmek konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Öğretmenlik mesleğiyle ilgili her şeyi öğretmen yetiştiren okullarda öğrenmek ve orada kazanılan bilgilerle meslek hayatını başarılı olarak devam ettirmek imkânsızdır (Tekışık, 2002). Bir öğretmenin meslek hayatında başarılı olabilmesi için eğitim alanındaki yenilikleri takip etmesi, bilgilerini tazelemesi ve kendini eğitmeye devam etmesi gerekir. Bütün bunlar okumakla mümkündür. Namık Kemal’in de dediği gibi “Âdemin hayvaniyeti yemekle, insaniyeti okumakla kaimdir.”

Öğretmenler öğrencilere okumanın önemini iyice kavratmalı, onlara hem güzel okuma becerileri hem de sürekli okuma alışkanlıklarıyla örnek olmalıdırlar. Okuma konusunda öğretmenin tartışılmaz bir rolü vardır. Bir insan kendisinde olmayan bir şeyi nasıl başkasına veremezse, okuma sevgisi olmayan ve kitaplardan habersiz bir öğretmenin de bu davranışı öğrencilere kazandırması mümkün değildir (Arıcı, 2012).

Okumayı alışkanlık haline getirmenin yanında seçici okuyucu olmak da gerekir. Bu durum okunacak kitapların niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Nitelikli kitaplar okumak ve okutmak için şüphesiz Türkçe öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir.

1939 yılında sınıf öğretmenlerinin derse girdikleri sınıfa göre (1-5.sınıf) okumaları gereken kitaplar M. Rauf İnan’ın yaptığı çalışmalarla tespit edilmiştir. Yine 1940’lı yıllarda Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in öncülük ettiği ve ağırlığını Batı edebiyat ve düşünce eserlerinin oluşturduğu klasiklerin çevrilip yayınlanmıştır. 1950’den sonra Tevfik İleri’nin Millî Eğitim Bakanlığı döneminde “Türk Kültür Eserleri” adıyla Doğu kültürüne ait eserler yayımlanmıştır. Daha sonra da 1970’lere doğru, önceki iki deneyimin birikimiyle yerli ve yabancı kaynaklı eserlerin yayınına esas alan “1000 Temel Eser” çalışması yapılmıştır. Burada da hedef tutturulamamış, daha sonra “1001 Temel Eser” adı altında Tercüman gazetesi tarafından bir dizi yayın yapılmıştır (Okay, 2004). Son dönemde ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında lise öğrencileri için, 2005 yılında da ilköğretim öğrencileri için “100 Temel Eser” kitap listeleri hazırlanmış ve okuma kampanyaları başlatılmıştır (MEB 2004).

Türkiye’de okunması gereken kitaplarla ilgili çok az sayıda araştırma yapılmış ve yapılan araştırmalar sınırlı kalmıştır. Böyle bir eksikliğin oluşu ise okumayı olumsuz etkilemektedir. Çalışmamız bu boşluğu doldurmaya yöneliktir. Bu amaçla, lise öğrencilerinin okumasında yarar görülen bir kitap listesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Araştırmaya, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde (İstanbul, Ankara, Antalya, Erzurum, Trabzon, Kayseri, Kütahya ve Gaziantep) görev yapan 44 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni katılmıştır.

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları literatür taramasından sonra uzman görüşü alınarak düzenlenmiştir. Görüşme formunda yer alan toplam üç soru uzman düzeltmeleri sonucu ikiye indirilmiştir. Görüşme formunda yer alan ve katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

- Belli yaş ve düzeylere yönelik hazırlanan kitap listelerini yararlı buluyor musunuz?

• Lise öğrencilerine okumalarını tavsiye edeceğiniz kitaplar nelerdir? Tavsiye sebebinizi açıklayınız?

Görüşmelerden elde edilen veriler nitel tekniklerden içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Çözümlemelerde her iki madde ile ilgili alt temalar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla araştırmacılarla birlikte iki ayrı bir uzmanın ortak çözümlemeleri dikkate alınmış ve ortak noktalar belirlenmiştir.

BULGULAR

Lise öğrencilerinin okumasında yarar görülen kitapları belirlemek amacıyla yapılan görüşmelerin esas alındığı bu araştırmada, elde edilen veriler tablolarla sunulmaktadır.

Tablo 1. Yaş ve Düzeylere Göre Kitap Listeleri Oluşturulması

Belli alan veya meslek gruplarına yönelik hazırlanan kitap listeleri düşüncesiyle ilgili olarak verilen cevaplar şu şekildedir:

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenleri	
Yararlı olur	29
Emin değilim	7
Yarar getirmez	8

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan grubun büyük bir çoğunluğu lise öğrencilerinin okuması gereken kitapların belirlenmesi konusunda olumlu yanıt vermişlerdir.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Okumasında Yarar Görülen Kitaplar

1	Yunus Emre Divanı	Yunus Emre	8
2	Safahat	Mehmet Akif Ersoy	7
3	Ahlak	Nurettin Topçu	6
4	Çile	Necip Fazıl Kısakürek	6
5	Nutuk	M. Kemal Atatürk	6
6	Tarihte Türkler	Erol Güngör	6
7	Nesillerin Ruhü	Mehmet Kaplan	5
8	Devlet Ana	Kemal Tahir	5
9	Beş Şehir	Ahmet Hamdi Tanpınar	5
10	Dünyayı Değiştiren Kitaplar	Robert B. Downs	5
11	Ecinniler	Dostoyevski	4
12	Şu Çılgın Türkler	Turgut Özakman	4
13	Çalıkuşu	Reşat Nuri Güntekin	4
14	Biz İnsanlar	Peyami Safa	4
15	Diriliş	Tolstoy	4
16	Gün Olur Ara Bedel	Cengiz Aytmatov	4
17	Bozkurtlar	Hüseyin Nihal Atsız	4
18	Çanakkale Mahşeri	Mehmet Niyazi	4

19	Çöle İnen Nur	Necip Fazıl Kısakürek	4
21	Kendi Gök Kubbemiz	Yahya Kemal	4
22	Drina Köprüsü	İvo Andrić	4
23	Gün Doğmadan	Sezai Karakoç	4
24	Hikâyeler	Ahmet Hamdi Tanpınar	4
25	Mesnevi	Mevlana	4
26	Harman	Yavuz Bülent Bakiler	4
27	Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	Peyami Safa	4
28	Sorularla Osmanlı İmparatorluğu Tarihi	Erhan Afyoncu	4
29	Dede Korkut Hikâyeleri	Anonim	4
30	Dosta Doğru	Abdurrahim Karakoç	3
31	Batıya Yön Veren Metinler	Alev Alatlı	3
32	Türkçenin Sırları	Nihat Sami Banarlı	3
33	Bu Ülke	Cemil Meriç	3
34	Bir Bilim Adamının Romanı	Oğuz Atay	3
35	Vadideki Zambak	Balzac	3
36	Esir Şehrin İnsanları	Kemal Tahir	3
37	İki Şehrin Hikâyesi	Charles Dickens	3
38	Faust	Goethe	3
39	Milli Kültür ve Kimlik	Nevzat Kösoğlu	3
40	Yurdunu Kaybeden Adam	Cengiz Dağcı	3
41	Küçük Ağa	Tarık Buğra	3
42	Sefiller	Victor Hugo	3
43	Fatih Harbiye	Peyami Safa	3
44	Cimri	Moliere	3
45	Sahnenin Dışındakiler	Ahmet Hamdi Tanpınar	3
46	Memleketimden İnsan Manzaraları	Nazım Hikmet	3
47	Beyaz Kale	Orhan Pamuk	3
48	Cumhuriyetin İlk Yüzyılı (1923-2023)	İlber Ortaylı	3
49	İstiklal Harbimiz	Kazım Karabekir	3
50	Kilit	M. Necati Sepetçioğlu	3
51	1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi	Beşir Ayvazoğlu	3

Tablo 2’de görüldüğü üzere, roman türü çoğunlukta olmakla birlikte ondan sonra şiir, inceleme türündeki kitaplar listede fazlaca yer almaktadır. Bunun sebebi romanların diğer türlere göre daha akıcı ve ilgi çekici olması olabilir.

Listede 1. sırada yer alan “Yunus Emre Divanı” kitabını her Türk gencinin niçin okuması gerektiğini Hayriye (32) öğretmen şu şekilde belirtmiştir:

Geçmişten bu yana şairlerimizin en beğendiği ve yolundan gitmek istedikleri kişidir Yunus Emre. Ayrıca halkımız da Yunus’u çok sevmiş ve bağrına basmıştır, ilahileri okunmuştur.

Günümüz gençlerinin de Yunus'un sevgi ve derinliğinden alacağı çok şey olduğu kanaatindeyim.

Tabloda 2. sırada yer alan "Safahat" kitabının okunma gerekçesini Taner (25) öğretmen şöyle ifade etmiştir:

Akif ve eseri bu millet için çok değerlidir. Hem dilinin kaybolmaması hem de ondaki ideal insan tipinin yerleşmesi açısından Safahat'ı çok önemli görüyorum.

Listede 3. sırada yer alan "Ahlak" kitabı hakkında Fatma (41) öğretmen görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ülkemizde ahlak felsefesi konusunda kaleme alınmış ender eserlerden olan bu kitap, vaktiyle lise ders kitabı olarak hazırlanmıştı. Ben günümüzde de geçerliliğini koruduğunu düşünüyorum. Ahlak her şeyin başı!

Orhan (35) öğretmenin "Çalıkuşu" romanı hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

Eğitim sorununa parmak basan bir eser. Azerbaycan Bakü'de, Çalıkuşu dizi halinde her gün gösteriliyor. Nazım Hikmet'in "Ben yanmasam, sen yanmasan, o yanmasa nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa?" sözünü özetleyen bir eser.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Okuma hususunda Türkçe öğretmenlerinin model olması görüşünden hareketle, Türkçe öğretmenlerinin okuması gereken kitapları belirlediğimiz bu çalışmada ulaştığımız sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Ortaya çıkan sonuçlara göre, öncelikle okuma hususunda lise öğrencileri için –bilimsel mahiyette- okumasında yarar görülen kitapların belirlenmesi geç kalınmış bir araştırmadır. Bunun için bu ve benzer okuma listelerinin hazırlanmasının yarar getireceği düşünülmektedir.

Kendisiyle görüşülen lise Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin önerdiği kitapların genel toplamı 329'dur. Bunlar içinden 3 ve daha fazla önerilenler ise Tablo 2'de de görüldüğü gibi 51 tanedir. Listenin ilk sıralarında yer alanlara bakıldığında bunların Türk edebiyat ve düşünce dünyasının en önemli eserleri arasında yer aldığı görülmektedir. Yine listede yer alan dünya edebiyatı yazar ve eserlerinin de öncüler arasında yer aldığı bilinmektedir.

Belirlen eserlerin önemli bir kısmının (23 kitap) MEB (2004) tarafından belirlenen "Lise 100 Temel Eser" kitap listesinde de yer bulduğu görülmektedir. İki kitap listesi arasındaki bu benzerlik 100 Temel Eser'in okunmasındaki zorunluluktan kaynaklanıyor olabilir. Yine bu listedeki Notos Öykü (2014) adlı edebiyat dergisinin "Türk Edebiyatının 40 Klasığı" başlıklı liste ile de 9 kitabın örtüştüğü belirlenmiştir. Bu benzerlik de bu çalışmayı sağlamaktadır.

Görüldüğü gibi listede yer alan eserler başta Türk dili ve kültürü olmak üzere dünya edebiyatının seçkin eserleri arasındadır. Bu yönüyle hem gençlerin genel kültür yönüyle yetiştirmelerine zemin hazırlamaya hem de hayatı ve insanlığı tanıyıp sevmelerine ve bunlardan hareketle yeni eserler okumalarına vesile olması beklenmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı bu çalışmayla ortaya çıkan listenin başta Türk dili ve edebiyatı öğretmenleriyle öğrencilerinin sonra da ebeveynlerle konuyla ilgilenen araştırmacıların dikkatini çekmesi umulmaktadır.

Yapılan bu çalışmayla bir liste oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma -lise düzeyi için- bilimsel manada Türkiye'de yapılanların ilkidir. Bu sebeple yeni yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde görülmektedir. Sonuç olarak kitapları birer dil ve kültür hazineleri olarak kabul edersek gençlerin okuması için pek çok çalışmaya ek olarak, onlar için kitap listesi çalışmaları da yapılması yarar getirebilir.

KAYNAKÇA

Arıcı, A. F. (2012). *Okuma Eğitimi*, Pegem Akademi Yayınları.

- Arıcı, A. F. (2008). Okumayı Niye Sevmiyoruz? *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10): 91-100
- Dökmen, Ü. (1994). *Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İnan, M. R. (1939). Kitap ve Okuma. *İlköğretim*, 1: 18-23.
- Kukul, M. H. (1995). Niçin Az Okuyoruz? *Türk Yurdu Dergisi*, 92: 50-51.
- MEB. (2004). 100 Eser Genelgesi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Notos Öykü. (2014). *Türk Edebiyatının 40 klasiği*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Okay, M. O. (2004, 02 Mayıs). Gerçek okumak. *Zaman Gazetesi*.
- Tekışık, H. H. (2002). Öğretmenlik Mesleğinde Okumanın Önemi ve Okuma Kuralları. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 284: 1-6.

OKUMA KÜLTÜRÜ OLUŞTURMADA GENÇLİK VE EDEBİYAT

Zeynep Sati YALÇIN*

ÖZET

Bu çalışmada, gençlik ve edebiyatın tanımları verilerek bu tanımlardan hareketle edebiyatın toplumdaki işlevi ve gençliğin içinde bulunduğu zamana göre ne durumda olduğu, toplum tarafından nasıl değerlendirildiği araştırılmış ve gençlerin bu eleştirilen halde olmalarının nedenleri üzerinde durulmuştur. Modernizm ve postmodernizmin anlamları, geçirdiği süreç ve bu anlamların edebiyata yansımaları araştırılmıştır. Sanayi Devrimi ve Rönesans'la gelen değişimin modernizm olarak topluma yansımaları olumlu gibi görülsede zaman içinde kapitalizmin etkisiyle olumsuzluğa dönüşmüştür. Türk edebiyatında edebi akımlarda geline son nokta ve bu anlayışla yazan yazarlar ve eserleri ele alınarak eski ile yenin sentezi ile varılan noktadan bahsedilmiştir. Son olarak gençlerin ideal insan olmaları, çok ve nitelikli okumaları için edebiyatçılara düşen görev ve sorumluluklar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, edebiyat, okuma, nitelik, kitap, televizyon, sinema, ideal insan.

Giriş: Gençlere Yeni Şeyler Söylemek Lâzım

Gençlik ve edebiyat hakkında olanlara ve olması gerekenlere geçmeden evvel “gençlik” ve “edebiyat” kelimelerinin sözlük anlamlarını verelim.

Genç; insan hayatının ortalama olarak 16-25 yaş aralığında olan dönemi. Gençlik; genç olma durumu, "ihtiyarlık" karşıtı; insan yaşamının ergenlikle orta yaş arasındaki dönemi. Genç insanların tümü, genç bir kimsenin tutumu, toyluk, deneyimsizlik. (Güncel Türkçe Sözlük)

Edebiyat ise; Arapça adabiyat kelimesinden gelir. Kelime “adb” kökünden gelen ve görüş, terbiye, konuk ağırlama adabı. Yaşam tarzına ilişkin hikâye ve gözlemlerden oluşan birikim anlamlarına gelen adab kelimesinin çoğul halidir. (Nişanyan Sözlük)

Türkçede edebiyat kelimesi Tanzimat Döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bundan önce ilm-edep, şiir ve inşa gibi terimler kullanılmaktaydı. Edebiyat kelimesi ilk defa Şinasi ve Namık Kemal'in yazılarında kullanılmıştır. Fransızca kelime Latince harf anlamına gelen littera sözcüğünden türetilmiş litteratura kelimesine dayanır. (Kaplan, 1998 s.7)

Edebiyatı toplum gerçeğinden ayrı düşünemeyiz. Her edebi eser -en kurgusalı bile- kendi çağının tanığı ve aynı zamanda failidir. Geçmiş anlattığı kadar geçmişe yaslanarak geleceğe doğru bir köprü de oluşturur. İlk eserlerimizden günümüze kadar oluşturulan edebi eserlere bakıldığında toplumu ne denli etkilediğini hangi aşamadan hangi aşamaya getirdiğini rahatlıkla görebiliriz. Bu söylediğim söz her zaman böyle olmaz da tam tersine de gelişebilir. Yani toplumsal olayların edebiyata nasıl konu olup malzeme oluşturduğunu da görebiliriz.

Konumuzla bağlantılı olarak kelimenin yaygın kullanımına bakarsak daha çok tecrübesiz insan anlamına gelen genç ve bu gençlerin oluşturduğu nesle gençlik denildiğinden yukarıda bahsetmiştik. İnsan yaşamının en karmaşık dönemini oluşturan bu dönemin başlangıç ve bitişi de kişiye göre değişiyor. Hayatın en karmaşık dönemi olduğu kadar en verimli, en canlı, en güzel dönemidir de. Bu dönemin güzelliğinin nedeni belki de en çok hatanın yapılabildiği dönem olmasıdır. Çünkü insan tecrübe sahibi oldukça hata yapmamak adına hayata karşı daha

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Yazar.

çekinik daha korkak davranarak yeterince hayatın içinde olamamaktadır. Gerekli tecrübeyi bilgiyi kazandığında ise bunları uygulayacak bedeni güce ve risk alacak cesarete sahip olamamaktadır. “Gençler bilseydi, ihtiyarlar yapabilseydi...” sözü tam da bu durumu özetler niteliktedir.

Hayatın en güzel dönemi olarak adlandırılan bu dönem hep eleştirilir. Her bir nesil, bir önceki nesli daha doğrusu genç kuşağı, kendisinin artık geride bıraktığı dönemi bir ya da birçok yönüyle mutlaka eleştirir. Onların daha iyi olmaları için, sağlıklı, kaliteli, kültürlü, bilge bir gençlik için yazılar yazar, kitaplar basar, dernekler kurar ve benzeri birçok önlem alır... Tabi çağın imkânlarına göre. Bunca şey yapılmasına rağmen hiçbir zaman bu gençlik, istenilen düzeyde değildir. Bir türlü önceki neslin yerini tutamaz. Dünya var olalı beri zamane gençlerinden memnun bir nesil geçmemiştir bu dünya üzerinden. “Bizim zamanımızda...” diye başlayan cümleleri artık 22-23 yaşındaki genç kategorisine koyduğumuz kişiler bile kurmaktadır.

Sokrates M.Ö. 470 yılında “Bugünün gençliği lüks ve gösteriş düşkünü, saygısız, başkaldıran, geveze ve obur yaratıklardır.” diyor. Yine ünlü düşünür Hesiod “Günümüz gençleri öyle sorumsuz ve uçarlar ki, yarın ülke yönetimini üstleneceklerini düşündükçe umutsuzluğa kapılıyorum. Şimdiki gençler ne kural tanıyor, ne beklemesini biliyorlar. Üstelik doyumsuz ve düşüncesiz davranıyorlar.” diyor. Hem de ta M.Ö 8. yüz yılda, yani neredeyse 3 bin yıl önce. Yine Aristo gençleri şöyle tarif ediyor: “Gençlerin istekleri pek çoktur ve bunları hemen eyleme dönüştürmek isterler. Bedensel isteklerine karşı koyamaz, özellikle cinsel güdülerine yenilirler. Çok değişkendirler; istekleri geçicidir.(...) Tutkularının kölesi olurlar; huysuz ve öfkeli dirler. İsteklerinin önüne dikilen en küçük engele bile katlanamazlar. (...) Yüksek amaçları ve hayalleri vardır. Sevgide de nefrette de aşırıya kaçarlar. Gençler yalnızca çok yanılırlar, ama her şeyi bildiklerini sanır, onun için yanlışlarında sonuna dek direnirler .” (Yörükoğlu,1993:20 aktaran Şahin, 2007:161)

Yıl 2015 ve aradan geçen yüz yıllar pek bir şey değiştirmemiş demektir. Aynı geleneğe uyarak yani binlerce yıllık bir tecrübeyle, çağın tanığı olarak biz de gençlik ve edebiyat hakkında eleştirilerimizi dile getirelim.

“Gençlik okumuyor!” gibi klasik bir cümle ile eleştiriye başlamak yerine “Gençlik çok okuyor...” gibi şaşırtan bir cümle ile başlamak istiyorum. Çok okuyor, ama hem niteliksiz hem düzensiz okuyor. Yani okuduğunu sindirememiş, bilgili ama bilge olamayan bir gençlik var karşımızda. Ertuğrul Fındık’ın deyimiyle “bilgili ama cahil bir kuşak” yetişmiş durumda. (Der-gah Dergisi, 295.sayı) Çağımız yeme, içme açısından nasıl bir obezite tehlikesi yaşıyorsa, okuma açısından da bir obezite tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Dünyanın bir yanındaki ülkelerde açlık ve gıdasızlıktan kaynaklanan hastalıklar ve ölümler varken, bir yanındaki ülkelerde de fazla tüketimden kaynaklanan hastalıklar ve ölümler var. Bu durumu edebiyat ürünleri ve gençlik bağlamında değerlendirdiğimizde aynı durumu görmek mümkündür. Sosyal paylaşım ağlarını -özelde ise misal en yaygın olanlarından biri facebook sayfalarını- ziyaret ettiğimizde karşılaştığımız manzara roman, öykü, masal, fabl, sohbet, eleştiri, makale, gezi, şiir, vecize gibi her bir yazı türünden bir parça paylaşımın olduğu fotoğraflı, resimli dijital bilgi pınarı akıp duruyor ekranda.

Dünyanın her yerinden en ulaşılmaz sanılan eserlerden, kütüphanelerde saklı kalmış hazine değerindeki eserlerden çarpıcı anekdotlar, açıklamalar, hatta onlar hakkında yorumlar yer almaktadır ekranda. Mesela Dostoyevski’den sefalet üzerine bir cümle okurken, Mevlana’nın hoşgörü kabilinden bir cümlesi geliyor, daha onu sindiremeden iktidarı eleştiren bir video, onu yorumlamadan bir arkadaşımızın mangal keyfi fotoğrafı ve altına yazılmış amiyane yorumlar, ardından “aldatılmaya son, eş takibi...” gibi absürt bir reklam ki, hafiyelerin kaç lira kazandığını düşünürken biz, bir bakmışız Necip Fazıl’dan bir şiir akıyor, kenarda Kürk Mantolu Madonna adlı kitabın reklamı var, yukarıda mesaj bölmesi, hemen yanında bildirim ekranı, sağ altta sohbet başlangıç yeri...

Duygusal havaya girdim giriyorum diyemeden protesto çağrıları, sayfa beğen önerileri, oyun istekleri derken çöp tenekesinden beter hale gelen zihnimiz, acaba bu kadar bilgiyi bu kadar edebiyatı nereye nasıl sıralayıp koyacak? Okunanlara nasıl anlam kazandıracak? Okuma eylemi edebi eser ya da kitap okuma değil de ekran okuma düzenine dönmüştür. UNESCO tara-

findan yapılan araştırmaya göre Türkiye’de okuma alışkanlığı yok denecek kadar azmış. Avrupa’da yüzde yirmi bir olan okuma oranı Türkiye’de sadece on binde bir! Okuma türlerine bakıldığında da genelde aşk kitapları okuduğumuz, ihtiyaç listesinde kitabın 235. sırada yer aldığı görülmüştür. (www.trthaber.com/...30 Oca 2013)

Wattpad adıyla yeni bir e-kitap uygulaması çıktığını ve insanları, okumanın yanı sıra yazmaya da yönlendirdiğini duyuyoruz. Ancak bu çaba da amatörce yazılmış öyküleri içeriyor ve popüler olma uğruna önüne geleni takipçi yapma, her yazı yazanı hemen yazar yapma gibi hilelere başvuruluyor.* Bu uygulamanın okuma oranını arttırdığı -Türkiye’de %0,4- söylene de şu hile yapılma meselesi nedeniyle hiç de güven verici durmuyor.

Araştırma sonuçlarına göre şu bilgilerin de ilginç olduğunu söyleyebiliriz.

Metin Celal, Cumhuriyet Kitap Eki’ndeki bir yazısında (20.07.2006-Sayı: 857) piyasada en az 27 çeşit Savaş ve Barış’ın bulunduğunu, bir çevirinin 112 sayfa; başka bir çevirinin ise 2168 sayfa olduğunu; Don Kişot’un 41 çevirisi olduğunu en ucuzunun 2.5 en pahalısının 55 TL olduğunu belirterek ilginç bir tablo ortaya koyuyor.

Edebiyatın klasikleri diyebileceğimiz bu ve benzeri eserler için böylesine farklı çevirilerin olması edebiyat ve gençlik için bir kazanç mı yoksa kayıp mı onu irdelemek gerek. Okunurluğu arttırmak amacıyla yapıldığı düşünülürse kazanca dönük iyi niyetli çabalar olarak da görülebilir. Ancak kalite açısından baktığımızda bir özetin hiçbir zaman orijinal eserin kendisi olmadığını ve olamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Amaç okuma oranını arttırmak değil nitelikli okurları arttırmak olmalıdır. Çok okuduğu kadar okuduğunu anlayan, yorumlayan, eleştirebilen, hayata dair çıkarımlarını yapabilen gençler yetiştirmek istiyorsak ki bu hususta tüm nesillerle hemfikiriz, okunacak eserlerin ne anlattığına da dikkat etmeliyiz. Çünkü insan öğrenirken ilk yaptığı şey taklittir.

Taklit ederek öğrenir insan ve belirtilen tanımlarla beraber biraz da kişiliğini bulma dönemi dediğimiz gençlik döneminde, taklit edeceği ideal bir insan arar genç. Bunu da çoğu zaman kitaplarda bulacaktır. Doğru kahramanları seçmek ideal insanın sunulması açısından önemlidir ve edebi eserleri yazarken, okuturken buna dikkat etmeliyiz. Okumaktan çok seyretmenin hâkim olduğu zamanımızda bunun ne kadar zor olduğunu tahmin etmek de zor değil.

Görsellik Bağlamında Edebiyat ve Gençlik:

Televizyon dizileri ve sinemanın ayrı bir sanat dalı olduğu söylene de senaryo haliyle göstermeye bağlı edebi metinler içinde yer aldığını söyleyerek senaryoların yazımında da aynı ölçünün kullanılmasını tavsiye edebiliriz. Bunu yaparken de eski çalışmaları örnek almanın işimizi kolaylaştıracağını söyleyebiliriz. Çünkü her yeni bir öncekinin yani eskinin temeli üzerinde inşa edilir. Bütün eserler yazılırken bir öncekinden esinlenmiştir, konu, tür veya üslup olarak. Fakat burada ince bir ayar gereklidir, eskinin tümünden silinip atılması bir yenilik değildir. Zaten bu mümkün de değildir. Burada değişim yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar ve edebiyat da gençlik de bu değişimden nasibini alır. İletişim biçimimiz, duygularımızı dile getirişimiz, kurduğumuz cümleler bu değişim metaforu içinde ne idüğü belirsiz bir kelimeler yığınının dönüşürken, onca bilginin edebi eserin hayatımız üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını eefle görmekteyiz.

Oysa edebiyatın edep kökünden türediğini, terbiye anlamına geldiğini en başta söylemiş-tik. Sanatın bir kolu olarak insanın güzellikte tekâmülünü gerçekleştiren mühim unsurlardan biridir edebiyat. Fakat teknolojinin yaygın kullanımı yukarıda bahsedildiği gibi çok okuyan ama sindirmemiş bir neslin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İçi boşaltılmış bir edebiyatın verebileceği fazla bir şey kalmamıştır. Sadece sosyal ağları sorumlu tutmakla edebiyatın içinin boşaltılmasının nedenine ulaşamayız elbette. Sosyal ağların yanında televizyon, tiyatro, sinema, radyo gibi diğer iletişim araçlarında da aynı hızlı tüketimi görmek mümkün. Okunması gereken klasik eserler film ya da dizi haline getirilerek ekranlarda izleyiciye sunulmuştur. Birkaç yıl önce Yaprak Dökümü, Aşk-ı Memnu adlı eserlerin dizi halinde televizyona uyarlanırken nasıl değiştiğine

* www.veteknoloji.com/.../profesyonel-takipci-arttirma-hileleri-2013-6252.

hep beraber şahit olduk. Yenilerde ise Fatih-Harbiye, Çalığışu adlı romanların da birer dizi olarak ekranlara taşınması bu eserlerin okunmasını engellediği gibi aslından saptırıldığı için yazarına ve okuruna da bir saygısızlık olarak görülmelidir. “Televizyon en çok sinemanın, sonra sırasıyla tiyatronun, romanın yoluna dikileceğe benzer[...] Kişi filmini gördüğü bir romanı okumaktan cayabiliyor.” (Cemal Süreya, 1982 :73)

İnsanın hayal gücünün gelişmesine karşı da bir tehdit olduğu düşünülürse, romanların beyaz perdeye veya televizyon dizisine aktarılmasının yanlış bir yol olduğu söylenebilir. Sadece klasiklerin değil, yeni çıkan romanların da çabucak film yapımcıları tarafından bir senaryo gibi hemen satın alınıp film haline getirilmesi genelde kitap okumayı, özelde ise edebiyatın içinin boşaltılmasını beraberinde getirmektedir. Yani edebi eserler bir meta haline getirilmiş, terbiye edici vasfından indirgenerek eğlence vasıtası haline getirilmiştir.

Yine birkaç yıl önce ortaya çıkan Harry Potter, Açlık Oyunları serilerinin yenilerde ise Aynı Yıldızın Altında adlı kitabın hemen filme alınması edebiyat ve kitap okuma açısından olumsuz birer gelişme olarak karşımızda durmaktadır. Bir edebi eserin nasıl bir tüketim metna dönüştüğüne hep beraber şahit olmaktayız. Seyretmek gibi kolay bir eylem dururken zor bir eylem olan kitap okumayı pek de tercih etmeyen bir neslin varlığına da aşınayız. Edebiyatın “kendisini müşteriye göre ayarlayan eğlence sanayiinin bir kolu” haline geldiğini söyleyen Nermi Uygur’un bu tespiti çok anlamlı duruyor. (Uygur, 1985 s.116)

İşte tam burada yalnız gençliğin değil şairlerin, yazarlarında sorumlu olduğu hatta gençlikten daha fazla sorumlu olduğu gerçeğini kabul etmemiz gerekiyor. Madem gençlik tecrübesiz, madem yol gösterilmeye ihtiyacı var, o halde şikâyet ettiğimiz edebiyatın içinin boşaltılıp bir tüketim metna haline getirilmesi gibi durumdan da tek başına gençlik sorumlu olamaz. Yol göstermeye çalışanlar yeterince gösterememiş olabilirler. Tersinden bir okumayla gençlik, bizim eserimizse bir uzay gemisiyle dünyaya inmediklerine topraktan bitmediklerine göre edebiyattan uzak gördüğümüz gençlikte kendi payımızı görüp önlemler almalıyız.

Bu hususta önce gençlik değil, edebiyatçılar harekete geçmeli. Şu çok bilen, gençlerden şikâyet eden, şikâyet etmekle bir yere varılamayacağının ancak önlem alınarak bir şeylerin düzeleceğine inanan elini taşın altına sokmaya çekinmeyen sorumluluk sahibi edebiyatçılar harekete geçmeli. Edebiyatçıların amacı çok sayıda insana ulaşip popüler olmak değil, hakiki anlamda bir sanatçı sorumluluğuyla hareket edip nitelikli eserler vermek olmalıdır. Daha önce gençlerin maruz kalışından şikâyet ettiğimiz sosyal ağların yoğun akışı altında kalan bir edebiyatçıdan da temiz akıcı bir zihinle nitelikli eserler yazması beklenemez. Gençlere ayak uydurmak amacıyla ya da onları tanıyıp eserlerini ona göre yazmak amacıyla bu sosyal ağlara bağlı kalan edebiyatçılar tıpkı gençlerin hayatı gibi gerçeklerden uzak her şeyi anlatan ama hiçbir davranış kazandırmayan daha fazla kazanma amaçlı yazılmış hemen tüketilen eserler yazıyorlar. Kapitalizmin dayatmalarından olan daha fazla kazanma duygusunun da ilacı yine edebiyat olabilir.

Modernizm ve Postmodernizmin Günümüz Edebiyatında Yansımaları:

Bu kısır döngü yeni sanat oluşumlarını da engellemiştir. Modernizm ve postmodernizm 21. yüz yıldaki her yenilik gibi çabucak yaşanmış ve bitmiştir. Felsefecilerden bir kısmı henüz postmodernizmin bitmediğini öne sürerler. Oysa birçok başka düşünür (Habermas, Anthony Giddens gibi) bir dönemin kapanması olarak modernizmin sona ermesini de kabul etmezler. Hatta onlara göre postmodernizm, modernizmin içinde kendini tamamlayamamış özel bir evredir. Teknoloji bu denli hızlı ilerlerken sanat ve edebiyat açısından bir yenilik olmayışı, yeni bir teori geliştirilememesi dikkati şayandır. Çünkü edebiyatta geline son nokta postmodernizm olmuştur ve insanın düşüncesini değiştirmeye devam etse de kendisi hala değişime uğramadan yerinde saymaktadır. Arnold Toynbee, ‘Bir Tarih İncelemesi’ adlı eserinde modern dönemin I. Dünya Savaşıyla sona erdiğini, bundan sonraki dönemin postmodern dönem olduğunu ileri sürerek ilk kez postmodern terimini kullanmıştır.

Modernizm ve postmodernizmi, tarihi süreçteki kullanımlarından çok edebiyat eserleriyle ilişkisi bağlamında ele alırsak modernizmin bir aydınlanma süreci olduğu söylenebilir. Fakat aydınlanma, toplumların o zamana kadarki kültürlerine ve bu projeyi anlamlandırmalarına bağ-

lıdır. Modernizm; çağcıl, çağdaş, yenilikçilik, düne ait olmayan gibi anlamlarıyla sanayileşme döneminden beri kullanılmaktadır. Akılcılık ve özgürleşme gibi söylemlerle ortaya çıktığından bu yana, ilmi olmak adına insanı değerlerinden koparmıştır. Bir bakıma Michelet'in* deyiimiyle "Allah'tan başka her şey Allah'tı." Çünkü bireyin değer kazanması anlayışı doğru algılanmadığı için aşırı bir bencilliği doğurmuş, öbür dünya inancını yok ettiği için de diğer bireylere saygıyı ve şefkati azaltmıştır. Bilhassa bizim değerlerimizden olan büyüklere saygı, yoksula yardım etme, fedakârlık, kanaat gibi birçok değeri değersizleştirerek toplumu yozlaştırmıştır. Popüler eserlerin de sanatsal değer taşıyan eserlerin de bu modern anlayışla oluşturulması insanı her şeyin önüne çıkarma adına, insanı maddenin ardına itmiştir. Kimlik bunalımı içinde kendine yabancı, doyumsuz, güvensiz insan tipini ortaya çıkarmıştır.

Modernizmin edebiyatımızdaki etkilerini öykü yazarı Cemal Şakar ise şu şekilde dile getiriyor: "Modernlikle birlikte edebiyattaki geleneksel şiraze dağıldı ve edebiyat atomize oldu. Bütüncül bakış açısı terk edildi; tevhidi bakış açısının sağladığı birlik, uyum, denge, iyi gibi kozmik düşünce yerini, şirkin bölüp çoğalttığı kaotik düşünceye bıraktı. Böylece insan, kendisini kaos içine atılmış, yapayalnız; yaslanacağı değerleri olamayan bir karanlığın içinde buldu. Kaotik ortamı düzenlemek, karanlıktan çıkmak tamamen insanın ellerine bırakıldı; o da kendini âlemin merkezine yerleştirerek, ürettiği değerlerle onu yeniden tanzim etmeye, kurmaya girişti. Böylece karanlıklar içinde kaldığı âlemi kendisiyle birlikte Aydın'latıyordu." (Hece, Ekim 2013, Sayı: 202)

Modernizmin arkasından gelen postmodernizmde ise dinden sonra bilimin de insan üzerindeki etkisinin kalkmasıyla daha yüzeysel bir anlayışın kabul gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla, farklılıkların kolay kabulü; gelişmiş, kompleksiz ifade özgürlüğü, aynı zamanda kültürel ve ahlaki görecelik "Ne olsa bana uyar", entelektüel sığlık ve tekdüzelik "Herkes kendine göre haklıdır."ı getirir beraberinde. Lyotard** ise postmodernizmi şöyle tanımlıyor. "Postmodern bir sanatçı ya da yazar, bir felsefeci konumundadır. Yazdığı metin, ürettiği çalışma ilke olarak önceden konulmuş kurallar tarafından yönetilmez ve bunlar tanıdık kategorilerin uygulanmasıyla belirleyici bir kaygıya göre değerlendirilemezler. Bizzat sanat eseri bu kural ve kategorileri arar. O vakit sanatçı ve yazar, yapılmış olacak olanın kurallarını formüleştirebilmek için hiçbir kurala tabi olmaksızın çalışmaktadır. Postmodern gelecek, geçmiş zamanın paradokslarıyla anlaşılmalıdır." (Kellner, 1992, s. 70)

Postmodernizmin edebiyata yansması ise şu şekilde olmuştur: Modern yaşamı sorgulayan ve reddeden bir anlayışı benimsemek, gerçeği ve kurmacayı iç içe kullanmak, sanatı sanatçının bir yarattısı olarak değil de dinleyiciler ve okuyucular ve alt kültürler tarafından meydana getirilen kültürün yeniden işlenmesi olarak kabul etmek, tüm yerleşik değerleri, okuyucunun rahatını kaçıracak yöntemler kullanarak sorgulamak gibi. Birey, kimlik ve kültür alanında radikal, sistemi değiştirme alanında muhafazakârdır. Postmodernizmin, siyasal yönelimleri bakımından, hem radikal hem muhafazakâr olduğu söylenebilir.

Bu anlayışla eser veren edebiyatçılardan bazıları, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Latife Tekin, Elif Şafak ve Bilge Karasu'dur. Adı geçen bu edebiyatçıların eserlerine göz attığımızda modernin, realitenin, masalsı destansı ve şiirsel bir anlatı içinde verildiğini görürüz. Bu bize, yeninin eski ile harmanlanmasının mümkün olduğunu gösterirken modern olanın aslında eskiye yaslandığını da göstermiş olur. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar (İletişim Yayınevi, İstanbul-2000) romanındaki Olric ile Latife Tekin'in Muinar (Everest Yayınları, İstanbul-2006) adlı romanındaki Muinar, anlatım ve düşgücüyle oluşturulma açısından benzerlikler gösterir.

Geleneksel edebiyatımızdaki anlatılarla kıyasladığımızda bir zamanlar beğenmediğimiz hatta küçümsediğimiz anlatımları, farklı bir ambalajla sunulunca çekici ve yeni olarak kabul edebiliyoruz. Bizde ilk hikaye Letaif-i Rivayat'tan önce, Emin Nihat Bey'in Müsameretname'si, Binbir Gece Masalları gibi bir üslupla yazılmıştır. O da Kelile ve Dimne gibi iç içe geçmiş bir anlatımla oluşturulmuştur. Sembolik alegorik anlatım dediğimiz anlatımla oluşan ve

* Michelet, Karl Ludwig, Alman filozof, Hegel felsefesinin benimsenmesinde katkıları olmuştur.

** Jean François Lyotard; filozof, edebiyat teorisyeni, postmodernizmin ve postmodern felsefenin öncülerinden olan çağdaş Fransız düşünürü. (1924-1998).

edebiyatımızdaki ilk mesnevi sayılan Yusuf Has Hacı'nın Kutadgu Bilik'i, Mevlana'nın Mesnevi'si, Fuzuli'nin Beng ü Bade adlı eserleri sembolik anlatımla kurgulanmış eserlerdir. -Bu eserleri çoğaltmak elbette mümkündür, burada birkaç örnekle bağlantı kurulması yeterli görülmüştür.- Fakat bu eserlerde toplumu da bireyi de yani insanları terbiye eden bir amaç güdülmüştür. Çok katmanlıdır, görünen anlamının yanında sembollerle anlatılan yeni anlamları da vardır.

Batı edebiyatında 'Hümanizm' ortaya çıktığında yeni eserler verilmemiş, onun yerine eski Yunan ve Latin eserlerinin öğretileri yeniden gündeme gelmiş ve ideal insan arayışı başlamıştır. Bizde de postmodernizmde yeni eserler, Divan edebiyatındaki sembolik alegorik anlatımla, hatta daha evvelindeki İslamiyet öncesi dönemin Şamanizm kültürüyle oluşan destansı anlatımla, masal kurgusuyla harmanlanarak yazılmaya çalışılmıştır (Latife Tekin, Sevgili Arsız Ölüm, İstanbul-1998). Sadık Yalsızuçanlar'ın Gerçeği İnciten Papağan (Timaş Yayınları, İstanbul-2010) adlı eserinde de daha önce bahsettiğimiz açık uçlu anlatımı görebiliriz. Olric, Muinar ve Papağan, Yeşil Gözlü Adam birer semboldür ve aslında o, yazardır. İdeal insanı, ya da ideal düşünce biçimini yine bu hayali kahramanlar sayesinde öğreniyoruz.

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK'ın ifade ettiğine göre şiirimizde Murathan Mungan öncülüğünde 2.Yeni Tercüme Faaliyeti adıyla "Yeni Romantizm" akımı canlanırken "Yeni Garipçi" olarak da Onur AKIN şiirlerinden bahsedilebilir. Bu da bize Batı'daki Hümanizmle gelen anlayışın, bizim edebiyatımızda bir tekrarı gibi görünmektedir. Bir nevi eskiyi kaynak alıp onu yeniden şekillendirip üretmektir. Gök kubbe altında söylenmemiş söz yoktur, der büyüklerimiz. Söylenmiş sözleri yeni formlarda söylemek vardır. Zaten asıl büyüleyici olansa "yeni" kelimesidir.

SONUÇ (ÖNERİ)

Kendisine taklit edecek kahraman arayan gençler için, okuma oranının nitelikli olarak artması için bu tesbitlerin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Yukarıda eleştirdiğimiz sosyal paylaşım ağlarında da edebiyatın niteliğinin artırılması için gerekli denetimin ve ayıklamaların yapılması gerekmektedir.

Belki çok zor, ama değer verdiğimiz şeylerin düzeltilmesindeki zorlukları da aşmak gerekir. Buradaki zorluklardan en kötüsü ya da eleştirilene "Bu modern çağda özgürlüklerin kısıtlanmayacağı ve böyle bir davranışın insan haklarına aykırı olduğu, bunun hiç de etik olmadığı" söylemi olacak belki, ama ona da Nuri Pakdil'in bir sözü ile karşılık vermek doğru olacaktır. "İnsan seni savunuyorum sana karşı." (Pakdil, 2012 s.122)

Edebi eserin insanı değiştirme eğitme, geliştirme gibi misyonu olmalıdır. Her ne kadar tersini savunanlar, edebi eserin yalnızca iyi vakit geçermeye yaradığını düşünenler olsa da eğitimciler olarak baktığımızda, eğitimin misyonlarından en önemlisi insanı eğitmektir. Masmallar da yüzyıllarca yazılı ve sözlü kültürde bu işlevle kullanılmıştır.

"Edebî eser, okuyucunun yüreğine, zihnine hiç hissettirmeden, onu yormadan, üzmeden, örseleyip zedelemeyen- akıvererek ona yeni duygular, hayaller ve düşünceler kazandırır. Onun zevklerini inceltir, duygularını yumuşatır. Ona insanlığını hatırlatır, insan olmanın sorumluluğunu öğretir. Eğitimin de yapmak istediği bu değil midir?" (Aydemir, 1989: 57) İnsanın faydasına olacaksa, ilk çağlardan beri hala edebi eserler o ideal insanı arıyorsa, bu uğurda yapılanlar sistemli bir çalışmayla derlenerek başarılı olanlar ve olamayanlar ayırt edilebilir. Bu çalışma sonucunda yeni bir yol haritası oluşturulur ya da iyileştirme çalışması başlatılabilir. Umut yalnızca gençliğin söylemlerinden değil, insan olarak hepimizin beklentisidir. İdeal insanı, okuyan düşünen sorgulayan insanı yetiştirmek için kalplere seslenmek gerekiyor, çünkü kalbine seslenemediğimiz insanın kafasına asla yol bulamayız. Edebiyatçılara düşen sorumlulukları iliklerine dek yaşayıp yazmış bir edebiyatçımızın, edebiyatımızın yaşayan çınarlarından olan Nuri Pakdil'in sözleri ile bitirelim yazımızı. "İnsanın en çok kalbi temiz olmalıdır. İnsanı kalbinden tutamadınız mı, görün, nasıl kayıp gidecek elinizden! Kalbin gereksinimlerine dikkat edilmedi mi emek de ekmek de yitiriverir anlamını. Ne emek ne ekmek; önce kalbimiz bozuluyor çünkü." (Pakdil, 2012 s.111)

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK “Kitaplar kültür yaratırlar; kitleler de yaratılan kültürü yaşarlar. Sayısı ne kadar kalabalık olursa olsun kitleler kültür yaratamazlar.” diyerek kitabın toplum hayatındaki olumlu ve olumsuz etkilerine işaret etmektedir. Başta kutsal kitaplar olmak üzere, bütün kitaplar bireyi ve toplumu etkilemektedir. Bu bağlamda topluma etkileri bakımından kitapları basit yolla iyi ve kötü diye ikiye ayırırsak, iyi bir kitabın özellikleri:

- a-Tasvir etmek
- b-Tahlil (analiz) etmek
- c-Hikâye etmek
- d-Tenkit etmek
- e-Teklif etmek

Bu beş unsurun tamamının yer aldığı kitaplar, okuyanlarda büyük bir reaksiyon doğurur; onların uyanışına sebep olur. Böylece toplumda bir muhalefet başlar. Bu durum da iktidar çevrelerini tedirgin eder.

Şayet bu beş nitelik “hakiki” (gerçek) kavramıyla değil de “sahte” (yalan) kavramıyla ilişkiyise o zaman da “toplumsal uyuşma”, muhalefetsizlik, teslimiyet vs. problemler baş gösterir. Bu durumda kötü bir kitap devreye girer ki, özellikleri şöyle sıralanabilir:

- a-Olmayan şeyleri tasvir etmek (mış gibi göstermek)
- b-Var olanları değil, olması istenenleri içeren tahliller
- c-Ballandıra ballandıra anlatılan sahte hikâyeler
- d-Tenkidin yerini alan iltifat ve övgüler
- e-Hiçbir şey teklif etmeme; var olanları kutsama

Böyle bir kitap da toplumda tesirli olur, fakat muhalefet değil; toplumsal uyuşma-teslimiyet yaratır. Öyleyse; yazdığımız, bastığımız, okuduğumuz, önerdiğimiz, okuttuğumuz kitapların ‘iyi kitap’ olarak belirlenen ilkelere uygun olması için çaba göstermemiz gerekmektedir..

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Cengiz, *Ömer Seyfettin ve Hikâyelerinde Eğitim Değerleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa1989, s.57

Dergâh Dergisi 295. Ertuğrul FINDIK’la Orta Sayfa Röportajı, s.12

ŞAKAR, Cemal, İyi Edebiyat Kötü Edebiyat, *Hece*, Ekim 2013, Sayı: 202, s.45

KAPLAN, Ramazan-İLERİ, Canan –ÖZTÜRK, Ali. *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Eskişehir, 1998, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.7

KELLNER, Douglas, 1992 "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm". Birikim, Ağustos Sayısı.

NİŞANYAN, Sevan. *Türkçe Etimolojik Sözlük*. www.nisanyansozluk.com/

PAKDİL, Nuri, *Bir Yazarın Notları*, Edebiyat Dergisi Yayınları, İstanbul, 2012 s.111, 122,

SÜREYA, Cemal, *Günöbirlik*, İstanbul, 1982, Adam Yayınları.

ŞAHİN, Cem, «Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Halleri», *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2007, 2, s.157-177

Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

UYGUR, Nermi, *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul 1985 s.116.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI ALANINDA YENİ YAZARLARIN YETİŞMESİ

Emine USEIN*

Kırım tatar edebiyatı Türk dünyasının en eski edebiyatlarından biridir. Bu edebiyat Vatanlarına sürgünlükten dönen Kırımın yerli halkı olan kırım tatarlarının edebiyatıdır. Kırım tatar halkının tarihinde yer alan önemli hadiselerle göre kırım tatar edebiyatının Çocuk ve Gençlik edebiyatı gelişmesi dört donemlere ayrılır: **Uyanış dönemi** (1883 - 1917), **Ekim devrimi** sonrası dönemi (1917 – 1944), **Sürgünlük dönemi** (1944 - 1987), **Avdet dönemi** (1987-2015→).

Bilemiz ki, Çocuk ve Gençlik edebiyatının ilk saifeleri çocuk folklorından başlanı. Çocuk folklorunun er bir numinesi öseyatkan nesilni fikir etmee, söz baylığını arttırmaya, halk ruhunu siindirmee, terbiyelemee yardım ete. Bunlar aynenniler, masallar, efsaneler, rivayetler, ata sözleri, aytımlar, sayımlar, tezaytımlardır.

Aslında Kırım tatar yazma Çocuk ve gençlik edebiyatı **Uyanış döneminden** İsmail bey Gaspralı ve onun kızı Şefika Gaspralı'dan başlanıyor. Bundan 108 yıl evelsi kırım tatar kadınları ve umumen Türk dünyası kadınları için, birinci "Alem-i Nisvan" dergisi ve onun çocuklar için "Alemi-Subyan" koşma dergisi çıkarılmış.

Bütün Türk dünyasında belli olan birinci çocuklar dergisi "Alemi-i subyan" İsmail Gaspralı ve onun kızı Şefika Gaspralı muarrirliğinde neşir etile edi. İçinde çocuklar için masallar, şiirler, ikâyeler, halk tasili ve terbiye hakkında makaleler basıla edi. İsmail Gaspralı ile bir sırada çocuklar için icat etken Asan Çergeyev, Üsein Şamil Tohtarğazı, Mehmet Nuzet gibi müellifler bar edi.

İ. Gaspralı tarafından neşir oluğan "Terciman" gazetası, yüzlerden kitaplarının neşir olunu edebiyatımızın canlanmasına temel koydı. Kırım ve Kırımdan tış diger Türk müsülman memetlerinde onun işlep çıkarılğan yeni usul mekteplerinin açılmasına yol koydı.

Zemaneviy ayatımızda Uyanış dönemi büyük derecede ölçenilmez emiyete maliktir.

Ekim devrimi sonrası dönemi. Keçen yüzyılının 20 senelerinden sürgünlige kadarki devir. Buna biz sovet devri de deymiz. Sovet tesiri altında bulunıp, ğayet ağır eki yüzlü vaziyetke kalğan, yañı insanı terbiyelev meselesi sınıfı küreşten bağlanıp, umuminsaniy ahlâkiy munasibetler çette kala. Bu dönemde icat etken müellifler: Cemil Kence, Ümer İpçi, Cafer Ğafar, Amdi Geraybay, Eşref Şemi-zade ve digerleri.

Sürgünlük dönemi. 1944 senesi kırım tatar halkının başına facia tüşti, o, sürgün olundu, bütün variyetinden mahrum oldu. O zamanda kırım tatar edebiyatını ğayıp olmasından korçalağan, ileriletken ustazlarımız - Zeytulla Albatlı, Çerkez Ali, İdris Asanın, Eşref İbrahim, Reşid Murad. Sonra bu sırağa Rıza Fazıl, Nuzet Ümerov, Belâl Mambet, Şakir Selim, Yunus Kandımovlar koşuldılar. Bugün ise uyken nesilden Rıza Fazıl, Uriye Edemova, Sheryan Ali, İsa Abdurahman, Ablaziz Veliyevler edebiyatımızı korçalamaktalar. Çocuk edebiyatı saasında hususan şairlerden Belal Mambet, Nuzet Ümerov, Eşref İbrahim, Vasfiye Kıpçak, Ayşe Kokieva icat ettiler.

* Kırım ve Ukraina Yazıcıları Milli Birliğinin azası.

Edebiyatta taze küçler, taze eserler peyda olmasa, edebiyat ket-kete perişan olur, inkiraz-ğa oğrar. Bunun oğünü almak için edebiyatımızın keleşegini tüşünmek, yaş nesil ediplerni yetiştirmek boyun-borcumuzdır.

Avdet dönemi ya'ni Vatana dönüş dönemi. Kırmıtatar halkının Vatanlarına dönmele beraber dilleri, edebiyatları, medeniyetleri de canlandırılmaya başlamıştı. Kırmıtatar yazarları Ukrayna Yazarları Milli Birliğinin Kırım teşkilâtı imayesinde bulundılar. Sonra ise 2008 yılında olar kendileri ayrı mustakil Kırmıtatar Yazarları Birliğini kurdılar. Bu Birliğin şimdi 30-a yakın üyesi var.

Sürgünlikte yazarlarımız, şairlerimiz gazeta, mucmualar, kitaplar vastası ile halkımızın ruhuiyeti maneviyatına, şuurına tesir ettiler, insanlarının gönlünde vatanperver, duyğularını uyanttılar. Eñ esası edebiyatımızı, dilimizi yaşatıp sürgünlik zulümü altında kalğan insanlarının ruhtan tüşmesine yol bermediler. Bugün biz, genç nesilimiz üyken nesilniñ işançını aklamak, geçmiş ustazlarının arzu ümütlerini korçalamak, edebiyatımızı saklamak ve eñ müimi ileriletmek borcumuz.

Bir üyken yazalarımızdan biri aytqan: "Edebiyatımız zayıf olğan", "Bizim peşimizden kelgen gençlerniñ safı çok gürdeli degil", "Bu vaktınca bir toktalıştır" buninen biz iç razı degilimiz. İsmail Gaspralı adına Cumhuriyet milliy kütüphanemizniñ destegile "İlham" edebiyat birleşmesi seneler devamında işini alıp barmakta. 1996 senesi istidatlı şair, rahmetli Yunus Kandırmış teşkilatlandırdı, şimdi ise şair Şeryan Ali rehberlik yapa. 2000 senede gençlerniñ eserleri "İlham fidanları" adinen ilk kitabı, soñra "İlham" güldestesi" (2008 s.), "İlham" güldestesi" (2009 s.), "İlham" almanahı (2013 s.) basıldı. Bu kitaplarda neşir olunğan eserler ümütli talebelerimiz Venera Alimova, Mayye Abdulğaniyeva, Dilara İbragimova, Amet Usmanov, Üriye Kadırova, Lenera Memetova, Refat Seit-Ablayev, Seyran Suleyman, Emine Üsein kibi icatkârlarımızın kendi yazuv üslupları bar demege mümkün. Endi olarnıñ vazifesi halqımız ve edebiyatımız öğünde mesülietni teren is etüv, yüksek bediylik, ana dilimizi inceliklerini öğretüv, öz eserlerinde milliy ruhtan can berüv ve eñ müimi edebiyatka sadık kalıp onıñ zametine dayanuvdan ibarettir.

Çocuk ve gençlik edebiyatında kalem işletkenler esasen bala şairleri Alyana Osmanova, Emine Usein, Vasfiye Kıpçak ve diğerleri.

Aynı zamanda bir sıra kendi istidatlarını geliştiren genç yıldızlarımız ilk adımlarını atmaktadırlar. Misal olarak, Nazife "Gonüller bir olğanda", Amet Usmanov "Tuvğan koy", Bekir Ablaev "Akmanaylı Abdüşit Kartbabamnın ikayesi", Nariman Burnaş "Tarihimizin altın saifeleri", Amethan Murtazaev "Kırım – benim evim", Zeynep İbraimova "Kartanamnın namazlığı", Seitabla Arslanov "Noman Çelebicihan", Selime Niyazieva "Sevilgen közler", Elzara Ametova "Yalan dünya", Gulnara Seitmambetova "Karılğaçlar", Gulnara İlyasova "Hansaray", Selime Akimova "Kestane kabuğundan çıkkan da kabuğunu beğenmeyen", eserlerinden belli oldılar.

Kırmıtatar edebiyatının parlak geleceğini oluşturalacaklarına ve onların arkasından genç istidatların medeniyetimizi canlandırabileceklerine inanyoruz.

Makalenin soñunda eki şiirimizni takdim etemiz:

*Analar sevgence dünya hor olmaz
Sıcaq nefesiñiz dualar kibi,
Merhamet qalbiñiz sabalar kibi,
Er aytqan sözüñiz dünyalar kibi,
Ah, anam, qalbiñiz maña tar olmaz.*

*"Ah, balam", degende maña sarılır,
Qayğımı accımı qoynuna alır.
Cıllı quçağında qalbim saqlanır,
Siziñ kibi kimse maña sarılmaz.*

*Gül kibi öperim yanaqlarından,
"Anaçığım", derim dudaqlarımdan,
Tebessüm seperim ayaqlarına,
Sizden başqa kimse maña yar olmaz.*

*"Sağ ol, balam", ayıp kene quçaqlar,
Saçlarımı ohşap, gül kibi qoqlar,
Eñ temiz sevgini gönülde saqlar,
Ah, anam, sevgiñiz bir qarar olmaz.*

*Ah, anam – gül yüzlü, tek meni oylay,
Közlerimden öpip, maña toyalmay,
Anasız bir zerre – dünya canlanmay,
Analar sevgence dünya hor olmaz.*

Babamniñ yüregi – bir gül sefası

*Kökten tüşer ısq, çeçek – topraqtan,
Çıqniñ tamçıları qonar yapraqtan,
Baba olmaq emri – Yüce Allahtan,
Babamniñ yüregi – bir gül sefası.*

*Közümde öperdi bala çağında,
Saçılğan teregi öser bağında,
Atılğan tamırı küçlü dağında,
Babamniñ yüregi – ömür sedası.*

*Çınarnıñ dalıday qaviy elleri,
Deryanıñ vicdanı aqlı sözleri,
Unutmam babamniñ bahtlı közlerin,
Babamniñ yüregi – bir baht yuvası.*

*Ezseler qalbini susar, dayanır,
Külümsep ayta o: "Kerek tek sabır".
O bahtlı közleri meni ağlatır,
Babamniñ yüregi – sabır vefası.*

*Ah, babam, közleriñ daim baht körsin,
Ah, babam, sözleriñ nasiat olsun,
Ah, babam elleriñ iç dert körmesin,
Babamniñ yüregi – bir gül sefası!*

TIVA ÇOCUK EDEBİYATININ ŞİMDİKİ DURUMU

Ekaterina CHAMZYRYN*

ÖZET

Bildiride son yıllarda Tuva Çocuk Edebiyatının durumu hakkında bilgi verilecektir. Çocuk ve Gençlik Edebiyatında türler, animasyon, çizgi film, son yıllarda Çocuk ve Gençlik Edebiyatı alanında yetişen yeni yazarlar. Tuva Çocuk ve Gençlik Edebiyatının dünü, bugünü ve gelişim çizgisi üzerinde durulacaktır. Animasyon ve çizgi film örnekleri çevresinde Tuva'da çocuk edebiyatı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:Tuva Çocuk Edebiyatı, türler, animasyon, çizgi film,

Çocuk edebiyatı - bir halkın estetik kültürünün bir türü olarak sayılmaktadır. O başka edebiyatlar ile gelişmekle beraber, fakat A.M. Go'kiy'in belirttiği gibi, çocuk edebiyatı özel, sadece o edebiyatın kalitesine bağlı, o yüzden onu "büyük devlet" demiştir (Gor'kiy, 2008:280).

Büyük Rus eleştirmen V.G. Belinskiy "... çocuk kitaplarının en önemli amacı - terbiye, eğitim", o yüzden o kitapların özelliği estetik ve pedagojik amaçların aynı şekilde olmasıdır diye belirtir (Belinskiy, 1956: 52).

Tıva'da çocuk edebiyatı Tıva edebiyatından ayrılmayan bir özel türü olarak sayılır. Genç okurlar için Tıva çocuk edebiyatının rolü büyüktür: onları sanata, tarihe, doğayı ve başka şeyle-re saygı duymayı öğretir, aynı zamanda çocukların eğitimi, terbiyesi için önemli yere sahiptir.

Tıva halkının tarihinde eskiden beri, küçük çocukların diline, konuşmasına, yaşına, gönlüne, gelenek göreneklerine, ilgisine dayalı çocuk edebiyatı farklı açılardan zenginleştirilmiştir. Çocuk edebiyatı eskiden beri nesilden nesile devam ettiren bir kütür olarak sayılır. Çocuk edebiyatı konusunun içinde efsaneler, masallar, türküler, bulmacalar, ..., atasözleri, ..., niniler ve oyun şarkıları yer alır.

Onlar çocuk edebiyatını oluşturan önemli kökenidir. Onun dışında, genel olarak açıklayacak olursak Tıva çocuk edebiyatı dünyanın başka halklarının çocuk edebiyatlarını da geniş açıdan almış ve kullanmıştır.

Çocuk edebiyatının ilk denemeleri ise "Bitin ajıl" ("Bizim iş"), "Biçii turguzukçular" ("Küçük yöneticiler"), "Çaa oruk" ("Yeni yol") gibi okuma kitapları yayınlanmıştır. O kitaplarda yazarı bilinmeyen belagatlı, güzel yazılar da yayınlanmıştır. Örneğin, "Bilbey oynap çoraaş çünü bilgen" ("Bilbey oynarken neyi bilmiş"), "Dembildeg'nin türee" ("Dembiledey'in zorluğu"), "Durgun" (...) diye eserler. Onların arasından "Durgunnun" süjedi başkalarına göre daha belirgin. Önemli kahraman Hamçak, hemşiresi ve babası ikinci yerde kahramanlar süjet çizgisinde gözükmektedir.

O yüzden E.Çamzırın düşüncesine göre, "Durgun" Tıva Çocuk edebiyatının ilk eseridir (Çamzır, 2009: 8).

1932 yılında basılan "Kinçini ça za şapkanı" diye ilk kitabında S.Toka'nın "Kinçini ça za

* Doç. Dr., Tuva Devlet Üniversitesi, Tuvaca ve Edebiyat Bölümü.

şapkanı", "Meen körgenim", O. Dançay'nın "Kançap öörengen" diye eserleri, K. Şagdır-Sürün S.İvanov'un "Maadirlıg çoruun" çevirmiştir.

Tıva çocuklarına 1934 yılında ilk olarak "Halışkılar" yani "Kardeşler" kitabı basılmıştır. O kitaba rus yazar A.Barto'nun "Kardeşler" adlı şiiri S.Tanov ve O.Tançay tarafından çevirilip yayınlanmıştır.

1935 yılında piyonerler ve okul çocuklarına "Piyoner" diye dergi basılmaya başlamıştır. O dergide haberler ve öğütler ağırlıklı olarak yayımlanıyordu. XX.yüzyılın 30-40. yıllarında okuma kitapları, gazete ve dergisi olarak "Kinçini çaşa şapkanı", "Halışkılar" diye kitaplar Tıva edebiyatının temelini oluşturmuştur.

O yüzden TAR-nın 20-30. yıllarında çocuk edebiyatı için ilk denemeler yapılmıştır. 1940 yıllardan beri çocuk edebiyatının kahramanları görünmeye başlamıştır. Onlara O. Sagan-ool'un "Ujurajışkın" ("Buluşma") (1941), S.Sarıg-ool'un "Ol-la Maskajık" ("Aynı Maksajık") (1942), "Belek" ("Hediye") (1943) diye eserleri yer alır. Tıva çocuk edebiyatını ilk adımlarını atan ve oluşturanlar: S.Toka, S.Sarıg-ool, O. Sagan-ool, L.Çadamba idi.

1944 yıldan itibaren Tıva SSRE'e bağlandıktan sonra, Tıva çocuk edebiyatı hızlıca gelişmeye başlamıştır. Onların içinde "Sıldışçıgaş" dergisi önemli yere sahiptir. Bugünün ünlü yazarları O.Suvakpit, E.Tanova, Ü.Künzegeş, K-E.Kudajı, E.Keçil-ool ve başkalarını ilk yazıları, eserleri o zamanki dergilere yayımlanıyordu. Onun dışında "Ulug-Hem" dergisi ve "Tıvanın anıyaktarı" diye dergiler çocuklar için özel bölümlere yer ayırıyordu. Bunlar hepsi böylece çocuk edebiyatının gelişmesine önemli rolü oynamıştır.

Tıvanın tarihi ve sosyal ekonomik durumu çocuk edebiyatının temasını ve türünü zenginleştirmiştir.

50.yıllara kadar kısa veya uzun eserler az ise, 50.yılların ortasında çocuklar için eserler çoğalmaya başlamıştır. Onlara S.Sarıg-ool'un "İyi Önnük", "Ottug terge", "Sorugga", "Şonçalay", S. Tamba'nın "Dongada kadık", K.Arakçaa' "Sınak", F.Seglenmey'in "Nina Salçak kanikulda", S.Sürün-ool'un "Dagın tanjılga" gibi eserler aittir.

Özellikle F.Seglenmey'in "Nina Salçak kanikulda" ("Nina Salça tatilde") diye eseri çocuklar için en önemlisi olarak sayılır. Bu eserde okul öğrencisi Nina'nın karakterini ve psikolojisini net bir şekilde açıklamıştır. Bu eser Tıva çocuk edebiyatında küçük insanın karakterini gösteren ilk eserdir.

1958 yılında ilk defa "A't çetken sın" diye çocuklar için bir derleme basılmıştır. Orada toplam 14 yazar 23 eser yazmıştır. O zamanlarda çocuklar için masallar, efsanelerin kalitesi yükselmiştir. Yazarların, o yazılarında çocukları en önemli kahramanlar olarak göstermeye çalışmış ve onların hayatta bakış açılarını, karakterini okurlara göstermeye çalışmışlardır.

O yüzden XX.yüzyılın 50.yıllarının ikinci yarısında Tıva çocuk edebiyatı özel edebiyat türü olmuştur (Kalzan, 1975: 160).

60.yıllardan itibaren hikaye türü gelişmeye başlamıştır. Çocuklara ilk hikaye S.Sürün-ool'un 1963 yılında yayınlanan "Çaygı hünner" ("yaz günleri") diye hikayesi olmuştur. Daha sonra 1965 yılında O.Sagan-ool "Kejiktig sıldıs" (...) diye hikayeyi çocuklara uygun olarak yazılmıştır.

XX.yüzyılın 60. yıllarından başlayıp yazarlar çocukların yaşına göre, kreş çağı, ilkokul çağı, orta okul çağı ve gençlere gibi dönemlere ayırarak eserler yazmaya başlamıştır.

Küçük çocuklar için E.Keçil-ool, Ç.Kara-Küske, E.Tanova, A.Dopçaa, orta okulda çocuklar için O.Suvakpit, S.Pürbü, K.Arakçaa, gençler için S.Sarıg-ool, B.Hövenmey, O.Sagan-ool, S.Sürün-ool ve başka yazarlar eserlerini yazmışlardır.

L.Çadamba'nın "Salgakçılarga", E.Keçil-ool'un "Çeçekterim" diye şiirleri çocuklara yeni şeyleri öğretip, zekasını geliştirmiştir. O.Suvakpit'in "Tıvingır ool" diye adlı derlemesinde "At çarjı", "Taygaga demisel" diye hikayeleri orta okulda çocuklar için özel olarak yazılmıştır.

Tıva çocuk edebiyatını eserleri zamanla rusçaya çevirilip, başka dillere de çevirilmeye başlamış, başka halkların çocukları için çevirilip dikkat çekici hale gelmiştir. Bunlara yazarların "Tıva çeçen çugaalar", "S.Toka'nın "Börülerni annaarı", ""S.Pürbü'nün "Ergepey dugayında tooju", S.Sarıg-ool'un "Ottug terge", O.Sagan-ool'un "Nayıral", K-E.Kudajı'nın "Kım ajıktıgıl?" ve başka eserler fazlasıyla yarılanmaya başlamıştır. Böyle durum Tıva çocuk edebiyatının gelişiminin bir kanıtıdır.

O yüzden XX.yüzyılın 60.yıllarında Tıva çocuklar edebiyatı sağlam yere durmuş, daha da gelişmeye başlamıştır. Tıva çocuk edebiyatı böylece özel tarzını korumuştur, bu yüzden çocuk yazarları da belli olmaya başlamıştır. Çocuk edebiyatçıları olarak L.Çadamba, O.Suvakpit, E.Keçil-ool, K.Arakçaa, Ç.Kara-Küske, E.Tanova gibi yazarlar sayılır. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan genç yazarlara M.Ergep, K.ondar, Ç.Kan-ool, S.Taspay ve başkaları da vardır.

XX.yüzyılın 70.yıllarında çocuklar için M.Ölçey-ool, B.Ondar, M.Ergep, S.Taspay, K.Ondar, Ç.Ondar gibi yeni yeni yazarlar eklenmiştir. Hikaye tarzı daha da çok gelişmiştir. Yazarlar B.Ondar "Baştaygı çıl", H.Oydan-ool "Kızıl haya", E.Tanova "Akım dugayında tooju", M.Kenin-Lopsan "Kaldarak", "Hayıralıh Kalçan-Şilgi", M.Ergep "Ödügende çaylag" gibi eserlerini özellikle çocuklarının terbiyesi, gelişimi için uygun şekilde yazmışlardır.

M.Kenin-Lopsan'nın "Deernin körünçüü", S.Taspay'nın "Çaptançıg amıtanar", S.Tamba'nın "Biçii turgun", O.Suvakpit'in "Çadıg-Aşak", M.Ergeptin "Oglaa-Dorug" gibi eserler çocuklar için edebiyat tematikası zenginleştirilmiştir.

XX.yüzyılın 80.yılların sonunda sosyalekonomik durumun zor olduğu zamanlarda eserler az yazılmaya başlamıştır. Çünkü 1991 yılın 26 aralıkta büyük SSRE düşmüş, kardeşler dostluğu azalmış, yani zor zamanlar idi. Yeni toplum.. bunun yüzünden çocuk edebiyatı için yen yeni zor sayfalar açılmaya başlamıştır (Suvakpit 1996: 6).

Daha önce aynı ideolojiyi savunan çocuk edebiyatı: Rusya halklarının çocuk edebiyatı ve "Yakında yabancı ülkelerin" edebiyatı diye ayrı yer alıyordu. Yaşamın hangi tarafın, nasıl yazılacağını, eserin kahramanları kimler olacak, çocuk çocuğu edebiyat yardımıyla nasıl eğitmeli gibi sorular yazarları endişe etmeye başlamıştır. Ama yazarlar halkın yüzü, düşüncesi olduğu için ülkenin önmlü sorunları hakkında, çocukların gelişimi için etkili güzel yazıları yazmaya başlamışlardır.

90.yılların sonunda ülkeye hayat iyileşmeye başladığıyla "Sıldışçıgaş", E.Dongak "Hek davan" diye dergiler, derlemeler K.Arakçaa'nın "Kara-Aşaktın kuskunu", O.Namçılaktın "Dayın keskindizi", Ç.Kuular "Daglar ayalgazı", E.Tanova'nın "Çaştar delegetyi", K.Çamıyan'nın "Hanı dazıl" vs dergiler basılıp, genç okuyucuların dikkatini iyi yöne çekmeye başlamıştır.

Çocuklara iyi örnek olacak E.Tanova'nın "İyenin salım-huuzu", Ç.Kuular'ın "Şoraan", M.Ergep'in "Keskindi hleb", Ş.Suvan'ın "Tool çurtug ool", "Hün-Herelden aalçılar", A.Lamajaa'nın "Kaygamçık ujuraldar" gibi eserler sayılır.

Tıva milli yazar E.Tanova çocuklara iyi örnek olacak N.D.Ajıkmaa-Ruşeva ve N.K.Ruşev'lerin ünlü resam kızı Nadya hakkında iyi bir yazıyı yazmıştır. Bir başka Tıva milli yazar Kuular Ç. zor hayat yaşamış, zor kaderi olan S.Bazır-ool'un karakterini "Şoraan" diye hikayesinde o kahraman insan hakkında yazmıştır.

Ondan önce yasak konuları E.Mijit "Piyoneji galstuk", İ.İrgit "Ajıg konfeta", M.Duyungar "Orukka", "Hleb", Z.Baysalova "Suras" diye eserlerini net göstermiştir.

E. Mijit "Piyonerji galstuk" diye eserinde çocukların eğitimini, kaderlerini gösterecekleri zaman bir öğretmen ne kadar yararlı insan olduğunu göstermiştir.

M.Duyungar "Orukka", "Hleb" diye eserlerinde küçük erkek çocuklar Ediski ile Bayır'ın karakterlerini göstermiştir (Çamzırın, 2009: 145).

XXI.yüzyılın başında daha önce çocuk edebiyatı için yazılar yazmayan yazarlar zamanla çocuklar için yazıların yazmaya başlamaları da Tıva çocuk edebiyatının gelişmesinin bir örneği olmuştur. Örneğin, Milli yazar N.Kuular "Tanaa-Hereldin çurtunda" diye hikayesi, E.Mijit'in

"Teçik" efsanesinde şehir çocuklarına köy hayatını anlatmıştır. Yaşlı yazarlardan bir tanesi E.Dongak "Kuluzun Şınaanın ooldarı" bolgaş "Mennig-Segeldi" yazmıştır. Daha önce Tıva çocuk edebiyatına basılmayan, ebeveynlerine bıraktıran çocukların kaderini anlatan "Çetkelerge çaгаalarım" diye hikayesi ciddi sorunu göstermiştir.

Bilim-fantezi temalı "Hün-Herelden aalçılarga" tekrar tıva çocuklar için yazan yazar Ş.Suvan 2010 yılında kar insan hakkında temalı "Kiji-Bürüske" diye eserinde ilk ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar eserin "Eldep-ezin toojujugaş" diye söylemiş. Eserin içeriği çocukların yaşına uygun yazılmıştır.

Onlarla paralel olarak çocuk edebiyatında dedektif tarzı, okul hayatında derslerde çocukların durumu, bir bilime (matematik, biyoloji..) ilgisini yükseltmek için yazılan, anne babalar, çocuklar, öğretmenler bu üçlünün ilişkisini, toplum içinde anne babaların rolünü, içki içme, narkotik, ilk aşk gibi temalar hala gösterilmemektedir.

Genel olarak anlatacak olursak, Tıva çocuk edebiyatı her yıl kendi halinde gelişmektedir. Tıva çocuk edebiyatında eksikler, eksik temaların hala fazla olduğu görünmektedir.

KAYNAKÇA

Белинский В.Г. Полн. собр. соч. Т.4. – М., 1956. – 381 с.

Горький М. [О теме детства в произведениях] // Арзамасцева И.Н., Николаева С.А. Детская литература. – М.: Академия, 2008. – 576 с.

Тыва литератураның төөгүзүнүн очерктери. – Кызыл, 1975. – 330 ар.

Сувакпит О. Уругларның шүлүк чогаалының хөгжүлдези // Тыва уруглар чогаалы. I кезээ. – Кызыл, 1996. – ар. 3-9.

Сувакпит О. Эге сөс // Тыва уруглар чогаалы. II кезээ. – Кызыл, 1996. – ар. 3-10.

Чамзырын Е. Этнопоэтические особенности тувинской детской прозы. – Кызыл, 2009. – 158 с.

TÜRK HALKLARININ ÇOCUK EDEBİYATININ ANTOLOJİSİ: HAZIRLAMA PRENSİPLERİ VE SORUNLARI

Zhanna YUSHA*

ÖZET

Bildiride yeni bir proje hakkında çocuk edebiyatı uzmanları, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliğiyle bilgi ve tecrübeler paylaşılacaktır. Günümüzde bu proje için problemler ve sorunlar var. Birlikte nasıl çalışabiliriz, bir yeni kurul lazım mı? Hangi eserler, hangi halklar tespit edilecek, eserleri seçmek için hangi kriterler göz önünde bulundurulacaktır? Bir Türk halkı diye bir kitap olacak mı veya her edebiyat janrı ayrı bir kitap olduğunda farklı halkların yazarları bu aynı kitapta toplanabilir. Hangi dilde projemiz olacak vb. sorular ve ve ana hatlarıyla proje hakkında fikirler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk halklarının çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatı antolojisi, ortak kitaplar.

Sunumumdan önce çocuk edebiyatı sorununa değinmek istiyoruz. Çocuk edebiyatı konusu, bu sorun şimdiki zamanda, bildiğimiz gibi sır değil artık, bugün giderek küreselleşmiş dünyada okuma oranı azalmıştır, çocuklar serbest zamanlarını bilgisayar ve oyun için harcamaktadırlar. Ne mutlu ki, Türkiye'de bu konuya dikkat çekerek, okulda dersler dışında da çocuklar için projeler yürütmekte. Bu sempozyumda çocuk edebiyatının şimdiki zamanda olumlu rolünü artıran sunumlar olacağını düşünüyorum. Bunun dışında, bu sempozyuma davet edildiğim için organizatörlere çok teşekkür ettiğimi bildirmek istiyorum.

Ben sunumumda, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Türklerin çocuk edebiyatı antolojisini oluşturacak proje hakkında sizinle paylaşmak istiyorum.

Sosyal bilim dalında edebi antoloji - farklı yazarların belli bir döneme ait edebiyat eserlerinin derlemesidir veya koleksiyondur. Örneğin, şu anda farklı halkların kendilerine ait şiir veya düz yazı antolojisi, milli edebiyatının antolojisi vs bulunmaktadır. Malesef, bugünde bir akraba halkların kendi çocuk edebiyatına ait antolojisi henüz bulunmamaktadır.

Son yıllarda Türk halklarında çocuk edebiyatı antolojisini oluşturmak gerektiğini düşünüyorum, milli fikir ve dil açısından çok yakınız, fakat ulusal zihniyet ve din bakımından farklıyız. Edebiyat antolojisini oluşturmak sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de oluşturmak mümkün olacağını düşünüyorum.

Bu düşündüğümüz antoloji "Türk halklarının çocuk edebiyatı antolojisi" adlı ortak bir konuda olması gerekiyor. Bu antoloji çağdaş yazarların en iyi yazdığı hikayeler, romanlar ve şiirlerinden oluşmakta olacaktır. Bu seri ders dışında okumaları için faydalı olacağını düşünüyorum. Öte yandan, çocuklar bu modern dünyada hayatı daha iyi anlamaları açısından yardımcı olacak diye düşünüyorum.

Bu yeni projenin hedefi ise, diğer akraba Türk halklarının çocuk edebiyatıyla tanışmak, onların milli yazarlarının eserleriyle tanışmak, Türk dünyasında çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerini çevirmek, genç okuyuculara ulaştırmak olacaktır.

* Doç. Dr., Filoloji Enstitüsü, Sibirya Halklarının Folkloru Bölümü. zhanna-yusha@yandex.ru

Antolojide ise çocuk edebiyatı eserlerinin genç okuyuculara eğitim, estetik, yurtseverlik gibi faydalı fonksiyonları olacaktır. Buna ek olarak, projenin ana hedefi - çocuklara okuma alışkanlığını öğretmek, hayatla ilgili düşüncelerini kendi başına savunmak, iyi ve kötüyü ayırt edebilmeyi öğretmek olacaktır.

Bu proje, sadece çocukları birleştirmek değil, aynı zamanda yazarları, tercumanları ve edebiyat eleştirmenlerini bir araya getirmek niyetindedir.

Bu yeni projeyi oluşturmak kolay değil, bu yüzden ortaya bir çok soru ve öneriler görünmektedir. Bugünkü sunumunda, projenin ana kilit noktalarını sizinle paylaşmak istiyorum.

1. Her şeyden önce, hangi Türk halklarının çocuk edebiyatı ve kaç Türk halkı bu antolojiyi temsil edebilir? Yani, bu projede yer almak isteyen Türk halkların listesini oluşturmamız gerekir.

2. Bir önemli soru şudur: bu antolojiye dahil etmek için hangi edebi kriterler ve zemin oluşturmak. Yani, biz bu ölçütlere uygun ve kesin kriterler oluşturmalıyız: genç kuşak için sanat eserleri, okuyucular için bir yazarın tarzı, hikaye, öykü, roman vs. Yayına bir edebiyat eserinin seçimi tesadüf olamaz. Bu edebiyat malzemenin büyük bir fonun yaratıcısı tarafından çalışmanın sonucu olmalıdır. Bu yüzden kaynak metin değerlendirici bir kriterdir.

3. Her bir kitabı ayrı bir halk olarak düşünmek gerekir. Veya her bir kitap ayrı bir edebiyat tarzında olmalıdır. Örneğin, Kazak çocuk edebiyatı antolojisi, Azeri çocuk antolojisi, Türk edebiyat antolojisi vs. Eğer, Kazak çocuk edebiyatı antolojisini oluşturursak orada bütün kazak çocuk yazarlarının eserleri yer almalıdır. Bu yüzden, kitabın içeriği şiir, fantezi, hikaye gibi edebiyat türlerinden zengin olmalıdır.

4. Eğer Türk kökenli halkların çocuk edebiyatı antolojisine sadece bir türden eserleri toplarsak, her halkın aynı türden eserleri yer alacaktır. Örneğin, fantezi veya roman türünde eserlerin kitabı yayınlanacak. Buraya her halkın çocuk edebiyatı yazarının fantezi veya roman türü eserleri girecek. Örneğin, Türklerin, Kırgızların, Kazakların, Altayların, Tatarların, Başkırtların, Hakasların, Yakutların, Tuvalıların roman türü eserleri bir ciltte okuyuculara sunulacak ve farklı uluslardan yazarların eserleri tanıtılacaktır.

5. Antoloji hangi dillerde yayınlanacak? Benim düşünceme göre, eser kendi dilinde ve sonra Türkçeye çevirilebilir. Eğer Türkiye'de yayınlanırsa, iki dilde olması daha doğru olur: eser kendi orijinal dilinde ve Türkçe tercümesinde olmalıdır. Neden iki dilde? Çünkü, okuyucunun, o okuduğu eserin orijinal dilinde okuması da faydalı olacak, bazen de Türkçe bilmyen okuyucu için orijinal dilde okunması da önemli olacaktır. Metinlerin orijinal dilinden tercüme edilen dilde doğruluğu ve kalitesi çok önemli yer tutacaktır.

6. Antolojinin yapısını ihtiyaca göre iyice düşünmek gerekir. Kaç ciltten oluşacak, hangi edebiyat türleri yer alacak. Çocuklar için şiir ve nesir (düzyazı) önemli diye düşünüyorum. Ama düzyazı için, örneğin, ne türler, hangi yazarların eserlerini almamız gerektiğini düşünmemiz gerekir. Hikaye, roman vs.

7. Her yayının hacmini hesaplamak gerek, kaç ciltten oluşmalı, sorumlu kişileri seçmek, hangi halkların eserlerini almak gerek, bunları hepsini iyice düşünmek önemli diye düşünüyorum.

8. Seçilen eserlerin metni iyice incelenmeli, başka bir dile çevirilirken edebi ilkelerinin geliştirilmesi de önemli olduğunu düşünüyorum.

9. Çocuklar için resimler ve görüntülü metinler ne kadar dikkat çekici olduğunu biliyoruz, o yüzden resimleri de antolojiye yerleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Eser kadar açıklayıcı resimler, çizimler önemlidir. Aynı zamanda antoloji renkli kapaklı ve renkli içerikli olursa o kadar çok okuyucu kazanacağını düşünüyorum.

10. Hangi zamanın eserlerini almamız da önemlidir. Örneğin, 20.yüzyılın başından itibaren mi, şu ana kadar mı, veya hangi dönemleri?

11. Çocukların yaşına sınır koymalı mıyız? Örneğin, ilköğretim öncesi çocuklar için, veya

okul çağında çocuklar için. Okuma, yazma bilmeyen çocuklar için antoloji yayınlanmalı mıdır?

12. Kitabın yapısını dikkatlice düşünmeliyiz. Örneğin, farklı yazarların eserlerin alfabetik sıraya göre mi, veya tek örtü altına mı olmalı? Buna ek olarak, okuyucuya antoloji hakkında açıklama olacaktır.

13. Antolojiye dahil tüm eserler ve o eserlerin yazarları hakkında da arka plan bilgileri de eşlik etmelidir.

14. Projenin finansmanı da önemli rol oynayacaktır.

15. Ve son olarak, tüm bu sorunları çözmek için çocuk yazarı üyelerden oluşan ekip oluşturmak gerekir. Her bir halktan sorumlu bir ekip olmalı.

Ayrıca, farklı dillerde konuşan edebiyatçıların, yazarların, filologların yardımı ve desteği olacağını düşünüyorum. Eğer böyle başarılı antoloji gerçekten yayınlanacaksa, önümüzde çok ciddi işler olduğunu düşünüyorum.

KAYNAKÇA

Принципы и порядок подготовки томов серии «Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока (Сост. Алексеев Н.А., Гацак В.М., Кузьмина Е.Н., Рожнова С.П., Солдатова Г.Е.). Новосибирск, 2003.

Huban Arig. Hakas Turklerinin kahramanlik destani (haz. T.B. Davletov). Ankara, 2006.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATINDAKİ SİHİRSEL UNSURLAR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Gülay KARAMAN*

ÖZET

Bireyin kişilik gelişiminde çocukluk ve gençlik dönemlerinde okuduğu kitapların önemli bir yeri vardır. Birey, etkisinde kaldığı kitap kahramanlarıyla kendini özdeşleştirirken bir yandan da kişiliğinin temellerini atar. Bu noktada, okunan kitapların bireyin ait olduğu topluma has özellik ve değerleri yansıtan, bunları yeni nesillere aktarma gücüne sahip eserler olması beklenir. Zira bu nitelikteki eserler sayesinde millî benlik ve kültür gelecek kuşaklarda yaşar, devam eder.

Günümüzde başta sinema, televizyon ve edebiyat kanalıyla olmak üzere sihir ve büyüün yeniden canlandırılmaya çalışıldığı, toplumda bu yönde olumlayıcı bir algı oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle dünya edebiyatlarından yapılan çevirilerle sihir ve büyüün fantastik edebiyat adı altında yaygınlaştığı, çocukların ve gençlerin bu tarz edebi ürünlere büyük ilgi duyduğu gözlemlenmektedir. İnsan ruhunun fantastik eserlere de ihtiyacı olduğu bir gerçek olsa da bu ihtiyacın, kaynağını kendi kültür ve edebiyatımızdan alan, sihir ve büyü noktasında medeniyetimizin bu konulara yaklaşımını yansıtan kendi eserlerimizle karşılanması bir zorunluluktur. Bu noktadan bakıldığında kendi medeniyet aynamızdaki yansımalarla yola çıkarak Türk edebi geleneğinin sunduğu zengin birikimle öz ve biçim olarak bize ait, bizi yansıtan fantastik eserler ortaya koymak mümkündür.

Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatı metinlerinden seçilen örneklerle Türk İslam medeniyetinin sihir ve büyü konularına yaklaşımı ele alınmış, çocuk ve gençlik edebiyatı yazarları için klasik Türk edebiyatı yerli bir kaynak olarak dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve gençlik edebiyatı, klasik Türk edebiyatı, mesnevi, sihir, büyü, cadı

Giriş

Büyü, tılsım, efsun, gözbağı gibi kelimelerle de karşılanan sihir, gizli birtakım yöntemlerle insan ve tabiat üzerinde olağanüstü etki yapma ilmi ya da sanatı olarak tanımlanabilir. “Bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek” (Çelebi, 1992: 170) sözlük anlamlarına uygun olarak Türk İslam kültür ve medeniyetinde sihir genel olarak hile ve aldatma ile eşdeğer görülmüştür. Tefsircilerce sihir ayeti olarak nitelenen Bakara suresinin 102. ayeti medeniyetimizin sihir ve büyü konularına yaklaşımına temel teşkil eder. Ayet şöyledir: “Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!” (Kur'an-ı Kerim Bakara, 2/102; Karaman vd, 2007). Görüldüğü gibi ayet, sihri şeytan işi kötü bir fiil olarak vasıflandırmakta, bu işi yapan sihirbaz ve büyücüler de kâfir olarak nitelemekte-

* Dr., İzmit Cahit Elginkan Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

dir. Bakara suresinin 102. ayeti bağlamında Elmalılı Hamdi Yazır'ın sihre verdiği anlam geleneksel yaklaşımı yansıtır. Buna göre sihir, oluşum sebebi uzmanı olmayan kişilere gizli kalan, görünüş itibarıyla çekici olduğu için insanda şaşkınlık ve hayranlık uyandıran şeylerin kötü amaçlarla kullanılmasıdır. Yazır'ın ifadeleriyle “*esrarengiz, gizli sebep ile incelik, dış görünüşü itibarıyla çekicilik ve bir de kötü maksat sihrin niteliğini belirler.*” (Yazır (1), 1992: 366; Karaman, 2015a: 26).

Günümüzde başta sinema, televizyon ve edebiyat kanalıyla olmak üzere sihir ve büyü'nün yeniden canlandırılmaya çalışıldığı, toplumda bu yönde olumlayıcı bir algı oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle dünya edebiyatlarından yapılan çevirilerle sihir ve büyü'nün fantastik edebiyat adı altında yaygınlaştığı, çocukların ve gençlerin bu tarz edebi ürünlere büyük ilgi duyduğu gözlemlenmektedir. Ülkemizde çocukların ve gençlerin büyük ilgi gösterdiği, toplumumuzun sihre yaklaşımını yansıtmayan, sihirbaz ve büyücülerin başkahramanlar olduğu *Harry Potter* gibi dünyaca ünlü çeviri eserler belli bir üne ve değere sahip olmakla birlikte Batı değerleri, mitolojisi ve kültürünün de taşıyıcısı konumundadırlar. Aksiyonun merakı tahrik ettiği seriler hâlindeki bu eserler hayal gücüne hitap ederek bağımlılık yapmakta, okuma kültürünü bu tarz kitaplarla kazanan çocukların ve gençlerin klasik eserleri okumaları daha da zorlaşmaktadır. Çocukluk ve gençlik yılları gibi kişiliğin temellerinin atıldığı en değerli zamanlarda, bireyin içinde bulunduğu toplumun değerlerini ve kültürel birikimini henüz tam kazanmamışken edebiyat kanalıyla yabancı kültürlerle tanışması, onların etki alanına girmesi kendi kültürüne karşı bir yabancılaşmayı beraberinde getirebilir. İnsan ruhunun fantastik eserlere de ihtiyacı olduğu bir gerçek olsa da bu ihtiyacın, kaynağını kendi kültür ve edebiyatımızdan alan, sihir ve büyü noktasında medeniyetimizin bu konulara yaklaşımını yansıtan kendi eserlerimizle karşılanması bir zorunluluktur. Bu noktadan bakıldığında kendi medeniyet aynamızdaki yansımalarla yola çıkarak Türk edebi geleneğinin sunduğu zengin birikimle öz ve biçim olarak bize ait, bizi yansıtan fantastik eserler ortaya koymak mümkündür.

1. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı İçin Yerli Bir Kaynak

Çocukluk ve gençlik dönemleri bireyin kendini tanıma ve kişiliğini oluşturmaya bakımdan son derece önemlidir. Bu dönemlerde okunacak kitapların da bu önemli amaca hizmet eder nitelikte olması beklenir. Zira bireyin ait olduğu topluma has özellik ve değerleri yansıtan, bunları yeni nesillere aktarma gücüne sahip eserler sayesinde millî benlik ve kültür gelecek kuşaklarda yaşar, devam eder. Bu açıdan bakıldığında ailelerin, öğretmenlerin, bilhassa çocuk ve gençlik edebiyatı yazarlarının sorumluluğu büyüktür. Çocuk ve gençlik edebiyatının ancak biçim ve içerik açısından nitelikli eserlerle amacına ulaşacağı unutulmamalıdır.

Hayâlî'nin “*O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler*” (Hayâlî Divanı, G53/1-2) dizisinde belirttiği gibi toplumlar genellikle kendi ürettikleri kültür eserlerinin değerini pek fark etmezler. Zira iç içe yaşadıkları, hayatlarının bir parçası olan bu değerler onlar için çok tabiidir. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi “*Bir balık için deniz ne ise, bir Türk için de asırlar boyunca içinde yaşadığı kültür odur. Fakat Türk kültür ve medeniyetiyle ve Türklerle ilk defa karşılaşan yabancılar için bunlar yeni ve orijinaldir. Bundan dolayı bir Türk'ün kendi milleti ve kültürü hakkında canlı fikirler edinmesi için onlara âdeta yabancı gözüyle bakması lazımdır.*” (Kaplan, 2013: 36). Bugün Batı dünyası kitaptan sinemaya hemen her alanda Endülüslü büyük âlim ve mutasavvıf Muhyiddin-i Arabî'yi yağıyor ve pazarlıyor. Nazan Bekiroğlu “*Muhyiddin Arabi 'okunmayan' ülkemde Simyacı 'vb' kitaplar iyi 'satıyor'.*” (Bekiroğlu, 2011: 173) derken önemli bir gerçeği vurgular. Sihir ve simya başta olmak üzere bugünün insanı için fantastik gelen ne kadar kavram ve olgu varsa Müslüman Doğu'nun yetiştirdiği bilgin, mutasavvıf ve öncü kişiler bunların mükemmel ve faydalı şekillerini ortaya koymuşlardır (Karaman, 2015a: 16). 8. yüzyılda *Orhun Kitabeleri* ile başlayan yazılı edebiyatımız esas alınırsa yaklaşık bin üç yüz yıllık Türk edebi birikimi tarihi seyri içerisinde eşsiz bir hazinedir. Yanı başımızda duran hazineyi faydalanmanın ilk şartı hazineyi fark etmek, ikinci şartı da onu tanıyıp günümüze taşımanın yollarını aramaktır. Böyle bir bilinç ve yaklaşım, çocuk ve gençlik edebiyatı için orijinal ve yerli bir kaynağın yeniden keşfi demektir.

Büyük bir sanat eseri, bir dünya klasığı olan *Faust*, bir Ortaçağ Alman efsanesine dayanır. Goethe'nin dehası, bir Ortaçağ hikâyesinden bir şaheser çıkarmıştır (Kaplan, 2013: 43). Batılılar çocuk edebiyatı için de önemli bir kaynak olarak gördükleri destan ve efsaneleri çağdaş edebiyata dönüştürürken hem edebiyatı hem de kültürü yaşatmayı amaçlamışlardır (Şirin, 1987: 342, 343). Aynı durum bizim için de geçerli olabilir. Zira Türk edebi birikiminden faydalanarak dil ve edebiyatın kültür taşıyıcılığı işlevi sayesinde yeni nesillere edebiyatımızla birlikte kültürümüzü de aktarma imkânına sahibiz. Kültür ve edebi birikimimizde sihir ile ilgili birçok kıssa, anlatı ve gelenek mevcuttur. *Dede Korkut Hikâyeleri* başta olmak üzere masalları, destanları ile halk edebiyatımız ve ayrıca klasik edebiyatımızın bizlere sunduğu malzemeyi kullanarak hem bize özgü sanat eserleri vücuda getirmiş oluruz hem de evrensele ulaşmanın ilk adımı olan yerli olmayı başarırız. Böylece, edebi mirasımız içinde geleceğe taşınan kültürel değerlerimizi de yaşatmış oluruz. Bu iş, kolay olmamakla birlikte nesillerin gayretli çalışmaları ile başarılı neticeler vereceğinden şüphe edilmemelidir.

Bu bağlamda, evrensel sihir olgusunun en güçlü motiflerinden biri olan uçma motifi söz konusu edilebilir. *Harry Potter* serisinde de gördüğümüz, sihirbaz ve büyücülerin süpürgeye binerek uçmaları meşhurdur. Klasik Türk şiirinde onlarca beyitte cadıların süpürgeye binerek uçtukları bilgisine yer verilir. Ahmet Paşa'nın

*Görüp zülfü hayâlin kirpiginde
Dedim cârûba binmiştir bu câdû* (Ahmet Paşa Divanı, G256/3)

beyti bunlardan sadece biridir. *Mantûkû't-Tayr* mesnevisinde ise “*Anadolu'da sihir ateşini yakarak içine girdiğim zaman küpe binip Horasan'a varırım.*” diyen bir cadı, küpe binerek uçuşunu dile getirir:

*Rûm ilinde sihr odına çün girem
Küpe binüben Horasan'a varam* (Gülşehrî, *Mantûkû't-Tayr*/3587)

Sihir ve büyü noktasında cadıların küpe binip uçmaları yerli bir unsurdur. Zira dilimizde “öfkeden küplere binmek” deyiimi cadıların öfkeyle küpe binip sihir yaptıkları ve uçtukları hakkındaki rivayete dayandırılır (Onay, 1996: 150; Karaman, 2015a: 464-465). Cadıların küpe binerek uçmaları, Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde,

*Eger kaynatsa çölmek taş deryâ
Binerse küpe uça tâ semâ-vâ* (Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*/6690)

“(Cadı) büyü yaparak çömlük kaynatsa deniz taşar, küpe binerse göklere kadar uçar.” beytinde de dile getirilir. Çocuk ve gençlik edebiyatı yazarları evrensel olanla birlikte, belki ondan daha önce, yerli olanı ön plana çıkarabilirlerse bu, Türk kültürünün gelecek nesillerde layıkıyla bilinip işlenmesinde önemli bir adım olacaktır.

Mistik geleneği çok iyi bilen Paulo Coelho, bizzat kendisi *Simyacı*'yı Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde geçen kısa bir hikâyeden esinlenerek kurguladığını söyler (Karaman, 2015a: 17). Şeyh Galib, bugün dünyaca ünlü mesnevisi *Hüsn ü Aşk*'ı onlarca kez okuduğu *Mesnevi*'den aldığı ilhamla yazmıştır. Şair, bu etkiyi *Hüsn ü Aşk*'ta

*Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım velî mîrî malı çaldım* (Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*/2020)

beytiyle açıkça ifade eder. Orhan Pamuk, postmodern bir anlatı olan *Kara Kitap*'ı Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ını örnek alarak kaleme almış, böylece Doğu mirasından faydalanarak çağda hitap eden eserler yazılabileceğini göstermiştir (Koçakoğlu, 2012: 176). Mevlana'nın *Mesnevi*'si, Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı başta olmak üzere klasik Türk edebiyatında birçok eser günümüz yazarları için ilham verici olabilir. Bu konuda Mehmet Kaplan “*Avrupalı sanatçılar yeni ilham kaynakları bulmak için kendilerine tamamıyla yabancı eski ve iptidai kavimlere giderken, biz neden kendi atalarımızın eserlerine sırt çevirelim? Bizler onların çocukları değil miyiz? Onları tanımak ve sevmek bize bir asalet, şeref ve derinlik duygusu kazandırır.*” (Kaplan, 2013: 47) demektedir.

Klasik Türk edebiyatı, medeniyetimizin izlerini 13. yy.dan 19. yy.a kadar takip edebileceğimiz çok zengin bir edebiyat geleneğidir. Bu edebiyat geleneğinde farklı anlam katmanlarını içerisinde barındıran beyit; toplumu tarihî, sosyal, kültürel, dini, siyasi yönleriyle yansıtan zihniyet unsurlarını estetik bir şekilde okuyucuya sunar. Bu anlamda, klasik Türk şiiri ürünlerinde eski Türklerin olduğu kadar Müslüman Türklerin hayatında da önemli bir yeri olan sihir olgusunu çeşitli özellikleriyle görmek mümkündür (Karaman, 2015b: 1503). Klasik Türk şiirinde söz konusu edilen sihir olgusu günümüz çocuk ve gençlik edebiyatındaki sihirsel unsurlar için de yerli bir kaynaktır. Hârût ve Mârût kıssası ile mesnevilerde canlı tasvirlerle fiziki ve ruhi portresi çizilen sihirbaz ve cadılar bu bağlamda zikredilebilir.

1.1. Hârût ve Mârût

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, İslam medeniyeti çevresinde gelişen klasik Türk edebiyatı için önemli bir kaynaktır. Bakara suresinin 102. ayetinde bahsedilen Hârût ve Mârût kıssasının, klasik Türk edebiyatında daha ziyade İsrailiyat kökenli anlatılarla şekillendiği görülür. Bir Doğu anlatısı olan Hârût ve Mârût, çocuk ve gençlik edebiyatı için ilham verici olabilir. Kıssadaki sihirsel unsurlar ve olağanüstülükler çocuk ve gençlik edebiyatı eserlerinde işlenerek bugüne taşınırsa zamanla evrensel çapta bizi dünyaya tanıttacak eserlere dönüşebilir.

Bakara suresinin 102. ayetinde bahsedilen Hârût ile Mârût iki melektir. Kelimeyi esreyle okuyup bunların iki melik yani padişah olduğunu söyleyenler olduğu gibi Hârût ve Mârût'un Davud ve Süleyman peygamberler olduğunu ileri sürenler de vardır. Nitekim Hz. Davud ve Hz. Süleyman *Ahd-i Atik*'e göre peygamber olmayıp padişahlardır. Hârût ve Mârût ile onların öğrettikleri şey hakkında çok söz söylenmiş, çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Elmalılı Hamdi Yazır, meleklerin haram olan bir şeyi yapmayacağı görüşüne dayanarak Hârût ve Mârût'un insanlara öğrettiği bilginin aslında sihir olmayıp kötü niyetli kişilerce kötülük için kullanmaya elverişli yüksek bir ilim olduğunu ileri sürer (Bkz.: Yazır (1), 1992: 370-371; Karaman, 2015a: 488). Buna rağmen yeryüzünde adı sihirle anılmış nice kişi ve topluluklara sihir öğrettikleri ileri sürülen Hârût ile Mârût sihir sanatının ustaları olarak kabul edilir. Bundan dolayı Hârûtluk, kimi zaman sihir ve büyü'nün öteki adı olmuştur (Karaman, 2015a: 491).

Klasik Türk edebiyatına yansımaları olmuş Kur'an'daki Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılır. Rivayete göre melekler, insanların yeryüzünde putlara tapmaları, kan dökmeleri ve günah işlemeleri karşısında şaşırır, "Yüce Allah kendini ve emirlerini elçileri vasıtasıyla insanlara bildirdiği hâlde nasıl olur da onlar küfre girer, günah işlerler?" diye sorarlar. Allah da onlara hitaben "Eğer insanlardaki şehvet sizde olsaydı, siz de onlar gibi olurdunuz." diye cevap verir. Melekler bunu mümkün görmeyip doğruluktan asla ayrılmayacaklarını söylerler. Bunun üzerine Allah onlara içlerinden iki melek seçmelerini, seçtikleri bu iki meleği insan sureti ve yaratılışında yeryüzüne göndereceğini söyler. Melekler, içlerinde en çok ibadet eden Hârût ve Mârût adlı iki meleği seçerler. Allah, bu iki meleğe yeryüzünde adaletle hükmetmeyi; şirkten, zinadan, şaraptan ve kan dökmekten sakınmalarını emreder. Hârût ve Mârût bir müddet Allah'ın bu emirleri doğrultusunda gündüzleri yeryüzünde adaletle hükmeder, geceleri göğe çıkıp ibadet ederler. Günün birinde kocasıyla geçinemeyen Zühre adlı bir kadın boşanma davası için kocası ile birlikte Hârût ve Mârût'un huzuruna çıkar. Kadın çok güzel olduğundan Hârût ve Mârût ikisi de kadına gönül kaptırıp ondan gizli bir görüşme talep ederler. Kadın önce razı olmaz, Hârût ve Mârût'un ısrarı üzerine onlara üç şart koşar: Puta tapmak, şarap içmek ve haksız yere kan dökmek. Bu üç şartı yerine getirirlerse onlarla birlikte olacağını söyler. Hârût ve Mârût başlangıçta bu şartları kabul etmezler fakat Zühre işveyi artırdıkça artırır, bunlar da daha fazla dayanamayıp "En zararsız şarap içmektir." diyerek her kötülüğün temeli olan şarap içmeye razı olurlar. Hârût ve Mârût önce şarap içer, sonra şarabın verdiği sarhoşlukla kendilerinden geçip zina eder, son olarak da bu hâlde kendilerini gören bir fakiri kendilerini haber vermesinden korktukları için öldürürler. Zühre, Hârût ve Mârût'tan ism-i azamı öğrenip göğe çıkar fakat göklerin bekçileri onun üçüncü kat gökten yukarı çıkmasına engel olurlar. Zühre, Allah tarafından bir yıldız şekline sokulur. Hârût ve Mârût ise yaptıklarından büyük bir pişmanlık ve utanç duyarlar, tekrar göğe çıkmak ister fakat buna muvaffak olamazlar. Nihayet İdris Peygamber'in aracı olmasıyla Allah, onları dünya ve ahiret azaplarından birini seçmeleri konusunda muhayyer bırakır. Hârût ve Mârût da dünya geçici olduğu için dünya azabını seçerler. Babil'de bir kuyuda

ayaklarından asılı oldukları hâlde kıyameti bekleyen bu iki melek, ağızlarına dört parmak kadar yakınlıkta olan kuyunun suyundan bir damla içemez, kuyuya yaklaşanlara sihir öğretirler (Onay, 1996: 258-259; Karaman, 2015a: 489-490; Hârût ve Mârût kıssası için ayrıca bkz.: İspir, 2004: 69-70, 353-366 ve b. 2429-2571).

Mu'înî, *Mesnevî-i Murâdiyye*'de Hârût ve Mârût'un haset etmeleri neticesinde bu cezaya çarptırıldıklarını:

N'itdi gör Hârût u Mârûta hased

Gör 'Azâzîli hasedden oldu red (Mu'înî, *Mesnevî-i Murâdiyye* /2108)

beytinde dile getirir. *Hikmet-nâme*'de Hârût ve Mârût ile ilgili olarak Şeyh Mücâhid adında bir kişinin Babil kuyusuna girip orada baş aşağı asılmış, elleri bağlı, dağlar büyüklüğünde, zift gibi kapkara o iki meleği gördüğü hikâye edilir (Bkz.: İbrâhim b. Bâlî, *Hikmet-nâme*/5748-5752; Karaman, 2015a: 490-491).

1.2. Sihirbaz, Büyücü ve Cadılar

Sihir ve büyü, olağanüstü olay ve kahramanları beraberinde getirir. Anlatıdaki olağanüstülükler çocuklar ve gençler için ilgi çekici olup hayal gücüne hitap ederek sanatsal ve estetik duyarlılığı besler. Bu sebeple çocuk ve gençlik edebiyatında sihirbaz, büyücü ve cadılar etrafında gelişen anlatıların kurgulanması yerindedir. Fakat bu karakterler çizilirken Türk İslam medeniyetinin sihir ve büyü konularına yaklaşımı dikkate alınmalıdır. Din, inançlar ve ibadetler yönüyle toplumda çok çeşitli yansımaları olan, kültürün beslendiği önemli bir kaynaktır. Türkler, İslamiyet'i kabulleriyle birlikte sihir ve büyüye kötü bir iş olarak görmüş, bu işi yapan sihirbaz ve büyücüleri dinen kâfir olarak nitelemişlerdir. Edebiyat; toplumun duyuş, düşünüş ve estetik zevkinin önemli bir aynası olduğundan bu yaklaşımı edebi eserlerde görmek mümkündür. Nitekim Türk edebiyatının önemli eserlerinin başında gelen *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olağanüstülükler bahsinde olumlu iş ve davranışlar keramet olarak nitelenip örnek gösterilirken sihir olgusu kötü kahraman Tepegöz ile ilişkilendirilir.

Basatın Tepegözü Öldürdüğü Boyu hikâyesinde Konur Koca Sarı Çoban adında bir çobanın perilerin konduğu Uzun Pınar denilen bir yerde perileri gördüğü, içlerinden birini yakaladığı ve peri kızından Oğuz'un başına bela olacak bir oğlunun dünyaya geldiği hikâye edilir (Gökyay, 1995: 127-136). Hikâyede, Tepegöz'ün bir peri olan annesi "*Oğul, sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin.*" diyerek oğlunun parmağına sihirli bir yüzük geçirir (Gökyay, 1995: 128). Bu yüzük sebebiyle, Basat'ın attığı oklar, vurduğu kılıçlar Tepegöz'e işlemez. Hikâyede Basat'ı tuzağa düşürüp öldürmek isteyen Tepegöz'ün, kendi mağarasına asılı bulunan biri kınılı, biri kınısız iki kılıcı işaret ederek Basat'a "*O kınısız keser benim başımı, git getir, benim başımı kes.*" dediği kınısız kılıç, yaklaşanı ikiye bölen sihirli bir kılıçtır (Gökyay, 1995: 133). Anadolu halk anlatılarında da içinde defneler bulunan, ağızda sihirli olduğuna inanılan kılıçların sallandığı mağaralar önemli bir yer tutar (Karaman, 2015a: 177-178). *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden başka İslamiyet'in kabulünden sonraki Türk destanları ve halk hikâyelerinde de sihir olgusu kötülük düşüncesi ile ilişkili olarak kötü kişilerce temsil edilir. *Battal Gazi Destanı*'nda halk kahramanı Battal kimi zaman cadılarla savaşıyor, onların sihirlerini okuduğu dua ile bozar. Halk hikâyelerinde, özellikle aşk temalı olanlarda sevenleri birbirinden ayıran kötü kişilerin başında sihirbaz, büyücü ve cadılar gelir.

Klasik Türk edebiyatı metinlerinden mesnevilerde çok canlı cadı tasvirlerine yer verilir. Metinlere göre, sihirbaz ve büyücülerin yüzü, kalbi gibi kara ve çirkindir. Gülşehrî'nin

Câzu yüzi böyle nûrlu olmaya

Câzular bu bildüğünü bilmeye (Gülşehrî, *Mantiku't-Tayr*/165)

beytinde ifade ettiği gibi kötü kalpli, insanlara ve topluma zarar veren menfaat düşkünü birinin yüzünün güzel ve nurlu olması düşünülemez. Bu durum, aslında kalbi temiz olan kişilerin yüzlerinin güzel olacağı yönündeki geleneksel düşünce yapısı ile de ilgilidir (Karaman, 2015a: 456-457).

Ferhâd ile Şîrîn'de cadının fiziksel özellikleri ile kişiliği arasında ilişki kurulur. Siyah saç gibi çok başlı, yankesici; harâmî gözü gibi sert ve kan dökücü, saç gibi uzun düşünen, kaşı gibi eğri söyleyen, merhametsiz, taş kalpli, su gibi her yana akıcı, ateş gibi cihanı yakan zalim bir kişi olarak tasvir edilen cadı, fiziksel özelliklerine denk düşen kötü kişiliğiyle dikkat çeker (Bkz.: Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*/6783-6789; Karaman, 2015a: 457-458). Esere göre cadı; kötü işte bedeni uyanık, gönlü ölü; sihir ve kehanet ilimlerinde cinlere ve şeytanlara ders verecek kadar usta olan kişidir. Gümüş ve altın için yapamayacağı kötülük yoktur. Hile ve aldatma üzerine bina ettiği sihirli sözleriyle bir keli övse altın başlı, sırma saçlı eder; bir genci yerse beli bükük ihtiyar eyler. Bir ölü için sagu söylese ağzından yılan gibi zehir yağar. Matem için ağlasa cihanı ağlamaktan helak eyler (Bkz.: Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*/6668-6705; Karaman, 2015a: 461-464). *Hüsrev ü Şîrîn*'de cadı; yalan ve hilesinden şeytanın bile ürktüğü, saç dökülmüş, beli iki büküm olmuş, son derece çirkin, görenin korkudan ödünün patladığı çok korkunç, zalim, yaşlı bir acuze olarak tasvir edilir. Yaptığı büyü ile yere taş yağdırır, gökteki ay'ı yere indirir, baktığı kişiyi diri komaz, anında öldürür (Bkz.: Ahmed-i Rıdvân, *Hüsrev ü Şîrîn*/2561-2569; Karaman, 2015a: 460).

Hüsni ü Aşk mesnevisinde önemli bir yer tutan Aşk'ın cadı ile mücadelesinde şairin cadıyı sembolik olarak nefis yerinde kullandığı görülür. Cadı, müridin içsel yolculuğu olan seyr ü sülûkunda maddi istek ve arzuların kaynağı olarak görülen nefistir. Aşk, nefsinin arzuları ile savaşıp Hüsni'ü hatırladığında cadının yaptığı büyü bozulur. *Hüsni ü Aşk*'ta cadı; her kılı bir yılan olan, sihirle gökten ateş ve nakışlı yılan yağdıran korkunç bir yaratık olarak tasvir edilir (Karaman, 2015a: 32, 458):

*Meşhûr o yolun başında cādū
Her mûyî yılan yalan değil bu*

*Sihir ile yağar o deste âteş
Gâhîce ef'î-i münakkaş* (Şeyh Gâlib, *Hüsni ü Aşk*/1248, 1252)

Hüsni ü Aşk'ta “Sıfât-ı Sihir-i Câdü” başlıklı bölümde (Bkz.: Şeyh Gâlib, *Hüsni ü Aşk*/1382-1401) cadı ve yaptığı sihir şu şekilde tasvir edilir: “*Derken, o peri yüzlü (Aşk), harman gibi korkunç bir ateş gördü. (Öyle bir ateş ki) üzerinde cehennemın katranına benzeyen dil dil alevler vardı. Alevlerin dumanı gökyüzüne yükselmişti. Bu bir büyüydü; ama alev şeklinde görünüyordu. İçinde bir kocakarı, dev yüzlü ve korkunç görünümlü bir cadı oturmaktaydı. (O cadı) sanki cehennemde makam tutmuş bir şeytandı da dört bir yanı kor ateş, zift ve katrandı. Başı Karadağ gibi (simsiyah); ağzı, dişleri eski ve yıkık kâfir mezarları gibi... Burnu, Moda Burnu'nun ovası gibi, kokarca yatağı ve kertenkele yuvasıydı. Alt dudağı pis kokulu bir fil leşinin hortumu gibi ta dizine kadar sarkmıştı. Çirkin renkli gözleri sanki iki kaplumbağa; kirpikleri ise yengecin ayaklarına benziyor. İki memesi, şekil olarak, sanki bir iş için baş aşağı tuttuğu iki domuzdu. İki kara çıyanı (almış da) kendine kaş yapmış; iki küme yılanı da saç edinmiş. İki kulağı; kirpi yuvası ve sıçan yatağı olan bir tarla kovuğuydu sanki. Ağzından iğrenç sular akıyor, lâğım gibi pis kokular geliyordu. Burnunda çıyanlar, fareler ve akrepler (cirit atıyor); ağzının içinde zehirli yılanlar ve kertenkeleler (kaynıyordu). Dili, tıpkı o cehennemın zebanisi gibi ateşle söyleşiyordu. Bütün büyü malzemeleri yanında bulunuyordu; sayısız köhne çanak ve bol miktarda yağ... Bir miktar yağı bir çanağa koydu mu, binlerce görüntü ortaya çıkıyordu. Kimi zaman rüzgâr gibi, bulutlara biniyor; kimi zaman da ateşlere feryat ettiriyordu. O çirkin varlık, bir yandan, yuttuğu çocukların kanı ile çocuk doğuruyor; diğer yandan da, doğurduğu çocukları tekrar yiyordu.*” (Doğan, 2008: 285, 287, 289).

Neticede sihirbaz, büyücü ve cadılar; mesnevilerde genellikle kahramanların amacına ulaşmasına engel olan yalancı, hilekâr, çirkin görünümlü, kötü kişiler olarak sunulur. Aktardığımız örnekler Türk edebi birikimi için denizden bir damla olsa da denizi tarif etmeye yeterlidir.

SONUÇ

Ülkemizde çocukların ve gençlerin büyük ilgi gösterdiği, toplumumuzun sihre yaklaşımını yansıtmayan, sihirbaz ve büyücülerin başkahramanlar olduğu çeviri eserler Batı değerleri, mitolojisi ve kültürünün de taşıyıcısıdır. Çocukluk ve gençlik yılları gibi kişiliğin temellerinin

atıldığı en değerli zamanlarda, bireyin içinde bulunduğu toplumun değerlerini ve kültürel birliğini henüz tam kazanmamışken edebiyat kanalıyla yabancı kültürlerle tanışması, onların etki alanına girmesi kendi kültürüne karşı bir yabancılaşmayı beraberinde getirebilir. Bu açıdan bakıldığında, kaynağını kendi kültür ve edebiyatımızdan alan, sihir ve büyü noktasında medeniyetimizin bu konulara yaklaşımını yansıtan eserler ortaya koymak zaruridir. İslam medeniyeti çevresinde oluşan klasik Türk edebiyatı metinleri çocuk ve gençlik edebiyatı için yerli bir kaynaktır. Mevlana'nın *Mesnevi*'si, Şeyh Galib'in *Hüsni ü Aşk*'ı başta olmak üzere klasik Türk edebiyatında birçok eser günümüz yazarları için ilham verici olabilir. Çocuk ve gençlik edebiyatı yazarları evrensel olanla birlikte, belki ondan daha önce, yerli olanı ön plana çıkarabilirlerse bu, Türk kültürünün gelecek nesillerde layıkıyla bilinip işlenmesinde önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Paşa Divanı* (1992). haz. Ali Nihad Tarlan. Ankara: Akçağ Yay.
- ALTUN, Mustafa (haz.) (ty). *İbrâhim İbn-i Bâlî'nin Hikmet-nâmesi İnceleme-Dizin*. ed. Ahmet Atilla Şentürk. www.kulturturizm.gov.tr e-kitap Kültür Eserleri 461/E.T. 25.02.2013.
- BEKİROĞLU, Nazan (2011). *Mavi Lâle*. İstanbul: Timaş Yay.
- ÇELEBİ, İlyas (1992). "Sihir". *DİA*. İstanbul: TDV Vakıf Yay., C.37, s. 170-172.
- DOĞAN, Muhammet Nur (haz.) (2008). *Şeyh Gâlib Hüsni ü Aşk Metin, Düz Yazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- DÜLGER, Elif (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ERBAY, Nazire ve ÖZBEK, Eren (2013). "Mistik ve Metafizik Bağlamda Bir Yolculuk Üçlemesi: "Hüsni ü Aşk- Hacının Yolu- Simyacı". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 1355-1374, ANKARA-TURKEY
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Hayâlî Divanı* (1992). haz. Ali Nihad Tarlan. Ankara: Akçağ Yay.
- İSPİR, Meheddin (2004). *Münîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KAPLAN, Mehmet (2013). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yay.
- KARAMAN, Gülay (2015a). *Klasik Türk Edebiyatında Sihir*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- KARAMAN, Gülay (2015b). "Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir". *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1479-1536, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8266>, ANKARA-TURKEY
- KOÇAKOĞLU, Bedia (2012). "Postmodern Bir Aynada *Hüsni ü Aşk*'ın Kırılışı". *Mediterranean Journal of Humanities*, II/2, 2012, s. 165-178.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (2007). haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yay.
- Nailî Divanı* (1990). haz. Halûk İpekten. Ankara: Akçağ Yay.
- Necatî Beg Divanı* (1992). haz. Ali Nihad Tarlan. Ankara: Akçağ Yay.
- ONAY, Ahmet Talât (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yay.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi (1987). "Mustafa Ruhi Şirin'le Çocuklar İçin Edebiyat Üzerine". *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İstanbul: Gökyüzü Yay.
- YAVUZ, Kemal (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-Nâme) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*. Ankara: Kırşehir Valiliği İl Özel İdaresi Yay, C.1-2.

- YAVUZ, Kemal (ty). *Mu‘înî’nin Mesnevî-i Murâdiyye’si*. ed. Ahmet Atilla Şentürk. www. kulturturizm.gov.tr e-kitap Kùltür Eserleri 416/E.T. 25.02.2013.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (1992). *Hak Dini Kur’an Dili* (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık vd). İstanbul: Azim Dağıtım, C.1.
- YILMAZ, Nebi (haz.) (ty). *Ahmed-i Rıdvân Rıdvâniyye İnceleme-Metin-Dizin*. dd. Ahmet Atilla Şentürk. www. kulturturizm.gov.tr e-kitap Kùltür Eserleri 515/E.T. 25.02.2013.

TEVFİK FİKRET'İN ÇOCUK ŞİİRLERİ VE ŞERMIN KİTABINDAKİ ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ

Yıldray BULUT*

ÖZET

Tevfik Fikret, Servet-i Fünûn edebiyatının lideri, şiir alanındaki en önemli sanatçısı ve Servet-i Fünûn dergisinin ilk yayın yönetmeni olarak edebiyat sahnemizdeki yerini almıştır. (Akyüz, 1995: 95) Onun en önemli özelliklerinden biri de edebiyatımızda ilk defa çocuk şiirlerinden oluşan bir eser hazırlamış olmasıdır. Şermin adını verdiği bu eserin, hece ölçüsüyle ve dönemindeki genel dil anlayışına göre çok daha sade bir dille yazılmış olması da edebiyatımız adına o dönem için önemli bir yenilik ve atılım olmuştur.

Sanatçı kişiliğinin yanı sıra normal yaşamında öğretmenlik mesleğini icra eden Fikret, Mekteb-i Sultani, Robert Kolej gibi okullarda çalışmış ve yaşamının büyük bir bölümünü çocukların ve gençlerin içinde geçirmiştir. (Parlatır, 2006: 25) Kız kardeşini genç yaşında kaybeden ve Hemşirem İçin adlı şiirini kardeşine ithaf eden Fikret (Parlatır, 2006: 31), gençlerin erken yaşta evlendirilmeleri, eğitimsiz bir hâlde hayata bırakılmaları gibi konulara karşı hassasiyet kazanmış ve kendini gençlerin eğitimlerine adanmıştır. Servet-i Fünûn dergisinde yayınlanan ilk şiirine Hasta Çocuk ismini vermesi de onun hayatında çocukların ve gençlerin ne denli yer tuttuğuna bir delildir. Zaten Fikret'in hayatının odak noktasında oğlu Halûk bulunmaktadır. Oğlu için yazmış olduğu şiirlerden oluşan Halûk'un Defteri adlı bir eseri de bulunan Fikret, bu şiirlerde oğlu Halûk vesilesiyle bütün gençlere önemli mesajlar vermektedir. Bu kitapla gençlere, medeniyet ve gelişme yolu gösterilmek istenmiştir. (Kolcu, 2008: 47) Bir babanın çocuğuna duyduğu sevgi, bayram sabahlarının aile üzerindeki olumlu birleştirici gücü ve gelecek hakkındaki öğütlerin bulunduğu şiirler ise Rûbab-ı Şikeste adlı kitabına aldığı şiirlerinde kendini göstermektedir. (Parlatır, 2006: 57)

Fikret'in asıl çocuk şiirleri, arkadaşı eğitimci Satı Bey'in açtığı çocuk mektebinde verdiği dersler sırasında oluşmuş manzumelerden meydana gelir. (Kolcu, 2008: 46) Bu şiirlerin tamamında çocuk dünyası âdeta resmedilmiştir. Şiirlerin oldukça sade bir dille yazılmış olduğu görülür. Amaç, yazılmış olan şiirlerin, çocuklar tarafından da rahatlıkla okunabilmesidir. Bu şiirler, daha sonra Şermin adını verdiği kitapta toplanacaktır. Fikret, Şermin kitabında, özlediği yeni insan tipini yetiştirmeyi hedefler. (Sınar, 2007: 184) Robert Kolej'de çalıştığı dönemde, Anglo-Sakson eğitim ve öğretim metodu ile karşılaşan Fikret, çocukların daha iradeli, kabiliyetli ve bilinçli olmaları gerektiği fikrine varmış ve bu fikirlerini hayat bilgisi ile yoğunlaşarak Şermin adlı kitabında, çocuklara şiir şeklinde sunmuştur. Fikret'in çocuklara duyduğu güvenin büyüklüğü ortadadır. Bu güven sayesinde onlara ithaf edilecek bir eser kaleme almış ve bu eserinde onlara çalışmanın önemini anlatmış ve iş üretmeye yarayan aletleri tanıtmıştır. (Enginün, 2012: 536)

Bu çalışmada, Servet-i Fünûn şiirinin öncüsü Tevfik Fikret'in yazmış olduğu çocuk şiirleri üzerinde genel olarak durulacak ve çocuklara duyduğu güvenle yazmış olduğu Şermin adlı eserinde yer alan şiirler, belli bir metoda göre incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Çocuk Şiirleri, Şermin.

Giriş

Servet-i Fünûn şairlerinden Tevfik Fikret (24 Aralık 1867-19 Ağustos 1915, doğ. ve ölm. İstanbul) Aksaray'da Mahmudiye Rüştüyesi'nde öğrenime başlamış, daha sonra Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) öğrenimine devam etmiştir. Sultani'yi birincilikle bitiren Fikret Hariciye İstişare Kalemî'nde çalışmış, Sultani'nin ilk kısmında Türkçe öğretmenliği yapmıştır. (Ne-

* Okutman Dr., Bartın Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü BARTIN yildiraybulut@hotmail.com

catigil, 2007: 415) Fikret'in hayatının dönüm noktasını ise 1895'te doğan oğlu Haluk teşkil etmiştir. Bu sıralarda Servet-i Fünûn dergisinin başına geçen Fikret aynı zamanda Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yapmaya da başlamıştır. (1896) Derginin yazı işleri müdürü iken genç şair adaylarının şiirlerini incelemiş ve bu şiirlerden dergiye alınabilecekleri seçip yayınlamış, pek çok genç şair adayına yol göstermiş ve onların ilhamı olmuştur. Unutulmamalıdır ki Fikret şiirimizde bir dönüm noktasıdır. Onunla beraber edebiyatımıza Batılı fikirler girmeye başlamış şiirimiz Batı şiirinde olduğu gibi organik bir bütünlük kazanmıştır. (Aktaş, 2009: 125)

1901-1908 arası inzivaya (Aşiyân) çekilen Fikret, 1909 yılında Mektebi Sultanî'ye müdür olmuş, müdürlükten istifasından sonra ise Robert Koleji'ndeki öğretmenlik görevine devam etmiştir. Fikret bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür. Görülmektedir ki Fikret, hayatının neredeyse her döneminde çocuklar ve gençler ile sosyal ilişkiler kurmuş, onların hayatlarına doğrudan etki eden bir kişilik yapısı sergilemiştir.

Fikret Servet-i Fünûn devrinde (1896-1901) daha çok ferdîyetçi bir yapı arz eden şiirler yazmayı tercih etmiştir. Tabiat, yaşanmış hayat sahneleri, romantik ve lirik bir hava ile onun şiirlerinde hayat bulur. 1901 sonrası ise şair, daha çok vatan sevgisi, milletin hürlüğü, memleketin içinde bulunduğu durum, toplumsal davalar hakkında şiirler yazmaya başlamış ve didaktik bir havaya bürünmüştür. Aslında bir aruz şairi olarak kabul edebileceğimiz Fikret, ölümüne yakın yazmış olduğu çocuk şiirlerinde ve ilk çocuk şiiri kitabı olarak kabul edilecek Şermin adlı eserinde hece vezni tercih etmiştir. Bu çalışmada Fikret'in genel itibarıyla çocuk şiirleri ve Şermin adlı eserindeki şiirleri üzerinde durulacak ve bu şiirler, izleksel açıdan belli bir yöneme dayanarak incelenecektir.

1.Fikret'in Çocuk Şiirleri

1896 Şubat'ında, Fikret, edebiyat sahnesinde daha yeni yeni görünmeye başlayan bir gençtir. Bu genç, şiir alanındaki ilk başarısını, ilk olarak Servet-i Fünûn dergisinde yazmış olduğu *Hasta Çocuk* adlı manzumesiyle kazanır. (Akyüz, 1995: 95) Bu şiir, Fikret'in çocuklarla ilgili yazdığı ilk şiirdir.

– Bugün biraz daha rahattı, çok şükür..
– Elbet;
Geçer, bu korkulacak şey değil,
– Fakat nevbet
Zavallı yavrucağın hâlini harâb ediyor:
Vücudu âteş içinde, dalıp gidiyor.
İlâçların da mı te'siri kalmamış acaba?
Sekiz gün oldu...
–Merak etmeyin hanım, humma...
–Hayır, Hudâya emanet, neden merâk edeyim?
Fakat kuzum, ne kadar olsa ben de valideyim!
Sekiz gün oldu, hararet devam edip duruyor.
Bakın, nabızları biçârenin nasıl vuruyor.
Sarardı, korkuyor insan bakınca ellerine,
– Üzülmeyin siz efendim, gelir çabuk yerine;
Çocuktur o... (...)

Bu manzumenin giriş kısmında görüleceği üzere Humma hastalığına yakalanmış bir çocuk, yatağında yatmaktadır ve onu muayene etmeye gelen bir doktor, çocuğun annesi ile çocuğun hastalığı hakkında konuşmaktadır. Şiirin ilerleyen kısımlarında çocuğun annesine ninem diye hitap ettiğini görmekteyiz. Bu açıdan kadının çocuğun gerçek annesi mi yoksa ona bakan ninesi mi olduğu anlaşılamamaktadır. Şermin kitabındaki pek çok şiirde de nine hitabı kullanılmıştır. Nine ifadesi, çocukluk devrinde genel itibarıyla sevilen bir kişiliktir. Muhtemeldir ki pek çok kişi ninesi tarafından büyütülmüştür ve nineler insanların hatıralarında güzel bir yer edinmiş durumdadır.

Fikret bu şiirden 15 yıl sonra yani 1911 yılında oğlu Haluk için yazdığı şiirlerden oluşan Haluk'un Defteri adlı kitabını tertip eder. (Kolcu, 2008: 47) Tefvik Fikret, Haluk'un Defteri adlı kitabındaki çoğu şiirlerinde batıcı dünya görüşüne uygun olarak idealize ettiği memleket gençliğini şekillendirmeye çalışır. (Çetin, 2007: 453)

Üç bölüm hâlinde düşünülen kitabın ilk bölümünde Ümid Ölmez, Bir Tasvir Önünde, Zelzele, Şehrâyin, Haluk'un Amentüsü, Promete gibi şiirler, ikinci bölümde Doğan Güneşe, Hakikatin Yıldızı gibi şiirler, üçüncü bölümde ise Ferdâ, Hilâl-i Ahmer gibi şiirler yer alır. İlk bölümde oğlu Halûk'a seslenen şair, onu yurdunun yükselmesi, özgürlüğe kavuşması için çalışmaya; yaşama, gerçeğe ve bilime bağlı kalmaya, acımasızlığa ve haksızlığa baş kaldırmaya çağırır. (Sever, 1996: 32) İlk bölümde yer alan Halûk'un Amentüsü adlı şiir, bilim ve tekniği önceleyen ve boş uğraşlardan uzak durmaya davet eden önemli bir eğitici şiirdir. Aklın gücüne temas edilir ve batıl olan eleştirilir:

Aklın, o büyük sâhirin i'câzı önünde
Bâtıl geçecek yerlere hüsrânla, inandım.

Birgün yapacak fen şu siyah toprağı altın
Herşey olacak kudret-i irfanla... İnandım.

Bu dizelerde görüldüğü üzere bilim insanının aydınlandıramadığı şeyleri zamanla aydınlatacak olan bir ışık gibidir. Bâtıl olan insanı kandırmaktadır ve geride tutmaktadır. İlerlemek isteyen insan irfan kudretine sahip olmak durumundadır. Bu kudret de bilimdir.

Halûk'un Vedâ adlı şiirde ülkenin içinde bulunduğu durum ve bu durumdan nasıl kurtulabileceği konu edilir. 1909 yılında oğlunu Mühendislik mesleği için İskoçya'ya göndermesi bu şiirin konusunu teşkil eder. (Parlatır, 2006: 33) Bu şiir, Fikret'in dünya görüşünün bir özeti gibidir. Dünyayı düze çıkaracak düzeni kuracak kişi oğlu şahsında birleştirdiği gençlerdir. Sanat, fen, güven, özen gibi disiplinleri aşılama çalıştığı oğlu her ne kadar onu hayal kırıklığına uğratmış olsa da asıl hedeflenen bütün gençlere öğüt vermek olmuştur. Gençler, Fikret için geleceğin aydınlatıcısı, Promete'sidirler. Fikret'in Promete şiiri bu mevzuu konu edinir. Ferdâ şiiri ise Fikret'in gençlere vasiyetnâmesi gibidir. Onlar, geleceğin kurtuluşu Ferdâ'sıdır. (Sertel, 2006: 52)

Bu gibi şiirler yazmasında, öğretmenliğinin etkili olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu meslekte oldukça başarılı olduğu, öğrencilerinin yazılarından anlaşılmaktadır. (Enginün, 2012: 536) Ruşen Eşref, Boğaz'ın Rumeli yakasını, Galatasaray'ın son sınıfında iken Tefvik Fikret'in öğrencileri her hafta bir tarihi semti gezme usulünü koymasıyla tanıdığını yazmıştır.

Fikret'in bu şiirlerden başka çocuklar ile ilgili olan şiirleri de vardır. Bu şiirlerden bazıları Ramazan Sadakası, Haluk'un Bayramı gibi şiirlerdir ve bu şiirlerin ortak özelliği yoksul ve kimsesiz çocukları konu edinen şiirler olmasıdır. Fikret bu şiirlerde bu konuyu edinmiştir çünkü o insanı üzen her şeye baş kaldıran bir şairdir. Yoksullara, düşkünlere ve çaresizlere büyük yakınlık duyar. (Sever, 1996: 36)

2. Şermin Kitabındaki Şiirlerin İncelemesi

Fikret'in çocuklara şiir yazmasının öncelikli nedeni onun çocuklara olan güvenidir. Kitabın ilk şiirini, eğitimci Satı Bey'in "Yeni Mektep"indeki "Yuva'nın minimini yavrusu" na ithaf etmiştir. Fikret bu kitabında çocuklara hayat bilgisinin verilmesini savunur, çocuğa çalışmanın önemini ve iş üretmeye yarayan aletleri tanıtır. (Enginün, 2012: 536)

Tefvik Fikret, Şermin adlı eserindeki şiirlerinde şu konuları işlemiştir: Eğitim, aile, korku, müzik, çevre ve hayvan sevgisi, ölüm, çalışmanın ve emeğin gerekliliği, masal, oyun ve çocuklara verilen öğütler.

A) Konu ve İzlek:

a) Eğitim Konulu Şiirler ve İzlekleri:

Kitapta eğitim konusunu işleyen şiirler İthaf, Şermin'in Elifbası, Mahallebim ve Mektebim, Hasbihâl ve İş Salonunda adlı şiirlerdir. Şermin'in Elifbası'nda şair, Şermin'e ve onun şahsında tüm çocuklara Arap harflerinin yazımıyla ilgili akılda kalıcı bilgiler vermekte ve bu dilin alfabesini hareketleriyle birlikte bir oyun misali açıklamaktadır. O dönemki çocuklara, bu zor alfabenin öğretilmesi açısından oyunsal metodun kullanılması oldukça akılcı bir yol olarak göze çarpar. Mahallebim ve Mektebim şiirinde yine Şermin olduğunu tahmin ettiğimiz çocuk, okuluna ve öğretmenlerine olan sevgisini dile getirmektedir. Şermin bu şiirde, özellikle coğrafi bilgisini okuluna ve öğretmenlerinin ona öğrettiklerine borçlu olduğunu ifade etmektedir. Hasbihâl şiirinde şairin çocuklara ve gençlere okumaları ve çalışmaları yönünde verdiği öğütler yer alır. Fikret genç dimağlara, araştırmacı ve sorgulayıcı olmalarını bir sohbet havasında anlatır. El tutarsa yürür sapan, eldir sapanı da yapan gibi ifadeler çalışmanın gerekliliğini gözler önüne serer. İş Salonunda adlı şiirde ayda on gün el işi hocalarıyla çalışan öğrencilerin derslerde yaptıkları ve hocalarıyla olan enstantaneleri anlatılır. Bu şiirde çalışılan yerin temiz olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

b) Aile Konulu Şiirler ve İzlekleri:

Kitapta aile konusunu işleyen şiirler, Hediye, Siyah Bacı, Rüya, Öksüz, Arı Sokar ve Ezan adlı şiirlerdir. Hediye şiirinde Şermin yine şiirin baş kişisidir. Doğum günüdür ve bu gün onun için adeta bir bayramdır. Ablasından hediye bekleyen Şermin, önce ablasının kendisine hediye almadığını sanarak üzülür; ancak daha sonra ablası onu sevindirir ve Şermin de ablasına olan sevgisini ona melek diye hitap ederek gösterir. Siyah Bacı şiirinde şiirin baş kişisi belli değildir; ancak bu çocuğun bir kız kardeşi vardır. Bu kardeşin adı Leylâ'dır. Onun yanında yatıp uyumak ise çocuğa sonsuz bir mutluluk verir. Rüya şiirinde Şermin olduğunu tahmin ettiğimiz çocuk rüyasında ninesinin kendisine soğuk davrandığını görür ve üzülerek ağlar. Fakat çocuğun babası çocuğun yanına gelir ve onu teskin eder. Çocuk gördüklerinin bir rüya olduğunu şiirin sonunda anlar. Öksüz şiirinde bir çocuk, evde anne diye hitap ettiği halasına, okulda duyduğu öksüz kelimesinin manasını sorar. Halası da çocuğa annesini kaybedenlerin öksüz olduklarını söyler. Burada dikkati çeken anne ifadesi yerine nine ifadesinin kullanılmasıdır. Pek çok çocuk şiirinde Fikret anne yerine nineyi tercih etmiştir. Arı Sokar adlı şiir hem öğüt hem de aile konularını işler. Şiirde kendisini arı sokan bir çocuk annesi tarafından yarı tatlı azarlanır. Annesinin öğüdünü dinlemeyip yaramazlık yapan çocuğu arı sokmuştur, böylece çocuk arılarla oynamanın tehlikeli olduğunu öğrenmiştir. Ezan adlı şiirde bir çocuğa babası ezanda geçen Hayya-ale'l-felâh ifadesini sorar. Cevabı bilemeyen çocuk babasından yarı şaka bir tokat yer. Babası onu camiye götürmüş fakat o uyuyakalmıştır. Şiirin sonunda büyükbabasının ölümüne üzülen çocuğu teskin edip gözyaşlarını silen yine babası olmuştur.

c) Çevre ve Hayvan Sevgisi Konulu Şiirler ve İzlekleri:

Şermin kitabında çevre ve hayvan sevgisi konulu şiirler, Papatya, Kuşlarla, Rengîn, Yaz Nine, Kış Baba, Arslan, Yazın, Kışın, Ağustos Böceği İle Karınca ve Veli Baba adlarını taşır. Bu şiirlerde Fikret'in çoğunlukla mevsimlerin güzelliği yönünden çevre tasvirleri yaptığı görülür.

Bahar olsun da seyredin
Nasıl süsler bayırları,
Zümrüt gibi çayırları
Yüze gülen o nâzenin
Gelin yüzlü papatyalar,
Altın gözlü papatyalar. (Parlatır, Çetin, 2004: 596)

(...)
Buz kesilir; zavalıcık
Ağaçların kuru, kırık,
Çırlıçıplak ağaçların

Küme küme yığın yığın
Yerde yatan soluk sarı
Ölü yüzlü yaprakları
Acı acı hışırdarmış. (Parlatır, Çetin, 2004: 607)

Hayvan sevgisinin konu edildiği şiirlerden Kuşlarla'da, özgürlük içinde uçan kuşlara özenen bir çocuğun, onlar gibi olma isteği anlatılmaktadır. Rengîn şiirinde ise beyaz, sarı ve siyah renklerden oluşan bir kediye, sahibi olan çocuk, ablasının ismi olan Rengîn'i, isim olarak verir. Ablası ilkin bu duruma oldukça bozulur; çünkü çocuk her kediyi çağırdığında ablası kendisini çağırdığını sanmaktadır. Ağustos Böceği İle Karınca şiiri ise hem çevre ve hayvan sevgisi üzerine hem de çalışmanın ve emeğin önemi üzerine vurgu yapan bir şiirdir. Herkesin az çok bildiği masal, bu şiirde yeniden işlenmiş ve çocuklara aktarılmıştır.

B) Varlık:

Bu kategoride Tevfik Fikret'in Şermin adlı kitabındaki şiirlerinde yer alan soyut ve somut varlıklar üzerinde durulacaktır. Çocukların dünyasında hangi varlıkların bulunduğu bu açıdan daha net anlaşılabilir.

Şermin kitabındaki şiirlerde yer alan somut varlıklara örnek olarak: Sütlaç, şeker, şekerleme, piyano, keman, oyuncak, bebek, kedi, köpek, kuş, papatya, kitap verilebilir. Görülmektedir ki somut varlıklar hep çocuklar için eğlenceli olan şeylerdir. Dehşet verici, korkutucu hiçbir somut varlığa şiirlerde yer verilmemiştir. Çoğunlukla çocuğu oyuna sevk edecek varlıklar tercih edilmiştir. Kitaptaki soyut varlıklara örnek olarak ise umacı, cadı, hafıza ve canavar gibi ifadeler söylenebilir. Bir iki şiir dışında soyut varlık kullanımına gidilmemiştir.

C) Düşünce:

Düşünce kategorisinde anlatılmak istenen şey lirik, epik, satirik, didaktik, pastoral, hamasî gibi isimlerle anılan şiir türleridir. Fikret'in çocuk şiirleri çoğunlukla didaktik, pastoral ve lirik özellikler taşır. Epik, satirik, hikemî ya da hamasî özellikler çocuk şiirlerinin genelinde yer almaz.

D) Görüntü:

Bu kategoride Şermin kitabındaki şiirlerde yer alan öznel ve nesnel görüntüler üzerinde durulacaktır. Şiirlerde rastlanan öznel görüntülere örnek olarak:

Yuva şefkat yuvasıdır,
Ninelerdir onu yapan (Parlatır, Çetin, 2004: 577),

Ağabeyim iyi çalar,
Bana da meşk ettirecek.
Onun da birkaç kemani var,
Birini bana verecek;
Hepsinin de güzel sesi... (Parlatır, Çetin, 2004: 587)

Marangozum ben beş gündür...
Çalışan her işi görür;
İnsan için san'at çoktur,
Yapılmayacak iş yoktur. (Parlatır, Çetin, 2004: 613)
verilebilir. Şiirlerin çoğunda öznel görüntüler yer aldığını söylemek gerekir. Şair, çocukların dünyasını yine çocuklara anlattırırken nesnel ifadeler kullanmayı tercih etmemiştir. Çocukların daha çocuk yaşta herkes için genel geçer ifadeler kullanmasını beklemek yanlış olacaktır. Şiirlerde geçen nesnel ifadelere örnek olarak ise:

-Hangi harfler kalındırlar?

-Ha; hı, sat, dat, tı, zı, ayın (...) (Parlatır, Çetin, 2004: 578)

Bir yaz günü, sabah erken

İki yolcu aynı köyden

Kasabaya gidiyordu;

“Yolcu kısmı yolda gerek!”

Koşmasını söyleyerek. (Parlatır, Çetin, 2004: 629) verilebilir.

SONUÇ

Tevfik Fikret’e göre geleceğin Türkiye’sini kuracak olan Türk gençliği, ona göre batılı bilgi, görgü ve fikirlerle mücehhez olan bir kişiliğe sahip olmalıdır. Oğlu Haluk, yol gösterdiği ve ülkede batılı anlamda bir dönüşümü gerçekleştirecek gençliğin temsilcisi ve sembolüdür. (Çetin, 2007: 454) Bu sembol, hemen birdenbire kişiliğini kazanan bir sembol değildir. Gençliği mevcut hâle getirebilmek için daha çocukluk devrinden itibaren eğitim ve yönlendirme gereklidir. Bir öğretmen bu yönlendirmeyi, çocuklara okullarında öğretmenlik yaparak kazandırabilir. Onlara gerekli dersleri verir, hayatı, fenni ve matematiği öğretir. Bir sanat ve edebiyat adamı ise öğrencilere bizzat ulaşma şansına sahip değildir. Onun yönlendirmesi, eserleri ve fikirleri yoluyla olabilecektir. Fikret her iki yönlendirmeyi yapmayı başarmış bir şahsiyettir. Hem öğretmenlik yoluyla hem de verdiği eserlerle çocukları ve gençleri eğitmiş, onları arzulanan şahsiyetler yapabilmek için uğraşmıştır.

Gerek Şermin eseri, gerekse önceki eserleri, Fikret’in çocukları ve gençleri geleceğe hazırlamak için yazdığı eserler olmuştur. Çeşitli yollarla onlara hayat dersi vermeye gayret etmiştir. Bu gayret sadece o zamanki değil günümüzdeki çocuklar ve gençler tarafından da görülüp uygulamaya geçirilmeli, geçmişine bağlı, geleceği yönlendirme açısından pozitif anlamda kaygılı ve belli amaçları olan çocuklar ve gençler yetiştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Parlatır, İsmail (2006). *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Parlatır, İsmail; Çetin, Nurullah (2004). *Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çetin, Nurullah (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kolcu, Ali İhsan (2008). *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Sınar, Alev (2006). *Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Araştırmaları*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul.

Enginün, İnci (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Necatigil, Behçet (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Aktaş, Şerif (2009). *Şiir Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Sever, Sedat (1996). *Tevfik Fikret ve Çocuk Şiirleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Ankara.

Sertel, Sabiha, (2006). *İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

DOĞUM TARİHLERİNE VE KİTAPLARIN BASIM YILLARINA GÖRE ÇOCUK KİTABI YAZARLARININ KONU SEÇİMİNDEKİ FARKLILIKLAR

Neslihan KARAKUŞ*

ÖZET

Bu çalışma, çocuk edebiyatı kapsamında yer alan kitapların konularının, yazarlarına ve basım yıllarına göre ne tür farklılıklar gösterdiklerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Yapılan ön araştırmada yazarların doğum tarihlerine göre konu seçimlerinde farklılıklar olduğu göze çarpmıştır. Araştırma 15 yazarın 30 kitabı ile sınırlı tutulmuştur. Örneklem seçiminde yazarların doğum tarihlerine göre farklı olması hedeflenmiş ve bu hedef kapsamında 1911-1966 yılları arasında doğan 15 yazar tespit edilmiştir. Yazar seçiminde başka bir değerlendirme kriteri aranmamıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada veri toplama aracı olarak kategorisel içerik analizi kullanılarak veriler toplanmış ve yazarlar doğum tarihlerine göre sıralanarak, kitaplarının konularına göre kategorilere ayrılmıştır. Toplanan veriler “doğum tarihi, yazıldığı dönem ve konu bağlamında” ele alınarak yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk kitabı, çocuk edebiyatı yazarı.

1. GİRİŞ

Çocuğun kitapla tanışması ne kadar erken olursa, kitap sevgisi kazanmasının adımları da o kadar erken atılmış olur. Kişilik gelişimi, sosyal gelişimi, zihinsel gelişimi ve dil gelişimi olarak dört ana başlık altında değerlendirilebilecek olan gelişimin dört aşaması da önemlidir ve kitap, çocuk gelişimini her yönden etkileyen yegâne araçtır. Çocuklara küçük yaşlardan itibaren nitelikli kitap okuma ve anlatma onların deneyimlerini genişletmekte, sözcük bilgilerini arttırmakta ve dile karşı hassasiyetlerini geliştirmektedir. Çocuk eğer okul öncesi dönemde tekerleme, hikâye, masal gibi edebî metinleri dinlemeyi öğrenirse, okul döneminde okumayı da sabır ve zevkle öğrenecektir. Çocuğun zengin dil deneyimi için çocuk edebiyatı, her zaman hazır ve temin edilebilir bir kaynaktır (Gönen, 2005).

Okul öncesi eğitim ile kitapların dünyasına adım atan çocuk, eğitim hayatı boyunca onlardan pek çok konuda yararlanmaya devam edecektir. “Okuma yazmayı öğrenen ve bundan büyük bir haz duyan çocuk, bu yeni gelişim döneminde, farklı isteklerinin yanında, edebiyat eserlerinden de yararlanma gereksinimi duymaktadır. İşte bu dönemden başlayarak, çocuklara Türkçenin her yönden ustalıklı işlendiği edebiyat ürünlerinin sunulması gerekir (Sever, 1993).

Türkiye’de çocuk edebiyatı çalışmalarının hızı giderek artmaktadır. Çocuk için ve çocuğa göre yazan yazarlar da bu hızla orantılı bir şekilde artış göstermektedir. Bir kitabın kahramanının çocuk olması, o kitabın çocuk kitabı olması için yeterli değildir. Fakat uzun yıllar bu böyle algılanmış ve sosyal içerikli kitaplar, kahramanı çocuk olduğu için çocuklara sunulmuştur. Şüphesiz böyle olduğu halde çocuk gelişimine katkı sağlayan eserler mevcuttur. Rıfat Ilgaz’ın, Kemal Özer’in, Muzaffer İzgü’nün, Aziz Nesin’in bazı kitapları örnek olarak verilebilir. Sosyal ve toplumsal duruşlarıyla çocuğun üstünde bir imaj çizirken çocuk kahramanlarıyla çocuğun seviyesine inmeyi başaran bu eserler, çocuklar için değerlidir demek yanlıştır. Bu nedenle araştırma için seçilen kitapların hitap ettiği yaş grupları belirlenirken alt sınır belirlenmiş, üst sınır ise koyulmamıştır. Çünkü çocuğa hitap eden kitap, yetişkine de hitap edebilmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. neslihanoksuz61@gmail.com

Konu ve tema belirlemede de titizlikle çalışılmış ve mümkün olduğunca kısa açıklamalarla konu ve tema belirlenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan konu ve tema tanımlarını hatırlamak yerinde olacaktır.

Tema: Karatay’a göre yazarın hikâyeyi yazma amacıdır (Karatay, 2011: 97). Sever (1995), çocuk kitaplarında, yazarın aktarmak istediği tema ve çocuklarda geliştirmeyi amaçladığı davranışların açık seçik belirtilmesi gerektiğini belirtirken, Seven (2011) ise tema için ana fikir kelimesini de kullanmakta ve eserde iletilmek istenen temel duygu ve düşüncüyü tema olarak tanımlamaktadır.

Konu: Çocuk kitaplarında konu seçimi içerikle ilgili önemli unsurlardan biridir. Çünkü kitapta ele alınan konu çocuk için ilgi çekici olmalı ve onu okumaya teşvik etmelidir. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarını ele almayan bir kitap çocuğun okuma isteğini azaltacak, kitaptan uzaklaşmasına sebep olacaktır (Karatay, 2011: 96). Çocuk kitaplarında konu basit bir olay ve tema içermelidir; konu çocuğun yaş düzeyine uygun olmalıdır (Gönen ve diğerleri, 2011: 252).

Dil ve Üslup: Yapıtın dili sade ve açık, anlatımı sürükleyici olmalıdır. Paragraflar 3-5 cümleyi geçmemeli; sözcükler, çocuğun sözcük dağarcığını geliştirici nitelikte olmalıdır. Yapıtlarda kullanılan bilinmeyen sözcük sayısı çocuğun gelişimine uygun; çocuk dünyasıyla ilişkili; kitap yazım ve noktalama açısından kusursuz olmalıdır (Demircan, 2006: 14). Dil hatalarından arınmış çocuk kitapları, çocuğun beğenisini kazanacak, çocuğa büyük yararlar sağlayacak olan okuma alışkanlığını kazanmanın temelini atacaktır (Özkan ve Yılmaz, 2006:767).

Kahraman/Karakter: Bu iki kavram birbirinden farklıdır. Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse karakter (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1078); roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde en önemli kişi kahraman (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1035) olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bir kitapta birden çok karakter olabilir ama kahraman bir tanedir. Kitaplardaki kahraman ve karakterler son derece önemlidir. Çünkü çocuklar okudukları kitaplardaki kahraman ya da karakterlerle özdeşim kurarlar (Bulut ve Kuşdemir, 2013: 218; Karakuş, 2011: 194).

Araştırmanın Problemi

Bu çalışmada “Doğum tarihlerine ve kitapların basım yıllarına göre çocuk kitabı yazarlarının konu seçiminde farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır.

Araştırmanın Alt Problemleri:

1. Doğum tarihlerine göre yazarların konu seçimleri nasıldır?
2. Çocuk edebiyatı yazarlarının, kitaplarının basım tarihlerine göre konu seçimlerinde farklılık var mıdır?
3. Çocuk yayıncılığı 1911-1966 yılları arasında doğan yazarların konu seçimlerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın Amaç ve Önemi:

Türkiye’de çocuk yayıncılığı her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. Ülkenin durumu, sosyokültürel yapı, eğitim düzeyi, arz ve talep çocuk kitaplarının niteliğini ve niceliğini doğrudan etkilemektedir. Araştırmanın amacı yazarların doğum tarihine göre konu seçimlerindeki farklılıkları tespit etmektir. Böylelikle Türkiye’deki çocuk yayıncılığının gelişim süreci ile ilgili değerlendirme yapmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi:

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması amaçlanan olgu ya da olaylar hakkında bilgilerin yer aldığı yazılı materyallerin analizini kapsayan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Araştırmada bu yöntemle 15 yazara ait toplam 30 kitaba ilişkin doküman incelenmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları:

Bu çalışma;

1. 1911-1966 yılları arasında doğan 15 yazar ile,
2. Bu yazarlara ait 30 kitap ile sınırlı tutulmuştur.

Yazarlar ve kitapları şöyledir: Rıfat Ilgaz (1911): Cankurtaran Yılmaz, Bacaksız Okulda; Muzaffer İzgü (1933): Yumurtadan Çıkan Öğretmen, Hayri Potur ve Pempirik; Gülten Dayıoğlu (1935): Ben Büyüyünce, Dünya Çocukların Olsa; Kemal Özer (1935): Trenler Ne Güzeldir, Çiçek Dürbünü; Cahit Zarifoğlu (1940): Katıraslan, Serçekuş; Çetin Öner (1943): Gülibik, Portakal; Bilgin Adalı (1944): Zaman Bisikleti, Havşan Öyküleri; Seza Kutlar Aksoy (1945): Nun Gelince, Uğur Böceğinin Mutluluk Hapları; Yalvaç Ural (1945): Müzik Satan Çocuklar, Kahraman Süvariler; Aytül Akal (1952): Babam Duymasın, Oğlum Ben Çocukken; Fatih Erdoğan (1954): Korsan Kitap Çetesi, Sihirli Kitap; Mustafa Ruhi Şirin (1955): Geceleri Mızıka Çalan Kedi, Guguklu Saatin Kumrusu; Sevim Ak (1958): Domates Saçlı Kız, Mahalle Sineması; Mavisel Yener (1962): Mavi Elma, Mavi Zamanlar; Mevlana İdris Zengin (1966): Filozof Köpek, Profesör Haşır Huşur.

Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi:

Araştırmada 15 yazara ait 30 kitap incelemeye alınmıştır. Uzman görüşleri çerçevesinde seçilen bu kitaplar, öncelikle 5 uzmana gösterilmiş ve uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda uygun bulunan kitaplar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Uzman Görüşü bilimsel çalışmanın güvenilirliğinin ve geçerliliğinin ölçülmesi için uygulanan yöntemdir. Hazırlanan uzman değerlendirme formlarının (UDF) uzmanlar tarafından doldurulduktan sonra değerlendirilmesi ile çalışmaya yön verir. Uzman görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, özünde nitel çalışmalardır. Kapsam geçerlilik oranları ve kapsam geçerlilik indeksleri; uzman görüşlerine dayalı nitel çalışmaları, istatistiksel nicel çalışmalara dönüştürmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Yurdagül, 2005).

Araştırmada 15 yazara ait 30 kitaba ilişkin elde edilen dokümanlar içerik analiziyle incelenmiştir. İçerik analizi “sözel, yazılı veya diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır” (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22). Araştırma verilerinin analizinde kategorisel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analizde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259).

İçerik analizinin bir alt başlığı olan kategorisel analiz genel olarak belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesi ve ardından bu birimlerin önceden saptanmış ölçütlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasıdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 90; Bilgin, 2006: 19). Kategorisel analizde de frekans saptaması yapılır. Böylelikle kategorilerin kendi aralarındaki yoğunluk ve önemi tespit edilmiş olur (Bilgin, 2006: 20). Ayrıca içerik analizi yalnızca metinler üzerinde kullanılan bir teknik değildir. Öğrenci resimleri gibi görsellerin, televizyon programlarının, çekimlerin incelenmesinde de kullanılır (Büyüköztürk vd., 2014: 246).

Bu analiz türü ile gerçekleştirilen araştırmada 1911-1966 yılları arasında doğan 15 yazarın 30 kitabı “konu, tema, dil ve anlatım özellikleri, çocuk gerçekliğine uygunluk, çocuğa yönelik” kategorileri açısından sınıflandırılmış. Bu sınıflandırma sonrasında benzerlik ve farklılıklara göre kategorilerin yoğunluğunu belirlemek amacıyla her kategoriye ilişkin frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak tablolaştırılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için elde edilen veriler birbirinden bağımsız iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların ve araştırmacının, kod ve tema listelerine ilişkin yaptıkları değerlendirmelerde görüş ayrılığına düşülen durumlarda diğer uzmanla yeniden kodlama yapılmış, görüş birliği ve görüş ayrılığı olan kodlamalar tespit edilmiştir. Uzmanların ve araştırmacının yaptıkları değerlendirmeler sonucunda yapılan karşılaştırmalarda, görüş birliği ve ayrılığı olan kodlamalar tespit edilmiştir. Araştırmacı ve uzmanlar arasındaki görüş birliği ve ayrılıklarının araştırmanın güvenilirliği üzerindeki etkisi ise Miles ve Huberman’ın (1994) formülünden $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ yararlanılarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, araştırmacı ve iki uzmanın görüşleri arasındaki uzlaşma (güvenirlik) sırasıyla %92 ve %93 olarak bulunmuştur.

2. BULGULAR ve YORUMLAR

2.1. Rifat Ilgaz

1911 yılında doğan yazarın incelenen iki kitabının kahramanı da çocuktur. Fakat bu çocuklar günümüz Türkiye'sinin değil 80'li yılların çocuklarıdır. Bugünün çocukları o dönemlerin yaşam koşullarını bilmediği için kitapta anlatılanlar onlara biraz farklı gelebilir. O dönemleri öğrenmesi açısından başarılı bir kitaptır. İncelenen iki eserde de toplumsal konulara ağırlık verilmiştir. Birinde maddi imkânsızlıklar sebebi ile yaz tatilini çalışarak geçirmek zorunda olan bir çocuk kitabın ana temasını oluştururken, diğerinde çocuk psikolojisinden anlamayan, öğrencisinin davranışlarını yanlış değerlendiren bir öğretmenin öğrencisinin hayatında sebep olduğu olumsuzluklar durumlar anlatılmaktadır. İki eser de toplumsal eleştiri yapması yönünden dikkat çekicidir. Konular gerçek hayattan esinlenerek oluşturulmuştur. Cankurtan Yılmaz isimli kitap 10 yaş üstü, Bacaksız Okulda isimli kitap ise 8 yaş üstü çocuklar için uygun bulunmuştur.

Tablo 1. Rifat Ilgaz (1911)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dili ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Cankurtaran Yılmaz	1979	Çocuk işçi Yılmaz'ın yaz tatilinde yaşadıkları	Karşılık beklemeden iyilik yapmak	sade ve anlaşılır bir dil	Uygundur 10 yaş ve üstü	Uygundur
Bacaksız Okulda	1980	Bahri'nin mahalle arkadaşları ile maceraları ve öğretmenin ona karşı yanlış tutumları	Başkalarına zarar verecek davranışlardan kaçınılmalıdır	sade, anlaşılır günlük bir dil	Uygundur, 8 yaş ve üstü	Uygundur o günün yaşam koşulları ile bugün farklıdır

2.2. Muzaffer İzgü

Muzaffer İzgü'nün incelenen ilk kitabı 1981'de basılan Yumurtadan Çıkan Öğretmen isimli kitabıdır. Kitapta birbirinden bağımsız 7 hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerde maddi imkânsızlıklar ve toplumsal sorunlar işlenmektedir. 2009'da yazılan Harry Potur ve Pempirik ise incelenen ilk kitaba göre oldukça farklıdır. Çocukların olumlu davranışlar geliştirmelerine ortam sağlayan kitap yardımseverlik ve kitap sevgisi üzerine kurgulanmıştır. Yumurtadan Çıkan Öğretmen kitabındaki hikâyelerin konuları çocuklar için ağır gelebilir. Ama çocukların empati kurma yeteneklerinin gelişmesi için okumaları gerekli. İki kitapta da kahramanın çocuk olduğu görülmektedir. 1981 baskılı ilk kitap gerçek hayattan esinlenerek oluşturulmuşken, 2009 baskılı 2. Kitap kurgusal bir özellik taşımaktadır ve fantastik öğeler içermektedir. İki kitabın da 8 yaş ve üstü çocuklar için uygun olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2. Muzaffer İzgü (1933)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Yumurtadan Çıkan Öğretmen	1981	Pınarın öğretmenini pazarda yumurta satar-ken görmesi	Ana tema, sosyal hayattaki mecburiyetlerin getirdiği zorluklardır	İçten, anlaşılır bir dili vardır	Uygundur 8 yaş ve üstü	Çocuğa göre ağır olabilir
Hayri Potur ve Pempirik	2009	Hayri Potur'un sihir yardımıyla kitabı olmayan çocuklara kitap göndermesi	Yardımseverlik kütüphane ve kitap sevgisi	Anlatım kısa, duru ve içtendir	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur

2.3. Gülten Dayıoğlu

Dayıoğlu'nun incelenen iki kitabında da dilin akıcı olduğu fakat günümüzde kullanılabilirliğini yitirmiş kelimelerin çokça yer aldığı görülmüştür. Konu seçimleri de önemlidir. 1979'da basılan "Ben büyüyünce" isimli eserinde kan davası anlatılmaktadır. Toplumsal bir sorun olan kan davası bugün eskisi kadar gündemde değildir. 2. Kitabının konusu olan düşmanlık ve savaş ise güncelliğini hiç yitirmeyen bir konudur. İki kitapta da konu gerçek hayattan alınmıştır. Fakat "Dünya Çocukların Olsa" biraz daha ütöpik bir eserdir ve fantastik öğeler içermektedir. İncelenen ilk kitabın kahramanı bir çocuk, ikincinin ise bütün dünya çocuklarıdır. Konuları ve anlatım özellikleri açısından iki kitabın da 10 yaş ve üstü için uygun olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3. Gülten Dayıoğlu (1935)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Ben Büyüyünce	1979	Kan davası sebebiyle anne babasından ayrılan bir çocuğun dramı	Öç alma isteğinin yanlışlığı ve yaşama hakkı	Dil akıcı fakat ağırdır	Kitabın bazı bölümleri pek uygun değildir	Bazı ifadeler çocuğa göre değildir
Dünya Çocukların Olsa	1981	İki düşman yarıkürenin insanları	Yıkıcı olmak yerine yapıcı olabilmek	Bilinmeyen kelimeler günümüz çocuklarına göre fazla	10 yaş ve üstü	Uygundur

2.4. Kemal Özer

Sade, yalın bir dil kullanan yazarın 1983 baskılı "Trenler Ne Güzeldir" isimli kitabında daha gerçekçi bir konu seçtiği görülmektedir. 1994 baskılı "Çiçek Dürbünü"nde ise çocukları hayal dünyalarına girmekte ve soyut kavramlara ağırlık vermektedir. 1. Kitap daha gerçekçi, ikinci kitap daha ütöpiktir. İki kitapta da kahraman çocuktur. İncelenen ilk kitap, günümüzden farklı bir İstanbul'u anlatmaktadır. Kitabın kahramanı babası vatman (tren sürücüsü) olan bir çocuktur. Çocuk okurlar tarih kitaplarında öğrendikleri 2. Dünya savaşının, savaşa girmediği halde Türkiye'yi nasıl etkilediğini bizzat kitabın çocuk kahramanının gözünden görebilmektedirler. Anlatıcı çocuktur. Yazar çocukluk anılarını anlatır. 1994 baskılı kitapta ise yazar, daha çok çocukların hayal dünyasına hitap etmek için yazıyor gibidir. Çiçek dürbünü ile kurulan hayaller, dünyada keşfedilmesi gereken ne kadar çok güzellik olduğunu çocuklara düşündürmektedir. Soyut kavramların çok olması 8 yaş ve üstü için uygun görülen eserin anlaşılmasını zorlaştırır da somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçişte çocukların bilişsel gelişimleri için katkı sağlayıcı olarak nitelendirilebilir. 8 yaş ve üstü için uygun olduğu düşünülen iki kitap, konu ve konunun işleniş bakımından birbirinden çok farklıdır.

Tablo 4. Kemal Özer (1935)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Trenler Ne Güzeldir	1983	Babası vatman olan çocuğun gözünden İstanbul	Savaşın olumsuz etkileri	Şiirsel bir anlatım vardır. Olay ve mekân tasvirleri çok başarılıdır.	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur.
Çiçek Dürbünü	1994	Kahramanın çiçek dürbünü ile tanışma hikâyesini	Hayatta keşfedilmeyi bekleyen güzellikler	Şiirsel bir üslup vardır. Kısa, yalın ve günlük dil	Uygundur 8 yaş ve üstü	Soyut kavramlar 8 yaş için zor olabilir

2.5. Cahit Zarifoğlu

Masal türüne yakın incelenen iki kitabı da çocukların hayal dünyalarını geliştirecek niteliktedir ve ikisi de çocuklar için yazılmıştır. 1983 baskılı iki eserin dili de günümüz çocukları için biraz ağırdır. Bilinmeyen kelime sayısı fazladır. İki eser de çocuklar için yazılmış olsa da büyükler tarafından da zevkle okunmaktadır. Katıraslan'da aslan ile tilkinin yol hikâyesi anlatılırken Serçekeş'ta da küçük bir serçenin avcı ile mücadelesi anlatılmaktadır. İki eserde de teşhis ve intak sanatından yararlanıldığı görülmektedir. İncelenen kitaplar bu özellikleri ile konusu gerçek hayattan alınan ama tür olarak hayvan masalları arasında sayabilecek eserlerdir. Katıraslan 8 yaş ve üstü, Serçekeş ise dilinin ve anlatımının biraz daha ağır olduğu düşünüldüğünde 10 yaş ve üstü çocuklar için uygun görülmüştür.

Tablo 5. Cahit Zarifoğlu (1940)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Katıraslan	1983	Aslan ile tilkinin yol hikâyesi anlatılmaktadır.	Güven önemlidir. Çıkar ilişkisi ve hırsızlık kötüdür	Açık ve anlaşılır. Anlamayı zorlaştıracak kelimeler	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur
Serçekeş	1983	Serçekeşün avcı ile olan diyalogu	Her canlı doğanın bir parçasıdır	Şiirsel bir üslup, çok devrik cümle	Uygundur 10 yaş ve üstü	Biraz ağır gelebilir

2.6. Çetin Öner

Sade ve anlaşılır bir dil kullanan Çetin Öner 1945 doğumludur. Çalışma kapsamında incelenen kitaplarında iki önemli kavrama yer verdiği görülmektedir. Biri küçük şeylerle mutlu olabilmek, diğeri de dostluk. İki eserin konuları da gerçek hayattan kesitler sunmaktadır ve iki kitabın kahramanları da çocuktur. Sade, açık, özgün bir dil kullanan yazar Portakal isimli kitabında yöre ağzının konuşma özelliklerine yer vermiştir. Aşir ve İzbat çok iyi iki dosttur ve aynı zamanda sütkardeşler. İzbat'ın kardeşi hasta olur. Dedeleri iyileşebilmesi için portakal yemesi gerektiğini söyler. İki arkadaşın portakal ararken yaşadıkları maceralar kitabın konusunu teşkil eder. İlk kitapta küçük şeylerle mutlu olabilmek teması üzerinde durulurken, ikinci kitapta dostluğun önemi üzerinde durulmuştur.

Tablo 6. Çetin Öner (1945)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Gülibik	1975	Yoksul bir çocuk, bir horozla kurduğu dostluk	Küçük şeylerle mutlu olabilmek	Duru, açık, sade, yalın, özgün ve doğal	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur
Portakal	2000	İki dost Aşir ve İzbat'ın portakal arama maceraları	Dostluğun önemi	Duru, açık, sade	Uygundur 9 yaş ve üstü	Uygundur

2.7. Bilgin Adalı

İncelenen kitaplardan çocukların hayal dünyasını geliştirecek nitelikte olan "Zaman Bisikleti" isimli kitap 2004 basımlıdır. Bilimkurgu ve fantastik öğeler içeren kitabın kahramanları iki kardeş ve babalarıdır. İncelenen iki kitapta da çocuk kahramanlar dikkat çekmektedir. İkisinde de Damla ve Yağmur isimli kız kardeşler kitabın insan kahramanlarıdır. Havşan öykülerinin önemli diğer kahramanı ise kitaba adını veren Tavşan Zıpzip'tir. Bu kitap da fantastik öğeler içermektedir.

Tablo 7. Bilgin Adalı (1944)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Zaman Bisikleti	2004	İki kardeş Yağmur ve Damlanın zaman bisikleti ile yolculukları	Tarihe yolculuk	Akıcı ve zengin bir dil	Uygundur 9 yaş ve üstü	Uygundur
Havşan Öyküleri	2002	Yağmur ve Damla'nın piknikte tanıştıkları konuşan Tavşan Zıpzip-la maceraları	Sevgi (hayvan sevgisi)	Sade ve anlaşılır bir dil	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur

2.8. Seza Kutlar Aksoy

2002 basımı olan incelenen ilk eser, çocukların hayal dünyasını harekete geçiren fantastik yapıda bir kitaptır ve kahramanı Cansu adında bir kız çocuğudur. Büyüme ve kişilik kazanma süreçleri, anne baba - çocuk ilişkileri, eğitim ve çevre sorunları gibi çeşitli konular üzerine düşünmeye davet eden Nun bebek, çocuk gerçekliğini göz önünde bulunduran bir anlayışla bunu öğreticiliğe düşmeden başarmaktadır. Yaş grubu olarak 8 yaş ve üstü için nitelendirebileceğimi eser fantastik bir yapı sergiliyor olsa da bir tarafıyla oldukça gerçektir. İncelenen ikinci eserin başkahramanı bir uğur böceğidir. Yaş düzeyi olarak daha küçük yaşlara hitap eder. 5 yaş ve üstü olarak nitelendirilebilecek kitap, oyun çağı çocuğu için oyunun ve eğlencenin ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Uğurböceği Cıra, beneklerinin sayısını dokuza tamamlamak için annesinin yanından ayrılmak zorundadır. Parlak beneklerine büyümlü üç sözcüğü bulduğunda kavuşacaktır. Bu üç kelime Kahkaha, Hayal gücü ve Oyundur. Çocuk okurlarına Sevgi, neşe ve hayal kurmanın önemini kavratmak isteyen kitap, oyun çağı çocukları için uygundur.

Tablo 8. Seza Kutlar Aksoy (1945)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Nun Gelince	2002	Cansu'nun Nun bebeği bulması ile hayatının değişmesi	Bencil olmamak	Sade, yalın ve anlaşılır bir dil	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur
Uğur Böceğinin Mutluluk Hapları	2013	Uğurböceğinin maceraları	Sevgi, neşe ve hayal kurmak	Betimlemeler ve deyimlerle zengin bir ifade gücü vardır	Uygundur 5 yaş ve üstü	Uygundur

2.9. Yalvaç Ural

Yazarın incelenen ilk kitabı 1979 yılında "Uluslararası Çocuk Kitapları Fuarı"nda Şiir Birincilik Ödülü aldı. Daha sonra birçok dünya diline çevrilen eser, Makedonya'da yardımcı ders kitabı olarak okutuldu. Ayrıca dünyada Çingenece basılan ilk çocuk kitabı özelliğine sahip. Yoksul bir çingene ailesinin oğlunun para kazanmak için çalışması ve bu sırada başından geçenleri konu edinen kitap şiirsel bir dille yazılmıştır. Gerçektir, gerçek olduğu kadar da sıcaktır. Kahramanı keman çalan bir çocuk olan Sali'dir. Toplumsal bir geçişi çocuklara hissederek ve hissettirerek anlatan kitap, empati kurma yeteneğini geliştirici niteliktedir. 1978 yılında basılan "Kahraman Süvariler", çocukların köy sinemasında izledikleri filmi ertesi gün oyuna dönüştürmeleri etrafında şekillenir. Bu kitabın da kahramanı çocuklardır ve konusu gerçek hayattan alınmıştır. Yaş olarak iki kitap da 6 yaş ve üstü çocuklar tarafından zevkle okunacak niteliktedir. Çünkü dil ve anlatım çok sade ve yalındır.

Tablo 9. Yalvaç Ural (1945)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluk</i>	<i>Çocuğa görelik</i>
Müzik Satan Çocuklar	1979 ödül	Yoksul bir çingene ailesinin oğlu olan Sali'nin para kazanmak için çalışması	Umut ve arkadaşlık	Yalın, sade ve anlaşılır bir dil, şiirsel bir üslup	Uygundur 6 yaş ve üstü	Uygundur
Kahraman Süvariler	1978	Çocukların köy sinemasında izledikleri filmi oyuna dönüştürmeleri	Arkadaşlık	Sade, günlük dil	Uygundur 6 yaş üstü için	Uygundur

2.10. Aytül Akal

Yazarın incelenen iki kitabı da gündelik hayattan konularını almıştır. İlk kitabın kahramanı bir kız çocuğu, ikinci kitabın kahramanı ise bir anne ve iki oğludur. Dil ve anlatım yönünden 7 yaş ve üstünün anlayabileceği nitelikte olan kitaplar, içerik yönünden ise sadece çocuklara değil ebeveynlere de hitap etmektedir. Anne babalara, çocuklarının gözünde kendilerini görebilmek için ipuçları verirken, çocukların gözünden dünyayı görebilmek için de fırsat sunar. Kitap çocukların algı düzeylerine hitap etmektedir. Ancak kitabın sürekli diyaloglar halinde devam etmesi ve arada bağ kuran hiçbir anlatımın olmaması metnin bütününe anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir.

Tablo 10. Aytül Akal (1952)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Babam Duymasın	2002	Oyun oynamayı çok sevdiği için okumayı öğrenememiş bir çocuğun okumayı öğrenmesi	Kitap sevgisi	Dil yalın ve akıcı, cümleler kısa ve sade	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur
Oğlum Ben Çocukken	1995	Bir anne ile iki çocuğu arasında geçen diyaloglar	İletişim, problem çözme	Günlük konuşma dili	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur

2.11. Fatih Erdoğan

Yazarın incelenen iki kitabı da basım yılı olarak birbirine yakındır ve yaş grubu olarak da birbirine yakın bir yaş aralığına hitap etmektedir. Korsan Kitap Çetesi 9 yaş üstü için, Sihirli Kitap ise 8 yaş ve üstü için uygun bulunmuştur. Yine iki kitabın kahramanları da çocuklardır. İncelenen ilk kitap olan Korsan Kitap Çetesinde konu gerçekçi iken Sihirli Kitap da gerçek ile fantastik kurgunun bir arada sunulduğu görülmektedir. İlk kitapta, Bulut ve arkadaşları pazar yerinde kitap satmaya çalışan iki arkadaşına destek olmak isterler. Fakat aşağı mahalledeki Barlas ve arkadaşları da aynı yerde kitap sattıkları için aralarındaki rekabet konuyu oluştururken, ikinci kitapta Oktay ve arkadaşlarının korktuğu tarih sınavının üst üste iki kere ertelenmesi ile gelişen olaylar anlatılır.

Tablo 11. Fatih Erdoğan (1954)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1. basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Korsan Kitap Çetesi	2001	Pazar yerinde kitap satan çocukların rekabeti	Dostluk, yardım Severlik, emek hırsızlığı	Sade, anlaşılır bir dil	Uygundur 9 yaş ve üstü	Uygundur

Sihirli Kitap	2002	Tarih dersini sıkıcı bulan Oktay'ın dileğinin gerçekleşmesi	Tesadüfler beraberinde beklenmedik şeyler getirebilir	Açık, sade ve anlaşılır bir dil	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur

2.12. Mustafa Ruhi Şirin

2004 baskılı Geceleri Mızıka Çalan Kedi kitabı 1. Tekil şahıs ile yazarın dilinden anılarını anlattığı bir hikâye kitabı niteliğindedir. Dili ve anlatımı sadedir, fakat konuların anlaşılabilirliği için 8 yaş ve üstü daha uygundur. Çünkü bir çocuğun babasını kaybetmesi gibi acı veren konular ve soyut kavramlar içermektedir. Kitaptaki 17 hikâyenin kahramanları çocuklardır. Guguklu Saatin Kumrusu'nda ise kahraman iki kumrudur. Masal tadında bir kitaptır. Kitaba adını veren masalın kahramanları iki kumrudur. İncelenen ilk kitap gerçekçi öğeler barındırırken, ikinci kitap kurgusaldır. Konular gerçekçi olmakla birlikte, anlatımda hayvanlar konuşmaktadır.

Tablo 12. Mustafa Ruhi Şirin (1955)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Geceleri Mızıka Çalan Kedi	2004	Babası ölen ve geceleri uyuyamayan bir çocuğun hayal atıyla konuşması	Ölümün çocukları nasıl etkilediği	Basit ve anlaşılır	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur
Guguklu Saatin Kumrusu	1989	Guguklu saatin kumrusunu kurtaran kumrunun hikâyesi	Özgürlük	Sade ve yalın	Uygundur 6 ve üstü için	Uygundur

2.13. Sevim Ak

Yazarın incelenen iki kitabı da gerçekçidir ve kahramanları çocuklardır. Domates Saçlı Kız isimli kitabında, yetimhanede yetişen kızın 10 yaşındayken annesinin ortaya çıkması onu yetimhaneden alıp kendi evine götürmesi, kızın evinde yaşadığı uyum sorunları, sevgi arayışı anlatılırken çocukların empati kurabileceği düşünülmektedir. Mahalle sineması isimli kitap ise 10 farklı hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerin her birinde kitabın kahramanı olan kız farklı insanlarla tanışmaktadır. İlkinde ailenin önemi vurgulanırken, ikinci de iletişim üzerinde durulmaktadır.

Tablo 13. Sevim Ak (1958)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Domates Saçlı Kız	2010	Yetimhanede yetişen kızın annesinin ortaya çıkması ile çocuğun yaşadığı uyum sorunları	Aile sevgisi	Sade bir dil, akıcı bir anlatım	Uygundur 8 yaş ve üstü	Uygundur
Mahalle Sineması	2004	Her hikâyede kahraman farklı bir kişiden yeni şeyler öğrenmektedir	Paylaşmanın ve iletişimin önemi	Sade ve yalındır.	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur

2.14. Mavisel Yener

Yazarın iki kitabı da macera ve hareket doludur. Bilimkurgudan yararlanan yazarın ilk kitabı 7 yaş ve üstüne hitap ederken, ikinci kitabın içerdiği bilimsel konuların anlaşılabilirliği için yaş gurubunun 10 yaş ve üstü olarak nitelendirildiği görülmüştür. İncelenen iki kitabın kahramanları da çocuklardır. Yazarın iki eserinde de anlatımda fantastik öğelerden yararlandığı görülmektedir. Özellikle ikinci kitap bilimkurgu romanı olarak nitelendirilebilecek mahiyettedir.

Tablo 14. Mavisel Yener (1962)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Mavi Elma	1999	Birce'nin babası ile İnsuyu Mağarasında kaybolması ve başından geçenler	Yaşadığımız dünya dışındaki gizemli dünyalar	Okuru hikâyenin içine çeken akıcı ve sade bir anlatım	Uygundur 7 yaş ve üstü	Uygundur
Mavi Zamanlar	2003	Dünyanın elektromanyetik alanını düzenleyen 4 kristalden Türkiye'deki kristalin konumunu değiştirme	Arkadaşlık, arkeoloji, macera, tarih	Anlaşılır bir dil ve yer yer bilimsel ifadeler	Uygundur 10 yaş üstü	Uygundur

2.15. Mevlana İdris Zengin

Yazarın incelenen iki kitabı da fantastik öğeler içermektedir. Filof Köpek kitabının kahramanları bir köpek ve iki çocuktur. Profesör Haşır Huşur da ise dünyayı ele geçirmeye çalışan kötü niyetli profesör ile dünyayı kurtarmaya çalışan bir çocuk bir karınca, bir kedi ve bir geyiktir. İlk kitapta tema kitap sevgisi etrafında, ikinci kitapta ise bilimsel gelişmelerin dünyaya fayda sağlamak amacıyla olması gerektiği mesajı etrafında şekillenmiştir. İki kitapta 6 yaş ve üstü çocuk okurlar için uygundur.

Tablo 15. Mevlana İdris Zengin (1966)

<i>Kitabın adı</i>	<i>Kitabın 1.basım yılı</i>	<i>Kitabın konusu</i>	<i>Kitabın teması</i>	<i>Kitabın dil ve anlatımı</i>	<i>Çocuk gerçekliğine uygunluğu</i>	<i>Çocuğa göreliği</i>
Filozof Köpek	2009	İki arkadaşın köpeğin kafasına kitapla vurması ve kitaptaki bütün bilgilerin köpeğin kafasına girmesi	Kitabın önemi ve kitap sevgisi	İçten, samimi bir dil. Anlatımda yalın, anlaşılır, kısa cümleler	Uygundur 6 yaş üstü	Uygundur
Profesör Haşır Huşur	2004	Hayvan kopyalayan profesörün dünyayı ele geçirmek istemesi	Bilimin insanlığa hizmet etmesi gerektiği	Dil içten, samimi ve eğitici	Uygundur 6 yaş ve üzeri	Uygundur

Yukarıdaki 15 tablo ile yazarlar ve yazarların incelenen ikişer eseri değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tablo ise bir genel değerlendirme mahiyetindedir ve kitapların basım tarihlerine göre sıralanmıştır. Ayrıca kitaplar türlerine göre gerçekçi, fantastik ve masal olarak nitelendirilmiştir. İki kitap dışında diğer kitapların hepsinde çocuk kahraman dikkat çekmektedir. Serçekuş'ta ve Uğur Böceği'nin Mutluluk Hapları isimli kitaplarda çocuk kahramana rastlanmamıştır.

Tablo 16. Genel Değerlendirme

	Yazarın D.T.	Kitabın Y.	B.	Tür	Kahramanlar
Gülibik	1943	1975		Gerçekçi	Çocuk
Kahraman Süvariler	1945	1978		Gerçekçi	Çocuk
Cankurtaran Yılmaz	1911	1979		Gerçekçi	Çocuk
Ben Büyüyünce	1935	1979		Gerçekçi	Çocuk
Müzik Satan Çocuklar	1945	1979		Gerçekçi	Çocuk
Bacaksız Okulda	1911	1980		Gerçekçi	Çocuk
Yumurtadan Çıkan Öğretmen	1933	1981		Gerçekçi	Çocuk
Dünya Çocukların Olsa	1935	1981		Fantastik	Çocuk
Trenler Ne Güzeldir	1935	1983		Gerçekçi	Çocuk
Katırsan	1940	1983		Masal	Hayvan
Serçekuş	1940	1983		Masal	İnsan ve Hayvan
Guguklu Saatin Kumrusu	1955	1989		Masal	Kuş
Çiçek Dürbünü	1935	1994		Gerçekçi	Çocuk
Oğlum Ben Çocukken	1952	1995		Gerçekçi	Çocuk ve anne
Mavi Elma	1962	1999		Fantastik	Çocuk

Portakal	1943	2000	Gerçekçi	Çocuk
Korsan Kitap Çetesi	1954	2001	Gerçekçi	Çocuk
Havşan Öyküleri	1944	2002	Fantastik	Çocuk ve tavşan
Nun Gelince	1945	2002	Fantastik	Çocuk
Babam Duymasın	1952	2002	Gerçekçi	Çocuk
Sihirli Kitap	1954	2002	Fantastik	Çocuk
Mavi Zamanlar	1962	2003	Bilimkurgu/ Fantastik	Çocuk
Zaman Bisikleti	1944	2004	Fantastik	Çocuk ve baba
Geceleri Mızıkla Çalan Kedi	1955	2004	Gerçekçi	Çocuk
Mahalle Sineması	1958	2004	Gerçekçi	Çocuk
Profesör Haşır Huşur	1966	2004	Bilimkurgu/ Fantastik	Profesör, çocuk ve hayvanlar
Hayri Potur ve Pempirik	1933	2009	Fantastik	Çocuk
Filozof Köpek	1966	2009	Fantastik	Çocuk
Domates Saçlı Kız	1958	2010	Gerçekçi	Çocuk
Uğur Böceğinin Mutluluk Hapları	1945	2013	Masal	Uğur Böceği

3. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma kapsamında incelenen kitaplara bakıldığında 1970 ve 1980 yılları arasında yayınlanan kitapların konularının toplumsal konulardan alındığı görülmektedir. Kitaplarda daha çok ülke sorunlarına yer verilmiş, çocuk kahramanlar aracılığıyla bir nevi toplumsal eleştiri yapılmıştır. 1990'lı yıllarla başlayan ve 2000'li yıllarda sayısını oldukça arttıran çocuk kitabı türü ise fantastik kurgu olmuştur. İncelenen kitaplar arasında ilk örneğini Gülsen Dayıoğlu'nun Dünya Çocukların Olsa (1981) isimli kitabı ile gördüğümüz fantastik kurgu romanlarının sayısı zamanla giderek artmıştır. 2000'li yıllarla toplumsal konulu çocuk kitaplarının yerini tema içerikli, toplumsal gelişimden ziyade kişisel gelişime katkı sağlayıcı ve hayal dünyasını geliştirici fantastik ve bilimsel kurgu nev'inden kitaplara bıraktığı görülmektedir.

Otoriter ve öğretmen merkezli Türk eğitim sistemi yerini daha demokratik ve öğrenci merkezli bir eğitim sistemine bırakmaktadır. Ewers (Alıntılaman Dilidüzgün, 2007: 47)'in bu konudaki görüşleri önemlidir: "Yeni anlayışa göre çocuklara özgürlük ve özerklik yetişkinlerle paylaştıkları dünya içinde verilmelidir. Yetişkinlerle çocuklar eşittirler ve edebiyat bu eşitliğe katkıda bulunmalıdır." Dahrendorf (1980), nitelikli bir fantastik kitaptan beklenenin, çocuğun hayal dünyasını geliştirmesinin yanında ona gerçekleri farklı açılardan gösterebilmesi olduğunu vurgulamaktadır (Alıntılaman Dilidüzgün, 2007: 49). Bu açılardan bakıldığında Türkiye'de de 2000'li yıllarla artan fantastik kitapların, öğrenciler tarafından beğenilerek okunduğu görülmektedir. Merkeze alınan öğrenci, geçmiş yılların öğrenci profilinden farklılık göstermektedir ve özgürlük kavramı onun için kendini gerçekleştirme kavramıyla yan yana durmaktadır.

Şahin (2009: 159)'in Yeni Binyılın Öğrencileri isimli çalışmasında yer alan tespitler dikkat çekicidir: "Bu nesildeki çocuklar dijital ortamdan edindikleri hızlı eylem/hızlı tepki alışkanlıklarını gerçek dünyaya da taşımaktadırlar. Öğrenciler bilgiye (enformasyona) daha hızlı erişmekte ve çevreleriyle oyun hızında etkileşmektedirler." Pedro, yeni yüz yılın öğrencilerini: "Dijital araçların dilini keşfederek, yaparak, yaşayarak öğrenen, çoklu işlemler yapabilen, dikkat süreleri kısa, zihni sürekli konudan konuya atlayan, iletişimde ve ilişkilerde sabırsız, anında dönüt isteyen, oyun merkezli yaşayan (ve oyun merkezli öğrenen), fantezi dünyası gelişmiş, dijital olarak sosyal çevresi gelişmiş, fiziksel olarak çoğunlukla yalnız, grafik öğeleri metin öğelere tercih eden, dijital araçları kâğıda basılı araçlara tercih eden, eğitimden beklentileri yüksek," olarak belirtilen özellikleriyle betimlemektedir (Pedro, 2006, s.2-14).

2000'li yıllardan başlamak üzere tüm dünyayı saran *Yüzüklerin Efendisi* ve *Harry Potter* serisi fantastik edebiyatın ve dolayısıyla fantastik çocuk edebiyatının okur kitlesini bir anda arttırmıştır. İletişim araçları ve teknolojinin ilerlemesi değer yargılarını, duyguları, düşünceleri, görüşleri içten içe etkilemekte ve değiştirmektedir. Ülkemizde de farklı arayışlar sonucunda fantastik eserlere bir yöneliş vardır (Kayadibi, 2012: 399). İncelenen yazarlara ve kitaplara bakıldığında da bu durum kendini göstermektedir. 1911 doğumlu Rıfat Ilgaz'ın 1979 ve 1980 baskılı iki kitabı da gerçek hayattan esinlenilerek yazılmış, sosyal içerikli kitaplardır. Bunun yanında Muzaffer İzgü'nün 1981 baskılı Yumurtadan Çıkan Öğretmen isimli hikâye kitabı ile 2009 baskılı Hayri Potur ve Pempirik isimli iki kitabının konularının zamana göre değiştiği tespit edilmiştir.

Muzaffer İzgü'nün incelenen ilk kitabı toplumsal eleştiri içeren gerçekçi bir kitapken, ikinci kitabı iki binli yılların çocuklarına uyum sağlamış ve fantastik bir tarzda okuyucuya sunulmuştur. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, Muzaffer İzgü'nün bu defa vermek istediği mesajı fantastik bir sunuş ile okuruna sunuyor olmasıdır. Yani içi boş bir kurgu ile oluşturulmuş bir kitap değil, sosyal bir hizmet için fantastik kurgudan yararlanan bir kitapla karşılaşılır. Kitabın kahramanı kitap okumayı ve kütüphaneleri çok seven Hayri Potur'dur. Hayri Potur, sihir yardımıyla okuyacak kitabı olmayan köylerdeki, kasabalardaki çocuklara kitap gönderir. Yazarın, konuyu ele alış ve yorumlayış tarzı özgündür. Konuyu yapılandıran bir öge olarak olay kişi-toplum çatışması şeklinde kurgulanmıştır. Bu çatışma, çocukların anlama ve anlamlandırma düzeylerine, sevgi ve özgürlük gereksinmelerine uygundur. Merak ögesi olan sihir, ne abartılmıştır ne de zayıf kalmıştır. Öykü, çocuklarda okuma isteği ve ilgisi uyandırabilecek özellikler taşımaktadır. Çatışma bir şansa bağlanarak sonuçlanmıştır: Hayri Potur, yaptığı sihirle okuyacak kitabı olmayan köylerdeki, kasabalardaki çocuklara kitap göndermeyi başarmıştır. Kitapta üzücü ve acıklı olaylar geçmemektedir ve olay, çocukların gülmesine, heyecanlanmasına, düş kurmasına imkân sağlamaktadır.

Mavisel Yener'in, Mevlana İdris Zengin'in ve Fatih Erdoğan'ın kitapları da benzer bir kurgu ve kaygı ile yazılmış eserlerdir. Yaş olarak bu yazarlardan büyük olan yazarların da zaman içinde fantastik kurgudan yararlanarak eserlerini şekillendirdikleri tespit edilmiştir. Çalışmada; kitapların konularının yazarların doğum tarihlerine göre değil, kitapların yazılış tarihlerine göre değiştiği sonucuna varılmıştır.

4. ÖNERİLER

Geleneksel eğitimde oyuna karşılık iş, fantastiğe karşılık gerçeklik vardır. Oysa bugünün çocukları geleneksel eğitimin sunduklarına değil, dijital dünyanın sunduklarına talipler. Yapılan bir araştırma (Cameron, 2005); öğrencilerin fantezileri ve kurguları ciddiye aldıkları, hayal gücünü kullanmayı gerektiren oyun ve etkinliklere önem verip bu tür ortamlara katıldıklarını savunmaktadır. Bu durumda eğitim sisteminin güncellenmesi ve dijital sisteme uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu gidişatı ve farklılaşmayı fark eden çocuk kitabı yazarlarının eğitim sisteminden daha önce isteklere cevap veren kitaplar yazmaya başladıkları görülmektedir. Çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmak için ilk önce ona hitap eden, sıkılmadan okuyabileceği, eğlenceli kitaplar sunmak gerekir. Tam burada fantastik kurgu romanlarının veya bu tür hikâye kitaplarının çocuklar tarafından tercih edildiği vurgulanmalıdır. Öyleyse eğlenmek amacıyla okuyan çocuğa farkında olmadan öğreneceği şeyleri de sunmak gerekir. Eğlenerek öğrenme sağlanmalıdır. Çocuklara hitap eden fantastik eserlerin sadece kurgu ile değil, içerikleri ile de çocuğa bir şeyler katması amaçlanmalıdır.

Bu açıdan bakıldığında incelenen 30 eser arasında 16'sı gerçekçi, geri kalan 14'ü fantastik, bilimkurgu veya masal olarak nitelendirilmiştir. Yapılan tespitte görülmektedir ki tıpkı yeni bin yılın öğrencilerinde olduğu gibi yeni bin yılın kitapları da değişime ayak uydurmuştur. 1970'li, 1980'li yılların kahramanı çocuk olan toplumsal içerikli kitapları, 2000'li yıllarda yerini yine kahramanı çocuk olan kurgusal içerikli kitaplara bırakmıştır. Fakat bu tür eserlerin de iyi seçilmesi gerekmektedir ve kurguyu kazanımlarla destekleyen kitaplar tercih edilmelidir. Böylelikle çocuğun hem eğlenmesi, hem de eğlenirken farkında olmadan öğrenmesi amaçlanırken; kişilik gelişimi, dil gelişimi, bilişsel gelişimi ve toplumsal gelişimi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kaygıyla yazan, verdikleri güzel örneklerle çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında önemli rol üstlenen yazarlar desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Bulut, P.; Kuşdemir, Y. (2013). Tübitak tarafından yayınlanan çocuk kitaplarının içerik özelliklerinin incelenmesi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 215-226.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem A Yayınları: Ankara.
- Cameron, D. (2005). The Net Generation goes to university? Paper presented at the the Journalism. Education Association conference.
- Dilidüzgün, S. (2007). *Çağdaş Çocuk Yazını* (2. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Demircan, C. (2006). *Tübitak Çocuk Kitaplığı Dizisindeki Kitapların Dış Yapısal ve İç Yapısal Olarak İncelenmesi*, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c.2 (1) 12-25.
- Gönen, M. (2005). Dil Gelişiminde Çocuk Kitaplarının Rolü, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 62.
- Gönen, M.; Katrancı, M.; Uygün, M. ve Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36 (160), 250-265.
- Karakuş, N. (2012). *Türkçe Öğretiminde Kaynak Metin Kullanımı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Karatay, H. (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı* (Editör: Tacettin Şimşek). Ankara. Grafiker Yayınları.
- Kayadibi, N. (2012). Aslı Der'in "Büyük Tuzak" adlı eserinin çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından incelenmesi, 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Miles, B. M.; Huberman, A. M. (1994) *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Second Edition. London: Sage.
- Özkan, N. ve Yılmaz, B.(2006) Çocuk Kitaplarında Dil Sorunları. *2.Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (04-06 Ekim 2006)* Ankara.
- Pedro, F. (2006). *The New Millennium Learners:Challenging Our Views On Ict And Learning*
- Seven, S. (2011). *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. (Editör: Şener DEMĞREL). Ankara. Pegem Akademi. 2. baskı.
- Sever, S. (1993). *Çocuk Kitaplarında Dil Sorunları*. Ankara: Eğitim Dergisi, (3) 14-21.
- Sever, S. (1995). Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Yapısal ve Eğitsel Özellikler. *Abece Dergisi*, 107, 14-15.
- Şahin, M. C. (2009). Yeni binyılın öğrencilerinin özellikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 155-172.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdağül, H. (2005). *Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliliği İçin Kapsam Geçerlilik İndekslerinin Kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATINDA TÜRLER: MASALLARDA BEDİİ-POETİK HAREKETLER NİZAMI

Ebülfez EZİMLİ*

ÖZET

Nağıl-masal nizamıdır: bu, hareket nizamı, habele harekette hareket nizamı demektir; hareket nizamı düşünce nizamı, ifade nizamı, ses nizamı, söz nizamı, biçim nizamı, mana mazmun- nizamı, canlı olmak nizamıdır. Nağıllarda var olma ve yok olma mevcutluğu.

Çocukların, gençlerin yetişmesinde, olgunlaşmasında nağılların-masalların mahsusu yeri vardır.

İnsana en güzel nizamı, biçimli görkem verilir; ve insana en güzel ifade etmek, söylem nizamı ve-
rilib. Nağıl-masal en güzel söylem türü gibi, insanın dil-üslup, bedii ifade icadıdır

Ve insana mahsus olan bütün hayal ve tasavvur, duygu ve düşünce strüktürleri kadim dünyanın söz -Nağıl-masal poetizmi üzerinden nizam tapıp.

Bütün edebiyatlar nağıl-masal nizamlarından başlayıp. Çocuk ve büyüklüğünden asılı olmayarak, Nağıl bütün insanlar için Nağıldır.

Masallarda bedii-poetik hareketler nizamı. Nağıl-masal sesli ve sözlü anlatımdır. Dünya bedii-estetik düşüncesi Türk Nağıl strüktürleri ile başlayıp.

Türk masalları-nağılları halk bedii dehasının, halk ilminin mahsuludur. Her söylenen ehvalat, haber, hadise nağıl(masal) adlanmaz, nağıl hesap edilmez

Nağılın (masalın) "nağıl" stüktüründe hüsusi poetik nizam—nağıl dili, nağıl üslubu,nağıl sesi, nağıl tempi, nağıl tehkiyesi, nağıl söylemi, nağıl poeziyası, nağıl gerçekliyi, nağıl nağıllığı vardır. Bütün edebiyatlar nağıl poetizminden başlayıp. Nağıl, hayatın evveli-bağlangıcıdır. Nağıl hayatın devamıdır. Nağıl hayatın bitmeyen hareketidir.

Orta Asiya'dan böyle, Azerbaycan ve Anadolu nağılları bütün-bütöv bir menbedir: bu masallar-nağıllar Türk Halk ilminin estetik nizamının mahsulüdür. Dünyanın en eski menşe kökünde-varlığında var olan Türk Halk yaratıcılığı Dünya folklor düşüncesinin esasını teşkil edirdi. Azerbaycan ve Anadolu elle-
rinin halk tefekkürü kadim dünyanın yaşı ve sanı üzerinde var olup. Nasıl desek: hem Azerbaycan, hem de orta Asiya, Anadolu nağılları bir deryadan boy atıp, bir bulaktan-pınardan su içip. Bu masallar-nağıllar çok zarif e ince poetik terkip ve nişanlara maliktir.

Azerbaycan ve Anadolu masallarında en mühüm bedii-poetik hareket—ritmik harekettir.

Ritmik hareket: ses ritmi-kafiye ritmi: ritmin ritmi+ kafiye; harmonik izlem+ ses uygunluğu+ ses talebi: zencirvari sesler hareketi+ sesin şekli; sözün şekli...

Sözün hareket halleri: *lanet kuyruklu yazana, rehmet kuyruksuz düze, bir goz bozana, iki goz düzene. Rehmet yazana, lanet bozana. Söz kalsın, insan gitsin; yaxşılık kalsın, pislik gitsin.*

Dost var olsun, düşmen puç; ağıllı yesin, ağılsız hesaplasın.

Hareketde hareket: hareketden hareketin doğması poetizmi; harekete hareket verme tekti.

* Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi Tarih-Filologiya Fakültesi, Nahçıvan Müellimler Enstitüsü Diller ve Edebiyat Bölümü, Azerbaycan ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Hareket başlanğıçtır; hareket devametmedir; hareket sükunetin bozulmasıdır. Nağıllar janr tipine göre hareket poetizmidir.

Nağıl insanın Dil, Söylem poetikasının mahsuludur. Nağıl-Masal olan—gerçekliyin hekimane ifade-söylem nizamı demektir. Ağılın, tefekkürün, ruhun gidasıdır nağıl.

Ve böylece, hiss ve duygulara, düşüncelere nağıl-masal nizam verip. Nağıl gerçekliğinden uzak olanlar hayat nizamını bozar, o nizamdan kenar olurlar.

Anahtar Sözcükler: Nağıl-Masal, Çocuk Edebiyatında Masal, Nağıllarda Bedii-Poetik Hareket, Sesin Hareketi, Bedii Sözün Hareketi

ÖN SÖZ

Nağıl ve Nağıl

Masal ve Masal: “Biri var idi, biri yok idi...”

Gerçek Anlam: *Var* da *Var* Olmadır, *Yok* da *Var* değildir

Nağıl-Masal her şeyden evveldir: insanın nizamlı olarak dille söylediği ilk türlerdendir: insan bu yaranmaya böyle bir nişan verdi: “biri var idi, biri yok idi”: *var* var idi, *yok* yok; hem *var* öz varlığında mevcut idi, hem de nağıla sığmayan bir “yok” mevcut idi. İki halde de *var* olma *var*. Bedii incelik ondadır ki, *var olma* da mevcut değildir, *yok olma* da.

Bu tarz ifade icazı o demektir ki, Nağıl sözün en güzel ifade, üslup ve manalandırma türleri sırasında hususi yer tutur.

Mahsusen, bütün edebiyatlar nağıl-masal nizamlarından başlayıp. Çocuk ve büyüklüğünden asılı olmayarak, Nağıl bütün insanlar için Nağıldır.

Her şeyden önce, Nağıl—nizamlı, poetik sesli ve sözlü, manalı, süjetli-hareketli alamet ve nişanlardan ibaret olan bedii yaratıcılık türüdür. Buradaki sözler tasvir ve terennüm sözleridir. Nağıllarda hadise ve ehvalatlar, karakterler mahsus dille söylenir. Nağıl-nağıl sözlerinden ibarettir.

Nağıl sözünün iki hareket şekli var:

1) Başlanğıç şekli; bunun özünün de iki şekli var: a) söz özünden başlıyor; b) söz özünden evvelki sözden başlıyor;

2) Devam etme şekli: söz özünden sonraki sözlerle devam ediyor;

3) Sona doğru hareket etme şekli: her başlanan ve devam eden söz sona doğru hareketlenir ve söne yetir.

Bu tarz *başlama*, *töreme* ve *devam etme* sözün hareketler nizamıdır.

Söz sözden başlıyor: edebiyat sözlerin bedii nizamı, poetizmidir. Bedii tür gibi nağıl (masal) *halk ilminin, düşünce ve tefekkürünün nizamlı sözüdür*.

Nağılın insana benzeri var: insan da başlıyor-doğulur, ireli gedir, devam edir, sona erir.

Harakterik cehet odur ki, nağıl varın var gibi simasını aks ettirir, yokun da oluşuna zamin verir. İnsan haber tutumuna göre “yok” yok idi. Nağıl söyleminde haman yok-un kendi açıklanır.

Her şey nağıl sürecinin ayinesidir; ayinede görünenler halis ve temizdir; çünkü ayine yalnız olanları-gerçek simanı gösterir. Bu anlamda, Nağıllar mahsus simaları olan yaratıcılık türleridir. Nağılların birinci özelliği onların hayat görünümüdür;

Nağılların ikinci bir siması odur ki, onlarda ifade tarzına göre mahsus metin altı mazmun siması da vardır. Nağılların daha bir mühüm siması da vardır bu da odur ki, bütün nağıllar *hareket simtomları* olan icatlardır. Hareket semptomları nağılların nizam poetikasının simasıdır.

Araştırmacılar nağıla-masala hem de Dil bakımından seciye vermişler: Türk dünyası masalları Türk Dili dünyası demektir: *her bir masal ince ve yatımlı, formalı ve tutumlu dil seciye-sine maliktir.*

Umumilikte, her şeyden önce masal “ana dilinin kavranmasına, gelişmesine büyük hizmet” (Bakırcı Na, 2010 /A/: 48) vardır.

Nağılların-masalların bedii-poetik ifade terkipleri üzere çok nevlü dil ve üslup incelikleri vardır. Bedii ifade alametlerine göre bu inceliklerin esasında Poetik Hareketler dayanır.

Orta Asiya’dan böyle, Azerbaycan ve Anadolu nağılları bütöv(bütün) bir menbedir: bu masallar-nağıllar Türk Halk ilminin estetik nizamının mahsuludur.

Dünyanın en eski menşe kökünde-varlığında var olan Türk Halk yaratıcılığı Dünya folklor düşüncesinin esasını teşkil edirdi. Azerbaycan ve Anadolu ellerinin halk tefekkürü kadim dünyanın yaşı ve sanı üzerinde var olup. Nasıl desek: hem Azerbaycan, hem de orta Asiya, Anadolu nağılları bir deryadan boy atıp, bir bulaktan-pınardan su içip.

Umumtürk masalları-nağılları çok zerif ve ince poetik terkip ve nişanlara maliktir.

Bedii-linkivistik terkibine göre, nağıllarda ses, söz, cümle semantikasi, git-gide yayılan, artan, genişlenen *bedii hareketin* poetik ifade koşkusu, tahkiyenin terkip hissesidir. Tehkiye dilinin inikası gibi, nağıllar hareket taktına, süjet ve bedii dil üslupuna göre yedi bedii inikasyansa, poetik hareket terkibine, ifade guruluşuna maliktir. Hankilerdir onlar?

Birinci poetik hareket terkibi nağılçının giriş, mukaddime-başlangıç nitkidir;

İkinci poetik hareket terkibi nağıl-ehvalatın başlanmasıdır;

Üçüncü poetik hareket terkibi ehvalatın-nağılın köküne-esas ehvalata kadar olan terkiptir;

Dördüncü poetik hareket terkibi: şurada ehvalat kim ile bağlıdırsa, hvalatın ehvalat olma, başka formada disek, *nağıl olma zarureti* yaranana kadarki faktlar yada salınır; meselen, kahramanın babası, yahut anası, ailesi, uşaklığı- çocukluğu, büyümei konusunda malumatlar verilir;

Beşinci poetik hareket terkibi: tehkiye strüktüründe kahramanı düştüğü durum(veziyet)-- seferi, başına gelen sergüzeşler nakil edilir;

Altıncı poetik hareket terkibi: şurada kahramanın mübarezesi, başına gelen ahvalatlar, düştüğü durum canlandırılır;

Yedinci poetik hareket terkibi ahvalatın-nağılın sona yetmesi-ermesi ile bağlı nakildir.

Biz nağılların başlangıcı-mukaddimesi ile bağlı bedii ifade, poetik alemet ve terkip hususiyetleri üzere incelemelerde bulunmağa çalıştık. Çünkü bütün terkip ve nişanlar bedii mukaddimelerden başlıyor. Nağıla hareket veren de bu başlangıç-ilkın ifade nizamlarıdır.

1. NAĞIL-MASAL NİZAMDIR:

NAĞILLARDA BEDİİ İFADE FORMULLERİ: BEDİİ MUKADDEME.

1. Nağıl Sözden, Söz Nağıldan Nizam Tapıp: Nağıl İnsanın, öz kalbi, duygusu, düşüncesi ve ağı ile nizamladığı ilk bedii düzgülerden biridir. Nağıl Sözün, dilin halk ruhudur; nağıl, özünde nağıl, nağılda nağıl: ve nağıl halk ruhunun isteklerinden kopup gelen söylemlerden ibaret söz mucizelerinden biridir.

Nağıl-masal sesli ve sözlü anlatımdır. Masallarda dil, üslup bakımından çok ince, rabbiteli bedii-poetik hareketler nizamı var.

Dünya bedii-estetik düşüncesi Türk Nağıl strüktürleri ile başlayıp.

Türk masalları-nağılları halk bedii dühasının, halk ilminin mahsuludur. Her söylenen ehvalat, haber, hadise nağıl(masal) adlanmaz, nağıl hesap edilmez

Nağılın (masalın) "nağıl" stüktüründe hüsusi poetik nizam—nağıl dili, nağıl üslubu, nağıl sesi, nağıl tempi, nağıl tehkiyesi, nağıl söylemi, nağıl poeziyası, nağıl gerçekliyi, nağıl nağıllığı vardır. Bütün edebiyatlar nağıl poetizminden başlayıp. Nağıl, hayatın evveli-bağlanğıcıdır. Nağıl hayatın devamıdır. Nağıl hayatın bitmeyen hareketidir.

Bedii yatırım bakımından masal dili halk dili zerifliyini ve inceliyini nümayiş ettirir. Bu manada, "zengin bir iç ahenge sahip olan tekerlemeler çocuğa dil sevdirmenin yanı sıra, alışmadık sözcükleri bile düzgün söyleyebilme yeteneği kazandırır ve çocuklarda estetik düşünceyi geliştirir"(Bakıcı N., 2010/A/: 48).

Çocukların, gençlerin yetişmesinde, olgunlaşmasında nağılların-masalların mahsusu yeri vardır.

Çocuklar ve gençler nağıl ruhuya büyütülse, terbiye alsın, onun hayalinde ve niyetinde şer emel olmaz: rahmsiz, kadar, yalancı, fitnekar, kobut, kaba, zelil, miskin, hırsız, yol kesen, guldur- şimdiki ifadeyle: tinerici, kapkaççı, baş kesen, soyguncu, korkak, ikiyüzlü, sefil, hain, hileger, şerbaz, lakeyt, itinasız olmaz, hayırsever, insansever, doğrucul, şerefli, halkını, vatanını seven, yigüt, iman ve ilkarından dönmez olar.

Nağıl, ilk önce çocuğun-dinleyicinin hayalini, fantazyayı, duygu ve düşüncesini formalaştırır.

Çocukların ilkin ve sonraki tasavvurları nağılvarıdır: her görünen ve duyulan onların hayal ve düşüncesinin yeni sahifelerini resim eder: *hayal ve düşüncelerin tutumu onların fantazyalarının karşısında hermişe mahtut görünür*. İlk okula kadar olan zamanın nağıl fantazyaları sonraki yıllar için bir bulag-çeşme nisbetindedir: çeşmenin-pınarın çıkışına ve akışına imkan-şerait yaratılmasa, onun gözü git-gide tutulacak. Üç-beş yaşındaki çocuğun dayanmadan, devamlı olarak konuşmak tarzı da onun fantazyasına kol-kanat verir: çocuk kendi-kendine sözler söyleyir-nağıllar danişır: o nağıllarda her şey güzel ve celbedicidir: hetta canavarlar, şirler-aslanlar, pelengler-kaplanlar, ayılar da korkunç değıl...

Bu gün okullarda çocukları nağıl talimi üzerinde terbiye etmek—onların gelecek hayatı için vaciptir. Çünkü "Masal yaşanan hayatın içinde ve bu hayata bağlı bir edebi türdür" (Türk Halk Edebiyatı, 2008: 138.) Bu anlamda, Nağılda Nağıl gerçekliği var: nağıl gerçekliyi en ince ve tutumlu karakterlere malik bir yöntemden yaratılmıştır.

Son dönem araştırmalarından olan "Türk Dünyası Coğrafyasında Tesbit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme" (Bakıcı, 2010 a) adlı kitabında Dr.Nedim Bakıcı masal türünden olan eserlerin janr tesnifi üzere çalışmalarında bütün masalşünasların fikirlerini tesnif eder: bilim dünyasında masalın araştırma türü gibi ilim adamlarının bakışlarını söz önüne getirmekle masal-hayvan masallarına dair mevzu, kuruluş, ifade, kahraman, obraz seciyelendirmeleri aparır. Masalın çocuklar ve büyükler açısından edebi yeri ve mevkeyini göz önüne getirmiştir.

Bir sıra fikirler çocuk ve edebiyat bağlantılarının didiaktik, psikoloji ve estetik, fikri anlamlarını akis ettirir. Meselen, Sabri Esat Siyavuşgilin "Çocuk ruhunda, gerçek alemi hayalle zenginleştiren ve muhayyilenin dünyasında gerçekliğin denetimine tabi bir sezgi" (Bakıcı Nedim, 2010 a: 46) vurguluyor; İnci Enginün "Masallar büyük küçük herkesin zevk aldığı bir türdür"(seh.46). Mustafa Ruhi Şirin'E göre "masal çocukluk cennetidir" fikrini de tetkikatçı Nedim Bakıcı ayrıca vurguluyor. Umay Günay'a göre masalların "mücerret ve hayattan kopuk olmadıkları kolayca anlaşılır", "masallar muhtevası anlatıldığı yörenin hususiyetlerine bürünerek milli bir kimlik ve üslupla karşımıza çıkmaktadırlar" (bk. Bakıcı, 2010 a: 47) fikirlerini hatırladır.

2. Nağıl-Masal Negl-Nağıl Etmedir. Bütün edebiyatlar nağıl-masal türleridir: edebiyat nakıl sözdür; onun lirik forması var, epik-söylem forması var ve edebiyat, söz sanatı gibi, formasına, ifade sepkisine, üslub poetizmine göre muhtelif türlerden ibarettir: bedii, obrazlı ifade sanatıdır; bedii ifadelik ilk sözden, ilk misradan, ilk cümleden, ilk neğme ahenginden, ilk duy-

ğu ve düşünceden yaranıp ve devam edip. Halk düşünce ve hayalı kendi varlığının mazmunlarını yansıdı: gördüğü ve hayalen tasavvur ettiği neler varsa, onlara gerçek prizmadan forma ve mazmunlar verib, onları nizam üstünde saklayıb. Bu tür bedii yaranma Halk ilminin icatlarıdır. Halk kendi dil ve düşüncesini akıl ve idrakın ruhi kanatları üzerinden yayıp-nizamlayıp ve koruyup. Şununla Bedii alemde Bayatı, layla, nazlama, bir hadise ve haberin tesvirine, nakline uygun ifade formları, üslup taktları yarandı.

Bedii alemde “Her masal müstakil bir tip” (Bakırcı, 2010 b: 27) özelliğine maliktir. Her şey nağılla dil tapıp: “nağıl dili yürek olar” ifadesi zaman hareketine işaretdir; yaxud: o zaman aynan-ilnen şimdi muhteseri dilinen” deyimi nakıl etme üslupundakı ifade taktındaki lakonizmi ifade edir

Nağıl da sözün ehvalat naklidir, şu öyle bir nakildir ki, onun iç ve dış hareketleri vardır. Halk Kültüründe lap ilkinden başlayarak, bütün bedii söylemler gibi, nağıllar da nazmle-şairane, poetit söylemlerdir. Nağılın-masalın Nasır söylemi olmayıb. Araştırmacılar nağılların nasırla söylendiğini kayt edirlər. Nasır şeklinde söylem bir bacarık, hüner hesap edilmeyib. Çünkü nasır formasında söylemde poetika ve poeziya olmayıb. Sözün hansı şekilde—yaygınmı, ya alt-altamı yazılışından asılı olmayarak-poeziya nağılın ruhundadır: orada her şey bir-birini izliyor, her söz ve her mana, her cümle ve fikir poeziya-şiir dilindedir: bu dilin zenginliyi ve söz mücüzlerine has olan alamettir.

Masallar mahsusi bir bedii başlanğıç var: şurada sözün başlama tarzının en tipik ve ince dil tekti ile tanış oluruk. Bu formalar *tekerlemeler* adlanır. Tasvir-terennüm bakımından tekerlemelerin poetik ahengi ve ifade nişanları dilin bedii ifade kudretine mahsus alametleri de sergiliyor.

Nağılcının söylemeye başlama taktına bağlı mahsusi poetik hareketler var: burada ahenk ahenge karışır, söz söze bend olur, kelime kelimenden iz alır, söz sözden sözlenir, ses sesden nizamlanır, cümle cümle ile hareket tapır.. ve burada öyle bir dil ahengi kurulur ki, onda artık-fazla ses olmaz, artık-fazla söz olmaz, artık-fazla tafsilat olmaz.

Meselen, “Ovçu Pirim” adlı nağıldan bir parçaya yüz tutak: *“Badi-badi giriftar, hamam hamam içinde, xelbir saman içinde, deve delleklik eler köhne hamam içinde. Hamam çının taşı yox, baltaçının baltası yox, buradan bir taşı keçdi, onun da xaltası yox. Garişğa şıllag attı, devenin budu battı. Milçek mindik, Kür keçdik, yabaynan doğa içdik. Günlerin bir gününde, Memmed Nesir tininde, biri vardı, biri yoxdu, bir Ovçu Pirim vardı. Bunun işi-peşesi sabahdan axşama kimi dağda-daşda, meşede ovçulug elemek idi”* (Azerbaycan Nağılları, 1988:27).

Bu parçadaki sözün ne tür söz, nağılın ne tür nağıl olmasına dair ifadelerin mana ve mazmun, ses ve aheng, tasvir ve terennüm oynaklarına fikir verdinizmi? Şurada nefes var, ses var, canlı-canlı yaşam ahengi var. Badi-badi, yani lap ilkin zaman, giriftar, yani içerisinde—ilkin-evvel zaman içinde: şurada zamanın lap kadimliğine işare vardır. Sonrakı deyimlerin- ifadelerin ahengi dünyada-zamanda insanların yaşam hallerine işaretler, eyhamlar, ramzler vardır: sözler kendi halinde deyil, manaların halındadır. Bunlar, her şeyden önce, Nağılın dil sırrıdır, sözlerin icazında gizlin ve aşık ar olan mana ve münasebetleri işaretler vardır. Dil oynaklığı nağılların ilkin özelliğidir. Bu özelliğe dair manalandırmanın ince yatımlarını daha canlı görmek için başka bir söylem, nağıl akarına yüz tutak; meselen, Anadolu Tirklerinin söyleminden bir örnek:

“Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde... Bu sözün önü var, arkası yok; gömleğimin yeni var yakası yok... Sabır da bir huydur, suyu var, taşı yok . De gel sabreyle sabreyle... İyi ama susuzla sabırsız ne yapar? Ya bir kuyu kazar, ya dolaşır çarşı pazar; ben de aç karın, yüksek nalın çıktım pazara, Mevlam uğratmasın iftiraya nazara...

Bir kaz aldım karıdan, boynu uzun borudan! Kendisi akça pakça, eti kemiğinden pekçe, ne kazan kaldı ne kepçe! Kırk gündür kaynatırım kaynamaz.

Hay dedim, huy dedim; bu ne pişmez şey dedim. Bir iken iki olduk, üç iken dört olduk; anan soylu, baban boylu derken kırk olduk; kırkımız kırk ateş yaktık!... Kırk gündür kaynatırım kaynamaz Baktım ki olacak gibi, sofraya konacak gibi değil, eğil dağlar eğil dedik; onumuz hu

çektı, onumuz su çektı; onumuz un, odun çektı; haydan gelenı huya sattık, unu bulguru suya kattık Suyu kazana, kazanı yeniden ocağa attık; vay ne kaynattık ne kaynattık... De şimdi kaynar mı, kaynamaz mı? Derken efendim bu kez başını kaldırıp bize bakmaz mı!

Gayrı pabucunu bırakıp kaçan kaçana! Kanadını kaldırıp uçan uçana! Eh, bir ben miyim kırk kişinin gevşegi? Çıkardım ahırdan boz eşegi vurdum sırtına palanı, çektim yedi yerden kolanı; bindirdim üstüne doksanlık anamı Boynuna mavi bir boncuk takmadım ama, koynuna koydum bir sabırtaşı Sabırtaşı, sabırcıktaşı deyip geçmeyin öyle! Ne anamın aşı, ne gözümün yaşı İtler işin başı, tandırın başı, masalın başı, bu sabırtaşı! Verilecek kuluna vermiş, bize de versin Yaradan; haydi dedikoduyu kaldırıp aradan, dinleyin şimdi; sabırlı kim, sabırsız kim-di... ” <http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>

Her iki parçadan göründüyü gibi, nağıl sözle kanatlandırmadır: insanlar her zaman gümrak ve canlı, heyecanlı, hassas, ayık ve oyak olma hikmetlerine bağlı olurlar. Sözlerin akarı yağmur akarı gibidir, yağış damlaların nasıl sepelenirse, bu nakillerde-neglde de öyle sepelenir. Yağış çiskin olur, sıska olur, şıdırgı yağın olur. Söz kafiyeleri avaz kurmak hatırına değil, karakterler, manalar ve metlepler üzere dil açır.

Zaman hem kendinde değil-evveldedir- evvel nasıl idise, şimdi de öyledir; zaman kendi rengindedir: kendi rengi de bulaşık ve katışıktır; zaman gelecek zamana aittir: gelecek zamanlar insanın hüzurundan kalkıp gider: insan her şeye böyle arındırma-şerh, tesvir vere bilirse, gelecek zamanın da tavrını gelecek nesillerin hikmetine bağlıyor: bu hikmet şimdi söylenen nağıl diliyle haberdar edilir. Zaman zaman içindedir- şeksiz ki, bu zaman insanla münasip değil: çünkü burada xelbir-kalbur saman içindedir: halbuki samana xelbir gerek deyil, xelbir buğdaya, arpaya, çeltiye gerektir ki, onların saman döküntülerini sovurasan. Ddeve delleklik edir ifadesi de zamana karşı bir rişhent-kinayedir. Hamam hara, deve hara? İfade,Zamanda ne kadar uygunsuzluk var, anlamını taşıyor. Garışga-karınca ile deve tazatları da zamana karşı bir gülüş kazabıdır. Milçek-sinek binib Kür (çay) geçmek, yabaynan doğa içmek zamana karşı komik sar-kazmdır.

Nağıl nizamında Sözlerin bir söz düzüümü var, bir de mana düzüümü: bütün manalandırmaların nağılın poetik ruhundan gelen yansımalardır. Nağıllarda bütün halar gerçek ve canlıdır. Gerçek olanlara kinayeli bakış ve munasibetler halın dahili aleminin derinliklerinden gelen cidiyettir. Cemiyet-zaman ciddi değil, çünkü her şey deve ve garışka uygunsuzluğu içerisinde.

Sözler dinleyicini-nağılci ve nağıl başına yığışanları nağıla doğru aparır: koşarak, yüyürek aparır: susulsa sabırsızın halı nasıl olur, zamanın hal renkleri de o cürdür. Susuz ya kuyu kazar, ya da çarşı-pazar dolanar. Nağılci da kendi sergüzeştini canlandırır: aç karın olarak, pazara yüz tutur. Kaz alır karıdan...

Göründüğü gibi, her sözün arkasında bir işaret var. Sözlerin mana ve aheng, renk bakımından birbirini izlemesi nağılın iç ve dış manalandırmaya ne kadar gizlin ve aşık mazmunlar verdiyini belirliyor. Sözlerin akar-bakarlı süzülüştü de Pazar kaynartısını antırır: pazarka ne kadar karışıklık olursa-olsun, her şey aydıdır: satan da, alan da kendi aydınlığını yansıdır. Nağılci sözleri oynadır, kazanda kaynadır kibi hareketini gitgide artırır; hareket harekete karışır: “Kendisı akça pakça, eti kemiğinden pekçe” olan kaz etini pişirmeğe “ ne kazan kaldı ne kepeç!”.

Ama her şey öz reddinden-hattından çıkmış gibidir; çünkü ” *Kırk gündür kaynatırım, kaynamaz* ”- diye hiç neye nail olmadığını anlatır.

Lakin halen son değil: “ *Hay dedim, huy dedim; bu ne pişmez şey dedim* ”i diye çaresiz bir durumda olduğunu dile getirir. Poetik hareket halen devam edir: çaresiz hala düşmekle bütün nesli-soyu haraya çağırıyor” Bir iken iki olduk, üç iken dört olduk; anan soylu, baban boylu derken kırk olduk; kırkımız kırk ateş yaktık!”

Hareketin devamı da evveli gibi gergin ve telaşlıdır:” *Kırk gündür kaynatırım kaynamaz Baktım ki olacak gibi, sofraya konacak gibi değil, eğil dağlar eğil dedik; onumuz hu çektı, onumuz su çektı; onumuz un, odun çektı; haydan gelenı huya sattık, unu bulguru suya kattık Suyu kazana, kazanı yeniden ocağa attık; vay ne kaynattık ne kaynattık... De şimdi kaynar mı, kaynamaz mı? Derken efendim bu kez başını kaldırıp bize bakmaz mı!*”

Nağılcının her sözü gökde uçan kuş gibidir: kuşlar nasıl bir-birine karışır, sözler de o tür karışık haldedir; lakin kuşlar ne kadar karışık halde uçar-süzerlerse, sözler de o derecede süzer ve uçardır: bu, kuşların semt, renk, mekan, zaman yurt-yuva karışıklığı demek değil, bilaks en nizamlı haldir.

Nağıl-masal özü özlüğünde nizamdır; umumilikte, insan özü de nizamlı, en güzel biçimli bir varlıktır. İnsanın dahili dünyası onun nizamının en canlı ve mucizeli bir nizamıdır; dili- danişığı, nitgi ile insan özünü ifade nizamı yaratır.

Nağılın-masalın nizam olması da bilavasita insan dilinin nizamıdır. Nağıl söyleminde bu, hareket nizamı, habele harekette hareket nizamı demektir; hareket nizamı-- dil nizamı, düşünce nizamı, ifade nizamı, ses nizamı, söz nizamı, biçim nizamı, mana mazmun- nizamı, canlı olmak nizamıdır. Nağıl nizam Dil nizamı, söylem terzi, söylemin lirik, epik, dramatik, psikoloji ifade nizamı demektir.

Hayat nağıldır; nağıl nağıldan gelir, yahut: nağıl nağıl getirir.

İnsana en güzel nizamlı, biçimli görkem verilir; ve insana en güzel ifade etmek, söylem nizamı verilip. Nağıl-masal en güzel söylem türü gibi, İnsanın dil-üslup, bedii ifade icadıdır

Ve insana mahsus olan bütün hayal ve tasavvur, duygu ve düşünce strüktürleri kadim dünyanın söz -Nağıl-masal poetizmi üzerinden nizam tapıp.

3. Masalcı ve “Masal ili”. Nağıl (masal) da hiç ne yok iken yaratılan bir bedii düşünce-duyum ve sezim, hayal ve tahayyül icatıdır: *nağıl ilk sözdür*: o üzden, nağıl hem ilkin sözlerle başlıyor, hem de sözlerin bir-biri ile düzülüm halından nizam tapır. İkinci bir halde, nağıl, özünden başlamakla: 1) özünden evvelki söz üzerenden yön tapır, 2)özünden sonraki sözlerle devam edir.

Nağıl sözü öyledir ki, nağılçı hay diyende sözler haynan gelir, huy deyende huynan. Nağıl nağılçının söylemidir: bu adi söylem değil, poetik mizanlı, bedii akarlı, ince, selis deyimli, ritmik üsluplu söylemdir; burada her şey canlıdır:

“Bir varmış, bir yokmuş Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde. Deve tellal iken, horoz imam iken, manda berber iken, annem kaşıktı, babam beşikte iken... Ben babamın beşiğini tıngır -mıngır salları iken, babam düştü beşikten, alını yardı eşikten... Annem kaptı maşayı, babam kaptı küreği, gösterdiler bana kapı arkasındaki köşeyi... O öfke ile Tophane minaresini cebime sokmayayım mı- borudur diye... O öfke ile Tophane güllesini cebime doldurmayayım mı -darıdır diye... Orada buldum iki çifte bir kayık Çek kayıkçı Eyüb’e...”

Eyüb’ün kızları haşarı... Bir tokat vurdular enseme, gözlerim fırladı dışarı... Orada gördüm bir kız... Adı Emine, gittim yanına... Bir tarafı tozluk dumanlık, bir tarafı çayırılık çimenlik, bir tarafı sazlık samanlık... Bir tarafta boyacılar boya boyuyor renk ile... Bir tarafta demirciler demir dövüyor denk ile... Bir tarafta Mehmet Ali Paşa cenk ediyor şevk ile... Anan yahşi, baban yahşi, kurtuldum ellerinden... vardım masal iline” (<http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>)

Poetik bakımdan bedii dilin, sesin ve sözün, cümlelerin ifade psikolojisi nağıl söyleminin ruhudur. Çünkü “*nağıldan avaz-aheng, ritim bedii lirizme dinamik tekan verir ve kadim Türk poetik enenesine uygun olarak, sözler sese-ritme göre bir-birine bağlanıp*” (Ezimli E. 2008: 61); ve ehvalat, hadise söyleme terzi hareket halındadır: hareket halı tasviri, nakli, tahkiyenin nağıl poetizmini nizamlayır. Nağılın-masalın nağıl ili, masal ili vardır. Nağılçı dinleyicini masal-nağıl evine aparır: bunun için yola tüşer, yol boyu sözlerin kanadına alar dinleyenleri ve böyle başlar kendi nağılına:

Nağıl insanın Dil, Söylem poetikasının mahsuludur. Nağıl-Masal olan—gerçekliğin hekimane ifade-söylem nizamı demektir. Ağılın, tefekkürün, ruhun gidasıdır nağıl.

Ve böylece, hiss ve duygulara, düşüncelere nağıl-masal nizam verip. Nağıl gerçekliğinden uzak olanlar hayat nizamını bozar, o nizamdan kenar olurlar.

4. Nağıl Başlamında Ritmik Hareketler: Azerbaycan ve Anadolu masallarında en mühüm bedii-poetik hareket—ritmik harekettir: şurada ritm her an dalgalı, telatümlü, oynak, koşkulu, coşkulu, yangılı haldedir; şunu boğle işerretlemek olar:

Ses ritmi-kafiye ritmi: ritmin ritmi+ kafiye: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler top oynarken eski hamam içinde... Ben deyim şu ağaçtan, siz deyin şu yamaçtan, uçtu uçtu bir kuş uçtu; kuş uçmadı, Gümüş uçtu Gümüş uçmadı, Memiş uçtu Uçar mı, uçmaz mı demeye kalmadı; anam düştü eşikten, babam düştü beşikten... Biri kaptı maşayı, biri aldı meşeyi; dolandım durdum dört köşeyi...”

İlkin anlayış: ritm kafiyevidir: kafiyeleler zencirvaridir, rit ritm üstündedir- akar gibi akır, uçar gibi uçar.

Harmonik izlem+ ses uygunluğu+ ses talebi: “Vay ne köşe bu köşe! Dil dolanmadan ağız varmaz bu işe; bu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, şu köşe güz köşesi, diye iki tekerleyip üç yuvarlarken aşağıdan sökün etmez mi Maraş paşası! Hemen bir sarıya bir fare deliği bulup, attım kendimi dışarı; gelgelelim şu mahallenin yumurcakları haşarı mı haşarı; bir fiske vurdular enseme, gözlerim fırladı dışarı!”

Şurada hem sesleri, hem sözler, hem de manalar bir-birini izliyor: Bunlar ses izlemi, söz izlemi, mana izlemi şeklindedir.

Zencirvari sesler hareketi+ sesin şekli; sözün şekli: “Az gittim uz gittim... Dere tepe düz gittim Çayır çimen geçerek, lale sümbül biçerek; soğuk sular içerek, altı ayla bir güz gittim Bir de dönüp ardıma baktım ki, ne göreyim, gide gide bir arpa boyu yol gitmişim!”

Ses de harekettir, söz de: her iki halda, mana ve ifade tarzına göre sesleri ve sözler şekil halinde da görünür.

Ses-söz-mana izlemi: dalgalı ve düzenli tasvir halı: “Vay başıma, hay başıma; bu yol bitecek gibi tükenecek gibi değil, ya bir devlet kuşu konsa başıma, ya da alsa beni kanadına kaşına, demeye kalmadı bir de gördüm ki, ne göreyim? Adıyla sanıyla, yeşiliyle alıyla, Zümrüdüanka dedikleri değil mi? Kafdağı’nın üstünden süzüm süzüm süzülüp geliyor Bakın hele! Yüzü insan, gözü ahu Ne maval, ne martaval İşitilmedik bir masal!” (<http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>)

İzlem tektine göre ses-söz-mana bir hattır: ayrılma ve şekillenme onların zahirinde ola biler, ama bütün olarak her üçü nağıl poetizminin kol-kanatıdır; hareket tasvir halindedir: bu, tasvirin lirizminden ve psikoloji hareketinden asılıdır: tasvir veren bir üslup düzümlü var şurada: bu tasvir dalgalıdır: dalgalı olmağı onu poetik izlemine karakterize ediyor.

Sesin ve Sözün hareket halleri: “lanet kuyruklu yazana, rehmet kuyruksuz düze, bir göz bozana, iki göz düzene. Rehmet yazana, lenet bozana. Söz kalsın, insan gitsin; yaxşılık kalsın, pislik gitsin.

Dost var olsun, düşmen puç; ağıllı yesin, ağılsız hesaplasın”(Azerbaycan nağılları, 1988:116).

Yahut:

Handadır handa, bir kara manda
Üç yüz yaşındaydım evvel zamanda
Mavi çadır gerilmiş, duydum pazar kurulmuş
Vurdum karıncaya palanı
Kırk yerinden bağladım kolanı
Sardım sırtına seksen sekiz çuval soğanı
Vardım pazara
Vay ne pazar ne pazar, güzeller durmaz gezer
Kırlangıçlar terzi, köpekler kalaycı, tilkiler tüccar (<http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>)

Sesler ve sözler haldan hala tüşüyor:hikmetli deyimler manalara kol-kanat verir, sesler ve sözler yürüş halindedir.

Hareketde hareket: hareketden hareketin doğması poetizmi; harekete hareket verme tekti.

Hareket başlanğıçtır; hareket devametmedir; hareket sükunetin bozulmasıdır. Nağıllar janr tipine göre hareket poetizmidir.

Mükalimeli hareket nizamı. Mükalime taktına göre “Garı ve Pişik” nağılı dil akıcılığına, manaların bitkin ve serrastlığına göre daha tesirli ve sebest üsluptadır.

“Garı ve Pişik” nağılı en kadim ve ilkin söylem tarzına malik bir üslub taktına bağlıdır:

“Bir gün bir garı ineyini apardı suvarmağa. İneyin ayağı buzun üstünden sürüşdü, inek yıxıldı ve ayağı sindi.

Onda garı Buz dedi:

Ay Buz, si ne güclüsen?

Buz cavabında dedi:

- Eger men güclü olsaydım, gün meni eritmezdi.

Garı dedi:

- Ay Gün, sen ne güclüsen?

Gün cavabında dedi:

- Eger men güclü olsaydım, bulud gabağımı kesmezdi.

Garı dedi:

- Ay Bulud, sen ne güclüsen?

Bulud dedi:

- Men güclü olsaydım, yağış menden yağmazdı.

Garı dedi:

-Ay Yağış, sen ne güclüsen?

Yağış dedi:

- Men güclü olsaydım, ot menden bitmezdi.

Garı dedi:

-Ay ot, sen ne güclüsen?

Ot dedi:

-Men güclü olsaydım, goyun meni yemezdi.

Garı dedi:

-Ay goyun, sen ne güclüsen?

Goyun dedi:

-Men güclü olsaydım, Gurd meni yemezdi.

Garı dedi:

-Ay Gurd, sen ne güclüsen?

Gurd dedi:

-Men güclü olsaydım, İt meni boğmazdı.

Garı dedi:

-Ay İt, sen ne güclüsen?

İt dedi:

-Men güclü olsaydım, çoban meni döymezdi.

arı dedi:

-Ay İt, sen ne güclüsen?

İt dedi:

-Men güclü olsaydım, çoban meni döymezdi.

Garı dedi:

-Ay Çoban, sen ne güclüsen?

Çoban dedi:

-Men güclü olsaydım, xanım meni söymezdi.

Garı dedi:

-AyXanım, sen ne güclüsen?

Xanım dedi:

-Men güclü olsaydım, Siçan torbalarımı kesmezdi.

Garı dedi.

-Ay Siçann, sen ne güclüsen?
Siçan dedi:
-Men güclü olsaydım, pışık meni yemezdi.
Garı dedi:
-Ay Pişik, sen ne güclüsen?

Pişik iki elini gabağa, iki ayağını dala goyub, gerdenini çekib, guyrugunu gayxızib, gözlerini bereldib, dilini çıxarıb Garı'ya dedi:

Güclüyem hay güclüyem,
Demir darag dişliyem.
Yük üstü yaylağımdır,
Yük altı gışlağımdır.
Kürsü üste duraram,
Bığlarımı buraram (Azerbaycan Nağılları,1988:18-19).

En bit kin ve dramatik hareketler akınına malik olan bu nağılda her şey konkret-net ve seslidir: obrazların kendilerine has olma özellikleri hareket halinden aşılr.

Umumiyetle, “Masallardaki olaylar insanların hayellerine ve isteklerine göre şekillenir” (Nedim Bakırcı, 2010b:14) fikri harfi manada masalın serbest olmadığını gösterir; halbuki masal özüne has bir serbestliye maliktir: masal-nağıl kendi-kendini şekillendirir; onu söyleyen usta bir nağılcıdır: poetik şekillendirme nağılcının bedii dil yatımına bağlıdır; onun dil ve ifade üslubunda nağıl hareketi var.

Kırım Tatarlarının nağıllarını neşir ettiren Dr.Nedim Bakırcı Kırım Tatar nağıllarının özelliklerini birkaç yönden seciyelendirir:birincisiü Kırım Tatar Masallarının şekil özellikleri; burada masalların “dış yapısı ile bağlı özellikleri” açıklıyor: masal destan ve halk hikayesine göre kısa, efsaneye gö uzun metinlerdir”; bu anlatımda o, nağılların hem kısa, hem de uzun metnli olmalarını seciyelendirir;

İkinci bir şekil halı: Kırım tatar Masallarının “nesr” halinde olduğunu söyüyor, aynı zamanda “nazım-nesir karışımı olduğunu” da kayd edir, “usta anlatıcılar masalı daha güzel bir hale getirmek ve dinleyicilerin isgisini arttırmak için masalların çeşitli yerlerinde şiire müraccat ederler” (Nedim Bakırcı, 2010(B):15).

Dış şekiller kontekstinden araştırmacı Dr.Nedim Bakırcı ardıcıl olarak bu terkip leri ayırır:

1(başlangıç (giriş) formelleri;

2) bağlayış (geçiş) formelleri:

3) benzer durumda kullanılmayan formeller: aynı olayın tekrarlanması, iki varlığın karşılıklı konuşmaları ve bir varlığın tasvirini ifade eden formellerdir;

4) bitiş formelleri.

Araştırmacı dış şekline göre Kırım Tatar Masalları ikinci tip özelliklerini “Muhtava özellikler” adlandırır.

Masalın-nağılın bedii-poetik hareketi –dil çokrenkli tasvir ve terennüm şekillerinden ibarettir. Masalda söz şgzü çekir, bir-birile ilgisi olmayan sözleri bir-biri ile ilghi tapır, şekil kurur şekilenir, mana kurur manalanır. Bu cür şekillnme ilk sözden, nağılın başlanğıcından başlıyor.Bu anlamda, bir nezeri fikirde değildiği gibi: “Masal başındaki tekerleme, bir-biriyle pek ilgisi olmayan kelimelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş kelime oyunlarından teşekkül etmiştir”(Türk Halk Edebiyatı (Editör M.Öcal Oğuz), 2008: 140).

Nağıllar-halk bedii duhasının mahsuludur; nağıllar çok zarif ve ince, selis poetik strüktüre maliktir. Strüktür poetika nazarından yanaşsak, geti şekilde söyleye bilerik ki, halk yaratıcılığının diğer janrları gibi, Hağılların da da özünemahsus, elahitte dil ve üslubu, bedii-poetik normaları vardır. Ner şeyden önce, biz şunu bedii dil normaları mundericesinden deyerlendirmeyi vacip sanırık.

Dil normaları bedii edebiyatta bütün normaların başıdır. Meselen, Nağılın forma ve mazmunu dil normalarından nizam tapır. Bütün bediilik atributları, ifade nizamları nağıl dili poetikasının dahili strüktürüdür. Nağıl dili ve ifade stürüktürü başka strüktürlere benzemez. Bu öyle bir bedii strüktürdür ki, her şeyden önce, hem ses, söz, hem de mana semantikası bakımından fevkalade dil yatımına maliktir ve nağıllardaki poetika yatımı da bilavasite bu dil strüktürünün mahsuludur; başka bir mikyasa ifade etmeli olsak, diye bilerik ki, nağıllardaki poetika strüktürü, birinci növbeye, *Nağıl Dili* strüktürüdür ve bütün bedii-poetik alametler ondan- bu dil strüktüründen töremiştir. Nağılın metn dili, halk bedii dili—obrazlı konuşma, söylem dilidir. Bu bakımdan, halk ağzının, söylem dilinin nağıl, destan, bayatı poetikası bedii dil poetikasıdır. Başka sözle disek, bediiliyin linkivistik semantikası, poetik terkibi Nağıl Dili-nin, nağıl terkiplerinin poetik hareketini karakterize edir.

Nağıl da halk yaratıcılığının diğer türleri gibi, hususi dil kuruluşu olan janrdır. Bu türde her zaman *dil hareketi* vardır: onda her zaman yeni sözler, kelimeler yaranır, bedii üslupun yeni renkleri amele gelir ve bütün hallarda her nağıl öz biçimini, öz dairevi, gevs-i kuzeğini, bedii ifade ışıklarını kendi üslup, tesvir ve tarannum dilinde canlandırır.

5. Nağıl hem de dildir. Her söylenen ehvalat, haber, hadise nağıl adlanmaz, her söylem, konuşuk da nağıl hesap edilmez. Nağılın mahsusi nağıl dili, nağıl üslubu, nağıl sesi, nağıl sözü, hnağıl tempi, nağıl ahengi, nağıltehkiyesi, nağıl poeziyası, nağıl gerçekliyi vardır. Halk yaratıcılığında gerçek olmayan dile getirilmir ve bu kanuna rağmen: halkın dilimilli mansupluk dili, ana dili, söylem, neğme, avaz, layla, bayatı, tapmaca-bulmaca, düzgü, garavelli, letife, nağıl, destan dili, gerçekliğin mazmun, mana, fikir, ideya, üslup dilidir. Bedii yaratıcılığında folklor poetikasına bağlı olan yazıcı, edebiyatşünas Yusif Vezir Çemenzeminli “nağıllarımızı nece toplamalı” adlı makalesinde böyle vurguluyordu: “Üsula geldikte, nağıl edebiyatının müeyyen üsulu var. Onları güzel eden ve süslemdiren dil, terkip ve cümlelerdir” (Çemenzeminli Y.V. 1983: 48)

Nağıl nağıldır; ve nağılı nağıl yapan tekçe ehvalatlar, hadiseler, obrazlar değil, hem de dildir, söyleniş, ifade tarzıdır; bu anlamda, nağıllar “kendine has söz kalıpları ile kalıplaşmış deyişlere de sahiptirler. Usta anlatıcılar masal başı, ortası ve sonlarında, çeşitli kalıp ifadeleri (“formel”) kullanmışlardır” (Türk Halk Edebiyatı, Editör M.Öcal Oğuz, 2008: 140).

Nağıllar halk bedii dilinin mücüzesidir; onlar halk dilinin mücüzeye renkleri, tablolarıdır.

Dilinin ifade zenginliyi nağılların bedii poetikasına has olan tipik alamettir.

Bedii mukaddeme hem nağıla başlamaktır, hem de nağıla hazırlıktır, dinleyici ile nağıl arasında rabite-motivasiya yaratır; nağılı nağıllaştırmağa hizmet edir; ve Nağıl dili- bedii hareket onunla başlıyor.

Nağıl poetikası-ilkın olarak, dil ve ifade, üslup poetikasıdır. Şurada birinci poetik strüktüralizm tehkiye-nakil lingivistikası üzere sistemleşen normalardır.

Nağıl, tahkiye üsulunun poetizmine-şiiiriyetine ait olan janrdır. Her bir nağıl nakil etme tipizmidir; bu nakil etme poeziya tipidir. Bütün nağıllar nazmle, şiir ahengi ile söylenmiştir. Nağıl nasr ürünü değil, şiir-nazm ürünüdür. Türk toplumlarında adı nakil, deyim forması bedii yaratıcılık bacarığı hesap edinmiştir. “Nağıl” sözü söylem, nakil, dile getirme, poetik şekilde ahvalatü hikayet konuşmak-nakil etmek, dinleyiciye çatırma mentikini ifade ediyor.

Bedii-poetik hareket nağılcının vassf ve terennümleri ile başlıyor. Umumen, nağıl tahkiye-sinde başlama bir sıra terkipte olur:

1. Nağıla ilkin başlama ve bu başlamayı motivleştirmekle daha celbedici ve heyacanlı hala salma tarzı. Nağıla başlama ilk cümle ile başlamadır: nezerden keçirdiğimiz muhtalif nağıllara esasen, bu başlamının özüne mahsus bedi-poetik hareket taktı, ifade dili vardır: Başlamının birinci bedii-poetik dil kalibi forması: “Biri var idi, biri yok idi” cümlesi ile başlamadır. Meselen, “Biri var idi, biri yok idi; Kür gırağında Elimerdan kişi vardı” (Zemanenin hükmü” Azerbaycan Folkloru, 2005:282).

Yahut: “biri var idi, biri yok idi, bir padşah var idi” (“Üç Şahzade”: Azerbaycan Folkloru, 2005:264).

Azerbaycan Türkleri ile Anadolu Türklerinde nağılların-masalların başlangıcı- mukaddimesi ruhen, üslup taktına göre aynıdır; lakin bedii-poetik, leksik-semantik ifade ifade tarzına dair yakınlığı ve far nazara çattırmak için “Biri var idi, biri yok idi” ile bağlı ifadelerin karşılıklı numunelerini vermek olar:

Azerbaycan Türkçesinde:

1. Biri var idi, biri yox idi”; meselen: “Biri var idi, biri yok idi, Allah!ın bendesi çok idi, bir kişiyen bir arvad var idi”(“Göyçek Fatma”).
2. “Biri var imiş, biri yox imiş” formulu ile başlama: “Biri var imiş, bir yok imiş, Allah’dan başka heç kes yok imiş”(“Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm”).
3. “Biri varmış, biri yoxmuş (‘var imiş, yox imiş’ ifadesinin kısaltılmış şekli) ifadesi le; meselen: “Biri varmış, biri yoxmuş, bir padşah varmış. Bu padşahın da bağında bir alma ağacı varmış. Bu ağaç birinci gün çiçek açarmış, ikinci günde çiçeyini tökermiş, üçüncüğünde bar verermiş. Bu almanı her kes yeseymiş, on beş yaşında oğlan olarmış...”(“Melikmemmed”).
4. Yahut: “Biri varmış, biri yoxmuş, yer üzünde tanrının bendesi çoxmuş, bir padşah varmış. Adına Haram Padşah deyermişler. Bu padşahın züreti yoxmuş...”(Hekimov M.İ. 1988: 190).

Anadolu Türklerinin söyleminde bazı mukaddime-başlangıçlar daha çok yumoristik-mizahlı ve mezhekeli.

Anadolu Türklerinde:

1. ”Biri varmış, biri yokmuş, Allah’ın deli-dolu kulu çokmuş; bizden delisi hiç yokmuş. Masalı dinliğin çok, anlatan hiç yokmuş”.
2. “Biri varmış, biri yokmuş. Oğlan anasına sormuş ki: “Ana, kaç kocaya vardın?”, anası da demiş ki, “Ese, Musa, dört Kose, dört te ondan ileri. Biri devrilip yatan, biri çamura batan, biri de rahmetlik baban”-demiş”(Gürsel,Leyla 1966; BKZ: Türk Halk Edbiyatı, 2008: 141).

Anadolu nağıllarının söz mezesi-yumorlu, mezhekeli ifade kalıplarındaki bediilik haman nağılların farklı ifade tipizminde hususi dil faktları, komik bedii söz düzgüsü gibi karakteriktir. Bu forma ve mazmun tipizminde en dramatik söz-üslup sinkronizmi (ardıcıl seslenme ve manalanma) tekçe nakletme değil, aynı zamanda manalandırma dialektizminde (hareketinde) de nağıl üslupunun lingivistik poetizmine has olan alametleri yansıdır:

“Biri varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbir saman içinde, develer tellal iken, pirlir berber iken, ben annemin beşiğini tıngır-mıngır salları iken, anam düşdü eşikten, babam düşdü beşikten. Abnam kaptıkaşağıyı, babam kaptı maşayı. Kaç, kaçmazmısın? Sen olan kaçmazmısın? Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi. Az gittim, üz gittim, bir de dönüp arkama baktım ki, bir arpa boyu yol gitmişim”

Bir at aldım doru değin, tekme vurdu geri değin. Elmaya kabak aşıladım, masalıma başladım” (Mutlu,Sümer.1972:48; BKZ:Türk halk Edebiyatı, 2008:141).

Bedii mukaddimelerde sözlerin hususi üslup tekti vardır: bu tekte yumorlu-mizahlı, mezhekeli-gülüslü manalandırmalar üstünlük teşkil edir. Bu manada, Mezhekeli başlangıç nağıllarda estetik-emosional tesir-etki oyatmak bakımından hususi çekiye maliktir. Başka bir üslupta: bedii psikologizm yaratır. Şuradaki bedii psikologizm ses, avaz, aheng, tekt, mana-mazmun, çelpeşik tasvir psikologizmidir. Mezhekeli sözler ve manalandırmalar, tasvir ve terennümler bu üslupta nağılın ve nağılçının, mahsusen, dinleyicinin kol-kanadını açar, ehvalına nizam getirir. Bu, Sözüün nağıl psikologizmine ait poetikadır; ifade imkanlarına göre bedii etkinin, lirik-psikoloji emosiyanın hareket düzüümü get-gede esas hatt üzerinde köklenir.

Tasvir ve terennüm üslubu nağılın bedii psikologizmnde sese ses, avaza avaz, ahenge ahenk, söze söz koşur ve bu koşuyla nağıl akar bir çay gibi öz hareketinde devam edir.

Böylece, bedii ifade poetizmi üzre lingivistik çalarlar *nağıl sintaksisinin esasını teşkil edir*. Bedii mana tesiri-etkisi yaratma fonksiyası *mezheke nitkinin dahili ve harici(iç ve dış) dinamikasını yansıtmak vezifesini taşıyor*. Meselen, aşağıdaki poetik başlangıçda canlandırma tekti daha obrazlı ve heyecanlandırıcıdır:

“Evvel zaman içinde, kalbir saman içinde; deve tellal iken, pire kadi iken, ben babamın beşiyini tıngır-mıngır salları iken on beş yaşında bir kız idim. Güyünsem kuşak yakışır, kuşansam, saçak yakışır. Yalanım yok, yanlışım var: kız değil de, oğlan idim. Henüz tüyü bitmemiş bir civan idim. Hamımların saçını balta ile tıraş eder, beylerin dişini kazma ile söker idim. Babam bana bir at aldı. Dorudur diye, o da bir çift vurdur-geri dur deydi. Ulu caminin minaresini cebime soktum-borudur deydi, senin gibi karkalardı ağzıma attım-darıdır deydi.

Acıktım dünden; dün değil, evvelsi günden. 60 çuval undan somun yedim, doymadım; Meydan camisinin minaresinden mumbar yapıp pişirdim, yine de yınmadım. Bir kaz aldım pazardan, çatladı. Öldü nazardan. Kuyruğunun altı akça, eti ondan da pekçe... Üç kişi altını yakar, altısı suyunu çeker...

Kaz kazandan kafasını çıkarıp bakar, tıss diye bağırır, çöker. Olmadı, deyip odaya, bir sinek sıçradı, uçtu havaya. Sineyi avladım okunan, kesip doldurdum kazan-kazan. Pişirdim, süzdüm yağını 366 tavaya. Yine de bana mısın demedi. Etini Kayseriye gönderdim, pastırma yaptılar; kemiklerini tren geçsin diye, Kızılırmakın üstüne köprü çatıldılar. O yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan. Pireye binip de, deveyi kucığıma aldığım da mı yalan? Ne ise, olan olmuş, biten bitmiş, biz gelelim kendi işimize...” (Türk Halk Edebiyatı, 2008: 141)

Diğer bir forma: **birbaşa ehvatı başlama üsuludur**. Meselen: “Dostluğun sirri” nağlı böyle başlıyor: “ele revayet eleyirler ki, bir padişahın gözünün ağı-garası melik adlı birce oğlu var imiş...” (Azerbaycan Folkloru, 2005: 233).

Bu tür başlamak birbaşa metlebe geçmektir; makbul formadır, lakin, umumilikte, nağıllar için karakteristik değil. Başka nağıllarda da bu formaya rast gelmek olur. Meselen, “Vefalı At” şehrili nağlına da nağılı birbaşa ehvalattan başlıyor: “Keçmiş zamanlarda bir padişah var idi. Bu padişahın üç oğlu var idi. Çarx herlendi, ecel onu boğazladı. Padişah can veren zaman oğlanlarını başına cem eleyib dedi...” (Azerbaycan filkloru 2005: 249).

“Padişahla Pineçi” adlı meişet nağlından: “Bir padişah baş vezirini öz yerinde koyup, o biri veziri ile teğyir-libas olub ölkeni gezmeye çıxır. İkisi de derviş patları geyinirler ki, onları tanıyan olmasın” (Azerbaycan folkloru 2005: 287).

Anadolu nağıllarında: “Evvel zamanda iken, kalbir samanda iken, az iken, uz iken, Anam evde kız iken kara tavuk kömürcü, saksağan berber iken, at ekmekçi, köpek dülger iken, deve bezzaz, horoz tellal iken, tavuk satıcı, eşek tuzcu iken, koyun kayyum, keçi müezzin iken, tilki simsar, kedi çuhadar iken, anam eşikte iken, babam beşikte iken anam ağlar, anamı salladım babam ağlar, babamı salladım. Derken, babam düştü beşikten, ben hopladım eşikten, anam kaptı maşayı, babam kaptı meşeyi, dolandırdılar bana dört bir köşeyi...” (Türk Halk edebiyatı, 2008: 141-142; yahut: Baratov Pertev, 1958: 53-54).

Nağılın başlanğıcı **tekerleme-hareketli** sözler ve manalardan, söz, ifade oynatmalarından, rabitesiz iken rabitelilik yaradan bedii dil yatımlarından ibarettir. Başlanğıc tekerlemelerin kısa-yığcam, hem nisbeten yığcam, hem de geniş formları vardır:

Yığcam-kısa forması: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, teve tellal iken, pire bakkal iken, ben babamın beşiyini tıngır-mıngır salları iken...”

Yaxud: “Masal masal maniki, oğlu uşağı (“oğul-uşağı” olmalıdır-Ə.Ə.) on iki. Kuyruğu var on iki. Kuyruğunda beni var, kulağında çanı var. Ali kavas dayı, yere basan iti var, göye şıkan atı var...” (Türk Halk Edebiyyatı, 2008:141; Gürsel, Leyla. “Masal təkərləmələri” 1966, sayı:23).

Ve Yahut: “Bir varmış, bir yokmuş; Allah’ın kulu çokmuş, çok söylemesi günahmış Develer tellal iken, keçiler berber iken, bir memleketin birinde bir kocakarı, kocakarının da bir kel oğlu varmış”

Nisbeten yığcam forması: “Evvel zaman iken, deve tellal iken, saksağan berber iken... Ben anamın beşiyini tıngır mıngır salları iken İp koptu, beşik devrildi Anam kaptı maşayı, babam kaptı meşeyi, döndürdüler dört köşeyi Dar attım kendimi dışarı... Kaç kaçmaz mısın... Vardım bir pazara Bir at aldım dorudur diye Bineyim dedim, at bir tekme salladı bana geri dur diye... Padişahın topları ateşe başladı Topladım gülleleri cebime koydum darıdır diye Tozu dumana kattım, Edirne’ye yettim Selimiye minarelerini belime soktum borudur diye Yakaladılar

beni tımarhaneye attılar delidir diye Babamdan haber geldi, onun eski huyudur diye Bereket inandılar, tutup beni saldılar Neyse uzatmayalım, masala başlayalım...”

Geniş forması: “Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, devler top oyunarken eski hamam içinde... Bir havladık, hoyladık; cümle âlemi topladık Allah'ın kışı tandırın başı olur da kim gelmez? Haylanan da geldi, huylanan da geldi, ahlanan da geldi, ohlanan da geldi Hele büyük baş, büyük kara kadı, kuru kadı geldi... Kadıyı, dayıyı duyunca; yabanın ördeği, kazı geldi... Ördeği, kazı görünce, bir de çulsuz tazı geldi Tazının peşinden de görmemişin oğlu, kör Memiş'in kızı geldi... Ne etti, ne etti, arkası sökün etti: Kambur Ese, Sarı Köse geldi; biri saltanata, biri süse geldi... Bunları duyar da durur mu ya! Hımhımınan burunsuz, birbirinden uğursuz geldi... Bu iki uğursuzun ardından da ekmediğin yerde biten bir arsız, yüz­süz geldi... Daha daha, sarı çizmeli Mehmet ağa geldi, geldi dertlere deva, gönüllere sefa geldi... Derken efendim, seyrek basandan sık dokuyana, bir taşla iki kuş vurandan her yumurtaya bir kulp takana kadar kim var, kim yok; kimi aç, kimi tok; geldi, toplandı Toplandı ya, hepsi de başını kaldırıp kaşını yaktı, derken her kafadan bir ses çıktı; başladı her biri bir maval okumaya... Kimi ince eğirip sık dokudu; kimi yukarıdan atıp, aşağıdan tuttu... Kimi tavşana kaç, taziya tut dedi; kimi ağzını yum, dilini yut dedi... Kimi kâh nalına, kâh çivisine vurdu; kimi süt dökmüş kedi gibi oturdu... Kimi kâhya karı gibi her işe karıştı; kimi gemi azya alıp birbiriyle yarıştı... Kimi akıntıya kürek çekti; kiminin kırdığı ceviz kırkı geçti... Kimi kırkıdan sonra kaval çaldı; kimi de benim gibi ellisinden sonra masala daldı... Bir var ki, hangisine ne denir? Allah her kuluna bir çene, her çeneye bir gene vermiş, oynatıp duruyor Lafla peynir gemisi yürümez ama, sadece dinlemekle de olmaz; laf ebeleri adamı aptal yerine korlar; bari ben de birini çekip, çe­kiştireyim dedim ya, ne haddime! Yetmiş iki millet burada, sade bir Keloğlan yok ortada... Yüz yüzden utanır, ötekileri dilime dolayacak değilim ya, ben de tuttum Keloğlan'ın yakasından; bakın ne deyip durdum arkasından” <http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>

Bedii mukaddeme nağılcının sergüzeştidir: poetik, nağmeli vasfı-terennümüdür. Nağılcının kendi ile bağlantıları: kendi hakkında sergüzeşt söylüyor gibi söylüyor.” Var varanın, sür sürenin... Baykuşu çoktur viranenin... Destursuz bağa girenin, geçmez para ile dükkâna girenin, hokka çömleğini başında patlatır Bekri Mustafa... Hak dost, veli dost... Babamdan kaldı bir eski post... Ben dikerim, o sökölür... Arasına bit, pire sokulur... Ufacığı bakla gibi, büyüceği toklu gibi... Tuttum pireyi, İstanbul'a yolladım Bekledim, bekledim gelmedi Ardından uşak yolladım.

Kırk kişiyiz... Onumuz odun yarar, onumuz kav çakar, onumuz su taşır, onumuz ateş yakar... Bir de baktık kaz kafasını kaldırmış, kazandan bize bakar... Fare takla tukla... Ne nohut bıraktı bu yıl, ne de bakla... Kahveci kutuyu sakla, tiryaki olmuş o güdük fare...

Fare ovada yedi başağı, sıyrıldı çıktı direktten... Somunu kaptı kürekten... Gözleri büyük çörekten... Dişleri iri oraktan...

Tavandan teker meker... Gözlerime toz döker... İhtiyara bakmaz geçer Bir oh çekmez mi bizim güdük fare? Tavanda koptu patırtı... Çömlek başına atıldı... Çektim tüfeği avludan... Yah ettim dokuz kilo soğan.

Derken efendim, baldıranlığa daldı kurudur diye... Boz eşek attı çiftiye geri dur diye Ben tuttum kuyruğundan ileri diye...

Kalktı sıçradı kürek sapına... Gözünü dikmiş çocuk hakkına... Seksen kiloluk pekmez küpüne...

Reçel olup gitti bizim güdük fare... Efendimin ağası... Sivridir külahisi... Uzatmayalım biz bu sözü, başımıza gelir daha belası...

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir memleket padişahının kırk oğlu varmış...”

Nağılların bedii mukaddimesi nazım strüktürü olmakla, mahsusi seslenme, aktarma, bulma ve yolaçıkma üsluplarıüzere nizamlanmıştır.

Mukaddeme –tekerlemeler Nağıl poeziyasının uvertürasıdır.

Azerbaycan nağıllarında “badi-badi giriftar” ifadesi nağılın ve nağılcının kadimliğini yansıdır. Bir poetik koşku, düzgü üstünde kurulma ahengindedir: şunu bu şekilde de yazmak olar:

Badi-badi giriftar,
Hamam hamam içinde,
Xelbir saman içinde,
Deve delleklik eder-
Köhne hamam içinde.
Hamamçının taşı yox,
Baltaçının baltası yox.
O yanda bir tazı gördüm,
Onun da xaltası yox.
Garişga şıllag atdı,
Devenin budu batdı.
Günlerin bir gününde,
Memmednesir tininde.
Çoxlu şılaşı yemişem,
Bele yalan dememişem.
Biri var idi,
biri yox idi.
Allahdan başga
Heç kes yox idi.
Bir tacir var idi.
Bu tacirin
İlyas adlı
Bir gulu var idi (“İlyasın nağılı”: Azerbaycan Folkloru,2005: 274).

“Tapdıq” nağılının bedii mukaddimesi de yumoristik-mizahlı ifade tarzına göre nağıl ritminin dil şirinliyinin- nağıl şairaneliyinin en tipik alametlerini inikas etdirir: “Size hardan xeber verim? Az danışannardan, qaradinmezlerden, mırt-mırt avratlardan, hürmeyen itlerden, ulama-yan çağkallardan, çox danışanlardan, dilli avratlardan, küseyenlerden, oğrular, yalançılardan, yoldaşa xain olanlardan, vefasızlardan, ehline emel etmeyenlerden, buzov minib çay keçenlerden, yaba ile dovğa içenlerden, xoruz belinde bostan ekenlerden, kosasakkallardan, göygözlerden, ne bilim -neden, ne bilim-neden... Lenet quyruqlu yalana, rehmet quyruqsuz düze, bir qoz pozana, iki qoz düzene. Rehmet yazana, lenet pozana.

Söz qalsın, insan getsin; yaxşılıq qalsın, pislik getsin.

Dost var olsun, düşmen-puç; ağıllı yesin, ağılsız hesablasın.

İndi gelek metlebe. Biri var idi, biri yox idi; Allah var idi, şeriki yox idi: bir şehirde Süleyman adlı bir tacir var idi...”(Azerbaycan Nağılları,1988: 116).

“Oxxayla Ehmed” adlı sihirli nağılın da bedii mukaddimesi farklı sözlerle bağliyor: “nağıl-nağıl bilmenem, bilsem de –söylemenem. Şahdan gelmiş nökerem, dinme-qabırğalarını sökerem. Size hardan danışım, kimden danışım, keçmişlerde bir kişi var imiş. Bu kişinin gözünün ağı-qa, aman-zaman birce oğlu var imiş...”(Azerbaycan Nağılları, 1988: 206)

“Kızıl Koç” nağılı başka bişmle başliyor: “Beli, nağılın binasın qoyaq yavaş-yavaş; olum qapında qulunan qaravaş: dövletli vurur plova şapalaq, kasıb tapmaz bir kasa bozbaş... He, size ne söyleyim, kimden danışım? Qedim eyyamdan. Bele revayet eleyirler ki, günlerin bir gününde, biri varmış, biri yoxmuş, bir padşahın aman-zaman, gözünün ağı-qarası birce oğlu varmış, adiona da Melik deyerlermiş”.

“Derzi Şagirdi Ehmed” nağılının başlama tekti de ritmik akarlıdır: “Hamam-hamam içinde, xelbir saman içindeideve delleklik eyler, köhne hamam içinde. Hamamçının taşı yox, baltaçının baltası yox. O yanda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Qarişqa şıllaq atdı, devenin budu batdı; milçek mindik, çqy keçdik, yabaynan dovğa içdik.

Size kimden xeber verim? Şah oğlu şah Abbasdan. Şah Abbas cennetmekan, tereziye vurdu tekan, iki qoz, bir girdekan. Günlerin bir gününde Şah Abbas divan eleyib qırtarmışdı. Oturub divanxanada vezir Allahverdi xanla söhbet eleyirdi” (Azerbaycan Nağılları, 1988:358-

383). Bedii mukaddimeler çeşitli hareket rimindedir; şurada dil, üslup, hadise nizamının karakteri belirlenir. Lingivistik forma ve mazmun sentezine göre, nağılların mukaddemesine has olan poetika terkiplerini bir sıra semantik üzere ayrı-ayrı ifade şekillerine ayıra bilerik:

I. Dil poetikası üzere semantika terkipleri:

1) Ses semantikası; 2) söz semantikası; 3) cümle semantikası:

“...Koştum, eve vardım: “Baban doğdu” dediler, kucağıma bir yumurta verdiler Yumurta elimden düştü, içinden kocaman horoz çıktı, sokağa kaçtı

Kovalamaya başladım Taş attım değmedi Ceviz attım... Cevizden bir kocaman ağaç bitti Üstündeki cevizleri düşüreyim diye taş attım, değmedi Toprak attım; ağacın başı tarla oldu Kimi dedi: “Buğday ek”, kimi dedi: “Karpuz ek”

Karpuz ekim öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı Karşıma bir adam çıktı: “Karpuzundan versene” dedi Bir karpuz verdim, bir ordu yedi, yarısı arttı... Ben de bir karpuz keseyim, dedim Keserken çakım içine kaçiverdi Elimi soktum, alamadım Gözümü soktum, göremedim Kendim girdim, yedi sene aradım, bulamadım Yedi sene gezdim, dolaştım, sonunda karpuzun kapısına ulaştım

Vay anam karpuz, evin köyün yıkılası karpuz...

Bir yanı sazlık samanlık

Bir yanı tozluk dumanlık

Bir yanında demirciler demir döver denk ile,

Bir yanında boyacılar boya boyar binbir çeşit renk ile, Bir yanında Osmanoğlu cenk eder top ile tüfenk ile...”

II. Bedii-poetik ifade semantikası üzere:

1) kafîye semantikası; 2) tasvir, mecaz semantikası; 3) vazn, ritm, aheng, avaz semantikası:

Masal masal maniki
Yolda saydım on iki
On ikinin yarısı
Tilki çakal karısı
Masal masal martladı
İki fare atladı
Kurbağa kanatlandı
Tos vurdu bardağa
Çocuk çıktı çardağa
Masal masal maniki
Kuyruğu var on iki
Kuyruğunda beni var
Kulağında çanı var
Masal masal matatar

Dil okur, damak tadar <http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>

III. Üslub semantikası üzere şekillenme:

1) mezheke semantikası; 2) humor-mizah semantikası; 3) eyham-işare vuma semantikası; 4) lağ-kinaye semantikası; 5) reğbet ve hiddet semantikası:

Çıktım tavan arasına bir kırık sandık buldum
Açtım baktım: İçinde bir kırık altın
Almayacaktım ama, aldım
Sarıdır diye,
Ordan gittim İstanbul’a bir kâse yoğurt aldım
Durudur diye,

Dokuz yüz doksan testi su kattım
Borudur diye,
Tophane güllelerini cebime doldurdum
Darıdır diye,
Nacağı aldım Kapalıçarşı'ya daldım
Korudur diye,
Akdeniz'e girdim
Kıyıdır diye,
Ortasına bastım
Kuyudur diye,
Selimiye Camii'nin duvarına dayandım
Yalıdır diye,
Ahırdağı'na bir tekme vurdum
"Geri dur!" diye,
Üçlük beşlik verdiler beğenmedim
İridir diye,
Sade Osmanlı lirası verdiler almadım
Sarıdır diye,
Beni aldılar tımarhaneye götürdüler
Delidir diye,
İki adam geldi şahitlik etti
Veli oğlu velidir diye,
Tımarhaneyi dürdüm katladım sırtladım
Halıdır diye,
Beş on copa vurdular
Yeridir diye,
Beni padişaha bildirdiler
Delidir diye,
Padişah'tan ferman çıktı
"Bırakın onu eski huyudur!" diye,
Ferman aldım cadde boyu gidiyordum
Bir boz eşek gördüm
Takıldım peşine
Eşek bana bir tekme vurdu
Geri dur diye". (<http://www.masal.biz/kategori-turk-masallari-31>)

Süjetli, akarlı söylem üsulu Anadolu nağıllarında mukaddimelerine daha bir zenginlik getirmiştir. meselen aşağıdaki mukaddimenin söz söylemine, hadise, ehvalat formasına diiat yetirek:

"Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde... Dırıltıydı, mırıltıydı, raftan fincan düştü kırıldıydı, hem de ne fincan ya! Dedemin dedesinin dedesinden kalma kulpu kırık, kenarı yok, şu ahım şahım fincan... O akşam ne cezveyi köpürdetebildim, ne kahveyi höpürdetebildim Bakın hele, şu ettiği yetmiyormuş, kırdığı kırkı geçmiyormuş gibi, bir de karşıma geçip oh çekmez mi ya bizim güdük fare!"

Bu tarz söylem-koşkuyla süjet hattı git-gide güçlenir ve genişlenir; mesela, hat hattı çekirü hareket hareketi; süjet süjet üstüne gelir: ola bilsin ki, nağılçı bunu yine devam ettirsini ama esas nağıl halen öndedir ve dinleyiciler intizar halinde o nağılı gözlüyorlar. Buna rağmen nağılçı kendi halinden yeni sırlar açıp dökür:

"Kızmayın benim canım efendim, bu farenin derdinden bittim, tükendim Benim gibi bir yalınkat adam değil, kambur felek, kadife yelek bile dayanamaz buna Bir gece değil, beş gece değil, her gece bu, kuyruğunu yay ediyor, unu bulguru pay ediyor, yağı kıymayı zay ediyor... Öyle ya, hani han, hani harman? Evimizin ardı tarladır, ekini kor, bize zorlatır, karanlıkta göz parlatır ama gelgelelim, kaçak dövüşüne metin, ne var ne yok teslim ettik bütün, bacamızdan çıkmaz oldu tütün, gayri ya bu fare durur, ya biz Bu gece düşündüm taşındım, tatlı tatlı kaşındım, baktım ki olur gibi, olacak gibi değil, ne yapıp yaptım yine, telli pullu bir arzuhal yazdım kediye; dilediğim yerini bulursa kilerde nöbet bekleteyim diye..."

6 . Tekerlemeler Dem Tutmak Rolü Oynayır.

Bedii-poetik ifade, ses, söz, ruh, ideya, mahtık nefesi ile nefeslenen, ruhlanan nağıllar bütün edebi janrları-türleri şekillendirip; onlara üslub, bedii ölçü, miyar, edebi forma, poetik oynaklık, yılgıcılık ve selislik vermiştir. Nağıl özelliklerinden bahs eden “Türk Halk Edebiyatı” adlı nezeri malumatlar kitabında (editör M.Öcal Oğuz, Ankara, 2008, 435 seh.) deyilir ki, “masallar her çeşit tasvir, benzetme üsullarından yararlanırlar”(seh.140). Lakin bu o demek değil ki, nağıllar her hansı bir edebi menbeden, dil sisteminden tesirlenme-etkilenme yolu ile yaranıp. Şuradaca bunu kayt ede bilerik ki, nağıllar malum olan yararlanarak yaranma türü değil; bilaks-eksine, nağılların özleri ele tasvir ve benzetme, tahkiye, nakiletme, poetik, şairane söyleme, celbedici ifadeetme üsuludur; demeli, nağıl(masal/mesel/misal(yararlanana değil, yaranlatan nevdır.

Nağıllarda bedii-poetik mukaddemelerdeki kelimeler, obrazlı desek, **dem tutmağa** benziyor. Şuna **züy tutmak** da deyirler. Meselen, bir örnek daha:

“Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde... Odunun biri bir odun vurdu kafama... Kafam koptu kalktı gitti sarmısak pazarında sarmısak satmaya... Durur muyum ya, ben de arkasından koştum O gitti ben gittim, o gitti ben gittim; derken arkasından yetiştim ama, bak şu kafaya:

- Kafamsın!
- Değilim!
- Kafamsın!
- Değilim!

Diye atıştık, vuruştuk Son sonu kadının kapısında buluştuk. Buluştuk ya, bak şu püsküllü belaya, kadı evde yokmuş, mercimek ağacına çıkmış da mercimek topluyormuş...

Ağacın tepesinden bize bağırdı:

- Sizin davanız büyük dava! Kuş kanadı kalem olsa, derya deniz mürekkep; gene ne yazılır, ne bir ter... Hele kırk tomar kâğıt, kırk kucak kalem getirin de ötesini düşüneriz, dedi Bir dediğini iki eder miyiz? Aldık getirdik, bulduk getirdik Merdiveni de aradık taradık, götürüp mercimek ağacına dayadık, dayadık ya, kadı inerken kırılıvermesin mi mübarek! Kadı öldü, kafam da bana döndü: Ah kafa, nah kafa; ne çekersem senin elinden çekiyorum...”

Şurada süjetli-nakilli bir bitkinlik d de vardır: buna *nağılden önce nağıl* forması demek olar.

Bu sözler-kelimeler adi sözleme değil, düzgüler, tekerlemeler cinsindedir ve hususi vazifeler taşıyor. Taktiki bakımdan mukaddeme-başlangıçlar iki funksiyayı yerine getirir:

- 1) Nağılçı dinleyicileri sakitliye davet edir, nağılı dinlemeğe hazırlatır ve onlara nağıl ehvalı-durumu talkin etmeye , onların dahili rahatsızlıklarını aradan kaldırmağa çalışır, nasıl diyerler, anları duygulandırıyor;
- 2) Bedii mukaddeme avazı, akarı ile nağılçı hem de özünü nağıl ehvalına-durumuna hazırlıyor: bununla o özünü deme tutuyor.

Kayd edek ki, **demtutma** bütün bayatı sistemi için karakteriktir. Bayatı sistemi dedikte biz halk yaratıcılık türlerinin hapsini ona aide dirik; obrazlı desek, *bütün halk edebiyatı bayatı edebiyatıdır*—ve şunu da işaretleyek ki, Bayatı türü başka halklarda başka tür ifade edilir; ancak mahiyet itibarı ile hepsi halk duygusunun, halk ilhamının ifadesidir. *Demtutma* mahiyete çatmağa, esas fikri ifade etmeğe hizmet gösterir; meselen, *laylalar- beşikbaşı nağmeler demtutmadı, ondan maksat uşağın-çağanın, körpenin, çocuğun yatırılmasıdır*.

Musikide de demtutma esas yer tutur, böyle demek mümkünse, musikiler ele demtutma ile yaranır ve her bir musiki eseri de **demtutmadır**.

Aşığın-ozanın yanında da çok zaman demtutanlar olur: bir nefer neyle Aşığın sazını ve sesini mişayet eder; tütek-zurna çalanın yanında bir tütekçi de olardı ve o tütekçi tüteyi seslendirir, her hansı bir havanı çalan tütekçiye kömek-yardım ederdi: bu hem de tütekçinin hava seslerini değiştirirken yaranan ses boşluğunu doldurur.

Divan edebiyatında da kasidenin, gazelin demtutma koşkusu vardır; meselen, kasidenin malum birinci- nasip adlanan başlangıç hissesi bedii mukaddeme rolü oynuyor, esas mazmun-münasebetin çatdırılması—ifadesi için ehvalı-durumu canlandırmak manasında demtutma karakteri taşıyor.

Belelikle, nağılların bedii mukaddemesi, mahiyet itibarı ile formel-zahiri karakter taşımır, bilaks nağılçıya, dinleyicilere nağıl-masal ovkatı verir, ve bedii nizam bakımından naşıl şiiriyetinin açarı rolünü oynuyor. Mukaddeme-başlangıçın ifade forması söz, ses siması, üslup-ahenk taktı bitkindir, tam poetiktir, şiirdir; bu cür akarlı ifade janrca “tekerleme” adlanır.

Tekerleme harekette olmak dimektir: teker sözündendir: onda hem at arabasının, hem de öküz arabasının hareket tempı var. Tekerlemeni seciyelendiren alimler onu üslup, renk özelliğini ifade eden firma gibi deyerlendirmişler:

“Tekerleme, hikayenin başında kullanılıyorsa, görevi bir giriş yapmaktır. İster kısa formuller halinde olsun, ister belli bir uzunlukda olsun, o dinleyiciyi masalın dünyasına sokmadan önce uyarır, alıştırır”(Türk Halk Edebiyatı, Editör M.Öcal, 2008:140). Bu, Leyla Gürselin “Masal təkərləmələri” məqaləsində (Leyla Gürsel, Yeni Dərgi, 1966,sayı:23, seh.141.) söylədiyi fikirdir.

Naki Tezel isə “Türk halk Masalları Üzerine Bir İnceleme” kitabında yazır ki, “Başlangıçdaki bu tekerlemenin asıl güzelliği bir-biriyle ilgisiz kelimelerin bir araya getirilişindeki düzen ustalığıdır” (Naki Tezel, Hisar, 5.c,1965, s.17; bk. Türk Halk Edebiyatı, 2008: 435).

Nağıl milli menşeyimizin, tefekkür ilmimizin, ruh ilmimizin, duyğu ve düşünce ilmimizin bedii-poetik ifadedisidir. Her şeyden evvel, nağıl halk bedii düşüncesinin, görüm ve duyumu-nun, hayal ve fantaziyasının, poeziyasının ifade növlerinden, Ses, Söz, Mana, hikmet türlerinden biridir.

Bütün bunlar neyi kanıtlıyor? Şunu kanıtlıyor ki Türk Milli menşeyinin ağıl, tefekkür poetikasının canlı dille ifadesi manasında nağıllar mahsus ses, söz, cümle, leksik-semantik yaratıcılık sihrine, fonoloji, morfoloji, sintaktik, üslubi janr mahsusluğuna maliktir.

SONUÇ EVEZİ

Nağılların dil alametleri nağıl işaretleri -- alametleri demektir; nağıl işaretleri, söylemde ses, ritim, avaz, aheng, tekt, ölçü, mizan-tarezi, söz, mana, mazmun, ideya ve poeziya-şiiriyet işaretleridir. Türk dili şeiriyyet, hüküm, hükuk, mantık,mana, üslup dilidir. Ve dil alametleri strüktür ifade hususiyetlerine göre, her şeyden efzel, halk ağzının, halk lingivistikasının Öz Türkçesidir.

Nağıl-Masallarda halk bedii dilinin söz, mana, üslup, mana icazı vardır; şunlar dilin zenginlik poetikasını yansıdır. Halk danışık-konuşuk-tahkiye dili, nitk medeniyeti nağılların hesabına zerifleşip, inkişaf edip, zenginleşip, özünü cilalayıp, sözler yaradıp, sözlere kol-kanat verip, danışık edebini formalaştırıp. Bu manada, nağıllar hususi poetik ifade, dil, mana, üslup normalarıdır; mazmun ve forma ölçüleri nağılların dil ve üslup semantikasını sayesinde nizam tapıp.

Biz nağılık; nağıl bizden yaranıp, biz kendimizi nağıllarla ifade etmişiz; hakkın, edaletin, inam ve itikadın, cesaret ve vükarın, azaldık ve firevanlığın gerçek mazmunlarını bu nağıllarla ifade etmişiz. Ve nağıllara mahsus olan Dil özellikleri halk dilinin, halk dğzının, edebi üslubunun, mana-mantık dilinin, tasvir, terenim poeziyasının dil normaları üzere formalaşıp.

Ve Nağıl Poetikası derin ve nihayetsiz Dil incelemeleri demektir. Nağıllar-Masallar ana dilimizin nihayetsiz ve intehasız söz hazinesinin, Dil Kehkeşan'ının bin-bin parlak yıldızları ile parlayan Gökyüzü aydınlığını ve duruluğunu andırır: bin-bin şekilli ve bin-bin işaretli dil nizamları ile nizamlanan Halk yaratıcılığı türü gibi tarihi, çağdaş, habele gelecek varlığımızın varlık nişanlarını nişanlıyor.

KAYNAKLAR

- Aburşu Faruk, 1973: “Muradına ermeğen Dilber”. *Sivas Folkloru*, 2. Cilt, seh.12.
- Azerbaycan Folkloru* (mektebliler üçün seçmeler), 2005: Bakı, Şerq-Qerb.
- Azerbaycan Xalq Nağılları*, 1988: Genclik, Bakı, seh.435.
- Bakırcı, Nedim, 2010 a: *Türk Dünyası Coğrafyasında Tesbit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme*. Manas Yayıncılığı, Elazığ
- Bakırcı, Nedim Kırım,2010b: *Tatar Masalları*. I Baskı, Eylül, Konya- 2010.
- Boratav, Pertev Naili, 1958: *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul, Remzi Kitabevi, seh.53-54.
- Çemenzeminli, Yusif Vezir (1983). *Eserleri*, 3 Cildde, III. Cild, Bakı, seh.48.
- Ezimli, Ebülfez (2008). *Folklor Cılası: Poetik Hereket*, Mekteb Neşriyyatı, Nahçıvan
- Hekimov, M.İ. (1988). *Xalqımızın Deyimleri ve Duyumları*, Maarif, Bakı.
- Gürsel, Leyla (1966). “Masal Tekerlemeleri”. *Yeni Dergi*, sayı: 23, seh. 141.
- Mutlu, Sümer (1972). *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, seh.48.
- Tezel, Naki (1965). “Türk Halk Masalları Üzerine Bir İnceleme”. *Hisar*, 5. C. seh. 17.
- Halk Edebiyatı El Kitabı* (2008). Editör M. Öcal Oğuz. Genişlendirilmiş 6. Baskı, Ankara.

İDEALİZE KARAKTER BAĞLAMINDA ELİF ŞAFAK'IN SAKIZ SARDUNYA'SI

Oğuzhan YILMAZ*

Bekir Sıttık KILIÇ**

ÖZET

Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının temel unsurlarından biri de karakterlerdir. Kitabın seyri içinde çocuk okura zaman zaman örnek olup iyiye, doğruya ve güzele dair bir kısım gerçekleri satır aralarında sezinleten karakterler, çocuk kitaplarında idealize edilmemeli, günlük hayatta karşılaşılabilecek tiplerden seçilmelidir. Bir başka deyişle, eksiklikleri ve kusurlarıyla birlikte çocuk okura sunulması gereken karakterler, insana has birtakım davranışlar sergilemeli, didaktik bir kısım endişeler yüzünden yapaylaştırılıp mekleştirilmemelidir. Ne var ki yazınsal nitelikli çocuk kitaplarına bakıldığında biraz da çocuk klasiklerinin etkisiyle kitaplarda var olan karakterlerin idealize edildiği, çocuk kimliğinden uzaklaştırıldığı, yetişkin gibi düşündürülüp yetişkin gibi kurgulandığı görülmektedir. Bu durum da çocuk okurun kitap karakterleri ile özdeşim kurmasını zorlaştırmakta, zaman zaman da çocuk okuru umutsuzluğa sevk etmektedir. Çocuk okur açısından sıkıntı teşkil edebilecek bu problemin giderilmesi “idealize edilmiş karakter” konusunun daha fazla gündeme getirilip tenkit edilmesi ve bu konuda çocuklar için yazan yazarlarda bir bilinç oluşturulması ile mümkündür. Bu amaçla çalışma, Elif Şafak'ın Sakız Sardunya isimli çocuk kitabını idealize edilen karakterler açısından incelemek için yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma geleneğine bağlı olarak doküman analizi deseniyle kurgulanmıştır. Amaçlı örnekleme biçimine uygun olarak seçilen Sakız Sardunya isimli kitap, iki araştırmacı ve bir nitel araştırma uzmanı tarafından okunup eserde idealize edilmiş biçimde sunulan başkahramanın davranışları kodlanmıştır. Ardından bu kodlar belirli kategoriler ve temalar etrafında tasnif edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Elif Şafak'ın Sakız Sardunya isimli kitabındaki kitapla aynı ismi taşıyan başkahramanın idealize edilmiş davranışlar sergilediği, öyle ki gürültü yapmaktan çekindiği için oyun oynamadığı, teneffüslerde oyun oynamak ve dinlenmek yerine kitap okuduğu, etrafındaki insanlardan farklı düşündüğü, bir kısım hassasiyetler gösterdiği, son derece akıllı ve zeki olduğu ve lider özellikler taşıdığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: İdealize karakter, Elif Şafak, Sakız Sardunya

1. Giriş

Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının temel unsurlarından biri de karakterlerdir. Kitabın seyri içinde çocuk okura zaman zaman örnek olup iyiye, doğruya ve güzele dair bir kısım gerçekleri satır aralarında sezinleten karakterler, çocuk kitaplarında idealize edilmemeli, günlük hayatta karşılaşılabilecek tiplerden seçilmelidir. Bir başka deyişle, eksiklikleri ve kusurlarıyla birlikte çocuk okura sunulması gereken karakterler, insana has birtakım davranışlar sergilemeli, didaktik bir kısım endişeler yüzünden yapaylaştırılıp mekleştirilmemelidir (Karataş, 2014: 65). Ne var ki yazınsal nitelikli çocuk kitaplarına bakıldığında kitaplarda var olan karakterlerin idealize edildiği, çocuk kimliğinden uzaklaştırıldığı, yetişkin gibi düşündürülüp yetişkin gibi kurgulandığı görülmektedir. Bu durum da çocuk okurun kitap karakterleri ile özdeşim kurmasını zorlaştırmakta, zaman zaman da çocuk okuru umutsuzluğa sevk etmektedir. Çocuk okur açı-

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitimi Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. oyilmaz@erzincan.edu.tr

**Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi. bekirsiddikkilic@gmail.com

sından sıkıntı teşkil edebilecek bu problemin giderilmesi “idealize edilmiş karakter” konusunun daha fazla gündeme getirilip tenkit edilmesi ve bu konuda çocuklar için yazan yazarlarda bir bilinç oluşturulması ile mümkündür. Bu amaçla çalışmada Elif Şafak’ın Sakız Sardunya isimli eseri incelenmiştir.

Karakter kavramı “Roman öykü, oyun gibi bir yazınsal üründe duygu, düşünüş, davranış ve tutkuları yönünden işlenen kişi (Püsküllüoğlu, 1994: 582)”, “sanatçının yarattığı; duygu, düşünce ve tutku yönleriyle geliştirdiği, gerçek yaşamdan da esinlenerek deneyimiyle, birikimiyle, kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği kişilik (Sever, 2010: 75-76)” şeklinde alanyazında tanımlanmaktadır. Kurmaca metnin temel unsurlarından biri olan karakterin geliştirilmesi çocuk okur açısından oldukça önem arz etmektedir. Bilindiği gibi çocuklar, çocuk edebiyatı ürünlerindeki karakterler yoluyla insanları tanıyıp onlarla düşsel arkadaşlık kurma yoluna gitmektedirler (Kırıtoğlu Özdil, 2011: 412). Bununla da kalmayıp kendilerinin ve başka insanların başından geçebilecek olayları karakterler aracılığıyla öğrenmekte, onların davranışlarından etkilenmekte ve karşılaştırmalar yapmaktadırlar (Aykaç ve Türkoğlu, 2011: 216). Ayrıca çocuklar kendilerini eserlerdeki kahramanlarla özdeşleştirirler. Bu özdeşleştirmenin bir sonucu olarak da başlarından geçebilecek olayları tanıyıp karşılarına çıkabilecek sorunları nasıl çözebileceklerine ilişkin ipuçları edinirler (Kırıtoğlu Özdil, 2011: 412), Çocuklara güven duygusu telkin eden kahramanlar (Zivtçi, 2006: 246), yaşanan dünyanın gerçekliğini sanatsal bir kurguyla çocuk okura verip onları yaşama hazırlar (Sever, 1995: 14). Bu noktada çocukların düşsel arkadaşları olan (Karatay, 2014: 104) karakterlerin kurgulanmasında belli hususlara dikkat edilmesi elzemdir. Bu hususlardan biri de kitaplarda yer bulan karakterlerin idealize edilmiş bir biçimde okurlara sunulmaması gerektiğidir.

“Büyümüş de küçülmüş” izlenimi taşıyan, yetişkin gibi düşünen, örnek davranışlar sergileyen, hatasız minik kahramanlar (Karatay, 2014: 77)” şeklinde tanımlanabilecek idealize karakterler çocuk gerçekliğinin dışında bir gerçekliği okura sunduğu için çocuk okur bu karakterleri kolay kolay örnek almamaktadır. Bir anlamda donuklaştırılmış ve basmakalıplaştırılmış bu karakterler okur için şaşırtıcılığını yitirmekte, model olmaktan çıkmaktadır. Yaşamla eser arasında zıtlık oluşturan idealize karakterler, yapay çözümler ortaya koyup sosyal yaşam içinde birtakım bunalımlara neden olabilmektedir (Karatay, 2014: 66). Bu sebeple Ural’ın (2013: 47-48) da dediği gibi çocuk kitaplarındaki karakterler erişilmez ve kusursuz olmak yerine gerçek yaşamdaki gibi eksikleri ve zaafı olan kişiler olmalıdır. Zira çocuğun kitaptaki olumlu kahramanla özdeşleşmesi, bütünleşmesi, anlatının içine girebilmesi yazarın betimlediği karakterin inandırıcı, güvenilir ve gündelik yaşamdaki kadar gerçekçi olmasına bağlıdır (Karatay, 2014: 103).

İdealize karakterin çocuk kitaplarında yapay bir gerçeklik algısı oluşturduğu ve bu süreçte çocuğa olumsuz örnek olduğu bilinmesine rağmen biraz da çocuk klasiklerinin etkisiyle, Türk çocuk edebiyatında çocuklara yönelik yazınsal nitelikli metinler kurgulanırken karakterler olması gerekenden farklı olarak, abartılı özelliklere sahip biçimde kurgulanmışlardır. Pollyanna isimli eserdeki başkahramanın herkese mutluluk oyununu öğretmesi; daima mevcut hâlden memnun olması; Heidi’nin teyzesine yük olmasın diye birkaç kat elbiseyi altından giyip terlemesi; Oliver’in yetiştirme yurdunda kendisine zulmeden Bayan Man’dan ayrılacakken, onu kırmamak ve etrafındaki insanların gözünde Bayan Man’ı küçük düşürmemek adına üzülüyormuş gibi rol yapması ve ardından ağlaması gibi Türk çocuk edebiyatında da idealize edilen karakterlere rastlamak mümkündür (Yılmaz, 2014: 728). Bu amaçla Elif Şafak’ın Sakız Sardunya (2014) isimli eseri çalışma konusu edilmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın deseni:

Çalışma doküman analizi deseniyle kurgulanmıştır. Merriam’ın (2013: 131) ifade ettiği gibi dokümanlar, becerikli ve hayal dünyası geniş olan bir araştırmacı için hazır bilgi kaynağıdır. Bu nitel araştırma deseni, diğer araştırma metotlarına göre daha az zaman alması, daha az maliyetli olması ve detaylı incelemelere fırsat vermesi yönüyle işlevseldir (Bowen, 2009: 27).

Çalışmada Elif Şafak'ın Sakız Sardunya isimli eserindeki idealize karakter figürü incelendiği için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

2.2. Örneklem:

Çalışmada Elif Şafak'ın Sakız Sardunya isimli eseri amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Amaçlı örnekleme biçiminin mantığı ve gücü derinlemesine anlama üzerine yaptığı vurgudan gelmektedir. Bu, çalışmanın derinliği için zengin bilgi içeren durumların seçimine yol açmaktadır (Patton 2014, 46).

Çalışma için seçilen eser, 2014 yılında Doğan Egmont Yayınlarından çıkmıştır. Eser yetişkinlere yönelik kaleme aldığı kitaplarla tanınan Elif Şafak'ın ilk çocuk kitabıdır. Eserde Şafak kendi çocukluğundan esinlenmiştir. Birbiriyle bağlantılı 16 başlıktan oluşan kitap Şafak'ın söylemiyle ismini sevmeyen bir kız çocuğunun hikâyesidir. Kitap 151 sayfadır.

2.3. Verilerin toplanması:

Veri toplama sürecinde öncelikle ilgili literatür taranmış, genel olarak karakter, özel olarak ise idealize karakter konusunda yazılmış akademik nitelikli yayınlar taranmıştır. Ayrıca Sakız Sardunya isimli kitabı daha yakından tanımak amacıyla bu konuda yazılmış, eleştiri ve tanıtım yazılarına bakılmış, Şafak'la kitap hakkında yapılan görüşmeler incelenmiştir. Sonrasında ise ele alınan eser farklı kişiler tarafından tekrar tekrar okunmak suretiyle idealize karakter özelliği gösteren ifadeler sayfa numaraları da gösterilerek belirlenmeye çalışılmıştır. Başta kitap üzerinde işaretlenen bölümler sonrasında elektronik ortamda fişlenerek incelenmeye hazır hâle getirilmiştir.

2.4. Verilerin analizi:

Çalışmada elde edilen veriler başlangıçta betimsel analize, sonrasında ise içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutularak incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227). İnceleme sırasında analiz birimi paragraf olarak belirlenmiş ve paragraflardaki idealize karakter yansımaları ikisi araştırmacı biri de nitel araştırma uzmanı olmak üzere üç ayrı kişi tarafından kodlanmaya çalışılmıştır. Kodlanan birimler devamında farklı kategoriler altında birleştirilerek birbirine benzer unsurların daha görünür hale gelmesi amaçlanmıştır. Kodlama sırasında güvenilirliği sağlamak adına, araştırmacıların ve nitel araştırma uzmanının yaptıkları kodlamalar arasındaki tutarlılığa bakılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Şafak'ın Sakız Sardunya isimli eseri incelendiğinde Sakız Sardunya'nın mütemadiyen ideal davranışlar sergilediği, bu noktada kusursuza yakın biçimde davrandığı net bir şekilde görülmektedir. Öyle ki Sakız Sardunya ders bitince üzülmede (27), derslerden bir gün bile geri kalmaktan endişe etmekte (50), ders aralarında kütüphaneye uğramakta ve buradaki bütün kitapların yerini bilmekte (60-61), kütüphanedeki okuyamadığı her bir kitap için ayrı bir üzüntü duymaktadır (61). Sakız Sardunya anneannesinin tespitiyle gözlerini bozma pahasına kitap okumaktadır. Hayvan ansiklopedisini bile baştan sona okuyan (9) Sakız Sardunya'nın bu durumunu anneannesinin yanına yapacağı bir haftalık seyahat için bavuluna koyduğu kitaplardan anlamak mümkündür.

“Sonra kitap raflarına uzandı: Küçük Kara Balık, Alice Harikalar Diyarında, Mutlu Prenses, 80 Günde Devri Alem, Demiryolu Çocukları en sevdiği eserlerdi; onları aldı Bir Şapşalın Günlüğü, Gizem Avcıları ve Şipşak Hayaller Dükkanı serilerinden birer kitap seçti (hepsini okumuştur). Huckleberry Finn'in Serüvenleri, Oz Büyücüsü, Küçük Kadınlar, Gökyüzündeki Mor Bulutlar, Müzik Satan Çocuklar, Nasrettin Hoca'dan Ye Kürküm Ye ve Charles Dickens'tan Oliver Twist... (54)”

Küçüklüğünden beri kendini kitaplara veren, roman, hikâye ve şiirle arası çok iyi olan Sakız Sardunya (37), kitapla arasında öyle bir bağ kurmuştur ki anne ve babasının televizyon seyretmesine bir anlam veremez. Her ne kadar beğendiği filmler, diziler ve çizgi filmler olsa da televizyonu beynini boşaltacağı düşüncesiyle seyretmez (56).

Kitap okumaktan hoşlanan ve etrafındaki insanlar tarafından bir kitap kurdu olarak anılan Sakız Sardunya günlük tutmaktan da hoşlanır. Ne zaman kendini yalnız hissetse günlüğüne yazan Sakız Sardunya bu noktada da mahirdir (53).

Eserde çok fazla okuyan ve araştıran karakter olarak sunulan Sakız Sardunya bu durumun doğal bir neticesi olarak da pek çok bilgiye vakıftır ve bu bilgilerle sıvrılır. Devletlerin bayraklarını, başkentlerini ezbere bilen Sakız Sardunya, Güney Amerika, Afrika ve Asya'daki ülkelerin çoğunu gözü kapalı sayabilmektedir. Bununla da kalmayıp hangi bölgede ne sebzeler yetişir; nerelerde kışlar soğuk yazlar serin geçer; nüfusun en yoğun olduğu şehirler hangileridir... Bu soruların cevabını şıp diye verebilir (24-25). Eserde ayrıca Sakız Sardunya'nın bilgisini öne çıkaracak somut kurgular vardır. Sakız Sardunya'nın EFHİMA Ülkesini ararken deniznin neden renksiz değil de mavi olduğuna dair somon balığına verdiği *"Denizdeki moleküller güneş ışınlarının kırmızı tonlarını emer, mavi tonlarını yansıtır (122)."* şeklindeki cevap; yine Sakız Sardunya'nın gözlem gücüne dayanarak EFHİMA'nın en uzun nehrini bilmesi onun ne denli bilgili olduğunu göstermektedir (122). Benzer biçimde EFHİMA'yı ararken ejderha ile yaptığı konuşmalar da onun bilgili olduğuna yönelik kurgulardır.

"O zaman ben de size ateşle ilgili bir soru sorarım. Söyleyin bakalım: Yer kabuğunun altındaki katmana ne isim verilir?"

"Ateşküre!" dedi Sakız Sardunya hemen. "Buradaki magma yüzeye çıktığında yanardağ püskürmesi olur."

"Bravo," dedi ejderha. "Bakıyorum da pek bilgilisin (128-129)."

Sakız Sardunya'nın kurguda son derece bilgili olması yalnızca okuduklarının bir neticesi değildir. O aynı zamanda çok akıllı ve zeki bir karakterdir. Kendisine söylenileni hemen kabullenmez, kimi noktalarda sesli olarak itirazlarını dile getirir (75). Olaylar karşısında bağlantılar kurup çabuk çözümler üretebilir. Sakız Sardunya'nın EFHİMA Ülkesinden gelen ve kürelelerinin şarjı bittiği için ülkelerine dönemeyen Zeliş ve Asutay ile olan diyalogları onun bu konudaki yeteneğini gözler önüne sermektedir.

"Ama sakız Sardunya hem akıllı, hem yaratıcı bir çocuktur. Sorunlar karşısında hemen pes etmez, hep çare bulmaya çalışır. Şimdi de öyle yaptı. Birden yüzü canlandı. "Buldum! Nereye gitmemiz gerektiğini biliyorum. Hadi!"

"Ne...nereye?" diye sordu Asutay.

Önce küreyi şarj edeceğiz (79)!"

Aynı şekilde Sakız Sardunya'nın EFHİMA Ülkesine giderken karşılarına çıkan perinin sorduğu zor soruları bir nedene bağlayıp arkadaşlarına dönerek *"Ben bu perinin zihnini çözdüm. Korkularımızı okuyor. Biz kendimize ne kadar güvenirsek o sorular o kadar kolay olacak. Endişelendikçe sorular zorlaşıyor (117)."* şeklinde fısıldaması ve o ana kadar bilemediği soruları bu tespitten sonra rahatlıkla cevaplayabilmesi de onun kısa sürede bulduğu hızlı çözümlere örnek olabilir.

Sakız Sardunya sadece akademik anlamdaki becerileriyle değil eserde arkadaşları içindeki ağırbaşlı tutumuyla, olaylara geniş bir pencereden bakma becerisiyle de dikkat çekmektedir. Örneğin Sakız Sardunya kendisiyle alay eden arkadaşını duymazdan gelir. Başkalarını üzme isteyip kırıcı laflar söyleyen insanları ciddiye almamanın daha akıllıca olacağını düşünür (34). Bazen öylesine olgundur ki kendisine çelme takıp eşofmanının yırtılmasına sebep olan arkadaşını ne öğretmenlerine ne de okul personeline şikâyet eder (39). O öyle farklı bir çocuktur ki akranlarının zihniyle kendi zihni arasında bir fark olduğunu, onların beş yaşındaymış gibi davranıp haylazlıklar yaptıklarını düşünür (20, 39).

"Alt kattaki komşunun güürtücü (evde devamlı top oynardı) ve yaramaz (kedilerin kuyruklarına teneke bağlardı) oğlu Efekan ile aynı yaşıydılar. Ama Sakız Sardunya, Efekan ile zihinlerinin farklı şekilde çalıştığına emindi. Çünkü Efekan'ın akli fikri haylazlıktaydı. Oysa sakız sardunya usluymuş (20)."

Kurguda Sakız Sardunya pek çok konuda çevresindekilerden farklı davranır, yaşının üzerinde fikirler taşır ve hayaller kurar. Onun çevresindekilerden farklı düşündüğü konulardan biri de isim koyma bahsidir. Büyüklerin neden akıllarına gelen isimleri evlatlarına verdiğini aklı almayan ve bu konuda çocuklara danışılmamasına hayret eden Sakız Sardunya, insanın hayatı boyu taşıyacağı isim konusunda söz sahibi olmamasını doğru bulmaz (22). Sakız Sardunya'nın akranlarından farklı düşündüğünü gösteren diğer bir örneğe derste geçer. Japonya'ya niçin Uzakdoğu denildiğine anlam veremeyen Sakız Sardunya, bu durumun nedenini sorgulayarak öğretmenine bir soru yöneltir. Öğretmenin "Hem uzak hem doğuda olduğu için" cevabından tatmin olmayan Sakız Sardunya, "Ama Çin'de yaşayan birine göre Japonya yakın. Avustralya'daki biri için orası Uzak Doğu değil, Yakın Kuzey (26-27)" diyerek klasik düşünmediğini bir anlamda ispatlar. Sakız Sardunya'nın sadece düşünceleri değil hayalleri de bir hayli farklıdır. Hayallerin sınırları olmadığı bilinmekle birlikte eserde kurulan hayallerin ciddi bir zemine oturduğu da aşikârdır. Örneğin derste canı sıkılan Sakız Sardunya'nın başını önüne eğip gözleri dolu dolu atlasa bakması ve başka bir diyarda olmayı düşleyerek "Afrika'da filler, zürafalar, zebra larla koşmak; Güney Amerika'da lamaları beslemek; Asya'da çöl geyiklerini kovalamak ve Antarktika'da foklarla top oynamak (32)" şeklinde tasavvurlarda bulunması onun hayallerinin de farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserde hayal, düşünce ve birikim noktasında Sakız Sardunya'nın üst noktada konumlandırılışı onun diline de yansımıştır. Oldukça güzel cümleler kuran Sakız Sardunya etkili bir üsluba sahiptir. Örneğin yetişkinlerin sıklıkla tekrarladığı "çocuk aklı" kavramını her çocuğun birbirine benzememesi nedeniyle doğru bulmayan Sakız Sardunya, "Çocuk aklı" diye bir şey vardı demek. Büyükler bunu bu kadar sık tekrarladığına göre. Peki ya ergenler? (Kuzeni Bahar on üç yaşındaydı) Onları da "ergen aklı" olmalıydı... Gençlerinki "genç aklı"... Orta yaşlıları da "orta yaşlı aklı"... Emeklilerinki "emekli aklı"... Tabii yaşlıları da "yaşlı aklı" olmalıydı (20)." şeklindeki cümleleriyle bu durumdan yakınmakta, bu yakınma hâlini de etkili bir söylemle ortaya koymaktadır. Sakız Sardunya'nın dili etkili kullanmasının bir başka örneği ise somon balığı ile konuşmasında görülür. Somon balıklarının ağızlarını açıp kapamak suretiyle konuştuklarını fakat bu konuşmayı insanların duymadıkları öğrenen Sakız Sardunya bu durumu "Bazen birinin ne dediğini bilmiyorsan o konuşmadığı için değil, sen duymadığın içindir (120-121)." şeklindeki veciz bir cümleyle özetler. Benzer şekilde bir ateşböceğinin kendisini dev görmesi sonucu Sakız Sardunya'nın kurduğu "Bakan göze göre her şey değişmekte. Kimine dev görünen, kimine cüce (126)." cümlesi de bir önceki cümle kadar vecizdir. Sakız Sardunya bu kadar etkili cümleler kurmasından kaynaklanıyor olacak ki aynı zamanda ikna kabiliyeti çok yüksek bir karakterdir. Nitekim o kendilerine kötülük yapmak isteyen bir cadının aklını bile kurduğu cümlelerle karıştırmış, cadıya "Ben aslında kötülük yapmak istemiyorum. Sonra bütün çocuklar benden nefret ediyor. Hâlbuki ben sevilme k istiyorum (108)." cümlelerini söyletmiştir.

Kitapta Sakız Sardunya karakteri özelinde belirgin olarak ortaya çıkan bir diğer özellik ise Sakız Sardunya'nın oldukça hisli bir çocuk oluşudur. Asutay'ın ismini ilk duyduğu anda "Hiç böyle isim duymadım (83)." diye ağzından bir cümle nin kaçması üzerine suratının kıpkırmızı kesilmesi ve utanması (83); küreyi kütüphaneden çıkardığı için Asutay ve Zeliş'e istemeden zarar verdiğini düşünüp bu durumun üzüntüsünü yaşaması (90); eve geç kalınca anneannesinin meraklanacağını düşünüp bu nedenle kaygılanması (138); belki de en önemlisi anne ve babası üzülmek diye babasının ameliyatını bilmiyormuş gibi davranması (68) bu eksende düşünülebilecek kesitlerdir. Esasında Sakız Sardunya'nın hisli oluşuyla birlikte düşünülebilecek başka bir husus ise onun duyarlı bir birey oluşudur. Özellikle çevreye karşı oldukça duyarlı olan Sakız Sardunya, ne kadar kâğıt harcanırsa o kadar çok ağaç kesmenin gerekli olduğunu bildiğinden defterini son derece dikkatli kullanıp boşa kâğıt harcamamaktadır (69). Aynı şekilde sokakların, evlerin aksine temiz olmadığını düşünerek bu duruma üzülmekte (42), yeşili ve doğayı korumak için kampanyalar yapmaktadır (150).

Son olarak Sakız Sardunya için yol gösterici ve lider özelliklere sahip bir karakterdir denilebilir. Sakız Sardunya'nın EFHİMA Ülkesinde orijinal fikirler üretmek adına "Şehirdeki bütün çocuklara kâğıt kalem verin. Onları özgür bırakın. 'Sen çocuksun yapamazsın, sen çocuksun anlamazsın,' demeyin. Anlatın. Konuşun. Yüreklendirin. 'Yapabilirsiniz,' deyin. Cesaretlendi-

rin. Hikâye anlatmaya, masal uydurmaya, şiir yazmaya, resim yapmaya teşvik edin. Eminim harika fikirler bulacaklar(138).” şeklinde ülke insanlarına önerilerde bulunması ve bu önerilerin kabul görmesi onun yol göstericiliğinin ve liderliğinin bir göstergesidir. Aynı şekilde Sakız Sardunya’nın yeşili ve doğayı korumak adına okulunda bir kampanya başlatması; başlangıçta iki öğrenciden sonrasında da tüm öğrencilerden aldığı destek sonucu kampanyayı büyütmesi onun öncü kişiliğine bir başka işarettir (150).

4. SONUÇ

Elif Şafak’ın ilk çocuk kitabı Sakız Sardunya’daki idealize karakterlerin incelendiği çalışmada özellikle Sakız Sardunya isimli karakter özelinde pek çok abartılmış davranışın sergilendiği, Sakız Sardunya isimli karakterin kusursuz olarak geliştirildiği, neredeyse melek denilebilecek bir derecede konumlandırıldığı görülmektedir. Eserde Sakız Sardunya isimli karakter, yaşının üstünde davranışlar sergilemekte, devamlı arzu edilen davranışları ortaya koymakta, akranlarını yaptıkları yaramazlıklar nedeniyle küçümsemekte ve uslu bir çocuk olmanın faziletli bir tavır olacağına inanmaktadır. Bilişsel anlamda oldukça yetkin olan karakter, çok okumakta, farklı düşünmekte, farklı hayaller kurmakta, meseleleri hemen kavrayabilmekte ve buna yönelik çözümler geliştirmektedir. Sakız Sardunya’nın bilişsel alandaki bu yetkinliğini onun sosyal becerilerine de yansıtmakta etrafına yol gösterip nasihat vermekte, kampanyalar yapmakta diğer bir deyişle tam bir lider gibi davranmaktadır. Pek çok duyarlı davranış gösteren Sakız Sardunya, yeşili ve doğayı korumak için çaba sarf etmekte, etrafındaki insanları incitmekten de kaçınmaktadır.

Zaman zaman kurguda macera yönüyle çocuk bakışı yakalansa da Sakız Sardunya’nın bir çocuktan ziyade bir yetişkin gibi kurgulandığı aşikârdır. Bu Şafak’ın çocuklar için kaleme aldığı ilk kitap olmasından kaynaklanabilir. Biraz da kendi çocukluğunun etkisiyle idealindeki çocukluğu eserde vermeye çalışan Şafak, bu noktada çocuk okurların özdeşleşmesinin oldukça zor olduğu bir karakter sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Aykaç, N. ve Türkoğlu, İ. E. (2011). Çocuk ve gençlik edebiyatı bağlamında Montaigne’in denemelerinin eğitimsel değerler açısından değerlendirilmesi . 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s. 181-190). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9/2, 27-40.
- Karataş, E. (2014). Çocuk Edebiyatında “Karakter” Kavramı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 60-79.
- Karatay, H. (2014). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. T Şimşek (Ed). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı* içinde. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kırıtoğlu Özdi, S. (2011). Miyase Sertbarut’un “Kapiland’ın Kobayları” adlı yapıtıyla Christine Nostlinger’in “Kim Takar Salatalık Kral’ı” adlı yapıtının karakter çevreleri bakımından incelenmesi. 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s. 411-422). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1994). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sever, S. (1995). Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. *ABECE Eğitim, Ekin ve Sanat Dergisi*, 107, 14-15.
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Şafak, E. (2014). *Sakız Sardunya*. İstanbul: Doğan Egmont Yayınları.

- Ural, S. (2013). Okulöncesi çocuk kitaplarının tanımı. M Gönen (Ed). *Çocuk Edebiyatı* içinde. Ankara: Eğiten Kitap.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. (2014). 100 temel eser listesi ve bu listenin etkileri. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 725-735.
- Zivtçi, F. (2006). Çocuk kitaplarında kahramanın yeri ve önemi. 2. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s. 245-247). Ankara: Ankara Üniversitesi.

TARİHSEL BİLİNÇ AKTARIMI BAĞLAMINDA GÜLSEVİN KIRAL'IN ESERLERİ

Yasin Mahmut YAKAR*

Hatice Derya YILMAZ**

ÖZET

Kültür, toplumların manevi anlamda sürekliliğini sağlamak açısından büyük önem taşır. Bu açıdan her millet sahip olduğu kültürü gelecek kuşaklara aktarmak ister. Maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu olan kültürün bu unsurlarını korumak büyük ölçüde tarih bilincinin milleti oluşturan bireylere kazandırılmasıyla yapılabilir. Bu aktarımda ise çocuğun okuduğu kitaplar önemli bir noktada durmaktadır. Çocuklara yönelik kitaplar aracılığıyla bireylere erken yaşlardan itibaren tarih bilinci, kültürel mirası koruma ve bu mirasa sahip çıkma gibi olumlu iletiler aktarılabilir.

Çalışmada Gülsevin Kırıl'a ait İstanbul'u Çalıyorlar ve Çalınan Kent isimli kitaplar incelenerek bu kitapların tarihsel bilinç aktarımı noktasında nerede durduğu saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada nitel araştırma geleneğinden faydalanılarak, doküman analizi deseni kullanılmıştır. Gerekli işlemler yapılarak maddi kültür öğeleri sınıflandırılmış ve metinde nasıl konumlandırıldığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda Kırıl'ın kitaplarında tarih bilinci sağlayacak pek çok maddi kültür unsuruna yer verdiği ve bunu yaparken didaktik bir üslup değil, poetik bir dil kullandığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, tarihsel bilinç aktarımı, Gülsevin Kırıl

Giriş

Türk Dil Kurumu (TDK, 2011, 1558) tarafından *tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin* olarak tanımlanan kültür, tanımdan da anlaşılacağı üzere maddi ve manevi unsurların birleşiminden oluşur. Kültürün maddi öğeleri bir toplumun belli bir dönemdeki uygarlayımsal(=teknolojik) ilerlemesini, üretim ve uygulamadaki deneyim, beceri ve yeteneğini yansıtır (Ozankaya, 1992, 218). Binalar, her türlü araç gereç, kıyafetler, günlük hayatta kullanılan eşyalar, ev, mimari, mekân vb. maddi kültüre örnek verilebilir. Manevi kültüre bir milleti diğer milletlerden ayırmaya yarayan, maddi kültür dışında kalan gelenek- görenek inançlar, düşünce biçimleri gibi unsurları ihtiva eder. Diğer bir ifadeyle manevi kültür, maddi kültürle etkileşim içinde biçimlenen düşünceler, değer ölçüleri, davranış kuralları, gelenek-görenekler, dinsel, siyasal, felsefi inançlardan oluşan uyumlu bütünlüğe denir (Ozankaya, 1992, 219). Bu değerler başka kuşaklara, başka zamanlara aktarılmadığında “kültür” olma özelliği kazanamaz (Kolaç, 2009, 20).

Kültürel miras, tarih bilincinin oluşturulmasıyla nesilden nesile aktarılabilir. Bu aktarım sadece tarih kitaplarıyla değil, edebi eserlere başvurularak da yapılabilir. Bu noktada çocuk edebiyatı aktarım açısından önemlidir. Zira kitap çocuğa okulda, evde, tatilde ve hatta yolculuk-

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ERZİNCAN. ymyakar@hotmail.com

** Yüksek lisans öğrencisi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ERZİNCAN. hderyayilmaz@gmail.com

ta eşlik edebilir, ödünç alınıp-verilebilir, defalarca okunabilir bir bilinçlendirme aracıdır (Kökten Ersoy, 2000, 393). Her ne kadar öncelikli amacı çocuğu eğitmek ve bilgi vermek olmasa da kültürel mirasın çocuk edebiyatı ürünlerine yansması olasıdır. Bu sebeple yapılan çalışmada kültürel mirasın aktarımı ve tarih bilincinin oluşturulması noktasında Gülsevin Kırıl'ın İstanbul'u Çalışıyorlar ve Çalınan Kent isimli çocuk romanları incelenmiştir. İnceleme alanı maddi kültür öğeleri ile sınırlı tutulmuştur.

Alan yazına bakıldığında tarihsel bilinç aktarımı konusunda Gülsevin Kırıl'ın eserleriyle ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, tarih bilinci, maddi kültür öğeleri ve mekân kavramlarının ele alındığı farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar mevcuttur. Hande Kökten Ersoy (2000, 387)'un "*Kültür Varlıklarının Korunması: Çocuk Kitapları Açısından Bir Bakış*" isimli çalışmasında, koruma bilincinin aileden başlayarak, okul, toplum, kitaplar ve çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla olması gerektiği konusunda kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Mine Hoşcan Bilge (2011, 387) ise, "*Nuran Turan'ın Kitaplarında Mekân, Gelenek ve Öteki Kavramları Arasında İlişkilendirme*" başlıklı yazısında mekânın, yaşayış ve gelenek özelliklerini yansıttığı, mekânın incelenen metinde konumlanması ile öteki kavramının mekân algısı üzerinden verildiği saptamalarında bulunmuştur. "*Dede Korkut Hikâyeleri ve Âşık Garip Hikâyesi'nde Yer Alan Maddi Kültür Ürünleri*" isimli çalışmada Süheyla Sarıtaş (2008, 90), 4 ana başlık altında (1. Ev, mimari ve mekânlarla ilgili maddi kültür ürünleri 2. Günlük hayatta kullanılan eşya ile ilgili maddi kültür ürünleri 3. Savaş âletleri ile ilgili maddi kültür ürünleri 4. Giyim- kuşam ile ilgili maddi kültür ürünleri) maddi kültür sınıflandırması yaparak, bulunan öğelerin Türklerin yaşayış biçimleri yanında, birbirleriyle ilişkileri ve dünya görüşleri hakkında da bilgi verdiği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bir diğer çalışma Makbule Sarıkaya (2010, 51)'ya ait olan "*Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918- 1932*"dir. 1918 ve 1932 yılları arasında yer alan süreli yayınların içerik analizlerinin yapılarak daha çok yakın ve güncel tarihe yer verildiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca dergilere yansıyan tarih anlayışı irdelenmiş ve tarih bilinciyle öncelikle ulus- devlet fikrinin kökleşmesi ve Türklük oluşumunun önemli görülmesi ekseninde ürünler ortaya konulduğu saptanmıştır.

Alan yazında yapılan inceleme sonucunda bu alanda yeterli çalışma yapılmamış olması ve tarih bilinci aktarımı konusunda manevi ve milli unsurlardan yola çıkılarak bir sonuca varılmasının gerekli görülmesi, araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu sebeple, Gülsevin Kırıl'ın eserlerinde tarihsel bilinç aktarımının yapılmak istenip istenmediği ve yapıldıysa hangi araçlara bağlı kalınarak yapıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın Deseni

Çalışmada nitel araştırma modeli altında yer alan doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011, 187). Bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi, diğer araştırma metotlarına göre daha az zaman alması, daha az maliyetli olması ve detaylı incelemelere fırsat vermesi yönüyle işlevseldir (Bowen 2009, 27). Doküman incelenmesinin tercih edilmesinin sebebi, çalışma yapılacak eserlerin veri sağlamada temel kaynak olmasıdır.

Örneklem

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bunun nedeni amaçlı örneklemenin derinlemesine anlama üzerine yaptığı vurgudur (Patton, 2014: 46). Çalışmada buna uygun biçimde "Ömer Hepçözer Dedektiflik Bürosu" serisi adı altında yer alan ve 2010 yılında yayımlanan "İstanbul'u Çalışıyorlar" ile 2014'te basılan "Çalınan Kent" isimli eserler örneklem olarak alınmıştır. İstanbul'u Çalışıyorlar, 9-12 yaş grubuna yönelik kaleme alınan bir serüven romanıdır. Eser, 152 sayfadır. Kitapta İstanbul'daki tarihsel mekanların organize suç örgütü tarafından yurtdışına kaçırılması ve ardından kitabın ana kahramanları Dedektif Ömer Hepçözer ve yardımcısı Mustafa'nın bu eserleri bularak yurda getirmeleri konu edilmektedir. Çalınan Kent isimli eser ise 168 sayfadan oluşmaktadır. 9-12 yaş grubuna hitap eden eser, İstanbul'u Çalışıyorlar adlı kitabın devamı niteliğindedir. Eserde kahramanlar dedektif Ömer Hepçözer ve

yardımcısı Mustafa'nın İstanbul'un çalınarak yurtdışına götürülen tarihi eserlerini bularak Türkiye'ye geri getirmeleri anlatılmaktadır.

Verilerin Toplanması

Çalışmada veriler toplanırken öncelikle kuramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla konu hakkında yazılmış akademik nitelikli yayınlar taranmıştır. Ardından çalışmaya konu olan eserler araştırmacılar tarafından herhangi bir kayıt tutulmadan birkaç kez okunmuştur. Daha sonra eserler çalışmanın amacı da göz önünde bulundurularak her iki araştırmacı tarafından okunarak fişlenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz, daha önceden belirlenen temalara göre verilerin özetlenip yorumlanmasıdır. (Yıldırım ve Şimşek 2011, 224) Veriler analiz edilirken veri toplama aşamasında fişlenen bilgiler, birkaç kez gözden geçirilerek araştırmacılar tarafından kodlara dönüştürülmüş, sonrasında bu kodlar, belirli kategoriler etrafında toplanmıştır. Bu işlem yapılırken kodlamalar arasında tutarlılığı sağlamak ve araştırmanın güvenilirliğini düşürmemek için araştırmacılar tarafından yapılan kodlamaların tutarlılığı Miles ve Huberman'ın formülüyle kontrol edilmiştir. Bu formül dikkate alınarak yapılan işlem sonucunda araştırmacıların farklı zamanlarda yapmış oldukları kodlamalar arasındaki tutarlılığın .89 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç kodlamaların güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmanın geçerliliğine ilişkin birtakım önlemler almak adına araştırmacılar ve bir nitel araştırma uzmanının eşzamanlı olarak yapmış oldukları kodlamalar arasındaki tutarlılığın da .80 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç da çalışmanın güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Daha sonra çalışmada yapılacak göndermelerde kolaylık sağlayabilmesi için yazarın İstanbul'u Çalıyorlar isimli eserine "İÇ", Çalınan Kent adlı eserine ise "ÇK" kısaltmaları verilmiştir. Ayrıca parantez içinde yazılan bu kısaltmalara ek olarak, alıntının yapıldığı sayfa numarası da gösterilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

İstanbul'u Çalıyorlar ve Çalınan Kent isimli eserlerde kahramanlar Ömer Hepçözer ve yardımcı Mustafa'nın İstanbul'dan çalınan tarihi eserleri uluslararası kaçakçılık yapan hırsızlarla mücadele ederek bulmaları ve tekrar yurda getirmeleri anlatılır. Romanlarda ana mekân İstanbul'dur. Özellikle şehrin tarihi mekânları ile ilgili pek çok bilgi romanların kurgusunda yer alır. Bazı mekânlar üzerinde daha fazla durulmuştur. Ancak bunun yanında sokak ve cadde isimleri ve bazı mekânlar sadece isim olarak yer almıştır.

Bunlardan ilki tarihi *Galata Köprüsü*'dür. Köprü, üzerindeki süslemeleri ve balık tutan insanlarla günlük yaşam içindeki rolüyle kitapta yerini almıştır. "*Köprü'nün orta yerinde, iki yanda da, kale kapısına benzetilmiş, çirkin kapılar vardı. Bunların yanındaki merdivenlerden, köprü'nün altına iniliyordu.*" (İÇ, 26). Kitapta hırsızlar tarafından çalınan köprü'nün yerinde olmaması ve bunun günlük hayattaki yansıması şu şekilde geçer: "*Altıgen süslemeli korkuluklar, köprü altındaki balıkçı lokantaları, lokantalarda günün telaşından uzak, keyifle yemek yiyenler, köprü üstünde balık tutanlar, martılar, arabalar, yayalar olmayınca, Haliç'e öksüzlük çökmüş gibiydi.*" (İÇ, 111). Romanda ayrıca *Galata Köprüsü*'nün resmine de yer verilmiştir (İÇ, 27).

İstanbul'un görkemli tarihi yapılarından biri olan *Yerebatan Sarnıcı* ile ilgili bilgilere satır aralarında ya da müzede gezilirken verilen kulaklıklardan alınan bilgiler sayesinde ulaşılabilir. Sarnıcın ne olduğu ve ne işe yaradığı Ömer Hepçözer tarafından Mustafa'ya açıklanır ve bu açıklamadan sonra sarnıcın nasıl inşa edildiği anlatılır: "*Buraya su, Bozdoğan ve Mağlova Sukemerleri'yle getirilmiştir*" (İÇ, 32). "*Oooo, dedi Ömer Abi, burası Doğu Roma İmparatorluğu döneminde yapılmış. Ta 532 yılında. Hesapla bakalım kaç yıl olmuş?*" (İÇ, 33). Yapılış tarihinden sonra sarnıca ait özellikler yer alır: "*Sarnıç hakkında bilgi veren kulaklıklardan birer tane aldık, suyun üstüne kurulmuş tahta iskelede yürümeye başladık. Çevremizde bir sürü sütun vardı. Sayayım dedim caydım, sütundan bir ormanda yürür gibiydik. Çoğu silindirik biçimindeydi, ama bazıları da köşeliydi. Kulaklıktaki ses her birinin farklı yerlerden getirildiğini söyledi*" (İÇ,

33). Sarnıç içinde yer alan *Gözyaşı Sütunu* ya da *Ağlayan Sütun* olarak bilinen sütunlara ait söylentiye de yer verilir: “Meğer- bir söylentiye göre – bu sütundaki gözyaşları, vaktiyle kentin o bölgesindeki bir kilisenin inşası sırasında ölen kölelerin gözyaşlarıymış.” (İÇ, 33). Sarnıcın kuzeybatı köşesinde sütunun altında kaide olarak yer alan Medusa Başı ile ilgili efsanenin tamamını da tur sırasında kullanılan kulaklıklardan öğrenmek mümkündür. 36. sayfada bu anlatımı destekleyecek bir de resmin olması anlatılanları anlaşılır kılmıştır. “Başka bir söylentiye göre Medusa, siyah gözleri, uzun saçları ve güzel vücuduyla övünen bir kızmış ve Yunan Tanrı Zeus’un oğlu Perserus’u seviyormuş ve Medusa’yı kışkırtıyormuş. Bu yüzden, Medusa’nın saçlarını korkunç yılanlara çevirmiş ve artık Medusa kime baksa, o kişi taş kesiliyormuş. Sevgilisi Perseus, Medus’nun büyülendiğini düşünerek başını kesmiş ve kesik başı alıp savaşımlara katılmış. Baş her gören, taş kesilmiş; Perseus da bütün savaşları kazanmış. Bu olaydan sonra Medusa’nın başı, ona bakanların taş olmasını önlemek için, Bizans döneminde kılıç kabzalarına ve sütun kaidelerine ters ya da yan olarak işlenmiş...” (İÇ, 35). Kitabın dokusuna ve kurgusuna yerleştirilerek yapılan anlatımlar sayesinde çocukların tanıma fırsatı bulduğu, İstanbul’un en büyük kapalı sarnıç olma özelliği yanında çeşitli etkinliklerde de ismi geçen Yerebatan Sarnıcı, hem İstanbul’un kentsel değerine yapılan vurgular, hem de kültür ve tarih aktarımı açısından önemlidir.

Klasik Osmanlı Mimarisi tarzında yapılan, hem tarihsel önemi hem de İstanbul’un sembollerinden biri olan *Süleymaniye Cami*, tarihsel geçmişi hakkında verilen bilgilerle kitapta ayrıntılı olarak yer alan mekânlardan bir diğeridir. “*Süleymaniye Camisi, büyük bir külliye’nin ana parçası olduğu için çok önemliymiş.*” (İÇ, 41). Tıpkı sarnıçta olduğu gibi külliye sözcüğünün anlamı ve ne amaçla inşa edildiği de Ömer Hepçözer tarafından Mustafa’ya açıklanır: “*Caminin çevresinde, hastane, okul aşevi gibi, toplum hayatı için pek çok yapı daha var, biz bu yapı grubuna ‘külliye’ diyoruz, onlar ‘kompleks’...*” Cami yapımı sırasında Kanuni Sultan Süleyman ve İran şahının aralarında geçenlere ilişkin söylentiye de yer verilir: “*... Mimar Sinan caminin temelini attıktan sonra zeminin oturması için üç yıl beklemiştir. Bir söylentiye göre, İran şahı gecikmenin nedenini Osmanlı’nın yoksulluğuna bağlamış ve caminin yapımında kullanılmak üzere bir sandık mücevher göndermiş. Sultan Süleyman buna çok kızmış, gönderilen mücevherleri de caminin harcına attırmış.*” (İÇ, 49-50). Caminin kendine has akustik özelliği de atlanmayarak kitapta yerini almıştır. “*Mimar Sinan, caminin kubbesine tam iki yüz kırk tane küp yerleştirmiş. Aşağıdan bakınca görülüyormuş, hani o kadar uzun olsan, küplere elini sokmaya çalışsan, yalnızca bir parmağın girermiş küplerin ağzından içeriye. Ama bu küpler sayesinde en ufak bir ses bile caminin tümünden duyulabilir, imamın sözlerini, dualarını herkes rahatlıkla dinleyebilirmiş.*” (İÇ, 50-51). Caminin yapımıyla ilgili özelliklerinin yanında bahçesi ve etrafındaki yapıların da tasvir edildiği görülmektedir. Bu yapıları görmeyen çocuklar için kitap, aynı zamanda bir rehber durumundadır. “*Ana kapıdan çıktık. Yüksek ağaçlar tüm bahçeyi kaplamıştı, hoş bir serinlik veriyorlardı.(...) Solda, Kanuni Sultan Süleyman ile karısı Hürrem Sultan’ın türbelerine giden bir yol vardı. Bir sürü mezar taşı gördük. Mermerlerin üstü, eski Türkçe yazılar ve güzel desenlerle bezeliydi. Hepsisi birbirinden farklıydı, herhalde bunlar da değişik şeyleri simgeliyordu.*” (İÇ, 51). Dedektif yardımcısı Mustafa’nın internetten yaptığı araştırmalardan öğrendiğimiz bilgiler çocukların merak ve araştırma duygusuna cevap vermede; tarih bilinci yaratmada ve geçmişle günümüz arasında bağ kurmada yardımcı olabilir. “*Cami, Kanuni Sultan Süleyman’ın emriyle Mimar Sinan tarafından 1550-1557 yılları arasında yapılmıştır. Yapımına 60 yaşında başladığı ve ‘kalfalık yaptım’ dediği Süleymaniye Camisi, Mimarbaşı Sinan’ın, Edirne’deki Selimiye Camisi’nden sonra ikinci önemli eseridir.*” (İÇ, 82). Mimari yapıda bulunan minarelerin şerefe sayısına ait ayrıntıları dahi görmek mümkündür. “*Mimar Sinan, camiye yerleştirdiği minarelerin sayısıyla Kanuni Sultan Süleyman’ın, İstanbul’un fethinden sonraki 4., minarelerdeki şerefe sayısı da 10. Osmanlı padişahı olduğunu belirtmek istemiştir.*” (İÇ, 83). Süleymaniye kütüphanesinde bulunan elyazması eserlerin varlığını da sayfalar arasında bulmak mümkündür. “*(...)Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki elyazması eserlerin yurt dışına kaçırılmasını hatırlarsınız. Osmanlı döneminden kalma tam yüz on yedi parça.*” (İÇ, 64). Tarih bilinci kazanma aynı zamanda “koruma” güdüsünü de beraberinde getirir. Eser kaçakçılığına da değinilen bu satırları okuyan çocukların farkındalıklarının gelişeceği söylenebilir.

Osmanlılar döneminde zindan ve gözlemevi olarak kullanılan *Galata Kulesi* Hezarfen Ahmet Çelebi ile birlikte eserde yerini alır. Kitapta kullanılan resimlerden biri de kuleye aittir (İÇ, 108). “...*Galata Kulesi bütün görkemiyle önümüze çıktı. Taştan heybetli bir silindir! Ta tepelerde, çepeçevre çok büyük pencereleri vardı.(...)Üstünde bir sıra daha pencere ve pencereleri çevreleyen bir balkon, tepesindeyse ters dönmüş dondurma külahı gibi kocaman bir çatı...*” (İÇ, 107). Kulenin çatısının dondurma külahına benzetilmesi, çocuğun hayal dünyasına uygun bir bakış açısıyla yaklaşıldığını gösterir. Ahmet Çelebi’nin lakabının hangi anlama geldiği ve Galata Kulesi’nden yaptığı uçuşun ayrıntılarını da görmek mümkündür: “*Eski bir Türk bilgini, Ahmet Çelebi. Geniş bilgisinden ötürü, ‘bin fenli’ anlamına gelen Hezarfen lakabını almış.*” (İÇ, 105) Yazar ardından Hezarfen’le ilgili bilgi verir: “*1600’lerin başında Hezarfen Ahmet Çelebi, Galata Kulesi’nden uçmuş.*” (İÇ, 105). Hezarfen Ahmet Çelebi’nin Galata Kulesi’nden yaptığı uçuş da eserde yer alır: “*Hezarfen, kuşların uçuşunu uzun uzun incelemiş, kanatlarına bakmış, nasıl uçtuklarını anlamaya çalışmış. Sonra kuş kanatlarına benzer kocaman kanatlar yapmış ve bugünkü Okmeydanı’nın orada uçmayı denemiş. Ve bir gün, lodoslu bir havada bu kanatları takıp Galata Kulesi’nden bırakmış kendini boşluğa.(...) Boğaz’ı geçmiş ve üç kilometre ötede Üsküdar’ın tepesine, Doğancılar’a inmiş.*” (İÇ, 105-106).

Klasik Türk kale mimarisinin örneklerinden biri olan ve günümüzde pek çok organizasyona ev sahipliği yaparak, geçmişle geleceği birleştiren bir mekân olarak kitapta yer alan bir diğer önemli tarihi yapı ise Rumeli Hisarı’dır. “*Rumeli Hisarı’nın önünde de bolca lale vardır.*” (ÇK, 15). *Sanki tarih birden karşımıza dikiliyor* isimli bölümde Rumeli Hisarı’nı gezmeye giden kahraman Mustafa’nın gözlemleriyle hisarla tanışılır: “*Kapıdaki görevliden biletlerimizi alarak Rumeli Hisarı’ndan içeriye girdik. İlkbahar burada da tüm coşkusuyla kendini gösteriyor, menekşeler erguvanlar bir renk cümbüşü yaratıyordu. Az ilerideki birkaç basamaklı merdiveni tırmandık ve küçük bir kuleye vardık.*” (ÇK, 20). Hisar, ayrıntılı mekân betimlemelerinden ziyade İstanbul’un fethinde oynadığı rolle yansıtılmıştır. Aynı zamanda fethi gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet ile ilgili bilgileri bulmak da mümkündür. “*Fatih... yani II. Mehmet üzerine bir oyun. Kurguyu çocukluğundan başlatacağım. On iki yaşında padişah olan, on dört yaşında tahtı gene babası II. Murat’a devretmek zorunda kalan bir çocuk. Yeniden tahta çıktığındaysa dünyaya hükmedecek bir imparatorluk kurmak için, Bizans’ın fethinin gerekli olduğunu kavramış, atak ve zeki bir kumandan.*” (ÇK, 22).

Yazar, Fatih’in tahta çıkmasını ve bu dönemde yaşanan olayları şu cümlelerle aktarır:

“*II. Murat tahtı oğluna devrettikten sonra, Macar kralı barış anlaşmasını bozup saldırdı. Bunun üzerine II. Murat başa geçip Varna’da savaştı. Ama savaştan sonra gene geri çekildi. Yeniden başa geçmesi, iki yıl sonra yeniçeri isyanları çıkınca Sadrazam Halil Paşa’nın yönetmesiyse oldu. Sonra beş yıl daha tahtta kaldı. Epey karışık aslında...*” (ÇK, 23).

Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethettiği dönemde şehrin genel durumu ve bu konudaki çabaları da eserde yer alır: “*II. Mehmet, İstanbul’a girdiğinde kent çok harap bir haldeydi” dedi Tuna Aba. Fatih buradan bir başkent yaratmak için adeta bir seferberlik ilan etti. İmparatorluğun her yanından ustalar ve bilim adamları getirtti, Fatih Külliyesi gibi pek çok anıt eser yaptı.*” (ÇK, 23).

Eserde fetih sırasında yapılan çalışmalar ve inşa edilen yapılar da şu ifadelerle takip edilir: “*İstanbul’un fethinde Rumeli Hisarı’nın önemi çok büyük. Hisar inşa edilince, İstanbul’a gelebilecek yardımların yolu kesildi. Yoksa bu şehir daha önce de pek çok kez fethedilmeye çalışılmıştı.*” (ÇK, 24). Hisarın yapısıyla ilgili bilgiler de yine eserde yer bulur: “*Önce girişin solundaki burcun içine baktık. Kapısında Halil Paşa Kulesi / Bayrak Kulesi yazıyordu. Hangi Halil Paşa bu? diye sordum Tuna Aba’ya. (...) II. Murat’ı tahta geri dönmeye ikna eden paşa mı? Gülümsedi, Evet Çandarlı Halil İbrahim Paşa, diyerek onayladı beni. Daha sonra Fatih’in sadrazamlığını da yaptı*” (ÇK, 26). Kitabın farklı bölümlerinden alınan örneklerden de anlaşılacağı üzere Türk tarihine damga vurmuş olan İstanbul’un fethi ve dönemin devlet adamları daha o dönemde yapılan Varna Savaşı hakkında tarihsel bilgileri bulmak mümkündür. Çocukların eğitim hayatlarında edinecekleri bilgileri yazar, poetik dil kullanarak olay akışı içinde vermiştir.

İstanbul'un tarihinin 8500 yıl önceye dayandığını ortaya çıkaran ve bu açıdan büyük önem taşıyan Yenikapı kazıları da yazarın üzerinde özellikle durduğu çalışmalar arasındadır. O bölgede yaşayan kültürlerin izlerini taşıyan buluntular kentin eski kültürlerle bağlantısını anlamada yerel ve evrensel boyutta bir farkındalık yaratmaktadır: *"Burası kazılmaya başlandığında bu kadar zengin bir dokuyla karşılaşacağımızı kimse tahmin etmiyordu. Şimdiye kadar yaklaşık bir milyon kasa dolusu buluntu çıktı, otuz beş bin de sergilenebilecek durumda eser."* (ÇK, 73). Çocukların ilgisini çeken serüven duygusuyla birlikte harmanlanarak verilen bu bilgiler çocukların geçmiş ve günümüz arasında bir bağ kurmasını sağlamaktadır: *"Buluntulara karbon testi yapılıyor, hangi döneme ait olduğu böylelikle anlaşılıyor. Deniz seviyesinin bir metre altına kadar uzanan tabakada bulunanlar, on dokuzuncu yüzyıla ait küçük atölyeler ve işlikler. Yani Osmanlı'nın geç dönemi. Bir metrenin altında kalan halat kalıntılarına rastlanınca kazı genişletildi ve Doğu Roma İmparatorluğu'na ait buluntular ortaya çıktı. Bulunanlardan buranın Theodosius Limanı olduğu anlaşıldı. Theodosius adına bir liman olduğu biliniyordu, ancak şimdiye kadar yeri saptanamıyordu."* (ÇK, 73-74). Erken Bizans Dönemi'ne ait liman İstanbul'un kültürlerarası ve tarihsel önemini gözler önüne sererken, bulunan batıkların bir ilk olması da kitapta şu ifadelerle yer alır: *"Konumuza gelirsek burada öyle şeyler bulundu ki, dünyada eşi benzeri yok. Düşünün; dördüncü ve beşinci yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar tarihlendirilen tam otuz yedi Bizans gemisi bulundu! Bu, dünyadaki en büyük ortaçağ batık koleksiyonu. Üstelik, bunlardan altısı kürekle çekilen donanma gemileri. Bugüne değin hiçbir yerde kürekli kadirga bulunmamıştı."* (ÇK, 75-76). Kazılarda bir hayli dikkat çeken sekiz bin yıllık iskelet ve ilk günkü gibi korunmuş ayak izlerinden ayrıntılı şekilde bahsedilmiştir. Tarih bilinci oluşturma bir ayağını da çevrede bulunan kültür varlıklarının korunması oluşturmaktadır. İşte bu bağlamda "koruma" ile ilgili zorlukların giderilmesi amacıyla "bireylerin eğitimi"ne yapılacak her yatırımın, çevresinde, içinde, ya da üzerinde yaşadıkları "geçmiş ve kalıntılar" hakkında aydınlatılmaları ve "koruma" konusunda kendilerine düşen sorumluluğun belirtilmesi ile orantılı sonuç vereceği de açıktır (Kökten Ersoy, 2000, 389). Özellikle, bulunan tarihi kalıntıların nasıl korunduğu hakkında verilen bilgiler, tarih bilincinin yaratılması sürecinde bir adım olan koruma duygusuna da değinildiğini göstermektedir. Konservasyon çalışmaları ile ilgili verilen bilgiler ile bu alanda farkındalık yaratılarak, kuşaktan kuşağa korunarak aktarılan kültür varlıklarının, bir miras oluşturduğu bilinci yaratılmak istenmektedir: *"Biliyorsun, havuzlardaki durgun suda kolaylıkla bakteri, mantar, kurtçuk üriyor. Bunlar da bizim bin bir emekle çıkardığımız ahşap buluntuları yiyorlar. Bunu önlemek için ya çok güçlü kimyasallar ya da bunları yiyecek başka bir canlı bulman gerek. Bir yıldır Japon balıkları kullanıyoruz, çok iyi verim aldık."* (ÇK, 77). Yenikapı kazıları haricinde Pendik kazılarının (ÇK, 69) ve Yarımburgaz Mağarası kazılarının (ÇK, 83) da ismi geçmektedir.

Pek çok kültürün izlerine rastlanılan İstanbul'da Mısır medeniyetinden Bizans'a oradan Osmanlı Devleti'ne ve nihayetinde günümüze ulaşan bir diğer tarihi eser Dikilitaş'tır. Tarih bilinci oluşturulurken kültürler arası etkileşimin önemi de yadsınamaz. Bu etkileşimi yansıtan Dikilitaş'tan uzun uzadıya bahsedilmese de tarihi hakkında bilgi verilmiştir: *"Konstantin, Roma İmparatorluğu'nun başkentini İstanbul'a taşıyınca, yeni şehrini güzelleştirmek için dünyanın her yanındaki görkemli anıtları, heykelleri, sanat eserlerini buraya taşımak istemiş. Bu yüzden Eski Mısır ülkesinden de hediye istemiş, Dikilitaş'ın buraya nasıl ve ne zaman getirildiği bilinmiyor. Ama uzun zaman Kadirga Limanı'nda kalmış. Taşı diktiren I.Theodosius."* (ÇK, 75). Bir toplumun yarattığı maddi kültürel varlıklarını koruması yanında, farklı milletlerden alınan kültürel varlıkların da aynı ölçüde korunması gerektiği mesajını verir. Böylece tarihi sadece millet bazında değil kültürler arası ve insani boyutuyla da değerlendirme açısı kazandırabilir. I. Theodosius aynı zamanda Yenikapı kazılarında da bulunan limanın ismidir. O devre ait birbirleriyle ilgili eserler böylece bir arada kitapta yer almış olur.

Ayrıntılı bir şekilde verilmeyip sadece isim olarak geçen mekân/yer isimleri de mevcuttur. Bunlardan İstanbul'da bulunan mekân isimleri; İstiklal Caddesi (İÇ, 23), Taksim Meydanı (İÇ, 23), Kabataş (İÇ, 24), Karaköy (İÇ, 26), Mimar Sinan Üniversitesi (İÇ, 26), Mısır Çarşısı (İÇ, 28), Yeni Cami (İÇ, 28), Sultanahmet Cami (İÇ, 29), Ayasofya (İÇ, 29), Topkapı Sarayı (İÇ, 29), Kadıköy (İÇ, 29), Sultanahmet Meydanı (İÇ, 31), Kapalıçarşı (İÇ, 41), Bakırcılar Çarşısı (İÇ, 41) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Türkiye dışındaki bazı ülke, şehir ve

eser isimlerine de yer verilmiştir. Bunlar arasında Belçika (İÇ, 76), Rusya (İÇ, 88), Moğolistan (ÇK, 127), Ermenistan (İÇ, 88), Hindistan (İÇ, 89), Gent (İÇ, 76), Pekin (ÇK, 124), Tac Mahal (İÇ, 121), Agra (İÇ, 122), Gobi Çölü (ÇK, 12) Zincirli Köprü (ÇK, 147) sayılabilir.

SONUÇ

İstanbul’u Çalıyorlar ve Çalınan Kent isimli kitaplar incelendiğinde öne çıkarılan mekânların çoğunun ortak yönü İstanbul’da yer almalıdır. Pek çok farklı kültüre başkentlik yapmış ve günümüzde de önemini sürdüren kentin, geçmişten bugüne Yunan, Bizans ve Türk kültürünün katmanlar oluşturarak yayıldığı bir merkez olması bunda etken olabilir. Bunun yanında anlatılan eserlerle, yurt dışında bulunan benzer tarihi eser/mekânlar arasında bağlantılar kurulmuştur. Bu bağlantı tarihi eser kaçakçılarının İstanbul’dan çaldıkları eser/mekânları yurt dışına çıkarmalarıyla sağlanmıştır. Örneğin Galata Köprüsü ve Yerebatan Sarayı Venedik’e; Süleymaniye Cami Hindistan’da Tac Mahal’e; Rumeli Hisarı ve Yenikapı kazılarında çıkarılan insan iskeleti Çin’de Çin Seddi’ne saklanmıştır. Mimari açıdan benzerlik ve saklamaya uygunluk açısından böyle bir yol izlendiği söylenebilir. Tarihsel bilinç oluşturulurken yerelden evrensele uzanan bir anlayışın gözetildiği görülmektedir.

Tarih, aynı zamanda geçmişî günümüze ve geleceğe bağlayan bir köprü gibidir. Yazar kullandığı mekânlarla günümüz dünyasıyla geçmiş arasında bağ kurmaktadır. Örneğin Galata Köprüsü, insanların balık tuttıkları ve İstanbul için hem tarihte hem de günümüzde önemli bir mekândır. Rumeli Hisarı’nda konserler yapılır; Sultanahmet’e gidildiğinde Dikilitaş görülebilir; Galata Kulesi’nin yanından geçip işe gidilebilir veya içinde bir yemek yenebilir; Süleymaniye Cami’nin İstanbul silüetini süsleyen minareleri ve kubbesiyle karşılaşılabılır. Bu açıdan bu eserlerin sadece ziyaret edilecek mekânlar olarak değil, günümüzde de günlük yaşamın ayrılmaz parçaları olmalarına vurgu yapılmıştır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise, yazarın poetik dil kullanarak tarihsel mekânlarla ilgili bilgi vermesidir. Kimi zaman geziler, kimi zaman araştırmalar kimi zamansa konuyla ilgili bilgisi olan kişilerin anlatımlarıyla öğrenilenlerin, çocuğun sıkılmadan konuyla bütünleşmesini sağladığı söylenebilir. Bu açıdan Gülsevin Kırıl’ın incelemeye konu eserlerinde tarihsel bilinç aktarımına önem verdiği, bunu yaparken poetik bir dil kullandığı ve tarihi eserlerin özellikle günlük hayattaki rollerine dikkat çektiği sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Bowen, Glenn A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, vol. 9, no.2, pp. 27-40. <http://www.emeraldinsight.com> Erişim Tarihi: 26.09.2015
- Hoşcan, Bilge (2011). M. Nuran Turan’ın Kitaplarında Mekân, Gelenek ve Öteki Kavramları Arasındaki İlişkilendirilme. 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* (5-7 Ekim 2011) içinde. Ankara Üniversitesi ÇOGEM: Ankara.
- Kırıl, G. (2014). *Çalınan Kent*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı
- Kırıl, G. (2014). *İstanbul’u Çalıyorlar*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı
- Kolaç, E. (2009). Somut Olmayan Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi. *Milli Folklor*, 21 (82).
- Kökten Ersoy, H. (2000). Kültür Varlıklarının Korunması: Çocuk Kitapları Açısından Bir Bakış. 1. *Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Sorunlar ve Çözüm Yolları* içinde. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayınları, 387-398.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. (Second Edition)*. California: SAGE Publications.
- Ozankaya, Özer. (1992). Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (10), 213-225.

- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sarıkaya, M. (2010). Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918-1931. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, 51-84.
- Sarıtaş, S. (2008). Dede Korkut Hikâyeleri ve Âşık Garip Hikâyesi'nde Yer Alan Maddi Kültür Ürünleri. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi7/8> Erişim Tarihi: 20.09.2015.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım A. ve H. Şimşek (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

PEYAMİ SAFA'NIN "DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU" ROMANINDA ÇOCUK PSİKOLOJİSİ

Eşqane BABAYEVA*

ÖZET

Birçok alanda yaratıcı çalışmaları bulunan Peyami Safa, özellikle romanlarıyla tanınır. "Canan", "Fatih-Harbiye", "Yalnızız", "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" gibi romanları vardır. Peyami Safa'nın eserleri içinde "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" ilginç psikolojik bir romandır.

Bildiride Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanındaki psikolojik karakter incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı, Peyami Safa, roman, psikolojik roman.

GİRİŞ

"Canan", "Matmazel Noralya'nın Koltuğu", "Yalnızız" vs.gibi romanların yazarı olan Peyami Safa'nın eserlerindeki çatışma genellikle, insan ve onun iç dünyasıyla ilgilidir. Bu yüzden onun eserlerinde, psikolojik, felsefi yön daha ağır basar.

Onun önemli yapıtlarından biri de "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu"dur. Bu roman ruh tahlilleri üzerinde kurulmuştur. Eser hastalık, ölüm ve sağlıklı hayat arasında çelişkiler yaşayan bir çocuğun hikayesidir. Eserin kahramanı on beş yaşlarında hasta bir çocuktur. Romanda, sekiz yaşından beri hastalıkla mücadele yürüden, çocukluğunu bile yaşayamayan ve bir ayağının kesilme korkusuyla yaşayan bir çocuğun ruhi telatümleri verilmektedir. Eser boyunca, Hasta çocuğun maddi ve manevi çilelerini görmekteyiz.

En önemlisi, Hasta çocuğun felsefi düşünce sistemi, onun duyguları onu yaşına göre hiç de büyük göstermemektedir. Bu olgunluğun nedeni, hastalığın ona verdiği çilelerdir. Örneğin, minderin üzerinde yatan çocuk, etrafındaki telaşı sakince izlemesine rağmen, herkes gidince büyük bir boşluğa düşüğünü, ayağının kesilmesiniyse, kendi ölümünden daha dehşetli bulduğunu itiraf etmektedir. Veya,

"O gece hastalığımın fazla zihnimi işgal ettiğinin farkında olmadan yalnız bunu düşündüm. Nüzhet'le beraber büyüdük. Benden yaşça büyük olduğu halde, onun küçükken bebekleriyle oynamasını, ben, istihfafla seyredirdim, bilhassa hastalığımın sonra. Ben ondan evvel, ruhen çocukluktan çıktım, daha evvel ciddileştim. O hala çocuktur. (Fakat bu da benim hoşuma gidiyordu.) Kendimde kaybettiğim şeyleri onda buluyordum. (Safa, a.g.e. s:26)

Romanın baş kişisi olan Hasta Çocuk'un isminden romanda bahsedilmez. Romanın ilgi çekici yanlarından biri olan bu durumla ilgili İsmail Habib bu konuda şöyle der: "Bütün edebiyatımızda kahramanın adı olmayan ilk roman budur sanırım. Niye öyle? Çünkü, romanın kahramanı müellifin kendisidir; kendi adını zikretse romana uymayacak, başka bir ad taksa hakikatten ayrılmış olacak; öyle ise en iyisi kahramanı adsız bırakmaktır."

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Hasta Çocuk, 15 yaşındadır. 8 yaşından beri dizindeki meçhul hastalıkla uğraşır. Dizinden iki defa ameliyat olan çocuk, bir üçüncüsüne de hazır-

* Doç.Dr., Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü Genç Âlimler Birliği Başkanı. eshqane@mail.ru

lanmaktadır. Bu hastalık onda derin bir ukde yaratmıştır. O, dışının perişanlığını içinin derinliği ile kapatmaya çalışır. Çok acı çektiği, kültürlü ve felsefi düşünce tarzına aşına olduğu için 40-50 yaşın tecrübesine sahiptir. "Yatağa girerken, her büyük felaketimde olduğu gibi, kendimi birkaç yaş birden büyümüş hissettim. Kırkını geçmiş insanların tecrübelerine sahip olduğuma inanıyordum, fakat hala Nüzhet'e aşık olduğumu kendime itiraf edemeyecek kadar çocuktum."

Veya, yine romanın başka bir kısmında, şöyle itirafda bulunur:

"Öyle bir yaşta idim ve öyle bir mizaçta idim ve çocukluğumda o kadar az oyun oynamıştım..."

Bu dış görünüş ile deruni hayat tezdı Peyami Safa'nın birçok romanında değişik şekillerde ele alınmıştır. Hasta Çocuk, bu mahrumlukla kıvranırken, yazar onun karşısına tam zıddı bir tip çıkartın Doktor Ragıp, Doktor Ragıp tipiyle, hasta gencin trajedisi daha belirginlik kazanır: Romanda dikkati çeken bir durum vardır ki bu da; hasta çocuğun dış görünüşünün ihmal edilmesidir. Duygu ve düşünceleri teferruatlı bir şekilde anlatılan gencin, dış görünüşüne ait hiçbir bilgiyi öğrenemeyiz. Onun hakkında, bildiğimiz tek şey dizindeki rahatsızlıktır. Oysa, Doktor Ragıp'ta, durum tam tersidir. Gerçi bu durumun sebebi olarak; romanın Hasta Çocuk'un ağzından anlatılmış olması da gösterilebilir. Romanda çocuğun ruh haliyle ilgili olarak keder, ölüm, yalnızlık gibi konularda düşüncelerin ileri sürüldüğünü görürüz. Hasta Çocuk, bir yanda kederin diğer yandan da ümit ışığının peşindedir.

"İstirabın derinlerine indikçe sevincimizi kaybetmek korkusu kalmadığı için yeni bir sevinç başlıyor. İstirabın ilacı ıstıraptır. İkisinin hasılı zarbı: sevinç!"

Aynı düşünce seviyesi ölüm konusunda da karşımıza çıkar:

"Ölüm, hayatın bütün neşe, şarkı, kahkaha ve çılgınlıklarım alıp götürüyordu."

Ölümle birlikte kahramanımıza yalnızlık duygusu da hakimdir. Hasta Çocuk, hastanede muayene sırası beklerken kendisi gibi genç ve çocuk hastaları görür.

"Sıralarda hiç düz oturan yok. Hastalar sarılı bir kol ve bacağın bozduğu muvazene ile, hep, amutları kırılmış yamru yumru duruyorlar ve büyükler küçüklere doğru eğilmişlerdir. Başının her tarafı sargılarla kaplı yalnız bir yanağı ve bir gözü dışarıda kalmış küçük bir kız çocuğu, ağzını oynatmadığı için, babasına elleriyle işaretler yapıyor; ötekilerin hepsi, alçının kaskatı uzattığı bir bacakla, sargıların dimdik tuttuğu bir boyunla, asılmış bir kolla, her tarafı kıskıvrak bağlanmış gibi hareketsizdirler. Yeni gelenlere karşı alakaları gayet kısa sürer: Düşük başlar hafif kalkar, büyük kapıya doğru hafifçe eğilir ve tekrar eski vaziyetlerine döner; herkes kendi üstünde toplanan dikkatini başkasına pek az ayırır, hem de onlar ilk gördüklerini bile eskiden tanıyorlarmış gibidirler, aralarında kandan fazla akrabalık vardır; acının ve korkunun birleştirdiği müşterek bir manevi aileye mensup olduklarını hissederler, emindirler ki insanlar arasında sabretmesini, beklemesini onlar kadar bilen yoktur. Küçükler çok benzeşirler: Korku ve acının derinleştirdiği anlayışlı gözler, yaşlarına nispetle ağır tecrübelerin kırıştırdığı ve soldurduğu manalı yüzler, tahammülün düşürdüğü başlar, ve ümit...(Safa, s.6) "

Onun dışında bu çocukların hepsinin yanında bir büyüğü var. Ve ona göre, "Bu hastalar kan akrabalığından daha yakındır birbirlerine, çünkü onları acı ve korku birleştirmiştir." Kendisi de onlarınıçindedir. Ancak o hep yalnızdır. Annesinin yanındayken, Paşa ile veya Nüzhet ile olduğunda bile yalnızdır. Çünkü, "İnsanlar başkalarının beden hastalıklarını anlıyorlar da ruhunu anlamıyorlardır".

Peyami Safa'da "yalnızlık" sabit bir fikirdir. Safa, hayranı olduğu Fransız Filozof Pascal'ın "Nous mourons tout seul" (Yapayalnız ölürüz) sözünün sık sık; tekrarlar. Kahramanımız yalana karşı da çok duyarlıdır. Romanın III. bölümünde yer alan "Nüzhet Bana Yalan Söyledi" kısmında:

"... Yalan bana suçların en ağırı gibi geliyordu; ve bîr yalan söylendiği zaman insanların, değil, eşyanın bile buna nasıl tahammül ettiğine şaşıyordum. Yalana her şey isyan etmelidir. Eşya bile: Damlardan kiremitler uçmalıdır, ağaçlar köklerinden sökülüp havada bir saniye

içinde toz duman olmalıdır, camlar kırılmalıdır hatta yıldızlar düşüp gökyüzünde bin parçaya ayrılmalıdır filan...

Nüzhet bana yalan söyledi. "Dünyanın hiçbir Nüzhet'i yalan söylememelidir".

Romanın kahramanı 15 yaşında olmasına rağmen çok kültürlüdür. Çocuk, Shakespeare, Goethe ve Tevfik Fikret okumuştur. Küçük yaştan başlayarak kendi kendini eğiten insanlara: "oto didaktik" insan denir. Peyami Safa da çok küçük yaşlardan itibaren kitaplar okumuş-, kendi kendini geliştirmiştir. Hasta Çocuk da tıpkı onun gibidir:

"Bir iki ay evvel okuduğum "Hamlet" in mezarlık sahnesini hatırladım. Orada? kralın soytarısı "Yorik1 in kafatasını eline alan Prensın sözlerini, bir musiki parçası gibi içimden mırılandım."

"Ve bana Goethe'nin bir safsatasını telkine çalıştı: "Az ümit edip çok elde etmek

hayatın hakiki sırrıdır." Çocuk, kendince Goethe'nin sözünü "safsata" olarak değerlendirir. Bu değerlendirmesi aynı zamanda onun tenkit yönünün var olduğunu da gösterir. "O günlerde beynime Fikret'in bazı mısraları dadanmıştı;- ümitsiz anlarımda bu mısralar, benim iradem haricinde, kendi kendilerine yaşıyor ve ses veriyorlardı; onların bu şairane tasallutu, herhangi bir mürahikin iptidai "santimentalite" sinden ziyade, hakiki ıstıraplarla dolu bir ruhi zemin bulabilmelerindendi... O mısralar gene kendi içimde canlandılar ve ses vermeye başladılar:

"Hep samtü raşe saklı bu vadii muzlimin
Her hatvesinde şüpheli bir hufre, bir kemin
Hep samtü raşe... Kaynaşiyor canlı gölgeler
Bir mahşeri cünun gibi pür-cuşu bihaber"

Yine kahramanımızın çok okuduğunu ve kültürünü nereden sağladığını, Paşa ve Nüzhet için getirdiği kitaplardan anlayabiliriz:

"Ben ona, eğlenceli romanlar götürürdüm ve geceleri okurdum...M. Lavaredin kırk beş parası', 'Çalgıcının seyahati" romanları onu çok güldürmüştü. 'Çalgıcıyı iki defa okudum. Nüzhet'e edebi romanlar götürürdüm. Biz babasıyla otururken o, odasına çıkıyor ve bunları okuyordu."

Tüm bunlara bakarak Peyami Safa'nın geniş kültürünün kahramanına aksettiğini söylememiz mümkündür.

Göründüyü gibi, eser vahid bir süjet hattına malikdir. Tüm olaylar Hasta çocuğun etrafında dönmektedir. Önce olaylar yalnız hastalık vahid bir süjet hattıyla gidiyorsa, daha sonra sevgi hattı da ona ilave yapıldı. Eserde, her şey tüm tasvirler, tabiyat tabloları bile hasta çocuğun psikolojisini, halını anlatmaktadır.

"Kenar mahalleler. Birbirine ufunetli adaleler gibi geçmiş, yaslanmış tahta evler. Her yağmurda, her küçük fırtınada sancılanan ve biraz daha eğilip büğrülen bu evlerin önünden her geçişimde, çoğunun ayrı ayrı maceralarını takip ederdim. Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştı, kiminin şahnişini biraz daha yumrulmuştur, kimi biraz daha öne eğilmiş, kimi biraz daha çömelmiştir: ve hepsi hastadır, onları seviyorum; çünkü onlarda kendimi buluyorum: ve hepsi iki üç senede bir ameliyat olmadıkça yasayamazlar, onları çok seviyorum; ve hepsi, rüzgardan sancılandıkça ne kadar inilderler ve içlerinde ne aziz şeyler saklarlar, onları çok... çok seviyorum." (Safa, s. 14)

Onun bu duyguları, ruhi çırpınıları hasta çocuğun kendi evinin tablosunda da kendini gösterir:

"Bu sofa yaşlı bir insan yüzü gibidir. Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neşesi orada görünür, her günün hadiseleri tavana, duvarlara, döşemeye bir leke, bir çizgi, bir buruşuk ve bazen de ancak bizim görebileceğimiz gizli bir işaret ilave eder. Bu sofa canlıdır: Bizimle beraber kımıldar, değişir, bizimle beraber dağılır, toplanır, bizimle beraber uyur uyanır; bu sofa aramızda sanki üçüncü bir simadır ve güldüğü, ağladığı bile olur." (Safa, s. 15)

Aslında, mekanın sübjektif şekilde ifade olunması, kahramanın iç dünyasını okuyucuya anlatmak için çok önemlidir. Eserde dikkati çeken mekanlardan biri de paşanın mülküdür. Hastane, onun eski mahallesi, eviyle kahramanımızın etrafındaki fakirlik, umusuzluk,, çaresizlik simgeleştiriliyorsa, bu mekan vasıtasıyla bir ümid, sevgi, rifah ifade olunur:

"Başımızın ucunda, ta uzaklara kadar sıralanarak ötüşen ağustosböcekleri, bütün Erenköy'ü uzun bir ses zinciriyle çeviriyordu. Sıcak bir rüzgar. Sanki ilkbahardan yaza geçilen mevsim çizgisinin üstündeyiz, etrafımızda gizli bir coşkunluk var." (Safa, s. 23)

"Bütün bu ev, bütün bu insanlar bana yabancı geliyordu. Onları bana tanıtan bütün alıklar, hatıralar bir anda kaybolmuştu." (Safa, s.46)

"Odaya Erenköy akşamları doluyordu.

Her şeyin uzaklaştığı saat. Güneş ve renkler çekiliyor. Odada madeni eşyanın donuk parlaltısı. Her şeyde bir iç çekilişi, bir sönme, bir hafifleme var. En katı cisimler bile eriyor ve Erenköy bayılıyor"(Safa, s. 78)

"Haziran. Öğle vakti. Erenköy yanıyor. Erenköy terliyor. Taze ve canlı yeşilini kaybeden bütün tabiatta ilkbaharın uzaklaştığını görüyorum. ... aspirin gibi muvakkat bir ilaçtan fazla tabiata kıymet vermiyordum, ümitsizliğimin son ereceye gelmesi biraz da bundandı." (Safa, s.82)

Göründüğü gibi, hasta çocuk kendi evini ve hastaneni simgeleştirerek, bura "hastalık" kaynağı, Erenköy'ndeki paşanın mülküneyse "umut ve umutsuzluk" gibi ele almaktadır. Bu fikri onda olu.turan duyguysa hastalığı ve Nüzhet'e duyduğu büyük aşkıdır. Başlangıçta ağrı ve acılar içinde çırpınan Hasta çocuğa ilk aşkı ilac olsa da, bir az sonra umutları boşuna çıkar, bu onun acılarını biraz da artırmış olur.

İlk bölümlerde olaylar gah örtülü, gah da açık mekanlarda olsa da, romanın sonlarında biraz da darlaşılarak, daha da örtülü mekana küçücük bir hastane odasına dönüşür. Yine de bu tablo, Hasta çocuğun halini kendisine yansıtır.

"Yüksek, çıplak, mavi, dümdüz, dimdik duvarlar. Gözümün hiçbir görüş köşesi yok ki içine bir duvar parçası girmesin. Hep ve yalnız onları görüyorum. Onlardan kaçan gözlerim onlarla karşılaşılıyor. Bakıldıkça uzuyorlar, yükseliyorlar; sertleşiyor ve korkak, yumuşak bakışlarıma kaskatı çarpıyorlar, gözlerimi ezecekler. Başım döndü. Deniz gibi yayılıyor ve beni çevreliyorlar. Serinliklerini hissediyorum. Denizde, çıplak vücudumu saran dalgaların birdenbire taş kesilmeleri gibi, duvarları giyiyorum.

Hiç kımlıdamıyorlar.

Bütün bu hastahanenin sessiz, hareketsiz, soğuk, bomboş anlarını onlar doğruluyorlar. Gözlerimi, onlardan kaçırmak için, yastığa da kapatamıyorum. Arkama uzanacaklarını, üstüme abanacaklarını sanıyorum. Ve onlara mütemadiyen bakıyorum. İçime serin mavilikler doluyor, ruhlarını iyice gizleyen korkunç ve tehditkar mahluklar. Şuurları varmış gibi duruyorlar ve her an büyük bir felaket yapmaya hazırlandıkları halde, avlarının korkusuyla eğlenmek için maksatlarının icrasını tehir ediyormuş gibi duruyorlar, Allah gibi, kuvvetini göstermedin kuvvetli duruyorlar. Onlarla mücadele ederek vakit geçiriyorum, fakat onlar donmuş avuçlarıyla zamanı da yakalıyorlar, durduruyorlar ve hayatımın serbest akışına mani oluyorlar. Biraz yürürsem, onların bana doğru geldiklerini görerek geri çekiliyorum." (Safa, s. 111-112)

Göründüğü gibi mekan probleminin bu şekilde verilmesi, Hasta çocuğun psikolojisiyle ilgilidir. Dikkati çeken unsurlardan biri de ara mekanlardır. Örneğin, hastanenin bahçesi, koridor, yollar vs. Bu yerlerde, o kendisini daha da azat hissediyor, acılarıyla, duygularıyla başbaşa kalır. Halbuki eve gelince, acılarını, annesinden saklıyor. Eser, büyük bir hastalık geçirmeyenler herşeyi anladıklarını iddiaedemezler, düşündürücü-felsefi cümleyle son bulur (Safa, s.111). Ve hasta çocuk, bu odadan yatıp, bu elbiseyi giyen o insanı şimdiden iyi tanıdığını, onun isminin "Hasta" olduğunu diyerek, orayı terkeder.

Büyük yazar A.H. Tanpınar, "Edebiyat Üzerine Makaleler" kitabında bu eserin kahramanını şöyle karakterize etmektedir:

"On beş yaşında küçük bir adam, size etinin ve ruhunun acılarını anlatıyor. Ağır başlı, lisanına ve olgun bir yaşta ancak tabii görülebilecek düşünce tarzına taaccüp etmemelidir. Bu çocuk ruhu, ilk ve esas terbiyeyi zaruret ve hastalık gibi iki keskin ve acı tecrübeden almıştır, ölümün yıllarca küçücük uzviyetinin etrafında insafsız bir ısrarla dolaştığım, nihayet ayıklanmaz bağlarla ona yapıştığım görmüş, hastane koridorlarında nöbet beklemiş, beyaz duvarlarına ilaç ve yara kokusu sinmiş çıplak odalarda, sakat ve alil bir vücudu sürükleyen hazin bir istikbal düşüncesinin üstüne kapanmış, sevilen bir annenin üzüldüğünü görmemek için acılarını saklamayı hatta onlardan yabancı bir şey gibi kayıtsız ve ehemmiyetsiz bahsetmeyi öğrenmiştir. Bir kelimeyle o, yaşının çocuğu değil, acının ve talihin adamı yani sadece hastadır".

Böyük şair Nâzım Hikmet bu eser karşısında büyük hayranlık duyduğunu belirterek şöyle der: "Peyami'nin bu son romanını üç defa okudum, daha otuz kere okuyabilirim"

C.S. Tarancı'ysa bu eseri, "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ile Peyami Safa, sanatının olgunluk dönemine giriyor. Bugünkü Peyami Safa'yı bize işaret eden ilk kusursuz, yetkin, bütünüyle insancıl ve her satır göğüstten kopmuş bir damar gibi taze ve hayat fışkıran bir kitap." olarak değerlendirir.

SONUÇ

Büyük Türk yazarı Peyami Safa'nın "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" romanında Hasta bir çocuğun psikolojisini değerlendirdiğimizde, çocuk olsa bile, acılar çeken, ölüm korkusuyla yüzyüze gelen bir insanın duyguları, felsefi düşünce sistemini gördük. Yazarın kendi hayatından izler taşıyan "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" kahramanı acıların ona verdiği olgunlukla çilelerini anlatmaktadı. Çünkü, "Büyük bir hastalık geçirmeyenler herşeyi anladıklarını iddiaedemezler".

KAYNAKLAR

- Ayvazoğlu, B. (2008). *Peyami hayatı, sanatı, felsefesi, dramı*. İstanbul: Kapı yayınları.
- Bürün, V. (1978). *Peyami Safa ile 25 yıl*. İstanbul: Yağmur yayınevi.
- (Solok), Cevdet K. *Türk edebiyatında hikaye ve roman (Cumhuriyet dönemi 1923-1959)*: 3 ciltde, III c., İstanbul: İnkilap yayınları.
- Enginün, İ. (2007). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Ercilasun, B. (1997) *Yeni Türk edebiyatı üzerine incelemeler*. Ankara.
- Esen, N. (1997). *Türk romanında aile kurumu (1870-1970)*. Ankara: Boğaziçi yayınları.
- <http://www.ege-edebiyat.org>
- Okay, O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Peyami Safa (1995). *Dokuzuncu hariciye koğuşu*. İstanbul: Ötüken.
- Timurtaş, F.K., Göze E. (haz) (1976). *Peyami Safa'dan seçmeler*. İstanbul: Yağmur yayınları.

AÇEV ÇOCUK KİTAPLARINDA DEĞERLER VE DEĞER AKTARIMI

Ahmet İhsan KAYA*

Veysi ÇELEBİ**

ÖZET

Her birey ve toplum varlığını ve gücünü sahip olduğu değerlere borçludur. Bu yüzden birey ve toplumların eğitim sürecinde değerler eğitime önemli görevler düşer. Değerler eğitimi, toplumun sahip olduğu değerlerin sonraki kuşaklara aktarılma sürecidir. Bu süreç, çocuklara daha okul öncesi dönemde verilmelidir. Değer aktarımında okulöncesi çocuk kitaplarına büyük görevler düşmektedir. Zira çocukları ruhsal, zihinsel ve psikolojik yönden etkileyen ve onlara estetik haz kazandıran çocuk kitapları, bu işlevleriyle birlikte değerleri daha etkili aktarır. Bunun bilincinde olan AÇEV gibi kurumlar, bir dizi çocuk kitapları hazırlamıştır. Bu kitapların nitelikleri yanında değerler ve değer aktarımına ne oranda yer verdiği önem arz etmektedir. Bu nedenle AÇEV'in çocuk kitaplarında değerlere yer verilip verilmediği ve değer aktarımlarının nasıl yapıldığı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, değer, değer aktarımı, AÇEV

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan beri kendisini ayakta tutan değerleri önemser, onu korur ve kendisinden sonra gelecek olan kuşaklara da aktarmak ister. Ancak dünyanın baş döndürücü teknolojik gelişimi ve değişimi karşısında insanları bir arada tutan değerler, pörsümekte ve zaman içinde terk edilmektedir. Değerlerine sahip çıkamayan toplumlar, başta nesiller arasında boşluklar ve çatışmalar yaşamaya başlar. Bu da bireyi ve toplumu kargaşaya, arkasından rahatsızlığa ve bunalımlara sevk eder.

Zira İnsani değerlerde görülen aşınmalar, toplumu etkilediği gibi onu oluşturan bireyleri de etkilemektedir. Günümüzde bireyin karşılaşmış olduğu ruhsal bozuklukların önemli bir bölümü, belli değerlere uygun bir hayat tarzından uzak kalmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsan psikolojisini ahlaktan bağımsız bir şekilde düşünemeyiz, çünkü çoğu ruhsal bozukluğun altında ahlaki sorunlar yatmaktadır(Hökelekli, 2013: 9-10).

İnsanların ortak kuralları çerçevesinde yaşamadığı bir dünya düşünülemez. Çünkü değerlerden yoksun bir dünyada her türlü problemin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Kumbasar (2011: 22)'a göre değerler insanların hayatını kolaylaştırır ve diğer insanlarla ilişkilerini sağlamlaştırır. Değerlerin olmadığı yerde düzen yerine anarşi hâkim olur. Oysa ortak değerler, bireyin iç huzurunu ve toplumsal birlik ve beraberliğini sağlar.

İnsanlar, değerlerde ortaya çıkan yozlaşmaların ortadan kaldırılması veya aza indirilmesi için yollar aramış ve en etkili yöntemlerden birinin eğitim olduğu kanaatine varmıştır. Özellikle değerlerin eğitim yoluyla aktarılmasının etkili olduğunu düşünen araştırmacılar, bu konuyla ilgili birçok inceleme ve planlamalar yapmışlardır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da “Değerler Eğitimi” adı verilen yeni bir model geliştirilmiştir (Yaman, 2012: 15). Bu model, bireylerin hem kendi hem de içinde yaşadığı topluma karşı uymaları beklenen kuralları benim-

* Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. ikaya@gantep.edu.tr

** Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. celebiuveys@gmail.com

setmeyi ve sonraki nesillere aktarmayı amaçlar. Toplum ve bireyler için önem arz eden değerler eğitimi, bireyin kendisine ve topluma karşı göstereceği reaksiyonların duyarlılık derecesini artırmaya yönelik sürecin adıdır.

Bireyin hem kendi, hem de çevre ve toplum ile olan ilişkisine yön verecek değerlerin ilk temelleri şüphesiz aile ortamında atılır. Zira Hökelekli (2013: 289), bireyin ilk olarak anne, baba ve kardeşlerini rol model aldığını yani onları taklit ederek onların davranışlarını sergilemeye çalıştığını, çocukların vicdani unsurlarının da burada şekillenmeye başladığını bildirir. Hökelekli ile aynı görüşte olan Balat ve Dağal (2006: 17) da, Çocuğun özellikle aile bireylerinden ve gittikçe kalabalıklaşan çevresinden, gördüklerinden hareketle değerlere ilişkin bilgiler aldığını ve onları içselleştirerek sosyalleştirdiğini belirtir.

Birey, gerek örgün gerekse yaygın eğitim sürecinde kendini, çevresini ve toplumu keşfeder. Ebeveyn ve öğretmenler, bu keşfetme sürecinde bireyi birçok materyallerle tanıştırır. Bu materyallerin en kadim olanı şüphesiz edebi değeri olan kitaplardır. Edebi eserler farklı işlevleriyle bireyi sanatsal, sosyal ve eğitsel yönden çeşitleri yönleriyle topluma hazırlar. Çünkü edebiyat, bize sanatçı duyarlılığıyla oluşturulan bir dünya sunarak bu dünyaya sanatçının penceresinden bakmamızı sağlar. Bu da bizim yaşama ve insana ilişkin deneyimlerimizi zenginleştirir. Bizi başkalarının deneyimlerine ortak eder (Sever, 2008: 11).

Edebi eserler işlevi gereği bireysel, toplumsal ve evrensel değerlere yer vermelidir. Çağlayan (2013: 90)'a göre edebiyat, doğru bilgiler sunmalı, değerler kazandırmalı. Bireysel ve sosyal yardımlaşmayı önemseyen mesajlar taşımalı. Nezaket, sevgi ve saygıya dayalı davranışlar kazandırarak bireylerin ahlaki, kültürel ve bedensel yeteneklerine katkı sağlamalı. Nesiller arasında çatışmaların yaşanmaması için daha çocukluk yıllarından itibaren bu değerler çocuklara aktarılmalıdır. Sever (2008: 20-21)'e göre insan ve yaşam gerçekliğine ilişkin bireysel değerler ilk çocukluk döneminden başlayarak çocuklara verilmelidir. Bu aktarımda çocukların duygularına hitap eden ve onların zihinsel, duygusal ve psikolojik gelişimlerine katkı sağlayacak nitelikteki çocuk kitapları, çocukların eğitiminde önemli roller üstlenir.

Çocuklar için kitap yazmak yetişkinlere yazmaktan daha zor ve meşakkatlidir. Çünkü *“çocuk edebiyatı, değer içeren ve çocuklara yönelik olan eserlerden oluşur. Çocuk edebiyatı bu iki öğeyi yani ‘edebî değeri’ ve ‘çocuklara yönelik olmasını’ kesinlikle içermelidir”* (G. Munde, 1997: 219). Çocuklar için hazırlanan kitaplarda konu açık ve anlaşılır olmalı, daha çok aile, ulus, doğa, hayvan sevgisi, yaşama sevinci, arkadaşlık ve benzeri değer içeren konulara değinilmelidir. Eserde yer alan kişiler çocukların arkadaşı niteliğinde olmalıdır. Anlatımda çocuğun hoşlanacağı hareketli olaylara yer verilmeli, aynı zamanda olaylar, gerçekle düşü ayrıt edemeyen çocuğun günlük yaşamıyla ilişkilendirilmelidir. Zira kahramanlar ve olaylar hayali olsa da çocuğun gerçek dünya ve asıl yaşamla bağlantı kurması gerekmektedir (Sever, 2008; Nas, 2002; Demirel, 2010; Kıbrıs: 2010).

Çocuklar için hazırlanan her kademedeki eserlerde değerlere yer verilmesi kadar verilen değerlerin çocuklara aktarma şekli de bir o kadar önemlidir. Eğer yazar eserinde yer verdiği değerleri hedef kitleye etkili aktaramazsa değerleri benimsetme konusundaki amacına ulaşamamış olur. Bunun için değerler eğitiminde değer aktarımı da üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Biz bu çalışmamızda çocuk eğitiminde önemli bir yeri olan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)¹ tarafından hazırlanan çocuk kitaplarında değerlere yer verilip verilmediğini ve değer aktarımlarının nasıl yapıldığını incelemeye çalıştık.

¹ AÇEV, 1993 yılından bu yana erken çocukluk ve yetişkin eğitimi alanında çalışmalar yürütmekte, işbirlikleri ile çocuk ve yakın çevresine yönelik eğitimler vermektedir. AÇEV'in çocuklara ve ailelerine verdiği tüm eğitimler, iyi ve sağlıklı bir “erken çocukluk dönemi” geçirilmesi temelinde, çocuklar için daha güzel yarınlar ve dolayısıyla daha mutlu ve sağlıklı bir toplum yaratma hedefine yöneliktir. “Erken çocukluk döneminde eğitim” alanında vakıf çalışmalarını sürdüren AÇEV, oluşturduğu ulusal ve uluslararası işbirlikleriyle bugün Türkiye’de 65 ilde ve ağırlıklı olarak Avrupa ve Orta Doğu’da olmak üzere 12 farklı ülkede varlık göstermektedir (<http://www.acev.org/>).

AÇEV Kitaplarında Değerler ve Değer Aktarımı

Birey ve toplumlar yaşamlarında önemseydiği maddi ve manevi varlıklara değerler atfeder. Her iki unsur da hem birey hem de toplumun devamı için vazgeçilmez unsurlardır. Bunlardan maddi unsurlar insanların biyolojik ihtiyaçlarını karşılarken manevi olanlar yani insani, ahlaki, kültürel, ruhsal, toplumsal ve evrensel olanlar ise insanlara iç huzur kazandırır. İnsanlar manevi değerlerle küreselleşen dünyada bir bütünlük içinde yaşayabilir. Özellikle çatışma ve savaşların yaşandığı günümüzde yalnız bireyin ve kendi toplumunun değil aynı zamanda dünya insanlarının manevi değerleri daha çocukluk yaşlarından itibaren yaşamaya ve yaşatmaya ihtiyacı vardır.

Türkiye ve diğer ülkelerle birlikte yaptığı çalışmalarla bilinen AÇEV okul öncesi çocukları için bir dizi kitap hazırlamıştır. Söz konusu kitaplardan “Arkadaşım Yılmaz” ve “Derekuşu ve Çiçekler” isimli kitapların incelenmesi uygun bulunmuştur.

Arkadaşım Yılmaz: Ayfer Gürdal Ünal’ın kaleme aldığı ve Sedat Ceylan’ın resimlediği eserde ismi belirtilmeyen küçük kız ile arkadaşı Yılmaz arasındaki paylaşımlara yer verilir. Bir olay örgüsü bulunmayan söz konusu eser, hayal gücü zengin olan iki arkadaşın zihinlerindeki serüvenlerle başlar. Yazar, farklı karakterleri bulunan kahramanların yer yer kırgınlıklar yaşasa da kitaplarını, oyuncaklarını, bilmecelerini paylaşarak oynadıklarını, eğlenip mutlu olduklarını dile getirir.

Yazar, günümüzde arkadaşlık ve paylaşım değerlerinin yok olmaya yüz tuttuğu yaşam şekline göndermelerde bulunur. Bunun için kahramanların gökyüzünde ata ve kuşa benzettikleri hayal dünyasında neşeli oyunlar oynatmak suretiyle paylaşımlarda bulundurulur. Hatta onlara geceleyin gölge oyunları oynatır, rüyalarında tavşan ve kuşlarla eğlendirir. Paylaşım üzerine kurgulanan bu eserde yazar, iki arkadaşın birlikte oynamanın yanında oyuncaklarını, kitaplarını hatta yiyeceklerini paylaşmaları gerektiğini okuyuculara aktarmak ister. Aynı zamanda anlatıcı olan kahramanımız küçük kız, “Arkadaşım Yılmaz saçma fıkralara bayılır” (Ünal, 2014: 10) sözüyle arkadaşının farklı karakterde olduğunu ve bu yüzden bazen küstüklerini şu sözle dile getirir:

*“Bazı günler küseriz,
Çok kısa sürer ama.”* (Ünal, 2014: 14)

Eserin 16 ve 17. sayfalarında

*“Arkadaşım Yılmaz’la hem benzeriz hem farklıyız;
O gözlüksüz ben gözlüklü okuruz kitapları.
Arkadaşım Yılmaz’la hem benzeriz hem farklıyız;
O bayılır serüven kitaplarına, ben severim resimli kitapları.”*

İfadeleri ile bireylerin hem fiziki hem de kişisel farklılıklarının bulunduğunu ve her nasıl olursa olsun insanların birlikte yaşadığını, bu yüzden paylaşımda bulunmak zorunda olduğuna hatırlatmalarda bulunur. Zira bu değere önem veren yazar, Kitabın sonunda:

*“Arkadaşım Yılmaz’la hem benzeriz hem farklıyız;
Olduğum gibi sever beni mutlu eder sevgisi.
Arkadaşım Yılmaz’la hem benzeriz hem farklıyız;
Olduğu gibi severim onu, yüreği sevgi dolu.”* (Ünal, 2014: 18)

Okul öncesi çocuklarının insanlardaki farklılıkları normal karşılamama özelliklerinin bilincinde olan yazar, yukarıdaki ifadelerle insanların farklılıklarıyla sevilmesi gerekliliğini defalarca vurgulamak ister. Yazar, okuyucuların her zaman paylaşım ve arkadaşlıklarını diri tutarak mutlu olacaklarını sezdirmek ister.

Yazarın eserinde Türk halk bilmecelerine yer vermek suretiyle Milli değerleri de ihmal etmek istemediği anlaşılır. Zira “son yıllarda özellikle Batı kaynaklı bilmecelerin gençler ve çocuklar arasında çok yaygın olduğu gözlenmektedir.” (Yalçın, Aytaş: 2008: 130) Ancak bu bilmeceler hem nitelik ve nicelik hem de milli değerler açısından bizim edebiyatımızda yer alan bilmecelerle kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Bunun için yazar, “Sıkılınca başlarız bilmeceler sormaya” (Ünal, 2014: 12) dedikten sonra beş tane halk bilmecesine yer verir.

Çocuk kitaplarında değerlere yer verilmesi ve değerlerin nitelikli aktarımlarla ifade edilmesi gerekli koşullardan biridir. Çünkü bireyler ve toplumlar, varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürmek için sahip oldukları değerleri kendilerinden sonraki kuşağa aktarmak zorundadır. Hökelekli (2013: 277)'ye göre değerler bireylerin davranışlarını yöneten güçlü inanç ve tutumlardan oluşmaktadır. Toplumun ruh sağlığı ve bütünlüğünün korunması, aşağı yukarı herkesin üzerinde uzlaşabileceği ortak değerlerin yeni nesillere sistemli ve etkili yöntemlerle aktarılması ve bunların davranışa dönüştürülmesi ile yakından ilişkilidir.

Değerlerin kuşaklara aktarılmasında etkili araçlardan biri de edebi kitaplardır. Gerek sözlü gerekse yazılı yapılan değer aktarımlarında klasik yöntem olan telkine başvurulagelmıştır. Ancak araştırmacılar tarafından bu yöntemin yerine sezdirmenin gerekliliğine vurgu yapılır. Çocuk yazarları, “*kural ya da kurallar koymaktan, yaptırımcı yargılar oluşturmaktan çok, özellikle, çocukların gelişim özelliklerini de göz önünde bulundurarak onlara neden-sonuç ilişkisi ile anlamlandırabilecekleri yaşam durumları sunulmalıdır*” (Sever, 2008: 22). Yani bir olay veya durum karşısında aktarılacak istenen değerler, çocuklara açıktan değil düşünme, yargılama ve özümseme yolu ile sunulmalıdır.

Yazar, “Arkadaşım Yılmaz” adlı eserinde yer verdiği değerleri aktarırken klasik yöntemlerden ziyade tamamıyla sezdirme yöntemini tercih eder. Resimlerle desteklenen eserin hiçbir sayfasında dikte edici ifadelerle rastlanmamıştır. Hatta çocukları düşünmeye, araştırmaya ve gözlemlemeye sevk eden bilmecelere yer vermiştir. Aslında bu durum da yazarın sezdirme yöntemini benimsediğini gösteren bir işarettir.

Derekuşu ve Çiçekler: Gülçin Alpöge'nin kaleme aldığı ve Serpil Ural'ın resimlediği eser, “Bir varmış, bir yaz varmış...” gibi masalımsı bir üslupla başlar. Kitap, anlatma esasına dayalı eserlerde bulunan olay, yer, zaman, kahraman gibi unsurları barındırmaktadır. Olay sıcak bir yaz gününde yaşanır. Yakınlarında bir dere olmasına rağmen kavurucu sıcaklardan dolayı ölüm tehlikesi yaşayan çiçekler, çevresindeki ağustos böceği ve kelebek gibi canlılardan yardım ister. Ancak bu istek, sadece Derekuşu tarafından karşılanır. Derekuşu dereden gagası ile çiçekler için su taşır ve onları ölmekten kurtarır. Son çiçeğe su taşıdıktan sonra yorgunluktan düşüp bayılır. Çiçekler tam kendilerine gelmeye başlamışken hafifçe yağmurun yağması ile kendilerine gelirler. Çiçekler de yardım aldıkları Derekuşu'nu yağmurdan korumak için yaprakları ile muhafaza ederler. Çiçek renklerine bürünen damlalar, Derekuşu'nun üstüne düşer. Böylece herkesin hayran kaldığı renklerle süslenen Derekuşu bu vesileyle kendisini çok mutlu hisseder.

Yazar, eserini fedakârlık ve yardımlaşma değerlerini benimsetme üzerine kurgular. Zira olay, kurumak üzere olan çaresiz çiçeklerin çevresindekilerden yardım istemesi ile başlar. İnsanlar yaratılışı gereği yaşamları boyunca kimi zamanlar yardıma ihtiyaç duyar. Tıpkı eserdeki çiçeklerin ağustos böceği ve kelebekten yardım istemesi gibi. Zor durumlarda kalanlara yardım etmek bireysel, toplumsal, milli ve tüm değerleri içine alan evrensel bir değerdir. Yazar, Derekuşu'na yardımı karşılıksız yaptırır. Kuruma tehlikesiyle karşı karşıya kalan çiçeklerin feryadına Derekuşu yetişir. Hatta kendisinden yardım istenmemesine rağmen bu görevi üstlenir. Bu durum eserde şöyle dile getirilir: “*Çiçeklerin sesini bizim Derekuşu duymuş. Onlara çok acımış. Gagasıyla onlara damla damla su taşımış.*” (Alpöge, 2010: 14) Yazar, Derekuşu'na karşılıksız yardım ettirmekle “iyilik” olarak ifade edeceğimiz değeri bir kat daha yükselterek “fedakârlık” derecesine çıkarır. İnsanlar zor durumda kalsa dahi iyilik yapmaktan vazgeçmemeleri gerektiğine vurgu yapar. “*Derekuşu'nun gagası küçükmüş. Her çiçek için bir kez dereye uçmuş. Son çiçeğe varduktan sonra yorgunluktan çimlerin üstüne düşmüş...*” (Alpöge, 2010: 18) Bunu da çiçeklere su taşıyan Derekuşu'nun gagasını küçük olmasına vurgu yaparak belirtir.

Yazar, eserindeki söz konusu değerleri aktarırken nasihat veya dikte ettirme yoluyla değil etkili bir şekilde sezdirme yolunu kullanır. Çünkü yazar, yapılan iyilik ve fedakârlıklar karşılıksız da olsa mutlaka bir karşılığını olacağını sezdirir. Eserde, yağmurdan sonra “*Kuş uyanınca öteki kuşlar 'Renkli kuş, güzel kuş, sen kimsin?' diye sormuşlar. Çünkü onu tanıyamamışlar.*” (Alpöge, 2010: 28) Zira Fedakârlıkta bulunan Derekuşu, çiçekler tarafından yağmurdan korunduğu gibi herkesin özendiği bir şekle sahip olmuştur. Yazar eserin sonunda “*Böylece yaptığı iyili-*

ğın karşılığını görmüş” (Alpöge, 2010: 30) cümlesiyle hem masalımsı anlatımına uygun davranmış hem de sezdirme yöntemiyle verdiği mesajı vurgulamaya çalışmıştır.

Derekuşu, okuyucular tarafından sahiplenecek bir konumda verilir. Zira zor durumda kalan çiçeklere yardım etmeye yanaşmayan ağustosböceği ve kelebeğin sıradan birer canlı olduğu ima edilirken Derekuşu ise anlatıcı tarafından “Çiçeklerin sesini **bizim Derekuşu duymuş**” (Alpöge, 2010: 14) ifadesiyle sahiplenilir. Yazar bu yöntemle de değerlerin aktarımını daha etkili hale getirmeyi hedefler.

SONUÇ

Okulöncesi dönem, çocuğun kişiliğinin belirlenmesi ve sosyal ilişkilerinin başlaması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu nedenle çocuklar için kitap hazırlanırken hassas olunması gerekmektedir. Bu hassasiyetlerden birisi de değerlere yer verilmesidir. Zira değerleriyle tanışmayan, ona yabancı yetişen bireylerin ve toplumların sağlıklı bir yaşam sürdüğü söylenemez. Çocuklar için hazırlanan kitaplarda çoğunlukla değerlere yer verildiği fakat değer aktarımının ise yeterince önemsenmediği görülür. Bu konuda değerler aktarılırken okuyucuya öğütler verip dikte edici bir yöntem kullanmaktansa farklı yöntemlerle sezdirerek vermenin daha etkili olduğu söylenebilir.

Okulöncesi eğitime büyük katkılar sağlayan AÇEV gibi önemli kurumların hazırladığı kitaplar ebeveyn ve eğitimciler için örnek teşkil etmektedir. Kuruma ait incelediğimiz on üç kitap-tan* sekiz tanesinde herhangi bir değere yer verilmediği, diğerlerinde ise yer verildiği görülür. Bunlardan iki tanesinin hem değerler hem de değer aktarımı açısından incelemeye uygun olduğu görülmüştür. Bu çalışmamız çocuk edebiyatı yazarlarının kitap hazırlarken; eğitimciler ve ebeveynlerin ise kitap seçerken değerleri ve değer aktarımlarını da göz önünde bulundurmaları gerekliliği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpöge, G. (2010). *Derekuşu ve Çiçekler*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Çağlayan, A. (2013). *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Demirel, Ş., (2010). *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Munde, G. (1997). WhatAreYouLaughing At? Differences in Children'sandAdults' HumorousBookSelectionsforChildren, *Children'sLiterature in Education*, Vol. 28, No. 4, 1997
- Gülden Uyanık Balat, A. B. (2006). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kıbrıs, İ., (2010). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök Yayıncılık
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarında Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Nas, R., (2002). *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Ünal, A. G. (2014). *Arkadaşım Yılmaz*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Yalçın, A., G. Aytaş. (2008). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- <http://www.acev.org/docs/faaliyetraporlar> (06/10/2015).

* **Değerlerin yer almadığı kitaplar:** Uyumadan Önce, Şaşkın, Kırmızı Karlar, Uğraşlar, Şakacı Kaya, Kendini Arayan Ornitorenk, Ah Şu Su, Kozalı Konak-Kazalı Konak . **Değerlerin yer aldığı kitaplar:** Arkadaşım Yılmaz, Derekuşu ve Çiçekler, Balerin Balığı, Televizyoncu Ali, Bütün Çocuklar Dondurma Sever

CHILDREN LITERATURE IN PAKISTAN: NEW APPROACHES AND CHALLENGES

Abdul Fareed BROHĪ*

SUMMARY

It is an historical fact that when the globe witnessed the creation of many states along geographical, linguistic and racial lines in the twentieth century, Pakistan was founded along the ideological lines. The idea of the creation of Pakistan and the struggle to carve a separate homeland revolved around the religious symbolism. The first half of the twentieth century bears witness to the events, which unfolded in the sub-continent and made the creation of Pakistan as a separate land where Muslims could preserve their identity and practice their lives, inevitable. With the creation of Pakistan, Islam was declared the state religion. Muslims are an overwhelming majority in Pakistan. The statistics reveal that more than 96 percent of the 182 million population of Pakistan are Muslims. However, it is important to mention that Pakistan is a plural society characterized by religious and ethno-linguistic diversities.

Keywords: Children Literature, Children Literature in Pakistan, New Approaches

Introduction

Pakistan came into being on 14th of August 1947 in the name of Islam. The Muslims of India, being a separate nation, wanted a piece of land where they could live according to their distinct culture, history, and way of life, religion, literature and social values. The total population of Pakistan is approx. 180 million. The estimated non-Muslim population is more or less 5 million, which constitutes approx. three percent of the total population.

The Muslim presence in the subcontinent India dates back to early 8th century. Muslim traders from Arab came to the southern coasts of India. Muslims continued their trade in the region and few of them married the native women and settled here. Muslim population increased gradually through the settlement of Muslim merchants, intermarriages and conversion to Islam. Islam entered the southern part of the Indian subcontinent, which is known as Sind when Muhammad bin Qasim (695-715) defeated the Hindu raja and established the Muslim rule in India. The invasion took place under the Umayyad caliphate when a local Hindu Raja of Ceylon seized a ship. The expedition was accomplished under the leadership of Muhammad bin Qasim. There was a general conversion to Islam and the local population became largely Muslim. Different dynasties of Muslim families established and they ruled and dominated the Indian subcontinent until 1857. (Metcalf, 1994:12)

Besides the Muslim rulers, who were mainly concerned with their rule, there were Sufis who played an extraordinary and vital role not only in the dissemination of the message of Islam but also had been central to mainstream Islam in South Asia. The Sufi orders interacted with everyone in the society especially the downtrodden. Sufis who played an important role in the spread of Islam were Data Ganj Bakhsh of Lahore, Khawaja Moinuddin Chishti, Qutbuddin Bakhtiar Kaki, Nizamuddin Auliya, Bahauddin Zakariya of Multan and many more. They were very much influential in the spiritual and to certain extent the political life of the sultanate. After the death of Aurangzeb (1707), the Mughal Empire started to disintegrate. Eighteenth century was a

* Assistant Professor/Head , Children Literature Department, International Islamic University, Islamabad, Pakistan.

turning point in the political and social life of the subcontinent. The growth in the population, urbanization and the influence of the East India Company, were among the changes took place in the eighteenth century.(Metcalf,1994:18) The Mughals lost their political influence, and the British became dominant and gained political power. Parallel to these events, Shah Waliullah (1703-1762) revived the Islamic thought and became a central figure of guidance for the Muslims of India. Later Islamic movements are known to be the off-shoot of this nursery.

The Mughal Empire disintegrated rapidly after the death of Mughal Emperor, Aurangzeb (d1707) in the first decade of the 18th century, giving Britain an opportunity to increase their political influence by taking over the empire. (Hibbert, 1980:17) After the decline of the Mughal Empire till 1857, the British took over the control of the subcontinent and India became a British colony.

The Independence Movement and the Creation of Pakistan

The war of independence became the focal point for the struggle of independence and freedom from the British rule. Muslims of India organized themselves politically and it led to the formation of All India Muslim League. After long and continuous efforts, the Muslims demanded a separate nation for themselves, a land where they could practice their religion freely and independently. The Muslims of the subcontinent organized themselves under the banner of All India Muslim League and the enthusiastic, energetic and committed leadership of Allama Muhammad Iqbal and Muhammad Ali Jinnah.

On 23rd March 1940, the historic Lahore resolution, later known as Pakistan resolution, was passed in a three-day general session of All India Muslim League in Lahore, presided by Muhammad Ali Jinnah. The resolution declares:

“No constitutional plan would be workable or acceptable to the Muslims unless geographical contiguous units are demarcated into regions which should be so constituted with such territorial readjustments as may be necessary. That the areas in which the Muslims are numerically in majority as in the North-Western and Eastern zones of India should be grouped to constitute independent states in which the constituent units shall be autonomous and sovereign.” (Wynbrandt:152)

The Pakistan Resolution of 23rd March demanded a separate state for the Muslims of the Indian subcontinent. After seven years of arduous struggle, Pakistan appeared on the map of the world on 14th of August 1947 as the first Muslim state created on an ideology; the Islamic ideology. The year 1947 marked the partition of the sub-continent and the transfer of powers to the two newly born states by the British administration.

The role of Islam in Pakistan is very significant in the history of Pakistan. The foundations of Pakistan are laid down on the teachings of Qur'an and Sunnah. The independence movement revolved around the two nation theory and the ideology of Pakistan. The slogan *Pakistan ka matlab kia , La ila a Illallah*, chanted across the sub-continent during the independence movement.

Children Literature: Pre Pakistan Scenario

The history of children literature in the Sub Continent in Urdu language dates back to the Mughal Emperor Aurangzeb Alamgir(d 1707). At that time most of the books for children were dictionaries; for instance *Kahliq Bari* (خالق باري) , *Izad e Baari* (اُزد باري) and *Allah o Baari* (الله باري). The earliest book for children was *Qadir Nama* (قادر نامہ). This book was written by famous Urdu poet Mirza Asad ullah Khan Ghalib(d 1869). He wrote this book for the *Tarbiya*(Development) for the children of his nephew whose name was Arif. *Qadir Nama* was written in the last decades of the nineteenth century when last Mughal Emperor Bahadur Shah Zafar was on the shaking throne of the great Mughal dynasty.

After the war of independence in 1857, which was named by the British as the Great Mutiny, there were many cultural and societal changes occurred in the British India. The Muslim influence decreased and the western culture and civilization became dominant. It had its impact on

the prevailing literature as well. Many of the Muslim poets and writers made attempts to tie the relation of Islam and the Muslims through their poetry and literature. Muhammad Hussain Azad, Altaf Hussain Aali, Ismail Meerthi, Deputy Nazeer Ahmad, and many other great Urdu poets and writers created children literature. In the early years of the twentieth century, history witnessed the contribution of Allama Muhammad Iqbal, Akbar Allahabadi, Akhter Sherani, Abdul Majeed Saalik, and many others for the development of children literature.

The war of independence became the focal point for the struggle of independence and freedom from the British rule. The end of 19th century and the beginning of twentieth century witnessed Great Britain as a global power expanding her rule over almost one fifth of the globe. The British administration after coping with the 1857 'War of Independence' which they named 'the Great Mutiny', was well aware of the global development and they had transformed the Indian administration to geopolitical and strategic importance. (Ziring, 1997) Britain struggled to have her control over the Indian Ocean. There were two major communities in India, the Muslims and the Hindus. After 1857, the British administration exploited the differences between these two major communities and followed the infamous colonial policy of 'Divide and Rule. In 1884, Lord Dufferin became the Viceroy of British India. He initiated the formation of All India National Congress in 1885 to manipulate the political struggle and competing forces. In this situation of fears and uncertainty, the Muslims voice the right of separate electorate and other demands to protect the interests of the Muslims of Indian sub-continent. Muslims of India organized themselves politically and it led to the formation of All India Muslim League.

On 23rd March 1940, the historic Lahore resolution, later known as Pakistan resolution, was passed in a three-day general session of All India Muslim League in Lahore, presided by Muhammad Ali Jinnah. The Pakistan Resolution of 23rd March demanded a separate state for the Muslims of the Indian subcontinent. After seven years of arduous struggle, Pakistan appeared on the map of the world on 14th of August 1947 as the first Muslim state created on an ideology; the Islamic ideology.

The year 1947 marked the partition of the sub-continent and the transfer of powers to the two newly born states by the British administration. Muhammad Ali Jinnah became the first Governor General of Pakistan and Liaquat Ali Khan became the first prime minister of Pakistan. Pakistan faced daunting challenges after her birth as an independent nation. There were communal riots, dispute over borders, dislocation of hundreds of thousands of people, migration and the settlement of the migrants, Indus water crisis, the economic crisis and the unresolved issue of Kashmir state. These were the formidable challenges which were being faced by Quaid-e-Azam (the Great Leader). Akbar S. Ahmad narrates the whole story in the following lines:

"The unending problems were of such magnitude that they demanded his immediate attention... the influx of millions of refugees from India; the horror of the communal violence in which about 2 million people...died; a state of undeclared war in Kashmir; a tattered defence and administrative structure, torn in two, needing to be rebuilt; the near bankruptcy of the state; and the refusal of an increasingly hostile India to send Pakistan the agreed division of assets. Besides, the awful reality of millions of Muslims stranded in India, as 'hostages', not easily able to enter his Pakistan, a nightmare he tried so hard to avoid, soon dawned on him. The savage scale of the killing of refugees on both sides shook him to the core, hastening his end." (Ahmad:190)

Pakistan was established as an Islamic democratic country with a vibrant, diverse and a tolerant society; in which though the Muslims were in majority yet the non-Muslim citizens were also given equal and full religious freedom. Muhammad Ali Jinnah, entitled Quaid-e-Azam, was very clear about the status of minorities in Pakistan and had a progressive vision regarding the future of the minorities of Pakistan. The vision of Quaid-e-Azam about the future of Pakistan to be an Islamic or a secular state was lucid.

Children Literature: Post Pakistan Perspective

In the early years of Pakistan, new ideas and approaches were being developed. The society was in the development phase, so as the case of children literature. There were a few magazines and books were being published for children. Although the quality and standard of these books and magazines were not up to the mark, but in the early years of the independence of Pakistan, these magazines and books played a vital role for the propagation of ideology of Pakistan. As Dr Asad Areeb stated:

“It was a challenge for the writers to bring new approaches in children literature. This challenge was first accepted and fulfilled by those publishers who were publishing magazines for children. It is a fact that these magazines established a strong tradition for the development of children literature in Pakistan. The ideological foundations of Pakistan emerged most prominently in the magazines of the early years of Pakistan. These magazines were full of new trends and knowledge. After independence, these magazines shaped the nature of children literature in Pakistan.”(Areeb,)

Pakistan came into being in the name of Islam. It declared an Islamic state in the early years. Dr Mahmood ur Rahman has the view that,

“We are not disappointed when we analyze the situation of children literature after the establishment of Pakistan. In the very short span of time, children literature progressed and flourished tremendously. There was not any example of such development in the history. Pakistan came into being in the name of Islam so it was an obligation to convey the message of Islam to the young generation specially the children and youth. Further to inform them about the teachings of Islam and give them knowledge about the great personalities of Islam. A lot of work had been done for this purpose, both in prose and poetry.” (Mahmood ur Rahman)

Furthermore, these magazines, shaped the future of Children Literature in Pakistan. Most of these magazines focused on the themes and topics which were correlated with Pakistan; for instance, independence movement, Pakistan resolution, need for a separate land for the Muslims of India, great Muslim heroes and the ideology and objectives of Pakistan. It is quite interesting that there were a handful number of magazines published in the early years of Pakistan, now the number is more than forty.

After the creation of Pakistan as a separate state for the Muslims of India, many academic, literary and research institutions formed at private and government level. These organizations and institutions contributed for the development of children literature along with their other areas of research and academic works. A brief introduction of these institutions and organizations is presented in the following lines which would be helpful to understand the historical development of children literature in Pakistan.

In 1950, a special weekly page for children published for many years in Daily Jang, a largely circulated Urdu newspaper. In the coming year, in 1951, a magazine *Bhaijan*, published from Karachi under the editorship of Shafi Aqeel. Just after four years of independence, in 1951, Iqbal Academy was established by the government of Pakistan. The main objective for the establishment of Iqbal Academy was to propagate the message of great poet of the East, Allama Muhammad Iqbal. Iqbal Academy presented the message of Iqbal for children through books and audio visual literature. In 1955, Pakistan Scientific Society was established in Karachi with an aim to transmit the scientific knowledge in Urdu. This society issued a Monthly magazine *Jadeed Science* (Modern Science) and a magazine for children *Science Bachoon ke liye* (meaning: Science for Children). For the spread of Urdu, government of Pakistan established Idara e Tarraqi Urdu Board in 1958. Urdu board published many books for children. In 1960, another literary institution National Book Center of Pakistan formed. National Book Center published a monthly *Kitab*. It also published a special number for children literature and a list of the books which were published for children in Pakistan in 1965. Later the Center reestablished with a new name as National Book Council of Pakistan.

In 1962, Markazi Urdu Board was established by the government of Pakistan. It was later named as Urdu Science Board. It published hundreds of books. It also published a four color *Bac-hoon ka Urdu Science Encyclopedia* (Urdu Encyclopedia for Children) in ten volumes. Another well-known institution established by the government of Pakistan is National Book Foundation. It was established in 1972. National Book Foundation encourages children writers and hold different competition for the promotion of children literature. Every year National Book Foundation announces awards for best writers of children literature. In 1976, Academy of Letters of Pakistan established with an aim to promote the national language of Pakistan and other regional languages of Pakistan (later called Pakistani languages).

Other than the government organizations, there are many private institutions and organizations which are involved in the propagation and broadcast of children literature in Pakistan. Hamdard Foundation, Ferozsons, Pakistan Children's Academy, Oxford University Press, Voice of Children, Islamic Society of Children Hobbies and many others are some of the examples of those institutions which are involved in the development of children literature. Shaheed Hakeem Muhammad Saeed had been the beacon light for the youth and children of Pakistan. He established Hamdard Foundation Pakistan in the very early years of the formation of Pakistan. Hamdard Foundation contributed tremendously for the progress and prosperity of the society. A large number of books and literature published by Hamdard Foundation for youth and children. One of the main contribution of Hamdard Foundation is the publication of Monthly *Nunehal* Karachi which is being published since 1953. It is being published for last sixty two years regularly under the editorship of Masood Ahmad Barkati. The fourth generation of Pakistan is the reader of *Nunehal*.

Children Literature Department, Da'wah Academy

Da'wah Academy was established in March, 1985, in order to launch educational, training and research programs for Da'wah purposes addressing the needs of Muslim communities within and outside Pakistan. Inviting people to accept the supremacy of the Almighty Creator and to follow the right path of submission to none but the Creator in all affairs is an obligation upon all believers. Individuals, society as well as the Islamic state are under obligation to put the Book of Allah and the Sunnah of the last Prophet (peace be on him) into practice and convey the message of Islam to the humanity: *"Those who, if we establish them (in position of authority) in the land, establish the system of Salah and payment of Zakah, enjoin the good and forbid the undesirable and with Allah rests the end (and decision) of (all) affairs"* (Qur'an 22: 41).

The Academy has been actively engaged in devising and organizing orientation and training programs to achieve the said objective. Da'wah as a discipline and a specialization necessitates intensive study of Islam as well as the various world religions and ideologies. The study of various disciplines such as mass-communication, history, languages, sociology and psychology also becomes necessary to properly fulfill the responsibility of dissemination of the message of Islam. It further requires the practical training of the people engaged in Da'wah Activities. The basic aim of the extensive educational and training programs of the Da'wah Academy is to develop professionalism, promote Islamic commitment and instruct the trainees on how to communicate Islamic teaching in the best possible way.

In 1987, Children Literature Department was established at Da'wah Academy, International Islamic University Islamabad, Pakistan. The main objectives of Children Literature Department are: to prepare interesting and useful children literature according to the psychological needs of the children and youth of different ages; to conduct and organize orientation training programs for youth, students, children writers and editors of children magazines; and to conduct research on children literature. It is quite interesting that it is the unique nature of the 'Children Literature Department' which at the same time involved in multidimensional activities. For the last 27 years, the department is involved in the development of children and youth. The department publishes books, anthologies, organizes training workshops and seminars at national level to train young writers and editors of children magazines. The department yet has 100 publications

for children of different ages. Effective moral training comes not only from sermons, advice and instructions but also through good literature.

The Children Literature Department (CLD) with its inception focused on the objectives which were set for the department. In 1987 the first National Seminar of its nature organized by the department at Islamabad. The Theme of the seminar was “Developing Islamic Literature for Children”. Renowned scholars and writers of children literature from all over Pakistan participated in this seminar and presented their papers on the theme. This seminar became the foundation stone of the future of children literature in Pakistan. The topics of the seminar were very diverse and dynamic. Keeping in view this motive, CLD works in three dimensions; training, research and publications.

Training

The Children Literature Department organizes and coordinates training programs, workshops and seminars for the writers of children, editors of children magazines, scout leaders and for youth. In the following lines, a brief introduction of these programs is presented.

Islamic Orientation Program for Young Writers

CLD organizes every year a unique training program for young writers. This training program comprises of Islamic topics like introduction to Quran, Hadith, Sirah and contemporary issues. Moreover lectures and discussion on technical aspects of writing are also delivered to the participants of the program. Most of the writers who participate in these programs are of the age of 18 to 28 years. Most of the programs comprises of seven to ten days of training. This program is offered normally in June every year. Highly qualified teaching staff give their presentations on the prescribed topics. The participants are also given the chance to visit the vast libraries of the International Islamic University to complete their assignments. Study and recreational tours are also part of this program. It is worth mentioning that there is no registration fee to attend the program. Free boarding and lodging facility in full furnished guest house of Da’wah Academy is provided to the participants. Further, transportation facility is also provided to the participants. The training program comprises of the topics like; Islamic concept of a good writer, Purpose of life, How to produce an impressive written work, Challenges for young generation, Good communication skills, Importance of social media in Islamic Da’wah, Impact of early education on young minds, Deviant thoughts and Islam, Role of a literary person in nation building, Islam and western civilization, Creative writing, and many others.

Islamic Orientation Program for Scout Leaders

Scouts is a very vibrant part of the society. They participate in the relief and development works whenever the nation faces an emergency like floods or any other. Most of the scouts are youth in Pakistan. CLD organizes seven to ten days Islamic orientation programs for the scout leaders of Pakistan. The selection of topics is with accordance of the scouts, for instance: Introduction of Quran; Introduction of Hadith; Purpose of life; Salat & character building; Da’wah & Khidmah; Good communication skills; Importance of social media in Islamic Da’wah; Muslim Ummah & Youth; Concept of volunteer work in Islam; Importance of *Din* ;Present situation & future of Pakistan; Sirah of the Prophet; Religious Counseling; Leadership Qualities; Productive Use of Internet; Islam and western civilization. This program normally offered in April/May every year and nominations are sought through Pakistan Boy Scouts Association (PBSA). Therefore interested scouts should be in close contact with PBSA one month prior to the dates of program to participate in the program.

Islamic Orientation Program for Talented Students

Children literature department (CLD), Da’wah Academy has been arranging Islamic orientation programs for talented students. These programs have everlasting effects on youth of the nation and it helps in building community leadership of Pakistan. The objectives of this training program is: to reshape the young minds according to Islamic teachings; to train them to serve as guardians of ideological and geographical borders of Pakistan ; to enhance skills of youth lea-

ders of Da'wah in Pakistan and to make them practicing Muslims. This program is offered normally in the months of June and December every year.

Training Workshops for Editors

One of the main features of CLD is its training workshop for the editors of children magazines which are being published in Pakistan. At the moment there are almost forty children magazines in Pakistan. CLD with an aim to provide the editors an Islamic Orientation with the technical training about editing and publishing magazines for children. The editors from all over Pakistan come to Islamabad to participate in this productive program. This is a very important program in which editors of different magazines gather at one place and discuss and share their experiences to each other. Children magazines are an important organ of a society. They publish reading material for the moral development and character building for youth and young generation.

Seminars and Workshops

Youth and children are the assets of a nation. They have to be given due respect and attention to build a better nation. For this purpose, CLD organizes each year consultative workshops and seminars of senior writers at national level. These big minds of the nation think about new ways to cope with the needs of the new age. Further the participants of these seminars present research papers and articles to devise and formulate new ideas for the development of the new generation.

Awards and Story Writing Competitions

Children Literature Department (CLD) along with training workshops and seminars also organizes competitions of story writing and awards. Writers from all over Pakistan participate in these competitions and send their creative writings to win these awards.

Da'wah Adabi Award

This award is being announced once in a year. CLD encourages the talented and ambitious writers (both male and female) by awarding cash prize on their literary work to produce healthy children literature. Unpublished manuscript (max 5000 words) in the form of children stories are asked from writers. The themes of this competition focus on the character building of the new generation. Cash prizes amounting from Rs.5000 to Rs.25000 is given to the winners of this award. Till now nine Da'wah Awards have been awarded to a number of writers on their creative writings and works.

Da'wah Orient Adabi Award

CLD and Orient Advertising Pvt. Ltd jointly organize this activity annually in which cash award is given to writers on their published works. This award is given in five categories that are drama, story, poem, novel and humor for children that are published in any children magazine during a calendar year. The amount of the cash award is from Rs.5000 to Rs.20000. These five awards are named to five famous Urdu authors and writers. The award for drama is named to Mirza Adeb; award for poems for children is named to Ismail Meerthi; story award is named to Syed Nazar Zaidi; Novel Award is named to Aziz Asari; and Mizah Award is named to Imtiaz Ali Taj. Eight DAwah Orient Awards have been awarded till now.

Story Writing Competition

Story writing competitions are being organized occasionally by CLD. In which stories for children on a specific topic are accepted. It is announced through advertisement in national dailies. Later these stories and entries are published by Da'wah Academy.

Publications

One of the main objectives of CLD is to prepare interesting and useful children literature according to the psychological needs of the children and youth of different ages. Children Literature Department publishes a large number of books for the character building and moral development of children each year. More than one hundred titles for children have been published by

the department. The significant aspect of these publication is the division of these books in three different levels. Under the children literature project these three levels are according to the psychological needs of a child. These books are published for primary, secondary and matric level students. Most of the books are in Urdu, the national language of Pakistan. Some of the selected books are translated in the regional languages like Sindhi and Pushto. The department has published a few books in English.

Special Numbers of Children Magazines

Each year CLD asks the editors of children magazines to publish a special number on a particular proposed topic. The magazines publish their special numbers on the proposed theme. Later the special numbers evaluated and awards are given to winners.

Research Projects

One of the objectives of CLD is to conduct research on different aspects of children literature. Keeping in view this objective, CLD in the first phase started to evaluate the magazines for children and their contents. In Pakistan, first of its nature evaluation of children magazines was done in 1987. In the beginning it was being done monthly, but in the coming years this research project was accomplished annually. This research project has its great impact. The researchers analyses the contents of the magazines whether the magazines are publishing good and creative literature for the children. Further, do the magazines are publishing positive writings in their published issues or not. Along with the analysis of the magazines, CLD also get involved in the evaluation of the weekly pages which are being published weekly in the daily newspapers. The impact of electronic media is very much evident in the modern world. CLD made a one-time research on the programs which were telecasted by Pakistan Television (PTV). This work was done at that time when there were only two channels which were being telecasted in Pakistan. Now more than seventy channels are broadcasting their programs. It is a need of time to make an analysis on the contents of these channels. One of the main research work of CLD is its publication of the Directory of Writers. This directory is unique in its nature as it contains only the names of those writers who writes for children. The first edition of this directory published in 1999. CLD has published the latest and updated edition of the directory in the year 2014.

Conclusion

Pakistan is an ideological state. The society of Pakistan is very diverse in terms of religion, ethnicity, language and culture. The area and region where Pakistan lies are very significant historically and geographically. The Muslim presence in the Indian subcontinent has long historical evidence. Muslims rulers reigned over India for almost a thousand years. It was 1947 when Pakistan emerged on the globe as an Islamic state. Islamic ideology and the two-nation theory defined the foundation of Pakistan. Muhammad Ali Jinnah, the founding father of Pakistan, had a broad and clear vision about the future of Pakistan. He was not doubtful regarding the status of the newly created country. Jinnah was very much convinced that Islam would be the future of Pakistan. Every aspect of the society was supposed to be streamlined according to the teachings of Islam. But unfortunately, the delay in constitution making created many hurdles. The Children literature Department of Dawah Academy is unique in its nature. This is the only department which at the same time is involved in training, research and publications. CLD has contributed in the nation building through its books, training programs and research projects. The department introduced new themes and perspectives which is being followed by some other organizations of Pakistan. Along with these achievements CLD is not succeeded in the development of audio/visual products for the new generation. Although there are many persons who are progressing in the field of media in their personal capacity. These are the people who were at some time get trained at the CLD. It is the need of time that CLD has to get involved in media. Further it is analyzed that there is a large number of publications for children in Urdu but there should be more publications in Arabic, English and regional languages of Pakistan as well. It is concluded that the Children Literature Department is one of the most influential government organization which is serving the nation tremendously in its capacity.

BİBLİOGRAPHY

1. Adeeb, Mirza. *Bachon Ka Adab: Aik Jaiza*. Lahore: Maqbool Academy, 1998.
2. Ahmad, Akbar S. *Jinnah, Pakistan and Islamic Identity: The Search for Saladin*. London: Routledge, 1997.
3. Areeb, Asad. *Bachoon Ka Adab: Tazjeye Aur Tajaweez*. Multan: Maktaba Kitab Ghar, 2002.
4. ———. *Bachoon Ke Adab Main Nae Rujhanat*. Multan: Maktaba Kitab Ghar, 1994.
5. Din, Ahmad Jamil ud. *Some Recent Speeches and Writings of Mr Jinnah*. edited by Ahmad Jamil ud Din. Vol. I, Lahore Ashraf Press, 1952.
6. Khan, Sir Syed Ahmad. *Risala Asbabe Baghawat-E-Hind* [in Urdu]. 1858.
7. Khawaja, Inamullah. *The Creation of Pakistan*. Lahore: Sang-e-Meel Publications, 2012.
8. Khokhar, Iftikhar. *Roshni Ka Safar*. Lahore: Fair Friends Pakistan, 2013.
9. Metcalf, Barbara D. *Islam in South Asia*. USA: Princeton University Press, 2009
10. Muhammad Ali Jinnah introduction by S.M. Burke, , . *Jinnah: Speeches and Statements 1947-1948*. Karachi: Oxford University Press, 2000.
11. Mujahid, Sharif al. *Ideology of Pakistan* 2ed. Islamabad, Pakistan: Islamic Research Institute Press, 2001.
12. ———. *Quaid-E-Azam Jinnah Studies in Interpretation*. 2 ed. Karachi, Pakistan: Quaid-e-Azam Academy, 1981.
13. Rahman, Mahmood ur. *Urdu Main Bachoon Ka Adab*. Islamabad: Muqtadara Qaumi Zaban 1992.
14. Wynbrandt, James. *A Brief History of Pakistan*. New York: Fact on File, 2009.
15. Zaidi, Khushaal. *Urdu Main Bachoon Ka Adab*. Delhi: Maktaba Urdu Academy, 1989.
16. Ziring, Lawrence. *Pakistan in the Twentieth Century: A Political History*. Karachi: Oxford University Press, 1997.

SÖZLÜ HALK EDEBİYATI VE ÇOCUK OYUNLARI

Nezakət Rıza kızı İSMAYİLOVA*

ÖZET

Bilindiği gibi, Azərbaycan folkloru yüzüillərdir toplumda hem eğitim, hem de tərbiyə işləvini yerinə yetirmişdir. Bu anlamda o kendi ilk başlangıcını Azərbaycan folklorundan götürmüşdür. Layla və oğşamalar, sanamalar, bilmecələr, çocuk oyun və şarkıları, çocuk masalları, yanıltmaclar bebeğin ək beslenmesi, dil açması, ayak atıp yürüməsi vb dövəmlərdə çocuğun zihinsel gelişimine büyük katkı sağlar. Çocuk şarkıları "kavramı altında çocuk folklorunun hayli tür örnekleri vardır.

Çocuk şarkılarının büyük bir kısmı uçaklar tarafından ortaya çıkmıştır. Çocuk oyunlarının da bir çoğu eski tapınma törenleri ile ilgili olup, kendinde halkımızın çeşitli örf ve adetlerine yer verir. Oyunlar hakkında eski kaynaklarda da rastlanabilir olur. Onların en iyisi M. Kaşğarlı'nın "Divan-ı Lugat'it Türk" əsəridir. Burada "Çərpeləng", "Munquz-munquz", "Qaraquni", "Ele ele", "Göç" və.s çocuk oyunları hakkında bilgi verilir. Dövrümüzə ulaşan, əsasən, spor karakteri taşıyan hareketli çocuk oyunları ile birlikte özünde söz, deyişmə, okuma unsurlarını birləştiren konulu çocuk oyunları mevcuttur.

Çocuklar için söz oyunlarının nezmle belirtilen örnekleri daha fazladır. Aslında böyle nazım örnekleri nesir parçaları unutulmuş şekilde bize ulaşmıştır. Bu konuda V. Vəliyev yazıyor: "Şiirle olmayan oyun kelimeleri çabuk unutulmuş, onları hatırlamak mümkün olmamıştır. Nezmle olanlar ise günümüze kadar ulaşmıştır. "Motal-motal" "Menekşe", "Beyaz terek", "Burdan bir tavşan çıktı" v.b

Hakkında bilgi verilen çocuk oyunları ile birlikte diğərləri də vardır. Bu tarz çocuk oyunlarına düzgümlər, sanamalar, dolamalar, acıtmalar örnek göstərilə bilər. "Üşüdüm, ay üşüdüm", "İğne-iğne", "A tēsti", "Ekil-Bekil", "Elimi bıçak kesipdi", "Besdi -besdi, ha Besdi" və diğərləri bu sıradandır. Çocuk oyunları içerisinde düzgümlər ilginç örneklerdendir.

Çocuk folklorunda "düzgümlər" aşık sanatında ise "sicillemələr" denilen bu şiir örnekleri belirli iş süreçlerinde oluşan türkülerdir.

Adı geçen çocuk oyunlarından bazıları var ki, ancak nesrle belirtiliyor. Böyle oyunlar içerisinde "Mere", "Qezmedaş", "Menüsüne-menüsüne", "Fare-Kedi", "Saklambaç", "Dəsmalaldı, kaç" nispeten çok yayılanlar.

Öyle çocuk oyunları var ki, onlarda bu ve diğərləri dərəcədə tamaşa unsurları vardır. Örneğin küçük çocukların daha çok sevdikleri "Pıspısa hanım ve fare Solub bey" masalı nağılçılar veya nineler tarafından sahneye koyuldu.

Bütün bunlar çocukların konuşma gelişimini fiziksel, psikoloji ve ruhsal sağlığına olumlu etkiler. Dans, müzik, öceşmələr, mizah unsurlarını içermektedir diğərləri dərəcədə bu oyunların gerçəkləşmesinde çocuk folklorunun önemi oldukça büyüktür.

Anahtar kelimeler: Gelenek, kültür, oyun, müzik, folklor

Büyük önderimiz Haydar Aliyev halkımızın manevi dünyasını yüksek değerlendirerek aktardı: "Halk bir çok özellikleri ile tanınır, sayılır ve dünya halkları içerisinde farklıdır. Bu özelliklerden en yükseği, en büyüğü kültürdür". Milli Lider Haydar Aliyev başka bir münasebetle aktardı: "Azərbaycançılıq kendi milli kimlikləri korumak, milli-manevi değerlerini

* Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Doçent, Nəhçıvan Dövlət Universiteti. nezaket.ismayilova@yahoo.com

korumak, aynı zamanda onların evrensel değerlerle sentezinden, integrasyonu ve yararlanmak ve her insanın gelişiminin sağlanması demektir". (2, s.5).

Zengin milli gelenek ve geleneklere sahip Azerbaycan Türklerinin folkloruna göz attığımızda tüm Türk dünyasının sahip olduğu ortak değerlerden başka, Azerbaycan Türklerinin de kendine has folkloru mevcuttur. Halkımızın zengin, kendine özgü ve ilginç folklor örneklerinden biri de halk oyunlarıdır. Tarihi çok eskilere giden, halkın çeşitli dönemlerde geleneklerini, etnoğrafyasını özünde yaşatan bu oyunlar kuşaktan kuşağa geçerek bu günümüze gelip manda.

Oyunlar halk yaşamının çeşitli yönlerini, hem de çeşitli törenleri yansıtan eski folklor janrından biridir. Halk oyunları en eski devirlerden halkın günlük yaşamını, eğlence dünyasını kendinde yansıtmak açısından özel ilgi uyandırmaktadır. Böyle halk oyunları konu, içerik, oluşum yolu ve biçimleri açısından da çok zengin ve çeşitlidir. Halk oyunlarında yüksek, hümanist insani duygular: seri cezalandırmak, iyileri korumak, onlara dayanak stand vb. bu gibi olumlu nitelikler aşılanırdı.

Çocuk oyunlarını tasniflerken onun üç gruba bölündüğünü görüyoruz.

1.Cədlilik, çevrəklik ve hareketle ilgili oyunlar.

2.Ayin etiqaat ve törenlerle ilgili oyunlar.

3. gözbağlayıcı oyunlar. (3, s.82).

Bu bölgenin birinci grubuna ait olan örneklerde daha eski oyun elemanları saklıdır saklanmıştır. Böyle oyunlarda el, kol, vücut hareketleri yanında, him-cim, kaş-göz, dil-dudak hareketleri hakim. Say sistemile ilgili oyunlar da bu gruba aittir. İkinci gruba dahil edilen çocuklar oyunları anlam ve içerik tahriflerine uğrasalar da ayin, etiqaat ve törenlerle ilgili özellikler metinlerde belirginleşiyor. Üçüncü gruba düşürülen oyunlar çocuklarda duyma, hissetme, ve genel olarak duyarlı pompalar.

Genel olarak, çocuk oyunlarını ifasına, çocukların meşetinde tuttuğu yerine ve rolüne göre iki bölüme ayırırlar: hareketli (hareketli) oyunlar. Kelime oyunları bu oyunlar çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumlu etkileyen örneklerdir. Hareketli oyunlar çocukların fiziksel, kelime oyunları ise manevi gelişimine yönelik örneklerdir. Hareketli, hareketli oyunlarda taklitçilik, söz oyunlarında düşünce kendini gösterir. Özelliklerine göre, hareketli oyunlar daha eski dönemlerin ürünü sayılır. Kelime oyunları ise sonraki dönemlere aittir. (5, s.62) Oyunlar kolektif şekilde icra edilir. Burada çocukların bireysel etkinliği daha çok görülmektedir. Hareketli oyunların bir kısmında çocuklar eşyalardan daha çok kullanıyorlar. Çocuklar taştan, toptan, kemerden, havlu, aşığıdan vb. daha çok kullanıyorlar. Oyunlar sokakta, meydanda daha fazla yürütülüyor. Əşyali oyunlara "Havlu ver", "Kalender ay qelender", "Aşık - qoz", "həndəgə düşmə" eşya oyunlara ise "Enzeli", "Ali üstə kimin eli", "Menekşe" ve s. örnek gösterilebilir. Böyle hareketli oyunlar cədlilik, uyanıklık, kendini koruma özellikləri ilə tipiktir. Çocukların fiziksel sağlığı ve hazırlığına iyi gelir. Kelime oyunları ise evvelde söyləndiği gibi daha çox çocukların zihinsel və beyinsel gelişimini başlatır. (6, s. 103).

Bütün bunlar çocukların konuşma gelişimini fiziksel, psişik ve ruhsal sağlığına olumlu etkiler. Dans, müzik, öcəşmələr, mizah unsurlarını birleştiren diğer derecede bu oyunların gerçekleşmesinde çocuk folklorunun önemi oldukça büyüktür. . Genel olarak ise, ulusların kültürel yetkinlik seviyesinin müəyyənleş- dirilmesinde son derece önemli bir rolü olan "oyun" bir gerçeklik olgusu olarak "insanın çeşitli görüş, ayin ve inançlarını kapsayan, onu kendi vahşi ve barbar doğasından koparıp evrime yükseltir" (14, s.395) . Araştırmalarda "oyun" kelimesinin etimolojik kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürülür. Ancak çoğu araştırmacılar bu qənaətdədirlər ki, "oyun" hareketle ilgili içerik belirttiğine göre ilk önce dramla benimsenmesi. Ali Sultanlı böyle bir kanaate varır ki, oluşmuş bayatılar, ağıtlar derin içeriğe sahip oldukları kadar dramatik bir mahiyettedir. Genel olarak, Azerbaycan halkı olayları, konuşmaları, sesleri, hareketleri dramlaşdırmağa hep eğilimli olmuştur. Buradan çıkan sonuç çıkarabiliriz ki, demek ki, diğer uluslarda gözlemlendiği gibi, Azeriler de dram kelimesini ele oyun kavramıyla ifade etmişlerdir. (4, s.23) Oyunu izlerken, dans anlamına yozan Mahmud Allahverdiyevin göre

"oyun" kavramı eski şaman tören şenliklerinin ve oyunlarının adıdır. Yani "oy" şaman töreninde fikirlerin, düşüncelerin derinliğinin tecessüm ettirilmesi, ortaya çıkarılması anlamında kullanılmıştır. "Oyuncu" neşeli oyun anlamı ile beraber, icracı anlamını da belirtiyor. Oyunda fikir ve akılları derinleştirmek, ortaya çıkarmak anlamı tamaşanın, törenin iç mantığı ile organik bir şekilde ilgilidir. Bu fikri biraz da kompakt ifade edersek, diyebiliriz ki, eski qəbilələrimiz kendilerinin akıllı, yetenekli saydıkları şaman-qamlarına "oyun" adı vermişler. "Azerbaycan halk tiyatrosu Tarihi" eserinde bu gerçekliği doğrulayan M.Allahverdiyev yazıyor ki, evet, oyun hem şaman-qamların adıdır, hem de şaman-qamların yaptığı işin anlam ve mantığını, mahiyetini kapsamaktadır. Bu yüzden de dilimizde mevcut olan "oyun" sözü izlerken, dans, icracı anlamında geliştirilmiştir. Demek ki, "oyun" kavramı manalıdır. "Oyun" sözü izledim, komedi, oyuncu ve komedi ustası me- nasini da verir. El arasında güldürənə, eğlenceli konuşanlara veya maharetli oyunculuk edenlere şimdi de ki: "O bir oyun açtı ki, gel acaba. Bizi güldürmekten kırdı ". Burada oyuncunun oyunu, mahareti öngörülüyor "(7, s.47-48).

Çocuk şarkılarının bir bölümü çocuk oyunları ile ilgili olanlardır. Çocuk oyunların birçoğu eski tapınma törenleri ile ilgili olup, özünde halkımızın çeşitli adet -ənənələrini temsil eder. Oyunlar hakkında eski kaynaklarda da bilgilere rastlarız. Onların en iyisi Kaşgarlı Mahmud'un "Divan" dır. Burada "Çərpləng", "Muqquz-muqquz", "Qaraquni", "ebe-əbə", "Göç", vb. çocuk oyunları hakkında bilgi verilir. Günümüze kalan, esasen, spor karakteri taşıyan hareketli çocuk oyunları ile birlikte özünde söz, deyişmə, okumak unsurlarını birleştiren konulu çocuk oyunları da mevcuttur. Meydan ve sokaklarda, heyetlerde, çayır-çimenliklerde oynatılan çocuklar oyunların bir kısmı yaşlıların hayatından alınmış, fakat küçüklerin ifası için uyarlanmış bir seçenekler, yamsılamalardır. (2, s. 84) Bu oyunlar tarihte "Çağa oyunları" adı ile bellidir. Buradan da anlaşılacağı gibi oyunlar hiç de sadece çocuklara ait edilmekle sınırlı. Oyun insanın tüm yaş dövürlərinin tarihi sosyal, kültürel ve seciyyesini yansıtan zengin bir alandır. Çocuklar söz oyunlarının nezmle belirtilen örnekleri daha fazladır. Aslında böyle nazım örnekleri nesir parçaları unutulmuş şekilde bize ulaşmıştır. Bu konuda Vagif Veliyev yazıyor: "Şiirle olmuyan oyun kelimeleri çabuk unutulmuş, onları hatırlamak mümkün olmamıştır. Nezmle olanlar ise günümüze kadar gelmiştir ". Bunlarada bir kaçına göz atalım "motala - motal" adlandırılan neğmede denir.

Motala- motal
Terse motal,
Eller atar
Kaymak tutar
Beyaz kuşum ağar çinim
Gök quşum-güvercinim.
Vur davul çık kenara

Bu şiirin her kelimesini diyen elini sırayla arkadaşlarının ve kendisinin ayağının üstüne koyar. Metnin sonundaki "Çekil kenara" kelimeleri herkesin ayağının usde değilse, o ayağını çekiyor. Sonra şiir yine baştan ayağa denir. Çocuklar tek tek ayaklarını çekiyorlar herkesin ayağı sona kalırsa, onu yüzü usde uzatır, ellerini yumruk tutup birbirinin usde onun arkasına koyup soruyorlar:

-El üsde kimin eli!

Hergah çocuk elini onun arkasına koyanı bulsak, onu durquzurlar, bulamazsa "Götürün-vurun," yalandır-deyip, onu birkaç kez çok zayıf vururlar ve yine sorarlar:

El üsde kimin eli?

Böyle çocuk oyun nəğmələrinə Tekerlemeler de denir. Tekerlemeler fiziksel ritim üzerinde kurulduğundan eklem hareketli olur.

Çocuk oyunlarından biri de "Menekşe, bende düşebilir" oyunudur. Bu oyun sırasında çocuklar iki gruba bölünüp 25-30 metre aralı el ele tutarak sıraya dizilmiş şekilde yüz yüze duruyorlar. Destenin birinden ötekine derler:

Menekşe
Maddeden düşebilir

Bizden size
Kim düşe?

Önümüzdeki deste bu gruptan bir kişinin adını çekiyor adı geçen çocuklar biraz geri çekilip karşıdaki cergeye yüyürür. Eger grubu yarıp geçerse oradaki çocuklardan birini elinden tutup kendi dəstələrinə getirir. Hakkında bilgi verilen çocuk oyunları ile birlikte Digerleride vardır. Bunlara düzgünləri, sanamaları, dolamaları, acıtmaları da ait etmek olur. Çocuk oyunları içerisinde düzgünlərlə ilginç örneklerdir. Düzgünlərdə ciddi fikir, arsa hattı yoktur. Mısıralar arasında bağlılık zahiri katkıda bulunur. Azərbaycan sözlü şiirinde "Sicilləmələr" denilen bir sözde var. Şiirin mısıraları istenilen kadar uzanır, bir konudan o birsinə keçilir. Çocuk folklorunda düzgünlər aşık sanatında ise "Sicilləmələr" belirli iş sürecinde ortaya çıkmış türküler. Bağımlı çocukların sevdiği folklor örneklerinden biri de sanamalardır. Eski insanlar doğadaki ayrı ayrı eşyaların varlıkların sayısını, sırasını belirtisini tespit etmek istemişlerdir. Burada da sanamalar meydana çıkmıştır. Çocuklar arasında yaygın olan oyun neğmelerinden biri de dolamalardır.Məsələn

Geliyordu Sefi
Elinde defi
Sefi yığıldı
Defi yırtıldı

Acıtmaların da çocuk folkloru türler arasında bir yeri var. Daha çok eleştirel düşünce üzerinde kurulan böyle örneklerde çocukların hataları yumorlu, eğlenceli sözlerin ifasında esas hedef olarak götürülür. Böyle nümunələrdə alay sürülen kişi adına denir. Bazı acıtmalarda çocukların dezavantajları-açgözlülük, oburluk, natemizlik eleştiriliyor.

XIX yüzyılın başlarından itibaren Azərbaycan'da maarif ve kültürün gelişimi ile ilgili olarak bir çok aydınlar - M.Ş.Vazeh, M.Mahmudbeyov, SEŞirvani, A.Şaiq, F.Köçerli ve diğerleri çocuk folkloru adı altında özel örnekler de dahil olmak üzere halk oyunları seçmiş, onların bazılarını ders kitaplarına dahil elemiş ve tebliğ etmişlerdir. Bu ders kitaplarına en iyi örnek ise F.Köçerlinin 1912 yılında yayımladığı "Balalara hediye" kitabı olmuştur. Bu kitaba bir çok çocuk folkloru örnekleri, aynı zamanda halk oyunları dahil edilmiştir.

Bir çok halk oyunlarını - "Çövkan", "Dirədöymə", "Çiling ağaç", "Top al kaç", "Serrast vur", "Motal-motal", "Qələndar, ay Qələndar", "El üstə kimin eli", "menekşe bənövşəni "vb. oyunları şimdi de çocuklar hem de gençler hevesle oynuyorlar.

Bu halk oyunları acıdır ki, zaman zaman unutulmuş ve sadece manuel ve edebiyatlarda kalmıştır. En modern bilgisayar oyunlarının çocuklar arasında daha popüler olduğu bir zamanda bucür halk oyunlarının unutulmasına tanık olmak biraz üzücüdür. Fakat teselli verici makam ondan ibarettir ki, milli bayramlar ve devlet konser tedbirleri zamanı çeşitli tiyatro grupları tarafından bucür oyunların meydanlarda yayımlanması halen devam etmektedir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Aslanov E.El-oba oyunu, halk tamaşası. Bakü, 1984.
- 2.Azərbaycan folkloru antolojisi, Nahçıvan folkloru (tertip edenler T.Fərzəliyev, M.Qasımlı). Bakü, 1994.
3. Azərbaycan folkloru. Okullar için seçmeler. (tertip edeni ve ön sözün yazarı B.Abdulla). 2005.
4. Babayev .I, Efendiyev P. Azərbaycan sözlü folkloru. Bakü, 1970
- 5.Xəlil Z. Eserleri, I c. Çocuklar için şiirler. Bakü, 2008.
6. Halil Z. Çocuk edebiyatı ve folklor. Seçilmiş eserleri, VI c. Bakü, 2008.
- 7.Məmmədova T. Çocuk folklorunun tiplanması, yayın ve öğrenilmesi tarihinden, Azərbaycan sözlü folkloruna dair tetkikler, VI kitap. Bakü, 1981.

AZERBAIJAN ÇOCUKLAR POEZİYASI - ÇOCUK ŞARKILARI

Nəcəfova MERZİYYE*

ÖZET

Çocuklar ilk kez mensup olduğu halkın dilini onun edebiyatı ile daha mükemmel öğrenirler. Azerbaycan'da 19'uncu yüzyılın sonlarında özellikle "Çiftçi" gazetesinin neşrinden sonra yeni sosyal fikrin ve çocukların sanat fikrinin oluşması için yeni yollar açıldı. "Debistan", "Rehber", "Okul" dergilerinde A.Sehhetin, A.Şaikin, MESabirin çocuklar şiir örnekleri baskı oldu. Bu şiirler - "Çocuk ve buz", "Keçi", "Gel, gel, a yaz günleri", "Can gülüm can, can", "Tavşan" gibi şiirler kendi yığcamlığı, dilinin sadeliği, rəvanlığı ile akılda kaldı, sevildi ve çocuk nəğmələrinə çevrildi. Yıllar geçmesine rağmen, 19'uncu yüzyılda yazılan bu çocuk şarkıları dilden düşmüyor. Ve bu şarkılar, Azerbaycan şiirinde çocuklar için yazılan şarkı sözlerine bir yol açtı. Azerbaycan çocuk şiirinde çocuk şarkıları arttı-çoğaldı. Uzun bir gelişme yolu geçti. Çocuk şarkıları çocukların ruhunu oxşamalı, onların moral dünyalarını aydınlatmalı, onları düşündürmelidir. Şair gerek yarattığı karakteri çocukların dilinden danışdıra bilsin. Uşaqlar o obrazda kendilerini görebileceği, kendi dünyasını yaşasın. Şiir örneği çocuğun dünyasını güzelleştirip, onun ruhunu oxşaya bilirse neğmeye dönüp, sevebilir.

Şartı olarak Azerbaycan çocuk şarkılarının aşağıdaki gibi toplanabilir edebiliriz:

1.Yaxınlara olan sevgiyi ifade eden çocuk şarkıları. Buraya en çok nenelere, babalara adanmış olunan şarkı sözleri içerir. "Can büyükanne", "sagicidir benim nenem", anne ve dilinden söylenen "Can bala", "Can gülüm can can" ve s.

2.Təbiətə, hayvanlara, kuşlara hesr olunan çocuk şarkıları. "Anlatamadım" "Güneş olurum bende", "Decel buzağı", "küçük kedi", "Tavşan", "Gel gel a yaz günleri", "Keçi" vb.

3.Əşyaya hesr olunan çocuk şarkıları. "Kukla", "Eklem topum", "telefon" ve s.

Azerbaycan çocuk şarkıları bazı özelliklerine göre farklı karaktere sahiptir. Çocuk nəğmələrimiz çocuklarımızın ruhsal alemlerinin gelişmesine, oluşumunu etkileyen bir faktördür.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan çocuk edebiyatı, çocuk şiirleri, çocuk şarkıları.

Azerbaycan'da çocuk şarkıları biraz da folklor örnekleri üzerinde köklenib. Annelerimizin bebeklerinin beşiği başında söyledikleri laylalar ben söyleyebilirim, balarımızın ilk duydukları ve sonralarda onların hafızalarından silinmeyen türküler. Ne kadar həzinlik var, ne kadar sevgi var, ne kadar şirinlik var bu neğmelerde Annelerin, babaların söylediği arzu ve istekler, bu neğmelerde yansıdı. Bu açıdan sözleri Refik Zekanın, müziği Oktay Zülfüqarovun "laylay" neğmesi büyük ilgi uyandırıyor.

Lay-lay dedim yatasan,
Altın güle batasan,
Altın güller içinde,
Tatlı uyku bulasın.
Laylay balam a laylay,
Bebek balam a laylay. (1)

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi. Edebiyat Enstitüsü necefova.merziyye@mail.ru

Anneler, nineler tarafından özel avazla okunur bu şarkılar. Ve bebeklerde həzinlik, duygusallıq yaratıyor. 3-4 yaşındaki bebelərə bu şarkı söylənilərkən onların gözündəki kövrəyliyi görmək mümkün olmuyor.

Çocuk şarkılarının bir kısmı da Azərbaycan çocuk masalları üzərinə kuruldu. Örneğin: "Şəngülüm, Şüngülüm, Mengülüm" nağılındakı nüsxə daha sonra ünlü çocuk nəğmələrinə dönmüşdür. Masal görə hazırlanmış Azərbaycan çocuklar tamaşasında bu çocuklar nəğməsi illər boyunca yaşadı və sevilir. Ana keçinin yavruları için okuduğu nəğmədə böyük bir istək, sevgi yansıdı. Şəngülümün, şüngülümün, məngülümün annələrinə olan sevgiləri əzgiyi daha da güzəlləştirir.

Şəngülüm, Şüngülüm, Mengülüm
Aç kapıyı, aç kapıyı ben geleyim.
Döşümdə süd getirdim, getiriorum.
Ağzımda ot getirdim, ben getirdim. (2)

Bu gibi çocuk şarkıları çocuklarımız tarafından daha çoxyadda kalıyor ve sevilir.

Azərbaycan'da çocuk nəğmələrindən söhbət açınca ilk yada düşən nəğmə "Anlatamadım" nəğməsi olur. (Sözleri Təvfik Mütəllibovun, müziği isə Qəbmər Hüseynova aittir). Kurulmasından illər ötüb. Dünyanın bütün dillərinə tərcümə edilir. Çocuklarımız bu şarkı ilə Dünya musiqi festivallerində konuşma yapmış, ölkəmizə bəşəriyyətlə dönmüşlərdir. "Anlatamadım" nəğməsi çocuklar xörələrində çalınır, səmpati kazandı. Bu şarkı şu anda tanınmış müğənilərimizin ilk repertuarlarını süslüyor.

Cip-Cip cücələrım,
Cip-cip, cip-cip cücələrım,
Benim şık cücələrım,
Kılı ipek cücələrım.
Ne yerseniz ben veririm,
Su veririm, den veririm. (3)

Ufacık bu şarkı sözlerinde çocuklarda ev kuşuna, sevgi, özen ve dikkət hissi yaradır. Onları əzizləyib yedirmək çocuklara aşılır. Kısacası, çocuklarda zəhmətə, eməgə alışkanlıq və sevgi hissi oyadır. Nəğmədə ana tavuk karakteri bala cücələri başına toplar. Ana karakteri çocuklara analarını da hatırladır. Ana haqqında bitkin, güzel fikirler işleniyor. Ana tavuğun yavrularını besleyin, əzizləməsi, okşayıp sevməsi güzel duygular uyandırır. Bu nəğmədə sarı kıyafətlər giymiş çocuklar ana tavuk yavrularını təmsil edirlər. Azərbaycanda "Anlatamadım" nəğməsinə adanmış "Anlatamadım" çocuk musiqi okulu fəaliyyət göstərir. Yetenekli Türk yavruları "Anlatamadım" çocuk okulunda eğitim görüyor, yeteneklerini püxtələşdirirlər.

XIX yüzylın sonlarında birçok şairlerin: A. Şaiqin, Sabirin, A.Şehhətın çocuk şiirleri Azərbaycan çocuk sesleri gibi önəm taşıyor. A. Şaiqin "Ala, bula gri keçisi", MƏSabirin "Gel, gel, a yaz günleri" və diğər çocuk şiirleri çocuk nəğmələrinə çevrilərək balalarımızın dillərindən düşməmişdir. Şiire müziği A.Rzayev yazmışdır.

Gel, gel a yaz günleri,
Yılın aziz günleri,
Ağaçlar açsın çiçek,
Yaprağı taç yaprağı-taç yaprağı.
Dağda erit karları,
Bağda erit karları.
Çaylar taşıp sel olsun,
Tahıllar tel-tel olsun. (4)

Bu şarkı yazın gelişinden haber verir. Neşeli çocuklar bu əzgiyi özel bir zevkle, doğada söylediler. Yazın gelişini bekleyip, ağaçların çiçek açmasını istədiler. Gür şelalenin, nehirlerin taşması, ekin-biçin alanının daha verimli olması, çocukların dilinde seslendirilir. Azərbaycan çocuk şarkıları içerisinde hayvanlara, kuşlara adanmış şarkılar küme oluşturur. "Küçük kedi", "Decel buzağı", "Civciv", "Keçi", "Tavşan". "Decel buzağı" un nəğməsi çocuklar tərəfindən də daha çok sevilən türküler. Şiirde ufacık, tezece doğmuş, henüz tezece dolaşmaya başlayan

yaramaz buzağı söz konusudur. Şair bu örnekte çok derin gözlem becerisi sergileyip. Yeni doğan buzağı hem çok şirin, hem de yaramaz olur. Ayaqları birbirine dolaşır, gözleri bir bebek gözleri kadar güzel, Məhsum ve temiz olur. Onun suda kendi şeklini görmesi, korkup kaçması çok büyük ustalıklarla yansıdı. Buzağı karakteri çocuklar için ilginç bir karakter. Sözleri Zabitə Memmedovanın, müziği A. Rzaquluyevanın.

Buzovum çox şıktır,
Rengi ala-bula.
Tezece kalkıp dolaşır,
Çünkü henüz baladır.

Su içmek istedi o,
Yaklaşdı çeşmeye,
Suda Görecek şeklini,
Korkup kaçtı uzağa.

Azərbaycan çocuk şarkılarının büyük bir kısmını nəənə-nənə bağlı nəğmələr təşkil edir. Bu da bizim gələnek ənənələrindən bağlıdır. Nənələr nənələr üçün daha sevimli isə, nənələr də torunlar üçün sevimlidir, əzizdir. Nənələr nevelərin sığınacaq yeridir desək daha doğru olar. Nənələr torunları azizlər, laylay der, hərkesten daha çox sevip, oxşayrlar. Nənələr şarkı sözlərində də torunlarını zahmetə alıştırır, yardımlarına yetmələrinə çağırırlar. Bu açıdan "sagacidir benim nənəm", "Can böyükənnə" və sair Nəgmələr çocuklarımızın dilindən düşmüyor. Sözleri Halil Rıza'ya, müziği Höküme Necefovaya ait "sagacidir benim nənəm" nəğməsi hər zaman navator olaraq yaşıyor. Biraz folklor motiflərinə dayanıyor, örf ənənəmizi, unutulmuş sözlərimizi duyuyor bu nəğmədə. "Badyan" - İnek sağmaq üçün kullanılan eskisi kap ve "qaşqa" - inəğin altında beyaz bir topa tük. Bu inəği digər ineklərdən fərqləndirir. İnəyə bir güzellik, güzellik verir. Nəğmədə güzel resimler var, altın inek, qaşqa inek sütünün sanki çeşmə inək. İnəyin hem güzel olması, renginin altına çalması, sütünün çox olması, kaynak çeşməsi gibi bol olması vurğulanır. Nənə və torun karakteri bu nəğmədə çox farklı və akılda kalıcı, bu nəğmədə çocuklarda nənəyə olan saygı və sevgi, eməge, zahmetə sevgi isteği aşılır.

Sagacidir benim nənəm,
Yardımcısı benim, benim.
Ben badyanı getirirəm,
Böyükənnəyə yetirirəm
Nənəm sağır inekləri,
Üzerində var beyaz xalatım,
Yardımcıdır benim adım.
Altın inek, qaşqa inek,
Sütünün sanki çeşmə inek. (5)

Nənəyə olan sevgi nevelərin dilindən söylenen "Can, nənə" nəğməsində də büyük bir sevgiyle yansıdı. Aslında "Can, nənə" ifadəsi kendisi bir şiirdir, nəğmədir.

Baktı böyükənnə,
Güldü bana.
Can, böyükənnə,
Can, nənə.
Sevior beni,
Ben böyükənnəmi.
Can, nənə
Can, nənə

Anneyə müracaatla yazılan çocuk şiirleri nəğməyə çevriləndə daha samimi və anlamlı olur. Sözleri şaire Xanımına Elibeyliyə, müziği Höküme Necefovaya ait olan "Güneş olurum ben də" nəğməsi farklı özellikləri ilə akılda kalıyor. Çocukların güneşe kutsal varlık olarak bakmaları, onu temizlik, saflık sembolü olarak kabul etmeleri, hoş izlenim yaradır. Hər tərəfin aydınlanmasını, dünyanın aydınlığa gark olmasını yaratan faktör olarak anlamak, böyüdüklerinde güneş tek olmalarını arzu ederek annelerini sevindirmələri şiirde yansır.

Kışın, soğukta, buzda,

Güneş çimir havuzda.
Odur ki, pırıl yarıyor,
Her taraf aydınlanıyor.
Koy getireyim küveti,
Su dök yıka beni.
Ay Ana, büyüdüklerinde,
Güneş olurum bende.

Çocuk şarkıları içerisinde eşyaya adanmış müzik sözleride ilginçtir. "Telefon", "Eklem topum", "Nağaramı çalırım", "Kukla" ve s. neğmelerde çocukların eşyalara doğma münasibet- eşyaları sevmek, korumak duyguları işleniyor. Bu neğmede çocukların spora yaklaşımı da yansır. Sporun sağlık sembolü olması çocuklara aşılır.

Kim seviyorsa, sporu,
Bir, iki, üç, dört.
Çelikten olur canı,
Bir, iki, üç, dört.

Veyahut da, ilk kez okula gitmeye hazırlanan çocuklar kendi kuklasını karşısına koyup onunla sohbet ediyor. Bir tür okula hazırlanıyor. Çocuğun öğretmene olan sevgisi dikkat çeker. Ona harfleri telaffuz etmeyi öyrer. Uşağa mahsus bir şekilde bildiği harfi telaffuz etmeyi gerektirir. Kendisi öğretmen karakterinde öğrencisine bildiklerini öğretir.

Ay uzun saç siyah göz,
Akıllı kuklam benim.
Gel alfabetik okuyalım,
Sen öğrenci ol,
Ben öğretmen.

Kendine mahsus şekilde "Birce A ... demesini ister" eğer, diye bilmese onunla konuşmayacağını söylüyor ve uyarıyor, "Kim dersini bilmese alacak 2". Bu neğmede 6 yaşındaki uşağın artık okul, öğretmen, değerlendirme kavramları hakkında bilgi aldığı kendisini gösterir. Apardığımız araştırmalardan fark ettiler, çocuk şarkıları Azerbaycan müziği eserlerinin en yaygın türlerinden biridir. Azerbaycan'da ilk profesyonel çocuklar neğmesi Asaf Zeynallının adı ile bağlıdır. Asef Zeynallı "Çocuk suitası" eseri ile ilk kez Azerbaycan müzik tarihinde çocuk müziği repertuarının temelini qoymuştur. Bundan sonra birçok Azerbaycan bestecileri yaratıcılığı boyu çocuk müziği konusunda daha etmişlerdir. Azerbaycan çocuklar neğmelerinden 160 şarkı kendi popülaritesi ile dilden dile dolaşıyor ve Türkiye'de çocuk şarkılarının her geçen gün çoğalması dikkat çekiyor. Bu da göstermektedir ki, geleceğimiz olan çocukların sağlıklı eğitimi, maneviyatı bizim için esas amillerdendir.

EDEBİYAT

"Azerbaycan Halk masalları", Bakü 1972

Halil Rza, "Seçilmiş eserleri" Bakı 1989

Mirze Elekber Sabir, "Seçilmiş eserleri" Bakı 1969

Refik Zeka, "Seçilmiş eserleri", Bakü 1982

Tevfik Mütellimov, "Seçilmiş eserleri" Bakı 1978

XX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA AZERBAIJAN'DA ÇOCUK EDEBİYATINDAN FOLKLOR GELENEKLERİ

Ruhəngiz ƏLİYEVƏ*

ÖZET

XX yüzyılın ikinci yarısı Azərbaycan çocuk edebiyatı tür tipologiyası, konu deseniyle kapsamlı, hem de oldukça zengindir. En önemli olan ise çocuk edebiyatının folklor kaynaklarının belirlenmesi ile ilgili bir konudur. Folklor fikri-estetik düşüncenin kaynağı gibi etnosu, genetik hafızası, çağdaş ortamı tüm yönleriyle içerir. Bu nedenle geçen əsrin ikinci yarısında çocuk edebiyatının sistemli ve bilinçli biçimde sırayla baş vurmuşlardır. S.Rehimov, Mir Celal, E.Veliyev, M.Dilbazi, E.Abbasov, Q.İlkin, S.Veliyev, M.Rzaquluzadə, Anar, Elçin, M.İbrahimbəyov, R.İbrahimbəyov, İ.Melikzadə, X.Hasilova, N.Süleymanov, Ə.Babayeva, Ə.Səmədli ve başkalarının yaradıcılığı buna örnektir. Bütün bunlar çocuklar Düzyazı folklordan kullanarak bir amaç olarak lider konumda durduğunu demeye esas verir.

Anahtar kelimeler: XX yüzyıl Azərbaycan edebiyatı, masal, masal-poema, gelenek ve modernlik

GİRİŞ

Azerbaycan çocuklar ədəbiyyatının gelişiminde XX yüzyıl özel bir aşamadır. Yüzyılın başlarında başlayan zenginleşme neredeyse bir bütün yüzyıl boyunca devam etmiş ve bir birinden ilginç sanatsal örnekler yaratmıştır. Bu zenginleşmenin kaynağı halkın zengin folklor kültürü, klasiklerin yarattığı muhteşem anıttır.

Çocuk oyunları, çocuk gösterileri, ninniler, oxşamalar, çocuk şarkıları, masallar vb. oldukça zengin ve kültür olayıdır. N.Gəncəvinin, Fizulinin ve diğer klasiklerin sanatında kendine yer bulan diaktik nitelikteki örnekler sadece bir yönde çocukların genel ruhuna hesaplanmıştır. A.Bakıxanov, M.S.Vazeh, A.Şaiq, A.Sehtet, M.E.Sabir, S.Saxundov ve bu sırada olanlar kendi sanatında çocuklar için sanatsal örnekler yaratmak konusunda her zaman dikkat getirmişlerdir. Sosyal, kültürel ortamda giden süreç, idea akımları, okul ve akımlar kendi içinde özgün örneklerin oluşmasını aktarırdı. R.Əfəndiyevin "Besiretül Eftal" (1901), "Türk kıraati" (1918), A.Şaiq "Çocuk çeşmeyi" (1907), "Gülşənî-Edebiyat" (1910), "Gülizar" (1912), N.Nerimanovun " Türk Azərbaycan dilinin mütəxəssər sarf-nehvi "(1907), M.Mahmudbəyovun ve A.Sehtetin " Türk edebiyatına ilk adım "(1914) vb. derslik ve malzemeler bunun göstergesidir. "Rehber" (1906-1907), "Okul" (1911-1920 vb. Gibi yayın organları yani çocukların eğitim ve terbiyesi, maariflenmesi gibi önyargılı işlere karar verdi.

Klassiklerimiz oz sanatında çocuklar için sanatsal örnekler yaratmak amacına hep qıqet getirmişlerdir. Büyük edebiyat temsilcilerinin bulduğumuz son olarak zengin çocuk edebiyatının oluşumu ile sonuçlanmıştır. Ve bu zengin çocuk edebiyatının önemli bir bölümü Sovyetler dönemi ile ilgilidir. Geçirilen dekadalar, qurultaylar, çocuk edebiyatının sorunlarına ilişkin toplantılar, tartışmalar genç neslin oluşmasına hizmet ediyordu. Örneğin: "Brinici çocuk edebiyatı toplantısı" (1931), Edebiyat ve sanat kurumlarının yeniden yapılandırılması hakkında (1932), "Çocuk edebiyatı nəşriyyatını oluşturma hakkında" (1933) bunun örneğidir .Əsas mesele ise Sovyet adamı düşüncesine uygun olan çocuk edebiyatı oluşturmaktır idi.M .Müşfiqin "Şəngül, Məngül, Şüngül" (1934), "Köylü ve yılan" (1935), Rüzgarlar, S.Vurğunun "Sünbü-

* Araştırmacı, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Edebiyat Üniversitesi. aliyeva-72@mail.ru

lüm", Deyin gülün evlatlarım ", M.Seyidzadənin " Nergis ", " Ceylan ", A.Şaikin "Oyuncu bağalar", S.Vəliyevin "Bıyıklı ağa", "Sor cüllütü" vb. usaqların düşüncələrinə, düşüncəsinə, ilgisinə cavab verən nümunələrdir.

XX yüzilyılın 60'ly ıylarını ve ondan sonrakı onıllıqları Azərbaycan edebi-teorik görüşü tüm müstəvilərdə yeniləşmələrlə, milli dəğərlərə, orijinal düşüncəyə tərcih vermələrlə yorumluyor. Çocuk sanatsal nəsri də bu bağlamda hər zaman geniş təhlillərə, ilişkilərə imkan sağlamışdır. Burada bazı yönler, sanatsal düşüncənin zəngin enerji kaynaklarını özündə içəren etmə özellikləri görülməkdədir və təhlilləri də aynı düzlemde yapmaq gərəğı ortaya çıkar. Elbette ən öndə gələn çizgi halk edebiyatından, halkın zəngin edebiyat gələnəklərindən bəhrelənmə idi. Bunun digər tərəfində yaşlı nəslin yaradıcılığı duruyordu. S.Rəhimovun "Gülen balık", "Gülsabah", "Peri çakılı" kitablarına olan hikayələr, M.İbrahimovun "Hayattan hikayələr" silsiləsi, E.Vəliyevin "Bir çift yıldız", "Çocuklara sovgat" hikayələr koleksiyonu vb. kendi içində daha öncəki gələnəğin devamı olup orijinal faturaya hesablanıyordu. Elbette Sovyetlər dönəminin dikte ettiğı yaklaşımlar, Sovyet adamı düşüncəsi, ideoloji sferanın telkinləri bir yön gibi edebiyatı yönləndirməkdə idi. Azərbaycan Yazarlar Birliğı'nin çocuk edebiyatının genel durumuyla ilgili bilinen-ünlü toplantısı (1962 14 Ekim), İ.Qasimovun, S.Rəhimovun, R.Rzanın, Q.Qasımzadənin raporları, ayrıca Azərbaycan yazıçıların VI kurultayında "İki kurultay arasında Azərbaycan çocuklar edebiyatı "konusunda M.Cəfərin raporu tümüylə edebi-kültürel çevrenin sorunlarına hesablanmışdı.

Halk sanatı tüm müstəvilərdə edebiyatın, sanat arsenalının enerji kaynağı olmuş ve yirminci yüzilyılın ikinci yarısında da bu bağlamda kendisinin işlevini şərəflə yerinə getirmişdir. Bunun mahiyət və halkının ulusal bellek düşüncəsinə bağlanan çok ciddi sebepleri vardır. En birincisi, bunlar tüm aşamalarda gərəğək tarihi zorunluluktan, çocuk edebiyatının spesifikasından kaynaklanıyordu. Sorunun böyle ciddi, həm də yüzde görünümü edebi-teorik fikrin seçkin temsilcilərini hep düşündürmüş və güncel kavramsal kararlar verməyə yol açmışdır. "Çocuk edebiyatına halk yaradıcılığının bu kadar güçlü etkisinin, bu iki arsenalın yoğun ve kırılmaz ilişkisini ne ilə izah edilebilir? Ne için zaman yazılı literatürdə küçük yaşlı nesil için edebiyat oluşturma gərəkliliğini ortaya basınca işte folklordan başlamak - halka dönmək lazım geldi ve ne için kendisinin tüm gelişimi boyunca çocuk edebiyatı folklorla ilişkisini bozabilir bilmiyor?

Elbette, bu soruya yanıtın ilk belirtisini halk edebiyatının zəngin hayal gücü ilə çocuğun duygusal doğası arasındaki garip müvafıqlıkdə aramak gərəğək. Aslında çocuklar için yaşamın kendisi bir öykü. Hayat neredə biter, masal neredə başlar bilinmeməkdədir "(M.Memmedov. (Pedagoji ortam. 1992, s. 50-51). Bu meselenin bir tərəfi, onun digər tərəfində sosyal-siyasi ortamın gəçən yüzilyılın altmışlı ıylarında Güncellediğı zorunluluk vardı. Onu da ilavə edelim ki, bu kavramsal yaklaşımlar çocuk edebiyatının, bir bütün çocuklar düşüncəsinin spesifikasını, farklı içerik katlarını mahiyət olayı olarak təmsil edər. Bunlar tək başına çocuk davası ilə halk sanatı arasındaki düşüncə yakınlığı, yaşam olaylarının derki və tədimi konusunda bir eyniyəti, tümüylə milli ruhu yansıtmə seçiyyəsi ilə bağlıdır. M.İbrahimovun "Mehribanın dəftəri", "İlk ders", "Göyərçinlərim", "Feride və arkadaşları", "Murovdağın eteğinde" ilginç bellek, maneviyat, düşüncə farklılıkları ilə karakterizədir. Bu hikayələrdə yazarın yarattığı Samet, Ceyran, Qaragilə, Nazlı, Feride, Hafız, Ayaz imğələr kendi karakter özellikləri, davranışları və ilişkileri ilə milli ahlak normlarının taşıyıcılarıdır. Örneğın, "Feride və arkadaşları" öğretmen ve öğrenci ilişkileri düzleminde ciddi telkinlərlə, davranış və münasibət etiketləri ilə karakterizədir. Hocasının evindəki durumu gören çocuklar bir daha onun büyüklüğüne (öğretmenin küçük çocuğunun, qaynanasının, eşinin trajik durumu) inanır, nadinclikdən el çeker ve kaygı göstermek hakkında düşünürler. E.Vəliyevin "Akıl babanın dedikleri", "Bala baldan tatlıdır", "Sarıqız" hikayələri də kendi eğitim, mahiyəti, taşıdığı fikir özellikləri ilə ibretamizdir. Bu hikayələrin spesifikasında duran özelliklərdən biri və belki də daha temel olanı yazarların öğüt vermek yoluyla gitmeməsi. Elbette bu kendini başka şekillerde, görüntünün ilginç formüllerini bulup təqdimdə görünüyör. Çocukluk dünyası, onun zəngin maceralarına referans yazarın özel hayatı ve onun tipik olayları şahsında yapılır. Burada halk meişeti, elat yaşam tarzı renkli olaylar galerileri bir taraf olarak dil ve halk tehkiye formülleri ile sunuluyor. Örneğın, Ə.Babayevanın "Ağca və Karaca", "Rüzgar və kırmızı şapka", "Nineler, Efsaneler", "Nine can,

küçük dolaşüyor", "Küpə bala", E.. Semedovun "Ayının armut ağacı", "Tilki tülkünü buyurdu, tilki de kuyruğunu", "Carçı horozlar", "Adil kralla deyirmançının masalı", "Elma dersem gelirsən, armut dersem gelmezsen", "Kuş dili bilen Orhan", N.Süleymanovun "Anar Anar oldu, Orxan da orxan", "Orhan ters oğlan", "Elçin çok istiyor, yoksa Elcan" "Gece kuşları" vb. milli geleneğe bağlılıkları, halk düşüncesinde olanlara özelliği ile büyük değer kazanıyor.

Geçen yüzyılın 60-80 yılları çocuklar Nesrin'i yaşlı neslin temsilcileri (S.Rehimov, Mir Celal, E.Veliyev, E.Abbasov, Q.İlkin, S.Veliyev, M.Rzaquluzadə) o dönemde edebiyata yeni gelen gençliğin (Anar'ın, Elçinin, M.İbrahimbəyov, R.İbrahimbeyov, İ.Melikzade, X.Hasilova, N.Süleymanov, Ə.Babayeva, Ə.Səmədli) yaratıcılığı temsil ediyordu. Onlar eserlerinde işte folklor janrlarına, efsane, rivayet, destan, masal təhkiyyəsinə və imajlarına taleple (sistemli ve sürekli), hem de milli değerlere öncelik vererek mevcut ideolojinin belirlediği prensipleri ihlal yolunu tuttular. Anar'ın "Yağmur kesti", Elçinin "Bin geceden biri", "Gümüşü, turuncu", "Günay, Yalçın, Nigar, bir de bir Selim", M.Rüstəmbəyovun "Çocukluğun son gecesi", R.İbrahimbeyovun "Çölün beyaz gecesi", İ.Məlikzadənin "Özge annesi", M.Aslanın "İlkinin annesi", "Zor qıy-qıy", "Çocukların konuşmaları", "Sarıdaş köyünün çocukları", Z.Xəlilin "Balıca", "Çırac ninenin masalları", "Cırtanla Azmanın yeni maceraları", "Dünyanın en küçük masalları" "Merhaba, Cüce", X.Hasilovanın "Nailenin kubikleri", "İlk mektup", "Karın hediyesi", "Baba ve torun", "Ninem okulda", "krançı ve serçe yuvası", Ə.Babayevanın "nenecan, masal de", "Böğürtlen reçeli", "Gülaçarın kuklası", "Kız Kamil", "Altın Buzağı", N.Süleymanovun "Sedefli saz", "Qoruqçu", "Yeter nine" vs. . gibi çocuk hikayeleri özgünlüğü, folklor üslubu, içeriği ile yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve ondan sonra olan tabloyu yansıtır. Bilindiği gibi, "elverişli süjetler, tatlı dil, sorunsuz tehkiye dolgun karakterler, unutulmaz karakterler, olaylardaki elvanlıq, iç dinamiğin, beklenmedik situasiyalar, sanatsal tasvir araçlarının bolluğu, zengin bir fantezi, iyimser ruh, zarif mizah vb. halk edebiyatını çocuklara sevdendirir. Görüldüğü gibi, folklor kendisinin geniş ve elverişli imkanları ile çocuk edebiyatına çok şey vaat ediyor. Gerçekten de onlar arasında bağlantı çoxxasəli, çoxəlamətli niteliktedir "(3). Bu nedenle, geçen yüzyılın ikinci yarısında folklor geleneklerine atıfta çoğalıyor, milli manevi değerlerin ifadesi amaçlı olarak çeşitli formlarda çocuklar Düzyazı kendine yer buluyor. Örneğin, Ə.Babayevanın "Nineler ... efsaneler" hikayesi orijinal tehkiyesi, masal formullarının taşıması ve ifadeliliyi açısından dikkat çekicidir. Hikaye Azerbaycan'ın büyük şairi S.Vurgun hakkındadır. Şairin heykeli önünde duran nine ile torun arasındaki sohbeti, masal-anı temsil eder. Hikâyenin sonluğunda tipik olacak bir bölüm var. Orada deniyor: "Melek ninenin masalını dinledikçe ben elli yıl değil, yüz yıl sonra dillere düşecek efsaneler hakkında düşünüyordum. Ninelerin yumuşak, kırıksıklık kesmiş dudaklarından direkt kalbimize, hafızalarımıza Atılan efsaneler, masallar hakkında düşünüyordum.

Eh, nineler... nineler! İyi ki, siz varsınız. Çocukluğumuzun şeffaf, mavi anılarını gök boncuk gibi sapa yaptıklarını boynumuzdan kolay nineler, siz olmasaydınız biz ne yapardık?

Bana öyle geliyor ki, sadece çocukluğumuza, bütün hayatımıza süs veren masallar, efsaneler, bayatılar, ninniler, oxşamalar - hepsi büyükanneleri dişsiz ağzından, qırıqlı dudaklarından akıp dökülür.

Sağ olun, teşekkür ederim bizim akıllı, nağıllı nineler ... Bize ilk necabet, sevgi dersi veren, yüreğimizi cömertçe genişleten, iyi hisler uyandıran nineler, akıllı, nağıllı nineler ... "(4).

Görüldüğü gibi, yirminci yüzyılın ikinci yarısı Azerbaycan çocuklar sanatsal nesri halk düşüncesinden, milli-manevi değerler sisteminden, folklor kültüründen kaynaqlanmaqla orijinal sanatsal örneklerin oluşmasını aktarırdır. Çocuk edebiyatında folklorla başvuran bir ifade tipi olarak ortamı, bakış açısı oluşturma işlevi ile büyük değer kazanıyor.

KAYNAKÇA

Abdulla B., Rüstəmbəyli S., Hüseynli S. Ədəbiyyat. Bakı: Çarşıoğlu, 2002

Babayeva Ə. Küləyin tərkində. Bakı: Gənclik 1983.

Xəlil Z., Əsgərli F. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı: ADPU, 2011, 498

Məmmədov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 288 s,

MODERN GENÇLİK VE KLASİK EDEBİYATIN FELSEFİ FAZİLETİ - L.N.TOLSTOY’UN “HARP VE SULH” ROMANININ AHLAKİ VE EĞİTİCİ ROLÜ

Nesibe ABBASOVA*

ÖZET

LevNikolayeviç Tolstoy (1828 - 1910) - Rus yazar, filozof, "Harp ve Sulh" ve "AnnaKarenina" eserleri ile dünya edebiyatında roman türünün en seçkin örneklerini yaratmıştır. XIX yüzyıl Rus toplumunun sosyo-politik manzarasını canlandıran "Harp ve sulh" eseri tarihi-realist roman tarzının yüksek zirvesinde özel bir yer tutmuştur.

Tolstoy kendi ahlaki ve manevi felsefesini daha iyi anlatabilmek için, "Allah'ın mülkü kalbimizdedir" (Rus. "ЦарствоБожиевнутринас") aforizması (özdeyiş) ile açıklamıştır.

XX yüzyılda manevi-sosyal evrimeMahatmaGandhi ve Martin Luther King gibi tarihi şahsiyetlerin ciddi bir etkisi vardı.

Tolstoy’un zengin edebi çalışmaları aynı zamanda şunu kanıtlıyordu, sanatsal edebiyatın felsefi fazileti, felsefi gücü kamil kişilik veya onurlu toplum yetiştirmekle ölçülür, çünkü edebiyat "insan araştırma (insanşünas) bilimi" dir.

O, hem de gençlerin manevi terbiyesinde edebiyatın yüksek estetik-ahlaki rolünü görsel olarak tarif etmiş, genç insanın "iç ses" ine yani, kişinin kendisi ile vicdan diyaloguna, maneviyat, kişilik aramalarına mükemmel yanıt olarakdahiyane "Harp ve sulh" eserini yazmıştır.

Bu eserden seçilmiş önemli aforizamlar aracılığıyla günümüz gençlerinin dikkatini bu konuya çekmek isteriz, her ne kadar Çağdaş gençlerimizin zamanı belli sebeplerden dolayı kısıtlı olsa da...

Anahtar kelimeler: Modern gençliğin edebiyat tercihi, maneviyat, kimlik,kişilik, çalışkanlık, sorumluluk, ruhsal evrim

Anahtar Kelimeler: Modern gençlik, Harp ve Sulh, romanın ahlaki ve eğitici rolü

Giriş

"Harp ve Sulh" (Rus . "Война и мир")ilk kez 1869 yılında yayınlanmış, roman olarak dünya edebiyatının en önemli başarılarından ve mahiyetçe de en değerli eserlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

"Harp ve sulh" L.Tolstoy’un aynı zamanda edebi yaratıcılık zirvesi olarak kabul edilir.

Üstünden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, 2009 yılında, "Newsweek" tarafından hazırlanan "Top 100 kitaplar" sırasında "Harp ve Sulh" birinci olmuştur.

Romanın ilk bölümü 1865-1867 yıllarda "Rus Habercisi" gazetesinde dizi halinde "On yıl 1805" adıyla yayınlanmıştır.

"Harp ve Sulh" romanı XIX yüzyılın başlarında Rusya'nın Fransa tarafından istilası döneminde yaşanan olayları ve Napolyon dönemindeki sıkıntılı, buhranlı, durgunluğu, düşüşü ve bu tarihi dönemin doğurduğu acı sonuçları beş aristokrat ailenin örneğinde sunuyor.

* Haydar Aliyev adına Akademiyanın Öğretim Görevlisi

Tolstoy'un kendisi, eser hakkında biraz farklı, biraz karmaşık görüş bildirerek kaydetmiştir ki, "Harp ve Sulh" roman değil, biraz poema (menzume-biçim,yapı veya duygusal içeriği bakımından felsefi şiire benzeyen düzyazı), daha fazla ise, o dönemi özetleyen tarihi günlüktür "

Tolstoy kendisi de Kırım Savaşı'na (1853-1856) katılmış ve "Harp ve Sulh" romanından önce de savaş sahneleri ile ilgili zengin öyküler yazmıştır. "Harp ve Sulh" romanın yazmaya ise aile hayatı kurduktan sonra başlamıştır.

L. N. Tolstoy bu romanı yazarken felsefe tarihinde karamsar bilim adamı olarak bilinen Alman filozof Arthur Schopenhauer'in (1788 - 1860) düşüncelerinden de yararlanmıştır. Aslında, Tolstoy Schopenhauer'in eserlerinden yararlanmış olsa da, "Harp ve sulh" eserinde tarihe, halka, devlete, vatandaşlığa, gençliğe ve savaşa ilişkin kendi iyimser görüşlerini kaleme almıştır.

Tolstoy'a göre ruhsal evrim aslında gerçek yaşamın bilincine varan her insan için liyakat uğruna yaşam mücadelesidir. Genç insanın ruhsal evrimi onun gelecekte daha anlamlı bir yaşam sürmesine ve yaşadığı ömrün sosyal değerlerine yansır.

Modern Gençlik ve Klasik Edebiyatın Felsefi Fazileti - L.N.Tolstoyun Harp ve Sülh Romanının Ahlaki ve Eğitici Rolü

Malumdur ki, edebiyatın felsefi fazileti kamil kimlik ve onurlu toplum yetiştirmek ile ölçülür, çünkü edebiyat "İnsan Bilimidir" dir.

Peki, genç insanın hayatın önemli maneviyat kriterlerine cevap verebilme sorunları Edebiyat aleminde nasıl değerlendiriliyor? Bu gibi sorunlara açıklık getirmek için Rus yazar Lev Nikolaevič Tolstoy'un (1828-1910) "Harp ve sulh" eserinden yararlanarak gençlerin manevi terbiyesinde klasik edebiyatın yüksek estetik-ahlaki rolünü değerlendirmek isteriz.

Kanaatimizce, her bir insanın "ikinci sesi iç ses" ine, yani her kişinin kendisi ve vicdan arasındaki diyaloguna, maneviyat aramalarına mükemmel yanıt olan "Harp ve sulh" eseri (1865-1869), özellikle gençliğin anlamlı yaşam mücadelesinde çok değerli bir kaynaktır. Ama büyük bir teessüf hissi ile bildirmek isteriz ki, modern internet döneminde kitap okumak "istemeyen" gençlik, yüksek manevi meziyetlerden yoksun olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. İşte bu anlamda tesadüfi değil ki, bu roman kendi edebi değerine göre dünya dillerine en çok tercüme edilen eser olarak "Guinness rekorlar kitabı" nagirmiştir.

Tolstoy'a göre, ailenin, okulun ve devletin eğitici yöntemleri farklı olsa da, öncelikli amaçları toplum için faydalı insan yetiştirebilmektir. Hem aile hem de toplum için yetişkin insan yetiştirme çocukluktan itibaren başlayan bireysel terbiye ve eğitim basamaklarıyla olur.

Dünya edebiyatında tarihi önem taşıyan "Harp ve sulh" romanının adından da anlaşılacağı gibi, insanlığın evveliyatı "savaş ahlakını", "barış dualarını," kısacası yaşam boyunca davranış farklılıklarını (veya insanlığın doğal haklarını) realist şekilde kendi okuyucularına ulaştırmayı başarmıştır.

Tolstoy, "insanlığın, gençliğin her zaman yanıt aradığı soruları" romanı aracılığıyla okuruna açık bir şekilde yorumlayarak anlatmayı başarmıştır.

Bu soruların cevabına örnek olarak "Eğer beşer hayatı sadece akıl yoluyla idare olunsaydı, o zaman yaşam mümkün olmazdı"

("Harp ve Sulh", IIC. s.277)

"Если допустить, что человеческая жизнь может управляться разумом, то уничтожится возможность жизни." ("Война и мир", т. II, с.271)

"Harp ve sulh "epope romanı düzeyinde, dört yüze yakın karakterin yer aldığı, yüksek tabakadan Rus Çarı, Fransız komutanı, generaller, soylular ve sıradan tehkimli (Çar Rusyasına bağlı) köylülerin hayatını kapsayan eserdir. (Epopé - Konusu, genellikle kahramanlık olan uzun manzumelere verilen isim)

Bizim için daha önemli olan bir meseleye, romanda o dönemin gençliğinin sorunlarına yönelik yazar tutumuna dikkat edelim.

Tolstoy romanda tarif ettiği genç karakterler galerisinde Nataşa Rostova'nın şahsında on altı yaşındaki kızlara mahsus his ve duyguları, AndreyBalkonski'yemahsus yüksek tabakanın kibar düşüncelerini, Pierre Bezuhov'a mahsus ergen, tecrübesiz kişilerin yanlış davranışlarını, Boris-Denisov'a mahsus coşkulu, asker yurtseverliğini, değişiklikleri ve benzeri nitelikleri moralistce yansıtarak, ustalıklı maneviyat değerlendirmeleri yapıyor.(moralist- eylem, davranış ve düşüncelerinde ahlâk kurallarına çok önem veren kimse, ahlak bilimci filozof).

İlginçtir ki, eseri okudukça kendi günümüz gençliğinde aradığımız özellikleri XIX yüzyılda, edebi düzlemde - ailede, toplumda yaşanan ilişkilerde aynen buluyoruz . Gelin, bu doğrultuda edebi genellemelerışığında yukarıda adı geçen kahramanların bazı karakteristik özelliklerine dikkat edelim.

Realist yazar Tolstoy genç Nataşa Rostova'nın şahsında güzel ve şımarık, herkesin dikkatini üzerine çekmeye çalışan, genelde ergenlik çağındakitüm kızlar gibi erkeklerle ilgilenen genç bir rus kızı karakterini canlandırıyor. O, sevmek-sevilmek aşkıyla dünyaya meydan okuyan genç Rus kızlarının genel özelliğini taşıyan kibar bir karakterdir. Kendi geleceğini düşünürken hülyalı maceralara dalan Nataşa, sevgi-aşk dolu bir ömür geçirmek, hayattan ancak böyle zevk alarak yaşamak istiyor.

Nataşa'nı romandaki kızlardan farklı kılan onun doğallığı, yaşına uygun çılgınlığı ve aşık olmak hissinden zevk almak isteğidir. Maddi durumu çok iyi olan biriyle izdivaç yapmak isteyen kızlardan farklı olarak, Nataşa zengin ruhlu birini sevip onunla evlenmek istiyor. Nataşa hayatın tadını çıkarırken, aynı zamanda kendi manevi temizliğini kaybetmekten korkuyor. Gerçi kendi erkek kuzeni (Denisov) ile ilk ilişkilerini kuran kibar Rus kızının "safılığı" sonralar ona pahalıya mal oluyor, sevdiği Andrey'i aniden unutup, anlık fırsatları değerlendiren sapık maceracı AnatolKuragin'le kaçmaya çalışır, fakat Tolstoy "muhafazakar" Anne karakteri sayesinde bu ihane-ti engelliyor.

Aslında Rus milli zemininde kök salan cinsel serbestlik düşüncelerine karşı çıkan yazar, Nataşa'nı sonralar ciddi cezalandırır, felsefi- psikoloji çizgilerle kadın dünyasının manevi gelişmesini takdir ediyor. Ağır yaralı sözlüsünün (AndreyBalkonski) ölüm yatağı yanında nöbet tutan Nataşa şerefsiz ve maceracı davranışlarının affedilmesi için Allah'a dua ederek yakarıyor. Tolstoy Allah'ın lütfu olarak onu kendisi gibi başı çok acılar çekmiş Pierre Bezuhov'la karşılaştırıyor.Pierre Bezuhov ise kendi gençlik hatasının cezası olarak çektiği ızdıraplardankurtulmak istiyor.Merkantil izdivaç sonucunda mutsuz olmaktan başka şansı olmayan rezil olmuş eş (Pierre Bezuhov), hain karısıyla (Elen Kuragin) Nataşa'nı karşılaştırdığında Nataşa'nın masumluluğunu anlıyor.(Merkantil izdivaç- soylu ancak bir soyluya evlenebilir, yani herkes sosyal konumuna göre denk eş seçer)

Yakılmış ve viran edilmiş Moskova'da Napolyon Bonapart'ın işgalci birliklerinin eline geçen Pierre esir Platon Karatayev'le rastlaşır.Zavallı, esir mujik (Çar Rusyasına bağlı köylü) olan Platon, zengin knyaz Pierre'ye"bilgelik" dersi geçer. Esaretten sonra Pierre bambaşka bir insana dönüşür. O, vatanını, ailesini, evlatlarını büyük sevgiyle seven değerli biri olarak karşımıza çıkıyor.

Düşündürücü bir gerçektir ki, Tolstoy kendi mujik kahramanına büyük Yunan filozofu Platon'un adını tesadüfi olarak vermemiştir. Aslında Mujik Platon, tabiri caizse, yazarın büyük ustalıklı kodladığı kont Tolstoy'un kendisi idi. Ait olduğu Hristiyan dininin ötesine çıkmayı başaran, orijinal felsefesi ile tarihi değerlendirmeye çalışan filozof, Tolstoy'un hayata iyimser bakışlarının aslında özeti gibidir.

Tolstoy ruhsal değişim yaşayan genç kahraman karakterlerine ebedi ahlak felsefesini pompalar, aynı zamanda genç okurlarının düşüncelerini doğru yöne yönlendirir, onları "Берегичесть с молодуду!" - "Şerefini gençken koru" mantığıyla değerlendirmeye teşvik eder. Tolstoy için "manevi katarsis" - insanın aile, toplum, devlet, vatan ve nihayet Allah karşısında insanlık vazifesini yerine getirmesi demektir. Tolstoy'a göre vicdan insanı dine, imana davettir. Vicdanın sesi insanı hakka, Allah'a ulaştırır kutsal sestir. Vicdan insanları maneviyatın derinliklerine götüren en güzel doğru yoldur.

"Harp ve Sulh" romanından seçilmiş aforizmalar aracılığıyla modern gençliğin sanal-online merakları bulunan hayatını canlandırmak, onlara bilgelik onuru aşlamak mümkündür:

1. "Kendi evinde mutlu olan, gerçekten mutludur." "Счастлив тот, кто счастлив у себя дома."
2. "Büyük etki gücüne sahip olan fikirler her zaman sade ve yalın olur." "Все мысли, которые имеют огромные последствия, всегда просты."
3. "İnsan kesir gibidir: payda onun kendisi hakkında düşündükleri, suret ise gerçekte kim olduğudur. Payda ne kadar büyükse, kesir o kadar küçüktür." "Человек подобен дроби: в знаменателе, что он о себе думает, в числителе, что он есть на самом деле. Чем больше знаменатель, тем меньше дробь."
4. "Krallar bile tarihin kuludur." "Царь есть раб истории."
5. "Evliliğimiz de ölümümüz gibi olmalıdır - yani başka çıkış yolu olmadığına." "Жениться надо всегда так же, как мы умираем, то есть только тогда, когда не возможно иначе."
6. "Zaman geçer, ama söylenen laf kalır." "Время проходит, но сказанное слово остается."
7. "Mutluluk isteyine ulaşmak değil, aksine ulaştığını istemektir." "Счастье не в том, чтобы сделать всегда что хочешь, а в том, чтобы всегда хотеть того, что делаешь."
8. "İnsanların mutsuzluğu, gerekenleri yapmadıklarından daha fazla gereksiz şeyleri yaptıklarında başlar." "Все бедствия людей происходят не столько от того, что они не сделали того, что нужно, сколько от того, что они делают то, чего не нужно делать."
8. "Hoca için öğretmek ne kadar kolaysa, öğrenci için öğrenmek o kadar zor olur." "Чем легче учить, тем труднее ученику учиться."
9. "Освобождение себя от труда есть преступление." "Kendini çabadan kurtarmak suçtur." (Çalışmamak suçtur)
10. "Bir saatlik sabır yüz yıllık ömre bedeldir." "Часть терпеть, а век жить." (Т. I, с. 50)
11. "Baş ki var, derdi de var olacak" veya "Başın varsa derdin de var." "Рок головы ищет." (Т. С. 50)
12. "Elinde iş yapacak malzemen yoksa, bit bile öldüremezsin." "Без снасти и в шапке будешь." (Т. III, с. 99)
13. "Beklemeyi başaran biri için her şey vaktinde gelir." "Все приходит вовремя для того, кто умеет ждать."
14. "Akıl olayları gruplara ayırır ve sonuçlar çıkarıyor." "Ум-это то, что группирует события и делает выводы, а способность спокойно созерцать ход всех этих событий - воля сильнее ума."

SONUÇ

XIX yüzyılda yazılmış - yani iki yüz yıl öncenin Rus milli - sosyal dava tarzını yansıtan "Harp ve sulh" eseri kendi yazarının dehası sayesinde sadece Rus halkı için değil, diğer halklar için de genel epeodir.

Romanda aydınlatılmış konular, değinilmiş sorunlar kendi benzerlik, aynılık karakteristiğine göre milletinden ve yaşından bağımsız olarak her okuyucu için tanıdık ve yakındır, işte bu özelliklerine göre roman dünya edebiyatı seviyesinde sürekli yüksek değer kazanmıştır.

Kanaatimizce, bu gün de her genç bu eserde kendi hayatından birşeyleri, paralel yönleri bulabilir ve bu da bu romanın her zaman güncelliğini koruyacağından haber verir.

Gerçekten de, ciddi edebiyat insanın manevi gelişimine büyük katkıda bulunuyor. Manevi ihtiyaçların sonsuzluğu modern gençliği klasik eserler okumaya sevk edebilir, gençliğin bitmeyen enerjisiyle ortaya çıkan sonsuz soru ve sorunlara en kısa yanıtlar bulmakta yardımcı olabilir.

Bu bakımdan da, "Harp ve Sulh" gibi klasik eserler ebediyen her genç için oldukça değerli ve düşündürücüdür.

KAYNAKÇA

a. L.N.Tolstoy'un kitabı "Hərbvəsülh", I-IV cildlər, Bakı, Azərnəşr, 1978

b. Diğer kaynaklar

Arif M. « Ədəbi - tənqidiməqalələr» kitabı.Bakı, Azərnəşr, 1958.

<http://www.ihsandurak.com/ozdeyisler.html>

Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М., 1997

Виноградов В.В. О языкеТолстого.

Литературноенаследство. Толстой. М.-Л., 1939

Толстой, ЛевНиколаевич — Википедия

DİNİ İÇERİKLİ ÇOCUK ŞARKI SÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şerife Nihal ZEYBEK*

ÖZET

Çocuk şarkıları, çocuk eğitimi için son derece önemlidir. Sözel olarak verilmek istenen bilgilerin, melodili ve kafiyeli bir şekilde verilmesi çocuklar tarafından mutlulukla kabul edilmekte ve daha kalıcı olmaktadır. Bu nedenle din eğitiminde de şarkılardan istifade edilmek istenmekte; bu amaçla çocuk şarkıları hazırlanmaktadır. Son yıllarda ülkemizde dinî eğitimde mevcut olan yaş sınırının kalkmasından dolayı, çocuklara yönelik din eğitimi faaliyetlerinde gözle görülür bir artış olmuştur. Bu artış, din eğitiminde kullanılacak materyal arayışına sebep olmuştur. Bundan dolayı çocuklara yönelik dinî içerikli şarkı albümlerinde de artış olmuştur. Eğitimciler ve veliler tarafından çocuklara dinletilen/ öğretilen bu şarkılar acaba gerçekten çocuklara yönelik midir? Bu çalışmada bazı çocuk şarkılarının sözleri ele alınacaktır. Şarkı sözleri çocuk edebiyatı bağlamında incelenecektir.

Ele alınan şarkıların çocuk merkezli değil, yetişkin merkezli olarak hazırlandığı görülmüştür. Şarkıların sözleri incelendiğinde çocukların gelişim özelliklerine uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu eserlerle sağlıklı bir din eğitimin verilmesi mümkün görülmemektedir. Bu çalışma ile son derece hassas olmakla beraber ihmal edilen bu konuya dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk şarkısı, çocuk edebiyatı, din eğitimi, pedagoji

Giriş

Çocuk şarkıları, çocuk eğitimi için son derece önemlidir. Çocuklara öğretilmek istenen bilgilerin, melodili ve kafiyeli bir şekilde verilmesi oldukça başarılı bir yöntemdir. Çocuklara özellikle de okulöncesi dönemindekilere, klasik öğretim usulü olarak adlandırılan anlatım(takrir) yöntemi pek hitap etmemektedir. Çünkü okulöncesi çocuğu için en önemli şey, oyun oynamaktır. Çocuklar oyunu, ciddi bir iş olarak görürler, oyun olsun diye oynamazlar. Oyun ile hem beden hem ruh olarak kendilerini ifade eder. (Bilgin, 2004: 147) Eğer bir bilgi oyunun içinde çocuğa verilebiliyorsa, üst düzey bir başarı elde edilmiş olur. Çocuk oyun oynarken farkına varmadan öğrenir böylece maksat hasıl olur. İşte çocuk şarkıları tam burada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü neşeli, hareketli bir şarkıyı söylemek çocuklar için bir nevi oyundur.

Hayatın 2- 12 yaş arasındaki dönemi çocukluk olarak adlandırılır. Araştırmacılar çocukluk dönemini çeşitli bölümlere ayırırlar. Çocukların gelişim aşamalarıyla ilgili farklı yaşlar belirtilmektedir. Çalışmamızda da başvurduğumuz farklı kaynaklarda farklı yaşların zikredildiği görülmektedir. Bunun temel nedeni, çocuklardaki gelişimin kişiden kişiye değişmesidir. Bununla birlikte yaklaşık olarak yakın yaşlar belirtilmektedir. İncelediğimiz şarkıların hedef kitlesini oluşturan çocuklar 'ilk çocukluk' veya 'oyun dönemi' olarak adlandırılan döneme girmektedir. Yaklaşık 2 yaştan başlayarak 8 yaşa kadar süren çağa 'oyun çağı' da denmektedir. (Ay, 2010: 34) Başka kaynaklarda bu dönem 3-6 yaş arası olarak da belirtilmektedir. Bu süreçte oyun çocuk için o derece önemlidir ki bu dönemin isimlendirilmesinde dahi oyun yer almaktadır. Çocuklar oyunla hayatı öğrenirler. Diğer çocuklarla nasıl oynaması gerektiğini, çıkan çatışmaları nasıl çözeceklerini kavramaya çalışırlar. Oyunlar sayesinde girişkenlik becerileri gelişir. (Karaköse, 2012: 33)

* Dr., nihalzeybek@gmail.com

Çocuklar kafiyeli tekerlemeleri, melodilerini kolay söyleyebildikleri şarkıları severler. Kimi zaman ise sözlerine bile dikkat etmeksizin sürekli bu akıcı sözleri mırıldanırlar. Çoğu çocuk tekerlemesinin pek de anlamlı olmamasına rağmen belki de asırla boyu varlığını koruduğunu görürüz. Örnek olarak hepimizin aşına olduğu şu tekerlemeyi verebiliriz: “Çatlak, patlak, yusuvarlak, kremalı börek, sütlü çörek, çek çek amca, burnu kanca...” Pek de manalı görülmeyen bu tekerleme çocuklar tarafından benimsenmektedir. Çünkü böyle bir tekerlemeyi söylemek çocuğu eğlendiren, onun dünyasında oyun olarak kabul gören bir şeydir. Çocukların dünyasına hitap etmesi açısından, bilgi öğretiminde çocuk şarkılarından istifade edilmesi son derece önemlidir. Çünkü çocuklara “Size güzel bir şarkı öğreteceğim!” veya “Haydi hep beraber şarkı söyleyelim!” denildiğinde bunlar, “Şimdi size ders anlatacağım, iyi dinleyin.” teklifinden çok daha cazip gelecektir. Çocuklar şarkıyı öğrenmeyi, söylemeyi memnuniyetle kabul edeceklerdir. Mutlu bir ortamda öğrenilen bilgiler ise sıkıcı bir ortamda öğrenilenlere kıyasla çok daha kalıcı ve bireyin hayatında yön göstericidir. Çocuk şarkılarının etkinliğinin farkında olunması nedeniyle ‘dış fırçalama, sağlıklı beslenme’ gibi çocuklara duyarlılık kazandırılmak istenen alanlarla ilgili pek çok şarkı sözü yazılmış ve bestelenmiştir.

22 Ağustos 1999’da Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP- DSP- MHP koalisyonunda Kur’an kurslarında eğitim almak için 12 yaş sınırı getirilmiştir. Yasa gereği en küçük yaş olarak ancak ilkököl beşinci sınıfı bitiren çocuklara din eğitimi verilmesine müsaade edilmiştir. 8 Nisan 2012 tarihinde ülkemizde dinî eğitimde mevcut olan yaş sınırının kalkmasından dolayı, çocuklara yönelik din eğitimi faaliyetlerinde gözle görülür bir artış olmuştur. Okul öncesi eğitim veren kreş ve anaokulları velilerden gelen yoğun taleple paralel olarak dinî eğitime ağırlık vermeye başlamışlardır. Yasak öncesinde ülkemizde kreş/ anaokulu oranı çok yüksek değildir. Şu an ise ev hanımları dahi çocuklarını 3-4 yaşından itibaren bu kurumlara göndermektedir. Bu bağlamda ‘değerler eğitimi’ olarak adlandırılan ahlak dersleri, temel ibadetler, dua ve sure ezberleri ve elif bâ öğretimi okul öncesi eğitimde yer almaya başlamıştır. Bu eğitimlerin ne kadar çocukların gelişimine uygun olduğu, kullanılan materyallerin durumu ve öğretmenlerin yeterliliği başka bir çalışma konusu olmakla beraber çok eksikler barındırdığı düşünülmektedir.

Ne yazık ki ülkemizde okul öncesi din eğitimi düzenleyen ve denetleyen bir kurum bulunmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı müfredat ve kitaplar bütün özel okullarda geçerlidir ve aynı şekilde özel okullar M.E.B.’in denetimi altındadır. Okulöncesi din eğitimi hususu ise ülkemizde çok yeni bir alan olduğu için henüz bir sisteme sahip değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı ancak 2013- 2014 eğitim öğretim yılında 4-6 yaş grubuna yönelik çocuklar için Kur’an Kursu eğitim faaliyetine başlamıştır. D.İ.B. okulöncesi Kur’an kurslarında kullanılmak üzere müfredat ile öğretici kitabı ve etkinlik kitabı hazırlamıştır. Lakin bu müfredat ve kitaplar sadece Diyanet’e bağlı kurslarda kullanılmaktadır. Diğer okulöncesi kuruluşlar özel yayınevleri tarafından hazırlanan kitapları kullanmaktadır. Bu eserler ise D.İ.B. veya M.E.B. gibi hiçbir kurumun incelemesinden geçmiş değildir. Okul öncesi din eğitimi, çocuğun ömür boyu dinî duygu ve inancını etkileyecek çok hassas bir süreçtir. Lakin bu tabloya göre ülkemizde henüz profesyonellikten çok uzak olduğu görülmektedir.

Okulöncesi din eğitime olan ilgi, din eğitiminde kullanılacak materyal arayışına sebep olmuştur. Bu süreçte çocuklara yönelik hikâye, masal, etkinlik kitaplarının yanı sıra çocuklara yönelik dinî içerikli şarkı albümlerinde de artış olmuştur. Şarkılarla öğretimin kolay ve eğlenceli olması nedeniyle din eğitiminde şarkılardan istifade edilmek istenmekte; bu amaçla çocuk şarkıları hazırlanmaktadır. Eğitmeçiler ve veliler tarafından çocuklara dinletilen/ öğretilen bu şarkılar acaba gerçekten çocuklara yönelik midir? Şarkılar, hedef yaş grubunu oluşturan çocukların psikolojik gelişimine uygun mudur?

Çalışma alanımız edebiyat ve eğitim olduğundan şarkıların müziği değil, sadece sözleri değerlendirilecektir. Çocuk edebiyatını, eğitim bilimleri ve pedagojiden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Dolayısıyla bu alanlardaki kaynaklardan da istifade edilmiştir. Şarkı sözleri, çocuk edebiyatı bağlamında incelenecektir. Çocuk edebiyatı denilince 2- 12 yaş aralığına hitap eden geniş bir aralık söz konusu olmaktadır. Bu yaş aralığındaki bireylerin çok hızlı geliştiği ve değiştiği aşkırdır. Bu nedenle çalışmamızda çocuk edebiyatı, bütün bu yaş grubunu

dahil edecek şekilde değil, sadece incelediğimiz şarkıların hitap ettiği yaş aralığına yönelik ele alınacaktır. Bu da ‘ilk çocukluk’ olarak adlandırılan dönemdir.

Dinî İçerikli Çocuk Şarkı Sözleri Üzerine İnceleme

Bu çalışmada popüler olan iki çocuk şarkısı ele alınacaktır. İnceleyeceğimiz şarkıların ilki ‘Peygamberi Görmek İçin’, ikincisi ise “En Büyük Kim? Allah” şarkısıdır. Bu iki şarkı da ilk dinlenildiğinde çocuklara uygun olduğu izlenimi vermektedir. Şarkıların melodisi, kafiyeli ve akıcı sözleri hızlı benimsenmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda şarkıların çocuklar tarafından seslendirilmesi de ilk etapta oldukça sempatik gelmekte ve çocuklara uygun olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Peki bu şarkılar gerçekten çocuklara ne derece uygun içeriklere sahiptir? Bunu anlamak için şarkıların sözlerine biraz daha yakından bakmak ve üzerinde düşünmek lazımdır. İki şarkıyı tek tek ele alacağız. Öncelikle “Peygamberi görmek için” şarkısının sözlerine bakacağız. Şarkının sözleri bütün olarak şöyledir:

*Peygamberi görmek için
Peygamberi görmek için
Neler, neler, neler
Neler vermezdim*

*Harçlığımın yarısını
Yumurtamın Sarısını
Elmaların irisini
Hayır Hepsini*

*En sevdiğim oyuncağım
En sevdiğim oyuncağım
Uçurtmam, yarış arabam
Güzel bebeğim*

*Sana Canım feda olsun
Sana Canım feda olsun
Gönlümün sultanı
Canım peygamberim*

Bu şarkının sözlerini yazan kimse neyi amaçlamış, nasıl bir duygu ve düşünceyle bu sözleri kaleme almıştır? Anladığımıza göre burada çocuklara hitap eden bir şarkı yazılması hedeflenmiştir. Çocuklarla empati yapılarak onların dünyasına girmeye çalışılmış görünmektedir. Lakin empati kurulma noktasında başarılı olunamamıştır. Empati, ‘Bir kişinin kendisini karşıdaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakmak, o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamak, hissetmek ve bu durumu karşı tarafa iletme sürecidir.’ Burada dikkat edilmesi gereken en temel nokta karşıdaki insanın fenomenolojik alanına girilmesidir. Psikoloji bilimine göre her insanın fenomenolojik alanı vardır. Her insan kendisini, çevresini kendine has bir bakış açısıyla algılar. Eğer bir insanı anlamak istiyorsak, dünyaya onun gözleriyle bakmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmalıyız. (Dökmen, 2001: 135-136) Bu şarkıda çocukların dünyasına ait öğeler sıkça yer almıştır lakin çocukça bir bakış yakalanamamıştır. Aksine tam bir yetişkin olarak hadiselerle yaklaşmıştır. Şarkıyı bölüm bölüm ele alarak inceleyeceğiz.

*Peygamberi görmek için
Peygamberi görmek için
Neler, neler, neler
Neler vermezdim*

Bu şarkıda çocuğa ‘Peygamberi görmek’ gibi son derece soyut olan bir kavramın karşılığında neler vermesi gerektiği salık verilmektedir. Şarkının hedef kitlesi olan ‘ilk çocukluk’ dönemindekiler soyut kavramları anlayamazlar. 4-6 yaş çocukların zekası henüz mücerred (görünmeyen) kavramları anlayacak seviyede gelişmemiştir. (Ay, 2010: 35) İlk çocukluk dönemi 3-6 yaş, ikinci çocukluk dönemi ise 6-12 yaştır. Çocuklar ikinci çocukluk döneminin ilk yıllarında

bile hala somut düşünürler. Soyut kavramları anlamakta ve sembolik düşünmede zorluk çekerler. Ancak 9- 10 yaşından itibaren soyut düşünme yeteneğinde artış olur. (Eden, 2001: 106)

Burada ki ‘Peygamberi görmek’ olarak adlandırılan soyut kavram, yetişkinlerin bile idrak etmekte zorluk çekeceği bir muhtevadadır. İlerleyen mısralarda ise çocukların işi iyice zorlaştırmakta, onlardan çok büyük beklentiler içine girilmektedir. Hem de bu yapılırken çocuk dünyasına girildiği zannedilmektedir:

*Harçlığımın yarısını
Yumurtamın Sarısını
Elmaların irisini
Hayır Hepsini*

*En sevdiğim oyuncağım
En sevdiğim oyuncağım
Uçurtmam, yarış arabam,
Güzel bebeğim*

Belki burada dile getirdiklerimizi kimileri aşırı tepkiler olarak görecektir ama gerçekten çocukların ruh dünyasını tanıyan herkesin bu konuda bize katılacağını düşünmekteyiz. Bu dizeleler ile çocuk tam anlamıyla köşeye sıkıştırılmıştır. Çocuktan hayatında en değer verdiği şeyler istenmektedir. Bunlar ayrıntılarıyla vurgulanarak, çocuk üzerindeki psikolojik baskının şiddeti arttırılmaktadır. Sağlıklı bir çocuğun dünyası, yetişkin dünyasından apayrıdır. Şöyle ki biz yetişkinler için hiçbir maddî değeri olmayan kırık bir oyuncak veya sokakta bulunmuş bir tahta parçası çocuk için son derece değerli olabilir. Onu asla elinden bırakmak istemez hatta gece onunla uyur. Birisi onu elinden almak istese, tüm varlığıyla karşı koyar. Çünkü 2-6 yaşlarındaki çocuklar dünyayı sadece kendi bakımından görmektedir. Ona göre çevresindeki kişiler ve eşyalar onun için yaratılmıştır. Buna egosantrizm denilmektedir. Egosantrizm dönemindeki çocuk, devamlı kendinden bahseder, oyuncaklarını kimseyle paylaşmak istemez. Bu durum bencillik değildir, iyi bir eğitimle kendine ve başkalarına saygı duygusunun gelişmesine imkan sağlar. (Ay, 2010: 62-63) Hal böyleyken çocuktan ‘en sevdiği oyuncağı, uçurtmasını, yarış arabasını, güzel bebeğini’ istemek ve eğer bunları feda ederse sanki manevî bir merteye kazanacağını söylemek ne kadar doğrudur? Bir yetişkin için yarış arabası, güzel bebek basit şeylerdir, adı üzerinde sadece birer oyuncaktır. Ama ya çocuk için? Çocuk için bunlar onun tüm mal varlığıdır, dünyasıdır, en değer verdikleridir! Eğer siz çocuğun değer verdiklerini önemsemezseniz, çocukla iletişim kurmada başarılı olamazsınız.

Şu unutulmamalıdır ki ‘çocuklar için’ başka ‘çocuklarla ilgili’ başkadır. Çocuk şarkılarının sözünü yazmak ayrı bir uzmanlık işidir. Hitap ettiği yaş grubunun psikolojik özelliklerinden tutun da içinde yaşadıkları toplumun sosyal ve kültürel yapısına kadar konuda birçok konuda bilgi sahibi olmayı gerektirir. (Şenay, 1992: 269)

Şimdi hadiseye yetişkinler penceresinden bakalım. Böyle bir yetişkin ilahisi olamaz mı? Olabilir elbette. Çünkü yetişkinler, iş ciddiye varınca bazı şeyleri yapmaktan aniden vazgeçseler de, öncesinde vaatlerde bulunabilirler. Abartılı sözler söylemek, yapamayacakları şeyleri yapacakmış gibi ifade etmek yetişkin dünyasında sıkça rastlanılan durumlardandır. Dolayısıyla bu, onların ruh dünyasını fazla etkilemez. Ama okulöncesi çocuklarında yapmayacağı şeyleri dile getirme yoktur. Çocuklar nettir. Şarkıda eğer ki elmaların irisini vereceğim diyorsa, o verilecektir. Çocuk buradaki her bir kelimeyi ciddiye alır, emir telakki eder. Çünkü onlar her şeyi olduğu gibi kabul ederler. Çocukların mecazî kavramları nasıl anladıkları hakkında yapılmış bir çalışmada çocuklara bazı kelimelerin anlamları sorulmuştur. Örneğin çocuklar ‘yumuşakbaşlı’ kelimesinin anlamı için ‘pamuk’, ‘yastık’, ‘saçı yumuşak’ cevaplarını; ‘açıkgöz’ kelimesinin anlamı için ‘uyanmak’, ‘hep açık tutan göz’, ‘uyusalar bile gözleri hep açıktır’ cevaplarını vermişlerdir. (Mağden; Gündoğan, 2009: 11-12)

Çocuklar mecazî ve soyut kelimeleri anlayamayacağı için şarkının sözlerini ciddiye alacaklardır. Bu durumda da çocuk, kolay kolay arabasından, bebeğinden vazgeçemeyeceği için kendini suçlu hissedecektir. Çocuklardan bir şey yapmalarını isterken, makul taleplerde bulunmak gerekir. Bazen çocuktan beklenen görev onun takvim yaşına ve gelişim dönemine uygun

olmamaktadır. Kas gücünü ve psikolojik durumunu zorlayabilmektedir. Bu beklentiler çocuğun strese girmesine ve beklentileri yerine getirememesi sonucu özgüven zedelenmesine neden olmaktadır. ‘Ben yapamıyorum’ diye düşünen çocuk kendini suçlu hissetmektedir. Bazen de bu aşırı beklentiler çocuğu yalan söylemeye itebilir. (Aydın, 2007: 172,173) Şarkıdaki beklentiği yerine getirmeyen çocuk ailesinin, öğretmeninin nazarında kendisini kötü çocuk kabul edecektir. Bu masum şarkının karşısında çocuğun düştüğü durum ne üzücüdür. Arabasını verse bir türlü vermese bir türüdür.

İlk çocukluk dönemindeki çocuk soyut bir kavram için, elindeki somut şeyleri feda edemez. Şarkıda mana olarak yaklaşık şöyle denilmektedir: “Bana oyuncağını ver sana Allah’ın rızasını vereyim?” Bu öneriyi kabul edecek bir çocuk tanıyor musunuz? Çocuklar basit düşünür. Eğer Peygamberi görmek için bunları vermesi gerekiyorsa, Peygamberi görmek iyi bir şey değildir. Çünkü ondan yarış arabasını, bebeğini feda etmesi beklenmektedir. Bu durumda çocuk zihninde, oyuncaklar ‘olumlu, sevilen’ taraf; peygamberi görmek ise ‘olumsuz, sevilmeyen’ taraf olarak yer alır.

Hristiyan dünyası çocuklara dinlerini sevdirmek, onların gönlüne hitap etmek için ‘noel baba’ figürünü başarıyla kullanmaktadır. Noel baba, çocuklara oyuncaklar getiren, sevimli bir dede şeklinde sunulmaktadır. Bu imaj, her türlü medya faaliyetleri, alışveriş sektörü, okullar ve aileler tarafından desteklenmektedir. Böylece ‘hediye oyuncak dağıtan noel baba’ ile çocuklara dinî bir bayram olan noel ve dinî bir kişilik olan aziz Nikola (Nicholaos) sevdirmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu şarkıda ise çocuklara yönelik tam tersi bir tutumun yer aldığı görülmektedir. Hz. Peygamberin “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.” hadis-i şerifi özellikle çocuk din eğitimi hususunda bizim için temel ilke olmalıdır. (Buhari, İlim: 11)

Eğitim bilimlerinde, öğrenme genelde bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere üç alana bölünür. Bilişsel öğrenme, zihinsel etkinliklerin ağırlıkta olduğu bilgiyi tanıma, hatırlama, onun üzerinde işlem yapma gibi davranışları kapsar. Duyuşsal öğrenme, bir nesne veya olaya karşı ilgi, tutum ve duygu geliştirme davranış eğilimlerini içerir. Psikomotor öğrenme ise belirli fiziksel hareketlerin doğru, hızlı yapılmasını amaçlar. (Yalın, 2004 :27-29) Din eğitiminin özellikle itikat kısmı, duyuşsal öğrenmenin kapsamına girer. İman esaslarının öğretiminde amaç, çocukların bunlara ilgi duyması, bunları benimsemesi ve sevmesidir. Bu da ancak çocukların duygu dünyasına hitap edilerek, onların gönlüne girilerek sağlanır.

*Sana Canım feda olsun
Sana Canım feda olsun
Gönlümün sultanı
Canım peygamberim*

Bu dizeler ise ‘Canım feda olsun’, ‘Gönlümün sultanı’ gibi çocuğun anlayamayacağı derecede soyut ifadeler taşımaktadır. Bununla birlikte çocuk anlamını kavrayamasa bile, okulöncesi dönemde bazı dinî duygu ve düşüncelerin telkin edilmesi kabul gören bir yaklaşımdır. Bireyin çocukluk döneminde aldığı dini telkinler, hayatı boyunca onun yaşamında derin izler bırakır. Çocuğun karakterinin tohumları ilk çocukluk yıllarında atılmaktadır. (Tavukcuoğlu, 2002: 58)

Dolayısıyla bu dörtlüğün sorun teşkil etmediği düşünülmektedir.

Şarkının mana yönüyle ilgili değerlendirmelerin yanı sıra bir de dil yönünden bakalım:

*Peygamberi görmek için
Peygamberi görmek için
Neler, neler, neler
Neler vermezdim*

Bu dizeler şekil yönünden hatalar barındırmaktadır. Çocuklar deyim ve atasözlerinin çoğunu anlayamazlar. Çünkü soyut düşünme becerileri ve dili kullanma kabiliyetleri henüz onları kavrayacak düzeye gelmemiştir. Dolayısıyla buradaki ‘neler neler vermezdim’ ibaresini olumlu değil olumsuz olarak anlarlar. Buradaki mecazi anlamdan bihaber olarak ‘vermezdim’ şeklinde

anlarlar. Bu durumda en azından çocuk yukarıda bahsedilen sıkıntıları yaşamamış, oyuncakları ile ‘peygamberi görmek’ arasındaki ikileme düşmemiş olur. Çünkü şarkıyı şöyle anlar: “Peygamberi görmek için neler neler vermezdim. Harçlığım yarısını vermem. Yumurtanın sarısını vermem. Elmaları vermem.” Şarkının sözleri çocuk dünyasında böyle karşılık bulur.

Bu şarkı ilk duyduğumdan beri dikkatimi çekmiş ve bazı eksiklikleri fark etmiştim. Buna rağmen sırf melodisi güzel diye o zamanlar üç buçuk yaşında olan oğluma şarkıyı söyledim. Birkaç gün sonra oğlumun kendi kendine şöyle mırıldandığını duydum: “Peygamberi görmek için hiçbir şey vermem. Hepsi benim”. Böylelikle şarkı hakkındaki tespitlerimin doğruluğuna emin oldum ve bu konuyu işlemeye karar verdim.

Bu şarkıda yetişkinler çocuklardan duymak istediklerini onlara söyletmektedir. Yetişkinler, çocuğun bunu söylerken nasıl bir halet-i ruhiye içinde olacağını hesaba katmamaktadır. Onlar aslında kendilerini memnun etmek için bu şarkıları çocuklara söyletmektedir. Çocukların çoğu ise böyle durumlarda duygularını ifade etmemekte veya edememektedir. Bu yazıyı çocuklar adına kaleme aldığımı belirtmek isterim. ‘Onlar için’ bir şeyler meydana getiriyorsak, ‘onların iyiliği’ için çabalıyorsak eğer bu, ‘onlara rağmen’ olmamalıdır. Çocukla çocuk olarak, onların yanında yer alarak da bu hedeflere ulaşmak mümkündür.

İkinci olarak ele alacağımız şarkı, ‘En büyük kim? Allah’ adlı şarkıdır. Şarkının bütün sözleri şöyledir:

*Hakkı bilmez vah vah!
Cimri vermez vah vah!
Sözde durmaz vah vah!
Bakar görmez vah vah!
Cennet ucuz değil vallah!*

*En büyük kim? Allah.
En güzel kim? Allah.
Esirgeyen Allah.
Bağışlayan Allah.*

*Hakka uymaz vah vah!
Yerde doymaz vah vah!
Komşu bilmez vah vah!
Sanki ölmez vah vah!
Sende öleceksin vallah!*

*En büyük kim? Allah.
En güzel kim? Allah.
Esirgeyen Allah.
Bağışlayan Allah.*

*Haktan korkmaz vah vah!
Bencil sevmez vah vah!
Vurdum duymaz vah vah!
Sanki bilmez vah vah!
Hakka sual vardır vallah!*

Bu şarkının nakarat kısmı ile diğer dörtlükleri arasında manâ ve hedef kitle açısından büyük farklılık vardır. Nakarat bölümü çocuklara hitap etmekte ve Allah’ın büyüklüğünü, rahmetini olumlu şekilde vurgulamaktadır.

Diğer dörtlüklerde ise gafil, günahkâr insan vasıfları sayılmaktadır. Bu dizeler ancak yetişkinlere hitap eden bir eserde yer alabilir. Çünkü çocuk eğitiminde asıl olan iyi olanı, güzel olanı anlatarak çocukları buna teşvik etmektir. Ayrıca burada zikredilen ‘hakkı bilmek, Haktan korkmak, vurdum duymaz olmak’ gibi vasıflar tamamıyla yetişkinleri ilgilendirmektedir. Bu ifadeler çocukların dünyasında yer almamaktadır. Ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuk için bu ifadelerlerin kullanılması dinen de uygun değildir. Çünkü akıl-baliğ olmayan bir kimse henüz

bunlardan sorumlu değildir. ‘Sözde durmaz, bakar görmez, vurdum duymaz’ ifadeleri mecâzî anlam taşımaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi çocuklar, bu deyimleri ve mecâzî sözleri anlamakta zorluk çekeceklerdir. (Mağden; Gündoğan, 2009: 11-12)

Böyle neşeli besteye sahip bir çocuk şarkısında ‘Sen de öleceksin vallah’ gibi bir dizenin nasıl yer aldığını anlamak zordur. Sevinçle zıplayarak şarkıya eşlik eden çocuklara belki de en son söylenecek söz budur. Acaba bu dizayla ne murat edilmiştir? Çocuklar dünyalık heveslere kapılmasın, ölümü düşünerek hal ve hareketlerine dikkat etsinler diye mi düşünülmüştür? Görüldüğü gibi burada tamamen yetişkin bakış açısı yer almaktadır. Bu şarkının mana yönünden çocuklara uygun olmadığı aşıkardır. Dizeleri tek tek açıklamaya gerek görülmemektedir.

Şu hususa özellikle dikkat çekmek istiyoruz ki; söz konusu şarkıların kafiyeleleri, tekerleme tarzı söyleniş, melodisi, müzikal anlamda kalitesi oldukça başarılıdır. Bu denli emek verilmiş eserlerin, bu derece hatalar barındırması ise düşündürücüdür. Bu alanla profesyonel anlamda uğraşanların, yapımcıların çok daha dikkatli davranması gerekmektedir. Çocuk edebiyatı, eğitimi ve psikolojisi alanında uzmanlaşmış kimselerle çalışmalı en azından danışmanlık hizmeti almalıdır. Yoksa ‘kaş yapayım derken göz çıkarmak’ tabirinin geleceğimiz olan çocuklarımız üzerinde gerçekleştiğini üzülenek izleriz.

Gerekli hassasiyetlere dikkat edilmeden verilen din eğitimi ‘yarım hoca dinden eder’ misali son derece zararlıdır. Bunun yerine hiç din eğitimi verilmemesi daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü yanlış yaklaşımlar sonucu çocuğun erken yaşlarda dine karşı geliştirdiği olumsuz duygu ve tutumlar ne yazık ki ömür boyu onu etkileyecektir. Çocuklara yönelik yapılan yayın faaliyetleri asla hafife alınmamalıdır. Yetişkinlere yönelik faaliyetlere nazaran çok daha mesuliyet gerektirdiği zira söylenen her sözün çocukların zihnine kazındığı unutulmamalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada ilk çocukluk dönemindeki çocuklara hitap eden iki çocuk şarkısının sözleri incelenmiştir. Şarkı sözlerinin çocukların gelişim özelliklerine ve ruh dünyalarına uygunlukları çocuk edebiyatı bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu şarkıların çocuk merkezli değil, yetişkin bakışıyla kaleme alındığı ve çocukların gelişim özelliklerine uygun olmadığı tespit edilmiştir. Çocuklara yönelik yapılan çalışmalar basit görülmemel, bu alanın uzmanlarından profesyonel anlamda destek alınmalıdır. Bu ihmal edildiği takdirde çocuklara sağlıklı bir din eğitiminin verilmesi mümkün görülmemekte ve geleceğe yönelik telafisi zor belki de imkânsız hasarlara sebep olunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ay, Mehmet Emin Ay (2010). Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?, İstanbul: Timaş Yay.
- Aydın, Mehmet Zeki (2007). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Ankara: Nobel Yay.
- Bilgin, Beyza (2004). *İslam ve Çocuk*, Ankara: D.İ.B. Yay.
- Dökmen, Üstün (2003). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yay.
- Eden, Münire (2001). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, İstanbul: Alkım Yay.
- Karaköse, Şaban (2012). *Çocukluk Dönemi Din Öğretimi, Etkili Din Öğretimi Kitabı*, İstanbul: TİDEF Yay.
- Mağden, Duyan; Gündoğan, Aysun (2009). 5-6 ve 7 Yaşındaki Çocukların Mecazi Kavramlarını Anlamalarının İncelenmesi, *Aile ve Toplum Dergisi*, S.18, C.5.
- Şenay, Taner (1992). Çocuk İlahileri, *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 4,
- Tavukcuoğlu, Mustafa (2002). Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14.
- Yalın, Halil İbrahim (2004). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Nobel Yay.

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ÇOCUK ŞİİRİ

Dilara ALİYEVA *

ÖZET

Örneklerine Sözlü Halk Yaradıcılığında rastladığımız ninniler, oxşamalar, türküler, masal ve destanlar genellikle edebiyatın dahil çocuk edebiyatının esasını, onun ilk temel tabakalarını oluşturur. Dünya halklarının, aynı zamanda Azerbaycan edebiyatı klasiklerinin birçoğu çocuklar için ve çocuklar hakkında yazılmış eserlere kendi yaradıcılıqlarında özel bir yer ayırmış, edebiyatın bu alanına özel ilgi ve sevgiyle yanaşmışlar.

Yeniyetme gençler ve çocuklar için oluşturulan eserlerine, janrda olursa olsun edebiyatın çok önemli bir parçası olarak yaş, estetik zevk ve bilgi düzeyi farklı olan binlerce yeni nesil tarafından okunur. Çocuk ve gençlerin bakış açısının şekillenmesinde, ilgi dairesinin genişlemesinde, ahlak ve manevi terbiyesinde, bu edebiyatın da dahil olmak üzere çocuk şiirinin rolü inkaredilmezdir.

SSCB adlı imparatorluğun çöküşü ile ilgili olarak, Azerbaycan'ın edebi hayatında yaşanan köklü değişiklikler kendini çok belirgin şekilde çocuk şiirinde de gösteriyordu. Malumdur ki, toplumumuzda milli hislerin oynaması, milli düşüncenin, devlet bilincinin yükselişi, yüksek seviyeye çıkması çocuk edebiyatının da gelişmesine kendi katkısını göstermiştir.

Araştırmanın nesnesini, özellikle 90'lı yıllardan bugüne kadar çocuk şiiri - kitap ve ders kitabı, gazete ve dergilerdeki şiirleri oluşturuyor. Aynı zamanda bu alana ayrılmış, modern dünya edebiyatı örneklerini de araştırmaya dahil edilmiş, belirli karşılaştırmalar yapılmıştır.

Tahlile dahil edilmiş çocuk şairlerinin: Xalil Rza Uultürk, İlyas Tapdıq, Ejder Ferzeli, Refik Yusifoğlu, Mahire Eliyanlı vb. Yaradıcılığı üzerinden incelemeler yapılmıştır. Çağdaş Azerbaycan çocuk şiiri XX yüzyılın 90'lı yıllarından sonra yeni bir aşamaya giriyor. Incelediğimiz araştırma 90'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan Azerbaycan çocuk şiiri hem fikir, içerik, hem de şiirsel formaca bundan önceki dönemin çocuk edebiyatından farklılığını söylemeye izin veriyor.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan çocuk şiiri, 90'lı yıllar, çağdaş şairler

Azerbaycan'da çocuk edebiyatı bütün olarak bu edebiyatın kendisi kadar eski bir tarihe sahiptir. İlk örneklerine Sözlü Halk Yaradıcılığında rastladığımız ninniler, oxşamalar, türküler, masal ve destanlar genellikle edebiyatın dahil çocuk edebiyatının esasını, onun ilk temel tabakalarını oluşturur. Dünya halklarının, aynı zamanda Azerbaycan edebiyatı klasiklerinin birçoğu çocuklar için ve çocuklar hakkında yazılmış eserlere kendi yaradıcılıqlarında özel bir yer ayırmış, edebiyatın bu alanına özel ilgi ve sevgiyle yanaşmışlar.

Yeniyetme gençler ve çocuklar için oluşturulan eserlerine, janrda olursa olsun edebiyatın çok önemli bir parçası olarak yaş, estetik zevk ve bilgi düzeyi farklı olan binlerce yeni nesil tarafından okunur. Çocuk ve gençlerin bakış açısının şekillenmesinde, ilgi dairesinin genişlemesinde, ahlak ve manevi terbiyesinde, bu edebiyatın da dahil olmak üzere çocuk şiirinin rolü inkaredilmezdir.

SSCB adlı imparatorluğun çöküşü ile ilgili olarak, Azerbaycan'ın edebi hayatında yaşanan köklü değişiklikler kendini çok belirgin şekilde çocuk şiirinde de gösteriyordu.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Araştırmacı. aliyeva.dilara724@yandex.ru

Malumdur ki, toplumumuzda milli hislerin oynaması, milli düşüncenin, devlet bilincinin yükselişi, yüksek seviyeye çıkması çocuk edebiyatının da gelişmesine kendi katkısını göstermiştir.

Bilindiği gibi, Azerbaycan çocuk edebiyatı uzun bir tarihsel dönemde şiirin üstünlüğü ortamında gelişmiştir. Çocuk nesri gereğince popüler olmamış, hep şiirden geri kalmıştır. Tesadüfi değildir ki, çocuk edebiyatı sorunlarına ilişkin son elli yılda yapılan tüm konferans ve toplantılarda çocuk edebiyatına tutum hiç de kesin olmamıştır.

90'lı yıllardan başlayarak Azerbaycan çocuk şiirinde en çok işlenen aşağıdaki konular dikkati çekmektedir: vatan ve vatanseverlik konuları; doğa ve çocuk zevkinin gelişmesine hizmet eden konular; manevi-ahlaki değerler ve eğitici konular. Çocuk edebiyatında vatanseverlik eğitimi en önemli rol oynaması ve bu alanda kalem sahiplerinin olanakları daha geniştir. İşte bu açıdan da, bu konu güncelliğini kaybetmemiştir.

90'lı yıllarda Azerbaycan çocuk edebiyatında fikri-estetik tarafları, yönleri ile ortaya çıkan Vatan ve vatanseverlik konusu ilgi çekiyor. Bu esasen, 90'lı yıllarda ülkenin sosyo-politik hayatında, toplumun yenilenmesinde kendini gösteren ulusal hareketle ilgilidir. "Vatan ve vatanseverlik" konusu ister istemez Azerbaycan ideolojisinin temel ilkeleri ile ilgilidir. Bu nedenle, bu ideolojinin bugünkü realiteyle ilgili olumlu özelliğinin yanı sıra, bazı sorunları da "Vatan ve vatanseverlik" konusunda hem doğrudan, hem de dolaylı olarak ifade edilir.

Çağdaş Azerbaycan çocuk edebiyatında "Vatan ve vatanseverlik" konusu Halil Rza Ulutürk Teymur Elçin, Xanımana Alibeyli, İlyas Tapdık, Hikmet Ziya, Mestan Aliyev (Güner), Tevfik Mütellibov, Fikret Sadık, Mehmet Aslan, Mehmet Namaz, R.Yusifoglunun şiirlerinde kendi sanatsal çözümünü bulmuştur.

Örneğin, kendi yaratıcılığı ve niteliği itibarı ile politik-ideolojik meselelerden, esasen, kenar duran, yaratıcılığında zengin folklor motifleri ve halk ifade tarzından geniş kullanan İlyas Tapdığın "Azerbaycan" şiiri bu açıdan tipiktir:

Yayılbıdır eldən-elə
Xoş xəbərin, Azərbaycan!
Fərəhlidir hər axşamın,
Hər səhərin, Azərbaycan!
Hər bucağın bar-bəhrədir,
Elin-oban bəxtəvərdir,
Şirinlikdə qənd-şəkərdir
Üzümlərin, Azərbaycan!
Tərlənin qəlbi tərlən,
Sərdarının işi-dastan,
Qoy var olsun hər bir zaman
Xoş günlərin, Azərbaycan! (1, 54)

Görüldüğü gibi, burada sohbet eski, zengin kültüre sahip bağımsız Azerbaycandan gidiyor.

Azerbaycan Çocuk kitaplarının tarihinde doğa konusu yeterince eski, geniş ifade olanaklarına sahiptir. Öyle ki, Azerbaycan çocuk şiiri doğa tasvirleri ile zengindir. Mirvarid Dilbazi, Ahmet Cemil, Tevfik Mahmud, Zeynal Cabbarzadə, Xanımana Alibeyli, Mehmet Namaz ve diğerleri çocuk şiirine güzel doğa tasvirleri getirmişlerdir. Hiç kuşkusuz, doğa konusunun Azerbaycan çocuk edebiyatında bu tür geniş konuma sahip olması Azerbaycan doğasının kendisinin relyefcə güzelliği, harmonik düzeni, eşsiz zenginliği ile ilgilidir. Edebiyat tarihinde öyle konular vardır ki, bütün asrlar boyu sanat eserlerine ölümsüzlük ve evrensen kalite veriyor. Şiirde doğa konusu böyle özellik taşıyor. Doğayı "insanın manevi istinadgahı, hep yöneldiği mekân, doğa konulu şiiri ise "hümanizmin ve vatandaşlığına tezahür ettiği ve belirtildiği sözler olarak karakterize edenler muhakkak ki, tamamen doğru buluyorlar. Doğa konusu çocuk şiirinin ruhuna hopduqda ise bu tür özellik daha büyük dolgunluk kazanır. Çünkü,

çocukların insancıl ve hayata güven ruhunda, zarif ve ince hislerle terbiye edilmesi için onların doğayı sevmesi, anlaması özellikle önemlidir .

Azerbaycan şiirinde, genellikle, edebiyatın her türü ve türlerde manevi-ahlaki değerler ve terbiye konusu hep önde olmuştur. Bu özellik Azerbaycan çocuk edebiyatı ve onun bir parçası olan çocuk şiirinde de geçerlidir. Manevi-ahlaki konu, adından da anlaşılacağı gibi, oldukça karmaşık içeriğe sahiptir. Buraya genç neslin yetiştirilmesi için gerekli olan emeğe sevgi, dostluğa sadakat, ana-babaya şefkat, büyüklere saygı vb. gibi konuları içermektedir.

Büyük Azerbaycan şairi S.Vurğun 1944 yılında yazdığı "balalarımız için güzel eserler yaratalım" adlı bilimsel-teorik makalesinde kesinlikle bildirirdi ki, çocuklarla, kelimenin olumsuz anlamında, çocuk gibi değil, insan gibi davranmak gerekiyor. O, "çocuklar da insandır" sözünü söylemiştir. (2, 17)

Her halkın maneviyatı, manevi-ahlaki karakteri uzun süren geliştirme, karmaşık sosyal ve siyasi gelişim sürecinde müeyyenleşiyor. Azerbaycan halkı da bu açıdan istisna teşkil etmiyor. Halkımızın meneviyyatında aşağıdaki üç temel kültürel-dünyagörüş seviyesini gözlemlemek mümkündür: 1) eski Türk, 2) Müslüman, 3) modern dünya. Belli ki, Azerbaycan halkı kendi kökeni itibariyle oğuz Türkleri grubuna mensuptur ve her bir Azerbaycanlı mensup olduğu halkın kökeni konusunda, net bir fikre sahiptir. Onların etnososial, kültürel-manevi diferensiasiyası, modern Türk halkları hakkında belli bilgiye yiyelenmelidir. Bu oluşumu ise çocuk yaşlarından başlanmalıdır. Eski Türk folklorunun süjetleri, motifleri modern Azerbaycan çocuk poeziyasına, gerekli zenginlikle, bollukla sadece son yıllarda dahil olmaya başlamıştır. M.Dilbazinin "Oduncu", M.Seyidzadənin "Kel Samet", "Sihirli nar", M.Gülgünün "Sen ne güclüsün", Ə.Əlibəylinin "Kurtun masalı", H.Ziyanın "Horoz masalı", X.Əlibəylinin "Çalışmayan dişləməz ", F.Sadığın "Cüce nereye gitmişti " vb. eserleri söylediklerimiz kanıtıdır. Bugün de folklor malzemeleri modern çocuk şiir için önemli fikri-estetik kaynak olmak üzere devam ediyor. Folkloardan çocuk edebiyatına gelen konular içerisinde manevi-ahlaki konu hakimdir. Çünkü folklor her halkın temel moral kaynaklarından, ahlak kaynaklarından biri, belki de, birincisidir. "Alp Er Tonga", "Oğuz Hakan" "Boz kurt", "Ergenekon", "Göç", "Yaratılış", vb. eski Türk destanları, "Oğuzname" lerde bu açıdan çok zengin materyale rastlıyoruz. Kanaatimizce, bu malzeme çocuk poeziyasına daha tutarlı, daha cesur bir şekilde getirilmelidir. Eski Türklerin, ortaçağ Türklerinin manevi idealleri onların varislerine gereğince ulaştırılmalıdır.

Azerbaycan çocukları bilmelidirler ki, Türkçülük Azerbaycan kültüründe, meneviyyatında kendisini hem diaxronik (tarihi), hem de senkron (modern) şekilde gösterir, yani, bir yandan eski tarihi kökümüzə, mənşəyimizə görə biz Türüksə, digər taraftan çağdaş Türk halklarından biriyiz.

Azerbaycan ahlakın ikinci önemli düzeyde islam dini, islam değerleri, bakış açısı ile ilgilidir. 80'li yılların ortalarına kadar Azerbaycan çocuk şiiri baskılar yoluyla bu değerlerden, bu bakış açısından vazgeçmişti. Son zamanlarda ise Azerbaycan'da sadece yetişkinler, hatta çocuklar ve gençler arasında da islama büyük ilgi dikkat çekiyor. Bu ilgi sadece Azerbaycan'ı değil, tüm dünyayı kapsamaktadır.

Böylelikle çağdaş Azerbaycan çocuk şiiri XX yüzyılın 90'lı yıllarından sonra yeni bir aşamaya giriyor. İncelediğimiz araştırma 90'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan Azerbaycan çocuk şiiri hem fikir, içerik, hem de şiirsel formaca bundan önceki dönemin çocuk edebiyatından farklılığını söylemeye izin veriyor..

KAYNAKÇA

"Azərbaycan" dergisi, VII sayı, Bakü, 1944

İlyas Tapdik. Seçilmiş eserleri, Bakü, Yazıcı, 1995

ÇOCUK KİTAPLARININ AZERBAYCAN OKULLARINDA ÖĞRETİMİ

Nurane ELİYEVA*

ÖZET

Her bir halkın edebiyatı onun sanat kültürünün önemli bir parçasıdır. Edebiyat insanı zenginleştiren araçtır. Edebiyatın bir alanı olan çocuk edebiyatının da temeli çocuk folkloruna dayanıyor. Aşağı sınıflardan öğrenciler hayli sanatsal eserler - efsane, masal, destan, bilmece vb. ile tanıştı. Bu eserler insanın hayatı, onun arzu ve düşünceleri, hem de doğa, hayvanlar, kuşlar alemi hakkında tasavvuru daha da genişletir. Vatan, tabiat, halkımıza özgü olan manevi değerler, çocukların hayatı, kaderi vb. konularda eserlerin orta okullarda öğretilmesi öğrencilerin eserin janrını, konusunu, ondaki başlıca fikri-düşünceyi, kahramanların karakterini açmak beceriklerine yiyelenmesine yardımcı olur. Abbas Sehhet, Abdullah Saik, Mirze Elekber Sabir gibi sanatkarlar kendi eserleri ile çocuk edebiyatını zenginleştirdiler. A.Şaik'in "Çocuk gözlüğü", "Gülizar", "Yaz günleri" vs. gibi eserleri güzel incilerdendir.

Azerbaycan'ın halk şairi S.Vurğun demiştir: "Biz çocuklar için yazdığımız insanla konuştuğumuzu, çocuklar için yazdığımız zaman insan için yazdığımızı unutmamalıyız.

Okulda okutulan konuları birkaç gruba bölünebilir.

I. Vatan sevgisi, kahramanlık sayfaları:

S.Vurğun'un popüler, diller ezberi olan "Azerbaycan" şiiri halk şarkısına çevrilerek Ana yurdu öğrencilere sevdirdi. Halil Rıza Ulutürk "O sahilde, bu sahilde" şiiri ile ikiye bölünmüş Azerbaycan'ın ve ne zamansa yine bütövləşəcəyi inancı ile çocukların kalbinde bütün Azerbaycan güvenini yaratır. Neriman Hesenzenin "Özgürlük Marşı" şiirinde tek Vatanın özgürlük marşı olarak çocukların belleğinde kalmanı istiyor. Mehdi Hüseyin'in "ateşli kılıç", Mirze İbrahimovun "Özgür", Zahid Halil'in "Sonunucu kurşun", Mikail Rzaquluzadenin "Babek'in andı" eserlerinde özgürlük mücadelesi göz önüne çıkarılır. B.Vahazadenin "Sivil" şiirinde öğrencileri vatani sevmek, onu gelecek nesillere ulaştırmak işleniyor.

II. Manevi değerler, hep yaşar himkətlər. Abbasqulu ağa Bakıxanov

"Himkətin fazileti", Fikret Koca "Annenin sözleri", A.Şaiqin "Asil Bahtiyar" vb. gibi eserler öğrencilere iyiliği, gerçeğe sadık kalmak, soykökəbağlılıq, eməğin insan için faydası, tembellik, anneye sevgi gibi nitelikleri öğrencilerin kalbine hopdurur.

III. Doğma ana dilim. Öncelikle Ana dilinin her şeyden önemli

olduğunu öğrencilere açıklıyoruz. Çünkü dil olmasa Vatan de olmaz. Birçok senetkarlarımız eserleri ile dilin temizliğini korumaya ve aynı zamanda dil mevcut ise, özgürlük de var fikrini bir slogan gibi attılar. B.Vahabzade'nin "Latin dili", Halil Rıza Ulutürkün "Benim dilim" şiirlerini vb.

IV. Çocuk alemi, çocuklar kaderi.

Axundov "Nureddin", "Karaca kız", A.Şaikin "Murad", Ə.Məmmədخانlının "Altın tomurcuk", E.Hüseynbəylinin "Torun", Mir Celal'in "Bahar" gibi eserlerde insan kaderi. Çocukların acı kaderi, ağır çocuk eməği dahil iyilik, şefkat gibi özellikler ön plana çıkarılır.

V. Doğaya vurğunluq, doğaya özen.

M.Müşfiqin "Yağmur yağarken", A.Ələsgərin "Dağlar", "Yaylaq", B.Hesenov "İki yavru", Aliəğa Kürçaylı "Kırlangıç", İ.Efendiyev "Kentten gelen avcı", Hüseyin Arif "yeşil ışık", Mehmet Araz "Kırlangıç",

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Edebiyat Enstitüsü. nurane.eliyeva.1989@mail.ru

E.Əfəndiyev "İki kız ve civciv" gibi eserlerde doğma ana doğanın güzelliğini, zenginliğini çocuk beynine hopdururlar. A.Şaik'in "Göç" hikayesinde Vatanın güzelliğini, doğanın füsunkarlığını portre ustası gibi çocuklara ulaştırıyor.

Çocuk edebiyatının hem de dünya çocuk edebiyatından seçmeler de süslüyor. Türk sanatkarı Namık Kemal "Vatandır" şiirinde vatana sevgi, Ç. Aytmatovun "Yüzyıldan uzun gün" eserinde manevi değerler, "Manqurt" eserinde soykökə bağlılık, savaşa nefret, E. Hemenqueyin "İhtiyar ve deniz" eserinde irade, zəhmətkeşlik, L. Tolstoyun "Hacı Murat" povestinde Kafkas halklarının kaderi, O.Ş. Gökyay'ın "Bu vatan kimin" şiirinde milletin mert oğullarının mübarizliyi gibi fikirler aşılanır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk folkloru, çocuke debiyatı, öğretim

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim-terbiyenin yenileşmesi, Türkçülük, islamçılık, çağdaşlık bayrağı altında yeni içerik taşımaları gerektirir. Bu bakımdan yeni insanın kişiliğinin şekillenmesinde zengin ve asırlık tarihe sahip Azerbaycan edebiyatının çok önemli rolü vardır. Her bir halkın edebiyatı onun kültürünün önemli bir parçasıdır. Edebiyat ve onun bir kolu olan çocuk edebiyatı insanı zenginleştiren, eğiten bir araçtır. Edebiyatın kendisi gibi çocuk edebiyatının da temeli folklorla dayanıyor. Sözlü halk edebiyatının tarihi çok eskidir ve yazı yaranmamışdan önce meydana gelmiştir. Daha düşük sınıflardan öğrenciler hayli folklor örnekleri: holavarlar, sayaçı sözler, ninniler, bilmece, atasözleri, efsane, mesel, masal vb. ile tanıştırlar. Bu eserler insanın hayatı, onun arzu ve düşünceleri, duyguları, hem de doğa, hayvanlar, kuşlar aleme hakkında tasavvuru daha da genişletir. Vatan, tabiat, halkımıza özgü olan manevi değerler, çocukların hayatı, kaderi, kahramanlık, soykökə bağlılık, anneye sevgi ve başka konularda olan eserlerin orta okulda okuyan öğrencilerin eserin janrını, içeriğini, ondaki başlıca fikir ve düşünceyi, kahramanların karakterini açmak becerilerine yiyelenmesine yardımcı olur. Sözlü halk edebiyatına özgü olan janrlarda Hayır ve Şer konfliktli problemine sıkça rastlanmaktadır. Çoğu zaman Xeyirin Şer üzerinde zaferi öğrencilerde bir ruh yüksekliği yaratıyor. Masallarda iyi adamla kötü adam kendi emellerine göre karşılaştırılır, çocukların kalbinde şerre karşı nefret hissi oyatılır. "Kitab-ı Dede Korkut", "Köroğlu" gibi destanlar çocukları vatani sevmeyi, vatani korumayı, korkmazlığı, düşmana nefreti, mertliği, acizlərə el tutmayı, insaf ve vicdana arxalanmağı öğretiyor.

Tesadüf değildir, edebiyatı "hayat ders kitabı" adlandırmışlar. Öğretmen sözü çocukların bilincine etkiliyorsa, sanat edebiyatı ise kendi canlı imgeler ile daha çok kalbe nüfuz eder. Klasik edebiyattan Nizami Gencevi, Nesimi, Şah İsmail Xetayi, Fuzûlî vb., çağdaş devrde Abbas Sıhhat, Abdullah Saik, Mirze Elekber Sabir, Süleyman Sani Ahundov vb. sanatkarlar kendi eserleri ile çocuk kalbini, çocuk zihnini etkileye bilmişlerdir. S. Vurğun demiştir ki, biz çocukla konuştuğumuz zaman insanla konuştuğumuzu, çocuklar için yazdığımız zaman insan için yazdığımızı unutmamalıyız. Daha aşağı sınıflardan çocuklar Abdullah Şaiqin "Keçi", "Horoz", "Çocuk ve Tavşan", "Kuzu", "Yetim cüce", Mirze Elekber Sabirin "Çocuk ve buz", "çiftçi", "Yaz günleri" v.ş. şiirleri ezbere bilirler.

Çocuk kitaplarının birinci görevi çocukları gerçek bir insan olmayı, onların kalbinde vatan sevgisini, anne sevgisini yaratmayı, neyin uğruna yaşamayı öğretmektir. Tesadüf değildir, vatanımız Azerbaycan'a birçok eserler ithaf edilmiştir. Bu eserlerde doğma yurdumuzun onurlu geçmişi, onun savunucuları olan kahramanlarımız hakkında tasavvuru daha da genişletir. Zerdüş inancının mayası olan Hayır ve Şer bin yıllar boyu insanlığın mücadele konusuna dönüşmüştür. Zerdüş diyor: "Üstünde dolaştığımız toprak kutsaldır. İnsanlar toprağın, suyun kutsallığını muhafaza etmelidir". İşte Zerdüş itikadı sanatkarlarımıza bir ışık olmuştur. Özgürlük carısı Ahmed Cevad yaratıcılığında vatanımızın bağımsızlığı, geçmişimizle bağlılık, Türk halklarının birliği yer alıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Marşının sözlerinin yazarı Ahmet Cevat ünlü "Çırpınırdı Karadeniz", "Azerbaycan! Azerbaycan!" şiirlerini yazmıştır. Şair "Laçın" şiirinde doğma yurdumuza sonsuz sevgi ifade etmekle birlikte, vatanın korunmasına her zaman hazır olmayı da ön plana çıkarır. Ali Tude "Yaşayanlar görecektir" şiirinde bütün Azerbaycan'ın ikiye parçalanmasını kalp ağrısı ile verir:

Bir oluşmuş Azerbaycan,

Ayırda da, onu zaman.
Görecektir her yaşayan
Bu ülkeyi bir can gibi (5. sınıf edebiyat, s.53)

mırsalarıyla şair vatanımızın birliği, bütünlüğü arzusunu bildirmekle halkımızın arzusunu ifade etmiştir.

S.Vurğunun diller ezberi olan, halk şarkısına dönüşen "Azerbaycan" şiirinin içeriği çocuklar tarafından ilgiyle ve seville-sevile okunur. Şiirde vatanın doğal güzelliği, nimetleri, halkın iyiliği, açıkürükliliyi ve misafirperverliği terennüm ediliyor.

Halil Rıza Ulutürkün, Mehmet Aras'ın, Bahtiyar Vahapzade adını çekmemek olmaz.

X.R.Ulutürk "O sahilde, bu sahilde" şiiri ile ikiye bölünmüş Azerbaycan'ın yakında bütöleşmek güvenini çocukların kalbinde yaratabiliyor. "Oğul özlemi" şiirinde ise ezeli torpağımız olan Karabağ'ın savunmasına kalkan ve şehit olan yüzlerce gençlerden biri olan oğlu Tebrizi gururla hafızalara yazıyor.

Mezar komşuların yüz-yüz
Demet, Elşad, Aydın, Gündüz.
Yerde kalmaz bu kan, sözsüz,
Zülüm, Təbrizim, Təbrizim! (5. sınıf edebiyat, s.84)

demekle oğlunun mezar komşularını hatırlar, şairin üzüntü hissinin yerini intikam duygusu alır. Ölüm ile kendisine sonsuz ömür kazanan oğlu ile gurur duymaktadır. Elbette, bu şiir öğrencilerin kalbinde günümüzde Ermeni işgalcilerinin tapdağı altında olan güzel Karabağ'a muhabbeti artırır ve düşmana nefret yaratıyor.

B.Vahabzade "Vatandaş" şiirinde öğrencileri vatani sevmeye ve onu gelecek nesillere aktarmaya çağırır.

Şair her kesi kurulduğu toprağın değerini bilmeye ve onun uğrunda gerekirse ölmeye çağırıyor. "Şehitler" eserinde de vatanın özgürlüğü yolunda canını kurban veren oğullarımızın fedakarlığını öğrencilerin kanına, canına, ruhuna hopdurur.

Dersliklerde A.Sehhetin "Vatan", M.Hüseynin "ateşli kılıç", Zahid Halil'in "Sonuncu kurşun", Mikail Rzaquluzadenin "Babekin andı" vb. eserlerde de özgürlük için mücadele ön plana çıkarılır.

Ünlü Türk şairi Namik Kemal'in "Vatan", O.S.Gökyavuzun "Bu vatan kimin" şiirlerinde vatana sevgi, milletin mert oğullarının mübarizliyi yer alıyor.

Türkiye edebiyatında vətənseverlik, millet taassubu ile konuşan Namik Kemal "Vatan Şerqisi şiirinde" vatan için, millet için kalbinden gelen nalenı görüyoruz.

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda,
Can korkusu gelmez ovamızda, dağımızda,
Her şişede bir aslan yatar torpağımızda
Qovğada sehadetle tüm kam alırsız biz
Osmanlılarız, can veririz, kam alırsız biz

Tesadüfi değildir ki, kendi şiirleri ile kalpleri feth eliyön M.E.Sabir N.Kamal şiirinin etkisiyle "Amalımız, efkarımız ifnayı vatandır" şiirini yazmıştır.

Ders kitaplarında verilen eserler vatani sevdirmekle birlikte, hem de yerel dili sevdirebilir. Çünkü dil olmasa, vatan da olmaz. Görkemli edebiyatşünas alim Firidun bey Köçerli demiştir ki, her milletin kendine özel ana dili var ki, onun özel malıdır. Ana dili milletin manevi diriliğidir ... Mehmet Said Ordubadi, Celil Memmedquluzade, Üzeyir Hacıbeyov, Cafer Cabbarlı, Samet Vurgun ve diğerleri ana dilinin saflığı, temizliği mücadelesi vermişlerdir. B.Vahabzade'nin "Latin dili" şiirinde dilin ölümsüzlüğü, hemişeyasar olduğu hatırlatılmaktadır.

Latin dili!
Her konuşmasında dünya boyda yük taşır,

Latin dili!
Millet öldü, dil yaşıyor.
"Ana" diyen, "toprak" diyen, "vatan" diyen
yok bu dilde
Ancak yine yaşar bu dil (9. sınıf edebiyat, səh.141)

Misralardan görüldüğü gibi şair ana dilini sıradan bir mesele olarak değil, Vatanın kaderi ile ilgili bir mesele olarak ele alıp.

C.Memmedquluzade "Anamın kitabı", "Deli toplantısı" eserlerinde ana dilinin temizliği meselesini ön plana çıkarır.

Anavatan! Ana dili! ifadelerine sıkça rastlıyoruz. Herkes onu dünyaya getiren, ona süt veren, büyüten annesini sever. Çünkü anne kutsaldır. Tarihi şahsiyet Muhammed Peygamber demiştir ki, cennet annelerin ayaklarının altındadır. Eğer anne varsa, vatan da var, dil de var. Tesadüfi değildir ki, ister sözlü halk edebiyatında, gerekse yazılı edebiyatta Anne konusu önemli yer tutmuştur. Dünyaşöhrətli "Kitab-ı Dede Korkut" destanında annenin kutsallığı öğrencilerin ilgisini çekmektedir. Klasik edebiyatın temsilcisi Efseleddin Xaqani "Ana" şiirinde şöyle yazıyor:

Onun duaları olmasaydı, ah,
Ömrüm boşa çıkardı, galiba, bir sabah. (5. sınıf ders kitabı, sayfa 171)

Cafer Cabbarlı ünlü "Ana" şiirinde annenin kutsallığını, büyüklüğünü göstermektedir:

Tüm vücudum eser, ruhum eyleyer pervaz,
Uçar semalara o, alemi xeyaletde.
Yatar, ölür bedenim, nitqden düşer bir söz,
Ana ... Ana ... Sana ben rahibəm itaatte

sözleri ile bildirir ki, insan en zor anında bile kutsal varlık olan Ana kelimesine sığınmıyor. (9. sınıf edebiyat, s, 11)

Hüseyn Cavidin "Ana", Hüseyn Arifin "Anneler", Serdar Esad'ın "Ana seliyesi", Nəriman Həsənzadənin "Ana", Mədinə Gülgünün "Benim annem", Fikrət Koca'nın "Annemin sözleri" ve s. gibi eserler dərslərlərimizi süslüyor və annenin yüceliyini çocukların diqqətinə iletiyor.

Çocuk kitaplarının önemli konularından biri de manavi değerler, həmişəyaşar hikmətlərdir. Bunu yaşatmaq və gələcək nəsillərə aktarmaq işte edebiyatın temel görevlerinden biridir. Manevi dəyərlər bizə atalarımızdan kalmışdır. "Kitab-ı Dede Korkut" destanında el ağsaqqallarına saygı, onların söylədiyi ögüt nəsihetəməz fikirlərin hərəkət tərəfindən saygıyla qəbul olunması, ortaq mücadələ, eşitlik vb. kimi dəyərləli fikirləri görüyoruz. Nizami Gəncevi "Oğlum Muhammed'e nəsihət", Məhəmmədhusəyn Şəhriyar "Oğlum Hədiyə nəsihət" şiirləri ilə ögüt nəsihetəməz fikirlərini öğrencilərə aktarmışlar. Ansiklopedik kişilik olan Abbasqulu ağa Bakıxanov "Nəsihətlər" eserində ağıllıca fikirləri ilə çocukları, gəncləri həyatda hüner göstərməyə, iyilik yapmaya, gerçəğə həp sadıq qalmaya, xeyirxahlığə, düzlüğə dəvət ediyor. Sənətcinin "Hikmətin fəzileti" eserində öğrencilərdə iyilik, hümanizm, bəcəri, ustalık, yətenək kimi olumlu niteliklər yönəltir. Enver Elibeylinin "İlan və Kurbağə" təmsilində zalimlik, bigənəlik pislənir. Dünya edebiyatından Cəngiz Aytmatov'un "Manqurt" eserində manqurtluq, vatanının və həkının gəçmişinə və kəderinə ihmal kötülənir, soykökə bağıllık, savaşa nəfret duyğusu aşılənir. Cək Londonun "Kiş həkında həkayət" eserində ağıl, bəliğ, bəcəri kimi özəl-liklər yer alıyor.

Çocuk kitaplarının çözümlü önemli və zor sorunlarından biri de çocukların kəderi məselesidir. Həyatda mutlu təlihləli çocuklarla birlikdə mutsuz təlihləli çocuklar da vardır. Görkəmli sənətcı Enver Məmmədhanlı demiştir ki, yazər həyatda gördüklərinə duyarsız qalmamalıdır. O həm mutlu, həm də mutsuz insanların kəderini ağıni həssasiyyətlə kələmə almalıdır. Ə.Məmmədhanlı "Altın tomurcuk" eserində küçük kız, sakat Süreyyənin şahsında ağır çocuk eməğini, təlihsiz çocukların həyatını göstərməklə okuyucuyu rıqqetə gətirir. Kəlimələri ustalıklə

seçen yazar insan karakterini derinliğine kadar açabiliyor. İşte, soğuk kış gecesinde halı karxanasının kapısı ağzında yardımsız kalan Süreyyanın ağır durumunu belirtmek yazarın kullandığı cümleye bakalım: "Fakat gece geçtiğini görürken babasına karşı bir küskünlük duyarak kövrelti ve sessiz sessiz ağlamaya başladı". (7-sınıf edebiyatı, səh.110)

Bu küçük cümle qızcığazın çıkılmaz durumunu ulaştırmakla beraber, çocuk karakterini, babasına sonsuz sevgisini, saf, samimi kalp sahibi olduğunu da belirtiyor. Küçük hikayeler ustası Süleyman Sani Axundovun çocuklar için yazdığı "Ahmed ve Məleykə", "Abbas ve Zeynep", "Nurettin", "Karaca kız" vb. eserlerinin kahramanlarının bir kısmı talihsiz çocuklardır. Onlar hayatın acımasız darbeleri sonucu tahrir olur. Fakat Nureddin gibi ağır denemelere metanetle katlanıp mutlu olanlar da var. Mir Celal'in "Bahar" ("Bir gencin manifestosu" romanından) eserinde ehsanlıq tutdan yediğine göre gazaba tuş gelen Bahar evden göç düşüyor. Ancak kader yine onun yüzüne gülmüyor. Meşedi Abbas gibi insanların haqsızlığına uğruyor ve yok olur: "Bahar elini atıp gözünü kaplayan ağır yorganı kaldırmak istedi ... karıştırmaya istedi, onu sanki yere mıxlamışdılar.

Anasını hayaline getirdi.

-Ana, Ay ana! ...

Cevap gelmedi. Her şey konuşmuyordu ... "(7. sınıf edebiyat, s: 135)

Bu ifadelerden görüyoruz ki, yazar Baharın şahsında yoksul, kimsesiz çocukların acı kaderini verir. Elçin Hüseyinbeylinin "Torun", Ahmet Cemil'in "Can nine, bir masal de!", Abdullah Şaiqin "Murad", İlyas Efendiyev "İz İle" vb. eserlerde çocukların duygu ve düşünceleri yer buluyor.

Dünya edebiyatından Viktor Hüqonun "Qavroş" ("Sefiller"), Mark Tvenin "Ferasetli oğlan" eserlerini çocuklar benimseyerek kendi yaşlıklarının kaderine acıyorlar.

Çocuk kitaplarının bir kolunu da emek konusu oluşturuyor. Çocuklara daha küçük yaşlarından emeği sevmeyi öğretmeliyiz. Bu alanda da edebiyatın büyük rolü vardır. Sözlü halk edebiyatının temeli neredeyse emek nəğməsi ile koyulmuştur. Öğrenciler emek türküleriyle (holavar, sayaçı sözler ve.s) hala düşük sınıflardan tanışılar ve bu da onlarda emeğe muhabbet hissi uyandırıyor. 1-ci binyılın ortalarında ortaya çıkan, Zerdüşt peygambere ait kutsal kitap olarak bilinen "Avesta" da helal zahmeti terennüm ediyor. Klasik edebiyatın sanatkârı Nizami Gencevi eserlerinde dönemin çeşitli konuları ile birlikte, emeğe de geniş yer vermiştir. Onun eserlerinde bir çok zahmet adamlarının imajlarına rastlıyoruz. "Kerpickesen kişinin Destanı" ("sırlar hazinesi" poemasından) hikayesinde: Kerpickesen kişi başkalarına el açmamak için helal zahmetle yaşadığını gururla diyerek emeğe hor bakan genci utandırır. N.Gencevi "Hosrov ve Şirin" şiirinde Ferhad karakteri ile çalışmanın taht-tacdan kat kat yüksekte dayandığını kanıtlamıştır. Samed Vurgun çok güzel demiştir ki, Nizaminin eserlerinde zahmet adamlarından saygı ve sevgi hissi ile konuşuluyor. Onun eserlerinde biz bir çok zahmet adamlarının-kərpickəsənlərin, çiftçilerin, Benna'ların, çobanların, bağbanların parlak suretlerine rastlıyoruz. Emeğe muhabbet, helal emek sadece Eski dönem edebiyatında değil, aynı zamanda edebiyatın diğer dönemlerinde zamanla sesleşen konu olmuştur. XX yüzyılda yaşayıp yaratan Süleyman Rehimovun "Kara toprak ve sarı altın" eserinde okuyucusunu emeği sevmeye çağırıyor. Onun "minnet ekmek" eserinde insanın emeğe yaklaşımı Kurban kişinin ve onun oğullarının, Mirza Valehin örneğinde açıklanmıştır. Eserde sık sık tekrar edilen "minnet ekmek, serbest ölmek!" ifadesi öğrencileri düşündürür ve onları kendi çabaları ile yaşamaya, halallığa çağırır.

Amerika ediblerinden biri olan Ernest Hemingway "İhtiyar ve Deniz" povestinde irade ile zahmeti vehdetde götürür.

Çocukların en çok dikkatini çeken unsurlardan biri de çeşitli hayvanlar, çeşitli kuşlar, renk renk çiçekler, yeşil çimler, yüksek dağlar, yüksek ağaçlardır. Bunların toplamı ise birlikte doğa denir. Doğa insan için, insan sağlığı için çok önemlidir. "Ana doğa", "doğma doğa" sözlerini öğrenciler çok duyarlar. İşte bu sözler çocuklara henüz küçük yaşlardayken doğayı sevmeyi öğretir. Bu yolda Çocuk kitaplarının çok büyük rolü vardır. Doğayla tanışma sözlü halk edebiyatından başlanır. Destanlarla, masallarla, efsanelerle ve diğer janrlarla tanışma öğrencilerde doğaya sevgi yaratır. Klasik edebiyattan Katran Tebrizi, Məhsəti Gencevi, Efzeleddin Xa-

qani, Nizami Gencevi ve diğer sanatkarlar eserlerinin bir kısmını doğaya adanmışlardır. Görkemli çocuk yazarı Abdullah Saik "Göç" hikayesinde sanki doğanın portresini çiziyor. Eserden bir parçaya göz atalım: Azerbaycan! ... Doğma vetenimin güzel doğası vardır. Sabahlara ait nâsimden arabir yapraklar titreşir, tarlalara, tepelere, çöllere halı gibi serilmiş yumuşak otlar, çiçekler deniz gibi dalgalanır, yeşil yapraklar arasına sığınmış quşcuğazlar ses-sese verip ötüşürdü. Göz işledikçe açıklık, yeşillik, derelik, tepelik, ilerledikçe karşımızda birbirinden daha güzel doğa, daha canlı levhalar açılır ...

Bu küçük parçada sanki gözlerimizin önünde bir doğa levhası canlanır. Bu eser sadece doğanı terennüm etmiyor, hatta öğrencilerin ellerine fırça alıp bu güzel doğayı canlandırmaya hizmet veriyor. Nizami Gencevi'nin "Sonbahar yetişirken", Abdullah Şaiqin "Yaz", Abbas Sehetin "Yay sabahı", "Sonbahar", "Kış", "Yaz", Mehmet Rahimin "Bahar gelsin" gibi şiirlerde bölümde kendine has güzelliğini görüyoruz.

Mikayıl Müşfik "Yağmur yağarken" şiirinde güzel doğa manzarası oluşturur:

Ağladıkça dans ediyor gür damlalar,
Sıra sıra, inci-inci nur damlalar ... (5 sınıf, s.140)

Şiirde doğanın bir açıklama ile birlikte, bu doğa olayına insanın tutumu da ifade ediliyor.

Bayram Hasanov "İki sahil" eserinde hayvanların yavrularına kaygısından, İlyas Efendiyev "Kentten gelen avcı" eserinde doğanın, onun nadir canlılarının korunması vacibliyinden bahsedilir. Fikret Koca'nın "Şuşa" şiirinde Şuşa'nın güzelliğinden, muhteşem, başı dumanlı dağlarından, güllü-çiçekli xalıya benzeyen çəmənlərindən sevgiyle söz ediyor. Şiirin her mısrasında bu toprağa, onun çayına, deresine, taşına, qayasına vurgun sanatçının sesini duyuyoruz. Şiiri bugün okuyunca gönlümüzde kasvetli, keder dolu bir his baş kaldırıyor. Eserde adı geçen yerlerde nice igidimiz şehit olup, doğma Şuşamız ise halen düşman esirliyinde, bizim yolumuzu özlemle bekliyor. Şair Şuşa'nın güzel doğasını çocuklara iletmekle birlikte, hem de Şuşa'nın ölməzliyini, həmişəyaşar olduğunu da kalp dolusu bildirir:

Şuşa, ucalmısan gri bulutlara,
Vatan toprağının heykəlisən sen.

mısrarlarıyla Şuşa'nın ne vaxtsa düşman esirliyindən özgür olacağına inanır ve okuyucusunu da inandırır. Çünkü Şuşa her şeyden önce eski kültür kurumudur.

Dersliklerde kapsayan olunan çocuk eserlerinin bir kısmını size aktardım. Çocuk edebiyatını, onu çevreleyen konulardan saatlerce konuşabilir. Hem Azerbaycan çocuk edebiyatından hem de dünya çocuk edebiyatından çeşitli konuda verilen örnekler çocuk bakım, bakış açısının artmasında kapsamlı bir rol oynar. Ancak biz bununla yetinmemeliyiz. Çünkü çocuklar bizim geleceğimizdir. Bu yüzden de çocuklarla ilgili eserlerin sayısı çoalmalıdır. Ben isterim ki, ders kitaplarında sadece Azerbaycan sanatçılarının eserleri yok, hem dünya sanatçıların, özellikle de kardeş Türk sanatçıların eserleri de çoğunlukta yer alsın.

ÇOCUKLARA MİLLÎ KÜLTÜR AKTARIMINDA ÇİZGİ FİMLERİN ÖNEMİ: DEDE KORKUT HİKÂYELERİ ÖRNEĞİ

Muammer HARDAL*

Recep KILIÇ**

ÖZET

Bir milleti diğer milletlerden ayıran, onu geleceğe taşıyan ve devamlılığını sağlayan unsurların başında millî kültür gelir. Millî kültürlerini koruyan ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarabilenler benliklerini kaybetmeden hayatlarını devam ettirirler. Türk milletinin köklü ve güçlü bir geçmişi vardır. Bu büyük mirası, zamanın getirdiği yeniliklere ve modern dünyanın sebep olduğu erozyona rağmen kaybetmeden geleceğe aktarmak önemli olduğu kadar zordur. Bu noktada eğitimin önemi bir defa daha ortaya çıkmaktadır. Çocuklarımıza vereceğimiz iyi bir eğitimle millî kültürümüzü aşılayabiliriz. Günümüzün teknolojik imkânlarını da kullanarak bu eğitimi geniş kitlelere yayabiliriz. Bu çalışmamızda Türk kültürünü güzel bir şekilde yansıtan ve edebiyatımızın çok değerli ürünlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri'nden uyarlanan çizgi filmin millî kültürü aktarmadaki işlevini ve önemini ele alacağız. Çalışma kapsamında TRT Çocuk kanalında yayınlanan Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi film incelenmiş ve çocuklara aktarılan kültürel unsurlar belirlenmiştir. Çizgi filmlerin eğitici ve kültür aktarım rolü bu çalışma ile bilim dünyasının dikkatine sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Millî kültür, Dede Korkut Hikâyeleri, TRT Çocuk, çizgi film.

GİRİŞ

Edebî eserler milletlerin yüzyıllar boyu süren birikimlerini yansıtmaktadır. Bu birikimler o toplumun hayata bakışını, ideallerini içermektedir. Halkın kültürel ve sosyal değerleri, edebî metinlerle işlenerek korunur ve sonraki nesillere bu yolla aktarılır (Özcan, 2008: 584). Nesilden nesile aktarılan bu değerler o milletin geleceğinin de teminatıdır. Kültürel miras, kulaktan kulağa veya kuşaktan kuşağa aktararak üretilen ve yaşatılan ve gelecek kuşaklara devredilen canlı bir mirastır (Oğuz, 2009: 63). Çocuk ve gençlerine bu canlı mirası aktarmayan milletlerin çok uzun ömürlü olmaları beklenmez.

Kültür, milleti oluşturan bireylerin ortak değerlerinden, tutum ve davranışlarından, inançlarından meydana getirdikleri eserlerinden oluşmuş olup millî ve ferdî olarak hayatın her sahasında etkisini gösterir. Yeni yetişen nesiller milletin bir parçası olabilmek ve millet hayatında yerlerini alabilmek için millî kültürlerini öğrenmek zorundadır (Bulut ve Orhan, 2012: 306). Günümüzün hızla değişen dünyasında çocuklarımıza ve gençlerimize Türk kültürünü ve geleneklerini öğretmek hayati bir öneme sahiptir. Türk kültürü binlerce yıllık geçmişe sahip zengin bir kültürdür. Orta Asya'nın bozkırlarından, Urallardan Altaylardan kopup gelen bu kültür; içerisinde pek çok dini sistemi, inancı, felsefi düşünceleri, mistik yapıları ve geleneksel uygulamaları da barındırmaktadır (Koca ve Uğurlu, 2010: 2). Bütün bu unsurları yozlaşmadan gelecek nesillere aktarmak için çaba harcamak ve günümüz teknolojisinden yararlanmak gerekir.

Bir millete ait kültürel kodların yaşamı, kültürün var olduğu halk grubundaki sadece belli bir kesimin onu yaşatması ile mümkün değildir. Bir millî kültür, varlığını uzun yıllar devam

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Işıklar Askerî Hava Lisesi, Bursa. muammerhardal@hotmail.com

** Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Işıklar Askerî Hava Lisesi, Bursa. damlalar10@hotmail.com

ettirebilmek için kültürel kodlarının yediden yetmişe herkes tarafından bilinip yaşatılmasına muhtaçtır. Bu nedenle kültürel kodlar, küçüklere ve büyüklere farklı araçlarla ve dozlarla verilmelidir. Günümüzde animasyon yapımlarını da içine alan film sektörü, söz konusu amaç için her iki kesme yönelik kullanılabilen araçlardan birisidir (Türkmen, 2012: 142). Çizgi filmlerin çocuklar tarafından en çok izlenen programlar arasında olduğu göz önünde tutularak millî kültürümüzü yansıtacak eserlerin çizgi filme uyarlanması kültürel değerlerin aktarımında etkin bir yol olacaktır. Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde barındırdığı kültürümüze ait değerlerle millî bir destan olup, özellikle kahramanlar aracılığıyla birçok kültürel değerın aktarılmasında kullanılabilecek nitelikte bir eserdir.

Millet olma bilincini kazanmamış bireylerden oluşan bir topluluk yok olmaya mahkûmdur. Bir milleti ayakta tutan temel öge, sahip olunan ortak değerlerdir. Bu değerler de bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılır. Toplumda farkında olmadan değer kazanımı başlasa da, bunun bilinçli olması kültürü yansıtan eserler vasıtasıyla olur. Bu eserlerden biri de Dede Korkut Hikâyeleri'dir (Özbay ve Karakuş Tayşi, 2011: 30). Dede Korkut Hikâyeleri'nin çizgi film olarak daha geniş kitlelere hitap etmesi ve internetten her istendiğinde izlenebilmesi bizi biz yapan ortak değerlerin daha çabuk yayılmasını ve benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

Bir topluluğu millet yapan ortak bir geçmişe sahip olmaktır. Dede Korkut Hikâyeleri de ortak geçmişin, kültürün, Türk milletinin müşterek dehasının ve zevkinin eseridir (Özbay ve Karakuş Tayşi, 2011: 30). Dede Korkut Kitabı, Türk edebiyatının şaheserlerinden biridir. Şaheser, nevi şahsına münhasır, millî kültür birikiminin yadigarı aynı zamanda birçok yönüyle öncü eser niteliklerine sahiptir. (Günay, 1998: 3). Dede Korkut Hikâyeleri Türklüğün millî hayatını aksettirmekte, Türk kültürünün zenginliklerini, renkli Türk folklorunun sayısız değerlerini, Türk Milletinin yüksek insanî vasıflarını, duygularını, faziletlerini ve meziyetlerini dile getirmektedir (Ergin, 2003:5). Dede Korkut Kitabı Türk milliyetçiliğini ve Türk birliğini pekiştirip sağlamlaştıracak yapıda, hem edebiyat değeri olan hem de üstün bir sanat değeri taşıyan, ayrıca beşeri unsurlarıyla zengin bir eserdir (Sepetçioğlu, 1990: 16). Bu eser, Türk çocuk ve gençlerinin geçmişleriyle barışık ve öz benliklerini bilen bireyler olarak yetişmesine rehberlik edecek niteliktedir.

Dede Korkut kitabında 12 adet hikâye yer almaktadır. Türk edebiyatının her bakımdan zengin ve değerli bir mirası olan bu hikâyeler, tek kişinin hikâyesi değil, bir toplumun hikâyesidir. Türk'ün ruhundan çıkmış, Türk'ün öz benliğini yansıtan eser Türk kültürünün ana dayanağı, Türk töresinin, Türk yaratıcılığının, Türk değerliliğinin, insan severliğinin ve aile anlayışının bir simgesidir (Binyazar, 1996: 32). Ergin (2003) edebiyat araştırmacısı olan Fuat Köprülü'nün "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar." görüşünde olduğunu belirterek Dede Korkut Hikâyeleri'nin edebî değerine dikkat çekmiştir. Hikâyeler, Türklüğün millî hayatını yansıtmakta, Türk'ün duygu, düşünce ve kültürünü göstermektedir. Dili en sade şekilde kullanıp mevcut durumu olduğu gibi anlatır. Hikâyelerde anlatma sanatı doruğa yükselmiştir. Eseri okuduğumuz zaman günümüzde de millet olarak değer ifade eden birçok şeyin Türk geleneklerinde olduğunu görebiliriz (Özbay ve Karakuş Tayşi, 2011: 26).

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini, millî kültürün halka benimsetilmesinde, halkın okuryazarlık düzeyinin geliştirilmesinde ve ilmin ülke çapında yaygınlaştırılmasında görmekteydi (Toksoy, 2007: 136). Atatürk'ün de önemini vurguladığı millî kültürü çocuklarımıza ve gençlerimize en güzel şekilde aktarmak için millî kültürün yoğun şekilde yer aldığı eserlerden yararlanılmalıdır. Bahsedilen özellikte bir eser olan Dede Korkut Kitabı, Türk çocuklarının ruh ve kafa yapısını tek başına sağlam tutacak kudrette ve karakterde bir eserdir. Bu kitabı okuyan ve hazmeden bir Türkün kolay kolay yolunu şaşırmayacağı emniyetle söylenebilir. Her Türkün evinde bulunması lazım gelen bir aziz ve yüce kitabın millî kültürün ruhlarına sindirilmesinde açacağı çığır milletimizin geleceği için büyük bir teminat olacaktır (Ergin, 2003: 10).

Çocuk edebiyatıyla ilgili eserler yazılırken kaynak olarak halk edebiyatı türlerinden özellikle yararlanılması gerekmektedir. Çünkü bu kaynaklar yüzyıllarca halkın zevkine uygun türetilmiş, milletin dilinde işlenerek benimsenmiş ve nesillerden nesillere aktarılagelmiş, kültürel

özellikleri içinde barındıran edebî mahsullerdir (Özcan, 2008:584) Halk edebiyatı ürünlerimiz çok zengindir. Bu türlerin çocukların eğitiminde kullanılması konusuna günümüze kadar yeterli önem verilmemiştir. Eğitimcilerimizin ve yardımcı ders aracı hazırlayan uzmanların bu malzeme doğru ve etkili kullanmaları eğitim kalitemizin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır (Yalçın-Aytaç, 2002: 38). Halk kültürü ürünleri ile toplumun ahlak değerlerini öğrenebiliriz. Halk kültürü ürünlerine toplumun çeşitli halk inançları, gelenekleri yansımıştır. Halk kültürü, toplum kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Halk kültürü ürünleri, toplumun yaşam biçimi hakkında bilgi verir. Halk kültürü ürünlerinde insan-insan, insan-toplum ilişkisi vardır. Birçok halk kültürü ürününün sonunda bir hisse-ders vardır. Çocukların düşünme ve muhakeme yeteneklerini geliştirir. Anlatımı geliştirme, yaratıcı paylaşımlar kazandırma, az sözle etkili ve doğru ifade edebilme becerisi kazandırır. (Artun, 2009) Halk edebiyatımızın güzide ürünlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri'ni çocuklarımızın eğitiminde kullanmamız ve bunu değişen teknolojiye ayak uydurarak yapmamız gerekir. Bu hikâyelerdeki kültürel öğeler çocukların ilgisini çekecek bir biçimde sunulmalıdır. Çizgi filmler çocukların ilgisini çekebilecek bir yöntem olarak kullanılabilir.

Dünyanın çeşitli ülkelerinin kültürleri, her gün televizyonda yayınlanan çizgi filmlerle çocuklara aktarılmaktadır. Günün büyük vaktini ekran karşısında geçiren 4-6 yaş grubu çocuklar, türlü renk ve ışık oyunları içerisinde çok seçenekli çizgi filmler ve hayali kahramanlarla karşı karşıya kalmaktadır (Hacıbektaşoğlu, 2014: 2). Çocuklar televizyonda izlediği çizgi film karakterlerinden etkilenmekte ve onları taklit yoluna girmektedir. Okul öncesi dönemlerden itibaren çocuklar, kendilerine rol-model olarak seçtikleri dizi ve çizgi film kahramanlarını günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlamaktadırlar. Onlara özenme ve onlar gibi olma arzusu davranışlarını değiştirmektedir (Kırık, 2013: 194). Gelişme sürecinde olan çocuklar, sevdiği kişiyi veya etkilendiği davranış şekillerini taklit ederek öğrendiğine göre, sevdiği çizgi film kahramanlarını aynı şekilde taklit edeceklerdir (Yolasıgırmazoğlu, 2014: 173). Çocukların bu yönünün bilincinde olarak millî kültürümüzü Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki kahramanlar aracılığıyla geleceğe taşıyabiliriz. Türk örf ve adetlerine göre giyinen ve hareket eden kahramanlar çocukların hayal dünyalarında kendilerine yer bulacaktır. Çocuklar yabancı şirketler tarafından yapılan çizgi filmler yerine kendi kültürümüzün ürünü olan yapıtlarla büyütülürse gelecekte güçlü bir toplumsal yapımız olacaktır. Zira Henry A. Giroux'un da ifade ettiği gibi çizgi filmler, "toplumsal değerleri öğretme hususunda aile, okul ya da dini kurumlardan daha güçlüdür" (Akt. Muratoğlu, 2009: 78).

Özcan (2008) çocuk edebiyatı alanında millî kahramanlarımızda yeterince yararlanılmadığını belirtmiştir. Aradan geçen zaman boyunca TRT Çocuk kanalında ve bazı özel kanallarda bu alanda çalışmalar yapılmış ve çizgi film kahramanlarına millî bir kimlik verilmeye başlanmıştır. Bu çalışmaların artarak devam etmesi ve yaygınlaşması çocuklarımızın geleceği adına çok önemlidir. TRT'nin 2008 yılında TRT Çocuk kanalı ile Türk yapımı çizgi filmleri desteği artmıştır. Böylece Türk çizgi filmi adına pek çok şirket açılmış ve yerli yapımların sayısı artmıştır. Böylece Türk kültürüne ait kaynakların kullanılması ve çocuklarla buluşturulması için önemli bir fırsat yakalanmıştır (Taş Alicenap, 2015: 15).

Çizgi filmlerdeki kültür dejenerasyonuna Türk çocukları da dâhil olmakla birlikte onlar, tamamen kendi kültürüne ait yapımlardan uzak değildir (Türkmen, 2012: 143) Yabancı kaynaklı çizgi filmlerin yanında kendi kültürümüzün ürünleri olan yapıtlar da çocukların beğenisine sunulmuştur. Dede Korkut Hikâyeleri'nden uyarlanan çizgi film de böyle bir çalışmadır. Kendi kültürümüzün ürünü olan çizgi filmler eğlendirirken bize ait değerleri çocuklara aktarabilmektedir. Televizyonda yayınlanan çizgi filmler eğlendirme özelliğinin yanı sıra, eğitici unsurlara da sahip olmalıdır. Bu yapımlar kahramanların kullandığı dil, kıyafetleri, yaşam tarzları ve toplumsal ilişkileri ile aynı zamanda kültürel bir araçtır. Toplumsal değerlerin bu yapımlar ile yeniden üretildiğini söylemek mümkündür (Uzuner ve ark., 2014: 151).

Yabancı yapım şirketlerinin filmlere aldığı çizgi filmler ve sinema filmleri çocukların anadillerini ve geleneklerini öğrenmelerini olumsuz yönde etkiler. (Çilingir, 2014: 147) Çocukların olumsuz etkilerden korunması için Dede Korkut vb. çizgi filmlerin sayısının artırılması gerekir. Çocuk programları, çizgi filmler, diziler, bir yandan çocukları eğlendirmeyi amaçlarlar;

ama öte yandan da çocukları eğlendirirken bir dünya görüşü sunar ve ikna edici yöntemlere başvururlar (Akbulut ve Kartopu, 2005: 257). Çocukların çizgi filmlerin sunduğu mesajlardan kaçınması çok zordur. Çizgi film yoluyla farkına varmadan ve severek öğretilen davranışlar ve kültürel unsurlar her zaman masum olmayabilir. Millî olmayan ve bizim kültürümüzle bağdaşmayan örnekler de çizgi film yoluyla çocuklara benimsetilebilir. Bu ve benzeri olumsuzluklardan kurtulmanın çaresi kendi değerlerimizin yoğun olarak yer aldığı çizgi filmler yapmak ve çocuklarımızın bunları izlemesini sağlamaktır.

Günümüzde de her yeni yayın döneminde önemli edebî eserler televizyona ve sinemaya uyarlanarak dizi, film ve çocuklara yönelik çizgi film olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır. Televizyonun ticari kaygıları ve ideolojik işlevi, izleyicileriyle kurduğu ilişkinin de belirleyici unsurları olarak son dönemde Türk televizyon kanallarında, bu uyarlamalar popüler hale gelmiştir. Buna bağlı olarak ekranlar, edebî anlatı ile televizyon anlatısını kaynaştırma çabasının bir ürünü olarak edebiyat eserlerinden uyarlanan projelerle dolmaya başlamıştır (Uzuner ve ark., 2014: 151). Türk edebiyatının güzide eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri'nden uyarlanarak hazırlanan çizgi film de böyle bir projedir. Edebî eserlerin televizyona uyarlanması bu eserlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Özüne sadık kalınarak ve içindeki kültürel unsurları değiştirmeden çizgi filme uyarlanan eserlerin kültür aktarımında rolü büyüktür.

Televizyon son yıllarda çok yaygınlaşmış ve toplumun bütün kesimlerine ulaşmıştır. Televizyonu sadece teknolojik bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirmek ise son derece yanlıştır. Çünkü bu medyumun aynı zamanda kültürel ve toplumsal etkileri de bulunmaktadır (Kırık, 2013: 190). Bu durumun farkında olan kişiler, çocukların yetiştirilmesinde televizyondan yararlanmak ve onlara kendi kültürümüzü aşlamak amacıyla çizgi filmler hazırlamışlardır. Kültür aktarımı ve kültürün güncellenmesi görevini geçmişte halk hikâyeleri ve masallar gerçekleştirirken bu görevleri günümüzde çizgi filmler yerine getirmektedir (Taş Alicenap, 2015: 16). Bu durum çizgi filmlerin millî bir hüviyette hazırlanmasını ve kültürel unsurlar bakımından zengin olmasını gerektirmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi film belirtilen özellikleri barındırması bakımından önemli bir projedir.

Görsel-işitsel bir iletişim aracı olarak çizgi filmin temel gizil gücü, karmaşıklığı açıklığa kavuşturacak, görünmez olanı görselleştirecek, ivedi ve özlü bir öğretim sağlamada yoğunlaşmaktadır. Bir olay, oluşum, devinim, canlandırma yoluyla irdelenebilmekte ve simgelerle yakınlılaştırılarak etkin bir öğrenme sağlanabilmektedir. Çizgi filmde konu, gerçekçi bir yaklaşımla verilebildiği gibi karikatürize edilerek ya da güldürülü bir biçimde sunulabilmektedir. Böylece eğitim süreci sevimli bir hale dönüştürülerek, kişilik bilgisi isteği artırılabilir (Can, 1995: 73). Çizgi filmin özelliklerini ve etkilerini iyi bilen uzmanlar çocukların eğitilmesinde ve istenen değerlerin öğretilmesinde çizgi filmlerden yararlanmaktadırlar. Yabancı şirketler tarafında yapılan ve kendi kültürlerini tüm dünya çocuklarına öğretmeyi amaçlayan çizgi filmlerin sayısı hiç de az değildir.

Ülkemizde televizyon için uzun metraj çizgi film çalışmaları ise 1980'lerde TRT ve Kültür Bakanlığı'nın artan desteğiyle ağırlık kazanmıştır. Türk çizgi film sanatçıları denemelerinde ilk yıllardan itibaren Türk kültürüne ait konu ve karakterleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple bu yıllarda yapılan çizgi film çalışmaları çoğunlukla Türk kültüründen izler taşımaktadır (Taş Alicenap, 2015: 12). Dede Korkut Hikâyeleri TRT Çocuk kanalı kurulmadan önce de çizgi filme uyarlanmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nden alınarak çizgi filme aktarılan 50 dakikalık "Boğaç Han" Türkiye'nin ilk uzun metrajlı filmidir. Bu film Pasin-Benice Stüdyosu'ndan Derviş Pasin tarafından 1988 yılında yapılmıştır (Abalı, 2012: 108). 90'lı yıllarda Kültür Bakanlığı, Türk kültürünü tanıtmaya yönelik "Dedem Korkut", "Manas Destanı" ve "Ak Tay" gibi çizgi filmler yaptırmıştır (Atan, 1995: 33). Günümüzde de Türk kültürünü yansıtan çizgi filmlerin sayısı gitgide artmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri bu tür çizgi filmlerden birisi olarak çocuklarımızı geçmişten kopmadan geleceğe hazırlamaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Türk kültürünü güzel bir şekilde yansıtan ve edebiyatımızın çok değerli ürünlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri'nden uyarlanan çizgi filmin millî kültürü aktarmada-

ki işlevi ve önemi ele alınmıştır. Çalışma kapsamında TRT Çocuk kanalında yayınlanan Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi film incelenmiş ve çocuklara aktarılan kültürel unsurlar belirlenmiştir. Hikâyelerin çizgi filme uyarlanırken ne gibi değişikliklere uğradığı ve asıl metine sabit kalınıp kalınmadığı belirlenmiştir. Çizgi filmlerin eğitici ve kültür aktarım rolü bu çalışma ile bilim dünyasının dikkatine sunulmuştur.

Çalışmanın Örneklemini

Çalışmamızın örneklemini, TRT Çocuk kanalına yayınlanan “Dede Korkut Hikâyeleri” adlı çizgi film oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma özelliğindedir. Araştırmada elde edilen bu verilerin çözümlemesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. İçerik analizi ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir (Özdemir, 2010: 335). İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucuların anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bulgular ve Yorum

Araştırmada Dede Korkut Hikâyeleri’nde yer alan aşağıda listesi verilen 12 hikâyeden uyarlanan çizgi filmde yer alan millî kültürümüzü yansıtan değerler belirlenmiştir.

- ✓ Dirse Han Oğlu Boğaç Han
- ✓ Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması
- ✓ Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek
- ✓ Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olması
- ✓ Duha Koca Oğlu Deli Dumrul
- ✓ Kanlı Koca Oğlu Kanturalı
- ✓ Kazılık Koca Oğlu Yiğenek
- ✓ Basat’ın Tepegöz’ü Öldürmesi
- ✓ Begil Oğlu Emren
- ✓ Usun Koca Oğlu Seğrek
- ✓ Salur Kazan’ın Esir Olup Oğlu Uruz’un Çıkarması
- ✓ İç Oğuz’a Dış Oğuz’un Asi olup Beyrek’in Öldürülmesi

Yukarıdaki hikâyelerden uyarlanan çizgi filmde hikâyelerin aslına sadık kalınmadığı görülmektedir. Kahramanların isimleri hikâyelerdeki isimlerle örtüşmektedir; ancak olay örgüsü çizgi filme uyarlanırken değiştirilmiştir. Bu değişiklikler çizgi filmin millî değerleri aktarmasını engelleyecek düzeyde değildir. Hikâyeler ayrı ayrı değil bir bütün halinde değerlendirilmiştir. Boğaç Han’ın hikâyesinden uyarlanan çizgi filmde asıl hikâyede olmayan başka kahramanlara da yer verilmiştir. Hikâyelerin kahramanları çoğu hikâyede kendine yer bulmuştur. Bu sayede çocukların çizgi filmde kopmamaları sağlanmak istenmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk dilinin ve edebiyatının, Türklerin örf ve adetlerinin, Türk ahlak ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının, kısacası su katılmamış Türk hayatının olduğu gibi verildiği bir eserdir (Gökyay, 2013: 7). Bu eseri çizgi filme uyarlama çalışması, gelecek nesillere Türk kültürünü aktarmak için çok önemli bir vasıta. Dede Korkut Hikâyeleri, gelecek nesillerin kendi kültür haritalarını çıkarabilmelerine ve millî değerlerini öğrenmelerine rehberlik edecek niteliktedir.

Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde onlarca değer yer almaktadır. Özbay ve Karakuş Tayşi (2011) yaptıkları çalışmada Dede Korkut Kitabındaki 12 hikâyeyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (6. ve 7. Sınıflar)’nda yer alan yirmi değeri göz önünde bulundurarak incelemiştir. Dede Korkut kitabında yer alan hikâyelerde bulunan değerlerle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim

Programı'nda yer alan değerlerin örtüştüğü görülmüştür. Bu durum hikâyelerin öğrencilere kazandırılmak istenen değerleri barındırdığını göstermektedir.

Deveci ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmada; Dede Korkut Hikâyeleri'nde aile birliği, sevgi, dürüstlük, saygı, estetik, cesaret, onurlu olma, dayanışma, vatanseverlik, cömertlik, merhamet, toplumsal ve dini değerlerin yer aldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan değerlerin günümüzde ilköğretim programlarında yer alan çeşitli derslerin programlarında özellikle de Sosyal Bilgiler programında yer alan değerlerle benzer olduğu belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmalar Dede Korkut Hikâyeleri'nin çok değerli olduğunu ve çocuklara millî kültür ve değer öğretiminde kullanılabileceğini göstermektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmde belirlenen Türk kültürüne ait değerler aşağıda belirtilmiştir:

Yardımseverlik: Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmin birinci bölümünde Dede Korkut çocuğu olmadığı için üzülen Aruz'a şu öğütleri verir: "Her kim ki iyilik yapar, fakiri sevin-dirir, düşküne yardım ederse Allah onun dileklerini kabul eder." Ayrıca çizgi filmin diğer bölümlerinde yardımseverlik ön plana çıkmaktadır.

Kılık ve kıyafet: Çizgi film karakterlerinin giysileri Türklerin geçmişteki kılık-kıyafetlerini günümüz çocuklarına aktarmaktadır. Çocuklar atalarının kıyafetlerini bu tarz çizgi filmler yoluyla zihinlerinde somutlaştırmaktadırlar.

Yaşam tarzları: Dede Korkut Hikâyeleri Türklerin yaşamlarını yansıtmaktadır. Çizgi film bu durumu görsel olarak çocukların anlayışlarına göre indirgemektedir. Türklerin kullandıkları eşyalar, kaldıkları yerler, yemek pişirme usulleri, av ve savaş eşyaları çizgi film yoluyla çocuklara gösterilmektedir. Ayrıca bu çizgi filmle; oba hayatı, göçebe yaşam, eğlenceler, savaş hazırlıkları ve evlenme usulü gibi kültürel unsurlar günümüz çocuklarına aktarılmaktadır.

Yiğitlik: Türklerin geçmişten günümüze devam eden önemli vasıflarından birisi de yiğitliktir. Tarihin her devresinde kendini gösteren bu önemli vasıf, Dede Korkut Hikâyeleri'nde sıkça işlenmektedir. Türk toplumunda bir çocuk yiğitlik göstermeden ad verilmediğini hikâyelerden çıkarmaktayız. Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmin birinci bölümünde "Boğaç"ın ad alması konu edilmiştir. Bir boğayı yumruğuyla yere seren "Boğaç"a bu adı Dede Korkut vermiştir. Yiğitlik hikâyelerin çoğunda yer alan bir değerdir. Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması, Karacık Çoban'ın tek başına üç yüz dört yüz düşmanı sapanıyla yere sermesi yiğitliğin en belirgin örneklerindendir.

Gelenek ve görenekler: Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmde Türklerin geleneklerine bağlı bir millet olduğu görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmin ikinci bölümünde Aruz'un oğlu Basat'ı aslanların büyüttüğü ve daha sonra obaya katıldığı konu edinilmiştir. Dede Korkut, Aruz'a oğlunu iyi yetiştirmesi yönünde şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Ona geleneklerimizi anlat; büyüğüne saygıyı bilsin, küçüklerimizi sevsin, onları korusun, yaman bir yiğit olsun." Çizgi filmde, Türklerin gelenekleri hemen hemen her bölümde gösterilmiştir. Bazı gelenek ve görenekleri şu şekilde sıralayabiliriz: ad koyma, beşik kertmesi, büyük sözü dinleme, başlık isteme, toylar, şölenler, at yarışları ve oyunlar.

Dil eğitimi: Çocuklarımız çizgi film izlerken kültürümüzü yansıtan ve geçmişimizin izlerini taşıyan sözcükleri öğreneceklerdir. Modern dünyada karşılaşamayacağı birtakım nesneler ve olayların adını bu çizgi filmde öğreneceklerdir. Özellikle ormanda büyümüş olan Basat'a eşya ve olaylar anlatılırken çizgi filmi izleyen çocuklar da kültürümüze ait bu adları öğrenirler. Toplumlar sahip oldukları kültürü, dil aracılığıyla bugüne yaymakta ve geleceğe taşımaktadır. Kültür aktarımı, bir millete ait kültürel özelliklerin yeni nesillere anlatılması ve benimsetilmesidir. Yeni yetişen nesiller milletin bir parçası olabilmek ve millet hayatında yerlerini alabilmek için millî kültürlerini öğrenmek zorundadır. Millî kültür, yeni nesillere dil vasıtası ile öğretilir (Özbay ve Karakuş Tayşi, 2011: 23). Dede Korkut Hikâyeleri'nin dili zengindir. Gökyay (2013) aynı dil ve kültür çevresinin ürünü olarak Dede Korkut Kitabı'nın yanına konabilecek başka bir eserin olmadığını belirtmiştir. Dil bakımından bu kadar önemli olan eserin çocuklarımızın istifadesine sunulması çok önemlidir.

Oyunlar: Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmin üçüncü bölümünde mangala oyunu ile ilgili bir kesit sunulmuştur. Oyunun adını bilmeyen çocuklarımız bu vesileyle bu oyun hakkına bilgi sahibi olacak ve mangala oyunu hakkında detaylı bilgi için araştırma yapacaktır.

Çocuk sevgisi: Türk toplumunda çocuk, aile, toplum ve hatta devlet için geleceğin teminatı olarak görüldüğünden, Türk sosyal hayatının gözbebeği ve varoluşun odak noktasıdır (Yalçın ve Şengül, 2004: 210). Çocuğu düşman tarafından kaçırılan Aruz'un oğlu Basat'ı bulunca çok sevinmesi, Dede Korkut'un çocukları etrafına toplayıp onları eğitmesi ve hikâye anlatması vb. olaylar Türklerde çocuğa verilen değere örnek gösterilebilir. Bayındır Han'ın çocuğu olmayanları kara çadırdan misafir etmesi, çocuk sahibi olmanın ve çocuğun değerinin göstergesidir. Dede Korkut kitabındaki bu olaylar çizgi filmde de değiştirilmeden ele alınmıştır.

Büyüklerle Saygı: Eşe saygı, anne babaya saygı, büyüklerle saygı, devlet büyüğüne saygı Dede Korkut Hikâyeleri'nde ele alınan saygı türleridir. (Deveci ve ark., 2013: 303) Büyüklerle saygı Türk kültüründe çok önemlidir. Kültürümüzde küçüklerin büyüklerin sözlerini dinlemesi ve onlara gereken saygıyı göstermesi beklenir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde bu konu çok güzel işlenmiştir ve çizgi filmde çocukların dikkatine sunulmuştur. Dede Korkut Bamsı Beyrek'e Banu Çiçek'i istemek için onun obasına giderken yolda Banu Çiçek'in kardeşi Dili Karçar ile karşılaşır. Deli Karçar'ın Dede Korkut'a el kaldırması üzerine eli havada asılı kalır. Bu olay üzerine Dede Korkut şunları söyler: "Atalarının sözleri sana hiç işlememiş evlat, büyüğüne el kaldırmak öyle mi, bu hangi kitapta yazar? Fakat Hak doğrudan yanadır..."

İnanç sistemi: Türklerin kutsal kabul ettiği değerler çizgi film yoluyla günümüz çocuklarına iletilmektedir. Dini inançların yanında Türklerin efsanevi düşünce sistemi de Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmde anlatılmaktadır. Bu çizgi filmde Oruç ve Ramazan kavramlarından bahsediliyor ve bayramın çocuklar için çok özel bir gün olduğu vurgulanıyor. Bu gibi örneklerle çocuklara kültürümüzün ve inançlarımızın önemi kavratılıyor.

Mehamet: Aruz'un kaybolan oğlunu aslanın bulup büyütmesi, Tepegöz'ün ormana bırakılmayıp Aruz tarafından insan gibi yetiştirilmeye çalışılması, kendilerine onca kötülük yapan Şekli Melik'in adamının esir olmasına rağmen misafir gibi ağırlanması Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmde yer alan merhamet örnekleridir. Ayrıca kendilerine zarar vermek isteyen Deli Dumrul dağın yamacından düşerken onu kurtaran çocukların davranışı da merhamet örneği olarak değerlendirilebilir.

Dayanışma: Aruz'un oğlu kaçırıldığında bütün oba halkının ormana yayılıp Basat'ı araması (3. bölüm), Tepegöz'e yemek olması için kaçırılan hayvanları geri almak için oba halkı olarak büyük gayret gösterilmesi (8. bölüm), Beyrek'in düğünü olduğunu duyan kervancının kervanın yönünü obaya çevirip düğüne gelmesi dayanışma örnekleri olarak gösterilebilir. 14. bölümde geçen şu olay da dayanışma başlığı altında değerlendirilebilir. Beyrek'in babası Baybüre gözleri görmemesine rağmen perişan bir halde sürekli obada dolaşarak oğlunu aramaktadır. Bu duruma üzülen oba halkı Dede Korkut'un söylediği merhem ile gözlerinin açılacağını duyunca onca tehlikeye rağmen ona yardımcı olmaya çalışırlar. Kazılık dağın doruklarında merhem için gereken bir çiçeği bulmaya giderler. Bu olay da güzel bir dayanışma örneğidir.

Hayvan sevgisi: Keskin Göz adlı şahin'in çocukları kurtarmak için kartalla mücadelesi sonrası yaralanması ve şahinin sahibi olan Uruz'un bu durumdan dolayı büyük üzüntü duyması, kartal yavrularının yuvadan alınmasının hoş bir durum olmadığının belirtilmesi ve Türklerin kadim dostu olan ata gösterilen sevgi, hayvan sevgisinin örnekleri arasında gösterilebilir.

Ağaç sevgisi: Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmin 11. bölümünde saman topları yakılıp mancınık ile Şekli Melik'in ormanlık alanda bulunan obasına atılıyor, çıkan karışıklıktan yararlanıp kaçırılan atlar ve koyunlar kurtarılıyor. Dede Korkut, yapılanları takdir ediyor; ancak ormanlık alana ateş yayılmaması gerektiğini vurgulayarak olası orman yangınlarının önlemek gerektiğini belirtiyor. Beyrek de sözleriyle Dede Korkut'u destekliyor. Ayrıca çizgi filmin 12'nci bölümünde Dede Korkut, "Çevreyi korumayı yolda kalmışlara yardım etmek kadar önemseriz." sözleriyle doğa sevgisini belirtiyor.

Fedakârlık: Türkler birbirine bağlı bir millettir. Geçmişten günümüze bu durum süregelmiştir. Türk toplumu vatani, milleti, arkadaşı, akrabası için fedakârlık yapmaktan çekinmeyen bir toplumdur. Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi filmde bu durumu gösteren birçok örnek vardır. Bu örneklerden bazıları şunlardır: Boğaç'ın babasının oğlunu korumak için canını hiçe sayarak boğanın önüne atlaması, Deli Dumrul'un eşinin kocası için canını feda etmek istemesi, Aybüke'nin zamanından fedakârlık ederek Basat'a kültürlerini ve konuşmayı öğretmeye çalışması (birden fazla bölümde bu olay devam etmektedir), oba yiğitlerinin savaşlarda kendi canını hiçe sayarak düşman elindeki arkadaşlarını kurtarmaya çalışması.

Sonuçlar

- ✓ Dede Korkut Hikâyeleri'nden uyarlanan çizgi film millî kültürümüze ait birçok değeri barındırmaktadır.
- ✓ Dede Korkut Hikâyeleri adlı çizgi film çocuklarımıza millî kültürümüze ait değerlerin yanında evrensel değerleri de kazandırmaktadır.
- ✓ Dede Korkut Hikâyeleri, çizgi filme uyarlanılırken asıl metinden uzaklaşmıştır.
- ✓ Dede Korkut Hikâyeleri, ayrı ayrı değil bir bütün halinde değerlendirilip çizgi filme uyarlanmıştır.
- ✓ Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan değerler günümüzde ilköğretim programlarında yer alan çeşitli derslerin programlarında özellikle de Sosyal Bilgiler programında yer alan değerlerle benzerlik göstermektedir.

Öneriler

- ✓ Türk edebiyatı ve kültürü açısından çok önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin sadece kitap olarak değil değişen teknolojiyle birlikte çizgi film, dizi film, oyun, tiyatro, oyuncak vb. gibi değişik şekillerle de değerlendirilmesi gerekir. Bu hikâyelerdeki değerler, bizim kültürümüzün en saf ürünleridir. Bu ürünlerin günümüz çocuklarına aktarılması hem anne babaların hem öğretmenlerin görevidir.
- ✓ Giyeceklerin üzerine Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki kahramanların resimleri basılıp çocukların beğenisine sunulabilir.
- ✓ Çocuklara millî değerlerimizi aktarmak amacıyla Dede Korkut Hikâyeleri benzeri eserlerimiz çizgi filme uyarlanabilir.
- ✓ Eserler çizgi filme uyarlanılırken asıl metinden uzaklaşılmalıdır.
- ✓ Değişen şartlara ve çağa ayak uydurarak çocuklarımızın çok kullandığı günümüz teknolojilerini kendi değerlerimizi yansıtacak şekilde kullanmalıyız.
- ✓ Halk edebiyatı ürünlerimiz millî kültür unsurları bakımından çok zengindir, bu ürünlerin çocukların eğitiminde kullanılması konusuna gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- ✓ Millî olmayan ve bizim kültürümüzle bağdaşmayan örnekler de çizgi film yoluyla çocuklara benimsetilebilir. Bu ve benzeri olumsuzluklardan kurtulmanın çaresi kendi değerlerimizin yoğun olarak yer aldığı çizgi filmler yapmak ve çocuklarımızın bunları izlemesini sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- ABALI Nefise (2012), "Türkiye'de Animasyonun Dünü ve Bugünü", *Bilişim Dergisi*, sayı 147, Ekim.
- AKBULUT N. T. ve KARTOPU E. (2005). Yalıtılmış Çocuk. 2. *Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul.
- ARTUN E. (2009), "Ortak Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_ortak_turk_kulturu_cocuk_edebiyatin_a_katkilari.pdf, (E.T. 01.08.2015.)
- ATAN Uğur (1995), *Animasyonun Kültür Aktarımındaki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- CAN Aytekin (1995), *Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Televizyon Programları İçinde Çizgi Filmlerin Çocukların Gelişimine ve İletişimine Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- BİNYAZAR, A. (1996). *Dede Korkut*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BULUT Mesut, ORHAN Salih (2012), “Türkçe-Edebiyat Ders Kitaplarının Dil ve Kültür Aktarımındaki Rolü ve Önemi Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 8, p. 297-311.
- ÇİLİNGİR Ayşegül (2014), Popüler Kültür ve Çocuk Edebiyatı Ürünleri, *I.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 24-25 Ekim, Maltepe-İstanbul.
- DEVECİ Handan, BELET Dilek, TÜRE Hatice (2013), “Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12 Sayı:46 (294-321)
- ERGİN Muharrem (2003), *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GÖKYAY O. Şaik (2013), *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNAY Umay (1998), “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”, *Millî Folklor Dergisi*, 37: 3-13.
- HACIBEKTAŞOĞLU Elçin Selin (2014), *Kültürel Çalışmalar ve Çizgi Filmlerin Çocuk İzleyici Üzerindeki Etkileri Araştırmaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar, İstanbul.
- KIRIK Ali Murat (2013), “Televizyonun Gelişim Çağı Çocukları Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Ebeveynlerin Kontrol Sorunu”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 2 Sayı 4 Bahar.
- KOCA S.K, UĞURLU S. (2010), “Türk Kültürü ve Anadolu Müslümanlığı İlişkisi”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S. 22, Ekim-Kasım-Aralık.
- MURATOĞLU, Bahar. (2009). “*Sosyal Sapkınlığın Medyadaki Temsilinin Çizgi Filmler Üzerinden İncelenmesi*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- OĞUZ, M. Öcal (2009), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- ÖZBAY Murat, KARAKUŞ TAYŞİ Esra (2011), “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1.
- ÖZCAN Hüseyin (2008), “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/2 Spring.
- ÖZDEMİR Murat (2010), “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1)
- SEPETÇİOĞLU M. Necati (1990), *Dedem Korkut’un Kitabı*, Akran Yayınları, İstanbul.
- TAŞ ALİCENAP Çiğdem (2015), “Kültürel Mirasın Çizgi Film Senaryolarında Kullanılması”, *TUBAR*, S.37, ss. 11-26.
- TAVŞANCIL E, ASLAN E. (2001). *İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri*. Epsilon Yayınları, İstanbul.
- TOKSOY Nurcan (2007), “ Türk İnkılâbında Millî Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 2/1, 124–161.
- TÜRKMEN Nilgün (2012), “Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 2.
- UZUNER Zehra, UZUNER YURT Serap, AKTAŞ Elif (2014), Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Televizyona Uyarlanması ve Bir Örneklem: Trt Çocuk Kanalında Ömer Seyfettin Hikâyeleri, *I.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 24-25 Ekim, Maltepe-İstanbul.
- YALÇIN, S. K. ve ŞENGÜL, M. (2004), “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 209-223.
- YALÇIN Alemdar, AYTAÇ Gıyasettin (2002), *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- YOLASIĞMAZOĞLU Hülya (2014), Çizgi Yayınlarında Saklı Olanlar, (Sünger Bob Kare Şort Örneği), *I.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 24-25 Ekim, Maltepe-İstanbul.
- YILDIRIM A. ve ŞİMŞEK H. (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.

XX. ASRIN BAŞLARINDA AZERBAYCAN’DA ROMANTİZM VE ELEŞTİREL REALİZM AKIMINDA GELİŞEN ÇOCUK EDEBİYATI

Seriyye GÜNDOĞDU*

ÖZET

XX asır Azerbaycan romantizmi mürekkep sosyal siyasi, inkılâbî olayların cereyan ettiği bir muhitte teşekkül etmiştir. Bu olaylar doğal olarak romantizmin ideasına, muhtevasına, poetik felsefi mahiyetine ve kuruluşuna ciddi tesir göstermiştir. Bu anlamda XX asrın başlarında demokratik edebiyatın güçlenmesi Azerbaycan çocuk edebiyatının da gelişmesine imkân sağlamıştır. Edebiyatta görülen dönemler ve istikametler Çocuk edebiyatı tarihinde de görülmektedir. Çocuk edebiyatına dönemin sosyal siyasi olayları pedagoji ilminin süzgecinden geçerek yansır.

Çocukluk yaşamın temelidir. Çocukluğunu rahat ve dolu dolu yaşamayan insanın gelecek hayatı başarısız ve yitik olur. Meşhur pedagog Yanuş Korçağ’ın sözleriyle desek, çocuk laboratuvarında tecrübe yapan bir âlim gibidir. Bu âlim aklını ve becerisini seferber ederek zor sorunları çözmeğe çalışır. İşte bu gerçeği derk eden Avrupa, Amerika ve Rus edebiyatçıları çocuk edebiyatı sahasında ortaya çıkan problemlerin çözülmesi yolunda önemli çalışmalar yapmışlar. Nitekim Azerbaycan’da da bu mesele dikkatlerden kenarda kalmamıştır. Dünyada baş veren olayları, edebiyattaki yenilikleri, Avrupa, Rusya ve Şark medeniyetinde çocuğa gösterilen önemi ve bunun edebiyata yansımaları meselesi Azerbaycan’ın şair ve yazarlarını ilgilendiren önemli meselelerden biri olmuştur. Bunun için de Azerbaycan edipleri Doğu ve Batı kültürünü bünyesinde barındıran yeni bir çocuk edebiyatının ortaya çıkması ve bunun sayesinde de daha akıllı, medeni ve manevi değerlerine bağlı bir neslin yetişmesi için yollar arıyordu.

Çocuk edebiyatının gelişme aşamasında C.Memmedkuluzade, M. A.Sabir, A. Sehhet, F.Köçerli, S.M.Ganizade, S. S. Ahundov, R.Efendizade, A. Şaik ve diğer kalem sahipleri romantizm ve eleştirel realizm düzleminde yeni neslin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Onlar çeşitli türlerde çocuklar için eserler yazarak Azerbaycan milli edebiyatının gelişmesinde eşsiz hizmet göstermişler.

XIX asrın sonu XX asrı başlarında Azerbaycan çocuk edebiyatında ortaya çıkan romantizmin merkezinde millilik durur. Kökü geçmişe, sözlü edebiyata ve folklora dayanan Azerbaycan çocuk edebiyatı XX asırda parlak dönemini yaşar ve bu güne kadar etkisini gösterir. Azerbaycan şairleri- A.Sehhet, A.Şaik, S.S.Ahundov ve diğer romantikler ilk defa olarak çocuğun psikolojik imajını vererek onun iç dünyasına inip, hayallerinin tercümanı olmaya çalışırlar. Bu anlamda gücünü folklordan alan masallar, önemli bir tür olarak belirir. Elbette çocuk dünyasına hâkim olan poetik estetik düşünce de unutulmadı. Bu anlamda yazılan şiirler çocuğun estetik terbiyesini ve dünya görüşünü artırır. Romantikler göre çocuk dünyayı öncelikle kalbiyle daha sonra akılla idrak etmelidir.

Eleştirel realizm fikrin şiirsel ifadesinde gizli eğilime, fikrin üstü kapalı, dolaylı ifadesine önem veriyor. Rus alim, yazar ve pedagog Çernişevski’nin bu anlamda Azerbaycan Çocuk edebiyatına önemli etkisi görülmektedir.

Bildiri metninde romantik ve eleştirel realizm akımında gelişen Azerbaycan çocuk edebiyatının özelliklerini tanıtmakla beraber, çocukların dünya görüşünün, estetik terbiyesinin gelişmesinde, manevi değerlere olan sevgisinin artırılmasında ve bir şahsiyet olarak formalaşmasında nelere dikkat etmemiz gerektiğini tahlil etmektir. Aynı zamanda çocuk edebiyatında ister pedagoji yönden, isterse de değişen çocuk psikolojisinin çocuk edebiyatına tesiri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Romantizm, eleştirel realizm, Azerbaycan çocuk edebiyatı

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Türk Filolojisi Bölümü. seriyye@yahoo.com

Giriş

Çocuk edebiyatının tanımı ile ilgili birçok farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler mutlaka belli dayanağa sahiptir. Esasen çoğunluk tarafından kabul edilen düşünce çocuk edebiyatının bilhassa çocuklar için yazılmış eserler müteşekkil olmasıdır. Bu ciddi anlamda çocuk psikolojisini dikkate alan ve onun pedagoji ve estetik terbiyesinin zenginleştiren eserler olmalıdır. İşte bu yüzden de çocuk edebiyatı psikoloji, pedagoji ve estetik terbiyeni bünyesinde barındıran vahit bir sistem içerisinde olmalı.

Çocuğun psikolojisini derinden bilmeyen, estetik düşüncesini öğrenmeyen ve ona bir pedagog olarak yaklaşamayan edip kesinlikle çocukların ruhuna ve zevkine hitabeden eserler yazamaz.

XX asrın başlarına baktığımızda ister sosyal, isterse de siyasi hayatta büyük değişikliklerle karşılaşılıyor. Bütün dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da da bir değişim dönemidir. II Nikolay'ın 1905 yılında imzaladığı manifestonun yürürlüğe girmesinden sonra Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan bütün halklar, esasen de baskı altında yaşayan Müslüman-Türklerin bir nebze rahatlamasına neden oldu. Kendi dillerinde gazete ve dergiler yayınlıyor, okullar açıyorlardı. Bu durum Azerbaycan için de geçerli idi. Azerbaycan'da yeni okulların açılması çocuk edebiyatının gelişmesine sebep oldu. Nitekim artık medrese değil yeni, modern okulların açılması yeni kitapların yayınlanmasını da talep ediyordu. Rusya ve Türkiye'den getirilen derslikler ve edebiyat kitapları Azerbaycan'da milli çocuk edebiyatının yaranmasını zaruri kılıyordu. Nitekim milli şuurun aşılmasında, ferdin bir şahsiyet olarak formalaşmasında kendi ana dilinde eğitim alması ve kitaplar okuması şarttır. İşte bu yüzden XX asrın başlarından itibaren Azerbaycan çocuk edebiyatı daha sistemli ve pedagoji, estetik tefekkürün, milli şuurun şekillenmesinde önemli yer tutuyordu.

Azerbaycan çocuk edebiyatının tarihi XIX –XX asırlardan değil daha önceden başladığını, hatta 800 yıllık bir tarihe sahip olduğu bazı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Tabii ki, sırf çocuk dilinden anlayan, ona hitap eden, çocuğun yaşını ve sosyal-siyasi muhiti de göz önünde bulunduran eserler bilhassa XIX asrın sonu XX asrın başlarında daha başarılı örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Pedagoji, psikoloji ve estetik terbiyenin oluşması bakımında Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucusu Seyit Azim Şirvani'dir. (1835-1888) Bu konuda yapmış olduğu araştırmaların neticesi olarak Hayrullah Memmedov Azerbaycan Çocuk Edebiyatı eserinde: "Seyit Azim Şirvani Azerbaycan edebiyatı tarihinde ilk sanatkardır ki, asrın ortaya çıkardığı ihtiyacı- çocuk edebiyatını oluşturmak meselesinin zaruriliğini şuurlu bir şekilde derk etmiş, edebi faaliyetinde keskin dönüş yaparak, ömrünün on dört yılını milli mekteplerin ders ve oku kitapları ile temin olunması meselesine adanmıştır. Seleflerinden farklı olarak S.A.Şirvani çocuk edebiyatının spesifik özelliklerine derinden aşina olmuş, onlardan edebi faaliyetinde yararlanmış. İşte bu özellikleri göre S.A.Şirvani milli çocuk edebiyatımızın kurucusu olmak hakkını kazanmıştır." (Memmedov, 1992: 26-27)

XIX asrın sonu ve XX asrın ilk iki on illiğinde umumi milli edebiyatta, bilhassa çocuk edebiyatındaki müterakki prosesler yeni bir gelişim merhalesinin başlangıcı oldu. Bunun bir sıra köklü sebepleri vardı: birinci sebebi milli maarifçilik fikirlerinin geniş yayılması, yeni okulların sayı bakımından artması, milli dersliklerin yazılması idiye, ikinci sebep, bu sahanın gelişmesi için pervane tek yanan maarifçi aydınların kendi halkına hizmet etmek, gelecek neslin irfan sahibi olmasını arzu etmeleriyle bağlıdır.

XX asrın ikinci yarısında M.F.Ahundov (1812-1878) tesiriyle yetişen H.Zerdabi (1837-1907), S.A. Şirvani (1835-1888), N.Vezirov(1854-1926) ve diğer edipler çocuk ve gençlerin milli şuurunun gelişmesi ve bir şahsiyeti olarak yetişmesi için çok faydalı eserler yazmışlar. Bu dönem Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da bir maariflendirme dönemidir. Bu bakımdan çocuklar için eser veren edipler de bir yönlü değil, bütün türlerde eserler veriyorlardı. Farklı türlerde yazılan bu eserler daha sonra çocuk edebiyatı türlerinin gelişmesinde büyük rolü olmuştur.

Çocuk edebiyatının gelişmesinde M.F.Ahundov ekolünü sürdürenler daha farklı ve zengin bir çocuk edebiyatının oluşmasına ve gelişmesine hizmet etmişler. Bunlar;

C.Memmedkuluzade (1866-1932), M.A.Sabir (1862-1911), A.Seppet (1874-1918), F.Köçerli (1863-1920), S.M. Ganizade (1866-1937), S.S.Ahundov (1875-1939), R.Efendizade (1863-1942), A.Şaik (1881-1959) ve diğer şair ve yazarlar çocu ve gençler için romantizm ve eleştirel realizm akımında eserler yazmıştır. Azerbaycan milli çocuk edebiyatının gelişmesine hizmet eden bu edipler, yeni neslin milli ve manevi değerler doğrultusunda yetişmesine hizmet etmişler.

Romantizm Akımında gelişen Azerbaycan Çocuk Edebiyatı

Azerbaycan çocuk edebiyatının tarihi çok eskilere dayandığı Giriş bölümünde kaydedildi. Bu sebeptendir ki, XIX asrın sonu XX asrın başlarında Azerbaycan çocuk edebiyatında ister folklorun, isterse de klasik edebiyatın tesiriyle romantik eserler yazılmıştır. Çocuk edebiyatında romantizm akımı hem nesirle, hem de nazımla yazılan eserlerde kendini göstermektedir. Değişen sosyal siyasi muhit genç neslin terbiyesinde de yeni meyillerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim millilik ruhu, vatana, millete sevgi, güzel ahlakın aşılması için iyinin, güzelin romantik bir biçimde yüceltilmesi vs. bu dönemin esas ihtiyacı sayılırdı. XX asrın başlarından itibaren bilhassa romantizm edebiyatı Vatani, milleti ve hürriyeti zamanın esas problemine çevire bilmiştir

Halk edebiyatını romantik üslup ve tahayyülüne uygun gören A.Şaik ondan büyük ölçüde faydalanmıştır. A.Şaik halk masalları esasında bir sıra tiyatro eserleri yazmıştır. Romantik ruha sahip olan A.Şaik ilk edebi faaliyetine yine romantik duygulu gazelleriyle başlamıştır. Daha sonra hem umumi, hem de çocuk edebiyatına romantizm akımının tesiri altında kıymetli eserler vermiştir. Romantizm aslında şairin ruhuna hâkim kesilmiştir. Onun fikrinde, sanat hür olmalı, siparişe yazılmamalı, eser şairin ruhundan, tahayyülünden doğmalı, okurunu heyecanlandırmalı ve onu yaşadığı sosyal muhitten uzaklaştırmalıdır. Bu anlamda romantizm A.Şaik'in hür ruhunun dolaşmasına imkânlar sunuyordu. Romantizm akımının esas gayesi toplumda meydana gelen yenilikleri yüksek sanatkârlık maharetiyle okuruna ulaştırmak ve onu yeniliğe doğru heyecanlandırarak hareket etmesini sağlamaktır. Hiç tesadüfî değildir ki, Azerbaycan'da romantizm akımı komşu ülkelerde - Rusya, İran ve Türkiye'de meydana gelen inkılaplar neticesinde sosyal ve siyasi muhitin değiştiği XX asrın başlarında ortaya çıkmıştır.

A.Şaik halk edebiyatından yararlanarak yazdığı hikâyelerinde esasen mazlumla zalimi, iyiyi kötüyü karşı karşıya getirir. Edip insanı köleleştiren monarşi kalıntılarına da hücum eder. Çocukların terbiyesinde önemli değişiklik yapmak ve onlara kahramanlık ruhunu aşlamak için iyiliğin kötülüğe, mazlumun zalime üstün gelmesini romantik bir üslup ve aynı zamanda çocukların anlayabileceği bir dille kaleme almıştır. Edibin Halk edebiyatından yararlanması da tesadüfî değil. Onun bu yola başvurmalarının esas sebebi eserindeki gayeyi okuruna sevdirecek çatırmasıdır. A. Şaik edip olmakla beraber hem de çok bilgili bir pedagoğdur. Bu yüzden de çocuk ruhuna ve tefekkürüne halk masallarından istifade etmekle daha başarılı bir şekilde tesir edebileceğine inanıyordu. Çünkü halk edebiyatı ürünü olan masal ve efsane türünü çocukların daha asan derk edebileceğini biliyordu. Bu anlamda A.Şaik'in "Goçpolat" eseri önem arz etmektedir. Fakirin zengine karşı yaptığı mücadele eserde masalımsı bir havaya girer, çocuğun daha iyi anlayıp, derk etmesini anlar. Aksi taktirde toplumda sosyal nizamı bozan eksiklikleri çocuğa anlatmak zor ve sıkıcı olur.

A.Şaik bir çok kısa hikayelerinde toplumda baş veren sosyal siyasi olayları çocuk psikolojisinin ve dilinin anlaya bileceği bir dille vere bilmiştir. Edip nesir yazılarında sosyal meselelere deyinse de şiirlerinde seçtiği konunun çemberini bir az daha genişletir. Sosyal meselelerle beraber küçük okurlarını doğa ile, hayvanat ve nebatat alemi ile tanıştırır. Onun "Tilki Hacca gidiyor", "Keçi", "Tık tık hanım", "Avcı Mestan" ve diğer şiirleri 7-den 70'e her kesin dilinde ezberdir. Bunun sebebi yine de A.Şaik'in şairliği yanında derin bilgili bir pedagoğ olmasıdır. Çünkü çocukların ilgisini çekmekte ve estetik terbiyesinde fablların müstesna rolü olduğunu bilmektedir. Şair yazdığı fablları ister dil, isterse de tasvir itibariyle romantik bir ruhla çocukların anlaya bileceği bir şekilde yazmıştır.

A.Şaik'in çocuklar için yazdığı eserlerinde doğa tasvirleri romantik bir dille verilmiştir. Hatta gerçek hayattan aldığı sosyal konuları işlerken bile onları romantik duygularla vermesini başaran Azerbaycan çocuk edebiyatının romantik şairidir.

O gün ki, faslı yaz(bahar) olur,
Gece, gündüz taraz olur.
Havanın artır istisi,
Daha soğukluk az olur.
Erir dağın, çölün karı,
Akar derelere sarı.
Gürültü ile sel geler,
Salar sedaya çayları.
Karankuş ol zaman geler,
Yine diker yuvasını.
Konar yeşil ağaçlara,
Okur güzel havasını.

Edebi faaliyeti boyunca romantizm akımına bağlı olan A.Şaik, sosyal siyasi meselelere gerçekçi yaklaşımı onun samimiyetinden ileri gelmiştir. Şaik'in romantizme bağlı olmasının diğer bir sebebi realist yazarların dilini pek beğenmemesidir. Buna rağmen eleştirel realizme yönelme A.Şaik'te M.A.Sabir'in etkisiyle oluşmuştu. Sabir'in sosyal siyasi olaylara bakışı ve eserlerine yansıtması diğer edipler gibi A.Şaik'i de etkilemiştir.

Çocukların ahlaki ve estetik terbiyesinde, onların sağlam büyümesinde, duygu ve hislerinin gelişmesinde doğa tasvirlerinin yapıldığı şiirlerin müstesna rolü vardır. Çocuklar için doğa tasvirleriyle şiir yazan şairler hem doğanı iyi tanımalı, mükemmel bir müşahide kabiliyetine sahip olmalı, hem de çocuk psikolojisini iyi bilmelidir. Gördüklerini ve çocuğa aktarmak istediklerini kuru bir dille değil, romantik tarzda duygu ve hislerle zengin bir şekilde ilginç ve masalımsı bir havada anlatmalıdır. Böyle yapıldığı takdirde istenilen hedefe ulaşıla bilinir, küçük okur vatanını sever ve doğanın güzelliklerinden estetik zevk alır. İşte bu özellikler A.Şaik'te ve A.Seppet'te karşımıza çıkar.

Azerbaycan çocuk edebiyatının diğer bir ismi olan A. Seppet de romantizm akımını benimsemiş, bu akımın etkisiyle müstesna eserler vermiştir. Onun "Vatan" şiiri küçük kalplerde taht kurmuştur. Bu şiir çocuğun vatanseverlik ruhunda yetişmesine hizmet eder. Şair şiirinde Vatan derken sadece romantik bir dille öyle bir anlatım tekniği sergiliyor ki, toprak parçası birden bire ana toprak, ana vatan olarak çocuğun ruhuna ve beynine yerleşiyor.

Gönlümün sevgili mahbubu benim,
Vatanımdır, vatanımdır, vatanım.
Beni halk eylemiş evvelce Hüda,
Sonra vermiş vatanım neşv ü nüma.
Vatanım verdi bana nam ü nemek
Vatanı bence unutmak ne demek?!
Anadır her kişiye öz vatani,
Besleyip sinesi üstünde onu.
Südüdür ki, dolanıp kanım olup,
O benim sevgili cananım olup.
Saklaram gözlerim üste onu ben,
Ölürüm elden eğer gitse vatan.
Vatanın nimeti nişyan olmaz,
Nahalefler ona kurban olmaz.
Vatan ecdadımızın medfenidir,
Vatan evladımızın meskenidir.
Vatanın sevmeyen insan olmaz,
Olsa da ol şahısta vicdan olmaz!

Vatan ve millet sevgisinin çocuklara aşılması bir taraftan zamanın dönemin bir ihtiyacı olduğu halde, diğer taraftan bu konu bütün dünya romantiklerinin ortak meziyeti hesap edilir.

Şair çocuklara vatan sevgisini aşılarken teşhis kullanarak, bir toprak parçasını kişileştirir. Yaşamamız için ihtiyaç olan her şeyi bize ana vatanını verdiğini ve bu nedenle de bizim de ona sahip çıkmamız gerektiğini okurlarına anlatır. Bu mısralarda romantik kahramanın kabarmış duyguları esas yer tutar. Romantik şair halkının, milletin ışıklı geleceğine büyük ümit ve inamla bakar. XX asrın başlarında yazılan bu eser içinde barındırdığı romantik ve vatanseverlik duygularının seli bu gün de okurlarını hayran eder ve milli ruhta yetişmelerine büyük katkı sağlar.

Azerbaycan Çocuk Edebiyatında Eleştirel Realizm

Modern Azerbaycan edebiyatının kurucularından olan İ. Gutgaşınlı XIX asırda ortaya çıkan realizm edebi akımının öcüsü sayılır. Genç neslin terbiyesinde önemli yeri olan “Reşit bey ve Saadet hanım” hikâyesi Azerbaycan realist edebiyatının ilk örneğidir. Zamanın talebine uygun olarak İ.Gutgaşınlı Reşit beyi gençlere örnek göstererek onun simasında Azerbaycan gencini görüyordu. Reşit bey hayata gerçekçi bir bakış açısıyla bakan, milli şuura sahip, şahsiyet olarak yetişmiş, iyi terbiye almış bir gençtir. Eserin kahramanında olan bu özellikler, yazarın Azerbaycan gençlerinde görmek istediği hususiyetlerdir. Üzerinden asırlar geçmesine bakmayarak, eser verdiği mesajlarla hala aktüeldir ve realizm akımının çocuk edebiyatında da gelişmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de olduğu gibi Azerbaycan’da da edebiyatın gelişmesinde tercümelerin müstesna rolü vardır. Çocuk edebiyatında esasen Rus edebiyatından yapılan tercümeler bu sahanın gelişmesinde ve zenginleşmesinde büyük rol oynamıştır. A.S.Puşkin’in “Balıkçı ve Balık” masalı, İ.Krılov’un fablları, L.N.Tolstoy’un çocuklar için yazdığı hikayeleri, V.A.Jukovski’nin şiirleri ve bu gibi başka çocuk edebiyatı yazar ve şairlerinin eserleri Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmiştir. XIX-XX asırda Rusya’da çocuk edebiyatının gelişmesi Azerbaycan ediplerini de etkilemişti. Azerbaycan’da çocuk edebiyatının gelişmesi sadece bununla bağlı değil, aynı zamanda açılan yeni okullarla çocuk ve gençlerin kitaba olan talebi idi. Rusya’da olduğu kadar Azerbaycan’da çocuk edebiyatı kitapları olmasa da yazılan ve yayınlanan eserler çocukların dünya görüşünü, estetik ve ahlaki terbiyesini zenginleştirecek, milli, manevi değerlere olan sevgi ve saygısını artıracak nitelikte idi.

Bu dönemde Azerbaycan milli çocuk edebiyatının gelişmesinde Rusya ile beraber, Doğu ve Batı ülkelerinin eserlerinden de istifade edilirdi. Doğu edebiyatından daha çok manevi değerleri içeren konular alındığı halde Avrupa’dan konudan ziyade Modern çocuk edebiyatın oluşturulması yönünde yeni teknikler alınırdı. Bu anlamda Türkiye’nin de büyük rolü olmuştur.

Azerbaycan çocuk edebiyatında realizmin esasını koyanlardan biri de M.Celil’dir. O eserlerinde çocukların terbiyesi ile bağlı toplumu düşündüren bir takım sorunlar geniş yer vermiştir. Yazarın bu alandaki faaliyeti Azerbaycan çocuk edebiyatının oluşmaya doğru ilerlediği döneme rastlar. Yazar İslam dünyasının gerçeklerini çocuklar için yazdığı eserlerinde de yansıtır. Çocuklara bakan yönüyle ve onların düşünce tarzına uygun bir biçimde toplumda var olan eksiklikleri eleştirel dille ele alır. O, «Pirverdi’nin horozu», «Buz», «İki elma», "Posta kutusu", "Sakallı çocuklar" ve diğer hikâyelerinde realizm akımının, Ş.Perro ve H.H. Andersen’in etkisiyle yeni ve milli tarz oluşturmaya çalışır. Eserlerinde Romantizm akımının bütün özelliklerini aks ettiren yazar, olaylara müdahil olmadan, mükemmel bir gözlemcidir. Ustalıkla anlattığı hikâyenin sonucunu okuruna bırakır. Yazar yeni tipli okulların cahil insanlar tarafından ne kadar dışlandığını göstermekle kalmaz aynı zamanda okuldan kaçan öğrencileri de tenkit hedefine çevirir. “Neden Ben Dersten Kaçtım” okula gitmek istememe, dersten kaçma halinin Müslüman çocuklarında daha sık rastladığını belirtir. Bununla da yazar İslam âleminin neden geri kaldığı sorusunu da okuruna cevaplatır. Okurunu düşündüren, ona yol gösteren yazar hayattan aldığı olayları gerçekçi bir dille ifade eder.

XX asır Azerbaycan edebiyatı tarihinde realizm akımında eserler yazan, Azerbaycan satıra (hiciv) edebi mektebinin kurucusu, şiirleri ile çocuk edebiyatına da büyük katkısı olan şair M.A.Sabir'dir. Onun çocuklar için yazdığı ilk şiiri olan "Mektep Şarkısı" "Debistan" dergisinde yayınlanmıştır. Bu dönemin diğer edipleri gibi Sabir de çocuk ruhunu iyi anlıyor, onun estetik dünya görüşünün oluşmasında, aydınlanmasında bir pedagog maharetiyle çalışır, fakat sanata karşı olan sorumluluğunu da unutmuyordu. Çocuklar için yazdığı şiirlerinde doğanın gizemli âlemini açmakla kalmaz, aynı zamanda küçük okurlarını aydınlatmak için maharetle tasvir ettiği bitkileri tanıtmaya çalışır. Şairin "Ağaçların Bahsi" şiiri Elma, Palamut ve Çam ağaçlarının karşılıklı konuşmasını ele almıştır. Sabir verdiği tasvirler ve ağaçların kendilerini anlatması çocuğun beynine kalıcı bir bilgi depolar. Dilinin sadeliği, veznin çocuk beyninin ezberleyebileceği tefilede, ritmik ve ahenkli oluşu bir anda çocuğa birkaç kabiliyeti aşılar. Çocuğun estetik zevki gelişirken, ağaçların davranışını tahlil ederken ahlak dersini de almış olur. Nitekim basit gibi görünen bir şiir çocuğa aynı anda birkaç beceri ve terbiyeyi aşılamış olur.

Eserlerinde güzel örneklerle çocuğu terbiye etme meselesi ön plandadır. Onun "Karıncı", "Örümcek ve İpek kurdu", "Camızcı ve Sel", "Çocuk ve Para", "Karga ve Tilki" ve s bu gibi şiirleri ile şair sosyal hayattaki eksiklikleri eleştirel realizm akımının imkânlarından, edebi ifade vasıtaları, yer yer satır altı ifadelerden istifade ederek tenkit ediyordu. Okurlarını aydınlatma adına, yeni, daha parlak bir neslin yetişmesi adına sanatını yeni cemiyet uğrındaki ideallerine vasıta kılmıştır.

Peynir ağzında bir kara karga
Uçarak kondu bir yüce budağa.
Tilki görcek yavaş-yavaş geldi,
Endirip baş edeple, çömbeldi.
Bir zaman hasret ile karga sarı
Altdan-altıdan marıtdı baş yukarı;
Dedi: "Ahsen sana, o karga ağa!
Ne nezaketle konmusan budağa!
Bezendin sen bu gün bizim çimeni,
Şad kıldın bu gelmeğinle meni.
Ne gözelsin, ne hoşligasın sen.
Yeri var söylesem – hümasın sen.
Tüklerindir ipek gibi parlak,
Bednazardan vücudun olsun irak!
Bu yakindir ki, var sevimli sesin,
Oku, versin bana səfa nefesin!"
Boyle sözden ferehlenip karga
Ağzını açdı ta ki, etsin – ğa,
"Ğa" ederken henüz birce kere
Peyniri dimdiyinden indi yere.
Tilki fövren havada kaptı, yedi,
Kargaya ta'nə ilə boyle dedi:
"Olmasaydı cihanda sarsaklar,
Ac kalırdı, yakın ki, yaltaklar"- .

Çocuklar için yazdığı şiirlerinde yüksek meziyetlere sahip olan kahramanlarının vasıtasıyla terbiye etmeğe çalışırdı. Bu özellikler onun sanatının gayesini oluşturuyor. Onun "Karıncı" şiirinde kendinden büyük yük taşıyan bir karınca tasvir edilmiştir. Etrafındaki insanların bunu hayretle izlemesini gören karınca onlara şairin küçük okurlarına vermek istediği mesajı söyler. Şair burada vücudun büyük ve ya küçüklüğü değil, çalışkan olmak gerektiğini küçük dostlarına iletir. Bu şiirinden bir sene sonra 1911 yılında yazdığı "Örümcek ve İpek Kurdu" şiirinde de şair çocuklara faydalı işle meşgul olmalarını önerir. Kimseye faydası olmayan bir işle uğraşmanın boş zahmetten başka bir şey olmadığı ve İpek böceğinin örümceğe verdiği ce-

vapla çocuklara ulaştırır. Bununla beraber şair çocukların zooloji eğitimini de üstendir. “Ağaçların Bahsi” çocuğun bir şahsiyet olarak gelişmesinde nelere dikkat etmesi gerektiğini aşılarken, bitkiler âleminin kapılarını aralıyordu. Bu şiirlerinde de böcekler âleminde bahseder.

Diğer bir şiiri olan “Camız ve Sel” şiirinde zahmetsiz kazanılan paranın haram olmasından ve kimseye fayda vermemesinden yazarak çocukları yanlış yapmaktan çekindirir. Aynı konuyu “Çocuk ve Para” şiirinde de görebiliriz.

Eleştirel realizm akımında yazılan bu eserler toplumdaki yanlışlıkları tenkit etmekle kalmaz, yetişen genç neslin terbiyesinde de pedagoji malzeme olarak kullanır. M.A. Sabir eleştirel realizm akımında ister büyükler, isterse de çocuklar için yazdığı şiirleri her zaman için aktüeldir. Onun bir çok şiirlerini bu gün bile ezbere bilmeyen çocuk ve ya büyük bulamazsınız. Real hayat manzaralarını eserlerinde ironi bir dille hiciv eden şair edebi faaliyetini kendine mektep olarak kabul eden birçok şair yetiştirmiştir. Hatta dönemin romantik şairleri bile onun sanatının cezbelerinden kurtulamamıştır.

Çocukların pedagoji ve estetik terbiyesinde XX asrın edebi muhiti çok verimli olmuştur. Bu dönemde halkı maariflendirme, dilin sadeleşmesi ve sosyal eksikliklerin ifşa edilerek çocuğun bir şahsiyet olarak gelişmesinde romantizm kadar eleştirel realizmin önemli rolü olmuştur. Nitekim realizm akımı çocuk edebiyatının dil ve üslup temayülünü değiştirerek onu daha sade ve anlaşılır hale getirmekle beraber, gerçekleri göstererek iyiyi kötünden ayırma kabiliyetini de çocuğa aşılmasında mühim rol oynamıştır.

XX asrın başlarında Azerbaycan edebiyatında eleştirel realizmin ilk belirtilerini Sabir’de görüyoruz.

Sanatkârın gerçekçi ve ya romantik kahramanları ile müterakki, şahsi fikirlerini vermek hakkıdır. Sanat eserinde aynı zamanda edibin her şeyi derinden his eden kalbi çarpmazsa, geleceği aydın gören gözleri gülmezse, halk ruhunu, zamanın ruhunu ifade eden her bir sözü, kelimesi kalbinin kanı ile yazılmazsa, sanata samimiyet, büyük ihtiraslar, necip hisler, duygular yol bulamaz. (Cafer, 1968: 6)

İşte bu anlamda XX asır Azerbaycan Çocuk Edebiyatının ister pedagoji, isterse de psikoloji ve estetik terbiyenin aşılmasında bakımından romantiklerin olduğu kadar realistlerin de büyük rolü olmuştur. Çocuk edebiyatı sadece eğlendirme karakterli olmamakla beraber çocuğun bir derin tefekküre sahip sosyal fert olarak yetişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun sebebi de edebiyatçı âlim Memmed Cafer Caferov’un da belirttiği üzere bunun sebebi halkını, milletini derinden seven insanların yeni neslin yetiştirilmesine can u gönülden çalışması, vatana hizmet duygusunun bir amaç haline getirilmesidir. Onlar ister siyasi, isterse de sosyal yönden sıkışmış, cehaletin kol gezdiği ülkeni aydınlatacak ve feraha kavuşturacak olan çocuklara ve gençlere büyük ümitler beslemiş ve onların yetişmesinde ellerinden geleni yapmışlar. Cesaretle diyebiliriz ki, çocuğun sistemli olarak gelişmesini, onun bir fert olarak yetişmesini sağlayan çocuk edebiyatı XIX asrın sonu XX asrın başlarında bütün Şark âlemine örnek olabilecek karakterdedir. Bunu bazı mukayeseli araştırmalarımıza dayanarak söyleyebiliriz.

Öneriler

1. Çocuklara yönelik eserlerin hazırlanmasında görsellik çok önemlidir, fakat bunlar rastgele rengarenklik oluşturulması için değil, çocuğun zevkini de geliştirmelidir.
2. Çocuk edebiyatı yazarları bir yönlü değil, ansiklopedik bilgiye sahip olmalı ve çocukların gelişmesinde pedagoji ve psikoloji ilmini derinden öğrenmelidirler.
3. Çocuk edebiyatı eserleri zamanın talebine uygun olmakla beraber, milli manevi değerleri de aşılamalıdır.
4. Dil ve üslup bakımından çocuğun kelime hazinesine uygun olmakla, hem anlaşılır, hem de çocuğun ifade kabiliyetini artırmalıdır.
5. XIX –XX asır çocuk edebiyatı derinden incelenmeli ve bu sayede eksiklikler tamamlanmalıdır.

6. Araştırma yapıldıktan sonra neden A.Şaik'in, S.S. Ahundov'un, A.Sehhet'in, M.A.Sabir'in eserleri yıllar geçse de 70 yaşlı dedelerin de hafızasından silinmediği ve her defa sevilerek okunduğu açıklanır ve yine bunun sayesinde modern çocuk yazarlarının nelere dikkat etmeleri gerektiği hususlar ortaya çıkar.

KAYNAKÇA

- Ağamirov M. (1983). *Abdulla Şaik'in dünyagörüşü*. Maarif Neşriyatı, Bakü
- Askerli F.(2009). *Azerbaycan uşak edebiyatının merhaleli inkişafı*, Tahsil Yayınları, Bakü
- Azerbaycan uşak edebiyatı müntahabâtı (XIX-XX asırlar)*, III cild. Bakü, «Nasir», 2001-2002.
- Cafer M.(1968). *Hayatın romantikası*.Gençlik Yayınları, Bakü
- Cəfər M. (1968). *Hayatın romantikası*. Azərnəşr ,Bakü
- Hacıyev A. (2004). *Azerbaycan uşak edebiyatı tarihi*. – Bakü
- Memmedov H. (1992). *Azerbaycan uşak edebiyatı*. Bakü
- Qarayev Y. (1980). *Realizm: sanat ve hakikat*. İlim Yayınları, Bakü
- Şaik A. (1984). *Seçilmiş eserleri*. Bakü
- Şimşek, Tacettin (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Suna Yayınları, Konya
- Yalçın, Alemdar ve Aytaş, Gıyasettin. (2014). *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN DRAMLARINDA GENÇ NESLİN OLUŞMASINDA ÇEVRE SORUNU

Leyla ALLAHVERDİYEVA*

ÖZET

Makalede Çağdaş Azerbaycan yaratıcılığında tanınmış yazarlarından Ali Emirlinin “Akkoyunlular ve Karakoyunlular” ve “Ben seni seviyorum” piyesleri analiz ediliyor. Gençlerin hayat hikayelerini konuşan her iki esere istinaden modern çocuk dünyasının sorunlarından, büyüklerin onda bulunma ve etkisinden söz ediliyor. Aynı zamanda, çocuk karakterinin gelişmesinde ortamın etkisi ve ortamda gençlerin kendini ifade etme konusu açıklanıyor.

Anahtar Kelimeler: genç, ebeveyn, piyes, çocuk, nesil

Giriş

Şahsiyet hep toplumun ilgi odağı olan, onu ilgilendiren bir konudur. Özellikle de sanat, edebiyat hep onun öğrenilmesine ve değerlendirmesine çalışmıştır. Artık oluşmuş bir şahsiyet hem de bir karakterse o, sanatsal mantık için iyi bir mevzu, okuyucu için ilginç bir konudur. Ancak karakter bir konu olarak ne derecede ilginçse, onu oluşturan faktör ve ortam da bir o kadar önemlidir. Odur ki, edebiyat bu faktör ve ortamın sanat analizi için çocuk ve yetişkinleri eserin kahramanına, onların kaderini ise söz konusuna dönüştürüyor.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı da ülkenin bağımsızlık elde etmesi ile oluşan yeni toplumsal-sosyal ortamda yeni neslin kaderini öğrenmeye çalışıyor.

Ali Emirlinin “Akkoyunlular ve Karakoyunlular” ve “Ben seni seviyorum” oyunu XXI yüzyılın gençlerinin ilgi ve ilişkilerini, düşünce ve psikolojisini konuya dönüştürmüştür. Her iki eserde büyüklerin iyi ve kötü amellerinin, iyi ve kötü niyetlerinin çocukların yaşamına etkisinden söz ediliyor. Aynı zamanda gençlerin kendilerine kötü ve iyi örnek olan büyüklerle ilişkisi de bu eserlerde ilginç detaylarından biridir.

Bu eserler artık çocukluğun son dönemini yaşayan ve bağımsız hayatın eşiğinde duran gençlerin kaderinden bahsediyor. Bu gençler ebeveynlerinden, onların genç imajından tamamen farklıdır. Ebeveynleri Sovyet gençliğini temsil eder, sabit, sakin bir ortamda büyümüşler, onların kendi ise bağımsızlık devrinin başlanmasından sonra değerlerin değiştiği, yeni ahlaki-manevi düşüncenin doğurduğu bir ortamın gençleridir. Babaların çocukları yüzerinde daha fazla söz sahipliği elde etmek iddiası, evlatlarınsa bağımsızlığa can atmak, kendi kaderinin efendisi olabilmek girişimi bu eserlerde karşıdurmanın önemli noktasına dönüşüyor.

“Babalar ve oğullar” sorunu

Dünya edebiyatında büyük çalışma deneyimine sahibolan “babalar ve oğullar” sorunu Azerbaycan edebiyatında da yer alıyor. Çocuklarını kendisi gibi görmek isteyen babalar ve babalarına benzemek istemeyen oğullar! Bu situasyanın sanatsal çözümü XVI yüzyılda “Rindü Zahid” eserinde Fuzuli tarafından çalışılmıştır.

* Doktora öğrencisi, Sumkayıt Deövlet Üniversitesi, Azerbaycan ve Dış Ülkeleri Edebiyatı Bölümü. allahverdiyeva80@inbox.ru

Bu eserde Baba karakterini sembolize eden Zahidle oğul karakterini sembolize eden Rind arasında şöyle bir söz ediyoruz. Zahid Rindi ilim okumaya, kitaplarla tanışmaya çağırıyor. Bunun iki yararı var diyor:

-Birincisi, şudur ki, alim olur, sultanlar, emirler huzurunda yüce mertebeye ulaşırsın. İkinci el, kitap aracılığıyla din gerçeğini öğrenirsin.

Rind cevap veriyor:

-Saltanat zevkinden habersiz olan cahil, sultanlara yakın olmak isteği ile yaşayan alimden iyidir. Çoklu kitap mütalaası şüpheyi durdurmuyor, belki daha da artırabiliyor.

Zahid oğlunun kitaba ilgisiz olduğunu anlıyor, onu sultanlara, emirlere hizmet etmeye sesler. Rind bunu da reddeder ki, itaat ancak Rabba yakışır. Mahlukun mahluka itaati doğru iş değildir.

Baba oğlu tarım işleriyle uğraşmaya davet eder, oğul bahane buluyor. Baba ticaretin tavsiye eder, oğul yaklaşmaz:

-Ticaret kendi iyiliğinin başkalarının zararında, kendi iyi gününü başkalarının kötü gününde aramak gibi kötü bir şeydir, hep ucuz alıp pahalıya satıyor, az emek verir çok kazanıyorsun!

Zahid oğlunun bu inat ve inaçılığı görünce, kendisinin küçük düşmeyinden korkuyor.

-Kötü evlat babayı rezil eder, - diyor.

Rind buna da ilginç cevap veriyor:

-Evladının kötü çıkması, babanın iyi isminin devamlı kalmasına neden olur. Ben iyi olursam, senin iyi ismin unutulabilir. Benim kötülüğüm ise herkese seni hatırlatacaktır. Derler ki: “Babası ne iyi insandır! ..” Aksine, alim’in oğlu babasından bilgili olsa, derler ki: “Babası hiç bu kadar bilmiyordu”. (Fuzuli Eserleri, Bakü, 2ciltde, II cilt, 1995, s.223-224)

Bu konuşmada aslında Rind babanın yüzünü kızartan değil, babası gibi yaşamak istemeyen oğul anlamı taşır ve yazar onun üsyankar ruhunda geleceğin kurucusunu görüyor. Bir şeye dikkat etmek gerekir ki, Fuzuli gençliğe karşı yaşlı neslin muhafazakarlığına, nasihatçi eğitim-ahlakına karşı çıkıyor.

Kendi yolunu seçmek isteyen gençlik ve onun önünde duvar gibi duran yaşlı nesil “Rindu Zahid” eserinden bugüne kadar edebiyatımıza dört asır yol gelmiştir. Dört yüzyıl önce Fuzuli “babalar ve oğullar” sorunu çerçevesinde Doğu ataletine karşı çıkıyor, bu atalet sisini yıkan bir gençlik diliyordu.

XXI yüzyılda “babalar ve oğullar” sorunu artık konusunu değiştiriyor, Ali Emirlinin yaratıcılığında manevi-ahlaki değerler ortaya çıkıyor. Fuzulide bu sorun daha çok maddi manevi söz konusudursa, Ali Emirlide o, manevi-ahlaki şekil alıyor. Çünkü Fuzulinin kahramanları toplumun maddi-manevi hayatında durgunluğun yaşandığı bir ortamda yaşıyorlardı ve yazar düşünüyor ki, ne kadar ki toplumda babası gibi yaşayan evlatlar birbirini takip ediyor, bu durgunluk yaşam boyu sürecek. Ali Emirlinin kahramanları ise moral değerlerin yitirildiği bir zamanın evlatıdır. Emirli bir yazar gibi toplumun manevi-ahlaki simasından rahatsızdır, onun kalemini “babalar ve oğullar” sorununa sürükleyen toplumun manevi pisliye doğru gitmesidir.

Her iki eserinde yazar gelecek nesle kendi manevi pisliğini miras bırakıp gitmek isteyen yaşlı nesille bu pislikten korunmak isteyen gençliğin karşıdurmasını verib. Ve çok ilginçtir ki, her iki piyesde yazarın takdir ettiği gençlik çirkinleşmiş manevi-ahlaki değerler çevresinde, onun etki ve terbiyesinde oluşmuş.

“Akkoyunlular ve Karakoyunlular” eserinde gençliğin imhası

“Akkoyunlular ve Karakoyunlular” eserinde Ali Emirli para hırsı, ün hastası bir ailede, akraba topluluğu içerisinde büyüyen gençlerin sanatsal karakterini yaratmıştır. Fidan Akkoyunlular, Ferid ise Karakoyunlular neslinin temsilcisidir ve bu nesiller soylarındaki

“beyaz” (ak), “siyah”(kara) kelimeleri gibi birbirlerine karşı aksi kutuplarda duruyorlar. Kendi ilgi alanlarına düşmeyen her şeyi ezip geçmeye, yok etmeye muktedir olan bu nesiller birbirlerine hissettikleri düşmanlığı çocuklarına da miras bırakmak, onları kendi takipçileri gibi yetiştirmek niyetindedirler. Bu nedenle, gençlerin birbirlerini sevmesi nesiller için “sürpriz” oluyor.

Ali Emirli “Akkoyunlular ve Karakoyunlular ” oyununda bir hususu not ediyor ki, doğup büyüdükları ortamın siyah rengi bu gençlerin temiz, saf dünyasını karalta bilmemiştir. Fuzuli’nin Rindi gibi Ali Emirlinin de karakterleri kendi ebeveynlerine aksi baş kaldırıyorlar ve onların yolunu gitmekten vazgeçiyorlar. Kendi maneviyatını bu dünyanın maddi servetine masraf yapan gerek Akkoyunlular, gerekse Karakoyunlular için gençlerin bu pozisyonu anlaşılmalıdır. Onlar bir türlü anlayamıyorlar ki, ne zaman bu gençler kendi “yollarını saptılar”, kendileri nerede yanlış yaptılar ki, çocuklarını kendileri gibi eğitemediler. Çocuk sanki bu insanlar için onların iddialarına yardım edecek araçtır. Onlar hayata evlatlarının istekleri, idealleri açısından baka bilmiyorlar. Aksine kendilerinin para kazanmak, yüksek görevler tutmak, makam elde etmek ilgilerinden çocuklarının hayatına bakıyorlar. Çocuklarının evleneceyi biri onlar için bir sonraki göreve ulaşma şansı, para kaynağı olmalıdır. Böylece, genç neslin kaderi mutluluğu paranın çokluğunda, görevin büyüklüğünde gören bu insanlar için sanki kurbanlık koyundur.

Ama bu karanlık ortamda yaşlı nesil içerisinde gençlere destek olanlar da var. Bu Dayı Akkoyunlu ve Dayı Karakoyunlu karakterleridir. Bir sürü maneviyat çirkinleri içerisinde onların temiz ahlakı, iyi anlayışı gençleri kendine yöneldi ve onlarda insani değerlerin oluşumunda rol oynar.

Genel olarak, Ali Emirli “babalar ve oğullar” sorununun konulduğu oyunlarda konuyu gençlik ve çevre açısından elde ediyor. Yazarı ortamın gençlerin hayatında oynadığı rol düşündürüyor, onun olumlu ve olumsuz etkilerini açıklamaya çalışıyor. Yazar not ediyor ki, nesiller arasında bağlılığın yarattığı ortamda bu etki kaçınılmazdır. Genç nesil bu etkinin çevresinde yaşamaya mahkumdur. Hatta Fidan ve Ferid gibi kendi büyüklerinin yolu ile getmeseler bile. akrabalarının hasta toplumu etkisinde kendi maneviyatlarını sağlıklı tuta bilseler de, kendi sağlığını koruyamadılar ve sonunda intihar zorunda kaldılar.

“Ben seni seviyorum” eserinde anlaşılmeyen nesiller

Ali Emirlinin “Ben seni seviyorum” eserinde büyükler ve küçükler arasında olan mücadele sadece baba evlat ilişkilerinde tarif edilmez, aynı zamanda öğretmen öğrenci ilişkisine de taşır. Taraflar arasındaki çatışma bu eserde daha keskin karakterde tasvir ediliyor, daha geniş şekilde açıklanıyor. Okulda öğrenci, ailede çocuk adını alan XI sınıf öğrencileri Orhan, Lale, Tevfik, Samet, Nazan, Marlen bağımsız hayatın ilk basamağıntatırlar. Ancak yaşadıkları ortamın etkisi ve baskısı onların bu hayata giden yolunu engeler. Bu çocuklar okulda öğretmenleri ile, evde ise anne babaları ile anlaşmazlık yaşıyorlar. Orhan’ın zengin hayat tarzı yaşayan, toplumda büyük nüfuz sahibi olan ailesi erkek çocuklarının geçmişi belli olmayan bir dansözün kızını sevmesini algılayamıyor. Kendi oğlunu şahsiyet olarak kabul edemeyen baba onun ulvi hislerine ruhu kırılmadan hakaret ediyor. Baba ile oğul arasında bile bir sahne yaşanıyor.

Necef. Kız bulup oğlum! Babası belirsiz, annesi de, budu haaa ... dansöz. (Göbek dansını taklit ediyor).

Orhan. Baba, ben sana nefret ediyorum!

Necef. Nefret?Banamı?

Orhan. (Gözlerinden yaş saçıyor). Sana! Sana! (Ali Emirli Hasarın o yüzü. Bakü, 2010, s. 168)

Baba kesinlikle oğluna hakaret ettiğinin, kalbini kırdığının farkında değil, onun için, Orhan ağzı süt koku bir çocuktur ve babasının tüm yarğalarına, kaba tavrına tahammülemek onun evlatlık

görevidir. Bu nedenle, Necef kendi yanlışını göremiyor, ondan nefret ettiğini söyleyen oğlunun terbiyesizliğini düşünüyor, onu ruhu hakarete uğramış bir insan olarak değil, babaya karşı gelen oğul olarak kabul ediyor.

Orhan'ın sınıf arkadaşı, hem de sevgilisi Reyhan da onu babasız büyütmüş, dansözlük sanatına göre toplumun ayıpladığı annesiyle anlaşmazlık yaşıyor. Onun annesi Melekle sohbeti kendi konusu için Orhanın babası ile konuşmasından pek farklı değildir.

Melek. Lanet olsun. Sen onu tanıyormusun? Babası bizi parayla satın alır. Kimin kızı olduğunu sakın unutma! Sen dansöz Meleğin kızıydın.

Reyhan. (Ağlıyor). Benim suçum nedir, Anne!

Melek. Onu mülteci babandan sor, beni hamile bırakıp ilim-ilim kaybolan, kaçkın babandan.

Reyhan. O da benim suçum değildir.

Melek. Aslında hiç kimsenin ne suçu, ne de günahı var, herkes tanrının çizdiği kaderini yaşıyor. Bu da bizim kaderimiz. (Reyhani sarılmak istiyor).

Reyhan. Bana Dokunma! (Sırtı Meleğe bakıyor).

Melek. Ne yapalım, annene arkayı dön, ama o dönmiyecek anne - babasına sırtını. O, milyonları bırakıp seni tercih etmiyecek, yetimhaneden çıkmış, babasız-annesiz Meleğin kızına kocalık yapıyacak. (Ali Emirli Hasarın o yüzü. Bakü, 2010, s. 174)

Ali Emirli bu eserde nôt ediyor ki, çocuklarla ebeveynler arasındaki anlaşılmazlığın başlıca nedeni anne, babaların çocuklarını şahsiyet olarak kabul edememesidir. Onların gözünde evlatları küçük çocuklardır. Onlar kesinlikle farkında deyillər ki, bu çocukların haysiyeti var, ona dokunabilirler, yaralaya bilirler. Bu nedenle Sakine kendi kızı Nazanı sınıf arkadaşlarına verdiği söze ters çıkmaya mecbur ediyorken, yalnız kendinin Katibe öğretmenle olan ilişkisine saygı duyar. Onun hiç aklından da geçmiyor ki, kızı Nazanın da sınıf arkadaşları ile ilişkileri var, o, arkadaşlarının saygısını kayb etmemeli, toplum içerisinde kendini kabul ettirmelidir. Annesinin bir şahsiyet olarak kabul etmediği Naza arkadaşları arasında rezil olmaksızın ölümü tercih ediyor.

Kızı Nazanı intihar masasına tevşış eden Sakine, oğlu Orhanda kendisine karşı nefret hissi doğruan Necef karakterleri aracılığıyla yazar anne babaların evladına karşı bencil, egoist tavrını kınıyor. Şundan dolayı baba ile çocuk bir çatı altında yaşamalarına rağmen uzak düşüyorlar. Ali Emirli kendi kahramanlarının kaderi örneği gösteriyor ki, ebeveynlerin en büyük hatası ordan başlıyor ki, onlar çocuklarını tanımıyorlar, aslında onların kim olduklarından habersizdirler. Bu nedenle Sakine için intihar etmeye mecbur kalan kızı, Necef için sıradan bir dansözün kızına aşık olan oğlu beklenmedik bir durumdur.

Bu çocuklar bu anlaşılmazlığı, bu yabancılığı sadece doğub-büyüdüğü ailelerinde değil, hem de okulda yaşıyorlar. Onlar ebeveynleri için ekmek verip yetiştirip ilettiği, bu yüzden tabi biriylerse, öğretmenleri için de puanı , bu nedenle söz hakkı onun elinde olan biridirler. Onlarla bu tür tavır Lale gibi bazı gençlerde umutsuzluk, Marlen gibi bazılarında itaat, Orhan gibi bazılarında isyankarlık yaratır.

“Ben seni seviyorum” eserin toplumda şahsiyetin oluşum sürecini yansıtır. Biz piyesin sahnelerinde ortamın çocuk psikolojisine taşıdığı etkilerin onun karakterinde bıraktığı izleri görüyoruz. Katibe öğretmen kibilerinin kendini beyenmesyle Sabah öğretmen kibilerinin onurunun yüze çıktığı bir mekanda olan bu çocuklar gerçek karakterlerini de öyle o noktada ortaya koyurlar.

Hatta büyüklerin yapamadıklarını bu çocuklar yapıyorlar; iyi ile kötü arasında doğru tercih ediyorlar. Katibe öğretmene karşı koymaya kendilerinde cesaret buluyor, hastalığın getirdiği ağır deneme karşısında kalan Sabah öğretmene manevi destek oluyorlar. Eserin sonunda tüm sınıfın haykırdığı “Ben Sabahı seviyorum” kelimeleri Katibe öğretmene gibilere en büyük sitem oluyor.

SONUÇ

Ali Emirli'nin “Akkoyunlular ve Karakoyunlular”, “Ben seni seviyorum” eserlerinin açıklamaları bize söylüyor ki, ergenlik dönemini yaşayan genç doğruçudur, o, hayır ile şer arasında doğru seçim yapabiliyor, o sadece kötülükten vazgeçmek deyil, hatta onu yok etmek dileyintetir. Ali Emirlinin sanatsal deger vermesinde nesiller arasında etki kaçınılmazdır, vay o günden ki, eski nesil genç nesli kendi aurası ile zehirleye! Toplumun manevi iflası da bu noktadan başlıyor.

KAYNAKÇA

- Ali Emirli 15 piyes. Bakü, “Öndər”, 2006
Ali Əmirli Hasarın o yüzü. Bakü, 2010
Fuzuli Eserleri, Bakü, 2ciltde, II cilt, 1995

KUDUZ KÖPEK ÇOCUK ROMANINDA İRAN TÜRKMENLERİ

Serpil Koç KONUKSEVER*

ÖZET

“Türkmensahra” İran’ın kuzey-doğusunda, İran Türkmenlerinin yoğun yaşadığı bir bölgedir. Bu bölgede yaşayan Türkmenlerin gelenek-görenek, inanç, edebiyat, sanat gibi kültür öğelerinin Türkiye Türkleriyle gösterdiği ortak özellikler göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada, Türkmen kültürünü aktarımı bakımından, günümüz Türkmen yazarlarından Abdurrahman Deveci’nin “Kuduz Köpek” adıyla Türkçeye çevrilen çocuk romanı, değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Deveci, Kuduz Köpek, İran Türkmenleri, Türkmen, Türkmensahra

GİRİŞ

Son dönem Türkmen edebiyatının genç ve güçlü yazarlarından biri olan Abdurrahman Deveci,** 1967 yılında, İran’ın Türkmensahra bölgesinin Bender Türkmen (Türkmen Liman) şehrinde dünyaya gelmiştir. 1986’da Tahran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümü’nde lisans eğitimine başlamıştır. Yayın hayatına ilk Türkmen gazetesi olan “Sahra” ile 1997 yılında başlayan Deveci, Farsça ve Türkmence çok sayıda kitap kaleme almıştır. “Sag-e Har”(Kuduz Köpek), “Sage Man Akca” (Benim Köpeğim Akça), “Mâhî”(Balık) gibi Farsça roman ve hikâyeler; “Mogaddameî Bar Edebiyat-i Amiyane-i Torkman”(Türkmen Halk Edebiyatına Bir Giriş), “Zendeginâme ve Bargozideye Aş’ar-i Mahtumkulu”(Mahtumkulu’nun Şerh-i Hal-i ve Seçme Şiirleri) en önemli eserleri arasındadır. Eserleri, zengin kültürel malzemeyi ihtiva etmekle, Türkmen halkının sosyal ve kültürel hayatına ışık tutmaktadır. Kendisi bir süredir, Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Biz, bu çalışmada, yazarın “Kuduz Köpek” adlı çocuk romanı üzerinde duracağız.

1- ROMANIN TAHLİLİ

Farsça “Seg-e Har” adıyla kaleme alınan roman, “Kuduz Köpek” olarak Serpil Koç Konuksever’in Türkçeye çevirisiyle, 2015 yılında İstanbul’da Demavend Yayınları tarafından basılmıştır. Yazarın ödüllü kitaplarından biri olan “Kuduz Köpek” İran Bayındırlık Bakanlığı’nın düzenlediği 12.Rusta(Köy) Festivali’nde, “En iyi edebiyat eseri” ödülünü kazanmıştır.

Yazar bu romanda, sosyoloji ve psikoloji gibi bilimlerden istifadeyle, bireyi kuşatan sosyal çevreye bir sosyolog gözüyle bakarken aynı zamanda; bir psikolog yaklaşımıyla bireyin bilinçaltıyla ilgili durumları dışa vurmaktadır.

Romanın Konusu

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. serpil.021@hotmail.com

** Hakkında bilgi için bk. <http://www.turkmenstudents.com> (Erişim: 20 Eylül 2015)

Tuvak adında bir çocuğun başından geçen olaylara bağlı gelişmelerin neticesinde, romanın güzel bir şekilde sonlanması, romanın konusunu oluşturmaktadır.

Romanın Teması

Romanın esas kahramanı olan Tuvak, babasının ani ölümünün ardından yaşadığı travmaya bağlı olarak öfkeli ve saldırgan davranışlarıyla, çevresindeki kişilerle ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadır. Başlangıçta kitaba da adını veren kuduz köpek ile Tuvak arasında içgüdüsel bir özdeşlik bağı kurulmuştur. Romanın sonlarına doğru Tuvak’da toplum bilinci oluşmaya başlar ve kuduz köpekle arasındaki özdeşlik bağı kopmuş olur.

Romanda Olay Örgüsü

*Osman Hoca’nın Hazret-i Peygamber’in vefat ettiği yaş olan altmış üç yaşına girmiş olmanın şükür borcunu yerine getirmek için evinin avlusunda ziyafet vermesi

*Aman’ın ziyafette güreş müsabakalarının düzenleneceği haberini Tuvak’a vermesi

* Yukarı köyden bir çoban köpeğinin kuduz olduğu söylentisinin çıkması

*Tuvak ve köydeki birkaç çocuğun dövüş filmi izlemek için Araz’ın evine gitmeleri

*Tuvak’ın patates almak için köyün bakkalına giden Taci’ye sataşması ve Taci’nin annesinin Tuvak’ı annesine şikayet etmek için Tuvakgile gitmesi ve sonrasındaki gelişmeler

* Köyün çıkışındaki patika yolda, Tuvak’ın Tahir ve Kurban’la karşılaşması ve kuduz köpeğin Tahir’i ısırması

*Tuvak’ın kuzenleri Anna ve Kârlı’nın Tuvakgile misafirlğe gelmeleri ve beraber köyde gezintiye çıkmaları

*Tuvak’ın buğday tarlasında ateşle oynaması, köy arazisinin tutuşması ve ahalinin durumu fark etmesi

*Çıkan yangın yüzünden annesinin Tuvak’ı azarlanması, Tuvak’ın halasının evine gidişi ve sonrasındaki gelişmeler

*Tahir’in ölümü ve ahalinin kuduz köpeğin peşine düşmesi

*Osman Hoca’nın eşiyle, Tuvak’ı ziyarete gitmesi ve okula dönmesi konusunda Tuvak’ı ikna etmesi

*Tuvak’ın okula geri dönmesi

*Avcı Mergen’in kuduz köpeğin peşine düşmesi ve sonrasındaki gelişmeler

*Kuduz köpeğin Tuvak’ı ısırması ve sonrasındaki gelişmeler

*Kuduz köpeğin öldürülmesi şerefine köyde ziyafet verilmesi

Romanda Kişiler

Tuvak: Romanın 9-10 yaşlarındaki esas kahramanıdır. Romanın olay örgüsü, onun üzerine kurulmuştur. Yetim bir çocuk olan Tuvak, köyde annesiyle birlikte yaşamaktadır. Öğretmeni ve arkadaşlarıyla yaşadığı sorunlar yüzünden okulu terk etmiştir. Dövüş sporlarına meraklı olduğu kadar dövüşmeyi de çok sevdiği için köydeki çocuklar ona genellikle “Karateci Tuvak” diye hitap ederler.

“...Köyün çocukları Tuvak’ı alkışlıyor ve hep bir ağızdan ona tezahüratta bulunuyorlardı: “Ya ya ya, şa şa şa! Tuvak Tuvak çok yaş! Maşallah! Maşallah! Karateci Tuvak’a...” (Kuduz Köpek, s.17)

Bilinçaltının derinliklerinde, babasının katiline duyduğu intikam duygusu vardır.

“... Ama Tuvak, asla o olayı unutamazdı. Büyüdüğünde babasına ateş edeni nerede olursa olsun, bulup ondan babasının intikamını almayı çok istiyordu. Ondan hesap sormak için o gün

gelineye kadar güçlü biri olmayı; usta bir karateci olmayı, çok istiyordu...” (Kuduz Köpek, s.133-134)

Gözel (Tuvak’ın Annesi): Eşinin ölümünün ardından, evin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenmiştir. Halı dokuyarak evin geçimini sağlamaktadır. Romanda Tuvak’ın çevresindekilerle yaşadığı sorunların annesiyle olan ilişkisine de yansıdığı görülmektedir. Bazen oğlunun yaptıklarına sinirlenip onu azarlar; bazen de anaç tavırlarla ona nasihatlerde bulunur.

“... Geberesice, sen ne zaman adam olacaksın? Okula gitmek yok, evin işlerinin ucundan tutmak yok. Bildiğin tek şey, elâlemin çocuklarını dövmek! Değil mi? ...” (Kuduz Köpek, s.31)

“... Allah belanı versin. “Sen, benim de rahmetli babanın da itibarını yerle bir ettin. Senin yüzünden perişan oldum. Yetimcik...” (Kuduz Köpek, s.32)

“... Dinle, oğlum! Söz konusu olan korkmak ya da korkmamak değil! Sen ahalinin çocuklarına acımasızca davranamazsın. Anladın mı? Onlar da senin gibi insanlar. Onlarla kavga etmeye hakkın yok. Kulaklarını iyi aç ve dinle. Neden akranların gibi olmak istemiyorsun, senin onlardan neyin eksik?...” (Kuduz Köpek, s.113)

Osman Hoca: Fizikî özellikleri bakımından ihtiyar ve zayıf bir adam olan Osman Hoca, romanda, dinî yönünü ortaya çıkaran hocalık sıfatıyla tanımlandığı görülmektedir. Türkmensahra’da “Ahun” (Hoca) unvanı, yedi yıl medresede eğitim gören öğrencilere verilen bir ünvandır. (Deveci, 2009: s.57)

Hoca, köyde herkes tarafından sevilen ve saygı duyulan biridir. Romanda, Tuvak’a gösterdiği babacan tavırlarıyla dikkat çekmektedir.

“...Osman Hoca, ne zaman Tuvak’ı görse, onun hâlini hatırlar, onunla yakınlık kurmaya çalışırdı. Tuvak’ın elini, avucunun içiyle kavrayıp yüzünde ağız dolusu bir gülümsemeyle, sert bir şekilde sallayarak onunla tokalaşırdı...” (Kuduz Köpek, s.6)

Aman: Tuvak’ın akranlarından biridir. Güreş müsabakalarının düzenleneceği haberini Tuvak’a veren yine bu çocuktur.

Aman Durdu: Ziyafete katılan konuklar arasında, yukarı köyden gelen ihtiyar bir adamdır. Konuklardan biriyle yaptığı sohbet, bir çoban köpeğinin kuduz olduğundan bahseder.

Tellal Alberdi: Köydeki düğün vb. şenliklerde para karşılığı tellalık yapar. Üzerine giydiği Türkmen kıyafetlerle, o gün de ziyafet onuruna yapılan güreş müsabakalarının tellalı, yine bu kişidir.

Pehlivanlar: (Nizâzberdi Hoca, Kıyâs, Kılıç) güreş müsabakalarında güreşen güreşçilerdir.

Recep: Tuvak’ı kendisinden yaşça büyük bir güreşçiyle güreşmesi için pohpohlayan çocuktur.

Hacı Geldi: Güreşen pehlivanların bahşişini dağıtan kişidir.

Baycan: Tuvak’a Araz’ın yeni bir dövüş videosu getirdiğinin haberini veren çocuktur.

Araz: Şehirden getirdiği film videolarını, evinde para karşılığında izleten kişidir.

Taci: Köyün bakkalından patates almaya giderken Tuvak’ın hışmına uğrayan çocuktur.

Dursun Teyze: Taci’nin annesidir.

Davut Bey ve Oğlu Ahmet: Köyün sakinlerinden olan Davut Bey, öğretmendir. Tuvak, onu ve oğlu Ahmet’i köyün dükkandan çıkarken görür, onlara imrenmiş gözlerle bakarak şöyle der:

“...Keşke Ahmet’in yerinde olsaydım...” (Kuduz Köpek, s.35)

Tahir ve Kurban: Bu ikili, hayvanlarına yem toplamaya gittikleri yerde, Tuvak’la karşılaşır ve Tuvak onlara kötü muamele eder. Kuduz köpeğin ısırtıp ölümüne sebep olduğu çocuk, yaş olarak hem Kurban’dan hem de Tuvak’dan küçük olan Tahir’dir.

Anna ve Kârlı: Tuvak’ın halasının çocuklarıdır. Anna, Kârlı’dan yaşça küçüktür. Kârlı de Tuvak gibi haylaz bir çocuktur.

Mahmut Bey: Tahir'in babasıdır. Oğlunun ölümüne sebep olduğunu düşündüğü Tuvak'a öfke duyar ve oğlunu ısırarak kuduz köpeğin bir an önce yakalanıp öldürülmesini ister.

Cabbâr: Aracıdır². Tuvak'ın annesinin dokuduğu halıları, değerinden az paraya alıp kamyonetine yükledikten sonra satmak için Tahra'na götürür.

Kılıç: Kaçak balık avlarken jandarmanın açtığı ateş sonucunda, kalbine isabet eden mermiyle ölen Tuvak'ın babasıdır.

Ali Karaca(Öğretmen): Tuvak'ın okuldaki yeni öğretmenidir. Tuvak'a sevgi dolu içten tavırlar gösterir.

Avcı Mergen: Avlanarak geçimini sağlar. Göbekli ve pala bıyıklı bir adamdır. Elinde tüfeği, başında da kocaman bir şapkası vardır Motosikletiyle köpeğin izini sürer. Kurnaz bir adam olan avcı, romanın sonunda kuduz köpeği öldürmesine karşılık, ödülü olan koyunlardan yedi tanesini alır.

Romanda Mekân

Romanın geniş mekânı olan köy, Türkmensahra bölgesinin Bender Türkmen (Türkmen Liman) şehrine bağlıdır. Romanın tüm olay örgüsü, bu köyde geçmektedir. Romanda bahsi geçen ilk mekân, Osman Hoca'nın evinin avlusudur. Burada Osman Hoca ziyafet verir ve pehlivanlar hocanın evine yakın olan meydan da güreşirler. Tuvak'ın annesiyle birlikte yaşadığı ev, hem romanın ana zamanına hem de eskiye dönüş zamanına ait bir mekândır. Köy okulu, köy mezarlığı, köy bakkalı, Tahirgilin evi, Araz'ın evi, Tuvak'ın halasının evi, buğday tarlası, köy mescidi, nehir kenarı... romanda olayların geçtiği mekânlar arasındadır.

Romanda Zaman

Yazar romanı, 1995 yılında yazmaya başlamıştır. Roman, 1980-1990 tarihleri arasında, yazarın yaşadığı türlü olayların sentezi olarak gerçekçi bir kurgu üzerine kurulmuştur. Kitabın başında yazar, okuyucuyu Osman Hoca'nın ziyafet verdiği zamana götürür. Sonra roman, olaylara bağlı olarak dış ve iç mekânlarla devam eder. Zaman zaman Tuvak'ın gözüyle eskiye dönüş zamanları da anlatılır: Tuvak'ın babasının öldüğü zamanı; okula devam ettiği günleri, hatırlaması gibi... Roman, içinde bulunulan gerçek zamanla sona erer.

Romanda Dil ve Üslûp

Roman doğa ve insan betimlemeleriyle, gözleme dayalı gerçekçi bir anlatımla, üçüncü tekil şahıs tarafından aktarılır. Romanda monologların ve diyalogların önemli bir yeri vardır. Monologlar, kişilerin iç sesini okuyucuya iletirken; diyaloglar, kişilerin özelliklerine ait ipuçları taşımaktadır. Anlam, açık ve sade; anlatım süslü ancak, abartıdan uzaktır.

Buraya kadar, “Kuduz Köpek” kitabını, roman tahlili bakımından incelemeye çalıştık. Roman, bir çocuğun yaşadıklarını anlatılması kadar İran Türkmenlerine ait birçok unsuru barındırması bakımından da dikkat çekmektedir. Bu yönüyle, çalışmanın bir sonraki bölümünde, İran Türkmenlerine ait sosyal ve kültürel yaşamı, “Kuduz Köpek” kitabı ekseninde değerlendirmeye çalışacağız.

2- ROMANDA İRAN TÜRKMENLERİ

İran; Arap Azeri, Beluç, Gilek, Kürt, Lor, Sistani, Tacik Teberi, Türkmen gibi çeşitli etnik guruba dahil insanın yaşadığı bir ülkedir. Kuzeyde, Türkmenistan'la; güneyde, Kuzey Elburz Dağları'yla; doğuda, Boenurd ve Deregez'le; batıda Hazar Denizi'yle çevrili Türkmensahra, İran'ın kuzey-doğusunda Türkmenlerin yaşadığı bir bölgedir. (DEVECİ, 2009: s.53)

“Türkmen” adı üzerine araştırmalar yapmış Cem Tüysüz, “Türkmen kelimesi ilk olarak XI. yüzyılın Türk asıllı müelifi Kaşgarlı Mahmud, -Divan-ı Lügat-it Türk tarafından açıklanmıştır” bilgisini vermekte ve bununla ilgili bir rivayete işaret etmektedir: “Kaşgarlıya göre, Büyük İskender Türk ülkelerine yöneldiği sırada Balasagun'da oturan Türk hükümdarı doğuya çekilmiş,

² Halı alışverişinde aracılık yapan kişi

orada yalnız 22 kişi kalmış(bunlar Oğuz boylarını teşkil etmekte) az sonra bunlara iki kişi daha katılmış İskender, üzerlerinde Türk belgeleri bulunan bu 24 kişiye Farsça-türkmaned (Türk’e benzeyen) demiş ve Türkmen adı böyle doğmuş.” (TÜYSÜZ, 2002: s.964)

Türkmensahra bölgesinde yaşayan yaklaşık iki milyon Türkmen’in soydaşı Türklerle, tarihten gelen bir kültürel yakınlık bağı vardır. Dil ve edebiyat sahasında bunun bir yansıması olarak, Türk dilinin en önemli kollarından olan Çağatay Türkçesi* ve OğuzTürkçesi** ortak dil hazinesi oluşturmaları bakımından önemlidir.

Çalışmanın sınırlılığı açısından, İran Türkmenlerinin sosyal ve kültürel hayatını bütünüyle değerlendirmek imkân dahilinde değildir. Bu yüzden çalışmamızı “Kuduz Köpek” çocuk romanıyla sınırlamayı uygun gördük.

“Ak Aş, Ak Koyun*** Geleneği:

Türkmen kültüründe, Hazreti Peygamber’in vefat ettiği yaş olan altmış üç yaşına giren bir erkek, Allah’a şükür borcunu yerine getirmek ve Peygamber’in sünnetine bağlılığını göstermek üzere bir ziyafet düzenler. Bu ziyafette, beyaz renkli bir koyun kurban edilip eti pişirildikten sonra, pirinç pilavıyla gelen konuklara ikram edilir. Romana, koyunun nasıl kurban edildiği, ne şekilde etinin pişirildiğine dair bilgiler vardır. Allah’a yaklaştırmaya ve Allah’ın rızasını kazanmaya yönelik bir ibadet sayılan kurbanın İslâm dininde birden fazla çeşidi vardır. Bu bağlamda Türkmenlerin bu kurban ritüeli, aralarında Türkiye’nin de olduğu Müslüman pek çok ülkenin kestiği “Şükür kurbanı”yla ilişkilendirilebilir.

“...Ziyafet, onun altmış üç yaşını kutlamak içindi. Hazret-i Peygamberin vefat ettiği yaşa girmiş olmanın şükür borcunu, Türkmenlerin “Ak aş, ak koyun” geleneğine göre bir ziyafet vererek kutluyordu...” (Kuduz Köpek, s.5)

Güreşmek:

Türklerin en eski sporlarından olan güreş, iki kişinin kurallara uygun bir şekilde belli bir zaman ve alan içerisinde tüm fiziksel ve psikolojik güçlerine bağlı olarak birbirlerinin sırtını yere getirmek ya da teknik bakımında üstünlük elde etmek için karşı karşıya geldiği müsabakadır. (AÇAK, 2005: s.209)

Romana göre Türkmenlerde de güreş müsabakaları, sosyal ve kültürel hayat içinde şenlikler kapsamında düzenlenmektedir. Osman Hoca’nın verdiği ziyafette yapılacak güreş müsabakalarını, üzerine giydiği geleneksel Türkmen kıyafetleriyle Tellal Allaberdi, şöyle ilan eder:

“...Hey ahali! Toplanın. Osman Hoca’nın altmış üçüncü yaşının şerefine pehlivanlar**** güreşecek...” (Kuduz Köpek, s.11)

Misafir Karşılama ve Ağarlama:

Türklerde misafir karşılama ve ağarlama, Türk kültürü içerisinde dinî ve ahlakî bakımından önemli bir değerdir. Anadolu’da “misafir başımızın tacıdır” deyişi, misafire verilen değer bir göstergesidir. Romana göre Türkmen kültüründe de ev sahibinin misafirlerini evinin önünde karşılaması; gelen misafirlere çayın yanında ikramlarda bulunması gibi adetlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca gelen kadın ve erkek misafirler ayrı yerlerde otururlar. Buna göre kadınların bulunduğu tarafa kadın; erkelerin bulunduğu tarafa da erkek ikramda bulunur.

“...Osman Hoca, iki katlı evinin önünde durmuş, gelen konuklara “Hoş geldiniz!” diyordu... Hoca, konuklarını neşe içinde karşılıyordu ve yanındakilerden gelen konuklar için çayın yanında ev usulü tatlı ve kurabiye ikram etmelerini istiyordu” (Kuduz Köpek, s.8)

* Hakkında bilgi için bk. Kemal Eraslan, “Çağatay Edebiyatı” Maddesi, Cilt: VIII, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, s.168-176

** Hakkında bilgi için bk. Nuri Yüce, “Oğuzca” Maddesi, Cilt: XXXIII, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, s.323-325

*** Ayrıca bilgi için bk. Boray İdem, Derlemeler: “Türkmenlerin Altmış Üç Yaş Töreni: Ak Koyun Toyu” *Milli Folklor Üç Aylık Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı:27, 2015, s.112-120; <http://www.atraknews.com> (Edişim: 20 Eylül 2015)

**** Bugün Türkiye’de de “güreşçi” anlamını karşılayan “pehlivan” kelimesi, Farsçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir.

Giyim-Kuşam:

Giyim, kuşam ait olduğu kültürünün zenginliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bu çeşitliliğe sebep pek çok etken vardır, bunlardan biri de dinsel etkidir. Romanda da sarık, gül desenli başörtüsü, uzun mintan gibi kişilerin giyim tarzında bu türden bir etkinin olduğu söylenebilir.

“...*Osman Hoca, bugün tepeden tırnağa beyazlar içindeydi. Çizgili beyaz sarığı başındaydı...*” (Kuduz Köpek, s.5-6)

“...*Başlarına gül desenli başörtüler takmış, uzun rengarenk mintanlar giymiş köy kadınları...*” (Kuduz Köpek, s.183)

Erkeklerde Bıyık ve Sakal:

Sakal, dindarlığı; bıyık erkekliği simgelemektedir.

“... *Osman Hoca, dua etmeye başladı. Herkes ellerini, yukarıya kaldırdı. Osman Hoca, ellini sakallarına götürdü ve “Âmin” dedi. Diğerleri de aynı şekilde onunla birlikte ellerini sakalları-na götürüp hep birlikte “Âmin” dediler...*” (Kuduz Köpek, s.155)

“...*Biraz sonra, meydanın öbür tarafında uzun boylu, pala bıyıklı bir genç öne çıktı...*” (Kuduz Köpek, s.12)

Düğünde Para Saçma:

Düğünlerde gelin ve damat arabasının önünü kesen çocuklara para saçılması, gelinin başına para saçılması, paranın bereketle ilişkilendirildiğini düşündürmektedir.

“...*Çocuklar gelin ve damat arabalarının önünü kesmişlerdi. Hepsi birden arabanın etrafına üşüştü ve arabanın camlarına yapıştı. Bu iki arabadan para saçılacağını biliyorlardı...*” (Kuduz Köpek, s.86)

“...*Gelinin yanındaki sağdıçlar, gelini arabadan indirdiler. Gelinin başında, kırmızı bir başörtüsü vardı. Ailenin kadınlarından birkaç kişi, bozuk para ve buruşmuş banknotları, avuç avuç gelinin başına saçtılar...*” (Kuduz Köpek, s.87)

Cenaze Kaldırılırken Kadın:

İslâm dini akidelerinde, cenazeyi taşıma ve cenazeyle gitme vazifesi erkeğindir. Kadının cenazeyle gitmesi, hoş karşılanmaz. Roman da Tuvak’ın babasının tabutunu taşıyana erkeklerin Tuvak’ın annesi Gözel’i, mezarlığa gelmemesi hususunda uyardıkları görülmektedir.

“...*Köyün erkekleri ona, “Hey Gözel, dön! Kadınlar mezarlığa gelemmez, iyi değil. Dediler...*” (Kuduz Köpek, s.131)

Ağıt Yakma:

Genellikle ölen kişinin arkasından duyulan derin üzüntüyü ifade etmek için söylenen ezgili söz-lere ağıt; bu ezgili sözleri söyleyen kişiye de ağıtçı denilmektedir. Romanda, Tuvak’ın halası, ölen kardeşinin arkasından şöyle ağıt yakmaktadır:

*Ezizim gitdi elden (Yitirdim canımın canını!)
Yalnız kaldım neylayın (Yalnız kaldım neyleyim)
Elimden gelecek iş yok (Elimden gelen bir şey yok)
Gıy ızında ağlayın (Bırakın onun için ağlayayım)
Gıratıma müneyin (Beyaz atıma bineyim)
Dağa, düz çapayın (Dağ, bayırda koşayım)
Elden giden doğanmı (Yitirdim kardeşimi)
Nirden gözlap tapayın (Nerden arayıp bulayım)* (Kuduz Köpek, s.132)

Halı Dokuma:

Tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetler içerisinde halı dokuma, daha çok kadın-lara ayrılmış, düşük gelir sağlayan bir iş koludur. Romanda, Tuvak’ın annesi evin geçimini halı dokuyarak sağlamaya çalışır ancak bu işten kazandığı para emeğini tam olarak karşılamaz.

“...Pirinç ve et yemeyeli hayli zaman olmuştu. O ve annesinin yediği şeyler, genellikle, patates ve yumurta idi. Ne yazık ki annesinin halı dokuyarak kazandığı para, pirinç ve et satın almaya yetmiyordu...” (Kuduz Köpek, s.9)

“...Gözel, biliyorsun bu aralar halı ve kilim piyasası durgun. Satış olmuyor. Şimdi bu kilim nerden bakarsan bak, dört bin yedi yüz Tümen*den fazla etmez...” (Kuduz Köpek, s.116)

At:

Türkmen kültüründe at, manevi değeri olan babadan oğla kalan bir hayvandır. Bu yüzden, satılması ya da bir başkasına verilmesi hoş karşılanmaz. Çünkü baba yadigarı at, ailenin şeref simgesidir. Romanda annesinin dokuduğu halıları almaya gelen Aracı Cabbar, ahırın girişine bağlanmış atı görür ve onu satın almak istediğini söyler. Tuvak’ın annesi bu atı niçin satamayacaklarını şöyle açıklar:

“...Hayır, olmaz. Babasından yadigar bu hayvan. Ona bakmak bizim boynumuzun borcudur...” (Kuduz Köpek, s.118)

Tamdıra:

Bağlama çeşitlerinden olan “Tamdıra” genellikle ozanların çaldığı iki telli bir müzik aletidir. Romanda tamdıra, Tuvak’a ölen babasından kalan bir hatıradır ve odanın duvarına asılıdır. Babasından tamdıra çalmayı öğrenen Tuvak, zaman zaman bu müzik aletini eline alır ve çalar.

“...Tevâk’ın gözü, bu kez de odanın diğer duvarının köşesine dayanmış iki telli bir saz tamdırasına takıldı. Babası, tamdıra çalmayı çok severdi. Zaman zamanda oturup çalardı; Tuvak da tamdıra çalmayı ondan öğrenmişti...” (Kuduz Köpek, s.110)

Balıkçılık:

Bölge de balıkçılık yasal yollardan ya da kaçak olarak yapılmaktadır. Tuvak’ın babası hayattayken ailesinin geçimini balıkçılık yaparak sağlardı. Avlanma izni olmadığı için gecenin karanlığında diğer balıkçılarla ava giderdi. Bu durum onun hayatına mal olmuştu ve jandarmanın açtığı ateş sonucu öldürülmüştü. Olaya tanık olanlardan biri şöyle anlatır:

“...Balıkları ağlarımızdan çıkarmış, sahile doğru yürümekteydik. Sahile geldiğimizde, birden güçlü bir ıstık yüzümüze vurdu ve sonra jandarmaların korku salan seslerini duyduk:

Olduğunuz yerde kalın, kıpırdamayın. Yoksa delik deşik olursunuz. Eller yukarı. Ellerimizi yukarı kaldırdık. Jandarmalar, birkaç gecenin emeği olan balık çuvalтарыımıza el koydular. Zavallı, Kılıç, duruma sessiz kalmadı. Zaten her zaman da böyleydi. Yalan yanlış sözlerle tahammül gösteremezdi. Bu kez de öyle oldu. Balık çuvallarının yerine, bu büyük kilimleri alın. Bir iki balık tuttuk, onu da elimizden alıyorsunuz. Adam mısınız siz be!” diyerek onlara direndi...” (Kuduz Köpek, s.132-133)

Kuran- Kerim Üzerine Yemin Etmek:

Müslüman topluluklarda çok sık görülen bu davranış, yapılan işin doğruluğuna Allah’ı şahit göstermek için yapılır. Romanda Osman Hoca, Avcı Mergen’in gerçeği anlatması için Kuran’a yemin etmesini ister.

“...Ne bizim için ne de Tevak için koyunların hiç önemi yok. Biz koyunları, sana vereceğiz; ama bir şartla Kur’ân’ın üzerine yemin edeceksin. Hazır mısın?...” (Kuduz Köpek, s.203)

Kuran-ı Kerim üzerine yemin etmek büyük bir sorumluluk taşır, zira yalan yere yalan yemin etmenin imanı noksanlaştıracağına inanılır.

“...Ahalî onun ne cevap vereceğini beklemeye koyuldu. Eğer yemin etmezse, ahalinin önünde itibarı zede-lenecekti. Yalan yere yemin ederse de imanını yitirecekti...” (Kuduz Köpek, s.203)

Edebiyat ve Edebî Şahsiyetler:

Romanda Türkmen şair Mahtumkulu Firakî*, Koroğlu**, gibi şahsiyetlerin Türkmen edebiyatında önemli bir yeri olduğu ve bu edebî şahsiyetlere ait eserlerin bireyi iyiliğe, güzelliğe sevk

* İran para birimi

** Hakkında bilgi için bk. Âlim Kahraman, “Mahtumkulu” Maddesi, Cilt: XXVII, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2003, s.393-394

ettiği görülmektedir. Tuvak'ın annesi de oğluna Köroğlu destanını anlatır; Fırakî'den şiirler söyler.

Gözel, zorbalılıklarla mücadele eden Köroğlu'nu oğluna örnek gösterir.

“...Eğer sen de Köroğlu gibi olmak istiyorsan, insanları incitmemeli ve kimseye zorbalık yapmamalısın. Aksine zorbalık yapanların karşısında olmalısın...” (Kuduz Köpek, s.157)

Tuvak'ın ise annesinin söylediği bu sözlerin tesirinde kaldığı görülür.

“...Kendini, Köroğlu gibi hissediyordu. Sırtına bindiği at da Köroğlu'nun atı Kırat'tı sanki. Omzuna attığı iki telli sazi, tüfeği... elinde tuttuğu sopa kılıcı... Annesinin Köroğlu destanından okuduğu şiirler geldi aklına ve gayri ihtiyari şarkı gibi mırıldanmaya başladı:

Gaygı hasrat getirmeğin serine (Gönlüne gam ve keder verme)

Bedöv atlı şir yürekli Göroğlu (Ey hızlı süvari, aslan yürekli Köroğlu)

Sen sığınğın, enelere, pirine (Sen annelerden ve pirinden yardım iste)

Hünari meydanda belli Göroğlu (Meydanlarda hünerlerini sergileyen Ey Köroğlu..) (Kuduz Köpek, s.168)

Annesi, oğluna Mahtumkulu Fırakî'nin divanından şu şiirle nasihatte bulunur.

Bendağe eyleme gasdı (Kötü davranma Allah'ın kullarına)

Ağıtmağıl yarı, dostu (İncitme arkadaşlarını ve dostlarını)

Bir gün gelip acal desti (Bir gün ecel eli gelip)

Yakandan tutmazdan burun (Yakamı tutmadan önce kendine gel) (Kuduz Köpek, s.157)

Yemekler: “Çektirme” “Köke Ekmeği”

Çektirme, sarı-kırmızı görünümlü, Türkmensahra bölgesine has, salçalı ve etli, bir pilavdır. Bu yemeği kadınlar, toprağa açılmış pişirme çukurlarına yerleştirdikleri yemek kazanlarında odun ateşinde pişirir, bakır tabaklara koyarak servis ederler.

“...Bol etli ve sarı- kırmızı pilavlı çektirmelerden güzel kokular çıkıyordu...” (Kuduz Köpek, s.193)

Tandır ekmeği, yere açılmış, etrafı sıvalı çukur içersinde pişirilen bir ekmek çeşididir. Köke de, çocuklara verilmesi için yapılan bu ekmeğin küçüğüne verilen addır.

“...Annesi, evin yakınındaki toprak tandırın yanında durmuş ekmek pişiriyordu. Başında, eski ve rengi solmuş bir başörtüsü, üzerinde yamalı bir gömlek vardı. Tandırın ağzından çıkan ateşi harlıyordu. Tuvak acıkmıştı. Annesinden bir köke alıp yemek istiyordu...” (Kuduz Köpek, s.108)

Çocuk Oyunları: “Lenge” “Ay Terek, Gün Terek”

Lenge oyunu, bir parça koyun derisinden yapılmış oyuncakla oynanan oyundur. Genellikle erkek çocuklar bu oyunu oynar.

“...Sokağın bir köşesinde Kurban ve Aman lenge oyunu yunuyorlardı. Karyağdı, zıpladı ve lengeye bir tekme atıp onu havaya uçurdu...” (Kuduz Köpek, s.119)

Ay terek, Gün Terek, kız çocuklarının oynadığı bir oyundur. Çocuklar, yüzleri birbirlerine dönük bir şekilde, iki gurup halinde dizilir ve karşılıklı konuşurlar.

-Ay terek! (Ay parçası)

-Gün terek! (Güneş parçası)

-Bizden size kim gerek? (Aramızdan kimi istiyorsunuz?)

-Sayrap duran dil gerek (İyi söylemeyi bilen dil gerek)

-Dillerin haysı gerek? (Hangi dili istiyorsun?)

-Maysa, adlı şirin dilli kız gerek.(Maysa, adında tatlı dilli kız)

** Hakkında bilgi için bk. Faruk Sümer, Nurettin Albayrak, “Köroğlu” Maddesi, Cilt: XXVI, , İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2002, s.268-270

-Ur da yık da alağa! (Vur, al götür senindir)

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkmen edebiyatının güçlü yazarlarından Abdurrahman Deveci'nin (Seg-e Har) “Kuduz Köpek” adlı çocuk romanını, hem tahlil bakımından; hem de İran Türkmenlerinin sosyal ve kültürel hayatını yansıtmaları bakımından değerlendirmeye çalıştık. Roman, zihinsel ve duygusal yönde hem bireyin gelişimine katkı sağlamakta; hem de İran Türkmenleri ile Türkiye'deki Türkler arasında bağlar kurabilmeyi sağlayacak ortak değerler barındırmaktadır. Sonuç olarak; “Kuduz Köpek” romanı, 9-17 yaş arası çocuklara önerebileceğimiz, onların da heyecanla okuyabilecekleri bir romandır.

KAYNAKÇA

- AÇAK, Mahmut, *Beden Eğitimi Öğretmeninin El Kitabı*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2005
- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998
- İDEM, Boray, Derlemeler: “Türkmenlerin Altmış Üç Yaş Töreni: Ak Koyun Toyu” *Milli Folklor Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı:27, 2015
- DEVECİ, Abdurrahman, *Kuduz Köpek*, çev: Serpil Koç Konuksever, İstanbul: Demavend Yayınları, 2015
- , İran Türkmenleri: Türkmensahra, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı.10, 2009
- ERASLAN, Kemal, “Çağatay Edebiyatı” Maddesi, Cilt: VIII, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993
- KAHRAMAN, Âlim “Mahtumkulu” Maddesi, Cilt: XXVII, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003
- NURİ, Yüce, “Oğuzca” Maddesi, Cilt: XXXIII, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007
- SÜMER, Faruk; ALBAYRAK, Nurettin, “Köroğlu” Maddesi, Cilt: XXVI, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002
- TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2004
- TÜYSÜZ, Cem, “Türkmenler”, *Türkler*, Cilt 4, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002
- <http://www.turkmenstudents.com> Erişim: 20 Eylül 2015
- <http://www.atraknews.com>, Erişim: 20 Eylül 2015

ÇOCUK VE GENÇ OKUR KİTLESİ İÇİN UYGUNLAŞTIRILMIŞ DÜNYA KLASİKLERİNİ ÇEVİRELİM Mİ, ÇEVİRMEYELİM Mİ?

Sara BOKAİE*

ÖZET

Dünya klasiklerin yaratılmasında yüzyıllar geçtiğine rağmen, bu eserler hala hayatta ve dünyanın değişik yerlerinde birçok kuşak farklı dillerde bu eserleri okumuş ve halada okumaya meraklıdır. Dünya edebiyatının özel bir dalı olan çocuk ve gençlik edebiyatının ortaya çıkması ile beraber, yetişkin okur kitle için yazılmış olan birçok dünya klasiği, gençlik okur kitle için uygunlaştırılmış ve hatta bazen çocuklar bile bu eserlerin hedef kitleleri olmuşlardır.

Biz bu makalede bu sorular için yanıt bulmaya çalışacağız: bir çevirmen bu metinleri gençlik okur kitle için çevirirken orijinal metni kullanılmalı oysa uygunlaştırılmış metni mi? Gençlik okur kitle için uygunlaştırılmış metni çevirirken hangi değişikliklere maruz kalıyor? Bu değişiklikleri göz önüne alırken acaba bu çeviriyi yapmalı mıyız? Acaba çocukların büyümeleri ve orijinal metni okumalarını beklememiz daha uygun olmayacak mı?

Biz bu çalışmada yüzyıllar boyunca farklı dillerde sözgelişi Farsçada çevrilmiş, basılmış ve basılmakta olan ünlü Fransız yazar “Victor Hugo” ‘nun “*Sefiller*” adlı eserini incelemek için seçtik.

Anahtar kelimeler: Çeviri, Dünya klasikleri, Sefiller, Çocuk ve gençlik okur kitle

İran’da, Meşrutiyet Devriminden bugüne kadar, kitapçı dükkânların vitrinleri hiçbir zaman dünya edebiyat klasiklerden bos kalmamıştır. Bu romanlar daima bu vitrinleri süslenip ve meraklı okurların ilgilerini çekmişlerdir. Tüm bu romlar ortak bir niteliğe sahiptir: kalımlılık. Bu eserler zaman tanımıyorlar çünkü aşk, olum, kader, vb. konuları kapsamaktadırlar. Bu kitaplarda bir tür yenilik var. Bu yenilik onları pek çok kez okumamız için bizi ikna edip ve her defasında onları farklı bir ilgiyle bakmamızı sağlıyor. Söz konusu olan eserlerin kalımlılık niteliği, çevirmenler ve yayın evlerini bu eserlerin farklı çevirilerini yetişkin ve çocuk ve gençlik okur kitle için kitap piyasasına sunmayı sebep olmuştur.

Bu klasik eserlerin birisi unlu Fransız yazar Victor Hugo’nun *Sefiller* adlı romanıdır. Bu edebi başyapıtın okurları hiçbir zaman küçük Cosette’in nasıl vitrinde olan sevdiği oyuncak bebeğine baktığını ve gözlerindeki arzuyu, Jean Valjean’in hayati boyunca aldığı kararları, müfettiş Javert’in azimli olması ve Tenardiens ailesinin kötü kalpli olmalarını unutmuyorlar. Zaman akışı ne bu başyapıtın önemini ve ne onun küçük ve büyük okur sayesini azaltmaktadır.

2010 Nobel edebiyat ödülünü kazanan unlu yazar Mario Vargas Llosa’ya göre “*Sefiller* dünyanın son meşhur klasik romanıdır.” Hugo, unlu, asaletli ve yaratıcı bir yazardır. Farklı bilgi seviyesine sahip olan okurlar bu roman ile bağlantı kurulabilir çünkü bu roman insanlık, acı ve aşktan konuşuyor.

Bu başyapıt 1930 yılında ilk kez Hosseingholi Mostaan tarafından iki cilt olarak Farsçaya çevrilmiştir. Gelecek yıllarda bu eser gençlik okur kitle için uygunlaştırılmıştır. Bu çalışmaların en unlu Mohsen Soleimani tarafından yapılmış ve 2007 yılında Ofoq yayın evi tarafından yayınlanmıştır. Bu eserin altıncı baskısı 2012 yılında yapılmıştır.

* Yıldız Teknik Üniversitesi Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı İstanbul. Sarahbokaie@yahoo.fr

Biz klasik eserlerin niteliklerini göz önüne bulundurarak bu iki soru için yanıt bulmaya çalışacağız:

Sefiller gibi dünya edebiyat klasiklerini gençlik okur kitlesi için çevirirken, acaba çevirmen farklı bir yöntemi mi uygulamalıdır?

Çevirmen metni gençlik okur kitlesi için çevirir ve uygunlaştırırken, o metin hangi değişikliklere maruz kalıyor?

İlk başta, yetişkin okur kitlesi ve çocuk ve gençlik okur kitlesi için çeviri yapmanın problemleri birbirine benzemiş gibi görünmektedir. Hâlbuki çocuk ve gençlik okur kitlesine ait olan özel nitelikler var ve onları dikkate alınmalıyız: onların bilgi ve deneyimleri, farklı psikolojik kuramlara göre büyüme hızı, içinde yetiştirmekte olan ve öğretim gören çevreleri, vb.

Çevirmen nasıl ve ölçütlere uyarınca kaynak metne sadık kalma konusunda farklı kuramlar ve görüşler vardır. Örneğin Katarina Reiss'a göre " dünya edebiyat klasiklerini sözgelişi *Don Quichotte*, *Gulliver'in maceraları*, *Robinson Crusoe* veya *Sefilleri* gençlik okur kitlesi için çevirdiğimiz zaman, erek dilde anlaşılabilmesi için metni değiştirmemiz gerekecektir. Bunun gibi durumlarda, çevirmen ne kadar kaynak metnin içerik ve biçiminden uzaklaştığına göre uygunlaştırılmış veya serbest çeviriden bahsetmemiz mümkündür. Bu değişim sürecinde kaynak metin bazen büyük bir ölçüde değişikliklere maruz kalıyor. (metnin bazı kısımlarını çıkartmak, basitleştirmek, üslup değiştirmek, vb.) (2002: 130 131)

Başka bir bakış açısı ile bu değişim böyle gerekçelenebilmektedir:

" çeviri her zaman bir metnin farklı işlevlerine bağlı değişken bir ögedir ve yeni okur kitlesi için bir metni yeniden yazmayı benzetmektedir. Çocuk ve gençlik okur kitlesi için bir metni çevirirken, bir çevirmen onları erek dilde bir okur olarak sayılırsa eğer, bu davranış aslında onun yazara karşı duyduğu sadakatin bir simgesidir. Bir metin erek dilde okunduğu zaman, bu metnin yapılan çevirisi sayesinde okurlar tarafından kabul edilmiş olması ve çevirmen kaynak metne sadık olmuş olmasının bir kanıtıdır. (Oittinen: 2000)

Şimdiye kadar dediklerimiz, çoğul dizge kuramı ve diyalojik kuramını göz önüne bulundurarak, dünya edebiyat klasiklerini gençlik okur kitlesine çevirirken, çevirmen kaynak metni aşağıdaki kriterleri uyum sağlayarak değiştirme hakkına sahip olduğu sonucuna varabiliriz:

Başka kültürlerin öğelerini erek kültür sistemine uygunlaştırmak

Metni okur kitle sezi ve algı seviyesine göre uygunlaştırmak

Erek toplumun etik normlar ve tabularına aykırı öğeleri metinden çıkartmak

Okurların sözcük bilgilerini zenginleştirmek amacıyla kaynak metnin biçimine sadık kalmak

Gençlik okur kitlesinin gereksinimlerine göz önüne bulundurarak, kaynak metnin içeriğine sadık kalmak

İki çevirinin karşılaştırması:

Bu çalışmanın pratik bölümünde, uygunlaştırılmış çevirinin hangi değişikliklere maruz kaldığını saptamak için, *Sefiller* 'in iki çevirisini birebiriyle karşılaştırdık.

Mostaan tarafından yapılan çeviri iki cilt, octavo ebadında, 1198 sayfa ve yaklaşık olarak 797,868 sözcüğü kapsamaktadır.

Soleimani tarafından yapılan çeviri, iki cilt, karton kapaklı ebadında, sexagesimo-quarto ebadında, 1099 sayfa ve yaklaşık olarak 153,860 sözcüğü kapsamaktadır.

Bu hesaplama, gençlik okur kitlesi için uygunlaştırılmış çeviride 644,008 sözcüğünün çıkarılmasını bize göstermektedir. Aklımıza ilk gelen soru budur: ünlü bir romanın 644,008 sözcüğü çıkarıldığı halde nasıl hala bütün ve sağlam kalabilmektedir?

Bu sorunun yanıtını bulmak için, Mostaan çevirisinde bulunan ama uygunlaştırılmış çeviride çıkartılmış olan bölümleri tematik olarak sınıflandıracğız: Tarih ve siyaset, genel kültür, sosyoloji, betimlemeler, hikâyenin lüzumsuz kısımları ve açıklamaları ve diyaloglar.

Sefiller sadece bir roman değil, belki aynı zamanda cumhuriyetçi ve hümanist Hugo'nun siyasi ve sosyolojik görüşlerini anlatan tarihi bir eserdir. Örneğin, yazar sayfalar boyunca Waterloo savaşı veya Louis XVI. Döneminde Fransa'nın siyasi ve toplumsal koşullarını anlatmaktadır. Ama bu konuda yazara eleştiri yapmamız çok doğru olamayabilir. Çünkü o dönemde multimedya bugünkü gibi gelişmemişti ve kitaplar özellikle romanlar halkı farklı konularda bilgilendirmek için uygun bir imkân sunmaktaydı. Ama günümüzde internet ve büyük kütüphanelerin siteleri sayesinde her zaman ve her yerde bilgiye ulaşmamız mümkündür. Nitekim romanın bu bölümleri okurların ilerleme hızını azaltmaktadır.

Aynı şekilde, detaylı ve uzun betimlemeler o dönemdeki yazarların nasıl dilin yapıtları ve sözcüklerini bir üstat gibi kullandıkların bir simgesi idi hâlbuki bu tür uzun ve detaylı betimlemeler günümüzde okurların ilgisini çekemez.

Argo dili yazarın bu romanın biçimsel bir niteliğidir. Yazar 42 sayfadan oluşan romanın bir bölümünü argo dilin tarihçesi ve onun farklı türlerine ayırmıştır. Üstelik bu dil Petit Gavroche ve hırsızlar tarafından tüm roman boyunca kullanılmıştır. Birçok uzmana göre bu üslubun kullanımı gençlik okur kitlesini uygunsuz edükatif etkilere maruz bırakmaktadır. Dolayısıyla çevirmen metni uygunlaştırdığı zaman iki yöntemi uygulayabilir. Ya bu üslup ve ona ait olan sözcükleri metinden çıkartıyor ya da onları değiştirip ve daha uygun sözcükler kullanırken hem yazarın biçimine ve hem toplumun etik normlarına sadık kalıyor.

Yaptığımız takribi hesaplamaya göre her kategoriden çıkartılmış olan sözcük aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Çıkartılmış olan konular	Çıkartılmış olan sözcüklerin takribi sayısı	Çıkartılmış olan sözcüklerin takribi yüzdesi
Tarih ve siyaset	80919	% 12,56
Genel kültür	61938	%9,61
Sosyoloji	19980	%3,1
Diyaloglar	48117	%10
Betimlemeler	10705	%24,73
hikâyenin lüzumsuz kısımları ve açıklamaları	325959	%40

Bu tablonun analizi, metni uygunlaştırırken çıkartılmış olan sözcüklerin yaklaşık olarak yüzde ellisi romanın kurgusal olamayan bölümlerine ve kurgusal bölümlerin kısımları da 19. Yüzyıldaki okurlara uygun olan konulardan seçildiğini bizi göstermektedir.

Sonuç gözlemleri:

Bu çalışmanın sonunda, çevirmen metni uygunlaştırırken aslında onu hem gençlik okur kitlesi ve hem bugünkü okurlar için uygunlaştırdığı sonucuna vardık. 21. Yüzyılında yazılan meşhur romanların sayfa sayısına baktığımız zaman örneğin Orhan Pamuk'un *Benim adım kırmızı* adlı romanın sözcük sayısı.....

Sözcük sayısındaki farklılık tüm yeni eserlerde görünmektedir. Bunun nedeni yazarların özlük yazmaya yönelik hareketi ve dünyanın hız çağında doğru hareket ettiğidir. Söylendiği gibi günümüzdeki okurlar detaylara dikkat etmek ve uzun betimeleri okuma zamanları yoktur. Dolayısıyla bugünkü yazarlar derin konuları en az sözcük ve en kısa cümleleri kullanırken anlatmaya

çabasındadırlar. Bu çaba klasik romalar örneğin *Savaş ve Barış*, *Sefiller*, *Madame Bovary*, vb. ve çağdaş romanların sözcük oranını karşılaştırırken kendini göstermektedir.

Klasik eserleri tüm yönlerde çağdaşlaştırmak örneğin dil, konu, vb. edebiyatçıların eskiden biri yaptığı en önemli faaliyetlerden biridir. Örnek verecek olursak İran’da Moğolların saldırısı sonrasında Nasîrüddin Tûsî, yıkılmış olan İran kültürünü yeniden inşa etmek amacıyla Yunan bilim klasiklerini okullarda öğretim kitabı olarak kullanımı için yeniden yazılması ve özetlenmesini emretti. Çağdaş dönemde de çoğu uzman Farsça klasik şiirlerini yeniden yazmak ve anlaşılabilir bir biçim kazandırması yönünde faaliyetler başlamışlardır. Örneğin Hafız, Hayyam, Saadi ve Ferdowsi’nin şiirleri için farklı yorumlamalar ve açıklamalar yazılmıştır. Bu uzmanlar günümüzdeki dili kullanırken ve eski sözcüklerin anlamını yazarken, klasik metinleri daha anlamlı bir hale getirmek çabasındadırlar. Ayrıca çoğu yazar ve şair klasik metinleri mesela Mevlana’nın hikâyeleri veya Ferdowsi’nin Şehnamesini metinlerini uygunlaştırdılar. Onlar günümüzdeki dili kullanırken, eski sözcükler, unutulmuş adlar ve yerlerin anlamını yazarken ve metnin algılama ve akıcılığını engelleyen hikâyenin lüzumsuz kısımları ve açıklamaları çıkarırken, bu metinleri çağdaş yetişkin ve çocuk ve gençlik okur kitlesi için uygunlaştırılmışlar. Çevirmen de aynı şekilde ve aynı yöntemi uygularken *Sefiller* romanını çağdaş yetişkin ve çocuk ve gençlik okur kitlesi için uygunlaştırılmış.

KAYNAKÇA

- SHAVIT, Zohar (1981): “Translation of Children’s Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem” in *Poetics Today*, Vol.2, Part 4.
- REISS, Katharina (2002) : *La critique des traductions: ses possibilités et ses limites*, traduit de l’allemand par BOCQUET Catherine : Artois presses universitaires.
- OITTINEN, Riita (2000): *Translating for Children*, New York & London: Garland Publishing Inc.
- OITTINEN, Riita (1993): *I am me, I am other: on the Dialogics of Translation for Children*, Tampere: University of Tampere Press.
- VENUTI, Lawrence (2004): *The Translation studies reader*, Taylor and Francis: New York

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI MODERN OLABİLİR Mİ?

Hossein BOKAİE*

ÖZET

Bu yazıda, eleştiri okulların en önemlisi olan Frankfurt okulunun “modern” kavramın tanımı ile çocuk edebiyatın mutlak ve gençlik edebiyatın büyük ölçüde modern olmayacağını ispatlamaya çalışacağız.

Biz bu yazıda bu noktadan yola çıkıyoruz: Frankfurt okulun bakış açısıyla “modernizm” mevcut duruma eleştirel bir bakışın neticesinde ortaya çıkmıştır. Edebiyatta görünüşte yeni kültürel ürünler yaratırken hedef kitle eleştiri eyleminin anlamaya, algılamaya ve benimsemeyi kapasitesi olursa eğer, bu durum var olabilmektedir.

Bu tartışmayı çocuk ve gençlik edebiyatı birbirinden ayırt ederken başlayacağız ve sonra “modern”, “modern kültür” ve “kültür endüstrisi” kavramlarını tanımlarken çocuk edebiyatı eleştirel ve modern olmaz ama gençlik edebiyatın yetişkin edebiyatına yakın olan kısmı eleştirel ve modern olma kapasiteye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve gençlik edebiyatı, modern kültür, kültür endüstrisi, eleştirel insan,

1- Çocuk ve gençlik edebiyatın, edebiyatın bir dalı olarak ortaya çıkmasından itibaren, çocuk ve gençlik eklerin edebiyat sözcüğüne eklenmesi çok yaygın olmuştur. O yüzden bu iki eki kolayca ayırt etmek ve ayrı ayrı incelemek pek mümkün gözüküyor. Ama son zamanlarda uzmanlar tarafından çocuk edebiyatı ve gençlik edebiyatını birbirinden ayırt etmek için çabalar gösterdikleri gönenmektedir. Öyle görünüyor ki asıl problem çocukluk evresi ve gençlik evresinin aralarındaki farklardır. Çocuk edebiyatı ve gençlik edebiyatın kendilerine ayıt olan has hedef kitlelerine sahip olmaları ve ayrıca özel konu, dil yapıları, atmosfer, karakter, olay vb. ihtiyaç duydukları için çocuk edebiyatı ve gençlik edebiyatını tanımlarken bu iki evresinin nitelikleri ve ayrıca edebiyatın nitelikleri bize sınırlama getirmektedirler.

Modern ve modernite kavramları da çocuk ve gençlik edebiyatı ile karşılaşınca aynı problemler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilk önce bu iki eski refakatçiyi birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir.

2- Modern kavramın tanımını Frankfurt okulun iki üyesinin kültür ile yapılmış olan tartışmadan seçeceğiz. Theodor Adorno ve Max Horkheimer ‘e göre: modern kültür var olan kültüre eleştirel bir bakış açısıyla bakmanın neticesidir. Onlar “kültür günlük hayatın ifadesidir” tanımı ile karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre kültür günlük hayatın eleştirel bir ifadesidir ve bu tanım ile birlikte iki farklı kavramı tanımlıyorlar: modern kültür ve kültür endüstrisi.

Modern kültürden kasıtları radikal eleştirel aklın insan hayatının tüm yönlerinde aktif katılımı ve yaygın kültürün yenilenmesidir. Bu yenilenme var olan şeyleri yeniden üretmek değil belki var olmayan şeyleri üretmektir.

Modern kültürün karşısında kültür endüstrisi yer almaktadır. Kültür endüstrisinden kasıtları eleştirel aklın yerine araçsal aklın yer almasıdır. Araçsal akıl modern fenomenleri yaratma gücüne sahip değil ve yarattığı şeyler bir şekilde eskiden yaratılmış olan şeyleri yeniden yaratmaktadır ancak farklı bir biçimde.

* Yazar, Çevirmen, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Araştırmacısı. İran Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Deneği’nin Kültürel ve Uluslararası Komite Başkanı. H_bokaie@yahoo.com

Araçsal akıl muhafazakâr bir akıl ve kavramların temel ve oluşumu ile ilgili düşünmüyor, aksine güç ve servet sahipleri ellerinde var olan şeyleri korunmaktadır.

Sonra bu iki düşünür kültür ürünleri örneği televizyon ve radyo programları, dergiler, gazeteler, sinema vb. ürünleri eleştiri altına tütüyor, yapımcı ve yazarları tüccar adlandırmaktadırlar.

3- yukarıda söylediklerimize göre “modern” ve “yeni” kelimelerin tanımları birbirinden farklıdır. (Farsça ’da genelde her iki kelime aynı anlamda kullanılıyor.) örneğin: hikâye yazmak, şiir söylemek, bir metni çevirmek, radyo veya televizyon programı yapmak, sinema filmi yapmak, vb. eleştirel aklın bir ürünü oldukları zaman modern kültürün bir parçası olabilirler.

Bu tanıma göre çocuk ve gençler için yazılan ilk hikâye, günümüzde o hikâyeyi dil ve teknik açısından problem dolu nitelendirdiğimize rağmen o hikâye modern kültürün bir ürünüdür. Aksine günümüzde yazılan ve görünüşte dil ve teknik açısından eksiksiz olan bir hikaye, eğer eleştirel aklın düşünce sonucu olan bir konu içermezse, modern bir fenomen sağlamayacaktır.

4- Frankfurt Okulu düşünürlerine göre araçsal olmayan akıl radikal ve araçsal akıl muhafazakâr bir akıldır. Güç ve sermaye ve egemenlerin elinden bir araç olmaktan kaçan ve her zaman toplumda kültür kalıbında katılaştırılmış kavramları eleştiren bir akıl, ister istemez radikal ve agresif bir akıl olacaktır.

Aksine, düşünmek yerine araştırma yapan ve mevcut olan durumun sebeplerini inceleme ve açıklama yerine o durumu betimleme ve savunan araçsal akıl, muhafazakâr bir akıldır ve güç ve sermaye sahipleri ve egemenlerin emrindedir. Araçsal akıl insanı önceden tanımlanmış olan ve kabul gören eleştiri ve agresivite çerçevelerinde dışarı çıkarak eleştiri yapmaya ve agresif davranmaya izin vermiyor.

Araçsal akıl insanları aynı ve tekbiçimli olarak istiyor ve tüm insanları aynı kalıba koymaya çalışıyor.

5- çocukluk evresi insan hayatının özel bir evresidir. Bu evre belli bir orana kadar belirlenmiş sınırlar ile gençlik evresinden ayırt ediliyor. Bu sınırlar matematik denklemler biçiminde nitelenmeyeceğine rağmen, ya bilimsel yöntemler veya insanların tarihsel deneyimlerin sonucu olarak elde edin tanınmış farklılıklar; çocuk hukuku, ihtiyaçları, yeteneklerin kitaplarda ayrı bölümlerde tanınmasına sebep olmuştur.

Gençlik evresi de çocukluk ve yetişkinlik evresinden belli bir orana kadar belirlenmiş sınırlar ile ayırt edilmiş insan hayatının özel bir evresidir. Gençlik evresinin sınırları da matematik denklemler biçiminde nitelendirilmiyor ve bu sınırları net olarak belirlemek mümkün değildir. Çocuk evresindeki gibi gençlik hukuku, ihtiyaçları, yetenekleri de kitaplarda ayrı bölümlerde tanınmıştır.

Bu üç evre arasındaki en önemli farklılıklardan birisi gençlerin eleştirel davranışlarıdır. Çocuk her şeyi sorgulayan ama eleştiri yapmayan birisidir. Aksine gençler hem her şeyi sorgulayan ve aynı zamanda eleştiri yapan ve kuşkulu birisidir. Yetişkin birisi çocuk ile kıyasladığında hem her şeyi sorgulama, eleştirme ve kuşku duyma yeteneğine hem de davranma yeteneğine sahiptir.

6- Bu yazının ilk sorusu “çocuk edebiyatı modern olabilir mi? “ dır.

Bugün bildiğimiz çocuk evresi tanımı, aydınlanma çağı ve ardından gelen modern dünyayı gerçekleştiren eleştirel ve radikal aklın ürünü olmasına rağmen çocuk bu evredeki aklın eylemlerini daha farklı tanımladığı için yetişkinler gibi eleştiri yapan ve radikal birisi olamıyor. Çocukluk evresindeki akıl dünyayı tanımaya çabasında olan bir akıldır, yeniden düşünen ve yeninden tanıyan bir akıl değildir. Çocuk tarafından sorulan sorular dünyayı tanımak için ilk kez sorulan sorulardır. Bir kavramı tanımadan önce nasıl onun ile eleştiri yapabilir veya alışkanlığı kırabilir? Dolayısıyla çocuk her zaman modern değil yeni bir yaratıktır.

Ama çocuk edebiyatı, modern kültür üretimin ilk günlerinde gerçekleşen yetişkin evresinde bir vakadır ve derhal kültür endüstrisinin bir simgesi olmuştur. Çünkü yetişkinler çocuklar ile muhafazakâr davranmaya karar verdiler. Eskiden bile daha muhafazakâr. Yetişkinlerin amacı çocukları fiziksel, düşünsel ve ruhsal tehlikelerden korumak ve onları toplumun normlara karşı

uyumlu davranan birisi olarak yetiştirmek olmuştur. Böylece eleştiri ve radikalizmi çocuk edebiyatından uzaklaştırdılar.

Çocuk ve gençlik edebiyatın ilk yazarları, kitaplarının giriş kısmında modern çalışmalarının hedefini toplumun normları karşısında uyumlu bir insan yetiştirmek olduğunu açıkladılar. Bu uyumluluk Orta Çağ'ndaki tanıma yakındır. Onlar hiçbir zaman hedefleri eleştiri yapan, agresif ve modern bir insan yetiştirme olduğunu söylemediler. Yani eleştirel akıl çocuk edebiyata izin verdi ama onu araçsal aklın ellerine bıraktı.

Bu durum, İran'daki modernite devresinin ilk yıllarında yazılan çocuk ve gençlik edebiyatı eserler için de geçerlidir. Örneğin “ Ahmed'in öyküsü” o yıllardaki İran için yazılan bilim kurgu bir eserdir. Bu kitap, Batı'nın teknolojik ürünlerini tanıtmak ve Tebriz ve onun etrafındaki şehirlerde bu ürünlerin devreye girmesini anlatmaktadır. Ama bu kitabın yazarı ne asil bir düşünür ve ne eleştiri ve radikalizmin hocasıdır, o sadece bilim ve yeni teknolojik ürünlerini okuruna tanıtan uzman bir muhabirdir.

7- ikinci soru “ gençlik edebiyatı modern olabilir mi?” dır.

Gençler, çocukluk evresinde aldıkları bilgi ve deneyimler ve ayrıca yeterince sorgulamayan ve hızlıca kabul ettikleri kavramlar sayesinde yeniden düşünebilir. Yeniden düşünmek, alışkanlığı kırma olarak da görünebilir ve bir tür radikal eleştiri de sayılabilmektedir. Çocukların aksine, gençler yeni veya daha önceden bildikleri kavramlar ile ilgili farklı ve çeşitli tanımları duyabilir, algılayabilir ve aralarında seçim yapabilir. Ama gençlerde bu yetenek yeterince istikrarlı olmamış ve yetişkinlerin egemenliği altındadır. Onlara göre gençlerin davranışları muhafazakâr bir davranış olmalıdır. Yetişkinler toplumun normlara karşı uyumlu davranan bir genç yetiştirmeye çabasındadırlar.

Böylece çocuk edebiyatında olmayan modern kapasitesi gençlik edebiyatına kendi göstermeye başlıyor. Dolayısıyla gençlik edebiyatı daha fazla gözetim altına alınır ve daha fazla merak konusu olabilmektedir.

Netice itibarıyla çocuk ve gençlik ve çocuk edebiyatı tamamen ve gençlik edebiyatı belli bir orana kadar en iyi ihtimalle –Aydınlanma çağı gibi- radikal eleştirel aklın eyleminden değil belki onun gerçekleştirdiği eylem neticesinden faydalanmaktadır.

8- Bu yazının konusu ile ilgili olan yazıları, çocuk ve gençlik edebiyatı entelektüel edebiyatı değil, çocuk ve gençlik edebiyatı özünde siyasidir, çocuk ve gençlik edebiyatı eğitimsel metinler kategorisi kapsamındadır olarak, tanımlanabilmektedir.

9- Eğer bu yazıdaki temel aldığımız çocukluk evresi, gençlik evresi, modern, modern kültür veya kültür endüstrisi tanımlarda değişiklik olursa, tüm söylediklerimiz geçersiz olacaktır.

KAYNAK

Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010

WHY AND HOW SHOULD THE CHILDREN OF THE INTERNET AGE GET ACQUAINTED WITH OLD CLASSICS?

Ali Asghar SEİDABADİ*

ÖZET

Iran Türkiye ve bazı Arap ülkelerinde çocuklar ve gençler için yazılan kitapların piyasasını incelerken zaman zaman bu gerçekle karşı karşı kalıyoruz ki eski metinlerin yeni yazması hala devam ediyor, eski metinlerin yeniden yaratımı ilgi görüyor ve yayın evleri hala eski hikayeler ya onlara benzer hikayelerin basımına devam ediyorlar.

Bu kitaplarla beraber batı fantezi kitaplarının piyasası ki çoklukla sinema ve televizyon dünyası ile bağlantıda gelişmektedir ve çeşitli ülkelerde ergenler bu kitaplardan yanadılar.

Bizim edebi mirasımızın bir parçası sadece bir dilde yazdığına ramen Farklı ülkeler arasında müşterektir Örneğin min bir gecenin mevcut örneği arapça olmasına ramen , liranlılar onu kendilerinin edebi mirasının bir parçası olarak bilirler. Hatta bazı uzmanlar onun orijinalini farsca olduğuna inanırlar. Kesin olan bu ki bu büyük eser, Ortadoğunun 'farklı kültürler'nden tesir alan ve bir çokkültürlülük eseridir.

Ya da mesnevi ki Farsça yazılmış, ancak Türkiye ve Orta Asya halkı onu kendilerine ait biliyorlar.

Edebi mirasın bir bölümü felsefe ve ahlaktır ama başka bölümlerde hikayeler kurgu elemanlarla dolup fantezi elemanlarla zenginleşirler. Bu bölüm Ortadoğu coğrafyasının ötesinde dünyanın çocuklarının ortak deneyimi olmaktadır. Örnek Bin Bir Gece Masalları bu mirasın örneklerinden biri olarak çocukların hayal dünyasının bir parçasını ulaştırmaktadır. Sindbadın seyahatleri birçok animasyon ve çocuk film ve hikayelerinin materyali olmuştur.

Edebi mirasın devamlı basması farklı reaksiyonlara yol açmıştır. Bazı eleştirmenlere göre bu kitapların basılması modern devrandan önce yaşam ve ahlaki tavsiyelere geri dönmektir ve muhafazakârlığa ve yenileşmenin karşısında dirence sebep oluyor. Diğer yandan bu eserleri onaylayanlara göre bu tarz kitaplar çocuklar ve ergenleri eski miraslarıyla tanıdık yapıp onların kimliklerini bulmalarına yardım ediyor.

Bu eleştiriler ve onaylara ramen bu kitaplar yollarını açıp ilerlemeye devam ediyorlar. Bu yüzden biz başka yol veya yollar olduğunu inanmaktayız ve onu bulmağa çalışıyoruz.

Kıretik üzerine yazmak bir orta yoldur ki hem eski metnin güzelliklerin koruyor hem yeni ve modern dünyanın güzelliklerini kullanıyor ve sonuçta modern ve geleneksel değerleri beraber üze çıkarıyor.

Ben makalemde eski metinlerin yeni yazımı deneyimlerden yararlanarak kıretik üzerine yeni yazmak konusunu masaya yatırmakla çocukları nasıl eski metinleri okuma deneyim hazzına ortak eylemek konusunu ışığa çıkarmağa çalışacağam.

Anahtar Kelimeler: Edebi miras, kaynaklara dönmek, yeniden yazma

Problem Statement

For a long while now I've been thinking that a common country, geographically speaking, is not sufficient to define "homeland". People can reside in the same country without having the same homeland. Technology is not only a means to get things done more easily, it has also influenced the quality of our lives and altered many concepts.

* Writer, Poet and Scholar, Editor in chief of The Research Journal of Children's and Young Adult Literature

Let's assume that we're a group at a scene where we all see one another with our eyes, but at the same time our ears and minds are at different places in this world. Maybe we speak and comprehend a different language. Maybe we read and write in a different language. Maybe we even use the same language, but we speak of and comprehend a different world. Seeing is not enough for being together. We might see one another and not be together.

Teenagers live with us. This "living with us" is apparently just a geographical notion. Sometimes we see them through the door, wearing a headphone with their eyes glued to their smartphones, laptops, or desktops. They might raise their head, and, if they're amicable, even smile at us, and pleased with this smile, we might nod happily, but this is just a "moment". They get out of their personal homeland for a "moment" to watch the common "homeland". Maybe this watching is still a fine link for having a common homeland.

You may think that I am exaggerating, that I am making the issue bigger and darker than it really is, but believe me that this is not a sci-fi story. It is a truth in our lives, or at least in the lives of some of us.

Now we want to talk to these teens as writers and poets. We want to compose poetry for them. What could be the quality of poetry for such teenagers? What about stories? Now suppose we want to talk about old classics, our literary heritage, to these same teenagers who has their eyes set on what is ahead.

In this article, I shall try to depict the characteristics of the generation I am discussing, based on sociological studies, and then I shall seek to establish where poetry stands in all this and what use this generation might have for poetry in such an era.

Being a Teenager: Is It a Matter of Age or Quality?

Some sociologists who study childhood, have expressed doubt about the idea that being a teenager necessarily has to do with a certain age range. Rather, they have assessed it as a quality distinguished from other qualities, with age being just one of its various aspects (*Childhood Sociology*, p. 148). According to these sociologists, age, which is time in passing, is considered as merely the time dimension among many dimensions that help teenagers find their place or put them as a person in the social world (*Childhood Sociology*, p. 148).

From this point of view, being a teenager or even a child is more regarded as an interpretation of nature rather than a part of it (Ibid., p. 153). In other words, in any particular culture or at any certain historical moment, a teenager is a product of ways used for explaining the growth process in terms of quality and not just quantity (Ibid., p. 153).

Thus, even if we can reduce "the childhood experience" to being young and immature, there is no doubt that a teenager cannot be explained completely by such a characteristic. In other words, body and age cannot explain today's teenager to the full and explaining about this generation needs other qualities that are mostly a result of media development and modern communication technology, although both age and body resist this technology as two common factors, and if there remains any common characteristic among teenagers, part of it is a result of this resistance.

Generation Z

Researches in the field of cultural studies are interested in teenagers from different aspects. Teenagers as the consumers of new media are one of the most serious concerns of cultural studies researchers. In the recent decades, the youth has been categorized with

special names and some researches mention Generation X, Generation Y, and Generation Z. This nomenclature and the reason for distinguishing these generations that do not have much of a time gap with one another become understandable when birth years and common experiences of these generations are taken into account.

Although these names have been coined in countries such as the USA and England, since media is now used extensively, it can be said more or less that, at least among some teenagers, these experiences are universal and according to some sociologists this commonality of experience is what leads to the formation of a generation. That is to say, a generation comprises those born in the same time period, having common experiences, getting to common viewpoints and interests (Schäfers, Bernhard).

One way to categorize the young generation, which became fashionable after WWII among western sociologists is dividing the youth into three generations: X, Y, and Z.

If we use this classification to talk about the teenagers of our country, based on their birth years, we can say that they are of Generation Z. In some of these researches, Generation Z includes those born between 1990 to 2001, but most experts name 1996 as the exact year for the advent of this generation.

The characteristics of Generation Z are enumerated as having a multitude of social contacts, a long period of using modern communication technologies such as DVDs, the World Wide Web, text messaging, iPod, and smartphones and they are called “digital kids.”

According to researches, addiction to smartphones, receiving text messages at night, and using social networks have caused sleep disorders in 20% of the members of this generation (Kowsari, Masood).

Generation Z as a Media Product

Generally, according to researches done on this generation, it can be recognized with certain attributes. Although these attributes are different in teenagers of opposite genders, they can be typically listed as mentioned below, according to various experts. The common characteristic among all these attributes is their relation to media. Football, music, brands, and fashion would not be possible in their present form if it were not for powerful global media.

a) Football

Football is one of the most popular sports, which has been changed into a large, significant industry, going beyond a sport. Teenagers do not follow football as mere spectators or even players, but rather as a sweet dream to which many have tied their hopes. If in the past and among previous generations there was a difference in this regard between girls and boys, at present girls have also become avid fans of this sport and industry and its side issues. Transforming football into a powerful industry today is more than anything due to media such as television, and it can in fact be viewed as a part of media function in teenagers' minds and souls.

b) Brands

For some teenagers, brands are of extreme importance. Business advertising sees teenagers as a consumer market that can be easily influenced. On the other hand, sociologists report of the powerful impact that Generation Z has over adults' shopping interests. (Kowsari, Masood)

Nowadays, many TV channels produce various programs for teenagers. This generation has its own TV stars, who are mostly of the same age as the viewers and some of them have attained legendary wealth in spite of their young age. They appear before the eyes of Generation Z every day like ideal role models and fascinate them.

C) Enchantment with Music and Using Music as Identity

Listening to music is the most popular leisure activity of high school students, particularly girls.

A study in the USA on 1500 individuals between the ages of 12 and 18 who represented national population showed that for almost 81% of students, music is an important part of their lives.

Music is a complicated collection of tight-knit elements, which is not just an art to Generation Z in western countries, but rather a means of expressing one's identity. This role of music is so important that even cultural studies scholars have researched the relation among music, social class, and teenagers' origins and have found interesting results (Kowsari, Masood).

Also, some teenagers have been nicknamed as "the infatuated," generally being characterized as those who go after the latest hot fashion in pop music. The behavior of "the infatuated" is usually described as a pathological behavior and the phrases used in this description are clearly reflecting condemnation and undesirability: "Beetles obsession", "foppish kids", and "gangs" (Shuker, Roy).

D) Smartphones

Smartphones are of the most important devices in the lives of Generation Z. For this age group, smartphones are not just a communication device. They regard it as their identity badge, as the means for their social activity and presence in social networks, as an accessory, as a music player, as a camera, and especially as a device for exchanging text messages and social networking. It can be asserted that teenagers use their smartphones less for making phone calls and more for text messaging and social networking.

E) Personal Computers

Statistics show that more than 97% of students in the USA and other developed countries have computers. These statistics are certainly not the same in all countries; however, there is no doubt that the greatest number of computer users are in this age group. If computers are working tools for the previous generations, for this age group they are living tools. They have grown up with computers and cannot imagine a world without them.

F) Video Games

Video games are a big part of the lives of Generation Z. They do not need to go anywhere and exert themselves for these games. Some video games are installed in whatever device they have at hand, computers, smartphones, and iPods. The games are accessible immediately when teenagers want them.

H) High Speed Internet

High speed internet is in fact the thread that runs through all these beads: computers, smartphones, iPods, and even brands, football, and music. High speed internet side by side with the devices I mentioned form a miracle that was not imaginable for previous generations.

Internet has given this generation the option of not being mere consumers, but join producers. Some teen pop stars began their career by recording music at home and playing it on YouTube. Even if the internet has not made the teenage dreams of Generation Z more accessible, it has made them look more accessible.

Middle-Eastern Generation Z

When it came to access to media, the difference between an Iranian or Middle-Eastern teenager and an American one, maybe a decade ago, was so huge that they could not be considered of the same generation. The difference is still there. Access to high speed internet is not the same for an Iranian and a European student. However, we can still talk about a large population of Iranian teenagers who have common experiences with teenagers all over the world. I am not saying that this population comprises the majority of teenagers in Iran, but I can be certain that they will one day become the majority. I cannot say that the young adults most in the habit of reading books should be sought among the same teenagers, but because of the social class that these teenagers belong to, the main cultural consumers should be found among them. “Main cultural consumers” are those who allocate a part of their daily shopping cart to cultural products and, by paying money, guarantee the lasting and independent publication of cultural and artistic works.

According to these researches, this generation who are mostly born in the 1990’s, have been called the internet generation, the blogging generation, and the smartphone generation. If the common experience of the previous generations was national television, this generation has attained its common experience in using communication and information technologies. Easy access to global cultural products, e.g. books, films, music, TV shows, as well as access to modern individual and collective media, such as smartphones, the internet, and satellite TV, has formed a close link between this generation and global culture.

Some experts have distinguished between those born in the first half of the 1990’s and those born in the second half, calling the latter, “the video game generation”. It is doubtful whether emphasizing video games is a good ground for distinction because while the advent of high speed internet led to the possibility of downloading games, which transformed video games significantly, video games were popular among Iranian teenagers even before the internet and blogging.

The previously mentioned attributes are true about Middle-Eastern Generation Z as well. The low average age shown by studies on underground music bands show that Generation Z teenagers are devoted music fans and are very keen to join these bands or sing along with them. These studies indicate that underground music is increasingly choosing its producers and audience from Generation Z. The pervasion of the jargon used in this kind of music among high school students shows the influence of this music on teenagers. On the other hand, as many underground bands release their albums online, the youth has easy access to this type of music. Needing little musical knowledge, existence of software for compiling music, home recording studios, and small bands are facilitating factors that encourage many teenagers to make this type of music. Recording performances with handycams and uploading it on websites such as YouTube make their dreams seem more accessible.

A World Is Behind This Closed Door

Now, taking all these into consideration, let us picture a teenager, in a house in our own Tehran, or our own Istanbul, or our own Beirut or another city in the Muslim world.

What does he have on him? What does he have in his room? How is his room decorated? A headphone, smartphone, laptop or desktop computer, posters of sports stars, TV stars, and pop stars, and a door that is sometimes closed to us. We think of this room as one with a closed door, but actually its door is closed *to us*. This closed-door room has windows open to the infinite world. Now we want to open the door of this room with the magic of our literary heritage. The first question would be: Why should he be the audience of a literary heritage remaining from an era that perhaps in his opinion is perished? The second question would be: Which part of the heritage has this power?

Why Should They Read Old Classics?

Italo Calvino, the famous and distinguished Italian author, has a book entitled, “Why Read the Classics?” In that book, he tries to answer the same question. The book is based on his personal experiences and among the classics he has read, he also mentions *The Seven Princesses* by Nezami. In Calvino’s opinion, old classics are those that reveal something new with each rereading.

From his perspective, the rereading of classics is always accompanied by the discovery that the first reading did not have. A classic is a book that does not say all it has to say at once. Whenever you pick it up, at whatever age, it has something new to tell you.

All of us have proven this point when we have told a classic story to a child. I have told new and old stories to my daughter and son as their bedtime story many times. I can say that some of the old stories have engaged their thoughts. However, let’s not forget that when that happened, the parent has taken part in their experience. I doubt that they will go to the old classics on their own.

This is one of the mysteries and significances of old classics: having a common experience, tasting a common joy, and making a common memory. Common memories play an important role in forming unities and creating affection. These works have such subtleties. They can create a linking geography for the present generation, the next generation, and the previous generations. In spite of the continuous shifting of geographical boundaries, these texts have been one of the ancient ties binding the people of our area together: *One Thousand and One Nights*, Rumi’s *Masnavi*, Nezami Ganjavi, and other great cultural figures whose heritage has been left to us and to the whole humanity and we sometimes argue with each other to prove their nationality.

Old Classics as an Invitation to Seclusion

The thrilling, busy, and variegated world can also wear down people. It can become repetitive. Just as people in the dazzling cities of the modern world get tired of the amount of cement, iron, and automobiles, and go to deserts and forests for a different experience, just as they spend money to go from the new cities with their skyscrapers to visit Istanbul, Isfahan, Shiraz, Dushanbe, and other cities, old classics can have a similar function and use and the hubbub and exhaustion of the modern world can be an invitation to seclusion and tranquility. However, what texts can invite him for a moment to a seclusion from that infinite world? What should he taste in that seclusion?

The answer to this question can determine our standards for choosing among classics. Among our old classics that are today part of human heritage, we can find texts with such a function and use.

I shall give examples from Rumi’s *Masnavi* and Ferdosi’s *Shahnameh*. Many stories from *Masnavi* are like that not only for the teenagers and children of the Middle East, but also those of other countries. The story of the elephant in the dark room, where each

of the people there touch a separate part of the elephant and describe the elephant only according to that part has a pleasant humor and at the same time states a profound thought. The story of the parrot and the merchant is one that Rumi wrote from a different point of view and used it as a metaphor for human soul. This story finishes with this line: The soul parrot has a similar story. However, we can read the story differently today. We can interpret the story in an environmentalist manner and read it as an animal-loving story. When my little son first heard the story, he was over the moon when he heard that the parrot was able to escape from the cage. Later when I told the story and added that the merchant had acquiesced and regretted putting the soul parrot in the cage, he became content too.

In Ferdowsi's *Shahnameh*, too, we have a story that was probably composed with a different intention, but has a new interpretation today. The story is called Zal and Simorgh. One of Iran's great warriors had a son who was born with white hair and was different from other infants. Because of this difference, he abandons his baby in the mountain. Simorgh takes the baby to its nest as food for its chicks, but they like the baby and do not eat him. He grows up next to the chicks until one night his father has a dream, regrets his decision, and comes to seek his son. Do you know who this son is? He will become the father of Iran's greatest and wisest warrior, Rostam. The stranger point, however, is that he falls in love with Tahmineh, daughter to the King of Kabul, who according to *Shahnameh* is of a different race and all of Iran's monarchical state is against their marriage. He tells his father, "You abandoned me in the mountain once; now make up for it!" His father does what he can, gets the King's consent, the marriage takes place, and Rostam is born who is the greatest protector of the realm.

In today's interpretation, this is a human rights story that recognizes people's differences and their rights beyond the narrow circle of race and it is the best story for promoting this way of thinking.

Old Classics as an Oil Well or a Mine

Even if all that was mentioned come to happen and we choose the best parts of the old classics that appeal the most to teenagers and children, we have done the same thing that we do to oil in the Middle East and its name is "raw selling," whereas the profit is in the next products, in making compound and new products based on contemporary demand.

Maybe a comparison between old classics and oil or other mines is not correct, but we cannot ignore this similarity.

A part of our heritage in the modern world is turned into global products by large companies. Maybe the starting point of this process is *One Thousand and One Nights* that became *Aladdin* in the Walt Disney Company.

By inspecting a number of the best novels, movies, and video games, we see that they feed off old classics and myths. *The Lord of the Rings*, *Harry Potter*, and many of the famous animations made by big companies are products of a creative interpretation of old classics. With these works, the teenage reader does not feel as if she is reading a text that is unrelated to her own world; quite the contrary, she reads a work in her world, an interesting work that has its root in the world of the past.

In addition to properly choosing and rewriting old classics, we can recreate these texts in a way that meets the taste of teenagers and children, or even create something new by mixing and merging the classic works, as has been done in *Harry Potter* with a collection of western stories and magical texts. In this mixing and merging, it is paramount to recreate the world of today's teenagers and their interests, as shown by social studies.

By looking at the captivating and far-reaching novel of *Harry Potter*, it becomes clear how finely these elements are put to use.

In this way we might be able to have our children and teenagers sit at a window to watch our cultural heritage, rather than keeping these works in locked treasure boxes.

References

Allison James, Chris Jenks, and Alan Prout, *Theorizing Childhood*, translated by Alireza Kermani and Alireza Ebrahimabadi, Tehran: Sallis Publishing.

Schäfers, Bernhard, *Soziologie des Jugendalters: Eine Einführung (Uni-Taschenbücher)*, translated by Keramatollah Rassekh, Tehran, Ney publication.

Kazemipoor, Abdolmohammad, *Generation X: A Sociological Study of the Young Generation in Iran*, Tehran: Ney publication.

Kowsari, Masood, "Generations X, Y, and Z and Cultural Policy Making in Iran," *Rahbord Farhang Magazine*, 1999, Issue 3.

Shuker, Roy. "My Generation: Audiences, Fans, and Subcultures," translated by Morad Farhadpoor and Shahriar Vaghfipoor, *Arghanoon Magazine*, Summer 2002, Issue 20.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN ÇOCUK EĞİTİMİNE KATKILARI

Nuriye BASTEM*

ÖZET

Dede Korkut Hikâyeleri, yüzyıllar önceki Türk toplumunun ortak vicdan, ortak akıl ve ortak dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu, manevî değeri yüksek bir eserdir. MEB'in ilköğretim için 2005'te hazırladığı 100 Temel Eser içerisinde yer alan Dede Korkut Hikâyeleri içinde barındırdığı milli unsur ve milli motifler sayesinde kültürel değerlerin öğrencilere aktarımında etkili bir kitaptır. Bu çalışmanın amacı hikâyelerin çocuk eğitimine ne tür katkıları olduğunun, hangi mesajları ilettiğinin belirlenmesidir. Bu bakımdan araştırmada Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki hikâye içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çıkan sonuçlara göre bir sınıflandırmaya gidilmiş ve sonunda çocuklara yönelik mesajlar elde edilmiştir. İnceleme sonucu şu üç başlık altında değerlendirmeler yapılmıştır: Ailenin önemi, dini değerler ve toplumsal değerler.

Anahtar Kelimeler: Çocuk eğitimi, Dede Korkut Hikâyeleri, değer, aile.

Giriş

Tüm toplumların en büyük/ciddi meselesi olarak kabul edilen eğitim, bireyde olumlu yönde davranış değişikliği oluşturma sürecidir. “Bireylerin öğrendiği her bilgi, ortaya koyduğu her davranış, sarf ettiği tüm sözler, bakışı, duruşu, oturuşu, yürüyüşü, yemesi, içmesi, giyimi, kuşamı, hayatın her karesi, eğitimin kapsama alanı içindedir.” (Yaman, 2012: 10). Eğitimin daha anne karnındayken başladığı düşünülürse ailenin çocuk üzerindeki etkisinin ne kadar ciddi boyutta olduğu daha açık ortaya konmuş olur. Eğitim, ailede başlar ve okullarda da üzerine bir şeyler eklenerek devam eder. O topluma özgü geleneksel, tarihsel, kültürel ve dini değerler eğitim aracılığıyla çocuklara ve böylelikle daha ileriki kuşaklara, geleceğe aktarılmış olur.

Yaman (2012: 18) değeri, “insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlar” olarak tanımlamaktadır. Değerler eğitimi için okullarda yapılacak ciddi çalışmalara, kültürel ve edebi değerlerimizi yüceltecek etkinliklere ihtiyaç vardır. Özellikle çocukların hayal ve duygu dünyalarını içine alan edebi eserler bu yolda büyük katkı sağlayacaktır.

“Çocuk edebiyatı; çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce yeteneklerine, zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerdir. İyi bir çocuk edebiyatının yalnızca eğitici ve öğretici olması, ahlaki değer yargılarını içermesi yetmez. Aynı zamanda onun edebi değer taşımasına, estetik zevk ve düşünce içerisinde kaleme alınmasına ihtiyaç vardır.” (Yalçın-Aytaş, 2002: 5). “Özellikle edebiyatımızda diğer dünya edebiyatları ile karşılaştırılamayacak kadar zengin bir halk edebiyatı ürünü bulunmaktadır. Bunların çocuklarımızın eğitiminde kullanılması konusuna ise günümüze kadar yeterli önem verilmemiştir. Öğretmenlerimizin, okullarımızın, eğitimcilerimizin ve yardımcı ders aracı hazırlayan uzmanların bu malzemeyi doğru ve etkili kullanmaları eğitimimizin kalitesinin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır.” (Yalçın-Aytaş, 2002: 38).

* Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü Doktora Öğrencisi ERZURUM.
nuriye-demirci@hotmail.com

MEB'in Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın genel amaçları içerisinde "Milli, manevi, ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır. (MEB, 2006: 4)" maddesi yer almaktadır. Bu amaca ulaşmak, Dede Korkut gibi hem sözlü edebiyatın hem tarihin taşıyıcısı konumundaki eserlerle mümkündür.

"Çocuk edebiyatında destan, masal ve bilmece gibi folklor ve edebiyatın ortak malzemesinden yararlanarak eser vermek orijinal eser vermektan daha önemlidir. Dünyanın bütün büyük çocuk edebiyatçıları da büyük ölçüde masal ve folklordan yola çıkanlardır. Kaynaklar yeterince ortaya çıkmadığı toplumlarda yalnız yabancılaşma değil kültürsüzleşme de yaygınlaşır. Çocukların ilgi alanlarını dolduran kaynaklara ve konulara ağırlık vermemiz de kaçınılmaz olacaktır." (Miyasoğlu, 1987: 385).

Destanlar, milletlerin hayatında derin izler bırakan, büyük yankılar uyandıran tarihî olayların, maceraların anlatıldığı uzun manzum eserlerdir. Ergin (1995: 5) destanı, tarihî hadiselerin millet hayatında bıraktığı intibaların şiirleşmiş, sanat eseri haline gelmiş şekli olarak ifade eder. Burada "millet" ve "tarihî olay" ifadelerine dikkat edilmelidir. Çünkü destanlar, millet hafızasının kültürel kodlarını bu tarihî olayların içerisinde harmanlayarak ileriki kuşaklara aktarma görevini üstlenmektedir.

Milletlerin şuurunda yer eden olay ve tasavvurlar zamanla belli mitoslara dönüşerek destan devri edebiyatları meydana getirmiştir. Bu yüzden millî edebiyatlar, ait oldukları milletlerin kültürel değerlerini yaşatan mitlerle yüklüdür. (Wellek vd. 2005: 165). Türk destanları da Türklerin yaratılışını, türeyişini, kahramanlık maceralarını, millet olma-teşkilatlanma süreçlerini anlatan edebiyatımızın/ kültürümüzün temelini oluşturan önemli ürünlerdir. Bunlar içerisinde ise Dede Korkut'un ayrı bir yeri vardır. Köprülü'nün, "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." (Ergin, 1995: 5) ifadesiyle de bu önem açıkça gösterilmiştir.

Dede Korkut, Oğuzların yol göstericisi, akıl hocası, ozanların piri, keramet sahibi bir bilgedir. Türk kültüründe sözlü edebiyat açısından ozanın önemli bir yeri vardır. Çünkü ozanlar, topluma birtakım hikâyeler anlatan kişilerdir ve Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirildiği dönemde ozanların toplumun fakir fakat itibarlı bir zümresini meydana getirdiği, düşünlerin onların kopuzu eşliğinde yapıldığı görülmektedir (Oğuz, 1998: 37-38). Bir bakıma ozan, sözlü kültür taşıyıcısıdır. Dede Korkut da böyle önemli bir misyonu yüklenmekle birlikte hem beyler hem de halk tarafından itibar gören önemli bir zattır.

Dede Korkut hakkında ilk çalışma yapan Kilisli Rıfat'tır. Dede Korkut Hikâyeleri, 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında meçhul bir kişi tarafından yazıya geçirilmiştir. Biri Dresden diğeri Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Dresden nüshasında bir mukaddime ve on iki hikâye, Vatikan nüshasında ise altı hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyeler, Oğuzların günlük hayatlarını, yaşam tarzlarını, düşüncelerini, savaşıllıklarını, kahramanlıklarını, kültürel yapılarını içerir. "Dede Korkut, Türklüğün milli hayatını aksettirmekte, Türk kültürünün zenginliklerini, renkli Türk folklorunun sayısız değerlerini, Türk milletinin yüksek insani vasıflarını, duygularını, faziletlerini ve meziyetlerini dile getirmektedir." (Ergin, 1995: 5).

Dede Korkut Hikâyeleri, yüzyıllar önceki Türk toplumunun ortak vicdan, ortak akıl ve ortak dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu, manevî değeri yüksek bir eserdir. Dede Korkut Hikâyelerinin bu yüksek değeri, onun mahiyetinde taşıdığı millî unsurlar ve millî motifler sayesinde. Türk'ün varoluşundan itibaren taşıdığı erdemleri günümüze ulaştıran, tarihî, edebî ve kültürel değeri her yönden güçlü olan ve bir millî destan özelliği taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri, adeta Türk'ün "töre kitabı" mahiyetindedir. (Yalçın vd. 2004: 210).

Eserdeki bütün anlatılar tek bir kahraman etrafında toplanmadığı ve yarı manzum yarı nesir özelliği taşıdığı için eser, destan özelliğinin dışına çıkmaktadır. Ancak anlatıların esas karakteri destanî olmakla birlikte anlatılar, büyük bir Oğuz destanından ayrılmış izlenimi vermektedir. Ergin'e göre bunlardan hiçbirisi bir destan uzunluğunda olmadığı gibi hepsi bir tek destan durumunda da değildir. Bu bakımdan Dede Korkut halk hikâyesi olmağa yöneldiği sırada tespit edilen büyük bir destan parçası manzarası arz etmektedir. (Ergin, 1995: 8). Bu bakımdan Dede Korkut anlatıları şekil bakımından destan ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin MEB'in tavsiye amaçlı hem ilköğretim hem liseler için hazırlattığı 100 Temel Eser listesinde yer alması eserin değerini bir kez daha ortaya koymaktadır. Arı ve Okur'un (2013) ortaokulu bitiren öğrencilerin 100 Temel Eseri okuma durumuna yönelik yaptıkları araştırma sonucunda ise en çok okunan eserler arasında Dede Korkut Hikâyeleri'nin olduğu görülmektedir.

Araştırmada Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki hikâye içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin çocuk eğitime hangi değerler kapsamında yardımcı olduğu, çocuğa hangi mesajları ilettiği ve eğitimde kullanılabilirliğine ait veriler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çıkan sonuçlara göre bir sınıflandırmaya gidilmiş ve sonunda çocuklara yönelik mesajlar elde edilmiştir. Sınıflandırmada ortaya çıkan başlıklar şunlardır:

1.Ailenin önemi

- a) Anne-oğul arasındaki bağlılık
- b) Kadına/kocaya verilen değer
- c) Babanın önemi
- d) Kardeşe bağlılık
- e) Erkek çocuğun önemi
- f) Çocuk terbiyesi

2.Dini değerler

- a) Duanın önemi
- b) Peygambere inanma
- c) Rüyalara inanma
- d) Ölüm inancı
- e) Doğru yoldan ayrılmamak (ahlaki kurallar)

3.Toplumsal değerler

- a) Yardımlaşma-dayanışma
- b) Saygı
- c) Tedbirli olma
- d) Cesaret
- e) Haset etmemek
- f) Yalan söylememek
- g) Arkadaşlık
- h) Vatanseverlik-sadakât
- i) Sır tutma
- j) Vefa
- k) Misafirperverlik
- l) Sorumluluk alma
- m) Aklını kullanma (problem çözme)
- n) Adil olma
- o) Estetik

1. Ailenin Önemi:

Bir toplumun en küçük parçasını oluşturan aile, çocuk için bir rol model durumundadır ve anne-babanın birbirlerine, çocuğa ve diğer kardeşlerine olan yaklaşımı ya çocuğu toplumda var eden ya da silikleştiren bir rol üstlenir. Bu açıdan bakıldığında aile bireyleri arasındaki ilişkinin samimi ve içten olması; güven, huzur ve sevgi üzerine kurulması topluma ışıktutacak ve toplumu aydınlık yarınlara götürecektir.

Bu başlık altında Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan anne-oğul arasındaki bağlılık, kadına-kocaya verilen değer, babanın önemi, kardeşe bağlılık, erkek çocuğun önemi ve çocuk terbiyesi konuları ele alınmıştır.

Anne-oğul arasındaki bağılılık

“Dede Korkut Kitabı’nda –köy ve şehir edebiyatında olduğu gibi- aşk duygusu insanları maceralara sürükleyen bir amil olarak görünmediği halde annenin oğula, oğulun anneye karşı sevgi ve bağılılık duyguları en büyük kahramanlıkları yaratır.” (Kaplan, 2012: 44). Kitapta “*ana hakkı Tanrı hakkı*” (DKK, 181) diye geçmekte aynı zamanda “kadın ana” ifadesine de rastlanmaktadır.

Dirse Han, kırk namerdin iftirasına kanarak oğlu Boğaç Han’ı ilk avında okla vurur. Olaylardan haberi olmayan annesi, oğlumun ilk avidir diye ziyafet hazırlayarak kocasını ve oğlunu bekler. Ancak kocasının yalnız döndüğünü görünce sarsılır, “bütün yüreği oynar, gözü kan yaş dolar.” Oğlunun başına bir felaket geldiğini annelik içgüdüsüyle anlar. Kocasının cevap vermemesi üzerine de kendi maiyetini toplayarak oğlunu bulmaya gider. Bir dere içinde oğlu kanlar içinde yatmaktadır. Annesinin konuşmasıyla ayılan oğlan, yaralandığında yanına boz atlı Hızır’ın geldiğini ve üç kere yarasını sıvazladığını söyler. Hızır, yarasının mühim olmadığını ve merheminin dağ çiçeği ile anne sütü olduğunu da belirtmiştir. Burada merhem olarak anne sütünün geçmesi, çocukların ne kadar büyürlerse büyüsünler her daim anneye ihtiyaçlarının olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Baba-oğul arasını açan kırk namert, yalanlarının ortaya çıkacağını anlayınca Dirse Han’ı esir alırlar. Anne sözünü kulak ardı etmeyen Boğaç Han ise, kendisini öldürmeye teşebbüs eden babasını kırk namerdin elinden kurtarır. Böylelikle annesinin sözünü önemseydiğini gösterir.

Salur Kazan’ın evi yağmalandığında annesi, karısı ve oğlu kâfirlerin eline geçer. Kâfirler, Kazan’ın karısı Burla Hatun’a kadeh sundurmak isterler, ancak kırk ince belli kızın içinde onu bilemezler. Kâfirin aklına hain bir plan gelir: “*Bre varın Kazan’ın oğlu Uruz’u çekin, çengele asın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma pişirip kırk bey kızına iletin, kim ki yedi o değil, kim ki yemedi odur, alın, gelin kadeh sunsun.*” (DKK, * 47). Bunu işiten Burla Hatun, ağlayarak durumu oğluna anlatır. Ancak Uruz, annesinin kâfirin eline düşmemesi için kendi canını feda etmeye razıdır:

*“Kadın ana karşıma geçip ne böğürüyorsun
Ne bağırıyorsun ne ağlıyorsun
Bağrım ile yüreğimi ne dağlıyorsun
...
Sen sağ ol kadın ana babam sağ olsun
Bir benim gibi oğul bulunmaz mı olur”* (DKK, 49).

Uruz’un annesine verdiği değeri, babası da kendi annesine gösterir. Oğlunun, karısının ve annesinin esir alındığını öğrenen Salur Kazan çobanla birlikte arkalarından yetişir ve kâfirden öncelikle anasını diler:

*“Bre Şöklı Melik
Penceresi altın otağlarımı getirmişsin
Sana gölge olsun
Ağır hazinemi bol akçemi getirmişsin
Sana harçlık olsun
Kırk ince belli kız ile Burla Hatun’u getirmişsin
Sana esir olsun
Kırk yiğit ile oğlum Uruz’u getirmişsin
Kulun olsun
Tavla tavla koç atlarımı getirmişsin
Sana binek olsun
Katar katar develerimi getirmişsin
Sana yük taşıyıcı olsun*

* Dede Korkut Kitabı’nın kısaltması.

*İhtiyarcık anamı getirmişsin
Bre kâfir anamı ver bana
Savaşmadan vuruşmadan çekileyim
Geri döneyim gideyim belli bil, dedi.” (DKK, 51).*

Deli Dumrul, İslam’a geçiş döneminde henüz manevi değerleri tam kavrayamamış bir Oğuz delikanlısıdır. Azrail’in Allah’ın emrinde bir ölüm meleği olduğunu duymamıştır. Azrail’e meydan okumasının ve küfürlü sözlerinin bedelini canıyla ödemek zorunda kalır. İşte o zaman bu manevi varlıktan korkar ve Allah’a yalvarır. Sonunda kendi canı karşılığında bir can bulursa ölmeyecektir. Babası ve annesinden istemesine rağmen “dünya aziz, can tatlı” cevabını alır. Kaplan (2012: 49), diğer hikâyelerde oğulları için canlarını feda etmeye hazır bulduğumuz annenin burada canını sakınmasının göçebe fikrine uymadığını belirtmektedir.

Kadına-Kocaya Verilen Değer

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesi Dirse Han’ın Bayındır Han’ın verdiği büyük ziyafette oğlu-kızı olmadığı için ağır bir hakarete uğraması ile başlar. Eve gelen Dirse Han, karısını öven sıfatlarla konuşmasına başlasa da sonrası büyük bir öfkeye dönüşür. Çünkü Oğuzlarda kadının güçlü olmasının yanında çocuk doğurma özelliğine de sahip olması gerekir. Dirse Han da karısına hiddetle karışık neden çocuklarının olmadığını sorar:

*“Han kızı yerimden kalkayım mı
Yakan ile boğazından tutayım mı
Kaba ökçemin altına atayım mı
Kara çelik öz kılıcımı elime alayım mı
Öz gövdenden başını keseyim mi
Can tatlılığını sana bildireyim mi
Alca kanını yer yüzüne dökeyim mi
Han kızı sebebi nedir söyle bana
Müthiş gazap ederim şimdi sana” (DKK, 23).*

Karısı ise yumuşak bir üslupla ona hitap eder ve onu över:

*“Beri gel başımın bahtı evimin tahtı
Han babamın güveyisi
Kadın anamın sevgisi
Babamın anamın verdiği
Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim” (DKK, 29)*

sözleri Türk kadınının kocasına olan sevgisine bir örnektir. Burla Hatun da avdan döndüğünü sandığı Salur Kazan için bu kalıp sözleri kullanmıştır.

*“Beri gel başımın bahtı evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyünce servi boylum
Topuğunda sarmaşınca kara saçlım
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum yemişim düvleğim” (DKK, 22)*

mısraları da Dirse Han’ın karısına olan sevgisinin bir delilidir. Dirse Han’ın karısı, çocuklarının olmamasıyla ilgili kocasına bazı nasihatlerde bulunur. Burada Dirse Han’ın, karısının sözünü önemsemesi, dediklerini uygulaması ve sonunda dualarının kabulü ile bir çocuklarının olması dikkat çekicidir.

Türk kadınının kocasına olan sevgisinin en çarpıcı örneği ise şüphesiz Deli Dumrul hikâyesinde görülür. Canını almaya gelen Azrail’den karısıyla helalleşmek için mühlet isteyen Deli Dumrul, karısına malını-mülkünü bırakır ve çocuklarını öksüz koymamak için başkasıyla

evlenme hakkını verir. Ancak kadın, hiçbir şeyi istemez ve onun için canını feda etmeye razı olduğunu belirterek kadının erkeğine bağlılığının apaçık bir örneğini gösterir.

*Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
Koç yiğidim şah yiğidim
...
Senden sonra bir yiğidi
Sevip varsam beraber yatsam
Alaca yılan olup beni soksun
Senin o namert anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun
Yer şahit olsun gök şahit olsun
Kadir Tanrı şahit olsun
Benim canım senin canına kurban olsun. (DKK, 121).*

Kan Turalı'nın ise evleneceği kızda aradığı en önemli özellik 'güç'tür: "*Kan Turalı der: Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı dedi.*" (DKK, 124). Üç canavarı öldürmesi karşılığında Tırabuzan tekfurunun kızı Selcen Hatun'la evlenecektir. Canavarları öldürüp kızı almasına rağmen tekfur sözünden döner ve peşlerine adam salar. Onlarla savaşırken yaralanan Kan Turalı'yı Selcen Hatun kurtarır. Bunu gururuna yediremeyen Kan Turalı kızı öldürmeye yeltenir. Kız, eline bir ok ve yay alarak Kan Turalı'ya verir ve kendisini öldürmesine razı olur. Burada da, birbirlerini deneyen ancak birbirlerine kıyamayan Kan Turalı ve Selcen Hatun'un sevgilerinin ön plana çıktığı görülür:

*"Işıl ışıl ışıldayan ince elbiselim
Yere basmayıp yürüyen servi boylum
Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Ressamların çizdiği kara kaçtım
Kurumsu kırk tutam kara saçlım
Aslan soyu sultan kızı
Öldürmeğe ben seni kıyar mıydım
Kendi canıma kıyarım ben sana kıymam
Ben seni deniyordum." (DKK, 141).*

Salur Kazan'ın "hüner atındır" sözüne alınan ve Han'a küsen Begil'e karısı tatlı sözler söyler. Asi olmaması gerektiğini öğütler. Begil'in onu dinlediğine dair şu sözler önemlidir: "*Yiğidim bey yiğidim, padişahlar Tanrı'nın gölgesidir, padişahına asi olanın işi rast gelmez, arı gönülde pas olsa şarap acar, sen gideli hanım çapraz yatan alaca dağların avlanmamıştır, ava bin gönlün açılınsın dedi. Begil baktı hatun kişinin aklı, sözü iyidir. Cins atını çektirip sıçradı bindi, ava gitti.*" (DKK, 167-168).

Tam düğün günü esir olan Beyrek'i on altı yıl bekleyen Banu Çiçek, Yalancı oğlu Yaltacuk'un çıkardığı ölüm haberinden sonra kardeşinin zoruyla evlenmek mecburiyetinde kalır. Bu kadar uzun süre beklemesi ve zorla evlendirilmesi de kadının kocaya sadakatine bir örnek teşkil etmektedir.

Göçebe toplumlarda kadının güçlü, dayanıklı olmasının yanında çocuk doğurma kabiliyeti de önemsenen değerler arasındadır. Kadının kısır olması kitapta hakir görülen bir durumdur. Düğünde Beyrek'i kandırmak için karşısına Kısırcıca yengeyi çıkarırlar. Beyrek ona şöyle seslenir:

*"And içmişim kısır kısrağa bindiğim yok
Binip mukaddes savaflara vardığım yok
Ökü z ardında çobanlar sana bakar
Boncuk boncuk gözlerinin yaşı akar*

*Sen onların yanına var
Muradını onlar verir belli bil” (DKK, 84).*

Babanın önemi

Türklerde babaya, ataya, büyüklere saygı çok önemlidir. Boğaç Han iftira sonucu kendini vuran ve yanındaki namertler tarafından esir tutulan babasına yine de yardımını esirgemez, onu o namertlerin elinden kurtarır. Dirse Han’ın hatununun şu sözleri babanın önemine dikkat çeker:

*“Görüyor musun ay oğul neler oldu
Sarp kayalar oynamadı yer oyuldu.*

...

Baban sana kıydı ise sen babana kıyma.” (DKK, 33).

Babası Begil’i benzi solmuş at üstünde gören Emren Yiğit, korkusunu yine şu kalıp sözle dile getirir: *“Kara başım kurban olsun babam sana” (DKK, 168)*. Aynı söz Uruz tarafından da sık sık dile getirilir. Ancak bir sohbette oğluna bakıp ağlayan ve alplığa geçemediği için tacını tahtını ona bırakamayacağına üzülen babasına karşı Uruz’un şu çıkışı çok anlamlıdır:

“...hüneri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestin, ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi.” (DKK, 93).

Eski Türklerde on beş yaş, alplığa geçişte bir sınırdır. Örneğin on beş yaşından önce Yiğenek’e babasının esir olduğu söylenmez. Bir tesadüf eseri bunu öğrenen Yiğenek, babasını kâfirlerin elinden kurtarır.

Kardeşe bağlılık

Kardeşinin Tepegöz elinde helak olduğunu öğrenen Basat büyük bir acıyla şöyle seslenir:

*“Kenar yerde dikilmiş otağlarını
O zalim yıktırdı demek kardeş*

...

*Ak sakallı babamı oğul diye ağılattın demek kardeş
Akçe yüzlü anamı sızlattın demek kardeş
Karşı yatan kara dağımın yükseği kardeş
Akıntılı güzel suyumun taşkını kardeş
Güçlü belimin kuvveti kardeş
Karanlıklı gözlerimin aydını kardeş
Kardeşimden ayrıldım diye çok ağladı, feryat figan kıldı.” (DKK, 156-157).*

Segrek, bir kardeşi olduğunu ve esir düştüğünü öğrenir. Onu kurtarmak için yola çıkmak ister. Babası bu oğlunu da kaybetmemek için her ne kadar bunun yalan haber olduğunu söylese de o ille de kardeş der ve kendi düğününün olduğu gün kardeşini bulmak için çıkar gider. Aşağıda Segrek için kardeşin ne kadar önemli olduğunu gösteren mısralara yer verilmiştir:

*“Üç yüz altmışaltı alp ava binse
Kanlı geyik üzerine kavga kopsa
Kardeşli yiğitler kalkar kopar olur
Kardeşsiz zavallı yiğit ensesine yumruk dokunsa
Ağlayarak dört yanına bakar olur
Ela gözden acı yaşını döker olur
Ela gözlü oğlunuzu görünceye kadar
Bey baba hatun ana esen kalın” (DKK, 181).*

Erkek çocuğun önemi-soyun devamlılığı

Her daim mücadele içinde bir yaşam süren Oğuz toplumu için erkek çocuk, hem savaşçılık hem de soyun devamlılığı açısından çok önemlidir. Buna özellikle ilk hikâyede oğlu-kızı

olmayanı kara otağa oturtan Bayındır Han'ın buyruğunda rastlarız:

“Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demiştir. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taala beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi.” (DKK, 21).

Oğlu olmayan Pay Püre Bey'in sohbette ağlaması da soyun devamlılığın önemine işaretir. *“Bayındır Han'ın karşısında Kara Göne oğlu Kara Budak yaya dayanıp durmuştu. Sağ yanında Kazan oğlu Uruz durmuştu. Sol yanında Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek durmuştu. Pay Püre Bey bunları gördüğünde ah eyledi, başından aklı gitti, mendilini aldı, böğüre böğüre ağladı.” (DKK, 58).* Neden ağladığını soran Kazan'a şu cevabı verir:

“Han Kazan nasıl ağlamayayım, nasıl bağırmayayım, oğulda nasibim yok, kardeşte kaderim yok. Allah Teâla bana beddua etmiştir, beyler tacım tahtım için ağlarım, bir gün olacak düşeceğim öleceğim, yerimde yurdumda kimse kalmayacak dedi.” (DKK, 58).

Oğuz toplumunda erkek çocuğun bir kahramanlık yaparak ad kazanması alplığa geçişte ilk adımı oluşturur. Dede Korkut tarafından Boğayı yenen Dirse Han'ın oğluna Boğaç Han, bezirgânların malını-canını kâfirlerden kurtaran Pay Püre Bey'in oğluna Bamsı Beyrek adları verilir. Çocuğun on beş on altı yaşına geldiğinde bir kahramanlık yapması beklenir. Kitapta babanın ya da büyük kardeşin esir olduğu gibi bazı sırlar da dikkat çeker. Ancak bu sırlar, çocuk belli bir yaşa geldiğinde (ki bu genelde on beş yaş civarındır) öğrenilmesi gereken bir bilgiye dönüşür. *“Sırların ifşası, alp olmadan bazı sırlara vakıf olmasının delikanlı için tehlike teşkil edeceği endişesinden kaynaklanmakla birlikte alplar topluluğuna üye olmanın şartları arasında da yer almaktadır.” (Duymaz, 2012: 136).* Çocuk, böylelikle esir babasını ya da kardeşini kurtararak alp olma vasfına ulaşır. Kazan Bey de on altı yaşına gelmiş olan oğlu Uruz'a bakarak ağlamasını şöyle açıklar:

*“Beri gel tayım oğul
Sağıma doğru baktığımda kardeşim Kara Göne'yi gördüm
Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır
Soluma doğru baktığımda dayım Aruz'u gördüm
Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır
Karşıma doğru baktığımda seni gördüm
On altı yaşına geldin
Bir gün ola düşeyim öleyim sen kalasın
Yay çekmedin ok atmadın baş kesmedin kan dökmedin
Kanlı Oğuz içinde ganimet almadın
yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalınca tacımı tahtımı sana vermezler diye sonumu andım ağladım oğul dedi.” (DKK, 92-93).*

Üzerlerine düşman geldiğini haber alan Salur Kazan, oğlunun pusuda kalmasını öğütler. Uruz ilkin onu dinler. Ancak beklemek zoruna gider: *“Görüyor musunuz babam Kazan baş kesti, kan döktü, oğlan çocuk yalnız yemek yemeğe gelmez dedi. Babam bu kâfirleri esirgemiş gibi.” (DKK, 97)* diyerek düşmana karşı gelir, fakat esir düşer. Salur, oğlunun pusuda beklemeyip eve gittiğini sanarak çok sinirlenir. Çünkü bu, bir erkek çocuk için utanç verici bir durumdur, hem baba sözü dinlememiş hem düşmandan kaçmıştır. Fakat sonra öğrenir ki oğlu kâfirlerle savaşırken esir düşmüştür. Döner ve oğlunu esirlikten kurtarır.

Ayağı kırılan Begil'in, üzerine düşman gelince oğlundan Kazan'dan yardım istemesini söyler. Oğlu tek başına savaşılabileceğini söylemesi üzerine Begil'in oğluyla gurur duyduğu, övündüğü şu cümleler dökülür ağzından: *“Begil der: Öleyim ağzın için oğul, belki de benim geçmiş günümü andırtmazsın dedi. Bre giyimimi getirin oğlum giysin, al aygırımı getirin oğlum binsin, memleket ürkmeden oğlum meydana varsın girsin dedi.” (DKK, 172).*

Çocuk terbiyesi

Dede Korkut Hikâyelerinde çocuk büyütme ve terbiyesi konusunda kültürel değerlere sıkça rastlanır. Anneler biricik evlatlarını ak sütlerinden emzirirler, dadılara verip korurlar. Çocuklar büyüdüğü zaman da anne ve babadan ne gördüyse ne öğrendiyse sosyal yaşamında onu sergiler: Dede Korkut, “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofra çekmez.*” (DKK, 16) der. Çocuk terbiyesinde en önemli rol modelin anne-baba olduğunu ifade eder.

Bir sohbetinde Salur Kazan’ın oğluna bakıp ağlaması dikkat çeker. Oğlu Uruz’un on altı yaşına gelmesine rağmen bir kahramanlık gösterisinde bulunmadığı için kendi öldüğünde tacını tahtını ona vermezler diye üzülmetedir. Ancak Uruz’un babasına verdiği cevap çok önemlidir:

“A bey baba ... hüneri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestin, ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi.” (DKK, 93).

Aynı zamanda çocuk, her zaman büyüklerine karşı itaatkârdır. Ancak ortada esaret gibi onur kırıcı bir durum söz konusuysa ailelerini dinlemedikleri, izin almadan gittikleri görülür. Onda da mutlaka anne-babanın eli öpülerek yola çıkılır. “Türk toplumunun çocuğun itaat duygusuna olan bakış açısı, katı kurallarla yaşayan bir tabu değil, doğal ve özgür bir ortamda (yaşam alanında) çocuğun bilinçaltına yerleştirilen bir olgu olarak görülmeli ve toplum kabulü ile çocuğun kabulünün herhangi bir zorlama olmaksızın saygı ve sevgi çerçevesi içerisinde birleşmesi olarak algılanmalıdır.” (Yalçın ve Şengül, 2004: 216-217).

Üzerlerine düşman geldiğini haber alan Salur Kazan, oğlunun pusuda kalmasını öğütler. Uruz babasını dinler, sözünü ikiletmez: “*Uruz babasının sözünü kırmadı, çekilip geri döndü. Yerden yüce dağlar başına arkadaşlarını alıp çıktı. O zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlunu kabul eylemezlerdi.*” (DKK, 97).

Çocuklar kaç yaşında olursa olsun büyüklerinin ellerini öper ve onların nasihatlarını dinlerler; bu, aldıkları terbiye gereğidir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde bir kahramanlık göstermeden çocuklara ad verilmez. Bunun en belirgin örnekleri Boğaç Han ve Beyrek de görülür. Bir kahramanlık sonucu isimleri Dede Korkut tarafından verilmiştir.

Büyüdüğünde Oğuz’u perişan edecek olan Tepegöz ise dadı elinde büyür. Çocukların kullaklarını, burunlarını ısıtır. Gelen şikâyetler üzerine Aruz Koca, Tepegöz’ü döver, söver, en sonunda evden kovar. Ezilen ve baştan tekmelenerek büyüyen bu çocuk, halkın başına büyük belalar açar, sorun haline gelir.

“Çoban bu kütleyi görünce dehşete düştü. Geri döndü, sapan taşına tuttu. Vurdukça büyüdü. Çoban kütleyi bıraktı kaçtı. Meğer o sırada Bayındır Han beylerle gezinti için ata binmişlerdi. Bu pınarın üzerine geldiler. Gördüler ki bir alamet şey yatıyor, başı kıcı belirsiz. Etrafına toplandılar. İndi bir yiğit bunu tepti. Teptikçe büyüdü. Bir kaç yiğit daha indiler teptiler. Teptiklerince büyüdü. Aruz Koca da inip tekmeledi. Mahmuzu dokundu, bu kütle yarıldı.” (DKK, 153).

Göç etmek ve göç etmek zorunda kalmak, o toplumun siyasal yapısındaki zayıflığa ve yaşadığı zorluğa delalettir. “Böyle bir siyasal ortamda topluluğun ihtiyaç duyduğu güçlü, kuvvetli, çelik iradeli ve disiplinli, kısaca “alp tipi” insan yetiştirilmesinin mümkün olmadığı bir toplum resmi çizilerek bir yandan ihtiyacın önemine öte yandan böylesi bir toplumun fertlerinin bu tür özellikleri artık taşımadığı fikrini oluşturarak toplumsal yapının bu yönüyle çürümeye başladığına vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak ise ki bizce daha önemli olanı, böylesi bir insanın, insandan olma-doğma özelliğinin yanında, ancak doğal bir mekânda, yani, tabiatın içinde ve o doğal bütünlüğün özelliklerini yitirmemiş parçaları olan insanlar -burada arslan- tarafından yetiştirilebileceği fikridir.” (Tamay, 2009: 166).

Tepegöz, ezilen insanın topluma olan düşmanlığını yansıtan bir tiptir. Bu tip, daha doğmadan garip bir nesne içindeyken Oğuz beylerince tekmelenir, taşlanır ve ezildikçe de büyür. Tepegöz, ezilerek ve şiddete maruz kalarak doğduğu için, her zaman şiddeti bilinçaltında bes-

lemiştir. Tepegöz'ün varlık dünyasından alamadığı pay, aslında sevgidir. Bu yüzden aileden ve çevreden sevgi payını alamayan çocukların topluma karşı olan eğilimi, her zaman nefret duygusu içermektedir ve bunun en güzel örneğini de Tepegöz teşkil etmektedir. (Yalçın vd. 2004: 214).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ödül ve ceza durumlarına da rastlanır. Çocuk, her yaptığı kahramanlıkta ödüllendirilir, ad verilir, taht verilir, beylik verilir... Çünkü çocuk eğitiminde ödül, güçlü bir pekiştiricidir. Olumsuz davranışlarda verilen ceza ise, caydırma amaçlıdır. Hikâyelerde cezalandırılan tek çocuk ise Tepegöz'dür. Ancak bu, pek etkili olmamıştır. Çünkü daha doğmadan birçok kişi tarafından tekmelenen bu çocuk, şiddetin ortasına doğmuş ve şiddetle büyümüştür.

Dini Değerler:

Dede Korkut Hikâyeleri'nde sadece gördüğüne inanan Şaman Türk'ünün yerine İslamiyet'in kabulüyle birlikte manevi değerleri de yeni yeni kabullenmeye başlayan bir Türk profilinin aldığını görüyoruz. Ancak bu manevi değerlerin tamamen kabulü, uzun bir süreci kapsayacaktır. Bunun ilk örneği, Allah'a inanan ve onu güzel sıfatlarıyla öven ancak Azrail hakkında henüz bir şey bilmeyen Deli Dumrul'da ortaya konur. Deli Dumrul'un "*Bre Azrail aman/ Tanrının birliğine yoktur güman*" (DKK, 116) sözleri Azrail'e yakarışı, korkuyu ve pişmanlığı içeren bir serzeniş mahiyetinde olup ikinci mısra Deli Dumrul dışında birkaç hikâyede daha geçmektedir.

Aynı zamanda Deli Dumrul Azrail'e meydan okumasına sebep olarak sarhoş olduğu için ne söylediğinin bilincinde olmadığını öne sürer. Deli Dumrul, sözünün nereye gittiğini bilmez, küfürlü sözler söyler, ancak hata yaptığını çok geç fark eder. Bunun gibi birkaç hikâyede de kahramanların (Deli Dumrul, Kazılık Koca, Salur Kazan) şarapta ölçüyü kaçırdıkları için yanlış kararların alındığı, tedbirsiz davranıldığı ve bilinçsizce konuşulduğu görülmektedir.

*"Şaraplıydım duymadım
Ne söyledim bilmedim
Beylikten usanmadım yiğitliğe doymadım
Canımı alma Azrail medet"* (DKK, 116).

Arş, yer, gök kelimelerinin yanında Kadir Tanrı ifadesi iki inancın iç içe geçtiğini gösterir. Bu, kültürel anlamda Şamanizm'den İslamiyet'e geçişin bir göstergesidir.

*"Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun
Yer şahit olsun gök şahit olsun
Kadir Tanrı şahit olsun"* (DKK, 121).

Yigenek, babasını esirlikten kurtardıktan sonra beylerle bir olup Düzmürd kalesini alır, kiliseyi mescit yapar. "*Kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit yaptılar. Aziz Tanrı adına hutbe okuttular.*" (DKK, 150).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü anlatıda geçen "*Düzen oğlu Alp Rüstem şehit oldu.*" (DKK, 154) sözü, mücadele esnasında kelime-i şehadet ve salavat getirmesi, Tepegöz'ün "*Oğlan kurtuldun mu?*" sorusuna her seferinde "*Tanrım kurtardı.*" demesi ve her anlatı sonrasında Dede Korkut'un "*Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın. Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa'ya bağışlasın hanım hey!...*" (DKK, 163) duası Oğuzlarda Şamanizmden İslamiyet'e geçişle birlikte dini inançların da yerleşmeye başladığının birer göstergesidir.

Hız. Yusuf olayını hatırlatacak bir bölüm de Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek destanında görülür. Pay Püre'nin kâfirler tarafından on altı yıldır esir tutulan oğlu için ağlamaktan gözleri kör olur. Bamsı Beyrek kanlı mendilini babasına verir, gözlerine sürünce şifa olur ve açılır.

Aşağıda dini değerler başlığı altında duanın önemi, peygambere inanma, rüyalara inanma, hayır yapma, ölüm inancı ve doğru yoldan ayrılmamak (ahlaki kurallar) konularına değinilmiştir.

Duanın önemi

Yigenek, babası Kazılık Koca'yı kurtarmaya yirmi dört sancak beyiyle gider, ancak beyler Tekür'ün elinde perişan olur. Yigenek, yaradan Allah'a sığınır ve ölümsüz mabudu över, duasından sonra düşmanı yener, babasını kurtarır ve kaleyi alır.

*“Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Aziz Tanrı*

*...
Kaldırdığını göğe yetiştiren güzel Tanrı
Kızdığını kahreden kahhar Tanrı
Birliğine sığındım Rabbim kadir Tanrı
Medet senden Kara elbiseli kâfire at tepiyorum
İşimi sen yoluna koy dedi.” (DKK, 148-149).*

Begil'in ayağının kırık olduğunu öğrenen kâfirler, Oğuz'un üzerine yürür, oğlu Emren, düşmanla başa çıkmakta zorlandığı bir anda Allah'a yalvarır ve duası kabul olur:

*“Yücelerden yücesin yüce Tanrı
Kimse bilmez nicesin güzel Tanrı*

*...
Birliğine sığındım*

Aziz Allah hocam bana medet dedi. Kâfir der: Oğlan yenildinse Tanrı'na mı yalvarıyorsun, senin bir Tanrının var ise benim yetmiş iki puthanem var dedi. Oğlan der: Ya asi mel'un, sen putlarına yalvarıyorsan ben âlemleri yoktan var eden Allah'ıma sığındım dedi. Hak Taala Cebraile buyurdu ki: Ya Cebraile, var, şu kuluma kırk er kadar kuvvet verdim dedi.” (DKK, 175-176).

Özellikle iki önemli olayda manevi kuvvetin karşısında maddi kuvvetin yenildiği görülür. Deli Dumrul, meydan okuduğu Azrail karşısında yenilir. Diğeri ise Beyrek için kız istemeye giden Dede Korkut'u kızın abisinin kovalaması ve tam kılıcını çekeceği sırada Dede Korkut'un Allah'a yalvarışı, sonrasında Allah'ın emri ile Deli Karçar'ın elinin havada asılı kalması olayıdır.

Her hikâye Dede Korkut'un kopuzunu eline alarak neşeli havalar çalması ve hayır dualarıyla son bulmaktadır. Bu duada özellikle günahların bağışlanması ve dünyanın ölümlü olduğu vurgulanır.

Peygambere inanma

Basat'ın Tepegöz'le mücadelesinde Hz. Muhammed'e salavat ve kelime-i şahadet getirdiği görülür.

“Der: Bre ihtiyarlar şişi ocağa koyun koydular kızdı. Basat eline aldı, adı güzel Muhammed'e salavat getirdi, şişi Tepegöz'ün gözüne öyle bastı ki Tepegöz'ün gözü helak oldu. Basat'ın diline bu geldi ki: La ilahe illallah Muhammedün Resulullah dedi. Hemen o anda künbet yarıldı.” (DKK, 159-160).

Uşun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde, kardeşini kurtarmaya giden Segrek'in düşmanı yenmek için Hz. Muhammed'e salavat getirdiği görülür:

“Oğlan gördü ki bir alay atlı geliyor. Sıçradı Adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi. Atına bindi, kara elbiseli kâfire kılıç vurdu, bastı kaleye tıktı. Yine uykusunu yenemeyip yerine varıp yattı, uyudu. Gene atının yularını bileğine geçirdi. Kâfirler, sağ olanları, kaçarak Tekür'e geldiler. Tekür der: Tu yüz kerre: Altmış kişi bir oğlanı tutamadınız dedi. Bu sefer yüz kâfir oğlanın üzerine geldiler. Aygır yine oğlanı uyandırdı. Gördü kâfirler saf bağlamış geliyorlar. Oğlan kalktı atına bindi. Adı güzel Muhammed'e salavat getirdi, kâfire kılıç çaldı, bastı kaleye tıktı.” (DKK, 185).

Kan Turalı'nın, Selcen Hatun'a kavuşmak için üç canavarı öldürmesi gerekir. Her seferinde de Hz. Muhammed'e salavat getirerek boğayı, aslanı ve erkek deveyi teker teker yener.

Rüyalara inanma

Kuran-ı Kerim’de de yer alan rüyalar, insanın hayatıyla alakalı bazı şeyleri işaret etmesi bakımından önemlidir. Hz. Yusuf’un gördüğü ve yorumladığı rüyaların gerçekleştiği görülür. Yigenek’in de esir babasını kurtarmaya gideceği gece, gördüğü rüya ona yol gösterici olur.

“Der: Beyler birdenbire kara başım, gözüm uykuda iken rüya gördü. Ela gözümü açıp dünya gördüm. Ak boz atlar koşturan alplar gördüm. Ak miğferli alpları yanıma aldım. Ak sakallı Dede Korkut’tan öğüt aldım. Ataca yatan kara dağları aştım. İleri yatan Karadeniz’e girdim. Gemi yapıp gömleğimi çıkardım yelken kurdum. İleri yatan denizi deldim geçtim. Öteki kara dağın bir yanında alnı başı parlayan bir er gördüm. Kalkıp yerimden doğruldum. Kargı dilli öz mızrağımı kaptım. Karşılayıp o ere vardım. Karşısından o eri mızraklayacağım zaman denedim. Göz ucu ile o ere baktım. Dayım Emen imiş onu bildim. Döndüm o ere selam verdim.” (DKK, 148).

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikâyede de iki yerde rüya motifiyle karşılaşılır. Çoban rüyasında olacağı, Salur Kazan da olmuşu görür.

“Gece yatarken Karacık Çoban kara kaygılı rüya gördü. Rüyasından sıçradı ayağa kalktı. Kıyan Gücü, Demir Gücü bu iki kardeşi yanına aldı. Ağılın kapışını berkitti. Üç yerde tepe gibi taş yığı. Alaca kollu sapanını eline aldı.” (DKK, 40).

“Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygılı rüya gördü. Sıçradı ayağa kalktı, der: ...yumruğumda çırpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm, gökten yıldırım ak otağımın üzerine çakıyor gördüm, kapkara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm, kuduz kurtlar evimi dişleyip yırtıyor gördüm, kargı gibi kara saçımı uzanıyor gördüm, uzanarak gözümü örtüyor gördüm, bileğimden on parmağımı kanda gördüm, ne vakit ki bu rüyayı gördüm, ondan beri aklımı fikrimi toplayamıyorum, hanım kardeş benim bu rüyamı yor bana dedi. Kara Göne der: Kara bulut dediğin senin devletindir, kar ile yağmur dediğin senin askerindir, sac kaygıdır, kan karadır, geri kalanını yoramam, Allah yorsun dedi.” (DKK, 42).

Hayır yapma

Çocuğu olmadığı için ziyafette kara otağa oturtulan ve gururu incinen Dirse Han’a hatunu şu tavsiyede bulunur:

“Hey Dirse Han, bana gazap etme, incinip acı sözler söyleme, yerinden kalk, alaca çadırını yeryüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes. İç Oğuz’un Dış Oğuz’un beylerini başına topla, aç görsen doyur, çıplak görsen donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmızı sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi çocuk verir.” (DKK, 24).

Eşinin sözünü dinleyerek bol bol hayır yapan Dirse Han’a Allah bir çocuk nasip eder.

Oğuz beyleri de halkına bolca mal mülk dağıtır. Örneğin Salur Kazan’ın sadece eşya değil, hayvanları da bağışladığını görüyoruz: “Elbise, kaftan, çadır, otağ bağışlıyordu, katar katar develer bağışlıyordu.” (DKK, 91).

Ölüm inancı

Aşağıdaki kalıp sözler hemen hemen tüm hikâyelerde görülür. Çünkü İslamiyet’e geçişle birlikte manevi alanlara yönelik duyuş ve düşünüşler artmıştır.

“Onlar da bu dünyaya geldi geçti
Kervan gibi kondu göçtü
Onları da ecel aldı yer gizledi
Fani dünya yine kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya” (DKK, 36).

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesiyle Deli Dumrul şahsında, Türk kültüründe ölümün kaçınılmaz olduğunun idraki ve sonrasında ise teslimiyet göze çarpar. Metinden çıkarılacak üç bilgi dikkat çeker: İslami anlamdaki Allah’ın sıfatları, Azrail-ölüm meleği bilgisi, ölüm hali-ölüm bilgisi. Kendisinden canını isteyen oğluna karşı baba hâlâ bunun maddi şeylerle engelle-

nebileceği mantığındadır. Bu da, bir dinden başka bir dine geçen bir milletin kültürel kodlarının bir örnek üzerinde temsili olarak sergilenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

*“Karşı yatan kara dağım gerek ise
Söyle gelsin Azrail’in yaylası olsun
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise
Ona içme olsun
Tavla tavla koç atlarım gerek ise
Ona binek olsun
Katar katar develerim gerek ise
Ona yük taşıyıcı olsun
Ağıllarda akça koyunum gerek ise
Kara mutfak altında onun şöleni olsun
Altın gümüş para gerek ise
Ona harçlık olsun
Dünya tatlı can aziz
Canımı kıyamam belli bil
Benden aziz benden sevgili anandır
Oğul anana var dedi.” (DKK, 118).*

Doğru yoldan ayrılmamak (Ahlaki kurallar)

Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü hikâyede, Aruz’un çobanı Konur Koca Sarı Çoban’ın Oğuzların yaylaya göç ettiği bir sırada Uzun Pınar’a konan peri kızlarından birini tutup temasta bulunması sadece çobana değil, tüm Oğuz’a bela getirir. Çobanın peri kızından olma çocuğu Tepegöz, Oğuz’u felakete sürükler, perişan eder.

Feyzioğlu’na göre (2004: 57) Tepegöz’ün doğması, Konur Koca Sarı Çoban’ın cezalandırılması anlamına gelmektedir. O, sıradan bir çoban değildir. Oğuz’un önünde yürüyen bir çobandır. Onun bir yasağı çiğnemesi, ortaya hem bilincin hem bedeninin değiştiği bir ibret nesne çıkarmıştır. Tepegöz’ün arkasına aynı zamanda ahlaki bir sapma, sosyal bir düşman da saklanmıştır.

Ahlaki kurallar, toplum düzenini sağlayan önemli kurallar bütünüdür. Bu kuralların çiğnenmesi, hem çiğneyeni hem de diğer toplum fertlerini olumsuz yönde etkiler. Bu, toplumun yozlaşmaya yönelmesi, bozulması anlamına gelir. Sarı Çoban’ın ahlaki kurallara yönelik bir anlık ihlali sadece kendisini değil tüm toplumu içine alan bir felaketle son bulmuştur.

Salur Kazan’ın Esir Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı hikâyede Toman Kalesi tekürü, Salur Kazan’ı yakalar ve kuyuya atar. Oradan çıkmayı başaran Kazan’a tekür bir teklifte bulunur. Ancak bu teklif, asla bir Oğuz’un kabul edeceği bir şey değildir. Kazan kendi aslı dururken kâfirleri asla övmeyeceğini belirtince de domuz damına hapsederler. Kazan’ın canı pahasına da olsa asla kendi kökü dururken bir kâfiri övmeyeceği, doğru yol görünürken eğri yoldan gitmeyeceği belirtilmiştir.

“Dediler: And iç ki bizim memleketimize düşmanlığa gelmeyesin, hem bizi öv Oğuz’u yer, seni bırakıverelim var git dediler. Kazan der: Vallah billah doğru yolu görür iken eğri yoldan gelmeyeyim dedi. Dediler: Vallah Kazan iyi and içti dediler. Şimdi Kazan Bey, hadi bizi öv dediler.” (DKK, 193).

*“Eline geçmiş iken bre kâfir öldür beni yitir beni
Çal kılıcını kes başımı
Kılıcından sapacağım yok
Kendi aslını kendi kökümü yermem yok
Oğuz erenleri dururken seni övmem yok.” (DKK, 195).*

3. Toplumsal Değerler:

İnsanoğlu sosyal bir varlıktır ve toplum içerisinde yaşar. İnsanların bir arada yaşamasının

sonucunda ortaya çıkan toplumsal değerler, “belli bir toplumda oluşan, ortaklaşa kabul gören, düşünce ve kuralların uygulama biçimlerini yansıtan ölçütlerdir. Genellikle beğeniye, ahlak ve inançlara dayanır. İnsan davranışlarının hangilerinin iyi, hangilerinin doğru ve yararlı olduğunu belirtir.” (tgtml.meb.k12.tr).

Türk toplumu tarafından kabul gören değerler, içerisinde milli unsur ve motiflerin yer aldığı Dede Korkut Hikâyeleri’yle en açık şekilde ortaya konmuştur. “Dede Korkut Hikâyeleri bize eğitim ve öğretimde doğru kişilik geliştirmede bilgi ve hüner kadar duygusallık kazanmanın da gerekli ve önemli olduğunu anlatmaktadır... Hikâyeler hem bireysel psikoloji hem de sosyal psikoloji açısından önemli ipuçları veren fevkalade dikkat çekici örneklerdir.”(Türkeş Günay, 2000: 202).

Bu bölümde ele alınan konular; yardımlaşma-dayanışma, saygı, tedbirli olma, cesaret, haset etmemek, yalan söylememek, arkadaşlık, vatanseverlik-sadakât, sır tutma, vefa, misafirperverlik, sorumluluk alma, aklını kullanma, adil olma ve estetikdir.

Yardımlaşma-dayanışma

Türkler tarihin her safhasında yardıma muhtaç olanlara yardım elini uzatmıştır. Ele alınan hikâyelerde de yardımlaşma ve dayanışma içerisinde oldukları görülür.

Salur Kazan’ın evinin yağmalanıp ailesinin kaçırılmasında yardımına kâfirlerle savaşan çoban ve arkasından Oğuz beyleri gelir. Kâfirler, Burla Hatun’a kadeh sundurmak istediklerinde kırk ince belli kız Burla Hatun’un kim olduğunu belli etmez. Bir dayanışma örneği gösterirler. Bir başka anlatıda yine Salur Kazan, esir oğlunu kurtarmaya gittiğinde Burla Hatun’la Oğuz beyleri yardıma gider, birlik ve beraberlik duygusu aşılanır. Yigenek, 16 yıldır esir olan babasını kurtarmak için yola çıktığında yanında yirmi dört kahraman sancak beyi vardır. Segrek, esir olan kardeşi Egrek’le birlik olup düşmanı yenerler.

Saygı

Oğuz Türklerinde yiğitler bir yer gideceği ya da akın isteyeceği zaman Han’ın huzuruna çıkar ve müsaade isterler. Segrek, kardeşi Egrek’in esir olduğunu öğrendiğinde sohbete girer ve müsaade ister. Saygı, sadece devlet büyüğüne değil, aile içinde anne-babaya da hürmet de kusur edilmez. Ayrıca Oğuzlar için Dede Korkut da saygı duyulacak önemli bir kişidir, ya çok zor durumda kalındığında (Tepegöz olayı- Beyrek’e kız isteme) ona başvurulur ya da güzel bitmiş bir olay sonrasında kopuzuyla ortaya çıkarak hayır dualar eder.

Özbay ve Tayşı (2011: 21) araştırmaları sonucunda en fazla saygı değeriyle ilgili örneğe (38 adet) ulaşıldığını belirtir. Saygı, Türk toplumunda olmazsa olmaz temel değerlerden biridir.

Tedbirli olma

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikâyede başlıca fikir, tedbirsizliktir. Şarabın etkisiyle ani karar verip evini bırakıp gidiyor, tedbirsiz davranıyor. Bir casus da bunu kâfirlere haber ediyor. On iki hikâyenin beşinde casus kavramıyla karşılaşılır. (Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Destan, Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey Oğlu Uruz’uz Esir Olduğu, Begil Oğlu Emren, Uşun Koca Oğlu Segrek destanları). Bu, düşmanın sadece dışarıda değil, içerde de olduğunu, ufak bir açığı kolladıklarının ve bu yüzden tedbirsiz davranmamak gerektiğinin bir işaretidir.

Cesaret

Göçebe halinde yaşayan Oğuz için hayat sürekli bir mücadeleden ibarettir. “Bu daimi mücadele hayatı insanın hem fizyolojik hem de psikolojik bakımdan çok kuvvetli olmasını icap ettirir. Bundan dolayı bu toplumlarda vücut kuvveti ile cesaret en yüksek değerler haline gelmiştir.” (Kaplan, 2012: 18). Bir kahraman için savaşta anne-babasını, ailesini, milletini korumada ve avlanmada öne çıkan değer cesarettir.

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı vakit anası, karısı ve oğlu esir olarak götürülür. Kazan’ın ailesini kurtarmaya gidişi, Yigenek’in esir babasını, Segrek’in esir kardeşini, Uruz’un babasını, Emren’in yaralı babası yerine yiğitleriyle tek başına düşmana göğüs germeleri, Ba-

sat'ın Tepegöz'ün karşısına çıkışı, Kan Turalı'nın Selcen Hatun için üç canavarla mücadelesi, Boğaç Han'ın boğa karşısındaki tavrı birer cesaret örneğidir.

Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han'ın oğlu on beş yaşındayken Bayındır Han'ın meydana getirilen boğasıyla karşılaşır, üzerine gelen boğadan kaçmaz. Mücadeleden kaçmama alp olma vasfının temel ölçütlerinden biridir.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü hikâyede ise Oğuz halkının büyük bir bölümünü helak eden Tepegöz'ün karşısına çıkma cesaretini gösteren Basat, Tepegöz tarafından helak edilen diğer yiğitlerin aksine aslan tarafından doğal bir ortamda büyümesinin verdiği bir artıyla ve zekâsını kullanmasıyla Tepegöz'ü öldürmeyi başarır ve Oğuzların başındaki felaketi sonlandırır.

Begil'in ayağının kırıldığını duyan düşman, saldırıya geçer. Begil bunu haber alınca oğlundan Bayındır Han'ın divanına gidip Kazan Bey'den yardım dilemesini ister. Ancak cesur bir delikanlı olan Emren, bunu kabul etmez, üstüne düşen görevi yerine getirir, babasının yiğitleriyle birlikte tek başlarına savaşır.

Begil, Bayındır Han ve diğer Oğuz beyleriyle çıktıkları bir avda av hâsîlînin kendisinden olduğunu söyler. Han, *"Yok, at işlemese er övünmez, hüner atındır."* der. Begil'e bu söz hoş gelmez ve küser. Bu, alpin eşyaya, mala, mülke değil yalnızca kendisine güvendiğini izah eden bir örnektir.

Haset etmemek

Haset etmek, kıskançlığın en kötü derecesidir ve kişiyi isyana yöneltir, boş yere zarara sokar. Haset olayıyla özellikle Dirse Han hikâyesinde karşılaşılır. Dirse Han'ın yanındaki kırk yiğit, hanlarını oğlundan kıskanırlar ve Boğaç Han'a iftira atıp babası tarafından vurulmasına sebep olurlar. Yalanları ortaya çıkınca da Dirse Han'ı esir alırlar. Fakat Boğaç Han babasını esir alan o kırk namerdi yenerek babasını onların elinden kurtarır.

Yalan söylememek

Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde kanlı bir gömleği Beyrek'in diyerek yakınlarını öldü haberini veren Yalancı oğlu Yaltacuk'un yalanı ayağına dolaşır. Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek'le evleneceği zaman Bamsı Beyrek gelir, Yaltacuk kaçır, gider. Adının yanına lakap olarak "yalancı" eklenmesi de kişiyi aşağılayan bir durum olarak kabul edilir.

Dirse Han'ın yanındaki kırk namert de yalan söyleyerek baba-oğulun arasını açmaya çalışırlar. Ama yalanları ayaklarına dolanır.

Arkadaşlık

Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek, kendisi kurtulmasına rağmen kendisiyle birlikte esir düşen otuz dokuz yiğidini de kurtarmak için Oğuz beyleriyle Bayburt Kalesi'ne gider. Kendisi Banu Çiçek'le evlenen Bamsı, yedi kardeşini yedi yiğide verir, tüm yiğitlerini evlendirir.

Arkadaşın önemine Kazılık Koca Oğlu Yigenek anlatısında da rastlanır. Esir babasını kurtarmak için yirmi dört kahraman sancak beyiyle yola çıkacak olan Yigenek, o gece rüyasında dayısını görür, dayısı babasının esir düştüğü Düzmürd kalesine yedi defa varıp alamadan geri döndüğünü söyler. Yigenek de dayısına doğru kişilerle arkadaş olmanın öneminden bahsederek şöyle cevap verir:

*Kalkıp yerinden doğrulduğunda
Ela gözlü bey yiğitleri yanına almadın
Adı belli beylerle sen at koşturmadın
Beş akçeli süvarileri arkadaş ettin
Onun için o kaleyi sen alamadın."* (DKK, 147).

İnsanın mücadeleyi kazanıp kazanamamasında arkadaşın ne büyük bir etkisinin olduğu Yigenek'in ifadelerinden anlaşılır.

Vatanseverlik- Sadakat

Tüm kahramanlar vatanlarını korumak için ya da toplumda iç huzuru sağlamak adına mücadelelerini gerçekleştirmişlerdir. Bayındır Han'a bağlılık bütün hikâyelerde görülmektedir.

"Yigenek bu haberi işitince yüreği oynadı, kara bağı sarsıldı. Kalktı. Bayındır Han'ın huzuruna vardı, yere yüz koydu, der: ...Türkistanın direği / Yırtıcı kuşun yavrusu / Amıt suyunun aslanı / Karacugun kaplanı / Devletli han medet / Bana asker ver, beni babamın esir olduğu kaleye gönder, dedi." (DKK, 145).

Akından dönen Basat, Oğuz halkının başındaki felaketi öğrenir öğrenmez beylere danışır; ancak onları dinlemez. Çünkü kahramanlar esaret ya da milletin bekası gibi durumlar söz konusu olduğunda kendi canlarını değil ailesini ya da milletini düşünür ve ona göre hareket ederler. Bu, aslında itaatsizlik anlamına gelmez, milleti için bu onur kırıcı durumu ortadan kaldırmak isterler.

Han'a küsen Begil'e karısının verdiği nasihat, devlete sırt çevrilmemesi gerektiğine dair güzel bir örnektir:

*"Kalkıp yerimden doğrulu verdim
Yelesi kara cins atıma sıçrayıp bindim
Arku Beli Ala Dağdan geceleyin aştım
Ak alınlı Bayındırın divanına dört nala vardım
Ela gözlü beyler ile yedim içtim
Kavimliyi kavmi ile iyi gördüm
Hanımın nazarı bizden dönmüş gördüm
Eli günü terk ederek Dokuz Tümen Gürcistan'a gidelim
Oğuz'a asi oldum belli bilin dedi.
Hatun der: Yiğidim bey yiğidim, padişahlar Tanrı'nın gölgesidir, padişahına asi olanın işi rast gelmez" (DKK, 167).*

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü hikâyede Kazan'ın evini yağmalattığı bir gün Dış Oğuz orada olmadığı için Dış Oğuz Bey'i Aruz, İç Oğuz Bey'i Kazan'a düşman olur. Beyrek'i kendi yanlarına çekmek ister. Ancak o, beyine asi gelmek istemez; devletine, milletine bağlı olduğunu gösteren bir tavır sergiler:

*"Beyrek der: Niye çağırdınız? Aruz der: Hep şu oturan beyler Kazan'a asi olduk, and içtik. Kur'an getirdiler, sen de and iç dediler. Kazan'a ben asi olmam diye and içti, söyledi: Der: Ben Kazanın nimetini çok yemişim
Bilmez isem gözüme dursun
Kara koçta cins atına çok binmişim
Bilmez isem bana tabut olsun
Güzel kaftanlarını çok giymişim
Bilmez isem kefenim olsun
Alaca büyük otağına çok girmişim
Bilmez isem bana zindan olsun
Ben Kazandan dönmem belli bil dedi." (DKK, 207-208).*

Sır tutma

Devlet meselelerinde "bilgi" önemlidir ve kimi durumlarda önemsiz sanılan bir bilginin dağılması devleti-milleti zor durumlara sokabilir. Bu durum, günlük yaşamda da böyledir.

Avda yaralanan Begil, bunu kimseye belli etmek istemez, ancak beş gün yataktan çıkmaması, divana gitmemesi karısını endişelendirir. Karısının ısrarı sonucu ayağının kırıldığını ona söyler. Fakat bir ağızdan çıkan tüm yurda yayılır, böylelikle yurdu basmak isteyen düşmanlara gün doğar.

"Kadın elini eline çaldı hizmetçiye söyledi. Hizmetçi çıkıp kapıcıya söyledi. Otuz iki dişten çıkan bütün yurda yayıldı, Begil attan düşmüş ayağı kırılmış diye. Meğer kâfirin casusu var idi. Bu haberi işitip vardı Tekür'e haber verdi. Tekür der: Kalkarak yerinizden doğrulun, yattığı

yerde Bey Begil'i tutun, ak ellerini pazusundan bağlayın, ansızın güzel basını kesin, alca kanını yeryüzüne dokun, etini gününü yağmalayın, kızını gelinini esir edin dedi." (DKK, 169).

Vefa

Türk toplumunda alpların özellikle beylerine karşı vefalı davrandıkları bir gerçektir. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olup Beyrek'i öldürdüğü hikâyede Beyrek'in Kazan'la diyalogu tam bir vefa örneğidir. Beyrek, ekmek yediği kapıya ihanet etmeyeceğini söyler ve öldürülür.

Misafirperverlik

Türklerin misafirperver bir millet olduğu hemen hemen her hikâyede görülmektedir. Ziyafetler verilip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirilir. Misafirin Türk toplumunda önemli bir yeri vardır.

Dede Korkut'un kadınları bir sınıflandırmaya tabii tuttuğu metinde göçebeden yerleşik hayata gidişin açık bir şekilde izleri görülür. Dede Korkut Kitabı'nda bahsedilen büyük ziyafetlere karşın bu metinde yiyecek olarak un, ekmek ve bazlamacın adı geçer. Hâlbuki Oğuzlarda yiyecek de esas olan hayvan etidir. Bu değişmeyi Kaplan şöyle anlatmaktadır: "Ahlaki ve sosyal değerlerdeki değişme ile beslenme tarzındaki değişme arasında bir paralellik görülüyor. Bunu bir medeniyet değişmesi olarak tefsir etmek mümkündür. Başlıca gıdası ehli hayvan ve av etlerinden ibaret olan göçebe medeniyeti ile toprak mahsulleri ile geçinen köy medeniyeti arasında ahlaki ve sosyal değerler bakımından da birçok farklar vardır. (Kaplan, 2012: 53).

"Dede Korkut dilinden ozan der: Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır (desteğidir, direğidir). Birisi ne kadar dersin bayağıdır. Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. ...Geldik o ki solduran soptur. Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek (tahta kova) yoğurt bekler, doyuncaya kadar tıka basar yer, elini böğrüne koyar, der: Bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı. ...Geldik o ki dolduran toptur. Dürtükleyince yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çırpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi öğleye kadar gezdi; öğleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır damına dönmüş... Geldik o ki ne kadar dersin bayağıdır: Uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi der." (DKK, 18-19).

Sorumluluk

Begil Oğlu Emren anlatısında Begil'in kimsenin razılığa yanaşmadığı ganimetleri kabul ederek bir sorumluluk üstlendiği görülür.

"Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı geldi. Bir at, bir kılıç, bir çomak getirdiler. Bayındır Han çok müteessir oldu. Dedem Korkut geldi neşeli havalar çaldı, hanım niye müteessir oluyorsun dedi. Der: Nasıl müteessir olmayayım, her yıl altın akçe gelirdi, yiğide beye verirdik, hatırları hoş olurdu, şimdi bunu kime verelim ki hatırı hoş olsun dedi. Dede Korkut der: Hanım bunun üçünü de bir yiğide verelim dedi. Oğuz iline karakol olsun dedi. Han Bayındır kime verelim dedi. Sağına soluna baktı, kimse razı olmadı. Begil derlerdi bir yiğit var idi, ona baktı, der: Sen ne dersin? Begil razı oldu. ... Hasımını akrabasını ayırdı, evini çözdü, Oğuz'dan göç eyledi. Berdeye, Genceye varıp vatan tuttu. Dokuz Tümen Gürcistan ağzına varıp kondu, karakolluk eyledi."

Aklını kullanma (problem çözme)

Boğaç Han hikâyesinde gücün yanında zekânın da kullanılması dikkat çeker. Dirse Han'ın oğlu on beş yaşındayken üzerine gelen boğadan kaçmaz. Boğanın alnına dayadığı yumruğunu hızla çekip kenara geçer. Boğa, tepesinin üstüne yıkılır.

Basat, Tepegöz'ün annesi peri kızının verdiği yüzük sayesinde vücuduna ok işlemediğini ve Tepegöz'ün gözünden gayri yerde etin olmadığını öğrenir. Ocakta kızdırılmış bir şişle Tepegöz'ün önce tek olan gözünü helak eden Basat, onun çeşitli oyunlarına kanmayarak alt eder. "Bilek gücüne aklını da katıp önce, topluma kendini kanıtlayarak bir kahramanlık benliği kaza-

nan çocuk, daha sonra, toplum menfaatlerini düşünerek, benliğini (beni), topluma (bize) feda eder. Tepegöz hikâyesinde benlik arayan Basat, Tepegöz'ü, demiri ateşte ısıtıp Tepegöz'ün gözüne batırmak ve koyun postuna bürünmek gibi akıl ürünü olan eylemlerle yenip, önce benlik kazanır sonra da toplumu beladan kurtararak biz misyonunu yakalar.” (Yalçın vd. 2004: 219).

Adil olma

Türk toplumlarında devlet yönetiminde adaleti sağlamak esastır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de yöneticilerin adil olmalarıyla ilgili birçok örneğe rastlanır. En çarpıcı olanı Dirse Han hikâyesinde karşımıza çıkar. Dirse Han'ın yanındaki adamları baba-oğul arasındaki durumu kıskanırlar ve oğluna iftira atarlar. O, haksızlık yapanın oğlu da olsa cezalandırılması gerektiği düşüncesinde olduğu için oğlunu vurur. Dirse Han kandırılır ancak adil davranmaktan da dönmez.

Estetik

“Estetik değeri, Dede Korkut Hikâyeleri'nde çeşitli biçimlerde işlenmekte, günlük yaşamda estetiğe önem verildiği anlaşılmaktadır. Estetik Dede Korkut Hikâyeleri'nde, çadır süsleme, savaş malzemelerini süsleme, kadının görünüşü ve kıyafet, tüm hikâyelerde dil kullanımı ve eşyalardaki süslemeler olarak yer almaktadır.” (Deveci vd. 2013: 305). Özellikle dil kullanımındaki estetik ve edebi zevk bu metnin değerini oldukça artırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma ile Dede Korkut Hikâyeleri'nin çocuk eğitime hangi değerler kapsamında yardımcı olduğu, çocuğa hangi mesajları ilettiği ve eğitimde kullanılabilirliğine ait veriler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Türk toplumu için önemli olan dini ve toplumsal değerlerin büyük ölçüde yer aldığı görülmüş, aile birliğinin önemine vurgu yapılmıştır.

Eğitim ailede başlar ve çocuk, ailede ne görürse sosyal yaşamında da onu sergiler. Anne-babanın birbirlerine, çocuğa ve diğer kardeşlerine olan yaklaşımı çocuğun toplumda ya var olmasına ya da özgüvensiz bir kişiliğe bürünmesine yol açacaktır. Bu açıdan bakıldığında aile bireyleri arasındaki ilişkinin samimi ve içten olması; güven, huzur ve sevgi üzerine kurulması topluma ışık tutacak ve toplumu aydınlık yarınlara götürecektir. Hikâyelerin geçtiği dönemde de şimdi de en değerli varlık vatan, özelde de ailedir. Bu eserle çocuklar üzerinde ortak bir duygu, ortak bir bilinç yaratmak olasıdır. Sevgi, saygı, hoşgörü ve dayanışmanın olduğu yerde kalkınma da olacak, bireye verilen değer toplumu da ayakta tutacaktır. Eşlerin birbirlerine olan sevgi, saygı, sadakatleri, çocuk üzerinde büyük, olumlu etkileri beraberinde getirecektir. Huzur ve güven ortamında büyüyen çocuk hem kendisine hem topluma faydalı olabilecektir. Özellikle de kadınlarına değer veren bir toplumun, ilerleme yolunda bir adım önde olduğu da vurgulanmaktadır.

Çocuk, Türk toplumu için her daim bir gelecek unsuru olarak görülmüş, erkek çocuğa babasının yerini tutacak bir yiğit, soyun devamlılığını sağlayan bir itibar göstergesi olarak bakılmıştır. Çocuğa verilen değer, onu hep bir adım öne çıkarmaya, özgüven sahibi olmaya ve toplumda saygın bir yer edinmesine vesile olmuştur. Ayrıca çocuk yetiştirmede cezadan çok ödül kullanılmasının daha etkili olduğu da vurgulanmıştır.

Ders içi etkinliklerde Dede Korkut Hikâyeleri'nin kullanımı, çocuğun kendi köklerini tanımasına, kültürel değerlerinin farkına varmasına ve edebi zevkinin gelişmesine yardımcı olacaktır. MEB tarafından hem ortaokul hem lise öğrencileri için tavsiye amaçlı 100 Temel Eser kapsamına alınan bu eser, tarihi kişiliklerin çocuklara tanıtılması, sevdirelmesi gibi görevleri de üstlenir. Metinlerde yer alan mizahi unsurlar çocukların daha da çok ilgisini çekebilir. Örneğin Deli Dumrul ile Azrail ya da Kan Turalı ile babası arasındaki diyalog gibi. Bu metinler, istenilen hedef davranışları kazandırmada etkili olacaktır.

Ahlaki kurallar, toplum düzenini sağlayan önemli kurallar bütünüdür. Bu kuralların çiğnenmesi, hem çiğneyeni hem de diğer toplum fertlerini olumsuz yönde etkiler. Bu, toplumun yozlaşmaya yönelmesi, bozulması anlamına gelir. Toplum düzeninin bozulmaması için ahlaki kurallara uyulmalı, ihlal durumunda sadece bir kişinin değil tüm toplumun felakete sürüklenmesi unutulmamalıdır. Eğitimde önemli olan iyi, ahlaklı insanlar yetiştirmektir. Hikâyelerde yer alan dini ve toplumsal değerler çocuğu ahlaken eğitecek yeterliliktedir. Hikâyeler; sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma, misafirperverlik, vefa, vatanseverlik, adil olma gibi birçok toplumsal değerlerin çocuk eğitiminde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda duanın insanı koruduğu, dünyanın geçiciliği, insanın ölümlü olduğunun bilincine varılması gibi dini değerlerin kazanılmasında etkilidir.

Dil vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılan bu eser, içinde barındırdığı milli ve manevi unsurlarla çocuk eğitiminde kullanılması gereken eserlerin başında yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Arı, G. ve Okur, A. (2013). “Öğrencilerin İlköğretim 100 Temel Eseri Okuma Durumu”. TSA Dergisi. S. 3. Aralık 2013.
- Deveci, H. vd. (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 12. S. 46. s. 294-321.
- Duymaz, A. (2012). “Dede Korkut Kitabı’nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme”. İslamiyet Öncesi Türk Destanları. İstanbul: Ötüken Yay.
- Ergin, M. (1995). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yay. (17.baskı)
- Feyzioğlu, N. (2004). “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Hikâyeye Simge ve İmgeler Bakımından Bir Yaklaşım”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2), 51-60.
- Kaplan, M. (2012). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yay.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe Dersi (6.7.8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara.
- Miyasoğlu, M. (1987). Çocuk Edebiyatı Yıllığı. İstanbul: Gökyüzü Yay.
- Oğuz, Ö. (1998). “Dede Korkut Kitabı’nda Sosyal Çevre İçinde Ozan”, Milli Folklor, S.37, s. 36-38.
- Özbay M. ve Tayşı, E. (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi. S.1. s. 21-31.
- Tamay, S. (2009). “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Anlatması’nda Asalet, Güç ve Bilgeliğin Zafere”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, İzmir, Cilt 9, S. 1, s. 161-171.
- Türkeş Günay, U. (2000). “Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili”. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni. Ankara.
- Yalçın, A. ve Aytaş G. (2002). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay. ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yay.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2004). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, Cilt 14, S. 2, 209-223.
- Yaman, E. (2012). Değerler Eğitimi. Ankara: Akçağ Yay.
- Wellek R. ve Warren A. (2005). Edebiyat Teorisi, Çev.: Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir: Akademi Kitabevi.
- http://tgtml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/28/344685/icerikler/toplumsaldegerler_551966.html. (28.09.2015). Toplumsal Değerler. MEB.

ÇOCUKLARIN DİL ÖĞRETİMİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ

Niloufar Bagherzadeh AKBARİ*

ÖZET

Çocuklara dil öğretirken, öğretmenlerin çabası her zaman onlarda öğrenim motivasyonu sağlamaktadır. Çocukların derste daha aktif olmaları için, öğretmenler bir dili öğretmeye yönelik en etkili yöntemi bulmak için farklı stratejilerden yararlanıyorlar. Çocuk ve gençlik edebiyatın metinlerinden yararlanmak çocuklarda öğrenim motivasyonu arttıran yöntemlerinden biridir. Bu yöntem çocukların dil yeteneklerini geliştirmek için pozitif bir rolü ifa etmektedir.

Bu makalenin amacı çocuk ve gençlik edebiyatın okuması özellikle çocuklar arasında ikinci dil öğretimin hız ve kalitesinde olumlu etkisini kanıtlamak olacaktır.

Bu makalede hipotezimizi 7 yaşındaki çocuklara Fransızca öğretirken edebi metinler kullanılan bir saha araştırmanın sonuçları üzerine pekiştireceğiz.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, Öğretim, İkinci dil öğretimi, Çocuk

Giriş

"Yabancı dilleri bilmek İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve İspanyolca ve Çince bugünün dünyasında önemli bir avantaj sayılır. Bu nedenle tüm çocuklara en kısa zamanda bir yabancı dil öğrenmeyi tavsiye ediyoruz. Böylelikle daima değişen dünyamızda kendileri için bir yer bulup ve onu daha iyi algılayacaklar." (Groux, 2003,s3)

Yıllar önceden, psikoloji-dilbilimci araştırmacılar buna inanıyorlar ki” çocuklarda birden fazla dil öğrenme yeteneği var, yeter ki anne ve babaları karar versinler ve istesinler.” (Petit,1995, s347-359)Tüm çocuklar çocukluk dönemlerinde bunu yapabiliyorlar: bir, iki, ya da üç dili doğal olarak öğrenebiliyorlar. Bu araştırmacılara Gore, aşağıdaki kriterler dikkate alınırsa okulda ikinci dili öğrenmek mümkün olup ve doğal öğrenmeye yol açar.

Küçük yaşlardan itibaren dil öğrenmeye başlamak, her iki dil için aynı değeri vermek, tutarlı bir programa göre öğrenmek ve bir kişi bir dil kanuna uyum sağlamak. Çocukların davranışları bir dil öğrendiklerinde onları dil yapıları, kelimeler ve cümleleri direk olarak öğrenmediklerini bize gösteriyor. Çocuklarda dil öğrenmek mekanizmalar veya süreçler doğal olarak bir oyundur. Öğrendikleri ile oynamak, tekrarlama, şiir ile oynamak, yetişkinler veya çevrelerinden öğrenilen kelime ve dil yapılarını değiştirmek. Genelde çocukların ikinci bil dil öğrenmek için motivasyonları yok ayrıca dil öğrenme metotlarda onlar için çoğu zaman sıkıcı ve monoton oluyor. Bu nedenle çocukların motivasyonu yükseltmek ve onların yaratıcılıklarını kullanmak için yeni bir öğretmek yöntem ve sistematik bir program bulmamız gerekiyor. Bu yöntemlerin biri de çocuk edebiyatın metinleridir. O yüzden onların merak ve yeni şeyleri keşfetme yeteneklerini arttırmamız gerek.

Çocuk edebiyatın sahip olduğu nitelikler dil öğrenme motivasyonu çocuklarda artıyor ve bu konuda onlara yardımcı oluyor. Edebiyatı bir eğitim yöntemi olarak kullanmak yeni bir yaklaşım değil.

* Çocuk ve gençlik edebiyatın çevirmeni, Fransızca öğretmeni. niloufarbagherzadehakbari@yahoo.com

Klasik dil öğretme yöntemlerinde bugüne kadar edebiyatı bir eğitim yöntemi olarak kullandılar. “ Edebi metinler daha farklı ve daha yaratıcı bir ders ortamı sağlamak için bize bir imkân sunar.” (Cost,1996,s73)

Çocuk edebiyatın eğitim kapasiteleri nedir?

Çocuklar edebiyat sayesinde edebi türler, konular, dilin farklı kullanımları, edebi biçimler ile ilgili bilgi sahibi oluyorlar. Onlar kitap okurken, iyi ve kötü karakterlere ve onların davranış sonuçları ve yaşam tarzlarını görüyorlar ve iyi karakterler ve kahramanları kabul ediyorlar ve bu durum onların karakter gelişimine sebep oluyor.

“çocuk edebiyatın toplum değerleri ve sosyal davranışları örneklerini çocuklara gösteriyor.” (La presse enfantine) Edebiyat sayesinde çocuklar yaşam ve farklı etnikler, yerler, zamanlar, diğer kültürler, tanıyor ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıkları algılıyorlar. Rose Marie Duguet’ nin dediği gibi: “ çocuk edebiyatı okumak için bir araçtır. Edebiyatın bir öğretim yöntemi olarak kullendiğimizde çocuklar hikâyenin farklı öğelerini tanıyorlar.” (Duguet, 1996, s3) Edebi metinleri okumak çocuklara denim kazandırıyor ve onların hayal güçlerini ve sözcük bilgilerini genişletiyor. Çocuk edebiyatı çocuklara okuma ve yazarların yazma tarzlarından esinlenime fırsatı tanıyor. Ayrıca kendileri de daha kolay yazı yazabilir ve metinleri algılama yeteneklerini genişlete biliyorlar.

Edebiyata tanıklık yapan çocuklar öbür çocuklardan daha kolay yazı yazabiliyorlar. Onlar bir yazının oluşturma sürecini tanıyorlar ve dil becerilerini artırıyor. O zaman şöyle söyleye biliriz: çocuk edebiyatı çocukların dil algılama ve dil yapıları üretmelerinin yükseltmesine sebep olup ve öğrenme motivasyonlarını pekiştiriyor.

Sınıf ortamında bir araştırma

Milli eğitim bakanlığın programına göre, Iranda çocuklar ikinci dil öğrenmeyi 12 yaşından başlıyorlar. Bu eğitim programında haftada 2 gün ve her gün bir buçuk saat ikinci dil dersi var. Ama Fransızca öğrenmek sadece bu programa sınırlı değil. Özel okullar ve ana okullarda da 3 yaşından itibaren çocuklara ikinci dil öğretiyorlar.

Bu araştırmanın amacı çocukların dil öğretiminde çocuk edebiyatın rolü olduğu için biz 6 ve 7 yaş grubu çocuklarını seçtik. Bu çocukların Fransızca’yı, Farsça okuma ve yazma ile aynı zamanda öğrenmek istiyorlardı. Onların Fransızca ders programında “les Petits Lascars” kitabın ilk iki ünitesindeydi. Çocuklar daha önceden bir kaç şiir, bir kaç rengin ismini ve 1 -10 kadar saymayı biliyorlardı. Sınıftaki öğrenci sayısı 15’di.

Biz kütüphanelerde araştırmamız için uygun bir kitap aradık. Arama kriterlerimiz aşağıdaki gibiydi:

Kitabın salt edebiyat olması

Eğitim amaçları olmaması

Basit olması

Çocukların merakını uyandırması

Mümkün olduğu kadar çocukların ders kitaplarına benzemesi

Ders kitabı ile aralarında en çok ortak kelime bulunması

Çocuklara çekici gelmesi ve yeni olması

Bu kriterler ve Fransızca kitapların sayısı az olduğuna göre biz bu yaş grubuna Leo Lionni’nin İran’da tanınmış olan « Küçük Mavi ve Küçük Sarı » kitabını seçtik.

Bu kitap çocuk edebiyatın uzmanları tarafından onaylanmıştır.

Bu kitabın eğitim amaçları yoktur.

Bu kitabın resimleri renkli noktalardır. Kitabı okurken bu renkli noktalarda, baba, anne, çocuk gibi yaratıklar, ev, park, sınıf gibi mekânlar ve saklambaç, çember ve sınıfta oturmak gibi aktiviteleri bulmak gerek.

Biz bu kitap ve çocukların dil öğrenme yöntemini göz önüne bulundurarak, programımızın bazını okuma ve algılama yetenekleri üzerinde temellendik. Bir sınıf araştırmada iki soru için yanıt bulmamız gerekiyordu: bu sınıftaki öğrenciler ne öğrenmişler? Hangi yeteneklerini genişletmek gerek?

Bu iki soruyu temel olarak üç test hazırladık. İlk testte, ders kitabından dört resim seçtik, resimler ile ilgi olan iki cümleyi yazdık, cümleleri okuduk ve öğrencilerden doğru resmi etrafında daire çizmelerini istedik. Bu testin sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1/ Test 1

Cümle	Resim 1	Resim 2	Resim 3	Resim 4
Celine veut se laver les mains.				14

Öğrenci sayısı: 14/15

Total: 14/15

Tablo 2/ Test 1

Cümle	Resim 1	Resim 2	Resim 3	Resim 4
C'est moi qui attache la jupe.	12	2	2	

Öğrenci sayısı: 14/15

Total: 12/15

İkinci testte dört kelime seçtik ve öğrencilerden doğru kelimeyi doğru resime bağdaştırmalarını istedik. Bu testin sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3/ Test 1

	Papa	Maman	Le lit	La chaise
Öğrenci sayısı	10	11	11	11

Üçüncü testide öğrencilerin daha önce bildiklerini dört renk adını seçtik ve onlardan her rengini kendi adına bağdaştırmalarını istedik. Bu testin sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4/ Test 3

Adı ve soyadı	Rouge	Vert	Bleu	Jaune
Öğrenci sayısı	6	10	9	5

Biz bu üç test ile çocukların okuma ve algılama yeteneklerini ölçtük.

Bu etaptan sonra arka arkaya üç seansta onlara hikâyeyi anlattık ve onlardan test aldık. İlk testte onlardan renkleri kendi adanı bağdaştırmalarını istedik.

İkinci testte onlardan cümleleri resimlere bağdaştırmalarını istedik.

Bu testlerin sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 1/ Test 2

	Jaune	Bleu	Vert	Papa- bleu et Maman-bleu
Öğrenci sayısı	12	12	13	13

Tablo 2/ Test 2

Cümle	Resim 1	Resim 2	Resim 3	Resim 4
Ils creusent un tunnel	1	14	1	1

Öğrenci sayısı: 14/15

Total: 14/15

Tablo 3/ Test 2

Cümle	Resim 1	Resim 2	Resim 3	Resim 4
Ils vont s'amuser dans le parc.	2	1	13	1

Öğrenci sayısı: 14/15

Total: 14/15

Sonra test sonuçlarını karşılaştırmak için testlerde bulunan bir kaç kelimeyi seçip ve sonucu aşağıdaki tabloda gösterdiği gibi karşılaştırdık.

Kelime	Attacher	Se laver
Öğrenci sayısı	12	14

Kelime	Papa	Maman	Le lit	La chaise	Rouge	Vert	Bleu	Jaune
Öğrenci sayısı	10	11	11	11	6	10	9	5

Kelime	S'amuser	Creuser un tunnel
Öğrenci sayısı	13	14

Kelime	Jaune	Bleu	Vert	Papa-bleu et Maman-bleu
Öğrenci sayısı	12	12	13	13

Ve sonuç olarak birinci ve ikinci testlerin sonuçlarını bir tabloda yazdık.

Kelimler	Attacher	Se laver	S'amuser	Creuser un tunnel
Test 1	12	14	-	-
Test 2	-	-	13	14

Adlar	Papa	Maman	Vert	Jaune	Bleu
Test 1	10	11	10	9	5
Test 2	13	13	13	12	

Bu tabloların gösterildiği gibi çocuklar bu süreçte yeni kelimeleri iyi öğrenmişlerdir.

Sonuç gözlemleri:

Dil iletişim kurmanın bir aracıdır. Edebi metinlerini okumak çocukların hayal güçlerini arttırıp onları daha merak duyan insanlara dönüştürüyor. Biz bu araştırmada çocuk edebiyatın dil eğitimi de başarılarını incelemeye çalıştık.

Öğretmenler sınıfta belli bir yöntem ile çalışmalıdırlar ama resimli kitaplar, şiir, hikâye ve öykü kitaplar gibi eğitim araçlarını kullanabiliyorlar. Çünkü bu eğitim araçları çocuklarda öğrenme motivasyonu arttırıyor. Görüldüğü gibi bu eğitim araçları sayesinde çocuklar yeni kelimeleri daha kolay öğrenip ve sonuç olarak ikinci dili de daha kolay bir şekilde öğreniyorlardır.

KAYNAKÇA

- Daniel Coste, « Remarques sur les conditions linguistiques et méthodologiques de l'appréciation littéraire », dans le FDM n 248, 1969, p.73.
- Duguay Rose- Marie, « Possibilités pédagogiques de la littérature de jeunesse », dans Education et francophonie, revue scientifique virtuel, Vol XXIV, n 1 et 2, 1996.
- Garabedian M., Lesrale M., Petreault-Vailleau F., *Les petits Lascars*, Paris, Didier, 1995.
- Groux, Dominique, « Pour un apprentissage précoce des langues », dans le FDM n330, Nov/ Déc 2003.
- Lionni, Leo, *Petit Bleu et Petit Jaune*, Paris, Ecole des loisirs, 1983.
- Petit, J., *Psycholinguistique génétique du bilinguisme français-allemand, Nouveaux cahiers d'allemand*, Strasbourg, 1995.
- La presse enfantine : http://tecfa.uinge.ch/tecfa/teaching/Uv_libre/0001/bin33.litt.html.

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDEKİ VARLIK, NESNE VE KAVRAM ADLARININ ÇOCUK EĞİTİMİNDE KULLANILMASI

Nazire ERBAY*

ÖZET

Şiir, her okunduğunda insanda değişik çağrışımlara ve duygu yoğunluğuna vesile olan bir türdür. Şiir, insanın her yaşında hatta aynı yaşındaki farklı ruh hallerinde, farklı duyguların ve farklı imajların ortaya çıkmasına yarayan zengin bir anlatım aracıdır. Şiir; didaktik, lirik, satirik konuları vezin, kafiye ve redife dayalı ahenk unsurlarını içinde barındırdığından insan zihninde daha kolay anlama ve algıya vesile olabileceği gibi, estetik duyguların gelişmesine de katkıda bulunur.

Şiirin içindeki çağrışım dünyasının zenginliği, ahenk unsurlarının öğrenmede sağladığı kolaylıklar dolayısıyla eğitimde, özellikle de çocuk eğitiminde, kullanılması gereklidir. Şiirin sağladığı bu imkânlar ve şiirdeki derinlik çocuğun yaşına, algı seviyesine göre tercih edilmelidir.

Yunus Emre’nin şiirleri, çağrışım dünyasının imkânları ile çocuk eğitiminde kullanılacak özelliklere sahiptir. Yunus’un şiirlerindeki sadelik, ahenk unsurları ile birleşince, şiir sayesinde kulak ve göz zevki geliştirilmek istenen çocuğa olumlu katkı sağlayacak niteliklerin birleşmesi mümkün olacaktır. Yunus’un şiirleri aynı zamanda çocuğun kültürel değerlerinin farkına varmasına vesile olacağı için, çocuk eğitiminde kullanılmasında ayrı bir önemi vardır. Bu şiirlerden faydalanmadaki esas yöntem, şiirlerde yer alan ses, ahenk unsurlarından yola çıkılarak anlama dayalı bir öğrenme usulüdür.

Bu çalışmada, Yunus Emre’nin şiirlerindeki varlık, nesne ve kavram adlarının çocuklara okunması, öğretilmesi, ezberletilmesi yoluyla çocukların bireysel eğitimlerine ve kültürel açıdan gelişmelerine sağlanacak katkılar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, çocuk, şiir, eğitim, kültür

Giriş

Çocuk edebiyatı ürünlerinin, çocuğun okuma, yazma, düşünme, analiz yapma becerisine, kısacası zihnen ve fikren gelişmesine katkı sağladığı artık tartışılmaz bir konudur. “Dinleme ve okuma becerileri vasıtasıyla söz varlığını besleyen çocuk edebiyatı ürünlerinin katkılarıyla oluşan kalıcı söz varlığı, okuma ve yazma becerilerinin kullanılacağı eğitim ortamlarına üretici aktarımlarda bulunur. Birey dinleme ya da okuma esnasında edindiği söz varlığı unsurlarını, konuşma ve yazma becerisinde etkin şekilde kullanabilir. Okuma ve yazma ortamlarında kullanılan bu söz varlığı unsurları, karşılıklı etkileşim halinde, bireyin anlatma becerilerini pekiştirmekle birlikte, kullanmaya yönelik eğitim ortamları vasıtasıyla, üretici yönde söz varlığı çıktılarına dönüşür.” (Baş, 2012: 145) Bu bakışla, sadece eğitim kurumlarında okutulan kitaplar değil, eserleriyle kendini bu mecrada var etmeye çalışan sanatkârların da çocuklara yönelik üretimlerinde ayrı bir özen göstermeleri elzem gözükmektedir.

Buradan hareketle gerek çocuklara yönelik, gerek yetişkinlere yönelik bir sanat mahsulü ortaya koyan sanatkâr; tabiatta var olanları sesiyle, rengiyle, dokusuyla farklı algılayıp eserlerine yansıtır. Sanat eseri de bir anlamda var olanın sanatkâr gözüyle yeniden şekillendirilmesi, ona anlam, yorum ve duygu katılmasıdır. Bu sanat eserleri içinden şiir de yazılırken ‘var olanlar’, sanatkârın algı dünyasında seslerle, kelimelerle yeniden ruh bulur. Bu anlamda şiir, her ne kadar şairin ruh dünyasına ait olanı yansıtsa da aslında şiire yansıyanlar, insana dair ve hayatın

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ERZURUM nazire.erbay@atauni.edu.tr

içinde olanlardır. “Şiir yapmak, meydana getirmektir. Şiirselleştirilen her şey canlı bir birey gibi olmak zorundadır. Şiir, hakiki mutlak gerçektir. Bir şey ne kadar şiirse, o kadar gerçektir.” (Novalis, 2003: 20) Şiirin mutlak gerçeği aktarmada önemli bir enstrüman olduğu ve çocukların eğitimindeki temel hedefin de onların hayal dünyasını geliştirmek yanında, hayatın gerçeklerinin onlara aktarmak olduğu düşünüldüğünde, şiirden faydalanmak lüzumlu görünmektedir. Bu noktada dikkat edilecek hususun, çocuğun yaşına ve algısına göre şekillenen şiirlerin ya da şiir parçacıklarının dikkate alınması önemli bir husus olarak ilk akla gelendir.

Mesele hakkında özel manada ve daha derinden düşünmeye başlandığı zaman, aslında insanın var olduğu günden beri şiire, ahenkli söz söylemeye ilgisinin olduğu hakikattir. Destanların, ağıtların ve atasözlerinin içindeki ritimli ifadeler, bu teze delalet eden açık belgelerdir. Bunun nedeni, şiirin içindeki estetik duyguların yanında, bu metinlerde bulunan kafiye ve redif gibi ahenge dayalı unsurların öğrenmeye, ezberlemeye olan katkısıdır. “Yazının daha bilinmediği dönemlerde, düzgün, koşuklu, uyaklı sözler belleğe çok yardım etmiştir. Eski âşıkların, meddahların ve bilginlerin bellekleri de herhalde pek kuvvetli imiş.” (Eliot, 1988: 18) Şurası muhakkak ki, insanlığa ait ilk dönemlerde şiirin belli bir amaç doğrultusunda didaktik öğretileri yerine getirme maksadıyla kullanılma oranı fazladır. İlerleyen dönemlerde şiirin yerini düzyazının da aldığı açıktır, fakat bu durum, şiirin toplum üzerindeki estetik etkisine ilaveten, didaktik etkisinin azaldığını göstermez.

Yukarıda bahsedilen şiirin didaktik yönünün yanında esasında, “Şiirin ilk işlevi haz vermektir. Büyük olsun küçük olsun her iyi ozanın, hazdan başka topluma verecek şeyleri olduğu üzerinde birleşilir. Çünkü yalnız haz verseydi, bu en yüksek düzeyde olmayabilirdi. Şiir, belli amacı dışında, kimi yeni deneyleri ileterek, alışılmışı yeni bir biçimde sunup, başımızdan geçip de söylemeyi beceremediğimiz şeyleri anlatarak, bilincimizi genişletir ve duygularımızı inceltir.” (Eliot, 1988: 20) Bunun yanında, şiirin toplumlara göre ve aynı toplum içinde gelişen ekollere, topluluklara, tarikatlara hatta şahıslara göre bile işlevi farklı olabilir. Şiirin kendi içindeki bu kullanılabilirlik işlevi, şiire olan ilgiyi hâlihazırda artırmaktadır. Bu ifadeler düzyazının edebi varlığını inkâr manasına gelmemelidir. Fakat şiirin var oluşundaki en eski kaynaklar ve içindeki coşkulu söyleyiş bu ayrıcalığı ona sağlamaktadır. Şiirin birey ve toplum üzerinde tartışmasız bir etkisi olduğu da açıktır. İlaveten şiirin kadim kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla nesre göre daha milli ve yerli olduğu görülür. Çünkü düzyazıdan ziyade şiirdeki ahenkli söyleyişler, ses özellikleri ve en önemlisi duyguları aktaran dilin mısralara samimi yansıyışından dolayı milli unsurları tespit etmek daha kolay gözükmektedir. Bunun yanında şiir sadece ortaya çıktığı milletin epik ya da lirik duygularını ortaya koymaz. O milletin yeryüzünde var olduğundan beri oluşturduğu, varsa, felsefesi, inancı, düşünce dünyası da mısraların ruhuna sinebilir. Bu da bir anlamda o milletle ilgili, öğretici unsurlara işaret etmektedir.

Bunların yanında, milletlerin kendi dillerini yazında kullanmaya özendirilişi evvela şiirle başlamıştır. Çünkü bir milletin kendine ait duyusu kadar öğretileri de en kolay usulle şiir yoluyla aktarılabilir. Ayrıca şiirin bir diğer kullanışlı yönü şiirin, yazılma düzeyine göre toplumun her kesimine hitap edecek bir tür olmasıdır. Bu noktada şairin söz söyleme kabiliyeti de ayrı bir önem arz etmektedir. “Uygarlık, sağlam bir uygarlıksa büyük ozan, öğrenimi ne olursa olsun, ülkesinin her yurttaşına bir şeyler söyleyebilir.” (Eliot, 1988: 21-22) Bu, yüzyıllar geçse de değişmez; çünkü Eliot’ın da dediği gibi, şair eski ve köklü bir medeniyetin kültür birliğini yaşayan insanlara seslenmektedir. Bu maksadın içinde de bir şekilde öğretinin varlığı açıktır. “Şiirin ölçülü, biçili, bilinçli, toplumsal bir amacı vardır. Daha ilkel biçimlerinde bu amaç çok kez açık seçiktir. Örneğin, kimi büyü ve şarkılarla hastalığı sağaltmak, nazarı etkisiz kılmak, şeytanı yumuşatmak gibi yararlı büyüsel amaçlar güdüldü. (...) Destan ve koçaklamaların ilk biçimleri, yalnızca toplulukların eğlenceleri için var olmadan, önce şimdi tarih diye bellediğimiz olayları iletme için kullanılmış olabilirler.” (Eliot, 1988: 18)

Çocukların toplumun geleceğinin temel taşı oldukları düşünüldüğü zaman, eğitimlerinin bilinçli olarak kültüre ve çağa uygun olarak yapılması gerekmektedir. Çocuğun eğitiminde ona belli karakter özellikleri kazandırmasına ilaveten bilimsel ve kültürel anlamda da yetişmesinde dikkatli olmak eğitimin esas gayelerinden biridir. Bu noktada çocukta estetik bakış açısı geliştirmenin yanında onların öğretilerle yönlendirileceği muhakkaktır. Her millet bunun için, yüz-

yıllardır çocuk eğitiminde değişik usuller denemiş ve çocukların zihnen, bedenlen, ahlâken ve kültürel anlamda topluma faydalı olmaları için metotlar geliştirilmeye çalışmıştır.

Buradan hareketle söylenebilir ki, çocuk eğitiminde en çok kullanılan yöntemlerden önde gelenleri, anlatılacak olanın resmedilmesi yahut sözlü ifadelerle aktarılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle; olay, kavram ve durumları resmetmenin yanında, çocuğa yönelik öğretilerin uygulanması esnasında dil ya da söz ayrı bir önem arz eder. Burada da dilin kullanım şeklinin bir dikkat gerektirdiği açıktır. Dilin doğru, estetik ve kurallı kullanımının çocuğun üzerindeki etkiyi artıracığı bilinmektedir. İçindeki ahenk unsurları başta olmak üzere, diğer yazın çeşitlerine göre şiirin bu hususta daha etkili olduğu yüzyılların getirisi bilgilerle sabittir. “Çocuğa güzellik ve insanlık duyguları aşılama, ona bir hayat görüşü kazandırmada şiirin etkisi büyüktür. Çocuğa ana dilini sevdirmeye ve onun zenginliğini tanıtmaya, bir duygu, düşünce ve izlenimin sanatlı olarak nasıl anlatılabileceğini öğretme bakımından şiirlerin, çocukların eğitiminde bir işlevi vardır.” (Önkaş, 2009: 23) Neredeyse çocuğun ileriki yaşlarına varıncaya kadar etki edecek olan bu değerlerin şiir yoluyla çocuğa aktarılması ayrıca hem zevkli hem de kuru bir öğreti sistemine göre kolay da gözükmektedir.

Çocuk şiirinin ne olup olmadığı sorusu doğrultusunda burada bir tartışmaya girmeden, yukarıdaki tespitlerin işaret ettiği kadarıyla, insanda var olan farklı ruh halleri düşünüldüğünde şiir, her okuyanda ve her yaşta farklı duyguların ortaya çıkmasına ve farklı imajlara vesile olduğu için eğitimde kullanılmasının gerektiği belirtilmelidir. Çünkü şiirin didaktik, lirik ya da mizahi yaklaşımla oluşan ahenkli anlatımının etki gücü vardır. Bu ahenkli ifadeler, çocuğa yönelik şiirde yer alacaksa, çocuğun yaşına ve ruh haline göre derinlik kazanmalıdır. “Ruh dünyasının derinliklerinde biçimlenen ve kelimelerle adlandırılan şiir, çocuğun hayal dünyasındaki zenginlikle eş değerdir.” (Yalçın, Aktaş, 2002: 180) Çocuğun ruh dünyası her ne kadar zengin ve derin olsa da bahsedilen bu derinlik, çocuğun yaşına ve algısına göre sınıflandırılıp öğretilmezse eğitimden beklenen sonuç elde edilemeyebilir. Durum böyle olduğu için, çocuğa yönelik, “Şiiri meydana getiren duygu, hayal ve düşünce unsurlarının, çocuk şiirlerinde farklı şekilde yer alması gerekmektedir. (...) Bu şiirlerin anlatımları sade ve düşünceler bütünlük içerisinde verilmeli, olabildiğince girift ve yüksek felsefi düşüncelerden kaçınılmalıdır.” (Yalçın, Aktaş, 2002: 186) Şu husus da dikkatlerden kaçmamalıdır ki, yetişkinlere yönelik yazılan şiirlerle çocuklara yazılan şiirler muhakkak birbirinden farklıdır. Fakat, her çocuğa bir yetişkin gözü ile bakılmak istendiğinde, bazen çocuk ve yetişkin şiirler de bile ortak noktaların varlığı görülecektir. Bu ortaklık her hususta olmasa da özellikle ahenkli söyleyiş anlamında ortaya çıkacaktır. “Yetişkin edebiyatında şiirle, çocuk edebiyatında şiirin ortak noktası şiirin sesinde düğümlenmektedir. Bununla birlikte söyleyiş biçimi, tercih edilen sözcükler ve üslup bu iki kavramı birbirinden ayıran önemli noktalar.” (Turan, Gücüyeter, 2005: 266-281)

Başka bir bakışla, çocuğun gelişim evreleri içinde belli öğretilerden de faydalanılır. Fakat, her bilgi çocuğa teorik olarak öğretilmez. Çocukluk yaşlarında, şiir sayesinde dil bilinci ve estetik malzemelerle birleştirildiğinde belli öğretiler şiir vasıtasıyla rahatlıkla çocuğa verilebilir. Şiir sayesinde; “Zengin sözcük dağarcığı oluşturularak çocuk iyi bir anlatım seviyesine ulaştırılabilir. Çocuğun hayal gücü geliştirilebilir. Çocuğa ana dil sevgisi kazandırılabilir. Çocuğun sözlü ifade gücü geliştirilir. Çocuk, milli ve evrensel değerlere ulaştırılır. Çocuk bir metni kolaylıkla ezberleme yeteneğine sahip olur ve çocuğun kendine olan özgüveni artırılır.” (Şimşek, 2011: 263)

Bunun yanında, her şiir parçasının çocuğun ruh dünyasına hitap edemeyeceği gibi, çocuğu eğitmek anlamında kullanılamayacağı muhakkaktır. Çocuğun en başta dil varlığının doğru bir şekilde geliştirilmesi, ardından çocuğun zihinsel ve kültürel anlamda belli bir seviyeye ulaşması için şiirdeki kelimelerin doğru kullanılması önemlidir. Günümüzde çocukların yeni yayınlar ve teknolojinin etkisi ile kültürel bağlarından ve dil zenginliğinden koptuğu açıktır. Daha açık bir ifadeyle teknolojik gelişmeler paralelinde, çocukların muhatap oldukları görüntüler, sesler ve kelimeler aslında kültürümüze ait bazı kıymetlerin tekrar gündeme getirilmesinde bir mecburiyeti ortaya çıkarır. Bunun için, çocukların parlak dimağları düşünüldüğünde, onlara doğru şiirlerin okutulmasının ya da ezberletilmesinin gerekliliği muhakkaktır. Bu şiirlerde çocuğa yeni bilgi ve kavramları öğretilirken güncel kelimelerle beraber, kadim kelimelerin de

kullanılmasıyla kültürel öğrenme sürecine katkıda bulunulabilir. Şiirlerdeki bu metinler ilk başta eski ve anlaşılmaz gelse de dille olan kültürel bağı tekrar kuvvetlendirmek için, bazı şiirlerde sadeleştirme bile yapılmadan çocuk eğitiminde kullanılmalıdır.

Dilleri geliştirenler, zenginleştirenler, işleyenler yalnız konuşanlar değil, daha çok edipler, yazarlar ve şairlerdir. Türk dilinin bir şiir dili haline gelişinde, şiir dili olarak işlenişinde Yunus Emre'nin müstesna bir yeri vardır. (Cunbur, 1992: 27) Bu değerlendirmelerle, Yunus Emre'nin şiirleri çocuk eğitiminde mutlaka kullanılması gereken eserler arasındadır. Bunu söylemekteki maksat; Yunus'un eserlerinin, yüzyıllar öncesinden insanlara seslense de, diliyle anlatımıyla ve muhtevasıyla her yüzyıla hitap edecek nitelikte olmasıdır. Ayrıca bu duruma bir diğer gerekçe de Yunus Emre'nin şiirlerindeki çağrışım dünyasının, Türkçenin verdiği imkânlarla oldukça zengin olmasıdır. "Yunus Emre'nin san'atı tamamiyle "milli" yani "Türk" bir san'attır. (...) Yunus'un şahsiyetinin damgasını vurduğu ve kendisinin tespit ettiği bu milli san'at şeklinin hususi seciyeleri şunlardır: Safvet ve samimiyet, dilde basit ve sade söyleyiş, vuzuh (açıklıktır)." (Köprülü, 1986: 268) Yunus'un bu ifadesinin kuvvetli ve inandırıcı olması en çetin mes'eleleri ortaya koyma tarzı basit ve samimi olması (Köprülü, 1982: 333) okunurluk oranını yüzyıllardır zaten artırmıştır.

Bu konu üzerine daha genel düşünmek gerekirse öncelikle şu denebilir, "Dünya çocuk edebiyatına bakıldığında çocuklar için yazılan eserler kadar, edebi eserlerin yaş gruplarının kavrayış ve anlayışlarına göre sadeleştirilmiş ve kısaltılmış örneklerine de yer verildiği görülmektedir. Yazılı geleneğimizin başladığı günden bugüne kadar gelişen dönemde teşekkül eden örneklerden yapılacak seçmeler, çocuklara hem kendi sanatkârlarını tanıttacak, hem de onların düşünme kabiliyetlerini geliştirecektir. Osmanlı terkibi içinde nesillere dinî terbiye ile vicdanî ve ahlâkî davranışları telkin eden, cemiyeti mana etrafında bütünleşmeye yönelten, Yunus Emre, Dede Korkut gibi tevhid değer hükmünü benimsemiş örnek şahsiyet tiplerini ve eserlerini tanıtmak, çocuklara güzele özenmenin yanında kendine, milletine saygı duymayı ve güvenmeyi öğretecektir." (Günay, 1987: 247)

Bir diğer dikkat de Yunus Emre'nin şiirlerine bir ayırıcı nitelik kazandıran, onun şahsi özelliklerindeki anlatım ve ahenk unsurlarının varlığıdır. Yunus Emre'nin şiirleri kafiye, redif, ritim yönünden olduğu kadar, maddi ve manevi kültürel değerler açısından da zengindir. Çünkü, çocuğa şiir yoluyla, "Güzellik duygusu, çevresindeki insanları, doğayı, hayvanları sevmek, arkadaşlık, görgü kuralları... Kısacası pek çok olumlu duygu benimsetilebilir. Ait olduğu toplumun kültürel değerlerini benimsetmek, ulusal değerlerle evrensel değerler arasındaki bağı ve ayırımı fark edebilmek çocuğa yine şiir sayesinde verilebilir." (Yılar, Turan, 2007: 179) Bu değerlerin hemen hemen hepsi Yunus'un şiirlerinde yer aldığı için, bu şiirlerin çocuk eğitiminde kullanılmasında fayda vardır.

Genel bir yargıyla çocuk eğitiminde şiir kullanılmalıdır, fakat doğru şair ve şiirin çocuk eğitiminde kullanılması ayrı bir önem arz etmektedir. Buradaki temel hedefin çocuklara hayata dair olanları öğretmek olduğunu söylemek gerekmektedir. "Çocuğa yapay, kendi yaşamsal gerçekliklerinden uzak, çocuksu şiirler yerine, kendi bakışını bulabileceği örnekler sunulmalıdır." (Sivri, 2007:652) Yukarıda bahsedildiği gibi şiir sadece öğreti maksadıyla değil, estetik unsurlarını çocuğa aşılama maksadıyla da kullanılır. Şu da bilinir ki, şiiri dinlemeyi ve öğrenmeyi en başta estetik manada öğrenen çocuğun kulak ve göz zevki gelişir. Bu sayede de çocuğun ruh dünyası zenginleşir. "Şairin kelimeleri ustalıklıla örmesi okuyana haz verir. Şiir sadece kulağa hitap etmez, duygulara ve hayata derinlik kazandırır ve hayatın farklı boyutlarını besler. Şairin kuvvetli kalemi ile sıradan kelimeler yeni ve farklı duygular taşıyabilir. Bir kelime şiirdeki yeri ve anlatımı ile yazanda ve okuyanda birden fazla duygunun ve düşüncenin dalgalanmasına neden olabilir. Şiir sezgilerimizi, düşünme yetimizi, hislerimizi ve hayal gücümüzü aynı anda bir araya getirir." (Kaya, 2013: 49-96) Yunus'un şiirleri de estetik manadaki gücünün yanında, temaları ve bu temaları ele alırken seçtiği kelimeleri dikkatlice incelendiğinde, kelimelerdeki çeşitlilik açısından da zenginlik göze çarpar. Genel anlamda bu da başta çocuklar olmak üzere aslında okuyan herkese fayda sağlar. "Birey, derinlemesine öğrendiği söz varlığı unsurlarının, temel ve yan anlamları yanında, zıt ve mecazi anlamlarını ve hatta açıklamalarını da göz önünde

bulundurarak çağrışım alanını zenginleştirir. Bu alanın zenginleşmesi aile, çevre ve eğitim ortamının niteliği ve ilişkisi ile çok yönlü bir ilişki gösterir.” (Baş, 2010: 147)

Ayrıca Yunus Emre’nin şiirleri insanların dünyevi ve uhrevi anlamda kendilerini yetiştirmek amacıyla her yaşta başvuracakları kıymetli eserlerdir. Çocuklara yönelik bir bakış geliştirildiği zaman da onlara en başta okuma yazmayı öğrenmeye başladıktan sonra estetik hislerin geliştirilmesinin yanında belli değerleri aşılacak, çocuğa yeni ve kadim kelimeler öğretmek amacıyla kullanılabilir. Açıkça ki çocuklar için, sözde, yazılan bazı şiirler onları geliştirmek, eğitmek yerine düşünsel ve estetik manada gerilemesine bile sebep olmaktadır. Bu konuda Mehmet Kaplan, çocuklara ezberlettirilen kötü şiirlerin çocuğu hayatı boyunca çirkine ve estetiksizliğe mahkûm edeceğini belirtir. Kaplan, ilaveten, çocuk şiirinin anlamsızlığını belirtir. Hatta Mehmet Kaplan, çocuklar için şiir yazmak yerine, yetişkinler için yazılan şiirleri çocuklara okutmanın daha faydalı olduğunu belirtir. (Kaplan, 2002: 246)

İlk bakışta Yunus Emre’nin şiirlerde mecazlı söyleyişler yer alsın da çocuğun algısına, yaşına göre bazı anlam birlikleri öğretilmek istenen konuya göre sadeleştirilerek ya da verilmek istenen eğitime göre şekillendirilerek kullanılabilir. Bu çalışmada Yunus Emre’nin şiirlerindeki varlık, nesne ve kavram adlarının çocukların eğitiminde kullanılmasına yönelik bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada, daha çok okuma-yazma öğrenmiş, ama eğitiminin ilk evresinde olan çocuklar için kullanılabilecek olan Yunus Emre şiirlerindeki varlık, nesne ve kavramlardan misaller verilerek, değerlendirmeye alınabilecekler üzerine görüş beyan edilmektedir. Yunus Emre’nin şiirlerinde geçen varlık, nesne ve kavram adları dinî-tasavvufî mevzular da çocuğun zihin yapısını aşan konular olduğu için burada ele alınmamaktadır.

Ayrıca Yunus Emre Divanı’nda çok sayıda varlık, nesne ve kavram adı geçmektedir. Fakat bu kavram adlarından bazıları, mısralardaki bağlamlarına göre, çocuğun yaşı ve eğitimi düşünüldüğünde, özellikle belli bir algı seviyesine ulaşmayan çocukların anlama kapasitesi açısından, kullanılmaya uygun olmayabilir. Ayrıca bu tür ifadelerdeki, varsa, mazmunlu söyleyişler dikkatlice gözden geçirilerek kullanılması daha uygundur. İlaveten bu öğrenme ve öğretme ders kitaplarının yanında diğer serbest okumalarda da kullanılabilir. Bunun yanında Yunus’un şiirleri çocukların teknolojik aletlerle ya da okulda, sokakta oynanan oyunlarında, çocuk tiyatrolarında kullanılabilir. Bahsedilen eğitimde esas olan sesli okuma, ezber yöntemi başta gelmelidir.

Bu çalışmada, Yunus Emre Divanı’nda yer alan ve çocuk eğitimine kullanılabilecek şiirlerden bazıları, konu başlıklarına göre sıralanmıştır. Bir diğer husus, çalışmadaki şiirler varlık, nesne ve kavram olarak temelde ele alınması gereken konulardan seçilirken, bu şiirlerin anlam zenginliğinin yanında özellikle söyleyişleri kolay olanlar örnek olarak gösterilmiştir. Çünkü, günlük yaşamda çoğunlukla, zaten ailede ve okulda sürekli yaptırım ifadeleriyle karşılaşan çocuk, aynı türden akıl vermeleri, otoriter yaklaşımı, kendi gerçekliğinden uzak söylemleri yazın-sal kitaplarda ve şiirlerde de bulduğunda, ister istemez ondan uzaklaşır. Bu dikkatle de söylenirse, Yunus Emre’nin şiirlerinin, özellikle metinde örnekleri gösterilen şiirlerin, çocuğa yönelik kastedilen öğretici bakış açısını, onu nesne konumuna düşürerek, basmakalıp ifadelerle sürekli öğütler veren bir tavır içinde olmadığı tespit edilir. Tam tersine Yunus’un şiirleri tek tip insan ya da düşünce sistemini öğütleyip bu bağlamda şiirler olmak yerine, çocuğun hayal gücünün gelişmesine, anadili öğrenme ve kullanma yeteneğine sahip olmasına, meselelere eleştirel gözle bakmasına ve milli ve manevi değerlerinin gelişmesine katkı sağlayabilecek nitelikte öğretilerin yer aldığı şiirlerin esas alındığını dikkatlere sunmak gerekmektedir.

Allah’ın Varlığı

Çocuğa Allah’ın varlığı ve birliği ile ilgili öğretilerde bulunmak, Allah’ın kudretini anlatmak zor bir görevdir. Bunun için evvela çocuğun yaşı ve algısı dikkate alınması esas olmalıdır. Bu mevzuda ilk olarak Allah’ın varlığını, yaratma gücünü, çocuğa anlatırken şiirsel bir yolla ifade etmek fayda ve kolaylık sağlayacaktır. Bu mevzuda mesafe kat etmenin ilk ve esas çıkış noktası, insanın yaratılıştan bünyesinde olan sevgi kavramını, her konuda olduğu gibi, Allah’ın varlığına dayalı öğretilerde de unutulmaması gereklidir. Yunus’un bu bağlamda dil ve söyleyiş olarak oldukça kolay anlaşılan şiirleri, bazen değişik şiirlerin içinde parça parça yer almaktadır. Bu şiirlerden bazıları, çocuğa görecelik açısından, metnin anlatım şekline ve diline göre de tercihlerde

bulunup çocuğa okunabilir. Bu sayede Allah'ın âlemde yarattıklarına dair ilk bilgiler çocuğa rahatlıkla verilebilir:

Kar yagduran buz tonduran hayvânlara rızkın viren
Şöyle bilün ol mahlûka ol Rahîm ü Rahmân benem (193/7)*

Tabiat

Yunus Emre, genel anlamda şiirlerinde tabiat unsurlarından çok fazla faydalandığı mısralarının takibi ile görülecektir. Bu şiirlerin bazıları mazmunlu söyleyişler içerse de çoğu ifade gerçek anlamlıdır. Dolayısıyla çocukların anlama yeteneklerinin ve algılarının gelişmesi açısından eğitmenlere de kolaylık sağlar. Bu şiirler özellikle şehir hayatına adapte olmuş çocukların tabiat unsurlarını tanımaları açısından son derece faydalıdır. Bunlardan deniz, gök, bahçe, hayvan adları, yağışların çeşidi ve şekli ilk göze çarpanlar arasındadır.

Deniz yüzünden su alup sunı virürem göklere
Bulutlayın seyrân idüp arş'a yakın varan benem

Yıldırım olup şakıyan gökde melâik tokıyan
Bulutlara hüküm sürüp yağmur olup yagan benem (177/3-4)

Gel varalum bizüm ile tâ giresin bâğçelere
Ma'mûr olmuş bostânlarum agyâr gülüm dirmez benüm

Bizüm ilün bâğçeleri turmaz öter bülbülleri
Açılmış tâze gülleri gülistânım solmaz benüm (226/5-6)

Karlu tagların başında salkım salkım olan bulut
Saçun çözüp benüm için yaşın yaşın aglar mısın (270/6)

Tabiat-Allah

Yine Allah'ın varlığına ve yaratma gücüne dair öğretilerin çocuğun algısına, yaşına göre belli yaşlarda verilmesi gerekmektedir. Allah'ın kudretiyle âlemde var olan her şeyi nasıl inşa ettiği öğretici bir üslubun yanında şiirsel, estetik bir anlatımla çocuğun zihnine nakşedilebilir. Daha açık bir ifadeyle, Allah'ın varlığına çocuğun bilinci göz önüne alınarak dinî ve ilmî delil getirirken, şiir yoluyla destek vermek bu anlamdaki eğitimi de kolaylaştıracaktır. Burada en başta insanın kendisine yardım ve ikramda bulunan herkese, sevgi beslediği düşüncesi unutulmadan Allah'ın insanoğluna bahsettiklerinden bahsetmek ilk yapılacak iş olmalıdır. Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan Allah'ın varlığı ile ilgili örnekler de tabiattan örneklerle birleştirilerek verildiğinde, çocuğun zihnindeki kalıcılığı artacaktır. Burada tabiatta var olan her şeyin Allah'ın varlığından haberdar olduğuna dair bilgi de bu öğretiyi pekiştirecektir. Bu örneklerdeki metaforlu söyleyişler, çocuğun yaşına ve algısına göre seçilmelidir:

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla
Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder (28/3)

İlim ve Kitap

İnsanoğlu yüzyıllardır tarihin en parlak dönemlerinde sıkıntılardan kurtulup refaha erişmek, karanlıktan aydınlığa ulaşmak, haksızlık karşısında hakkı savunmak, küfrün karşısında imanı var etmek için inancına ve ilme sığınmıştır. İlmin yeşerdiği, köklerinin derinlere ulaştığı yer ve zamanlarda cehaletin yıkıcı etkileri yok edilmiş, esaretin zincirleri kırılmıştır. Bu hakikatler, her dinden ve her millettten insanlar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Türk ve İslam

* Çalışmadaki beyitler: Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Divân ve Risâletü'n- Nushiyye, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005 adlı eserden gazel / beyit no düzenine göre alınmıştır.

kültüründe de ilme ve ilim tahsiline büyük önem verildiği ve insanın ilim tahsil etmesi için gerekli bütün yolları açık tutulduğu yüzyıllardır var olan eğitim kurumları ve âlimlerince de zaten ispat edilmiştir. İlim tahsil etmenin zamanı, yaşı, mekânı yoktur. Yunus Emre de ilmin medeniyetlerin gelişmesi için elzem olduğunu defalarca ifade ederken, hakiki ilmin nerede, kimde olduğuna dair görüşlerini de mısralarında beyan eder.

İlim hod göz hicâbıdır dünyâ âhret hisâbıdır
Kitâb hod 'ışk kitâbıdır bu okunan varak nedür (37/4)

İlim ilim bilmekdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (91/1)

Peygamberlerin Hayatları (Süleyman-Karınca)

Din büyüklerinin ve peygamberlerin hayatları, başta Hz. Muhammed olmak üzere, çocuk eğitiminde yer almalıdır. Bu eğitimde peygamberlerin hayatlarından çıkarılacak dersler açısından ve örnek hayatlarının olması dolayısıyla mühimdir. Yunus Emre'nin şiirleri peygamber sevgisinin çocuğa aşılması için kullanılması gereken önemli mısraları içinde barındırır. Buna örnek, Hz. Süleyman ve karınca hikâyesidir. Bu hikaye ve diğer şiirler vasıtasıyla peygamberlerin mucizeleri de çocuklara öğretilmiş olunur.

Erenlerin yolları inceden inceyimiş
Süleymân'a yol kesen şol bir karıncayımış

Ol karınca söyledi Süleymân'a yol didi
Ol karınca söylediği cevâb alıncayımış

Götürmedi kimsene kimsenenün gücünü
Güç götürdüm diyenler eli irinceyimiş (124/1-2-3)

Su

Suyun insanoğlunun hayatında tartışılmayan önemi söz konusudur. Yunus Emre bir şiirinde suyun insana ve dünyaya kattıklarından bahseder. Burada şair, suyun insanlar için değerini mısralarda anlatılırken insan ile su arasında ilişkiler kurar. Suyun, dünyanın ve insanlığın bekası için korunması adına ne yapılıp yapılmaması da bu mısralarda verildiği için, çocukların özellikle ilköğretim eğitimlerinde öğretilir.

Seni bulut götürür âlemlere yitürür
Dürlü çiçek bitürür hoş üstâdun var senün

Ağaçlara varursın köklerinden girürsin
Dunı sıra yürürsin uzun elün var senün

Dünyada canlı cansız olımayalar sensiz
Cana canım gümansız hiç menendin yok senün (147/3-4-8)

Deniz ve Balık

Yunus Emre şiirlerinde tabiat unsurlarından oldukça fazla faydalanır. Tabiatıta var olan varlıkların birbirlerine olan ihtiyaçları ya da birbirleri ile olan münasebetleri de Yunus Emre'nin şiirlerinde çok sık kullanılır. Bunlardan biri deniz ve balık ilişkisidir.

Senün ıskun deniz ben bir balıcak
Balık sudan çıka hemen ölidür (50/4)

Gökyüzü ve Yağış

Yunus Emre, bir beytinde bulutların ve yağmurun nasıl oluştuğuna dair adeta fen bilimlerine uygun bir anlatım sergiler. Yunus, burada bilimsel bir açıklamak yahut tanımlamaya varacak bir ifade sergilerken ahenk unsurlarının varlığı, mısraların anlatım gücüne etki etmiştir.

Deniz yüzünden su alup sunı virürem göklere
Bulutlayın seyrân idüp arşa yakın varan benem (177/3)

Gömlek

Yunus Emre Divanı'nda kılık kıyafet adları da sıklıkla geçer. Mecaz anlamın yanında, gerçek anlamda da kullanılan bu isimlerden biri de gömlektir. Bu nesnelere yönelik kelimeler işlevsel olarak çocuğa öğretilirken ahenkli kullanım eğitimi kolaylık sağlar.

Ne bir acını toyurdum ne bir gönüle giyürdüm
Ne bir gönüle girdüm yâ bana niçe itsün dimiş (122/8)

Ağaç ve Eğitim

Ağaç sevgisi ve yaşanılan tabiatı koruma İslam dininde bir öğretilidir. Çocukların kendi kültür dairesine göre yetişmesi milletin bekası açısından elzemdir. Bunları ifadedeki temel çıkış nokta, İlahi kelimelerde defalarca tekrarlanan ayetlerdir. “Görmedin mi, Allah, gökten yağmur indirdi de bu sayede yeryüzü yeşeriyor. Gerçekten Allah çok lütufkârdır, (her şeyden) haberdardır.” (Kur’ân: 22/63) bu sayede ayrıca, Allah’ın varlığına, kudretine dair bilgilendirme de yapılabilir. “Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren Allah’tır. Biz onu ölü bir bölgeye göndeririz de ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz. Ölümlerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.” (Kur’ân: 35/9)

Yunus Emre’nin bazı şiirlerinde ise, yine tabiata dair unsurlara ait istiareli söyleyişler dikkat çeker. Bu şiirler, hem tabiata dair olanları öğretirken, tabiat sevgisinin örneğin ağaçlarla kurulan sıcak bağ sayesinde, bir konuşma üslubu içinde verilebileceğini de gösterir

Gideridüm ben yol sıra yavlak uzamış bir ağaç
Böyle latîf böyle şîrîn gönlüm eydür bir kaç sır aç

Böyl' uzamak ne ma'nîdür çünkü bu dünyâ fânîdür
Bu fuzûlluk nişânıdır gel beri miskînlige geç (21/1-2)

Sevgi

Sevginin varlığı ve insanlar arasında yayılması için, köklü her kültür ve medeniyet destek vermiş, bu değerın ehemmiyetini kabul etmiştir. Hz. Peygamberin de sevgi kavramının insanlar arasında yayılması ve korunması adına çok sayıda hadisi vardır. Bu konuda Hz. Peygamberin “İnsan kendisi için sevdiği hayırlı şeyleri insanlar için de sevmedikçe iman hakikatine ulaşamaz.” (Karagöz, 2007: 59) mübarek lafzı insanlar için rehber kabul edilebilecek bir niteliktedir. Sevgi, toplumsal düzenin ve barışın dizaynı açısından çocuklara öğretilen ilk kavramlar arasında yer alması gerekmektedir. Sevgi, Yunus Emre’nin şiirlerinde de üzerinde en çok söz söylendiği kavramlardandır. Şurası da muhakkak ki, çocuklar sevginin kalplerindeki filizlenmesinin sonuçlarını ilk önce idrak etmeyebilir. Fakat çocuklara küçük yaşlarından itibaren, şiirlerde var olduğu kadarıyla, öğretilmesi ezberlemesi bu kavramın içselleştirilmesine vesile olacaktır.

Gelin tanışık idelüm işi kolay turalum
Sevelüm sevilüm dünyâ kimseye kalmaz (103/4)

İnsan Sevgisi-Dost Kavramı

Yunus Emre’nin şiirlerinde insan sevgisi en başta gelen konulardandır. Yunus Emre insa-

na verdiği kıymeti farklı sözler ve söz gruplarıyla şiirinde anlatır. Bunlardan biri de “dost” kavramıdır. Yunus Emre’de ilk önce, “Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.” (Kur’ân: 4/15) ayeti mucibince Allah sevgisine işaret eder. Sevgi beyitteki gibi, Allah’a yönelik bir öğretinin içinde yer alabilirken, bu kavram çocuğa ilk başlarda insan sevgisi bağlamında da verilebilir.

Her kim dostı severise dostdan yana gitmek gerek
İşi güci dost olıcak cümle işden olur âzât (17-4)

Söz

Sözün kutsal oluşu İlahi kelâm aracılığıyla bilinmektedir. Çocuklara da erken yaşlardan itibaren konuşmanın, konuşma esnasında kullanılan kelimelerin önemi; susma ve susmanın da konuşma kadar gerekliliği hakkında öğretilerde bulunmalıdır. Bu durumlarda çocuklara Yunus Emre’nin sıkça ele aldığı konulardan biri olan ‘söz’ kavramı üzerine yazdığı şiirlerden örnekler sunulabilir. Bunlardan birkaçı şunlardır:

Söz issi sözün alur sûret toprakda kalur
Her kim bu hâli bilür kendözinden vaz gelür (23-7)

İy sözlerün aslın bilen geldi bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür

Söz var kılur gönüli şâd söz var kılur bilişi yad
Eger horluk eger izzet her kişiye sözden gelür (42/1-2)

Şol bal ağızdan kelecî yüz bin şekerden tatlıdur
Söyler olursa bu dilün deprenür olsa ol tudak (132/2)

Cömertlik

Cömertliğin sosyal hayatta insanlar arasındaki dayanışmaya vesile olduğu gerçektir. Cömert insanın fakir insanlarla paylaşımları bireysel ve toplumsal olarak etkili bir güçtür. Maddî değerlerin olduğu kadar ilmin, sevginin paylaşımında da takınılan cömertçe tavırlar, insanlar üzerinde sevginin yeşermesine vesile olacaktır. Çocuklara cömertliğin faziletleri anlatılırken aşağıdaki mısralara etkili olacaktır.

Kazandığını virüben yoksulları hoş görüben
Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (137/7)

Beslenme

İnsana Allah’ın emanet olarak bıraktığı bedeni, sağlığı inanç bağlamında da oldukça önemlidir. Bu emanet aslında insan için, diğer emanetlerden daha fazla öneme haizdir. Çünkü, insanın hayatı mübarektir. Nitekim İslam dini, insan hayatına ve sağlığına büyük önem vermiştir. İnsan sağlığını bedenini, organlarını korumak, İslam dininin temel amaçlarından biridir. Bunun için de insanın hem bedenini, hem de ruhunu beslemesi gerekmektedir. İslam dini, insanın sadece kendi sağlığı değil, başkalarının sağlık ve mutluluğuna da yardımcı olunmasını ister. İnsan sağlığı açısından temizliği temel prensip edinen bu din, sağlığa zarar veren her türlü madde ve yiyeceği de yasaklamıştır

Bu bilgilerin ışığında beslenmenin önemi, insan vücudunun insana Allah tarafından bir emanet olduğu çocuk eğitiminde yer almalıdır. Özellikle bazı çocuklardaki beslenme probleminin bir yönü ile halledilmesi için şiir, kullanılması gereken en önemli unsurlardan olarak düşünülebilir.

Cân bir ulu kimsedür beden anun âletidür
Her ne lokma yirisen bedenün kuvvetidür

Ne denlü yirisen çok ol denlü yürisen tok
Câna hîç assı yok hep sûret maslahatıdır (34/1-2)

Yalancılık

“Her milletin kendine has kimlik ve kişiliğe sahip örnek ve yaygın şahsiyet tipleri ve milli cemiyet hayatı vardır veya olmalıdır. Her cemiyet terbiye, taklit ve telkin vetireleriyle kendi kültürel taleplerine, kendi doğru, yanlış standartlarına, örflerine, müesseselerine ve kıymet hükümlerine uygun düşen davranışları çocuklara benimseterek yaygın şahsiyet tipini yaratır.” (Günay, 1987: 245) İslam dini hükümlerine ve Türk geleneklerine göre belli değerlerin çocuklara aşılması gerekmektedir. Yalan konusu da çocuk eğitiminde üzerinde hassasiyetle durulan mevzulardandır. Genel anlamda da zaten, yalan ve yalancılık insanoğlu var olduğundan beri, zemmedilmiştir. Çocuk eğitiminde de insanların ve toplumların huzuru için yalan ve yalancılığın kötülükleri hususunda eğitim gerekmektedir. “Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!” (Ebu Davud, Edeb 88, (4990); Tirmizi, Zühd 10, 2316). Yunus Emre de yalan ve yalancılıkla ilgili düşüncelerini hem evrensel, hem dini boyutta aktarır. Bu mevzuda da yüzyıllardır kabul gören bir şairin şiirleri sağlam bir toplum yapısı oluşturmak adına eğitimde okutulmalıdır.

Ârif cân virür duymaz yalancı mala kıymaz
Yalanıla gerçeği berâber tutmayanlar (57/6)

Merhamet

Rum suresinin 21. ayetinde, “Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” ve birçok ayette ilahi kelim, insanlar arasında merhametin olması gerektiğini bildirir. Çocukların en evvel ruhunda ve zihninde merhamet duygunun geliştirilmesi için şiirden faydalanmalıdır.

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer (66/2)

Din ve Milliyet Kavramı

Özellikle M. Fuad Köprülü gibi Türk edebiyat tarihine tartılmayacak kadar önemli katkıları olan bilim insanları Yunus Emre'nin Türk milli değerlerine bağlı olduğunu bunu da şiirlerinde yansıttığı için milli ve Türk bir şair olarak nitelerler. Bunu ifade etmelerindeki temel dayanak başta Yunus'un şiirlerindeki dil ve anlatım özellikleridir. Ayrıca Yunus Emre'nin milli ve manevi değerlere yönelik kesin hüküm verilmesine en büyük gerekçe mısralarındaki ifadeler gösterilebilir. Yunus Emre'nin bir Türk ve Müslüman olarak bu ayrıcalıklı duruşunu aşağıdaki mısralar en iyi şekilde ifade eder.

Gayrıdur bu milletden bu bizüm milletümüz
Hiç dînde bulunmadı dîn ü diyânetümüz (116/1)

İnsan, Hayvan ve Eşitlik

Eşitlik ilkesi İnsan Hakları Beyannamesi'nde şu şekilde yer alır; “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin [...] bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.” Bu bilincin çocuklara küçük yaşlardan itibaren aşılmalıdır. Bazı öğretilerin insanlara doğrudan aktarıldığı zaman, özellikle çocukluk yaşlarda, pek de etkili olmayacağı tecrübeler ile sabittir. Bahsedilen eşitlik kavramının şiir yoluyla çocuklara öğretilmesinde muhakkak surette daha kolaylık ve kalıcılık söz konusu olacaktır. Ayrıca âlemde yaratılmış ne varsa hepsinin insanın hizmetine sunulduğu ve insanın eşref-i mahlûkat sıfatına yakışır davranması gerektiği de bilinen bir hakikattir. Bu bağlamda Yunus'un şiirleri içinde öğreticiliği, kıyaslamayı yaptığı ve

ayrıca söyledikleriyle insanlar arasında yapıcılığı merkeze aldığı için eğitimlerce dikkate alınmalıdır.

Her kim ol insânı bile hayvânısa insân ola
Cümle yaradılmış kula insân tolu sultânımış (125/5)

Hırs

İnsan fitratı gereği hırslı yaratılmıştır. Hırsın ve kibrin insanlar için yıkıcı zararları Yunus Emre'nin mısralarında öncelikle yer alır. Hz. Peygamberin, “Ademoğlu için iki vadi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder.” (Buhari, Rikak 10; Müslim, Rikak 116, (1048); Tirmizi, Zühd 27, (2338) şeklindeki tespit ve uyarıları dikkate alınmalıdır. Olgun, kendini bilen, bilinçli çocukların yetişmesi için eğitimcilerin insanı yok eden bu ve benzeri kavramlar hususunda çocukları eğitmeleri önemlidir. Yine Yunus Emre'nin şiirleri bu noktada devreye girmelidir.

Çün kibrün boynını ezdün hırs evini bile bozdun
Dükkânı âreste düzdün alan alsın ma'den imiş (121/8)

İyilik

İnsanoğlu, iyiliğe ulaşması, kötülükten uzak durması için insanlar elçiler vasıtasıyla uyarılmıştır. Peygamberlerin varisleri olan birçok âlim ve şairler de bu bağlamda insana öğüt verici olmuştur. İnsan fitratı gereği mükemmeliyete ulaşması için bazı erdemlere ihtiyacı vardır. Esasında bu erdemlerin tamamındaki temel gaye iyi insanın yetişmesidir.

Toplumun temeli olan çocukların da nefret duyguları içinde yetişmemesi için bazı insani değerlerin onlara erken yaşta aşılması gerekmektedir. Bu kavramlardan bahsedilen iyilik kavramına Yunus Emre'nin şiirlerinde çok sık yer verildiği görülür. Yunus, dini, ırkı ya da milliyeti fark etmeden birbirine iyilikle muamele etmesini öğütler hatta insanlara iyilik yapmayanların, dini anlamda hiçbir ibadetlerinin kabul olmayacağını mısralarında aktarır.

Çalış kazan yi yidür. bir gönül ele getir
Yüz Kabe'den yigrekdür bir gönül ziyareti (380/4)

Togrı yola gitdünise er etegin tutdunısa
Bir hayır da itdünise birine bindür az degül (166/5)

Hasta

Hastaları ziyaret etmek, insanlık ve İslam dini açısından dayanışmaya vesile olduğu için tavsiye edilmiştir. İnsanların toplumsal manada bazı mükellefiyetleri söz konusu olduğundan, çocuklara da bazı görev ve sorumlulukların erken yaşlarda belli öğretiler halinde verilmesi gereklidir. İnsanın doğası gereği bazı eylemleri karşılığında dinen büyük mükâfatlarla muamele göreceği ifade edilir. Zaten insanın inancı ile bilgisi birleşirse yapacağını şevkle ve manevi bir haz duyarak yapar. Dolayısıyla çocuklar da bu anlayış üzerine eğitilmesi gereklidir. Yunus Emre'nin hemen hemen bütün şiirlerinde de Mutlak Varlık olan Allah'ın anlatılmasının yanında, insanın hal ve durumları da ele alınır. Bunların başında da insanların birbirine karşı iyilik yapmalarının gerektiğidir. İnsanların birbirine yapabilecekleri iyilikler çok çeşitlidir. Güzel söz söyleme, merhamet etme ya da bir hastayı ziyaret etme bunlar arasındadır.

Bir hastaya vardun ise bir içim su verdün ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi (388/5)

Yıl Kavramı

Yunus Emre şiirleri, toplumun hemen hemen her kesimi tarafından sevilir. Yunus'un şiirlerindeki anlatım insana, topluma dair birçok şeyi izah ve tanımlama yapma özelliğine de sahip-

tir. Bunlardan biri de yıl kavramıdır. Bu mısralar, okuma yazmayı öğrenen ve soyut düşünme yeteneği gelişen çocukların ezberlemesinde fayda vardır.

Yıl on iki ay ışk odı içümde uş yanup durur
Yandugunca artar kokum devrüm geçüp solmaz benüm (214/6)

Mevsimler

Çocuklara mevsimleri öğretme konusunda Yunus Emre'nin şiirleri başvurulması gereken, ilk şiirsel kaynak olmalıdır. Yunus, bu tür şiirlerinde mevsimlerin kendine has özellikleri, mevsim değişimleri ile beraber tabiata dair algısı ile beraber verir.

Bir dem sanasın kış gibi şol zemheri olmuş gibi
Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur (49/2)

Yine bu bâd-ı nev-bahâr hoş nev ile esdi yine
Yine kışun sovuqluğu fuzûllığın kesdi yine (312/1)

Gitdi bu kış zulmeti geldi bahâr yaz ile
Yeni nebâtlar bitdi mevc urdı hep nâz ile (335/1)

Evvel bahâr olıcak ağaçlar tonanıcak
Gör niçe medh iderler bülbüller gül üstine (334/3)

Yunus'un bir şiiri de tamamen mevsimleri anlatır. Kış mevsimi ile yaz arasındaki farkları anlatan Yunus Emre, mısralarında Allah'ın varlığına, birliğine dair göndermeler de yapar. Bahsedilen aşağıdaki şiirin "Söyle bülbülcüğüm söyle" nakaratı ahenk unsurları dolayısıyla çocuğun ezberlemesi için son derece uygundur. Dolayısıyla bu gibi şiirlerin ilköğretim seviyesindeki çocukların ders kitapları da dâhil olmak üzere yer almasında fayda vardır.

Yine yaz günleri geldi
Söyle bülbülcüğüm söyle
Cümle çiçekler zeyn oldı
Söyle bülbülcüğüm söyle

Kış çıkıcak irdi bahâr
Cânunı gafletten uyar
Cennet'e döndi her diyâr
Söyle bülbülcüğüm söyle

Yaşıl ton geydi ağaçlar
Pervâz urup uçar kuşlar
Nefesün cânlar bağışlar
Söyle bülbülcüğüm söyle

Işkıla eylegil cûşı
Gider gönlünden teşvîşi
Çıkuban gül-zâra karşı
Söyle bülbülcüğüm söyle

Kuru dikende gül biter
Hasretinden gine yiter
Dertli m'oldun benden beter
Söyle bülbülcüğüm söyle

Bülbül 'âşık durur güle

Âşıkun hâlin kim bile
Güle karşı hoş 'ışkıla
Söyle bülbücüğüm söyle

Kudret haznesi açıldı
Âleme rahmet saçıldı
Hulle tonları biçildi
Söyle bülbücüğüm söyle (343)

Namaz

Yunus Emre'nin şiirleri dini ve tasavvufi yönden değerlendirildiği zaman içinde çok sayıda bu alanla ilgili unsurun olduğu görülür. Çocuk eğitiminde bu unsurların ilk bakışta kullanılması çocuğun zihnî yapısı düşünüldüğünde zordur. Fakat, çocukların İslamî anlamda ilk eğitimleri esnasında bu şiirler gerek yazıldığı gibi, gerekse sadeleştirilerek rahatlıkla kullanılabilir. Yunus Emre Divanı'nda da dinî mefhumlar, ibadetler, dinî şahsiyetlerle ilgili çok sayıda şiir vardır. Bu şiirlerden birçoğu çocuğun yaşına, kavrama yeteneğine göre doğrudan ya da sadeleştirilerek kullanılabilir. Bunlardan biri de namaza dair beyitlerdir.

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyruğun tutup biş vakt namâz kılsa gerek (136/1)

San'atun yigregi çün namâzıymış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endîşe (341/1)

Bunların dışında, Yunus Emre'nin şiirlerinden yola çıkılarak çocuklara kelimeler arası anlam ilişkilerine dayalı eğitim de verilebilir. Bu eğitim esnasında çocuk hem eş ve zıt kavramları öğrenirken, hem de şiirsel manada zihnî ve ruhî dünyası geliştirilmiş olur.

Aglamak gülmek 'âşıkâ dirilmek ölmek 'âşıkâ
Kahrırla lutfi bir bilür bilmez melûl olduğunu (390/4)

İsteridüm Allah'ı buldumısa ne oldu
Aglarıdum dün ü gün güldümise ne oldu (393/ 1)

Yarınım bugün bana hoş bayram düğün bana
Düşde gelür ün bana işidün ahabârını (397/2)

Bütün bu anlatımların yanında, Yunus Emre'nin bazı şiirindeki söz oyunları ve mecazlar gündelik mantığı ihlâl edecek nitelikte olmasına rağmen, öncelikle içindeki komedi, hiciv ustalıklı bir söyleyişle son derece yaratıcı ve zekicedir. Bu tür şiirler, çocuğun hem komedi algısını gelişmesi, hem absürt düşünme yeteneğine katkısı, hem de olaylar ve insanlar arasında mantıksal bağ kurması açısından önem arz eder. Aşağıdaki mısralar da tasavvufî manada mürşitsiz tarikat yolunda ilerleme üzerine yazılmasının yanında, çocukların bahsedilen algılarının geliştirilmesi açısından hatta şiirle ve Yunus Emre ile tanıştırma anlamında başlangıç olarak ele alınmalıdır.

Çıkıdum erik talına anda yidüm üzümü
Bostân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumu

Bir serçenün kanadın kırk kanluya yükletdüm
Çifti dahı çekmedi kaldı şöyle yazılı

Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire
Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını

Balık kavaga çıkmış zift turşısın yimege
Leylek koduk togurmuş bak a şunun sözünü (407/1-4-5-6)

SONUÇ

Günümüzde olduğu gibi çocuklara eğitim verme, çocukların eğitiminde kullanılacak yöntemler ve araçlar yüzyıllarca değişik milletlerin bilim insanlarını meşgul etmiştir. Hangi milletten olursa olsun, toplumun bekası için çocuk eğitimi üzerine araştırmaya ve düşünmeye devam edilecektir. Bireyin, toplumun mutlu yaşaması, milletlerin bekası için çocuk eğitiminin en faydalı ve etkili olarak nasıl yapılması gerektiği önemlidir.

Çocukları eğitme adına, teknolojik gelişmelerin yanında, insanın en mühim iletişim vasıtalarından olan dil, bilim ve sanat dallarında esas unsur olarak varlığını devam ettirmektedir. Çocuklarla iletişimde ve onları eğitmede 'beden ve duygu dili'nin yanında anadilin özenli ve doğru kullanılması önem arz etmektedir. Anadilin kullanımının sadece konuşma etkinlikleri ile değil sanat yoluyla da çocuk eğitiminde kullanılması gerekmektedir. Şiir bu sanat dallarının en önemlilerinden biridir. Şiirlerde günlük kullanılan kelimelerin yanında kadim kelimelerin de çocuğun yaşına ve algı seviyesine göre eğitiminde kullanılması gereklidir.

Yunus Emre, şiirlerinde ele aldığı Yaratana, âleme, insana, tabiata dair çok sayıda konu ile dikkat çeker. Bunların yanında Yunus'un şiirlerindeki sade dili, içten ve samimi anlatımı ile her yaştan insanın sevgi ve ilgisini kazanmıştır. Ayrıca Yunus Emre'nin şiirlerindeki milli ve manevi değerlerden dolayı Türkler arasında örnek alınmış, taklit edilmiş olmasının yanında, Yunus'un ölümünün ardından yüzyıllar geçmesine rağmen, hala evrensel platformda takdir görüp sevilmiştir.

Bu ve benzeri daha birçok özellik, Yunus Emre'nin şiirlerinin çocuk eğitiminde daha sıklıkla kullanılmasını lüzumlu kılmaktadır. Yunus'un şiirleri çalışmada da üzerinde durulduğu gibi, farklı varlık, nesne ve kavramları içinde çok fazla barındırdığı için en başta ilköğretim seviyesinden başlamak üzere, uygun olan ders müfredatlarının içinde ve okuma materyallerinde sıklıkla yer almalıdır. Yunus Emre'nin şiirleri son yıllarda okul ders programlarına giren 'İnsani Değerler' gibi dersler başta olmak üzere, fen ve sosyal bilimler derslerinde okutulmalıdır. Özellikle bahsedilen değerler eğitimi konusunun dâhilinde, bu şiirler vasıtasıyla çocuklara küreselleşen dünyada milli ve manevi değerler öğretilir. Bu eserlerin aracılığıyla yine çocukların estetik hislerinin de gelişmesine katkı sağlanabilir. İlaveten Yunus'un şiirlerinin doğrudan okutulmasının yanında ezberletilmesi, çocuk tiyatrolarındaki repliklerde kullanılmasında hatta bu şiirler okunduktan sonra üzerine hikâye yazılmasında ya da resim yapılmasında fayda mülâhaza edilecektir.

KAYNAKÇA

- Açık Önkaş, Nilgün, (2009). Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Şiirin Yeri, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, S. 23
- Baş, Bayram (2010). Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü, *Tübar*, XXVII-Bahar.
- Cunbur, Müjgân, (1992). Yunus ve Türkçemiz, *Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Eliot, T.S. (1988). *Denemeler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günay, Umay (1987). *Kaynaklardan Faydalanma, Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2002). *Sevgi ve İlim*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karagöz, İsmail (2007). *Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*, Ankara: DİBY.
- Kaya, Meral, (2013). Okuma-Yazma Öğretiminde Şiir, *Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 10:1, 49-96.
- Köprülü, M. Fuad, (1986). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken.
- _____. M. Fuad, (1982). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Gaye Matbaacılık.

- Novalis (2003). *Poetika*, (çev. Ahmet Sarı-Şahbender Çoraklı), Erzurum: Babil Yayınları.
- Sivri, Medine, (2007). Çocuğa Şiirde Öğreticilik Sorunsalı, *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri (04-05 Ekim 2006)*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şimşek, Taceddin (editör), (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Grafiker.
- Tatcı, Mustafa (2005). *Yûnus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Turan, Lokman; Gücüyeter, Bahadır (2005). Çocuklar İçin Yazılan Her Manzumeye Şiir Denir mi?, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, S.2.
- Yalçın, Alemdar; Aytaş, Gıyaseddin (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ.
- Yılar, Ömer; Turan, Lokman (editör), (2007). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Pegem.

BİR ÇOCUK VE GENÇLİK DERGİSİ OLARAK *TALEBE DEFTERİ*

Gökçe ULUS*

ÖZET

Talebe Defteri “Talebe İçin Çalışır” ibaresiyle 1913-1919 yılları arasında Muallim Ahmed Halid tarafından yayımlanan bir dergidir. Hakkında yapılmış az sayıda çalışma bulunan bu süreli yayın, kaynaklarda çocuk dergisi olarak geçmektedir. Oysa *Talebe Defteri*, iptidailerden darülfünun, darülmuallimin öğrencilerine kadar çok geniş bir kitleye seslenmiştir. Yazı, şiir, müsabaka ve haberler farklı yaş gruplarına göre düzenlenmiştir. Hitaplardaki “çocuklar / gençler” kullanımı bunu desteklemektedir. II. Meşrutiyet döneminde çocuklara ve gençlere seslenerek Osmanlı’yı kurtaracak, yüceltecek Türkçü, savaşçı, aydın bir nesil yetiştirilmek istenmiştir. Eğitim konusu; maarifin, müfredatın ve öğretmenlerin eleştirilmesi, yeni yollar önerilmesiyle dergiye taşınırken Türk tarihi ve Türklük bilinci aşılanmaya çalışılmış; savaş hikâyeleri, tefrikalar, fen bilimleri ve sosyal bilimler köşeleri, bilmeceler, yarışmalar ve reklamlarla oldukça zengin bir dergi olarak edebiyat tarihine adını yazdırmıştır. Bu derginin önemli bir yönü de paramiliter gençlik örgütleri ile aynı amaca hizmet etmiş olmasıdır. Keşşaf (savaşçı / izci) yetiştirmek için tefrika roman, hikâye ve muhtıra dizisi yayımlanmıştır. Bu konu ve yazıların hitap ettiği yaş aralığının çok geniş olması ve yazıların farklı öğretim kademelerine yönelik olması hasebiyle *Talebe Defteri* yalnızca çocuk dergisi olarak anılmamalı; çocuk ve gençlik dergisi kategorisinde incelenmelidir.

Bu makalede *Talebe Defteri* dergisinin hem çocuklara hem de gençlere hitap etme özelliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Talebe Defteri, Çocuk ve Gençlik Dergisi, süreli yayın, Meşrutiyet

1. GİRİŞ

Osmanlı döneminde yayımlanan ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz*’dir (1869 / 49 sayı). *Mümeyyiz*’i Meşrutiyet’e kadar; *Hazine-i Etfal*, *Sadakat*, *Ayine*, *Arkadaş*, *Aile*, *Bahçe*, *Çocuklara Arkadaş*, *Çocuklara Talim*, *Çocuklara Mahsus Gazete* gibi birçok dergi takip etmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilânından sonra yayın hayatında büyük bir hareketlilik yaşanmış kimisi kısa ömürlü çok sayıda dergi ve gazete yayımlanmıştır. Çocuk dergisi olarak yayımlanan *Musavver Küçük Osmanlı*, *Mekteplilere Arkadaş*, *Çocuk Dünyası*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu*, *Yeni Yol*, *Hür Çocuk*, *Musavver Çocuk Postası* süreli yayınlardan bazılarıdır. Çocuk dergilerinin yanında Türkçülük fikrini destekleyen ileri yaş gruplarına da hitabeden *Türk Derneği*, *Türk Yurdu*, *Genç Kalemler*, *Bahçe*, *Türk Sözü*, *Halka Doğru*, *Türk Duygusu*, *Çocuk Dünyası*, *Yeni Fikir*, *Türk Yavrusu*, *Talebe Defteri* gibi dergiler dikkat çekmektedir. 1909’da Manastır’da yayımlanan *Hüsn ve Şiir* dergisi 1910’da *Genç Kalemler* adını alarak yayın hayatına devam etmiştir. Bu dergide imzası bulunan yazarlar *Bahçe* dergisinde de okurlarla buluşmuştur. II. Meşrutiyet’in ilânından Cumhuriyet’e kadar yayımlanan dergilerin en uzun soluklusu *Yeni Yol*’dur (1923-1926). 1926’da Muallim Ahmed Halid’in yönetimine geçecek olan *Çocuk Dünyası* ilk kez 1913’te Tevfik Nureddin tarafından yayımlanmıştır. Yazar kadrosu (Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Mehmed Emin, Ali Ulvi, Hüseyin Ragıp), yazılarının içeriği ve reklamlarıyla (Ali Efendi Sineması) *Talebe Defteri*’ne yakın bir dergidir. Üstelik bu iki derginin Donanma Nüshası Fevkaladesi adıyla 17 Mart 1914 (4 Mart 1330)’da ortak çıkardıkları özel bir sayı da vardır.

* Hacettepe Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Programı Doktora Öğrencisi ANKARA gkcdlr@hotmail.com

Talebe Defteri, sözü edilen aralıktaki üçüncü en uzun soluklu dergidir. Aynı dönemde yayımlanan çocuk ve / veya gençlik dergilerinde yazan isimler ortaklık gösterebilmektedir. *Talebe Defteri*, *Türk Kadını*, *Muallimeler ve Muallimler Mecmuası*, *Çocuk Edebiyatı*, *Gençler Defteri*, *Çocuk Dünyası* Ahmed Halid'in çıkardığı dergilerdir. Bu dergilerde aynı imzalara rastlanabilmektedir. Üstelik aynı yazar farklı müstearlar da kullanmaktadır. *Talebe Defteri*'nde imzası bulunan yazarlar aynı zamanda başka dergilerde de yazılar yazmaktaydı. Âkil Koyuncu, Akçuraoglu Yusuf, Celal Sahir, Mustafa Münif (Kocaolçun), Ali Ulvi (Elöve), Aka Gündüz, Enis Behiç, Hamdullah Suphi, Halide Nusret (Zorlutuna), İbrahim Alaaddin (Gövsa), Feyzullah Sacit, Halil Nihat, Ahmed Cevad, Abdülfeyyaz Tevfik, Nüzhet Sabit, Nüzhet Mağmumi, Rıza Tevfik, Suad Fahir (İsmail Hikmet Ertaylan), Reşat Nuri Güntekin (Aziz Hüdayi ve Elyesa' müstearları ile), vd.

Muallim Ahmed Halid, yayın hayatının bir ihtiyacını tespit eden ve bu eksiği gidermeye çalışan bir aydındır. Ona göre, süreli yayınlar hedef kitlelerine göre çeşitlenmeli; kadın, öğrenci, çocuk ve gençlere hitap eden dergiler çıkarılmalıdır. Bu amaç ışığında; *Talebe Defteri*, *Türk Kadını*, *Muallimeler ve Muallimler Mecmuası*, *Çocuk Edebiyatı*, *Gençler Defteri*, *Çocuk Dünyası* Ahmed Halid'in çıkardığı dergiler olmuştur. Bu yayınlar, kadın ve çocukların sosyal statüsünün değişmesine katkıda bulunmuştur. *Türk Kadını*'nın ilk sayısında Ahmed Halid yayıncılık-taki kararlılığını ve çizdiği yolu şöyle ifade eder:

(...) Avcı kar ve rüzgâr içinde bazen küçük bir kuş için saatlerce dolaşır, düşer, tırmanır ve bazen hayatını fedâ eder. Bundaki saik hizmet değil, menfaat hiç değildir. Yalnız biz gideceğimiz yolun bir çöl olmaması, hedefimizin bir serap çıkmaması için düşündük. Bizde “çocuk, talebe, kadın” işlenmemiş birer maden idi. Hedefimizi bulmak için kerâmet değneğine hâcet yoktu. Karar ve kuvvet lâzımdı. Onları tedârik ettik ve işe başladık. “*Talebe Defteri*” ve “*Çocuk Edebiyatı*” nasıl bu karar ve kuvvetin mahsulü ise “*Türk Kadını*” da aynı ailenin ferdidir. Nitekim “*Muallimeler ve Muallimler*” mecmuası da o zümreye dâhil olacaktır. (*Türk Kadını*, S. 1: 2)

Ahmed Halid'in anlayışına göre dergicilikte hedef kitle net olmalıdır. Yayımladığı dergilerin adından bunu anlamak mümkündür. *Talebe Defteri*, çocuklara ve gençlere, geniş bir yelpazede öğrencilere yönelik çıkarılması planlanan bir talebe dergisidir. 1913-1919 yılları arasında 68 sayı çıkarılan dergi, eğitime katkı sağlamak için yayımlanan ünite dergilerinden olmamıştır. Eğitime yardımcı olduğu kesindir; fakat tam bir okul dergisi görünümünde değildir. İçinde bulunan dönem ve yaşananlar bu dergiyi çocuk ve gençleri ihtiyaç doğrultusunda yetiştirmeye yöneltmiştir. Bu sebeple okurlarının “talebelik” nitelikleri öngörüldüğü kadar fazla vurgulanmamıştır (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ulus, 2014).

Bu dergi üzerine 2008 yılında yazılmış iki teze ulaşılmaktadır. Bunlardan biri Kâmile Şendil'e ait “*Talebe Defteri 1913-1919, 1.-67. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Yazılar*” başlıklı Yüksek Lisans Tezi'dir. Diğeri Hüseyin Küçük'e ait “*Talebe Defteri Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metinler, Değerlendirme ve Sözlük)*” başlıklı Yüksek Lisans Tezi'dir. Söz konusu iki tezde de *Talebe Defteri* çocuk dergisi olarak nitelendirilmektedir.

Kaynaklarda çocuk dergisi olarak anılan *Talebe Defteri* (Bkz. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 2: 159) Cüneyd Okay'ın *Eski Harfli Çocuk Dergileri* kitabında da yer almaktadır. *Talebe Defteri*'nin yalnızca bir çocuk dergisi olmadığı fikrini ortaya atan (görüldüğü kadarıyla) ilk isim olan Okay, bu derginin çocuklara hitap eden sayfalarına rağmen aslında bir gençlik dergisi olduğu fikrindedir:

Cumhuriyet döneminde de yayıncılık yapacak olan Ahmed Halid Yaşaroğlu'nun yaptığı dergi Çocuk Dünyası tarafından “ağabey” olarak görülmektedir. Bu aslında en az idadi seviyesindeki gençlere hitap ettiğini açıklar. Talebe Defteri aynı dönemlerde çıkan Mekteb Müzesi ve Mekteb Alemi tarzında bir dergidir. Her üç dergide de çocuklara hitap ettiği düşünülebilecek sayfalar olmasına karşılık bu yayınlar sultânî ve idadilerin yüksek sınıflarını kendilerine muhatap kabul etmişlerdir. (Okay, 1999: 120)

Eski harfli çocuk dergilerinin incelendiği çalışmaların hemen hepsinde *Talebe Defteri* çocuk dergisi olarak anılmaktadır. Ruhi İnan “*Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlilî Fihrist 1923-1940)*” başlıklı doktora tezinde, bu derginin bir çocuk dergisi olduğunu söylemiştir. Ali Gültekin (2011), Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş (2005) da *Talebe Defte-*

ri'ni çocuk dergisi kategorisinde incelemişlerdir. İsmet Kür ise *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları* adlı eserine *Talebe Defteri*'ni almamıştır. Yavuz Selim Karakışla (1988) ve Fatih Tuğluoğlu (2014) makalelerinde *Talebe Defteri*'ni çocuk dergisi olarak tanımlamışlardır.

1.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemleri

Çocukluk ve gençlik dönemi; cinsiyete, zamana ve topluma göre bazı kaymalar gösterebilmektedir. Haluk Yavuzer (2002) insanın gelişim evrelerine ve cinsiyet farklarına göre dönemleri; ilk çocukluk 2-6 yıl, son çocukluk 6-11 yıl (kızlarda); 6-13 yıl (erkeklerde), ergenlik 11-20 yıl (kızlarda); 13-20 yıl (erkeklerde) olarak tasnif etmektedir.

Genel kabule göre 10-12 yaşına kadar süren çocukluk döneminin ardından ergenlik / ilk gençlik çağı yaşanmaktadır. Ortaöğretime devam edenlere genç denmektedir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine denk gelen söz konusu dönem için çocuk ve gençlik kavramları günümüzdekinden farklı özellikler taşımaktadır. Çocuk denilecek yaştakilerin savaşa gitmek veya çalışmak zorunda kalışları, onların daha erken olgunlaşmasını gerektirse de bu, tasnifi fazla etkilememektedir. Oğuzkan (2001) yaş gruplarına göre çocukluk ve gençlik dönemlerinin sınırını şöyle çizmektedir:

İlk çocukluk çağı 2-6 yaşlarını kapsamakta ve bu çağa oyun çağı adı da verilmektedir. Okul çağı olarak anılan ikinci çocukluk çağı terimi 6-10 veya 6-12 yaşları arasındaki yaş grupları için kullanılmaktadır. Son çocukluk çağı ise 10-13 veya 12-14 yaşlarını kapsamakta olup bu çağa ergenlik çağı da denilmektedir. (s. 2)

Yalçın ve Aytaş (2005) çocukluk döneminin yaş sınırını 0-16 olarak belirlemiştir. İyi bir çocuk edebiyatının eğitici, öğretici, ahlâkî değer yargılarını içeren ve aynı zamanda edebî değer taşıyan, estetik zevk ve düşünce içinde yazılması gerektiğini söyler ve bir tanım eklerler:

Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine; hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin toplamıdır. (Yalçın & Aytaş, 2005: 17)

Çocuk edebiyatının farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Sever (2008); “Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.” (s.17) der.

Çocuk edebiyatı üzerine yapılmış çalışmalar gençlik edebiyatına nazaran daha fazladır. Burada da olduğu gibi çocuk ve gençlik edebiyatı çoğu kez birlikte anılmaktadır. Gençlik edebiyatının kendi kimliğini kazanmaya başladığını söyleyen Nesrin Zengin (2011) “Gencin beğeniler dünyasında, benzeştğine veya benzeşmesi gerektiğine hükmederek duygu, hayal ve düşünce bakımından okumaya veya dinlemeye lâyık saydığı metinler dünyasına gençlik edebiyatı denir. Türkiye’de gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatının içinde değerlendirilirken yeni yeni çocuk ve gençlik edebiyatı kavramları birlikte anılmaya başlanmıştır.” (s. 981) diyerek gençlik edebiyatını tanımlar ve edebiyatımızda yer aldığı noktayı özetlerken Ali Gültekin (2011), 11-12 ile 15-16 yaş arası okurların genç, bu gruba yönelik metinlerin gençlik edebiyatı ürünü olduğunu söyler (s. 26). Gençlik döneminin 13 yaştan başladığını kabul eden Sarıyüce (2012: 43) 12-14 yaş arasına ilk gençlik edebiyatı, 14-18 yaş arasına gençlik edebiyatının hitap edeceğini savunur.

Yukarıdaki alıntılardan yola çıkılarak son çocukluğun 10-12 yaş, ilk gençliğin (ergenlik) 12-14 yaş, gençlik döneminin ise 14-18 yaş aralığı olduğunu söylemek genel görüşle pek çelişmemektedir.

2. TALEBE DEFTERİ DERGİSİ

Talebe Defteri; Muallim Ahmed Halid (Yaşaroğlu)’nun müessis ve müdürlüğünü yaptığı “Talebe İçin Çalışır”, “Yarım Aylık Mecmua” ibareleriyle Perşembe günleri çıkan bir çocuk ve gençlik dergisidir. Son sayısına tarafımızdan ulaşamayan dergi (yayımlanıp yayımlanmadığı net değildir) 5 Haziran 1913 – 20 Mart 1919 (23 Mayıs 1329 – 20 Mart 1335) tarihleri arasında

dönemsel bazı aksamalara rağmen altmış sekiz sayı çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bir aksam ile 30 Temmuz 1914'ten 18 Ocak 1917 tarihine kadar yayımlanmamıştır. Derginin yayın hayatı boyunca iki özel sayısı olmuştur. İlk *Çocuk Dünyası* dergisi ile ortak çıkarılan “Donanma Nüsha-i Fevkalâdesi”, ikincisi ise elli bir ve elli ikinci sayıların birlikte çıktığı, o güne kadar *Defter*'de yazısı çıkan bütün yazarların yeni bir yazısını içeren “Nüsha-i Fevkalâde”dir.

Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu peş peşe gelen savaşlarla, sınırlar dâhilinde çıkan isyanlarla gittikçe kötüleşen hayat şartlarını iyileştirebilmek için yeni neslin iyi yetiştirilmesi gerektiği fikri *Talebe Defteri*'ne net olarak yanmıştır. Nitekim Millî Mücadele'ye hazırlık okulu niteliğinde bir dergi olduğu bugünden geriye doğru bakıldığında görülebilmektedir. Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'nın yaraları sarılmaya çalışılırken I. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu şartlarda ayakta kalmaya çalışan bir toplumda milliyetçiliğin yükselmesi, çocukların ve gençlerin bilinçlendirilip fiziken de savaşa hazır bulunması hayati gerekliliklerdendir.

Talebe Defteri'nin yazarları yeni neslin taşınması gereken pek çok nitelik olduğu fikriyle belli konulara yoğunlaşmışlardır. “Talebe İçin Çalışır” ifadesi bugün anlaşılan şekilden farklı kullanılmıştır. İkinci sayıda derginin çıkış amacı açıklanmıştır.

Çocuklar için fennî, terbiye ve oyuncak, gençler için hesap, hendese, tarih, coğrafya, eşya, ilm ü tıbbiye ve hikemiye derslerine ait alet ve edevat, muallimler için derslerini tecrübe ve âyanî bir hale getirebilecek vasıtalar verecektir. (Talebe Defteri, S. 2: 34)

Yukarıdaki alıntıda görülen vaatler tam anlamıyla yerine getirilememiştir. İlk sayılarda öğrenciler için maket, eşya yapımı, öğretmenler için el işi örnekleri verilmiştir; ancak bu etkinlikler devam etmemiştir. Defter, başta öğrenciler olmak üzere öğretmen ve velilere de seslenmektedir. Bilgili, çalışkan, Türkçeyi doğru kullanan, tarihini iyi bilen, Türklüğe ve vatan topraklarının bütünlüğüne her şeyden fazla önem veren, savaşılmaya her an hazır, güçlü, sağlıklı çocuk ve gençlere ihtiyaç duyulmaktadır. Maddî gücün gayrimüslimlerde olması sebebiyle ekonomiden anlayan, ticarete başarılı bir neslin gelmesi, güç dengesinin yakalanması istenmektedir. Aynı zamanda fikrî yükselme için genel kültürü ve ahlâkı sağlam, doğayı ve hayvanları sevip koruyan bireyler yetiştirmek şarttır. Bu, milletin kurtulması ve kaybedilen toprakların geri kazanılmasının tek yolu olarak görülür. Kaybedilen topraklar, savaşlar ve bunların peşinden gelen yeni savaşlar vardır. Bu gibi sebeplerle millî hikâyelere ağırlık verilmiştir. Çocuklar için / gençler için ayrımı yapılamayacak bu metinlerde Türk tarihindeki kahramanlıklar, esaret hatıraları, savaş meydanları ayrıntısıyla anlatılmaktadır. Okurlar çocuk da olsa genç de olsa kaçınılmaz bir savaş gerçeğiyle karşı karşıyadır. “çocuk” denilen yaşta cepheye gitmek zorunda kalınmakta, çete saldırılarıyla, fakirlikle burun buruna yaşanmaktadır. Aziz Hüdaî'nin (Reşat Nuri Güntekin) millî hikâyelerinden biri olan “Anlamak İçin” de cepheden bir sahne şöyle aktarılmaktadır:

Uzun beklemenin verdiği gevşeklik ve yorgunlukla İngiliz efrâdı tüfenk kabzalarını bırakmışlar, mitralyöz neferleri makinenin arkasında sipere yaslanmış oturuyorlardı... Birden mitralyözlerden biri hareket etti. Ağır namlunun sürüklenmesinden mütevellid sesle neferler doğruldukları zaman mitralyöz Türk siperlerine doğru iyice yol almıştı ve gittikçe hızlanan bir süratle uzaklaşıyordu. Mitralyözün iki tarafında birkaç tüfenk nâmevcuttu. Çünkü mitralyöz Türk siperlerine doğru hareket ettiği zaman tüfenkler de o tarafa doğru havalanmışlardı.

Heyecanlı bir ses bağırdı. Bomba! El bombası... Fakat neferleri bu kumandayı icrâya vakit bulamadılar. Siperde bir cehennem koptu. Tereke, ateş, demir... Birbiri üzerine yığılıyordu. Kollar koptu, bacaklar ayrıldı. Kafalar patladı ve bütün siper öldü, yaralandı, kaçtı... (Talebe Defteri; S. 40: 641)

Yaşananlar veya yaşanması muhtemel dramlar hikâyelerle sunulmaktadır. On altıncı sayıda Ahmed Cevad'ın “Esaretten Dönüş”, Saffet imzalı “İntikam”, on sekizinci sayıda Nüzhet Sabit'in “Osmanlıyız” ve on dokuzuncu sayıda “Vatan Toprağı” hikâyeleri kin ve milliyetçilik duygularının yoğun olarak geçtiği hikâyelerdir.

Talebe Defteri'nde bulunan bazı metinler çocuklara bazılarıysa gençlere yöneliktir. Mahalle mekteplerinden darülfünun öğrencilerine kadar çok geniş bir yaş aralığına seslenen bir dergi için bu durum gerekli olmaktadır. Ancak hikâyelerde olduğu gibi tefrika romanlar da ge-

nele hitap söz konusudur; bu metinler hem çocuklara hem gençlere yöneliktir. Nüzhet Sabit'in "Kırk Beş Bir Tunguz" romanı otuz beşinci sayıdan kırk birinci sayıya kadar sürmüştür. Tunguz'un Yeni Belde'de bulunan Turan Mektebi'nde yetişmesi ve gelişmesi anlatılır. Haylaz ve hırçın bir çocuk olan Tunguz bu okulda çalışkan, dürüst, disiplinli ve milliyetçi bir genç olmaktadır.

(...) Tunguz mutlaka kavga etmek istiyordu, hem o artık Yavuz'la, Dünder'la, Alptekin'le kavga etmekten bıkmıştı. Onlar da kendi gibi, aç, çıplak çocuklardı. Tunguz, şimdi tok olanlarla, iyi giyinmişlerle kavga etmek istiyordu. Bu çocuk kendi kadar değil miydi? Bununla pek âlâ kavga edebilirdi. Hem dayak da atabilirdi. (...)

Yeşil şeritli çocuğun aklından aile reisinin (mektebin müdürüne aile reisi denirdi) sözleri şimşek gibi geçti:

-Çocuklar! Gözlerinin içine bakarak yüksek sesle, yüksek göğüsle söz söyleyen kim olursa olsun, alnı açık bir Türk ise onun ne kıyafetine, ne sözüne bakınız; onun göğsünün içinde, temiz, kuvvetli bir Türk kalbi vardır: o kalbe hürmet ediniz! (Talebe Defteri, S. 35: 570-571)

Romanlardan; dokuzuncu sayıda başlayıp altı sayı süren Ahmed Cevad imzalı "Ortaklık", C.C. imzalı olup on ikinci sayıdan yirminci sayıya kadar süren "Dağlar Çocuğu", Muallim Mukaddem'in yazdığı yirmi beşinci sayıdan otuz birinci sayıya kadar süren "Meslek İntihabı" ve "Sanat Yolunda", "Sevgi Nedir, Muhabbet Nasıl Kazanılır" başlıklı diğer tefrikalar da hem çocuklara hem gençlere yöneliktir. Bu eserlerde anlatılan olaylar 13-15 yaş civarındaki karakterlerin başından geçmektedir. Bazı metinler için dili, içeriği çocuklara hitap eder veya gençlere hitap eder yargılarını tefrikalar için kullanmak olası değildir. Bu eserler çok geniş bir yaş aralığına seslenmektedirler.

2.1. Çocuklara Hitap Eden Metinler

Çocuklara yönelik yazılar ağırlıklı olarak *Talebe Defteri*'nin ilk sayılarında bulunmaktadır. İlerleyen zamanda azalan bu yazıların üzerine çocuk edebiyatındaki boşluğun da fark edilmesiyle kırk altıncı sayıda duyurulan, Ahmed Halid tarafından hazırlanan *Çocuk Edebiyatı* dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. *Talebe Defteri* aracılığıyla haberdar olunan, nüshalarına ulaşamadığımız bu dergi uzun soluklu olmamış, kâğıt sıkıntısı yüzünden *Talebe Defteri* ile birlikte yayın hayatına veda etmiştir.

Derginin çıkarıldığı yıllar savaş yıllarıdır. Çocukların erkenden yetişkin olması gerekmedir. Günümüzde on iki yaşında bir bireye çocuk denilebilse de o günün şartlarında on iki yaşında birinden çocuk değil korkusuz bir savaşçı olması beklenmekte; içinde bulunulan şartlar ve dönemin eğitim anlayışı bunu gerektirmektedir. Düzyazı ve şiirlerde çocukların sağlıklı olmaları yönündeki teşvikler dikkat çekecek kadar çoktur ve ilk sayıdaki "Tabiat ve Çocuk" makalesi ile başlamaktadır:

Çocuklar bu baharda geldi geçiyor. Acaba siz onu layık olduğu derecede tarâvetten, sıhhatten, hayattan mensuc olarak getirdiği hediyelerden hissenizi aldınız mı?

Zannetmem... Eminim ki bu defa da siz ondan pek az istifade ederek elinizden geçiriyorsunuz. O sizi aylarca munis koynunda barındırıp kışın bünyenizde icra ettiği tahribatı tamir etmek ve karnınızı yeşil kimya-hânesinde istihsal ettiği taze cevherli

nesîmiyle tasfiye eylemek ister. Hâlbuki siz ondan kaçır veya pek az temas edersiniz. Bütün bahar mevsiminde tabiata on beş – yirmi günde bir temas etmek, nurlu güzelliklerini tozlu camlar ardından seyreylemek hiçbir vakitte kâfi değildir. Mektep vakitlerinden mâadâ zamanınız tabiatın yeşil, mavi aguşunda, serin koruların sedef kumlu sahillerin tozsuz, mikropsuz, ceyyid havasını bol bol emmekle geçmelidir. (Talebe Defteri, S.1: 6.)

Tabiat, pastoral şiirlerle çocuklara sevdirmeye çalışılmaktadır. Sevip korumalarının yanı sıra çocukların sağlıklı olmaları için doğa konusu Suad Fahir'in Kelebek şiirinde olduğu gibi konu edilmektedir:

Bakınız bembeyaz pamuk eller
Koparıp hep didik didik saçmış,
Küçücük bir demet şükûfeniz.

*O çiçekler bütün cenâh açmış
Uçuyorlar!...*

*Koşun koşun bakalım
Acaba yasemin mi zambak mı?
Durunuz kaçmasın çabuk tutalım
Ne tuhaf yemyeşil, bu yaprak mı? (...) (Talebe Defteri, S. 1: 10)*

“Bağcı ile Çocuk”, “Ben ve Tabiat”, “Kuş”, “Kuş Tüyleri”, “Çocuk Aya Karşı”, “Arı ile Kelebek” gibi şiirlerle aynı konu ele alınmıştır.

Doğayı ve hayvanları tanıtip sevdirmek için Talebe Defteri, didaktik yazılara yer vermiştir. Muallim Harun’ür-Reşid imzalı bu yazılar hayvan ve böcekleri tanıtmakla kalmayıp bazı yerlerde ansiklopedik bilgiler sunmaktadır. “İpek ve İpek Böceği”, “Fil”, “Devekuşu”, “Uçamayan ve Yavaş Yavaş Yok Olan Kuşlar”, “Köpeklere Dair”, “Zaman-ı Kadimdeki Beygirler”, “Beyaz Ayı”, “Niçin Kediler Dört Ayakları Üzerine Düşerler”, “Kaplanlar ve Kaplan Avları”, “Atmaca” başlıklı yazılar hem çocuklara hem gençlere hitap etmektedir.

2.1.1. Hikâye:

Talebe Defteri’nde tefrika romanlar ve hikâyeler gençlik edebiyatına yakındır. Fakat hikâyelerden bazılarının çocuklar için yazıldığı açıktır.

Yavrum! Dün baban ve deden, büyük dedelerin gibi yorulmak bilmez bir gayretle çalışmamış.. Onun için bugün yetim vücudunu dinlendirecek cenah bulamazsın. Nine kucakları mı dedin, heyhat? Onlar da mecruh, onlar da bîmecal!... Aman o küçük eller titremesin, onlar bizim için birer resm-i ümîddir. Evet, o cılız parmaklardan koca bir istikbâl, münevver bir Âti doğacaktır. (Talebe Defteri, S. 2: 24)

Çocuklara verilen çalışmanın önemi içerikli mesajlar gelecek nesile bağlanan ümitlerle birlikte sunulmaktadır. “Levha-i İntibah”ta Abdülfeyyaz Tevfik’in çocuklara seslendiği bu hikâyede olduğu gibi başka metinlerde de benzer mesajlar verilmektedir. Bazı hikâyelerde de yaramazlık, kavgacılık, tembellik, cehalet gibi özellikler eleştirilmektedir.

İlk sayıdaki “Mesaib” her yönüyle tam bir çocuk hikâyesidir. Obur bir çocuk olan Sami’nin geçirdiği rahatsızlık dille hikâye edilmektedir. Dokuzuncu sayıdaki “Ah Bu Hafızasızlık” hikâyesinin de çocuklara yönelik olduğu açıktır. Yirminci sayıdaki “Dünyanın En Genç Demircisi” hikâyesinde beş yaşındaki bir demirci çocuk anlatılmaktadır. On üçüncü sayıdaki “Suad’la Musahabelerim”, otuz üçüncü sayıdaki “Bostan Korkuluğu” hikâyeleri için de çocuklara yönelik tespiti yapmak mümkündür. Bu tespiti; hikâyelerdeki kısa cümleler, yalın dil kullanımı ve anlatılan olaylarda çocukların başından geçen “çocukça” davranışları sonucu çıkarılacak dersler içermesi sebebiyle yapmak mümkündür.

2.1.2. Tiyatro ve Monologlar:

Tiyatronun eğitici rolü *Talebe Defteri* yazarları tarafından dikkate alınmaktadır. Çocuklara ve gençlere seslenmekten öteye geçilip velilere de tiyatronun faydalarından bahsedilmektedir:

Sahne, arkadaşlar arasında toplanmak, anlaşmak ihtiyacını te’sis ediyor. Birbiriyle uzlaşamayan, daima kavga eden çocukları muntazam ve ahenkdar yaşamaya alıştırıyor. (Talebe Defteri, S. 8: 134)

Dergideki oyunlarda kahraman çocuklar on – on beş yaş aralığında olmaktadır. “Küçük Hüseyin’in Gazası” adlı tiyatro eserinde (sekiz ve on birinci sayılar arası), üç perdelik bir eserdir. On yaşın çocukluk dönemi olmadığı algısı yaratılmak istenir.

Suad Onbaşı – 10! O zamanlar biz gençken 10-12 yaşındaki çocuklara cephane taşıtırdık cep-hane! 12 yaşında bir çocuk: Eğer adamakıllı yetiştirilmişse, koca bir orduya hizmet eder.

Nuri Efendi – Ne diyorsun onbaşı! Sayıklıyor musun? Bu daha yalnız başına mektebe bile gidemiyor.

Suad Onbaşı – Bu gidişle odadan bile dışarı çıkamaz! Ver bakalım şu tüfeği onun omzuna bir kere. (Sopasına dayanarak duvarda asılı olan tüfeği alır, Hüseyin’in omzuna verir ve Hüseyin’e

*hitaben) Aferin! Yürü oğlum yürü! Bak bu tüfek sana ne kadar yakışıyor! Oğlum, unutma ki Rume-
li'nde babalarının bıraktığı Plevneler pek çeviktir. Oğlum! Omzundaki tüfek sana bu Plevneler
için verilmiştir. Yürü oğlum yürü! (Talebe Defteri, S. 8: 127)*

Kendine güvenerek evden kaçan ve Türk askerlerini Bulgar çetelerinin saldırısından kur-
taran Hüseyin çocuk okurlara rol model olarak sunulmaktadır.

Çocuklara, çocukluktan çıkmaları ve sağlıklı olmaları gerektiği mesajı yoğun bir şekilde
verilmektedir. *Talebe Defteri*'nde monologlar alt yaş gruplarına göre kaleme alınmış, eğitici,
eğlendirici metinler olarak okurlara ulaşmıştır. Bir çocuğun sınıfta komik bir durum yaşaması
üzerine “teneke” sözcüğüne karşı hassasiyet kazanıp daha gülünç durumlara düşmesini konu
alan “Teneke” Muallim Hulusi imzasıyla 37. sayıda yer almaktadır. Kelime bilgisi eksikliği
yüzünden arkadaşlarına mahcup olan çocuğun hikâyesini anlatan “Tornistan” Ekrem Turgut
imzasıyla 42. sayıda yayımlanmıştır. Bu iki monologda çocukların kendini geliştirmesi, olgun-
laşması gereği ele alınmaktadır. Sağlık konusundaki monologlar ise Reşat Nuri Güntekin'in
farklı müstearlarla yazdığı; pisboğazlı bir çocuğun çektiği sıkıntıyı kendi ağızlarından aktaran
“Mide” (Aziz Hüdayi / 39. S.), dişçi korkusuyla ağrı çeken çocuk “Diş Ağrısı” (Elyesa' / 51-52.
S.)'dir. Yaramazlıklarıyla meşhur on bir on iki yaşlarında bir çocuk “Yaramaz” (Muallim Hulusi / 56. S.), okulda büyüklerinin engeliyle karşılaşp yaramazlık yapamayan çocuk “Mümeyyiz-
lere Düşmanım” (Muallim İbrahim Memduh / 65. S.) monologlarında dillendirilmektedir.

2.1.3. Fen Yazıları:

Fen konusundaki yazılar çoğunlukla genç okurlara göre olsa da bazıları çocukların anla-
yacağı basitlikte ve içerikte kaleme alınmıştır. Kuvvet konusu çizimlerle desteklenerek şöyle
anlatılmaktadır:

*İşte bakın Ahmed şu taş arabasını çekiyor. Arabayı yürüten sebep Ahmed'in kuvvetidir.
Arkadaşı Rıfki da latife yapmak için gizlice Ahmed'e görünmeden arabanın arkasına yapışmış,
kendine doğru çekiyor. Zavallı Ahmed zorluyor, zorluyor araba bir türlü eskisi gibi kolay çekil-
miyor. Acaba ne var? Araba neden böyle yavaşladı... Sebebi ne? Ahmed bakıyor ki Rıfki yapış-
mış, arabayı aksine çekiyor. Demek ki arabanın hızını azaltan sebep nedir? Rıfki'nin kuvvetidir.
(Talebe Defteri, S. 3: 37)*

“Çocuklarda Gece Korkusu”, “Fasulyeye Niçin Sırık Lazımdır”, “Vücutta Neler Var” gi-
bi fennî yazılar dışında “Gözlüklü Baba” adında bir hayal kahramanı aracılığıyla deneyler in ve
illüzyonların nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. “Küçük Dostlarımıza Fennî Kerâitler” ana başlı-
ğıyla ve “Siz sakın denemeyin” uyarısıyla, “Gözlüklü Babanın Komşusu” ya da “Çırağı” imza-
larıyla onuncu sayıdan elli üçüncü sayıya kadar kesintili olarak süren bu yazı dizisinin ilgi çek-
tiği okur mektuplarından ve uzun süre yayımlanmasından anlaşılmaktadır.

2.1.4. Masal ve Fıkra:

Talebe Defteri'nde, hayal gücünü ve edebi zevki geliştirmeye yönelik on bir masal bu-
lunmaktadır. Bunların bazıları daha sonra dergi tarafından kitap olarak basılmıştır. Sekizinci
sayıdaki Masalcı imzalı manzum masal “Maymun ile Efendisi” dergideki ilk masaldır ve kibirli
olmanın kötülüğünden bahseder. “Belma” adlı peri masalında tembel bir çocuğun çalışmaktan
kaçmak için çiçek ve bülbül oluşu hikâye edilir. Belma masalın sonunda çalışmanın güzel bir
şey olduğunu fark eder ve tekrar insan olup okuluna döner. Ellinci sayıda yer alan “Keskin İlaç”
masalı da çalışmanın önemini anlatmaktadır.

“Halife ve Fakir Talebe”, “Rüstem'in Oğlu”, “Hint Şahı Kaid”, “At Hırsızı”, “Keder” gi-
bi şark masalları Arap masalı ya da Acem masalı ibareleriyle yayımlanmıştır. Ruşen Eşref'in
Andersen'den çevirdiği masallardan “Grandük'ün Yeni Elbisesi” de altmış ikinci sayıda yayımlan-
mıştır. Diğer masallar Türk masalı olup hepsi eğiticiidir.

Defter'in yazarları mizah unsurunu sıklıkla kullanmış fıkra ve (az da olsa) karikatürlere
yer vermişlerdir. Dergi yalnızca savaşıklık, kin aşılammakta aynı zamanda eğlendirmekte ve
öğretmektedir. İlk sayıda bulunan “Mektep Hayatından” başlıklı fıkrayı “Ava Giden Avlanır”
izlemektedir. Günümüzde Neyzen Tevfik'e atfedilen “Hiç” diyalogu bir fakirin sözleri olarak
sunulmaktadır. Ağırlıklı olarak tarihi fıkralara yer veren derginin yirmi altıncı sayısında “De-

ğirmenci ile Oğlu” başlıklı bir fıkra bulunmaktadır ki bu da zaman içinde Nasreddin Hoca fıkrası olarak aktarılmıştır. Kırk birinci sayıda duyurulan ve elli sekizinci sayıya kadar süren “Faide-ler ve Eğlenceler” yazı dizisinde fıkralar, güldürü unsuru yoğun olan metinler ve oyuncak yapı-mı gibi eğlence unsurlarına yer verilmektedir.

2.1.5. Oyun ve Elishleri:

Çocuklara yöneliktir denebilecek başlıklardan bir diğeri oyun ve elişleri konusudur. Mü-sabakalarda sorulan oldukça komplike soruların yanı sıra herkesin yanıtlayabileceği kolaylıkta sorular bulunmaktadır. “Millî oyun ve oyuncaklarımız nelerdir” içerikli bir sorunun yanıtı şöy-ledir:

Elim elim ebenin, esir almaca, adım artırma, uzun eşek, ayine-i devran, el üstünde kimin eli var, elim sende kaldı, anam boyu, ebeme pılav pişirdim, ip atlama, üç taş, uçurtma, el bende, aşırma, alay çekmek, ebe barik, aşık, sevecik, anan seni nerde doğurdu, açıl kilidim açıl, oluklar-dan balık kaçtı, ortaoyunu, altı okka, apar cabbar, aramızda kaz var, aldatma, oldu bitti, birdirbir, bağçe, beş taş, bebek, babi babi, bilmece, paça pişti, püsküllü bela, tilki ile tavuk, tahterevallı, tek mi çift mi, tenten ne istersin benden, cirit, ceviz, çelik çomak, çatal matal kaç çatal, çember çevir-me, çavuş bindi, çekirdek çömlek oyunu, çuval oyunu, çimdik çimdik makarna, çaylak yavrunu ka-parım, hamam kızdı, hasır atlama, hokkabaz, hırsız polis, dilsiz, değnekle at, dokuz taş, domuzcuk dön dön baba, zeybek, seke seke ben geldim, saklambaç, su yolu, tura, topa, top, toprak, zıpzip, askerlik, alicengiz, guguç, fincan yüzük, fındık, folluklardan tavuk kaçtı, koşu yarışı, kaydırak, ko-valamaca kurt kuzu, Konyalı, kırdım kırdım, kukla, kartopu, kızak kaymak, kaydırak, karagöz, kılıç kalkan, karga tulumba, güreş, köşe kapmaca, kim vurdu, Güvercin taklağı, lades, muharebe, Mai-ne, mum dibi, misafirlik, mum işi, varan bir, vak vak, vay benim köse sakalım, yağ satarım bal sa-tarım, yazı mı tuğra mı, yağlı direk, yüzük kimde... Millî oyuncaklarımız: ok, aşık kemiği, uçurt-ma, bal mumu ördek, cirit, çelik çomak, çenber, dürlüce (ağaç dalından düdüğü), davul, def, zurna, sapan, topa, tabanca, zıpzip, kalkan, koni, kırba, kızak, kargı, kaval, kemend, güz, mızrak

Eyüp oyuncaklarından: Beşik, kursaklı düdüğü, hacıyatmaz, kocakarı zırlıtısı, ayineli desti, ço-cuk arabası (Talebe Defteri, S. 7: 111)

Çocuklar için el becerilerini, hayal güçlerini geliştirmeye yönelik ve kullanılabilecek eş-yaların nasıl yapılacağı ilk sayılarda verilmiştir. Ağaç dallarından iskemle ve çerçeve, eski ka-şıktan süzgeç yapımı, kenarsuyu yapımı, kalem kutusu planı *Talebe Defteri*’nde okurlarla bu-luşmuştur. Bir süre aradan sonra yirmi üçüncü sayıda “Oyuncak Tayyare İmalı” başlığıyla bir model uçak planı verildikten sonra yirmi altıncı sayıda oyuncak sinematograf planı ile bu yazı-lar sona erdirilmiştir.

Küçük dostlarım: Size (Hikmet-i Tabiiyye) esasına müstenid gayet sade ve yapılması kolay bir eğlence tarif edeceğim. Bunun için masraf etmenize hiç de lüzum yoktur. Siyah renkte bir parça kâğıt, ufak bir mukavva, bir cetvel tahtası, bir toplu iğne lazım. Hepsini de evinizde bulursunuz. Şüphesiz bir çakı veya makasla bir aynanız da vardır. (...) (Tale-be Defteri, S. 26: 429)

“Gözlüklü Baba’nın Marifetleri” yazı dizisinde mikroskop ve teleskop yapımı gibi tarifler etkinlikler bulunsun da planlardan daha farklı ve tehlikeli deneylere de (ağıza ateş alma, kurşun çanağına el sokma vb.) rastlamak mümkündür.

2.2. Gençlere Hitap Eden Metinler

Talebe Defteri, ilk sayılarda çocuklara yönelik metinlere ağırlık veren ancak daha sonra bu yazıların azaldığı bir yayın olmuştur. Tarihle paralel bir incelemeye tabi tutulduğunda gö-rülmektedir ki savaş dönemlerinde millî bilinç oluşması için tarihi hikâyelere, kahramanlık hikâyelerine, paramiliter derneklerin tanıtımı ve talimlerine ihtiyaç duyulmuştur.

İttihat ve Terakki’nin yan örgütleri sayılabilecek keşşaf dernekleri; beden eğitim, spor fa-aliyetleri ve askerlik eğitiminin yaygınlaşmasını amaçlamaktadır. 12-17 yaş arası “Gürbüz Der-neği”, 17 yaş ve üstü “Dinç Derneği” adıyla faaliyet gösteren bu dernekler için Enver Paşa, Almanya’da uzun yıllar gençlik örgütleriyle uğraşmış olan Von Hoff’u Türkiye’ye çağırması ve miralay rütbesiyle Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumîliği’ne getirmiştir. Kendisine

yardımcı olarak Mekâtib-i Umumiye Genç Dernekleri Müfettişi unvanıyla Selim Sırrı Bey ve Müfettiş-i Umumî sıfatıyla Mustafa Asım Bey verilmiştir (Toprak, 1985: 535).

Talebe Defteri'nde keşşaflık "Keşşafın Muhtırası" yazı dizisiyle, "Tabii Keşşaf" tefrika-sıyla, "Memleketimizde İlk Kız Keşşâfeler" makalesiyle, "Dernekçi Sözü", "Keşşafın Türküsü" marşlarıyla başlıca konu olarak ele alınmıştır. Von Hoff'un kırkinci ve kırk dördüncü sayılar arasında yazdığı "Genç Dernekleri" makaleleri gençleri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Gürbüz ve Dinç Derneklerinin talimlerine ve faaliyetlerine de yerilen *Defter*'de keşşaflık konusu geniş yer tutmaktadır.

2.2.1. Şiir:

Şiirlerle yaratılmak istenen coşku ve duygu yoğunluğu, düz yazılarla somut hareketlere dökülmeye çalışılmaktadır. Balkan Savaşlarında kaybedilen toprakların geri kazanılması için bilinç oluşturulmak istenmiştir. Hemen her türde bu konuya değinilmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarında basımı sekteye uğrayan derginin okurları ve yazarları bu süreçte savaşın yarattığı zor şartlarda yaşamaktadır (Bkz. Doğan & Ulus, 2015).

Savaşıyor veya söz konusu zor dönemde ayakta kalma mücadelesi verecek gençlere şiirler aracılığıyla seslenilmiştir. Cephede bulunması, yeni bir savaş görmesi, saldırılarla karşı karşıya kalması kuvvetle muhtemel bir nesil okur kitlesini oluşturmaktadır ve sonuç olarak bu nesil sonunda Millî Mücadele için savaşmıştır.

Defter'de bulunan şiirlerin çoğu epiktir. Süleyman Nesib imzalı "Ordu", Feyzullah Sâcid'in "Balkan Türküsü", "Uyan", "Kosova Muharebesi", Celal Sahir'in "Türk Kızı Diyor ki", Akil Koyuncu'nun "Akın" şiirleri gibi daha pek çok şiir dergide yer almaktadır. Enis Behiç'in altıncı sayıdaki "Harita Karşısında" "balad" ibaresiyle yayımlanan, kaybedilen toprakları hatırlatan şiiri millî bilinci ve hırsı canlı tutmaya çalışmaktadır:

*Vaktiyle pembe yerler, Osmanlı'nın diyarı
Dünyayı kaplıyormuş, dünya kadar memâlik!..
Sultan Selim, o kahhar Osmanlı şehriyârı
Dünyayı az bulurmuş, olmuş bu fikre sâlik...
Galip kılıçla mağrur, iklimler geçtik
Al bayrağım zeminine serpti pembelikler.
Al bayrağım bizler mâziye renk verdik: Heyhât...
O pembe yurdum zulmette şimdi inler (Talebe Defteri, S. 6: 85)*

Dergide marşlara da yer verilmektedir. "Keşşafın Türküsü", "Hemedan Marşı", "Dernekçi Sözü" manzum olarak; "Fatih Sultan Mehmet Marşı", "Tatil Şarkısı" marşları hem manzum olarak hem de bestelenmiş olarak verilmiştir.

2.2.2. Edebî Yazılar:

"Tarih-i Edebiyyemizden Sahifeler" başlıklı yazı dizisinde Mevlâna, Sultan Veled, Yunus Emre, Âşık Paşa, Kadı Burhaneddin, Ahmedî, Süleyman Çelebi, Şeyhoğlu ve Ahmed-i Dâi gibi büyük şahsiyetler tanıtılmış ve şiirlerinden örnekler paylaşılmıştır. Türk Edebiyatı tarihine Naci Sağır'ın kalemiyle yer veren *Defter* bu yazı dizisini yirmi ikinci sayıya dek sürdürmüştür.

Talebe Defteri'nde üzerinde durulan önemli bir konu da imlâ sorunudur. Bu noktada öğretmenleri suçlu bulan defter "Türkçe Kitabet Dersi Mekteplerimizde Ne Hâldedir?" yazılarıyla (yirmi iki ve yirmi üçüncü sayılarda) sert eleştirilerde bulunmaktadır. Dilde birlik yaratılmasının gereğini gündeme getiren dergide okur mektuplarındaki hatalar düzeltilir, yazım müsabakası düzenlenir:

(...) Müsabakada; açık Türkçe yazan, yazısı çok uzun olmayan, imlâsı Defter'in imlâsının aynı bulunanlar kazanacaktır." (Talebe Defteri, S. 55: 890)

Tenkit yazıları *Talebe Defteri*'nde edebî yazıların bir kısmını oluşturmaktadır. Akçuraoglu Yusuf'un "İlmî Terbiye" makalesinde edebiyatın hakikat yerine geçmesi halinde sonucun kötü olacağını iddia etmektedir. Dönemin güncel tartışmalarından olan aruz mu hece mi konusu

da *Defter*'e taşınmıştır. Suad Fahir'in "Aruz mu? Vezin-i Milli mi?" Ahmed Halid'in "Benim Fikrim" makaleleri bu konuyu ele almaktadır.

2.2.3. Fenni Yazılar:

Talebe Defteri'nin yayımlandığı dönemdeki bilimsel gelişmeleri dergiden takip etmek mümkündür. "Fen Âleminde" yazı dizisi ile referans göstererek, sayısal verilere dayandırılarak anlatılan bilimsel gelişmeler mevcuttur. Ay'daki ve diğer gezegenlerdeki suyun durumu, insan saçlarının sayısı ve türü gibi konuların yanı sıra "Su Kuvveti" (yirmi yedinci sayı) makalesinde makine inkılaplarını, elektrik üretimi ve kullanımını, "Gölgeler İlmi" (Otuzuncu sayı) makalesinde ise x ışınlarını, röntgen ve fotoğraf makinesi tanıtımını ve telefonun icadını bulmak mümkündür. Nüsha-i Fevkalâde'de "Beynelmilel Vakit Hattı" başlıklı makalede yeryüzündeki zaman hesaplamalarındaki dakika farkları açıklanmaktadır. Bunlara benzer daha çok sayıda makale vardır. İçeriğinin ve anlatımının çocuklara hitap etmeyeceği açıktır; gençler ve yetişkinler (muallimler, veliler) için kaleme alınmıştır.

2.2.4. Eğitim:

Eğitim konusu eleştiri ve bilgilendirme sınırları içinde dönmektedir. Farklı metinlerde maarif, öğretmenler ve eğitimin önemini fark etmeyen öğrenciler eleştirilmektedir. Özellikle öğrencilerin yaşadığı zorluklar mektuplarda ve makalelerde defalarca dile getirilmektedir. Sert bir dille ve genelde Ahmed Halid imzasıyla yayımlanan yazılarda yıllarca düzeltilmeyen aksaklıklar net olarak ifade edilmektedir.

1. Neden sultânîlerin ibtidâî kısmında beş sene okuyan altıncı sınıfa geçiyor da, ibtidâîlerde altı sene, yani bir sene fazla okuyanlar ancak bu hakka nail olamıyorlar?

2. Lisan farkı dolayısıyla sultânîler arasında bu insicamsızlık nedir ve ne zamana kadar devam edecektir? Bir ibtidâî mektebini bitiren neden istediği sultânîye giremiyor?

3. İptidâî mezunlarına meccanen olmak üzere pek çok istifadeleri muhakkak olan taşra ibtidâîleri nev'inden mektepler burada neden açılmıyor? (Talebe Defteri, S. 58: 931)

Anlaşıldığı üzere eğitim programları arasında eşit olmayan uygulamalar söz konusudur ve gençler bu durum karşısında mağdur olmaktadır. Onların sözcülüğünü yapan öğretmenler olarak eğitimin iyileştirilmesi için çaba harcamaktadırlar. Ahmed Cevad (A.C.) imzalı "Lami ile Mu-sahabelerim" diyalogunda liselerin durumu, programların içeriği ele alınmaktadır.

-Liselerde terbiye-i vataniyye, mâlumat-ı kanuniyye, terbiye-i içtimaiye ve medeniyye ait dersler yok Bey Dayı. (...)

- Lisan coğrafya, hesap -az lakin- 14-15 yaşından sonra öğrenilirse menfî neticeler alınabilir. (Talebe Defteri; S. 12: 182)

Gençlerin ağzından onların fikirlerinin dile getirildiği dergide eğitime reformist bir yaklaşım vardır. Kırk iki, kırk üç ve kırk dördüncü sayılarda okul tanıtımlarına oldukça geniş yer ayrılmıştır. Öğrencilerin doğru okulları seçmesi, zor durumda kalmamaları için her okulun işleyişi ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

3. SONUÇ

Son çocukluğun 10-12 yaş, ilk gençliğin (ergenlik) 12-14 yaş, gençlik döneminin ise 14-18 yaş aralığı kabulüyle bakıldığında *Talebe Defteri* bir "çocuk ve gençlik dergisi" olarak anılmalıdır. Mahalle mektepleri, iptidai, rüştiye, sultani, darülfünun, darülmuallimin ve diğer kurumların öğrencilerine yönelik metinleri ve konularıyla bu dergi; eğitici, eğlenceli, farkındalık yaratan, çocukların ve gençlerin duygu ve düşünce dünyasını şekillendirmeye yönelik bir yayındır. Öğrencilere verilmeye çalışılan müfredat harici, ihtiyaca yönelik bir eğitimidir. Genel kültürü ve ahlak seviyesi yüksek, vatansever, savaşçı bir nesil yetiştirmek için -özellikle ilk nüshalarda- çocuklara ve -zamanla daha fazla olarak- gençlere seslenilmektedir. Çocukların dürüst, çalışkan, bilinçli olması; gençlerin aynı özelliklere ek olarak aktif ticaret erbâbı, iyi ye-

tişmiş birer keşşaf olmaları beklenmektedir. Bu beklentilerin yerine gelmesi adına *Talebe Defteri*'nde yazılar, şiirler, resimler yayımlanmaktadır.

Tefrikalarda ve hikâyelerde ideal eğitim sistemi, öğretmen ve öğrenciler tasvir edilerek bir nevi tecrübe sunulmuştur. Okul tanıtımları, son sayılara doğru maarife yazılan açık mektuplar, öğrencilerin yaşadığı sıkıntıların ifade edilmesi gibi durumlar derginin öngörülen amacına uygundur. Geniş açıdan bakıldığında ise çocukların ve gençlerin eğitilmesi için çalışılmasıyla derginin amacına ulaştığı söylenebilmektedir. Tiyatro metinlerinin ve monologların özellikle çocuklara hitap ettiği görülmektedir. Hemen her türde metin bulunan dergide “özellikle çocuklar için veya özellikle gençler için yazılmıştır” tespiti yapılan eserler yayımlanmış olsa da bunlar bütün okurlara açıktır. Her yaş grubundan okurun her metinden edineceği bilgi, çıkaracağı ders ya da alacağı estetik zevk olacaktır.

Ahmed Halid yönetimindeki *Talebe Defteri* dergisi “talebe” olarak tek çatı altında topladığı çocukların ve gençlerin millî kurtuluşu sağlayacak bireyler olarak yetişmesi için çaba harcamıştır.

KAYNAKÇA

- Doğan, A. ve Ulus G. (2015). *I. Dünya Savaşı Yıllarında Talebe Defteri Dergisinin Üstlendiği Rol. Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi*, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası Bildiriler kitabı I. C., 6-8 Kasım 2014. S. 181-192.
- İnan, R. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlilî Fihrist 1923-1940)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Gültekin, A. (2011). *Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazıları*. İstanbul: Erdem.
- Karakışla, Y. S. (1988). “Meşrutiyette Bir Çocuk Dergisi”, *Tarih ve Toplum*, S. 52, s.216-220.
- Küçük, H. (2008). *Talebe Defteri Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metinler, Değerlendirme ve Sözlük)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kür, İ. (1991). *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Oğuzkan, A. F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. İstanbul: Kitabevi.
- Sarıyüce, H. L. (2012). *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Nar.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem.
- Talebe Defteri*. (1913-1919). (http://sureli.mkutup.gov.tr/detail.php?dergi_id=181)
- Şendil, K. (2008). *Talebe Defteri 1913-1919, 1.-67. Sayılar İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Yazılar*.
- Tuğluoğlu, F. (2014). “Talebe Defteri Dergisindeki Yansımalarıyla Balkan Savaşları (1913-1918), *Tarihin Peşinde*, S. 12, s. 157- 185.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1980). C.2. Ankara: Dergâh.
- Türk Kadını*, S.1. Millî Kütüphane, 1962 SB 265 yer numarası, 2519 mikrofilm no, 989 DVD no.
- Ulus, G. (2014). *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2005). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.
- Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.
- Zengin, N. (2011). *Türk Gençlik Edebiyatının Tarihsel Gelişimine Bakış*. 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu 5-7 Ekim 2011, 981-988. Ankara: ÇOGEM.

ÇOCUK TİYATROSUNDA TOPLUM ELEŞTİRİSİNİN İMKÂNI: *TENEKE ŞÖVALYELER*

Elmas ÇİÇEK ÖZTÜRK*

Hüseyin ÖZTÜRK**

ÖZET

Toplumun kusurlarını ve tutarsızlıklarını çocuklar için yazılmış bir tiyatro oyununda işlemek, birtakım zorlukları göze almak demektir. Çocuk gerçekliğine sadakat, bu zorlukların başında gelir. Oyunu seyredecek ya da okuyacak yaş grubunun düşünme ve varlığı kavrama biçimi, olaylar arası ilişki kurma becerisi dikkatle tetkik edilmezse oyunun beklentileri karşılamaması doğaldır.

Bu çalışmada tiyatro oyunları ve öyküleri ile tanınan Ülkü Ayvaz'ın kaleme aldığı Teneke Şövalye-ler adlı çocuk oyunu, çocuk izleyici ve okuyucunun özellikleri de dikkate alınarak incelenmiştir. İnceleme- de eğitim bilim ve çocuk psikolojisinin verilerinden yararlanılmıştır. Soru sorma fiili etrafında inşa edilen oyun, sorgulamanın gerekliliği ve aksi durumda yaşanabilecekleri sezdirmeye çalışmaktadır. Yer adları ve oyuncu adları ve vakalar zinciri, soyut diyebileceğimiz cehalet, korkaklık, hak arama, adalet gibi kavram- ları somutlaştırmaktadır. Sonuç olarak bu eser, hem eleştirici hem de eğitici ve kişilik oluşturunca işleve sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Tiyatro, Toplum, Eleştiri, Sorgulama

GİRİŞ

Ülkü Ayvaz, hem yetişkinler için hem de çocuklar için tiyatro oyunları kaleme alan üret-ken bir sanatkârdır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nü bitiren yazar, TRT için de dramalar yazmış; İstanbul Devlet Tiyatroları'nda görev yapmıştır. Sanatçı, çeşitli ödüller kazanmış ve sanatçının yapıtlarından bazıları yabancı dillere çevrilmiş, oyunları yurt dışında sahnelenmiştir.

Teneke Şövalyeler, Ayvaz'ın çocuklar için yayınladığı dokuz tiyatro oyunundan biridir. Diğerlerinin adları şu şekildedir: Şahane Lunapark, Yaşasın Gökkuşağı, Papatya, Mavi Yıldız, Evim Güzel Evim, Gümüş Saçlı Altın Gözlü, Karagöz ile Hacivat, Fare ile Müzik. Bu çalışma- da Teneke Şövalyeler adlı oyun toplum eleştirisi bağlamında incelenecektir.

Çocuk Tiyatrosunda Toplum Eleştirisinin İmkânı

Modern hayat, insanlara alışık olmadıkları birçok sorun ve çatışma yaşatmaktadır. Bu- günkü anlamıyla çocuk edebiyatı endüstrileşme, kentleşme, eğitim ve ekonomideki dönüşüm ile bağlantılı ortaya çıkmış bir edebî türdür(Neydim,2004'ten aktaran Turan, 2013). İletişimin bi- çiminde ve süratindeki değişimler, yönetim biçimlerinin dönüşmesi, toplumun karar alma me- kanizmalarına bireyin çeşitli şekillerde dâhil olması şaşırtıcı ve bir o kadar da tedirgin edici sonuçlar doğurmuştur. Çünkü iletişim araçları, karar alma mesuliyetini taşıyan bireyleri yönlendirme gücüne sahiptir ve bu güç suiistimal edilebilmektedir. Bu noktada soru sorabilme, tutar-

* Türkçe Öğretmeni, Artvin Atatürk Ortaokulu. elcioleturk@gmail.com

** Arş.Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü. hsynztrk42@gmail.com

sızlıkları fark edebilme ve eleştirel okuma becerisi, eski çağlara nazaran daha fazla önemiyet arz eder hâle gelmektedir. İletişim araçlarının biçim ve hızındaki değişim devam etmektedir. Bu sebeple toplumun birer üyesi olan çocukların bilgileri ayırttırabilme, bilgilerin kaynağını sorgulayabilme konusunda farkındalık geliştirmesi bakımından çocuk edebiyatı istifade edilebilir bir alandır. Çocuk tiyatrosu metinleri de bu alanın içindedir.

Bir çocuk edebiyatı eserinde toplum eleştirisi yapmak özenli bir kurgu ve ince bir dikkat gerektirmektedir. Çünkü çocuklarda eleştirel düşünme becerisi, tıpkı diğer düşünme becerileri gibi tam bir olgunluğa erişmemiştir. Bu becerinin gelişim süreci devam etmektedir. Turan(2013), yazarların kendi görüşlerini okura dikte etmesinin eleştirel okumaya imkan tanımadığını dile getirmiştir hatta bunu bir şiddet biçimi olarak tanımlamıştır.

Bir şeye inanma ya da bir şeyi yapmaya karar verme durumu ile karşı karşıya kaldığımız zaman ortaya çıkan bir beceri olan eleştirel düşünme, belirli düzeyde bireysel özerklik gerektirmektedir(Hunter, 2014: 27). Özerkliğin yanı sıra benmerkezcilikten ve toplum merkezcilikten uzaklaşmayı başarabilmiş olmak ve tevazu sahibi olmak gerekir(Şahinel, 2007:10-13). Bunlara ek olarak Cevizci(2010: 204) empati, sebat, disiplin ve cesaretin de gerektiğini dile getirmiştir. Bilimsel araştırmalarda eleştirel düşünmenin birçok alt boyutundan bahsedilmektedir(Hunter, 2014). Ancak bu çalışmanın kapsamı bu kadar ayrıntılı bilgi için yetersizdir. Bu sebeple ilgilisi için kaynakları zikretmekle yetinilecektir. Yukarıda kendisine atıf yapılmış olan Hunter(2014) ve Şahinel(2007)'in çalışmalarının yanı sıra konuyu felsefe ve mantık zaviyesinden görmek için Anderson(2007)'un *Critical Thinking And Informal Logic* adlı eseri, eğitimbilim açısından görmek içinse Judge, Jones ve McCreery(2009)'nin *Critical Thinking Skills for Education Students (Study Skills in Education)* adlı çalışmasına başvurulabilir.

Toplum ve Eğitim Bağlamında Teneke Şövalyeler

“Ben yanıt vermem, soru sorarım. Çok soru soran, çok yanıt alır çünkü.” W.Weyrauch

Teneke Şövalyeler'in iç kapağının arka yüzünde okuyucuları yukarıdaki cümle beklemektedir. Bu eser, toplumun önemli bir sorununu sembolik bir dil ile irdelemektedir. Buna dair en belirgin ipuçlarından biri, olayların yaşandığı köyün adıdır. Bu ad, oyun içinde iki farklı şekilde geçmektedir: Sessizköy ve Sorusormaz Köyü. Bu adlandırma, okuyucunun ve izleyicinin zihninde köyün temel vasfını belirginleştirmektedir. Sessizköy'ün sakinleri öylesine vurdumduymazdırlar ki olağanüstü hadiseler bile onları şaşırtmamaktadır. Başlarına gelen her olayı sorgusuz kabullenmektedirler. Vakalar, bu durumu değiştirmek üzere gelişecektir.

Oyun, Güneş'in bir gün Ay ile anlaşıp köyün sakinlerini şaşırtmak için doğmayı geciktirmesi ile başlar. Ancak Güneş'in doğmayışı, bir kişi hariç kimseyi şaşırtmaz. Bu durum, okurun ve izleyicinin zihninde, Sessizköy'deki sorgulamama hâlini, vurdumduymazlığı somutlaştırmaktır. Bu somutlaştırmayı gerçekleştirmek için çok belirgin ve herkesi etkileyecek büyük bir olay tercih edilmiştir. Bu kadar belirgin ve büyük bir değişiklik karşısında tepki verilmemesi, soru sormamanın ve merak etmemenin ne anlama geldiğini, çocuğun anlamasını sağlamaktadır. Sadece soru sormayan merak etmeyen bir köy denilseydi çocuk okuyucu ve izleyicinin zihninde mesele bir imge hâlini alamazdı.

Teneke Şövalyeler'in hitap edebileceği yaş aralığı tespit edilirken yukarıdaki iki paragrafta oyun hakkında verilen bilgiler yol gösterici olacaktır. Ülkemizde çocuk tiyatrolarının düzenlenmesinde üç yaş grubunun göz önünde bulundurulması teklif edilmektedir:

Yaş Grubu: 5-7

Yaş Grubu: 7-12

Yaş Grubu: 12-15 (Nutku, 1979, 48).

Bu eser II. Yaş grubundaki çocuklara hitap ediyor görünmektedir. Çünkü söz konusu yaş grubundaki çocuklar, yaşamı başkalarıyla paylaşmaya başlar ve bu yaş grubundaki çocuğun kişiliği ile toplum arasında bilinçli bir ilişki doğar. Bu çocukların öğrenmeye ve soru sormaya

eğilimleri vardır. Bu yaş grubu için yazılmış oyun, akıllıca ve çocukların düşünerek tepki verebileceği şekilde kurulmalıdır. Bu yaş grubunda topluluk duygusu gelişim hâlinindedir(Nutku, 1979, 49-54).

Piaget'nin gelişim kuramında 7-12 yaş grubu somut işlemler dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde düşünme süreçlerinde önemli ilerlemeler yaşanmaktadır. Piaget, çalışmaları sonucunda odaktan uzaklaşma, tersine çevirebilirlik, dönüşümsel düşünce gibi birçok becerinin bu yaşlarda kazanıldığını tespit etmiştir(Arı, 2005, 82-83). Soyut işlemler(12-15 yaş) dönemine geçilmeksizin, “şimdi” ve “burada” olmayan problemler üzerine düşünme becerisi ise kazanılamamaktadır(Arı, 2005, 98).

Somut işlemler dönemindeki çocuklar, ben merkezilikten uzaklaşmışlardır. Olayları ve dünyayı, başkaları açısından da görebilirler. Ancak bu dönemde, düşünme süreçleri çocuk tarafından gözlenebilen gerçek olaylara yöneliktir. Çocuklar somut olduğu sürece karmaşık problemleri çözebilirler. Soyut problemleri ise çözemezler. Soyut kavram ve deyimlerin somut yollarla açıklanmaları gerekir(Senemoğlu, 2002: 54-55).

İşte bütün bu sebeplerle Sessizköy'deki sorgulama probleminin, güneşin doğmaması karşısında sessiz kalınacak kadar somutlaştırılması önemlidir. Çünkü güneşin doğması her gün yaşanan ve gerçekleşmemesi hâlinde herkesin hemen fark edip endişeye düşeceği bir durumdur. Bunu sorgulamayan kişi, somut işlemler dönemindeki çocuk için de şaşırtıcıdır. Yazarın niyeti de çocukların dikkatini olağanüstü vurdumduymazlık hâline çekmektir.

Güneşin niçin doğmadığını merak eden tek kişi Bay Tenekeci olmuştur. Fakat onun da köy sakinlerini uyarma uğraşları boşa çıkmıştır. Güneş ve Ay, en azından onu şaşırtabilmiş olmakla yetinmiş ve gün doğmuştur. Olayların bundan sonrası Bay Tenekeci'nin ağzından aktarılır. Kendisi, oyunun kurgusu içinde hem çocuklara bir öykü anlatmakta hem de olaylar onun anlattığı öyküye uygun cereyan etmektedir.

Çatışma, köye kötü niyetli bir yabancınn geliş i ile başlamıştır. Adam köydeki insanların yiyeceklerini ve kıyafetlerini kurnazlıkla çalar ancak köylülerde ne bir öfke ne de bir telaş vardır. Yalnız çocuklar bu durumdan rahatsız olurlar. Bay Tenekeci, tenekeden giysilerle onları birer şövalye hâline getirir. Adamın karşısına dikilirler. Çocukların en büyük silahları soru sormaktır. Onlar soru sordukça adam rahatsız olur; çocuklardan uzaklaşır fakat köyde kötülük yapmaya devam eder.

Çocuk, tiyatrodaki gözlem yoluyla öğrenirken oyun kahramanlarının davranışlarıyla kendisini özdeşleştirerek farklı davranış kalıpları edinir(Yavuzer, 2012, 216). Okuyucu ve izleyici çocuklar için özdeşim ögesi olan kahramanlar, bu oyunda teneke şövalyelerdir. Tam da somut işlemler çağındaki çocukların, soru sorma eğilimine uygun şekilde bu çocuklar yabancı adamın kötülüklerinin önüne sorularıyla çıkmışlardır.

Yabancı adam -kendisine kıyafetinden dolayı Teneke Adam da denilmiştir- Sessizköy'ün insanlarını daha kolay etkileyebilmek; onların yiyeceklerine daha kolay el koyabilmek için bir plan yapar. Bu planın gereği olarak Bay Tenekeci'yi yakalayıp bağlar ve onun dükkanında çalışarak dev bir teneke adam yapar. Kendisi de bu teneke adamın içine girer. Bu büyüklükteki bir varlıktan çekinen köylüler, teneke adamdan gelen ses ne diyorsa onu yapar. İtiraz etmek, ‘neden’ sorusunu sormak tek bir kişinin dahi aklına gelmez. Bu duruma çocuklar müdahale etmek, onun bir dev olmadığını anlatmak isterler. Onlara kimse inanmaz. Dev tenekenin üzerine hep birlikte yürüyüp onu korkutmak isterler ancak bu sefer de çocukların anne ve babaları buna mâni olur. Burada anne babanın çocuklara engel oluşunun bir temsil değeri vardır. Toplumdaki aksaklıklara itiraz etmek isteyen birileri sesini yükseltmeye başladığı vakit söz konusu aksaklıklardan zarar görmesine rağmen yine toplum içinden bazıları, birtakım korkuları sebebiyle itirazları susturmaya çalışır. Son çare olarak çocuklar, teneke deve yani yabancı adama bir soru yarışması teklifinde bulunurlar. Adam, sorulardan nefret ettiği ve korktuğu için bunu reddeder fakat çocuklar durmaz. Üst üste sorularını sıralarlar.

“ - Kimsiniz siz Bayım?

- Nereden gelip nereye gidersiniz?

- *Nedir adınız?*
- *Neyle geçinirsiniz?*
- *Köyümüze gelip çaldınız değil mi? Varı yoğu.*
- *Tutup bir dev yaptınız,*
- *Tenekeden,*
- *İçine girip korkuttunuz herkesi.*” (Ayvaz, 1992, 48)

Üst üste gelen bu sorular köyün öteki sakinlerini uyandırır. Onlar da Teneke Şövalyeler’e destek olurlar. Bu arada elleri ayakları bağlı Bay Tenekeci, zıplaya zıplaya oraya gelir. Kurtarılmak ister ancak köylüler bunu yanlış yorumlarlar. Bay Tenekeci’nin bunu spor maksatlı yaptığını düşünürler. Teneke Şövalyeler, Bay Tenekeci’yi koşup kurtarırlar. Bu ve buna benzer yanlış anlaşılmalara, oyunda güldürü unsuru olarak yer yer kullanılmıştır.

Son çocukluk dönemi olarak da adlandırılan 7-12 yaş döneminde mantıksal düşünme başlar. Bu durum, duygusal yaşamda gözlenebilir bir denge meydana getirir. Bu dönemdeki çocuklar, başkalarının bakış açıları ile de olayları görebilirler (Yavuzer, 2012, 114). Mantığın güçlü bir biçimde devreye girdiği bu yaş grubunda mantığa aykırı durumlar çocuklar için komiklik yaratılmaktadır.

Oyunun kilit noktalarında Teneke Şövalyeler’in sorduğu “*neden, niçin*” soruları, son çocukluk dönemindeki bireyin ruh hâli bakımından çok önemlidir. Başkasını anlamak, kişinin hem kendine hem de muhatabına bir davranışı niçin yaptığını sorması ile gerçekleşebilecektir. Dönüşümsel düşünce olarak adlandırılan düşünme becerisini kazanan çocuklar, davranışların sonucuna odaklanmaktan ziyade nedenleri üzerine düşünmeye başlar (Arı, 2005, 83).

- “Çocuklar:
- (Teneke Dev’e) *Bayım söyleyin bize*
- *Neden yaptınız bunları?*
- *Soruyoruz size.*” (Ayvaz, 1992, 51)

Metinde neden ve niçin sorularının ardından nasıl, kiminle, nerede gibi sorular da gelmiştir.

- “Ötekiler: *Kimsiniz bayım, nereden gelirsiniz,*
- Ormanlılar: Nereye gidersiniz?*”

Bütün bu sorulara tahammül edemeyen yabancı adam sinirden bağırıp çağırırken yaptığı Teneke Dev yıkılır ve foyası ortaya çıkar. Kaçmak zorunda kalır. Oyunu sonuca bağlayan cümle Bay Tenekeci’nin ağzından söylenir:

“İşte böyle çocuklar, *Sorusormaz Köyü’nün sakinleri, Teneke Şövalyeler’e katılıp soru sormaya başlayınca, Teneke Adam’ın foyası ortaya çıkıyor. Nasıl? Beğendiniz mi öyküyü? Hem anlattık hem oynadık.*” (Ayvaz, 1992, 52)

Oyun, sorular ve sorgulamalar sonucu kötülüğün nihayete ermesi ile noktalanmaktadır. Ancak belirtilmesi gereken bir ayrıntı daha vardır. Oyunun başından yabancı adamın gidişine kadar olan bölüm boyunca anne tipi, çok iş yapmaktan şikayetçidir. İş yükünün adil paylaşılması söz konusudur. Baba genellikle tembellik etmekte çocuklar ise ev işlerine yardım etmemektedir. Oyunun sonunda bu durum da değişmiştir. Bu da bir soru ile gerçekleşmiştir:

- “*I. Çocuk: Anne, neden kimse yardım etmiyor sana?*” (Ayvaz, 1992, 54)

Artık anne de benzer soruları sorar:

“*Anne: Neden yardım etmiyorsunuz bana? Neden hep ben çalışıyorum? Neden en çok ben yoruluyorum?*”

- I. Çocuk: Yaşasın sorular.*” (Ayvaz, 1992, 54)

Perde şu şekilde kapanmaktadır:

- “Öyleyse öyledir
- Böyleyse böyle
- Bize ne
- Demek yok...

*Çok soru sormalı
Düşünmeli
En doğruyu bulmalı” (Ayvaz, 1992, 61).*

SONUÇ

“Çocuklar, cevaplarını bildikleri soruları sormazlar, yetişkinlerse umumiyetle cevaplarını bildikleri soruları sormayı tercih ederler; bekledikleri cevaplar, aslında zaten sepetlerindeki bayatlamış cevaplardan ibarettir. Bunun içindir ki çocuklar ikna edici cevapları alamadıklarında, yetişkinlerse bekledikleri cevabı alamadıklarında rahatsız olurlar” (Cündioğlu, 2007: 28). Çocukların cevaplarını bildikleri soru sayısı azdır. Zihinlerindeki tutarlılık arayışı oldukça tazedir. Bu bakımdan ikna ve izaha ziyadesiyle muhtaçtırlar.

Yetişkinlerin dünyasındaki biçimiyle toplum eleştirisi, soyut düşünme becerisi gerektirir. Çocuklar için yazılmış bir oyunda toplum eleştirisinin biçim değiştirmesi gerekir. Onların akıl yürütme becerilerine göre tutarsızlıklar yaratmak ve yine bu becerilere göre tutarsızlıkları giderip çözmek, çocuklarda sorgulama becerisinin temelini atmak adına önemlidir.

Teneke Şövalyeler oyunu da bir toplum eleştirisidir. Tekrara düşmek pahasına söylemek gerekirse çocuklara toplumun aksayan yönlerinden bahsetmek, somutlaştırmalara başvurmaksızın mümkün değildir. Sessizköy’ün bir ülkeyi yahut dünyanın tamamını temsil edebileceği söylenebilir. Olan biteni sorgulamayı beceremeyen toplulukların başına gelmesi muhtemel sıkıntılar, eserde, çocukların anlamakta zorlanmayacağı bir dille işlenmiştir. Buna ek olarak adalet kavramı üzerinden bir eleştiri daha yapılmıştır. Bu eleştiri de toplumda bir kesimin iş yükünün, diğerlerinden fazla olmasına yöneliktir. Her iki durumu da aşmanın çaresi olarak soru sorma, olay ve durumları sorgulama fikri ortaya atılmıştır.

Teneke Şövalyeler’in eleştirici ve kişilik oluşturu işlevlerinin, diğer işlevlerden daha belirgin olduğu söylenebilir. Bunun yanında oyunun, dönüşümsel düşünme becerisini kazanmış olan somut işlemler dönemindeki çocukların biliş ve duyuş becerilerine önemli ölçüde uygun olduğunu da ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- ARI, Ramazan (2009). *Geişim ve Öğrenme* (2.Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- AYVAZ, Ülkü (1992). *Teneke Şövalyeler*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- CREWS-ANDERSON (2007). Timothy A. *Critical Thinking and Informal Logic*. Humanities-Ebooks
- CÜNDİOĞLU, Dücan (2007). *Göz İzi*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- HUNTER, D. (2014). *A practical guide to critical thinking: Deciding what to do and believe*. John Wiley & Sons.
- ÖZDEMİR, Nutku (1979). Çocuk Tiyatrosu Sahne Uygulaması Üzerine Düşünceler. *Ulusal Kültür*, Yıl: 1, Sayı: 4, Nisan. Kültür Bakanlığı Yayınları
- EALES-REYNOLDS, Lesley-Jane (2013), *Critical thinking skills for education students*. Learning Matters.
- SAMURÇAY, Neriman (2008). Çocuk Psikolojisi Açısından Tiyatro. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 26(26), 007-038.
- SENEMOĞLU, Nuray (2002). *Gelişim Öğrenme, Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ŞAHİNEL, Semih (2002). *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TURAN, Lokman (2013) Çocuk Yayınlarında Yer Alan Bazı Olumsuzluklar. *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı* içinde Yılar ve Turan (Ed. (s. 201-224). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

YAVUZER, Haluk (1988). *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATINDA SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİNDEN YARARLANMA YÖNTEMLERİ: DESTAN ÖRNEĞİ

Ali YAKICI*

ÖZET

Sözlü kültür ürünleri, mitolojik bulguların edebi metinler içinde yer almaya başladığı çok eski tarihlerden günümüze edebiyatın her alanında etkili olmuştur. Hatta kimi bilim adamlarına göre edebiyatların teşekkülünü sağlayan ilk ürünler, hece sayısı az olan mısraların mısra başı kafiye tekniğiyle ortaya koyduğu manzum edebi metinlerdir. Bu metinlerin tarihi süreç içinde bilinen en eski ürünleri ise mitolojik bağlamlı Yaratılış destanlarıdır. Yaratılış destanlarını kronolojik olarak Milattan önce Saka/İskit (Alp Er Tonga, Şu), Hun-Oğuz (Oğuz Kağan), Milattan sonra ise Atilla, Göktürk destanları, Uygur destanları ve Dede Korkut takip etmektedir. Bu destan metinlerinde Alpliğin yanı sıra Türklerin bilim, eğitim ve kültür hayatına dair önemli mit/hikâye/efsaneler yer almaktadır. Çocuk ve gençlik edebiyatının hedef kitlesi için kitaplar oluşturulurken destanların bilim, eğitim ve kültüre yönelik bu bilgi ve bulgularından yararlanmak gerekmektedir. Örneğin Oğuz Kağan Destanı işlenirken Oğuz'un kahramanlıklarında akıllı kullanmanın ve bilginin önemine vurgu yapılmalı, ilk çağlarda atalarının suyun kaldırma gücünden nasıl yararlandıkları, tekerlekli aracın icadında nasıl rol aldıkları vb. bilimsel ağırlıklı konular işlenerek çocuk ve gençlerde bilimsel başarıya yönelik özgüven oluşturulmalıdır. Bu çalışmada bu tür konular bir tasnif içinde örneklerle ele alınıp işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü kültür, çocuk ve gençlik edebiyatı, kaynaklardan yararlanma.

Sözlü kültür ürünleri, mitolojik bulguların edebi metinler içinde yer almaya başladığı çok eski tarihlerden günümüze edebiyatın her alanında etkili olmuştur. Hatta kimi bilim adamlarına göre edebiyatların teşekkülünü sağlayan ilk ürünler, hece sayısı 3-5-7 heceden oluşan manzum edebi metinlerdir. Hece sayısı 7'yi geçmeyen bu mısraların mısra başı kafiye tekniğiyle ortaya konmuş olması da şiire akıcılık, kolaylık ve dil estetiği kazandırmıştır. Türklerin en eski sözlü kültür ürünleri olarak kabul edilen bu edebi metinlerin tarihi süreç içinde bilinen en eski ürünleri ise mitolojik bağlamlı Yaratılış destanlarıdır. Yaratılış destanlarını kronolojik olarak Milattan önce Saka/İskit (Alp Er Tonga, Şu), Hun-Oğuz (Oğuz Kağan), Milattan sonra ise Atilla, Göktürk destanları (Türeyiş/Bozkurt, Ergenekon), Uygur destanları(Türeyiş, Göç) ve Dede Korkut takip etmektedir. Bu destan metinlerinde Alpliğin yanı sıra bilim, eğitim ve kültür hayatına dair önemli mit/hikâye/efsaneler yer almaktadır. Birçoğu ayrı bir kitap bütünlüğünde işlenebilecek bu motif ve unsurlar, çocukların dünyasında, kültürlerinde yaşanmış olan tarihi, sosyal, bilimsel ve mitolojik değerleri tanımaları adına yeni ufuklar açabileceği için çocuk edebiyatı bakımından çok önemlidir. Günümüzde çocukların, televizyon ve sinemalarda gösterilen mitolojik nitelikli ve özellikle de yaratılış mitlerinin kullanıldığı Avrupa, Amerika ya da Çin, Japon vb. yapımı film ve çizgi filmlere ilgisi dikkate alınır, çocuk edebiyatında içinde mitolojik unsur ve değerler taşıyan destanları değerlendirmenin önemi daha iyi görülecektir.

Çocuğun eğitimini amaçlayan ve hedef kitlesi çocuk olan çocuk edebiyatı ürünlerinin oluşturulmasına toplumların hangi dönemlerde başladığına dair somut bilgiler bulunmamaktadır. Fakat somut olan bir gerçek vardır ki; o da her dönemde toplumlar için çocuğun vazgeçil-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, yakici@gazi.edu.tr

mez bir unsur olduğudur. Bu durum ise budun bilim/toplum kültürü ya da halk kültürü içinde çocuğu ayrıcalıklı bir duruma getirmektedir (Yakıcı 2013: 265-266).

Sözlü kültür ürünlerinin çocuk ve gençlik edebiyatı için önemli bir yerinin olduğu belirgindir. Kimi çocuk ve gençlik edebiyatı yazar ve araştırmacılarına göre çocuk edebiyatı, “insanlığın var oluşuyla doğmuş, sözlü gelenekle ve özellikle masallarla çizgisini devam ettirmiş, yazılı edebiyata dönüşerek dünyanın edebiyata açılan çocuksu penceresi olmuştur. Yazılı çocuk edebiyatı özellikle sözlü çocuk kültüründen, halk edebiyatı türlerinden yararlanma yoluna gitmiştir.” (Şirin 1994: 17).

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yazan kimi yazar ve araştırmacılar, bu edebiyatta halk edebiyatı ürünlerinden yararlanmanın önemini şu cümlelerle ifade etmektedir:

Özellikle edebiyatımızda diğer dünya edebiyatları ile karşılaştırılamayacak kadar zengin bir halk edebiyatı ürünü bulunmaktadır. Bu aynı zamanda tür bakımından da başlı başına bir zenginlik ifade etmektedir. Bunların çocuklarımızın eğitiminde kullanılması konusuna ise günümüze kadar yeterli önem verilmemiştir. Öğretmenlerimizin, okullarımızın, eğitimcilerimizin ve yardımcı ders aracı hazırlayan uzmanların bu malzemeyi doğru ve etkili kullanmaları eğitimimizin kalitesinin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır. (Yalçın-Aytaş 2003: 53-54)

Halk edebiyatı ürünlerinden yararlanmanın çocuk edebiyatı için önemi belirgin olmasına rağmen, istisnalar hariç, günümüz çocuk ve gençlik edebiyatı kitaplarında bu konuya yeterince yer verilmediği, Türk destanlarından çok az yararlanıldığı görülmektedir. Hâlbuki destanlar “olağanüstü motifleriyle masalları andırırlar. Destandaki mantık ölçüsü bugünkü imkânların dışına çıkar. Destanda olağanüstü olaylardan başka dev, ejderha, cin, peri ve benzeri olağanüstü yaratıklar da vardır. Edebiyat ve sanat ürünlerinin henüz kollara ayrılmadığı çağların eserleri oldukları için destanlar, yapı bakımından karmaşık ve zengindirler. Bir destanda o ulusun insanlarıyla ilgili her şey bulunabilir.” (Akalin 1970: 42)

Destanlarda zaman zaman kimi ırk ya da ulusların yücelikleri, kimi kişilerin kahramanlıkları abartılı bir biçimde anlatılsa da “yiğitlik, güçlü ve sürekli aşk, acıma, yardımseverlik, yurt sevgisi, cesaret” gibi kavramlara/motiflere büyük ölçüde yer verildiği için bu tür eserlerin çocuklar için öneminin büyük olduğu belirgindir (Oğuzkan 2000: 69).

Çocuk ve gençlere yönelik şiirlerinin yanı sıra Dede Korkut Destanı’nın çocuk ve gençlik edebiyatına kazandırılmasında önemli bir yeri olan Orhan Şaik Gökyay, destanların çocuk ve gençlik edebiyatı bakımından önemine dair yayımlanan bir yazısında şu veciz cümlelere yer vermektedir:

“Destanlar bizi geçmişe götürüp geleceğe yollamakla kalmaz; dilimizi, inançlarımızı, geçmişe hasretimizi, geleceğe ait hayallerimizi, dileklerimiz tazeler, hayalimizi tembellikten, yirmi dört saate sığdırdığımız, basite indirdiğimiz yoksulluktan kurtarır, kahramanlıklarımızı tekrar hayata, bizim yaşadığımız günlere döndürürler. Hayata karşı, dosta düşmana karşı bize yeni güçler katarlar. Yaşlılarımızı gençleştirir, gençlerimize pehlivan kişiliği ve gücü verirler. Bu bakımdan destanlar, bir tılsım, bir sırdır.” (1987: 111)

Türk ve dünya çocuk ve gençlik edebiyatlarının sözel, yazınsal ve görsel olarak barındırdıkları ürünlerin başında epik destanlar gelmektedir. Mitolojiden izler taşıyan bu destanların Türklerin çocuk ve gençlik edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Zaten kimi edebiyat tarihçileri, Türk edebiyatını destanla başlatmaktadır (Atsız 1992: 31).

Destanların tarihî, sosyal, siyasal, kültürel ve dini bakımdan olduğu kadar eğitimsel yönüyle de birçok işlevinin bulunduğu bilinmektedir.

Kimi çocuk ve gençlik edebiyatı yazar ve araştırmacılarına göre destanlar; ait olduğu milletin davranış biçimlerini olduğu kadar ortak değerler sistemini ve toplumsal kurallarını da aktarmaktadırlar. Toplumlar destanlarla kahramanlar çevresinde güncelleştirilerek eğitilmekte, yönlendirilerek motive edilmektedir. Destanlar eğitimde edebi zevkin hissettirilmesi bakımından önemli metinlerdir. Destanlardaki kahramanlar kişilik gelişimi, kültürel kimlik oluşumu ve diğer sosyal normlar bakımından çocuk ve gençlere örnek olmaktadır. Destanlar yoluyla çocuk-

lar ve gençler kendi kültürlerine ait mitlerin doğuşunu, mitolojik öğelerin oluşma sebeplerini, mitolojik unsurların önemini fark etmektedir. Bütün bu eğitimsel işlevleri sebebiyle diğer edebi türlerle göre destanlar, milli benliğin, kültürel yaşantının, toplumun yaşam şeklinin ve ideallerinin, estetik zevklerinin aktarılması boyutunda daha fazla önem arz etmektedirler (İnce Yakar 2011: 20-21).

Kimi çocuk ve gençlik edebiyatı araştırmacı ve akademisyenleri, yalnızca yetişkin çocuklar ve gençler için (değil, okul öncesi çocukları için de) destanlardan gerekli seçimler yapılarak çocuk eğitiminde mutlaka yararlanılması gerektiğine dair görüş belirtmektedirler (Çakmak Güleç-Geçgel 2012: 78).

İslamiyet öncesi Türk destanları içinde hem içerik hem sosyal, siyasal, kültürel vb. alanlarda vermiş olduğu bilgi hem de toplumun geleceğe yönelik hedeflerini belirleyici olması bakımından Oğuz kağan Destanı çok önemlidir. Oğuz Kağan'ın doğuşu, çocukluğu, gençliği, bir gergedan öldürmesi, göğün ve yerin kızlarıyla evlenmesi, yer ve gök varlıklarının Oğuz'un oğlu olmaları, Oğuz'un aile düzeni, toplum düzeni vb. konularla elbette birçok dinî, sosyal, siyasal, kültürel olay ve bilgiye bünyesinde yer vermektedir. Fakat bizce bunlardan daha önemlisi, birçok ulus ya da milletin dünya üzerinde varlığından söz edilmediği Milattan önceki yıllarda yaşanan olayların meydana getirdiği bu destanda, bilim için önemli kabul edilebilecek keşif ve icatlara yer verilmiş olmasıdır (Yakıcı 2007: 328).

Bunlardan ilki **arabanın icadıdır**. Ateş, araba vb. insanlığın gelişmesine yardım etmiş unsurlarla araç ve gereçlerin icatları, bütün dünya mitolojilerinde en eski ve öz kalıntılar olarak kabul edilmişlerdir. Bu bakımdan Türklerin "Kanglı" boyu, tarih boyunca büyük bir şöhret yapmış ve Türk kavimleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Diğer mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de kelimelerle kavramlar arasında bazı benzeştirmeler yapılmıştır. "Kanglı", ilk bakışta "kağrı", yani kağrı arabasını andırmaktadır. Bu bakımdan Oğuz Kağan destanında kağrı arabasının icadından söz edilirken Kanglı boyu ile bir ilgi kurulmuştur.

Oğuz Kağan destanında bilim adına verilen ikinci önemli motif, geminin icadı, yani suyun kaldırma gücünün bulunuşudur. Çünkü Oğuz Han'ın bir bilgini Atıl/İtil/İdil (Volga) nehrini geçmek için asırlık ağaçların içini oyarak "Kıpçak", yani kayık yapmış, yaptığı bu su vasıtalarıyla Oğuz Han'ın orduları nehrin karşı tarafına geçerek düşmanı mağlup etmiş ve ganimetleri kolaylıkla nehrin karşısına taşıyabilmişlerdir. Bunun üzerine Oğuz, bu buluşu gerçekleştiren kişiye "içi oyulmuş ağaç" anlamına gelen "Kıpçak" adını vermiş, mucit Kıpçak Bey'in nesli de o günden itibaren Kıpçak boyu olarak anılmaya başlamıştır. Bu bölüm destanda şöyle anlatılmaktadır:

"Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa geldi. İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve:

"İtil'in suyunu nasıl geçeriz?" dedi.

Asker arasında iyi bir bey vardı. Onun adı Uluğ Ordu Bey idi. O akıllı bir erdi; gördü ki bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç var. O ağaçları kesti ve kestiği bu ağaçlara yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve:

"Sen burada bey ol; senin adın Kıpçak bey olsun" dedi." (Sakaoğlu-Duymaz 2002: 223).

Yine Oğuz Kağan destanında görülen "Karluk", "Kalaç" vb. adlarla verilen aklın ve bilimin kullanılması sonucunda elde edilen başarılarla yönelik birçok anlatı yer almaktadır (Yakıcı 2007: 329).

Milattan sonra özellikle Avrupa Hunlarının hüküm sürdüğü coğrafyalarda bir anlatı türü olarak doğup gelişen ikinci önemli Oğuz destanı Atilla'dır. Atilla destanına Almanlar başta olmak üzere kimi Avrupalı milletler tarafından çocuk ve gençlik edebiyatlarında yer verilmektedir. Atilla'nın Türklerin çocuk ve gençlere yönelik edebiyatlarında değerlendirilmesi Türk ve Avrupalı kimi ülkeler arasındaki dostluğun pekiştirilmesinde ve çocuk ve gençlerinin ortak kültürel geçmişlerini tanıma ve birbirlerine yakınlaşmalarında bir kazanım olacaktır. Çünkü Atilla, Türk kültürünün Batı'ya hediye ettiği bir kahramandır. Atilla, bir kahraman olarak Avrupalı halkların, özellikle Almanların destan kültürünü derinden etkilemiştir (Yakıcı 2009: 7).

Türklerde olduğu kadar Alman destan edebiyatında da önemli bir yeri olan Atilla, destan göre yiğitlerin babası, kavimlerin koruyucusudur. Almanların Nibelunglar Destanı'nda; "çok güçlü soyların efendisi Muncuk'un oğlu, İskit ve Cermen Krallıklarına tek başına egemen olan Hun Başbuğu" olarak kabul gören Atilla, Waltharius ve Hildebrand Destanlarında da aynı görkemli ve babacan tavrıyla yerini korumuştur (Helmut de Boor 1981: 13-15).

Almanlar ve kimi Avrupalı kavimler Atilla'yı, Dietriche ve Rabenschlacht Destanlarında da temiz ve ideal bir tip olarak görmektedir. Bu destanlarda Atilla, olumlu ve örnek olacak bir tarzda büyük ve kahraman hükümdarlara has vasıflara sahip babacan ve vefalı bir tiptir (Yakıcı 2009: 7).

Göktürk dönemi destanlarından Ergenekon'un Türklerin bilim ve kültür hayatında çok önemli bir yeri vardır. Günümüze kadar yaşayışını sürdüren "Nevruz" gibi bir sosyal olgunun temel doğuş efsanesini oluşturan bu destanda, Moğollar vb. kavimlerin, sihirbazların bir sihri olarak kabul ettikleri ateş içinde oynayarak demire istenilen şeklin verilebilmesi hadisesini Türkler, Şamanların dinî tesirinden soyutlamış, somut bir sanat dalına dönüştürmüştür. Diğer önemli sosyal ve kültürel olaylarla birlikte, göğü bakır, yeri demirleştiren Türklerin maden bilimine hizmetleri bu destanda açıkça görülmektedir (Ögel1993: 37).

İslâmiyet'ten önceki döneme ait Türk destanlarından biri de "Göç" destanıdır. Göç, mitolojik ve dinî olduğu kadar, sosyal, siyasal, kültürel alanlarda, zaman zaman da din ve medeniyet değiştirmelerinde önemli derecede etkili olmuş bir olgudur. Türklerin bugün atayurttan çok uzaklarda anayurtlar oluşturmalarının Göç destanıyla yakın bir ilgisinin bulunduğunu kabul görmektedir.

Bu destanda, hakanların ölümü, arka arkaya gelen felaketler, ülkenin yoksullaşması ve göç, ülkedeki bir kaya parçasının yabancılara verilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Bu kayanın verilmesini sağlayan ise Uygur hakanının Çinli bir kızla evlenme hevesidir. Göç hadisesine bu olaydan etkilenen insanlar açısından bakıldığında, kimi insan ve topluluklarda günümüzde de etkisini sürdüren şu düşünce ve inanışların öne çıktığı görülebilir:

Ülke yöneticileri, bir taş parçasını bile kendi çıkarları için başkalarına vermemelidir. Verdiği zaman ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik kriz başlar, ülke felakete sürüklenir.

Özellikle ülke yönetiminde yer alanların yabancı kızlarla (ya da erkeklerle) evlenmelerinde dikkatli olunmalıdır. Bu değişim çeşitli vesilelerle ülke insanını yoksulluklara, bölünmelere ve sonucunda felaketlere götürebilir (Yakıcı 2007: 330).

Çocuklarının eğitimi bakımından vazgeçilmez halk edebiyatı verilerinden biri de Dede Korkut'tur. Bu anlatılar "hem geleneksel kültürümüzün önemli bir hazinesi, hem de Türkçenin eşsiz bir kompozisyonudur. Bu kompozisyon içerisinde çocuklarımıza götürebileceğimiz birçok moral de yer almaktadır. Bunlar arasında iyilik, güzellik, doğruluk, dürüstlük gibi geleneksel erdemlerin yanında mücadele azmi, hayvan sevgisi ve tabiat duyarlılığı gibi çağdaş anlamda yorumlanabilecek başka yaklaşımlar da yer almaktadır. Bu nedenle günümüz açısından Dede Korkut'un çocuk ve gençlik edebiyatı örneği olarak yeniden ele alınıp yorumlanmasında büyük yarar vardır." (Cemiloğlu 2000: 581)

Mitolojik destan geleneğinin önemli bir halkasını oluşturan Dede Korkut Kitabı'nın çocuk ve gençlik edebiyatı içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu destanda yer alan bütün boy-lar farklı biçimlerde, farklı teknik ve yöntemlerle hedef kitleye uygun bir biçimde sunulabilir. Buna yönelik çalışmalara da zaman zaman rastlanmaktadır. Fakat bu çalışmalarda genellikle Bayındır Han'ın Oğuz Beylerini toplaması, Dirse Han'ın düşmanları tarafından tutsak edilmesi, Deli Dumrul'un Azrail'le yarışması, Bey Böğrek ile Banı Çiçek'in vuruşması, Selcen Hatun'un düşmanlarına karşı yiğitçe kılıç kullanması, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması vb. konulara kısmen yer verilmektedir. Halbuki burada yer alması gereken konuların başında bilimsel kahramanlıklar gelmelidir. Örneğin Dirse Han'ın Karısının yaptığı kahramanlık mutlaka ele alınıp işlenen konulardan biri olmalıdır. Selcen Hatun bir alptir, bir kahramandır, çünkü kılıcıyla savaşarak obasını ve kocasını düşman elinden kurtarmıştır. Ama Dirse Han'ın Karısı da bir alptir,

bir kahramandır, çünkü o da tıpla, sağlıkla ilgili bilim savaşı vererek oğlu Boğaç'ı ölümden kurtarmıştır. Bu konunun önemini Ali Yakıcı şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Anelik içgüdüğü ve dertlere çare bulmanın en güzel örneğini Dirse Han'ın eşi, babası tarafından avda vurulan oğlunun yarasını iyileştirip oğlunu yeniden hayata döndürürken vermiştir. Dirse Han'ın eşinin yanındaki kırk ince belli kız ise, aynı zamanda ilaç yapımında da hüneri olan iyi yetişmiş birer hemşire görünümündedir. Bu durum, Türk sosyal hayatında ilaç yapımı, hemşirelik ve hekimlik mesleğinin yüzyıllardır var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.” (2000: 354-355).

İyi yorumlanıp değerlendirildiği sürece Dede Korkut, çocuk ve gençlik edebiyatı için cevheri tükenmeyecek bir hazine niteliğindedir. Dede Korkut boylarından mevcutlar dışında yeni uzun ve kısa metrajlı filmler ve çizgi filmler ile roman, çizgi roman, masal, hikâye vb. türlerde yeni yeni ürünler elde edilebilir. Sunum tekniği ve gücüne bağlı olarak bu anlatılar, hem çocuk ve gençlerin dil ve üslupları bakımından etkili olur, hem de anlatıların olduğu dönemde Batı Türklerinin sosyal, siyasal, kültürel ve dini yaşantıları hakkında bilgilenmeleri açısından yeni kazanımlar elde etmelerini sağlayacaktır (Yakıcı 2007: 327)

SONUÇ

Destanların özellikle çocuk ve gençler için gizemli bir yönünün olduğu, araştırmacılar tarafından bir sır, bir tılsım olarak kabul edilen bu edebi metinlerin çocuk ve gençlere çözdürülmesinin yararlı olacağına dair ürettikleri düşünceler belirgindir. Bu bakımdan çocuk ve gençlik edebiyatının hedef kitlesi için kitaplar oluşturulurken destanların bilim, eğitim ve kültüre yönelik bu bilgi ve bulgularından yararlanmak gerekmektedir. Örneğin Oğuz Kağan Destanı işlenirken Oğuz'un kahramanlıklarında akıllı kullanmanın ve bilginin önemine vurgu yapılmalı, ilk çağlarda atalarının suyun kaldırma gücünden nasıl yararlandıkları, tekerlekli aracın icadında nasıl rol aldıkları vb. bilimsel ağırlıklı konular işlenerek çocuk ve gençlerde bilimsel başarıya yönelik özgüven oluşturulmalıdır.

Dede Korkut'a çocuk ve gençlik edebiyatında yer verilirken; çocukların zevk alacağı Deli Dumrul benzeri Alpliğin yanı sıra Dirse Hanın Karısının oğlu Boğaç'ı kurtarmak için tıp ve eczacılık biliminden nasıl yararlandığı, adeta birer doktorluk ve hemşirelik görevi üstlenen yanındaki genç kızlarla dağlardan çiçekler toplayıp yaraları iyileştirmek için nasıl merhem yaptıkları vb. bilim ağırlıklı eğitime yönelik konular öncelikli olarak ele alınmalı ve hedef kitlenin yaş grubuna uygun yöntem, teknik ve materyalle ilgisini çekecek biçimde işlenmelidir. Bu durum hem çocuk ya da gencin sağlıklı bir biçimde eğitilmesini sağlayacak hem de onun kendi kültürünü yakından tanımasına yardımcı olacaktır. Böylece, kendi kültürünün ilk metinlerinde Alpliğin yanı sıra bilim ve sanata dair çok güçlü bilgi ve bulguların varlığından haberdar olan çocuk ve gençte hem özgüven oluşacak hem de öncelikle ecdadına ve dolayısıyla insanlığa olan saygı ve sevgisi artacaktır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Lutfullah Sami (1970), *Edebiyatımızda Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Atsız, (1992), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: BaysanYayınları.
- Cemiloğlu, Mustafa (2000), “Çocuk Kitabı Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”, *1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Sedat Sever), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak Güleç, Havise-Geçgel, Hulusi (2012), *Çocuk Edebiyatı/Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gökay, Orhan Şaik (1987), “Destanlar Üzerine”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987/Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, (haz. Mustafa Ruhi Şirin), İstanbul: Gökyüzü Yayınları.

- İnce Yakar, Halide Gamze (2011), *Destanların Öğretiminde Film Kullanımının Ortaöğretim Türk Edebiyatı Derslerindeki Akademik Başarıya Etkisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Oğuzkan, A. Ferhan (2000), *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1993), *Türk Mitolojisi I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim- Duymaz, Ali (2002), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (1994), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Yakıcı, Ali (2013), “Köroğlu Anlatıları ve Bunların Masallaştırılarak Çocuk Edebiyatına Kazandırılması”, *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri/Saim Sakaoğlu Armağanı*, (Editör: Metin Ergun), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yakıcı, Ali (2009), *Ozan Dili Çevik Olur*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yakıcı, Ali (2007), “Halk Bilimi ve Edebiyatı Ürünlerinin Çocuk Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesine Etkisi”, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 2007 Özel Sayı*, (Editör: İsmet Çetin), Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayını.

KIRGIZ SÖZLÜ GELENEĞİNDE ÇOCUK FOLKLORU VE TABIŞMAKTAR (BİLMECELER)

Ergün KOCA*

Ayşen KOCA**

ÖZET

Kırgız Türkçesi, yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yaşatılmıştır. Bundan dolayıdır ki sözlü gelenek, farklı tür ve şekillerle meydana gelmiş eserlerde Kırgız halkının yaşamını en üst seviyede anlatabilme gücüne erişmiştir. Bu zengin sözlü geleneğin önemli bir bölümünü beşik ırları (ninniler), canılmaçtar (tekerlemeler), comoktor (masallar), oyun ırları (oyun tekerlemeleri), baldar ırları (çocuk şiirleri) ve tabışmaktar (bilmeceler) gibi türleri kapsayan “çocuk folkloru” ürünleri şekillendirir. İşte bildirimize konu olan tabışmaktar (bilmeceler), bu geleneğin geçmişten bugüne taşınan en eski ve güzel folklorik unsurlarından biridir.

Etimolojisi, Kırgız Türkçesindeki *tap-* (bul-) eylemine dayanan, çoğunlukla anonim olan bu çocuk folkloru türünün şekillenmesinde, ritmin ve musikinin yakalanmasında, çocuklar için ilgi çekici, gizemli bir söyleyiş kazanılmasında, ötmö manılar (mecazi kullanımlar), dize sonu uyaklanmalar, ses ve söz tekrarlari, edebi sanatların ve imgelerin kullanımı vb. öne çıkmaktadır.

Kırgızlar, özellikle çocukların sözcük hazinelerinin gelişmesinde, seslerin net olarak telaffuz edilip, akıcı ve hatasız konuşulmasında, dikkat ve hafıza gelişiminde, çocukların soru-cevap stratejileri kazanmalarında, sözcükler arası anlam ilişkilerini daha iyi kurmalarında, somut-soyut kavramları daha iyi tanımlarında ve tabiki eğlenerek, zevk alarak daha verimli zaman geçirmeleri, bu kazanımlara ulaşmaları adına tabışmaklardan (bilmecelerden) yararlanan önemli bir Türk soylu topluluktur. Bugün Kırgız Bilimler Akademisinde el yazma şekliyle 1927 yılından itibaren derlenmiş binlerce tabışmak bulunmaktadır. Anonim tabışmaklarla yetinmeyip heceli, uyaklı tabışmak şiirleri yazan şairlerden de bahsetmek mümkündür.

Biz bu makalemizde, Kırgız Türkçesinden seçtiğimiz örneklerden hareketle çocuk folklorunun en eski ve en etkili türlerinden biri olan tabışmakları / bilmeceleri hem leksikolojik bir öge, hem de toplumdan ve çevreden beslenerek ortaya çıkan ve gelişen anonim (daha çok) şiirin güzel bir örneği olarak inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler: tabışmaktar (bilmeceler), Kırgız sözlü geleneği, Kırgız çocuk folkloru, anonim şiir, bilmece çeşitleri vb.

I. GİRİŞ

Kırgız Türkçesi, yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yaşatılmıştır. Geçmişten bugüne dil varlığının saklanıp taşınmasında en büyük pay sözlü gelenek ürünlerine aittir. Bundan dolayıdır ki sözlü gelenek, farklı tür ve şekillerle meydana gelmiş eserlerde Kırgız halkının yaşamını en üst seviyede anlatabilme gücüne erişmiştir. Bu zengin sözlü geleneğin önemli bir bölümünü Kırgız Halk Edebiyatında “Balдар Folkloru / Çocuk Folkloru” adıyla ayrı bir başlık altında toplanan ve *beşik ırları* (ninniler), *canı törölgön naristelerge bağıştalgan alkoo*, *alkış cana batarlar*

* Doç. Dr., Zirve Üni., Eğitim Fak., Kızılhisar Kampüsü 27260 Gaziantep. e.koca06@gmail.com

** Doç. Dr., Zirve Üni., Eğitim Fak., Kızılhisar Kampüsü 27260 Gaziantep. aysen_koca71@hotmail.com

(yeni doğmuş bebeklere söylenen alkış ve kargışlar), *canılmaçtar* (tekerlemeler), *comoktor* (masallar), *epikalık çıkarmalar* (çocuklar için kahramanlık hikayeleri), *oyun ırları* (oyun tekerlemeleri), *baldar ırları* (çocuk şiirleri), *makal-lakaptar* (atasözü ve deyimler), *akıyne* (çocukların sözle atışmaları) ve *tabışmaktar* (bilmeceler) gibi birçok türü kapsayan ürünler şekillenir. Bu türler Kırgız halk bilimciler tarafından genellikle “*Caş baldarga arnalğan poetikalık çıkarmalar / Küçük çocuklara yönelik ürünler*”, “*Çondor tarabınan caralıp, baldardın çıkar-masına aylangan çıkarmalar / Büyükler tarafından oluşturulup çocuk folkloruna dönüşmüş ürünler*” ve “*Baldar Oyunları / Eğlendirici çocuk oyunları*” olmak üzere üç ana grupta toplanır (Akmataliyev, 2004:379-380). Bu grupta belirlenici esaslar olarak, türlerin birbiriyle yakınlığı, kullanılan dil, ilgili yaş grubu (örneğin bebekler için ninniler), türün poetik özellikleri, geçmişten bugüne gelişim süreci ve sonuçları, tematik ve içerik özellikleri, şekil özellikleri, kullanım maksadı, ortaya çıkış sebepleri vb. ifade edilebilir.

Kırgız çocuk folklorunda türlerin çeşitliliği ve zenginliği dikkate şayandır. Bu zenginliğin oluşmasında ve geçmişten bugüne taşınmasında Kırgızların gelenekçi bir topluluk olmaları, sözlü birikimlerinin güçlülüğünün yanı sıra hayatlarının her sahasında ve safhasında onları bir arada tutan kültür kazanımlarına verdikleri değer de yatar. Örneğin “çocuk” Kırgız halkının saadet anlayışının temelinde yatmaktadır. Çocuğun varlığı ya da yokluğu üzerine kurulan halk anlayışları vardır. “*Balaluu üy – bazar, balasız üy mazar / Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar*”, “*Balaluu üy – gülistön, balasız üy körüstön / Çocuklu ev gülistan, çocuksuz ev kabristan*”, “*Balaluu üy baktıluu üy / Çocuklu ev mutlu evdir*”, “*Balaluu üy – külkünün kutu, balasız üy – kubanıçtın cutu / Çocuklu ev neşe kutu, çocuksuz ev mutluluk kıtlığı*”, “*Balası cektun – ırısı cok / Çocuğu olmayanın rızıkı yok*”, “*Bala boor et menen ten / Çocuk bağı etidir*”, “*Bala adamdın kanatı / Çocuk insanoğlunun kanatıdır*” (İbragimov, 2005). gibi atasözleri bu manada çocuğa verilen değer, gösterge, aynı zamanda hayat tecrübelerinin yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu denli çocuğa önem verilince çocuğun bebekliğinden başlayarak ruhi, vicdani, ahlaki ve akli melekelerinin gelişmesinde, ulusal kahramanlarını tanıyıp, rol model olarak almasında, tarihini bilip öğrenmesinde, milli ve insani değerleri daha iyi kavramasında, aidiyet duygusunun oluşmasında, geçmişle köprü kurabilmesinde, muhakeme yeteneği kazanmasında, toplumla kaynaşmasında, hayatını çevreleyen varlıkları ve kavramları daha iyi tanımasında, ana dilini doğumundan itibaren seçkin örneklerle duyarak ve görerek öğrenmesinde ve benimsemesinde, anadilini en güzel şekilde ifade edebilmesinde, milli bilincinin artırılmasında vb. çocuk folkloru ürünleri didaktik yönüyle Kırgız toplumu için mükemmel bir araçtır. Bu anlayış hızla değişen dünyaya, yaşam koşullarına, bireyselleşmeye, zevklerin ve ihtiyaçların çok farklılaşmasına karşı bu ürünlerin hala kullanımda kalmasını da sağlamıştır.

Kırgız sözlü geleneğin en eski ve en geniş kullanım alanına sahip türlerinden biri olan *tabışmaktar* (bilmeceler), çocuk folklorunda “*baldar oyunları / eğlendirici çocuk oyunları*” grup başlığı altında “*söz menen koştuluuçu oyundor / söz destekli çocuk oyunları*” bölümüne dahil edilir. Görüldüğü üzere bilmeceler “eğlendirici oyun” olarak sınıflandırmaya dahil edilmektedir. Fakat bilmecelerin işlevsel, yapısal ve tematik özelliklerini inceleyince göreceğiz ki salt oyundan öte eğlendirici yönünün yardımıyla, nesiller arası kültür aktarımında, birçok kavramın öğretilmesinde, anadil sevgisi kazandırmada ve eğitiminde (sözcük telaffuzu, yeni sözcükleri öğretme, sözcük hazinesini geliştirme vb.), benzerlikleri ve zıtlıkları algılatmada, dilin ritmik ve estetik örnekleriyle tanıştırmada, yaratıcı düşünmeye sevk etmede, ses ve söz sanatlarına kulak ve göz aşinalığı kazandırmada, dolaylı anlatım farkındalığına ulaşmada, muhakeme yeteneği geliştirmede, soru üretip cevap bulmayı öğretmekle zihin cımnastığı yapmada, özgüven kazanmada, dikkat toparlamada, eleştirel düşünme becerisi kazandırmada, sözlü proplem çözme yeteneği geliştirmede, parçadan hareketle resmin tamamını görmeye vb. bilmeceler başvurulacak çok önemli bir araçtır.

Kırgız Türkçesinde, *tabışmaktar* (bilmeceler) sözünün etimolojisine baktığımızda *taP-* (bul-) eylem kökünden türetilip adlaştığını ve sözlü geleneğe girdiğini söyleyebiliriz. *taP-(i)şmak* şeklinde morfemlerine bölebileceğimiz bu sözcük yanılmadan, verilen benzetme ve betimlemelerden hareketle bilinmeyen bulmayı amaçlar. *taP-* (bul-) eylemini benzer kullanımlarıyla Dîvânü Lügati't- Türk'te görmekteyiz. Bu eylem kökünden türetilen “*tabuzg, tabuzgu*

(neng), tabuzguk, tabuzmak, tabzuq, tapuz, tapuzmak, tabızmak, tapzug, tapzuguk, tabızdı (Atalay 1972:111-113)” gibi birtakım sözcükler “bilmece, bilmece sormak, bilmece söylemek, halkın birbirini sınaması” gibi karşılıklarla Dîvân’da yer almaktadır. Kırgız toplumu Dîvân’da geçen sözcüğü bugüne *taP-(ı)ş-mak* olarak taşımıştır. Aynı zamanda Dîvân’daki bu örneklerden hareketle bilmecenin, XI. yüzyıl Türk topluluklarında eğlence vesilesi olarak kullanıldığı, ayrıca yalnız çocuklar için değil büyükler için de birbirini sınaama adına başvurulmuş bir yol olduğu kanaatine varmak mümkündür.

Kırgız halk bilimciler bilmecelerin doğuşunu tabu sözlere “tergöo sözdör” bağlamaktadır. İnsanların her şeyi alenen ifade edememe inancı, kültürü, kaygısı, korkusu, hassasiyeti vb. sosyal hayatlarında gizlice konuşma, şartlı konuşma “şarttuu sırduu til / şartlı, sırlı dil” ihtiyacı duymalarına meydan vermiştir. Bu yaklaşımın bilmece gibi benzetmeler yardımıyla gizli bir anlatım ortaya koyan türün şekillenmesinde ön ayak olduğu ifade edilir (Akmataliyev, 2004: 262-263).

Yine kuruluşu bakımından soru-cevap biçiminde meydana geldiğinden bilmece türü belirli bir dönemde insanların kurnazlığını, havsalasını sınaama ve zekasını artırma aracı olarak hizmet etmiştir. Bu özelliği sosyal şartlar değişse de bir yaşam rütüeli olarak yer bulmuş ve zamanla sahasını genişletmiş, kendine has özellikleriyle birlikte şekillenmiştir (İbraimov, 2002:6-7).

Kırgızlarda, 2152 bilmeceyi derleyerek en kapsamlı çalışmayı yapan K. İbraimov, bilmeceleri, “*Tabiat olaylarını, her türlü varlık ve (soyut, somut) kavramları gizli anlamlar yükleyerek niteleyen, cevap talep eden, kısa şiirsel eser* (İbraimov 2002:7).” olarak tanımlarken yine Kırgız sözlü gelenek ürünleri üzerine çalışan Bogdanova yazdığı Rusça eserinde bilmeceleri, “*Çevremizdeki olayların, nesnelerin, kavramların, eşyanın belirgin niteliklerini, özelliklerini, vasıflarını vb. belirterek, onlara gizli anlamlar yükleyerek anlatan sözlü gelenek ürünüdür* (Bogdanova, 1943:147-156).” şeklinde tanımlar. Bir başka tanım da şöyledir: “*Herhangi bir varlığı, eşyayı, olayı yada soyut kavramları, kendi adı ile söylemeden, onların en belirgin özelliklerini belirtip, adlarını başka birilerinin bulmasını talep eden, kısa ürünlerdir* (Şerişev, 1994:91)”. Çocuklar için hazırlanan “*Bul kim. Al emne / Bu kim? O ne?*” adlı ansiklopedide ise “*Bilmece demek, tabiatta bizim bilip-bilmediğimiz her türlü varlık, nesne, eşya, olay ve kavramların belirgin özelliklerini öne çıkararak söz ile resmedilişidir. Fakat bu resmediş meteforlarla, mecazi kullanımlarla, imgelerle sağlanan ve kapalı bir şekilde anlatımı esas alan bir resmediştir* (Asanov, 2004:293).” Kırgız Dilinin Açıklamalı Sözlüğünde ise “*Çözümünü bulma, cevabını düşünerek bulmak için oluşturulan, çoğunlukla şiir şeklinde kafiyeleşen kısa metin* (KTTS, 1969: 565).” olarak tanımlanır.

Yukarıdaki tanımlardan hareketle Kırgız halk bilimcilerinin, bilmecelerin özellikleri olarak, kısa ölçekli şiirsel bir tür olmalarını; insanın çevresini saran varlıkların, nesnelerin, eşyaların, tabiat olaylarının, soyut-somut kavramların adlarını gizleyerek (kapalı bir şekilde), verilen bazı belirgin özelliklerinden hareketle bilinmesini talep etmelerini; soru-cevap stratejisini önemle vurguladıklarını; kafiye kullanımını vb. öne çıkardıklarını görüyoruz.

Kırgızlar uzun kış gecelerinde eğlenceli aynı zamanda eğitici yönünü bilerek birbirlerini bilmecelerle sınamışlar, bileni ödüllendirmiş bilmeyeni uygun bir şekilde cezalandırmışlardır.

Halkın şekillendirip, geliştirip yaşamına dahil ettiği bilmeceler, Kırgızlar için binlerce yıllık örf-adetlerinin, dillerinin, kültürlerinin vb. yaşatılıp, taşınmasına, nesillerin geçmişiyle irtibatının sağlanmasına, çocukların ruhi, vicdani ve akli melekelerinin gelişmesine, yaratıcı güçlerinin harekete geçmesine, alıcı ve ifade edici bir dil edinimlerine, edebi ve estetik değerler kazanmalarına, birlikte eğlenceli ve kaliteli zaman geçirilmesine vesilesi olarak görülmektedir.

Kırgız nesillerinin kültürel devamlılığının sağlanmasında önemli bir rolü olan bu sözlü gelenek ürünlerinin her biri derlenmiş, toparlanmış toplumunun geçmişten bugüne taşıdığı bir zenginlik olarak kaynaklarda yerini almıştır. Bu zenginliklerin tüm yönleriyle bilimsel çalışma masasına yatırılması ve üzerinde çalışılması ve Türk Dünyasıyla tanıştırılması, farklılıklarının ve benzerliklerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Bu düşüncelerle, Kırgız çocuk folkloru ve bilmecelerine ilişkin bilgileri kısaca değerlendirdikten sonra Kırgız bilmecelerini *şekil, yapı, içerik* bakımından seçtiğimiz örneklerle inceleyeceğiz.

II. Kırgız Bilmecelerinin Şekil ve Yapı Özellikleri

II. 1. Genel Şekil Özellikleri

Kırgız bilmecelerini şekil bakımından mensur ve manzum tipleriyle görmek mümkündür. Ancak, masallar ve efsaneler içerisine serpiştirilmiş mensur bilmecelerden çok daha fazla manzum bilmeceler sözlü gelenekte yerini almıştır. Bu manzum örneklerde kusursuz bir şiirsel yapıdan bahsetmek de mümkündür. Dizi sonlarındaki ses benzerlikleri, kafiye düzeni, mecazi anlatımlar, metforlar, imgeler aliterasyon, asonans kullanımları, yinelemeler bilmecelerin şiirselliğini ortaya koymaktadır.

Taalaga taruu çaçtım, / Tarlaya darı saçtım
Tapıldap üygö kaçtım. / Patır patır eve kaçtım
Muzga buuday çaçtım, / Buza buğday saçtım
Burkurap üygö kaçtım. / Gürleyip eve kaçtım (camgır - yağmur)*

Yukarıdaki bilmece, yağmurun adını anmadan bazı niteliklerini metaforlar yardımıyla üstü kapalı bir şekilde tasvir ederek anlatmıştır. “*çaçtım / saçtım; üygö kaçtım / eve kaçtım*” ifadelerin tekrarlanarak kullanımı, yağmurla ilişkilendirme adına yansıma sözcük tercihi “*tar-pilda-* / yere hızla vurulan ayağın sesi, *burkulda / gürle-*”, “*taala / tarla, buuday / buğday ve taruu / darı*” gibi birbiriyle ilişkili sözcük seçimi, “*... çaçtım, ...ar üygö kaçtım*” sözcükleriyle oluşturulan dize sonu redif ve kafiye kullanımı, “a a a” yapısıyla kafiye düzeni vb. bilmeceye tam bir şiirsellik katmıştır.

Kafiye örgüsü olarak “a a”, “a a a a”, “a a b b”, “a b a b”, “a b b a” düzenleri de şiirsel bilmecelerde sıkça görülür. Örneğin aşağıdaki bilmecede “a b a b” biçimiyle çapraz bir kafiye örgüsü oluşturmuştur.

Belen belen belen at / Hazır hazır hazır at
Beli coor kürön at, / Beli yaralı kızıl at
Baskan izi barmaktay / Bıraktığı iz parmak izi
Bakırganı taylaytay. / Bağırması taylak gibi (mıltık-tüfek)

Kırgız bilmecelerinin dikkat çeken bir diğer şekil özelliği ise kullanılan sözcükleri ortak gibi görünen, birbirine çok çok benzeyen ancak cevapları farklı olan, varyantlı kullanımların sıklığıdır.

Astı taş, üstü taş / Altı taş, üstü taş
Orta cerinde bışkan aş / Ortasında pişmiş aş. (örük, erik, kaysı ağacı)

Astı taş, üstü taş / Altı taş, üstü taş
Orta ceri çaşıl taş / Orta yeri yeşil taş (miste - fıstık)

Astı taş, üstü taş / Altı taş, üstü taş
Orta ceri calpak baş / Orta yeri yassı taş (taşbaka- kaplumbağa)

Yukarıdaki örneklere bakılınca *bışkan, çaşıl, calpak* sözcükleri dışında tamamen aynı sözcüklerin oluşturduğu fakat cevapları farklı dört bilmece görmekteyiz. Kullanılan bu üç farklı sözcük üç farklı bilmece oluşturmuş ve aynı zamanda cevaba çağrışım da sağlamıştır.

Kırgız Türkçesi’nde “*tildik kaytaloolor / dilsel yinelemeler*” denen kalıplaşmış ifadeler, sözlü geleneğin birçok türünde olduğu gibi bilmecelerin de sanatsal ve metinsel değerini artırmıştır. Sözcük yinelemeleri bilmecelerde ritim ve musiki oluşturarak, akılda kalıcılığı ve ilgiyi artırmaktadır. Örneğin:

Cıy-cıy kilem cıy kilem / Kat kat halı, kat halıyı

* Bildiride kullandığımız bilmece örnekleri, K. İbrahimov’un “Tabışmaktar, Şam Basması, Bişkek, 2002” adlı eserinden alınmıştır.

Cıya alvadım bir kilem / Toplayamadım bir halıyı
Tür-tür kilem, tür kilem / Çeşit çeşit halı, çeşit halı
Türö alvadım bir kilem / Katlayamadım halıyı (asman, cer / gök, yer)

Enesi **igri-buyru** / Anası eğri büğrü,
Balası **şeker-şerbet** / Yavrusu şeker şerbet. (cüzüm, üzüm)

Bir tek cevap isteyen bilmeceler olduğu gibi çok cevaplı bilmecelere de onlarca örnek göstermek mümkündür.

Karıp kalgan enesi bar / Yaşlanmış anası var
Mayda sarı balası bar / Küçük sarı çocuğu var
Calgız közdüü atası bar / Biricik gözlü atası var
Munu izdep tabınar / Bunu düşünüp bulunuz. (asman, cıldız, kün / gök, yıldız, güneş)

Yansımalar her dilin fonetik özelliklerine göre şekillenen çok özel bir sözcük türüdür. “*Tabiatla, çevreyle, hayvanlarla, doğa olaylarıyla iç içe yüzyıllarca yaşayan Kırgız halkının sözcük dağarcığında yansımalar çok önemli bir yer edinir* (Koca, 2011:15)”. İşte Kırgız bilmecelerinin şekillenmesinde çok dikkat çeken bir özellik de yansımaların yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Özellikle hayvan adları, bazı eşya adları, tabiat olayları vb. sorulurken yansıma sözcükler ön plandadır.

Tigi üydö da **tıp-tıp** / Diğer evde de tıp-tıp
Bul üygö da **tıp-tıp** / Bu evde de tıp-tıp. (tamçı- damla)

Kürküröyt da **şarkırayt** / Gürler de şarıldar,
Kümüş ıran taylağım / Gümüş renk taylağım
Küçün cetse baylağın / Gücünüz yetiyorsa bağlayın (darıya-nehir)

“**Guu**” dep kelip / “Guu” deyip gelir
“**Guu**” dep ketet / “Guu” deyip dider. (aarı-arı)

Ayakka ötöt **çay-çay** / O tarafa gider çay çay (testere sesi)
Bıyakka ötöt **çay-çay** / Bu tarafa gider çay çay
Munu tapkan kişiye / Bunu bilen kişiye
Cüz cıyırma **tay-tay** / Yüz yirmi tay-tay (tebrik nidası). (araa-testere)

Kırgız bilmecelerinde karşılaştırma yaparak cevabı bulma adına zıtlıklar, bazı edatlar ve olumlu-olumsuz ifadelerin birlikte kullanımı sıkça görülür.

Minsen-kanat / Binsen kanat
Çapsan-şamal / Vursan rüzgar
Anı sıylabagan / Ona değer vermeyen
Kişiler-caman / Kişiler kötü. (at)

Kanatı bar - kuş **emes** / Kanadı var – kuş değil
Suu түбүндө - taş **emes** / Suyun dibinde – taş değil. (balık)

Kulağı **bar**-başı **cok** / Kulağı var- başı yok
Kursağı bar- çaçı **cok** / Midesi var- saç ok. (kazan)

Suyuk **birok** suu **emes** / Sıvı fakat su değil
Ak, birok kar **emes** / Beyaz fakat kar değil. (süt)

Aristoteles bilmecelere “Güzel düzenlenmiş meteforlar.” olarak bakar. Gerçekten bilmecelere üstü kapalı anlatım kolaylığını, sorulan varlığın, eşyanın, kavram ve tabiat olaylarının belirgin özelliklerinin betimlenerek çağrıştırılmasını vb. sağlayan meteforlardır. Benzerlik amaçlı uzak yakın bağdaştırmalarla zihinde canlandırma yapılmakta ve cevap / cevaplar bulunmaktadır.

“Aalam appak kiyinet / Alem bembeyaz apak (bembeyaz) giyinir.” (kış)

“Cer astında catkan et / Yer altında yatan et.” (cılan-yılan)

“Menin tonum bar

Balka menen ursa da ayrılбайт,

Taş menen ursa da urulбайт. / Benim bir donum (elbisem) var, çekiç ile vursa da ayrılmaz, taş ile vurmak istese de vurulmaz.” (kölökö-gölge)

Yukarıdaki üç örneğe baktığımızda “kış” mevsiminin olmazsa olmazı kar ve ak renk ile, her tarafı karın kaplaması da giyinmek sözü ilişkilendirilmiş. Yılan anlatılırken toprak altında yuvalanmaları, canlı olmalarına gönderme kullanılan et benzetmesi cevaba yönlendirmiştir. Gölgenin, sahibinden ayrılmazlığı, vur- eylemi ile ve giysi sözü ile zihinlerde canlandırılmış. Balka (çekiç) ve taş gibi vurmaya, kırmaya yarayan eşyalar da ilgi kurmayı artırmıştır.

“Ar kaysı üydö belboo baylanıp kempir catat / Her evde beli bağlı bir ihtiyar yatar.” (şı-pırgı- süpürge). Bu örnekte de görüldüğü gibi cansız bir varlık, canlı varlık olan ihtiyara benzetilerek anlatılmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kırgız bilmecelerinde metafor dışında abartma sanatının örneklerini de görmekteyiz. Örneğin:

Toguz tabak et cedim / Dokuz tabak et yedim

Ecebine cetpedim / Hesabıma ulaşamadım

Karap turup aldıldım / Bakıp durup aldıldım

Kazınaga saldırdım / Hazineye koydurdum. (toguz korgool, mangala)

Kırgız bilmeceleri içerisinde tam bir soru cümlesi özelliği taşıyan örnekleri de görmek mümkündür. Bunların tek satırlık soru ve tek cevaplık mensur örnekleri olabildiği gibi iki ve üstü dizelerden de oluşan şiirsel örnekleri de olabilir.

“Suunun atası kim? / Suyun atası kim?” (bulak)

“Kötörömdünün kötörömdüsü kim? En tahammülkar kim? (el- halk)

Alatoonun boorunda / Aladağların böğründe

At oynotkon kim eken ? / At koşturan kim? (cılıkcı-seyis)

Yine hem nesir hem de nazım şekilleriyle örneklerini gördüğümüz ve Kırgız halk bilimcilerinin “tabışmak-maseleler / bilmece-meseleler” olarak adlandırdıkları ve dikkat geliştirmeye, düşünmeye, hızlı düşünüp cevap vermeye yönelik bilmece örnekleri de şekil olarak farklılık arzeder. Nesre örnek verelim:

“Enendin sindisinin cezdesinin balası kim bolot? / Annenin kız kardeşinin eniştesinin çocuğu kimdir? (özü-kendisi)

“Kırk tabak, kırk tabaktın ar kaysısında kırk kuyruktan, ar kuyrukta kırk bıçaktan. Kança bıçak bolot? / Kırk tabak, kırk tabağın her birinde kırık kuyruktan, her bir kuyrukta kırık bıçaktan, kaç bıçak olur?” (altmış dört min -altmışdört bin)

Nazma örnek verelim:

Top çımçık top çırpık / Kuşlar, çalı-çırpılar

Top çımçık top çırpıkka ekiden konso / Kuşlar çalılara ikişer konsa

Artıp kalat bir çırpık / Geriye bir çalı kalır

Top çımçık top çırpıkka birden konso / Kuşlar çalılara birer konsa

Artıp kalat bir çımçık / Geriye kalır bir kuş.

Kança çımçık? Kança çırpık? / Kaç tane kuş ve kaç tane çalı kalır? (dört çımçık, üç çırpık- dört kuş, üç çalı)

“Söz oyunu türündöğü esep tabışmaktar / Söz oyunu türündeki hesap bilmeceleri” olarak adlandırılan, sayılar kullanılarak oluşturulan, bilmecelerden de bahsetmek gerekir. Cevabıyla birlikte tam bir sözcük seçgisi olup, farkındalık sahibi insanların akıl yürüterek sonuca ulaşabileceği ahenkli örneklerdir.

Düynödö dört nerse çok / Dünyada dört şey yok.

- Tooktun kindigi çok / Tavuğun göbeği yok.

Denizdin kapkağı çok / Denizin kapağı yok.

Köprünün ceni çok / Köprünün kolu yok.
Asmandın tiröçü çok / Gökyüzünün desteği yok.

II.2. Manzum Bilmeceler

Kırgız manzum bilmeceleri 2, 3, 4 ve daha fazla dizeden oluşabilir. Özellikle *akınlar* / aşıklar arasındaki “*tabışmaktu ayıtıştar* / bilmeceli atışmalar” karşılıklı bilmecelerle uzayıp giden onlarca dizeyi kapsar.

II.2.a. İki dizeden oluşan bilmeceler: İki dizeden oluşan bilmecelerin kafiye düzeni genellikle “a a” şeklindedir..

Toodon top tüştü / Dağdan top düştü

Butu-kolu çok tüştü / Kolu başağı yok düştü. (möndür-dolu)

II.2.b. Üç dizeden oluşan bilmeceler: Üç dizeden oluşan bilmecelerin kafiye düzeni genellikle “a a x / x a a / a x a veya a a a” şeklindedir. Bazı örneklerle de serbest bir düzen vardır.

Toodan kelet, taştan kelet / Dağdan gelir, taştan gelir
Bir kuturgan aslan kelet / Bir kudurmuş aslan gelir
Munu coobun kim bilet? / Bunun cevabını kim bilir? (sel)

Ak taylak, kök taylak / Ak taylak , gök taylak,
Asmanga çıktı köp taylak / Gökyüzüne çıktı çok taylak,
Alalvadım birdi baylap / Alamadım birini bağlayıp. (bulut)

II.1.c. Dört dizeden oluşan bilmeceler: Dört dizeden oluşan bilmecelerin kafiye düzeni genellikle “a a a / a a b b / a b a b / a a b a veya a b b x” şeklindedir. Bazı örneklerle de serbest bir düzen vardır.

Ay-ayga bağışat / Ay aya bakar
Altın tabak kağışat / Altın tabak yarışır
Kün-küngö bağışat / Güneş güneşe bakar
Kümüş tabak kağışat / Gümüş tabak yarışır (kün kürkürö, çağılğan / güneş parlaması, şimşek çakması parlaması)

Bassa basat / Basarsa basar,
Catsa catat / Yatarsa yatar,
Kömsö kömülböyt / Gömerse gömülür,
Karangıda körülböyt / Karanlıkta görülmez. (kölögö-gölge)

Paydası köp cayı bar / Çok faydalı yönleri var
Özüncə çak boyu bar / Kendine has boyu var
Cayı-kışı taştabas / Yaz kış ayırmadan
Antara kiygen tonu bar / İç-diş çevrilmiş donu var. (koy-koyun)

II.1.d. Beş ve daha fazla dizeden oluşan bilmeceler: Beş ve üstü dizeden oluşan bilmecelerdir. Genellikle sabit bir kafiye düzeni yoktur. Ses ve söz tekrarları çokça görülür. Bu yönleriyle tekerlemelere benzetilebilir. Dize sayısının çokluğu, kafiye düzeninin dağınıklığı ritmini, musikisini, şiirselliğini bozamamıştır.

Uzargandan uzargan terek / Uzamış da uzamış kavak ağacı,
Şaktuu-putaktuu terek / Dallı budaklı kavak ağacı.
Başına çıkkın can çok / Başına kimse çıkmadı,
Başkasını bilveseñ da / Başkasını bilmesen de,
Şunu bilişñ kerek / Şunu bilmen lazım. (col-yol)

Başı bartmak / Başı ince
Uçu börtmök / Ucu şişik
Suuga salmak / Suyu barıkılır
Suurup almak / Sıyrıp alınır
Suusu tammak / Suyu damlar

Sumsayıp kalmak / Gururlanır kalır. (kaşık)

Şap şapıldak / Şap şap şapırtı,
Şap şapıldak üstüdö pış pışıldak / Şap şapırtı üstünde pış pışılta,
Pış pışıldak üstüdö kaynar bulak / Pış pışılta üstünde kaynayan pınar
Kaynar bulak üstüdö çiygen kamış / Kaynayan pınar üstünde yay gibi kamış
Çiygen kamış üstüdö tatır talaa / Yay gibi kamış üstünde ıssız bozkır
Tatır talaa üstüdö kara tokoy / Issız bozkır üstünde kara orman
Kara tokoy arası kara doñuz / Kara orman arası kara domuz. (ooz, murun, köz, kaş, peşene, çaç,
pit / ağız, burun, göz, kaş, alın, saç, bit)

Kırgız akınlarının arasındaki “*tabışmaktu aytıstar* / bilmeceli atışmalar” karşılıklı atışmalarla uzayıp giden onlarca dizeyi kapsayan bilmecelelerdir. Bu atışmalar tanınmış akınların atışmaları olduğu gibi bir masal edasıyla ne zaman yaşandığı bilinmeyen atışmalar da dilden dile yaşatılmış ve yazıya geçirilmiştir. Bu tür atışma bilmecelelerin çoğu “İlgeri ilgeri ... / Eski eski vakitlerde ...” masal girişi gibi nesir şeklinde başlar ve takiben manzum atışmalarla devam eder. Sözlü gelenekte Barpı’nın Eşmambet ve Cenicok ile atışmaları, Nurmoldo’nun atışmaları, Toktogul’un atışmaları, Talım kız ile Köböğ’ün atışması, Kazak akınlarıyla Kırgızların atışmaları (bkz. İbraimov, 2002:170-193) vb. bilinen örneklerdir.

II.3. Mensur Bilmeceleler: Bu tipteki bilmeceleler ya tek satırlık basit veya birleşik bir cümleden ibarettir ya da masal ve hikaye şeklindedir.

II.3.a. Cümle Şeklindeki Bilmeceleler: Bu tür bilmeceleler tek satırlık, kısa, basit ve birleşik yapı cümleden oluşur. Tek bir cümlede metefor kullanımı, üstü kapalı cevabı arama, cevabın belirgin özelliklerini verebilme gerçekten zordur. Ancak bilmecelelerin kısıllığına rağmen cevapların çok başarılı bir şekilde soruya gizlendiğini ve çağrışım uyandırarak meteforların cevaba yönlendirme yaptığını aşağıdaki örneklerden hareketle de söyleyebiliriz. Bilmeceyi daha ahenkli kılabilme adına kimi örneklerde seci kullanımı, kimi örneklerde aliterasyon, asonans, kimi örneklerde de zıtlıklar ve sözcük yinelemeleri dikkatleri çeker.

“Aalam appak kiyinet / Alem bembeyaz apak (bembeyaz) giyinir.” (kış)
“Top terek, top terekke su kerek / Birçok kavak, bu kavaklara su gerek.” (saç)
“Murun tuulup, kiyin kalgan emne / Önce doğup, sonra kalan nedir?” (kulak, müyüz – kulak, boynuz)
“Özü uzun kölögösü çok / Kendi uzun gölgesi yok .” (col-yol)
“Özü tok, kölögösü çok / Özü tok, gölgesi yok.” (köl-göl)
“Sarı toogum suuda oynoyt / Sarı tavuğum suda oynuyor.” (kün- güneş)
“Üy üstündö köp bermet / Evin üstünde birçok inci.” (cıldız – yıldız)
“Kök köynökkö gozo caydım / Mavi gömleğe pamuk yaydım.” (cıldız-yıldız)
“Sende bar, bende bar, büt aalamda bar / Sende var, bende var bütün alemde var.” (kündün carığı-güneşin ışığı)
“Beş balamdın boyu barabar emes / Beş çocuğumun boyu bir değil.” (beş mança-beş parmak)
“Koroo ak, koy kara / Ağıl ak, koyun kara (kagaz, cazu- kağıt, yazı)
“Bir palek, otuz andelek / Bir yaprak (kavun yaprağı), otuz kavun.” (ay, 30 kün- ay, 30 gün)

Bilmeceleler sözlü geleneğin en eski türlerinden biri olması yönüyle atasözleriyle benzerlikler gösterir. Her iki türün kısıllıkları, metafor kullanımındaki özgün örnekleri, mecazi kullanım sıklıkları, yinelemeler, seci, aliterasyon ve asonans kullanımındaki yakınlıkları, farkındalık yaratma ve eğitici yanlarının bulunması gibi özellikleri dikkatleri çeker. Ancak içerik bakımından bilmecelelerdeki konu genişliği atasözlerinde yoktur. Ayrıca bilmecelelerin nesir örneklerinden daha çok nazım örnekleri vardır. Örneğin, “Düynödö bal tattuu emes, can tattuu / Dünyada bal tatlı değil, can tatlıdır.” atasözü, “Düynödö emne tattuu? / Dünyada ne tatlıdır? (uyku, can)” soru cümlesi şekliyle bilmece olarak yerini almıştır. Hem atasözü hem de bilmece olarak kabul edilen kullanımları da görmek mümkündür. Örneğin;

“Tışı caltırak, içi kaltırak / Dışı parlak, güzel, içi karışık, karanlık” atasözü ikiyüzlü insanları anlatırken aynı sözlerle cevabı “elektrik lambası” olan bir bilmece meydana getirilmiştir.

II.3.b. Cümle Şeklindeki Bilmeceleler (Comok, Angeme Tabışmaktar): Kırgız bilme-

celerinin bazıları masallar ve hakl hikayeleri içinde kendi özelliklerini yitirmeden nesir olarak yer alırlar. Masallar, halk hikayeleri normal formatında başlar. Daha sonra bilmeceler dahil edilir.

Örneğin evlenmek isteyen gence kız ve ailesi tarafından sorulan bilmeceler vardır. Bilmeceye doğru cevap bulmak kızın gönlünü kazanmak demektir. İnsan hayatında önemli bir yeri olan evlilik kurumunun kurulmasında bilmeceyle karşı tarafı ölçme, toplumun bilmeceye verdiği değeri gösterir.

Masalın sürükleyici atmosferine zihinleri zorlayan, düşünmeye sevkeden, soru-cevap yoluyla dikkatleri çeken bilmecenin / bilmecelerin eklenmesi sıkça görülen bir uygulamadır. Örneğin, “Bir kız üç aşık / Bir kız üç aşık”, “Baarınan kaysısı çon / Hepsinden hangisi büyük”, “Akılduu kız / Akıllı kız”, “Süylöbös Han / Konuşmayan Han” gibi masallar içindeki mensur bilmeceleriyle ünlüdür. Örneğin;

...

Bir handın kızın dağı bir handın uulu almak bolot. Anan oyun künu toy beret. Düynö-tamaşanın baarın casayt. Er da sayıştırat töö da çeçtoret. Anan örgösün kötörüp, toydu taratıp cönötö turgan bolot kızdı. Oşondo kızdın atası oolugup ketip minday degen tabışmak aytat:

-On it, cıyırma karışkır, otuz colbors, kırk ayu, elüü ögüz, altmış arkandagan at, cetmiş üç buttagan at, seksen cumurtka, tokson torgoy. Uşul tabışmaktı tapsanar kızımdı algıla, tappasanar berbeym, - der.

Bul tabışmaktı eç kim taba albay, segiz at koştöp kişi aldırat. Kelgen kişi minday dep çeçken eken:

-On- it: on çaştığı bala, itçe ırkırşıp turbaybı. 20- karışkır: karışkırday tıtışıp, culkuşup turbaybı. 30- colbors: otuzunda colbortoy ele alduu-küçtüü bolot da. 40- ayu:kırkında kanday bolbosun bastap kalat go kişi. 50- ögüz: elüüsündö ögüzdöy cooş tartıp, munayıp kalat da. 60- arkandagan at: altmışka çıkkan-da attay bolup kalat da. 70- üç buttagan at: üç buttagan degen, üç buttap tuşap koygon attay bolalbay kalasın degeni. 80- cumurtka degeni: 80 degi kezde cumurtkaday çaykalıp kalbaybı. 90- torgoy degeni:torgoydoy ele sayrap kalbaybı.

Oşentip kızın bergem eken.

Bir hanın kızını diğer bir han oğluna almak ister. Otuz gün herkese açık şölen düzenler. Her türlü eğlencenin, oyunun, yarışın olduğu şölen bitince kız alıp gitmek ister. Kız babası o zaman düşünüp-taşınp şöyle bir bilmece sorar:

“-On köpek, yirmi kurt, otuz kaplan, kırk ayı, elli öküz, altmış arkan ipiyle bağlı (köstekli) at, yetmiş üç çelimsiz, ayakları üstünde zor duran at, seksen yumurta, doksan tarla kuşu. İşte bu bilmeceyi bulursanız kızımı alınız, eğer bulamazsanız kızımı vermem.” Der.

Bu bilmeceyi hiç kimse bulamaz ve uzaklardan birçok kişi gelir. O gelen kişilerden biri, bilmecenin cevabını şöyle verir:

-On it: On yaşındaki çocuk, it gibi hırlaşıp durmaz mı? 20 kurt: Kurt gibi bölüp, parçalamaz mı? 30 kaplan: Otuz yaşında kaplan gibi korkusuz ve güçlü olur. 40 ayı: Kırkında insan ayı gibi gösterişli ve biraz da hantal olmaz mı? 50 öküz: Ellisinde öküz gibi sakın hareket edip, yavaşlayıp, mülayim olur. 60 köstekli at: Altmışa çıkınca köstekli at gibi kalır. 70 üç yaşlı at: yetmiş yaşında çelimsiz, ayakları üstünde zor duran atlar gibi olursun. 80 yumurta: İnsan seksen yaşında yumurta gibi uzuvları kontrolsüz çalkalanıp, sallanıp, titreyip kalmaz mı? 90 tarla kuşu: O yaşta tarla kuşu gibi ötüp durmaz mı?

İşte o zaman, bilmece çözümlendiği zaman kızını verir.

III. Kırgız Bilmecelerinin İçerik Özellikleri

Yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar geçerliğine devam eden Kırgızların bilmecelerinin içerik bakımından (tematiklik prensip) incelediğimizde, yaşamlarının tamamına ilişkin unsurların bilmecelere yansıdığını görmekteyiz. Örneğin hayvancılık (malçılık) kaynaklı (inek, at, koyun, keçi, deve vb. hayvanlarla ilgili) çok sayıda bilmece vardır. Bu hayvanlar içinde özellikle at (at, cılkı, bee, tay, at koşumları, kımız vb.) göçebe yaşamın olmazsa olmazı olarak bilmecelerde halkın gözündeki değerine paralel onlarca örnekte kendini gösterir. Tabiatla iç içe yaşayan Kırgız halkı vahşi hayvanlarla mücadele içerisinde olmuş ve hem kendileri hem de

evcil hayvanları için korku sebebi olan karışkır-börü (kurt), ayu (ayı), colbors (kaplan), bürküt (kartal), tülkü (tilki), cılan (yılan) gibi hayvanlar metaforlar yardımıyla bilmeceelerde hep gündemde tutulmuştur.

Aynı zamanda yüzyıllarca avcı toplum olma özellikleriyle bugu-kiyik-elik (geyik türleri), koçkor (dağ keçisi), topoz (yak), kekilik (keklik), bödönö (bıldırcın) gibi av hayvanları, beslenme kaynağı olarak vazgeçilmezleri olmuş dolayısıyla da bilmeceelere konu olmuştur.

Kırgızlar alem, tabiat olayları, tabiatla gerçekleşen her türlü değişimler ve gelişmeleri görüp, gözlemleyip değerlendirmiş, zihin süzgecinden geçirmiş ve bu yaklaşımın sonucu olarak gökyüzündeki yıldızlar, ay ve güneş, yer, su, rüzgar, bulut, yağış, şimşek, aylar, günler, mevsimlerle ilgili birçok bilmece ortaya koymuştur.

Kıyası Kırgız bilmeceeleri, içerik olarak, alemden tabiat olaylarına; yer, su, deniz, derya, dağ, taştan ay, güneş, gökyüzüne; insanlardan, sosyal olaylardan evcil ve vahşi hayvanlara; böceklerden kuşlara; sebzelerden meyvelere; gündelik eşyalardan mesleki adlandırmalara; soyut-somut bir çok kavramdan dini terimlere kadar birçok konuyu kapsar. Bilmeceelerin bu denli geniş muhteva içermesi, sınıflandırma ve gruplama yaparken işi zorlaştırır da biz, Kırgız yazılı kaynaklarından tespit edebildiğimiz bilmeceeleri içerik özelliklerine göre beş ana ve yirmi alt başlık altında inceleyeceğiz (bkz. İbraimov, 2002):

III.1. Alem ve Tabiat Olayları (Aalam cana Caratılış Kubuluştarı):

Kırgızlar, Müslüman bir Türki topluluk olsalar da sosyal yaşamlarında hala İslam öncesi etkiyi görmek mümkündür. Örneğin, “Kök Tenir / Gök Tanrı” ve Şamanist inancından kalma kullanım ve inanışları öne çıkartabiliriz. Kırgızların, “Kök Tenirge / Gök Tanrıya; Töbösü açık kökkö / Tepesi açık göğe; Ay-cıldızlarga / Aya ve yıldızlara; Manas atanın arvahına / Manas atanın ruhuna; Baba dıykana / Çiftçilerin koruyucusuna vb. dua ettikleri, dilek ve övgüde bulundukları görülür (Koca-Koca, 2014:II.cilt,1654). Yine Şamanist inanca göre iyi ruhların bulunduğu, insanlara mutluluk ve huzur verecek varlıkların yaşam alanı gökyüzüdür. Gökyüzünün iyiliklerle dolu hâkimi Ülgen’in varlığı gökyüzünün ışıkları dünyaya olarak algılanmasının en önemli sebebidir. Dokuz yapraklı kutsal ağaç, Ter! Dokuz kuzuyu kestik, Ter! Yağmuru istiyoruz, Ter! Ürünü diliyoruz, Ter! Hayat selâmetli olsun, Ter!

Yukarıda verilen ve Kırgız Şamanlarına ait olan bir dua örneğinde geçen “ter” sözcüğü, “gökyüzü” anlamına gelmektedir. Şamanların ettikleri bu dua, gökyüzünün kutsal kabul edildiğinin bir göstergesidir. Duada göğe kurban kesildiği, yağmur istendiği, bol ürün dilendiği, selâmetli bir hayatın arzulandığı görülmektedir. Tabii ki bu istekler gökyüzünden değil, gökyüzünde yaşadığına inanılan tanrıdan istenmektedir. Dolayısıyla tanrı gökte olduğu için gökyüzü kutsal sayılmıştır denilebilir. Gök, arşı, ayı, güneşi, yıldızları içine alan geniş bir âlemdir (Ögel, C. II, 2002: 146).

Göçerliğin verdiği, tabiatla içli dışlı yaşam da Kırgızların tabiat olaylarına ve tabiatla hemdem oldukları her varlığa karşı farkındalıklarını artırmıştır.

Bilmeceelerde en geniş yelpazelerden birini bu grup oluşturur. Şimdi alt başlıklar halinde inceleyelim:

III.1. a. Yer-su, dağ-taş (Cer-su, too-taş): Konusu yer, su, bulak, göl, nehir, dağ suyu, dere vb. olan 48 bilmece derlenmiştir. “Su” hayatın vazgeçilmezi olunca örnekler daha çok “su” içeriklidir. Örneklersek;

Uzun sayda uy mööröyt / Uzun yatakta inek möler
Kısa sayda kız ıylayt / Kısa yatakta kız ağlar. (darıya-bulak, nehir-bulak)

❖
Özü tok, kölögösü çok / Özü tok, gölgesi yok. (köl-göl)

❖
Örtösön küyböyt / Yaksan yanmaz. (su)

❖

Şıldır-şıldır etkeni / Şırl-şırl edişi

Cılma kara gunanıñ / Rahvan yürüyüşlü kara gunanı (agındagı suu, akan su).

Tepseñ tervelip koyvoyt / Tekme atsan sallanır durur,

Ceyt-içet toyvoyt / Yer içet doymaz,

Munu tap, tappasañ bolvoyt / Bunu bul, bulmazsan olmaz. (cer, yeryüzü)

III.1. b. Gökyüzü (Asman): Gökyüzünü daha çekici hale getiren, insanların göğe karşı duydukları merakın artmasını sağlayan gök cisimleridir. Şamanistler sadece gökyüzüne ve gökyüzünde bulunan tanrılarına değil, aynı zamanda gökyüzünün görünür yüzüne de büyük bir tutkuyla bağlanmışlardır. Bu görünür yüzün en önemli öğeleri güneş, ay ve yıldızlardır. Güneşin parlaklığı ve hayat kaynağı oluşu, ayın ışığı, gökyüzünün süsleri olarak nitelendirebileceğimiz yıldızların gizemi, şimşek ve yıldırımın verdiği korkuyla karışık ürperti, gök kuşağının güzelliği, tüm gök cisimlerinin vatanı olan gökyüzünü daha ilgi çekici hale getirmiştir. Kırgızlarda tespitlerimize göre konusu gökyüzü, güneş, ay, yıldız, yeryüzü, güneşin doğuşu-batışı vb. olan yaklaşık 72 adet bilmece derlenmiştir. Örneklersek;

Ay talaaga ayran töktüm / Bozkıra ayran döktüm. (aydın carığı, ayın ışığı)

Dünyögö türkük bolgon eki terek / Dünyaya direk olan iki kavak ağacı

Biri altın, biri kumüş bolso kerek / Biri altın, biri gümüş olmalı. (ay, kün-ay, güneş)

Muzga buuday çaçtım / Buza buğday saçtım,

Burkurap üygö kaçtım / Ağlayarak eve kaçtım. (asman, cıldızdar - gökyüzü, yıldızlar)

Astı tahta, üstü tahta / Altı tahta, üstü tahta,

Ortodogu çaşıl pakta / Ortadaki yeşil pamuk. (asman, cer, eköönün ortosu-gökyüzü, yeryüzü ve ikisinin ortası)

Cılt etti-cılgaga tüştü / Aniden parıldayıp yere düştü

Kılt etti-kırdan aştı / Kırları birden aşiverdi. (kündün çıkışı-batışı, güneşin doğup batışı)

III.1. c. Tabiat Olayları (Caratılış Kubuluştarı): Göçebe bir toplum için tabiat her şeydir. Yaşam kaynağıdır. İlham kaynağıdır. Bazen fırtınalar, depremler, seller, şimşekler, yoğun yağışlar vb. korkutur; bazen ekilen ürünlere candır, berekettir yağın yağmur, kar. Şimşek yağmurun habercisi olarak müjdedir ama öbür taraftan ateşiyle yakıcıdır. Yani kısaca Kırgız halkı tabiatın ve tabiat olaylarının olumlu olumsuz tüm sonuçlarıyla tanışık bir toplumdur. Hal böyle olunca hava, yağmur, kar, dolu, sis, rüzgar, fırtına, ayaz, buz, bulut, toprak kayması, şimşek, gök gürültüsü gibi konulardan şekillenmiş yaklaşık 100 bilmece bu gün itibariyle derlenmiştir. Örneklersek;

Too boorunda kılıç carkıldayt / Dağın yamacında kılıç şakırdıyor. (çağılganın ogu, şimşek çakması)

Toodan kelet, taştan kelet / Dağdan geliyor, taştan geliyor,

Bir kuturgan aslan kelet / Bir kudurmuş aslan geliyor,

Munu coobun kim bilet? / Bunun cevabını kim biliyor? (sel)

Közgö körünböyt / Köze görünmez

İynige ilinbeyt / İğneye takılmaz. (şamal, rüzgar)

Otko küybös / Ateşte yanmaz

Suuga çökpös / Suyu batmaz. (muz, buz)

Butu cok, basat / Ayağı yok, basar

Kanatı cok, uçat. / Kanadı yok, uçar. (bulut)

Catıp catıp cazında iyinge kiret / Yatıp yatıp yaz gelince inine girer. (kar)

Bar dese bar emes / Var dese var değil
Cok dese cok emes / Yok dese yok değil. (aba, hava)

III.2. Hayvanlar Dünyası (Canibarlar Dünyası)

Genelde Türklerin özelde Kırgızların, en eski zamanlardan beri bozkırda yaşadıkları bilinmektedir. Bozkırdaki hayat tarzında hayvan şüphesiz en önemli ekonomik unsurdur. Aynı zamanda bozkırın coğrafya ve iklim şartları da hayvan besleyiciliğini gerekli kılmıştır. Hayvanların, göçerlikten bu güne Kırgızların ekonomisinde, günlük yaşayışında, mitolojisinde çok önemli bir yeri olduğu kesindir.

Kırgızların hayatındaki en önemli hayvan şüphesiz at olmuştur. Çünkü atı hala binek hayvanı olarak kullandıkları gibi etinden ve sütünden de faydalanmaktadırlar.

At dışında evcil hayvanlardan özellikle koyun, keçi, inek, manda, öküz, boğa, sığır, koç, kedi, köpek, buzağı, teve, oğlak, ördek, kaz, tavuk vb. ve yabani hayvanlardan aslan, kaplan, kurt, tilki, ayı, tavşan, geyik, kunduz vb. kuşlardan saksağan, kartal, karga, turna, keklik, bildir-cin vb. sinek ve böceklerden çekirge, karınca, kelebek, arı, bit, sivri sinek vb. yer altında, suda yaşayanlardan ya da sürüngenlerden sıçan, yılan, balık türleri, kurbağa, kamlumbağa, kirpi vb. bilmeceelerde yer almış, halkın yaşamında bir şekilde etkin olmuş hayvanlardır.

Kırgızların hala gayri resmi de olsa on iki hayvanlı takvimi kullandıklarını ve bu takvime göre tabiatın alabileceği düzeni yorumladıklarını düşünürsek hayvanlar aleminin ne denli yaşamın içinde olduğunu görürüz. Bu takvimde at, koyun, öküz, it gibi evcil hayvanlar dışında ejderha, maymun, yılan, tavşan, pars gibi çok farklı yabani hayvanlar da yer alır.

Bu grupta derlenmiş yaklaşık 500 bilmeceyi beş alt başlık altında örnekleyeceğiz.

III.2. a. Ev Hayvanları (Üy Aybandarı): Kırgızların en önemli geçim kaynaklarından birinin hala hayvancılık olduğunu düşünürsek, hayatlarını kolaylaştıran, yaşam kültürlerinin oluşmasında etkin olan bu hayvanların bilmece gibi hayat ve çevreden beslenen bir sözlü kültür ürününde sıkça kullanılması doğaldır. Örneklersek;

Minsen-kanat / Binsen kanat,
Çapsan-şamal / Vursan, depsen rüzgar,
Anı sıylabagan / Ona saygı duymayan
Kişiler caman / Kişiler kötü. (at)

Saaganda sütü bar / Sağsan sütü var,
Mingende küçü bar / Binsen gücü var. (bee, yavrulmuş at)

Bastek boyu bar / Yere yakın boyu var
Antara kiygeb tonu bar / Kürkü dışında donu var (koy-koyun)

Kaşgardan kelgen lök / Kaşgar'dan gelen tek hörgüçlü deve
İki közü kök / İki gözü gök (mışık-kedi)

Namazsız azan aytadu / Namazsız ezan okur
Bir tayfun eldin moldosu / Bir tayfun halkının mollası (koro, horoz)

Kırgız bilmecelerinde yalnız hayvanlar değil aynı zamanda hayvanların boynuzu, kaz ve tavuğun yumurtası, hayvanların boynundaki çan, atın tezeği, ineğin dili, ineğin derisi, atın ayakları, kulağı, kuyruğu, atın kaburgası, atın ve devenin izi, hayvan kanı vb. konularındaki örnekleri de bu başlığa dahil edebiliriz. Örneklersek;

Bir pıyalada eki başka suu turat / Bir kasede iki başka su bulunur. (cumurtka, yumurta)

El catsa da, Elebaydın eki uulu catpayt / Başkaları yatsa da, Elebay'ın iki oğlu yatmaz. (müyüz, boynuz)

Suuga kirse min / Suyu girse bin

Suudan çıksa bir / Sudan çıksa bir (attın kuyruğu, atın kuyruğu)

III.2. b. Yabani Hayvanlar (Capayı Aybanattar): Yabani hayatın tam içinde olan Kırgız halkı, yaşadığı coğrafyada bu hayvanlara hem avcılık (mergencilik, açıcılık) sebebiyle yakın olmuş hem de canlarını, mallarını koruma içgüdüsüyle onları tüm özellikleriyle tanıma gereği duymuştur. Bu yaklaşım bilmecelerde de kendini gösterir. Örneklesek;

Bir künü elden / Bir gün halktan
Bir künü cerden / Bir gün yerden (karışkır, kurt)

Apsaygan türü bar / Kılla kaplı türü var
Adam korkor ünü bar / Adamı korkutan sesi var. (ayu, ayı)

Aça tuyak tort kazık / Çatal tırnak dört kazık
Ötö kıyın cügüröt / Çok hızlı koşar (bugu, erkek geyik)

Akırın basbayt, tekirenin cazbayt / Yavaş yürümez, dörtlüye koşarken şaşmaz. (koyun, tavşan)

III.2.c. Kanathılar (Kanattuular): Evcilleştirilebilenden eti için avlanana, avcılıkta kullanılandan estetik güzellikleri için beslenene kadar birçok kanatlı hayvan bilmece içeriklerinde yer edinmiştir. Örneklesek;

Biyik cerde catagı / Yüksek yerde yatağı (yuvası)
Közüne topu kiybese / Gözüne takke giymese
Köböyöt eken çatagı / Çıkaraçağı sorun artar. (bükrüt, kartal)

Top-top top kamış / Top top kamış
Top kamış içinde Toktomuş / Top kamış içinde Toktamış. (bödönö, bıldırcın)

Özü kiçine çeñgeldey / Kendi küçüçük pençeli
Ünü sonun argendei / Sesi muhteşem müzik kutusu. (bulbul, bülbül)

III.2.d. Sinek, Karınca ve Diğer Böcekler (Çımın-Çirkey, Kurt- Kumurskalar): Sinek, sivrisinek, kurtçuklar, tırtıl, böcek, bit gibi çoğu zaman hayatı zorlaştırdığına inanılan hayvanlardan çalışkanlıklarıyla ünlü karınca ve arıya, kelebek gibi doğanın zarif böceğinden doğayı temizleyen gübre böceğine, toprağın hava almasını sağlayan solucandan sıçramasıyla ünlü çekirgeye kadar birçok tür bilmeceye konu olmuştur. Örneklesek;

Bir kuş bar / Bir kuş var
Dört ayağı, kuş kanatı / Dört ayağı kuş kanadı
Közünö körsö iler adamzatı / Gözüne görünse ilişir insanoğluna
Kolunda kıldan nazik karuusu bar / Elinde kıldan nazik silahı var
Oorutat tiyip ketse taştan katuu / Ağrıtır dokunsa taştan beter (çirkey, sivrisinek)

Coldo köçö kaynayt / Yolda cadde kaynıyor. (kumurska, karınca)

Başı attay / Başı at gibi
Kanadı kattay / Kanadı kat kat
Uçkanı kuştay / Uçuşu kuş gibi
Çökkönü Töödöy / Yatışı deve gibi. (çegirtke, çekirge)

Kiçinekey dıñıldak / Küçüçük canlı
Kişege tiyse çınırat / İnsana dokunsa bağırttırır. (aarı, arı)

III.2. e. Karada ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar ve Sürüngenler (Cer-Suuda Caşooçular): Yukarıda bahsi geçen hayvanlar dışında yılan, kurbağa, sıçan, kaplumbağa, balık türleri ve birçok sürüngenini içeren bilmeceler bu başlık altında toplanmıştır. Örneklesek;

Cer astında corgolok semiz / yer altında rahvan şişman. (çıçkan, sıçan)

Taalaga tayak gömdüm / Tarlaya sopa gömdüm. (cılan, yılan)

Kanatı bar, kuş emes / Kanadı var kuş değil
Su túbündö taş emes / Su dibinde taş değil (balık)

Astı-taş, üstü- taş / Altı taş , üstü taş
Orta ceri calpak taş / Ortası parlak taş. (taş baka, kaplumbağa)

III.3. Bitkiler Dünyası (Ösümdüktör Düynösü): Meyveli meyvesiz ağaçlar ve bitkileri kapsayan bu grup yabani ve tarımı yapılan bitkiler olarak ele alınacaktır. Arça (ardıç) gibi bugün hala kutsanmış özelliklerini yitirmemiş ağaçlardan, tarımı yapılan elma, armut, kavun, karpuz ve bir çok hububata kadar bitkiler bilmecelelere malzeme olmuştur.

Bu grupta derlenmiş yaklaşık 200 bilmeceyi iki alt başlık altında örnekleyeceğiz:

III. 3.a. Yabani Bitkiler, Ağaçlar (Capayı Ösümdüktör, Bak-Daraktar): Orman ve insanlığa sundukları Eski Türklerden bu yana kutsanmış, kült haline gelmiştir. Örneğin Ötüken ormanlarının (Ötüken Yıış) Göktürkler ve Uygurlarla birlikte dönemin diğer Türk toplulukları tarafından kutsal sayıldığını biliyoruz. Zamanla hayat koşulları ve dini inançları değişmesine rağmen pek çok ulus orman kültürünü yeni dinlerine de sokmuşlardır. Örneğin Kırgızlar için hala Alattoo / Aladağ dediğimiz dağlar bolluk ve bereketiyle halkın gözünde kutsaldır.

Orman denilince ilk akla gelen ağaç da yerin dibine dalan kökleri, göğe doğru dik bir biçimde yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle de eski çağlardan beri insanlığın dikkatini çekmiştir ve bu özellikleriyle kutsanmıştır. Kırgızlar yüzyıllarca sürdürdükleri göçer yaşamda ormanın onlara sunduğu ve yararlanabilecekleri ne varsa hayatlarına dahil etmişlerdir. Bilmecelelerde birbirinden farklı 25 farklı yabani bitkinin adının sorulması bu yaklaşımdan olsa gerek. Örneklersek;

Suu içün süybögön / Su içmeyi sevmeyen
Kuuragandı bilbegen / Kurumayı bilmeyen. (arça, ardıç)

Uzun uzun uzarat / Uzun uzun uzar
Başı muştumday balup kızarat / Başı yumruk gibi olup kızarır. (ışkın)

III. 3.b. Bahçe ve Tarlada Yetiştirilen Bitkiler (Ogorod cana Bakça Ösümdüktörü): Kırgızlar göçer kültürün sonucu yüksek rakımlarda yaşamayı çok severler. Kırgızistan topraklarının %65'ini Tanrı dağları kaplar. Rakım yüksekliği ve dağlık oranın fazlalığı tarımdan çok hayvancılığı öne çıkarmıştır. Buna rağmen Sovyet döneminde tarımdan anlayan toplumlarla olan yakın ilişkiler, toprak reformları, yerleşik hayatın gerekleri ve ihtiyaçları Kırgızları da zamanla devşirmiş tarımla hemdem kılmış ve tarım toplumunun en önemli geçim kaynağı olan sebze ve meyveleri hayatlarına dahil etmiştir. Dolayısıyla onlarca bilmece de yerlerini almışlardır.

İklimde de uygun elma, armut, üzüm, ceviz, erik, kaysı, dut, iğde gibi meyveler bolca yetişince bilmecelelerde de yoğunluk onlardadır. Örneklersek;

Astı taş, üstü taş / Altı taş, üstü taş,
Orto cerinde bışkan aş / Ortasında pişmiş aş. (örük, kaysı-erik)

Ar tarabı taş / Her tarafı taş,
Ortosunda bışkan aş / Ortasında pişmiş aş. (cangak, ceviz)

Enesi iğri-buyru / Anası eğri büğrü,
Balası şeker-şerbet / Yavrusu şeker şerbet. (cüzüm, üzüm)

Sebzelerin toprak altında mı yoksa üstünde mi yetiştiği, boyutları, ağırlıkları, renkleri, görünüşleri belirgin özellik olarak bilmecelelerde ipuçları olarak verilmiştir. Yine buğday, mısır, pirinç gibi en temel beslenme tahılları bilmecelelerde daha çok yer almışlardır. Örneklersek;

Boyu bir karış / Boyu bir karış
Sakalı min karış / Sakalı bin karış. (cügörü, mısır)

Seksen künü sabakta / Seksen gün hazırlıkta
Tokson künü tabakta / Doksan günü tabakta. (gürüş, pirinç)

Taalada kırk kız bar / Tarlada kırk kız var
Kırkı da içi cırık / Kırkınında içi yarık. (buuday, buğday)

III.4. İnsan (Adam): Kırgız bilmecelerinde insanla ilgili özellikle vücudun uzuvları, aile içi adlandırmalar, insan hayatının dönemleri, insanların yetenekleri, merakları, fiziksel ve ruhi bazı özellikleri, duygusal yaklaşımları, giyim-kuşamı vb. içerik olarak işlenmektedir. Özellikle baş, saç, göz, kaş, kirpik, burun, ağız, çene, dil, diş, kol, el, tırnak, ayak, bacak, dudak, sakal, bıyık gibi organları konu edinen yaklaşık 150 bilmece derlenmiştir (İbraimov, 2002:71-81). Örneklersek;

Eki suu bar / İki su var,
Birine biri koşulbayt / Biri birine karışmaz. (köz, göz)

Kara kıya üstündö kara tokoy / Kara yamaç üstünde kara orman. (çaç, saç)

Kıdırata taş koydum / Etrafına taş koydum
Kızıl öküz boş koydum / Kızıl öküzü (başı) boş koydum. (tiş,til-diş,dil)

İnsan hayatında bebeklikten çocukluğa, gençliğe ve ihtiyarlıkla birlikte ölüme uzanan dönemler vardır. Kırgızlar bilmecelerinde bebeklik dönemine ait meme emmeden beşiğe, evlendirme törenlerinden dönürleşmeye, kaynana kaynatadan gelin damata kadar birçok konuyu bilmecelelere taşımışlardır. Örneklersek;

Tabiyatta caralsa, en bir tattuu / Tabiatıta var olsa en tatlı şey
Tabiyattan cogolso , ötö açuu / Tabiatıta yok olsa en acı. (bala, bebek)

Cargan cıgaç, catkan koyun / Sağlam ağaç, yatan koyun
Eki köökör azığı, astındağı kazığı / Eki azık kabı, altında boru. (beşik, bala, emçek, şimek- beşik, bebek, meme, beşikteki bebeğin altındaki lazımlık borusu)

Kirgen iz bar / Girme izi var
Çıkkan iz cok / Çıkma izi yok. (mürzö, mezar)

III.5. Konuları Her Türlü Bilmeceler (Ar Kıl Tabışmaktar): Kırgızlarda yukarıdaki örnekleyerek incelediğimiz bilmeceler dışında daha yüzlerce bilmece vardır. Bunları genel bir grup olarak toparlayıp alt başlıklarla detaylayacağız. Giyim-kuşamdan etrafımızda var olan kullandığımız ya da kullanmadığımız tüm eşyalara, yemeklerden ulaşım araçlarına, mesleklerden yeteneklere, yerleşim yerlerinden bina içi adlandırmalara, at koşumlarından müzik aletlerine, eğitim öğretim araç gereçlerinden zaman, mevsim adlandırmalarına, dini terminolojiden sayılarla ilgili bilmelere kadar geniş bir yelpazeyi bu grup oluşturmaktadır. Yaklaşık bin bilmece bu ifade ettiğimiz alt başlıklarda derlenmiştir (İbraimov, 2002:87-155). Şimdi örnekleyerek bu grubu inceleyelim:

III.5.a. Kiyim-kuşam ve aksesuarlar (Kiyim-Keçeler, Koozduktar): Kırgızların kiyim kültürünü bilmecelerden takip etmek mümkündür. Modern yaşamın tüm toplumları geleneksel giyim-kuşamdan daha çok evrensel tarzı tercih etmeye adanmış olduğunu düşünürsek Kırgızların bilmecelerde geçen adlandırmalarının önemi daha da artacaktır. Örneklersek;

Butu cok, kolu bar / Ayağı yok kolu var
Başı cok, iyni bar / Başı yok, deliği var. (köynök, gömlek)

Erten menen tura kaldım / Sabah kalktım
Eki ayrılış colgo kire kaldım / İki ayrı yola giriverdim. (şım, pantolon)

Kiçinekey boyu bar / Küçücük boyu var
Keşeneden kuru bar / Keşeneden (kalın kumaş) kuşağı var. (şakek, yüzük)

III.5.b.Yiyecek, İçecekler (Tamak Aştar): Kırgızların yemek kültürünü bilmecelerde görmek mümkün. Türk dünyasının milli içeceği kabul edebileceğimiz kımızdan et ve et ürünle-

ri, süt ve süt ürünleri, un ve unlu mamüller, şeker, tuz gibi temel besinlere kadar Kırgız mutfağının ve damak tatının ürünlerini içerik olarak bilmecelerde buluruz. Örneklersek;

Saap alsa suu çıkart / Sağsa su çıkar.
İçip alsa meer kanat / İçse muhabbete kanar. (kımız)

Suyuk birok suu emes / Sıvı ama su değil.
Ak birok kar emes / Ak fakat kar değil . (süt)

Ak birok kar emes / Ak fakat kar değil .
Tattuu birok bal emes / Tatlı fakat bal değil. (şeker)

III.5.c. Ulaşım Araçları (Col Cürüü, Baylanış Karacattarı): Ulaşım araçları, çoğunlukla petrole bağımlı son yüzyılda yaşamlarına giren makineleri kapsar. Tren, otomobil, treleybüs, traktör, uçak, kamyon, buldozer gibi araçlar bilmece içeriklerinde geçer. Örneklersek;

Cürüp ketse zırıldayt / Hareket etse zırıldar
Cakın kalsa çarıldayt / Yakınlaşsa takırdar
Birinci baskan izinen / İlk bastığı izini
Ekinci colu canılbayt / İkinci defa şaşırmaz. (poez, tren)

Kuş desen kuş emes / Kuş desen, kuş değil
But desen but emes / Ayak desen ayak değil
Kuştay uçat / Kuş gibi uçar
Buttay cügüröt / Ayaklı gibi hareket eder. (samalyot, uçak)

Butu oorubayt, minse coorubayt / Ayağı ağrımaz, binse sırtı yağırılmaz. (avtomobil, otomobil)

III.5.d. Meslek ve El Sanatları (Kesip, Kol Önörcülük): Bilmecelere konu olan koyçu (koyun yetiştiricisi), malçı (mal bakan), temirçi (demir işleyen), köörükçü (körök çalıştıran), eerçi (eğer yapan usta), komuzçu (komuz yapan), mergençi (avcı), bürkütçü (kartalla avlanan), tündükçü (çadır / bozüy yapıp, kuran kişi), bilööçü (bileyci) gibi mesleklere baktığımızda Kırgız toplumunun kültürel altyapısını yansıttığını görürüz. Meslekler dışında demir işleme, ok ve yay üretme, kartal eğitme, seçkin ağaçlardan oyarak komuz denen müzik aletini yapma, yün işleme, deri işçiliği gibi yetenek gerektiren işlerde bilmecelerde yer almıştır. Örneklersek;

Ala toonun booruna / Aladağların yamaçlarında
At oynotkon kim eken? / At oynatan kimdir? (bürkütçü, kartalla avlanan)

Eki cıgaç түбүнөн / İki ağaç dibinden
Eptep algan kim eken? / Ölçüb biçip alan kim?
Calgız cıgaç түбүнөн / Yalnız ağaç dibinden
Carıp algan kim eken? / Yarıp, kesip alan kimdir? (eerçi, komuzçu-eğerci, komuzcu)

Toodon tokum ırgıttım / Dağdan süvari takını gönderdim. (bürküt saluu, kartalı avlanmaya göndermek)

Otto eriyt / Ateşte erir
Oyson oyulat / Oysan oyulur. (temir, demir)

III.5.e. Binalar, Yaşam Alanları, İş Sahaları ve Ahır, Ağıl, Kümes vb. (Turak-Cay, Tam Üy, Koroo Cay cene Carbalık Buyumdar): Çok geniş bir başlık altında çok sayıda bilmece derlenmiştir. Dubal (duvar), meş (soba), tegirmen (değirmen), dandır (tandır), kuduk (kuyu), koroo (ahır), eşik (kapı), sement (çimento), akitaş (kireç), monço (banyo), tok (elektrik), boz üy (çadır), boz üy tigüü (çadır kurma), çırak (mum), ot (ateş) gibi daha birçok unsuru bilmece içeriklerinde görmekteyiz. Örneklersek;

Toguz töögö cük kelse / Dokuz deve yük gelse
Toybody takır çöntöyüm / Bir türlü doymadı cebim. (tegirmen, değirmen)

“Thı” desem basbayt / Haydi desem yürümez
Soysom kanı çıkpayt / Kessem kanı çıkmaz. (dubal, duvar)

❖
Otko bıssa kak bolot / Ateşte bışşe sert olur
Dubalga sürsö ak bolot / Duvara süre ak olur. (akitaş, kireç)

❖
Atası balasın kötöröt / Babası yavrusunu kaldırır
Balası kalpagın kötöröt / Yavrusu kalpağını kaldırır. (boz üy, çadır)

❖
Karangı üydö sarı kız oturat / karanlık evde sarı kız oturur. (cırak, mum)

III.5.f. Ev eşyaları (Üy Buyumdarı): Gündelik hayatta her toplumda olduğu gibi Kırgız evlerinde de kullanılan çeşitli ev eşyaları, mutfak araç gereçleri, temizlik için kullanılan malzemeler yaşamın vazgeçilmezleridir. Saat, küzgu (ayna), tarak, samın (sabun), cuurkan (yorgan), şıprıgı (süpürge), stol (masa), sandık, töşök (döşek), kilem (kilim), şırdak (keçe kilim) gibi eşyaların yanısıra samoor (semaver), çaynek (çaydanlık), çını, piyale (fincan), kaşık, kazan, elek gibi mutfak araç gereçleri de bilmeceelerde görülür. Örneklersek;

Kündüz biy / Gündüz bey
Tündö kul / Gece kul. (cuurkan, yorgan)

❖
Altmış at / Atmış at
On eki kat / On iki kat
Künü tünü uktabay cat / Gece gündüz uyumadan yat. (saat)

❖
Sırtı sarı salamat / Dışı sarı ve huzurlu
İçi kızıl kıyamat / İçi kızıl kıyamet. (samoor, semaver)

III.5.g. At koşumları (At Cabtıktarı): Kırgızların atı hem binek hayvanı olarak hala kullandıklarını hem de etinden ve sütünden yararlandıklarını düşünürsek at koşumlarının ayrı bir başlık altında incelenmesinin gayet doğal olduğunu kabul edebiliriz. Eer (eğer), üzöngü (üzengi), cügön (gem), kömöldürük (eğer takımının aksamı, göğüslük), kişen (köstek), taka (nal) gibi koşum adları konu olarak işlenmiştir. Örneklersek;

Teptim terekke çıktım / Deptim kavağa çıktım. (üzöngü, üzengi)

❖
Tört ay, cıyırma tort cıldız / Dört ay yirmi dört yıldız (attın takası, miktarı- atın nalları ve nallar-daki çiviler)

III.5.h. Müzik Aletleri (Muzikalık Aspaptar): Kırgızlar özellikle “komuz” denen çoğunlukla erik veya kaysı ağacından yapılan üç telli çalgıyı yüzyıllardır milli bir zevkle, şölenlerinde, toylarında, özel günlerinde, kutlamalarında vb. kullanmışlar hala da kullanmaktadırlar. Bilmeceelerde komuz, ağız komuzu (ooz komuz), komuzun kılı, nota perdeleri vb. sıkça görülür. Bunlar dışında Türk Dünyasının önemli çalgıları dombura, dutar vb.; Ruslarla birlikte tanınan balalayka, gramafon, mandolin, piyano gibi enstrümanlar da bilmeceelere konu olmuştur. Örneklersek;

Kulağı bar kuyrugunun uçunda / Kulağı var kuyrugunun uçunda
Kursacı bar soorusunun tuşunda / Midesi var sağrısının yanında. (Komuz)

❖
Üç cigit carışat dangır colgo / Üç yiğit yarışır gürültülü yolda
On cigit kızmat kılat aran zorgo / On yiğit hizmet eder zorlukla. (komuzdun üç kılı, on mança-Komuzun üç teli ve on perdesi)

III.5.i. Eğitim-Öğretim Araç Gereçleri (Okuu-Bilim cana Aga Kerektüü Buyumdarı): Kitap (kitep), defter (depter), kalem (karandaş), tebeşir (bor), kağıt (kagaz), harfler (tamgalar), bilim, harita (karta), zil (konguroo) vb. sözcükleri bilmece içeriklerinde görürüz. Örneklersek;

Özü ak, sözü kara / Kendi ak, sözü kara. (kitep, kitap)

❖
Suusu bar, içüügö bolboyt / Suyu var içilmez,
Colu bar, cüröögö bolboyt / Yolu var yürünmez
Şaarı bar basuuga bolboyt / Şehri var girilmez. (karta, harita)

III.5.i. Vakit ve Mevsimler (Ubakıt, Mezgil): Dakika (minut), saat, gün (kün), gece (tün), tan, cuma (hafta), ay, yıl (cıl) gibi vakit ve kış, caz (ilkbahar), cay (yaz), küz (güz) gibi mevsim adları da bilmecelerde sıkça konu edilir. Vakit ve mevsim içerikli birden çok cevaplı bir çok bilmece de vardır. Örneklersek;

Aalam çaşıl kiyinet / Dünya yeşil giyinir,
Eldin baarı süyünöt / Halkın hepsi sevinir. (cay, yaz)

Bir darak bar / Bir ağaç var
On iki şağı bar / On iki dalı var
Otuz barkı bar / Otuz odası var
Bir cüzü ak, bir cüzü kara / Bir yüzü ak, bür yüzü kara
Biri kaçır, biri kubalar / Biri kaçır biri kovalar. (cıl, 12 ay, 30 kün, kün cana tün-yıl, 12 ay, 30 gün, gündüz ve gece)

III.5.j. Dini Adlandırmalar (Diniy Tüşünüktör): İslamiyetle birlikte bu dinin Kırgızların hayatına soktuğu din, namaz, farz (parz), bayram (ayt), oruç (orozo), molla (molodo), azrail (azireyli, can algıç), Kur'an, Zabur (Zebur), Tevrat (Toorat), İncil, şeytan gibi dini terminolojisinin bilmecelere konu olduğunu görüyoruz. Örneklerse;

Otuz took, beş ular / Otuz tavuk, beş sülün. (orozo, namaz- oruç, namaz)

Kasap kişi mal soyot, kan çıkarbay / Kasap mal kesiyor, kan çıkarmadan. (can algıç, Azrail)

III.5.k. Oyunlar (Oyon, Zooktor): Kırgızların geçmişten bugüne taşıdıkları çok güzel oyunları vardır. Bu oyunlardan ordo denilen aşık kemiğiyle oynanan oyun, kuklalar (kuurçaktar), kızak oyunları (çana), çömlek oyunu (ak çölmek) gibi oyunlar bilmecelerde konu edilmiştir. Bunlar dışında “Tokuz Korgool” denilen Türkiye’de “Mangala” olarak atlandırdığımız zeka ve strateji oyunu vardır ki bilmecelerde sıkça karşımıza çıkar. Örneğin;

Eki atası bar / İki babası var
On segiz enesi bar / On sekiz anası var
Bir cüz altmış eki balası bar / Yüz altmış iki çocuğu var. (tokuz korgool, mangala)

SONUÇ

Sonuç olarak, Kırgız sözlü geleneğinde önemli bir yeri olan Çocuk folkloru ve türleri bugün değişen dünya ve toplum yapılarına rağmen işlevlerini devam ettirmektedirler. Yazıya geçirilen çocuk folkloru ürünleri okul kitaplarında, dergilerde, gazetelerde, görsel medyada, animasyonlarda vb. muhataplarıyla buluşmaya devam etmektedir. Türk Dünyasının ortak hazinelerinden biri olan bu ürünlerin benzerlikleri ve farklılıkları ilmi ortamlarda tartışılmalı, paylaşımlar gerçekleştirilmelidir.

İşte, çok zengin bir içeriğe ve cümle, şiir ve hikaye olmak üzere şekil çeşitliliğine sahip Kırgız bilmecelerini inceleyip, sınıflandırırken aslında aynı başlıkların ve alt başlıkların Anadolu, Kafkas, Kuzey ya da Doğu Türk Dilleri içinde uygulanabilirliğini gördük.

Çalışmamız sonucunda gördük ki, Kırgız bilmeceleri insanları ruhi, ahlaki, zihni açıdan eğitme; hayata dair öğütlerde bulunma; tabiata, gökyüzüne, hayvan ve eşyalara, hayatın içinde var olan somut soyut kavamlara vb. farkındalık yaratma; düşünme ve eleştirme kabiliyeti kazandırma, edebi ve estetik değer kazandırma, özellikle çocukların algı gelişimini destekleme ve dil gelişimlerine katkıda bulunma gibi işlevler üstlenmektedir.

Ayrıca yıllarca bozkırın göçeri Kırgızların hayata, insana, dünyaya, yaşadıkları çevreye, canlılara, nesnelere vb. verdikleri değeri, bakış açılarını bilmecelerde tesbit edebiliriz.

KAYNAKÇA

Akmataliyev, Abdıldacan (2004), Kırgız Adabiyatının Tarihi: Folkloristika, Şam Basması, Bişkek.
Asanov, Üsön (2004), Bul Kim, Al Emne (Mektep Okuuçular Üçün Ensiklopediya), II. Tom, Bişkek.

- Atalay, Besim (1972), *Divânü Lügat-it-Türk* Dizini, TDK Yayınları, Ankara.
- Bogdanova, Maria (1943), *Kırgızkiy Folklor (Opıt Klassifikatsiya)*, Kırgız Uluttuk İlimder Akedemiyasının Manastanuu cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borborunun Kol Cazmalar Fon-dusu, Bişkek.
- Kayıpov, Süleyman (2005), *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi*, Kırgız Edebiyatı-I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kırgız Tilinin Tüshündürmö Sözdüğü / KTTS (1969), Mektep Basması, Frunze.
- Koca, Ergün (2011), *Türk ve Kırgız Dillerindeki Yansıma Sözcüklerin Karşılaştırılma Tipolojisi*, Atatürk-Alatoo Ün. Yayınları, Bişkek.
- Koca, Ergün-Koca Ayşen (2014), *Kırgız Türkçesi'ndeki Batalar (Dualar) ve Bataların Semantik Grupları*, *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Niğde Üniversitesi, 18-21 Mart Niğde.
- İbragimov, Magamet (2005), *Kırgız Makal-Ilakap, Uçkul Sözdörü*, Karabalta.
- İbraimov, Kuttugali (2002), *Tabışmaktar, Şam Basması*, Bişkek.
- Mukambaev, Ceenbek (1971), *Kırgız Elinin Tabışmaktarı, Canılmaçtarı, Kalptarı*, Frunze.
- Ögel, Bahattin (1993), *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öger, Adem (2011), *Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature an History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter, p.1530-1558, Turkey
- Şerişev, Ceenali (1994), *Kırgız Adabiyatı, Terminderdin Tüshündürmö Sözdüğü*, Bişkek.
- Tanayev, Törökul (1991), *Kırgız El Oozeki Çokarmacılığının Canırdık Bölünüşü*. Oş.
- Yudahin, Kostantin Kuzmiç (1998), *Kırgız Sözlüğü (Çev.: Abdullah Taymas)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

KIRGIZ ÇOCUK FOLKLORU VE BEŞİK IRLARI (NİNNİLER)

Ayşen KOCA*

Ergün KOCA**

ÖZET

Her bir halk edebiyatı ürünü var olma ve gelişme yolunda o halkın milli felsefesinin, coğrafi yerleşiminin, yaşam şartlarının, gelenek göreneklerinin ve medeniyetinin yansıtıcısıdır. Çocuk folkloru da sözlü halk edebiyatının yetiştirme yolu, genetiğini incelemenin önemli bir kaynağıdır. Bu ürünlerin her biri, uzunluğuna kısalığına, yansıttığı ifade farklılıklarına bakılmaksızın genel bir fikre ve felsefi bir sonuca sahiptir. Üstelik çocuk edebiyatının gelişmesinde sözlü geleneğin ve halk edebiyatı türlerinin önemli katkıları olmuştur

Bir çocuğun dünyaya gelmesiyle ferdiyetten içtimaiyete yükselen bir tavırla halk inanışları doğrultusunda gereken çeşitli geleneksel uygulamalar yapılır. Bu geleneksel uygulamaları yaparken insanın iç dünyasını yansıtan şiirler, deyişler meydana gelmiştir. Bunlardan biri de beşik ırları / ninnilerdir.

Sevgiyle atan anne kalbinin melodik ritimleridir ninniler. Çocuk ile anne arasındaki iletişimin estetik boyutu olan ninniler, çocuğun ana diliyle ilk karşılaşması, milli kültürüyle ilk tanışmasıdır. Bu bağlamda ninniler sadece bebekleri uyutmak için söylenmiş halk türküleri değil toplumun değer yargılarını gelecek nesillere aktaran kültürün temel yapı taşlarıdır.

Bir milletin etnografik, folklorik, yazılı edebi ürünlerinden faydalanarak, insanoğlunun dünyaya gelişinden ölümüne kadarki süreci değerlendirmek, sözlü ve yazılı edebiyatımızdaki etkilerini belirlemek, diğer halkların bu türdeki folklorik ürünleri ile değişik açılardan karşılaştırmak sözlü edebiyat birikimlerinin günümüze aktarılması, çocuk ve gençlik edebiyatı açısından bilimsel bir mesele olmakla beraber gelecek nesillerimiz için çok önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye dışındaki çocuk edebiyatları açısından konunun örnekleriyle incelenmesi, Türk dilli diğer halkların çocuk edebiyatı türlerinin araştırılması, analiz edilmesi dil, edebiyat, üslup, sosyoloji vb. alanlarda da yeni araştırmalar yapılmasında öncülülük edecektir.

Bu bildiride Kırgız Çocuk folkloru ana hatlarıyla değerlendirilip beşik ırları/ninniler konularına, toplum hayatındaki rollerine göre değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: folklor, Kırgız çocuk folkloru, beşik ırkı, ninniler, ninni çeşitleri

Giriş

Milli ideolojimiz; hayat şartlarımızla, inanışlarımızla, örf-adetlerimizle, dinimizle yakından ilişkilidir. Yeni doğan her ferd bir şekilde milli ideolojisine, örf-adetlerine ait basamakları hayatının sonuna kadar geçmek durumundadır. Biz bu ritüellere günlük hayatta çok önem vermesek de felsefi olarak derin anlamlara sahiptirler. (Akmataliyev, 2001:97) Değişen hayat şartlarıyla beraber gelenek ve göreneklerimizde de değişimler olmuştur ancak çok önceden beri ananaye dönüşmüş kavramlar milletin zihninde yerini koruyarak varlıklarını sürdürülmüştür.

* Doç. Dr.; Zirve Üni., Eğitim Fak., Kızılhisar Kampüsü 27260 Gaziantep. aysen_koca71@hotmail.com

** Doç. Dr.; Zirve Üni., Eğitim Fak., Kızılhisar Kampüsü 27260 Gaziantep. e.koca06@gmail.com

Türk kültüründe önemli bir yeri olan ninnilerin asıl fonksiyonu çocukları eğitmektir. Ninniler çocukları uyutmak için değil, onları hayata uyandırmak, eğlendirmek, sevmek için söylenmiş şiirlerdir. Bir çocuğun dünyaya gelmesiyle ferdiyetten ictimaiyete yükselen bir tavırla halk inanışları doğrultusunda gereken çeşitli geleneksel uygulamalar yapılır. Bu geleneksel uygulamaları yaparken insanın iç dünyasını yansıtan şiirler, deyişler meydana gelmiştir. Bu şiirlerden biri de mensubu olduğu halkın her türlü felsefesinin taşıyıcısı olan ninnilerdir.

Ninnilerin Kırgız folkloru içindeki yeri ve önemi Kırgız milli ideolojisinin hayat damarlarından biri olmasından kaynaklanmaktadır. Kırgız milli ideolojisi ile bebekler ilk defa beşik ırlarıyla / ninnilerle tanışmakta ve değişen hayat şartlarına rağmen bu kültürün bir ferdi olduğu bilinci daha beşikteyken aşılansmaktadır.

Tüm Türk halklarında da olduğu gibi Kırgızlarda da hayat çocuk etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle çocuk ve çocukla ilgili unsurlar Kırgız edebiyatında çokça yer almaktadır. Özellikle ninniler, taşıdığı milli değerlerle farklı bir öneme sahiptir.

Dîvânü Lügat-it-Türk'te "balu balu" şeklinde yer alan (Atalay, 1972) Türkiye Türkçesindeki adıyla "ninni, beşik türküsü", Kırgız Türkçesinde "beşik ırı", Kazak Türkçesinde "besik jırı" Özbek Türkçesinde "alla", Azerbaycan Türkçesinde "layla", Uygur Türkçesinde "böşük elleyi, elley koşığı", Türkmen Türkçesinde "hüvdi", Kerkük Türkçesinde "leyle, layle", Altay Türklerinde "kabay kojon (beşik türküleri)", Kırım Türkçesinde "beşik yırı", Kumuk Türkçesinde "beşik yırı, kakak", Karakalpak Türkçesinde "besik cırı", Tatar Türkçesinde "bisek cırı", Başkurtçada "bişek yırı", Tuva Türkçesinde "öpey ırı", Çuvaş Türkçesinde "sıpka yurrisemi" olarak adlandırılmaktadır.

Nesiller arası kültürel devamlılığın sağlanmasında önemli rolü olan ninnilerin her birinde bir kültür öğretisi mevcuttur. Tarihimizden, gelenek ve göreneklerimizden beslenerek gelişen ninniler milli kimliğimizin en temel yapı taşlarıdır.

Kırgız Çocuk Folkloru

İnsanoğlunun hayat gayesi çocukla çok sıkı ilişki içindedir. Hayatımızın gayesi zamana ve şartlara göre değişse bile çocuklara bağlı olarak devam edegelmektedir. Çocuk sevgisi millettten millete değişse de çocukları iyi bir insan olarak yetiştirmek gibi ortak bir değere sahiptir. Çocuğa verilen değerden dolayı dünya milletlerinde hem milli hem de dini bir takım merasimler yapılmaktadır.

Kırgız halkının saadet anlayışının temelinde de çocuk yatmaktadır. Bu manada hayat tecrübelerinin yansıması olarak karşımıza çıkan Kırgız atasözleri Kırgız halkının bu konudaki felsefi derinliğini ortaya koymaktadır. "*Balahuu üy – bazar, balasız üy mazar / Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar*", "*Balahuu üy – gülüstön, balasız üy körüstön / Çocuklu ev gülistan, çocuksuz ev kabristan*", "*Balahuu üy baktıhuu üy / Çocuklu ev mutlu evdir*", "*Balahuu üy – külkünün kutu, balasız üy – kubanıçtın cutu / Çocuklu ev neşe kutu, çocuksuz ev mutluluk kıtlığı*", "*Balası cıktın – ırısı cık / Çocuğu olmayan rızkı yok*", "*Bala boor et menen ten / Çocuk bağı etidir*", "*Bala adamdın kanatı / Çocuk insanoğlunun kanatıdır*" (İbragimov, 2005) gibi atasözleri bunun delilidir.

Her aile çocuk sahibi olmak ister. Kırgız halkı gençlerini evlendirirken, geline hitaben "Eteğinden versin", "Önünü çocuk, arkasını mal mülk kaplasın", "Bahtın açılsın", gibi dualar eder.

Kırgız ve Kazak halkında kaynana gelininin hamile olduğunu öğrenince "töşök toy-döşek toy" adı verilen bir ziyafet verir. Yeni yapılmış döşeğe bozuk para ve kuş tüyleri koyar, yastığının altına da bıçak yerleştirerek çocuğun sağ salım dünyaya gelmesini diler.

Aileler çocuk sahibi olamayınca gerek dini gerekse ırım-cırım türünden çeşitli adetler yerine getirilir. Ataların ruhlarına Kur'an sureleri okunur, mezarlar ziyaret edilir, mukaddes yer ve sular için kurbanlar kesilir, Allah'a dua edilir.

Çocuksuzluk boşanma sebeplerinin başında gelmektedir. Çocuksuzluk ile ilgili olarak “Kısrak doğurmadıkça baytal* adı kalmaz”, “Doğurmayan kadından oğlaklı keçi yeğdir”, “Soy-suz kalacak yiğide kısr kadın denk gelir”, gibi ağır anlamları olan atasözleri kullanılır. Manas destanında yer alan;

Meyvesiz ağaç odundur,
Doğurmadıktan sonar,
Neyi onun kadındır.

....

Çocuksuz Cakıp adını aldın,
Yaşlandı Cakıp ihtiyar der,
Herkes sana işaret ederek,
Hanımı onun kısr der. (Karalayev, 1987: 345)

Kırgız halkının ırım-cırım ve kültlere daha çok bağlı oldukları dönemlerde, kısr kadınlar sosyal olaylara aktif katılamazlardı. Arka plana itilmiş durumdaydılar. Bulundukları çevrenin yaşlıları tarafından kargış-beddua-tersbata almak durumundaydılar. Kısr kadınlar çocuklu eve girdiklerinde çocuklara nazar değecek düşüncesiyle çocuklar saklanmıştı. Böyle bir mobbing altında “*öleyim desem can tatlı, gireyim dese yağız yer katı*” şeklinde ezilen kısr kadınlar için acıklı halk türküleri vücuda getirilmiştir.

Beşikte çocuk sallamayıp,
Izdırap çektim doğuramayıp,
Kundağa çocuk sarmayıp,
Kurudu canım, doğuramayıp,

İki kuzuyu yanıma alıp,
Koyun sürüsü gezmedim,
Erkek çocuğu yanıma alıp,
Düşünlere gitmedim. (Cusupov, 1997:IV.C., 509)

Kaderinde kısrılık olan veya erkek çocuğu olmayan kadınlar dölsüzlüğün esas suçlusu sayılarak bundan dolayı çok üzölmüşler çok çeşitli tedavi yollarına başvurmuşlardır. Bu yollar-
dan biri de arkaik olarak devam eden köçöt köçürtüü (fidan dikme) adetidir. (Akmataliyev, 2001:103)

Birçok kız çocuğu olsa bile devam etmekte olan erkek çocuk evlat edinme geleneği de erkek çocuklarına verilen önemin göstergesidir.

Çocuksuz kalmamak hem kadın hem de erkek için hayatın temel dayanak noktasıdır. Çocuksuzluk, çocuk sevgisi anonim halk edebiyatı ürünlerinden günümüz Kırgız Edebiyatı ürünlerine kadar yansımıştır. Cenicok’un “Balam Cok” adlı şiirinden, Arstanbek’in didaktik öğretilerine, Toktogul’dan, Tölögön Kasımbekov ve Çingiz Aytmatov’un eserlerine kadar pek çok kere yer almaktadır.

Çocuk folkloru sözlü halk edebiyatının yetişme yolu, genetiğini incelemenin önemli bir kaynağıdır. Her bir halk edebiyatı ürünü var olma ve gelişme yolunda o halkın milli felsefesinin, coğrafi yerleşiminin, yaşam şartlarının, gelenek ve göreneklerinin ve medeniyetinin yansıtıcısıdır. Uzunluğuna, kısalığına, yansıttığı, ifade farklılıklarına bakılmaksızın her biri genel bir fikre, felsefi bir sonuca sahiptir. Folklordaki zengin tasvirlerin, temaların, motiflerin, kolektif halk yazarlığının bir sonucu olduğunu söylesek yanlışmış olmayız.

Çocuk folkloru evde, okulda etnopedagojik, etnopsikolojik terbiye edici unsurların başında gelmektedir. Çocuk folklorunun tabii gelişimi ile çocukların edebi fikirlerinin gelişimi takip edilebilir. Çocuklar için yazılmış olan eserler; insan, yaşam, kainat, iş, tavır ve davranışlara yönelik fikirleri geliştirip, terbiyenin bütün elementlerini içermekte ve öğretmektedir.

Çocuk folkloru dünya edebiyatında da folklorun bir bölümü olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle her halk kendi folkloristikasında çocuklara yönelik eserlere özel ilgi duymakta, onu

* Baytal: İki yaşını doldurmuş dişi at.

genetik, metodolojik prensiplerine dayanarak araştırmaktadır. Kırgız çocuk folklorunu araştırmak sadece tarihi, folklorik planda değil, profesyonel çocuk edebiyatının teorisinin, tarihinin anlaşılmasında, karşılaştırma problemlerinin incelenmesinde de faydalı olacaktır. Bunun için halk pedagojisinin prensiplerini, milli gelenek- görenek mirasını, folklorunu öğrenmeden mak-sada ulaşmanın zor olacağı aşikardır.

Her milletin çocuk folkloru türleri ve terimleri kalıplaşmıştır. Kırgız çocuk folklorunda çocuklar için olan eserlerin repertuarı çok geniş ve çeşitlidir. Her bir türün çocukların tabiatına ve onların eser verme yetisine uygunluğu görülür. Çocuk eserlerinin her biri ya doğrudan çocuk tarafından ya da çocuğun işin içinde olmasıyla ifade edilmektedir.

Kırgız çocuk folkloru türlerinin Kırgız edebiyatında genellikle şu şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir.

1. Küçük çocuklara yönelik ürünler
 - a) Yeni doğmuş bebeklere söylenen alkış ve batarlar
 - b) Beşik ırları - aldehydar-ninniler
 - c) Nazlanma, nazlama oyun ırları
 - ç) Çocukların istenmeyen özelliklerini uzaklaştırma maksatlı söylenen ifadeler
 - d) Akıynek – atışma
 - e) Hayvanlara, tabiat olaylarına yönelik, çocukları hayallerini, dileklerini yansıtan ırlar
 - f) II. Dünya savaşı dönemindeki çocuk şiirleri
 - g) Genç oğlanların aşıklık ırları
2. Büyükler tarafından oluşturulup çocuk folkloruna dönüşen ürünler
 - a) Masallar
 - b) Atasözleri
 - c) Kalptar (çocuklar için söylenmiş abartılı şiirler)
 - d) Epik ürünler (çocuklara uygun epizotlar)
3. Çocuk oyunları
 - a) Sözlü oyunlar
 - b) Hareketli oyunlar (Akmataliyev, 2004:379-380)

Yukarıdaki gruptan da anlaşılacağı üzere Kırgız çocuk folkloru tür açısından oldukça zengindir. Her bir tür de kendi içinde zengin kültürel değerlere sahiptir.

Çocuk folklorunun en güzel örneklerinden biri de beşik ırlarıdır. Beşik ırları Kırgız çocuk folklorunda özel bir yere sahiptir. Kırgız anneler / nineler / ablalar kendi duygu ve düşüncelerini dile getirirken aynı zamanda Kırgız kültürünün değer yargılarını da çocuğuna aktarır. Doğum, düğün, ölüm, meslek seçimi, yemek, giyim kuşam, eğitim gibi halk kültürünün devamını sağlayan unsurlar ninniler sayesinde gelecek kuşaklara aktarılır.

Kırgız kültürünün belleği niteliindeki ninniler sayesinde Kırgız halkının sosyo-kültürel pek çok değeri yeni doğan her ferdin taze zihinlerine yerleştirilmektedir. Ninnilerden edindiklerini belli bir yaşa kadar zihinlerinde saklayan kırgız çocukları zamanı geldiğinde Kırgız kültür ortaklığının öznelerinden biri olmaktadır.

Kırgız Beşik ırları / Aldehydar / Ninniler

“Beşik ırını” Kırgız Türkçesinde “ninni” kavramına karşılığı olarak kullanılan terimdir. Annelerin veya abla, büyükanne, hala, teyze, gibi yakın akraba kadınların, süt çağındaki çocukları uyutmak üzere beşikte, salıngaçta, ayakta, veya kolda hafif hafif sallarken söyledikleri türküllere beşik ırını/ninni denilmektedir. Beşik ırlarının temel konusu bebeğe övgü, iyi dilekler olmasına rağmen ninni söyleyen kişi, o an içinde bulunduğu ruh haline göre, doğaçlama olarak her türlü konuyu ninni ile dile getirebilmektedir. Hastalıklar, gelin kaynana çatışmaları, koruyucu ruhlardan yardım isteme, uzaktaki yakınlarla özlem, hayat şartlarından şikayet gibi pek çok konu ninni mısralarına dökülebilmektedir. (Yıldız, 2007:173.)

Beşik ırları / ninniler çocuğun beşiğe yatırılmaya başlanmasından itibaren kullanılmaya başlar. Ninniler insanoğlunun yaratılışından beri şiirlerin temeli durumundadır. Ninnilerin

çocuğun psikolojisine, sağlığına, terbiyesine etkisi yadsınamaz. Ninniler sayesinde çocuk rahat uyumayı, sakinleşmeyi, telkini, başkalarını dinlemeyi, baş eğbilmeyi, gelecek yaşamıyla ilgili fikir alabilmeyi öğrenir. Beşik ırları geçmiş ve gelecek zamanla ilgili haber alabilmenin şartları oluşturur.

Aldey aldey ak böbök,
Ak beşikke cat böbök.
Kunan koydu soy böbök,
Kuyruguna toy böbök.
Aldey aldey böbögüm.

Aldey aldey ak böbök,
Aylanayın ay sarım,
Tuurduktan sapsarım,
Tülkü içiktin sülöösü,
Sulu kızdın küyöösü
Aldey aldey aldey. (Akmataliyev, 2004:384)

Ninniler çocukların yaş farklılıklarına göre oluşmuş, çocuk folklorunun eski bir formudur. Ninnilerde annenin çocuğuna olan merhameti, şefkati, iyi dilekleri yer almaktadır. Ninniler melodik ritimleri sayesinde çocuğun rahatça uyuma şartlarını hazırlar. Belli ölçülerde çocuğun müziğe olan bakış açısını uyandırıp estetik zevkini geliştirir. Ninnilerdeki her bir dörtlükten sonra “aldey aldey aldey böbögüm /ninni ninni ninni bebeğim” şeklindeki ritmik tekrarlar ninnilerin poetik ve emosyonel tesirini güçlendirir.

Ninniler halkın kolektif şuurundan ortaya çıkmış olup özel bir kişi tarafından söylenen derin felsefi manaları barındıran bir türdür. Ana-babanın evladyla ilgili geleceğe dair ümit ve dilekleri, fikirleri ninnilerde yansıtılır.

Aldey aldey kulunun,
Enen seni törögön,
Emgekçil uul bolot dep,
Ak beşikke bölögön.

Aldey aldey böbögüm,
Kolunan köörü tögülgön,
Usta bolgun böbögüm. (Akmataliyev, 2004:384)

Aldey aldey kulunum,
Ay zamanda tuuldun.
Şeker koşkon bulamık,
Sarı mayga cuurdum.

Aldey aldey kulunum,
Toru taydı atana,
Baktrayın kulunum.
Altından taka aldırıp,
Kaktrayın kulunum.
Han kızına cuuçuga,

Şaşıtrayın kulunum. (Akmataliyev, 2004:385) mısralarında ailenin hayat şartlarının iyi olduğu yansıtılmaktayken;

Iylaba balam ıylaba,
Ata-eneni kıynaba.
El cayloodan tüşö elek,
Arpa buuday bışa elek.

Kakıldabay uktaçı,
Uykum gelip çarçadım.
Bulamık casap bererge

Bolsoçu çım çım talkanım, (Akmataliyev, 2004:385) şeklindeki mısralarda yokluk içinde yaşayan bir aile manzarası dile getirilmektedir.

Kırgız halkı arasında ninnilerin yukarıdaki örneklerde olduğu gibi eski formları saklanmakla beraber değişen zamanla farklı konularda yeni ninniler de oluşmuştur.

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm,
İlimdin kenin izdegen
İlimpoz bolgun böbögüm.

İrdın kenin ırdagan,
İrdasa eli cırgagan,
İrçı bolgun böbögüm.
...Adamga tiyip paydası,

tabıp bolgun böbögüm. (Akmataliyev, 2004:385) örneğinde olduğu gibi halk için gerekli, yeni şartlarla uyumlu her türlü mesleğin sahibi olması dileğiyle ninniler söylenir.

Kırgız çocuk folklorunda beşik ırlarıyla ilgili önemli bir fark erkek ve kız çocuklarını beşiğe belerken farklı ninnilerin de söyleniyor olmasıdır. Erkek ve kız çocuklarının sosyal hayattaki roller farklıdır. Erkek çocukların, genelde Manas gibi hoşgörülü, akil Bakay ve Koşoy gibi gibi dahi birer bilge, Semetey ve Seytek gibi cesur birer yiğit olması istenirken; kız çocuklarının Kanikey gibi becerikli, Ayçürök gibi güzel ve akıllı, Kız Saykal ve Canıl Mırza gibi de yiğit olması temennilerinde bulunmuştur.

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm.
Baban ayköl Manastay,
Baatır bolgun, er bolgun,
Kabılan bolgun, şer bolgun!

veya;

Ata saltın ulantkan,
Ardaktap elin kubantkan,
Semetey, Seytek babanday,
Kızıl calın, çok bolgun,
Atılıp turgan ok bolgun. (Akmataliyev, 2004:386)

Kızlar için;

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm,
Kanikeydey uz bolgun,
Kalkın süvgön kız bolgun,
Enen senin uz bolgon,
Elin süygön kız bolgun. (Akmataliyev, 2004:386)

Şeklindeki ninniler erkek ve kız çocukları için ayrı ayrı söylenen ninnilerdendir. Kız ve erkek çocuk için ayrı ninniler olması Kırgız halkının çocuğa verdiği önemin bir göstergesi olmakla beraber daha beşikten itibaren kız ve erkek çocuklarının gelecekte sahip olmaları istenen tavır, tutum ve davranışların cinsiyet bilinciyle beraber verildiğinin de net göstergesidir. Konuyu erkek ve kız çocuklar için söylenen ninniler üzerinden biraz daha açalım.

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Babañ baatır Manaska
Akıl nasat kep aytkan,
Babañ Bakay, Koşoyloy,
Akılı tereñ köl bolgun,
Tügönbös kazına, ken bolgun! (Kayıpov, 2005 :218)

(Aldey aldey bebeğim, aldey, aldey bebeğim! Atan batır Manas'a, akıl, nasihat veren Bakay, Koşoy gibi akıllı derin göl ol. Bitmeyen hazine, maden ol.)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Akılı tereñ deñizdey,
Kemenger bolgun, keñ bolgun,
Bardık elge teñ bolgun,
Erdigi elde saktalğan,
Ene sütün aktağan,
Elini süygön er bolgun! (Kayıpov, 2005 :218)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Akıllı derin deniz gibi önder ol, yüce ol. Tüm halka eşit ol. Erliğini halk için saklayan, ana sütünü aklayan, halkını seven er ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Arbaşkan coo tuş kelse,
Coogo karşı attangan,
Ansayın küçöp taşığan,
Arkırap akkan dayraday,
Agını katuu sel bolgun,
Ata curt süygön er bolgun! (Kayıpov, 2005 :218)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Karşına düşman çıktığında düşmana karşı atlanan ol. O anda güçlenerek aşır taşan, gürüldeyerek akan nehir gibi çağlayan sel ol. Ata yurdunu seven er ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Ata saltın ulatkan,
Ardaktap elin kubantkan,
Semetey, Seytek babañday,
Kızıl calın cok bolgun,
Atılıp turgan ok bolgun!
Aldey, aldey böbögüm, (Kayıpov, 2005 :218)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Baba geleneğini sürdüren, halkını kutsal tutup güldüren Semetey, Seytek atan gibi kızıl yalazlı köz ol. Havada uçan ok ol!)

Aldey, aldey böbögüm!
Kuştar menen süylöşkön,
Kuştı taptap üyrötkön,
Münüşkör bolgun böbögüm!

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Kuşlar ile konuşan, kuş eğitip yetiştiren doğancıbaşı ol bebeğim!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Cılkyı menen süylöşkön
Cılkıını taptap üyrötkön,
Sayapker bolgun böbögüm! (Kayıpov, 2005 :218)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey, aldey bebeğim! Yılkı ile konuşan, yılkı eğitip yetiştiren at ustası ol bebeğim!) gibi erkek çocuklar için söylenen ninnilerde çocuğun akıllı, mesuliyet sahibi, vatansever, korkusuz, cesaretli, kararlı, tabiata duyarlı, hayvansever, örfünü bilen bir kişi olması dilenmekte, bahadır, tükenmez hazine, engin deniz, taşkın su, er, yiğit, uçan ok gibi olması beklenmekte bu hususlarda Manas destanının baş erkek kahramanlarından Manas, Semetey, Seytek, Bakay ve Koşoy'a benzemesi arzu edilmekte, doğancıbaşı ve at üstatlığı gibi geleneksel meslekler idealize edilmektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere erkek çocuğunun sahip olması istenilen tavır ve davranış biçimleri geleneksel Kırgız mentalitesiyle örtüşmektedir. Manas destanında da geçen “eline kerek bol-eline faydalı ol” batasıyla paralellik göstermektedir.

Kız çocukları için söylenen;
Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Kanyıkey senin tüp eneñ,
Ayçürök senin çoñ eneñ! (Kayıpov, 2005 :219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Kanyıkey senin yüce annen. Ayçürök senin büyük annen!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Ayköl baatır Manaska,
Ataylap arnap akkolpok,
Ok ötpös tikken Kanyıkey! (Kayıpov, 2005 :219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Heybetli batır Manas'a ok geçirmez ak kaftanı diken Kanyıkey gibi ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Kanyıkeydey uz bolgun,
Kalkın süygön kız bolgun!
Eneñ senin uz bolgon,
Elin süygön kız bolgun!

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Akılı mol aylaker,
Algan carı kemenger,
Ayaldan çıkkın uz bolgon,
Ayçüröktöy kız bolgun! (Kayıpov, 2005 :219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Akılı ile çareler bulan, bilgili, becerikli kadınlardan olan Ayçürök gibi bir kız ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Erender menen attangan,
Elin coodon saktagan
Elinde dañkı saktalğan,
Karaan Manas kıymbatı,
Karaça kandyın kız Saykal,
Kız Saykalday baatır bol! (Kayıpov, 2005 :219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Erenler ile atlanan, yurdunu düşmandan koruyan, halk içinde namı yayılan, heybetli Manas'ın değerlisi, Karaca hanın kızı Kız Saykal gibi batır ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!
Kıraandar menen attangan,
Kırgızdan uraan çakırgan,
Kılınga dañkı saktalğan,
Kastaşkan coosun baş kılğan,
Cañıl mırza eceñdey,
Calpı elin süygön baatır bol! (Kayıpov, 2005 :219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Çevik kuşlarla atlanan, Kırgız gibi nidâ salan, yüzyıllardır namı bulunan, Canıl Mırza ablan gibi halkını seven bahadır ol!)

Aldey aldey böbögüm,
Aldey aldey böbögüm!

Ak emgek menen camagın,
Alıska ketsin atagın! (Kayıpov, 2005:219)

(Aldey aldey bebeğim. Aldey aldey bebeğim! Helal emek ile yaşayasın, şöhretin uzaklara ulaşsın!) gibi ninnilerde; Manas destanının baş kahramanlarından halkın anası namıyla bilinen Kanikey, vatansever Ayçürök, kahraman Kız Saykal ve halk kahramanı Canıl Mırza gibi vatansever, yiğit, gözü kara, çevik, ve haram yemeyen biri olması istenerek tarihi ve kültürü ile gurur duyması beklenmekte; Manas destanında Manas'a ve çorolarına savaş kıyafetleri (akolpok) dikmesiyle öne çıkan Kanikey gibi iyi bir terzi olması istenmektedir.

Örneklerde görüldüğü üzere göçebe halk kültürünün izleri hem kız hem de erkek çocuk için söylenen ninnilerde ortak motif olarak yer almaktadır. Kız çocuklarının da en az erkek çocuğu kadar yiğit ve gözü kara olması beklenmekte. Bu yönde Manas destanındaki erkek ve kadın kahramanlar idealize edilmektedir. Göçebe halk kültürünün etkisini tasvip edilen terzilik, at ustası, doğancıbaşı gibi mesleklerde de görülebilmekteyiz.

Kırgız beşik ırları konu bakımından oldukça zengindir. Ninniler ömür boyu boz çadırlarda gün geçiren primitif Kırgız hayatından ilim, bilim ve teknolojik gelişmelerin ışığındaki Kırgız medeniyetine kadar her türlü bakış açısını kapsamaktadır.

Annenin vasıflarının da bir göstergesi olan beşik ırları bir gelenek şeklinde devam eder. Kız çocukları daha evcilik oynama çağından başlayarak çocuklarını ninnilerle beleyip uyuturlar. Oynadıkları bu oyun daha sonraki hayatlarında gerçeğe dönüşür.

İnsanoğlunun yaşamı bir döngü şeklinde devam eder gider. Çocuk doğar ve doğduğu günden itibaren dünyanın en güzel dilekleri onun için istenir. Daha sonra kendi çocuğu olur o da kendi çocuğu için aynı temennilerde bulunur. İnsanoğlunun bütün bu hayat döngüsü içindeki felsefesi, hayatının anlamı, tabiatla olan bağlantısı beşik ırlarında açık bir surette tasvir edilir.

Ninnilerde çocuğu uyutma süreciyle beraber sosyal hayattaki ilişkiler, hayaller ve umutlar da yansıtılır. Çocuğun doğumundan yaklaşık bir hafta sonra yapılan ve “Beşik toyu” adı verilen merasimde dualar eşliğinde beşiğe yatırılan bebeğin yanına kazma, kürek gibi günlük hayattaki çeşitli aletlerden yedisi koyularak şu ninni söylenir.

Ninni yavrum ninni,
Ak beşiğe yat uyu,
Beşiğin uygun olsun,
Anne-baban yerli olsun.
Analıdan nazlı ol,
Ömrün uzun olsun.
Yaylan güzel olsun.
Neslin çoğalsın,
Akrabaların kanat olsun,
Yedi müçöl yaşayasın,
Yolluk ızdırabını çekmeyesin,
Bilekliden güçlü olasın.
Bahadır olsan destekli ol,
Hepimize arka ol,
Ninni yavrum ninni,
Ak beşiğe yat uyu. (Cusupov, 1997: III. C., 515)

Aşağıdaki ninnide olduğu gibi, çocuğun rahat uyuması için onun tatlı bir bebek olduğu, anne ve babasının onun için devamlı çalıştığı da dile getirilir.

Ninni ninni yavrucuğum,
Ay zamanda doğdun.
Şekerli olan mamamı ,
Tereyağıyla yoğurdum.
Ninni yavrum Tölögön,
Anan seni doğurmuş,
Çalışkan oğlan olacak diye,
Ak beşiğe yatırmış. (Cusupov, 1997:IV.C., 416)

Bazı ninnilerde annenin dışarıdan meme dolusu süt getireceği, babanın avdan et getireceği dile getirilmekte iken bazı ninnilerde de zengin, fakir ayrımı açıkça dillendirilmektedir.

Ninni yavrum ninni,
Kötü zamanda doğdun
Zengin beylere hor oldu,
Senin akraba ve soyun. (Cusupov, 1997: IV.C., 416)

şeklindeki ninni örneğinde görüldüğü üzere, bebeğin dar zamanda doğduğuna vurgu yapılmakta ve onun geleceği için duyulan endişe dile getirilmektedir.

Ağlama yavrum ağlama,
Anne babanı zorlama,
Millet yayladan inmedi,
Daha arpa, buğday biçilmedi. (Cusupov, 1997: IV.C., 416)

şeklindeki bu ninni ise sosyal dengesizliği, daha beşikteki bebeğin dış dünyayla olan ilişkisini, karnı açılan bebeği uyutmadaki zorlukları edebi bir estetikle dile getirmektedir.

Beşik ırlarının poetik yönü de oldukça güçlüdür. Beşik ırlarının poetik farklılıklarını analiz edebilmek için tasvirlerdeki edebi sanatlara (teşbih, metafor, mübalağa vb.), söylemlerindeki edebi unsurlara (redif, kafiye, aliterasyon) ve leksik unsurlara bakılmalıdır. Bu özellikleri ile ninniler; ritim ve kafiye üzerine kurulmuş tekrar sanatıyla yoğrulmuş duygulu mısralar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Poetikanın temel elementi olarak görülen betimlemelerde edebi eserin konusu ile formu iç içedir. Beşik ırlarında betimlemeler somut olarak verilmektedir. Ninnilerde; hiç bir şeyi eksik olmayan, “kuday koydu soyup, kuyruguna toyup” veya anası “sarı mayga şeker koyup” yaptığı bulamığı yiyerek, rahat bir yaşam süren çocuğun tasviriyle beraber tersine “arpa buuday bışa elek, çım çım talkanı cok” ifadesindeki gibi hayatın azabına lanet okuyan biçarenin tasviri de canlanır.

Folklorik eserlerde teşbih en fazla kullanılan edebi sanattır. Örneğin;

Kızıl kalın cok bolgun,
Menin balam karday,
Sütkö salgan balday.
Koyonektin kolunday,
Kekiliktin butunday. (Akmataliyev, 2004: 387)

Beşik ırlarındaki “aldey, aldey, aldey”, “aldey, aldey ak bötöm”, “aldey, aldey kulum”, “ukta balam”, “uktay koy” gibi aliterasyonlu ve sinonim söylemler ninnilerin edebi yönünü kuvvetlendirmektedir.

Beşik ırlarının dili sade, yalın ve sempatiktir. Hangi şartta ve hangi çevrede oluştuğuna göre söylenir. Anne çocuğunu aya, güneşe bala benzetip, Manas, Semetey gibi bahadır olmasını dileyip, bazı hayvan isimleriyle adlandırır. Kartalım, ak kuşum, tavşanım, tayım, yavrum-eniğim diye seslenir. Anneler çocuklarını dünyadaki zengin, güzel, temiz nesnelere benzeterek kötülüklerden saklayıp onlara olan sevgilerini ve şefkatini beşik ırlarıyla gösterir. Beşik ırlarının adeta mitolojik gücüne inanır.

Folkloraki beşik ırları türü, çocuğun doğumuyla başlayan onunla birlikte yaşayan, dünyaya bakış açısı oluşturmada en birinci edebi azıktır. Bu sebeple folklor ile akınlar ve çocuk edebiyatı şairleri beşik ırı stilinde şiirler yazıp çocuklara iyi duygu ve düşüncelerini iletmekle beraber onların terbiyesine de katkıda bulunmaktadır.

SONUÇ

İnsanın karakterini en iyi bilen psikolog halktır. Halk, çocukların algılarını geliştirmek için kolaydan zora, basitten karmaşığa okumasını geliştirip, yoğurup durur. Ninniler de bu mekanizmanın en etkin ürünleridir.

Çocuk edebiyatıyla ilgili ürünler kaleme alınırken yüzyıllardan beri halkın zevkine uy-

gun üretilmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmış bir çok kültürel özelliği içinde barındıran halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılmalıdır.

Milletleri birbirinden ayıran milli kültür değerleridir. Bu kültürü oluşturan öğeler tahlil edildiğinde o ulusla ilgili kültürel keşifler ortaya çıkacaktır. Zengin bir halk kültüre sahip olan Kırgız halkının duygu dünyasındaki derinlik ve zenginlik, içtenlikle sergilenen sözlü kültür ürünlerinde belirgin olarak ortaya çıkar. Bu yansımaları Kırgız çocuk folklorunda/ ninnilerde açıkça görebiliriz.

Kırgız ninni metinlerine bakıldığında Kırgız milletin eğitime daha beşikteyken başladığı görülmektedir. Sade bir dille seçme kelimelerden oluşan ninniler, gayet arı ve duru söylemleriyle anadil eğitimine de yardımcı olmaktadır. Bu metinlerle çocuğa hayatın bütün yönleri tanıtılırken ileri derecede Kırgızca öğretimi de gerçekleştirilmektedir.

Ninniler çocukların sözcük dağarcığını zenginleştirmelerine, temel dil becerilerini geliştirmelerine, dili keşfetmelerine katkı sağlayan ürünlerdir.

Ninnilerle sağlanan kulak dolgunluğu ve dil egzersizleri çocukların akıcı konuşma becerisi kazanmalarında önemli işlev görebilir.

Çocuklar, ninnilerden aldıkları hazla ileri yaşlarda Kırgızca'nın diğer edebî alanlarına kendilerini hazırlamış olurlar.

Ninnilerle 0-6 yaş grubu çocukların eğitimi palanlanmakta daha küçük yaştan itibaren çocuklar hayata hazırlanmaktadır.

0-6 yaş grubu, yani okul öncesi eğitiminde çocuğa öğretilmesi gereken temel nesne ve kavramların; Kırgız kültüründe ninnilerle daha beşikte, birkaç aylıkken verilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Ninniler; zengin bilgi içerikleriyle, çocukların okul yaşamlarında karşılaşacakları derslerin temellerini de bünyesinde bulundurmaktadır.

Kırgız halkı kız çocuğuna kız, erkek çocuğuna erkek görevini daha beşikteyken yüklemiştir. Böylelikle çocuklar erkeklik ve dişilik bilincini daha beşikteyken almakta, hayatlarının sonraki dönemlerinde çocuk oyunları devreye girmekte ve çizgilerinden sapmadan devam ettirmektedirler.

Ninniler çocuklara karalılık ve azim yüklemektedir. Ninnilerle azimli, onurlu, bilgili, donanımlı, cesur, kararlı, vatanını ve milletini seven insan tipinin temelleri atılmaktadır.

Sevgi ve şefkat içerikli ninnilerle duygusal gelişim, dilek ve temmenni niteliğindeki ninnilerle sosyo-kültürel gelişim, dini nitelikteki ninnilerle ahlaki gelişim, övgü, yergi ve şikayet niteliğindeki ninnilerle eğitsel gelişim, çocuk özlemi, ayrılık ve hasret konulu ninniler kişilik gelişim sağlanabileceği görülmektedir.

Çocuk ufkunu ninniler sayesinde geliştirilmektedir. Kırgız halkının çok önemseydiği alplik ve bilgeliğin temelleri de bu sayede atılmaktadır.

KAYNAKÇA

Atalay, Besim (1972), Dîvânü Lûgat-it-Türk Dizini, TDK Yayınları, Ankara.

Akmataliyev, Abdıldacan (2001), Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar, A.K.M. Yayınları, Ankara.

Akmataliyev, Abdıldacan (2004), Kırgız Adabiyatının Tarihi: Folkloristika, Şam Basması, Bişkek.

Cusupov, Keneş (1997), Kırgızdar, III-Tom, Bişkek.

Cusupov, Keneş (1997), Kırgızdar, IIV-Tom, Bişkek.

Karalayeve, Sayakbay (1987), Semetey I. Tom, Frunze.

Kayıpov, Süleyman (2005), Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi, Kırgız Edebiyatı-I,
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Şerişev, Ceenalı (1994), Kırgız Adabiyatı, Terminderdin Tüşündürmö Sözdüğü, Bişkek.
Yıldız, Naciye (2007), Kırgız Halk Edebiyatı 1, Alp Yayınevi, Ankara.

ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN *SON ADA’NIN ÇOCUKLARI* HİKÂYESİNDEKİ ÇOCUK, TOPLUM VE ÇEVRE İLİŞKİLERİNE EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Süreyya DOĞAN*

ÖZET

Zülfü Livaneli’nin *Son Ada’nın Çocukları* adlı hikâyesi, tüm canlıların yaşamının günümüzde tehdit altında olduğu gerçeğini dile getiren eserlerden birisidir. İnsan ve doğanın bir bütün olduğu düşüncesini çocuklara anlatabilmeyi amaçlayan bu eser ve bu eserdeki çevreye yaklaşım çocuklarda çevre bilincinin oluşturulması noktasında oldukça önemlidir.

“Son Ada” bir yeryüzü cennetidir. Başkanın gelmesiyle bu yeryüzü cenneti cehenneme dönüşür. Başkan, ada sakinlerine daha fazla özgürlük ve mutluluk vaat ederek adadaki ekolojik dengeyi alt üst eder. Ekolojik dengenin bozulmasının arka planındaki insan bedeninin kimliği ve cinsiyeti, *Son Ada’nın Çocukları* romanında oldukça belirgindir. Başlangıçta adada insanlar, hayvanlar ve bitkiler bir bütündür. Başkanın gelişiyle birlikte önce kadın-erkek, sonra da insan - doğa biçiminde karşıtlıklar oluşur. Karşıtlıkların oluşumunda fayda unsuru ön plandadır. Bu faydacı düşünce insanı, doğadan uzaklaştırarak karşıtlıkların doğmasına sebep olur. Böylece bütünsellik bozulur ve “Son Ada” yeryüzündeki diğer cehennemler arasına katılır. Ütopyadan distopyaya doğru değişen yaşam, adadaki çocukların gayretiyle distopyadan tekrar ütopyaya evrilir. Distopyanın değişmesine öncülük edenlerin büyükler yerine çocuklar olması çocukların doğaya daha yakın medeniyete ise daha uzak oluşlarıyla ilgilidir.

Edebi eserler, insan düşüncesinin yönlendirilmesinde ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Çocuklarda çevre bilincinin yerleştirilmesinde edebi eserlerin imkânlarından faydalanılabilir. “Son Ada’nın Çocukları” ele aldığı temalar bakımından ekoeleştirel bakış açısıyla değerlendirilebilecek eserlerdendir. Ekoeleştiri, çevre ve edebiyat arasındaki ilişkiyi incelemeye yarar. Bu çalışmada çevre ve edebiyat ilişkisinden hareketle Zülfü Livaneli’nin “Son Ada’nın Çocukları” adlı hikâyesindeki çocuk ve çevre ilişkileri incelenecek; ekolojik dengenin bozulmasına etki eden faktörler, iktidar ve cinsiyet bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: çocuk, çevre bilinci, ekoeleştiri, edebiyat

Giriş

Ekoeleştiri insan ve doğanın bir bütün olduğu görüşünden beslenir. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte insanın doğaya bakışı değişmiştir. İnsan, kendini doğanın bir parçası değil doğaya hükmetme yetkisine sahip bir varlık olarak görmeye başlar. Bakış açısındaki bu değişiklik, insanın doğaya yabancılaşmasına ve doğayı sömürülecek bir nesne gibi değerlendirmesine sebep olmuştur. Ekoeleştiri doğaya yabancılaşan insanın doğaya verdiği zararlara edebiyat aracılığıyla dikkat çekmek ister. Ekoeleştirmenler doğanın insan tarafından ötekileştirilmesini ve doğanın hammadde kaynağı olarak bilinçsizce sömürülmesini eleştirirler. “... *insanları bilimsel*

* Okutman, Kırıkkale Üniversitesi. sureyyadgn@gmail.com

olarak ortaya konan matematiksel şablonlar ve tablolar, rakamlar ve istatistiksel veriler pek etkililememektedir. İnsan bilincine asıl ulaşan hikâyelerdir. İnsan bu hikâyeler aracılığıyla doğanın kendi hizmetine sunulmuş sınırsız bir kazanç kaynağı veya yalnızca güzelliğiyle hizmet veren bir dinlenme ortamı olmadığını anlayabilir.” (Opperman, 2009, s.5) Doğanın insana hizmet etmesi gerektiği düşüncesi insanın doğa karşısında kendini efendi kendi dışındaki varlıkları da köle ilân etmesine ve bu doğrultuda hareket etmesine neden olmuştur. İnsan kendine direnen doğaya her türlü işkenceyi reva görür. Doğanın sahibi olduğunu düşünen insan, doğanın kendisini içine almasını kabul etmek yerine doğayı zapt etmeyi seçer.

Yeryüzünde yaşanan ekolojik krizin elbette farklı birçok sebebi vardır. Feministlere göre “Ekolojik kriz, doğal ve dişi olan her şeyden nefret eden ‘beyaz, batılı ve eril’ felsefi, teknolojik ve ölüm üreticisi sistemlerle bağlantılıdır. İşçi sınıfının, zencilerin, yerli halkların, kadınların ve hayvanların sistematik bir biçimde aşağılanması, batı uygarlığının temelinde yatan düalist yaklaşımla yakından ilgili. Bu yaklaşım, beden-akıl ikilemine dayanır ve erkeği akılla özdeşleştirirken, kadını ve “aşağı” ırk ve sınıfları doğayla ilişkilendirir.” (Berktaş, 1996, s.73)

Ekofeminizme göre doğanın sömürülmesi ve kadının sömürülmesi arasında bir bağ vardır. Her türlü ayrımcılığın karşısında olan ekofeministler doğanın sömürülmesine karşı duran gruplar arasında farklı bir yere sahiptir. “... ekofeministler kadınların ve doğanın ezilmesinin temelinde ataerkil düşüncenin, kapitalizm, militarizm ve sömürgecilik gibi ideolojilerin, yani egemen olmaya dayanan ilişkiler sisteminin yattığını vurgulamış ve bu durumun incelenmesine yarayacak ilginç formüller geliştirmiştir.” (Tamkoç, 1996, s.77-78)

Zülfü Livaneli’nin, Son Ada’nın Çocukları adlı eseri insan merkezli yaşam biçiminin insan ve çevre üzerinde yaratmış olduğu olumsuzluklara dikkat çeker. Eserde, insan merkezli yaşam biçiminin insanın doğaya, diğer insanlara ve hatta kendine yabancılaşmasına neden olduğu anlatılmaktadır. Son Ada’nın Çocukları’nda olayların geçtiği zaman ve mekâna dair net bilgiler yoktur; fakat anlatılanlardan olayların günümüz Türkiye’sinde geçtiği anlaşılmaktadır. Hikâye çok az insanın bildiği, gözlerden uzak cennet gibi bir adada geçmektedir ve hikâyede bu adada yaşayan kırk aile arasındaki olay ilişkilerine yer verilmiştir. Başkanın adaya gelişle birlikte adadaki yaşam da değişmeye başlar. Başkan adada kendi cennetini kurmak ister. Onun bu isteği adadaki bazı insanların ve diğer canlıların yaşamını cehenneme çevirir. Başkanın dayatmaları, insanlara ve çevreye hükmetme arzusu adadaki yaşam biçimini değiştirir.

Başkan için doğa ele geçirilmesi gereken yabancı bir ötekidir. Emekliliğinden önce elde ettiği politik gücü insanlar üzerinde kullanırken bir taraftan da doğaya kendince bir düzen vermeye başlar. Bu politik güçteki eril kodlar başkanın adadaki yaşamında varlığını hep hissettirir. Başkan adadaki işlerin düzenli hâle gelmesi gerektiğini söyler ve bu söylemin ardından sözde demokratik bir şekilde seçilerek yeni yönetimin başkanı olur. Bu sayede kaybettiği iktidarını adada yeniden kazanır. O “eski bir devlet başkanı” (Livaneli, 2015, s.22) ve “bir diktatördür.” (Livaneli, 2015, s. 23) Adada beş kişilik bir yönetim kurulu oluşturulur. Başkana göre kurulda kadın üyeler de olmalıdır; çünkü medeniyet bunu gerektirir.

“Şimdi kalan üç kişiyi seçeceğiz ama ben demokratik ve modern bir toplumda kadınların da erkeklerin hemen yanı başında yer alması gerektiğini düşünen biriyim. Saygıdeğer kadınlarmız, analarımız, eşlerimiz, kız kardeşlerimiz toplum hayatına karışmalı, yüksek sorumluluklar üstlenmeli. Bu nedenle kurulumuza bir kadın üye seçmeyi öneriyorum.” (Livaneli, 2015, s. 54)

Beş kişilik kurulda bir kadının olması ve onun da kendi eşi olması kadına verdiği değerin ‘mış’ gibi yapmaktan öteye geçmediğinin göstergesidir. Başkan ataerkil zihniyeti her yönüyle temsil eden özelliklere sahiptir. Ataerkil aile düzeni başkanın evinde kendini hissettirir. Başkan evdeki tek söz sahibidir; evde onun emirleri doğrultusunda bir yaşam sürdürülür. Her koşulda kocasını onaylayan bir eş ve yine her koşulda kendilerini dedelerine saygı göstermek zorunda hisseden çocuklardan oluşan bu ailede kararları alan Başkan’dır. Dolayısıyla kurulda bir kadının olması erkek egemen yapıyı değiştirmez. Başkanın eşi Başkan’ın arkasında yürüyen ve onun sözlerini onaylayan bunun dışında herhangi bir varlık göstermeyen / gösteremeyen eril güce teslim olmuş bir kadındır. Başkan eşini ve bir numaradaki dostunu arkasına alarak yönetimdeki diğer iki kişiye rağmen istediği kararları alabilecektir.

Son Ada, ekolojik dengenin bozulmadığı kaçıp sığınılacak son toprak parçasıdır. Bütünden tamamen kopmayan bütüne de bağımlı olmayan Son Ada, Son Ada'nın Çocukları hikâyesinde adada yaşayanların sığınağıdır. Son Ada diye adlandırılması insanın zarar vermediği son toprak parçası oluşuyla ilgilidir. Ada suyun koruyuculuğu ve kuşatıcılığı altında olması sebebiyle iktidar sahiplerinin, kapitalist sistemin yarattığı güç odaklarının ve ataerkil düzenin savunucularının ulaşamayacağı ütöpik bir yerdir. Adadakiler dışı kapalı bir yaşam sürdürmektedirler. İç ve dış dünya arasında kurulan bu denge adaya sonradan gelen Başkanla bozulur. Adada kendi hâlinde bir yaşam tarzı benimseyen bu insanlar dış dünyayı ya da öteki dünyayı Başkan'ın yaptıklarıyla yeniden hatırlarlar. Mekânın insan psikolojisi üzerindeki etkisi herkes tarafından bilinmektedir. Adanın dört tarafının sularla çevrili olması oradaki insanlara hem bütüne ait olma hem de olmama hissini yaşatır. Adadaki insanlar hem dış dünyadan bağımsızdırlar hem de ihtiyaç duyduklarında anakaraya ulaşabilecek imkânlarla sahiptirler.

Ada bir yeryüzü cennetidir. Başkan bu yeryüzü cennetini cehenneme çevirir. İnsanlara daha fazla mutluluk, özgürlük ve para vaat ederek adadaki bütün dengeleri alt üst eder. Son Ada'nın Çocukları hikâyesinde Başkan, adeta kutsal kitaplardaki insanın cennetten kovulmasına sebep olan şeytan gibidir. Adadaki insanları *"Sevgili komşularım, dünya turizmin altın çağını yaşıyor. Her yıl yüz milyonlarca turist, sıcak denizlere, mavi koylara sahip güzelim adalara akıyor. Bizim adamız, dolayısıyla da siz, niye bu büyük endüstriden payınızı almıyorsunuz? Bunu yapmanıza hiçbir engel yok. Hemen yarın ülkemizin ve dünyanın en büyük şirketleri gelip bu cennet koylara beş yıldızlı oteller, diskolar, eğlence merkezleri yapmaya başlayabilir."* (Livaneli, 2015, s.82-83) sözleriyle kandırır. İhtiyaçları olmamasına rağmen daha fazla para kazanmak adadaki bazı insanları cezbeder. Bunun üzerine Başkan adayı istediği gibi yönetmeye başlar. Böylece cennet gibi ada, anakaraya benzer. Cennetten kovulan ilk insanlar için dünya bir cehennemdir. Başkan, Son Ada'yı anakaraya dönüştürerek adadaki insanlara cehennemi yaşatır.

Toprağı kullanılması, sömürülmesi gereken bir nesneye dönüştüren Başkan, adayı turizm cennetine dönüştürmek isterken adadakilerin unuttuğu bir kavramı su yüzüne çıkarır: mülkiyet. Adada mülkiyet kavramı gelişmemiştir. Adadakilerin toplumsal, kültürel ve ekonomik kavramlardan soyutlanmış bir yaşam tarzını benimsedikleri görülür. İnsanların kıyafet seçimlerinde, gündelik hayatlarında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde cinsiyetin belirleyiciliği yoktur. Bu yönüyle hikâye, doğa yazınına örnek olabilecek bir eserdir. *"... doğa yazarları, bedeninin simgesel, politik, sınıfsal ve cinsel kimliğini esere yansıtmazlar. Onların amacı, insan bedeninin biyotik topluluklardan kopuk düşünülmemesini vurgulamaktadır. Ancak, bedeni söylemsel, toplumsal ve kültürel kavramlardan soyutladıkları için ortaya bu kavramlardan arındırılmış, cinsiyetsiz ve sınıfsız bir beden kavramı çıkmaktadır."* (Opperman, 2006, s.6) Adada sınıfsız bir topluluk vardır. Toplu bir şekilde yaptıkları çam fıstığı hasadından elde ettiklerini bölüşürler. Herkese eşit şekilde dağıtılan bu para gazete, süt gibi ihtiyaçlar için kullanılır. Ada sakinlerinin göçebe insanlar gibi sadece evleri vardır; evlerini kondukları toprak parçası onlara ait değildir. Başkan gelinceye kadar toprağın 1 Numara'ya ait olduğu gerçeği üzerinde durulmamıştır. Çünkü onlar için önemli olan toprağa sahip olmak değil toprağı yaşamsal faaliyetlerine yetecek ölçüde kullanabilmektir. Toprak, mülk olarak görülmez. Adada çevreyle bütünleşme söz konusudur. Toprak metalaştırılmadığı için zarar da görmez.

Başkan ve adamları, insanlara daha iyi gelecek sunmak adına doğayı tahrip etmeye başlarlar. Doğayı kontrol altına almak isteyen Başkan'ın, gelişigüzel uzamış dallara bile tahammülü yoktur. *"İki yanında upuzun ağaçların sıralandığı ve bu ağaçların yukarıda birbirine girerek doğal bir gölgelik oluşturduğu yeşil bir tünele benzeyen yol"* (Livaneli, 2015, s. 40) başkanın adamları tarafından düzenli (!) hâle getirilir. Ağaçların dalları kesilerek aynı hizaya getirilir. Bütün dalların aynı ölçüde olması Başkan'a göre medeniyetle ilgilidir. Ona göre insanın doğayla giriştiği amansız mücadelenin adı medeniyettir. Medeniyetin amacı insanlara daha konforlu bir hayat sunabilmektir. Ama medeniyet, insana daha rahat bir hayat sunarken bu rahatı başka bir açıdan bozabilecek etkenlerin de oluşmasına zemin hazırlar. Medeniyet ve örtünme arasındaki ilişki hikâyede insanların zamanla kıyafet seçimlerindeki değişikliklerle açığa çıkar. Adadaki insanlar cinsiyetsiz bir topluluk oluşturmuşlardır. Kıyafet seçimlerinde cinsiyet ve estetik belirleyici unsurlar değildir. İnsanlar adanın iklim şartlarına uygun rahat kıyafetleri tercih ederler.

Başkan, “ *beyaz pantolonu, tiril tiril beyaz gömleği ve beyaz papuçlarıyla*” (Livaneli, 2015, s.45) parmak arası terlik, mayo ve şortlarla dolaşan insanlardan, seçtiği kıyafetlerle de ayrılır. Bu durum zamanla değişir ve ada sakinlerinden bazıları da Başkan gibi giyinmeye başlar. “*Büyüklerden de I Numara’nın pantolon giymiş olduğunu fark ettim. Oysa gece gündüz şortla dolaşır, hiç pantolon giymezdi. O da Başkan’a mı benziyordu gitgide?*” (Livaneli, 2015, s.46)

Doğa medeniyet karşıtlığı hikâye boyunca dile getirilir. Doğa dizginlenmesi gereken kadın bedenini temsil ederken, medeniyet ona hükmeden erkeği temsil eder. Hikâyede hükmedenin ve her koşulda medeniyetin faydalarını dillendiren kişinin erkek olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Başkan, dalları uzamış ağaçları keserek, adayı martılardan temizlemek için onları öldürerek doğanın dizginlerini ele geçirmeye çalışır. Ataerkil düşünceye göre doğa da tıpkı kadın gibi ele geçirilip ehlileştirilmesi gerekenler arasında yer alır. Bu ehlileştirme düşüncesinin altında doğa ve insan karşıtlığı yatar. Bacon, “*doğayı hizmet etmeye mecbur ve köle yapılması gereken bir şey ve bilim adamının görevini ise kendine direnen doğaya sırlarına vakıf olmak için işkence etmek olarak*” (Aktaran: Demir, 2015, s.70) tanımlar. İnsan – doğa karşıtlığını doğuran düşünce ve eylemler iktidar sahibi erkeklerin doğayı ötekileştirip tahakküm altına almasına zemin hazırlar. Son Ada’nın Çocukları’nda bu karşıtlık Başkan’ın cümlelerinde yeniden hayat bulur. “*İyi düşünün... medeniyet diyorum. İnsanlığın medeniyeti, insanı hayvandan ayıran ve onu şerefli kılan düşünceler, yönetim biçimleri, kurallar.*” (Livaneli, 2015, s.78) İnsan merkezli bu düşünce yapısı insana doğayı istediği gibi kullanma özgürlüğünü verir. Oysa insana verilen bu özgürlük onun yaşam alanını sınırlarla çevirmesine neden olur. İnsan doğayı tahrip ederken hareket alanını daralttığına farkında değildir. “*Dualiteye dayalı epistemoloji insan bedenini ekosistemden kopuk ve diğer canlılara kıyasla çok daha üstün bir mekanizma olarak algılar. Kartezyen düşünceyi toplumsal söylemlerin merkezine oturtan ve insanı yaradılışın merkezine koyarak tüm doğal çevrenin hakimi konumuna getiren geleneksel beden politikası, doğanın bedenini –biyotik toplulukları oluşturan tüm hayvan ve bitkileri–insanın ekonomik çıkarları doğrultusunda kontrol edilmesi ve insanın hizmetinde kullanılması gereken bir tüketim kaynağı ve mülk olarak görmektedir.*” (Opperman, 2006, s.2) Başkan geleneksel beden politikasına uygun bir şekilde maddi çıkarlar uğruna adadaki ekolojik dengenin bozulmasında bir sakınca görmez. Geleneksel beden politikası, insanı her şeyin merkezine yerleştirdikten sonra tüm canlıları ve çevreyi insanın ekonomik çıkarları doğrultusunda kontrol etmesine imkân tanır. Bu bakış açısı insanın, doğayı tüketilecek bir kaynak olarak görmesine neden olur. Başkan geleneksel düşünce yapısından uzaklaşan adalılara mülkiyet kavramını hatırlatarak doğanın sömürülmesine elverişli bir ortam hazırlar. Ada sakinleri bu nedenle daha önce üzerinde düşünmedikleri mülkiyet kavramını düşünmek zorunda kalırlar. Başkan’a göre her şeyin bir sahibi vardır. Adanın sahibi de I Numara’dır ve mülk sahibinin diğerlerinden daha fazla söz hakkı olmalıdır. Adadaki insan dışındaki her şey, ötekileştirilip faydalanılacak bir nesneye dönüştürülebilir. Toprağın, denizin, ormanın tüketim kaynağına dönüştürülmesi insan dışındaki her şeyin insana hizmet için var olduğuna inanmakla ilgilidir. İnsanı efendi doğayı köle kabul eden bu bakış açısı doğayı sömürülebilir ve tüketilebilir bir metaya dönüştürür. Bu düşüncenin temelinde sosyo-politik ve ekonomik çıkarların yattığı gerçeği, hikâyede adanın turizm cennetine dönüştürülmek istenmesinde gizlidir.

İktidarını her geçen gün sağlamlaştıran Başkan, adanın genel kurulunda bazı kararların alınmasını sağlar. Ada yasalarına göre “*evlere, önceden haber vermeden, güvenlik sınırı sayılan 6 metreden daha fazla yaklaşmak yasaktır.*” (Livaneli, 2015, s.59) Kurallara uymayanlar ev sahipleri tarafından ağır bir biçimde cezalandırılacaktır. Sınırları belirleyen Başkan, doğayı kontrol altına alma çalışmalarına bir yenisini ekler ve martılara savaş açar. Bu savaşın başlamasına Başkan’ın terasında izinsizce dolaşan bir martı sebep olur. Adanın asıl sahipleri yani martıları vahşi oldukları gerekçesiyle yurtlarından göndermek ister. Martılara savaş açmasının asıl sebebi martıların vahşiliği değil martıların yaşadığı koyları turistik yatırımlara hazır hâle getirmek istemesidir. “*Askerlikte yükseldikten sonra devlet başkanlığına*” (Livaneli, 2015, s.114) getirilen Başkan, “*herkesi devletin düşmanı olarak kabul ediyor, her sorunun savaşarak çözüleceğini sanıyormuş. Özgür ve barış dolu bir ülkeyi aklı almıyor; halk çok sıkı kurallarla denetlenmezse, karışıklık çıkıp ülkenin içine düşmanlar karışır sanıyormuş. Şimdi bu fikirleri bizim adımıza da uygulamaya çalışıyordu.*” (Livaneli, 2015, s.114) Başkanın bu savaşçı zihniyeti

sürekli kendine düşmanlar ve ötekiler yaratmasına sebep olur. Geldiği yerde de kendisine düşman olduğunu düşündüğü ötekiler vardır. Meydana getirdiği her kaosla iktidarını daha da sağlamlaştırır. Çünkü kaostan olduğu yerde insanlar bir yöneticiye ihtiyaç duyar. Adadaki ötekiler ise martılar, ağaçlar, yedi numaradaki yazar, anlatıcı çocuğun annesi ve dilsiz arkadaşısıdır. “Saldırıya daha şiddetli bir saldırıyla karşı çıkmak” (Livaneli, 2015, s. 124) “düşmana karşı zayıf duruma düşmek” (Livaneli, 2015, s. 125) “kıyıyı gören bir sığınak yapmak” (Livaneli, 2015, s. 125) “tüm yetişkinlere silah dağıtılması ve kadın erkek herkesin pantolon ve bot giymesi talimatını vermek” (Livaneli, 2015, s. 105) gibi ifadeler Başkan’ın militarist zihniyetinin göstergesidir. Martıların öldürülmesine karşı çıkan ve bu uğurda aktif mücadeleyi başlatan anlatıcının annesidir. Komşularını ikna etmek amacıyla bir bildiri hazırlar ve bu bildiride Puşkin’e ait bir şiir birkaç sözcüğü değiştirilerek kullanılır. “Yasak tanımaz rüzgâr / Zincir vurulmaz martıya / Bir de insan kalbine” (Livaneli, 2015, s.98) Çünkü anneye göre “Şiir silahtan güçlüdür.” (Livaneli, 2015, s.95) Bu ifade, ekofeminizmin doğaya karşı bilinç uyandırma noktasında edebiyattan faydalanılması gerektiği düşüncesiyle örtüşür. Başkan’ın bildiriyi okuduktan sonraki tavrı ekofeministlerin altını çizdiği akıllı, gücü önceleyen iktidar sahibi beyaz erkeğin tavrıyla benzerdir. Akıllı ve gücü önemseyen Başkan için şiir hiçbir şey ifade etmez. Onun hayatında duyguya, duygusallığa yer yoktur. Başkan bunu, bildiriyi okuduktan sonraki tavırlarıyla ve sözleriyle kanıtlar: “Bir süre okuduklarına hayretle baktı, sonra kahkahayla gülmeye başladı. Öyle yapmacıktan değil, sahiden, gözlerinden yaş gelecek kadar gülüyordu. (...) Başkan, ‘Hele şu şiir, hele şu şiir!’ diyerek katılıyor ve kahkahalardan kesik bir biçimde okumaya çalışıyordu.” (Livaneli, 2015, s. 98) Martıları korumak için hazırlanan bildiride şiire yer verilmesi insanlarda doğa tahribiyle ilgili bilincin oluşturulmasında edebi eserlerden faydalanılması gerektiğine vurgu yapar. Son Ada’nın Çocukları hikâyesinin yazarı da böyle bir görevi üstlendiğinin farkındadır.

Başkan’ın yedi numaradaki yazarı kendine düşman olarak seçmesi hayata bakışlarındaki farklılıkla ilgilidir. Yazarın Başkan’ın istediği hayata uyum sağlaması mümkün değildir. Uyum sağlayamamasında ve çatışmasında etkili olan yazarın sorumlu aydın kimliğidir. Toplumsal eşitlikten yana olan yazar, Başkan’ın dayatmalarını ve faşist kararlarını reddeder. Başlangıçta adada eşit ve ideal ölçütlere sahip bir topluluk vardır. Başkan’ın kapitalist düşünceleri toplumsal eşitlik anlayışını bozar.

Martılara açılan savaşın sonunda adada yılan sayısının arttığı görülür. Biyo-çeşitliliğe yapılan müdahaleler, doğada bir türün yok edilmesi veya azaltılması daha büyük sorunlara neden olur. Bir türden boşalan yer başka bir türle dolar. Faydacı zihniyet doğaya zarar verirken aslında kendi bedenine zarar verdiğini fark edemez. Martılara açılan savaş martıların adadaki insanlara fiziksel zarar vermesine hatta yaşlı bir ada sakininin ölmesine neden olur. Martılarla yaptığı savaşı kazanmaya kararlı olan Başkan, “düşmanın karşısına başka düşman güçleri çıkarmak ve onları birbirine düşürmek” (Livaneli, 2015, s.134) ister. Martıların karşısına tilkileri çıkarır. Adada tilki olmadığı için dışarıdan adaya tilkiler getirilir ve doğaya bırakılır. Tilkiler martı yumurtalarını çalar, onları yer ve martıların azalmasında öte yandan yılanların sayısının da artmasında etkili olurlar. Yılanlarla mücadele edebilmek için de tilkilerden kurtulmaları gerekir. Tilkileri ormandan çıkarmak için bir yangın başlatılır. Kontrolden çıkan yangın birçok ağacın ve hayvanın zarar görmesine sebep olur. Yılanlar Başkan ve ada sakinlerinden yaşlı bir teyzeye zarar verir. Başkan’ın kendi eliyle çoğalmalarına sebep olduğu bu tehlikeli hayvanların Başkan’ı elinden sokması manidardır. Doğayı sömürülmesi gereken bir mülk olarak gören Başkan ve ailesi, Başkanla aynı düşünceye sahip olan ve olmayan bütün insanlar ekolojik dengenin bozulmasından zarar görürler.

Doğa yazını okura, bütünsellik anlayışının yeniden oluşturulması gerektiğine dair farkındalık yaratmak ister. Son Ada’nın Çocukları’nda doğayla insanın bir bütün olduğu gerçeği adada yaşanan felaketlerden sonra yedi numarada oturan yazar tarafından şu cümlelerle dile getirilir: “Hayatımda birbirini bu kadar seven bir aile görmedim. (...) Ama benim asıl ailem, bu ada. Bu topraklar, bu ağaçlar, bu hayvanlar, bu dostlar; benim annem, babam, oğlum, kızım, eşim. Burası benim hep özlemimi çektiğim sevgi dolu yuvam.” (Livaneli, 2015, s. 189) Yazarın bu sözleri ada sakinlerini daldıkları derin uykudan uyandırır. Onlar için yeniden doğuş bütüne dahil olduklarında, doğanın efendisi değil bir parçası olduklarını kabul ettiklerinde gerçekleşecektir.

Doğada yaşayan her canlının ayrı bir değeri vardır. “Doğadaki tüm canlıların kendi içlerinde değerli oldukları ilkesine verilen içsel değer tanımı tüm doğa yazınının temel ekolojik etik ilkesini oluşturmaktadır.” (Opperman, 2006, s.4) Doğadaki her varlığın sahip olduğu bu içsel değerlerden birinin yitirilmesi diğerlerinin de değişmesine veya tamamen yok olmasına neden olabilir. Varlıkların sahip olduğu bu içsel değerler insana göre belirlenemez. Çevreci hareketin başlamasında tarım ilaçlarının doğaya verdiği zararların fark edilmesi etkili olmuştur. Ekolojik dengeyi bozan Başkan ve adamları yılanlardan kurtulmak için bu ilaçlara başvururlar. İnsanlar yılanlardan kurtulur ama bu ilaçların da en az yılanlar kadar tehlikeli olduğu adadaki değişimle okuyucuya hissettirilir. “Varillerle getirilip adanın birçok yerine konulan ilaç belki yılanları kaçırmıyordu ama artık eve girmek bizim için işkence haline gelmişti. O güzelim ıtırların, yase-minlerin kokusu bile bu iğrençliği bastırmaya yetmiyordu.” (Livaneli, 2015, s.159)

Başkan’ın başlattığı doğa- medeniyet karşıtlığı ya da doğa- insan karşıtlığı ütöpik özelliklere sahip Son Ada’yı distöpik bir yer hâline getirir. Medeniyetten ve insandan yana seçim yapan Başkan ve Başkan gibi düşünen adalıların karşısında doğayı seçen çocuklar, anlatıcı çocuğun annesi ve dayısı yer alır. Ekofeministler böyle bir seçimin her iki taraf içinde doğru olmadığı görüşündedirler. Onlara göre “... yapılması gereken böyle bir seçim değil, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi yeni, diyalektik bir biçimde ele almamızı sağlayacak bir düşünsel yaklaşım üretebilmektir.” (Berktaş, 2006, s. 75) Son Ada’nın sakinleri insan ile doğa arasındaki ilişkiyi diyalektik bir biçimde ele almayı başaramadıkları için ütopya distopyaya evrilir. Çocukların henüz kaybetmediği bütünsellik anlayışı sayesinde büyükler de yaptıkları yanlışların farkına varırlar. Adadaki az sayıdaki çocuklardan biri olan dilsiz çocuk, martıların çoğalmasından kurtarabildiği kadar martı yumurtasını kuluçkaya yatan tavukların yumurtaları arasına karıştırır. Konuşamayan, çok az kişiyle iletişim kurabilen, insanlarla göz göze bile gelmeyen bu çocuk, tek başına martıların hayatlarını kurtarmaya çalışır. Onun bu gayreti adadaki diğer üç çocuğu da etkiler ve bir gün Başkan’dan kurtulabileceklerine ve her şeyin eski hâline döneceğine dair onları umutlandırır. Çünkü çocuklar “adanın değil kendilerinin değiştiğini” (Livaneli, 2015, s.156) fark ederler.

Son Ada’nın Çocukları adlı hikâye ütopyaya ait özelliklerden bazılarını sahiptir. Adadaki herkesin eşit şartlarda yaşıyor olması, kendi içlerinde oluşturdukları toplumsal adalet anlayışları, adada güvenlik sorunun olmayışı ve güvenliği sağlayacak insan gücünün olmayışı Son Ada’nın ütöpik bir yer olduğunu düşündürür. Başkanla birlikte bu ütöpik unsurlar kaybolmaya başlar. Başkan iktidarını sağlamlaştırmak için karmaşa yaratır. İktidarını oluştururken demokratik bir tavır sergiler; ancak bu, göstermelik bir demokrasi anlayışıdır ve diktatörlüğünü perdelemeye yarar. Çizilen sözde demokratik tabloyla insan önce kadın ve erkek diye ayrılır. Elbette buradaki ayırım toplumsal cinsiyetle ilgilidir. “Saygıdeğer kadınlarımız, analarımız, eşlerimiz, kız kardeşlerimiz toplum hayatına karışmalı” (Livaneli, 2015, s. 54) cümlesi, Başkan’ın toplumsal hayat içerisinde kadını, birey olarak göz ardı edişinin ifadesidir. Ona göre saygıdeğer kadınlar anadır, eştir, kız kardeşir. Kadını yücelttiğini düşündüren bu cümle aslında kadını insan olarak değil erkeğe göre tanımlayan ataerkil zihniyetin yansımasıdır. Başkan’ın yarattığı kadın – erkek, doğa – insan, hayvan – insan gibi ikilikler, iktidarını güçlendireceği kaos ortamını hazırlar. Distopya karmaşadır. Düzeni sağlamak için belirlenen prensipler karmaşaya neden olur. Bu ironik durum, Son Ada’da da ortaya çıkar. Düzeni sağlamak için –aslında Başkan’dan önce adada kendiliğinden oluşan bir düzen vardır- alınan yönetim kurulu kararları adayı karmaşık bir yere dönüştürür. Başkan, kendi düzenini oluştururken adanın düzenini yerle bir eder. Düzenin bozulması insanların dikkatini Başkan yerine başka şeylere, martılara, tilkilere, leyleklere vermesini sağlar. Adadaki bu durum anlatıcı çocuğun gözünden şöyle ifade edilir:

“Yöneticiler kendi çıkarları için ülkenin zenginliklerini kullanıyorlar, doğal güzellikleri yok etmekten, halkı bilgisiz ve fakir bırakmaktan kaçınıyorlar, halkı birbirine düşman ediyorlardı. Böylece insanlar birbirleriyle kavga etmekten, yöneticileri eleştirmeyi unutuyorlardı.” (Livaneli, 2015, s. 39)

Başkan her şeyi kontrol altına almaya çalışan bir diktatördür. Geçmişte ülkesini de militarist, kapitalist kurallarla yönetmiştir ve diktatörlüğünü de bu zihniyetlere borçludur. Önce problem yaratır sonra da bu problemleri savaşın kurallarına göre çözmeye çalışır. Başkan’ın bu

yönetim anlayışı eline silah almayan ada sakinlerini savaşa hazır bir askere dönüştürür. Başkan'ın martılarla yaptığı mücadeleye adalıların destek vermesi için hazırladığı duyuru anlatıcı çocuğu hayrete düşürür; fakat yetişkinlerin büyük bir çoğunluğu onu desteklemeyi kabul eder. Başkan'ın savaşçı zihniyeti ve çözüm anlayışı şu cümlelerle dile getirilir:

“Barış ve sevgi dolu adamızda bir gün bir savaşa çağrılacağımız hiç aklıma gelmezdi ama bu da olmuştu işte.

Duyuru ayrıca, adalı tüm yetişkinlere silah dağıtılacağını belirtiyor, kadın erkek herkesin pantolon ve bot giymesi talimatını içeriyordu. Uzun süre evlere dönmeyeceğimiz için yanımıza su ve fazla olmamak şartıyla bir miktar yiyecek alabilirdik.” (Livaneli, 2015, s.105)

İktidarını sağlamlaştıran Başkan, teknolojiden uzak bu adada insanları gözetleyebilecek teçhizata sahip değildir. Gözetleme iktidarın otoritesini sağlamlaştırdırken insanları da huzursuz eder. *“Ütopyanın söz konusu olduğu yerlerde en çok dikkat çeken unsur, gözetlenme ve iktidar ilişkileridir.”* (Dağ, 2013, s. 133.) Ada sakinleri izleniyor olma korkusunu martıların kendilerine saldırmasıyla yaşarlar. Martılar kendilerine açılan savaşa insanlara karşı gerçekleştirdikleri intihar saldırılarıyla karşılık verirler. Martıların saldırısından korkan insanlar evlerinden dışarıya çıkamazlar ve hareket etme özgürlükleri kısıtlanır. *“Çaresizlik herkesin elini kolunu bağlıyordu. Kafalarına geçirdikleri tencerelerle hızlı hızlı yürüyen, arada bir bu tencereleri miğfer gibi kenarından tutarak başlarını havaya kaldıran, korku içinde martıların gelip gelmediğini kollayan adalılar için hayat çekilmez olmuştu.”* (Livaneli, 2015, s. 132) Başkan, martıları yok etmeyi başaramaz ama iktidarların sahip olması gereken gören göze martılar sayesinde sahip olur. Martılar başkanın tüm insanları gören gözü olur. Martıların adadan uzaklaştırılması için başlatılan katliam sonucunda insanlar, dışarı çıkarken kendilerine çevrilmiş bir çift martı gözü var mı yok mu buna dikkat etmek zorunda kalırlar. Başkan, martılar aracılığıyla yarattığı huzursuzluk neticesinde insanların yaşam alanlarını daraltır ve hareket etme özgürlüklerini denetim altına alır. Daha güzel bir yaşam ve daha fazla para kazanma hayaliyle insanlar önce kendi kabuklarına çekilerek yalnızlaşır sonra da kendilerine ve çevreye yabancılaşırlar.

Son Ada'nın Çocukları'nda insanların isimlerine yer verilmez. Adadaki herkes ev numaralarıyla adlandırılmıştır. Adadaki bu durum, sınıfsız toplum anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü isimler kültürel kimliğin parçasıdır ve kimi zaman kimliği ele verecek ipuçlarını barındırır. İsimler insanların ideolojilerini, inançlarını ve etnik kimliklerini yansıtabilecek özelliklere sahiptir. Adadaki insanlar ve cennet gibi bir yaşam için kimliğe dair bu farklılıkların hiçbir kıymeti yoktur; bu nedenle herkes ev numarasına göre tanınırlık kazanmıştır. Adadaki bu isimsizlik hâli insanların sayılarla ifade edilişi bir süre sonra farklı anlamlar kazanır. *“Çünkü anti-ütopyalarda insanlar birey olmaktan çok standartlaştırılan sayılardan ibarettir.”* (Dağ, 2013, s. 138) Başkan, bu durumu devletin herkese bir kimlik numarası vererek bireyleri standartlaştırması gibi düşünür ve buna uygun bir şekilde hareket eder. Onun için bireyler değil sayılar vardır, tıpkı devlet için insanların değil onların yerine kimlik numaralarının belirleyici olması gibi. Adanın sahibi ve adaya ev yapan ilk kişi 1 Numara diye adlandırılmıştır. Yedi (7) Numara anlatıcı çocuğun dayısı yazardır. Başkan için 7 Numara sorunların kaynağıdır. Yedi, kırk gibi sayılar hem masallarda hem de hikâyelerde karşımıza çıkan Türk halk edebiyatı için belirleyici sayılardır. Bir numara başlangıçta herhangi bir üstünlüğü veya liderliği ifade etmez. Başkan'ın gelişinden sonra bir numaranın ifade ettiği anlam da değişir. Çünkü *“bir (1) sayısının bir başka özelliği de kendinden önce sıfırın gelmesidir. Sıfır, yokluğu hiçliği sembolize eder. Bir ise hiçliğin hemen arkasından gelir diye sayılar ondan türemiş gibi bir izlenim verir. Yani birin yaratıcılık özelliği açığa çıkar.”* (Dağ, 2013, s. 138) Bu yaratıcı özellik adadakiler için daha sonra bir tehdit unsuru oluşturur. Ada sakinleri 1Numara'nın ve dolayısıyla Başkan'ın istediği gibi bir düzen kurulmasına karşı çıkarlarsa evlerini alıp adayı terk etmek zorunda kalacaklardır. Ada 1 Numara'nın mülküdür. Diğerlerinin toprağı değil yalnızca evleri vardır. Başkan'a göre adadaki düzeni bozan 7 Numara'dır. Yedi numaradaki yazar, insanlara doğruları anlatmaya çalışan daha önce de düşünceleri sebebiyle yargılanan bir aydındır. Başkan ve Başkan gibi düşünen devlet adamları sebebiyle düşünce suçlusu ilân edilmiş yüzlerce insandan birisidir. *“Kırk sayısı ise kararlılık, olgunluk ve sabrın işareti olarak karşımıza çıkar.”* (Dağ, 2013, s. 139) Adadaki evler için kırk sayısı yeterli görülmüştür ve daha fazla ev yapılmasına izin verilmemiştir.

Hikâyedeki ütöpik unsurlardan birisi de ev sayısının kırkla sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Bu durum ütopyalarda nüfusun kontrol altında tutulmasını akla getirir. Adadaki yetişkin sayısı çocuk sayısından fazladır. Aslında adada yaşayanların çocukları vardır; fakat onlar teknolojiye uzak Son Ada'da yaşamak istemedikleri için adaya uğramazlar. Çocuk sayısının az olmasının sebeplerinden biri de adada okulun olmayışıdır. Başkan'ın adaya yerleşmesiyle çocuk sayısı dörde çıkar. Adadaki kötü gidişata dur diyen ve doğayla bir bütün oluşturduklarını hiçbir zaman unutmayan çocuklardır. Başkan'ın ve torunlarının dilsiz ve kambur diye ötekileştirdiği çocuk sayesinde insanlar yaptıkları hataların farkına varırlar. Anlatıcı çocuk da her zaman doğaya verilen zararlara karşı çıkar ama ona ve diğerlerine, hayvanların kendi aralarında fark gözetmeksizin yaşayabildiklerini gösteren dilsiz çocuktur. Martı yumurtaları tavuklar sayesinde can bulur. Böylece farklılıkların birlikte yaşamaya engel olmadığı insanlara gösterilmiş olur.

SONUÇ

Son Ada'nın Çocukları hikâyesinde insanı merkeze koyan doğa yaklaşımının tüm canlılar için nasıl bir tehdit oluşturduğuna dair farkındalık yaratılır. Doğanın ve insanın bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği vurgulanır. Doğaya faydacı yaklaşmayan çocuklar sayesinde olması muhtemel çok daha büyük felaketlerin eşiğinden dönülür. Karşıtlıkları oluşturan canlı, insandır. İnsan müdahalesi holistik yapıyı alt üst eder. Yaşamsal gereksinimler dışında insanın, doğayı tahrip etmeye, biyolojik çeşitliliği azaltmaya hakkı yoktur. Ekolojik sistem içinde her şey birbiriyle ilişkilidir ve her ne sebeple olursa olsun insanın kendini bu sistemin efendisi ilân ederek istediği ölçüde doğayı sömürmesi kabul edilemez.

Çocukların henüz kaybetmediği çevre bilinci, yetişkinlerde de bu bilincin yeniden uyan-dırılmasına yardımcı olmuştur. Ekofeministler insanın bu bilinçle var olduğunu düşünürler. İnsanın içinde bulunduğu şartlar zamanla çevre bilincini kaybetmelerine yol açar. Düzene uyma zorunluluğunu tecrübe edemeyen çocuklar varoluşla getirildiği düşünülen bütünlük anlayışını henüz kaybetmemişlerdir. Bu nedenle çocuklardaki çevre bilincinin korunup geliştirilmesi için yapılan çalışmalarda doğa yazını ayrı bir yere koymak gerekir. İnsan kaynaklı çevre tahribinin tüm canlıların yaşamını tehdit ettiği günümüzde, Son Ada'nın Çocukları hikâyesi, bu tehdidi vurgulaması sebebiyle çocuk edebiyatı ve ekofeminist kuram açısından önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Berktaş, Fatma (1996), “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği”, Kadın Araştırmaları Dergisi, S.4, s. 73-76.
- Dağ, Necla (2013), “İktidar Mücadeleleri ve İnsan Hayatına Müdahaleleri Bakımından İki Başkan Karakterinin Karşılaştırılması”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.1, s. 132-148.
- Demir, G. Yavuz (2015), Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Livaneli, Ö. Zülfü (2015) Son Ada'nın Çocukları, Doğan Egmont Yayınları, İstanbul.
- Opperman, Serpil (2009) “Ekoeleştirir”, [http:// www.pen.org.tr/files/GreenPEN](http://www.pen.org.tr/files/GreenPEN)
- Opperman, Serpil (2006) “Doğa Yazınında Beden Politikası”, Littera Edebiyat Yazıları.
- Tamkoç, Günseli (1996), “Ekofeminizmin Amaçları”, Kadın Araştırmaları Dergisi, S.4, s. 77-84.

TEMATİK ÇOCUK KANALLARINDA YAYINLANAN ÇİZGİ FİMLERE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Yasemin BAKİ*

ÖZET

Bu araştırmada çocuklara yönelik tematik kanallara ve bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlere ilişkin bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle gerçekleştirilen bu araştırma çocuklar için ücretsiz yayın yapan TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Cartoon Network ve Kidz TV adlı kanallarda 2015 yılı ağustos ayı yayın akışı içerisinde yer yayınlanan çizgi filmlerle sınırlı tutulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde içerik analizi türlerinden kategorisel analiz kullanılmış, elde edilen verilerin *f* ve % değerleri tablollaştırılarak sunulup yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre yerli tematik çocuk kanalı sayısının 3-14 yaş aralığında sınırlandırıldığı ve 0-3 yaş ve 14 yaş üstü çocuklara hitap eden ücretsiz bir tematik kanal olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin yapımcı olduğu kanal sayısı fazla olmakla birlikte bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlerin ağırlıklı olarak yabancı çizgi filmlerden oluşurken yerli yapım çizgi filmlerin çok az olduğu ve çizgi film sektörünün küresel kültürün etkisi altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çizgi film, tematik çocuk kanalları.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojik alanda yaşanan hızlı değişimle birlikte kitle iletişim araçları da hızlı bir yenilenme süreci içerisine girmiştir. Bu değişim sürecinde internetten mobil medyaya kadar birçok teknolojik aracın ve medya kanalının yaygınlaşmasına karşın televizyon hâlâ birçok ülkede en çok takip edilen temel iletişim araçlarından biridir (Kip, 2013; İlhan, 2014). Televizyonun devlet kontrolündeki yapısı 1960'lı ve 70'li yıllardaki yayıncılık teknolojisi, sosyal, politik ve ekonomik değişimlerle birlikte 1980'li yıllarda ABD'nin lider rolünü üstlendiği liberal politikaların gücünü arttırmasıyla Avrupa'da ve Türkiye'de diğer sektörlerde olduğu gibi yayıncılıkta da serbest rekabet ve özel girişimlerin önünün açılıp gelişmesini sağlamıştır (Ankaralıgil, 2014). Bu gelişim ve değişimde rekabet içerisindeki ortamda sosyal talep ve beklentiler sürecin ana katalizörü olmuş ve Türkiye'de de 1990'lı yıllardan itibaren özel yayıncılık büyük bir hızla gelişmiştir. Bu değişimle birlikte günümüzde Türkiye'de çeşitli kategorilerde 550'nin üzerinde televizyon kanalı yer almaktadır (Ankaralıgil, 2014). Değişen teknolojik olanaklarla birlikte her kesim ve yaş grubuna hitap eden çeşitlilik ve niteliklere sahip olacak şekilde her geçen gün kendini yenileyen bu aracın, uydu yayıncılığının gelişimine paralel olarak tematicleşme eğilimi içerisine girmesini sağlamıştır. Uluslararası anlamda kaydedilen bu değişimle Türkiye'de de müzik, spor, belgesel, moda, haber, çocuk, sinema gibi pek çok ulusal ve uluslararası tematik televizyon kanalının yayın hayatına başlamıştır (Kaya, 2014; Kip, 2013). Özellikle 2000'li yıllarda bilgisayar, yayıncılık teknolojileri ve animasyon tekniklerinin gelişip ucuzlamasıyla çocuk kanallarının sayısında büyük bir artış yaşanmıştır (Ankaralıgil, 2014). Silvestone'a (2006) göre evcil bir araç olan televizyon bu yenileşme içerisinde çocuk dünyasına hitap eden bir yapıya da kavuşmuş ve bu değişim yapılan yayınların içeriklerinin yanı sıra çocuğun kendine has dünyası ve mevcut niteliklerinin ön plana çıkarıldığı çocuklar için tasarlanan tema-

* Öğr.Gör.Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. yasemin.baki@erdogan.edu.tr

tik televizyon kanallarına kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda 2007 yılında Türkiye’de yayın hayatına başlayan ilk yerli çocuk kanalı Yumurcak TV, TRT bünyesinde 2008 yılında yayına başlayan ilk tematik çocuk kanalı TRT Çocuk’tur. Süreç içerisinde yayın sektöründeki gelişmeyle birlikte Türkiye’deki yerli ve yabancı tematik çocuk kanallarının sayısı hızla artmıştır. Bu kanallar içerisinde Disney Grubu Kanalları (Disney Channel, Disney Junior, Disney XD), MinikaGo ve Minika Çocuk, Kidz-Animez, Smart Çocuk, Cartoon Network, Da Vinci Learning, Baby TV, Luli TV, Baby First TV, Duck TV, Nickelodeon ve Nick Jr. sayılabilir (Ankaralığıl, 2014; Doğan ve Göker, 2012). Kanallardaki bu artış çocuklar üzerinde de çeşitli etkiler oluşturmaktadır. İlhan ve Çetinkaya’nın (2013) araştırmasında günün her saatinde çizgi film izleme imkânı sunan tematik çocuk kanallarının televizyon bağımlılığını artıran bir unsur olduğu görülmüştür.

Ülkemizde sayısı her geçen gün artan çocuk kanalları ve televizyonun yetişkinlere oranla çocukları daha çok etkilemesi gibi koşullar göz önüne alındığında bu kanalların içerikleri ve bu mecralardan gönderilen mesajların etkilerine karşı çocukların korunması adına bu yayınların denetimini gerektirmektedir (Mangır ve İnal, 1994; Yavuzer, 2003). Bu bağlamda çocukların zararlı içeriklere karşı korunmaları için ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi temel düzenlemelerin yanı sıra Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi gibi düzenlemeler sayılabilir. Ülkemizde bu konudaki çalışmalar ise Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin neticesinde düzenlenmesi neticesinde getirilen düzenlemeler sonucunda 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve ilgili yönetmeliklerle çocuk yayınlarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunun 14. Maddesinin 3. Bendindeki (R.G.: 03.03.2011/27863) “genel ve tematik içerikli yayın yapan televizyon kuruluşlarının, çocuk yayınlarında çizgi filmlere yer vermeleri hâlinde, çizgi filmlerin en az yüzde yirmisinin, diğer çocuk programlarının en az yüzde kırkının Türkçe dilinde üretilmiş yapım olması ve Türk kültürünü yansıtmaya zorunludur” şeklindeki ibareyle 0-18 yaş arasında yer alan çocuk vatandaşların korunması amaçlanmıştır (Ankaralığıl, 2014).

Televizyon yaygın, erişimi ve kullanımı kolay bu araç aynı anda ses ve görüntüyü sunan etkileşim gücünden dolayı en etkili ve en çok takip edilen kitlesel iletişim araçlarından (Güngör, 2014; Öztürk ve Karayağız, 2007; Şirin, 1998). Bourdieu’ya (1997) göre diğer kitle iletişim araçlarına göre nüfusun büyük bir bölümü televizyondan gönderilen mesajlarla yapılan bilinçlendirilmenin etkisi altında kalmaktadır (Akt: Doğan ve Göker, 2012). Sahip olduğu niteliklerle insanlar üzerinde önemli bir güce sahip olan bu araç bireysel yaşamın yanı sıra aile içi ve toplumsal ilişkilerin yapılandırılmasında da biçimlendirici, yönlendirici, düşünce üretici etkin bir işleve sahiptir. Değişen aile tipleri ve yaşam şartlarına bağlı olarak bir nevi bakıcı, oyalayıcı ve zaman geçirici olarak çeşitli işlevler üstlenen televizyon anne-babaların çocuklarının ruhsal beklentilerini beslemek için yararlandıkları “elektronik bir bakıcı” ya dönüşmektedir (Doğan ve Göker, 2012; Yapıcı, 2006). Rigel’e (1995) göre de çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon izleyerek geçirmektedir. Dökmen (2005) ise çocukların televizyonla olan etkileşiminin çocuğun yaşı, ailenin sosyokültürel düzeyi, ailenin çocuk üzerindeki kontrolü, televizyondaki kanal sayısı, yayın saatleri ve çeşitliliği gibi değişkenler tarafından etkilendiğini belirtmektedir. Nitekim çocukların televizyon izlemeye ilişkin ayırdıkları zamanlara yapılan araştırmalarda bu görüşü destekler niteliktedir. Mete (1999) tarafından yapılan araştırmada çocukların %77’si ders ve ödev yapmanın dışındaki vakitlerini televizyon izlemeye ayırdığı, Erdoğan ve Baran (2008) tarafından yapılan araştırmada altı yaş çocuklarının günde ortalama 2-4 saat arası televizyon seyrettikleri ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Yalçın ve diğerleri (2002) tarafından yapılan araştırmada ise okul öncesi ve ilköğretim çağı çocuklarının % 62’si günde 2 saati, % 8,3’ü ise günde 4 saati televizyon izlemeye ayırmaktadır. Öztürk ve Karayağız’ın (2007) 3-6 yaş düzeyinde çocuk sahibi ebeveynlerle yaptığı araştırmada çocukların % 47,8’inin iki saat ve daha fazla televizyon izlediği, Aral ve Aktaş (1997) tarafından yapılan araştırmada da ilköğretim öğrencilerinin hafta içinde televizyon izlemeye diğer etkinliklerden daha fazla süre ayırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Doğan ve Göker (2012) de yaptıkları araştırmada çocukların büyük çoğunluğunun günde ortalama 1 ila 2 saat arasında televizyon izlediğini tespit etmiştir. Yapılan

araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere çocukların televizyon izlemeye ayırdıkları sürenin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Nitekim görüntü ve sesi bir arada kullanan bu güçlü iletişim aracı yetişkinlere göre çocukların gelişimi üzerinde daha fazla olumlu ve olumsuz etkiye sahip olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Akçalı, 2007; Batmaz ve Aksoy, 1995; İlhan ve Çetinkaya, 2013; Şirin, 1998, 2006; Mete, 1999; Mutlu, 1999; Oruç ve arkadaşları, 2011; Tezcan, 1980; Torun, 2010; Türkmen, 2012).

Güler (2013)'e göre çocuklara yönelik tematik kanallarda en fazla takip edilen yapımlar arasında ilk sırada çizgi filmler yer almaktadır. Benzer şekilde Can (1995) tarafından yapılan araştırma ile Doğan ve Göker (2012) tarafından yapılan araştırmada da çocukların en fazla çizgi film izlemeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu türe ilişkin çocuklar arasındaki popüleritesi çeşitli araştırmalarla da desteklenmektedir. Demiriz ve İlkay'ın (1999) yaptığı araştırmada çocukların % 79,4'ünün, Erdoğan ve Baran (2008) tarafından yapılan araştırmada da çocukların çoğunlukla çizgi film izlemeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. İlgili çalışmalarda da ortaya konulduğu gibi çocuklar arasında çizgi filmlerin izlenme oranındaki yükseklik bu türün eğitim, reklam ve kültür aktarımı amacıyla kullanımına ortam oluşturmaktadır (Seymenoglu 2009; Türkmen, 2012). Özellikle çizgi filmlerin karakterleri çocuklar tarafından benzeşim etkisi ve model alma yoluyla çeşitli sektörlerde de ciddi bir kazanç kaynağına dönüşmektedir (Türkmen, 2012). Çünkü çocuklar bu gelişimsel süreçte sevdikleri kişiyi model olarak benimsemekte ve ona benzemeye çalışmaktadır (Torun, 2010). Can (1995) tarafından yapılan araştırmada çocukların en fazla etkilendiği türün çizgi film olduğu ortaya konulurken Özdemir ve Ramazan'ın (2012) yaptığı araştırmada da çocukların çizgi filmlerdeki kahramanlarıyla bağlantı kurup onları taklit ettikleri, onlar gibi taleplerde bulundukları ve çizgi film kahramanı bulunan eşyaları almak istedikleri belirlenmiştir. Aşçı (2006) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre de 8-12 yaş grubu ile yapılan araştırmada çocukların büyük çoğunluğunun çizgi film karakterleri bulunan ürünleri almak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Ülken (2011) ve Ağaç ve Harmankaya (2009) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmalarla da ortaya konulduğu gibi çizgi filmler çocukların yaşamının birçok yönünü etkileyen ve onların yaşamında örnek alınan eğitici bir işlev üstlendiği görülmektedir (Şirin, 1999).

Çocuklar için hazırlanan görüntülü yayınlardan olan çizgi filmler çocukları eğitirken aynı zamanda eğlendirme işleviyle bir hareketin art arda gelen evrelerini çözümleyen resimlerin filme alınmasıyla oluşmaktadır. Çocukların yaratıcılıklarını geliştirerek ve hoş vakit geçirmelerini sağlayan bu görsel araç çocuklar için etkileyici gizil bir güce sahiptir (Güleryüz, 2013; Şimşek, 2011). Çizgi filmin temel gizil gücü çizgilerle oluşturduğu devinim ve canlandırma yoluyla simgelerle ifade edilmiş bir dil ile eğlendirerek öğretmesinden kaynaklanmaktadır (Güler, 2013). Çocuklar için özellikle on iki yaşına kadar en gözde film türü olan çizgi filmler evrensel ve kültürel değerlerin aktarımı, karakter gelişiminin belirginleşmesi ile dil gelişiminin en yoğun şekilde aktarıldığı çocukluk döneminde önemli bir etkiye sahiptir (Fedakar, 2011; Pembecioğlu, 2006).

1.1. Amaç

Bu araştırmada kitle iletişim araçlarını içerisinde toplumda önemli bir etkiye sahip olan televizyonun geçirdiği tematikleşme eğilimi neticesinde her alanda olduğu gibi çocuk kanallarındaki artışa bağlı olarak bu kanallarda yayınlanan ve çocukların en çok izlediği tür olan eğlendirirken eğiten çizgi filmlere ilişkin bir değerlendirilme yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çocuk yayıncılığının ulaştığı nokta ve kâr amaçlı hareket eden özel ve yabancı kuruluşların bu piyasadaki ağırlığı dikkate alınarak bu kanallarda en çok yayınlanan çocuk yayını olan çizgi filmlere ilişkin yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmada; TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Kidz TV VE Cartoon Network adlı tematik çocuk kanallarında yer alan çizgi filmlerin isimleri, karakterlerin isimleri, yapımcı ülkeler, yerli ve yabancı yapımlar açısından dağılımlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın alt problemleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Türkiye’de yayın yapan tematik çocuk kanallarının yaş aralığı, yayın şirketi, yayın başlangıç yılı ve erişim alanlarına ilişkin dağılımı nasıldır?

2. 2015 yılı ağustos ayında tematik çocuk kanallarında yayınlanan,

2.1. çizgi filmlerin yerli ve yabancı yapım olmaları açısından kanallara göre dağılımı nasıldır?

2.2. çizgi filmlerin yapımcı ülkeler açısından kanallara göre dağılımı nasıldır?

2.3.yabancı çizgi filmlerin isimlerinin Türkçe ve orijinal dil kullanımı açısından dağılımı nasıldır?

2.4.yabancı çizgi filmlerdeki karakterlerin isimlerinin Türkçe ve orijinal dil kullanımı açısından dağılımı nasıldır?

1.3. Sınırlıklar

1. Araştırma kapsamında incelenen çizgi filmler 2015 yılı eylül ayı yayın akışı içerisinde Türkiye’de ücretsiz yayın yapan kanallarla sınırlıdır.

2. Ücretsiz yayın yapan bu kanallardan çizgi dizilerden çok gençlik dizilerine yayın kışında yer veren Disney Channel ve Kidz-Animez TV’nin 21.30’dan sonra yetişkinler için anime yayın yapan Animez TV yayın akışı dışında kalan TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Kidz TV ve Cartoon Network adlı tematik çocuk kanallarındaki çizgi filmlerle sınırlıdır.

3. Bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlerin isimleri, karakterlerin isimleri, yapımcı ülkelere ilişkin değerlendirmelerle sınırlıdır.

2.YÖNTEM

2.1. Model

Bu araştırmada nitel bir araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin yanı sıra film, video, video kaydı, resim, fotoğraf gibi görsel ve dijital materyallerin incelenmesi sağlanabilmektedir (Creswell ve Clark, 2007; Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu yöntemle çocuklara yönelik ücretsiz yayın yapan tematik kanallar belirlenmiştir. Bu kanallar araştırma problemleri çerçevesinde incelendikten sonra araştırmaya TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Cartoon Network ve Kidz TV adlı kanallar ve bu kanallarda 2015 yılı ağustos ayı yayın akışı içerisinde yer alan 112 çizgi film dâhil edilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmada amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde gözlenecek birimler içerisinde örnekleme karşılayacak birimler örnekleme alınır (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Bu bağlamda herkese ulaşılabilirlik ölçütü çerçevesinde Türkiye’de yayın yapan tematik çocuk kanalları incelenmiş yaş aralığı, yayın şirketi ve erişim açısından sınıflandırılarak araştırma kapsamına dâhil edilecek kanallar belirlenmiştir. Çocuklara göre yayın yapan kanalların yayın akışında dönem dönem değişimler olduğu için bir karışıklığa mahal vermemek için belli bir zaman aralığı belirlenmiştir. Bu kapsamda 2015 yılı ağustos ayı ölçütü çerçevesinde Türkiye’de uydu üzerinden tüm hanelerin erişimine açık olan sekiz çocuk kanalının ücretsiz olarak izleyiciye ulaştığı belirlenmiştir. Bu çerçevede ücretsiz yayın yapan TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Kidz TV ve Cartoon Network kanalları araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Ücretsiz erişime sahip olmakla birlikte Disney Channel logosu ile yayın yapan kanal çizgi filmleri değil 10-16 yaş grubunu hedef alan gençlik dizilerine ve programlarına yayın akışlarında yer verdikleri için bu kanal araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Kidz-Animez kanalı ise 04.30 ile 21.30 arasında çocuklara yönelik Kidz logosuyla yayın yaparken 21.30’dan sonra Animez TV yayın kuşağına geçerek yetişkinlere yönelik anime çizgi filmlerinden oluşan yayınlar yapmaktadır. Bu sebeple bu kanalın çocuklara yayın yapan Kidz TV olarak adlandırılan ve 04.30 ile 21.30 arasındaki yayın akışı araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.1.Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel araştırma sürecinin biçimlendirilmesi ve toplanan verilerin analizinde karşılıklı etkileşim, tümevarıma dayalı yaklaşım ve esneklik ön planda tutulması esastır (Condrad ve Serlin, 2011; Balcı, 2011). Bu gerekçelerden yola çıkıldığında nitel verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması çeşitlilik, esneklik, yaratıcılık ve çoklu bakış açısıyla derinlemesine inceleme gerektiren bir süreçtir (Patton, 1987). Bu araştırmada nitel verilerin analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Bu analiz türünde amaç; birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek, bu kategorilerin dokümanda yer alma sıklığını belirlenir ve bunlar okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenip yorumlanarak betimsel ve gerçekçi bir resim ortaya koymaktır (Balcı, 2007; Özdemir, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Dilsel materyalin belli kavram ve temalar çerçevesinde kodlanarak anlaşılabilir bir sistemle sunulduğu bu çözümleme yönteminde, verilerin analizi; 1)verilerin kodlanması, 2)temaların bulunması, 3)kod ve temaların düzenlenmesi, 3)bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002). İçerik analizinde bu süreçte nitel verilerin nicelleştirilmesiyle güvenilirliği arttırmak, yanlışlığı azaltmak, kategoriler ve temalar arasında karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamak ve küçük ölçekli bir araştırmanın sonuçlarının geniş ölçekli araştırmalarla sınanmasına olanak sunulması sağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada bahsi geçen nitelikler dikkate alınarak verilerin analizinde içerik analizi türlerinden kategorisel analiz kullanılmıştır. Bu analizde önceden belirlenmiş mesajın birimlere (kodlara), ardından da bu kodlar önceden saptanmış belli ölçütlere göre sınıflandırılır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Bu çerçevede öncelikle Türkiye’de yayın yapan tematik çocuk kanalları içerisinde ücretsiz yayın yapan kanallar belirlenmiştir. Ardından 2015 yılı eylül ayı yayın akışı içerisinde TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Kidz TV ve Cartoon Network adlı tematik çocuk kanallarında yer alan 112 çizgi filminden oluşan dijital materyal araştırma sürecine dâhil edilmiştir. Bu çizgi filmlerin her biri kanallar bazında sınıflandırılarak araştırma problemleri çerçevesindederin bir işleme tabi tutularak kavram ve temalar arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla içerik analizi türlerinden kategorisel analize tabi tutulmuştur. Bu kanallarda yer alan çizgi filmler kanallara göre yerli ve yabancı yapım, yapımçı ülke, çizgi film isimleri, çizgi filmdeki karakterlerin isimlerine ilişkin temalar altında toplanarak analiz edilmiştir.

Araştırmacı tarafından yapılan veri analizinin güvenilirliği sağlamak için elde edilen veriler birbirinden bağımsız iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların ve araştırmacının kod ve tema listelerine ilişkin yaptıkları değerlendirmelerde görüş ayrılığına düşülen durumlarda diğer uzmandan ortak görüş alınarak yeniden kodlama yapılmış, görüş birliği ve görüş ayrılığı olan kodlamalar tespit edilmiştir. Araştırmacı ve uzmanlar arasındaki görüş birliği ve ayrılıklarının araştırmanın güvenilirliği üzerindeki etkisi, Miles ve Huberman’ın (1994) formülünden $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ yararlanılarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda araştırmacı ve iki uzmanın görüşleri arasındaki uzlaşma (güvenirlik) sırasıyla %97 ve %95 olarak bulunmuştur.

Bu analizler sonucunda elde edilen kod ve temalara ilişkin veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve bu verilere ilişkin frekans (*f*) ve yüzde (%) değerleri, oluşturulan temalara göre sınıflandırılarak elde edilen bulgular tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’de çocuklara yönelik yayın yapan kanallara ve bu kanallar içerisinde ücretsiz yayın yapan TRT Çocuk, Planet Çocuk, Minika Çocuk, Minika Go, Yumurcak TV, Kidz TV ve Cartoon Network adlı tematik kanallarda yayınlanan çizgi filmlere ilişkin bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Bu tematik kanallarda yer alan çizgi filmlerin yaş aralığı, yayın şirketi, yayın yılı ve erişim özelliklerine dair yapılan analize ilişkin bulgulara ait frekans (*f*) ve yüzde (%) değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Türkiye’de Yayın Yapan Tematik Çocuk Kanalları

TV Logo	Yaş aralığı	Yayın şir- keti	Yayın yılı	Erişim
TRT Çocuk	3-14	Türkiye	2008	Ücretsiz
Disney Channel	10-16	ABD	2007	Ücretsiz
Disney Junior	3-6	ABD	2007	Ücretli
Disney XD	6-14	ABD	2007	Ücretli
MinikaGo	6-14	Türkiye	2011	Ücretsiz
Minika Çocuk	3-6	Türkiye	2011	Ücretsiz
Planet Çocuk	6-14	Türkiye	2011	Ücretsiz
Yumurcak TV	3-14	Türkiye	2007	Ücretsiz
Kidz-Animez	4-14,14 ⁺	Türkiye	2011	Ücretsiz
Smart Çocuk	3-14	Türkiye	2010	Ücretli
Cartoon Network	6-14	ABD	2008	Ücretsiz
Da Vinci Learning	6-18,18 ⁺	Almanya	2008	Ücretli
Baby TV	0-3	ABD	2006	Ücretli
Luli TV	0-3	İsrail	2007	Ücretli
Baby First TV	0-3	ABD	2003	Ücretli
Duck TV	0-3	Slovakya	2008	Ücretli
Nickelodeon	6-14	ABD	2005	Ücretli
NickJr.	2-6	ABD	2005	Ücretli

Tablo 1’e göre Türkiye’de 18 tematik çocuk kanalı yer almaktadır. Bu kanallar içerisinde 0-3 yaş grubunu ve 14 yaş üstü hedef kitlesi olarak belirleyen her hangi bir Türk kanalı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye merkezli 7 kanal olduğu ve bu kanalların ağırlıklı olarak 2008 yılından sonra hızla bir artışa geçtiği ve Smart Çocuk dışında Türkiye merkezli tüm bu kanalların halka erişimlerinin ücretsiz olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu kanallar en fazla kanala sahip yabancı ülkenin ABD’dir.

Bu tematik kanallarda yer alan çizgi filmlerin yerli ve yabancı yapım olmaları açısından yapılan analize ilişkin bulgulara ait frekans (*f*) ve yüzde (%) değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Tematik Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin Yapımcı Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi

Kanallar	Çizgi film sayısı		Yerli Yapım		Yabancı Yapım	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
TRT Çocuk	23	20.53	17	77.27	6	5.35

Planet Çocuk	7	6.25	3	13.63	4	3.57
Minika Çocuk	16	14.28	-	-	16	14.28
MinikaGo	16	14.28	-	-	16	14.28
Yumurcak TV	16	14.28	2	9.09	14	12.5
Kidz TV	17	15.17	-	-	17	15.17
Cartoon Network	17	15.17	-	-	17	15.17
Toplam	112	100	22	100	90	100
Genel Toplam	112	100	22	19.64	90	80.35

Tablo 2'ye göre tematik çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerin %80.35'i yabancı yapım, %19.64'ü ise Türk yapımı çizgi filmlerdir. Bu kanallar içerisinde yerli çizgi filmlere %77.27 oranıyla en fazla TRT Çocuk'ta yabancı çizgi filmlere ise %15.17 oranıyla Kidz TV ve Cartoon Network'te yer verilmiştir. Minika Çocuk ve Minika Go kanallarında ise yerli yapım çizgi filmlere hiç yer verilmemiştir.

Tematik çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerin ait oldukları ülkeler açısından yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3.

Tematik Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerin Ait Oldukları Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi

Ülkeler	TRT Çocuk		Planet Çocuk		MinikaÇocuk		MinikaGo		Yumurcak TV		Kidz TV		Cartoon-Network		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Türkiye	17	73.9	3	42.8	-	-	-	-	2	12.5	-	-	-	-	22	19.6
ABD	3	13.0	1	14.2	11	68.7	10	62.5	2	12.5	3	17.6	10	58.8	40	35.7
İngiltere	1	4.34	1	14.2	2	12.5	-	-	-	-	2	11.7	1	5.88	7	6.25
Fransa	-	-	-	-	1	6.25	2	12.5	2	12.5	-	-	2	11.7	7	6.25
Kore	1	4.34	-	-	-	-	-	-	3	18.7	-	-	1	5.88	5	4.46
Kanada	-	-	-	-	1	6.25	-	-	1	6.25	-	-	2	11.7	4	3.57
Japonya	1	4.34	-	-	-	-	1	6.25	1	6.25	4	23.5	-	-	7	6.25
Çin	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	1	0.89
Almanya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	11.7	-	-	2	1.78
Kanada/Fransa	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.89
Fransa/ABD	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	1	5.88	-	-	2	1.78
Kanada/ABD	-	-	-	-	-	-	1	6.25	1	6.25	-	-	-	-	2	1.78

İngiltere/ABD	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5.88	1	0.89
ABD/Avusturalya	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	1	0.89
İngiltere/Kanada	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5.88	-	-	-	1	0.89
Avusturalya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5.88	-	-	-	1	0.89
Norveç	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	1	0.89
İspanya	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6.25	1	5.88	-	-	-	2	1.78
İtalya	-	-	1	14.2	-	-	-	-	-	-	1	5.88	-	-	-	2	1.78
Peru	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5.88	-	-	-	1	0.89
İskoçya	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	-	-	1	0.89
Kore/Fransa	-	-	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	-	-	1	0.89
Kanada/İtalya/Alm	-	-	1	14.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.89
Toplam	23	100	7	100	16	100	16	100	16	100	17	100	17	100	112	100	

Tablo 3'e göre tematik çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerin yapımcı ülkeler arasında %35.7 oranıyla ABD en fazla çizgi filme sahip ülkedir. İkinci sırada %19.6oranıyla Türkiye yer alırken %6.25 oranıyla İngiltere, Fransa ve Japonya takip etmektedir. Ayrıca bu çizgi filmler içerisinde TRT Çocuk ve Planet Çocuk kanalında en fazla Türk yapımı Minika Çocuk, Minika Go ve Cartoon Network kanalında en fazla ABD yapımı çizgi filmler tercih edilmiş olup Türk yapımı çizgi filmlere hiç yer verilmemiştir. Bununla birlikte Yumurcak TV'de ise en fazla Kore, Kidz TV'de ise Japon yapımı çizgi filmlere yer verilmiştir.

Tematik çocuk kanallarında yayınlanan 90 yabancı çizgi filmin isimleri açısından yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4.

Tematik Çocuk Kanallarındaki Yabancı Çizgi Filmlerin İsimleri Açısından Değerlendirilmesi

Kanallar	Çizgi filmlerin isimleri					
	Türkçe		Orijinal		Türkçe ve orijinal	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
TRT Çocuk	2	18.18	1	1.78	3	13.04
Planet Çocuk	1	9.09	2	3.57	1	4.34
Minika Çocuk	3	27.27	5	8.92	8	34.78
Minika Go	3	27.27	7	12.5	6	26.08
Yumurcak TV	1	9.09	11	19.64	2	8.69
Kidz TV	1	9.09	13	23.21	3	13.04
Cartoon Network	-	-	17	30.35	-	-
Toplam	11	100	56	100	23	100
	11	12.22	56	62.22	23	25.55

Tablo 4'e göre tematik çocuk kanallarındaki yabancı çizgi filmlerden %12.22'sinin ismi Türkçeleştirilerek kullanılırken %62.22'si orijinal ismi ile kullanılmakta olup %25.55'inde ise Türkçe ve orijinal ismi birleştirilmiştir. Buna göre yabancı çizgi filmlerin isimlerinin Türkçeye en çok dönüştürüldüğü kanal %27.27 oranıyla Minik Go ve Minika Çocuk kanallarıdır. Cartoon Network'te ise tüm çizgi filmler orijinal isimleriyle kullanılmış olup %30.35 oranıyla orijinal isimler en fazla bu kanalda kullanılmıştır. Çizgi filmlerin isimlerinin Türkçe ve orijinal ismini birleştirilerek en fazla kullanıldığı kanal ise %34.78 oranıyla Minika Çocuk'tur.

Tematik çocuk kanallarında yayınlanan 90 yabancı çizgi filmin karakterlerinin isimleri açısından yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5.
Tematik Çocuk Kanallarındaki Yabancı Çizgi Filmlerin Karakterlerinin İsimleri Açısından Değerlendirilmesi

Kanallar	Karakterlerin isimleri			
	Türkçe		Orijinal	
	f	%	f	%
TRT Çocuk	3	42.85	3	3.61
Planet Çocuk	1	14.28	3	3.61
Minika Çocuk	2	28.57	14	16.86
MinikaGo	1	14.28	15	18.07
Yumurcak TV	-	-	14	16.86
Kidz TV	-	-	17	20.48
Cartoon Network	-	-	17	20.48
Toplam	7	100	83	100
	7	7.77	83	92.22

Tablo 5'e göre tematik çocuk kanallarında yayınlanan yabancı çizgi filmlerde karakterlerin isimlerinin Türkçeye çevrilerek kullanımının en fazla olduğu kanal %42.85 oranıyla TRT Çocuk kanalyken Yumurcak TV, Kidz TV ve Cartoon Network'te karakterler tümüyle orijinal isimleriyle kullanılmıştır. Kidz TV ve Cartoon Network'te %20.48 oranıyla orijinal isimlerin en fazla kullanıldığı kanallardır. Bununla birlikte bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlerin karakterlerinin %92.22'si orijinal ismiyle %7.77'si ise Türkçeleştirilerek kullanılmıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara genel olarak incelendiğinde dünyada ve Türkiye'de değişen teknolojik şartlara bağlı olarak televizyon kanallarının da tematikleşme süreci içerisine girmesiyle birlikte sadece çocuklara yönelik yayın yapan tematik kanalların da sayıca arttığı görülmektedir. Bu dönüşüm sürecinde Türkiye'de de çocuklara yönelik tematik kanalların kurulduğu ve bu kanalların özellikle 2008 yılından sonra hızla arttığı görülmektedir. Tematikleşme eğilimi ve görsel kültürün artan yükselişiyle kâr amaçlı hareket eden özel ve yabancı kuruluşların bu sektörde hızlıca sayılarının artmasıyla bu durum çocuklarda olumlu ve olumsuz birçok etki oluşturmaktadır. Türkiye'de çocukların televizyon izleme sürelerine ilişkin yapılan araştırmalar televizyonun çocuklar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Aral ve Aktaş, 1997; Doğan ve Göker, 2012; Erdoğan ve Baran, 2008; Mete, 1999 Öztürk ve Karayağız, 2007; Yalçın ve diğerleri, 2002). Bu bağlamda televizyonda çocuklar tarafından en fazla tercih edilen tür ise çizgi filmlerdir (Can, 1995; Demiriz ve İlkay, 1999; Güler, 2013; Erdoğan ve Baran, 2008). Çocukların yoğun olarak etkileşim içerisinde olduğu çizgi filmler çocuklar üzerinde olumlu ve olumsuz pek çok etki oluşturmaktadır.

Türkiye’de yayın yapan kanallara ilişkin yapılan değerlendirme sonucunda ilk yerli tematik çocuk kanalı Yumurcak TV’nin ardından 2008 yılında yayın hayatına başlayan TRT Çocuk ise devlet bünyesinde yayın yapan ilk ve tek çocuk kanalı olma özelliğini korumaktadır. Araştırma sonucunda sektördeki bu genişlemeye rağmen bu kanalların 3-14 yaş aralığında sınırlandırıldığı belirlenmiştir. Bu yerli kanallar içerisinde özellikle 14 yaş üstü gruba ve 0-3 yaş grubu hitap eden yayınlar yapan bir yerli kanal olmadığı tespit edilmiştir. İki ile iki buçuk yaş arasında televizyon izleme oranındaki artış (Şimşek, 2002) ve bu konudaki araştırmalara ilişkin eksiklik Ildırar Kırbaş (2014) tarafından da belirtilmekte olup gün geçtikçe büyüyen ve büyümeye de açık bir alan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 14 yaş üstü süreçte ergenliğe geçişle birlikte gençlik dizilerine yönelimin başlamasıyla çizgi filmlerin yanı sıra kendilerine model oluşturmaya çalışan bu yaş grubuna ilişkin dizi ve çizgi filmlerin yer aldığı yerli kanallar bazında da bir eksiklik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 0-3 yaş grubu dil gelişiminin yanı sıra birçok açıdan yoğun bir gelişimin yaşandığı bir dönemdir (Sever, 2008 Şimşek, 2011). Bu döneme ilişkin yerli bir çocuk kanalının olmaması da bu alandaki bir diğer boşluğu ortaya koymaktadır. Bu eksikliklerin yanı sıra mevcut kanallar içerisinde Türkiye’nin yapımçı olduğu kanal sayısı fazla olmakla birlikte bu durumu çizgi filmler için söylemek mümkün değildir.

Araştırma kapsamında incelenen 112 çizgi filme ilişkin yapılan analiz sonucunda bu çizgi filmlerin %80.35’inin yabancı yapım, %19.64’ünün ise Türk yapımı çizgi filmler olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlerin ağırlıklı olarak yabancı çizgi filmlerden oluştuğu ve yerli yapım çizgi filmlerin çok az olduğu görülmektedir. Yağlı’nın (2013) da belirttiği gibi çizgi film alanında dünya ülkelerinin çok gerisinde olması nedeniyle ağırlıklı olarak yabancı çizgi filmler yayınlanmaktadır. Bu çerçevede Türk yapımı çizgi filmler sayı bakımından az olmakla birlikte gün geçtikçe iyi gelişmeler de bu sektörde yerini almaktadır. Yağlı (2013) folklorik temalarıyla çocukların beğenisini kazanan Pepee adlı Türk yapımı çizgi filmin bu alanda önemli bir gelişme olduğunu ve bu çocuk karakterin aracılığıyla Türk dil ve kültürünü yansıtacak etkin bir araca dönüştüğünü belirtmektedir. Şeker ve Balcı (2014) tarafından yapılan araştırmada da Pepee’nin eğitici ve Türk kültürü öğelerinin alınlanmasında olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın Kalaycı (2015) tarafından yapılan araştırma sonuçları bütünsel olarak değerlendirildiğinde çizgi filmin toplumsal cinsiyet eşitsizliği oluşturan mesajlar içerdiği saptanmıştır. Bununla birlikte Türkiye’nin ilk animasyon filmi olan Ayas’ın heyecanlı ve eğlenceli maceraları, Türk mitolojisine ilişkin semboller içeren Cille bu alanda önemli gelişmeler arasında sayılabilir. Bunların yanı sıra İstanbul’un Fethi, Çanakkale Zaferi gibi tarihi hadiselerin, Nasrettin Hoca, Fatih Sultan Mehmet gibi bazı tarihi şahsiyetler aracılığıyla millî ve manevî değerlerimizin aktarımına hizmet eden çok az sayıda çizgi film olmakla birlikte bunlar da televizyon ekranlarında sınırlı olarak yayınlanmaktadır (Türkmen, 2012).

Araştırmada ülkeler teması altında yapılan analizi sonucunda ise çizgi filmlerin %19.6’sı Türk yapımı iken en fazla çizgi filme sahip olan ülke %35.7 oranıyla ABD’dir. Türkmen (2012) yaptığı araştırmada da benzer şekilde ABD’nin sektördeki mevcut ağırlığı ortaya çıkmaktadır. Yabancı çizgi filmler içerisinde ABD’yi %6.25 oranıyla İngiltere, Fransa ve Japonya takip etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de çizgi film endüstrisinde yerli yapımlar açısından dışa bağımlı bir yapının olduğu ve bu sektörün gelişmediği görülmektedir. Güler (1991) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar ortaya konulmuş ve çizgi film sektöründe gelişmeyen ülkelerde Amerikan, İngiliz, Fransız ve Japon çizgi filmlerin ağırlıklı olarak gösterildiği belirtilmiştir. TRT Çocuk ve Planet Çocuk kanalında en fazla Türk yapımı çizgi filmlere yer verilirken Minika Çocuk, Minika Go ve Cartoon Network’te ise en fazla ABD yapımı çizgi filmlerin tercih edildiği Türk yapımı çizgi filmlere hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu oranlar Türk çizgi film sektörünün gelişmişlik düzeyini göstermekle birlikte çocukların maruz kaldığı dil ve kültürel bağlamındaki etkinin boyutlarına da işaret etmektedir. Tomlinson’a (1999) göre kültür emperyalizmi ve medya emperyalizmi birbirlerinin nedeni ve sonucudur (Akt: Kaya, 2014). Bu bağlamda kitleler üzerinde oldukça geniş bir etkiye sahip olan medya aracılığıyla sunulan televizyon programları, reklamlar ve çizgi filmler gibi ithal edilen kültür ürünlerinin toplum üzerinde güçlü bir etki oluşturduğu bilinmektedir. “Somut Olmayan Kültürel Miras” olarak adlandırılan SOKÜM sözleşmesiyle küresel kültürün oluşturduğu yıkıcı etki karşısında yerel ve ulusal kültürü korumanın zorunluluğu resmi olarak ortaya konulmuştur (Türkmen, 2012). Seymenog-

lu'na (2009) ve Türkmen'e (2012) göre de çocuklar arasında yaygın olan bu türün etki gücü ve izlenme oranları eğitim, reklam ve kültür aktarımı amacıyla kullanımına ortam oluşturmaktadır. Büyükbaykal (2014) benzer şekilde televizyon sektöründe kültürel açıdan bir yozlaşma yaşandığını, ABD ve Avrupa'daki küresel medya kuruluşlarının etkisiyle tek kültürlü bir yapıya doğru gidildiği ve özellikle Amerikan medya gruplarının kendi kültürlerini dünyaya pazarlayıp ideolojilerini yayarak küresel tüketim kültürüne hizmet ettiğini belirtmektedir. Kaya (2014) mevcut yabancı kanalların kendi kültürleri ve aile yapılarını tanıtan özelliklere sahip olduklarını dile getirmektedir. İncelenen çizgi filmlerden biri olan Ninja Kaplumbağalar Japon Ninja kültüründen esintiler taşımakla birlikte kahramanlara Rönesans dönemi ressamlarına ait isimler verilmesi, kahramanların en sevdiği yiyeceğin pizza olması gibi özellikler Batı kültürüne ait kodların çocuklara aşılmasını ve çocukların kültürlenme sürecine etki etmesini kolaylaştırıcı etkenlerdendir. Bununla birlikte bireysel kültür oluşturma sürecinin inşa alanı olan çocukluk bu etkileşimden fazlasıyla zarar görmektedir (Türkmen, 2012).

Araştırma kapsamında incelenen tematik çocuk kanalları içerisinde %77.27 oranıyla Türk yapımı çizgi filmler yayınlayan TRT Çocuk bu bağlamda önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Ankaralıgil (2014) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış olup TRT Çocuk'un yerli yapım çizgi filmlerin ekranda kalma süresini yabancı yapımlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Doğan ve Göker'in (2012) araştırmasında da en fazla izlenen kanallar içerisinde ilk sırada TRT Çocuk, ikinci sırada ise Cartoon Network devamında ise Yumurcak TV'nin yer aldığını diğer çocuk kanallarının ise etki alanının dar olduğunu belirtmektedir. Vahi ve İlhan (2013) tarafından yapılan araştırmada çocukların benzer şekilde yerel motifleri ön plana çıkartan TRT Çocuk'ta yer alan Türk yapımı çizgi filmler izledikleri belirlenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, Küçük Hazerfen, Keloğlan gibi Türk kültürünü tanıtıcı çizgi filmlerle yabancı kültür hegemonyasına terk edilmiş bu sektörün biraz olsun önüne geçilmiştir. Kaya'ya (2014) göre Keloğlan çizgi filmi yerel kültürel izleri barındıran bir yapıttır. Bursalı (2014), Bursalı ve Ünal (2015) tarafından yapılan araştırmalarda da bu çizgi filmin kalıp sözler açısından zengin olduğu ortaya konulmuştur. Türk mitolojisi ve mitolojik sembollerin kullanıldığı Cille adlı çizgi Türk yapımı çizgi filmde bu sektördeki bir diğer gelişme olarak sayılabilir. Ünal ve Bursalı (2015) tarafından bu çizgi filmin söz varlığı üzerine yapılan çalışmada 457 adet toplumsal-kültürel ilişkileri yansıtan kalıp sözlere yer verildiği tespit edilmiştir. Çizgi filmlerin söz varlığıyla ilgili yapılan çalışmalar bu bu türün dil ve kültür gelişimi üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır (Bektaş ve Şahin, 2011; Bursalı, 2014; Karakaş ve Sarıçoban, 2011; Karakuş ve Baki, 2015). İlgili alan yazında çizgi filmlerin dil gelişimi ve kültürlenme süreci olarak da adlandırılan sosyalleşme sürecinde mevcut etki açıkça görülmektedir. Bu etkiden hareketle Transformers Prime ve Tenkai Şövalyeleri gibi teknoloji çağının gücünü yansıtan yabancı içerikli çizgi filmler yerine TRT Çocuk'ta yayınlanan ve Uzay Kuvvetleri'nin özel filosu olan Anadolu Kartalları-Anka adlı Türk yapımı çizgi filmlerin sayısı artırılmalıdır. Böylelikle değişen çağın ve teknolojinin insan üzerindeki etkisinin gittikçe gücünü arttırdığı günümüzde çocukların ufkunu açıp ve devrin şartlarını Türk kültüründeki karakterlerle birleştirerek sunulmasına olanak sağlanacaktır. Max Steel gibi tamamen yabancı menşeli süper kahramanlar yerine Türk kültürünün kadim geleneğinden günümüze kadar ulaşan Oğuz Kağan, Köroğlu gibi destan kahramanlarımızın yaşamlarını ve kahramanlıklarını anlatan çizgi filmler açısından eksiklikler olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk kültürünün dönüm noktalarını oluşturan Alparslan Malazgirt Muharebesi gibi önemli hadiseleri anlatan çizgi filmlere ilişkin de her hangi bir çizgi filmin bu kanallarda yayınlanmadığı ve bu alanda ciddi bir boşluğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda TRT Çocuk'ta Bizim Ninniler, Masal Kitabı ve Telali ile dilimizin temel zenginliklerinden olan atasözü ve deyimlerin aktarımında önemli bir işlevler üstlenen programlarla da geleneksel kültürümüzün estetik metinlerinin genç dimağlarla buluşması sağlamaktadır. Bu kanalda ayrıca diğer kanallardan farklı olarak çocuklara ait bir haber bülteni yer almaktadır ki çocuk yayıncılığı adına bir farkındalık göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca TRT'de engelsiz olarak yayınlanan çizgi Ciciki adlı çizgi film çocuk dünyasından engelleri kaldırma adına önemli bir gelişme olarak kaydedilebilir. Bu tarzdaki olumlu çalışmalarla kültürümüzü tanıtan ve gelecek kuşaklara aktaran yapımların sayısı artırılmalıdır. Bu süreçte özellikle on iki yaşa kadar olan çocuklar için en gözde film olan çizgi filmler ebeveyn denetiminde izlenerek

çocuklar olumsuz etkilerden uzak tutulmalıdır (Pembecioğlu, 2006; Şimşek, 2002). Çünkü millî hafızasını kaybeden milletler zaman içerisinde küresel kültür içerisinde kaybolarak eriyip giderler.

Araştırmada bu kanallarda yayınlanan yabancı çizgi filmlerin %62.22'sinin orijinal ismiyle, %12.22'sinin Türkçeleştirilerek, %25.55'inin ise Türkçe ve orijinal ismi birleştirilerek kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yabancı çizgi filmlerin isimlerinin Türkçeye en çok dönüştürüldüğü kanal Minik Go ve Minika Çocuk'tur. Cartoon Network ise hem orijinal isimlerin en fazla kullanıldığı kanal iken hem de tüm çizgi filmlerin orijinal isimleriyle en fazla kullanıldığı kanal olduğu belirlenmiştir. Çizgi filmlerin isimlerinin Türkçe ve orijinal ismini birleştirilerek en fazla kullanıldığı kanal ise Minika Çocuk'tur. Bu bağlamda yabancı çizgi filmlerde ağırlıklı olarak orijinal ismin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çizgi film karakterlerine ilişkin analiz sonucunda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamındaki yabancı çizgi filmlerdeki karakterlerin %92.22'sinin orijinal ismiyle %7.77'sinin ise Türkçeleştirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Cartoon Network gibi yabancı kanalın orijinal isimleri kullanmasının yanında Yumurcak TV ve Kidz TV gibi Türk yapım şirketlerine ait kanalların karakterlerin isimlerini Türkçeye dönüştürme adına daha çok gayret edilmesi gerektiği görülmektedir. Çizgi film karakterlerinin isimlerinin en fazla Türkçeleştirildiği kanal TRT Çocuk'tur. Bu durumda bir devlet kanalı olan TRT Çocuk için oldukça önemli bir tutum iken aynı hassasiyeti ticari kaygıyla hareket eden özel şirketler için söylemek zordur. Bir milletin devamlılığının göstergelerinden biri olan dilin yabancılaşma süreç içerisinde girmesi çocukların dil gelişiminin çok yoğun olduğu bu dönemde küresel kültürün kendi dilini hâkim kılma çabası içerisinde oldukça olumsuz bir tesir oluşturacaktır (Kaya, 2014). Bu çerçevede araştırma kapsamında incelenen yabancı çizgi filmlerden Çilek Kız, Arı Maya, Ayşegül gibi karakterlerin ve çizgi filmlerin isimleri tamamen Türkçeye uyarlanırken Fireman Sam'in "İtfaiyeci Sam" Chuggington'un "Çufçufklar Diyarı" olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte İran Man yerine Demir Adam, Lassie and Friends yerine Lassie ve Arkadaşları, The Adventures of Figaro Pho yerine "Figaro Pho'nun Maceraları" kullanılarak tamamen yabancı isimler kullanılmasının önüne geçilebilirdi.

Araştırma sonucunda tematik çocuk kanalları çerçevesinde özel yayıncılığın devlet televizyonu yayıncılığına alternatif olarak değil kar amacıyla kurulduğu yönündeki genel kabulden hareketle gerek devlet gerekse özel televizyonların Türkiye gibi yüksek oranda televizyon izleyen bir ülkede bu sektörün gelişiminin sağlanması gerektiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle kendi kültürel, millî ve manevî değerlerimizi aktaran çizgi filmlere yer verilerek kültürel devamlılığın sağlanmasına gayret edilmelidir. Bu tavır millî birlik ve beraberliğimizin temininde kültürel değerlerin korunup gelecek nesillere aktarılması adına vazgeçilmez bir zorunluluktur.

Öneriler

1. Yerli çizgi film sektöründe bir boşluğun olduğu ve bu boşluğun giderilmesi adına Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulacak uzman komisyonlarla Türk kültürünün her devrine ait önemli şahsiyetler belirlenerek bunlara dair çalışmalar ya devlet eliyle desteklenebilir ya da yapılacak çizgi filmlerde özel sektör teşvik edilebilir.
2. 0-3 yaş grubuna hitap eden ve bu düzeyin dil, bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlayacak tematik kanallar kurulabilir. Bunun yanı sıra bu kanallarda yayınlanacak bu gelişim evresini kapsayan çizgi filmlerle bu alandaki eksiklikler giderilebilir.
3. 14 yaş üstü çocuklara hitap eden çizgi filmler ve gençlik dizilerinin yer aldığı kültürümüzün rol modellerini oluşturan şahsiyetleri aracılığıyla millî ve manevî değerlerimizi yansıtan çizgi filmler ve bu yaş grubuna hitap eden tematik kanallar oluşturulmalıdır. Bu yolla yabancı kültürlerin çocuklarımıza sunduğu yabancı kahramanlar yerine kendi halk kahramanlarımızı tanıttak kahramanlarla kültürel değerlerimiz çocuklara aktarılabilir.

4. Genellikle bir ya da birkaç çizgi filmi kapsayan araştırmalar yerine tüm tematik çocuk kanallarını kapsayan ve bu çizgi filmleri değerler çerçevesinde inceleyen disiplinlerarası çalışmalar yapılabilir.
5. Çizgi filmler televizyonda engelsiz olarak yayınlanarak engelli çocukları da içine alan çizgi filmlerle çocuk dünyasının önündeki engellerinde kaldırılmasına destek olunabilir.
6. Türk bilginlerini tanıtan çizgi filmler yapılmalı.
7. Oğuz Kağan, Köroğlu gibi destan kahramanlarımızın yanı sıra Anadolu'nun manevî mimarları olan Mevlana, Yunus Emre gibi şahsiyetlerin yanı sıra Türk bilginlerini tanıttıcı çizgi filmler yapılabilir.
8. Tematik çocuk kanallarında çizgi filmlerin yanı sıra çocuklarında içinde yer aldığı bilinçlendirici videolarla program akışları desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Akçalı, S. İ. (2007). *Medya ve çocuk*. İstanbul: Ebabil Yayınları.
- Ankaralığıl, N. (2014). Türkiye’de çocuklara yönelik televizyon yayınlarının ticarileşmesi ve çocuk televizyon kanalları. *NWSA: Humanities*, 9(2), 107-126.
- Aral, N. ve Aktaş, Y. (1997). Çocukların televizyon ve diğer etkinliklere harcadıkları sürenin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 99-105.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Batmaz, V., ve Aksoy, A. (1995). *Türkiye’de televizyon ve aile*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Bektaş, M., ve Şahin, S. (2011). Çizgi filmlerde atasözü ve deyimlerin kullanımı. *III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 5-7 Ekim 2011, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOGEM), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bursalı, H., ve Topçuoğlu Ünal, F. (2015). Çizgi dizilerin 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin söz varlığına katkısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (29), 60-74.
- Bursalı, H. (2014). *Çizgi dizilerin beşinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin söz varlığına katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Can, A. (1995). *Okul öncesi çocuklara yönelik televizyon programları içinde çizgi filmlerin çocukların gelişimine ve iletişimine yönelik etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research*. Boston: Pearson Education.
- Creswell, J. W., and Clark, P. (2007). *Designingn an conducting mixed method research*. USA: SAGE Publications.
- Güler, D. (2013). Soyutun somutlaştırılması: çizgi filmlerin kültürel işlevleri. *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi*, 14-15 Kasım 2013, İstanbul.
- Güler, A. D. (1991). *Eğitim iletişimi kurumu olarak çocuk televizyonu ve uygulamaları ile bir model önerisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güler, D. A. (1992). *Çizgi filmlerin eğitim iletişimi boyutları ile bir örnek olay çözümlemesi*. Eskişehir: anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Yüksekokulu Yayınları.
- Gülyüz, H. (2013). *Yaratıcı çocuk edebiyatı*. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık.
- Doğan, A., ve Göker, G. (2012). Tematik televizyon ve çocuk: ilköğretim öğrencilerinin televizyon izleme alışkanlıkları. *Millî Eğitim*, 194, 5-30.
- Dökmen, Üstün (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Fedakar, P. (2011). Çizgiyi Aşanlar: Cille Türk mitolojisinin çizgi filmde kullanılması ve çizgi filme aktarılması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11 (1), 107-119.
- Güngör, M. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarının televizyon izleme alışkanlıkları ve anne baba tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 199-216.

- Ildırar Kırbaş, S. (2014). Minik seyirciler: bebek ve küçük çocuklarda hareketli görüntü algısının gelişimi üzerine bir derleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(4), 26-40.
- İlhan, V. (2014). Televizyon ana haber bültenlerinin ikonografik analizi: kadının yeri ve temsili. *NWSA: Humanities*, 9(2), 59-81.
- İlhan, V., ve Çetinkaya, Ç. (2013). İlkokul öğrencilerinin tematik çocuk kanallarındaki çizgi filmleri izleme alışkanlıkları. *Journal of Research in Education and Teaching*, 2 (1), 317-326.
- Kalaycı, N. (2015). Analyses of the cartoon series from a gender equality perspective: Pepee. *Education and Science*, 177, 243-270.
- Karakaş, A., ve Sarıçoban, A. (2011). Altyazılı çizgi filmlerin öğrencilerin tesadüfi kelime öğrenimleri üzerine etkileri. *XX. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 8-10 Eylül 2011, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Kaya, T. (2014). *Tematik çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerde yerel ve küresel izler. Maltepe Üniversitesi. İletişim Fakültesi Dergisi*. 1(1), 63-77.
- Küçük, B., Gedik, F., ve Akkuş, Z. (2014). Masal kitaplarının 6. sınıf sosyal bilgiler değerleri perspektifinden analizi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1071-1087.
- Mangır, M ve İnal, S. (1994). Televizyonun okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerindeki etkileri. *10.Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırılması Semineri*, 22- 25 Mayıs Ankara.
- Mete, M. M. (1999). *Televizyon yayınlarının Türk toplumu üzerinde etkisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Miles, B. M., and Huberman, A. M. (1994) *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Second Edition. London: Sage.
- Misci Kip, S. (2013). Türk televizyon izleyicisi kültürel omnivor mu? Türkiye’deki televizyon izleyici yapısı üzerine bir araştırma. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(7), 156-169.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve toplum*. Ankara: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.
- Oruç, C., Tecim, E., ve Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 281-299.
- Özdemir, M. (2010). *Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(11), 323-343.
- Özdemir, A. A., ve Ramazan, O. (2012). Çizgi filmlerin çocukların davranışları üzerindeki etkisinin anne görüşlerine göre incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35(35), 157-173.
- Öztürk, C. ve Karayağız, G. (2007). Okul öncesi dönemdeki çocukların televizyon izleme durumları ve bunu etkileyen durumların incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 175, 116-128.
- Öztürk, C., ve Karayağız, G. (2007). Çocuk ve televizyon. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 10(2), 81-85.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluations*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Peker, H. (1998). *Din ve ahlak eğitimi (psikolojik ve metodik esaslar)*. Samsun: Aksi Seda Matbaası.
- Pembecioğlu, N. (2006). *İletişim ve çocuk*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Rigel, N. (1995). *Haber, çocuk ve şiddet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Silverstone, R. (2006). *Television and everyday life*. London and New York: Routledge.
- Sönmez, V., ve Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şeker, N. T., ve Balcı, E. V. (2014). Yeni Türk çocuk dizi fenomeni “Pepee” çizgi dizisinin alımlama analizi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 243-263.
- Şirin, M. R. (2006). *Gösteri çağı çocukları*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şirin, M. R. (1998). *Televizyon, çocuk ve aile*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları: İstanbul.

- Tezcan, M. (1980). *Çocuk ve eğitim*. Ankara: TED Yayınları.
- Torun, Ş. (2010). *Sihir içerikli dizi filmlerin çocuklara olan etkisinin din eğitimi açısından incelenmesi: Selen dizi filmi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkmen, N. (2012). Çizgi filmlerin kültür aktarımındaki rolü ve Pepee. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 36(2), 139-158.
- Ünal, F. T., ve Bursalı, H. (2015). Çizgi dizilerle kalıp (ilişki) söz öğretimi: Cille örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 69-83.
- Yağlı, A. (2013). Çocuğun eğitiminde ve sosyal gelişiminde çizgi filmlerin rolü: Caillou ve Pepee örneği. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 707-719.
- Yalçın, S. S.; Tuğrul, B.; Naçar, N.; Tuncer, M. ve Yurdakök, K. (2002). Factors that affect television viewing time in preschool and primary school children. *Pediatrics International*, 44, 622-627
- Yapıcı, Ş. (2006). Bir eğitim aracı olarak televizyon ve etkileri. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 6(2), Online: <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=272>, Erişim tarihi: 13.07.2015.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

MUZAFFER İZGÜ’NÜN ROMANLARINDA ÇOCUK GÖZÜYLE YOKSULLUK

Sevgül TÜRK MENOĞLU*

ÖZET

Muzaffer İzgü, Türk çocuk edebiyatı sahasının önemli yazarlarından biridir. Yoksul bir ailede büyüyen İzgü, çocukluğunda bu yoksulluktan dolayı hayata çok erken atılmak zorunda kalmıştır. Bu durum onun yazarlığının şekillenmesine de katkı sunmuş, eserlerinde sıkça yer verdiği yoksulluğu derinlemesine ele almasını sağlamıştır. Özellikle çocuk kahramanların anlatıcı konumunda olduğu romanlarındaki yoksulluk, hayatı öteleyen, hayata küsmeye sebep olan bir algı olarak ele alınmaz; aksine hayattan bir beklenti içinde olmayı ve geleceğe ümitle bakmayı yansıtmaya yönüyle dikkat çeker. Yazarın bu tutumu yoksulluğu okuyucunun gözünde itici bir kavram olmaktan çıkarır ve yumuşatır. Roman kahramanları, özellikle de çocuk kahramanlar, yoksulluğun getirdiği sıkıntılara göğüs gererken hayat küsmezler. Herhangi bir suça bulaşmazlar. Beklentilerinden ve hayattan uzaklaşmazlar.

Bu çalışmada İzgü’nün, anlatıcıları birer çocuk olan dört romanında yoksulluğun çocuk gözüyle yansımaları değerlendirilecek ve yazarın yoksulluğa çocuk penceresinden bakışı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer İzgü, yoksulluk, roman

GİRİŞ

Yoksulluk, Türk edebiyatında öteden beri işlenen konulardan biridir.

Yoksulluğun insan ruhunda oluşturduğu algı; yaşa, zaman ve mekâna göre farklılık arz eder. Bir çocuğun muhayyilesindeki yoksulluk algısı hiç şüphe yok ki, bir yetişkinin bakış açısından daha farklı ve en basit ifadesiyle daha az acı verici mahiyettedir. Kendisi de yoksul bir çocukluk geçirmiş olan İzgü, bu kavrama yabancı olmayışının avantajını da kullanarak yoksulluğu hayat mücadelesini şekillendiren bir kavram şeklinde verir.

Nurdan Gürbilek, Kemalettin Tuğcu’nun “fakir ama haysiyetli çocuklar” üzerinden verdiği yoksulluğa karşılık Orhan Kemal’in, “hikâyeleri sübyan koğuşunda sonlanan suçlu çocuklar”ı işlediğini söyler.(Gürbilek, 2015: 78) İzgü’nün yaklaşımı Tuğcu ve Kemal’den farklıdır.

İzgü, kendisinin de âşinası olduğu yoksulluğu farklı bir bakış açısıyla yansıtır. Bu kavramı salt bir eziklik, zavallılık ve mağduriyet üzerinden vermez.

İzgü’nün yoksulluğu veriş tarzındaki en dikkat çekici nokta mutluluk ve ümit kavramlarının öne çıkmasıdır. Yazarın romanlarındaki yoksul çocuklar ne hayatın “siyah beyaz” renkleri arasında sıkışmış ve nihayetinde “siyah”a kaymış ve kader çizgileri “arabeskleşmiş” suçlulardır, ne de bedbin bir realizmin şekillendirdiği, büyümüş de küçülmüş, çocuk olmaktan vazgeçmiş yetişkinlerdir. İzgü, bu kavrama yabancı olmayışının avantajını da kullanarak yoksulluğu hayat mücadelesini şekillendiren bir olgu şeklinde verir.

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, se_cabaz@hotmail.com

Muzaffer İzgü'nün, bu çalışmada ele alınacak olan *Zıkkımın Kökü*¹, *Kara Pamuk*², *Ekmek Parası*³ ve *Karlı Yollarda*⁴ romanlarında yoksulluğun çocuk gözünden algılanışı değerlendirilecektir.

1. Yoksulluk ve Mutluluk

Yukarıda da vurguladığımız gibi İzgü yoksulluğu mağduriyet ile özdeşleştirerek işlemez. Ele alacağımız romanlarda çocuk algısıyla trajikliğinden sıyrılmış bir yoksulluk vurgusu dikkat çeker. Muzaffer İzgü'nün kendi yaşam öyküsünden hareketle kaleme aldığı *Zıkkımın Kökü* romanının kahramanı Muzo (Muzaffer) babası, annesi ve ağabeyi Sefa ile derme çatma, portakal kasalarından yapılmış, baraka denilebilecek bir evde yaşar. Yazarın romanın girişinde okuyucuya tanıttığı bu harabe yer, bütün yoksulluğa rağmen aile için sıcak bir yuvadır. Romanın anlatıcısı Muzo, evin bu durumunu şu cümlelerle aktarır:

“Babamın ev dediği şey, kocaman bir avlu, avluda bir nar ağacı, bir okaliptüs, bir de küçüçük oda... Odanın üstü çinkolarla kaplı, yanları bozulmuş ambalaj sandıkları ve çamur... çamur... Babamın eve her yıl bir pencere açma merakı yüzünden, bu mal sandıkları testereyle delinir, pencere bu yıl kuzeye bakıyorsa, öbür yıl güneye bakıyordu... Felsefesi basitti babamın:

“Değişiklik gerek!”(s.7)

Derme çatma bir çatının altında hayatlarını sürdüren bu ailenin yoksulluğa dair fazla bir şikâyetleri yoktur. Romanın kahraman anlatıcısı Muzo da bunu dile getirir:

“Bizim mutluluğumuz çok basitti. Tencerede yemeğimiz olsun, çıkında ekmeğimiz, lambada gazımız, ocakta çaydanlığımız, yeter de artardı bile...” (s.108)

Her şeye rağmen içinde oturdukları baraka, kışın sığındıkları sıcak ve sevgi dolu bir yuvadır. Çetin kış günleri için bir fabrikanın kazan dairesindeki kömür tozlarını babasıyla birlikte evlerine taşıyan ve bu tozları suyla kararak küçük parçalar halinde güneşte kurutan Muzo'nun babası, ailesini bütün kış kendi icadı çamurla sıvalı bir mangalda yaktıkları yine kendi icadı olan bu kömürle ısıtır. (s.12-13.) Buna rağmen Muzo'ya göre evleri kışın sıcaktır ve bu derme çatma sobadaki babasının icadı kömürün ısıttığı ev onların büyük mutluluklarının en önemli sebebi. Babasının, *“Hava Hanım, yap da bir çay, tadını çıkaralım şu mutluluğun”*(s.76) cümlesiyle yoksul evlerinde yaşanan huzur özetlenmiş olur.

Romanın ilk bölümünde ilkokula yeni başlayan Muzo'nun gözünden aktarılan bu yoksulluğun içinde çocukluklarını bütün renkliliği ve huzuruyla yaşayan iki çocuk vardır: Muzo ve ağabeyi Sefa. Muzo ve Sefa'nın, bütün olumsuzluklara rağmen yoksullukla besleyip zenginleştirdikleri bir hayal dünyaları vardır. Babalarının dam akmasını diye bir yerden bulup tavana çiviyiyle çaktığı Tarzan filminin afişi, geceleri yataklarına uzanıp onu izleyen bu iki çocuk için zengin bir hayal malzemesidir:

“«Tarzan Ormanlar Kralı». Uzun saçlı bir adam, yarı çıplak bir kadın, yarı çıplak bir çocuk, bir de maymun... Ve ağaç ağaç ağaç... Ağaçların ardında, geceleri bizi korkutan, titreten koskocaman kükreyen bir aslan... İlk günler çok fısıldadık anama:

“Anaa, biz korkuyoruz, babama söyle kovalasın şu aslanı şuradan” diye.

Anacığım gel git sonunda inandırdı bizi onun kedi olduğuna. Öyle bir kedi idi ki bu, Tarzan'dan bile büyük bir kedi.

-Olur mu? Dedim ben abime

¹ Muzaffer İzgü, *Zıkkımın Kökü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014. (Çalışmada yapılan alıntılarda verilen sayfa numaraları, eserin bu baskısına aittir.)

² Muzaffer İzgü, *Kara Pamuk*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014. (Çalışmada yapılan alıntılarda verilen sayfa numaraları, eserin bu baskısına aittir.)

³ Muzaffer İzgü, *Ekmek Parası*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014. (Çalışmada yapılan alıntılarda verilen sayfa numaraları, eserin bu baskısına aittir.)

⁴ Muzaffer İzgü, *Karlı Yollarda* Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011. (Çalışmada yapılan alıntılarda verilen sayfa numaraları, eserin bu baskısına aittir.)

-Olur dedi. Niye olmasın, babamla Kanlızade Osman Emmi'ye baksana, babam onun yanında kedi gibi kalmıyor mu?

Sonraki günler mutlu etti bu kâğıda bakmak bizi. Uyumadan önce gözlerimizi bu kâğıda diker, ormanda Tarzan'la dolaşır, yarı çıplak kadının acıma duygusuyla bize uzattığı elmayı yer, maymunla uzuneşek oynardık.” (s.8)

Çocukların kurdukları hayaller, yoksulluklarını yansıtır ve çocuk masumiyeti ile verilir. *Karlı Yollarda* romanında köylerinde ilkokul olmadığı için komşu köylerden birine zorlu kış şartlarında okumak için giden Cemşit ve Musa, yoksul olan ailelerinin azık olarak yanlarına arada sırada verdikleri haşlanmış yumurtayı büyük bir sevinçle yerler. Cemşit, küçük kardeşlerinden kendisine sıra gelmediği için çok sevdiği yumurtayı her zaman yiyemez. Arkadaşı Musa ile beraber “dağlar gibi” (s.16) yumurtalarının olmasını hayal ederler.

Yoksul çocuklar, yoksulluklarından dolayı bir ayrımcılığa da tabi tutulurlar. Durumu iyi ailelerin çocuklarının leylekler tarafından getirildiği, yoksulların da kömür çuvalından çıktığı çocuklara anlatılır. *Zıkkımın Kökü* romanında Muzo, bu duruma içerler:

“Nedense, bizim mahallenin yoksul çocuklarının hepsi kömür çuvalından çıkmıştı da, Yaşar'ı, Nedim'i, Rifat'ı leylek getirmişti. Belki de biz kışın dünyaya geldiğimizden leylekler burada değildi. Suç anamın, azıcık dişini sıkıp da bizi marttan sonra dünyaya getirseydi, leyleğe binme mutluluğuna biz de erişirdik.” (s.9)

Yoksul çocuklar, istedikleri her şeye sahip olamazlar. Bu yüzden de hayal dünyasına sığınır. *Zıkkımın Kökü* romanında Muzo, hep bir bisikletin olmasını hayal eder:

“Düşünü kuruyordum. Arka seleye bağlı küçük bir sandık, sandığın içinde peynir ekmek ve bir şişe su. Sonra, Jules Verne'nin kitapları. Pedallara bassam bassam, Mersin'e dek gitsem ve denizi görssem... Lastiğim patlasa, yolda onarsam, yaya yürüsem, yollar bitmese bitmese...” (s.109)

Karlı Yollarda romanında Cemşit ve arkadaşları her sene köylerine gelip çocuklara davul ve topraktan oyuncak kap kacak yapan Mahmut Emmi'nin oyuncaklarıyla evcilik oynarlar ve bu onları çok mutlu eder:

“İyice soğuduktan sonra herkes ufacık kaplarını kapar evinin yolunu tutardı. İçinde su ısıtmaya çalışırdık, yemek yapmaya çalışırdık. Kızlar ana olurlar, içine soğan doğrarlar, su katarlardı. Biz erkekler ateşini yakardık. Fakat az sonra tencerelerimizin, çanaklarımız yarılır, dağılırdı, cıs cıs diye ateşi söndürürdü. Kızlar:

“Amanın yemek rezil oldu, aktı yere gitti diye dizlerine vururlar, biz oğlanlar da gülüşürdük.” (s.31)

Bu mutluluk çocukların ruh dünyasında kazandığı saflıkla samimi ve içten, hiçbir maddi olanakla elde edilemeyecek bir mutluluk olarak değerlendirilebilir.

2. Yoksulların Sosyal Hayat İçinde Var Olma Çabaları

Yoksulların, özellikle yoksul çocukların, sosyal hayat içinde akranları arasında dışlandıkları sıkça görülür. Gelir düzeyinin yüksek oluşunun verdiği güvenle hareket eden yetişkinler kadar çocuklar da vardır. Yoksulluğun çocuk muhayyilesinde oluşturduğu unutulmaz etkilerden biri okuldur. Okul hayatı, çocuğun sosyal hayat içindeki durumuna yansır. *Zıkkımın Kökü* romanında Muzo, okula giderken giyecek ayakkabısı olmadığından babasının icadı olan “*Nalının üzerine monte edilen bir eski yemeni*” (s.29) ile okula gider. İzgü, küçük Muzo'nun bu ayakkabı yüzünden yaşadığı sıkıntıyı mizahi bir anlatımla aktarır. Yürürken asker ayakkabısı gibi ses çıkaran bu ayakkabıyla bir gün sınıf defterini müdür odasına götüren Muzo, odaya girer girmez ayağı kayar, ayakkabısı ayağından fırlayarak o sırada odada bulunan müfettişin elindeki kahveyi üzerine döker. Müfettiş ilk şaşkınlığını attıktan sonra Muzaffer'in ayakkabısını arar ve “*burada kaplumbağaya benzer bir şey var*” (s.33) diyerek Muzaffer'e uzatır. Romanda mizahi yönü ön planda tutularak verilen bu ayrıntıda yoksulluk kavramı öfke ve nefret ile değil, mizahi bir yaklaşımla ele alınır. Muzo, sınıf defterini son dersin bitiminde alıp müdür odasına teslim etmenin çocuklar arasında bir ayrıcalık olarak telakki edildiği o dönemde, bu ayrıcalığa kendisinin de hakkı olduğunu yine çocuk gözüyle dile getirir:

“Her zaman bu mutluluğa kırmızı ayakkabılı, sarı saçlı Nimetler, Ayseller, Jaleler erişecek değillerdi ya, biz de çocuktuk, biz de İnönü ilkokulunun öğrencisiydik, biz de Leman öğretmenin a’sını, b’sini öğrenmiştik.” (s.29) ifadeleriyle bir yandan çocuksu bir anlatımla kendi varlığını öne çıkarmaya çalışırken diğer taraftan gelir durumu iyi öğrencilerin bir ayrıcalığa tabi tutulduğunu da aktarmış olur.

Yine *Zıkkımın Kökü* romanında Muzo’nun muhayyilesinde derin izler bırakan en önemli anısı, bir baloncu ile yaşadıkları olaydır. Balonlarından birkaçı uçup bir ağacın dalına takılan baloncu, Muzo’dan balonlarını indirmesi karşılığında birini kendisine vereceğini söyler. Muzo, sevinçle çıkıp balonları kurtarır. Kırmızı bir balon ağacın dalları arasına sıkıştığı için onu alamaz. Aşağı inip baloncuya balonlarını verir. Baloncudan kendisine vereceği balonu istediğinde baloncu ağaçtaki balonu işaret eder. Muzo, ağaç dalları arasına sıkışmış bu balona bile çok sevinir. Bu olaydan ancak bir yıl sonra, durumları biraz düzelince sahip olacağı balon, Muzo’nun rüyalarını süsler. (s.37)

Muzo’yu derinden etkileyen olaylardan biri de çok aç olduğu bir gün manavdan çaldığı bir kavun yüzünden manavın şikayetçi olmasıyla karakolda yediği dayaktır. Küçük Muzo bu dayacağı, üzerinden yıllar geçse de unutmayacaktır:

“Komiser yerinden yavaş yavaş kalktı, böyle babamsı babamsı yaklaştı, ben bekliyorum ki, yüzümü okşayacak, saçlarımı okşayacak, birdenbire gözümün önünde şimşekler çaktı, yüzlerce şimşek bir anda çaktı. Ne olduğumu bilemedim, sanki gece oldu, gecenin yıldızları böyle konfeti gibi yağdı döküldü. Bir tokat, bir tokat daha, yeri öptüm... Kalktım duvarı öptüm, ayaklarımı başımın, başımı ayaklarımın yanında gördüm.” (s.39) ifadeleriyle içten içe sezilen bir öfkeyle bu durumu aktarır.

Kara Pamuk romanında da oldukça yoksul bir köyde yaşayan Rayifo, bu yoksulluğu bir çocuk bakışıyla şöyle dile getirir:

“Köyümüzün okulu da yoktur, öğretmeni de yoktur. Çok çok iki yılda bir, iyi giyinmiş efendiler katır üstünde gelirler köyümüze. Bir de jandarmalar gelir. Jandarma eşkıya arar, suç işlemiş dağa çıkmışları arar. İyi giyinmiş beyler de ne için gelirler, hiç bilmem. Yukarılara giderler, yukarıdaki köye, ağacın köyüne giderler. Orada koyun çevirmesi yerlermiş, buzlu ayranlar içerlermiş. Bizim köy yoksulmuş, eğleşmeye bile değmezmiş.” (s.11)

Bu ifadelerde bir çocuğun gözünden kendini değersiz hissetme duygusuna yer verilir. Yoksulluk ve önemsenmeme duyguları yine bir çocuk bakışıyla aktarılır. Yoksul çocukların toplum içinde var olma mücadelesinde yazarın dört romanında da büyüklerin dünyasındaki acımasızlık satır aralarında okuyucuya hissettirilir.

3. Çalışan Çocuklar

İzgu’nun romanlarında ailelerine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kalan çocuk sayısı fazladır. *Zıkkımın Kökü* romanında Muzo, aile bütçesine katkıda bulunmak için çok küçük yaşta çalışmaya başlar. Babasına yardım etmek için onunla birlikte seyyar satıcılık yapar. Daha sonra kendi başına mısır, şeker satar. Yazlık sinemalarda gazozculuk yapar. Bir kahvede çırak olarak çalışır. Bir kamyonda muavinlik yapar(s.22, 48,52, 282)

Kara Pamuk romanında da babasını küçük yaşta kaybeden Rayifo, annesine ve kız kardeşine bakabilmek için annesiyle birlikte Çukurova’da mevsimlik pamuk işçisi olarak çalışır. Babası öldükten sonra annesi: “Oğlum bilesin ki bundan sonra bu evin eri sensin.” (s.9) sözüyle Rayifo’ya bir sorumluluk yükler. Rayifo da “on bir evlik köyün, bir evinin eri de bendim.”(s.9) diyerek kendisine yüklenen bu sorumluluğu üstlenir. Çukurova’ya gitmelerinin gerekçesi henüz bir çocuk olan Rayifo’nun, gözünden şu şekilde verilir:

“Kuzukulakları, kınalıtoplar, gelingülleri açtığında biz köyde olmayız. Çünkü bizim toprağımız yoktur, hayvanımız yoktur, hiçbir şeyimiz yoktur. Çok çok, iki keçimiz vardır, onların sütü, onların yağı yetmez bulgur aşına. Ama anam az az katar, yetirir. Onun için biz Çukurova’ya ineriz. Hayvanlarımızı bırakırız yaşlı çobana, varır gideriz, Çukurova’ya pamuk toplamaya.” (s.11)

İzgü'nün kendi çocukluğundan kesitlere yer verdiği Ekmek Parası romanının çocuk kahramanı Kemal, ağabeyi Ali ile sokaklarda şeker satar. Böylece kendine okul dönemi “uzun konçlu, kırmızı bir lastik çizme”(s.58) alır. Bu çizmeler onun için çok değerlidir. Zor şartlarda elde ettiği bu çizmeleri iki gece koynunda yatırdıktan sonra giymeye kıyabilir. (s.58)

Kemal, bir limonatacının yanında da çalışır. Bu sırada öğle yemeklerini yediği lokantadaki kendi yaşıtı çırakla da arkadaş olur. İki çocuk birlikte oynamayı hayal ederler. Ancak çalıştıkları için buna pek imkân yoktur:

“Cam bilyelerimizi değiştirdik. O bana mavi verir, ben ona yeşil cam bilye verirdim. Beni mahallelerine çağırır, orada bilye oynamamı isterdi. Oysaki bilye oynayacak ne onun zamanı vardı, ne de benim. Pazar günleri de çalışırdık”. (s.142)

4. Yoksulluk ve Anne Sevgisi

İzgü'nün dört romanında da anne sevgisi ön plana çıkar. Romanlarda, yoksulluğun içinde aile olmayı başarabilen, birlikte çalışan, zorluklara göğüs geren, birbirini gözetip koruyan aile fertleriyle karşılaşılır. (Kumbasar, 2011: 95)

Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar anne sevgisi ve şefkatiyle kendilerini daima güvende hissederek. *Zıkkımın Kökü* romanında annesi ameliyat olup hastanede yatınca Muzaffer'in de ağabeyi Sefa'nın da hayatında büyük bir boşluk oluşur. Hiçbir şeyden zevk alamazlar. Anne özlemi çekerler. Annelerinin ölmesinden çok korkarlar. (s.58)

Ekmek Parası romanında ise Kemal, hastaneye yatan annesini sık sık rüyalarında görür:

“Düşümde anamı gördüm o gece. Beyazlar içindeydi anam, başında çiçekler vardı, kollarını açmış, “Gel Kemalim gel!” diyordu. Bu denli sessizmiş demek evimiz anam olmayınca. Sabah da aynı sessizlik.” (s.68)

Karlı Yollarda romanında da kasabaya çok uzak bir köyde yaşayan Cemşit'in annesi hastalanır. Doktora yollar kapalı olduğu için gidemezler. Cemşit ve babası bir gün her şeyi göze alarak ilaç almak üzere kasabanın yolunu tutarlar. Çetin şartlardaki yolculukları boyunca Cemşit annesinin öleceğini düşünerek büyük bir korku yaşar.

Kara Pamuk romanında da Rayifo, annesinin kokusu ile huzur bulur:

“ Sarıldım anama. Bir güzel kokar ki benim anam...” (s.13)

Yoksul çocukların zor şartlardaki hayatları içinde anne koruyucu, kollayıcı ve derleyip toparlayıcı bir figür olarak önem kazanır.

SONUÇ

Muzaffer İzgü'nün, burada ele alınan dört romanının kahraman anlatıcısı bir çocuktur. Dört romanda da, yoksulluk, çocuk gözünden anlatılır. İzgü'nün anlatıcı kişi olarak bir çocuğu seçmesi, anlattığı konuya pozitif bir bakış sergileyeceği hakkında ipucu vermektedir. Yoksulluk gibi olumsuz duyguları zihinlerde çağrıştıran bir kavramı çocukların renkli dünyasında yoğuran İzgü, kendi çocukluğunun merkezde olduğu yoksul ama mutlu bir dünyanın resmini çizer. Romanların en dikkat çekici noktası yoksulluktan kaynaklanan bir şikâyetin olmayışıdır. Romanların kahramanları çocuklar, hayatlarındaki bütün zorluğa rağmen gelecekte ümitlidirler. İleride sahip olacakları mutluluğun ümidiyle yaşarlar. Yazarın yoksulluğa yaklaşımı olumsuz değildir. İzgü'nün romanlarında “zavallı çocuk” izlenimine rastlanmaz, aksine bu yoksulluğun içinde bile, maddi durumu iyi bir çocuğun kolay kolay ulaşamayacağı bir mutluluk dikkat çeker. İzgü, yoksulluğu trajik yönüyle değerlendirmek yerine onu güler yüzüyle aktarmak ister. Bu bağlamda birbiriyle çatışması gereken çocuğun renkli dünyası ile yoksulluk bir arada ve uyum içinde işlenir.

Romanlardaki çalışmak zorunda olan çocuklar, aileye katkıda bulunmanın mutluluğunu yaşarken, bir özgüven de kazanırlar. Sıradan ve gündelik hayatın içinde küçük bir ayrıntı teşkil

eden temel ihtiyaçlara bile ulaşamayan yoksul çocuklar, bunları sahip olmayı hayal ederler. Böylece kolay erişilemeyen bu istekler onların hayal kurmalarını ve bu vesile ile hayal dünyalarının zenginleşmesini sağlar.

Sonuç itibariyle İzgü'nn ocuk romanlarındaki yoksulluğun, olumsuz yüzüyle eserlerde yer almadığını söylemek mümkündür. Hayata bağlı ve yaşama sevgisiyle dolu ocuk kahramanların bu ümitvar yaklaşımları, onları hayata sıkı sıkıya bağlar.

KAYNAKÇA

İZGÜ, Muzaffer (2014). *Zıkkımın Kökü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer (2014). *Ekmek Parası*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer (2011). *Karlı Yollarda*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer (2014). *Kara Pamuk*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

GÜRBİLEK, Nurdan (2015). *Sessizin Payı*, İstanbul:Metis Yayınları.

KUMBASAR, Ezgi (2011). *Muzaffer İzgü'nn Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇOCUK KİTAPLARI VE GÖRSELLİK

Ecem SATILMIŞ*

ÖZET

Ülkemizdeki kitap çeşitliliğinin artması çocuk kitaplarını da etkilemiş ve birçok yayınevi tarafından çocuklara yönelik pek çok kitap yayımlanmıştır. Bu kitap artışına paralel olarak çocuklar ve ebeveynler seçici davranmışlar, öncelikli olarak kitaplardaki görselliğe dikkat etmişlerdir. Görsellik, çocuk kitaplarında olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Çocuklar ve birçok aile de içerikten önce görselliğe bakmaktadırlar.

Kitaplarda kullanılan görseller çocuklarımıza kitabı sevdirebilir ve onların hayal dünyasını geliştirir. İşte bu nedenle çocuk kitaplarında görsellik konusunu ele alacağımız araştırmamızda, 7-11 yaş aralığına hitap eden ve rastgele seçilen 10 çocuk kitabı görsellik ilkeleri dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmadaki amacımız, çocuk kitaplarında yayınevlerinin görselliğe ne derece önem verdiğini belirleyebilmektir.

Literatürdeki görsellik kriterleri esas alınarak gerçekleştirilen bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Çocuk kitapları basan 25 yayınevinin isimleri (İletişim, Popcore, Mavibulut, Çiçek Yayıncılık, Artemis, Ayrıntı Çocuk, Büyülü Fener, Can Çocuk, Çakıtaş Yayıncılık, Doruk Yayınları, Epsilon, Günışığı Kitapları, İş Bankası, Mandolin, Metis, Yapı Kredi Yayınları, Timaş Çocuk, Ya-Pa Yayınları, Lego, Uçan Balık, Galt, Kırmızı Kedi, Elma Yayınevi, Özyürek Yayınevi, Nesin Yayınevi) yazılıp içlerinden kura yoluyla 10 yayınevi (Can Çocuk, Uçanbalık, Mandolin, Elma Yayınevi, Çiçek Yayıncılık, Çakıtaş Yayıncılık, Özyürek Yayınevi, Kırmızı Kedi, Artemis, Popcore) seçilerek çalışılmıştır. Okul dönemine ilişkin çocuk kitaplarının fiziksel özellikleri kapsamında belirlenmiş olan 9 madde kapsamında bu kitaplar değerlendirilmiş ve veri analizinde betimsel analiz kullanılmıştır.

Araştırmamızın bulguları göstermektedir ki bazı yayınevleri, kâğıdın parlaklığına, harf büyüklüklerine ve resim- metin oranına dikkat etmemektedir.

Araştırmamız kapsamında bu yayınevlerinden bazılarının görselliğe önem vermekle beraber 9 maddenin 9'unu da dikkate alan pek az yayınevi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsellik, çocuk kitapları, biçimsel, yayınevi, resimler

Giriş

“Yazıyı okutmak için önce kitabı özendirici yapmak gerekiyor. Kitabevinin vitrininde duran kitaplar renkli çiçekler gibi dikkat çekmelidir ki, arı bal almaya gelsin.” (Eremektar 1989:87).

Söz konusu bir de çocuk kitaplarıysa kitabın fiziksel özelliklerinin, kitap sevgisinin kazanılmasına katkısı çoktur. Çocuk kitapları, çocukların edebiyat alanlarına girisinde ilk deneyimleridir dolayısıyla da büyük öneme sahiptirler. Yazınsal dil, görsel dil ile desteklendiğinde çocuklar için anlamlı olacaktır. Çocuk kitaplarının fiziksel (biçimsel) özellikleri doğrultusunda 10 yayınevinin 7-11 yaş aralığına hitap eden kitapları incelenmiş olup bu yayınevleri ve incelenen kitaplar şöyledir: *Can Çocuk (Samed Behrengi- Küçük Kara Balık)*, *Uçanbalık (Aytül Akal-Benim Babam Sihirbaz)*, *Mandolin (Fabien Limousin- Lili'nin Adası Yeşil Baron)*, *Elma Yayınevi (Özlem Afacan Erbaşlar- İbrahim'in Elma Yanakları)*, *Çiçek Yayıncılık (L. Frank Baum-*

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ABD. ecem_fns@hotmail.com

Oz Büyücüsü), Çakıltası Yayıncılık (Bilgin Adalı- Eşek Klanı), Özyürek Yayınevi (Talip Apaydın- Elif Kızın Elleri), Kırmızı Kedi (Antoine de Saint Exupéry- Küçük Prens), Artemis (Noel Streatfeild- Bale Ayakkabıları), Popcore (Alan Gibbons- Minotor'un Gölgesi).

Yayınevlerinin görselliğe verdiği önem söz konusu olduğundan yayınevi baz alınıp kitaplar herhangi bir ölçüt olmadan rastgele seçilmiştir. Çocuk Edebiyatı kitaplarındaki, MEB Ders Kitapları Yönetmeliği Tebliğler Dergisi ve Genel Ağ ortamına pdf olarak sunulmuş olan sempozyum bildirilerindeki “okul dönemine ilişkin çocuk kitaplarının fiziksel (biçimsel) özellikleri” kapsamında dokuz madde derlenmiş ve yayınevleri bu maddeler kapsamında değerlendirilmiştir.

Okul Dönemine İlişkin (7-11 Yaş) Çocuk Kitaplarının Fiziksel (Biçimsel) Özellikleri

Kitabın fiziksel özellikleri, çocukların dikkatini çeken ve onları kitabı incelemeye, okumaya yönelten ilk adımdır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Kitaplar değişik boyutlarda olabilir ancak dönemin başlangıcında olan çocuklar için büyük boyda olması gerekir.
2. Kapak kalın, dayanıklı, resimli, çekici ve içerikle ilgili olmalıdır.
3. 1 veya 2. hamur kâğıt kullanılmalıdır. Kâğıt çok parlak olmamalı; gözü yorduğu için kuşe kâğıt kullanılmamalıdır.
4. Dikişli olmalı, telli olmamalıdır.
5. Yazılar, sayfalarda tek sütuna yazılmalı, sayfa kenarlarında uygun boşluklar bırakılmalı, satır aralıkları da -gözü yormayacak biçimde- olağan olmalıdır.
6. Sınıflara göre harf büyüklükleri şöyle olmalıdır:
 1. sınıf için 20-24 punto
 2. sınıf için 18 punto
 3. sınıf için 14 punto
 4. sınıf için 12 punto
 5. sınıf için 11 punto
 - Daha üst sınıflar için 10 punto

7. Gözü yoracağı için yazılar renkli olmamalıdır.

8. Metin, resimle desteklenmelidir.

9. Çocuk kitaplarındaki resimlerin metne oranı şöyledir:

7 yaş çocuğu için resmin oranı	%75
8-9 yaş çocuğu için resmin oranı	%50
10-11 yaş çocuğu için resmin oranı	%25

Kura Yoluyla Seçilmiş Olan 10 Yayınevinin Çocuk Kitaplarındaki Fiziksel (Biçimsel) Özelliklere Uyumu

Kura yoluyla 25 yayınevi arasından seçilmiş olan 10 yayınevi ve bu yayınevlerine ait kitapların 9 maddede toparlanmış olan “çocuk kitaplarındaki fiziksel (biçimsel) özelliklere” uyumunu bir tablo üzerinde gösterecek olursak;

	Can Çocuk (Küçük Kara Balık)	Uçanbalık (Benim Babam Sihirbaz)	Mandolin (Lili'nin Adası Yeşil Baron)	Elma Yayınevi (İbrahim'in Elma Yanakları)	Çiçek Yayıncılık (Öz Büyüdü)	Çakıllaş Yayıncılık (Eşek Klamı)	Özyürek Yayınevi (Elif Kızın Elleri)	Kırmızı Kedi (Küçük Prens)	Artemis (Bale Ayakkabıları)	Popcore (Minotor'un Gölgesi)
1.Kitaplar değişik boyutlarda olabilir ancak dönemin başlangıcında olan çocuklar için büyük boyda olması gerekir.	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+
2.Kapak kalın, dayanıklı, resimli, çekici ve içerikle ilgili olmalıdır.	-/+	-/+	+	-/+	+	-/+	-/+	-/+	-/+	-/+
3.1 veya 2. hamur kâğıt kullanılmalıdır. Kâğıt çok parlak olmamalı; gözü yorduğu için kuşe kâğıt kullanılmamalıdır.	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
4.Telli olmamalıdır. Dikişli olması tercih edilir.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5.Yazılar, sayfalarda tek sütuna yazılmalı, sayfa kenarlarında uygun boşluklar bırakılmalı, satır aralıkları da -gözü yormayacak biçimde-olağan olmalıdır.	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
6.Sınıflara göre harf büyüklükleri şöyle olmalıdır: 1.sınıf için 20-24 punto 2.sınıf için 18 punto 3.sınıf için 14 punto 4.sınıf için 12 punto 5.sınıf için 11 punto Daha üst sınıflar için 10 punto cesedin	- (12 punto)	+	+	+	-	+	+	-	+	-
		(14 punto)	(14 punto)	(12 punto)	(12 punto)	(11 punto)	(12 punto)	(10 punto)	(11 punto)	(10 punto)

7.Gözü yoracağı için yazılar renkli olmamalıdır.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8.Metin, resimle desteklenmelidir.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
9.Çocuk kitaplarındaki resimlerin metne oranı şöyledir: 7 yaş çocuğu için resmin oranı %75 8-9 yaş çocuğu için resmin oranı %50 10-11 yaş çocuğu için resmin oranı %25	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-
	(7-10 yaş aralığı)	(8-11 yaş aralığı)	(8-11 yaş aralığı)	(7-9 yaş aralığı)	(7-11 yaş aralığı)	(9-11 yaş aralığı)	(8-11 yaş aralığı)	(9-11 yaş aralığı)	(11 yaş)	(11 yaş)

(+), ilgili maddeye uygun olduğunu; (-), ilgili maddeye uygun olmadığını ve (+/-), ilgili maddeye kısmen uygun olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Tablo üzerinde, hangi yayınevinin hangi kriterleri dikkate aldığı, hangi kriterlere uygun olmadığı gösterilmiştir. Bunun üzerine genel bir değerlendirme yapacak olursak; 2. kriter (Kapak kalın, dayanıklı, resimli, çekici ve içerikle ilgili olmalıdır.) *Mandolin* ve *Çiçek Yayıncılık* dışındaki diğer yayınevleri kısmen uygundur. Kapak resimli, içerikle ilgili ancak dayanıklı değildir. 3. kriter (1 veya 2. hamur kâğıt kullanılmalıdır. Kâğıt çok parlak olmamalı; gözü yorduğu için kuşe kâğıt kullanılmamalıdır.) ise *Mandolin* dışındaki diğer yayınevleri uygun olup *Mandolin*, kuşe kâğıt kullanmıştır. Tüm yayınevlerinin, tel kullanmaması, 4. kriter (Yazılar, sayfalarda tek sütuna yazılmalı, sayfa kenarlarında uygun boşluklar bırakılmalı, satır aralıkları da -gözü yormayacak biçimde- olağan olmalıdır.) uymadığı da dikkat çekicidir. 8. kriter (Metin, resimle desteklenmelidir.) ise *Popcore* yayınevi dışında diğer yayınevleri uygun olup, *Popcore Yayınevi* kapsamında, 7-11 yaş aralığında ele alınan Minotor'un Gölgesi adlı çocuk kitabında hiç resim bulunmamaktadır. Genel olarak tüm kriterlere uygunluk ele alındığında ise 7-11 yaş aralığı için en uygun yayınevinin *Mandolin* olup, kuşe kâğıt kullanması dışında diğer kriterlere uygundur. *Popcore* ise pek çok kriterde uygun değildir.

KAYNAKÇA

a. Bildiri için kullanılan kitaplar

- Behrengi, Samed (2015). *Küçük Kara Balık*, Can Çocuk.
- Akal, Aytül (2012). *Benim Babam Sihirbaz*, Uçanbalık.
- Limousin, Fabien (2009). *Lili'nin Adası Yeşil Baron*, Mandolin.
- Erbaşlar, Özlem (2014). *İbrahim'in Elma Yanakları*, Elma Yayınevi.
- Baum, Frank, *Oz Büyücüsü*, Çiçek Yayıncılık.
- Adalı, Bilgin (2012). *Eşek Klanı*, Çakıtaş Yayıncılık.
- Apaydın, Talip (2013). *Elif Kızın Elleri*, Özyürek Yayınevi.
- Saint- Exupéry, Antoine (2015). *Küçük Prens*, Kırmızı Kedi.
- Streatfeild, Noel (2014). *Bale Ayakkabıları*, Artemis.

Gibbons, Alan (2007). *Minotor'un Gölgesi*, Popcore.

b. Diğer Kaynaklar

Nas, Recep (2004). *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Bursa:Ezgi Kitabevi Yayınları.

Güneş, Firdevs (2000). *Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik Ölçütleri Açısından İncelenmesi*, I.Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu (20-21 Ocak 2000).

II.Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2006.

Çınar, İkrâm (2009). *Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Bazı Özellikler*, Eğitim Dergisi, Sayı: 22.

ÇAĞDAŞ KIRIMTATAR ÇOCUK EDEBİYATI VE ONUN OKUL ÖNCESİ EĞİTİM MERKEZİNDE ÖĞRENİLMESİ

Enise ABİBULLAYEVA*

ÖZET

Günümüzde Kırım'da Kırımtatar Türkçesini korumak için mücadele devam ediyor. Bu mücadelenin dayanak en önemli kalesi - aile ve okul öncesi okulları. Çocuklara ana diline sevgi aşlamak için her iki kurum da sosyal ve eğitimsel vazifelerini hayata geçirmekteler. Bu konuda velilere ve eğitimcilere çocuk edebiyatın farklı türleri yardımcı oluyorlar. Özellikle dilin yaşatılmasında çocuk şiirlerin öğretilmesini, hikayelerin okunmasını ve anlatmasını 'Fidançiq' eğitim ve gelişim çocuk merkezinde görüyoruz. Merkezimizde 3-7 yaş arası çocuklara Kırımtatar çocuk şairleri Seyran Useinov, Nuzet Umerov, Emine Usein, Naciye Ametova ve Alyana Osmanova vb şiirlerini öğretiyoruz.

Kırımtatar çağdaş çocuk edebiyatının durumunu analiz etmek ve onun okul öncesi eğitim merkezinde öğrenilmesi ve tanıtılması amaçlanan bildiride çağdaş Kırımtatar şairlerinin eserleri analiz edilecek ve onların çocuk gelişimindeki önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kırımtatar, çağdaş çocuk edebiyatı, şiir, masal, hikaye.

GİRİŞ

Çağdaş Kırımtatar çocuk edebiyatı yeni neslin eğitiminde gayet büyük rol oynamaktadır. Kırım Tatar dilinde yazılan çocuk şiirleri, hikayeleri, masalları ailede anne-babalara, okul öncesi eğitim kurumlarında yetişen yeni kuşaklara ana dilini unutturmamak için güçlü bir vasıta.

Sürgünden sonra Kırım Tatar dilinde yayınlanmış çocuk şiirleri ve hikayeleri şöyledir: Seyran Useinov 'Men anammen laf etem' ('Ben Annemle Konuşuyorum' 1998; 2015) [1], 'Oquñız Balalar' ('Okuyun Çocuklar' 1998) [2], 'Resimli Elifbe' ('Resimli Alfabe' 2011) [3], 'Közlerim Neler Köre' ('Gözlerim Neler Görüyor', 2011) [4], 'Raqamlar ve Şekiller' ('Rakamlar ve Şekiller', 2002; 2015) [5], Naciye Ametova ' ', Nuzet Umerov 'Amet ve Kiramet' (1998) [6], 'Altın Urlıq' ('Altın Urluk' 2000; 2006) [7], 'Menim Dostum Ruslan' ('Benim Arkadaşım Ruslan: hikaye ve masallar', 2000) 'Balalarğa ve Babalarğa' ('Çocuklara ve Babalarına': şiirler, hikayeler ve masallar, 2013) [8], Emine Usein 'Altın Küneş' ('Altın Güneş' 2009), 'Ayvanat Alemi' ('Hayvanat Alemi' 2001) [9], Alyana Osmanova 'Tap Baqayım' ('Tap Bakalım' 2013).

Çağdaş Kırımtatar Çocuk Edebiyatının kısa tarihçesi

Kırımtatar çocuk edebiyatı sürgünden önce kendi şair, çocuk yazarları ve tercümanları ile gayet zengin idi. Sürgünden sonra Moskova'dan Lenin adına kütüphanesinden İ. Gaspıralı kütüphanesinin fondlarında arap ve latin yazısıyla çocuk şiirlerin ve hikayelerin bir kısmı geri getirildi. Mesela elimizde olan ve İ. Gaspıralı kütüphanesinin fondlarında bulunan arap yazısıyla A.E. Geray-bay'ın 'Küçük İkaeçikler' ('Küçük Hikayeçikler', 1927) [10], A. Altaylı'nın 'Kurtçu Bekirçik': çocuk hikayesi (1928) [11] mevcut. Latin yazısıyla: A. Çergeyev 'Hayvanlar ne Ayta: şiirler' (1928) [12], 'Balalar ve Qardaşlar' ('Çocuklar ve Kardeşler', şiir kitabı, 1934)

* Dr., Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Pedagoji ve Psikoloji Fakültesi, Pedagoji Bölüm Başkanı, 'Fidançiq' Çocuk Eğitim ve Gelişim Merkezi Müdürü. eniseabibulla@gmail.com, eniseabibulla@mail.ru

[13], Cafer Ğafar'ın 'Ğort-Ğort Tutuldu: balalar hikayesi' (1934) [14], ilkokul öğretmeni, çocuk şairi Zeynep Abbasova'nın 'Qar Yağa' ('Kar yağıyor'), 'Qardan Kişi' (Kardan Kişi), 'Tayamız' ('Kayıyoruz'), 'Uç quşçıĝım' ('Uç Kuşumcuĝum'), 'Künaylan' (Ay çiçeĝi), 'Papadiye', 'Dömana', 'Balqurtçıq' ('Bal Arısı') [15]. Günümüzde bu şiir ve hikayeler ana okullarında çocuklara öğretiliyor. Bundan da ĝayrı, 1927 senesi Cemil Kence tarafından çocuklar için 'Bala şiirleri' dergisi neşir ediliyordu .

1928-1942 seneleri arasında Rus çocuk şiir ve hikayelerini tercüme tecrübesi gayet yaygındı. 1936 senesi rus şairesi A. Barto'nın 'Ormanda Yıldızçıqlar' (Ormanda Yıldızçıqlar), 'Aĝlavuq Qızçıq' ('Aĝlayan Kızçıq'), K. Çukovskiy'nin 'Arıtır' İ. Bahşiş tarafından Kırımtatarca'ya tercüme edilmiştir. 1937 senesi ise A.S. Puşkin'in şiiri masalı 'Balıqçı ve Balıçıq' ('Balıkçı ve Balıkçıq) Osman Amit tarafından Kırımtatar diline tercüme edildi. Dünya çocuk edebiyatın en yaygın eserleri de Kırımtatar diline tercüme edildi: Kipling R. Rikki-Tikki-Tavi (1935 s.), Seton-Tompson 'Ayuv balası Conni' (1929 s.) ve digerleri [16].

Çaĝdaş Kırımtatar Çocuk Edebiyatının durumu

Sürgünlükte bütün edebiyatımız gibi çaĝdaş çocuk edebiyatımızda büyük zarar gördü. Kırımtatar halkı Ana Vatan Kırım'a döndükten sonra çocuk edebiyatında yeniden canlanma başladı.

1980-senelerin sonunda Rus dili öğretmeni Seyran Useinov Akmescit'te ilkokulda ana dili derslerini okutmaya başlatıyor. Kendisi ifade ettiĝi gibi, çocuk şiir ve hikayeleri az olduĝu için kendisi şiir yazıp başlamış.

S. Useinov'un '**Men Anamnen Laf Etem**' ilk kitabını Kırım'da bilmeyen çocuklar ve büyükler çok azdır. Bu şiirler cıyıntıĝında müellif şiirleri çocukların yaşlarını nazara alarak 3 kısıma ayırmış:

I. 'Hafif yelçik' ('Hafif rüzgar') – ilkokul öğrencilere;

II. 'Büllür tamçılar' ('Büllür damlalar') – orta sınıf öğrencilere;

III. 'Baar nefesi' ('Bahar nefesi') – lise öğrencilere [1].

'Hafif yelçik' ('Hafif rüzgar') kısmını şair ilkokul öğrencilere hadeflese de, tecrübe gösteriyor ki, şiirler ana okul çocuklarına çok rahat öğretiliyor. Konuları: çiçekler, mevsimler, meyve ve yemişler, sebzeler, rakamlar, hafler.

Mesela: Melevşe (Menekşe) 2. Sarmaşık

Melevşeler	Sarmaşık
Külüşe,	Kimge aşık?
Olarĝa o	Kimni sardı
Kelişe	Sarmaşık?

Seyran Useinov'un '**Oquñız balalar**' ('Okuyun çocuklar' 1998) kitabında Rus bala edebiyatından tercümelerini mevcut. K. Çukovskiy'in 'Arıtır', S. Marşak'ın 'Sersem sıçan balası aqında masal' ('Sersem fare çocuĝu hakkında masal'), K. Çukovskiy'in 'Tsokotuha-çibin' şiiri ve bşk [2].

'**Resimli elifbe**' ('Resimli alfabe' 2011) kitabında her bir harfe bir şiir yazılmış. Şiirlerin dili çocuklara çok yakın ve anlayışlı . 5 yaştan itibaren ana okullarında bu şiirleri ezberletmeye mümkün [3].

'**Közlerim Neler Köre**' ('Gözlerim Neler Görüyor', 2011) şiir kitabının kapaĝı müellifin anne-babalara nasihattan başlıyor: Balalarınızĝa oquñız ya da oqutuñız' ('Çocuklarınıza okuyun ya da okutun'): çünkü bu kitap 'sözlerniñ manasını bildiren ve laf etmege öğretken kitapçıq' ('sözlernin manasını bildiren ve konuşmayı öğreten kitapçıq'). Şairin gözleri 'Sansar' ('Sincap'), 'Horaz' ('Horoz'), 'At', 'Zurafe', 'Ayuv' ('Ayı') ve yıl mevsimlerini 'Yılbaş', 'Bahar' ve yazı görmüş. Şiir kitabı 'Aşhanede' şiirinen yükünlene [4]:

Aşhanede şamata,
Çanaq-çölmek tasırday,

*Sıcaq tava içinde
Çiberekler çırılday.*

*Qazanda sarma, dolma,
Tavada pişe burma,
Ateş üstünde cezve,
İçinde qaynay qave.*

*Törge keçip oturınız,
Sofra azır, buyurunız,
Aşınız tatlı olsun,
Aşağa aş olsun!* Seyran Useinov

Seyran Useinov'un '**Raqamlar ve şekiller**' ('Rakamlar ve şekiller', 2002; 2015) kitabı 2 kez neşir olundu. 2002 senesi sade kitapçık gibi, 2015'te ise renkli ve kaliteli bir şiir kitabı ve didaktik materyel gibi dünya yüzünü gördü. Çocukların okul öncesi çağında matematik derslerinde rakamları öğretmek hem de onları şiirlerle pekitmek için gayet uygun kitap.

Nuzet Umerov gazeteci, yazar, şair olarak Kırım tatar çocuk edebiyatında boşluğu doldurmak için 1990 senelerinden başlayıp çocuk şiirlerini, masallar ve hikayelerini yazıyor. Müellifin okul öncesi çocukları için 'Amet ve Kiramet', 'Balalarğa ve babalarğa' kitapları neşir edildi.

Nuzet Umerov'un 'Amet ve kiramet' şiir ve masal kitabı 'Qaza' ('Kaza') şiirinden başlay. 3-5 yaş arasındaki çocuklar bu şiirini severek öğreniyorlar. N. Umerov'un bir çok şiirleri artık Kırım tatar çağdaş çocuk edebiyatı'nda şah eserler oldu [6].

Mesela: **Qaza (Kaza)**

Anam ağlay,
Babam ağlay,
Ağlayım men özüm.
Sıcaq közyaşlarını
Töküp,
Ağlay eki közüm.

Ağlay ağam,
Qız qardaşım,
Ağlay Enver-
Sınıfdaşım.

Tizem ağlay,
Dayım ağlay,
Ağlay qomşu-
Ahmet ahay.

Doğmuşumuz vefat ettimi?
Yoq.
Maşınamız yanıp kettimi?
Yoq.
Ya daa nasıl qaza olğan?
Bitam doğray
Accı soğan!!!!

DOSTUM

Menim dostum-
Qırqayaq,
Qolunda uzun tayaq.

Aqası sızma-sızma,
Ayapında qırq çizma!

Ayaqapqa dostum bay....

İnanmasan

Özün say!

Nuzet Umerov'un şiirleri çocuklar tarafından çok kolay öğreniliyor, çünkü onların psikolojisine uygun şekilde yazılmışlar. Şairin dili öğrencilere yakın ve anlayışlı.

Nuzet Umerov'un şiirlerine amatör çizgi filmleri de yapıldı. 'Fidançık' eğitim-öğretim merkezinin 4-5 yaşındaki öğrencileri 'Dostum' şiirine çizgi filmini yaptılar.

'Balalara ve babalara' kitabı gelecekte anne-baba olacak ve büyüdükten sonra kendileri de bir zamanları küçük çocuk olduğunu unutmuş büyükler içindir. Bu kitapta Nuzet Umerov'un çocuklara yazılmış 48 şiiri, 15 hikayesi ve 10 masalı var. Babalara ise müellif 21 şiir ve hikaye hazırlamış [8].

Şiirlerin çoğu okul öncesi çocuklara uygun. Onların konusu: dil, vatan, tabiat adiseleri (yağmur), kuşlar (torğay, turna, zurafe), yemekler (çibörek) vs. Hikayelerin mevsuzı ise ilkokul çocuklarına çok yakındır. Mesela: 'Yaşasın futbol', 'Men kompyüterni nasıl yeñdim', 'Prezidentke mektüp', 'Tomatlı hamsa' ve başkaları.

Emine Usein 'Altın güneş' ('Altın güneş', 2009), 'Ayvanat alemi' ('Hayvanat alemi', 2001) [9] çocuklar için şiirler kitaplarının müellifi.

'Altın ('Altın güneş', 2009) kitabında şaire çocuğun ana karnı devrinden anlatmaya başlıyor: *Bu dünyaya men kelem, beklesin meni alem!*

Bununla birlikte Emine Usein çocuklara şiirleriyle tabiat hadiseleri anlatıyor. Mesela, 'Gökkuşığı şiiri.

Emine Usein'nin 'Ayvanat alemi' ('Hayvanat alemi', 2001) şiir kitabı okul öncesi öğretmenlerine Kırımatarca metodik rehber gibidir, çünkü bir çok terminlerini kapsıyor ve her bir bir söze dörtlük mevcut. Ayvanat alemi' ('Hayvanat alemi', 2001) kitabında öğretmenler ve öğrenciler böyle faydalı malumatı bulabiliyorlar: *bakımlı hayvanlar* (qozuçıq, qaz, ulaq, buzavçıq, tavuq, köpeçik, mışıcıq, tay, qoyan, eşek), *ormanda yaşayanlar* (sansar, ayuv, sıgın, sıçan, vaşaq, yanat, kirpi, tilki, qaşqır, tavşan), *Afrika hayvanları* (arşlan, zebra, deve, kerkedan, fil, zurafe, deve quşu, suv ayğırı, timsah, maymun), *denizdekiler* (ahtapot, balina, yunus balığı, elek balığı, köpek balığı, tülen, qaplıbaqa, yengeç), *kökteki quşların* (taqtaquş, gögercin, qarılğaç, torğay, qartal, savusqan, miyavquş, aqquş) ve *çayırda yaşayan aşeratlar ve böcekler* (qırmısqa, sırlı böcek, çegertki, köbelek, tırtır, örümçek, balqurt, qız böcegi, çıqçıqbalaban, kör sıçan).

Emine Usein kendisi ifade ettiğı gibi, ana dilini çocukluğunda duymuş, lakin seneler sonra konuşmaya başlamış. Edebiyata olan merakı ve sevdası ana dilini canlandırmaya yardımcı olmuş. Bu tecrübe insanın dil ediniminde edebiyatın rolünü gayet iyi gösteriyor.

Günümüzde çocuklarda ana dilin edinimi ve edebiyatın öğretilmesi: kurumlar ve yöntemler

Ana okul döneminde çocukların esas faaliyeti – öyündür. Oyun vastasıyla çocuklara alemi, doğaya ve yaşadığı ülkeyi, mensup olan milletini ve onun geleneklerini öğretmeye ve yaşatmaya çalışıyor. Bu eğitim döneminde şiir ve hikayelerin yardımıyla öğrencilerin dinledikleri anlama güçlerini geliştirmek; duygu, bilgi, düşünce, hayal, istek ve tasarımları açık ve anlaşılır olarak anlatma becerelerini genişletmek, çocuklara ana diline sevgi aşlamakla bağlıdır.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın resmi malumatına göre Kırım'da 510 ana okulu çalışıyor. Bu okullarda genellikle eğitim dili Rusça. Kırım Cumhuriyeti Anayasasının 10 maddesinde Rusça, Kırımatarca ve Ukraince devlet dilleri olarak belirlenmiş. Anayasa esasında ve velilerin talepleri ile Kırım'da 'Küneşçik' adlı 1 Kırımatarca ana okulu açıldı (Saribaş) ve Karasuvbazar şehrinde 'Sevinç' adlı Ukraince-Kırımatarca ana okulu çalışmakta. 23 Rus okullarında 33 Kırımatarca eğitim veren grup çalışıyor. Toplam tüm ana okul çağındaki çocuklar arasında yalnız % 1.4 Kırımatarca eğitim alabiliyorlar. Bu sebepten, örgün eğitimi olarak, 2013 senesi Akmesçit'te 'Fidançık' eğitim ve gelişim merkezini kuruldu. 2013-2014 eğitim-öğretim senesinde 30 öğrencimiz vardı, 2015-2016'da – 130. İki buçuk sene devamında yapılan analiz gösteriyor ki,

3-7 yaş arasındaki öğrencimizin dil bilgisi yani anlama ve anlatma becerileri farklı. Kırım tatar öğrencilerimiz dil edinimi bakımından 3 grubu oluşturuyor:

1. Kırım tatarca anlama ve anlatma becereleri iyi seviyede olan çocuklar;
2. Kırım tatarca anlama becereleri iyi seviyede, lakin anlatma becerileri olmayan çocuklar;
3. Kırım tatarca anlama ve anlatma becerileri olmayan çocuklar.

Seadetin Keklik'in 'Çocukta dil edinimi' kitabında yazdığı gibi '3-4 yaşlarında çocukların cümle yapısı gelişir, kısa şiir, bilmece, tekerleme, gibi edebiyat türlerinden zevk almaya başlar' [17, 42]. Bu fikirle razı olmamak mümkün değil, yalnız çocuk ana dili ortamında büyüdü ise ve bu dil gerçekten onun için ana dili ise. Bu sorun Türk dünyasının az sayılı milletlerin ciddi meselesidir!!!

'Fidançık' eğitim ve öğretim merkezinde 3-7 yaş arasındaki çocukların yaşına ve dil bilgilerine göre gruplara birleştiriyoruz. Bu yaştaki öğrencilerine ana diline sevgi edebiyat yardımıyla aşıyoruz. Yukarıda bahs ettiğimiz Seyran Useinov'un, Nuzet Umerov'un, Emine Usein'nin şiir ve hikayeleri çocuklarda hem söz zenginliğini arttırılmasına hem de canlı dilin oluşmasına inanılmayacak imkan sağlıyor.

SONUÇ

Çağdaş Kırım tatar edebiyatı Türk çocuk edebiyatın ayrılmaz parçası olarak inkişaf etmeye çalışıyor. Bildirimizde bir kaç şairin eserleri üzerinde durduk. Başka araştırmalarımızda Naciye Ametova, Ablaziz Veliyev, Riza Fazıl, Alyan Osmanova, Sulatniye Harahadı ve diğer değerli şair ve yazarlarının icadlarını açıklaması gerekecek. Günümüzde Kırım tatar çocuk edebiyatı yerinde durmuyor. Önemli olan bir unsur daha var, bu da edebiyatın yeni kuşak arasında yaşaması. İnanıyoruz ki, yok olma tehlikesi altında bulunan Kırım tatar dili, İsmail Gaspıralı'nın, Cengiz Dağcı'nın, Bekir Çoban-zade'nin dili XXI yüzyılda yalnız yazılı edebiyatta kalmaz, yeni yetişen nesiller de yaşar. Bu imkanı sağlayacak ailelerin ve Kırım tatar ana okulların, eğitim merkezlerin sayısı artar. Çağdaş Türk çocuk edebiyatından da şiirler, hikayeler, masallar, tekerlemeler Kırım'da tanıtılır ve öğretilir.

KAYNAKÇA

- 'Balalar ve qardaşlar' ('Çocuklar ve Kardeşler', şiir kitabı, 1934) [13],
A. Altaylı 'Kurtçu Bekirçik': çocuk hikayesi – 1928. – 52 s.
A. Çergeyev 'Hayvanlar ne ayta: şiirler' (1928) [12], 'Balalar ve qardaşlar' ('Çocuklar ve kardeşler', şiir kitabı) 1934s.- 32s.
Bir zamanda bar eken, bir zamanda yok eken: balalar için tevsie etilgen edebiyat, Akmesçit, Kırımçıpedgiz, 2012- 128 s.
Cafer Ğafar'ın 'Ğort-ğort tutuldı: balalar hikayesi', Akmesçit, 1934- 68 s.
Ey Vatan, mübarek, muqaddes Vatan, Akmesçit, Kırımçıpedgiz, 2011- 75 s.
Geray-bay, A.E. 'Küçük ikaeçikler' ('Küçük hikayeçikler', 1927
Keklik, Saadetin. Çocukta dil edinimi, Ankara, TDK, 2015. – 230 s.
Umerov, Nuzet. Altın urlıq. - Dolya, Akmesçit-Simferopol, 1998. – 50 s.
Umerov, Nuzet. Amet ve Kiramet.- Dolya, Akmesçit-Simferopol, 1998. – 50 s.
Umerov, Nuzet. Balalarğa ve babalarğa .- Kırımçıpedgiz, Akmesçit-Simferopol , 2013- 416 s.
Usein, Emine.Ayvanat alemi - Kırımçıpedgiz, Akmesçit-Simferopol , 2011.- 68 s.
Useinov, Seyran. Oquñız balalar' ('Okuyun çocuklar'). Dolya, Akmesçit-Simferopol, 1998. – 30 s.
Useinov, Seyran. 'Közlerim neler köre' ('Gözlerim neler görüyor'). Lemeşko, Akmesçit-Simferopol, 2011.- 15 s.
Useinov, Seyran. 'Raqamlar ve şekiller'. Lemeşko, Akmesçit-Simferopol, 2015.- 13 s.
Useinov, Seyran. Men anamnem laf etem, Dolya, Akmesçit-Simferopol, 1998. – 100s.
Useinov, Seyran. Resimli elifbe' ('Resimli alfabe'). Lemeşko, Akmesçit-Simferopol, 2011.- 30 s.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATINDA YERLİ VE YABANCI ESERLERDE MİLLÎ- MANEVÎ DEĞERLERİN KONU EDİLMESİ

(Türkiye ve Azerbaycan Edebiyatları Üzerine Çalışma)

Hanım ABDULLAYEVA*

ÖZET

Edebiyat hayatı bedii renkler ve sözcüklerin diliyle süslü şekilde yansıtan söz sanatıdır. Hayatımızın hemen-hemen tümünü etkilemiş edebiyatın başlıca görevi düzgün hayatı aşılama, bunun yanı sıra da okurda üstün estetik zevk oluşturmaktır. Edebiyatın illa bu yanlarını öne çekersek, çocuk ve gençlik edebiyatının önemi beşer kat artmış oluyor. Şöyle ki, edebiyatın diğer bölümleriyle kıyaslandığında çocuk edebiyatının diğer edebi dallara nezeren daha fazla oranda görevlendiğini görüyoruz. Dikkat ediniz.. Bir ola ki, artık belli hayat tarzı, dünyaya bakış açısı ve bedii- estetik zevki oluşmuş yetkin okura herhangi bir edebi eser sunuyorsun, bir de ola ki, sunacağın eserin okuru edebiyatla henüz yeni- yeni ilgileniyor ve okumayı planladığı bu ilk eser onu edebiyata ya sıkı- sıkı bağlayacaktır, ya da onu edebiyattan temelli uzak tutacaktır. Bu hem yazara, hem edebiyat araştırmacısına, hem de şu edebiyatla çocuk ve gençlerimizi tanıştıracak öğretmen ve ebeveynlere büyük sorumluluk sağlıyor.

Çocuk edebiyatının önemi kendisinin didaktik olmasıdır. Bu edebiyatta milli- manevi değerlerin aşılması, etiket ve davranış kurallarına düzgün uygulanma, genel anlamda insan olarak sosiuma atılmanın altın kuralları titizlikle işleniyor. Diğer önemli husus ise edebiyatın o nefis, büyüleyici sihrinin korunulmasıdır ki, bu da bedii ürün, bedii eser yaratmak açısından çok daha önemlidir. Çünkü bu edebiyatla ilk tanışmada artık küçük okucuda edebiyata dair olumlu düşünce ve zevk oluşması şart. Bu husus çocuk ve gençlerimizde edebiyata karşı bir sevginin oluşmasında da daniılmaz ve eşsiz faktör oluyor. Şöyle ki, okumuş olacağı bu ilk eser kendisini ya bir ömür boyu edebiyata, sanata kilitlemiş olacaktır, ya da malesef edebiyattan ve oku verişlerinden uzak kalmasına vesile olacaktır.

Çocuk ve gençlik edebiyatını araştırırken bende böyle bir fikir doğuyor ki, geniş anlamda edebiyatın bazisi illa çocuk edebiyatıdır. Tüm bu ve diğer taraflarına göre, edebiyatın temel yapısı işte çocuk edebiyatıdır, dersek bana göre gayet haklı söylemiş oluruz. Çocuk edebiyatında yaş, mekan, zaman ayırımları yoktur. Değerli bir çocuk edebiyatı örneği tüm okurlar ve edebiyat tenkitçileri için benzersiz bir tapındır. Tamam bu edebiyatı diğer edebi eser ve türlerden farklandıran başlıca kategori okurun yaş senzidir. Fakat bu öyle ordan bakıldığı gibi değildir. Bir kadar nisbi, psikolojik ve manevi bir konudur. Elbette ki, adı üstünde çocuk edebiyatı- demek ki, çocuk okur okuduğunu anlamalı. Fakat anlamakla işi bitmiş saymak katıyen olmaz. Eğer okuduğunu ve ya dinlediğini anlamak söz konususa, burada derin edebiyata dahi lüzum yoktur. Zaten herhangi bir erişkin karşısındaki çocuğa birşeyleri anlatabilir ve sözüm ona ki illa o erişkinin edebi yazar olması şart değildir. Çocuk ve gençlik edebiyatının esas görevi ise anlatılan bir dille ve tarzla yazıldığının yanı sıra orada değerli manevi ve milli değerlerin aşılmasıdır. Bu husus da hem çocuk ve gençlik edebiyatı yazarını, hem de bu edebiyatla çocuklarımızı tanıştıran ebeveyn ve hocaları ciddi görevle yüklüyor.

Anahtar kelimeler: Çocuk ve genç edebiyatı, Türkiye edebiyatı, Azerbaycan edebiyatı, milli- manevi değerler.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi. İlmi işçi. mehivaqo@mail.ru

Giriş

Sunmak istediğim bildiri yerli ve yabancı edebiyatlarda yaranmış olan çocuk ve gençlik edebiyatının ortak ve farklı yanları, edebiyata kazandırmış oldukları faydaları ve kendilerinde bana göre en önemli husus olan milli- manevi değerlerin aşılmasındır. Özellikle, Türkiye ve Azerbaycan çocuk edebiyatından örnekler üzerine araştırma yapacağız.

Boşuna değildir ki, herhangi bir etnosun tarihini araştırırken dayanılan en itibarlı ve değerli kaynaklardan biri de onun edebiyatıdır. Edebiyat genel olarak halkların tarihinin, kültürünün, mentalitetini ve milli- manevi değerlerinin en öncül göstergesidir.

Bildiğimiz gibi, edebiyat genel olarak iki büyük parçaya ayrılıyor:

- a) Sözlü edebiyat
- b) Yazılı edebiyat

Edebiyatın temel dalı sözlü edebiyattır. Bu faktör tüm halkların edebiyatlarında böyledir. Şöyle ki, sözlü edebiyatı daha eski zamanlara dayanan ve bunun yanı sıra daha zengin, değerli olan halk da daha eski ve medeniyetin daha erken geliştiği halktır. Şöyle ki, sözlü edebiyat tarih açısından yazılı edebiyat göre daha eski zamanlara dayanıyor. Bir nevi yazılı edebiyat için bazis rolünü de oynamış oluyor. Yazılı edebiyat da kendi yolunda aldığı temel kaynaklar üzerine gelişiyor. Bunun etkisi bütün edebi türlerde açıkça gözüküyor. İleride yaptığımız araştırmada çocuk ve gençlik edebiyatının hem sözlü, hem de yazılı edebiyatta yaranması, gelişim yolları derinden öğrenilecek. En önemli makam ise çocuk ve gençlik edebiyatında milli- manevi değerlerin konu edilmesidir. İki karşılıklı halkların edebiyatında çocuk ve gençlik edebiyatlarının ortak ve farklı yanlarını araştırırken illa Azerbaycan ve Türkiye edebiyatlarını seçmiş olmam da boşuna değildir. Şöyle ki, tüm dünyanın artık yekdillikle kabullendiği gibi Azeri ve Türk halkları ortak kökenli, ortak soylu, ortak medeniyetli kardeş ülkelerdir. Eğer, edebiyatı hayatı yansıtan bir ayna gibi farz edersek, bu iki büyük halkın daha bir ortak tarafı gibi edebiyatları üzerine aparılan araştırmalar hayli değerli olur.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Yerli ve Yabancı Eserlerde Milli-Manevi Değerlerin Konu Edilmesi (Türkiye ve Azerbaycan edebiyatları üzerine çalışma)

Bugün konu ettiğimiz milli- manevi değerlerin edebiyata yansması konusuna Azerbaycan ve Türkiye edebi eserlerinin hayli ortak konusu vardır. Her iki halkın kültüründe, hayatında, günlük yaşamında milli- manevi değerler her zaman öne çekilmiştir. Bu bir yandan ortak olan İslam dini ve İslamın getirdiği yaşam kuralları ile de sıkı bağlıdır. Diğer önemli husus ortak coğrafya, ortak kültür, aile ve güncel hayatın genel geleneklerinin ortaklığıdır.

Yukarıda da söylenildiği gibi her edebiyatın kökü sözlü edebiyattır. İşte Azerbaycan sözlü edebiyatlarında ilk rastgelenen milli- manevi değerlerin aşılandığı edebi abide gibi Kitabı-Dede Korkut destanını örnek gösterebiliriz. Bu edebi abide Türkiye Türklerinin de anladığı, okuduğu değerli edebi üründür. *“Kiatbdaki ortak konu bir çağda sözlü bir kültür basamağında bulunan göçebe Oğuz Türklerinin toplu hayatıdır”* (A.Kabaklı.2008.I-243).

Diğer bir sözlü edebiyat abidesi gibi Nasreddin Hoca fıkralarını gösterebiliriz. Bu edebiyat örneği didaktik açıdan hayli değerlidir. Çocuk ve gençlik edebiyatında yaygın olma nedeni yarandığı türle bağlıdır. Fıkra türü her zaman geniş halk kitlelerine ulaşmanın en kolay yollarından olmuştur. Gelecekte yazılı edebiyatda *yumor* ve *satiranın (mizah)* yaranması da halk edebiyatındaki fıkralardan esinmenin doğal neticesidir. Kolay ve gülüş doğurucu tarzı çocukların seve- seve okuyabilmesini sağlıyordu ve anlatılan manevi değerlerin aşılmasını daha bir kolaylaştırıyor.

Bunlardan başka masal, bilmece, atasözleri de sözlü çocuk ve genç edebiyatı türleridir ve kamusal alanlarda çocukların eğitime ve hizmetine sunulurdu.

Yazılı edebiyata gelince, hem Azerbaycan'da , hem de Türkiye'de çocuk ve gençlik edebiyatının yaranma ve gelişim tarihleri hemen- hemen üst- üstü düşüyor.

Klasik dönem edebiyatı da hem Türkiye, hem Azerbaycan edebiyatlarında didaktik, nasihatname gibi edebi örneklerle fazlasıyla zengindir. Şöyle ki, Azerbaycan edebiyatında dünyaca ünlü klasikler Nizami, Füzuli, Türkiye edebiyatında Rumi, Yunus Emre, Nabi'nin didaktik, milli- manevi değerlerin aşılansmsı açısından zengin eserler herbir çocuğun masaüstü kitabı olmalıdır. Azerbaycan'da okullarda Nizami'nin "Hamse" sinden "Kerpiçkesen ihtiyarın masalı", "Hayır ve Şer" ve bu gibi diğer klasik edebi örnekler tedris ediliyor. Bu eserleri okudukça çocuklar adalet, emeye sevgi, arkadaşlık, sadakat, Vatana ve aileye sevgi, necib insani duygular ve daha daha bu gibi manevi değeri benzersiz anlamları öğrenmiş oluyorlar.

Tüm bu söylediklerimizi Türkiye klasik edebiyatına da ait edebiliriz. Türkiye edebiyatında Nabi'nin oğluna öğütler vermek amacıyla yazdığı "Hayriye" ve yine de diğer divan şairi Vehbi'nin oğlu için yazdığı "Lütfey-i- Vehbi" adlı eserleri Türk çocuk edebiyatının ilk örnekleri sırasında verilebilir. (A.Kabaklı. II-657).

Fakat yukarıda da gösterildiği gibi her didaktik eser çocuk ve gençlik edebiyatı örneği değildir, amma her kes gibi çocuk ve gençlerimizin masaüstü kitabı olmalıdır. Çünkü devrinin talebine uygun olarak klasik örnekler dil, üslup, psikolojik açıdan bir çocuğun okuyub anlayabileceği bir edebiyat değeridir.

Bütün edebi standartlara cevap veren ve tam anlamıyla çocuk edebiyatı sanılan örneklerin yazılmasına hem Türkiye, hem de Azerbaycan edebiyatında XIX yüzyıldan itibaren başlamıştır.

Bildiyimiz gibi XIX yüzyıl Türkiye tarihinin önemli devridir. Büyük Osmanlı imparatorluğunun tenezzülü, Avrupa'ya büyük açılım, bunun yanı sıra da tüm dalalarda; ekonomi, politika, ilim ve kültürde gerçekleştirilen bütün değişimler illa XIX yüzyılın payına düşüyor. Bütün bu değişimler Türkiye ve dünya tarihine Tanzimat Fermanı (1860) adıyla dahil olmuştur.

Bütün alanlarda aşikar bir avrupalasma gözüküyordu. Bu tam anlamıyla dönüş devridir. Malum politik ve sosyal gelişmeler hayatın tüm dallarını temelli şekilde etkilemiş oldu. Doğal olarak, tüm bu reformalar en fazla hayatı bedii renklerle yansıtan söz sanatı olan edebiyatı etkiledi. Uygun olarak Türkiye edebiyatının tanıştığı şu edebiyat kendisinin yanı sıra yeni edebi türler, konu ve tarz uslubu, yeni bakışlar ve yeni akımlar getirmekteydi. Böylece çocuk ve gençlik edebiyatı da gelişiyor ve daha geniş okur kitlesine kavuşmak şansı kazanıyordu. Burada matbaanın ve yeni tipli okulların gelişmesi benzersiz rol oynuyordu.

Bana göre, bütün zamanlarda ve halklarda edebiyatın karşılıklı gelişmesinin esasında tercüme duruyor. Tercüme sayesinde bir halka ait eserler diğerleri için ulaşılan oluyor. Bir halkın edebiyatı ile tanışmak ise onun hayat tarzı, güncel yaşamı, gelenek – görenekleri ve milli- manevi değerleri ile tanışmak demektir. XIX yüzyılda Türkiye edebiyatı bu dönemi geçti. İlk yaranan örnekler Avrupa, özellikle fransızcadan edilen çeviriler idi. Çocuk edebiyatı da aynı prosödürlere geçmiş oldu. İlk çocuk ve gençlik edebiyatı örnekleri Avrupa dillerinde olan masal, fabl ve diğer çocuk edebiyatı örneklerinin çevirileri idi. Ziya Paşa, R. M. Ekrem, M. Naci bu işi öncülerindendir. Daha sonra A.Nesin, T.Apaydın, G. Dayıoğlu Türkiye çocuk edebiyatının önemli yazarlarındandır. Çocuk edebiyatı yazmak geleneği geliştikçe yazılan örneklerin hem sayısında, hem de kalitesinde ilerleyişler gözüküyordu. Çocuk edebiyatı hem bedii eser, hem de ders kitapları şeklinde idi.

Artık çocuk edebiyatı üzerine devlet kurumları da sıkı dayanıyorlar. Türk Dil Kurumu, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarlar Birliği gibi kurumlar hep bu edebiyatın araştırılması ve gelişimi üzerine çalışıyorlar.

Yeni dönem yazarlardan Bestami Yazgan'ın "Yağmur Kuşları" adlı çocuk kitabının üzerine dayanmak istiyorum. Kitab fabl tarzındadır. Çocukların anlaya ve okudukça eğlenebilmesi için hayvan ve kuşlar insan gibi konuşturuluyorlar. Kitapta fazlasıyla milli- manevi değerlerin aşılmasına yer verilmiştir. Arkadaşlıkta sadakat, Vatana ve aileye sonsuz sevgi, sabır gibi sıfatların güzel, yalan, haset, cimrilik, ihanetin ise getirdiği kötü sonuçlar titizlikle işlenilmiştir. " ... Bu çok zor iştir , Ürafe kardeş. Sen iyilik etmene devam et, ben de sana dua ederim.....Aradan yıllar, sevgiden paylar geçti. Birgün sarı papağan Ürafe'den yardım isterken

zarif ürafe degeceğine, “Zürafe” der ve bunu ormanda herkes pek beğenir. O gün, bugün Ürafe`yin adı Zürafe olur.” (B.Yazgan. 28). Yazarın kitabından örnek olarak gösterilen bu kısa metinde sabr, Allah` a sevgi, arkadaşla olan sadakat, iyi işler görmenin olumlu tarafları pek süslü, anlaşılabilir tarzda veriliyor. Sonuçta ise kazanan sabr ve sevgiyle arkadaşlarını dinleyen ve iyilik eden ürafe oluyor.

Hemen hemen aynı durumu kardeş Azerbaycan edebiyatında da görüyoruz. Sözlü edebiyat ve klasik dönem devrinde çocuk ve gençliğe yönelik edebi örnekler hakkında yukarıda bahsedilmiştir. Türkiye de olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında teknik açıdan çocuk ve gençlik edebiyatı sanılabilecek örnekler XX yüzyıldan gelişmeğe başlamıştır. İlk çabalar yeni tipli okulların açılmasında ve dersliklerin tertibinde gösteriliyordu. M. Celal` in “ Buluttan Sıyrılıb Çıkan Yıldızlar Gibi” adlı devri dergide çocuk ve gençlik edebiyatı örnekleri basılıyordu. Azerbaycan çocuk edebiyatı yazarlarına örnek olarak, A. Sehhet, M. E. Sabir, A. Şaiq, M. Dilbazi ve d. gösterebiliriz. M. E. Sabir`in “ Çocuk ve buz”, A. Şaik` in “ Horoz”, “ Keçi”, şiiri S. S. Ahundov` un “Korkulu masallar” dizisi Azerbaycan okullarında ders programına dahil edilmiştir. Burada da aynı menzereyi görebiliriz. Fablların üstünlüğü azyaşlı okurlara kolay ulaşmanın bir yoludur. “ Keçi” şiirinde afacanlık etmenin kötü sonuçlanabilmesi anlatılıyor. Bir başka örnek gibi S. S. Ahundov` un “ Korkulu Masallar” dizisinden Nureddin` in başına gelenleri verilir. Bu çocuk hayatın her acı yüzünü görüyor. Yalnız aklı, cesareti, iyi kalpli olması onu ayakta tutuyor. Çok önemli husus yazarın eserin tam girişinde S. Şirazi` nin “ Gülüstan” eserinden söz etmesidir.

Yukarıda adı geçen B. Yazgan` in “ Yağmur Kuşları” eseri S. Gündoğdu ve A. B. Gündoğdu tarafından azericeye çevirilmiştir. (B.Yazganın Yağmur kuşları eserinde çocuklar ilk olarak kuşlar ve hayvanlar alemi ile tanışıyor. En esası hayvan ve kuşların diliyle çocuklara ahlak dersi veriliyor, onlara milli- manevi değerler aşılanıyor.). (B. Yazgan-S. Gündoğdu. 3).

Çok takdiredecek durumdur ki, çocuk ve gençlik edebiyatını illa aydın neferler yaratıyordu. Bu da edebiyatta milli- manevi değerlerin öne çekilmesine vesile oluyordu.

Türkiye ve Azerbaycan edebiyatlarındaki karşılıklı araştırmanı aparıırken dikkati diğer önemli Türk aydını İ. Gaspıralı` ya da yöneltmek isterdim. Z. Gökalp demişken:

*Vatan ne Türkiye`dir, Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan. (A. Kabaklı.III- 381).*

Türkler nerede olmasından asılı olmayarak, hep kendi milli- manevi değerlerine sadık kalmış ve benzersiz değerleri genç nesillere ötürmek çabasında bulunmuşlar. Gurbet hayatı yaşayarak bu işi hayatının görevine dönüştürmüş aydınlardan biri de Kırım Türkü İ. Gaspıralı` dır. Kendisi bir yandan “usulü- cedit” okullarının açılmasına gayret ediyor, bir yandan da Türk çocuklarının illa Türk dilinde, Türk ruhunda, Türk gelenek göreneğinde büyümesi için onlara eser ve ders kitapları yazıyordu. Rusya`daki ilk çocuk dergisi “ Alemi- Sibyan” da onun adıyla bağlıdır.

SONUÇ

Birkaç kelime dünya çocuk ve gençlik edebiyatı örneklerinden de söz etmek isterdim. Yukarıda da gösterildiği gibi geniş anlamda hem Türkiye , hem de Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatı teknik yönlerini Avrupa edebiyatından almıştır. Bütün dünyanın seve- seve okuduğu A. S. Ekzüperi`nin “ Küçük Prens” adlı eseri hem Türk, hem de azeri dillerine çevirilmiştir. Eser ilmin getirebileceği sonsuz imkanları anlatarak, tüm insani değerleri ortaya koyuyor. Burada cimrilik, hainlik, sevgi , arkadaşlık, sadakat tam içtenlikle nefis şekilde anlatılıyor. Bir çocuk prensin diliyle günümüz dünyanın karmaşası içerisinde kaybolan insanlık konu ediliyor.

Aslına bakarsak, asıl örnek almalı olan biz büyükleriz. Yukarıda da vurguladığımız gibi değerli çocuk ve gençlik edebiyatının asıl görevi çocuksu, sade ve süslü bir dille çocukları eğitmek , bunun yanı sıra da biz büyüklerle kybedebileceğimiz değerleri bir daha hatırlatmaktır. Ne kadar bu yönde ilmi araştırmalar aparılırsa, daha fazla milli- manevi değerlerin açıldığı eserlerle tanışmış olursak sonuçta kazanan bizim çocuk ve gençlerimiz oluyor. Ve demek ki, kazanın Türk gençliği ve genel olarak Azerbaycan ve Türkiye halklarının geleceğidir. İncelenen

konu- milli ve manevi değerlerin aşılanması halkı ayakta tutan ve geleceğini temin edebilecek yegane değerdir. Tam bu değerlerdir ki, onu kendisi ediyor, diğerlerinden farklı kılıyor. Hatta

KAYNAKÇA

A.Kabaklı. Türk Edebiyatı.I cilt.S.701

A.Kabaklı.Türk Edebiyatı.IIIcilt.S.381

A.S.Ekzüperi.Küçük Prens.

A.Şaiq. Seçilmiş eserleri.

B.Yazgan.Yağmur Kuşları.(tecüme S.Gündoğdu).S.3

B.Yazgan.Yağmur Kuşları.(tercüme S.Gündoğdu).S.102

İnternet Ansikopedileri

M.E.Sabir.Hophopname. Icilt.S.480

M.E.Sabir.Seçilmiş eserleri.

S.S.Ahundov.Korkulu Masallar. S.278

NİZAMİ GENCEVİ ŞİİRLERİNİN SÖZLÜ EDEBİYAT BİRİKİMLERİ ARACILIĞIYLA ÇOCUK VE GENÇLERİN YETİŞMESİNDE ROLÜ

Fidan KASIMOVA*

ÖZET

Dünya edebiyatı tarihinde kendine has bir yer edinen, yarattığı eserleri ile hem Azerbaycan, hem de dünya edebiyatı hazinesini zenginleştiren Nizami Gencevi yıllardır çocuk, genç, yaşlı, bir sözle her kesin sevdiği şairlerdendir. Eserleri her zaman araştırmacılar tarafından dikkat çeken şair çocuk ve gençliğe hitab eden şiirlerinde doğruluk, eğitim, tahsil, insanlararası ilişkiler, dostluk, din, inanç, milli, manevi değerlere saygı v.s. gibi önemli meselelerden yeterince bahs etmiştir. Şair tüm bunlardan bahs ederken bazen folklor motiflerini şiirlerinin esas kaynağı olarak götürmüş ve fikirlerini daha tesirli şekilde okurlarına iletmişdir.

Bildiride yazılı edebiyatın hem tek başına, hem de folklordan yararlanarak çocuk ve gençlerin eğitimi, terbiyesinde rolü, onların vatanseverlik ruhunda büyümesi, milli-manevi değerlere yiyelenmesi, geleneklerin korunması gerektiğini tebliğ eden unsurlar Nizami Gencevi yapıtlarından getirilen örneklerle yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nizami Gencevi, sözlü edebiyat, çocuk ve gençlerin eğitimi

GİRİŞ

Azerbaycan klasik edebiyatının dahi temsilcilerinden biri olan Nizami Gencevi'nin söz dünyası tükenmez bir kaynaktır. Yıllardır araştırmacılar onun çeşitli şiirlerinden geniş bahsediyorlar. Şairin sanatında çocuk ve gençliğe ilişkin konular da çok yer almaktadır. Edebiyatın çocuk ve gençlerin eğitimi ve terbiyesindeki önemli rolünü Nizami Gencevi şiirlerini, poemalarını okumayla daha derinden anlamak mümkündür. Şair yeri geldikçe folklordan, yeri geldikçe de kendisinin hazırda bir folklor örnekleri gibi diller ezberi olan deyimleri aracılığıyla çocuklar, özellikle gençlere kendi fikir ve düşüncelerini, önemli öğütlerini ulaştırmıştır.

Nizami şiirlerinde sanki insanın tam kamil bir insan gibi yetişmesini aşamalarla anlatıyor. O öncelikle çocukların eğitimi, ardından milli, manevi değerlere saygı göstermesi, benimsemesi ile ilgili fikirler söylüyor. Örneğin, "Hosrov ve Şirin" şiirinde Hosrovun çocukluk yıllarını anlatırken yazıyor:

Öyle ki, beş yaşına ulaştı, ne görse
İbret alırdı, bakıp herkese.
Bahtı artırdıkça her yıl yaşını
Bilgiyle doldurdu o genç başını.

Ayak koyan zaman yedinci yıla
Güllere müşk saçdı güzelliğiyle...
... Günleri boş, bekar geçmesin diye,

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü. gasimovafidan@yahoo.com

Şah tapşırıdı onu bir mürebbiye (Gəncəvi, "Hosrov ve Şirin" , 2004, s. 77).

Şairin poemasından getirilen bu örnekten de görüldüğü gibi, o, yedi yaşından başlayarak, okula gitmeye, bilgi kazanmaya teşvik ediyor. Şairin diğer kahramanlarında da bu özelliği görmek mümkündür.

Her genç şairin şiirlerini okudukça kendisine belli bir tavsiye alabilir. Örneğin, şair "Akılsız kişilerle oturup kalkan akıldan, bilinçten demesin destan", - diyerek bildirir ki, bilgili, marifetli insanlarla dost olursan, bu nitelikler sana da geçer. Bilimsel tebliği bu mısradan da görülebilir: "Kuvvet bilimdedir, başka türlü hiç kimse, kimseye üstünlük eyleye bilmez".

Bir noktaya da işaret etmek gerekir ki, dahi şairin çocukların ve gençlerin eğitimi, terbiyesindeki rolünü oğlu Muhammed'e verdiği öğütler de onaylıyor.

Folklor klasik edebiyat için temel kaynaklardan biridir. Bunun önemini anlayan şair her zaman sözlü edebiyatı kendine tükenmez bir servet gibi götürmüş, aynı zamanda kendisi de bu hazineye töhfe vermiştir. Gençlikle ilgili önemli önerilerini, öğütlerini de halkın sözü ile demiştir. Bildiğimiz gibi, atasözü ve deyimler folklorun en ilginç janrlarından biridir. Onlar aracılığıyla öğüt verilir, dünya, yaşam hakkında fikirler söylenir. Burada somut kişilerin değil, bütün halkın görüşü, aklı belirtiliyor. Vahdet Sultanzade "Nizaminin hikmet ve öğütleri" adlı kitabının önsözünde yazıyor ki, dahi Nizami ölümsüz eserlerinde Azerbaycan halkının atasözlerini geniş kullanmış, kendi derin zekasının ürünü olan birçok beyitleri ise sonralar atasözü makamında işlenmiştir (Sultanzade, 1981, s. 7).

Şairin dünya çapındaki "Hamse"sinin ilk poemasında gelecek nesil için iyilik, dünya, yaşam hakkında güzel fikirler dile getiriliyor. Yazar onu halk örneklerinden yararlanarak daha da okunaklı şekilde verir:

Nizamide:

Her kalbi sevindir, hürrem yaşa dünyada,
Tanrı bırakmaz ki, değsin okun taş a dünyada (Sultanzade, 1981, s. 11).

Halkta:

Oku taş a değı (Atalar sözü, 1985, s. 526).

Nizamide:

Hayırla şer izliyor her beşeri ezelden,
Hayır hayrı bulandır, şer de şeri ezelden (Sultanzade, 1981, s. 12).

Halkta:

Hayır ver, ta hayır göresen (Atalar sözü, 1985, s. 628).

Nizamide:

Aşkınla ateşe dön, nefretinle buza dön,
El yolunda güne dön, aya dön, yıldız a dön!
İyiliğı ezelden adet etsen kendine,
İyiliğın her yanda kapı açar yüzüne (Sultanzade, 1981, s. 12).

Halkta:

İyilik kapı açar, aşk bu kapıdan içeri girer (Atalar sözü, 1985, s. 401).

Şairin şiirlerini okuyan her genkte vatan, el sevgisi, adalet, sadakat gibi hisler uyanıyor. Çünkü hala orta okullardan okutulan Nizami eserleri çocuklar ve gençlerin temiz, saf beyinlerini aydınlatır ve onlar zamanla doğru ve yanlış birbirinden ayıracı bilirler:

Nizamide:

El gücü - sel gücüdür, her an çekin bu selden,

Yatakta da can alır kısas oku aniden.
Halka divan tutanı, divan gözler her yanda,
Mazlumların feryadı korkuludur cahanda (Sultanzadə, 1981, s. 13).

Halkta:

El gücü güçlü olur (Atalar sözü, 1985, s. 304).

Nizamide:

Zülmkarlıq dağıtır, berbat eyler ülkeyi,
Adalet sadakatle abad eyler ülkeyi.

Memleketin dayanağı adalettir her zaman,
Adaletle nesibin seadettir her zaman.

Kim ki zulmün evini berbat edip şimdiden,
Kendi yarınki evini abad edip şimdiden (Sultanzadə, 1981, s. 21).

Halkta:

Zulüm ile berbat olan, edl ile abad olur.
Zulmün sonu olmaz (Atalar sözü, 1985, s. 348).

Nizamide:

Adaletin yükseltsin hep neslinin adını,
El gözünden düşürmesin kendisini, evladını (Sultanzadə, 1981, s. 22).

Halkta:

El gözünden düşen boy atmaz (Atalar sözü, 1985, s. 304).

Folklorda dostlukla ilgili çok sayıda atasözüne rastlanır. Nizami de atasözünün gençlerin manevi taraftan aydınlanmasındaki rolünü doğru anladığı için dostlukla ilgili atasözüne de eserlerinde fazla yer ayırmıştır. Örneğin:

Sadık dostun iyileştirir şafasıyla yarayı,
Dönük dostun sızladar cefasıyla yarayı.

Öyle sadık dost ara, seni darda koymasın,
Çekip tordan çıkarsın, seni torda koymasın ...

İkibaşlı dostluğu dostluk sanma hiç zaman,
Önyargılı dost - düşman, dayanma hiç zaman.

Sahte dostun dünyanın alçağıdır dost değil,
Yüreğine yatmayan bir yağıdır, dost değildir (Sultanzadə, 1981, s. 27).

Her çocuk, genç kendisinden büyüklere hürmet etmeyi, onların tavsiyelerine önem vermeyi bilmelidir. Bunu şair gençlere halkın aksakal ve akbirçeklerinin bilge kəlamları ile iletiyor:

Uluların yolunun gerek kulu olasan,
Ülviyyete yükselip, sen de ulu olasan (Sultanzadə, 1981, s. 27).

Bu konuda halka mahsus atasözü ise şöyledir:

Ulu sözüne bakmayan ulaya-ulaya kalır (Atalar sözü, 1985, s. 612).

Nizami Gencevi gençlere hitaben zamanlarını boş geçirmemeyi, her anın, zamanın değerini bilmeyi, hayır işlemeyi, kötü işlerden ve üzüntü, kederden uzak olmayı tavsiye ediyor:

Gençlik variken elde, gerek kadrin bile insan,
Emin olma gelir bir de bu mülkü terk eden kervan.

Ne devlet varsa dünyada sana yalnızca ömründür, bil,
Onun anlamını idrak et, çalış boş geçmesin bir an! (Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr.
2005, s. 361).

Nizamide:

O güzel gençliğin gafletde geçti, heyhat!
Başına vura-vura yansan da geçdi, heyhat! (Sultanzadə, 1981, s. 49).

Halkta:

Cavanlığın değerini bilmek gerek (Atalar sözü, 1985, s. 677).

Şair gençliğe bağımsız yaşama başladığı zamandan itibaren hiç kimseye muhtaç olmadan, kendi işinin, mesleğinin sahibi olarak yaşamının yollarını öğretiyor. O, bildirir ki, emekseverlik, çalışkanlık, helal emek insanda bazı olumlu ahlaki nitelikler oluşumuna etki eder, tembellik, yiyip yatmak, aylaklık ise olumsuz sıfatların oluşmasına neden olur:

Nizamide:

Meslekinin dışında, bil ki, yoktu kazancın,
Eğer varsa meslekin, demek çokdu kazancın (Sultanzadə, 1981, s. 57).

Halkta:

Sanat kolda altın bilerziktir;
Sanat insanın hazinesidir (Atalar sözü, 1985, s. 571).

Doğruluk, dürüstlük insanı her zaman saygılı eder. Şair bunu çocuklar ve gençlere şu ifadelerle iletiyor:

Doğruluğun zırhtır, seni her an korur,
Ateş nedir? İstersen, kasırğadan korur (Sultanzadə, 1981, s. 58).

Halkta:

Doğru söyle, at bin çap (Atalar sözü, 1985, s. 275).

Nizami Gencevi söze büyük değer verirdi. O, sözün önemini tüm poemalarında defalarca vurgulamıştır. O, gençlikten söz kadrini bilmeyi, etkili söz söylemeyi talep etmektedir.

Yenilikler türeten bu ihtiyar evrende
Sözden ince, etkili hiçbir şey yoktur hayatta.

Düşüncenin munisi, güzel sırdaşı sözdür,
Unutma ki, insanın ezel sırdaşı sözdür (Sultanzadə, 1981, s. 67).

"Hosrov ve Şirin" şiirinde şair-eğitimci ve büyük söz sarrafı: "Söz ruhtur, can için ruh bir ılaçtır; Cantek azizliyi belki bundandır ", - diyerek öğretir ki, "gerek söz üstünde can" koyasın, sözü zamanında ve kadarında söyleyesin, öyle sözler seçesin ki, sana noksan tutulmasın:

Az konuş, desinler sözünde güç var,
Çok sözü dinleyen çok noksan tutar.
Çok söylemek belki sana kolaydır,
"Çok oldu" derlerse büyük nöksandır (Apoyev, 2008, s. 21).

Şair az konuşmanın, yerinde konuşmanın insana onur getireceğinden bahsediyor ve değerli sözü altından da üstün tutuyor:

Sence eski altınımı, taze sözmü iyidir?
Söz sarrafı söyledi: "Söz dünyanın desenidir!" (Sultanzadə, 1981, s. 68)

Halkta:

Söz kılıçtan keskindir (Atalar sözü, 1985, s. 580).

Sözün zahiri zarif, batılı latif olmalıdır (Atalar sözü, 1985, s. 584).
Sözünü doğrusu taştan geçer vb. (Atalar sözü, 1985, s. 584).

Nizami hatta düzgün, sağlıklı beslenme ile de ilgili önemli tavsiyelerde bulunur. Şair bununla ilgili görüşlerini sanki her çocuğa ayrıca anlatmış gibi hikmetli ifadelerle verir.

Nizamide:

Devlet kuşu humaysın, gayen mutluluk olsun,
Az yemek, az konuşmak, asalet adet olsun.

Az yemeğe, diyetle alışmağın iyidir!

Eğer çok yaşasaydı çok yiyenler dünyada,
Çok yemişler yaşardı, ölüm olmazdı o zaman (Sultanzadə, 1981, s. 123).

Halkta:

Yemekle dost olan her gün küs gezer (Atalar sözü, 2004, s. 240).
Yemeğin kulu, işlemenin hastası olma (Atalar sözü, 1985, s. 408).

Nizami'nin eserlerinde mal hırsı, dünya malına düşkünlük, nefsi arttırmayı bilmemek gibi insana yakışmayan olumsuz nitelikler kınanmıştır. O yarattığı hikmetli sözlerde gençlik de dahil olmak üzere, herkesi bu gibi inceliklerden uzak olmaya çağırmıştır:

Zenginliğe kul olmak beyhude bir hevestir,
Hayatının meyvası tek anlık soluktur.

Tamahı arttıran kemalıdır beşerin,
Kendi nefsinin öldürmek amalıdır beşerin.

Ezel günden canını salıb oda xisletin,
Herislikden ömrünü verir bada xisletin.

Uyma vara, devlete, kibirden uzak gez,
Zulmet ömür yoluna güneş nuru çilemez (Sultanzadə, 1981, s. 139).

Halkta ise buna uygun çok sayıda atasözü vardır: Tamahkar kendi nefsinin kuludur; Açgözlülük başa beladır; Tamahkarın gözü kör olur vb. (Atalar sözü, 1985, s. 594).

Nizami Gencevi hem Azerbaycan, hem de başka - Arap, Hint, İran halklarının sözlü halk yaratıcılığından büyük senetkarlıkla yararlanmıştır. Sözlü halk edebiyatının atasözleri ve deyimleri, tören folkloru, efsane ve rivayet vb. gibi türlerine başvuran şair bunlardan istifade ile kendi fikirlerini daha mükemmel ve demek istediği anlamları daha etkili ifade etmeye muvaffak olmuştur. Nizaminin folklorla ilgisini gösteren diğer bir husus onun eserlerinde halk gelenek ve inançlarının sanatsal eksidir. Her zaman halk içerisinde yaşayan, onun yaşam tarzı, günlük meşguliyeti, sevinç ve kederi ile yakından tanışan şairin eserlerinde halkımızın geleneklerine ve inançlarına başvurusu hiç de tesadüf değildir.

Şair gençliğe halk adetlerinden biri olan aile kurmakla ilgili iyi tavsiyeler verir. Geleceğin annesi olan kızlarımızın kendilerini yüksek tutması, kendi namus ve iffetlerini koruması, temiz sevgi ve el adetlerine uygun olarak aile kurmaları ile ilgili Nizaminin Məhinbanunun dili ile verdiği şu sözler çok değerlidir:

Yakışmaz erkeyin ardınca gitmek,
Bu sıfat kadında olmasın gerek.
Çok tezeter gülü elde ettiler,
İyleyib, iyleyib, sonra attılar.
Çok şarap tökdüler gül kadehlere,
Tattılar, sonra da tökdüler yere.
Biliyorsun, baş uca olduğu zaman,
Hoştur evlenmek aşktan (Gəncəvi, “Xosrov və Şirin”, 2004, s. 177).

Misafirperverlik halkın milli değerlerini, manevi özelliklerini yansıtır. Halk kendi hümanist geleneklerini böyle araçlarla yaşatıyor ve gelecek nesillere iletiyor. Eski tarihe sahip olan bu adet kendisinde halkın manevî boyutunu içerir. Azərbaycan halkına özgü misafirperverlik adetleri Nizami Gencevi'nin eserlerinde de tasvir edilmiştir. Onun tarif ettiği misafirlik adetleri halkımızın kültürü, milli özelliklerinden haber verir. Eserlerinde misafirlik geleneğinden defalarca bahseden şair "Yedi güzel" eserinde şöyle yazıyor:

Bağ goncası gibi konuk sevdi,
Yanağı gül gibi gülüyordu, şendi.
Vardı işret için mehman odası,
Gökte Süreyyaya değerdi tağı.
Sofralar örtmüşdü, döşenmiş yere,
Görgü öğretmişti hizmetçilere.
Gelseydi bir kişi uzaktan eğer,
Cilov tutup, konuk eyleyerdiler.
Sofra salardılar odaya layık,
Yemek verirdiler misafire layık (Gəncəvi, "Yeddi gözəl", 2004, s 129).

Verilen bu örnekte genç nesle halkın misafirlik adetleri, misafiri karşılamak, ona hizmet, genellikle misafirliğe ait tüm özellikler aydın şekilde açıklanmıştır.

Şairin eserleri gençlere örf geleneklerle birlikte bazı halk inançları ile de ilgili bilgi sağlar. Böyle inançlardan biri çocuğu olmayanların fakirlere el tutması, sadaka vermesi ve bunun sonucunda da çocuklarla mükafatlandırılmasına inançtır. Çocuğun adaklarla dünyaya gelmesi onun eserlerinde sıkça görülür. Daima masallarda, destanlarda görünen bu özellik şairin "Yedi güzel" eserinde de kendini gösterir. Nizami bu eserde 20 yıldan sonra adakla dünyaya gelen Behramdan bahsediyor (Gəncəvi, "Yeddi gözəl", 2004, s 52). Buna "Leyla ve Mecnun", "Hosrov ve Şirin" poemalarında da rastlıyoruz:

El üste - cömertlik, ayak üstü - din.
Soyu ta kaybolmasın ihtiyar dünyadan,
Bir çocuk istedi büyük hudadan.
Çok adak adadı, bir hayli kurban,
Nihayet lütuf etti; allah bir oğlan (Gəncəvi, "Xosrov və Şirin", 2004, s, 75).

SONUÇ

Göründüğü gibi sözlü halk edebiyatı Nizami sanatını etkilediği, onu anlam ve sanat açısından beslediği gibi, Nizami şiirinin kendisi de halk edebiyatına güçlü etki göstermiş, ona yeni fikirler, konular vermiştir. Onun şiirleri Azərbaycan folklorunun çeşitli konulu folklor örnekleri ile zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır. Nizami'nin hikmet hazinesinden istifade çocuk, genç, ümumen tüm yaş gruplarından olan okurlara manevi gıda, beyinlere ışık olmuştur. Şairin şiirlerinin sözlü edebiyat birikimleri aracılığıyla çocuk ve gençlerin yetişmesindeki büyük rolü yadsınamaz.

KAYNAKÇA

- Apoyev B. (2008). Nizami Gəncəvinin pedaqoji görüşləri. Bakı: Adiloğlu.
Atalar sözü. (1985). Bakı: Yazıçı.
Atalar sözü. (2004). Bakı: Öndər.
Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr. (2005). Üç cildə, I cild. Bakı: Şərq-Qərb.
Gəncəvi N. (2004). Xosrov və Şirin. Bakı: Lider.
Gəncəvi N. (2004). Yeddi gözəl. Bakı: Lider
Sultanzadə V. (1981). Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Bakı: Yazıçı.

OKUMA ALIŞKANLIĞI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Yasemin KUŞDEMİR*

Pınar BULUT**

ÖZET

Araştırmada, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelendiği ulusal ve uluslararası araştırmalardan hareketle okumaya yönelik ilgi ve okuma alışkanlığını belirleyen etkenler incelenmiştir. Çalışmanın verileri belgesel tarama ile toplanmıştır. “Okuma alışkanlığı” kavramı, 2005-2015 yılları sınırlı tutularak, YÖK Tez, ASOS İNDEX ve Google Scholar veri tabanları üzerinde taranmış; amaçlı örneklem tekniğiyle ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığını ele alan 17 araştırma dokümanı olarak incelenmiştir. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıklarına yönelik yapılan araştırmaların öğrenciler, öğretmenler ve anne-babaların katılımıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Değerlendirme ve analizler sonucunda ortaya çıkan genel sonuçlar şunlardır: Öğrencilerin günlük kitap okuma alışkanlıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre farklılaşmaktadır; orta sosyoekonomik çevrede bulunan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı tutum düzeyleri daha yüksektir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun kütüphanelerden düzenli olarak faydalanmadığı; kitap okumayı, bilgisayar kullanma ve televizyon izleme etkinliğinden sonra tercih ettiği; bir gün içinde 1 saatin üzerinde bilgisayar ve interneti kullanımının kitap okuma alışkanlığını olumsuz olarak etkilediği belirlenmiştir. Öğrencilerin kitap okumalarına engelleyen nedenler arasında derslerinin yoğunluğunu ve sınavlara hazırlanmalarını, okumayı sevmemelerini, televizyon ve bilgisayar kullanmalarını gösterdiği tespit edilmiştir. Okuma alışkanlığını etkileyen unsurlar, sosyoekonomik düzeye farklılık göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin okul dışında ilgileri ve merakları doğrultusunda yayın türlerini okumaya zaman ayırdıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitap Okuma, Okuma Alışkanlığı, Okuma

Giriş

Okuma becerisi kazandırma, ardından bu beceriyi alışkanlık haline getirme, eğitim ve öğretim programlarında her zaman öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır. Okuma alışkanlığı kazanma bireylerin sahip olması gereken önemli niteliklerdendir. Çünkü okumak, insanın ufkunu açan, kendini tanımasını sağlayan, özgüvenini artıran, yenilikleri görmeye ve anlamaya rehberlik eden bir beceridir. Ayrıca okumak önce bireysel düzeyde, ardından toplumsal düzeyde gelişmeye imkân sağlamaktadır.

Kitapları sevmeyi, seçmeyi bilmek, okuma alışkanlığı, olgunluğu ve zevkine ulaşmak, okunan kitaplarla hayat arasında bağlar kurmak, okuma yeteneğini geliştirebilen çocuk merkezli eğitimle gerçekleşebilir (Şirin, 2007, 167). Okuma alışkanlığına sahip insan yetiştirme gayesinin temel sebebi; insanın yaşadığı toplumda ve dünyada kültürel, politik, sosyoekonomik düzeyde var olması, hayata nitelikli katkı sunmasının yolunun -bir şekilde- okumaktan geçiyor olmasıdır. Bu bağlamda kitap okuma alışkanlığının küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken önemli bir beceri olduğu düşünülmektedir. Çocukların ve dolayısıyla eğitim sistemi içinde öğrencilerin kitap okuma durumları da toplumların temel ilgi alanları ve sorumlulukları arasında-
dır.

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi. yaseminkusdemir@kku.edu.tr

** Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi. pnrbulut06@hotmail.com

Okuma alışkanlığı, okur olma durumuna geçmiş kişilerin zaman içinde kendiliğinden edindiği edindiği bir alışkanlıktır. Okuyucu olmak, okuma eyleminin devamlı olmasıyla ve alışkanlık elde edilmesiyle oluşur(Beyreli, Çetindağ ve Celepoğlu, 2012, 180). Başarılı okuyucuların okumaya ilişkin tutumlarının daha olumlu, olumlu tutuma sahip olanların da daha başarılı okuyucular olduğu ifade edilmiştir (Karabay ve Kuşdemir, 2010).

Dökmen (1994) okuma alışkanlığını tanımlamada yararlanılabilecek ölçütleri şu şekilde sıralamaktadır:

- 1) Okuyucunun ne tür yayınlar okuduğu,
- 2) Ne sıklıkla okuduğu, hangi türleri ne oranda okuduğu,
- 3) Bir seferde aralıksız ne kadar okuyabildiği,
- 4)Yılın, haftanın ya da günün hangi zamanlarında okumayı tercih ettiği, ne zamanlar neleri okumaktan hoşlandığı,
- 5) Okuduğu kitapları hangi yolla elde ettiği(satın almak, ödünç almak veya kütüphanede okumak yollarından hangisini/hangilerini tercih ettiği),
- 6) Okuma sırasında kullandığı stratejiler,
- 7) Kitap okurken müzik dinlemek gibi başka bir uğraşta bulunup bulunmaması gibi unsurlardır

Bu araştırmanın amacı okuma alışkanlığı kavramını tanımlamak, ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelendiği ulusal ve uluslararası araştırmalardan hareketle okumaya yönelik ilgi ve okuma alışkanlığını belirleyen etkenleri bilimsel çerçevede incelemektir.

Yöntem

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın verileri doküman analizi (belgesel tarama) yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada kullanılan belgelerin toplanmasında 4 aşama izlenmiştir:

- 1- “Okuma alışkanlığı” kavramı, 2005-2015 yılları sınırlı tutularak, YÖK Tez, ASOS İNDEX ve Google Scholar veri tabanları üzerinde taranmıştır.
- 2- Yayınlanmış araştırmalar arasından amaçlı örneklem tekniğiyle ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığını ele alan 17 araştırma belirlenmiştir.
- 3- Bu araştırmaların amaç, yöntem, çalışma grupları, bulgular ve sonuçlar bölümleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analiz edilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Analiz süreci aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır:

1- İncelenen 17 araştırmanın bulgular ve sonuç bölümlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesinin şu şekilde gerçekleşmiştir:

- 1.1. Okuma ve isim verme,
- 1.2. İnceleme
- 1.3. Ortak konu ve başlıkların belirlenmesi,
- 1.4. İki araştırmacının ayrı ayrı yaptığı değerlendirmelerin birleştirilmesi,
- 1.5. Yorumlama ve raporlaştırma olarak beş aşamada gerçekleştirilmiştir.

Araştırma konusuna ve amacına uygun olarak araştırma kapsamına dâhil edilen dokümanların hepsi her iki araştırmacı tarafından okunmuştur. Okumalar tamamlandıktan sonra her

dokümana bir kod adı verilmiştir (A1- A17). Bu dokümanlarla genel bilgiler “*Kaynakça*” bölümünün birinci bölümünde sunulmuştur. İncelenen belgelerdeki “*kitap okuma alışkanlığı*” ile doğrudan ilgili olan, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin “*kitap okuma alışkanlığını*” etkileyen nedenleri açıklayan sonuçlar değerlendirilmiştir. Her iki araştırmacının belirlediği başlık ve sonuçlar mukayese edilerek farklılık ve benzerlik gösterenler uygun ortak başlıklar biçiminde yeniden düzenlenmiştir. Her başlığın altına o başlıkla ilgili olan okuma alışkanlığı etkenleri sıralanmış ve bulgular raporlaştırılmıştır. İncelenen 17 dokümanın sonuçları arasından ortak bilgi, konu ve değerlendirmeleri belirlenerek bunları kategorilere ayrılmış ve ortak başlıklar altında birleştirilmiştir. Veriler kodlanarak bilgisayar ortamına yazılı olarak aktarılmıştır. Bu süreçte araştırmalar şu başlıklar altında incelenmiştir:

- *Veri toplama araçları*
- *Araştırmaların kapsamı*
- *Kitap okuma alışkanlığı ile ilgili toplumsal bileşenler*
- *Kitap okumaya yönelik bireysel belirleyiciler*

Bulgular

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucunda, elde edilen başlıklar altında bulgular sunulmuştur.

Kitap Okuma Alışkanlığının Belirlenmesinde Kullanılan Veri Toplama Araçları

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ile ilgili bilgi ve veri toplamak, konuyu inceleyebilmek için araştırmacıların kullandığı veri toplama araçları aşağıda sıralanmıştır:

- *Anket*
- *Okuduğunu Anlama Ölçeği*
- *Görüşme Formu*
- *Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutum Ölçeği*
- *Kişisel Bilgi Formu*

Bu veri toplama araçlarının, araştırmayı yürüten araştırmacılar tarafından katılımcı öğrencilerin sınıf düzeyine ve araştırma amacına göre geliştirildiği belirlenmiştir.

Kitap Okuma Alışkanlığına Yönelik Araştırmaların Kapsamı

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığını etkileyen unsurları konu alan bu araştırmada 17 tez ve makale çalışması incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen genel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1- Doküman Olarak İncelenen Araştırmaların Kapsam Bilgileri

Doküman Kodu	Araştırma Yılı	Araştırmanın Yapıldığı Yer	Çalışma Grubu	
A1	2010	Bolu	İlköğretim 2-5. Sınıf öğrencisi	252
			Öğretmen	108
			Veli	110
A2	2013	Kastamonu	İlköğretim 3-8. Sınıf öğrencisi	818
			Öğretmen	54
A3	2013	Adana	İlköğretim 8. Sınıf öğrencisi	550
A4	2013	İstanbul	İlköğretim 7. Sınıf öğrencisi	203
			Öğretmen-Yönetici	149

A5	2011	İzmir	İlköğretim 8. Sınıf öğrencisi	300
A6	2009	Adana	İlköğretim 5. Sınıf öğrencisi	768
			Öğretmen	23
A7	2006	Ankara	İlköğretim 4-5. Sınıf öğrencisi	597
A8	2013	Tokat	Ortaokul 6-8. Sınıf	688
A9	2012	Malatya	Ortaokul 8. Sınıf öğrencisi	291
A10	2009	Kırşehir	Ortaokul 6-8. Sınıf öğrencisi	1323
A11	2005	Ankara	Ortaokul 5. sınıf	222
A12	2011	Ankara	Ortaokul 5. sınıf	481
A13	2011	Konya	Ortaokul 5-8. Sınıf öğrencisi	20250
A14	2009	Ankara	Ortaokul 8. Sınıf öğrencisi	390
A15	2012	Kırşehir	İlköğretim 4-5. Sınıf öğrencisi	1384
A16	2012	Uşak	İlköğretim 4-5. Sınıf öğrencisi	300
A17	2014	Zonguldak	İlkokul 4. Sınıf öğrencisi	389
Toplam			Öğrenci	29206
			Öğretmen-Yönetici	236
			Veli	110

Tablo 1’de görüldüğü gibi kitap okuma alışkanlığını konu alan araştırmaların yıllara yayıldığı, farklı zaman ve mekânlarda farklı öğrenci gruplarıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma davranışlarını anlamak ve irdeleyebilmek için araştırmacıların daha çok öğrencilerin kendilerinden bilgi almaya yöneldikleri, bunun yanında öğretmen, okul yönetici ve veliler ile de görüşmeler yaptığı belirlenmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri kitap okuma alışkanlığı düzeylerini az da olsa etkilemektedir (A7)

Kitap Okuma Alışkanlığını Etkileyen Toplumsal Bileşenler

Araştırma sürecinde incelenen dokümanlarda görülmektedir ki araştırmacılar kitap okuma alışkanlığını cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, sosyoekonomik düzey, yerleşim yeri ve gelir düzeyi bakımından karşılaştırmakta, bu alışkanlığı etkileyen toplumsal bileşenleri de ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 2 - Sınıf Düzeyleri Bazında Kitap Okuma Alışkanlığını Etkileyen Toplumsal Bileşenler

<i>Ortaokul 6, 7 ve 8. Sınıf Öğrencileri</i>	• “Öğrencilerin okuma alışkanlığı düzeyleri sosyoekonomik bölgelere göre değişmekte, alışkanlık üst sosyo-ekonomik bölgeden alt sosyo-ekonomik bölgeye doğru gidildikçe azalmaktadır” (A10). • Kız öğrencilerin okumaya yönelik tutumları erkek öğrencilerden daha yüksektir. Cinsiyet değişkeni, öğrencilerin sahip oldukları okuma alışkanlığı tutumu üzerinde önemli bir belirleyicidir. Kız öğrencilerin kitap okumayı erkek öğrencilere göre daha çok sevindikleri ve daha yararlı gördükleri ortaya çıkmıştır (A9, A14).
<i>İlkokul 2, 3, 4 ve 5. Sınıf öğrencileri</i>	• Kitap okuma alışkanlıklarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre farklılaşmaktadır (A15). • Özel ve merkez okullarda eğitim alan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları, köy okullarında eğitim alan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarına göre daha fazla olduğu (A6, A7) belirlenmiştir. • Annenin eğitim düzeyinin yüksek olmasının çocuğun okuma alışkanlığını babanın eğitim düzeyine göre daha çok etkilediği anlaşılmaktadır (A6, A7).

	• Ailenin gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin kitap okuma alışkanlık düzeyleri de artmaktadır (A6, A7,). • Öğrencilerin yaşadıkları yerleşim birimleri küçüldükçe kitap okuma alışkanlığı düzeyleri de azalmaktadır (A6, A7).

Tablo 2’den hem ilkököl hem de ortaokul öğrencileri arasında kızların kitap okuma alışkanlık ve ilgilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. “En çok orta sosyo ekonomik düzeyde yer alan öğrenciler düzenli olarak kitap okumaktadırlar, üst sosyoekonomik düzeydekiler en az okumaktadırlar. Üst sosyoekonomik düzeye mensup olan çocuklar kitap okumaya daha az, bilgisayarda gezinti yapma ve oynamaya daha fazla zaman ayırmaktadırlar” (A10). “Üst sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler roman okumayı, alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler masal okumayı daha çok tercih etmektedirler. Orta sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler diğerlerine göre daha çok düzenli kitap okuma alışkanlığına sahiptir. (A15). Ortaokul 8. Sınıf öğrencileri arasında da sosyoekonomik olarak orta düzeyde bulunan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. (A14). Sosyoekonomik imkânlarla daha fazla sahip olan üst sosyoekonomik çevredeki öğrencilerin tutum düzeylerinin diğer sosyoekonomik çevrelerden daha düşük olması düşündürücüdür (A14).

Öğrencilerin yarısından fazlasının evinde kendilerine ait bir kitaplığı bulunmaktadır (A1, A2, A3, A5, A15, A16). İlkokul 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden üst sosyoekonomik düzeyde olanların tamamına yakınının kendilerine ait bir kitaplıkları bulunmaktadır (A15). *Evde bir kitaplığın bulunması ve bundan çocuğun istediği gibi yararlanabilmesi, her zaman olumlu sonuçlar vermiştir* (Akbayır, 2010, 82).

Öğrencilerin %60’tan fazlasının öğretmeni veya ailesiyle beraber kütüphaneye gitmediği anlaşılmaktadır (A1). Ortaokul öğrencileri arasında okul kütüphanesini kullanan öğrencilerin sayısı oldukça azdır (A5); ilkököl öğrencileri okul kütüphanesini ve sınıf kitaplığını büyük oranda kullanmaktadır ve yeterli bulmaktadır (A17). Öğrenciler kütüphaneyi en çok ödevlerini yapmak amacıyla kullanmaktadırlar (A6). Balcı, Uyar ve Büyükkiz (2012) tarafından 6. Sınıf öğrencileriyle yapılan araştırmaya göre en yüksek halk kütüphanesi üyeliği oranı orta sosyoekonomik çevrede bulunan öğrencilerde görülmüştür.

İncelenen araştırmalarda, öğrencilerin anne ve babalarının okuryazar veya ilköğretim, lise, üniversite mezunu olmasının öğrencilerin okumaya ilişkin alışkanlık ve istekleri üzerindeki etkisinin irdelendiği görülmüştür. Ancak bu konuda araştırma sonuçlarının birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır. Her ikisi de 8. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen iki araştırmadan birinde aile eğitim durumunun okuma alışkanlığı üzerinde bir etkisi olmadığı (A9); diğerinde ise annenin eğitim durumunun öğrencinin okumaya olan ilgi, alışkanlık ve tutumu üzerinde anlamlı fark yarattığı (A14) sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklı sonuçlar araştırmanın yapıldığı şehir, sosyoekonomik çevre, okul, öğretmen ve aile farklılıklarıyla açıklanabilir.

Kitap Okuma Alışkanlığına Yönelik Bireysel Belirleyiciler

Yapılan incelemelerde kitap okuma alışkanlığıyla ilgili olarak aile, okul, öğretmen vb. gibi dış çevrenin dışında öğrencilerin kitap okuma tercihlerinin ve bireysel tutumlarının da ele alındığı anlaşılmıştır. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ile ilgili olarak ortaya çıkan bireysel belirleyiciler aşağıda sıralanmıştır:

- “Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha çok kitap okudukları ve okuma ilgilerinin daha yüksek olduğu” (A3, A4, A6, A7) anlaşılmaktadır.
- İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarına dair yapılan inceleme ve sorgulamaların daha çok dış çevre ve okuma materyalleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak okuma işinin bireyin kişisel özelliklerini, duyu organlarını, geçmiş yaşantılarını, kitabı (metni) ve beklentilerini işe kattığı zihinsel bir yapılandırma süreci olduğu kabul edildiğinde bireyin okumaya yaklaşımı oldukça önem kazanmaktadır. Öğrencilerin, okumaya olan ilgi ve tutumlarını etkileyen zihinsel, duygusal ve psikolojik özelliklerin ortaya çıkarılmasının bireye ve eğitim dünyasına sağlayacağı katkının değeri tartışılmaz. Bu bağlamda inceleme sürecinde elde edilen sonuçlardan biri de “öğrencilerin

kişisel eğilimden kaynaklanan okumalarında yalnız içsel motivasyonun etkili olduğu, dışsal motivasyonun etkili olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin okul dışındaki ilgileri ve merakları doğrultusunda yayın türlerini okumaya zaman ayırdıkları anlaşılmaktadır (A12). Bu sonuç, öğrencilerin aile tutumu, okul çevresi, kütüphane, kitapların özellikleri gibi dış dünyadan gelen etkilere ziyade kendi duygusal ve zihinsel dünyalarındaki sebeplerle okumaya yöneldiklerinin bir işareti olarak düşünülebilir.

- Öğrencilerin büyük bir kısmı kendilerinde okuma alışkanlığı olduğunu belirtirler de, veliler ve öğretmenlere göre öğrencilerin sadece yarısı okuma alışkanlığına sahiptir (A1). 4. ve 5. sınıf öğrencilerin çoğunluğu okuma alışkanlığına sahip değildir. Bu öğrenciler, orta ve alt düzey okuyucudurlar (A16).
- İlkokul 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin önemli bir bölümü (%41) kendi isteğiyle bir ayda hiç kitap okumadıklarını belirtmektedirler (A16).
- Ortaokul öğrencileri arasında düzenli olarak kitap okuyanların oranı %26'dır (A13).
- İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin büyük bir kısmı “boş zamanlarında kitap okuduğunu” belirtmektedir (A5, A9, A10, A15,). Bunun yanında öğrencilerin boş zamanlarında kitap okumayı bilgisayar kullanma ve televizyon izleme etkinliğinden daha sonra tercih ettiği, bilgisayar kullanma ve televizyon izleme süresi ile kitap okuma sıklığı arasında ters orantı vardır (A11, A16,).
- Ortaokul öğrencilerinin bilgisayar ve interneti günde 1 saatin üzerinde kullanmalarının kitap okuma alışkanlıklarını olumsuz olarak etkilediği ve azalttığı belirlenmiştir (A13).

Araştırmalarda en çok sorgulanan konulardan biri öğrencilerin kitap okuma/okumama sebepleridir. İncelenen 17 araştırmadan 16'sında bu soru öğrencilerin kendisine doğrudan sorulmuş ve cevaplar en sık tekrarlanandan en aza doğru sıralanmıştır. Gerek ilkökul gerekse ortaokul öğrencilerinin benzer sebepler öne sürdükleri tespit edilmiştir. Buna göre *ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma sebepleri genel olarak şunlardır:*

- Okumayı sevmek (A6, A11, A17).
- Öğrencilerin büyük çoğunluğu bilgi sahibi olmak, kendisini geliştirmek ve okuma hızını artırmak için düzenli okuma yapmaktadır (A1, A11).
- Bilgi kazanmak, daha iyi anlamak, düşünce ve zekâyı geliştirmek, daha başarılı olmak (A16, A17).
- İyi bir boş zaman etkinliği olduğu için (A11).
- Yapacak başka bir şey olmadığı için (A11).
- Derslere katkısı olduğu için (A11)

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okumama sebepleri genel olarak şunlardır:

- Vakit bulamamak, zamansızlık (A1, A2)
- Derslerden zaman kalmaması (A2, A6, A8, A10, A15)
- Okumayı sevmemek (A2)
- Kitap fiyatlarının pahalı olması (A6).
- Televizyon seyretmek (A6, A8, A11).
- Sınavlara hazırlanmak (A8, A10, A15).
- Kitap okumaktan hoşlanmamak (A11).
- Bilgisayarda zaman geçirmek (A11).

Kitapların pahalı olması sebebiyle okuyamadığını söyleyen 100 öğrencinin 75'i alt-sosyo ekonomik düzeydendir. Öğrencilerin kitap okuyamama sebepleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (A10, A8). İlkokul öğrencilerinden alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler, kitap okuyamama sebepleri olarak “arkadaşlarıyla oyun oynamayı daha çok sevmem, televizyon izlemeyi sevmem ve kitapların pahalı olması”; üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler ise “derslerin yoğunluğu ve sınavlara hazırlanmak” olarak belirtmişlerdir (A15). Ortaokul öğrencileri, 5. Sınıftan itibaren TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) sınavına hazırlandıklarından okul haricinde özel dershanelere devam etmektedirler. Bu durumun öğrencilerin ders dışı etkinlik ve uğraşlara zaman ayırmasını olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin en çok hangi tür kitapları tercih ettikleri de araştırmaların öncelikli konusu olmuştur. Buna göre ilkokul ve ortaokul öğrencileri en çok hikâye kitaplarını okumaktan zevk almaktadırlar (A15, A16,). Öğrenciler kitaptan başka en çok internet yayınlarını okuduklarını belirtmektedirler (A6).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Değerlendirme ve analizler sonucunda ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik elde edilen genel sonuçlardan biri öğrencilerin kitap okuyamama sebepleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında yüksek düzeyde bir ilişki olmasıdır. Öğrencilerin günlük kitap okuma alışkanlıkları sosyoekonomik düzeylerine göre farklılaşmaktadır; orta sosyoekonomik çevrede bulunan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığı tutum düzeyleri daha yüksektir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun kütüphanelerden düzenli olarak faydalanmadığı, aile ve öğretmenlerin de bu konuda öğrencilere yardımcı olmadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki ilkokul ve ortaokul öğrencileri kitaptan ziyade bilgisayar kullanma eğilimi göstermektedir. Kitap okuma, bilgisayar kullanma ve televizyon izleme eylemlerinden sonra gelen ve “boş zamanlarda” yapılan bir uğraştır. Aslan ve Arslan Cansever (2012) tarafından ortaokul 7. sınıf öğrencileriyle yapılan araştırmaya göre öğrenciler “*boş zaman*”ı bir şey yapılmayan ve boş otutilan zaman olarak açıklamakta; erkeklerin yarısı boş zamanı bilgisayarda geçirmekte, kızlar test çözmektedir. Öğrenciler kitap okuma sebebi olarak kendini geliştirme, bilgi edinme, düşünme gibi sebepleri sunmaktadır. İncelenen araştırmaların sonuçlarına göre öğrencilerin açıkladıkları bu kitap okuma sebepleri toplumca kabul görmüş, eğitim-öğretim programlarının genel amacı olan geçerli sebeplerdir. Ancak aynı öğrenci gruplarının kitap okumayı da boş zamanlarında vakit geçirmek için yapılan bir uğraş olarak izah etmesi dikkat çekicidir. Kitap okumaya ilişkin bu algı, “kitap okuma”nın anlamı ve insan hayatındaki yerinin öğrenciler tarafından tam olarak algılanamadığı biçiminde yorumlanabilir.

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin kitap okumayı, bilgisayar kullanma ve televizyon izleme etkinliğinden daha sonra tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrenciler televizyon izlemeyi ve bilgisayarda vakit getirmeyi kitap okumayı engelleyen bir sebep olarak göstermektedirler. Özellikle köyde yaşayan çocukların daha çok televizyona, şehirde yaşayanların bilgisayara daha çok zaman ayırdığı belirlenmiştir. Televizyon ve bilgisayarın, günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu gerçek dikkate alınarak bunların çocuğun yaşamındaki yerinin daha dengeli şekilde çocuğun gelişim özelliklerine düzenlenmesi gerekmektedir. Bu noktada ailenin rolü önem kazanmaktadır.

Bir gün içinde 1 saatin üzerinde bilgisayar ve internet kullanmanın, kitap okuma alışkanlığını olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Öğrenciler, kitap okumalarına engel olarak derslerin yoğunluğu, bilgisayar kullanmak, televizyon seyretmek, zaman bulamamak ve sınavlara hazırlanmak gibi sebepleri göstermektedirler. Aileler, öğretmenler ve çevredeki diğer büyükler kitap okuma konusunda öğrencilere örnek olmamaktadırlar. Ülper (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre ilkokul öğrencileri okuma alışkanlığı ile ilgili olarak öğretmenle ilgili (kitap okuyarak model olmak, kitap okuyanları övmek, kitap tavsiyesinde bulunmak, kitap armağan etmek) etmenlerin kendilerini okumaya güdüleyeceğini belirtmişlerdir. Çocukların iyi bir okuyucu olarak yetiştirilmesinde gözetilmesi gereken temel ilkelerden birincisi, onların ilgi-

lendiği konuları bilmek ve ilgilerini karşılayacak kitaplarla buluşmasını sağlamak olmalıdır. Çocukların ilgilerini karşılayacak kitaplarla buluşmasını sağlamak olmalıdır (Özbay, 2006, 33). Öğretmenlerin bu konudaki rolünün önemi açıktır. Akbayır'a (2010, 91) göre "öğretmenler, öğrencilerine kitap armağan etme, birbirlerine kitap önerisinde bulunma, kitap inceleme gibi davranışlar kazandırmalıdır. Ayrıca öğretmenlerden beklenen çocuk yayımlarını izlemeleri ve değerlendirmeleridir."

Kütüphane, kendi ortamlarında okuma olanağı bulamayan ve çeşitli nedenlerle okuma kaynakları sağlayamayanlar için özellikle önem taşımaktadır. Okul ve halk kütüphaneleri okuma kaynakları açısından öğrencilerin öncelikli kaynaklarıdır (Suna, 2006, 27). Sınıf ve okul kitaplıklarına oranla daha zengin bir okuma koleksiyonuna sahip olan halk kütüphaneleri de okumanın alışkanlık olarak yerleşmesinde önemli katkılar sunabilmektedir. Öğrencilerin hemen hemen onda dokuzunun halk kütüphanesi üyesi olmadığı; kız öğrencilerin kütüphane üyeliğinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Balcı ve diğ., 2012, 981). Kütüphaneler okuma alışkanlığının gelişiminde çok önemli bir faktördür. Yeni bir okul yapımı planlanırken yapılması gereken ilk iş kütüphanenin okul içindeki yerinin belirlenmesi gerekir. Bu anlayış eğitim sistemimiz de hâkim olmadığı sürece öğrencilerde okuma kültürünün gelişmesini beklemek çok doğru olmayacaktır. Ayrıca kütüphaneye sahip okulların çoğunda, kütüphane görevlisinin öğrencilerden seçilmesi yanlışından vazgeçilmelidir (Duran ve Sezgin, 2012, 1660). Yılmaz (2004) tarafından 344 beşinci sınıf öğrencisinin katılımıyla yapılan araştırmada ebeveynlerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında yeterince duyarlı davranmadıkları, bu durumun çocukların okuma ve kütüphane alışkanlıklarının olumsuz yönde etilediği belirlenmiştir. Benzer şekilde, bu araştırma kapsamında ele alınan araştırmaların sonuçlarına göre, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin gerek halk kütüphanesi gerek okul kütüphanesini kullanma düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aileler ve öğretmenlerin bu konudaki katkısı da yetersiz kalmaktadır.

Kitap okuma alışkanlığına ilişkin araştırmaların sonuçlarından hareketle ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının analiz edildiği bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak geliştirilen öneriler şunlardır:

Gerek ilkokul gerek ortaokula devam eden öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları, okuma tutum ve ilgilerini belirleyebilmek için ülke çapında tüm şehir ve köyleri kapsayan genel tarama araştırmaları yapılmalıdır. Ayrıca kitap okuma alışkanlığının genel ölçütlerini belirleyen çalışmalara öncelik verilmelidir. Özellikle araştırmacılar, eğitimciler ve psikologların birlikte oluşturabileceği, kültürel ve sosyolojik özellikleri kapsayan standart okuma alışkanlığı testleri geliştirilmeli, uygulanmalıdır.

Toplum çapında sosyal projeler geliştirilerek aile ve öğretmenleri kapsayan "kitaba yönelik farkındalık oluşturma" ve "çocuğa kitabı sevdirmek" konularına sahip çıkılmalı, ilgili kurum ve bireyler konuya gereken desteği sağlanmalıdır. Televizyon ve bilgisayar gibi iletişim araçlarını kullanma, bilinçli seçim yapma ve zaman yönetimi konusunda ilkokul ve ortaokul öğrencileri eğitilmelidir.

Okullarda öğrencilere kitap okuma alışkanlığının kazandırılması bir anda olabilecek bir durum değildir. Bunun için ailenin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, kitap yazarların, yayınevlerinin emek vermesi ve çaba göstermesi gerekmektedir. Öğrencinin ilgisini çekebilecek çok fazla ve farklı konu arasından kitabın ve okumanın ön plana çıkması ciddi bir sabır, arzu ve çaba gerekmektedir. Ayrıca kitap okuma alışkanlığından da önce okuma bilinci ve okullarda okumanın yararına yönelik farkındalık artırılmalı, kütüphaneler ilgi çekici hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

a. Kitap Okuma Alışkanlığı Üzerine İncelenen Kaynaklar

A1 - Aksoy, E.(2014).İlköğretim öğrencinin okuma alışkanlığına İlişkin veli, öğretmen ve öğrenci görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

- A2** - Güneş, A.(2013). Türkiye’de köy ilköğretim okul kütüphaneleri ve okuma alışkanlığı: Kastamonu ili örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- A3** - Davarcı, N.(2013). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ile bilgisayar - internet kullanımı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- A4** - Tekgül, K.(2013). İdareci ve öğretmenlerin öğrencilerde kitap okuma alışkanlığının geliştirilmesine yönelik düşüncelerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- A5** - Hanedar, R.T.(2011). 8. Sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve okuduğunu anlama becerileri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- A6** - Güngör, E. (2009). İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ile Türkçe dersi akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- A7** - Keleş, Ö.(2006). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde kitap okuma alışkanlığının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- A8** - İscan, A., Arkan, İ. B., Küçükaydın, M.A. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ve okumaya ilişkin tutumları. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 4(11), 1-16.
- A9** - Mete, G.(2012). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı üzerine bir araştırma (Malatya İli Örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-66.
- A10** - Şahin, A.(2009). İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlıklarının Sosyo-ekonomik Düzeylerine Göre İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 215-232.
- A11** - Aksaçoğlu, A.G., Yılmaz, B. (2007) Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21,(1), 3-28.
- A12** -Yıldız, M., Akyol, H.(2011). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama, Okuma Motivasyonu ve Okuma Alışkanlıkları Arasındaki İlişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 793-815.
- A13** - Demirer, V., Çintaş Yıldız, D., Sünbül, A.M. (2011) İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar ve internet kullanımları ile kitap okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki: Konya ili örneği. *İlköğretim Online*, 10(3), 1028-1036. <http://ilkogretim-online.org.tr>
- A14** - Balcı, A.(2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik alışkanlığına yönelik tutumları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 265-300.
- A15** - Şahin, A.(2012). İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 367-388.
- A16** - Duran, E.,Sezgin, B. (2012). İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının ve ilgilerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 7(4), 1649-1662.
- A17** - Memiş, A., Bozkurt, M.(2014). İlköğretim okulu 4.sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik algıları. *Karaelmas Journal Of Educational Sciences*, 2(2014), 193-203.

b. Diğer Kaynaklar

- Akbayır, S. (2010). *Çocuğum neyi okumalı?* (2. Baskı). Ankara: Ankara: Pegem Akademi
- Aslan, N., Arslan Cansever, B. (2012). Ergenlerin boş zaman değerlendirme algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*. 42(2012), 23-35.
- Balcı, A., Uyar, Y., Büyükkız, K.K. (2012). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları, kütüphane kullanma sıklıkları ve okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi.

Turkish Studies, 7(4), 965-985. 20.08.2015 tarihinde <http://www.turkishstudies.net/Makaleler> adresinden ulaşılmıştır.

- Beyreli, L.,Çetindağ, Z., Celepoğlu, A. (2012). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Pegem Akademi
- Dökmen, Ü. (1990). Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Okuma Becerileri, İlgileri, Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 394-418.17.09.2015 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler> adresinden ulaşılmıştır.
- Karabay, A., Kuşdemir Kayıran, B. (2010). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Becerileri ve Okumaya İlişkin Tutumları Arasındaki İlişki, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(38), 110-117
- Özbay, M. (2006). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap
- Suna, Ç. (2006). İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarının analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şirin, M.R. (2007). *Çocuk edebiyatı kültürü*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ülper, H. (2011). Öğrenci açısından okumaya güdüleyici etmenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 941-960. 29.08.2015 tarihinde <https://www.edam.com.tr> adresinden ulaşılmıştır.
- Yılmaz, B. (2004). Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları Ebeveynlerin Duyarlığı. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 115-136. 17.09.2015 tarihinde <http://eprints.rclis.org> adresinden ulaşılmıştır.

MEHMET AKİF ERSOY ESERLERİNİN ÇOCUK VE GENÇ KAHRAMANLARININ MANEVİ DÜNYASI

Leyla KERİMOVA*

ÖZET

Türk dünyasının ünlü düşünürü Mehmet Akif Ersoy hayatı boyunca halkını düşünmüş ve onun sorunlarını eserlerinde yansıtmıştır. *Safahat* isimli topluda eserlerini toplayan Mehmet Akif büyükten küçüye her kesin karşılaştığı sorunları canlandırmıştır. Mehmet Akif Ersoy eserlerini incelersek, cemiyet tarafından unutulmuş, zorluklar yaşayan, fakir ve kimsesiz insanların sorunlarının canlandırıldığını görmek mümkün. Özellikle Mehmet Akif'in *Küfe*, *Hasta*, *Meyhane* eserlerinde çocuk kahramanlar, *Asım* eserinde genç kahramanların manevi dünyası açıklanmıştır.

Şairin *Küfe* eserinde on üç yaşlı Hasan'ın isyanı canlandırılmıştır. Okumak, eğitim almak için çaba gösteren zavallı Hasan bu isteğinden vazgeçmek zorundadır. Çünkü fakirlik buna izin vermiyor. *Hasta* eserinin kahramanı Ahmet cemiyet tarafından sahiplenmeyen bir zavallıdır. Ahmet *Küfe* eserinin kahramanı Hasan gibi eğitim almak arzusunu içine gömmeye mahkumdur.

Mehmet Akif'in zavallı kahramanları sırasında *Meyhane* eserinde İffet ve Necip isimli çocuklar yer almaktadır. İffet için gelen görücüler "sarhoşun kızı" diyerek fikirlerinden vazgeçer, Necip babası yüzünden okul parasını ödeyemediği için okuldan atılmıştır.

Ersay'un genç kahramanları sırasında Asım'ın özel yeri vardır. Asım karakteri cemiyetin sorunlarını ileride halledecek kahraman gibi canlandırılmıştır. Asım gençtir, Avrupaya eğitim almaya gidiyor ve ardından geri dönerken cemiyeti karşılaştığı zorluklardan kurtarmaya niyetlidir. Genç kahraman olan Asım, Mehmet Akif'in taktir ettiği kahraman olması yanı sıra, şairin görmek istediği Türk gençliğinin sembolüdür.

Bu ve diğer kahramanların durumunu canlandırmaya çalışan Mehmet Akif bu takım eserlerinde zorluklardan kurtuluş yolu arıyor.

Anahtar Kelimeler: çocuk, Asım, zorluk, cemiyet, kahraman

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy Türk dünyasının önemli isimleri sırasında yer almaktadır. Onun yazmış olduğu değerli eserlerde cemiyeti düşündüren ve insanların karşılaştığı sorunlar incelenmiştir. Büyük şairimiz çeşitli eserlerinde o dönemlerde cemiyetin karşılaştığı zorlukları canlandırmış ve tüm bunlardan kurtulma yollarını aramıştır. Gerek eserlerinde, gerekse de vaazlarında Türk milletinin karşılaştığı sorunlardan bahseden Mehmet Akif Türk çocuklarını ve gençlerini de unutmamıştır. Şairin eserlerini incelersek eğer, eğitimsizliğin getirdiği felaketlerin yansıtıldığını göre biliriz. Ayrıca Mehmet Akif'e göre bu felaket bir de fakirliğe, çaresizliğe yol açmaktadır. Oysa Türk milleti güçlüdür, müslüman dünyası her şeye rağmen, zorluklarla başeden bir millettir. Bu yüzden Ersoy eserlerinde Türk çocuklarını eğitim almaya, ders çalışmaya sesliyor.

Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinin bir araya geldiği *Safahat* tüm dönemlerin değerli eserleri sırasında yer almaktadır. Burada çeşitli konular, farklı sorunlar incelenmiştir. Ersoy,

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Görevlisi, BAKÜ. leylafaiqizi@box.az

vatansever bir insan olarak her zaman halkının yanında olmuştur. O zaman yaşanan savaşlar, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve yeni Cumhuriyet yaranması cemiyetde etkisini bırakmıştır. İşte bu nedenlerden dolayı Mehmet Akif insanlar arasında sorun yaşanmasına karşıydı. Özellikle Batı kültürünün etkisiyle Türk milletinin batılaşmasını eleştiren Ersoy Türk milletini kendini unutup da başka yabancı kültürlerle uymamasını istiyordu. Çeşitli eserlerinde aile, cemiyet, vatan, savaş, çocukların, gençlerin durumu, fakir insanların üzücü hayatı, yaşanan savaşlar ve diğer konuların aktarıldığı *Safahat* büyük şairimizin bizler için bıraktığı değerli bir armağandır.

Çocuk şairi Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif eserleri ile her zaman halkının yanında olduğunu ispatlayan ünlü yazar ve milletinin derdini düşünen bir insandır. Nerede halkın her hangi bir insanının sorunu varsa Mehmet Akif oradadır. Özellikle çocukların durumunu düşünen Ersoy geleceğin çocukların elinde olduğunu bildiyi için onları her türlü zorluklardan korumak gerektiğini düşünüyor. Bunun için çaba gösteren şair gerekirse her mücadeleye hazır olduğunu belli ediyordu. Mehmet Akif çocuklara hitaben de değerli fikirler sergiliyor. Akif, eserlerinde merhamet görmeli insanlar sırasında ihtiyarlar, karılar ve küçükler olduğunu anlatıyor. Bu konuda Mehmet Akif Ersoy araştırmacısı Himmet Uç'un fikirlerine göz atalım. *"Bu üç kesim insan Akif'in hikayelerinin ağırlıklı kişileridir. Sarhoş kocalarının belasını çeken, dayak yiyen, sokağa atılmakla yüz yüze kalan ev hanımları, kocalarının ikinci evlilik isteklerine ve huysuzluklarına tahammül etmeye çalışan zavallılar, yetim ve öksüz yavrulara sahip çıkmaya çalışan gözü yaşlı kadınlar, onun üzerinde durduğu kadınlardır. Şehit evlatlarını avutmaya çalışan dedeler, yine şehit evlatlarının çocuklarını avutan nineler, ölmüş genc kızın arkasından göz yaşları döken ihtiyar karılar da onun gözlem alanına giren ihtiyarlardır. Çocuklar da bunun gibi müsibetzededirler. Kiminin babası savaşta şehit düşmüştür, kiminin babası öldükten sonra küçük yavrusuna ekmek kazanmak için eski bir küfe ile doyurulması gereken bir aile bırakmıştır. Kimi verem olmuş, ailenin ümitleri ile birlikte toprağa girmiştir. Akif kadar çökmüş ve yıkılışlar döneminin insanlarını ve problemlerini canlı anlatan başka bir manzum hikayeci yoktur dense aşırı olmaz."* (Uç, 2007: 92)

Çocuklara isimli şiirde Mehmet Akif çocuklara hitaben onları doğru hayat yaşamaya sesliyor. Çocukların babalarının yaptığı yalınıştan uzak durmaya seslenen şair doğru ve düzgün hayatı güzel bir dille anlatmaya çalışmıştır:

*Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti.
Gelen incelmüş adam devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak,
Sakin aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz!* (Ersoy, 2007 : 545)

Mehmet Akif müslüman insanının doğru yolda olmasını diliyordu. Çocukluğundan beri insan nasıl büyütülürse, o şekilde oluşur. Bu yüzden Mehmet Akif aşırı bir vatansever olarak insanların çocukluktan beri düzgün bir hayat yaşamaları için sesleniyordu. Haklıydı Mehmet Akif. Geleceğin çocuk ve gençliğin elinde olduğunu bilen ünlü şair bunun için vatanın değerli evlatlarının olmasını istiyordu ve bu yüzden çaba göstererek, gelecek Türk neslinin eğitilmiş, bilimli ve gelişmiş olmasını arzu ediyordu.

Ersoy gerekse eserlerinde sembolik bir şekilde bazı değerli fikirler iletmeye muvaffak olmuştur. Şairin özellikle *Kufe*, *Meyhane*, *Hasta*, *Selma*, *Amin alayı*, *Dirvas*, *Bebek*, *yahut hakkı karar*, *Bayram*, *Mezarlık*, *Kocakarı ile Ömer* isimli eserlerinde çocuk kahramanlar ve onların sorunları canlandırılmıştır.

Mehmet Akif Ersoy çeşitli eserlerinde çocuk konusuna yer vermiştir. Mehmet Akif'in çocuk kahramanları hepsi fakirdir, mazlumdur, çaresizdir, eğitim almak için çaba gösterendir,

zorlukla karşılaşandır... Şairin istediği de zaten bu zorlukların aradan kalkması, çocukların güzel bir hayat yaşamasıdır.

Ersoy'un *Hasta* eserinde çocuk hayatının zorlukları aktarılmıştır. Burada yaşanan olayların Halkalı Ziraat Mektebi'nde olduğunu şair not olarak göstermiştir. Okulun öğrencilerinden olan Ahmet'in çaresizliği şair tarafından canlandırılmıştır. Öğrenci Ahmet'in doktor tarafından müayine edildiği zaman Ersoy yürekleri sızlatan mısralarla onun durumunu anlatıyor:

*Soydu biçareyi üç beş kişi birden, o zaman
Aldı bir heykeli üryani sefalet meydan!
Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti
Yoktu. Zannımca tabibin coşarak merhameti.
"Bakmasak hastayı nevmid ederiz belki" diye
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye
-Öksür oğlum... Nefes al... Alma nefes... Oldu, giyin
Bakayım nabzına... Ala... Sana yavrum, kodein
Yazayım: öksürüyorsun, o keser, pek iyidir...
Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir. (Ersoy, 2007 : 41)*

Doktor Ahmet'i tedavi edeceğine dair söz verse de aslında ömrüne az kaldığını biliyor. Okulun müdürü Ahmet'in hasta olduğunu öğrendiyi zaman onu okuldan dışarı atmaya düşünüyor. Bir de onlar bunu yaparken Ahmet'i kandırmayı planlıyorlar. Fakat Ahmet enayi değil, okul müdürünün bu davranışının sonucunun ne olacağını anlıyor.

Ahmet tedavi edilirken onunla olan davranış ünlü yazar Midhat Cemal Kuntay'ın da dikkatini çekmiştir. Bu konuyu üstad yazar şöyle inceliyor: "*Ahmet'in verem olduğuna mektepte inanmıyorlar. "Bir defa verem olduğunu kendisi söylüyor, sonra da çocuk değil mi, özeniyor." Ve mektebin hekimleri Ahmet'in vehmini tedavi ediyorlar. Doktorların inanmadığı verem hastalığı Ahmet'i her gün öldürmeye devam ediyor, fakat hekimler musır: Ahmet vehminden zayıflıyor. Vehmin de ilacı olmadığı için "evham getiren" çocuğu "telkin"le iyi etmeye karar veriyorlar. Leblebi unundan haplar yaptırarak Ahmet'e tembih ediyorlar, her gün bunlardan dört tane alacak, on beş gün sonra kendisine bir fenalık gelecek o gün ya kurtulacak, ya ölecek. Hakikaten, on beşinci gece fenalaşıyor, fakat zavallı Ahmet seviniyor, çünkü ölmüyor."* (Kuntay, 2009 : 79)

Ahmet'in tüm yalvarışlarına rağmen onu okuldan kenarlaştırırılar. Hiç değilse küçük kardeşine acımaları için onlara yalvaran Ahmet'i dinleyen de yok. Onu dinlemeyen sadece okul müdürlüğü değil, hem de cemiyettir. İnsanlarla böyle acımasızca davranış çocuğu çok üzüyor. Ahmet tedavi edilmek yerine okuldan atılıyor. Bu adım insanlığa sığmazdır.

Akif insanlık adına iyilik yapmayı taktir ederken okuldaki insanların davranışını eleştiriyor. İnsanlarda ahlak oluşturan okulların durumunu anlatırken Mehmet Akif burada Ahmet gibi hastaların taliyini canlandırmıştır. "*Akif, mevcut marifin taklitçi, ezberçi, tekrarcı, yarım bilimli insanlar yetiştirmesile beraber, eğittiği şahısların ahlakının da bozduğunu söylüyor... Marifte öğretmen de önemli bir yeri olduğunu söyleyen Akif, öğretmenin her şeyden önce imanlı, edepli, ahlaklı ve vicdanlı olmasının muhakkak olmasını aktarıyor. Ayrıca, müteva-zi, ve temiz olmalıdır, diyor. Çünkü öğretmenlik, Akif'e göre büyük görevlerdir. Yoksa, zararı büyük olur."* (Tüylü, 2005 : 159)

Hasta çocuk Ahmet'le olan bu davranış Mehmet Akif'i de çok üzüyor. Ahmet tedavi edile bilirdi, yeniden eğitime devam ede bilirdi, cemiyet için yararlı bir insana dönüşe bilirdi, fakat okul müdürlüğü bunu yapmak yerine Ahmet'i yarı yolda bırakıyor. Eser şöyle sonuçlanır:

*Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna
Dayanıp çıktı o biçare sefalet yoluna,
Atarak arkaya bir lemhahi lebrizi elem,
Onu tebid edecek faytona yaklaştı "verem!"
Tuttu bindirdi çocuklar sararak her yerini,
Öptüler giryeyi matem dökerek gözlerini.*

- Çekiver doğruca istasyona... - Yok yok, beni ta
Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gureba,
- Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada
- Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada! (Ersoy, 2007 : 43-44)

Mehmet Akif Ersoy'un *Küfe* isimli eserinde eğitim almak isteyen çocuğun faciası anlatılıyor. Hasan isimli çocuğun hayatı anlatılan bu eserde kalpleri sızlatan kareler yeralıyor. Babasından kalan küfeyi mahvederek eğitim almak isteyen Hasan isyan ediyor. Eğitim almak, babası gibi hamal olmaktan kurtulmak isteyen Hasan'ın mücadelesi boş yeredir. Çünkü annesi ısrar ediyor, babasının yolunu devam ettirmesi için ikna ediyor. Annesi yalvarıyor, fakat Hasan yine isyan ediyor. Hasan çaresizdir, babası öldüyü için ailenin zorluklarını o çekmelidir, bunun için eğitimi bırakıp hamal olmalıdır. Ya eğitim, ya hamallık. İki seçim arasında kalmış Hasan çaresizdir. Mecbur hamallık yapmak zorundadır. Yeniden Hasan ile karşılaşır şair. Onun durumuna tanıklık eden şair zavallıyı şöyle anlatıyor:

*Belinde enlice bir şal, başında abani,
Bir orta boylu, güler yüzlü piri nurani.
Yanında koskocaman bir kufeyle bir çokucak
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesadüfe bak.
Çocuk benim o sabah gördüyüm zavallı yetim...
Şu var ki, yavrucağın hisli eskisinden elim
Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alının üstünde sade bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik ferhat...
Nazar değil o bakışlar, dümü istimdad.
Bu bir ayaklı sefalet ki yalyanak, baş açık
On üç yaşında buruşmuş cebini safi, yazık! (Ersoy, 2007 : 54-55)*

Cemiyet tarafından terk edilen, unutulmuş zavallı çocukların durumu Mehmet Akif Ersoy'u çok üzüyor. Malesef cemiyette Hasan gibi çocuklar yüzlerce, hatta binlercedir. Okumak isteyen, eğitim almak isteyen bir çocuk her şeyi unutup çalışmak zorundadır. Böyle insanlara cemiyet destek olmak yerine, onları unutup çalışmak zorundadır. İşte budur şairi üzen durum. Zavallı, fakir ve kimsesiz çocuk kahramanların genel sembolü olan Hasan çaresizdir, eğitim almak arzusunu içine gömmeye mahkumdur. Ve onunla aynı durumda olan insanların sayısı da az değildir. Cemiyet onlara sahip çıkmalı ve çocukların eğitim alması için yardım etmelidir. Fakat kimse kimseyi ilgilendirmiyor. “Akif hayatı boyunca cemiyet meseleleriyle uğraşmış, toplumun içinde bulunduğu durumu mükemmel bir şekilde tahlil ederek bunlara çözüm bulmayı hayatının gayesi bilmiştir. O eserlerinde toplumdaki geriliğin, çöküntünün, yozlaşmanın sebepleri, amilleri üzerinde durmuş, kalkınmamızın ve bu halden kurtulmanın hal çarelerini aramış, tedbirlerini düşünmüştür. Bu çareleri ve tedbirleri biz onun eserlerinde görmekteyiz. Evvela Müslümanları saf bir inanç sahibi kılma gayretini kendinde bulur. Bu sebeple toplumun batıl inanışlardan ve hurafelerden uzaklaşarak İslam'ın esas kaynaklarına uygun bir şekilde yaşanmasını gerekli görmektedir.” (Uyaroğlu, 2011 : 537)

Benzer konu Mehmet Akif'in *Meyhane* eserinde eleştirilmiştir. Burada bütün gün meyhanede oyalanan kumarcının evlatlarının acı durumu yansıtılmıştır. Kumarcının kızı İffet ile kimse evlenmek istemiyor. Çünkü o bir fakirdir ve babası kumarcıdır. Kimse böyle bir ailenin kızını istemiyor. Ona “sarhoşun kızı” diyerek alay ederler. Tabi ki bu durum İffet'i çok üzüyor.

*Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki? Soran
“Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!”
Diyen kadınlara “Pek doğru, pek” deyip gidiyor.*

*Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
Benim güzel meleğim, hiç de talin yokmuş:
Annen benim gibi sersem, babansa sarhoş! (Ersoy, 2007 : 69)*

Kumarcının oğlu Necip ise ayrıca bir zorluk yaşıyor. Okul öğrencisi olan zavallı Necip okul parasını ödeyemediği için okuldan atılmak gibi durumla karşı karşıya kalmış. Her kes onunla “kumarcı oğlu” diye dalga geçiyor. Necip ise bu duruma çok üzülüyor.

Mehmet Akif Ersoy yine bu durumlarda cemiyeti suçluyor. Gününü meyhane ve mahalle kahvelerinde geçiren insanlara karşı çıkan Mehmet Akif bu şekilde onları kötülüyor. Babası yüzünden bu acıları yaşamaya mahkum olan zavallı çocuklar çaresizdir ve cemiyet onların yaralarını iyileştirmek yerine bir de hakaret eder. Çocukların manevi dünyalarının paramparça olduğu bir olayı anlatırken Akif, bu duruma çok üzülüyor. Ona göre, insanların bu duruma düşmesinin nedenlerinden biri meyhanelerin mevcudluğu ise, diğer taraftan bir de cemiyetin böyle insanlara sahip çıkmaması, zor anda onlarla alay etmesi, onları anlayamamasıdır.

Ersoy’un *Fatih Camisi, Hürriyet, Berlin hatıraları* eserlerinde çocuk kahramanlar canlandırılmıştır. Bu çocuklar inkılapçıdır, fakirdir, sorunlarla mücadele ediyor ve tabi ki, cemiyet onlara pek destek değildir.

Mehmet Akif Ersoy’un *Kocakarı ile Ömer* eserinde fakir çocukların durumu anlatılıyor. Fakat burada durum biraz değişiktir. Bu eserde Hz. Ömer aç çocuklardan haberdar olunca onlara yardım etmeyi düşünüyor. Hz. Ömer ve Hz. Abbas Medine şehrinde dolaşırken kimsesiz bir kadının fakir torunlarının aç olduğunu görüyor. Yaşlı kadın boş tencereye su koyarak torunlarını avutmaya çalışıyor, onlara yemek vereceğine dair kandırıyor. Hz. Ömer bu olayı görünce koca kariya yardımcı olmaya çalışıyor. Hatta yol boyunca yiyecekleri Hz. Ömer kendi taşıyor. Şair, kendi elleri ile çocuklara yemek yapan Hz. Ömer’in bu adımı taktir eder. Çünkü Hz. Ömer merhametlidir, insanlara acıyor, onlara yardımcı olmayı beceriyor:

*Yüzü gülmüştü teyzenin, baktık,
Biz de çıktık vedâ edip artık
Hiç görünmeksizin gelip geçene,
Doğru indik Halife’nin evine.
"Şimdi nerdeyse gün doğar, kalıver."
Diye, koyvermiyordu, çünkü, Ömer.
Etti az sonra subh-i velvedar
Uyuyan şehri kamilen bidar
Öğle geçmişti, çıktı geldi kadın.
-Galiba, teyze, uykusuz kaldın!
İşte bağlanmak üzredir nafakan,
Alacaksın her ay gelip buradan.
Şimdi affeyledin değil mi beni?
-Böyle göster fakat adaletini... (Ersoy, 2007 : 133)*

Görüldüğü gibi, eserin sonunda Hz. Ömer daha büyük bir iyilik yaparak fakir kadına aylık para vereceğine dair karar veriyor. İşte Mehmet Akif’in istediği de budur. İnsanların bir birine yardımcı olması, zor durumlarda destek olması.

Mehmet Akif Ersoy’un *Mezarlık* ve *Selma* eserlerinde hüznü anlar yer almaktadır. *Mezarlık* eserinde annesini kaybeden bir yavrunun acısı, *Selma* eserinde Selma isimli çocuğun ölümünün getirdiği efkar canlandırılmıştır. Ayrıca, *Bayram* eserinde öksüz bir kızın her kesin eylendiği bir mekanda eylesiz kalması canlandırılmıştır.

Mehmet Akif’in bazı çocuk konusunun yer aldığı eserlerinde aile üyelerini görmek mümkündür. Şairin *Bebek yahut hakkı karar* isimli eserinin kahramanları kendi kızları Cemile ve Feridedir. Bu eserde şair kızlarının bebekle alakalı tartışmalarını canlandırır. Ardından, az önce bahsettiğimiz *Selma* eserinin kahramanı olan Selma Mehmet Akif’in kızkardeşinin ölen çocuğudur. Şair bu olayları canlıca ve gerçekçi bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Dirvas eserinde şair Halife Hişam zamanında yaşamış akıllı bir çocuk *Dirvas*'ı anlatır. Akıllı fikirleri ile insanların halifeye söylemekten çekindikleri şeyleri anlatan *Dirvas* yaptığı konuşma ile Halife Hişam'ı hayrete sürükler:

*Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı, senin mi, Halik'ın mı?
Allah'ın ise eğer bu servet,
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var
İnsaf olamaz bu hakkı inkar.
Halkınsa şu bi-nihayet emval;
Ver, etme hukük-i gayrı pamal.
Yok; böyle de olmayıp da kendi
Malın ise - çünkü fazla - şimdi,
Bi-vayelere tasadduk eyle
Dördüncüsü varsa haydi söyle!
Mebhut ederek bu söz Hişam'ı,
Huzzara demiş: Görün kelamı!
Yok bende cevab-ı redde kudret..
Hayret, bu civan-dehaya hayret! (Ersoy, 2007 : 149)*

Gençlik şairi Mehmet Akif Ersoy

Büyük Türk düşünürü Mehmet Akif'in eserleri sırasında *Asım* eseri önemli sırada yer almaktadır. *Asım* eseri *Safahat*'ın altıncı kitabıdır. Burada Mehmet Akif gençliğin yaşadığı sorunları aktarmıştır. Asım bu eserin önemli kahramanıdır. Asım gençliğin karşılaştığı sorunları aradan kaldırmaya çaba gösteren bir kahramandır. Onun manevi dünyası zengindir, fakat hep bir eksiklik varmış gibi gözüküyor. İşte Asım cemiyetdeki bu eksiklikleri tamamlamaya çalışan bir gençtir. Ersoy burada Avrupalıların ilim alanında müslümanlardan ileride olması konusunu da eleştirmiştir. Özellikle Konyalı öğretmen hikayesinde bu konu geniş yer almıştır. Ayrıca Hüseyin Kazım bey ile alakalı olayda da bu konuya yer verilmiştir.

Asım eserinin en önemli kahramanı tabi ki Asım ta kendisidir. Asım eserin ideal bir kahramanı olarak dikkat çekiyor. Yazar Mehmet Akif görmek istediği Türk gençliğini Asım gibi olmasını diliyor. Asım Mehmet Akif'in idealize ettiği bir kahramandır. Asım, Mehmet Akif Ersoy tarafından Türk gençliğinin sembolü gibi canlandırılmıştır. Asım, gelecek nesilleri kurtaran kahraman gibi gözüküyor. Eğitim almak için çaba gösteren Asım'a babası Avrupa'da eğitim almayı tavsiye eder.

*İnkılâpın yolu madem ki bu yoldur yalnız,
“Nerdesin hey gidi Berlin?” diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek.
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz.
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.
Şark'ın ağızu açıktır o zaman işte size
O zaman varmanın imkanı olur gayenize.
O zaman dinlerim artk seni bol bol..
- Yarın akşam gideriz. – Öyle mi? Berhudar ol... (Ersoy, 2007 : 496)*

Asım babasını dinleyerek Avrupa'ya gidiyor. Asım burada cemiyeti kurtaracak kahraman gibi dikkat çekiyor. Asım karanlıkta yakılan ışık, sönmekte olan bir ateşin alevidir ve sadece Asım gibi eğitilmiş gençler cemiyeti nurlu yarınlara, ışıklı sabahlara götürebilecektir. Asım ile alakadar Türkiye'nin sayın cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın fikirlerine gözatalım: “İşte Akif merhum Asım'ın neslini böyle tarif ediyor, böyle tanımlıyor. Asım'ın nesli böyle olacak! Bir gün merhum Akif'in bir dostu, o da Arnavut, evladını bir kış günü Akif'e gönderiyor; “Git Akif Amcana da sana bir nasihatte bulunsun.” diyor. Gidiyor, “Akif Amca beni babam gönderdi, bana bir nasihatte bulunacaktı.” diyor. Akif merhum bir dörtlülle nasihatte bulunuyor. Ve ondan sonra da uğurluyor. İşte Asım'ın nesli bu... Bize öyle lafı bol bir

nesil değil; icraatçı lazım, netice insanı lazım. Bize inancıyla, ilmiyle, aklıyla, tecrübeyi birleştirerek onu neticelendirmek için takip eden bir nesil lazım. Ben inanıyorum ki bu nesil, hocalarımızın elinde yoğrularak yetişecektir.” (Erdoğan, 2007 : 25)

Asım eserine dikkat edilirse bazen Köse İmam ve Hocaade karakterlerinin tartıştığını görebiliriz. İkisinin konuşmasında cemiyetin noksanları canlanıyor. Köse İmam ve Asım eserin ideal kahramanlarıdır. Ersoy, söylemek istediklerini bu kahramanlarla aktarmıştır. Akif’in kanaatine cemiyetin kurtuluşu Asım gibi gençlerin elindedir. Ersoy “Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem” söyleyerek, Asım gibi gençleri mücadeleye sesliyor. Şair Asım gibi manevi değerleri koruyan, eğitim almaya çalışan, mücadele eden gençleri destekliyor.

SONUÇ

Büyük düşünür Mehmet Akif çocuk ve gençleri her zaman eğitimi, kültürlü görmek istemiştir. Onların fakir olmamasını, kimseye muhtaç olmamasını dilemiştir. Eğitim almış çocukları olan bir millet hayatta kimseye muhtaç olamaz, kimsenin karşısında eğilemez. Çocukları ve gençleri bilimli görmek isteyen şair, eserlerinde sorunları anlatmakla tüm bunlardan kurtuluş yolu arıyor, bazen ise Asım gibi gençleri örnek olarak gösteriyor. Farklı kahramanların yer aldığı Mehmet Akif Ersoy eserleri hiç bir zaman etkisini kabetmeyecek.

KAYNAKÇA

a. Ersoy’un kitapları

Kuran Meali, Mahya yayınları. İstanbul 2012.

Safahat, Harf yayınları, İstanbul 2008.

Safahat, Saray yayın, İstanbul 2007.

Safahat, Akçağ yayınları, Ankara 1994.

Tefsir yazıları ve vaazlar, DİB yayınları, Ankara 2013.

Nasrullah kürsüsünde, Sebilür-Reşat, 18.c., №464, Ankara 1920.

Mezize, Sebilür-Reşat №12, 9. c., İstanbul 1912.

Gençler için özet, Gugukkuşu yayınları, Ankara 2013

b. Diğer kaynaklar

Akbaş, Vehbi (2014) Spor gençliğine bir timsal. *Gergef*. Tekirdağ Milli Eğitim Müdürlüğü. Eğitim, bilim, edebiyat, kültür ve sanat dergisi, s.50-53

Çetindaş, Dilek (2003) *Safahatın çocukları*. Birinci Uluslararası Mehmet Akif Ersoy sempozyumu bildirileri. c.1 Burdur

Erdoğan, Recep Tayyip (2011) *T.C. Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğanın konuşmaları*. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy milli birlik ve bütünlük sempozyumu bildiriler kitabı. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayın № 3.

Haksal, Ali Haydar (2012) Akif Duruşlu Asım. İstanbul: İhsan yayınları

Koca, Mücahit (2004) Asım’ın nesli. İstanbul: Sur yayınları

Kuntay, Midhat Cemal (2009) Mehmed Akif. Ankara: Timaş yayınları,

Tüylü, Abdulla (2005) Mehmet Akif Ersoy şiirlerinde sosyal meseleler. Bakü: Kısmet

Uç, Himmet (2007) Mehmet Akif ve hikaye sanatı. Ankara: ISBN: 975-6151-38-2

Uyaroğlu, Nevzat; Teke, Yusuf (2011) *Mehmet Akif’in ittihadı İslam (İslam birliği) ideali*. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy milli birlik ve bütünlük sempozyumu bildiriler kitabı. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayın № 3.

ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇEVRE SORUNU

Ayşe Nur NARBOĞA*

ÖZET

Çevre sorunu günümüzde artık küresel bir sorun haline gelmiştir. Neredeyse tüm dünya ülkelerinin gündemini meşgul eden çevre sorunlarının artması dikkatleri bu konuya çekmektedir. Sorunların giderilmesi ve daha yaşanılabilir bir dünya arayışı yönünde yapılan çalışmalar gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Söz konusu çalışmalar henüz yeterli ve gerekli seviyede olmamasına rağmen çevre felaketleri konusunda olumlu bir bilinç dönüşümünün yaşandığını söylemek mümkündür (Yelken, 2006). Çevre sorunlarıyla ilgili olarak durumun ciddiyetini fark eden hükümet ve çeşitli sivil toplum kuruluşları bu dönüşümün ilk adımlarından sayılabilecek çeşitli araştırma ve faaliyetler yürütmektedir (Aral, 2007). Çevre felaketlerinin nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak bilimsel bir yol izlenmesi konunun akademinin de gündemine girmesine olanak sağlamıştır. Bu sayede ekoloji, çevre bilimi, tıp, jeoloji gibi modern bilimin diğer dalları meseleye farklı açılardan yaklaşmakta, meselenin çözümü için farklı öneriler geliştirmektedir. Çevre sorunlarının yol açtığı bireysel ve toplumsal sonuçlar sosyal bilimlerinin de konuya eğilmesini mecburi kılmıştır. Felaketlerin önlenemez bir şekilde artması ve meydana gelen ağır sonuçlar neticesinde din ve felsefe branşındaki uzmanlar da meseleye ahlâki ve etik açılardan yaklaşarak katkıda bulunmaktadır. Böylece çevre sorunlarıyla ilgili olarak interdisipliner bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Tüm bu disiplinlerin yanısıra edebiyat da çevre sorunlarını gündemine almaya başlamıştır. Türkiye ve dünya genelindeki diğer ülkelerde çevre felaketleri edebiyat türlerinden özellikle hikâye ve romanlarda işlenmeye başlanmıştır. Edebiyatın insan bilincine katkıları ve toplumsal olaylara değinmesi göz önünde bulundurulduğunda bu sonucun kaçınılmaz olduğu ortadadır.

Çocuk eğitiminde çocuğa kazanımlar sağlamada edebiyatın etkisi büyüktür (Sever, 2008). İlk okuma yaşından itibaren çocuk kitaplarında değerler eğitimi ve çeşitli kazanımları hedefleyen metinler ve görseller yer almaktadır. Artan çevre sorunlarıyla birlikte edebiyatın henüz yeni gündemine giren çevre konusu çocuk edebiyatının da ilgisini çekmektedir. Özellikle son on yılda çocuk edebiyatında çevre sorunlarına bir bilinçlendirme çabası gözlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Çevre sorunu, insan, egemenlik, bilinç, çocuk edebiyatı, roman

Giriş

Çevre sorunları söylemi, günümüzde insanların oldukça sık karşılaştıkları bir kullanım haline geldi. Bu sorunlar “günlük hayatta da her an gözlemlenebildiği için her insanın kafasında mutlaka çevre sorunlarına dair bir imaj yer almıştır.” (Uslu, 1995 :18). Kimi insan için bu söz, kirli bir deniz veya suları çekilmiş bir nehirdir; bir başkası için bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olmasıdır; bir diğeri için iklimler arası hızlı geçişler veya küresel ısınmasıdır. Bazıları da çevre sorunları denince ağaçların kesilmesi, toprağın kuruması, pet şişe atıkları, kimyasal atıklar, radyoaktif sızıntılar gibi örnekleri sıralar. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Ancak örneklendirme yapmak yerine bir tanım getirerek konunun genel çerçevesini çizmek daha önemlidir. Çevre sorunlarının ne olduğuna dair bir tanım yapmak aynı zamanda çevre sorunlarını doğuran sebepleri incelemek demektir. O halde çevre nedir?

* Öğretmen , Ümraniye Anadolu İmam Hatip Lisesi, Yazar sadecetalebe@gmail.com.

Çevreyi genel anlamıyla tanımlayacak olursak “canlı varlıkların hayati bağlarla bağlı oldukları, etkilendikleri ve etkilendikleri bu mekan birimlerine o canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre” denir (Erinç, 1984: 3). Bu bağlamda çevre, insan eli değmemiş tabii çevre ile insan tarafından değiştirilen suni çevre olmak üzere ikiye ayrılır (Göka&Görmez, 1993: 7). Ekolojiye göre ise boyutları ne olursa olsun her bir mekan birimi aynı zamanda bir ekosistemdir. Ekosistem, birbirleriyle ilişkili canlı ve cansız unsurlardan oluşan ve unsurlar arasındaki madde ve enerji dolaşımı ile kendini besleyen bir birimdir. Bir göl, bir orman ve bir köy bu tanım kapsamına göre birer ekosistemdir deriz. Ayrıca tanımdaki kapsayıcılığa baktığımızda “ekosistem yani çevre dendiğinde bundan anlaşılması gereken bütün dünyadır.” (Uslu, 1995: 18). Çevre estetiğine göre ise özbilincimiz dışında her şey çevredir. Buna göre “ben dediğimiz en derindeki bilinç ile öteki ya da çevre dediğimiz ve sonsuza kadar uzayıp giden varlıklar silsilesi arasındaki sınırı bulmak imkansızdır.” (Erzen, 2006: 5). Bilinmesi gerekir ki çevre kavramı aydınlanma dönemi ile birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Aydınlanma düşüncesi ve bilimsel devrim şeklinde isimlendirilen Batı’daki kırılmanın insan ve doğaya yaklaşımı da radikal bir şekilde değişmiştir. Günümüzde hâlâ çok güçlü bir şekilde geçerliliğini sürdüren bu yaklaşıma göre çevre, “insanın etrafında olan” şeklinde tanımlandığı için insanı merkeze yerleştirmektedir. Bu yönüyle de doğaya olan egemenliğini vurgulamaktadır. Doğayı kendi gözüyle görüp tanımlayan bir söylemi andırmaktadır.

Çevre tanımının ardından çevre sorunlarını tanımlayacak olursak kısaca “ekosistemde meydana gelen her türlü degradasyonel (bozucu) değişikliklerdir. Ekosistemlerde görülen degradasyonel bozulmaların çevre sorunları kapsamına girmesi için antropojen özellik göstermesi gerekir” (Erinç, 1984: 15), yani insan eliyle gerçekleşmesi gerekir. Bu bakımdan deprem, çığ, sel, donma, yanardağ patlamaları, toprak kayması gibi insan kontrolü dışındaki “doğal afetler” çevre sorunları kategorisine girmez. Bu tanıma ve ayrıma rağmen sanki “insanlarla alakasız ve insanın dışında cereyan eden bir hadiseymiş gibi “çevre sorunları” terkihi kullanılmaktadır.” (Uslu, 1995: 10). Tıpkı çevre tanımında olduğu gibi çevre sorunları tabiri de üstenci bir tanım kazanmıştır.

Çevre sorunları insan eliyle gerçekleşiyorsa, insan hangi yollarla var olan dengeyi bozmakta ve tabiatı tahrip etmektedir? Bu soruya verilebilecek tek bir cevap yoktur. Günümüzde insanlar sayılması mümkün olmayacak kadar çok yoldan çevreyi bozmaktadır. Çevre sorunları için birkaç örnek: Nüfus artışına bağlı olarak gittikçe artan miktarlarda üretim yapan endüstrinin ihtiyacı olan hammaddelerin tabiatı temini sebebiyle tabii kaynakların müsrifçe tüketilmesi, bu süreçte ortaya çıkan atıkların tabiatı bırakılması evsel atıklar, nükleer güç üretimi sonucu radyoaktif kirlenme, “daha fazla ürün almak amacıyla kullanılan fakat zararı faydasını geçen suni gübreler ve tarımsal ilaçlar, enerji temini amacıyla kullanılan fosil yakıtlar, etkilerinin kontrolüne imkan bulunmayan ve ozon tabakasının delinmesine bile yol açabilen ve piyasadaki çeşitleri elli binden fazla olan kimyasal ürünler” (Uslu, 1995: 20), ormansızlaşma ve çölleşme, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olması, küresel ısınma (Aral, 2007: 62) vs. Tüm çevre sorunları sadece yaşayan canlı türlerini değil, çok boyutlu olarak düşündüğümüzde, henüz doğmamış çocuğun bile hayatına kastetmekte ve üzerinde yaşadığımız gezegenimizin de yavaş yavaş ölmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan parklarda yerde gördüğümüz çekirdek kabuklarından veya bir deniz kıyısını saran pet şişe çöplerinden çok daha büyük bir tehliktir çevre sorunları.

Çevre sorunları kirlilikten çok daha fazla bir anlama sahipse ve etkileri henüz doğmamış bebeğe kadar uzanıyorsa bu kadar önemli bir hadiseyi etraflıca incelemek ve insan neslini tehdit eden bu soruna acil çözümler bulmak gerekmektedir. Ancak istenilen çözümleri bulabilmek için çevre sorunlarının oluşum sürecine ve nedenlerine bakılmalıdır. Bu çaba aynı zamanda değişen çevre algısını da incelemeyi gerektirmektedir.

Sunum, bu anlamda iki kısımda ele alınma mecburiyetini taşıyor. İlk bölümde değişen çevre algısı ve bunun sonucundaki küresel çevre sorunlarının kısaca özeti, ardından ikinci bölümde durumun çocuk edebiyatında nasıl ele alındığı ile ilgili örneklerle ve değerlendirmelere geçilecektir.

1.Bölüm

İnsanoğlu tabiata hep derin anlamlar yüklemiş, tabiatın murakabesinin metafiziksel gerçeklere açılan bir kapı olduğunu düşünmüştür. Bunun içindir ki tabiatı günümüzdeki gibi amprik yöntemlerle değil metafizik yöntemlerle anlaşılabilir kutsal bir yapı olarak düşünmüştür. Bu düşünceden ötürü bir değerler sistemiyle tabiata yaklaşmıştır. Afrika yerlilerinden Kızılderililere, İslam uygarlığından Hint, Uzakdoğu uygarlıklarına kadar bütün kadim uygarlıklarda çevreye günümüzün popüler tabiriyle “ekolojik” bir bakış açısı söz konusudur (Uslu, 1995: 9). Tüm çevreyi tek bir çevre kabul edip, her şeyin birbiriyle olan karşılıklı ilişkisini kabul eden bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Kendisini “çevreden soyutlamayıp ona uzaktan bakmamış, tüm canlıların bir bedeni ve varlığı olduğunu kabul etmiştir.” (Arzen,2006: 7). Günümüzde modern bir felsefe yaklaşımı olan “çevre estetiği” de bu kadim algıyı yeniden canlandırmak için gereken öğretileri ve perspektifi tartışmaya açmıştır.

Günümüzde ise tabiat konusundaki hakim fikrin yukarıda anlatılan yaklaşımlardan tamamen farklı olduğunu görüyoruz. Son birkaç yüzyıldan beri “tabiat ya savaşılmaya ya mağlup edilmesi gereken vahşi bir düşman veya alınıp satılabilen bir meta, yahut bir hammadde kaynağı vs şeklinde telakki edilmektedir” (Uslu, 1995: 11). Vahşi tabiatı ıslah etme, “ehlileştirme” telakkisi, onun gizemini çözdüğünü iddia eden ve ona boyun eğdiren egemen anlayışla beraber sömürü haline almış, tahrip boyutuna ulaşmıştır. Ayrıca “bilimsel devrim ve ileri teknolojinin beslediği bu *tahrip edici bilinç* (Yelken, 2005: 125) neticesinde insanoğlu çevreye yabancılaşmıştır. Çevreyi bir makine gibi gören insanoğlu, “madem bir problem var o halde bunu bozulan bir aleti tamir eder gibi halletmek gerekir” diye düşünür (Uslu, 1995: 15) ve her geçen ona biraz daha yabancılaşır.

Bu yabancılaşma, varoluşun temelinde maddenin yattığı söyleminden beslenir. Çevreye yönelik radikal değişimin başlangıcı diyebileceğimiz Aydınlanma Dönemi “yeni insan” tipi için dünya artık “birbirinden kopuk nesneler yığınının oluşmuş dev bir makinedir.” (Uslu, 1995: 55). Varoluşu maddeye indirgeyen bu yeni yaklaşım sonucu her türlü metafizik ve vahye dayalı kozmolojik öğretiler terk edilmiştir. Tabiatla uyum içinde olmaya çalışan insan yerine onun her türlü gizemini çözmeye çalışan, ona hakim olmak için onunla çatışan bir insan gelir. Bu kıpır kıpır, yerinde duramayan “yeni insan”, doğada keşfedilmemiş ve sömürülmemiş hiçbir bakir alan kalmaması için yoğun bir mücadele vermiştir. Reform hareketleri ve bilimsel devrimle birlikte büyük bir hız kazanan bu süreç neticesinde “dünyayı insandan koruyacak hiçbir güç kalmamıştı.” “Hikmeti aramaya yönelik bilgi anlayışından insanın hakimiyetini artırması için elinde bir güç olarak gördüğü bilim anlayışına, kutsal bir niteliğe sahip kozmostan da mekanik kurallara göre işleyen evren anlayışına geçilmiştir.” (Uslu, 1995: 56). Kartezyen düşünceyle birlikte madde ve ruhun ayrılması insanın eşyaya hatta kendine bakışında büyük bir yabancılaşmaya sebep olmuştur. Yaşanan bu epistemolojik ve ontolojik kırılma bugün etkisini artarak gösteren çevre sorunlarının teorik açıklamasıdır. Yaşanan sorunların felaket boyutuna ulaşması, diğer canlılarla birlikte insan neslini tehdit etmeye başlaması ve yeryüzünün artık taşıma kapasitesinin azalması insanoğlu bu felaketten nasıl kurtulacağı ile ilgili arayışlara başlamıştır. Son yıllarda insan teki, dehşetle şu iki hususun ayırtına varmış görünmektedir: birincisi bu dünyadan başka yaşanabilecek bir dünya yoktur; ikincisi bu dünyanın sahip olduğu kaynaklar sınırlıdır (Aral, 2007: 64).

Bu farkındalık neticesinde çevre sorunlarının acil çözümü için devreye pek çok aktör girmiştir. Sorunun ciddiyeti ve çapı, konunun bilimsel olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Pek çok ülkede bilimsel toplantılarda konuyla ilgili konferanslar gerçekleşmekte, çeşitli sivil toplum kuruluşları meseleye dikkat çekerek kamuoyu oluşturma çabaları yürütmektedir. Akademik de katkılarını esirgemediği konuyla ilgili olarak ekoloji, tıp, biyolojik bilimler ve çevre bilimi gibi fenni bilimlerin yanı sıra sosyal bilimlerin konunun üzerine yoğunlaşmaktadır. Felaketlerin önlenemez bir şekilde artması ve meydana gelen ağır sonuçlar neticesinde din ve felsefe branşındaki uzmanlar da meseleye ahlâki ve etik açılarından yaklaşarak katkıda bulunmaktadır. Böylece çevre sorunlarıyla ilgili olarak *interdisipliner* bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Yaşanan felaketlerin insan hayatını tehdit ediyor oluşu hükümetler nezdinde gündeme alınmış, “çevre sorunlarıyla ilgili olarak pek çok uluslararası sözleşmeler, ‘yumuşak hukuk’ denen ve teknik

anlamda bağlayıcı olmayan bildiri, karar ya da ilkeler çerçevesi hazırlanmıştır.” (Aral, 2007: 65). Ancak tüm bu farkındalık ve çözüm arayışlarına rağmen bilinmelidir ki çevre sorunlarının çözümü yukarıda özetlemeye çalıştığımız teorik yaklaşım terk edilmediği sürece mümkün olmayacaktır. Meseleye teknik bir konuymuş gibi yaklaşmak ya da salt bir olgu gibi değerlendirmek köklü bir iyileşme sağlayamayacaktır. Günümüz insanın epistemolojik ve ontolojik bir revizyona gitmesi ve paradigma dönüşümü yaşaması gerekmektedir.

İşte tam bu noktada çevre sorunlarını gündemine alan diğer bir disiplinden bahsedilebilir: edebiyat. Etik ve estetik kaygılarla hazırlanan edebiyat ürünlerinin toplumsal sorunları konu edinme işlevi, sözü edilen paradigma dönüşümü için bir zemin olma özelliği taşımaktadır. Türkiye ve dünya genelindeki diğer ülkelerde çevre felaketleri şiir, hikâye ve roman türlerinde işlenmeye başlanmıştır. Artan çevre sorunlarıyla birlikte edebiyatın henüz yeni gündemine giren çevre konusu çocuk edebiyatının da ilgisini çekmektedir. Özellikle son on yılda çocuk edebiyatında çevre sorunlarına yönelik bir bilinçlendirme çabası gözlenmektedir.

Bu araştırmanın amacı nesillere emanet edilecek çevre için nesilleri eğitmek gerektiği fikrinden yola çıkarak çocukları çevre sorunlarına karşı duyarlı hale getirmeyi hedefleyen roman örneklerini incelemektir. İkinci bölümde bunu yapacağız.

2.Bölüm

Çevre sorunlarının çocuk edebiyatında nasıl ele alındığını örnekleriyle inceleyecek olan ikinci bölüme çocuk edebiyatı tanımı ile başlamamız gerekir.

Çocuk edebiyatı erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır (Sever, 2012: 17). Tanımdan da anlaşılacağı gibi çocuk edebiyatına bir sınırlama çizmek mümkün değildir. Genel olarak çocuğun kendi algısına göre okuduğu her şey çocuk edebiyatı kapsamına girmiştir denebilir.

Peki çocuk edebiyatının işlevselliği ne olmalıdır? Mustafa Ruhi Şirin’e göre çocuk “biyolojik değil toplumsal bir tasarım”dır (Şirin, 2000), o halde toplumsal eğilimler göstermelidir. Bu bakımdan yazılan eserlerin “bir çocuğu toplumsal yaşamın katı gerçekliğine hazırlayacak ve ona sosyokültürel atmosferi tanıttacak” (Kanter, 2014) nitelikte olması gerekir. Kitapla tanıştığı 4-5 yaşından itibaren yaş ilerledikçe “yaşamın sadece kendi ailesi ve sosyal çevresiyle sınırlı olmadığına ayırmasına vararak yeni dünyalara açılması” (Kanter, 2014) ve o yeni dünyadaki sorunları fark etmesi beklenir. Anadili sağlamlaştıran, estetik kaygıları olan ve çocuğa sosyal duyarlılık kazandırma gayesi taşıyan eserler çocukları, yetişkin öznelere gerçeklerine yaklaştırır. Böylece çocuk içinde yaşadığı dünyada bir birey olarak yer almaya başlar. Bu açıdan çocuk edebiyatının sadece pedagojik ve psikolojik değil sosyolojik bir zeminde ele alınması gerekir. Sosyolojik niteliğini kaybetmeyen bir eser, “sırf hayal gücünden ibaret bir evren kurarak çocuğu toplumdan yalıtın eserlere nazaran daha önemlidir.” (Kanter, 2014). Çünkü sosyal konuları çocukların gündemine almak “kendi dürbünleriyle dünyaya açılabilmelerini” (Şirin, 2000) sağlamaktır. Özellikle çevre sorunları gibi yaşayan her canlıyı etkileyen ve etkileri uzun süre devam eden bir konuda çocukları bu soruna karşı duyarlı kılmak ve davranış kazandırmak gerekir.

Çocuk edebiyatının bu fonksiyonunu ve yaklaşımını göz önünde bulundurarak çevre sorunlarıyla ilgili ele alınan eserlerden bazılarını değerlendirdik. Şüphesiz bu konuda yazılan tüm eserleri incelemek ve burada paylaşmak bu sunumun sınırlarını aşmak olacağından örnek teşkil edecek birkaç eser üzerinde gitmeyi uygun gördük. Çevre sorunlarıyla ilgili çocuk edebiyatı çalışmalarının çoğunun tercüme eserler olduğunu, ülkemizde bu konuya eğilimin henüz yeni olduğunu tespit ettik. İncelememizi çocuk romanı türüyle sınırlandırdık.

Araştırmamıza konu olan eserlerde insanoğlu tabiatın yegane düşmanı olarak nitelendirilmiştir. Genelde hayvanlar ve ağaçların kahraman olarak seçildiği romanlarda insana yönelik ciddi bir suçlama vardır. Bir felaket boyutuna ulaşmış olan çevre sorunlarından insan sorumludur. Zalim, acımasız, bencil ve tehlikelidir. Bu tanım şaşırtıcı değildir. Birinci bölümde kısaca

değindiğimiz üzere insanın çevreye yönelik egemenci ve yabancı tavrı sonunda onu çevrenin düşmanı haline getirmiştir. Çevre sorunlarına değinen çocuk romanlarında da insanı aynı şekilde ele alan örnekler, çevre sorununun bir bilinç sorunu olduğu tezini güçlendirmektedir.

Örneğin Susanna Tamaro'nun *Büyülü Çember* isimli eserinde parktaki ağaçları yıkmaya gelen bir grup insan hakkında şöyle bir konuşma geçmektedir:

“Ne oluyor anne” diye sordu Rick.

“İnsanlar geldi” dedi öfkeyle.

“Ama insanlar hep parktaydılar” diye yanıtladı onu Rick. Guendy yeniden havayı kokladı. “Bunlar başka” diye fısıldadı, “bunların ekşi bir kokusu var. Bu nefretin kokusu.” (Tamaro, 2010: 40).

Yine aynı yazarın, yerinden edilen bir ağacın başından geçenleri anlattığı *Ulu Ağaç* isimli kitabında insanoğlu “kullandığı aletlere göre” tehlikeli bir yaratık olarak sunulmuştur:

“Birincisinin uzun saçları vardı, sesi gümüş gibi çıkıyordu ötekisinin ise saçları kısaydı ama bıyıkları vardı ve sesi kalındı. Uzun saçları olan yavru yapıyordu. Bu ikisinden daha korkutucu olanı ikinci türdü çünkü o balta kullanmayı biliyordu.” (Tamaro, 2011: 29).

Çocuklar insan olmalarına rağmen yetişkinler gibi tehlikeli görülmezler:

“Ulu ağacın tanıdığı ilk insan bu çocuk olmuştu. Çocuk çok sıcak saatlerde gelip onun gölgesine oturuyordu sırtını gövdesine dayıyordu. Çocuğun gövdesin onunkine dokunması hiç de sevimsiz gelmiyordu; hem sıcacıktı hem de soluk alırken onun özsuyla aynı ritmi tutturuyordu sanki. En çok korkması gerektiği söylenen yaratık, yani insan bu muydu?” (Tamaro, 2011: 28).

Denizdeki petrol atıklarından zehirlenerek ölen bir martının yavrusunu bir kediye emanet etmesi ve bu kedinin yavru martıya uçmayı öğretmesini konu edinen “*Martıya Uçmayı Öğreten Kedi*” romanında da insan benzer şekilde tehlikeli ve çevre sorunlarının baş öznesi kabul edilmiştir:

“ve şimdi insanların neden olduğu felaketin kurbanı olan bu martıya elveda diyelim.”

“Ne yazık ki insanların sağı solu belli olmaz! Sık sık iyi niyetlerle yola çıkıp en kötü felaketlere neden olurlar.”

“Bile bile verdikleri zararlar da cabası... İnsanların denizleri pisliklerle zehirlemek gibi lanet olasıca bir saplantısı yüzünden yaşamını yitiren o zavallı martıyı düşünün.”

“Denizlerde korkunç şeyler oluyor. Bazen bazı insanların çıldırıp çıldırmadığını soruyorum kendi kendime, okyanusu kocaman bir çöplük haline getirmeye çalışıyorlar.” (Sepulveda, 2011: 7, 55, 67, 44).

Şeker Kız ve Büyülü Elma isimli romanda “tehlikeli düşman: insan” söylemini daha da derinleştirip ontolojik boyuta taşımış Yazarın verdiği mesaja göre insan ilk yaratılıştaki yediği yasak meyveden ötürü günahkar ve kötüdür ; bu böyle sürüp gitmekte insan türü hiçbir zaman iyi olamamaktadır. Hayvanların diyalogunda geçen bu yaklaşıma göre yeryüzünün bu hale gelmesinde insanın bu kötücül başlangıcı vardır:

“Tanrı Ademle Havva’ya elmayı yasakladı ama onlar yediler. Günahkar oldular. Bütün insanlar kötü oldu. Sen bunları bilmezsin. Ne de olsa Adem’in kaburga kemiğinden yapıldın.” (sf.67).

“Konuyu saptırmayalım. Söz konusu olan yasak elmayı yiyen kötü insanlar. Bu kız elma yedi, cahil ve kötü.” (s.67).

Hayvanların tüm insanları kötü ve cahil olarak suçlamalarına karşı, kitabın kahramanı Şeker Kız buna itiraz eder. Aslında her insanın değil sadece para hırsına kapılmış insanların kötü olduğunu kendisi ve ailesi gibi nice iyi insanların da olduğunu kabul ettirmeye çalışır:

“Vallahi biz yapmadık.” diye bağırdı Şeker Kız; “Biz ağaç kesmedik. Otel yaptırmadık. Asit yağmurlarını biz yağdırmıyoruz.”

“Peki o zaman kim yaptı?” tüm hayvanlar hep bir ağızdan bağırdı.

“Elma yedikleri için değil. Para yüzünden, para. Hiç para diye bir şey duydunuz mu!”

“Hayııır.”

“Para hırsı yüzünden gözü dönüyor bazılarının” dedi.

“Bazı insanlar sadece kendini düşünüyor. Çok para kazanmak istiyor. Örneğin ağaçları kestirip evler yapıyor, satıyor. Ama ağaçlar çok yararlı. (Aksoy, 2011: 71)

Çetin Öner’in çevre sorunlarını masalsı bir üslupla anlattığı *Kargalar Kara Değildi* isimli çocuk romanında da benzer bir suçlama vardır. Ebeveyn kargaların yavrularına doğanın tehlikelerinden bahsederken en çok dikkat çektikleri husus insanoğlunun “yürüyen canlıların en acımasız olduğu” dur. Uzun bir uçuş esnasında genç kargalar Kuno ve Rupen, bir Kızılderili reis ile beyazların reisinin konuşmasına şahitlik ederler. Bu konuşma tanıdık, beyazlar istilaya gelmiştir ve Kızılderililer direniş göstermektedir. Bu diyaloga göre suçlu salt insan değil, Beyaz Avrupalı’dır:

“Şu gerçeği iyi biliyorum. Toprak insana değil insan toprağa aittir. Ve doğadaki her şey bir ailenin bireylerini birbirlerine bağlayan kan gibi ortaktır; işte bu yüzden de dünyanın başına gelen her yıkım insanoğlunun da başına gelmiş demektir.” (Öner, 2010: 40).

Filleri Koruyalım, Pandalar Tehlikede, Kaplumbağalar Tehlike Altında gibi Doğa dostu kardeşler serisi kitaplarında hayvanların durumuna dikkat çekilmektedir. Para için kaçırılan, nesli tükenen ya da insanlarca zararlı bulunduğu için öldürülmek istenen hayvanların hayatlarını çok basit yollarla kurtarmak isteyen çocukların maceralarını anlatan bu kitaplar sanat değeri taşımamakla birlikte çevre sorunlarını çocuk düzeyine anlatan popüler kitaplar kategorisinde değerlendirilebilir. Ekolojik kavramların daha sık kullanıldığı Doğa Kurtaranlar serisinden *Ağaçları Kurtaralım* isimli kitap her yönüyle çevre sorunlarına değinmekte hatta öğrencilerin çevre sorunlarına dikkat çekmek için yaptığı çalışmaları anlatarak küçük okurları eyleme geçmeye davet etmektedir. Söz konusu kitaplarda insanlar düşman ve zalim olarak alenen verilme-se de bahsedilen felaketlerin gizli öznesi olarak satırlarda yer almaktadır.

Bu kadar kötü ve gaddar insanlar arasında elbette iyiler de vardır. İncelediğimiz eserlerde “mutlu son” genelde temiz kalpli, duyarlı ve vicdanlı insanlar eliyle olmaktadır. Kötü ve doyumsuz insana karşılık vicdanlı insanlar da vardır ve kurtuluş, bu iyi insanlar sayesinde olacaktır. Romanlardaki bu insanlar duyarlı olmakla kalmayıp eyleme geçen ve hatta kimi zaman romanın mutlu sonla bitmesini sağlayacak kurtuluş erleri olurlar.

Martıya Uçmayı Öğreten Kedi’de bir türlü uçmayı öğrenemeyen martıya en büyük yardım bir insandan hatta bir şairden gelmektedir. Yağmurlu ve soğuk bir mevsimde paltosunda taşıdığı martıyı, kasabanın en yüksek tepesinden gökyüzüne salıvererek uymasını sağlar. İnsanların denize döktükleri petrol yüzünden annesini kaybeden bu küçük martıya başka bir insan yardım ederek onu özüne döndürür, uçmayı öğretir.

Büyülü Çember’de şehrin ortasındaki bir parkta kurtların büyüttüğü bir çocuk olan Rick’in kaçırılmasının ardından en büyük destekçisi yaşlı bayan Amalia Kocasoğan’dır. Ülkenin en büyük kapitalist yağmacısına karşı tek başına mücadele eden bu kadın kurtların büyüttüğü bu insan yavrusuna yardım eder, onu düşmanın elinden kurtarır. Onu bir insan olduğuna ikna ederek özüne döndürmeyi dahi başarır.

Aynı yazarın *Ulu Ağaç* isimli kitabında ise yaşadığı ormandan alınarak Roma meydanına Noel ağacı olarak getirilen bir köknarın kurtuluşu bir papa sayesinde. Bu köknar üzerinde yaşayan sincap şehrin meydanında insanlara seslenen Papa ile konuşur. Özlediği ormanı yani yuvasını anlatır, kış uykusunun yarıda kaldığını kendisi ve bu büyük ulu çınarın tekrar ormana gitmek istediğini anlatır. Sincabın bu feryadından etkilenen Papa, Noel konuşmasını tahrir edilen çevre üzerine yapar. Tüm insanlar Papa’nın bu konuşmasından etkilenir ve doğaya yönelik özlem hisleriyle coşar. Alınan niha karar ile köknar ormana götürülerek köklerine yeniden kavuşur ve uzun yıllar yaşamaya devam eder.

Yukarıda sözünü ettiğimiz *Doğa Dostu Kardeşler* serisinde de sorunlara yönelik mutlaka çözümler üreten bir ekip görürüz. Üç genç arkadaşın doğa düşmanı, yağmacılara karşı verdikleri

mücadele çevremizde olup bitenler için kendimizce bir şeyler yapabileceğimizi ve iyi insanların da yaşadığı ümidini vermektedir.

Benzer bir çaba *Ağaçları Koruyalım* isimli kitapta da görülmektedir. Bir okulda çevre sorunlarına dikkat çekmek isteyen gençlerin dernek, platform gibi kuruluşlara duyarlılığı dikkate değerdir. Gençler düzenledikleri yarışma ile meseleye dikkat çekmeyi başarmaktadırlar. Bunun için verdikleri zorlu mücadeleyi “seküler” bir dille anlatan kitap Hindistan’daki çocuk köleleri de anlatarak küresel problemlerle çocuk dünyasını tanıştırmaktadır.

Bilinmelidir ki yeryüzündeki kaos görüntüsü daha fazla arttığında insanlar sınırlarının belli olmadığı bir trajedi yaşayacaktır. Örneğin nükleer ve atom bombası tehlikelerini anlatan çok az çocuk kitabı vardır. Oysa yeryüzünü bekleyen en büyük felaketlerden biri kimyasal, radyoaktif-nükleer sızıntılar ve patlamalardır. Durum geri dönülmez bir hal aldığı ve her şey için çok geç olduğundan insanlar olarak bizler “insanlıktan çıkmak” gibi bir tabloyla karşılaşabiliriz. İronik bir şekilde Avrupa’nın göbeğinde nükleer patlamanın anlatıldığı *Son Çocuklar* isimli romanda insanlar hayatta kalabilmek için bir başka insanı öldürebilmekte, ekmeğini ve suyunu paylaşmamaktadır. Sokaklar yanmış ve üst üste yığılmış insan cesetleriyle doludur.

“Başka tarafa baktım. Sıra sıra insanları gözen geçirdim. İnsan insan üstünde yatıyordu: erkekler, kadınlar ve çocuklar... Yaralıları, sakatlanmışlar, yanmışlar... Çoğunun derileri pıçavra gibi yanlardan sarkıyordu. Kimi kendi kusmuğunda yatıyordu, kimi kendi kanında. Dışkı ve sidik kokusu her tarafı sarmıştı. Ve susamışların su için dilenmeleri, inlemeleri, mızıldanmaları dalgalar halinde sokaklara taşıyordu. Kimi zaman yoğun ve şiddetli bir gürültü kimi zaman sessiz sonra yeniden vahşi bir çığlığa dönüşen dalgalanmalar halinde (Pausewand, 2012: 52).”

Kuraklık, açlık, bulaşıcı hastalıklar, dondurucu soğuklar, toplu mezarlar, kıtlığın neden olduğu bencillik ve yağma gibi daha pek çok felaket yaşanmaktadır. Roman kahramanlarının “hayvanlaşmak” şeklinde tabir ettiği bu durum gerekli önlemler alınmadığında dünyayı bekleyen acı tablodur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelediğimiz eserlere dair genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse salt ekolojik ve doğa sever temalı eserlerde bilim ve teknolojiye yönelik bir “mesafe” görülmektedir. Halbuki dünyanın bu hale gelmesinde “bilim ve ileri teknoloji suçlu değildir, suçlu tahrip edici bilince sahip insandır.” (Yelken, 2007: 125). Öyle ki çevre sorunlarının etkilerinden kurtulmak için yine bilim ve teknolojiden yararlanmak gerektiği unutulmamalıdır. Çevre sorunlarını seküler bir dille ele alınması başka bir tespittir. Çevre insanın hizmetine sunulmuş ve insan nesli devamı için var olan araçsal bir şeydir, kendi başına bir varlık değildir, şeklindeki bir algıyı okumak mümkündür. Oysa “çevre estetiğinden” mahrum bir çevre algısı sorunların çözümü için yeterli değil geçici çare olacaktır. Bir başka tespit de insan-çevre ilişkisinin insan-insan ilişkisinden bağımsız olmadığıdır. İncelediğimiz eserlerde düşman olarak tasvir edilen insan aynı şekilde kendi ırkı için de bir tehlike arz etmektedir. Birbirini öldüren, savaşan ve zarar veren bir türdür insanlar. Bu yaklaşımında insan-insan egemenliğinin bir neticesi olarak insan-doğa tahakkümünün meydana geldiğini hatırlamaktadır adeta. Kitapların mutlu sonları din, mitoloji, şiir gibi çok farklı manevi alanlardan ilham alarak gerçekleşmektedir. Bu yönüyle de çevre estetiği savunucularının dediği gibi maneviyat eğitimi olmadan çevre sorunlarının halli mümkün görünmemektedir.

İnsanı merkeze alan ve tabiattan soyutlayan kavramlar bir zihin dünyasını işaret ettiğinden öncelikle halledilmesi gereken bu zihin dünyasında bir revizyona gitmektir. Bir paradigma dönüşümüne acil ihtiyaç vardır. En basit şekliyle çevre yerine doğa veya tabiat tabirlerinin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Böylece tüm canlıların müstakil olarak da varlık alanında oldukları algısı işlenmelidir. “Çevre sorunları konusunda çok fazla işlenen “ çocuklarımıza temiz bir çevreyi miras olarak bırakmalıyız” teması, günümüz insanının tabiata bakışının bir başka yönünü ortaya koymaktadır. “Günümüzde insanlar kendilerini tabiatın mutlak sahipleri olarak gördükleri için onu miras bırakmaktan bahsedilmektedirler.” (Uslu, 1995: 13). Mülkiyet iddiasından vazgeçip birer emanetçi olduğumuz bilinciyle çocukları çevre ve çevre sorunları konusunda

duyarlı kılacak eserler yayınlanmalıdır. Türkiye, çevre sorunları konusunda pek çok ülkeyle aynı kaderi paylaşmakta olduğundan ve ileriki yıllarda bu sorunla daha fazla yüzleşeceği öngörüldüğünden çocuk dünyasına çevre sorunlarını anlatan kitapların yerli bir kimlikle hızla kazandırılması gerekir. Çevre sorunlarına dikkat çeken çocuk romanlarındaki insan öznesinin düşman ve zalim ilan edilmesi kitapların vermek istediği “realite” değildir. Taşınan mesaj böyle insanların da var olduğu ve dünyayı bu hale bu hırslı ve yağmacı insanların getirdiği şeklindedir. Çocukları içinde bulundukları dünyanın gerçeklerine hazırlamak ve onları duyarlı birer insan yetiştirmek adına çevre sorunlarını çocuk gerçekliğine indirgeyerek anlatmalı, onlara yetişkin özellikler kazandırmalıyız. İyi insanların verdikleri mücadele sonucu mutlu sonla biten kitaplar çevre sorunları için umut etmemize vesile olmaktadır. Genelde hayvanlar ve bitkilerin konuşturulduğu bu romanlar çocuklara kendileri dışındaki canlıların “dertleriyle” dertlenmeleri imkanını sunmakta ve aynı zamanda hayal dünyalarını da beslemektedir. çevre sorunlarıyla ilgili olarak ekonomik, bilimsel ve politik sahanın öncülük ettiği pek çok metin kaleme alınmaktadır. Ancak “çevre krizini kağıt üzerindeki bir meseleden etkili politikaya bağlı bir meseleye, yayınlarla sınırlı retorikten eyleme geçmiş gerçekliğe dönüştürecek dinsel sorumluluk, ahlaki tasarım ve etik yükümlülük hala eksik olan bir unsur.” (Foltz, R., Denny, F. ve Baharuddin, A., 2007: 20).

KAYNAKÇA

- Aksoy, S. K. (2011). *Şeker Kız ve Büyülü Elma* (3.basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Aral, B. (2007). *Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, İnsan Hakları Araştırmaları, cilt 8, s.61-90.
- Defosse, J.M. (2008). *Pandalar Tehlikede*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Defosse, J.M. (2008). *Kaplumbağalar Tehlike Altında*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Defosse, J.M. (2010). *Filleri Koruyalım*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Erinç, S. (1984). *Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişiklikleri*. İstanbul: İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Ens.
- Erzen, J. (2006). *Çevre Estetiği*. Ankara: Odtü Yayınları.
- Foltz, R., Denny, F. ve Baharuddin, A. (2007). *İslam ve Ekoloji Bahşedilmiş Bir Emanet*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Görmez, K. Ve Göka, E. (1993). *99 Soruda Çocuk ve Çevre*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Kanter, B. (2014). *Etik ve Estetik Bağlamında Çocuk Edebiyatının Sosyolojik Boyutu*. Türk Dili Dergisi cilt 756. sf. 569-575.
- Lamb, K. (2010). *Doğa Kurtaranlar-Ağaçları Koruyalım*. (A.G., Aytuğ, (Çev.). İstanbul: HayyKitap
- Öner, Ç. (2010). *Kargalar Kara Değildi* (8.basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Pausewand, G. (2012). *Son Çocuklar*. (M. Aksoy, Çev.). İstanbul: Çizmeli Kedi Yayınları
- Sepulveda, L. (2011). *Martıya Uçmayı Öğreten Kedi* (28.basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Sever, S. (2012). *Çocuk ve Edebiyat* (6.basım). İstanbul: Tudem Yayınları
- Şirin, M.R. (2000). *Çocuk Edebiyatı Kültürü*. İstanbul: Kök yayınları
- Tamaro, S. (2010). *Büyülü Çember*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tamaro, S. (2011). *Ulu Ağaç*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Uslu, İ. (1995). *Çevre Sorunları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yelken, R. (2005). İnsan Haklarından Çevre Hakkına: İnsan-Doğa ve İnsan-İnsan İlişkilerinde Bir Bilinç Dönüşümü. *İnsan Hakları Araştırmaları, cilt 5*, sf. 123-134

ÇOCUK KİTAPLARININ ANLATIM VE BİÇİMSEL OLARAK ÇOCUK YAYINLARI NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU

Seher Keçe TÜRKER*

ÖZET

Kitaplar, yaşamı zenginleştiren en önemli araçların başındadır. Çocuklar gelişirken bireysel gereksinimleri toplumsal gereksinim halini alır. Kişisel mutluluk ile toplumsal onay arasında denge kurmanın yollarını arar. Kitaplar kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak çocuklara yardım eder.

Çocuğun kitapla tanışması anne karnında başlamalı. Güzel okumanın, müzik gibi ritmi olduğunu düşünüyorum. Anne adayları hamilelik dönemlerinde yüksek sesle kitap okuyarak güzel okumanın ritmini bebeğine hissettirebilir. Doğumdan sonra da bebeğe, okuma devam eder. Ellerini hissetmeğe, kullanmağa başladığında da bebekler için hazırlanmış kitaplar ellerine verilerek kitapla buluşturulurlar. Kitap okumayı sevdirmek sadece öğretmenlerin işi değildir. Çocuklar öğretmenlerin ellerine gelene kadar ailesinde ve çevresinde şekilleniyorlar. Okullarda öğrenciler yönlendirilir. Öğretmenlerin, bir anda her şeyi istedikleri gibi yapabilecekleri sihirli değnekleri yoktur. Çocukların okul ve okul dışında karşılaştıkları her insanın onların gelişmelerinde sorumluluğu vardır. Uygulanan eğitim, öğretim okul dışındaki yaşamla bağdaşmıyorsa öğretmenin yapacağı fazla bir şey yoktur.

Bunların yanında yazılan, basılan kitapların içerik, dil, anlatım ve biçimsel olarak çocuklara uygun olması düşünülür. Böylece gündeme “Çocuklara nasıl kitaplar okutulmalı?” sorusu gelir; bir gurup ilköğretim öğrencisi ve velisi ile çalışarak sorunun yanıtını aradım. Çalışmanın sonucunda çıkan yanıt anlatmaya çalışacağım.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Kitap, Konu, Nitelik, Biçim

GİRİŞ

Çalışmamı çocuk kitabında içerik, dil ve anlatım yönünden bulunması gereken niteliklerin yazıldığı kitaplardan faydalanma yanında, ilköğretim öğrencileri üzerinde araştırma yaparak hazırladım. Velilerle gördüm. Gördüm ki çocuk kitaplarının yayın nitelikleri hakkında kimse bilmiyordu. Olması da gerekmiyor diye düşünüyorum. Herkes yazım kuralları veya biçimsel özellikleri bilmek zorunda değildir. Doğal olarak konuyu, konunun uzmanları bilip kitap sunumlarını ona göre yapmalıdırlar. Niteliksiz çocuk kitapları hazırlanarak bir yönü ile çocuklara haksızlık edilmektedir.

“Çocuk” diye nitelendirdiğimiz insanın (2-14 yaş arasındaki dönemin), kitaplar konusunda gerçek ihtiyaçlarının tam olarak tespit edilemediğini düşünüyorum. Prof. Dr. Atalay Yörükoglu’na göre çocukluk; 0-6, 6-9, 10-12, 12-14 yaş guruplarına ayrılmış. Bazı psikologlara göre çocukluk dönemi; 1-3 yaşlar özerklik dönemi, 3-6 yaşlar oyun dönemi, 6-11 yaşları okul çağı dönemidir. Çocukluk yılları insanların şekillendirilip kalıba sokulduğu hassas bir dönemdir. Bu dönemde onların alıcıları sonuna kadar açıktır; gördükleri ve duydukları ve pek çok şeyi hafızalarında depolarlar; ileriki yıllarda lazım olduğunda depodan çıkarıp kullanırlar. Hepimiz bu durumu yaşamışızdır: bu serüven söylenen ninniler, anlatılan masallar, destanlar, efsaneler, hikâyelerle başlar ve kitap okumaya kadar gelir.

* Öğretmen, Yazar. seherturker@hotmail.com

Kimilerine göre çocukluk dönemi doğumdan itibaren 11-12 yaşına kadar süren bir zaman kapsar. 0-1 yaş süt çocukluğu' 1-3 yaş küçük çocukluk' 3-6 yaş okul öncesi çağı' 6-10 yaş birinci okul çocuğu çağı' 10-12 yaş ikinci okul çocuğu çağı olarak kabul edilir. Doğumdan itibaren çocuğun' fiziksel' zihinse ve psikolojik gelişimindeki seyrine bakarak cinsel olgunluğa erişmesine kadar olan sürecin çocukluk dönemi olarak ele alınması gerekir; çünkü kimi çocuk akranlarına göre' daha erken veya geç gelişebilir.

Kitap okuma alışkanlığı ve kitapların konuları konusunda yaptığım araştırmada;

-6-9 yaşındaki çocukların okumak istedikleri ve kesintisiz okudukları kitaplar, kahramanları çocuk, hayvan olan öyküler, tatil ve doğa öyküleri, efsaneler, destanlar, fıkralar. Bu grup çocukların ortalama yüzde ellisi

-10 –12 yaş gurubu hiçbir kalıba uymuyor. Araştırmam kitap okuyan çocukların çoğunun 14 yaş ve üstü için yazılmış kitapları beğendiği ve okuduğu gerçeğini ortaya çıkardı. Bu devrede kız ve erkek çocukların cinsiyet farkı vardır ve gerçeğe yönelirler. Gerçekleri de çevreden ve yayınlardan örnek alarak uygularlar.

-12-14 yaş çocukların okuması uygun olan kitapları okuyor. Yaşları büyüdükçe, ders çalışma zamanı uzadıkça, kitap okuyan çocukların sayısında azalma olduğunu tespit ettim.

Araştırmamın sonucunda yönlendirmelerin çocukları şaşırttığı görüldü. Böylece; çocukların eğitim ve öğretiminden önce yakın çevre, yazılı ve görsel basın ve millet olarak her bireyin sorumlu olduğu bilinen gerçeği yeniden ortaya çıktı.

Gelenek ve göreneğimize uymayan yarışmaların yapılması ve aşırı ilgi çekilmesi için çaba gösterilmesini şaşırtıcı buluyorum. Magazin programlarının karşısında ve izlemeyen biri olarak birçok konuda bildiklerim var; çünkü zaman zaman ana haber bültenlerinde magazin haberleri de veriliyor. Gazeteyi elinize alınca halen canlı et pazarı göze çarpıyor; sayfalarını açıp okumaya çekiniyorsunuz. Çocuklarınızı nasıl korursanız koruyun bu yayınları görmelerini engellemeniz imkânsızdır. Çocuk doktorları, psikiyatrisiler, öğretmenler ve herkes bu gidişe tavır koymalı. Bu tür yayınlar çocukların beden ve ruhsal gelişimlerine aykırı değil mi? Hormonlu yiyeceklerin tüketilmesi, ailelerin bilinçsiz olmaları sonucu olarak çocukların okudukları ve ilgi duydukları kitapların konusunun yaşlarının çok üstünde olduğu gerçeğine ulaşıyoruz.

Bu durum karşısında yazılan kitaplarda, verilmek istenen temanın neler olması, nasıl sunulması gerektiği sorusuna cevap aramalıyız. Bir taraftan da okulda verilen eğitim ile gerçek hayat arasında dağlar kadar fark var. Okulda öğrenilenler sanal âlem, sanki masal gibi bir şey. Eski eğitim sisteminin bazı yönleriyle daha olumlu olduğunu düşünüyorum. Çocuklar üzerinde komşunun, bakkalın, manavın, mahalle polisinin hatta simitçinin, yoğurtçunun söz hakkı vardı. Bu hak onlara mesuliyet yüklüyordu. Şimdi çocukların üzerinde öğretmenlerin bile söz söylemeye hakkı yok. Çocuklarımız nereye koşuyor?

Bu durumun yazarları da zora koştığını görüyorum. Çocuklar, çocuk konuları ile ilgilenmiyor. Bu durumda zamane konulu kitapları yazmak zorunlu mu oluyor acaba? 3. sınıfın sonuna doğru hatta daha erken çocukların görüş ve duyuları yaşlarını aşıyor. Bu gidişin sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmalıyız. Çocuk kitapları, çocukların beden ve ruh sağlığını besleyici nitelikte mi, yoksa okusunlar diye magazin konularından mı seçerek yazmalı? Velileri nasıl bilinçlendirmemiz gerekiyor? Yazarlar, uzmanlar, psikologlar, öğretmenler, doktorlar ve diğer ilgililer olarak şapkamızı önümüze koyup düşünmeliyiz, tartışmalıyız.

Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatında söz etmek için önce çocukların kitap sevgisini, okuma zevkini kuşanmış olması gerekir. Çocuğa yönelik yazılmış edebi eserler kesinlikle en üst kalitede basılmalı, konular yaş gruplarına uygun olmalıdır. Doğrudan veya dolaylı olarak ders verici nitelikte olması amaç edinilmemelidir. Zaten her olayda alan için ibretlik bir durum vardır. Çocuk edebiyatının amacı önce kitabı; şekliyle, puntosu, resmi, kâğıdıyla sevdirmeyi sağlamaktır. Çocuk hoşuna giden kitabı alıp okurken paragraf ve cümle uzunluğundan sıkılmaması, anlatımın yaş gurubuna göre sürükleyici olması ve yaşama sevinci vermesi bir kitabın okunma önceliğidir.

En önemli durum; kitap okunurken zevk vermeli, bittikten sonra tat bırakmalıdır; ancak bundan sonra çocuk edebiyatla doğru biçimde tanışmış olur.

Edebiyat güzel dil demektir. Edebi kitaplar; hoş vakit geçirtir, yaşama gücünü artırır, yaşamı tanıtır, kimi zaman rehberdir; çocuk okuduğu bir kitapta kendini bulabilir ve kimseye ihtiyaç duymadan yönlendirir. Başka yaşamlardan pay çıkarır ve kişiliğini zenginleştirir. Bu anlamda kitaplarda kullanılan dilin, konunun, verilen mesajın önemi ortaya çıkmaktadır. İlk okunan kitaplar çocuğun hayatında ömür boyu sürecek bir yer tutar; yaşamı edebiyatla tanır; kendi yaşantısına bakar; hisse çıkarır, bazen tesadüfen kendini tanır; yeni şeyler üretmeye özenerek zengin bir kişiliğe sahip olur.

Çocuk Kitabının Yayın Niteliklerine Uygunluğunun İncelemesi

Anı niteliğindeki üç öyküyü önce hiçbir şey düşünmeden konularına odaklanarak okudum. Hepsini çok sevdim. Sonra kitabı değişik yaş gurubundan 10 çocuğa okuttum. Yaş gruplarına göre okuma sonuçları: 6-9 yaş gurubuna sıkıcı geldi, okumadılar. Ben, bir tiyatrocu gibi öyküleri okudum, dinlediler. 10-12 yaş gurubu; bazı konuları beğendiklerini ancak okurken yorulduklarını, ilgi çekici bulmadıklarını ifade ettiler. 12 Yaştan sonraki guruba kitap özendirici gelmedi. Hatır için okudular, sıkıcı ve çocukça buldular.

Bir annenin 9 yaşındaki ikiz kızları üzerindeki gözlemlerini değişiklik yapmadan aktarıyorum: “Deniz okumaya başladı, hemen sıkıldı. Neden devam etmedin? Deyince; ‘hoşuma gitmedi,’ deyip kestirip attı. Derya ise ilk önce okumaya başladı, bıraktı. Sonra benim ısrarım ile tekrar başladı ve bayağı okudu. Beğendin mi, nesini beğendin veya neresini beğenmedim? dediğinde cevabı karakterlerden birinin yeni bir elbisesi olmuş falan diyerek konunun gidişatından bahsetti. Beğenmediği nokta ise yine konu ile ilgili elbisenin üzerine boya dökülmüş bir daha giyememiş o yüzden beğenmedim, dedi. Yani çocuklardan tam bir karşılık alamadım bu konuda ama Derya, öyküyü beğenmişti. Benim yorumuma gelince, kitabı gereği gibi okumadım ancak gözüme çarpan birkaç şey var; mesela cümlelerin özneleri sonda kullanılmış. Bu kitabın okunmasını zorlaştırıyor. Bana kalırsa çocukların kitabı okumakta zorlanmasının veya sıkılmasının sebebi bu olabilir. Bir de cümleler bazen çok uzuyor: bu da dikkati dağıtıyor. Okudukları diğer kitapları şöyle bir göz atıp karşılaştırdım (özellikle okumaktan keyif aldıkları kitapları seçtim). Kitabın gözüme çarpan en olumsuz yanı cümle yapısının standart dışı olması idi, “ Meral Özalp”

13 yaşındaki kız öğrenci, “İlkokulda okumayı sevmiyordum. Çünkü annem küçükken bize kitap okuduktan sonra “ağzım yoruldu” derdi. Ben de ağzım yorulacak, ağrıyacak diye okumuyordum. Artık okuyorum. Sessiz okumayı öğrendim,” dedi.

Lübnanlı ozan Gibran’ın dediği gibi “ Çocuklar, geleceğe fırlatılan canlı oklardır” Eğlendirici, yaşama gücünü artırıcı, yaşamı tanıtıcı, davranış değiştirilmesinde rehber olacak edebiyata ihtiyaçları vardır. Her şeye rağmen bir kitap, çocuklar ondan zevk alıyorsa iyi bir kitaptır; ancak bu yeterli değildir, amaca ulaştırmaz.

Kitabın Biçimsel Özellikler

1-Kapak Düzeni: Kitap dağılmayacak ve katlanabilir biçimde tasarlanmalıdır.

Arka ve ön kapakta bulunan yazı ve resimler konunun içeriğini yansıtmalıdır.

2-Kitabın resimlenmesi: Resimler sanat değeri taşımalı, renkli ve kolay yorumlanır olmalı. Resimli kitaplar ilgi çekicidir.

3-Yazı biçimi: Okul öncesi ve 1.,2.,3. sınıflarda punto 14, harfler geniş ve yüksek, 2. devrede 12 punto olmalı, satır araları sıkışık olmamalıdır.

4-Kâğıt kalitesi: Birinci hamur ve mat kâğıt kullanılmalıdır.

5-Kitap boyutu: Kitabın boyutu yaş guruplarına göre belirlenmelidir. Çocuklar değişik büyüklükte kitapları okumaktan incelemekten zevk duyarlar. Kitabın hacim ve ağırlık bakımından kolayca taşınmaya ve kullanmaya elverişli olması önemlidir.

İçyapı (İçerik) Özellikleri

Tema: Kitaplarda, geleneksel değerler yanında evrensel değerlere yer vermek, çocuğun dünya görüşünü genişletmesi açısından önemlidir. Çocukların gerçekleri görmesini, anlamasını sağlamak yazar, ressam, eğitimci, psikolog ve tasarımcının işbirliği yapmasını gerektirir.

Konu: Konuların seçimi yaş guruplarına göre olmalıdır. 6 yaş ile 14 yaş arasında duygusal olarak da ilgi alanları olarak da çok farklar var. Zaten araştırmam sırasında yaş guruplarının hepsi seçtiğim kitabı okumadı. Yaş gurupları net belirtilip bir guruba hitap edilirse gelişimi ileri veya geri çocukların kitap seçimi daha kolay olur sanırım.

Kahramanlar: Kahramanlar, gerçekçi olmalı, aynı yaş gurubu çocukların geneline seslenmelidir.

Plan: Öyküler, masallar kendi içlerinde iyi planlanmalıdır. Kitabın bütünlüğündeki masalların, hikayelerin her biri değişik yaş guruplarına hitap etmemelidir. Çocuklar, gelişim düzeylerine göre daha alt ya da üst guruplara yönelik kitapları seçme olanağına sahip olmalıdırlar.

Üslup: Öyküler sade bir dille yazılmalı, uzun cümleler, tekrarlanan kelimeler göze çarpmamalıdır. Çocukların kullanımında güçlük çektiği bağlaçlar, edatlar ve uzun, düşük cümle sayısı en az olmalıdır; sanat değeri taşınmalıdır.

Çocuk kitaplarında cümlelerin sözcük sayısı birinci devrede en çok 6, ikinci devrede en çok 10 olmalıdır. Bileşik cümlelerden kaçınılmalıdır.

Kitabın bütünlüğünde bir kaç cümle yapısal özellik ve kelime sayısı bakımından ister istemez kural dışı olabilir. Çoğunluğu olmamalıdır. Kitabın ikinci, üçüncü basımları yapılırken tespit edilen hatalar en aza indirmeye çalışılmalıdır.

Değerlendirme

Neden çocuklara kitap okuma alışkanlığını vermeğe çalışıyoruz? Yaş guruplarına göre "Güzel okumayı, anlamayı, yorum yapmağı, tahmin etmeğı, sonuç geliştirmegi" kavrasınlar, kendi yorumları ile zenginleştirme gayretinde olsunlar diye. En önemlisi de iyi vakit geçirsinler sevinç dolsunlar, mutlu olsunlar, güzellikleri fark etmelerini isteriz. Böylece; yazarlar, kitaplarını ısrarla çocuk gelişimine ve psikolojisine uygun yazmayı sürdürmeli diye bir sonuç çıkarıyorum. Zamanın gidişine ve bitmeyen isteklere göre kitap yazılırsa her zaman yaşla kuru karışır.

Bir kıssaya göre: "Yaşlı Kızılderili reisin beyaz ve siyah iki köpeğı vardı. On iki yaşındaki çocuk kendini bildi bileli o köpekler dedesinin kulübesi önünde boğuşup duruyorlardı. Çocuk, kulübeyi korumak için biri yeterliken niye ötekinin de olduğunu, hem niye renklerinin hep siyah ve beyaz olduğunu anlamak istiyordu. O merakla sordu dedesine. Yaşlı reis, bilgece bir gülümsemeyle torununun sırtını sıvazladı. "Onlar, benim için iki simgedir evlat. "Ne-yin simgesi" dedi çocuk. "İyilik ile kötülüğün. Gördüğün köpekler gibi, iyilik ve kötülük içimizde sürekli mücadele eder. Onları seyrettikçe bunu düşünürüm. Onun için yanımdan ayırmam onları. "Peki, sence hangisi kazanır mücadeleyi? "Bilge reis, derin bir gülümsemeyle baktı torununa: "Hangisi mi evlat? Ben hangisini daha iyi beslersem!" Yazılarımızla beyaz köpeğı beselemeye ısrarla sürdürmeliyiz.

Çocuk kitapları, onların içlerindeki kabiliyeti bulmalarına yardımcı olmalıdır. Mutluluk insanın içindendir. Yaş guruplarına göre seçilen konular her zaman güllük gülistanlık olmamalı. Hayatın gerçeklerine dikkat çekmelidir. Savaşlar, açlık, yokluk, ölüm, çevre kirliliğı, tükenebilir enerji kaynaklarımız, küresel ısınma, su, ağacın önemi ve bunların sonuçları ölüm gerçeğinden acılıdırlar. Farkına varmaları sağlanmalıdır. Anneler, babalar çocuklarına kitap okumalıdır. Ev kitaplığında uygun kitaplar bulundurarak ilgisini çekmeli; kitabı kendiliğinden okuması planlanmalıdır.

"Her kitap bir dizi ahlak yargısıyla sonuçlandırılmamalıdır. Köprüaltı Çocukları, Öksüz Ayşe türünden acıma duygusunu sömüren kitaplar en azından yararsızdır. Polianna gibi tanınmış bir çocuk öyküsü de bu kötü örnekler arasında yer alır. Bu öyküde, çevresindekileri mutlu etmek için insanüstü çaba gösteren bir kız çocuğı anlatılır. Ne üzüntü, ne kırgınlık, ne de öfke

duymayan böyle bir kahraman nasıl benimsenir? Olsa olsa erişilmez bir varlık olarak okuyucuda bir küçüklük duygusu yaratır.(Yörükoğlu 1975)”

Çocuklar çağın hastalığı bireyselliğe itilmektedirler. İnsan, sosyal bir canlıdır. Bireysellik özendirilmemeli, içlerinde paylaşma, yardımlaşma isteği doğmasına yardımcı olunmalıdır. Arkadaşlık, komşuluk değerleri canlandırılmalı. Gelenek ve göreneklerimiz kitaplarda yerini bulmalıdır. Bizi biz yapan olgular ortaya çıkarılmalıdır. Başkalarına benzemenin bir fayda sağlamadığı açıkça ifade edilmelidir. Dede Korkut hikâyeleri, Nasreddin Hoca fıkraları, Karagöz-Hacivat kitaplarının ve zamanımızda yazılmış çocuk kitaplarını okumaları sağlanarak kültürünü tanımalarına yardımcı olunmalıdır. Halen kime sorarsam “çocukluğunuzda okuduğunuz masallardan hangilerini hatırlıyorsunuz?” diye; hep aynı cevapları alıyorum; Çizmeli Kedi, Beyaz Atlı Prens, Kibritçi Kız... Artık bizden olan, bizi anlatan, üslubuyla, kahramanlarıyla, kitap düzeniyle klasik olmaya aday nitelikte kitaplara acilen ihtiyacımız var. Bir çocuk kitabında, konu, verilen mesaj kadar, kitabın planlanması, kahramanların hayata karşı duruşları kadar görsellik ve yazım kuralları da önemlidir. Kurallar gereksizse, uyulmayacaksa uzmanların bu konuda uğraş vermesinin anlamı yoktur. Yayıncıların bu konuda titiz davranması gerekiyor; yerli çocuk yazarlarının öne çıkması için kitapların okullara ulaşması, uluslararası fuarlara katılması, yabancı dillere çevrilmesi gibi konulara önayak olmasını bilmelidirler. Türk çocuk edebiyatına eser vermiş değerli yazarlarımız bulunmaktadır; ancak yeterli değildir. Emli olduğunu düşündüğüm konulardan biri; bir çocuk kitabının kapağında hangi yaş gurubu için yazıldığı mutlaka belirtilmeli; karışık yaş gurupları yazılmamalıdır.

Büyürken Çocuk Dünya Klasikleri yanında Kemalettin Tuğcu, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Ömer Seyfettin’in kitaplarını severek okumuştum. Tommix, Teksas da okurdum. Okuma alışkanlığım, değer yargılarım mahallemizde, güzel insanlar arasında bu kitapları okuduğum dönemlerde pekişti diyebilirim. Çocukların her şeye ölçüler dâhilinde ihtiyaçları vardır. Türk çocuk edebiyatına eser vermiş değerli yazarlarımız bulunmaktadır; ancak yeterli değildir.

KAYNAKLAR

Alangu, Tahir, Çocuk Kitapları Üstüne, *Doğan Kardeş*, İstanbul 1965.

Anadolu Üniversitesi İlköğretim Öğretmenliği Açık öğretim Fakültesi Lisans Tamamlama Programı *Çağdaş Türk Edebiyatı* (1-12)

Bir Gurup İlköğretim Çağı Öğrencisi ve Velileri

Robert Anhegger, çevirmen,Alpay, Meral, *Çocuk Edebiyatı, Çocuk Kitapları*. İstanbul, 1975.

Gökşen, Enver N. *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*. İstanbul. 1966.

Türk Dili. Çocuk Yazını Özel Sayısı, 1977/VIII, 89-93.

Yansıma, Çocuk Eğitimi ve Edebiyatı, Günümüz Türk hikâyeleri ve Masalları. İstanbul, Eylül 1975.

Nas, Recep (2002). *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Ezgi Kitabevi Yayınları, s. 23-33, Bursa.

Oğuzkan, Ferhan (2001). *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, s. 1-7, Ankara.

Şimşek, Tacettin (2004). *Çocuk Edebiyatı*, Suna Yayınları, Erzurum.

Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk ve Ruh Sağlığı*, 21. basım. İstanbul, Özgür Yayınları, 1977.

MASALLARI ANLAMADA YÖNTEM

Pınar ÜNLÜER*

ÖZET

Masallar, geçmişini bilinmeyen uzun bir yoldan bugünlere uzanan en önemli miraslarımızdan birisidir. Masallar taşıdıkları değerler açısından hem yereldir; milli ve kültürel zenginliklerimizin taşıyıcısıdır, hem de evrensel; kültürler üstü olan değerleri insanlığa aktarırlar.

Masalların önemi ilk okunduğunda anlaşılabilen direk mesajlarından başlayarak, katman katman açılan anlam derinliklerine indikçe daha ziyade anlaşılmaktadır. Bu kıymetli eserlerin anlam derinliğini incelemek için akademik düzlemde kullanılan farklı yöntemler vardır. Bunların başat olanları Propp'un ortaya koyduğu Yapısalcı yöntem, psikanalizmin yöntemlerinden hareket eden ve Jungh'un Arketipler kuramına dayanan Derinlikçi Analiz yöntemidir. Bu yöntemlerde kullanılan kavramlar evrensel kodlar üzerinden hareket ederek masalları incelemektedir. Fakat kökleri araştırmacılar tarafından "doğu"ya dayandırılan masalların, sadece "batı" literatürüyle anlaşılma çabası kıymetli fakat takviyeye muhtaçtır.

Çalışmada masalları inceleme yöntemleri karşılaştırılacak ve alternatif yöntem arayışları ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Halk Edebiyatı, Masalın Yorumlanması

GİRİŞ

Masal denilince akla hemen çocuklar gelir. Masalın çocukların dünyasında edindiği yer, bunun böyle algılanmasına sebep olmaktadır. Masala, -hatta çocuk edebiyatına-, eksik bir edebi tür gözüyle bakan bazı yetişkinler ve gençler, masalı çocukları kandırmak ve onları bazı konularda ikna edebilmek için uydurulmuş gerçek dışı, didaktik metinler olarak görürler. Bu fikrin sebebi ise ya masal dinleyerek büyümemiş olmalarındandır ya da eğitim sürecimizin bizi sürüklediği mecralardan. Halbuki masalın hakikatte ne olduğunu ve niçin değerli olduğunu eğer anlayabilirsek, bunun yanlış bir algı olduğu fark edilebilecektir.

Öyleyse masal nedir ve masalı değerli kılan şeyler nelerdir?

Öncelikle "yapma masal/sanat masalı"ndan, asıl masal da denilen "anonim masal"ı ayırmak lazım. İlki belli bir yazar tarafından kaleme alınmış, çocuklara hitap etmek amacıyla yazılmış, içinde tabiatüstü unsurlar bulunduran eserlerdir. Yani bir roman, bir hikaye gibi yazılı edebiyatın bir ürünüdür. Edebi değeri ölçüsünde kıymetlidir. İlki ise belirttiğimiz gibi anonimdir. Sözlü edebiyatın bir ürünü olarak dilden dile aktararak bugünlere gelmiş bir anlatımdır. Ne zaman, nerde, kimin söylediği bilinemez; topluma mâl olmuştur. Her yörede farklı bir biçimde anlatılır bazen. O yörenin kimliğine göre, anlatana, anlatılana göre yeni isimler, yeni fikirler kazanır. Fakat masal aynı kalır. Ülkemizin farklı yerlerinde farklı insanlar aynı masalı anlatırlar. Hiç karşılaşmamıştır; sosyal iletişim ağlarında da masal paylaşılmamıştır. Nasıl aşmıştır o masal, o kadar mesafeyi, bilinemez. Üstelik bu durum yalnız bir ülke içinde de değildir. Farklı dillerin, farklı milletlerin masalları bazen birbiriyle aynıdır.

* Eğitimci, Yazar.

Aynı masalın farklı coğrafyalarda anlatılmasından yola çıkan araştırmacılar, bütün masalların kaynağının da tek olduğu kanaatini ortaya koymuş ve savunmuşlardır. Bu kaynak ise pek çok görüşe göre Hindistan ve Orta Doğu'dur. Buradan ortaya çıkmış dinlerdeki kıssa anlatma geleneğinin ve kutsal metinlerin, masallara tesiri ettiği fikri de, buradan hareketle ortaya koyulan bir görüştür. Bu fikri ispat etmek oldukça zordur. Fakat dinlerin doğuş havzasıyla masalların doğuş havzasının aynı olmasının yanında, masallarda rastladığımız motiflerle ilahi kaynaklı kıssalardaki anlatımların benzeşmesi, masalların beslendiği kaynak açısından önemlidir.

Masalların bu yolculuğu onlara şöyle bir özellik de kazandırmaktadır: Taşıdıkları değerler evrenseldir. Her insanın, insan olmaktan kaynaklanan özelliklerini anlatır ve bu sebepten de nerede anlatılırsa anlatılsın, herkes için bir anlam taşır. Buna mukabil aynı zamanda kültürel değerlerdir. Her millet kendi anlatımıyla kendi kültürel özelliklerini; dilini, örfünü, görgüsünü masalda canlandırır.

1. “Masal” Nasıl Tanımlanmaktadır?

Masal, anonim halk edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biridir. Bu mahsullere ad olarak verilen kelime Habeşçe “mesl”, Ârâmice “maslâ” ve İbranicedeki “masal”dan, Araplara “mesel, masal” şekli ile mukayese ve karşılaştırma manasıyla geçtikten sonra Türkçeye mal olmuştur. (Elçin, 1993: 368) Kamus-i Osmaniye göre “masal” kelimesi “mesel”in değiştirilmiş şeklidir. (Salahi, 1329: 318) Masal kelimesi yerine daha önce “kıssa, hikâye, destan” gibi kelimeler de kullanılmıştır. (Bilkan, 2009: 15) Türk Dil Kurumu sözlüğü masalı, “genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür” olarak tanımlamaktadır.

Masal derlemeleri ve diğer folklor çalışmalarıyla bilinen Pertev Naili Boratav masalı, “Avam tabakasına mensup fertler tarafından şifahi bir surette nesilden nesile intikal eden ananevi hikâyeler” (Boratav, 1983: 273), “nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” (Boratav, 1992: 80) olarak tanımlanmaktadır.

Geçmişte masal kelimesiyle aynı anlamda kullanılan “mesel” kelimesi ise “atalardan gelen ve onların yıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla aslı durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mâhiyetteki özdeyiş” olarak tanımlanmaktadır.*

2. Masalların Kaynağına Dair Görüşler ve Masalların Dinler İle İrtibatı

Bugün bir milletin tespit edilmiş bulunan bir masalına, memleketin değişik bölgelerinde rastlanması, hatta aynı masalın pek az ayrılıklarla başka başka milletlerde yaşamakta olması, bunların geniş alanlara yayıldıklarını, dolayısıyla çok eski bir geçmişin malı olduklarını gösterir. (Tezel, 1990: 7)

Hint dünyası olduğuna dair yaygın görüşler mevcuttur. (Boratav, 1983:272; Bilkan, 2009:16; Yonar, 2011:180) Hintlerin kutsal metinleri “Rig-Veda”ların “pançatantra” ile halkta kaim olduğu ve bu havzada oluşan kültürün Arap, İran ve ortaçağ Avrupa masallarının menşesinde bulunduğu iddia edilmektedir. Bu bakışla masallara baktığımızda - ilahi bir kaynağa dayanıp dayanmadığını sorgulamaksızın - masalların menşesinde dinî metinleri buluruz.

Daha genelleşici yaklaşımlarda ise masalların menşesinde Hint, Arap, İran sözlü kültürü gösterilir. İslam ansiklopedisinin “mesel” maddesi, “Doğu milletleri Batılılara göre daha çok mesel ve hikmetlere sahiptir. Çünkü bunlar doğuda ortaya çıkıp yayılan semavi din ve kitaplarına, peygamberlerin söz, vasiyet ve hikmetlerine dayanır” demekte ve semavi dinlerin doğuş

* İsmail Durmuş, **Mesel**, DİA, 29. C., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s.293. Aynı maddede masal kelimesine kaynaklık eden “mesel” kelimesinin Kur’an-ı Kerim’de başlıca şu manalarda kullanıldığı ifade edilmektedir: 1- Misal, örnek, benzer. 2- Hal, sîret, durum. Geçmiş kavimlerin halleri, inkarcı tutum ve davranışları, bu yüzden başlarına gelenler birer mesel olarak zikredilmiştir. 3- İbret. Bazı geçmiş kavimlerin hayat hikâyeleri.

havzasında sözlü kültür ve halk anlatılarının yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Dinî metin, anlatı ve hikâyelerin bunların oluşumunda tesirine böylece işaret etmektedir. Boratav ise, masallarda ehemmiyetsiz görünen teferruatın, mantıksız görünen vakaların, eski dinî izler olduğunu ifade ederek, bunu 1865'te R. Köhler'den itibaren yapılan folklor araştırmalarının masallara verdiği âlemşümüllüğün de teyit ettiğini söylemektedir.(Boratav, 1983:272)

Olağanüstü masalları yapısalci yaklaşımla inceleyerek masalların aslında hepsinin aynı işlevsel örgüyle meydana geldiğini ortaya koyan V. Propp da masalların tek kaynaktan beslendiği fikrini destekler konumdadır. Fakat bu tek kaynağın ne olabileceği konusunda genel geçer bir şey söylemekten sakınırken şunları ifade etmektedir: “...*eski kültür biçimleri ile din arasında, öte yandan da din ile masallar arasında kurallarla düzenlenmiş bir bağın bulunması son derece olanaklıdır. Bir kültür, bir din yok olup gider, içerikleriye masala dönüşür. Masallarda eski dinsel canlandırmalarla ilgili izler öylesine bellidir ki, bunları tarihsel bir inceleme yapmadan da belirleyebiliriz.*” Bu izahın ardından incelediği masalların birindeki yolculuk unsurlarını değerlendirerek, masal yapılarının başlıca temellerinden biri olan ‘yolculuk’un, ruhun öbür dünyaya yaptığı yolculuklarla ilgili bazı canlandırmalar olabileceğini ifade eder. Çalışmasında yer alan diğer incelemeleri neticesinde ise şu cümleyi kurmaktadır: “Masallarda temel diye tanımlanmış biçimlerin açıkça eski dinsel canlandırmalara bağlandığı konusunda ikna oluruz.” (Propp, 2011: 110-154)

Bratton “Yakın Doğu Mitolojisi” isimli çalışmasında bu konuda ilgi çekici tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre insanlar hayatlarını üzerine kuracak değerler dizisi veya hakikat aradıklarında tarihe değil efsaneye başvururlar. Efsaneler ise dinî ayinlerin sesli uygulamalarında kullanılsalar da, nesilden nesile, ağızdan nakledilen ve her söylenişte basitleştirilen masallardır. Efsane ve masal, yanlış veya gayri tarihi bir şey diye değil, hayatın ve kainatın manasının bir açıklaması olarak ele alınmalıdır. Çalışmasının devamında ise efsanelerle “Kitab-ı Mukaddes”te bulunan kıssalar arasındaki paralellikleri ortaya koyarak halk anlatılarıyla dinî hikayeler arasında irtibat kurmaktadır.(Bratton, 1995 :8-19)

Bizler de bugün bir masal okuduğumuzda veya dinlediğimizde, kültürümüze işlemiş olan Kur’an kıssalarından bazı motiflerin masallarda tekrar edildiğini görürüz. Bu izlenimler de yukarıdaki görüşleri desteklemekte ve masalın hayatımızda kazandığı değerini artırmaktadır.

3. Masalların Sembolik Dili ve Masalların Yorumlanması

Nesillerin arasını açan hızlı ve sağlıklı kültür değişimleri, düşünce hayatıyla birlikte toplumdaki ortak değerleri ve temel kültürel normları da etkilemektedir. Bu durum pek çok anlamlı değerini içini boşaltmakta ve “kelâm”ı anlamsız söz haline getirmektedir. (Bilkan, 2009: 112-113)

Masalların donanmış olduğu anlam ve semboller de zamanla zayıflamıştır. Masalların sembolik dili farklı kültürler, farklı zamanlar ve farklı kabuller karşısında yeni anlamlar kazanmış ve toplumun kültürel referanslarına göre yeni değerleri karşılar hale gelmiştir. Bu sembollerin anlama çabası araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. Masallardaki olay, eylem, motif veya simgeleri inceleyenler farklı bakış açılarıyla yorumlama faaliyetini yürütmektedirler.

Hitap ettiği kimseye nasıl bir tesirinin olduğunun anlaşılması zor olsa da, değer haritaları, anlam şifreleriyle dolu olan masallar, asırlarca Türk milletinin beslendiği en önemli kaynaklardan olmuştur. Bu niteliğe sahip olan masalları değerler eğitimi nazarıyla değerlendirmek gerekmektedir. Masallarla ilgili yapılmış bazı çalışmalar ve bu çalışmalarda kullanılan yöntemler aşağıda tanıtılmaktadır.

Halk anlatılarını inceleyenlerin önemli gördükleri eserlerin başında “Masalın Biçimbilimi” gelir. Propp, eserini ilk olarak 1928’de Rusya’da yayınlamıştır. Bu eserle hem masal incelemeleri alanında hem de anlatı çözümlemesi alanında yöntembilimsel bir öncü olmuştur. Propp’un bu çalışmadaki amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çok renklilik altında, yüzlerce masala ortak olabilecek “işlevsel” birimleri bulup ortaya çıkarmak, bir başka deyişle halk masallarının değişmez yasalarını belirlemek olmuştur. (Propp, 2011: 11)

Propp, çalışmasının neticesinde bütün olağanüstü masallarda aynı işlevlerin tekrar ettiğini tespit etmiştir. Yani araştırdığı masallar hemen hemen (bazı alt unsurlar değişebilmekle beraber) aynı temel olay örgüsüne sahiptir. Propp, buradan bir takım neticeler çıkarmaktadır. Bu neticelerin birini de şu soruyla ifade eder: “Bütün olağanüstü masallar tek biçimli masallarsa bu hepsinin aynı kaynaktan çıktığı anlamına gelmez mi?” Çalışmasının devamında ise şunu söyler: “Temel biçimlerin incelenmesi, araştırmacıyı masalı dinlerle karşılaştırmaya götürür.” Ardından Kitab-ı Mukaddes’te yer alan kıssalarla bazı masallardaki işlevleri ve motifleri karşılaştırarak savını destekler. (Propp, 2011: 109 ve 158)

Propp’un bu çalışması bu tarz pek çok çalışmaya ilham olmuştur. Ülkemizde bu yöntemle yapılmış masal incelemelerinde Türk masal ve destanlarında da yer alan yapısal benzerlikler de sembolik olarak yorumlanmıştır. Bu ekolü izleyerek çalışma yapanlar arasında Özkan’ın “*Bey Börek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi*” isimli çalışma örnek gösterilebilir. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerinden biri seçilerek incelenmiştir. Bu çalışmada anlatılardaki ‘*ayrılma-erginlenme-dönüş*’ şeklindeki çekirdek yapı ortaya koyulmuş ve böylece masallarda bulunan ortak yapısal özelliklerin tasavvufi anlayışla paralellliğini tespit edilmeye çalışılmıştır. (Özkan, 2006: 30-35)

Masalları incelemede uygulanan bir diğer yöntem ise psikanalitik yöntemdir. Bu yöntem Jung’un “arketip” ve “kolektif bilinç” kavramlarından yola çıkılarak masallardaki sembolleri yorumlamaya çalışır. Erich Fromm, “*Rüyalar, Masallar, Mitoslar*” isimli eserinde “sembolik dil”i izah eder ve bu yöntemle sembolik dilin izlerini masallarda arar. (Fromm, 1992:18)

Ona göre insanlık tarihinin ilk günden bu güne geliştirdiği tek ortak dil sembol dilidir. İnsanlık tarihinin en eski eserlerinden olan mitoslar, günlük yaşantımızın ürünleri olan rüyalar, birbirleri ile şaşırtıcı bir benzerlik gösterirler. Ona göre günümüz insanları mitos ve masallara gereken değeri vermeyi, onları bir tecrübe ve hatıra hazinesi olarak görmeyi unutmuşlardır. Bu nedenle biz çağdaş insanlar, artık onların dillerini anlamıyoruz. Fromm “*Masallar kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir*” der ve eserinin devamında şunu ekler:

“*Sembol dilinin herkes tarafından öğrenilmesi gereken tek yabancı dil olduğu inancındayım. Eğer bu dili anlayabilirsek mitosları, masalları da anlayabiliriz. Bence bunlar, bilgeliğin en önemli kaynaklarından biridir. Ayrıca benliğimizin derinliğine inmemize ve gizli yönlerimizi anlamamıza yardımcı olduğu da bir gerçektir.*” (Fromm, 1992: 21)

Mitoslar ve masalları aynı başlık altında değerlendiren Fromm, “*mitoslar daha çok dini ve felsefi çekirdeğin sembolik bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Artık bu dışa vurulan anlatım biçiminin, yani hikâyenin ‘ilkel’ toplumların fantastik hayalleri olmadığını geçmişten günümüze kadar gelebilen değerli hatıraları dile getirdiklerini anlamaya başlıyoruz*” diye eklemektedir. (Fromm, 1992: 209)

Bu genel değerlendirmelerinin sonrasında bazı anlatılardaki arketiplerin ve sembollerin izlerini süren Fromm’un çalışmasında bizim çok yakından tanıdığımız “Kırmızı Başlıklı Kız”la karşılaşmaktayız. Hikâyeyi anlattıktan sonra içeriğini analiz eden yazar, “kırmızı”yı ergenliğe giriş olarak yorumlar. Ardından cinselliğin getireceği tehlikeler ve erkek algısı üzerinde durur. (Fromm, 1992:253) Bu yorumlamalarla çocukluğumuzdan beri dinlediğimiz “Kırmızı Başlıklı Kız” artık başka şeyler söylemektedir. Gerçekten biz saf bir merakla kurttan alınacak intikamı dinlerken, farkında olmadığımız bilinçaltımız cinsellikle ilgili mesajlar almış mıdır?

Jung’un ve Fromm’un yolunu daha sonra pek çok araştırmacı takip etmiştir. Bunlardan birisi psikanaliz alanında doktora yapan ve bu alanda uzmanlaştıktan sonra dünyanın farklı yerlerini dolaşarak buralardaki masalları inceleyen Clarissa P. Ertes’tir. (Ertes, 2003) Türkiye’de “Kurtlarla Koşan Kadınlar” ismiyle yayınlanmış olan çalışmada yazar, masallardaki semboller ve arketiplerle kadın kimliğini incelemektedir.

Ülkemizde masallar üzerine çalışma yapan bazı araştırmacılar da Jung’un ve Fromm’un yöntemini kullanarak masalları incelemişlerdir. Bu bakış açısıyla yaklaşarak masallardaki motifleri tasavvufi unsurlarla ilişkilendiren bir makalede, masalsı unsurların tasavvufi hayatta işaret

ettiği noktalar değerlendirilmiş, kişinin insan-ı kâmil olma yolundaki serüveninin masallara konu olduğu bu yöntemle ortaya koyulmuştur. (Gürses, 2007: 76-99)

Masalların içerdiği mana derinliğini kavramamızda Bilkan'ın "*Masal Estetiği*" isimli kitabında yer alan masal çözümlemeleri, Batılı araştırmacıların yöntemlerinden farklı olmakla beraber, bu konuda aydınlatıcı fikirler vermektedir. Özellikle "*Kıssatü'l Gurbeti'l- Garbiyye*" isimli masalını açıklarken her bir ismin, olayın ve mekânın manevî değerlere işaret eden birer sembol olduğunu teker teker açıklar. Hatta Kur'an-ı Kerim'e yapılan telmihlere de işaret eder. Yine "Horoz Masalı" adıyla söylenmiş masala da aynı nazarla bakarak içerdiği remizleri ve işaret edilen değerleri anlatmaktadır. (Bilkan, 2009:115 ve 146)

Bunlardan başka Yavuz'un masallardaki iletiler üzerinden yaptığı çalışma da masalları anlamada bize yardımcı olmaktadır. "Masallar ve Eğitimsel İşlevleri" ismiyle yayınlanmış olan çalışmada masallardaki iletileri etik iletiler, psikolojik iletiler, sosyolojik iletiler, ekonomik iletiler ve öteki iletiler olmak üzere beş ana başlıkta işlemekte ve böylece bir ileti dizini oluşturmaktadır. Bu iletileri yorumlarken de masalların hayatta var olan olguları yansıttığı neticesine ulaştığını ifade etmektedir. (Yavuz, 2002:61)

Ülkemizde akademik düzlemde yapılan masal araştırmalarında masallar yorumlanırken genellikle yöntem olarak Jungcu yöntem ile Yapısalcı yöntem takip edilmektedir. Bu yöntemlerin bakış açısı ufuk açıcı olmakla beraber bulunduğumuz edebî inceleme zemininde tasavvufî anlayışın sembol zenginliğini kenara koyarak yapılmış bir inceleme ortamı oluşmaktadır. Hatta Jungcu analiz yönteminin kavramlarını kullanarak tasavvufî neticeler çıkarılması bile mümkün olmaktadır. Oysa ki, Bilkan'ın da uygulamış olduğu gibi, Hüsn-ü Aşk'ın, Mesnevî'nin hikayelerinde ve diğer tasavvufî edebiyatımızda kullanılan sembollerini anonim masallarımızda bulmak oldukça aydınlatıcı olacaktır.

Burada bahsettiğimiz çalışmalar bizim masalları anlamamız için birer örnek niteliğindedir. Masallar hangi bakış açısıyla incelenirsen incelenir; kültürel, evrensel veya dinî; pek çok değerden oluşan bir hazineyi bize sunmaktadır. İlk okunduğunda verdiği anlamla başlayan birinci katmandan itibaren, mana derinliği, incelendikçe açığa çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Bilkan, Ali Fuat. *Masal Estetiği*, 2. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Boratav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat* 2, 1. Basım, İstanbul: Adam Yayınları, 1983
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 6. Basım, İstanbul : Gerçek Yayınları, 1992.
- Bratton, Fred Gladstone. *Yakın Doğu Mitolojisi*, Nejat Muallimoğlu (çev.), 1. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1995
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Gürses, İbrahim. "İbrahim , Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak. Dergisi*, (2007) Cilt: 16, Sayı:1, ss.77-96.
- Estes, Clarissa P., *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Fromm, Erich. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*; Aydın Arıtan (çev.), 2. Basım: Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992
- Özkan, Tuba. *Bey Börek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., 2006)
- Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi*, Mehmet Rifat (çev.), 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Salahi, Mehmed. *Kamus-i Osmani*, İstanbul: Mahmutbey Matbaası, 2. c.1329.

- Tezel, Naki.*Türk Masalları*, 2. Basım, Ankara : Kùltür ve Turizm Bakanlığı , 1990.
- Yonar, Gönùl.*Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine. *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları, 2002.

KIRIMTATAR FOLKLORUNUN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARA YÖNELİK TÜRLERİ

Susanna ABLÂMETOVA*

ÖZET

Kırımtatarların medeniy mirasını oluşturan ve yüzyıllarca dilden dile geçen folklor eserlerinin medeniyetli insan yetiştirilmesinde önemi çok büyüktür, özellikle çocuk için. Ninni, masal, bilmece, tekerlemeler gibi eserlerin terbiyeviy emiyeti büyüktür, çünkü halk genç neslin terbiyesinde sözün gücüne inanır.

Bildiride Kırımtatar folklorun çocuk için türlerinin çeşitleri üzerinde durulacaktır. Bildirinin amacı - analiz ve uygulama yöntemleriyle okul öncesi çocuk eğitiminde işletilen kırımtatar folklor türlerini tanıtmak, onların çocuk gelişiminde önemini açıklamak.

Anahtar kelimeler: kırımtatar, folklor, çocuk, ninni, masal.

GİRİŞ

Folklor, bir halkın dili yardımıyla hafızasında sakladığı manevî kültür eserlerinin toplamıdır. Folklor, sözlü olarak nesilden nesile geçen halk destanları, masalları, türküleri, mânileri, fıkraları, temsili sözler, tekerlemeler, yaşam ve doğa olaylarına ilişkin inançlar ve buna benzer birçok kültürel ürünü kapsar. Bunları ilk defa söyleyen kişinin ismi belli değil, ve zamanla dilden dile geçerken nakledenlerin duygu, düşünce ve fikirlerinin de ilavesiyle, halkın ortak malı haline geldiği için, anonim olan bu türler folklor edebiyatının içine alınmışlardır.

Dilden dile geçen bu eserlerin saklanıp kalması üzerinde çalışan insanların emeği çok önemlidir. Kırımtatar ninneleri yazdırıp, kitap halinde günümüze getiren Yaya Şerfedinovun katkısı büyüktür. Onun “Yañğıray qaytarma” kitabında bir sıra kırımtatar ninneleri yer almakta (Шерфединов, 1978). Kırımtatar bala edebiyatı, özellikle bala folklorı üzerinde çalışan bilim adamı Cafer Bekirov yıllar devamında folklorı ürünleri – ninniler, masallar, tekerlemeler, bilmece, teker-teker biriktirip, kitap haline getirmiştir – “Bala folklorı” (1993) ve “Nesillerden nesillere miras” (2012). Kırımtatar folklor incilerini toplayan, edebiyat alanında hizmet eden folklorcılardan Kerim Camanaklı ve Amet Üseinnin kırımtatarlar Kırimdan sürgün edilmeden önce 1941 senesi dünya yüzünü gören masallar kitabı vardı. Kitapta 50-den çok masal yer almakta. 2008 senesi kitap yeniden tertip edilip neşir edildi.

Kırımtatar folklor esdebiyatı içerisinde okul öncesi çocuklar için eserler çok önemlidir. Halkın özünü, samimi duygu ve düşüncelerini, güzel veya tenkid edilebilecek taraflarını, halk hayatını, seviye ve tarzını, hasret ve arzularını gösteren bu eserlerin fertlerin ve grupların eğitiminde faydası çok büyüktür. Bu eserler halk ve nesiller arasında gizli ve yaşayan bir köprü kurarlar. Bir hikmetli söz, bir masal, bir tekerleme, bir ata sözü şeklinde halk arasında yaşar. On dan alınan ibret ve çıkarılan ders, okul öncesi çocuğun düşünce, inanç ve davranışlarını düzeltmede tesirli olur. O yüzden de çocuklar için eserler eğitim ve edebiyat alanına bilim adamların çok dikkatini çekerler. Bildiride kırımtatar folklor eserlerin çocuğa çevre ve doğa hakkında hangi bilgi vermesi, çocuk gelişiminde, eğitiminde ne kadar emiyetli olması, kişiliğinin büyümesine ne kadar etkiliyici olması hakkında bilgiler sunuluyor.

Kırımtatar Folklorunun Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Türleri

Çocuğun edebiyatla tanış olması şahsiyetinin gelişiminde çok önemli olan **ninnilerden** başlar. Bu çocuk için söylenen şarkıların tüm özellikleri – mündericesi, dili, görüntüleri onların hayatı, anı, duygusuyla bağlı olur, onun için de bebekleri çok etkiler. Çocukların ilk duyan edebiyat eserleri - ninnidir. Kırımtatar folklorunda bu tür şarkılara “ayneni” denir. Aynenide annenin çocuğuna, anannesinin ve babaannesinin torununa sevgisi, kalbinde olan en nazik duyguları, çocuğa olan istekleri, arzuları beyan olunur. Ayneni – çocuk için ilk ana dili dersidir. Annesinin dilinden gelen ve her zaman söylenen bu kelimeler hafızasında kalıp, milliy özgünlüğünü uyandırır, çocuğun geleceğe yönünü belirtir.

Kırımtatarların ninneleri çok pozitifdir. Çocuğuna ninni söyleyen anne oğlunun – güçlü, akıllı, kızının ise nazik, dülber olacağına ümüt besler.

Kırımtatar folklorunda kız çocuğu ve erkek çocuğu için farklı ninniler de var. Örneğin, erkek çocuğu için ayneni:

Oğluñ olsa, bir bahttır, ayneni, (Oğlun olursa bir mutluluktur, ayneni)
Qartayğanda tayaqtır, ayneni. (İhtiyarlıkta desteğimdir, ayneni)
Pencerege qapaqtır, ayneni. (Pencereye kapaktır, ayneni)
Qaranlıqta çıraqtır, ayneni. (Karanlıkta mumdur, ayneni)
Ay-a, ay-a, ay. (Ay-a, ay-a, ay)
Yuqla, balam sen. (Uyu, çocuğum sen) (Бала фольклору, 1993: 104)

Anne-baba gelecekte tüm ümütlerini erkek çocuğuna bağlar. İleride onların işlerine destek verecek, yaşlanınca yardım edecek çocuktur. Bu ümütleri de ninneler söylerken dile getirirler.

Kız çocuğuna söylenen ninninin kelimeleri, istenilen dilekleri farklıdır:

Menim kızım ösecek, ayneni, (Benim kızım büyücek, ayneni)
Gül bahçada gezecek, ayneni. (Gül bahçede gezecek, ayneni)
Ay-a, ay-a, ay! Ay-a, ay-a, ay! (Ay-a, ay-a, ay! Ay-a, ay-a, ay) (Бала фольклору, 1993: 10)

Anne-babalar kızın hayatı hep güzellikle geçtiğini ister. Şu isteğini anne ninnelerden başlayarak söze geçirir.

Kırımtatar folklorunda büyükanneler veya dadı tarafından söylenen ninneler de var:

Şimdi aneñ gelecek, ayneni. (Şimdi annen gelecek, ayneni)
Beşiğine qoyacaq, ayneni. (Beşiğine koyacak, ayneni)
Yuqla, balaçığım, yuqla, ayneni, (Uyu, çocuğum, uyu, ayneni)
Yum közüñni, gülçigim, ayneni. (Gözünü kapat, gülçüğüm, ayneni) (Бала фольклору, 1993: 105)

Kırımtatarların en belli ninnileri ‘Bağçada qurdum salıncaq’ (Bahçede kurdum salıncak’):

Bağçağa qurdım salıncaq, ayneni, (Bahçede kurdum salıncak, ayneni)
Kelgen, keçken sallaycaq, ayneni. (Gelen, giden sallayacak, ayneni)
Ay-ya, ay-ya, ay-ya, ay... (Ay-ya, ay-ya, ay-ya, ay...)
Yuqla, balam, sen. (Uyu, çocuğum, sen)

Eline berdim oyuncaq, ayneni, (Eline verdim oyuncak, ayneni)
Yuqlamaz bu balaçiq, ayneni. (Uyumaz bu çocuk, ayneni)
Ay-ya, ay-ya, ay-ya, ay... (Ay-ya, ay-ya, ay-ya, ay...)
Yuqla, balam, sen. (Uyu, çocuğum, sen) (Шерфединов, 1978: 50)

Çocuğu uyuturken hem ninni söyleyen, hem salıncak sallayan birisinin adından gelen kelimeler. Bu ninnin uyutması zor olan bir çocuk için söylenip, dile getirildiği anlaşılır. Sadece ninniyle değil, bir de sallandırarak uyutması gereken çocuktur. Sallamak için bahçede salıncak kurulmasına güzel bir hava şarttır, yani kışın değil, yazın ya da ona yakın sezonda olmalıdır.

Çocuğu uyutan annesinin gelip giden yardımcıları var olması tahmin ediliyor. Yani bir aynenin kelimelerinden peyda olma günü ve şartları hakkında bilgi alıyoruz. Ninnilerin hem çocuk gelişiminde, hem eski zamanların şartları ve hayat tarzı hakkında malûmat toplanmasında önemi açık görülmektedir.

Folklor eserlerinden çok önemli türlerden biri – **masaldır**. Kırım tatar masalları kahramanlık hakkında eposlar özelliğini taşıyan epik eserlerdir. Masallarda emekdar halkının başından geçen zor durumu, mutluluk ve özgürlük için davası, kahramanlığı gösterilir. Masallardaki uydurmalar ise – halkın ömrü, istekleir ve hayallarıyla bağlıdır. Güzelden güzel bahçeler, saraylar, verimli topraklar – insanların kalplerinde büyüyen istekleridir. Masallarının vazifesi – halkın kendi gücünü, kendi hakkını, kendi özgürlüğünü, hem Vatanına sevgisini uyandırmaktır.

Masallarda kahraman olan insanlar, genellikle, çoğu fakir, hizmetçi gençler, işçilerdir. Onlar her angi zorluktan geçe bilen ve her sorunu güreşerek çeze bilen akıllı, sabırlı ve dayanıklı kahramanlardır. Bu kahramanların önüne geçen yedi başlı devler, ajderhalar, padişahlar, sultanlar ve onların vezirleri zayıf, akılsız, aptal, korkak, perişan zatlardır. Masallarda padişah-sultanlar sadece insanlara değil, hayvanlara bile iğrenç gelirler.

Örneğin, “Han ve yılan” masalında hannın yalancı yüreği, alçaklığı ve insaniyetsizliği gösterilir. Han sadece kendini seven birisiymiş. Yılan da onu sinamak amacıyla yanına gelip, kızını istemiş. Han da, ‘hayır, ben onu kendimden de çok seviyorum’ demiş. Hannı korkutmak isteyen yılan ‘öyleyse, akşama kadar padişahlığın yok olur, küller içinde kendini bulursun’ demiş. Bundan çok korkmuş han kızını yılan vermeye razı olmuş. Hana iğrençle bakmış yılan ‘senin yüreğin yılan yüreğinden de kötüymüş, ben her şeyimi verir, ama kızımı vermezdim. Artık insanlar benim yüreğim hakkında değil de, hannın yüreği hakkında söylesinler’ demiş. Hanla yıllannı karşı-karşıya koyup, hikâye etilmesi halkın hanlara, zalimlere karşı nefret duyduklarını daha canlı gösterilir (Къырымтатар халкъ масаллары, 2008: 116).

Masallarda insan kahramanlarla birlikte hayvanlar da yer almakta. İnsanın yakın arkadaşları atlar ve kuşlar olurlar. At insanı her angi zorluklardan kurtaran ve ona hiç çözülmez derecede zor olan sorunları çözmeye yardım eden bir arkadaş gibi gösterilmektedir. Böyle örneği “Pamuq kız” (“Pamuk kız”) masalında görmek mümkün. Bir yiğit güzel bir kızla evlenecek, ama bu kızı padişah da istemiş. Kendi yolundan padişahı çekmekte ona atı yardımcı oluyor. Atın söylediklerini yapan yiğit, padişahı yenip, kendisi o güzel kızla evleniyor (Къырымтатар халкъ масаллары, 2008: 175).

Ama yukarıda söylediğimiz gibi bu daha çok epik masallar. Kırım tatar folklorunda bu tür masallar az değil. Ama okul öncesi çocukların yaşına göre uygun değiller. Böyle yaştaki çocuklar için masalların süjeti sade ve açık olmalı. Masalın kahramanları çocukların yapan hareketlerine, günlük hayatlarına yakın olmalıdır. Kahramanların konuşan dilleri çocuğun anlayan konulara, dil seviyesine yakın olmalıdır.

Okul öncesi çocuklar için masallar korkutmamalıdır. Ajderhalar, devler, yılanlar gibi kahramanlar çocuğu geliştirmek değil, sadece korkuturlar. Yalancı ve kurnaz kahramanların hareketlerini de, iyiliğin yenmesi için hizmet ederlerse bile, çocuklara anlaşılmaz ve hep bir menfiy etkiler bırakır.

Kırım tatar folkolunda okul öncesi çocuklar için yaşına göre uygun masallar bulması zor. Okul öncesi eğitim merkezlerinde daha çok rusçadan, Türkçeden ve diğer dillerden çevirmeli massallar işletilir.

Çocuklara masallar çok erken yaşta da söylenilir. Onlar çocuklara doğa, hayvanlar, insanlar arasındaki iyi-kötü ilişkileri anlatırlar. Çocuklar masallar dinlerken dilleri geliştirirler, çevredeki hayat hakkında bilgi alırlar, masallardaki hayvanların hareketlerinden iyilik-kötülüğü ayırmaya öğrenirler.

Okul öncesi eğitim veren “Fidançıq” merkezinde çocuklarla çok işletilen masallardan biri - “Ne için horaz ve tavuq bir kümeste yaşaylar” (‘Niçin horoz ve tavuk bir kümeste yaşıyor’) masalında kibar horoz kendini çok sevdiği için hiç kimseyi görmez, ondan tuz almak için

gelen tavuğu kovalar, yardım etmez. Amma kendisi ağır alda kaldığı zaman aynı tavuğun evine gelir. Tavuk ders vermek, horoza önceden ne yaptıklarını hatırlatmak için, onu da dışarıda bırakır, amma merhametli olduğundan yine de onu affeder, evine alıp yardım eder. Çocukların sevimli evcil kuşları arasında ilişkileri göstererek, kibarlık, cimrilik gibi çizgilerin kötü olduğunu, merhametlik, yardımseverlik ve arkadaşlık iyi olup, yine yendiği gösteriliyor, çocuklara bu çizgilerin önemli olduğu öğretiliyor. Komşular arasında nasıl münasebetler olması gerektiği hakkında bilgi verilir. Masal paylaşmanın ne kadar iyi olduğunu öğretir.

“Altın başnen hıyar baş” (“Altın başla salatalık baş”) masalında kızın annesi ölüyor, babası ise başka bir kadınla evlenip, kızını zalim üvey annesinin eline bırakıyor. Üvey anne kendi kızını bakar, iş yaptırmaz, üvey kızı ise hep çalışır, dinlenmeye istediği zaman da üvey annesi tarafından dövülür. Kızın annesinden kalan ineği varmış. Nehrin yanında ineği otladığı zaman inek nehrin o tarafına geçiyor, kız da onu geri geçiremiyor ve üvey annesi onu yüne döveceğini düşünüp, ağlamaya başlar. Yanına bir ihtiyar kadın gelir, neden ağladığını sorar. Kız anlattıktan sonra, kadın onu sakinleştirmeye çalışır. Başından yeşil, aq ve sarı sular geleceğini söyler. Sarı su gelende, ‘uyatırsın’ der kadın. Sarı su geldiği zaman kız kadını uyatır. Kadın o suyla kızın başını yuvar ve eve gönderir, bir kaç günden sonra kızın saçları altın olur. Bunu gören üvey anne aynısını kendi kızı için ister ve onu da nehrin yanına gönderip, aynısını yaptırır. Ama ihtiyar kadın bu seferi kızdan ‘yeşil su geldiği zaman uyatırsın’ der, kız aynısını yapıp, evine döndü, ama başı altın değil de, her zaman salatalıklı dolu olur (Бала фольклору, 1993: 91). Bu masalda haksızlık, zalimlerin hareketleri tenkid edilir. Kötülük yapan üvey anne altın isterse de, hareketlerine göre sadece salatalık hak eder. Ama her zaman çalışan, haksızlık altında kalan kız sormadan, amac koymadan altın saç elde eder. Burda iyiliğin kötülüğü yenmesi gösterilir.

“Ahmaq qaşqır” (“Aptal kurt”) masaldaki kahramanlar – hayvanlardır. Başka hayvanları yiyen kurt çok hasta olunca, söz veriyor: “İyileşirsem, hiç bir zaman başka hayvanları yemem”. Amma iyileştikten sonra, açtıktıkça sözünden vazgeçip, at, kozu ve buzağı yemek kararına gelir. Hayvanlar kurt kadar güçlü olmazlarsa bile, akıl ve beceriklilik ile kurtu yenerler (Несиллерден несиллерге мирас, 2012: 41). Bu masalda bazen insanlar ilişkilerinde yer alan kötü bir özellik gösteriliyor – söz verip tutmamak, kendi isteklerini yerine getirmek için başkalarına kötülük yapmak. Ama o kötülüğe karşı çıkan akıl ve yardımseverlik her zaman yener.

Masalların küçük nesile olan tesiri çok büyüktür, çünkü onlar çocuklara bilgi verip, akıl-feraseti zenginleştirir, kötü ve iyi, doğru ve yanlış, adalet ve zulum hakkında düşündürür.

Folklorun çocuklarla ilgili diğer bir türü – **bilmecedir**. Onlar çocukların fikir ve düşüncelerinin derinleşmesine, gelişmesine, çocukların hazırcevaplık yeteneğinin yükselmesine hız met ederler.

Kırım tatar bilmecelerinde soru bilmecenin içinde bulunur:

Uzunca boyu, yeşildir soyu, (Uzunca boyu, yeşildir soyu)

Aqtır qanı, suvdır canı. (Beyazdır kanı, sudur canı) (*Salatalık*)

Bilmecenin cevabı soyut değil, somut olurlar. Onlarda bitkiler, hayvanlar, kuşlar, ev eşyaları gibi nesneler saklıdır. Dilden dile geçip eski zamanlardan günümüze yetip gelen bazı bilmeceler hayatımızda artık çok kullanılmayan nesneler hakkında da olur:

Keleyatqan fil, (Gelen fil)

Arqasında tasma til, (Arkasında tasma dil)

Aqlıñ olsa, (Akıl olursa)

Oylan da bil. (Düşün da bil) (*Saban*)

Hayat ilerlediği zaman, yeni nesneler peyda oluyor. Bilmeceler şekil bakımından değişmeseler de, içindeki sorulan nesnelerin cedveli daha da geniş oluyor, yeni çıkan nesneler hakkında da bilmeceler folkorda kendi yerini buluyor:

Şeeri bar – (Şehri bar)

Adamı yoq. (İnsanı yok)

Deñizi bar – (Denizi var)

Suvu yoq. (Suyu yok) (Harita)

Yansa, tütünü çıqmaz, (Yanarsa, dumanı çıkmaz)

Sönse, külü qalmaz, (Sönerse, külü kalmaz)

Yemek pişire, sobalar yaqa, (Yemek pişiriyor, fırın yakıyor)

Truba içinden suvday aqa. (Boru içinden su gibi akıyor) (Gaz)

Oyun zamanında çocuklar tarafından söylenen **tekerlemeler** de çocuğun gelişiminde çok önemliler. Kırım tatar folklorunda tekerlemelerde dil inceliklerine riayet edilir. Belli bir sesler tekrarlanması üzerinde meydana gelirler. Örneğin:

Aşamalı, içmeli, şaşmalamamalı (Yemeli, içmeli, şaşırmamalı).

Şiir tarzında yazılan tekerlemeler belli bir vezinde hızlı söylenmelidir:

*Çatalcada topal çoban,
Yapar, satar çatal saban.
Nasıl yapar, nasıl satar.
Çatalcada topal çoban
Yapar, satar çatal saban.*

Tekerlemeler genellikle ayrı seslerin sıkı tekrarlanması üzerinde uydurulup, aynı şu sesleri çocuklar doğru söyleyemedikleri zaman, tekerlemeyi işletirken hata düzeltilebilir.

Tekerlemeler kısa olurlar, içinde açık bir anlam yok. Amacı anlam bildirmek değil de, belli bir sese dikkat çekerek ya o sesi düzeltmek ya oyun amacıyla söylenirler:

Üç tas qaysı hoşafı.

Tekerlemeler çocukların dillerindeki ayrı kusurları düzeltmek, dili öğrenmek, zenginleştirmek için yardımcı olurlar.

SONUÇ

Folklor edebiyatı her halkın zenginliğidir. Dilden dile geçen bu mirasımız yeni nesil yetiştirilmesinde çok önemlidir. Folklor eserlerinde halkın hayatı, adetleri, huyu, özgünlüğüdür. Okul öncesi çocukların eğitiminde folklor eserlerinden ninni, masal, bilmese, tekerlemeler kullanmalıdır. Ninniye duyan bebek annesiyle bağlanırken, kendi halkına da bağlanır, kendi milliyet özgünlüğüne saip olur, kendi dili saklar. Masal duyan çocuk kendi dilini duymakla birlikte doğayı, çevreyi tanır, iyilik-kötülüğü ayırmaya öğrenir. Bilmeceleri duyup, cevapları bulan çocuk çevredeki nesnelerin özelliklerini daha iyi bilir, hazırcevaplığı öğrenir. Tekerlemeler ise konuşan çocuğun dilini geliştirmeye yardım ederek, çocuğu eğlendirirler. Kırımda kırım tatarlar iki dilli ortamda bulunuyorlar: okul, iş, çevre rusça olmakla birlikte, ailelerde kırım tatarca kullanılıyor. O yüzden folklor eserleri öğretilmesinin önemi daha büyüktür. Eğitici amaçla birlikte bu eserler çocuklara kırım tatar dili öğretmek, dili saklamak, zenginleştirmek amacıyla öğretilmelidir.

KAYNAKÇA

Шерфединов Я. Звучит хайтарма: татарские народные песни и инструментальные наигрыши. – Ташкент: Изд. Литературы и искусства Г. Гуляма, 1978. – 232 с.

Бекиров Дж. Бала фольклору. – Симферополь: Таврия, 1993. – 111 с.

Бекиров Дж. Несилерден несиллерге мирас. – Симферополь: ФЛП Лемешко К.А., 2012. – 160 с.

Къырымтатар халкъ масаллары. – Симферополь: Крымучпедгиз, 2008. – 384 с.

Къырымтатар халкъ йырлары . – Симферополь: Таврия, 1996. – 448 с.

Къырымтатар эдиплери. – Симферополь: Таврия, 2000. – 223 с.

Чудесный чарык: крымскотатарские народные сказки в переводах Н.Эмирсуиновой. – Москва: Издательский дом Марджани, 2013. – 88 с.

ÜLKER KÖKSAL’IN ÇOCUK TİYATROLARINDA METİNLERARASI İLİŞKİLER

Metin AKYÜZ*

ÖZET

Bir metnin bir başka metinle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olmasına metinlerarasılık denir. Güneşin altında söylenmedik söz kalmadığı düşüncesinden hareketle her metin bir başka metinle bağlantılıdır. Metinlerarası ilişkiler bir bakıma edebiyatta insanlığın ortak bilincini ortaya koymaktadır. Özellikle modernist yazarların elinde kendilerinden önceki yapıtlar doğrudan ya da dolaylı gönderimler yoluyla yeni kurguların nesnesi haline dönüşmüşlerdir. Metinlerarasılık yeni anlam yapılarının oluşturulmasında çağdaş yazarların sıkça başvurduğu yöntemlerden biri olmuştur. Şiirden romana, öyküden tiyatroya kadar değişik türlerde kendini göstermiştir. Hem yetişkinler hem de çocuklar için yazdığı oyunlarla Türk tiyatrosunun önemli yazarlarından olan Ülker Köksal da çocuklar için yazmış olduğu tiyatrolarında metinlerarasılık özelliklerinden yararlanarak çocuğa göre anlatım olanakları kurgulamaktadır. Bu çalışmada Ülker Köksal’ın çocuklar için yazmış olduğu çocuk oyunları incelenerek metinlerarası özellikler gösteren “Barış Gezegeni” ve “Sırça Köşk” adlı iki yapıtı ele alınmıştır. Çocuk tiyatrolarında metinlerarasılığın çocuk gerçekliğine uygunluğu ve çocuğa görelik özellikleri bakımından uygun özellikler taşıyıp taşımadığı betimsel bir yolla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ülker Köksal, Çocuk Tiyatrosu, Metinler arasılık, Çocuğa görelik, Çocuk gerçekliği

Giriş

Metinlerarasılık, her metnin kendinden önceki metinden bağımsız olamayacağı düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Bu düşüncüyü La Bruyere yedi bin yıldır düşünen insanın varlığına dayandırmaktadır. Doğal olarak yedi bin yıldır düşünen insan söylenmedik söz bırakmayacaktır. Dolayısıyla söylenen söz çoktan söylenip bitmiş sözdür. Aytaç (1999), metinlerarasılığı bir edebi metnin edebiyat ya da edebiyat dışı metinlerle olan bütün bağları olarak tanımlamaktadır. Aytaç (1999:138), özellikle modern ve post-modern edebiyatla ön plana çıkan metinlerarasılığın çok eskiden beri kullanılan bir yöntem olduğunu vurgular. Edebiyat, yazı öncesi dönemden başlayarak insanlığın ortak belleği ve bilinci olmuştur. Sözlü kültür ürünleri elde edilen birikimlerin aktarım aracı olarak kullanılmıştır. Üretilen eserler bir kişinin değil, o toplumun zihinsel yapısını yansıtmaktadır. Dilden dile aktarılan metinlere her anlatıcı da kendinden bir şeyler ekleyerek son şeklini vermiştir. Doğu’da da Batı’da da yazıya aktarılan metinler bu şekilde tamamlanmıştır. Örneğin Odessia ve İlyada asırlarca sözlü kültürde olgunlaştıktan sonra Homeros’un adıyla kültürel düzlemde metinlerarası bir metin olarak ölümsüzleşir (Ong,1999). Sözden yazıya geçiş de metinlerarasılıkla biçimlenmiştir.

İlk olarak metinlerarasılık kavramına “söyleşimcilik” kavramıyla değinen Bakhtin olmuştur. Daha sonra ise Kristeva bu kavramı yaygınlaştırmış ve edebiliğin önemli bir ölçütü olarak tanımlamıştır. Kristeva sonrasında Barthes, Riffaterre, Genette gibi isimler de bu alanda çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Aktulum,2000; Alpaslan,2007).

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü BOLU. akyuz_m@ibu.edu.tr

Metinlerarasılıkta bir yazarın kendinden önceki bir yazardan alay etmek ya da saygısını dile getirmek, onu izlemek ya da ayrılmak için alıntılar, anıştırmalar ve çeşitli anımsamalara başvurulur. Kristeva,(Akt. Aktulum,2000;), metinlerarasılık oluşturma yollarını şu şekilde açıklamaktadır: Alıntı, gizli alıntı, anıştırma, gönderge, yanısama, öykünme, anlatı içinde anlat ve basmakalıp söz.

Metinlerarasılık yazar tarafından ortaya konulan kurgusal bir yaratıcılığı gerektirir. Metinlerarası ilişkilerle kurgulanmış metinler üst düzey okuma becerilerine sahip olan okur tipini gerekli kılmaktadır. Kristeva bu okur tipini “bilgin okur” olarak adlandırmaktadır: “Metinlerarasının algılanması, yazınsal dilin çözümlenmesi belli bir edinci gerektirir, bu da çok sayıda metin kılıgıyla edinilebilir” (Akt. Aktulum, 2000:190).

Metinlerarasılık okur tipleri açısından düşünüldüğünde çocuk edebiyatından uzak bir kavram gibi görülmektedir. Metin düzleminde düşünüldüğünde çocuk edebiyatı çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik ilkelerine uygunluk göstermesi gerekmektedir. Metinlerarasılık üst düzey okurluğu gerektirirken çocuk edebiyatı yapıtları ise okuryazarlıktan okurluğa giden yolda pedagojik özellikleri gözetmesi gereken bir düzenlemeyi gerektirmektedir. Çocuk edebiyatı okuma kültürü edindirmede önemli bir işleve sahiptir. Bu işlevi Sever (2010;28), şu şekilde açıklamaktadır: “... Çocuğun gözüyle dünyaya bakan, yaşamı ve olayları çocuğun bakış açısıyla algılayan bir anlayışla çocuğa ulaşmayı yeğlemesi beklenir. Bu yaklaşımda temel belirleyenler, çocuk gerçekliği ile bu gerçekliği çocuklarla paylaşacak olan sanatçı duyarlılığı olmalıdır. Çünkü bu belirleyenlerin varlığı ortaya çıkan ürünün hem çocuğa göre olması hem de yazınsal bir nitelik taşıması için gereklidir. Bu çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır: Çocuk edebiyatı yapıtlarında metinlerarasılık nasıl kullanılabilir? Ülker Köksal çocuk tiyatrolarında metinlerarasılığı nasıl kullanmıştır?

Bu çalışma Ülker Köksal’ın Çocuk tiyatrolarından metinlerarasılık özelliği gösteren “Barış Gezegeni” ve “Sırça Köşk” adlı iki yapıtıyla sınırlandırılmıştır.

Barış Gezegeni Tiyatrosunda Metinlerarası İlişkiler

Barış Gezegeni’nde altı arkadaş denizde oynarken çıkan fırtına sonrasında kendilerini Mavi Ada’da bulurlar. Onları Barış ve Sevgi adlı çocuklar kurtarmıştır. Mavi Ada’da Barış, Sevgi, Masalcı Nine ve Bilgin Dede çevreci bir yaşam sürdürmektedir. Barış ve Sevgi dünyadaki sürüp giden savaşlardan dolayı hastadır. Onun için Bilgin Dede Barış Gezegeni’yle iletişim kurmaya çalışmaktadır. Masalcı Nine de çocuklara masallar anlatır. Çocuklar da masallara oynayarak katılırlar. Bir gün Bilgin Dede’nin telsizine uzaydan cevap gelir ve Uzay Yolcusu onları alarak Barış Gezegeni’ne götürür. Çocuklar adada kendi başlarına kalırlar. Öncelikle kendilerine bir başkan seçerler. Doğrucu başkan seçilir. Bu durum Metelik ve Miskin’in hoşuna gitmez. Kısa süre sonra adaya Savaşçı gelir. Seçilmiş başkanın başkanlığını elinden alır. Metelik ve Miskin de onun yanında yer alır. Doğrucu, Arıcık, Güleç ve Çekirge’nin akıllıca oyunları ile Savaşçı alt edilir. Barış, Sevgi, Masalcı Nine, Bilgin Dede ve Uzay Yolcusu Mavi Ada’ya geleerek Savaşçı, Metelik ve Miskin’i yargırlar. Metelik ve Miskin affedilir, Savaşçı da bu sevgi ortamında eriyerek yok olunca, dünya Barış Gezegeni olur.

Tiyatro metinleri görsel göstergelerin kullanıldığı metinlerdir. Ya da görsel göstergelere dönüşecek olan dilsel göstergelerden (ikon) oluşan metinlerdir. Kıran- Kıran (2006:57), görsel göstergeyi gerçekliği doğrudan doğruya aktaran bütün biçimler olarak tanımlamaktadır. Köksal incelenen her iki oyunda da gerek kültürel yansımaları gerekse okuma kültürünü aktaran görsel göstergeleri kullanmaktadır.

Barış Gezegeni adlı oyunda oyun karakterlerine masal karakterleri de eklenmiştir. Bu eklemlemeler Masalcı Nine’nin anlattığı masalla gerçekleşmektedir: Metelik, Fareli Köyün Kavalcısı; Arıcık, Pamuk Prenses; Doğrucu, Keloğlan; Güleç, Külkedisi; Miskin, Pinokyo; Çekirge, Cadı; Sevgi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Barış, Parmak Çocuk. Çekirge, elinde ayna ve elma görsel göstergeleriyle Pamuk Prenses masalına gönderimde bulunur. “ÇEKİRGE: Ey ayna büyümlü ayna.../ En güzel kim söyle bana. / Uzat bana dost elini,/ De güzeller güzeli ni.”(Köksal,2008;47) ve yine “ÇEKİRGE: Zehirli, elmam gelsin,/ Demek en güzel sensin /Dudakların Bal kiraz/şu elmadan ye biraz.”(Köksal,2008;47) GÜLEÇ: Elmada ölüm tadı,

/Yalan söylüyor cadı,/ Ak Ece yeme sakın, /Cadı gülüyor bakın. DOĞRUCU: Elmacı değil Cadı/ Büyücü onun adı. MASALCI NİNE:İki yokmuş bir varmış,/Masal böyle yazarmış./ Bu elmayı yiyecek,/ Güzel Ece ölecek. ARICIK: *(Elmayı gülerek alır.)* Al elma tatlı elma./ Sakın sepette kalma. *(Elmadan ısırır ısırmaz eli ile yüreğini tutarak kıvrır ve yere düşer.)* GÜLEÇ:Prens buraya gelsin/ Karbeyaz'ı diriltsin. MASALCI NİNE: Cüceler ağlamasın/ Karalar bağlamasın. METELİK: *(Elindeki kavalı bırakır, ata binmiş geliyormuş gibi koşar.)* Nedir bu duyduğum ses?/ Bu ne güzel Prensese...(Eğilir Arıcık'ı öper. Arıcık kalkar, gülerek selam verir.) (Köksal,2008;47-48)

Elinde cam ayakkabılarıyla bir genç kız göstergesi Külkedisi masalını ve karakterini göstermektedir. Yine oyun içinde gerçekleştirilen konuşmalar da Külkedisi masalıyla kurulan metinlerarası ilişkiyi ortaya koymaktadır. “GÜLEÇ: Külkedisi hep yalnız / Gülemez zavallı kız /Elbise bulamaz ki / Baloda olamaz ki... MASALCI NİNE: *(Yıldızlı sopayı alır, hemen iyi yürekli peri olur.)* Külkedisi giyinsin./ Gözyaşları silinsin.*(Yıldızlı sopayla dokununca Güleç'in üzerindeki eski püskü yamalı pelerin düşer, alttan güzel süslü giysiler ortaya çıkar.)* Araban teker meker, / Prensini seni bekler. *(Güleç gülerek ve koşarak uzaklaşır, az sonra geri gelir. Barış yavaşça yerinden kalkar, Güleç'e yaklaşır. Barış kendini oyuna katmış, prens olmuştur.)* BARIŞ: Beklediğim sizdiniz, / Bu dansı lütfediniz. *(Dans müziği, vals ritminde yavaştan yükseilir. Renkli ışıklar, dans eden Barış ile Güleç'in üzerinde dolaşırlar. Işıklarda müziğe uyarak dans ederler. Öteki çocukların alkışları)*”

Uzun burunlu ya da burnu uzayan bir çocuk da hemen akla Pinokyo'yu getirmektedir. “MİSKİN: *(Sonunda o da oturduğu yerden zorla kalkarak oyuna katılmak ister. Upuzun burnu maskesini takar, sahne ortasına yaklaşır, kukla gibi hareketle şarkı söyler.)*Şu burnuma bir bakın./ Ellemeyiniz sakın/ Hiç durmadan büyüyor./ Benden önde yürüyor./ Söylersem bir tek yalan./ Burnum olacak yılan. / Pinokyo'ya acıyın / Beni de çocuk sayın” (Köksal,2008;49)

Elinde kavalıyla sahneye çıkan oyuncu ise Fareli Köyün Kavalcısı masalının görsel göstergesi durumuna gelmektedir. “METELİK: Vermediler paramı/ Deşmeyiniz yaramı/ Kavalımı çalarsam / Çocuklarla kaçarsam” (Köksal,2008;50).

Takkeyle de Keloğlan simgeleştirilmiştir. “DOĞRUCU: (Keloğlan takkesini başına geçirerek) Keloğlan'ım Keloğlan,/ Demeyin bana yalan, / Her zaman darda kalan, /Keloğlan'ım Keloğlan / Sırtına vurdum palan,/ Dünya güzeli ceylan,/ Oldu vahşi bir aslan/ Altından çıktım kolan. / Aslan oldu küheylan,/ Küheylan oldu yılan, / İşte kuyruklu yalan, / Hey Keloğlan'ım Keloğlan.” (Köksal,2008;50)

Bu uygulama ilk metinlerarasılık özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinlerarasılığın en belirgin özelliklerinden biri de oyun içinde oyun ya da anlatı içinde anlatıya yer vermektedir. “Anlatı içinde anlatı, yapıtın konusunu yinelediği gibi onun anlamına daha da açıklık getirir. Yapısal anlamda ise dolantıyı yineler”(Aktulum,2000:160)

Masalci nine bütün masal kahramanlarının bir arada olduğu bir masal anlatmaya başlar. Aynı masalda buluşan masal kahramanları farklılaşmaya başlarlar. Masal içerisinde yeni anlam kazanmaya başlanır. Parodik anlatımla masaldan yeni anlamlar oluşturulur. “GÜLEÇ: Demek sen de benim gibi dertlisin... İki dertli birbirine yaraşır. Gel birlikte uzaklara gidelim. Derdimize çare arayalım... DOĞRUCU(KELOĞLAN): İyisin güzelsin Külkedisi ama... Senden bana ne hayır gelir? Kusura bakma akılsızsın biraz... Döverler söverler ses etmezsin. En ağır işleri yaptırırlar sana yaparsın. Haksızlık ederler, başını eğersin. Hakkımı aramaz şikâyet etmezsin. KÜLKEDİSİ(GÜLEÇ):Öyle deme Keloğlan... Bendeki sabır kimde var? Sabır dağları ufalar, ırmakları kurutur... Sabretmeyi öğretirim sana. Sen padişahın kızını ararsın ben de prensi...”(Köksal,2008;55).

Sırça Köşk Tiyatrosunda Metinlerarası İlişkiler

Sırça Köşk, ön oyun ve oyundan oluşmaktadır. Ön oyunda Hacivat ve Karagöz'ün muhavere özelliği taşıyan bölümü yer almaktadır. Bu bölümde Hacivat Karagöz'ü çağırır ve aralarında yanlış anlamaya dayalı klasik konuşmalar geçer. Karagöz her zamanki gibi iş aramaktadır. Ön oyun Hacivat'ın Balpınar Köyü'nü öğrenmesiyle ana oyuna bağlanır. Balpınar Köyü huzur-

lu, bereketli olan ve yöneticinin olmadığı bir köydür. Hacivat, Karagöz'ü atlatarak Balpınar Köyüne gider. Orada Sırça Köşk kandırmacasıyla köylüyü korkutarak ürettiklerine el koyar. Köylü korkusunu yenemediği için Sırça Köşk'e karşı gelemmez. Karşı gelen olmadığı için de Sırça Köşk'ün istekleri artar. Nasrettin Hoca gelerek korkmamalarını ve akıllarını kullanarak bu sorunu çözebileceklerini söyler. Keloğlan ilk tepki gösteren olur. Karagöz'ün de Balpınar Köyüne gelmesiyle Hacivat'ın oyunları ortaya çıkar. Karagöz, işsiz kalma pahasına köylülere yardım eder. Sırça Köşk'ün gerçek yüzünün ortaya çıkmasıyla Balpınarlılar eski huzurlu günlerine dönerler.

Sırça Köşk adlı tiyatro isim bakımından Sabahattin Ali'nin aynı adlı masalsı öyküsüyle metinlerarası ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu benzerlik ithaf, italik yazım gibi herhangi metin dışı bildirimi içermemektedir. Sabahattin Ali'nin öyküsünde de çalışmadan yaşayıp, çalışanların emeklerini sömüren üç dolandırıcının öyküsü anlatılır. Tiyatronun başlangıç durumu ile öykünün başlangıç durumu aynıdır. Tiyatroda başlangıç durumu ninenin konuşmasından aktarılmaktadır: "NİNE: Bir güzel köydür işte. Pınarı var suyu bal gibi. Bal rengidir başağımız. Bal peteği toprağımız. Çalışırız arı gibi" (Köksal,2008;18). Sabahattin Ali'nin öyküsünde ise başlangıç durumu şu şekilde verilir: "İndikleri şehir, o memleketin başşehri imiş. Bu memlekette bütün millet çalışır, herkes elinden gelen işi yapar, kendi başına buyruk, beyler gibi yaşarmış. Tarlalarda, dükkânlarda insanlar arı gibi çalışır, kazanan kazanmayana destek olur, malını lüzumuna göre başkasıyla değişir, kavgasız dövüşsüz, efendisiz, uşaksız, ömrünün sonunu bulurmuş. Gündelik işlerini gördürmek, nizalarını yatıştırmak için aralarından seçtikleri adamlar hemşerilerine hizmet etmekten başka şey düşünmez, zorbalığı akıllarından bile geçirmezlermiş." (Ali,2015;137)

Köksal, Sırça Köşk öyküsünü tür değişikliği yaparak yeniden yazma yoluna gitmiştir. Yeniden yazarken geleneksel Türk tiyatrosunun Karagöz'ünü ve sözlü anlatı geleneğinin karakterleri olan Keloğlan ile Nasrettin Hoca'yı kullanmıştır. Karakterler yoluyla geleneksel Türk tiyatrosu ve masallarına gönderme yapılmaktadır. Nasrettin Hoca'nın etkileşimli (interactive) konuşmaları ise metinlerarasılığı belirginleştirmektedir.

"NASRETTİN: Merhaba arkadaşlar... Beni tanıdınız mı? Durun kendimi size tanıtayım. Her ilde dolaşan ben /Her dilde konuşan ben / Güldüren, düşündüren / Gülmeceyi sürdüren. MEHMET: (Heyecanlı) Tanıdım... Siz... NASRETTİN: Tanıyan tanımayana söylemesin, tanımayan beni iyi dinlesin. Göle çaldım mayayı / Kuyudan çektim ayı /İpe unu seren ben / Eşeğe ters binen ben" (Köksal,2008;18). Nasrettin Hoca kendini tanıtırken Nasrettin Hoca fıkralarına gönderme yaparak metimnlerarası ilişki kurmaktadır.

SONUÇ

Metinlerarası ilişkilerle kurulan metinler üst düzey okur tipini gerektirmektedir. Çocuğa görelilik ilkelerine uygun bir biçimde kullanıldığında çocuk edebiyatı ürünlerinde de güzel örneklerle karşılaşılabilir. Ülker Köksal'ın çocuk tiyatroları da bu örnekler arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, Ülker Köksal'ın çocuk tiyatrolarında kullandığı metinlerarası ilişkiler, çocuk gerçekliğine uygun olarak şu özellikleri taşımaktadır:

Oyun metninde anlatımın çeşitlenmesini sağlamaktadır. Çoğulcu bir anlatımı oluşturan bu kurgu özelliği de yazınsallık düzeyini ortaya koymaktadır. Çocukların geçmiş yaşantı ve okuma birikimlerinden yararlanmalarını sağlayarak eleştirel düşünce becerilerini geliştirir nitelikler göstermektedir. Anlatı içinde anlatımın kullanılması konuya açıklık kazandırmaktadır. Kullanılan görsel göstergeler yoluyla çocukların zihni devindirilmektedir. Yapıtta kullanılan kalıp sözler aracılığıyla çocuğun dikkati çekilerek eğlenmesi sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktulum, Kubilay(2000). Metinlerarası İlişkiler. Ankara: Öteki Yayınevi

Ali, Sabahattin (2015). Sırça Köşk. İstanbul:YKY

Aytaç, Gürsel(1999). Genel Edebiyat Bilimi. İstanbul: Papirüs Yayınevi

- Alpaslan, Gonca Gökalp (2007). Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları. İstanbul: Multilingual
- Kıran, Zeynel-Ayşe Eziler (2006). Dilbilime Giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kıran, Zeynel-Ayşe Eziler (2007). Yazınsal Okuma Süreçleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Köksal, Ülker (2008). Sırça Köşk, Barış Gezegeni, Mavi Gezegeni Kim Kurtarsın? İstanbul: Mitos Boyut Yay. Çocuk Oyunları Dizisi:18
- Ong, Walter J. (1999). Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi-. İstanbul: Metis Yayınları
- Sever, Sedat (2010). Çocuk ve Edebiyat. İzmir: Tudem Yayıncılık

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞME YOLLARI

Danday İSKAKOV*

Kazak çocuk edebiyatı örneklerinin başlangıç kaynakları sözlü edebiyatından başlamaktadır. Hakim Abay'ın, "Doğduğunda Dünya kapısını açar şarkıyla, Şarkıyla toprağa giber beden" dediği gibi herbir Kazakların bütün yaşam hayatı şarkıyla geçer. Şildehana, ninni, tusaw keser, tilaşar, vedalaşma, ağıt, carapazan^{1 2 3 4}, evlilik düğünlerinde söylenen betaşar⁵, toy cırı-yöresel düğün şarkıları-, toybastar düğünün töreninin yöresel açılış şarkıları, yar-yar yeni evlenen çiftlere armağan şarkısı, sinsw⁶ gibi şarkıların en önemli amacı genç çocuklara ve yeni nesillere ananevi geleneklerle doğru yolda talim terbiye vermektir. Eskiden göçebe hayat yaşayan Kazak halkında gün boyunca işten çıkamayan gençler akşamleyin biraraya gelerek, çeşitli oyunlar ve söz yarışmalarını düzenleyerek eğlenirlerdi. Kazakların yaşamında yaşanan herbir önemli olaylar şarkısız, şiir ve irsiz geçmeyendir. Özellikle gençler biraraya geldikleri zaman şiir ve şarkılarla birlikte atasözleri, bilmece, tekerlemeler, şiir okuma, aldatmaca, hayvanlarla ilgili şarkılar, efsaneler, masallar, destanlar söyleyerek eğlenirlerdi. Halk edebiyatındaki çocuklar folklorunun amacındaki terbiye ve eğitimin yeri çok büyüktür. Bunların tümüne çocukların bilgi şuurunun ve düşünce kabiliyetlerinin gelişmesiyle birlikte onları insanlığa, iyiliğe, çalışmaya, kardeşliğe, vatanseverliğe ve cesurluğa doğru yönlendirir. Kazak sözlü edebiyatında milli eğitimin, milli görüşün pek çok örnekleri yapıldı; milli yaşamın pek çok zor sorularına anlamlı cevaplar verdi. Görkemliği kemalet ermiş, söylenecek düşüncesi derin, içeriği önemli Kazak halk şifayî edebiyatının çeşitli türlerinde söz sanatının güzel örnekleri hünerin zirvesine ulaştı.

"Dünyadaki tüm nesneler iletişim birliğinden oluşur dersek, çocuklar sadece onun bir nedenini açıklığa kavuşturarak ve araştırarak hayatı doru algılamak ve hayatın tüm zorluklarına karşı direnebilen saburlu mücadeleci, yaşamı seven genç olarak yetişmelidir." (Ş. Ahmetov "Kazak Sovyet Balalar Adebieti", Almatı, 1976, 8 s.) Kazak çocuk folklorunda yeni yetişkinlerin eğitim almasına, hayatın tüm zorluklarına karşı mücadeleci olarak yetişmesi konusu ayrıca ele alınmaktadır.

Kazak çocuk folklorun derleme, yayınlama işlemleri XIX yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırılmaya başlamıştır. A. Divayev, A.Bökeyhanov,

1. Şildehana: Doğan bebek için düzenlenen eğlencedir.
2. Tusaw keser: Henüz yürümeye başlayan çocuğun düzgün yürümesi için ayaklarına bağlanan ipin saygıdeğer biri tarafından kesilme geleneğidir.
3. Tilaşar: Çocuğun okula başlaması için düzenlenen eğlencedir.
4. Carapazan: Ramazan ayında ev ev dolaşarak belirli bir ritimde ve melodide söylenen şiirler.
5. Betaşar: Yeni gelini damadın ailesi ve yakınlarına tanıtmak için yapılan geleneksel törende söylenen şarkı, yüz açma, duvak açma.
6. Sinsw: Evlenecek olan kızın baba evinden ayrılırken arkada kalan yakınları ile akrabalarına söyleyen vedalaşma üzüntü bildiren beste.

* Prof.Dr.

A.Baytursunov, C.Aymavutov, S.Köbeye, B.Ötetileuvov, T.Comartbayev, S.Seyfullin, M.Avezov, S.Mukanov, Ö.Turmancanov, M.Gabdullin, M.Alimbayev, S.Kasimov, Ş.İbrayev vb., çocuk halk edebiyatı örneklerini toplama ve yayınlama işlerinde pek çok araştırmalar yaptı.

“Gençlerin eğitimi doğru yola koyulmadan, yurdun işleri yolunda gitmez” diyen Alaşçı Devlet aydınları okul kitaplarında Halk edebiyatı örneklerinden bolca yararlandılar. (A.Baytursunov, 5 ciltli “Eserler Külliyyatı”, 2 cilt, Almatı, 2004, 6 s.) Her zaman “Balalarğa tartw” (Çocuklara Armağan) (1927), “Avıladağı jastar, jas ulandar üşin oyn, ölen, mısaldar” (Köydeki Gençler, Genç Nesiller İçin Oyun, Şarkı ve Hikâyeler) (1928), “Böbek jırı” (Bebek Ninni Şarkıları) (1943), “Janıltpaştar” (Tekermeler) (1963), “Kazaktın halık jumbaktarı” (Kazak Halk Bilmeceleri) (1972), “Ötirik ölenler” (Yalan Şiirler, Aldatmaca) (1980), “Kazaktın hayvanattar tuvralı ertegileri” (Kazak Hayvanlar İle İlgili Masalları) (1978), “Kanbak şal” (Hafif İhtiyar) (1983), “Altın saka” (Altın Asık) (1984), “Bozingen” (Ak Deve) (1985), “Ölgen kazan” (Ölen Kazan) (1985), “Ak sandık, kök sandık” (Ak Sandık, Gök Sandık) (1988) vb. çocuk kitapları yayınlanmıştı. Şuanda çocuk folklorunu derleme işlevleri “Medeni Mura” (Kültür Mirasları) projesi ve Devlet programlarıyla devamını bulmaktadır. Bununla ilgili araştırma makaleleri basın yayın sayfalarında sıkça yayınlanmaktadır.

Kazak yazılı çocuk edebiyatının temelini atan İbray Altınsarin idi. O 1864 yılı Kazak bozkırında ilk olarak okul açarak, çocukları okutmaya başlar. Onun “Kazak Hrestomatiyası” (Kazak Edebiyatı Kitabı) adlı eseri 1879 yılı yayınlandı. İbray’ın “Kel, balalar, okılık” (Gel, Çocuklar, Okuyalım) adlı şiiri hala ilköğretim kitaplarında okutulmaktadır. İ.Altınsarin çocukları eğitim-sanata, çalışmaya, insanlığa çağıran şiirler ve hikâyeler yazdı. Rus şairi İ.A.Krilyov’un eğitim verici “Karga ile Tilki” hikâyesini Kazalçaya çevirdi.

Kazakların büyük şairi Abay Kunanbayev ise çocuk eğitime çok önem ve özen göstermişti. “Sen de bir tuğlasındır bu Dünyaya gelen, Git de kendi yerini bul” diye bütün gençleri hayatta kendilerine layık olan mesleği seçerek, yararlı işlerle uğraşmasına davet ediyor. Ve onun “Yatılı Okulda Okuyor”, “Heveskâr Olma Her şeye”, “İlim Bulmadan, Övünme” adlı şiirleri direkt genç nesillere armağan ederek, onları valciti boş geçirmeden eğitim almaya, sanat öğrenmeye, yanlış yollara saplamadan, insanlığın doğru yoluyla anlamlı hayat yaşamını sürmeye davet eder.

XX yüzyılın başlangıcındaki Kazak Edebiyatındaki eğitim yolundaki şair ve yazarların tümü çocukları sanata ve eğitime davet eden eserler yayınladı. S.Köbeye okul öğrencilerine “Örnek Tercüme”, “Örnek Öğrenci” (1912) adlı okul kitaplarını yayınladı. M.Kasimov’un “Edep” (1907), “Akıl” (1908), M.Nurbayev’in “Görgülü Çocuk, Örnek Anne” (1908), G.Majitov’un “Kazak Öğrencilerine Akıl” (1910), T.Jomartbayev’in “Çocuklara Meyve” (1912), Baytursunov ile T.Şonanov’un “Oku Kuralı (Eğitim Müfredatı)” (1927), Ö.Turmanjanov’un “Koşan Fakir” (1927), İ.Jansugurov’un “Çökelek”, “Çarık” (1929), “Bilmecce” (1930) vb. eserler yayınlandı. S.Toraygırov’un “Karanlık Kazak Göğünde Güneş Olarak Parlarım” (“Şakirt Oyu” (Öğrenci Düşüncesi), 1915) diye o devirdeki Kazak gençlerin cesaretlendirilerek, ilme ve insanlığa davet eder. Bunun gibi M.Dulatov’un, M.Cumabayev’in, C.Aymavutov’un, S.Seyfullin’in,

Maylin’in, Ş.İmanbayeva’nın vb. şair ve yazarların şiirleri ülkenin geleceği olan çocuklara armağan edilmişti.

XX yüzyılın başlangıcında yayınlanan çocuk edebiyatının değerlerini tanımak için A.Baytursunov ile T.Şonanov’un “Oku Kuralı (Eğitim Müfredatı)”na bakalım. Kitap 3, 4 öğretim yılına hazırlanmış. Yazarlar eğitim müfredatının amacın: "... doğa yapısını kısaca anlatıp, çeşitli inanç, masal, yalan şeylere inanmayı yok etme, doğanın ihtiyatlı kurallarını anlatma, fayda, zararın anlatma” (A.Baytursunov, 5 ciltli “Eserler Külliyyatı”, 2 cilt, Almatı, 2004, 22 s.) diye açıklamış. Kitaba alman eserleri şöyle dört gruba ayırmış:

- 1) “Edebiyat, yaşam, iş”; 2) “Tarih”; 3) “İlim”; 4) “Doğa Yapısı”

Bu şekilde verilmesi de eğitim açısından dikkate değer bir husustur. Bu kitapta, pek çok Halk edebiyatı örnekleri ve o devirde yaşamış olan şair ve yazarların eserleri, Dünya klasikleri

eserleri, ilmi çalışmalardan da örnekler seçilmiştir. Kazak yazarlarından İ.Altınсарın'ın ("Ne-hir", "Bu Kim?", "Keçeden Yapılmış Ev ve Ağaçtan Yapılmış Ev", "Zengin ile Fakirin Oğlu"), A.Kunanbayev'in ("Güz", "Atın Sırrı", "İlkbahar", "Yaz", "Kış"), M.Cumabayev'in ("Yaz Ge-cesi", "Din Öğretmenine", "Eşar", "Dalga", "İlk Bahar"), M.Dulatov'un ("Yurt", "Öğrencile-re", "Tarihî Gün"), A.Baytursunov'un ("Köpeğin Dostluğu", "Kuğu, Turna balığı ve Engeç"), C.Aymavutov'un ("Yıldız", "S.Seyfullin'in ("Yelkenli Kayık", "Yaz Mevsiminde", "Altay", "Avutma", "Adale"), B.Maylin'in ("Yaz Gecesi", "Ekmek", "Çoban") vb. eserleri yazılmıştır. "Oku Kuralı"nda Kazakların yaşam tarzına, tarihi ile ilgili idrak ve terbiye verici efsaneler, bi-limsel belgeler yer almaktadır. Örneğin, Ş.Valihanov'un "Sirgey Elçibek Bahadür", "Eski Ka-zakların Kullandıkları Silahları" gibi eserleri de bu kitapta yer almaktadır.

Kazak Çocuk Edebiyatı 30. yılları K.Abdikadirov, A. Tokmağanbetov, T.Jarokov, J.Sain, J.Sızdıkov; 40. yılları J.Jabayev, K.Amanjolov, M.Hakimcanov, A.Tajıbayev, Ğ.Ormanov; 50. yılları S.Begalin, Ö.Turmancanov, S.Bakbergenov, M.Alimbayev, A.Tabıldıyev, A.Düysenbiyev, B.Iskakov, K.Mırzaliyev, K.Idirisov, J.Smakov, K.Bayanbayev; 60. yılları O.Aubakirov, Ş.Smahanulı, H.Ergaliyev, A.Sarsenbayev, A.Ahmetov, J.Ömirbekov, İ.Mambetov, T.Moldagaliyev, M.İmancanov, S.Omarov, B.Sokpalcbayev, S.Sargaskayev, N.Seraliev,

S.Berdikulov, S.Kaliyev, M.Gumerov; 70. yılları T.Nurmaganbetov, O.Bökeyev, M.Kabanbaev, N.Davtayev, K.Omarov, M.Ayımbetov, S.Asılbekov,

T. Savketayev, S.Jubatırov, N.Murataliyev vb., şair ve yazarların çeşitli edebiyat türlerin-de yazılan eserleriyle tamamlandı. Çocuklara özel "Baldırgan", "Bilim jane enbek" ("Zerde"), "Kazakistan pioni" ("Ulan") gibi yayın sayfalarında öğrencilerin anlayış kavramlarına dair yazılan eserler sistematik bir şekilde yayınlandı. "Böbekterge tartuv" (1961), "Altın kün ayasın-da" (1963), "Baldırganın bazarlığı" (1965), "Jıl on eki ay" (1965 yılmadan beri yayınlanmakta-dır), "Bizdin kitap" (1967, 1974), "Kel, şırkayık, balalar" (1973) gibi külliyatlar son zamanları da kendi devamını bulan, okul öğrencilerinin severek okudukları kitap sıralarından yer almakta-dır.

Eğer çocuklara özel olarak yayınlanan ve yayınlanmakta olan kitapların adlarını sıralaya-cak olursak çok zaman alır. Buna rağmen, tabiki bunların içindeki önemlilerinden bazılarını durmalıyız. "Tılaşar" (1989) çocuk edebiyatının antolojisi gibidir. Hacimi 390 sayfadan oluş-makta olan bu kalın kitabın içeriğini Halk edebiyatından başlayarak, 80'li yılların sonlarına kadarki Kazak çocuklar edebiyatının seçkin örnekleri kapsamaktadır. Külliyat "Bayğı otken zamanda" /Eski geçmiş zamanlarda/ (Halk Edebiyatı Örnekleri); "Kel, balalar, okılık!" (Gelin, Çocuklar, Okuyalım!) /Kazak Klasik Yazarlar Eserleri/; "Biz bakıttı baldırgan" (Bizler Mutlu Çocuklar) /Çağdaş Kazak Yazarlarının Eserleri/; "Çalışkan anne ve babımız, biz onlardan örnek alı- rız", "Bayramı karşılarız, oynarız ve şarkı söyleriz", "Mayıs Günü", "Zafer Bayrağı", "Eği- tim, hayat ışığıdır", "Bzim Kanun", "Doğayı bizler severiz ve koruruz", "Güzel Bahar", "Sıcak Yaz", "Güz, bereket", "Eğlenceli Kış", "Şaka, Bilmece ve Tekerleme" adlı bölümlere ve bazı bölümler alt bölümlere de ayrılmış. Külliyatta Halk edebiyatından, Abay ve İbray'dan başlaya- rak, günümüzdeki B.Adilov'a kadarki şair ve yazarların çocuklara özel seçkin eserleri sistema- tik bir şekilde dizilmektedir.

Geçen yıl "Baldırgan" adlı çocuk dergisinin 50. yıldönümü dolayısıyla yayınlanan XX. yüzyılın ikinci yarısındaki Kazak Çocuk Edebiyatının Ansiklopedisinde dergide yayınlanan başarılı edebi eser olarak seçkin eserleri derlendi. "Yarım Asrın Altın Hazinesi" diye adlandırıl- lan bu ansiklopedinin 1. cildinde şiirler, 2. cildinde ise, nesir şeklinde yazılan eserler toplanmış- tı.

Çağdaş Kazak Çocuk Edebiyatının devrini M.Alimbayev, A.Tabıldıyev, T.Moldagaliyev gibi ülkeye tanınmış isimler başlamaktadır. S.Kaliyev, E.Elybayev, T.Nurmaganbetov, K.Omarov, A.Fayzullayev, N.Kalka, A.Balta, N.Orazov, N.Davtayev, J.Korgasbekov, vb. ço- cuklara özel yazan eserlerinden yeni incelemeleri, kendilerine has düşünceleri farketmemek mümkün değildir. Bunlardan birisi de 20'den aşkın kitap yazarı şair E.Elubayev'in "Balalarğa bazarlık" (Çocuklara Armağan) (2007) adlı kitabında son yılları yazdıkları şiirleri ve masallar,

bilmeceler, tekerlemeler yer almaktadır. Üç bölüme ayırarak verilmekte olan şiirlerinden şairin çocuk psikolojisini iyi bildiğini, onların anlayış ve düşüncesine göre biçim incelemelerinde bulunduğu görülmektedir. “Harflerin Atışması”, “Harf Bilmeceleri”, “Tekerlemeler” gibi şiirlerin öğrencilerin ilgisini kendisine çekeceği de bir gerçektir. Ama kitabın “Edebiyat Dersi” adlı bölümünde 5 derse ayırarak verilmiş olan şiirlerinin prensipi de ve şiir yapısı da farklıdır. Örneğin, birinci derse “Logorifler”, “Eş adlılar”, “Anagramalar”, “Metagramalar”, “Harf Bilmeceler”, “Tekerlemeler”, “Bilmeceler” diyen konularla beraber 7 şiiri yer almaktadır. Şiirin adı bile öğrenciyi hemen kendisine çeker. 2. Dersi “Omofonlar”, “Şaradalar”, “Logorifler”, “Eş adlılar”, “Anagramalar”, “Metagramalar”, “Harf Bilmeceler”, “Tekerlemeler”, “Bilmeceler - Kim” içermektedir. Bu şiirler öğrencinin hemen okuyuvermesini kaldırmıyor, düşündürür, yani metine sadece göz gezdirerek anlamını öğrenmekle sınırlanmıyor, düşünerek okumaya, her kelime anlamında gizlenen derin sırları anlamasını sağlar. Örneğin:

Eskennin bir şaradası	Esken’in bir uğraşı
Birinşi bwım	- İlk hecesi,
Eki jasar mal türı.	iki yaşındaki hayvan türü.
Ekinşi bwım	- İkinci hecesi,
Töldin biri.	hayvan yavrusu.
Ekewin lcosıp okısak	İkisini birleştirerek okuyacak olursak
Ol da mal iri	O da büyükbaş hayvan türü.
(T ay+lak=T aylak)	(Tay+lak= Taylak) (a.g.e., 102 s.)

İşte bu şekilde yazılmış. Elbette, bu şiir-bilmeceyi sadece milli şuurda eğitim gören çocuğun anlayıp çözebileceği bir gerçektir.

Ülkemiz bağımsızlığını kazandıktan sonra sosyal ve kültürel hayatımızın tüm alanlarında hepten yenilikler gerçekleşti. Geçen yüzyılın 90’lı yılları Kazak çocuk edebiyatının gelişiminde duraksamaların olmasına rağmen şuanda tekrar eski temposunu bulmaktadır. Örneğin, son beş yıl içinde çocuklara özel yayınlanan kitaplara bakılırsa, çok ilerilemelerin olduğunu göreceğiz. Bu zaman içerisinde A.Tabıldı’nın dört ciltli ve S.Begalin’in, K.Mirza Ali’in, K.Alimkulov’un, M.Kabanbayev’in, E.Nusupbekov’un, A.Kaldıbekov’un iki ciltli, O.Askarov’un, Şayahmetov’un, E.Elvvbayev’in, N.Kalkan’ın, Ş.Kümbisbayulı’nın, Süleymenov’un, T.Jaayev’in, R.Matenkızı’nın, J.Nuskabayulı’nın, S.Ospanov’un, Ö.Akılbekov’un, A.Moldağarinov’un, E.Düysenbayulı’nın, vb. şair ve yazarların çocuklara özel eserleri yayınlandı.

Ne desek de, Kazak çocuk edebiyatının gelişme yollarında zaman zaman bu alanın problemleriyle de karşılaşırız. 90’lı yılları başlayan sosyal hayatımızdaki değişimler edebiyatımıza da yetkisini bıraktı. Günümüz Kazak çocuk edebiyatı gelişiyor desek bile, o 80’li yıllardaki seviyesinden hala ilerleyemedi. Tabi, bu durumun da kendine göre bir çok sebepleri vardır. Yeni toplumda yeni değerleri ele almak ve onu halkın benimsemesi de kolay olmadı. Bu geçiş dönemde edebiyatımız da, özellikle çocuk edebiyatı da bunalım bir durumu geçirdi; yazarlar kitap yazmalarını, okurlar da kitap okumalarını bıraktılar; okusa bile “Batalaşmaya” yüz çevirmiş gibi oldu.

Eskiden çocuk edebiyatı konuları üzerinde eserler veren yazarlar çoktu, ama son zamanları bunlar azalmaya başladı. Bu durumu Çağdaş Kazak çocuk edebiyatı aksakalı Muzafer Alimbayev böyle açıklıyor: “Bu bir gerçektir, eskiden çocuk şairler çoktu. Neden? “Çocuk şairleri az” diyen problem sadece günümüzün sorunu değildir o devirde de az idi. Fakat çocuk edebiyatı, onun içinde çocuk şiirin geliştirme meselesi gündemde ele alınarak, çocuk şairlerine desteklemek ve teşvik etme işleri ciddi bir şekilde yola konulmuştu. Onun ücreti büyüklerin konusu üzerinde yazan şairlerin ücretinden iki üç kat fazla idi. İşte, o zaman tüm şairler kendi büyük konu eserlerin bir kenara bırakarak, çocuk şiirleri yazmaya konuldu. Yani ödeme ücretlerinin faiyatı o kadar çoktu ki, hatta ben kendi cebimdeki parayı sayısını bile bilmiyordum.” Muzafer abinin bu sözleri pek çok işin kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Eskiden genç nesilleri Sovyet sistemine göre eğitim vermeye komünist partisi tüm desteği sağlayarak, ve kendi amaçları için edebiyatın tüm gücünden yararlanıyorsa, ama şuan öyle değildir. Büyük yazarlarımız bile çocuklara özel eser yaratmayı bırak geçimini sağlamak için, onlar maddi gücü olan insanları öven armağan şiirleri ve onların ataları hakkında yazıları yazarak vakit öldürmektedir. Bu du-

rumda manevi değerlerden kopan genç neslin hayata bakışı, amacı, ve eğlencesi de bambaşka. Yani ne yapsam da zengin olsam diyen düşüncesi, eğlenceleri elden kaçırmamak için elden geleni yapmak, güç kullanma, serbest yaşam tarzını ve cinselliği örgütleyen TV kanallarını izlemek ve o tarzda yazılan düşük kaliteli yayınları okuyarak vakit geçirmektedir.

Elbette, edebiyatımızın gelişmesinde karşılaşılan bu tarz durumları gelişme sırasında kaçınılmayan doğal bir durum olarak değil, çeşitli yan yetilerin yetkisinden ortaya çıkan geçici bir durum diye bakmalıyız. Geleceğini düşünen manevi değerine önem verir. Bozulmuş yemek sağlığın bozulmasına neden olması gibi, kendie yakın olmayan yabancı manevi değerler de insanın ruhunu zehirleyerek, yanlışlığa yol açabilir. Almatı'nın elması (yani elmanın aport diyen cinsi) sadece Almatı'da yetişir ve meyvesi bol. Bunun gibi herbir insan da kendi milletinin manevi değerinden talim-terbiye alarak yetiştiği zaman diğer halkların seçkin örneklerinden örnek aldığında kendine hâkim olarak tüm amaçlarına ulaşabilir. Yani, herbir insanın milli şuurda eğitim alması bir şarttır.

Ama edebiyat, maneviyatın esas kaynağıdır. Öyleyse, milli edebiyatımıza ve onun alt konusu olan çocuk edebiyatını destekleyerek, onun doğru yolda gelişmesine ve onun kendi görevini yapması için tüm kolaylıkları sağlamak, bugünün başlı hedefidir. Şuan Kazakistan'da ele alman tüm işlerin ilerlemesi insanı sevindiriyor. Ülkemizin geleceği olan genç nesilleri milli şuurda eğitmesinde büyük önem taşıyan milli edebiyatımızın yarını parlak olacağına inanmak isteriz.

UYGUR TÜRKÇESİ KONUŞAN ÇOCUKLAR VE GENÇLERİN SORUNLARI

Mehmet RUZİBAKİ*

ÖZET

Tebliğimizde ilk olarak Uygur Türk lehçesi genel çerçeveleriyle anlatılacak ardından 1949 Yılında Çin Devleti tarafından işgal edilen ve 66 yıldır farklı eğitim politikasının uygulandığı Doğu Türkistan'da birkaç kez yapılan alfabe değişikliklerinden bahsedilecektir. Yapılan bu değişikliklerin nesiller üzerindeki yansımalarından örnekler; aynı ailede dede, baba ve oğul farklı alfabelerle okuyup yazmaktadır. Dedesinin yazısını torunu torununkini de babası anlayamamaktadır. Alfabe değişikliğinin doğurduğu kültürel neticelere dikkat çekilecektir.

Ecdadımızın Bilge Tonyukuk'un mirası Göktürk kitabelerini zürriyetinin okuyamaması vehametinin yeniden yaşanması muhtemeldir. Divan'ı Lügat-üt Türk, Divanı Hikmet, Atabetül Hakayık ve Kutadgu Bilig gibi eserlerimizin yetişmekte olan neslimiz tarafından okunamaması ve anlaşılamaması gibi bir tehlike kapımızda beklemektedir. Bugüne kadar ki izlenilen eğitim politikası ve bugün yapılabilecekler hususunda konu ele alınacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti devletimizin Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı diğer politikalar yanında eğitim politikası hususunda, Uygur Türklerinin kültürel mirasına nasıl sahip çıkabilecekleri konusunda daha iyi önderlik yapması için öneriler tebliğin ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

Son bölümde ise Doğu Türkistan'dan dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmiş Uygur Türklerinin çocuklarının yitik nesil olmaması için yapılabilecekler ele alınacaktır. Türkiye'de yaşayan Uygur Türklerinin çocuklarının aldıkları eğitim, kültürel kimlikleri ele alınarak, bu çocuklarının etnik kimlikleri dahası hür dünyada varlıklarını sürdürebilmeleri, köklü Uygur edebiyatının bu çocuklara aktarılması konusunda devlet eliyle alınabilecek önlemler için öneriler yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uygur, anadil, alfabe, Türkistan, Göktürk, Kutadgu, Bilig, edebiyat, eğitim, Çağatay, Çin, işgal.

Giriş

Uygur Türkçesi Ural Altay Dil Ailesinin Türk dilleri grubuna aittir. Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Sala, Nogay, Türkmen, Türk, Azerbaycan, Başkırt, Karakalpak, Kumık, Tuhar, Hakas, Çuvaş, Yakut, Karayım, Karaçay, Şor, Ayakan, Tilvut, Tura, Kundum, Kumandı, Kuybul, Korik, Soyut, Sağay, Baraba, Kaça ve Libid dilleri bu gruba mensuptur.

Uygur Türkçesi uzun geçmişe sahip bir dildir. Bu dil geçirdiği tarihi süreçle zenginleşmiş ve mükemmelleşmiştir. Binlerce yıllık tarihi gelişim sürecinde Uygur dilinde fazla fonetik değişiklik olmamış ise de leksikoloji ve gramer yapısında birçok değişiklikler, yenilenmeler ile olgunlaşarak incelikler kazanmıştır. Bu dil asırlardır kendisinin temel özelliklerini kaybetmeden devam ede gelmiştir. Tarihi süreçte gelişerek kazandığı incelikleriyle en derin düşünce ve kavramları hiç sıkıntısız ifade edebilme özelliğine sahip olan Uygur Türkçesi Türkî diller arasında ilk gelişen ve mükemmelleşen dildir.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. Mehmet.ruzibaki@izu.edu.tr

Ayrıca Uygur Türkçesi VIII. Yüz yıldan XIV. Yüz yıla kadar Orta Asya'daki tüm Türkî milletlerin anlayabileceği ortak bir edebi dil haline gelmiştir. XIV. Yüz yıldan XX. Yüz yılın başlarına kadar “Çağatay Dili” adıyla Doğu Türk halkının edebi dili olarak kullanılmıştır. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Uygur Türkleri kendi medeniyet tarihinin her evresinde çeşitli yazılar kullanarak kendi yaratmış oldukları kültürel değerlerini nesilden nesile aktarmaya devam etmişlerdir. Bugüne kadar bulunan ve üzerinde incelemeler yapılan yazma eserlerin büyük bölümü üç çeşit resmi alfabe; Türk-Runik (yâda Orhun-Yenisey) alfabesi, eski Uygur alfabesi ve Arap alfabesi esasındaki Uygur alfabesi ile yazılmış olup, 1300 yıldan fazla tarihi geçmişe sahiptir.

Ayrıca farklı tarihlerde bölgede yapılan arkeolojik kazılarda yukarıda adı geçen üç esaslı alfabe içeren 24 çeşit alfabe, 17 çeşit dile ait yazma eserler bulunmuştur. Bu yazma eserlerin türü ve muhtevasına bakıldığında Uygur Türklerinin yaşadığı bu bölgelerde bilim ve medeniyetin geliştiği açıkça görülmektedir.

Aşağıda Uygur Türklerinin tarihi süreçte en çok kullandıkları üç esaslı alfabe; Türk-Runik (yâda Orhun-Yenisey) alfabesi, eski Uygur alfabesi ve Arap alfabesi esasındaki Uygur alfabesi ile ilgili kısaca bilgilere değineceğiz.

a. Türk-Runik Alfabesi

Bu alfabe Türk dilinde konuşan halkların (özellikle Uygur Türklerinin) 7. 9. Yüz yıllarda kullandığı alfabedir. Bu alfabenin kendine has özellikleri Orhun-Yenisey yazıtlarında görülmektedir. Bu alfabe şekil itibariyle Almanların kullandığı runik alfabesine benzediği için, oryantalistler ve Türkologlar (özellikle Uygur Türkologlar) tarafından “Türk-Runik alfabesi” diye adlandırılmıştır. Diğer yönden bu alfabe ile yazılan eserler, Mengü taş metinlerinin hepsi Moğolistan'daki Orhun nehri ve Sibirya'daki Yenisey nehri vadilerinden bulunduğu için “Orhun-Yenisey alfabesi” diye de adlandırılmıştır.

Bu alfabe ile yazılan çok sayıda taş yazıtları bulunmuştur. Bilge Kağan, Köl Tigin, Tonyukuk Mengü taş yazıtları, Muyunçur eserleri ve Dokuz Uygur Ay Tanrıda Kut bulmuş, Alp Bilge Kağan Mengü taş yazıtları bunların başında gelenlerdendir.

Bu eserler Uygur Türkleri başta olmak üzere kadim Türk kabilelerinin kullandığı alfabe, siyasi, ekonomi, medeni durumları, tarihi ve edebiyatına ilişkin yapılacak araştırmalarda ciddi önem arz etmektedir.

b. Eski Uygur Alfabesi

IX. yüz yılın ikinci yarısından itibaren tedrici şekilde Orhun-Yenisey alfabesinden eski Uygur alfabesine geçilmiştir. Uygur Türklerinin eski Uygur alfabesine geçmelerinin nedeni, tarihi gelişmelerin kaçınılmaz gerçeklerinden biri idi.

Ayrıca bu alfabe o devirdeki Uygur dilinin özelliklerine belli ölçüde uyumluluk gösteren bir alfabe olup, aynı devirde Uygur edebi dilini ifade etmede Türk-Runik alfabesine nazaran daha uygun olduğu için, sadece Uygur Türkleri arasında değil diğer Türk dilinde konuşan halk ve kabileler arasında da uzun süre geniş ölçüde kullanılmıştır.

Eski Uygur alfabesi Soğdi alfabesi esasında meydana gelen bir alfabe olup, baş, orta ve son harflerden oluşur. Bu alfabede 18 ila 22 sembol kullanılmış olup, bunlardan beş harf sekiz ünlü harfleri ifade etmede kullanılmıştır. 18 harf ile 22 ünsüz harf ifade edilirdi, yazı ise soldan sağa ve yukarıdan aşağıya yazılırdı.

1950. Yılında Moğolistan'ın Ulankhum'da bulunan eski Uygur alfabesi ile oyulan Mengü taş yazıtlarına bakıldığında, Rus bilgini Radlov “Dokuz Uygur Ay Tanrıda kut bulmuş Alp Bilge Kağan Mengü taşı”nın Soğdi dili ve Soğdi alfabesi ile yazılan kısmını yanlış bir şekilde ilk eski Uygur alfabesi olarak kabul etmiştir. Alman bilginlerinden Mollir ve Lovvir ise bu kabulün yanlış olduğunu dile getirerek, adı geçen yazının Türk-Runik alfabesi, Çin alfabesi ve Soğdi Alfabesi ile yazıldığını öne sürmüştür.

10. asırda yaşayan meşhur Çinli seyyah Vang Yendi seyahati esnasında eski Uygur alfabesinin yaygınlığı ve kullanım alanının genişliği ile ilgili şöyle der: Uygurlar şiir-koşuk yazmaya oldukça hevesli bir halk, kendi alfabelerini edebi eserler yazmada kullandıkları gibi günlük ihtiyaçlarında da kullanırlar, Rahiplerin ellerinde Uygurca yazılan kitaplar pek çok görülür. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Eski Uygur dili ve alfabesi sonraki devirlerdeki edebi dillerin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Yani öncelikle Karahanlılar dönemindeki (10 - 12 asırları) dile, sonra Oğuz-Kıpçak diline (12 - 13. Asırlar), Çağatay diline (13 - 14. Asırlar), Altın Ordu edebi diline (13 - 14. Asırlar), daha sonraki dönemlerde eski Özbek diline (15 - 16. Asırlar), eski Türkmen diline (17 - 19. Asırlar) ve başka dillere önemli derecede etki göstermiştir. Eski Uygur alfabesi Moğollar tarafından kabul edilip (özellikle iç Moğolistan'da) bugüne kadar kullanılmaktadır. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Kimi bilginler Çinin Kuzey Doğusundaki Kitan Devletinin kullandığı alfabenin eski Uygur alfabesi esansında icat edildiğini ileri sürmektedir. Eski Uygur alfabesi Tatatonga tarafından Cengiz Hanın hükmettiği tüm halkın yaygın olarak kullandığı bir alfabe haline getirilmiştir. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

XVI. yüz yıldan sonra eski Uygur alfabesi Moğollar aracılığıyla Mançulara geçmiş ve Mançuların alfabesi sıfatında kullanılmıştır.

Rus Türkî Diller araştırmacısı N. A. Baskakov eski Uygur dili yazısının önemi hakkında şunları söyler: “Altın ordusunun yazı dili ilk önce eski Uygur dili ve Karahanlı devletinin güçlü etkisi altında gelişmiştir. Eski Uygur dili ile Karahanlı dilinde konuşanlar Moğol mahkemelelerinde memur olan Uygurlardan olup, onlar eski Uygur Alfabesini kullanırlardı. Bu devirlerde (XIII-XIV. Yüzyılları) Arap alfabesi mahsus belgeler ve sosyal edebiyatta belli süre eski Uygur alfabesi ile birlikte kullanılmıştır”. Kutadgu Bilig'in eski Uygur harfleriyle yazılan Viyana nüshası bu devire ait.

İbn Arapşah şöyle der: “Çağatay insanlarında eski Uygur alfabesi denilen bir alfabe var, bu alfabe herkes tarafından Moğol alfabesi olarak bilinir. Bu alfabeyi bilen görev alır, fermanları, buyrukları, yazılı ilişkiler, gazeller, tarih, hikâye ve Cengizhan'ın emir-fermanları bu alfabe ile yazılır. Bu alfabeyi bilen asla hor olmaz...” Doğu Türkistan'da ise eski Uygur alfabesi Turpan ve Kumul bölgelerinde XIII. Ve XIV. Yüzyıllara kadar kullanıla gelmiştir. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Eski Uygur alfabesinin gelişmesi ve bu alfabenin yaygın bir şekilde kullanımı başta Uygur Türkleri olmak üzere bütün Türkî dilde konuşan halkların ortak edebi dilinin gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. Edebi dilin bu tür gelişmesi güzel sanat edebiyatının ilerlemesine de büyük katkı sağlamıştır. Böylece Uygur Türkleri bu yazı ile kendilerinin sosyal iletişim ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra çok sayıda meşhur edebi eserler bırakmışlardır. Oğuz Name, Çaştani Bilig Beg, Şüenzang Tezkiresi, Şahzade Kalyamkara ve Papamkara Hakkında Rivayetler bunlardan bir kaçıdır. Bu alfabe ile yazılan eserlerin sadece Almanya'da bulunanları sekiz bin parçadan fazladır. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Bu eserlerin, eski Uygur dili ve alfabesini, Uygur Türklerinin medeniyetini öğrenme ve araştırmalarda çok önemli olduğunu söylemek mümkündür.

c. Arap Alfabesi Esasındaki Uygur Alfabesi

X. yüzyılın ilk yarısından itibaren Uygur Türkleri İslam dini kabul ettikten sonra Arap alfabesini kullanmaya başlamasıyla eski Uygur alfabesi tedrici olarak kullanımdan kalkmaya başladı. X. Yüzyılın sonuna geldiğinde Kara Hanlı devletinin hükmettiği tüm bölgelerde genel olarak Arap alfabesi kullanılmaya başlandı. XV. Yüzyıla geldiğinde Orta Asya ve Bugünkü Doğu Türkistan'da eski Uygur alfabesinin yerini tam olarak almıştır. Başka bir ifade ile Arap alfabesi esasındaki Uygur alfabesi Türkî dillerde konuşan halkların esaslı alfabesi haline gelmiştir.

Arap alfabesi esasındaki Uygur alfabesini üç devire bölerek incelemek mümkündür...

Birinci devir, X. Yüz yıldan XIII. Yüz yıla kadar olan devirdir. Bu devirde Arap harfleri aynen olduğu gibi kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut'un Türki Diller Divanı ve Yusuf Has Hacı'nın Kutadgu Bilig adındaki eserleri, Abdülkadir b. Hüseyin Kaşgari'nin Kaşgariye Tarihi ve Üstatların Toplandığı Yer adlı eserleri, XI. Yüz yıldaki İmadiddin Kaşgari'nin Şerhi el-Kanun, Ahmet b. Mahmud Yükneci'nin Atebetu'l-hakaik, Hoca Ahmet Yesevi'nin Divanı Hikmet, Siraciddin Ebu Yakup b. Ebu Bekri el-Harezmi Sekkakinin Miftahu'l-Ulum adlı eserleri bu devirde bu alfabe ile kaleme alınmış eserlerdir.

İkinci devir, XIV. Yüz yıldan XX. Yüz yılın 30. Yıllarına kadar olan devirdir. Bu devirde Arap alfabesi esasında işlenen Fars alfabesi kullanılmış olup, bu alfabe daha sonra Çağatay alfabesi adıyla ün bulmuştur. XIII. Ve XIV. Yüz yıllarında yaşayan meşhur dilci Cemal Karşı'nın Surrah adlı lügati, Rabguzi'nin Kısai Rabguzi adlı romanı, Dorbiki'nin Yusuf Züleyha adlı destanı, Lütü'nin "Divan Lütü" ve "Gül ve Nevruz" adlı destanı, Nevai'nin 52 bin satırlık "Hamse" adlı destanı ve 48 bin satırlık "Hazainu'l-Meani" adlı manzum eseri, Zuhuriddin Babur'un "Baburname" adlı eseri, Mirahmet Hacı Vefayi, Saidhan, Abdureşidhan, Amannisa-han, Mevlana Hulki, Ayazbek Kuşçu, Kadirhan Yarkendi, Muhammed Sadık Kaşgari, Ahmet-şah Karakaşi ve adlarını sayamayacağımız birçok edip ve bilim adamlarının değerli eserleri Çağatay alfabesi ile kaleme alınmıştır. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur EdebiyatAntolojisi, 1987)

Üçüncü devir, XX. Yüzyılın 30. Yıllarından itibaren günümüze kadar olan devirdir. Bu devirde Arap alfabesi esastaki Uygur alfabesi Uygur dilinin fonetik özelliklerine tedrici halde daha uyumlu hale getirilerek, Arap ve Fars dillerine özel olan bazı harfler çıkarılmış, Uygur diline özel olan bazı harfler ilave edilmiştir ve alfabenin imla kaideleri çağdaş Uygur diline uygun hale getirilmiştir. Böylece günümüzde kullanılmakta olan Uygur alfabesi oluşmuştur. (GOPUR & HÜSEYİN, Uygur Edebiyat Antolojisi, 1987)

Uygur Türkleri Türk-Runik alfabesi, eski Uygur alfabesi ve Arap alfabesi esastaki Uygur alfabesinden başka, Tuhar, Mani, Soğdi, Sanskrit, Tibet ve Çin alfabelerini de kullanmışlardır.

Özet olarak Uygur Türklerinde, bin yıldan beri Arap alfabesi esastaki Uygur alfabesi kullanılmaktadır. Bu bin yıllık süreçte Uygur alfabesi tedrici bir şekilde Uygur dilinin özelliklerine uyumlu hale getirilmiş, Uygur halkının sosyal hayat ve iletişim ihtiyacını tam olarak gidermenin yanı sıra yukarıda bahsettiğimiz gibi sayısız güzide eserler yaratmada esas rolünü mükemmel bir şekilde ifa etmiştir. İstisna olarak Sovyetler Birliğinde yaşayan Uygur Türkleri 1937-1940 yılları arasında Stalin rejimi Tarafından kabul ettirilen Kiril (Slav) Alfabesi kullanmışlardır. Bugün de Eski Sovyetler Birliğinden bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Uygur Türkleri bu Alfabe kullanmaktadır. (Türklerin Kullandığı Alfabeler, 2006) Öte yandan Çin işgalindeki Doğu Türkistan Uygur Türkleri 1969-1983 yılları arasında Çin tarafından kabul ettirilen, Pinyin alfabesine dayalı (Çince karakterlerin kolay telaffuz edilmesine olanak sağlayan) yeni Uygur alfabesi kullanmışlardır. (ug.wikipedia.org, 2010) Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş yapıldığı dönemlerde halk arasında eski Uygur alfabesi kullanılmaya devam edilmiş. Latin alfabesi ile resmi okullarda eğitim alan gençlere eski alfabe aileleri, aydınlar tarafından öğretilmiştir.

Uygur Çocuk ve Gençlerinin Eğitim Dili Ve Yazı Serüveni

1949 Yılında Çin tarafından işgal edilen ve 66 yıldır farklı eğitim politikasının uygulandığı Doğu Türkistan'da birkaç kez alfabe değişikliğine gidilmiştir. Yapılan bu değişikliklerin nesiller üzerindeki yansımalarının sonucu olarak aynı ailede dede, baba ve oğul farklı alfabelerle okuyup yazmışlardır. Dahası dedesinin yazısını torunu torununkini de babasının anlayamadığı dönemler ve buna bağlı olarak alfabe değişikliğinin doğurduğu kültürel neticeleri olmuştur.

Kültürel emperyalizmin öncelikli hedefi ana dildir. Çünkü milletlerin varlığının temel dinamiği ana dildir. Alfabe yapılan değişiklikler ile ana dil hedeflenmiştir. Sağlıklı benlik bilinci ile bireyler olgunlaşır, bu bireylerle aidiyet duygusu, millet olma bilinci oluşur. Milletlerin duygu ve düşüncelerini geçmişten geleceğe aktaran, kültürel zenginlik ve birikimlerin oluşturduğu mirası ana dildir. Cemil Meriç'e göre dilsiz toplum olmaz. Dil bir milletin hafızasıdır.

Eğer bir toplum dilini kaybederse hafızasını kaybeder, bugünü düne bağlayan köprüler dinamitlenir. (Meriç, 1980) Tıpkı Mengü Taş'ta yazılanların milli hafızamızdan yitip gittiği gibi. Köl Tigin Yazıtı'nda Çin ile kurulan ilişkiler bağlamında şu ifadeler geçmektedir:

“il tutsık yir ötüken yış ermiş bu yirde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm

altun kümüş işgiti kuutay bungsuz ança birür tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş süçig sabın yımşak agın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş yagru koontukda kisre anyıg bilig anta öyür ermiş edgü bilge kişig edgü alp kişig yorıtmaır ermiş bir kişi yangılsar oğuşı bodunı bişükinge tegi kıdmaz ermiş süçig sabınga yımşak agısınga arturup öküş türük bodun öltüg”

Altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları sıkıntısızca (karşılıksız) veren Çin milletinin sözü tatlı; ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle ve yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp (uzaklarda yaşayan) milletleri böylece kendilerine yaklaştırırlar imiş. (Bu milletler) yaklaştıktan sonra da Çinliler fesatlıklarını / kötülüklerini işte o zaman yaparlar imiş. Çok akıllı bilge kimseleri ve çok yiğit (alp) kimseleri ilerletmezler imiş. Bir kişi suç işlediğinde onun soyunu sopunu (eşiğinden) beşiğine kadar öldürürler imiş. (Çinliler'in) tatlı sözlerine ve yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp Türk milleti, çok öldü (Biçer, 2012) Bu tercime olmasa Mengü taştaki yazıların anlamını artık milli hafızamız anlayamamaktadır. Çin hâkimiyetine girmemek için çok büyük mücadeleler veren biz Türkler dilimizi korumak için aynı gayreti göstermekte yetersiz kaldığımız belki de kitabeleri okuyarak kıssadan hisse almakta aceze düştüğümüz için, 1949'dan beri esaretteyiz. Dünya nazarında ise Çin'in hala sözleri tatlı, ipekleri yumuşak ve üretiminin her aşamasında kan ve gözyaşının karıştığı Çin malları ise dünya pazarlarında, “Made in China” etiketinin girmedığı tek bir hane dahi yok.

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurca konuşan çocukların sorunu açısından baktığımızda öncelikli sorunun “eğitim- ana dil” problemi olduğu bilinmektedir. Zira Çincenin aşamalı olarak seçmeli ders, ikinci dil, çift dilli eğitim ve son olarak zorunlu dil uygulamalarıyla dayatıldığını görmekteyiz.

Çağatay Türkçesinin 1950'li yıllardaki birden sona erişini, 1951'de Pekin'de Milliyetler Merkezi Enstitüsü bünyesinde, Uygur, Kazak, Salar ve Tuva Türkçeleri hakkında Türkologların sistemli çalışmalar yaparak raporlar hazırlamaları ve 1954'te yönetimin Stalin'in Marksizm ve Dil eserini temel alan bir politika takip ederek Xinjiang Özerk Bölgesi Dil ve Yazı Komitesi üyesi Mahmut Zayidi tarafından hazırlanan Uygur Edibi Tilining Kısıkça İmla Kaydileri adlı eserin yayımlanarak uygulamaya konması ile izah etmek mümkündür. (Koraş, 2014)

Bu konuda Doğu Türkistanlı aydınların, Batı'dakilerle kültür bağlarının kopmaması için Kiril alfabesini kabul etme teşebbüsleri de vardır. 1956 yılında Ürümqi'de “Til Yezik İlmî Muhakeme Kongresi” toplanmış ve Kiril alfabesini kabul etme kararı alınmıştır. Ancak o dönemdeki Çin ve Rus idaresinin arasının açılması bu teşebbüsün gerçekleşmesini engellemiştir. Kayda değer bir diğer husus da bu komite tarafından hazırlanan Kiril alfabesinin Sovyet sınırları içinde kalan Uygurların kullandığı Kiril alfabesinden farklı olmasıdır. Bütün bunlara rağmen bu toplantıda, yeni alfabeyle birlikte yazı diline esas kabul edilecek ağzın İli-Gulca ağzı olması Uygur Türklüğü için en önemli karardır. Üstelik bu karar resmiyete dökülür ve resmiyette Doğu Türkistan Uygurları üç yıl Kiril alfabesini kullanırlar. (Koraş, 2014) Alınan bu karar Orta Asya'daki kardeşleriyle bağlarını kesmemiş olur.

Çin ve Sovyet yönetiminin arasının açılması Çin yönetiminin uygulamaya konulan Kiril alfabesinden vazgeçmesine sebep olur. 1964 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyince onaylanan, 11 Aralık 1959 tarihinde Ürümqi'de toplanan ikinci Dil Kongresinde Çinliler için hazırlanan Latin alfabesi taslağının Uygur Türklüğü tarafından da kullanılması kararının 1960 yılında okullarda denemesi yapılır. 1965 yılındaki Kültür Devrimi'nden dolayı rafa kaldırılan karar, 1973 yılında yeni bir talimatla katı bir şekilde uygulamaya konulur. Uygur aydınlarının Arap alfabesine dönüş isteklerine izin verilmez ancak Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve Doğu Türkistanlı Uygurların Türkiye'deki neşriyatı rahat takip edebilmeleri idareyi rahatsız eder. Bu rahatsızlık, Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi Eğitim Nezaretinin Latin alfabesini uygulamadan kaldırarak Arap alfabesine dayanan mevcut alfabeği uygulamaya koymasına sebep olur.

1982’de kurulan “Til-Yazı Hizmeti Komitesi”nin düzenlediği Arap alfabesine dayalı yeni fonetik alfabe, “Uygur Yazığının Elipbası ve Uygur Edebi Tilining İmla Kaidesi” adlı eserin 1982 yılında yayımlanması ile resmîyet kazanır ve 1 Ocak 1984’ten itibaren kullanılacağı duyurulur. Böylece Doğu Türkistan’daki Uygurlar, 1983 yılında yeniden fonetik olarak düzenlenmiş Arap alfabesi kullanmaya başlamışlar, hala da bu alfabeyi kullanmaya devam etmektedirler. (Koraş, 2014)

Alfabeye ilişkin bu geçmişin Uygur çocuk ve gençlerin eğitim dili serüveni ise şöyledir: Çin, siyasi otoritesini kurduktan sonra eğitim alanında bir genelge ile Mayıs 1950 yılında ilk ve orta dereceli okulların müfredatında yapılan değişikliklerle dil değişikliği konusunda ilk adımı atmıştır. Bu genelge ile Uygurca eğitim veren okullarda Çince ve Rusça seçmeli ders olmuş, yükseköğretimde ise Çince hazırlık dönemi zorunlu kılınmıştır. Çincenin rahat okunup yazılmasının hedeflendiği bu çalışmadan sonra liselerde çift dilli eğitim yapma kararı almış, denemeli olarak Şinjiang Üniversitesi ortaokulu, Gulja şehri 6. lisesi, Kâşgar 2. lisesi, Börtala Moğol Otonom Bölgesi 2. lisesi, Urumçi şehri 6. liselerinde denemeli olarak çift dilli eğitim yapmaya başlamıştır. (Emet, Doğu Türkistan’da çift dilli eğitim, 2015) Böylece Doğu Türkistan’da çift dilli eğitimin temeli atılmıştır. Resmi olarak Çincenin okullarda zorunlu hale gelmesi bu kararname ile gerçekleşmiştir. Ancak 1966 yılında Çin genelindeki kültür devriminin tesiriyle Doğu Türkistan’daki eğitim ile beraber çift dilli eğitim politikası da duraklama dönemi yaşamıştır. On yıl kadar etkili olan bu dönem 1976’da Mao’nun ölümüyle sona ermiş ve milli eğitim Uygur dili esas olarak Çince eğitime önem verilmesi kaydıyla yeni döneme geçilmiş, yüksek öğretimde Çince hazırlık koşulu tekrar söz konusu olmuştur. Hapisteki Uygur yazar ve edebiyatçıların serbest kalması, süreli yayınları yeniden faaliyete geçirmiş ve milli eğitimle ana dili Uygurcanın güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. Uygur Özerk Bölgesi Başkan yardımcısı Ba Dai Milli okullarda Çince eğitimi güçlendirmeye ilişkin teklifi 6 Aralık 1982’de kabul edilmiştir. 12 Eylül 1985 yılında Uygur Özerk Bölgesi eğitim başkanlığı 5 senelik ilkökul eğitiminin Ders Müfredatı Programı’nda 1985 yılından itibaren bütün okullarda eğitime başlamayı, köylerdeki okullarda ön hazırlıkların yapılarak 1987senesinde Çince eğitime başlamayı bizzat talep etmiştir. (Emet, Doğu Türkistan’da çift dilli eğitim, 2015) Bu değişikliklere tepki olarak halk isyanlarının, hak taleplerinin artması sonucu Çin’in baskıcı politikaları giderek daha da katılaşmıştır. 25 Eylül 1993 yılında Uygur Özerk Bölgesi 8. halk temsilcileri kurultayının 4. toplantısında Şinjiang Uygur Özerk Bölgesi Dil ve Yazı yönetmeliğinde azınlıkların Çinlilerle olan siyasi, ekonomi ve kültürel ilişkilerinde Çince kullanılması talep edilerek “Çince Çin devletindeki bütün halkların kullandığı ortak dildir. Bütün resmî dairelerde resmi yazılar Çince yazılmalıdır.” diye şart konulmuştur. 14 Haziran 1996 yılında ilk defa HSK yani Çince Seviye Sınavı getirilmiştir. (Emet, Doğu Türkistan’da çift dilli eğitim, 2015)

Eğitime ilişkin en yeni bilgilere ise Çin Hükümeti tarafından müebbet hapis cezasına çarptırılan Uygur Aktivist Dr. İlham Tohti’nin 29 Ekim 2009 tarihinde, Pekin Milletler Üniversitesinde sunduğu tebliğden ulaşabiliyoruz. Tohti, tebliğinde çift dille eğitimde geline son noktayı Çin Hükümetinin tanıdığı bir Uygur akademisyen olarak tüm incelikleriyle şu şekilde ortaya koymuştur; “Çin’de nüfusun %90’dan fazlası Çinli olduğu için devlet dili Çince olarak belirlenmiştir. Uygur özerk bölgesinde devlet dili olarak Uygurca ve Çince eşit konuma sahiptir. Özerklik yasası bunu gerektirmektedir... Günümüzdeki mesele Uygurların kendi memleketinde Çince bilmeyenlerin işe alınma hakkını kaybetmiş olmasıdır.” (Tohti, Yolum ve Gayem, Uygur Türkleri ve Çin Meselesi, 2015)

Dr. İlham Tohti’nin 03.12.2010 tarihinde, Pekin Milletler Üniversitesinde sunduğu tebliğde, Uygur toplumunda işsizlikten sonra hoşnutsuzluk yaratan olan en güçlü meselenin dil olduğunu ifade etmektedir. Çift dilli eğitim, uygulamada Uygurlara yönelik tek tip yeni Çin dili eğitimi olarak gerçekleşmektedir. Bu durum Uygur toplumunda ‘Devlet Çin dili eğitimi ile ana dil eğitim eğitimini ortadan kaldırmak istiyor’ diye algı yaratmaktadır. Uygur dilinin dışlanması pahasına Çin dilinin zorunlu eğitim dili olarak zorla yürürlüğe sokulması, Uygur dilini Uygur okullarından dışlamakla kalmıyor; devlet daireleri, hukuk, medya, iletişim sektörlerinde de Uygur dilinin kullanımdan kalkmasına neden oluyor. Uygur dili hukuken, Uygur Özerk Bölgesi’nin resmi dili statüsündedir. (Tohti, Yolum ve Gayem, Uygur Türkleri ve Çin Meselesi,,

2015) Ancak Çin kanunlarında var olan hakları yönetim tarafından garanti altına alınmamaktadır.

Yapılan bu çalışmalarla Doğu Türkistan'da iki dilli bir toplumun oluşturulması hedeflenmiş gibi görünse de doğurduğu neticeler açısından bakıldığında farklı işlevlerini görmekteyiz. İki dilli inşa edilmeye çalışılan toplumlarda iki dil arasında statü farkı ortaya çıkmaktadır. İki dilli toplumlarda, genellikle yüksek dil olarak adlandırılan statüleri ve alanları farklı dil ya da dil çeşitleri bulunur. Yüksek dil daha çok resmi ortamlarda öğrenilir ve resmi söylem işlevlerini yerine getirir. Düşük dil ise resmi olmayan ortamlarda konuşulur. Burada önemli bir kavram genellikle dillerden birinin egemen olduğu alanlar bulunmasıdır. Yüksek ve düşük diller rekabet içinde olmayıp kendi alanlarında egemen olmayı sürdürürlerse istikrarlı çift dillilik söz konusu olur. (Açık, 2014)

Ancak Doğu Türkistan işgal altında olması itibariyle zaman içerisinde Uygur dili bir medeniyet dili iken düşük dil haline gelmiştir. Kaşgarlı Mahmud eski zamanlardan XI. yüzyıla kadar, Kaşgar'dan Yukarı Çin'e kadar bütün Türklerin, hakan ve sultanların Uygurca kullandıklarını, Çinli ve diğer Doğu milletlerinin de Türklerle mektuplarını bu yazı ile yazdıklarını, oralarda şehirlilerin Türkçe bildiğini söylemekle Uygurcanın Asya'da ne kadar yaygın ve uluslararası resmî bir dil olduğunu belirtir. Yine Harzemşahların son veziri Mucîr ul-mülk Nişabur'da istila ile ilerleyen Moğol kumandanına bir heyet ve Uygurca yazılı bir mektup göndermiştir. (Turan, 2008) Bu bilgiler de Uygur Türkçesinin uzun zaman boyunca Asya'da birçok millet tarafından bilinip kullanıldığını göstermektedir. (Biçer, Hunlardan Günümüze Yabancılarla Türkçe Öğretimi, 2012) Bu gün ise Uygur milletinin çocuk ve gençlerin kendi arasında kullandığı günlük iletişim aracı konumundadır. Bağımsızlığını yitiren Doğu Türkistan'da evrensel ölçülerde eğitim ancak Çince eğitim veren kurumlardan sağlanabilmektedir. Eğitimini Çince alan ve Çinceyi iyi bilen bireyler daha iyi ekonomik koşullara sahip olarak, memuriyet, yönetim kadrolarında vazife alabilmektedir. Çincenin hayatın neredeyse temelini oluşturması halkın diline tesir ederek günlük yaşantıda kullanılan birçok Uygurca kelimenin yerini Çince karşılıkları almaktadır. Yüksek dil sıfatını alan Çince düşük dil sıfatını alan Uygurcanın bozulmasına neden olmaktadır. Hayat koşullarının ağırlığı nedeniyle kültürü için yeni bir şeyler üretmek bir yana Uygur medeniyetinin torunlarını atalarının yazdığı, tarihi, edebi mirasına, kültürel hafızasına sahip çıkamaz duruma düşmektedir.

Doğu Türkistan'ı işgal eden Çin'in eğitim politikası bu şekilde tezahür ederken benzer süreçlerden geçen Büyük Türkistan'ın ikinci yarısı bugün bağımsızlığına kavuşmuş Batı Türkistan'ın işgalcisi Rusların eğitim politikasına baktığımızda "Dil planlaması" kavramı karşımıza çıkmaktadır. "Dil Planlanması nedir?" sorusuna "Dil değışkelerinin işlev ve yapısını etkileyecek yazım, standartlaştırma, çağdaştırma programları veya çok dilli toplumlarda belli bir dile işlevlerin yüklenmesi gibi bütün bilinçli gayretlerdir" cevap olurken, Dil siyaseti kısaca "dil plânlaşmasının hükümetler tarafından uygulanmasıdır". Şeklinde bir tanımla karşılaşmaktayız. Dil planlaması ve politikaları tarihte yüzlerce yıl öncesine kadar gitmektedir. Bir toplum için dil; hedef, politika ve yöntemlerinin kurulmasıdır. Sovyet dil politikasına özel olarak dil planlaması ve politikası ise "dil gelişimine bilinçli bir müdahalenin uygulanması" anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2014). Rusların Türk dili üzerindeki uygulamaları da dil planlamalarının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından çeşitli açılardan incelenmesi gereken bir örnektir. SSCB'nin o döneminde yürürlükte olan anayasasının ve ona bağlı olarak tüm Sovyet Cumhuriyetlerinin anayasalarının hiçbirisi, herhangi bir dile "resmî dil" statüsü ya da başka bir statü vermiyor, bilakis bütün dillerin ve kültürlerin özgürce gelişebilmesini güvence altına alıyordu. Bütün cumhuriyetlerin kendi dillerinde eğitim veren okul, üniversite ve bilim akademileri; yayın yapan radyo, televizyon istasyonu ve basılı gazeteleri; üretim yapan film stüdyoları vardı. Ancak fiiliyatta Rusça, bütün Sovyet halklarının ortak dili olarak toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında ağırlığını koruyordu. Doğal olarak bu ağırlık, cumhuriyetten cumhuriyete değışebiliyordu ama Sovyet resmî söyleminde Rusça, Rus olmayan her Sovyet yurttaşının ikinci anadiliydi (Badem).

Komünist Rus rejimin işgal ettiği topraklardan Azerbaycan'da ise Ana dilinde eğitim alma hakkına sahip olan halk bu hakkı kullanamamıştır. Ana dilinde okulların varlığına rağmen

asıl önemin Rus diline verilmesi, millî okullardaki derslerin kalitesizliği ve Rusçanın ağırlığının hissedilmesi bu durumun başlıca sebepleridir. Rus dilinin uluslararası dil olarak (birlik cumhuriyetler arası) kullanılması, akraba halkların ortak kullanabilecekleri millî dillerini bir kenara bırakarak Rusçayla iletişim sağlamaları da Ruslaştırma politikasının sonuçlarıdır (Aliyeva, Sscb Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması, 2005).

Ayrıca, Azerbaycan yazarlar birliği üyelerinin aldığı kararlar doğrultusunda, eserlerini Rus dilinden ilham alarak yazmaya yönlendiren bu kültür siyaseti doğrultusunda, Rus edebiyat geleneklerinin millî edebiyata taşınması, Rus dilinin özelliklerinin Azerbaycan Türklerinin ana diline sokulmasının temeli atılarak dil plânlayıcıları, Rusça eserlerin çevirisi talimatlarını vermekle Rus dilinden Azerbaycan Türkçesine kelimelerin geçişini, eklerin, terimlerin alınmasını hızlandırmışlardır. Rus eserlerinin Azerbaycan Türkçesine çevirisi sırasında ister istemez dile ve millî kültüre uymayan Rusçaya has kelimeler olduğu Azerbaycan Türkçesine doğrudan aşılarmıştır. Rus dilinden olduğu gibi alınarak Azerbaycan Türkçesinde karşılık olarak türetilmiş olan kelimeler ana dilin kurallarına uymasa bile dile girmiştir. Bu tür satırlı plânlar tercüme ve başka edebî çalışmalar aracılığıyla dili bozmaya başlamıştır (Aliyeva, Sscb Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması, 2005). Emperyalistlerin ana dile yaptıkları uygulamalar benzerdir.

Bunlara rağmen dillerini dolayısıyla varlıklarını korumayı başaran kardeşler devletler bugün bağımsızlıklarını elde etmiş ve Uygur kardeşlerinin elinden tutmaktadır. Orta Asya'da SSCB döneminde stratejik bir proje olan Uyguristan projesi kapsamında Ruslar tarafından Uygurların yoğun olduğu bölgelerde Uygur okulları kurulmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu okullar mevcudiyetini koruyamaya devam etmiştir. Kazakistan'da yaşayan Uygurların talepleri ve Kazak kanunlarının izin verdiği ölçüde eğitim halen sürmektedir. Milli yarışmalarda dereceye giren Uygur çocuk ve gençleri bizzat Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı Sayın Nur Sultan Nazarbayev tarafından ödüllendirilmişlerdir (Bolaşak, 2014).

Ayrıca Kazakistan Cumhuriyetinde 1960 yılında kurulan, Başkanlığını Ahmetcan Haşirinin yaptığı Uygur Yazar ve Sanatçılar Konseyi'nde 20'den fazla Uygur yazar ve edebiyatçı üye olarak Kazakistan Uygur edebiyatı ve sanatı üzerinde çalışmakta ve Uygur Türklerinin kültür ve sanatına önemli katkılar sağlamakta ve eserler vermektedir (Uygur Edebiyat Ve Sanatına Da Gereken Önem Verilmeli, 2015).

Doğu Türkistan'da ise esaret psikolojisindeki Uygurca düşük dil konumunda, aile hayatı ve günlük yaşamda kullanılmakta kendini yenilemek, dünyaya nam salacak edebiyatçıları yetiştirme noktasında her geçen gün kısırlaşmaktadır. Edebiyatın temeli olan edeple bağlar her geçen gün zayıflamakta sadece yaşam savaşı vermekle yetinen bir nesil doğmaktadır. Çocuk ve gençlerin yetiştikleri ortam hayatta olmayı ve güçlü bir şekilde ayakta kalmayı yegâne hedef haline getirmiştir.

Uygur çocuk ve gençlerin aldıkları eğitimin niteliklerini Dr. İlham Tohti 12 Kasım 2010 yılında Pekin Milletler Üniversitesindeki "Uygur ana dili hakkında endişeler ve Çin devletinden talepler" başlığı taşıyan tebliğinde şu şekilde anlatmaktadır; ' Temeli ve teknik hazırlığı (eğitimci kaynağı ve alt yapısı) yetersiz, bölge ve halkın özel durumu düşünülmemiş, vur-kes emri ile uygulamaya sokulmuştur. Derslerin içeriği ve okutma yönteminde, Çin'in diğer bölgelerindeki yararlanılmamıştır. Öğretim görevlisi, alt yapısı ve öğrencilerin öğrenim kapasitesi bakıldığında bakıldığında, şimdiki tek dil eğitimi için bile yetersizdir (Tohti, Yolum ve Gayem, Uygur Türkleri ve Çin Meselesi, 2015). Bugün geldiğimiz noktada Doğu Türkistan'da Hikâyeler, şiirler, romanlar ve sanat Uygur dili ile yapılmaya devam etse de eğitim alanında yapılan bu istikrarsız ve güven vermeyen değişiklikler halk nazarında okullarda devlet eliyle verilen eğitimin kuşkuyla karşılanmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde halk okullardan ve eğitimin okullarda yapılan kısmından kopmuştur. Hatta dini hassasiyetin ağır bastığı bölgelerde Çin'in güdümündeki bu okullarda verilen eğitime karşı koymanın, çocukları okula göndermemenin cihat niteliğinde olduğuna dair aykırı fikirler ortaya çıkmıştır. İlköğretimin zorunlu olduğu ülkede çocuklarını okullara göndermeyen, gönderdiği zaman dejenerasyona uğrayacağından kaygılanan aileler alternatif eğitim araçları ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Ancak bu alternatif

yöntemlerin verdikleri eğitimin formel eğitim olmaması yanında süreç tamamlandığında geçerli bir belge ile tescillenememesi ile yeni sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu alternatif eğitimi tercih eden aileler resmi kurumlarda eğitime göndermedikleri çocuklar için Çin hükümetine yüksek cezalar ödemek zorunda kalmaktadır. Tercih edilen bu yol hem yeni neslin evrensel düzeyde eğitim alamaması hem de mesleki kariyerin asla elde edilememesi ile sonuçlanmaktadır. Okula gitmeyen ve eğitim almayan çocuklar ve gençler tarlalarda ucuz işçi, pazarlarda satıcı olarak ekonomiye katkı sağlamaktadır.

Formel eğitimin ehemmiyeti kavramış, imkânsızlıklar içindeki imkânları, Çinceye ve Çin hükümetinin sağladığı şartları değerlendiren, aldıkları eğitim sayesinde işgal altında ki devletin her kademesinde görev alan Uygurlar mevcuttur. Akademisyenden, öğretmene, tiyatrocudan, aşçıya kadar tüm fertler ellerindeki imkânları var olan haklarını Çin anayasasının vaat ettiği haklardan istifade ederek emperyalizmle göğüs göğse çarpışmaktadır. Ancak bunlarda işgalci devletin memuru olmak gerekçesiyle halk tarafından sevilmemekte, dışlanmaktadır.

Değişen ve gelişen dünyamızın tüm sorunlarına yeni şartlarına uygun yeni çözümlerin gerektiği yargısı herkesçe kabul görmektedir. Her geçen gün ilerleyen bilim ve teknoloji, bugün için sahip olunan Sorun Çözme Kabiliyetimizi geçersiz kılmaktadır. O halde her toplum için değişmez vizyon, Sorun Çözme Kabiliyetini günün koşullarına uygun düzeyde tutabilmek olmalıdır. Bunun farkında olan ve olmayan toplumlar keskin çizgilerden bellidir. Farkında olmayanlar, sürekli olarak, sorunlarının kaynağı olarak dış mihrakları görürler. Farkında olmayanlardan sokaktaki yurttışı durumundakiler, buna karşı çare geliştirebilecek akıl fikir düzeyine sahip olamayacakları için “mallarını boykot etmek, bayraklarını yakmak, milli marşlarının ıslıklamak” gibi bağırma çağırma tavırlarıyla karşı koymaya çalışırlar. Farkında olanlar ise tasallutun mekânı olduğunu anlamışlar, her geçen gün, transfer ettikleri “değerler” yoluyla bu mekânı yani Sorun Çözme Kabiliyetinin işleyişini daha geliştirmektedirler (Titiz, 2013). Suriye ve Filistin gibi örneklerden anlaşıldığı üzere birilerini korumak ya da kurtarmak maksadıyla devrim yapılması için askeri malzeme desteği vermek ancak çocukların ve gençlerin, nesillerin zürriyetin mili ve kültürel mirasın yok olmasına, ecdadının emaneti olan topraklarında kan akmasına neden olabilir. Doğu Türkistan’da da yapılan her başkaldırı, her isyan dünyanın en büyük askeri gücüne sahip olan Çin tarafından şiddetli karşılık bulmaktadır. Nüfus planlaması ile doğumlar sınırlandırırken bu isyanlar ile de doğmuş büyümüş ve katılımcıları nitelikleri açısından düşündüğümüzde entelektüel seviyede ki Uygur nüfusu yok olmaktadır. Dinimizde korunması gereken unsurlardan birincisi canın, dördüncüsü neslin korunmasıdır. Şu anda Uygur milleti için hem canın hem de neslin korunamaması söz konusudur. Bu sempozyuma katılımcı olarak başvururken amacım, sizlerin basından ulaşabileceğiniz neler olup bittiğine dair bilgiler sunmaktan ziyade, bir kelamcı olarak çözüm önerilerimi paylaşmaktır. Çin asırlardır uzak hedeflere oynamaktadır. Biz Uygurlarında şuan yapabileceklerimiz çok sınırlıdır ve kısa vadede ancak can ve neslin korunmasının esas olarak uzak hedeflere yönelmeliyiz. Uygur Türkleri, Dünya’nın en büyük askeri gücüne sahip devletlerin bile askeri anlamda çatışma yapmaktan kaçındıkları Çin’in askeri gücünün hedefinden her türlü kaçınmalıdır. Atılacak her adım tüm haksızlığa rağmen meşruiyet çizgisinde olmalıdır. İlham Tohti misali Çin okullarında dünya standartlarında yetişecek çocuk ve gençlerle evrensel kabul görmüş konularla Uygur sorunlarını dile getirmelidir. Bu anlamda Çin’in Uygurlara bugün uyguladığı politikaların uluslararası komisyonlarla incelenmesi için Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde ki diplomatlar konuya dikkat çekmeleri önem arz etmektedir.

Saray Bosna Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Yücel Oğurlu’nun Ramazan’da Doğu Türkistan’la ilgili tezahür eden haberlere ilişkin, birkaç ay önce kaleme aldığı yazısında, dış politikada galeyana değil, teenni ile sonuç alınır ifadesi ile bazı öneriler bulunmaktadır. Yazıda “Bütün krizlerde olduğu gibi, gerginliklerin ve kan dökülmesinin başlamasından önce özellikle diploması gereklidir, başladıktan sonra yine diploması. Fakat bir kez kan dökülmeye başlamaya görsün. Artık, Suriye’de veya Irak’ta kaç insanın olduğu Stalin’in dediği gibi bir “trajedi değil”, sadece istatistik meselesidir. Kaç milyon insanın olduğu veya öleceği maalesef duyarsız Dünya kamuoyunda birer gazete haberi ve entelektüel “iç çekiş”lerden başka bir anlam ifade etmemektedir. Tek bir Uygur’un burnunun kanamaması, meselenin özünde ise yeryüzündeki tek bir in-

sanın bile haksız yere kanının dökülmesine karşı ortak hassasiyet göstermelidir. Bu hassasiyetin, haklı zeminde, akla dayalı, uluslararası hukukun dilini bilen, meseleyi Dünya kamuoyuna taşıyabilecek basın üzerinden ve diplomasinin her boyutuna başvurularak kullanılması gerekir. Asırlık problemlerin çözümü gündelik tepkilerle maalesef olmuyor. Sadece Türkiye gündeminde değil, mesela Azerbaycan veya Uygurlara neredeyse “birdenbir” (yüzde yüz manasında Uygurca tabir) benzeyen Özbek kamuoyuna mesele taşınmamış, taşınamamıştır. Bunu sivil toplum ve kamuoyu başarabilir.” Şeklinde öneriler yer almaktadır (Oğurlu, 2015).

Sivil toplumun ve diplomatların dikkatleri çekebilecekleri önemli hususlardan biri de Unesco’nun Kasım 1999 yılında ilan etmiş olduğu her yıl 21 Şubat’ta anılan “Dünya Ana Dili Günü” nde Uygurcanın bugünkü durumunun ele alınmasıdır. Unesco temsilcilerinin Çin’in eğitim politikasının ulaştığı her köye- kasabaya giderek yerinde incelemeleri önerilebilir. Dünyanın mirası olan Uygurcanın uygulanan politikalarla yok olup gitmemesi için tedbir alınmasına objektif bir yaklaşım olabilir.

Her sene ülkemizde gerçekleşen 23 Nisan Çocuk Şenliğine Uygur çocuk ve gençler de davet edilmeli Çin’le dış işleri bakanlığımızın yapacakları çalışmalarla temsilci çocuk ve gençlerin gelmesi sağlanabilir.

Avrupa’daki Göçmen Bakanlığı, Arabistan’daki hac ve petrol bakanlığı gibi Türk- Türk Devletlerinden sorumlu bir bakanlık açılabilir. Gaspıralı İsmail, İbrahim Abdurresit gibi bilim adamlarının zamanın şartlarına başkaldırarak sağladıkları koordinasyon asrımızın getirdiği kolaylıklar ile daha kuvvetli olarak kurulabilir. Bu önerimin tarihsel bir dayanağı da mevcuttur: “Tanzimat döneminde bile,1908’dekurulan Türk Derneği Nizamnamesinin 2.Maddesi şu şekilde: “Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve hâldeki asar, ef’al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam vehavas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahval-ı içtimaiyasını ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir (ÜSTEL, 1997).”

Çin’in resmi olarak verdiği din eğitimi Uygurlar arasında dini radikalizme neden olmaktadır. Ayrıca devletin tahsis ettiği din adamlarının halk nazarında ki imajı da tartışılır. “Hükümet Mollası” olarak adlandırılan bu kişilerin söyledikleri ve yaptıkları kabul görmemektedir. Oysa benim bizzat tanıdığım bu görevlere atanmış ilim sahibi kişiler de mevcut. 18 Yaşından küçüklerin din eğitimi almaları kanunen yasaktır. Bu sorun, din ve vicdan hürriyeti esas alınarak evrensel koşulların sağlanması ve ailelerin çocuklarına dinlerini öğrenmelerini sağlayacak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ayarında derslerin devlet okullarında verilmesi ile çözümlenebilir. Bu çalışmaya örnek teşkil edecek bir çalışma; 1913 tarihinde İttihat terakki tarafından İstanbul’dan Doğu Türkistan’a gönderilen Rodoslu genç eğitimci Habibzade Ahmed Kemal’in Doğu Türkistan’da kurduğu yeni eğitim okullar, Ahmet Kemal tarafından hazırlanan tarih, coğrafya, matematik dersleri olarak belirlenen eğitim kurumudur. Ahmed Kemal’in 7 yıla yakın Doğu Türkistan’da amansız mücadele, çile ve eziyet içinde geçen hayatı ve bu konuda yazdığı “Çin-Türkistan Hatıraları” kitabı, devri incelememiz için eşsiz akademik değerdir (Hazret, 2015).

Mevcut din adamları halk tarafından olumsuz değerlendirildiği için dış işleri bakanlığının harekete geçerek diyanet işlerinin Avrupa ve Orta Asya’da yaptığı gibi bir uygulama ile din hizmetleri ve din adamı yetiştirilmesi konusunda Çin’le mutabakat varılarak, halkın güvendiği din adamlarının yetiştirilmesi sağlanabilir.

Doğu Türkistan’daki Uygurca konuşan çocuk ve gençlik edebiyatının en mühim ve aciliyeti olan sorunları ve çözüm önerilerini bu şekilde sıralamak mümkün.

Doğu Türkistan dışında yaşayan Uygurca konuşan çocukların çocuk ve gençlik edebiyatının sorunlarını ele aldığımızda ise şu şekilde sıralamak mümkündür; İşgalden sonra hicret eden Uygurların yaşadıkları yerel bölgeye uyum sağlayarak varlık savaşı verdiklerini görmekteyiz. Türkiye başta olmak üzere, Avrupa, Amerika, Afrika, Avustralya ve Asya’daki hemen hemen her ülkede Uygurlar mevcut. Yaşadıkları yerlerde kendi varlıklarını, kültürlerini ve dillerini

korumak amaçlı çeşitli dernekler, sivil toplum teşkilatları kurmuşlar. Yaşadıkları ülkelerin kanunlarının el verdiği ölçüde gelişmeye, nesil yetiştirmeye vatanlarını unutturmamaya gayret etmektedirler. Coğrafi ve demografik açıdan bakıldığında en asgari dejenerasyona uğrayan Uygurlar Orta Asya ve Türkiye’de yaşayan Uygurlardır. Uygurca eğitim ve öğretim ailelerin imkân ve inisiyatiflerinde gerçekleşmektedir. Hangi ülkede olursa olsun Anadilleri olan Uygurca düşük dil konumundadır.

Türkiye’de yaşayan Uygurlar yurt dışına hicret edenler arasında en şanslı olan Uygurlardır. Hem kalabalık bir topluluk olmaları hem de devletimizin verdiği destek sayesinde ilk gelenler torunlarına dahi Uygur dilini öğretmeye devam etmektedirler. Düğün, bayram, ölüm gibi münasebetler dışında Uygurların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının hazırladığı çeşitli etkinlikler vesilesi ile çocuk ve gençler anane ve kültürlerini öğrenmeye devam etmektedirler. Ancak bu eğitimin informal düzeyde olması, Uygurca süreli- süresiz yayınların olmayışı yeni neslin akademik ve edebi anlamda Uygurcaya hâkim olması önündeki en önemli engeldir. Akademik ve edebi anlamda Uygurcaya hâkim olamayan çocuk ve gençler yeni edebi kıymet taşıyan eserler üretmedikleri gibi asırlar öncesi verilmiş eserleri okumaktan, anlamaktan da aciz kalmaktadırlar. Sadece konuşmak ve konuşanı anlamakla sınırlı bir ana dil eğitimi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bugün Doğu Türkistan’da kısmen takip edebildiğimiz bir edebiyat ve temsilcileri vardır. Fakat aynı durumu, Doğu Türkistan dışında gelişen edebiyat için söylemek mümkün değildir. Özellikle Kazakistan sınırları içinde gelişen Uygur edebiyatı bu konuda incelemeye değer mahiyettedir (KORAŞ, 2014). Çünkü Kazakistan’da halen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Uygur mektepleri olarak anılan ve eğitimini tamamen Uygurca üzerine yapılandırılan 13 Uygur Okulu ve eğitim dili Uygur-Kazak dillerinde ortaklaşa yürütülen 49 okul mevcuttur (Halmuradovka, 2015). Kazakistan Cumhuriyeti’nin bu konuya verdiği ehemmiyet neticesinde, Uygur yazar ve edebiyatçılar teşkilatı, 80 yıldan beri Alma-Ata’da faaliyet yürüten Kuddus Hocamyarov adındaki Devlet Uygur Müzik ve Tiyatro Topluluğu sanatçıları yeni neslin yetişmesi, ata mirasına sahip çıkması, ana dilinin korunması konusunda çalışmalar yürütmektedir. Kazakistan’ın bugünkü başbakanı Sayın Karim Masimov’da bu Uygur okullarından mezun olarak büyük başarılar göstererek başbakanlık makamına yükselmiştir.

Bundan 30 yıl önce ilköğretimde okurken Uygur olmanın olumsuz imajını göçmen sıfatı olarak yaşayan Uygur çocuklar mevcutken bugün medyanın varlığı ve başka ülkelerden göç alınması halkın bilinçlendirmiştir. Göç travmasının dışında birde dışlanma psikolojisi yaşanmamaktadır. Türkiye Türkçesinin Uygurca ’ya yakın olması da ana dil açısından önemli bir avantaj. Ancak pratik olarak ailelerinden aldıkları ana dil eğitimi Uygurca konuşan çocukların Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacıp ve Hoca Ahmet Yesevi’yi anlamalarına yeterli olmamaktadır. Son yıllarda ki en önemli gelişmelerden biri olan Osmanlıcanın liselerde seçmeli ders olması bu alfabeyi öğrenen gençlerin en azından Uygurca yazıyı okuyabilme kabiliyetine sahip olmalarına katkı sağlamıştır. Hızlı gelişen bilişim teknolojisi sayesinde internet üzerinden isteğe bağlı eğitim almak dışında ana dil eğitimi konusunda alternatif bulunmamaktadır. Ana dil konusunda çeşitli çalışmaların ciddi adımlarla yürütüldüğü Milli Eğitim Bakanlığının bu konuya şöyle bir nazar etmesi bile Uygurca konuşan çocuk ve gençler için önemli bir gelişme olabilir. Bu bağlamda Türkiye’deki Uygurlarında nüfus yoğunluğuna göre Kazakistan’dakine benzer uygulamaların olması en büyük temennimizdir. Bunun dışında TRT Türk ve TRT Avaz kanallarında periyodik olarak Uygurca yayın yapılması, popüler film ve programların Uygurca tercüme ile yayınlanması ana dilin gelişmesine katkı sağlayabilir.

Birde devlet eliyle hali hazırda yapılan çalışmalar mevcuttur:

Akademik alan da yapılan çalışmalar arasında en gelecek vadeden ve sevindirici proje 2013 yılında kurulan, Niğde Üniversitesi’nde gerçekleşmiştir. Niğde’de kurulan, Kaşgarlı Mahmut Uygur – Çin Uygulama ve araştırma merkezi Akademik seviyede çalışmalarını sürdürmektedir. Resmi gazeteden yayınlanan yönetmeliğin amaçları şu şekilde sıralanmıştır;

a) Türklük araştırmalarının önemli bir parçasını teşkil eden Uygur çalışmalarının tarihi derinliğini göz önünde bulundurarak mevcut sorunlarını disiplinler arası çalışmalar ile ele almak; tarihi derinliği olan Türk-Çin ilişkilerini tarihi perspektif ile objektif olarak incelemek.

b) Kaşgarlı Mahmut tarafından yaklaşık bin sene önce başlatılan Türk merkezli Türklük çalışmalarını zenginleştirmek; Çin ve Çin kültürü araştırmalarında Bilge Kağan, Tonyukuk geleneğinin oluşmasına önayak olmak.

c) Türkiye’de ve dünyada yapılmış olan Uygurlar ve Uygur sahası konusundaki çalışmalarını bir çatı altında toplamak ve ulusal/uluslararası düzeylerde bilimsel toplantılar düzenlemek.

ç) Üniversitede kurulan Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü eğitimi öğretiminin geliştirilmesini desteklemek ve teşvik etmek, gelecekte Uygur sahası ve Çince başta olmak üzere Çin’in diğer dillerinin ve kültürlerinin araştırılmasını teşvik etmek, Üniversite bünyesinde faal olan, Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Sanat Tarihi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde Doğu Türklüğü ve Çin ile ilgili eğitim-öğretime, araştırma projelerine destek sağlamak.

d) Uygur Türkleri başta olmak üzere Doğu Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki sosyal ve kültürel ilişkileri arttırmak (Resmi Gazete, 2013).

Akademik alandaki bir diğer gelişmenin temeli ise 1993 yılında ilki açılan bugün ise ülkemizde 24 ayrı üniversitemizde çalışmalarını sürdüren Çağdaş Türk Lehçeleri ve edebiyatı bölümleri Uygur Türkçesinin ve diğer Türk lehçelerinin unutulmaması ve aktarılması konusunda yapılan çalışmalardandır.

Son yıllarda dünyanın her tarafına mülteci akınları yapmak zorunda kalan Uygur Türklerinin en çok geldiği ve vatandaşlık verildiği ülke Türkiye Cumhuriyeti devletimizdir. Bu fırsatı veren devletimize ve hükümetimize minnet dolu şükranlarımı borç bilirim. Mülteciler, Kayseri ve İstanbul başta olmak üzere tüm Türkiyeli kardeşlerimizin sıcak ilgi ve alakası ile teselli bulmakta, yapılan maddi ve manevi destekler sonucu yaşamlarını sürdürmektedirler. Çok çalışkan bir mizaca sahip olan Uygur mülteci kardeşlerimiz de boş durmaksızın ellerinde hangi imkân veya sanatları varsa onunla ekonomiye katkı sağlamaktadırlar. Sokaklarda dilenen bir Uygur’a asla rastlamazsınız. Fakat bu kardeşlerimiz başka bir ülkeden gelen mülteci kardeşlerimizin sahip oldukları şartlara ne yazık ki haiz değiller. Kayseri’deki 870 Uygur mülteci yıkılma tehlikesinden tahliye edilmiş eski lojmanlara yerleştirilmiştir. Bu sayının 250’sini oluşturan çocuk ve gençler aldıkları Türkçe kursundan sonra eğitime başlamış bulunmaktadır.

Gerçekleşmekte olan II. Uluslararası çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumunun Türkiye Dışında Yaşayan Türkçe Konuşan Çocuklar Açısından Çocuk ve Gençlik Edebiyatının Sorunları başlığı altında tebliğime yer verilmesi ile bir ilk gerçekleşmektedir. Bu fırsatı tanıyan değerli Çocuk ve gençlik edebiyatı yazarlar birliğine minnet ve şükranlarımı sunarım. Uygur çocuklar açısından ilk defa bu konu ilmi açıdan bir sorun olarak uluslararası düzeyde ilim dünyasına takdim edildi. Kendi açımdan değerlendirdiğimde ise 4 Uygur çocuğun babası ve Uygurların yaşadığı topraklardan ilişkisini kesmeyen bir Uygur olarak çocuk ve gençlerin sorunları ve çözümlerini dile getirmeye çalıştım.

SONUÇ

Doğu Türkistan’a sahip çıkan ve Uygur Türkçesi konuşan çocuk ve gençlerin takdirini etkileyebilecek kararların alınabilmesini sağlayacak, dünyanın anladığı evrensel dili harekete geçirecek kudret Türkiye Cumhuriyeti devletidir. Uygurlarında ana dil ve kültürel miras hakları Çin yasasında mevcut görünmekte ancak bu haklarını kullanamamak gibi bir handikapla karşı karşıyadır. Uluslararası diplomasideki maharetini Bulgaristan Türklerinin 30 yıl önce yaşadıkları konusunda gösterdiği dirayet, bizler için imrenerek baktığımız bir çözüm olarak görünmektedir.

Unesco’nun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan ana dillerin korunmasına ilişkin yürüttüğü 21 Şubat günü ana dili unutturulmaya çalışılan Uygurlar için çok önemli bir fırsattır. Ancak bireysel başvuruların cılız sesleri değil Türkiye Cumhuriyetinin gür sesi ile bu konu Birleşmiş Milletlerde gündeme gelirse yankı bulabilir.

Avrupa'daki soydaşlarımız için uygulanan Diyanet İşleri başkanlığının yürüttüğü dini hizmetler ve din adamı yetiştirilmesi konusunda Çin'le benzer bir anlaşma yapılması Uygurların güvendiği ellerden din eğitimi almasına vesile olabilir. Böylece yobaz bir şekilde tezahür eden dini radikalizmin önüne geçilir, bu radikalleşme sonucunda maddi ve manevi kayıpların önlenmesi sağlanabilir.

Suriye, Filistin kadar iç ve dış siyasette gündemde tutulmakta dindaş ve soydaş Uygur halkının Türkiye Cumhuriyetinden en büyük beklentisidir.

Doğu Türkistanlı Uygur çocuklar ve gençler ana dilleri ve tüm varlıkları ile yok oluyorlar, hür dünyanın onların kısık seslerini duymasını ve imdadına yetişmelerini ümit ediyorlar.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2014, 01 30). [Http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/](http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/): [Http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/Pdf/](http://Turkoloji.Cu.Edu.Tr/Pdf/) Adresinden Alındı
- Aliyeva, G. (2005). *Sscb Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması*. Ankara.
- Badem, C. (Tarih Yok). [Http://Www.Academia.Edu/1464094/Sovyet_Sonras%C4%B1_Sovyet_Sonras%C4%B1_Kazakistan'da_Dil_Siyaseyi_Ve_Dilsel_Kimlik_Adresinden_Alındı](http://Www.Academia.Edu/1464094/Sovyet_Sonras%C4%B1_Sovyet_Sonras%C4%B1_Kazakistan'da_Dil_Siyaseyi_Ve_Dilsel_Kimlik_Adresinden_Alındı)
- Biçer, N. (2012). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (1/4 2012), 107, 111,112, 133
- Bolaşak. (2014, Mart-Nisan). *Bolaşak* .
- Emet, E. (2015). Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim. *Gök Bayrak Dergisi* (3/4).
- Gopur, V., & Hüseyin, A. (1987). *Uygur Edebiyat Antolojisi*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Halmuradovka, R. (2015). 3198-1-7267/02-2 Sayılı Ve 08.07.2015 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Dillerde Eğitim Veren Okullar Raporu.
- Hazret, M. E. (2015). Uygurnet: Www.Uyghurnet.Org/Karanliga-Siginan-Ruhlar-Kolelige-Nasil-Alistirilir/ Adresinden Alınmıştır
- Koraş, H. (2014). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (Sayı: 3/2014), 117-127.
- Meriç, C. (1980). *Kırk Ambar, X.,İst.,X.S,453*. İstanbul: Ötüken.
- Oğurlu, P. D. (2015). Uygurnet.Org: [Http://Www.Uyghurnet.Org/Dis-Politikada_-Galeyanla-Degil-Teenni-İle-Sonuc-Alinir](http://Www.Uyghurnet.Org/Dis-Politikada_-Galeyanla-Degil-Teenni-İle-Sonuc-Alinir) Adresinden Alınmıştır
- Resmi Gazete. (2013, 09 26). (28777) .
- Titiz, M. (2013). *Ezbersiz Eğitimin Yol Haritası*. Pagem Akademi.
- Tohti, İ. (2015). *Yolum Ve Gayem, Uygur Türkleri Ve Çin Meselesi*. İstanbul: Şıra Yayınları.
- Turan, O. (2008). *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken.
- Üstel, F. (1997). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2006). 08 17, 2015 Tarihinde Edebiyatturkce.Blogcu.Com: [Http://Edebiyatturkce.Blogcu.Com](http://Edebiyatturkce.Blogcu.Com) Adresinden Alındı
- (2010). Ug.Wikipedia.Org: [Https://Ug.Wikipedia.Org/Wiki/ئۇيغۇر_زامان_ھازىرقى_يېزىقى](https://Ug.Wikipedia.Org/Wiki/ئۇيغۇر_زامان_ھازىرقى_يېزىقى)Adresinden Alındı
- (2015). 09 28, 2015 Tarihinde Uygurnet: [Http://Www.Uyghurnet.Org/Uygur-Yazarlar-Birligi](http://Www.Uyghurnet.Org/Uygur-Yazarlar-Birligi) Adresinden Alındı

MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİ VE NECATİ ZEKERİYA’NIN ÖNEMİ

Aktan AGO*

Osman EMİN**

ÖZET

Çocuklar için dünyada her şey yeni ve ilginçtir. Çocuk edebiyatı, çocuklara ait bir edebiyat mı? Yoksa çocukların yarattıkları eserler mi yoksa sadece edebiyat olarak mı yer aldığını anlayabilmek için büyük sayıda sorulara cevap aramaktayız. Bu tür sorulara elbette herkesin vereceği yanıt başka olabilir. Çocuk edebiyatı, edebiyat niteliğinden ödün vermeden, çocuğun gerçekliğinden hareket ederek, konuların onun doğal ve güncel çevresinden seçen ve çocuğun kendi dünyasına çok açılı bir anlayışla bakabilmesini sağlayan, ona bilinçli bir okuma alışkanlığı kazandırmayı öngören edebiyat ürünleridir.

Makedonya topraklarında Türk Çocuk Edebiyatının gelişimi 2. Dünya Savaşı’nda beliren Halk Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Türk Çocuk Edebiyatı gelişmeye başlamıştır. Savaş sonrası Makedonya topraklarında yaşayan Türk ve diğer azınlıklar tüm Yugoslavya’da olduğu gibi kendi hak ve özgürlüklerine kavuşuyorlar. Türkçe gazete basılır, Devlet radyo ve Televizyon kuruluşlarında Türkçe program yapılmaya başlar. Türkçe eğitim veren okullar açılır. Tüm bu faaliyetlerin birikimi olarak Makedonya’da yaşayan Türk toplumunda edebiyat eserleri yeşermeye başlar. Makedonya Türk Çocuk Edebiyatına mensup yazarlar eserlerine şiir ve hikaye ile başlarlar. Yazarlar kitaplar yayımlayıp, gazetelerde yazılar yazıp, okul kitaplarında da şiirleriyle ve hikayeler ile varlıklarını göstermeye başlarlar. Türkler kimliklerini güçlendirmek için sağlanan birçok koşullardan yararlanmasını bildi. Eskiye göre çok farklı olan bu yeni durum, Türkler için oldukça yararlı bir ortamda eğitim ve kültür alanında önemli bir kadronun meydana gelmesine neden oldu. Sıradan ve gözde olan bu aydınlar arasında edebiyatla uğraşmaya başlayanlar da vardı. O dönemin yazarları, günümüze kadar devam eden ve Türkiye dışında, Anadolu Türkçesiyle yazılan önemli bir edebiyatın ve çocuk edebiyatının temellerini attı.

Bu aydınların ve yazar çizenlerin birçoğu, halkına ve milletine yararlı olmak amacıyla kendilerinden hiçbir şeyi esirgemeyip gösterdikleri büyük etkinlikler sonucu, eğitim ve kültür alanında derin izler bıraktı. Makedonya’da Türk Çocuk Edebiyatını meydana getirenler arasında da, önemli kalem erlerinin önde gelenlerinden biri kuşkusuz Necati Zekeriya’dır (1928 – 1988). Necati Zekeriya’nın çocuk edebiyatında asıl gücünü irdelemek, yazdığı küçük hikayelerde göstermeye çalışacağız. Çünkü edebi kişiliğiyle ve yazmış olduğu şiir ve hikayeleriyle o, sadece edebiyatımızda değil, Makedon ve Balkan çocuk edebiyatında da çığır açan bir yazar olarak sayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Makedonya, Türk Çocuk Edebiyatı, Necati Zekeriya, şiir, hikaye

* Doç.Dr., Az.Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Marko Çepenkov Folklor Enstitüsü, Makedonya/Üsküp, aktan_ago@yahoo.com

** Dr., Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikolojik ve Danışmanlık Bölümü, Makedonya C. Gostivar, osman_emin@hotmail.com

GİRİŞ

Hızla gelişen bilim ve teknoloji çağında yaşadığımız şu günlerde herkesin kazanması gereken en önemli alışkanlıklardan biri okuma alışkanlığıdır. Okuma alışkanlığı, bireyde başlayan ve toplumun gelişmişlik kriterleri arasında sayılan en önemli unsurlardan biri olarak sayılır. Eğitim sistemin içerisinde en yüksek ve en son basamağını oluşturan üniversitede eğitim almakta olan öğrencilerin okuma alışkanlıklarının en yüksek seviyede olması beklenen bir durumdur. Uzmanlar, okuma alışkanlığı ile ekonomik gelişme, güç, suç, okuldan ayrılma, işinde başarılı olma arasında çeşitli ilişkilerin varlığından söz etmektedirler. “Okuma alışkanlığı” kişinin bir gereksinim olarak algılaması sonucu okuma eylemini, yaşam boyu sürekli ve düzenli biçimde gerçekleştirmesidir. Okuma alışkanlığı, okumanın bir anlamda otomatikleşmiş bir davranışa dönüştürülmesi olarak tanımlanabilmektedir. Okumanın alışkanlık haline gelmesinde rol oynayan birçok etken bulunmaktadır. Okumayı bir beceri haline getirmek okulun birinci ve en temel görevidir. Böylece öğrencilerin düşünen, anlayan, eleştiren, tartışan, ön bilgileriyle okudukları arasında ilişkiler kuran ve yeni anlamlara ulaşan okuyucular amaçlanmaktadır.

Çocuk edebiyatının önemini açıklamış olursak, bu edebiyat çocuğu ruhsal ve zihinsel yönden geleceğe hazırlamalıdır. İçinde yaşadığı toplumun ortak değerlerine saygılı ve onları gözetin; inançlı ama bilimsel düşünce sistemlerine açık; kendine mensubu bulunduğu topluma yabancılaşmadan tüm insanlığın hizmetine hazır; sevgiyi, saygıyı ve adaleti baş tacı eden, özgüveni tam bir kimlikte yetiştirilmesine hizmet etmelidir. Çocuk edebiyatı kavramından, çocuklara yönelik olarak ortaya konulan edebiyatı anlıyoruz. Aslında bu konunun temel taşı çocuktur. Bugün ne çocuk edebiyatı kavramı ne de çocuk tanımı hala tam olarak netleşmiş değildir. Çocuk tanımlarını açıklamaya başlarken hemen akla birinci soru olarak, çocuk kimdir? Sorusu gelmektedir. Çocuk edebiyatı kavramının iki temel belirleyeni vardır. Birisi “çocuk”, diğeri ise “edebiyat”tır.

Çocuk, genellikle hayali, abartılı, gerçek üstü bir dünyadan hoşlanır. Ancak bunları somutlaştırırsanız anlar ve zevk duyar. Bu yüzden anlatıcı; hayalin içinde hayatın bir gerçeğini, abartılı duygu hallerinin içinde barışçı, mütevazı, uzlaşmacı ve iyiliksever tutumu, gerçek üstü olayların kıvrımları arasında, gerçek hayat sahneleri karşısında uyanık ve dirençli kalmanın bilincini, erdemini öne çıkarmalıdır. Ayrıca çocukların dünyaya umutla ve gerçekçi bir gözle bakabilmelerini sağlayan, sosyal ve doğal çevre değerlerini önemsemeyi sağlar. Eğer, bu iki belirleyeni kendi içlerinde çözümleyebilirsek, çocuğun ve çocuk edebiyatının ne olduğunu, özelliklerini ve neden var olması gerektiğini daha iyi yorumlamış oluruz. Çocuk duyarlılığını edebî bir biçimde yansıtan, onların kişisel, ruhsal özelliklerini, kelime hazinesini göz önünde bulunduran bir edebiyattır. Çocukların ilgilerine, ihtiyaçlarına, okuma tercihlerine hitap eden ve çocukları temel dinleyici kitlesi olarak cezbeden alan edebiyattır. Çocuk edebiyatını genel edebiyattan ayıran temel belirleyici de dil ve anlatımdır. İşlenen konunun, çocuğun ve gencin dünyasıyla ilgili olması da çocuk edebiyatının, özelliklerindendir. Çocuk okuduğu kitapta merak, ilgi, beklenti ve hayallerine kavuştuğu oranda onu kendisine mal eder, onunla özdeşleşir.

Çocuk Edebiyatı, “15 yaş altı çocuklar için konuları, karakterleri ve kullanılan dil özelleştirilerek hazırlanan edebî eserlerin oluşturduğu edebiyat koludur. Anton Çehov gibi edebiyat dünyasının önemli bazı isimleri bu kavramın bir edebiyat türü olarak ele alınamayacağını, yalnızca “doz” olarak edebî vurgunun hafifletilerek sunulduğunun altını çizmektedirler.” (Buja-rovska, 2001: 13)

Makedonya’da Türk Çocuk Edebiyatının Gelişimi

Beş yüzyıllık hakimiyeti süresi içinde bulunan topraklarda, oralarını hiçbir zaman terk etmeyecekmişçesine büyük yatırımlar yapan Osmanlı Devleti’nin, Balkan Savaşları sonucunda Balkanlar’dan el çekmek durumunda kalması, artık son yıllarını yaşamakta olan imparatorluğun sınırları dışında kalan Türkler için her alanda yaşanan tam anlamıyla bir hezimettti. Tabii ki bu son derece ağır hezimetin acı ve eziciliğini, diğer Balkan ülkelerindeki Türkler gibi, hayatlarını Makedonya’da devam ettirmektedirler.

Makedonya Türk edebiyatının gelişmesi XV yüzyılın sonlarından itibaren izleyebiliriz. Beşyüz elli yıl süren Osmanlı idaresinde, Türklerin bu bölgelerde çok renkli bir sanat ve çok

zengin bir edebi hayat geliştirdiğini görmekteyiz. Topraklarımızda gelişen Türk edebiyatı, o dönemi bütün Türk edebiyatının gelişme durumunu yansıtmaktadır. Bu açıdan baktığımız zaman söz konusu bölgelerdeki Türk edebiyatının da Balkan Savaşlarına kadar, ana ülke Türkiye'deki edebiyatıyla aynı karakterde ve aynı çizgide geliştiğini görmekteyiz. Böylece aynı kaynaktan yani aynı gelenekten beslendiğini söyleyebiliriz. Balkan Savaşları'ndan sonra Makedonya Türk Edebiyatı'nda görülen durum, bu topraklarda yaşamaya devam eden Türklerin toplumsal, ekonomik, kültür-eğitim durumlarının doğal uzantısından başka bir şey değildir. Konuya bu açıdan yanaşıldığı takdirde, bu dönemde edebiyatta göze çarpan durgunluğun asıl nedenlerini belirleyebilmek için kolaylaşacaktır.

Osmanlıların Rumeli'de toprak kayıpları 17'ci yüzyılın sonlarında başladı, 18. ve 19. Yüzyıllarda hızla devam etti. Nihayet, 1912 Birinci Balkan Şavaşından sonra Rumeli'nin hemen tamamı kaybedildi. Ancak, *“Osmanlı kültür izleri bugün dahi bütün varlığını sürdürmektedir. Balkan uluslarının mimarisinde, halk yaratıcılığında, dillerinde ve hergünkü hayatlarında Türk kültürü izlerine her adımda rastlanır. Dolayısıyla, Balkan ülkelerinin en küçüğü olan Makedonya Cumhuriyeti'nde Türk kültür varlığı kaçınılmaz bir gerçektir. Makedon ulusun varlığında Türk etkileri görkemli bir yer alır. Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk unsuruna gelince, Osmanlı-Türk kültürünün gerçek mirasçıları olan Makedonya Türkleri, milli benlikleri ile kültürünü koruyup geliştirmekle yetinmeyerek, Makedonya ile Türkiye arasında heryanılı ilişkilerin gelişmesinde adeta altın bir köprü rolünü oynamaktadır.”* (Sesler, 1995: 33)

Kanımızca, Makedonya Türk edebiyatı'nın ilk ve en büyük darbeyi, Balkan Savaşlarıyla birlikte gelen göçle yediği hiç kimsenin yadsıyamayacağı bir gerçektir. Çünkü, çok kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde gerçekleşen bu göç, en geniş halk kitlelerinin göçü olmakla birlikte, kitlevi bir aydın göçüydü de aynı zamanda. Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca sadece bu toprakları fethederek değil, aynı zamanda büyük yatırımlar yaparak hayatın her hücrelerine yer etmesini amaçladığı Türk-İslam kimliğinin büyük ölçüde yok olmaya terk edilmesi anlamına gelen bu göç, Makedonya'da kalan Türklerin sesinin her alanda olduğu gibi edebiyatta da uzun bir süre için nerdeyse tamamen kısılmasına neden olmuştur.

Makedonya Cumhuriyeti'nde Türk edebiyatının temel taşları 1944'te atılmıştır. *“Osmanlı döneminde divan edebiyatında bir Aşık Çelebi, mutasavvıf Muhammed Nur-ul Arabi ile Şeyh Sadeddin Efendi, Yahya Kemal Beyatlı, Yaşar Nabi, Şefket Rado ile Makedonya doğumlu ya da kökenli daha yüzlerce Türk yazar ve sanatçılara Makedonya Türkleri de haklı olarak sahip çıkmaktadırlar.”* (Sesler, 1995: 35)

Makedonya Türklerinin halk edebiyatından yapılan derlemeler gözden geçirilince edebiyattaki bu suskunluğun ne denli büyük olduğu hemen göze çarpmaktadır. Balkan Savaşları öncesinde olduğu gibi Balkan Savaşları esnasında da Türklere yapılan büyük zulüm ve işkencelere rağmen, derlenip yayımlanan halk edebiyatı metinlerinde bu zulüm ve işkencelerden bahsedildiğine neredeyse hiç rastlayamadık diyebiliriz. Bunun asıl nedeni nedir bilemeyiz, fakat tahminlerimize göre bunun iki nedeni olabilir. Bu nedenlerden biri, can derdine düşen, zulüm ve işkenceye maruz kalan Türklerin Balkan Savaşları öncesinde ve esnasında başlarından geçenlerle ilgili türkü yakmayı, destanlar söylemeyi akıllarından geçiremeyecek kadar perişan bir halde olmaları, ikincisi de, Balkan Savaşları sonrasında yaşadıkları baskıların ve çektikleri çilenin korku ve tedirginliğinin etkisi altında susmayı tercih etmiş olmalarıdır. Evlerrinden barklarından edilen, soykırım tehdidiyle gözdağı verilen, katliama maruz kalan bu insanların, neşelerinin-kederlerinin, sevinçlerinin-acılarının sözcüsü olan halk edebiyatları aracılığıyla içlerini dökmemelerini başka bir nedene bağlamak olası değil çünkü.

Sonuç olarak, Balkan Savaşlarından sonraki yıllarda Makedonya Türk Halk Edebiyatı'nın önemli bir varlık gösteremediğini söyleyebiliriz. Bir ulusun kültür dağarcığında halk edebiyatının nedenli önem taşıdığının bilinmesine rağmen, Makedonyalı Türk aydınları maalessif bunun nedenlerini aydınlatmaya yönelik herhangi bir ciddi çalışma yapabilmiş değildir. Fakat yine de, Makedonya'da yaşayan Türkler söz konusu olduğunda, son derece çalkantılı geçtiğini söyleyebiliriz.

Böylece, Makedonya Türk edebiyatı da, Balkan Savaşları, ardından gömüldüğü sus-

kunluktan kurtarılmanın bu biricik ciddi fırsatından nasibini alamadan, ikinci Dünya Savaşı'nın getirdiği karanlığa gömülmüştür. Sözünü ettiğimiz bu hezimetin zarar ve olumsuzlukları Makedonya'da yaşayan Türklerin hayatlarının her alanında tahammülü zorlayan ölçüde yansımıştır. Uzun yıllar sürecek olan Makedonyalı Türklerin bu perişan durumundan en ağır darbeyi yiyen, ne yazık ki hayat kavgası içindeki kitlelerin en son hatırlayabildikleri, buna göre de en az önemseyebildikleri kültür-sanat, dolayısıyla da edebiyat olmuştur. Makedonya'nın Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde bulunduğu beş yüzyıl boyunca, Üsküplü şair Zari'den tutun ta Çağdaş Türk Şiirine damgasını vuran Yahya Kemal Beyatlı'ya kadar birçok şair yetiştiren bu topraklarda, Balkan Savaşlarıyla birlikte Türk Edebiyatının susma noktasına geldiği söylenebilir. Üsküplü İkinci Şeyh Sadeddin Efendi ve Manastırlı İzzet Basri Efendinin, "Denizde bir damla su"dan farksız kalan şiir çalışmaları, Makedonya Türk Edebiyatı'nın bayrağını dalgalandırmak gibi bir hedefi bu kının açlığından, maalesef Makedonya Türk Edebiyatı'nda hakim olan bu suskunluğu bozmaya yetmemiştir. İşte sözünü ettiğimiz bu suskunluğun sonucu olarak uzun bir süre Makedonya Türk Edebiyatı'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı iddia edilmiş ve 1970'li yıllara kadar da, bu topraklarda yüz-yıllardır süren bir edebiyat geleneğine rağmen, bu iddia adeta Makedonya Türk Edebiyatı'nın "*resmi tarihi*" olarak benimsenilmeye çalışılmıştır.

Makedonya topraklarında, 2. Dünya Savaşında beliren Halk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türk Edebiyatı gelişmeye başlamıştır. Savaş sonrası Makedonya topraklarında yaşayan Türk ve diğer azınlıklar tüm Yugoslavya'da olduğu gibi hak ve özgürlüklerine kavuşuyorlar. Türkçe gazete basılır, Devlet radyo ve Televizyon kuruluşlarında Türkçe program yapılmaya başlar. Türkçe eğitim veren okullar açılır. Tüm bu faaliyetlerin birikimi olarak Makedonya'da yaşayan Türk toplumunda edebiyat eserleri yeşermeye başlar. Makedonya Türk Edebiyatına mensup yazarlar eserlerine şiir ile başlarlar. Hüseyin Süleyman, Şükrü Ramo, Necati Zekeriya, İlhami Emin, Fahri Kaya Halk Kurtuluş Savaşını konu eden şiirler yazmaya başlıyorlar. Makedonya Türk edebiyatında bu yazarlar kitaplar yayımlayıp, gazetelerde yazılar yazıp, okul kitaplarında da şiirleriyle varlıklarını göstermeye başlarlar. 1970'li yıllarda ikinci nesil edebiyatçılar ortaya çıkıyor. Avni Engüllü, Fahri Ali, Avni Abdullah, Suat Engüllü ve diğerleri Makedonya Türk Edebiyatına tazelik getiriyorlar. Bu kuşak yazarları biraraya getiren "Orhan Veli Kanık" Edebiyat kolu kuruluyor bu yıllarda. Bu yazarlar Türkiye'de Türk Dil Kurumunun başlattığı "öz Türkçe" akımına uyarak yazdıkları eserlerde bu değişimin etkisi altında kalmıştır. 1990'lı yıllarda ise edebiyata büyük ilgi gösteren, şiir yazan ve dünyada gelişen çağdaş edebiyat akımlarının etkisini yansıtan üçüncü bir nesil ortaya çıkıyor. Bu nesil "Üçüncü" adını taşıyan ve edebiyata susamış neslin yazılarını yayımlayan amatör derginin temel taşlarını atıyorlar. Dergi kurucuları genç nesilden oluşarak, maddi ve teknik sıkıntılardan dolayı kısa bir dönemden sonra dergi yayından kaldırıldı.

Makedonya'da yayınlanan eserlerin büyük çoğunluğunun, özellikle ilk devrede yayınlananların, bütün sosyalist ülkelerde olduğu gibi, devlet desteği ve devlet kontrolünde çıktığı unutulmamalıdır. Bu yüzden sözü edilen yayınlar büyük oranda resmi ideolojinin propagandası niteliğindedirler. En azından, bu niteliği ön planda olan eserlere daha çok basılma imkanı sağlanmıştır.

Balkanlar'da konuşma dilinde tabii olarak bir takım yerel ağızlara rastlansa da bölgede yazı dili tarihin her döneminde İstanbul Türkçesi olmuştur. Günümüzde de bu durum devam etmektedir. Fakat 1945 sonrası Türkçesinin kelime kadrosunda hatta yer yer sentaksında bir değişme meydana geldi. Çünkü dil, sosyal yapının değişmesinden kolaylıkla etkilenir. Düne kadar bölgenin prestijli dili olan Türkçe yörenin Türk yönetiminden çıkmasından sonra yerel diller karşısında bu konumunu kaybetmiş ve etkilenen bir dil haline düşmüştür. Ayrıca Türkçenin eğitim dili olma özelliğini yitirmiş olması da onu etkileyen bir başka faktördür. Makedonya'da belli bir seviyeye kadar Türkçe eğitim devam etmiş olmakla birlikte sonuçta bu eğitim bir azınlık eğitimidir.

Makedonya'daki Türk edebiyatı denince öncelikle akla gelen şiirdir. Bunu Türk milletin şiire olan özel ilgisiyle izah etmek gerekecektir. Şiir alanında da çocuk şiiri dikkat çeker. Bunun birkaç sebebi vardır. Çocuk şiirinde karşımıza çıkan yalın dil, açık ve sade anlatım,

mümkün olduğunca edebi sanatlardan ve tasvirden kaçınma gibi özellikler Balkanlar'daki Türk şiirinin zaten ilk göze çarpan özellikleridir. Okullarda derinliğine okutulmayan Türkçe, 90'lı yıllara kadar kapalı bir ilişkiler yumağı içinde varlığını sürdürdü.

Bölge şairleri Türkiye ile de sağlıklı bir iletişim imkanı elde edemeyince doğal olarak yalın sayılacak bir anlatım ve sınırlı sayıda kelime ile yetinmek zorunda kaldılar. Dili güzel kullanmayı gerekli kılan edebi ifade, ancak ciddi bir eğitimle sağlanabilir. Yazı dili ister istemez eğitimin ötesinde bir birikime, bir geleneğe yaslanmak zorundadır. Kuşkusuz Balkanların yakın döneminde böylesine bir birikimden de söz edilemez. Bunlara eklenmesi gereken çok önemli bir başka faktör de bu yörede istisnasız bütün ülkelerde sanat ve edebiyat faaliyetlerinin yükünü çeken unsurun öğretmenler olmasıdır. Yazarların biyografileri incelendiğinde neredeyse bütünü'nün öğretmen olduğu görülecektir. Bu öğretmenler yöredeki bütün entelektüel faaliyetleri sırtlarında taşımışlardır. Bütün dünyası çocuk olan bu meslek mensupları doğaldır ki sanat faaliyetlerinde de gündelik hayatlarının bu en önemli objesini, yani çocuğu yazdıklarının merkezine koyacaklardır. Bu yaklaşımın gereği olarak zaten bu ülkelerde çocuklara yönelik çok sayıda dergi vb. yayın çıkmaktadır.

Makedonya'da yaşayan Türkler, yakın yıllara kadar sosyalist yönetimlerce idare edildiler. Bu yüzdendir ki edebi çalışmalarda ele alınan konular, sözü edilen sistemin sanat anlayışıyla yakından ilgilidir. Bu yüzdendir ki özellikle 1945-1960 arası yazılan örneklerin önde gelen özelliği deklaratif oluşlarıdır. Sosyalist yapı yeni bir dünya kurmakta olduğu için bütün emekçiler gibi yazarlar da yeni kurulan bu dünyaya katkı sağlamalıdır. Bununla birlikte özellikle azınlık şairi biraz da bu ideolojik yapıdan kaçabilmek için yine şiirlerinde doğa manzaralarına, mevsimler, aylar, dağlar, kuşlar, okula, kitap sevgisine, analara, güleç yüzlü olmaya, çalışkanlığa, tembel olmamaya, temizliğe, okula gidişe dikkat etmeye yönelik metinler kaleme almıştır. Doğa manzaralarının bu edebiyatta bu denli yoğunlukla yer almasının bir başka önemli sebebi de yöre halkının büyük ölçüde kırsal kesimde yaşıyor olmasıdır. Okul aracılığı ile şehir hayatına katılan şair, sürekli kendi çocukluğunu ve çocukluğunun geçtiği kırsal dekoru özlemektedir. Çocuklukta kalan her şey güzel olduğu için de kırsal kesimin sorunlarından çok onun güzelliği şiire konu edinilir. Şiir dışında ikinci ağırlıklı konu hikayedir. Burada da çocuk hikayesi ağırlıklı yer tutar. Hikayeler de konu, anlatım ve dil özellikleri bakımından şiirler için söylenenlere benzerdir.

Makedonya'da Türk Çocuk Edebiyatı ve Necati Zekeriya

Osmanlı Devletinin önemli bir bölümü olan Rumeli, Türk edebiyatına birok tanınmış şair ve yazar vermiştir. Bunların listesi uzun olduğu için sadece üç Üsküp'lüyü anmakla yetineceğiz. Bunların ilki Osmanlı döneminde Üsküp'lü şair Aşık Çelebi (1519-1571), ikincisi Balkan Savaşları sonrası ve XX yüzyıl Türk edebiyatının en büyük şairi olan Üsküp'lü Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958) ve üçüncüsü ise İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde yaşayan Üsküp'lü Necati Zekeriya'dır (1928-1988). Bu üç edebiyatçı, diktikleri tohumlar verdikleri eserler ile Edebiyatımızın devamlılık sürecini sağladılar. Böylece, Edebiyatımızdaki devamlılık bir nevi sağlanmış olup, yarınlarımıza da sahip çıkmışlardır.

Necati Zekeriya (Üsküp, 11 Kasım 1928 - Novi Sad, 10 Haziran 1988) Üsküp'te dünyaya geldi. Önce Arap Hoca'dan ders almış, öğretimin Sırpça yapıldığı Krallık Yugoslavya devlet ilkokulunda öğrenimine devam etmiştir. Araya İkinci Dünya Savaşı'nın girmesi üzerine öğrenimine ara vermek zorunda kalır ve savaş yıllarını ailesi ile birlikte Üsküp ve çevresinde geçirmeye devam eder. Öğrenimini savaştan sonra sürdürerek Türk Öğretmen Kursları'nı büyük bir başarıyla bitirir. 1947 yılında Üsküp'te "İrfan" ilkokulunda öğretmenliğe başladı. Yeni çıkmaya başlayan "Piyoner Gazetesi" adlı çocuk dergisinin yayın yönetmeni oldu. Bir yıl sonra "Sevinç" adıyla yayınına devam eden ve 1957 yılında çıkmaya başlayan "Tomurcuk" çocuk dergilerini uzun yıllar yönetti. O yıllarda Türkçe çocuk kitaplarının yayımlanmasında da büyük emeği geçti. "Sesler" Aylık Toplum Sanat Dergisi'nin yayın hayatına girmesi için uğraşanlar arasında yer aldı. Dergi etrafındaki çalışmalara etkin bir biçimde katıldı, hatta kimi sayılarının yayın yönetmenliğini de yaptı. 1969 yılında "Birlik" Gazetesi baş ve sorumlu yazarı görevine atandı. Gazete

dahilinde "Birlik" Yayınları'nı kurdu. 1975'te Priştine'de yayımlanmakta olan haftalık "Tan" gazetesine geçti. 1979 yılında, yine Priştine'de çıkan "Kuş" Çocuk Dergisi'nin yayın yönetmeni görevine getirildi. Hem gazetenin hem derginin özlü bir değişime uğramasında büyük rol oynadı.

"Çocuklar için eserler yazarak Makedonya Türkleri çocuk edebiyatını oluşturmaya başladı. Aydın yetersizliğinden dolayı, paralel olarak gazeteci, öğretmen ya da çevirmen olarak çalıştı, sanat ve edebiyat faaliyetlerinin sorumluluğunu da taşıdı" (Hayber, 2001: 22). Necati Zekeriya'ya göre: *"Makedon, Yugoslav Türk halkının çocuk yazını kurtuluştan sonra Yugoslavya çocuk yazını ile aynı zamanda doğup gelişmiş. Yugoslav çocuk yazınında çocuk edebiyatı için kriter şudur; çocuklar için değil, çocuklar hakkında yazılacak. Oyunla, sevecenlikle, içten duyarak çocuklara yaklaşacak. Onlara hocalık, babalık yapmaktan, ders vermekten kaçınılacak. Çocuk asla küçümsenmeyecek, ona en ciddi bir düşünür, en ciddi bir birey gibi bakılacak."* (Sesler, 1967: 79)

Birinci eser oğluna öğütler vermek amacıyla yazılmıştır. "Şermin"de bulunan şiirlerde ise, çocuk psikolojisine sevgiyle yaklaşım görülür. Makedonya Türk çocuk şairleri bir yandan Tefrik Fikret'ten, öte yandan da Yugoslavya çocuk şiirinin en büyük şairi sayılan Yovan Yovanoviç Zmay'dan etkilenecek şiirler yazmışlardır. Eski Yugoslav Türk çocuk şairlerinin ve Makedonya Türk çocuk şairlerinin en tanınmışlarından biri de Necati Zekeriya'dır. 10 Haziran 1988 tarihinde tedavi gördüğü Novi Sad yakınlarındaki Sremska Kamenitsa hastanesinde vefat etti.

Buna rağmen Necati Zekeriya'nın dolu edebi kişiliği hakkında şunu söylemek gerekir ki, ölüm her zaman üstün gelemmez. Yaratıcıların yarattıklarını alıp silemez, eserlerin hayatına nokta koyamaz. Eserler gözler önünde, kullaklarımızda, hafıza ve hatıralarda, içlerimizde ve düşlerimizde yaşamaya devam eder. Çünkü onun, gönülleri fethedebilecek belli bir konusu olduğunu unutmamalıyız:

Sevgi!... Sevgi!... Sevgi!...

Necati Zekeriya'nın Edebi Kişiliği

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ve Yugoslavya'nın kurulmasıyla bu ülkede yaşayan Türklerin yaşamında yeni bir dönemin başladığı da bilinen bir gerçektir. Balkan Savaşlarıyla Osmanlı yönetiminin dağılmasından sonra 1944 yılının Kasım - Aralık aylarında bu topraklarda açılan devlet okullarında ilk defa çağdaş Türk dili üzerine eğitim başladı. Latin kökenli Türk alfabesiyle ilk gazete çıktı, halk kültür varlığını büyük bir coşkuyla yaşatmaya başladı. Türkler kimliklerini güçlendirmek için sağlanan birçok koşullardan yararlanmasını bildi. Eskiye göre çok farklı olan bu yeni durum, Türkler için oldukça yararlı bir ortamda eğitim ve kültür alanında önemli bir kadronun meydana gelmesine neden oldu. Sıradan ve gözde olan bu aydınlar arasında edebiyatla uğraşmaya başlayanlar da vardı. O dönemin yazarları, günümüze kadar devam eden ve Türkiye dışında, çağdaş Türkçe'siyle yazılan önemli bir edebiyatın temellerini attı. Rumeli'nin bu bölgesinde yaşayan Türkler'in varlığını ispat edip kültür hazinelerinin zenginleşmesine yol açtı.

Bu aydınların ve yazar çizenlerin birçoğu, halkına ve milletine yararlı olmak amacıyla kendilerinden hiçbir şeyi esirgemeyip gösterdikleri büyük etkinlikler sonucu, eğitim ve kültür alanında derin izler bıraktı. Altmış yıldan beri, Makedonya'da Türkçe yazılan edebiyatı meydana getirenler arasında da, adları belleklerden kolay kolay silinmeyecek kişiler vardır. Bu kalem erlerinin önde gelenlerinden biri kuşkusuz Necati Zekeriya'dır. Ölümünden 27 yıl geçmesine rağmen, bu yazarımız, Makedonya Türkleri'nin edebiyatında hala derli toplu anlatılamamış, yorumlanmamış, önemli, büyük ve değerli bir yere sahiptir. O sadece edebiyat hazinemizi zenginleştiren bir yazar değil, aynı zamanda başarılı bir gazeteci, iyi bir eğitmen, becerikli bir yayıncı, kültür alanında deneyimli bir örgütleyiciydi. Çok önemli bir özelliği de, düşünce üreten bir kişi olmasıydı. Sözün kısası, her zaman iyi bir şey yapmayı, güzel bir eser meydana getirmeyi, başta ortamı için yararlı bir eylemde bulunmayı amaçlayan, seyrek aydınlarımızdan biriydi.

Bir şairi, bir yazarı yaratıkları yaşatır. Makedonya edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Necati Zekeriya'nın eserleri özellikle Makedonya Türk edebiyatı için büyük önem taşıyor. Nazım ve nesirde birçok kitaba imzasını atan yazar, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 1950 yı-

linda,değişik bir toplumsal ortamda "Şiir" adlı kitabını yayınlıyor. Bu kitap aslında, savaştan sonra eski Yugoslavya topraklarında yaşayan Türk edebiyatı temsilcilerinin sadece bir yazar tarafından basılan ilk şiir kitabıdır. Nitekim Makedonya Türk yazınının ilk örnekleri daha 1944 (şiirler) ve 1946 (hikâyeler) yıllarında 24 Aralık 1944 yılında kurulan ve Makedonya Türklerinin Alfabetesi sayılan "Birlik" gazetesinde yayınlandı. Dolayısıyla Necati Zekeriya'nın ilk şiiri de Birlik sayfalarında basıldı. Necati Zekeriya ilkin "Birlik" sayfalarında yeni bir şiir anlayışıyla ortaya çıkıyor.

Daha sonra gazete dahilinde çıkan "Sevinç" ve "Tomurcuk" çocuk dergilerinde küçükler için yazdığı şiirlerinde, çağdaş şiir anlayışını değer bakımından çok yüksek seviyeye ulaştırıyor. Büyükler için yazdığı ilk şiirlerinde Nazım Hikmet'in serbest veznini benimsiyor. Daha sonraki şiirlerini kendi nazım anlayışıyla özgün bir merteye ulaştırıyor. Türk şiirinin gelişmesini dikkatle izleyen yazar hem şiir hem de hikâyede bir uyum, bir uzlaşma sağlamayı yeğliyor. Bu amaçla Balkanlarda yaşayan halkların dolayısıyla eski Yugoslav yazınından epeyce şiir, hikâye çevirileri yapıyor. Bu konudaki tüm çalışmaları değişik gazete ve dergilerde yayınladı. Bu kapsamda da değerli antolojilere imzasını attı. *"Necati Zekeriya, sadece Makedon çocuk dünyası ve şiir dünyasına değil, daha geniş yazın severlere tanınmış olan özel kısa öyküler yazarıdır. Necati Zekeriya, kişilerini, kahramanlarını düşünüp uydurmayan, kahramanların davranışlarını her zaman etik, sosyal ve psikolojik kalıba sokmayan yazardır. Şiirlerinin ve düz yazılarının duyarlılığı, yeni içerikler ile zenginleşen çağdaş kültürün ve yazının zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Onun yöresel çekirdekten o kadar çabuk çıkması, hareket tazeliğinin ve bu yazarın kitaplarına aktığı yeni bir tadın eseridir."* (İdrizović, 1988: 117)

Dahası Türk çağdaş yazının da en değerli şiirlerinin seçimini yaparak çok sayıda gazete ve dergilerde yayınladı. Ünlü dünya yazarlarının yapıtlarını yakından tanıdığını için onların en güzel örneklerini dilimize çevirdi. Bu arada edebiyatımız ve kültürümüz üzerine değerli yazılar yazdı. Makedonca, Sırp-Hırvatça'dan Türkçeye ve Türkçe'de bu dillere birçok çeviri yaparak ünlü yazarların tanıtılmasında büyük katkı sundu. Bu arada kendi yazın ufuklarını da genişleten yazar, şiir ve hikâyelerini sanatın zirvesine ulaştırdı. Çünkü, Necati Zekeriya, öykülerini ve şiirlerini iyimserlikle boyayıp, insanseverlikle parlatmış, hayata karşı sevgi hisleriyle süslemiştir.

Edebiyata şiirle girdi. İlk çocuklar için şiir yazmaya ve yayınlamaya başladı. Daha sonraki yıllarda "Kırmızı Küpeler", "Gelincik" ve "Silahşör Tavşan" adlı kitaplarını yayınladı. Bu kitaplarında yer alan şiirlerin konuları çocuk dünyasına çok yakın, didaktik ve öğretici niteliktedir. Biraz da günlük ihtiyaçlara ayak uydurarak o yıllarda ünlü Yugoslav çocuk yazarlarının etkisi altında yazılmalarına rağmen bu şiirler ya da manzumeler, edebi ve sanat değerinden yoksun değildir ve bunlar, daha sonra bu topraklarda gelişecek, olgunlaşacak çocuk şiirinin temel taşını oluşturmaktadır.

Necati Zekeriya'nın çocuk edebiyatında asıl gücü, yazdığı küçük hikâyelerde görülür. Bu tür hikâyeleriyle o, sadece edebiyatımızda değil, Makedon edebiyatında da çığır açan bir yazar olarak sayılır. İlk hikâyelerini "Bizim Sokağın Çocukları" adlı kitapta yayınladı. Kitabın ilk yayımından kırk kusur yıl geçmesine rağmen, bunlar hala değerini kaybetmemiş, küçük okurlar tarafından seve seve okunan hikâyelerdir. Hikâyelerin kahramanı Orhan, her ortamda çocuklar tarafından, aralarından biriymiş gibi kabul edilmekte ve zaman zaman şımarık, afacan görünmesine rağmen aslında cin fikirliliği yüzünden sevilmektedir. Yazar, Orhan'ı, "Eski Sokağın Çocukları", "Yeni Sokağın Çocukları", "Bizim Sokağın Romeo ve Jüliyeti" ve "Orhan" (çocuk kitabı, öykülerinden seçme, 1988), adlı kitaplarında yaşatmaya çalışmasına rağmen, bu hikaye kitapları ilk kitabı, "Bizim Sokağın Çocukları"nın gölgesinden kurtulamamıştır. Bu yüzden Necati Zekeriya'nın çocuklar için yazdıklarından söz edilirken "Bizim Sokağın Çocukları" ve bu kitaptaki kahramanı Orhan ilk akla gelir. Orhan ismini taşıyan bir edebiyat simgesi, sanatsal tipi, çocuk hikâyelerinde hemen hemen hepsinde geçmektedir. Çünkü Orhan, dolaşıp oynuyor, canlanıp yaşıyor, konuşup harekette bulunuyor, konuşup duruyor, söylenip gülüşüyor, ağlayıp seviniyor. Orhan her okuyucuyu yürek ve ruhundan sıkı elleriyle tutarak sürüklediğini söyleyebiliriz. Necati Zekeriya, Orhan'da motifleşen ve motifleştiren hareket ve konuşmaları vardır. Onun için bizlere, genç ve yaşlı okurlara, Orhan yakındır, bizindir, kan ve ruhumuza

girer, bizlerde uzun zaman yaşamaktadır. Çocuksuluğuyla kuşatıyor okuru ve tanıklık ediyor yaşadığı çevreye. Çocukluğun gizli kalmış tarihine ayna tutuyor. Çağdaş çocuk edebiyatının öncü yazarlarından Necati Zekeriya'nın dünya çocuklarına sunduğu bu klasik çocuk kitabı yalnızca çocukların değil, çocukluğunu özleyen her yaştan okurun okuyabileceği bir kitap. İşte bu açıdan Necati Zekeriya'nın bu eserlerindeki hikayelerde, sanatsal değere sahip olmuş ve zaman içinde böyle kalacağını söyleyebiliriz. Bundan dolayı dünya yayın basımı ve edebiyatı bu eserlerini çeşitli dillere çevrilip, basılmıştır. Çocuk ve gençlik, yerli ve genel olarak Makedonya ve daha geniş bölge edebiyatında yer alan Necati Zekeriya bu eserleri ile klasikler arasına girmiş bulunmaktadır.

Necati Zekeriya'ya göre: "Makedon, Yugoslav Türk halkının çocuk yazını kuruluşundan sonra Yugoslavya çocuk yazını ile aynı zamanda doğup gelişmiştir. Yugoslav çocuk yazınında çocuk edebiyatı için değil, çocuklar hakkında yazılacak. Oyunla, sevecenlikle, içten duyarak çocuklara yansılacak. Onlara hocalık, babalık yapmaktan, ders vermekten kaçınılacak. Çocuk küçüksenmiyecek, ona en ciddi bir düşünür, en ciddi bir birey gibi bakılacak" (Sesler, 1967: 79).

Hikayeler hem biçim ve hem de biçem bakımından çok özgün olarak nitelenebilir. Hikayeler bir sayfadan uzun değil. Yazar konuya doğrudan girmekte ve betimlemelerden kaçınarak olayı kahramanlarının diyaloglarıyla sergilemektedir. Olayların çoğu sokakta geçmektedir, kahramanlar da mahalle çocuklarıdır. Necati Zekeriya sadece çocuklar için şiir ve hikaye yazan bir yazar değildi. O, yetişkenler için de şiir ve hikaye yazdı. Yetişkenler için "Şiirler" başlıklı ilk kitabı, 1950 yılında çıktı. Şiirlerin her biri yeni düzeni öven coşkuyla yazılmış mısralarla doludur. "Şiirler" kitabındaki mısralar, şairin şiire acemi olarak girdiğini, zamanın coşkusundan ve o dönemdeki şiir anlayışından uzak kalmadığını açıkça gösterir. Şair de bunun farkına varmış olacak ki, uzun yıllar yetişkinler için şiir yazmadı. İlk şiir kitabından on beş yıl sonra yayınlanan "Sevgi" kitabında bu hatasını büyük ölçüde düzeltmiş, okur karşısında çok daha ciddi, daha olgun ve sanat açısından çok daha değerli şiirlerle çıktı.

Başta Yunus Emre olmak üzere, Türk Halk edebiyatı şiirlerinden esinlenerek de yazdığı görülen bu kitaplardaki şiirlerin temelinde:

"Sevgi bugün ekmek kadar herkese gerek,
Sevgiden yoksun yaşayamaz insan..." görüş ve anlayışı hakimdir.

Şair daha sonraları "Lorka Soyutlaması" (1976) ve "Çayhane Şiirleri" (1989) adlı şiir kitaplarını yayınladı ve bu defa şiirde çok daha iddialı olduğunu göstererek, şairliğini ispat etmiştir. "Çayhane Şiirleri" kitabında yer alan şiirleriyle şair özüne, kimliğine dönüktür. Yaşadığı ortamda kendini anlatmak ister. Bu yüzden kitaptaki şiirlerin büyük bir kısmında doğup büyüdüğü şehirden söz eder.

*"Eski çınar yerinde yok artık,
Ninem görünmez yaşmağıyla köşe başında
Güvercinler göğe oya işler
Adım hala okunur mahallenin eski taşında"* der.

Çocukluğunu hatırlarken, şehrinin tarihi hanlarından, hamamlarından, tekkelerinden, camilerinden söz eder. Sevgilerini, özlemlerini ve tutkularını canlandırır; sırtını Çifte Hamam'ın duvarına dayayarak kurnalardan taşan suları dinlemeye çalışır, Kale'den seyrederek şehrinin, Vardar boyunca yeşil kavakları, soğuk sularıyla Sulu Han'ı, kubbeleri ışıldayan Davut Paşa Hamamı'nı; göz atar Şar Dağının tepelerine.

Şehrinde doğup yaşayan ve yazan şairleri de unutmaz Necati Zekeriya:

*"İslahane parkına uzayan yol boyu ağaç,
Küçük bir evde yaşar bir ozan.
Yazar acıyı, yazar sevdâyı
Ama Üsküp'ü yazar her zaman
Üsküp'e yeşili ozanlar vermiş
Dikmişler her yere kavak, akasya.
Nice ozanlar yetiştirmiş Mektepleri*

Üsküp’ün ünlü Gazi Baba’nın, türbesinde şiirleriyle yaşadığını, görür, büyük Türk şairi Yahya Kemal’le kahve içtiğine inandığı kahvede kahve içer, buraya Şeyh Sadettin Sırrı’nın de uğramasını bekler, “Onar mısralarıyla” dillerde dolaşan Yaşar Nabi’nin Dükkancık mahallesinde ektiği kavağın yükseldiğini ve okuduğu okulun yerinde yellerin estiğine dair türküler söyler. Bunun için “Çayhane Şiirleri”ndeki şiirlerin, şairin sanatında ayrı bir yer aldığını rahatça söylemek mümkün. Bu şiirlerinde Türkçe’nin güzel kokusu da var. Necati Zekeriya, altmış yıl süren kısa ömründe sadece hikaye ve şiir yazmadı. Eleştiri, deneme yazdı, birçok kültür olaylarını yorumladı, yeni çıkan kitapları tanıttı. Onun özel olarak dilimiz üzerine çok değerli yazıları vardır. Dilimizin bilhassa çocuklar-öğrenciler tarafından gerektiği gibi kullanılması için büyük çabalar harcadı. Bu konuya, başta kurucusu olduğu “Sevinç” ve “Tomurcuk” dergilerinin dil köşelerinde önem verdi. Daha sonra dil sorunlarını “Sesler” dergisinde ele aldı. Yanlış yapılan çevirileri eleştirdi, Türkçe’ye yapılacak çevirilerin nasıl olması gerektiği üzerinde çok ciddi durdu. Okullar için okuma kitaplarının yanı sıra dilbilgisi kitaplarını da hazırladı.

Necati Zekeriya, Harfler Ne Yer (1988), çocuk şiirleri kitabıyla, yaşamının son günlerinde, ölümle savaş verdiği anlardan, çocuklara selam yerine dalgalanan dizelerini iletmiştir. Her yaşta çocuklara şiirli bir yolla yaşamayı, yaşayıp onlarla yakınlaşmayı, kaynaşmayı bilmiş ozanın bu son kitabı oluyor. N.Zekeriya, yazılarında, şiirlerinde çocuk düzeyine inmeyi yeğleyip, bu yönde iyi bir sonuç elde ettiği görülmektedir. Çünkü şiirlerinde çocukların anlayabilecekleri, içlerine kolay sindirebilecekleri bir Türkçeyi kullanmakla gerçekleştirmektedir. Eğitici öğeler, dilin zenginliği, güzelliği çocuklara şiirler aracılığıyla daha da yakın kılınmaktadır. “*Necati Zekeriya’nın şiirlerinde çocuk ve çocukluk önemli yer almaktadır. Ona göre dünyanın en büyük varlığı, zenginliği çocuktur. Bu yüzden Necati Zekeriya’yı çocuk şairi olarak, onun çocuk sevgisini incelemek çok önemlidir. Şair bu çocuk sevgisini, karakterinde, ruhunda, kalbinde taşıyordu. Onun şiirlerindeki duygusallığın buradan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Şairimiz çocukların en büyük arkadaşıdır. Bu yüzden şiirlerinde aynı yaştaymış gibi konuşuyor.*”

Necati Zekeriya, eserlerinde çocuğu idealleştirmiyor, o çocukların hem iyi hem de kötü taraflarını ortaya koymaya çalışıyor. Çocukların durumu, davranışları, yaramazlıklarını ele alarak, çocuk dünyasına iyice girmeyi başarıyor. Çünkü, Necati Zekeriya şiirlerinde sadece çocuğu sevmiyor, o çocuğu tanıyor, devamlı onu inceliyor, ne istiyor, nasıl yaşıyor, ne seviyor, ne sevmiyor, neler hayal ettiğini biliyor. Necati Zekeriya’nın yaratıcılığı değişik edebi tüplerini içerdiyse de en çok çocuklara aittir. Zengin hayat tecrübesi, değişik ruhsal durumların izleri yazılarında yansıyor. Yaratıcılığa daima özenen şair yeni estetik biçimler aramayarak, hep kendine özgün bir deyiş, bir dize uyguluyor. Kendisinde gelişen duygu ve düşüncelerini şiir diliyle iletme için yaraşır şiir biçimlerini buluyor. Çocuk dönemin izleri başta olmak üzere devrimcilikten, romantik sevgilere değin çeşitli konuları ele alıyor.

Şiirlerinde gerçekçilik algılanıyor. Gerçeği esas algılayarak şiirlerini de çağdaş sanat öğeleriyle oluşturuyor. Çağdaş Türkçe’ye karşı gösterdiği derin ilgisi ve duygusu bizde gelişmekle olan Türk yazısına değerli katkı sundu. Özellikle Türkiye’de konuşulan Türkçe’yi yeğleyerek, yöresel bir düzeyde olan Rumeli ağızları arasında Türkçe’nin sağlam gelişmesine ışık tutmak amaçlardan en önemlisi sayılır. Böylece ilk edebiyat sevgisini güzel Türkçe’yle küçükler için yazdıklarıyla duyuran Necati Zekeriya’nın her şiirinde, her dizesinde, kafiyesi de her sözcüğün anlamında çocukların varlıkları seziliyor.

Tüm eserleri canlı bir dil, tatlı bir anlatım içeriyor. Estetik bakımından da en beğenilen şiirlerdir. Şiirlerinde çocukluk yılları yanı sıra, gençlik, dönemi, ailesi, mahallesi ve yaşadığı kent, savaş, özgeçmişleriyle ilgili birçok olaylar yanı sıra evrenselliği de takdir ettiği göze çarpıyor. Böylece sevgi, özgürlük, çalışkanlık, saygı, değerbilirlik, düşüncelilik, doğanın güzelliği ve değeri, en çok bahsettiği öğelerdir. Türk edebiyatında daima ağır basan şiir Necati Zekeriya’nın yaratıcılığında da didaktik, öğretici, eğitici nitelik taşıyor. Çocukların dünyasını bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Sevgiye bütün kalbiyle inanan Necati Zekeriya tüm şiirlerinde sevgiden söz ediyor.

Eğer sözlükte tek bir söz seçmek zorunda kalsaydım

*Kuşkusuz bu söz sevgi olacaktı
Eğer dünya yüzünde sevgi olmasaydı
Sanırım onu ben bulacaktım...*

ya da

*Sevgi benim umudum
Sevgi benim onurum
Sevgi benim ölümüm
umutlan da
sevgide gördüm*

onurları da ölümleri de... dizeleri de şairin sevgiye olan tutkusunu doğruluyor. (1965 yılında yayınlanan "Sevgi" adlı şiir kitabının önsözünden alınmıştır). Sevgi, Necati Zekeriya'nın bütün şiirlerinde temel unsurdur. Sevgi, tek yanlı değil, karşılıklı olduğunu çoğu şiirlerinde göstermiştir.

*Anne, bilir misin ben seni nekadard severim?
Kuş havayı nekadard severse
Ben de seni okadard severim.*

*Anne bilir misin ben seni nekadard severim?
Her çocuk babasını nekadard severse
Ben de seni okadard severim. (Anne sevgisi Nedir)*

Necati Zekeriya, ancak çocukla yepyeni bir dünyanın kurulacağına inanıyor. Yani şaire göre çocuk gelecektir ve sürekli çocukları şiirlerinde şöyle hatırlatıyor:

*... Eğer sen
Gönlünde güzellik
Gönlünde iyilik
Dilinde anne, dileğinde barış
Çekilmişsen yatağına
Unutma:
Gün O Vakit Güzeldir... (Gün ne vakit güzeldir)*

Son dileğinde şair çocuklara ve büyüklere "Sondeyiş" şiiri ile seslenmektedir:

*...Bir gün, öldüğüm zaman bir gün
Mezarımı aramayın çimenlerde, çiçeklerde
Bir gün, öldüğüm zaman bir gün
Mezarımı aramayın istihkamlarda, menzillerde
Bir gün, öldüğüm zaman bir gün
Mezarımı arayın bir çocuk gülüşünde. (Sondeyiş)*

İlk başta çocuk şairi olan Necati Zekeriya büyükler için yazdığı şiirlerinde de çocuk kalmayı bilmiştir. Kısacası doğuştan şair olan Necati Zekeriya şiiri ve çocukları çok sevmiştir. Şiirlerle gönlünü çocuklara vermiştir. Ölümünden kısa bir süre önce yazdığı şiirlerinde şair sevgi, umut, hayatın güzelliklerinden konuşuyor. Ömür boyu kitaba büyük değer veren şair, kitap okumanın ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak, dile özellikle kurallara uyarak doğru dürüst konuşmanın biçilmez değerinde olduğuna sürekli dikkat çekiyor.

En önemli özelliklerinden biri kullanmış olduğu dil ve üslubudur. Konu, anlam ve dil yönüyle dikkat çeken hem şiir hem de hikâyelerinde kısa özlü anlatım ve güldürü özelliklerini taşıyan zengin tümceler, halk deyimleri, atasözleri, tekerlemeler özellikle çocuklara yazdığı şiirlerinde göze çarpıyor. Hem nazım hem nesir arasında kurduğu bağ dolayısıyla şiir ve hikâyelerinde de yansıyor. Konu, üslup, dil bütünlüğünü sağlamakta çok dikkatli. Necati Zekeriya çok temiz, çok net dil kullanmıştır. Kısa ve anlaşılır tümcelerini ustaca kullanan şair Üsküp ağzına uygun ve Türkiye'de kullanılan dilin bir sentezini yaparak çağdaş Türkçe'yi inceliklerine kadar tanıması sonucu dizelerindeki kelimelerde hem biçim hem de anlamca sağlanan uyum doruk noktasına ulaşmıştır.

Eserleri

Şiir:

1. Şiirler (1950),
2. Okul Çanı (1952),
3. Silahşör Tavşan (1953),
4. Nerde Olsam (1953),
5. Gelincik (1954),
6. Kırmızı Kúpeler (1958),
7. Ninniler (1964),
8. Sevgi (1965),
9. Damlalar (1967),
10. Yeşil Nerde (1975),
11. Lorka Soyutlaması (1977),
12. Ağaçlar Dile Gelse (1985),
13. Harfler Ne Yer (1988),
14. Çayhane Şiirleri (1989).

Hikaye:

1. Bizim Sokağın Çocukları (1961),
2. Yeni Sokağın Çocukları (1967),
3. Eski Sokağın Çocukları (1967),
4. Güzel Nedir Çirkin Nedir (1968),
5. Bizim Sokağın Romeo ve Jüliyeti (1978),
6. Eskiler Alırım Yeniler Satarım (1981).

Antoloji:

1. Makedon Hikâyeleri Antolojisi (1969),
2. On Makedon Ozanı (1971),
3. Çağdaş Yugoslav Hikâyeleri Antolojisi (1975),
4. Uçun Kuşlar Uçun (çocuk hikâyeleri antolojisi, 1978),
5. Makedon Şiiri Antolojisi (1979).

SONUÇ

Bir toplumun oluşması için, o toplumu meydana getiren bireylerin tarih, kültür, dil gibi ortak özellikleri taşımaları, paylaşmaları gerekir. Kültür, bir toplumda meydana gelen değerler bütünü ise insan yaşamının her yönünde beliren değerler zamanla farklı yönlerde bütünleşerek bir sistem olarak kültürü yansıtmaktadırlar. Her topluluk kültürünü dilin yardımıyla yeni kuşaklara taşır. Ninniler, türkü, tekerleme, mani, bilmece, halk şarkıları çocuğun dil bilincinin oluşmasında, kültür oluşturmada da, etkili ürünlerdir. Bu ürünler Türkçe'yi, telaffuzunu ve melodisini, sözcüklerini, söz sanatlarını, söyleyiş kalıplarını öğretirken aynı zamanda toplumsal iletişimi de sağlar. Çocuklarımızın daha iyi konuşmasını, yazmasını istiyorsak, bu ürünlerin olumlu katkılarını göz önünde bulundurarak ailede, sosyal çevre ve okullarda halkımızın bu söz varlığını gündeme getirmeliyiz. Halk edebiyatı ürünleri ana dili eğitiminde, Türkçe'nin sağlıklı öğrenilmesinde önemli katkılarda bulunur. Ninniler, türküler, mani, bilmece, tekerleme ve halk şarkıları çocukları anadilin söz varlığıyla tanıştırır. Çocuk edebiyatı, edebiyat niteliğinden ödün vermeden, çocuğun gerçekliğinden hareket ederek, konuların onun doğal ve güncel çevresinden seçen ve çocuğun kendi dünyasına çok açılı bir anlayışla bakabilmesini sağlayan, ona bilinçli bir okuma alışkanlığı kazandırmayı öngören edebiyat ürünleridir.

Necati Zekeriya'nın sanatına, edebi kişiliğine baktığımızda, bütünü ile insan için vardır ve sunduğu mesajlar genç nesillerimize başarıyla intikal etmektedir. Ufuk sahibi olan ve edebiyatımızda damgasını vuran Necati Zekeriya, gelecek nesillerimizi Vardar'ın en derin dibini araştırmaya ve keşf etmeye yönelterek, her şeye tüm sıkıntılara rağmen yaşamın güzel şey olduğunu vurgulamaktadır. Bizlere verdiği ilham, uyandırıcıdır. Necati Zekeriya çok başarılı bir çocuk hikayecisi, usta bir şair, düşünce üretmeye çalışan aydın bir kalem erimizdi. Makedonya Türkleri'nin edebiyatında büyük ve önemli bir yeri vardır. Yazdıklarıyla, kültür alanındaki et-

kinlikleriyle ülkesinin edebiyatında ve kültüründe derin izler bıraktı, edebiyat ve kültür hazinesini değerli eserlerle zenginleştirdi. Makedonya ile Türkiye kültürleri arasında köprünün kurulmasında da büyük payı oldu. Yugoslav edebiyatlarından yaptığı birçok çevirilerle bu edebiyatların Türk okuyucularına yakın olmasına katkıda bulundu. Makedon ve Sırp edebiyatlarından yaptığı seçmeler, antolojiler, Türkiye’de ilgiyle karşılandı. Necati Zekeriya, Türk edebiyatının da dağılan Yugoslavya’da, tanıtılması için büyük emek harcadı. İki ülke edebiyatlarının ve kültürlerinin yakınlaşması için elinden geleni yaptı.

KAYNAKÇA

- Ago, Arif (1989). *Literatura na turskata nacionalnost vo Makedonija*, Doktorska disertacija, Filološki fakultet, Skopje.
- Bujarovska, Gordana (2001). *Reviya za Detski Razvoy*, UKIM, Skopje.
- Çelik, Mahmut (2010). *Razvojot na turskata detska literatura vo Makedonija*, Doktorska disertacija, Filološki fakultet, Skopje.
- Dilidüzgün, Selahattin (2003). *Çağdaş Çocuk Yazını*, Morpa Kültür yayınları, İstanbul.
- Emin, İlhami (1995). *Kimliğimiz Kültürel Varlığımız*, Sesler Dergisi, sayı 294, mart 1995, Üsküp.
- Hayber, Abdulkadir (2001). *Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- İdrizoviç, Muris (1988). *Necati Zekeriya’nın Çocukluk Hakkında Lirik Anlatımı*, Çevren Dergisi, sayı 64, Mart/Nisan, Priştine.
- İsen Mustafa, İsen Reyhan, Kireççi Esra Ayşe. (2008). *Balkanlar’da Çocuk Şiiri*. VarlıkYayınları, İstanbul.
- Kalayciev. Gordan (2008). *Razvoy Na Deteto*, UKIM, Skopje.
- Mercan, Hasan (2002). *Balkanlarda Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Oguzkan, Ferhan (2008). *Çocuk Edebiyatı*, İstanbul.
- Sever, Sedat (2007). *Çocuk ve Edebiyat*, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Zekeriya, Necati (1967). *Sesler Dergisi*, sayı 12, Ocak, Üsküp.

SÜRELİ ÇOCUK YAYINLARINDA YER ALAN HİKÂYE EDİCİ METİNLERİN ÇOCUĞA GÖRELİK DURUMU

Hülya KODAN*

ÖZET

Güncel olma özelliği nedeniyle çocukların eğitiminde süreli yayınlar çok önemli yer tutmaktadır. Çocuğa okuma, boş zamanlarını değerlendirme alışkanlığı kazandırmasının yanı sıra çocukta henüz keşfedilmemiş yetenekleri ortaya çıkararak çocukları okumaya, yazmaya, resim yapmaya yönlendirir. Süreli yayınlar ders konularıyla güncel olaylar arasında ilişki kurmaya yarar. Bu bağlamda, dergiler çocuğu kültürel ve bilgi anlamında desteklemenin yanında okula yardımcı olma özelliği taşımaktadır. Dergilerde yayımlanan öğretici ve eğlendirici yazılar, masallar, hikâyeler ve romanlar, fıkralar bilmeceler, resimler, fotoğraflar ve karikatürler çocukların okuma alanında ihtiyaç ve ilgilerini karşılayabilmektedir. Bu yüzden çocuk dergileri eğitimde daha etkin bir materyal olarak kullanılmalıdır. Çalışmada okuma eğitimi için kullanılan materyallerden olan süreli çocuk yayınlarında yer alan hikâye edici metinlerin çocuğa görelilik durumunun araştırılması amaçlanmıştır. Süreli çocuk yayınlarında yer alan hikâye edici metinlerin ana fikir, karakter, olay örgüsü, yer, zaman gibi hikâye haritası öğeleri açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada tarama modellerinden belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 2014 yılında yayımlanan Türkiye Çocuk Dergisinin sayıları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri kaynak taraması yolu ile elde edilmiştir. Araştırma sonucunda süreli çocuk yayınlarında yer alan hikâye edici metinlerin çocuğa görelilik durumunun tespitinin metinlerin niteliğinin ve kalitesinin artırılması yönünde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süreli Çocuk Yayınları, Hikâye Edici Metin, Hikâye Haritası, Çocuk

GİRİŞ

Çocukların hayal dünyasına hitap eden, okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırma işlevi taşıyan, estetik zevklerini geliştiren, yaşlarına ve bilişsel gelişimlerine katkıda bulunan, kelime dağarcığını geliştirmeye yardımcı olan, zevk alarak dinlediği ya da okuduğu yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerini çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirilmektedir. Çocuğun günlük yaşamında ses, jest ve mimiklerle, bedensel hareketlerle yansıttığı duygular ustaların elinde sözcük ve çizgilere dönüşür, kitap sayfalarında görünür kılınır (Sever, 2010, s.20). Çocuk edebiyatının hitap ettiği kitlenin öncüsü “çocuk” olunca çocuğun bilişsel, fiziksel ve psiko-sosyal gelişim özelliklerinin dikkate alınması gereklidir. Bu anlamda çocuk edebiyatı ürünlerinde bulunması gereken en önemli ilke çocuğa görelilik ilkesidir. Çocuğa görelilik ilkesi genel bir deyişle, çocuğun hayal gücüne hitap eden, onun rahatlıkla ve zevk alarak okuyabileceği bir dil ve anlatım üslubu barındıran, ilgi ve merakını uyandırabileceği konuları işleyen, duygu ve düşünce yönünden çocuğu zenginleştiren, olay örgüsünün onun kavrayabileceği düzeyde olması demektir (İpşiroğlu, 2006; Demirel, 2010; Çakır, 2013). Çocukların bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla çeşitli yazınsal ürünler kullanılmaktadır.

Çocuk edebiyatı ürünleri arasında masal, fabl, destan, biyografi, bilmece, şiir, deneme gibi yazınsal ürünler yer almaktadır. Çocuğun dil kullanma becerilerinin gelişimi için kullanılan metinler çocuğun gelişim evrelerine uygun olarak hazırlanmalıdır. Çocuk edebiyatı ürünle-

* Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği ABD. hulyakodan@bayburt.edu.tr

rine ders kitaplarından ulaşılabildiği gibi süreli çocuk yayınlarından yani dergilerden de ulaşmak mümkündür. Çocuk gazete ve dergileri çocuğun gelişiminde ve topluma uyum sağlamasında bilgi, beceri ve yetenekleriyle kendisini gösterebileceği bir eğitim aracıdır. Düzenli aralıklarla yayımlanan ve çocukları ilgilendiren onların meraklarına hitap eden, güncel haber, eğlence, hayatlarında karşılarına çıkabilecek olaylara yer veren, onlara milli ve evrensel değerlerin aktarımında kullanılan, hayal gücünü geliştiren, yaşama dair zengin bir içerik sunan dergilerin çocuklara okuma alışkanlığı ve zevki kazandırması dergilerin eğitimdeki önemini artırmaktadır. Yalçın ve Aytaş (2005: 237) çocuk dergilerinin çocuklara kazandırdıklarını aşağıdaki şekilde özetlemişlerdir:

- Çocuk dergi okurken boş vakitlerini değerlendirirken yeni şeyler öğrenir. Aynı zamanda okuma, düşünme, okuduğunu anlama becerileri gelişir.
- Çocuğun yaşamı ve insanı tanınmasında yardımcı olur.
- Türkçeyi en iyi şekilde, dilin tüm incelikleriyle kullanmasını sağlar.
- Yazmaya, çizmeye, yorum yapmaya yardımcı olarak çocukların yaratıcılıklarını geliştirmelerini sağlar.
- Güncel olaylar hakkında bilgi vererek kendilerini geliştirmelerine yardımcı olur.
- Kendi yaş grubundaki çocuklarla iletişim kurarak, onların duygu ve düşünceleri ile kendi duygu ve düşüncelerini karşılaştırma imkânı bulur.

Çocuk dergilerinin çocuğun gelişimine olan katkısı dikkate alındığında dergilerinin içerik açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, süreli çocuk yayınlarında yer alan metinlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Metinler çocukların dil, zihinsel, sosyal becerilerini geliştirmede kullanılan araçlardır. Yapılandırmacı yaklaşım kuramına göre metinler amaç olmalıdır. Bu bağlamda metinleri ezberletmek yerine metinler derinlemesine incelenerek metnin anlamını bulma, yorumlama, düşünme, çıkarım yapma, analiz-sentez yapma, bir karara varma, değerlendirme gibi becerileri geliştirmek için bir araç olarak kullanılmalıdır (Güneş, 2007: 216-217). İlköğretim düzeyinde öğretimin metinler üzerinden yapıldığı düşünüldüğünde metinlerin seçimi önem kazanmaktadır. Metinlerin hitap ettiği grubun yaşına, düzeyine ve öğretilecek konuya uygunluğu, milli ve evrensel değerlere, insan ve doğa sevgisine uygunluğu, dil ve düşünce becerilerini geliştirmeye yönelik olması önem kazanmaktadır (Balcı, 2009). Metinler yazılış amaçlarına göre öyküleyici ve bilgilendirici metinler olarak iki grupta incelenebilir. Öyküleyici metinlerde genellikle bir ana karakter, geçici ve zamansal bir mekân, karakterlerin karşı karşıya kaldığı bir sorun veya olay ve var olan sorunu çözmek için teşebbüsler yer almaktadır (Garner ve Bochna, 2004). Öyküleyici metinlerde gerçek yaşamla doğrudan bir ilişki kurulmaz. Gerçek yaşamın olgu ve nesneleri, belli bir iletiyi aktarmak üzere yazar tarafından seçilmiş, birleştirilmiş, kurgulanmış ve yeni bir gerçekliğe dönüştürülmüştür (Akbayır, 2006). Öyküleyici metinler arasında masallar, hikâyeler, fabllar, romanlar vs. yer almaktadır. Çalışma kapsamında incelenen dergilerde öyküleyici metin olarak hikâye ve masallar incelenmiştir.

Hikâyeler, bilişsel işlemlerin (düşünme, açıklama, anlama ve hatırlama gibi) önemli bir parçası olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda hikâyeler tecrübeye dayalı bilginin en doğal ve en güçlü formlarıdır (Chen, Ferding ve Wood, 2003). Hikâyeler çocukların kişilik ve dil gelişimine yardımcı olur. Kişisel olarak çocuk hikâye kahramanıyla kendisi arasında bir ilişki kurar ve duygularının gelişimini sağlar. Hikâyelerdeki kullanımlara kelimeler, anlatım üslubu çocuğun kelime hazinesini geliştirir ve dilin gücünü fark eder. Hikâyedeki olay örgüsü sayesinde yorumlama, tahmin etme, çıkarımda bulunma gibi becerileri de geliştirme imkânı bulur (Akyol, 2011). Hikâye edici metin türlerinden biri de masallardır. Masallar halkın hayal gücünden doğmuş, dilden dile aktararak kuşaktan kuşağa aktarılan, dev, peri, ejderha gibi olağanüstü varlıkları barındıran gerçeküstü hikâyelerdir. Masallar insanın hayat ve tabiat karşısındaki tavrını duygu ve düşüncelerini, sezgilerini konu alırlar (Şimşek, 2007). Öyküleyici metinlerde yer alan karakter, sahne, zaman, öyküdeki sorun, çözüm yolları yardımcı ve anafikir kavramları temel alınarak öğretim gerçekleştirilmelidir. Öyküleyici metinlerde bulunması gereken temel öğeleri içinde barındıran hikâye haritası metinlerin öğretiminde oldukça etkili bir yöntemdir. Hikâye haritasında vurgulanan ve hikâye türü metinlerde yer alan elementler aşağıdaki gibidir (Duman, 2007; Akyol, 2006; Akyol, 2011; Demirel, Uludağ, Tozlu, Seven ve Çeçen, 2010) :

1. **Sahne:** Bu bölümde hikâyedeki olayın geçtiği yer, zaman ve karakterlerle ilgili bilgi verilir.
2. **Ana ve Yardımcı Karakterler:** Olayın oluşmasında birinci derecede etkili olan veya olayı yaşayan karakter ana karakterdir, birincil derecede etkili olmayan karakter veya karakterler ise yardımcı karakterdir.
3. **Başlangıç Olayı:** olayı başlatan olay veya olaylardır.
4. **Problem:** Hikâyedeki temel sorundur. Çözülmesi gereken bilinmezliktir.
5. **Problem Çözme Teşebbüsleri:** ana veya yardımcı karakterler tarafından problemi çözmek için gerçekleştirilen eylemlerdir.
6. **Sonuç:** Problemin çözüm teşebbüslerinin ortaya koyduğu olumlu ya da olumsuz durumdur.
7. **Ana Fikir:** Metinde anlatılanların bir yargı oluşturabilecek şekilde somut halde dile getirilmesidir (Aktaş ve Gündüz, 2001).
8. **Tepki:** Ana karakterin veya okuyucunun olayla ilgili sergilediği duyuşsal ve bilişsel davranışlardır. Tepki iki boyutta değerlendirilmelidir. İlk olarak karakterin tepkisidir. Olay karakter açısından mutlu veya mutsuz şekilde sona erebilmektedir. İkincisi ise okuyucunun tepkisidir. Okuyucu olarak metni oluşturan paragraflar arası uyum var mı, öğrenciye uygun mu, verilmek, istenen mesaj değerlere uygun olup olmadığı konusundaki davranışdır.

Hikâye haritasının kullanımı öğrencilerin metni daha iyi anlamalarını, temel öğeleri ve olaylar arasındaki ilişkileri daha açık bir biçimde görmelerine yardımcı olmaktadır. Çocuğun bilişsel duyuşsal, toplumsal gelişiminde, kelime dağarcığının artmasında, olayları yorumlamasında, kültürel ve evrensel değerlerin öğretilmesinde, hayal gücünün zenginleşmesinde, eğlenmesi ve okuma hazzını almasında etkili olan süreli çocuk yayınlarındaki hikâye edici metinlerin çocuğa görelilik ilkesine uygun olması gerekmektedir. Süreli çocuk yayınlarından olan 30 yıldan fazla bir süredir kesintisiz yayın yapan Türkiye Çocuk dergisi, “yayına başladığı tarihten günümüze kadar milli ve manevi değerlerimize önem veren, çocuklarımızı ve gençlerimizi kendi öz kültürünü, tarihini, medeniyetini, vatanını, milletini seven ve onlara layık olmaya çalışan nesiller olarak yetiştirmeye çalışan bir yayın olma” kaygısıyla hareket ettiği ifade edilen bu dergi çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmada Türkiye Çocuk Dergisi’nin 2014 yılı sayılarında yer alan hikâye edici metinlerin hikâye haritası yöntemiyle analiz edilip çocuğa uygunluk ilkesine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama modellerinden belge taramaya dayalı bir çalışmadır. Belgesel tarama var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya dayanır. İlgili dergiler Karasar’ın belirttiği içerik çözümlemesi yoluyla analiz edilmiştir. İçerik çözümlemesi, belli bir metnin, kitabın, belgenin, belli özelliklerini sayısallaştırarak belirleme amacıyla yapılan bir taramadır. Belgelerdeki belli bakış açıları, felsefeler, dil, anlatım vb. özellikler, derinliğine ve belli ölçütlere göre yapılacak çözümlemelerle anlaşılır (Karasar, 2008; s.184). Araştırmada süreli çocuk yayınlarından Türkiye Çocuk Dergisinin 2014 yılında yayımlanan sayılarında yer alan hikâye edici metinler hikâye haritası öğelerine göre incelenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Verilerin analizinde ilk olarak dergilerde yer alan hikâye edici metinler belirlenmiştir. İlk belirlemelere göre dergilerde hikâye edici metin türünde öykü ve masallar yer almaktadır. İncelenen dergilerde toplam 21 masal ve hikâye mevcuttur. Belirlenen masal ve hikâyeler hikâye haritasında bulunan öğeler açısından incelenmiştir.

İncelenen masal ve hikâyelerde sahne öğesi altında yer ve mekân unsurları incelenmiştir. Sahne bölümünde olayın geçtiği yer, zaman ve hikâyenin kahramanı ile ilgili tanımlamalar

yapılır. Hikâyelerin tamamında sahne bölümünü meydana getiren yer, zaman, karakterler gibi unsurlar ya açık bir biçimde ya da ima edilerek sunulmuştur.

Diğer hikâye elementlerinden olan ana ve yardımcı karakterler bölümünde ise çocukların kendi yaşamlarına benzer, kendi yaşlarına yakın bireylerin seçilmesinin çocukların kendileriyle karakterler arasında özdeşim kurması açısından daha etkili olduğu düşünülmektedir. Metinlerde yer alan kahramanlar insan olabileceği gibi kişileştirilmiş hayvan veya bitki de olabilir. Çocuklara yönelik çoğu hikâye edici metinde yer alan hayvan, bitki veya nesneler insanlar gibi konuşturularak, hareket ettirilerek değişik karakterlere büründürülebilirler. Burada önemli olan seçilen kahramanların çocuğun yaşantısıyla yakından ilgili olmasıdır. İncelenen dergilerdeki hikâye ve masallarda insanlar, kişileştirilmiş hayvan ve bitkiler yer almaktadır. Mesela “Çöplükteki Mücevher” ve “Gül Yüzlü Adam” hikâyesinde yer alan karakterler insanlardan seçilmiştir. Hatta seçilen karakterlerin zenci veya farklı bir dine mensup olması gibi bireysel farklılıkları ön plana çıkarılmıştır. Bu durumun çocukların bireysel farklılıklara saygı duymaları konusunda dikkatlerini çekebileceği düşünülmektedir. Diğer hikâyelerde ise karakterler kişileştirilmiş hayvan ve bitkilerden seçilmiştir. Seçilen karakterler koyun, koç, çiçek, karınca gibi çocukların yaşamlarında sıklıkla karşılaşılabileceği canlılardır. Hikâyelerin yanı sıra masallarda -masal yapısına uygun olarak- dev gibi olağanüstü karakterler kullanılmıştır.

İncelenen hikâye ve masallarda büyük bir oranda (% 85,71) başlatıcı olay bulunmasına rağmen %14, 29 ‘unda başlatıcı olaya rastlanmamıştır. Başlatıcı olayların bulunmadığı metinlerde bir olay ya da olaylar zincirinin bulunmadığı görülmektedir. Bu açıdan incelenen metinlerde başlatıcı olay ile başlayan nedensel olay ya da olaylar zincirine rastlanmadığı için hikâye edici metin özelliği taşımadığı sonucuna ulaşılabılır.

Dergilerdeki 21 hikâye edici metnin birinde (%4,76) problem belli değilken, 10 hikâye edici metin (%47,62) tek bir problem üzerine kurgulanmışken, 10 metin (%47, 61) ise iki ve daha çok problem üzerine kurgulanmıştır. Tek bir problem üzerine kurgulanan hikâye edici metinlerde okuyucu bir noktada gerilimin doruk noktasını yaşar, ardından olay sonuçlanır. İki ve daha fazla problemin kurgulandığı metinlerde ise problemler iç içe geçmiştir. Okuyucunun zihninde aynı anda birden fazla soru işareti olabilir. Okuyucu bir problemle karşılaştığında sürpriz bir şekilde başka bir problemle de karşı karşıya kalabilmektedir. Burada önemli olan noktalardan birisi iki veya daha fazla problemin ele alındığı metinlerde bu problemlerin birbiriyle ilişkisinin güçlü olmasıdır. İncelenen dergilerdeki bazı hikâye edici metinlerde (Örn: Gelincik Masalı) problemler arası kurulan ilişkiler zayıf kalmıştır. Bu nedenle okuyucu bir metin içinde iki ayrı hikâye okuyormuş gibi olmaktadır. Bu duruma sebebiyet vermemek adına olaylar zincirinin birbiriyle iç içe geçmiş, iyi kurgulanmış olması gerekmektedir.

Problem çözme teşebbüs durumları incelendiğinde ise hikâye edici metinlerin büyük bir kısmında (% 76,19) karakterler problemi çözmek için teşebbüste bulunurken, % 23,80 oranında hikâye edici metinlerdeki kahramanların problemi çözmeye teşebbüste bulunmadıkları belirlenmiştir. Problemi çözmeye teşebbüste bulunulmayan hikâyelerin anlaşılmasında güçlük oluşturmaktadır (Akça, 2004). Dergilerdeki metinlerde başlatıcı olayın bulunma oranı % 85, 71 iken problemi çözme teşebbüs oranı % 76, 19’dur. Bu oranlar karşılaştırıldığında metinlerde başlatıcı olayın bulunmasının ardından problem çözme teşebbüsünde bulunulmadığı görülmektedir.

Metinlerdeki sonuç kısmı ise iki hikâyede hiçbir şekilde belirtilmemiş, 19 hikâyede ise sonuç kısmı belirtilmiştir. Bu sayı yüzdelik orana vurulduğunda hikâye edici metinlerde % 90,47 oranında sonuç kısmı yer alırken, % 9,53 oranında da sonuç kısmına yer verilmemiştir. Metinlerde yer alan sonuç kısmında kahramanların problemi çözüm teşebbüsleriyle olayların düğümünün çözüldüğü bölümdür. Okuyucu bu kısımda zihnen rahatlamalıdır. Sonuç okuyucu tarafından tatmin edici olmalıdır.

Dergilerdeki hikâye edici metinler ana fikir bazında incelendiğinde ise metinlerde verilmek istenen mesaj bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak sunulmuştur. Dergilerdeki bazı metinlerde ise ana fikir yer almamaktadır. 21 metinden 14’ünde (% 66,66) ana fikir bulunurken, 7’sin de (% 33,33) ana fikir bulunmamaktadır. Bu kısımda okuyucular metinden nasıl bir ders çıkarmaları gerektiğini belirler.

Hikâye haritasının son elementi olan tepki kısmında ise hem okuyucu hem de metin karakterleri bilişsel veya duyuşsal tepkide bulunurlar. Metinlerde tepki açısından incelendiğinde ise, metinlerin büyük bir kısmında (% 61,90) duyuşsal veya bilişsel bir tepki mevcutken , % 38,10 oranında metinlerde tepki bulunmamaktadır. Sonucun olmadığı metinlerde tepkinin bulunmaması da oldukça tutarlıdır. Bu nedenle tepki oranının bu şekilde belirlenmesi şaşırtıcı değildir.

Dergilerdeki hikâye edici metinlerde işlenen konuların dostluk, sevgi, yardımseverlik, çalışma, birlik, beraberlik, dayanışmanın yanı sıra sağlıklı beslenme, çevreyi temiz tutma, canlılara zarar vermeme gibi evrensel değerlerin yanı sıra dini ve kültürel değerlere de yer verilmiştir. Konular açısından bakıldığında derginin hitap ettiği kitleye uygun olduğu söylenebilir. Ancak dini değerlerin verilmiş biçimi hitap ettiği grubun düzeyine uygun değildir.

Dergilerde yer alan hikâye edici metin türleri arasındaki masalların yapısı gereği giriş kısmında okuyucu masala hazırlayan, onun merakını ve dikkatini çeken tekerleme mahiyetinde giriş kısmının bulunmadığı belirlenmiştir. Bunun çocuğun dikkatini çekme, dil gelişimini sağlama konusunda bir zayıflık olduğu ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları neticesinde dergilerde yer alan hikâye edici metinlerin hikâye haritası elementlerinin büyük bir kısmını barındırdığı belirlenmiştir. Hikâyelerin tamamında bulunan sahne unsurunda zamandan çok mekân ve karakterlerle ilgili tanımlamalara yer verilmiştir.

Hikâyeler karakterler açısından incelendiğinde; karakterleri insan seçilen metinlerde karakterlerin bireysel farklılıkları ön plana çıkarılmıştır. Ancak metinlerde daha çok kişileştirilmiş hayvan ve bitki karakterleri kullanılmıştır. Hikâyelerdeki problemi başlatan olaylara metinlerin % 85, 71’inde yer verilmiştir. Tek bir problemin sunulduğu metinler gibi iki ve daha fazla problemin iç içe geçtiği olaylar zincirinin bulunduğu metinler de mevcuttur. Ancak iki ve daha fazla problemin bulunduğu metinlerin bir kısmında paragraflar ve olaylar arası bağlantı oldukça zayıf ve ilgisiz olduğu durumlarda da bulunmaktadır. Ayrıca bazı ifadelerin birbiriyle çeliştiği belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin metni anlama, çıkarımda bulunma, yorumlama durumlarında zorluklar yaşamasına sebep olabilir.

Hikâye edici metinlerde belirlenen problemleri çözme teşebbüsünün yer aldığı metin oranı ise % 76, 19’dur. Metinlerde % 90,47 oranında sonuç kısmı yer alırken, % 9,53 oranında da sonuç kısmına yer verilmemiştir. 21 metinden 14’ünde (% 66,66) ana fikir bulunurken, 7’sinde (% 33,33) ana fikir bulunmamaktadır. Metinlerde tepki açısından incelendiğinde ise, metinlerin büyük bir kısmında (% 61,90) duyuşsal veya bilişsel bir tepki mevcutken , % 38,10 oranında metinlerde tepki bulunmamaktadır.

Ayrıca metinler konu açısından derginin hitap ettiği gruba uygundur. Ancak bazı konuların işleniş biçimi, olaylar örgüsü çocuğa uygunluk ilkesiyle örtüşmemektedir. Bunun yanı sıra metinlerde somut kelimelerin yanı sıra soyut kelimelere de yer verilmiştir. Kelime anlamları metin içinde sezdirilmese de çocuklar karşılaştığı bu kelimelerin anlamalarını öğrenme teşebbüsünde bulunurken kelime hazinelerinin gelişmesi sağlanmış olacaktır. Bazı metinlerin resimleri içerikle uyumamaktadır. Örneğin “Gül Yüzlü Adam” hikâyesinde yardımcı karakterin zenci olması özellikle vurgulanan bir detay olmasına rağmen resimlemede zenci bir insan figürüne yer verilmemiştir. Ayrıca metinlerin hitap ettiği grup düşünüldüğünde resimlerin çok da metin düzeyine uygun olmadığı söylenebilir. Metinlerde yer alan görseller daha alt düzeydeki çocuk grubuna uygundur.

Araştırmanın sonuçları ışığında; metinlerde yer alan konuların çocuk düzeyine uygun bir biçimde verilmesi, görsellerin metin düzeyine göre daha nitelikli seçilmesi, hikâye yapısının daha güçlü kurgulanması, hikâye haritası unsurlarını dikkate alınarak hazırlanan hikâyelere yer verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbayır, S. (2006). *Cümle ve metin bilgisi*. Ankara: PegemA.
- Akça, G. (2004). İlköğretim 4. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin hikaye yapısına uygunluğu. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2001). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Akçağ Yy.
- Akyol, H. (2011). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: PegemA.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chen, M., Ferdig, R., & Wood, A. (2003). Understanding technology-enhanced story books and their roles in teaching and learning: An investigation of electronic story books in education. *Journal of Literacy and Technology*, 3(1), 1-15.
- Çakır, P. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa yönelik ilkesi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 8 (1).
- Demirel, Ş., Uludağ, M. E., Tozlu, N., Seven, S. ve Çeçen, M. A. (2010). *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem A Yy.
- Duman, N., Çifçi-Tekinarslan, İ. (2007). Hikaye haritası yönteminin hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri üzerindeki etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 8 (1).
- Garner, J. K. & Bochna, C. R. (2004). Transfer of a listening comprehension strategy to independent reading in first-grade students. *Early Childhood Education Journal*, 32(2), 69-74.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yy.
- İpşiroğlu, Z. (2007). *Çocuk yazını eleştirisi*. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. Ankara.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yy.
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem.
- Şimşek, T. (2007). *Çocuk edebiyatı*. Konya: Suna Yayınları.
- Yalçın, A. ve Aytas, G. (2005). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yy.

FABLLARIN EĞİTSEL KARAKTERİSTİĞİ ÜZERİNE: LA FONTEN ORMAN MAHKEMESİNDEN LA FONTAİNE'E BAKMAK

Beytullah KARAGÖZ*

ÖZET

Jean de La Fontaine (1621-1695), çocuk ve edebiyat alanında önemli bir yazardır. İki yüz otuz sekiz masal kitabı yazmış, bu kitaplar on iki ciltte toplanmıştır. La Fontaine masallarında hayvanları şiirsel bir üslupla ahlaki karakterlere büründürmüş, hayvanların şahsında toplumda var olan insan tiplerini eleştirerek ahlaki ders vermiştir. Jean-Jacques Rousseau çok bilinen eseri Emile'de La Fontaine ve masalları üzerine düşünür. Yalvaç Ural, La Fonten Orman Mahkemesinde adlı eserinde La Fontaine'i çocuğa görelilik ve pedagojik açılardan eleştirir. Ural çocuk edebiyatı alanında La Fontaine'e verilen büyük değeri yadırgatıcı bulur. La Fontaine ve eserlerinin çoğul okumalara açılmasını gerekli görür. Bu okumaların La Fontaine'e dair sağlıklı, nesnel bir görüşün oluşmasına zemin hazırlayacağını ileri sürer. Bu çalışmanın amacı, La Fontaine fabllarının eğitsel karakteristiği üzerine düşündürmektir. Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, nitel verilerin analizinde kullanılan betimsel analiz ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmada fabllar ustası La Fontaine'e yöneltilen eleştiriler ve güncel bilgiler ışığında fablların pedagoji biliminin verileri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesinin yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: La Fontaine, Yalvaç Ural, La Fontaine Orman Mahkemesinde.

Giriş

Latince'de (fabula) yani “konuşmak, itiraf etmek, açık konuşmak” gibi anlamlarda kullanılan fabl Türkçe'de hayvan masalı olarak bilinir. Bu anlamlar yanında yazınsal yönüne bakıldığında fablın, hayvanların ve bitkilerin insana özgü niteliklerle donatılarak kişileştirildiği düzyazı yahut poetik bir anlatım benimsenerek yaşama dair mesajlar veren bir tür olduğu ifade edilebilir. Fabllar, öz itibarıyla diğer fantastik kurgulu ya da masalımsı türler olan masal ve destanlar gibi, gerçekçi anlatımı aşar, kendine özgü bir mantık evreni kurgular ve sonuçta açık bir felsefi, ahlaksal, dinsel, toplumsal dersler vermeyi amaçlar (Güneş vd. 2007: 113).

Bugün hala ilgiyle okunan fablların kökleri çok eski çağlara kadar uzanır. Doğuda ilk fabl örneklerine eski Hint edebiyatında rastlanmaktadır. Bu türün en eski ve ilginç bir örneği sayılan Pançatantra Masalları'nın M.Ö. 200 yılında Keşmir'de derlendiği bilinmektedir (Oğuzkan, 2010: 65). Ancak fabl, kökeni üzerinde araştırmacıların kesin yargılara ulaşamadığı bir türdür. Fabllar çoğu zaman masalımsı eserler, hatta masalın bir çeşidi olarak da görülmüştür. Bu, fablların masallarla olan benzerliklerinin fazla olmasından kaynaklanır. Özellikle sonunda ahlak dersi verilmesi, kahramanlarının hayvan olması ve genellikle manzum olmaları dışında masallarla ayrılan tarafı hemen hemen yok gibidir. Edebî türlerin en eskilerinden biridir. Doğu ve Batı edebiyatını uzun süre meşgul etmiştir (Arıcı, 2010: 134). Türün bilinen ilk örnekleri Doğu'da İ.Ö. VII. yy. da Asur-Babil masallarına, Batı'da ise İ.Ö. VIII. yy. da Atmaca ile Bülbül öyküsünü yazan Hesiodos'a kadar uzanmaktadır (Aktaş ve Gündüz, 2010: 336). Söz konusu iki ana damar ekseninde fablın gelişim gösterdiği söylenebilir. Beydaba'ya ait olan Kelile ve Dimne, Sadî'nin Bostan ve Gülistan'ı, Mevlânâ'nın Mesnevi'si, Ferdüddin Attar (1119-1193) Man-

* Dr., MEB, beykara43@gmail.com

tiku't Tayr'ı ile Şeyhi'nin kaleme aldığı Harnâme adlı eserleri Doğu kaynağı üzerinde boy gösterirler. Batı ayağında ise Ezop Masalları fabl türünün önemli bir örneği olarak değerlendirilir. İ.Ö. 620-560 yılları arasında yaşadığı sanılan ve düşüncelerini baskılı bir yönetim altında küçük hayvan hikâyeleriyle anlatabildiği söylenen Ezop'un bu fablları birinci ve üçüncü yüzyıllarda önce Latince'ye, daha sonraki yüzyıllarda da başta İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere birçok dillere çevrilmiştir. Çoğu kısa, açık ve derli toplu bir düzen içinde yazılan bu fablların kahramanlarını (kişilerini) genellikle hayvanlar oluşturur (Oğuzkan, 2010: 67). Bu gelişim ekseninin en önemli ismi Jean de La Fontaine'dir (1621-1695). La Fontaine gelenek bakımından Ezop'un takipçisi konumunda olduğu gibi, kendinden önce ortaya konan birikimden de yararlanma yoluna gitmiştir. Bunu yaparken fabllarında yalın ancak yoğun, işlek ve öğütücü yönü dengeli bir kıvamda sunabilmeyi hedeflemiştir. Fabllar babası La Fontaine, 17. yüzyılda çocuk dünyasına seslenebilen hayvan masallarıyla bir çığır açar. Canlı ve hareketli bir anlatımla renkli tasvirler, La Fontaine masallarının özellikleri arasındadır. Ezop'un masallarında açıkça verdiği ibret derslerini La Fontaine şairlik yeteneğiyle metnin arkasına saklar. Türk edebiyatı, La Fontaine'i 19. yüzyılın ikinci yarısında Şinasi ile keşfeder. Şinasi, gazete çıkarma ve batılı anlamda tiyatroyu Türk edebiyatına taşıma konusunda öncülük etmekle kalmaz; La Fontaine'den yaptığı çevirilerle de Türk çocuk edebiyatına alt yapı oluşturur (Şimşek, 2007). La Fontaine, Ezop'un ve Beydaba'nın Latinceye çevrilmiş eserlerinden ve yine kendisinden önce yaşamış Phaedrus, Planudes, Edmund Spenser gibi şairlerden yararlanarak hayvan masalı türünde eserler meydana getirmiştir (Ungan, 2006: 107).

La Fontaine fabllarında insan ruhunun bir yüzünü tahlil ederek, toplu eserleriyle bütün bir insanlık âlemini yaşatmıştır. Kendi dediğine göre, fabl, sahnesi bütün kâinat olan yüz perde-lik bir dramdır. Ancak bu dramın aktörleri insanlar olmayıp, hayvanlardır. Bu aktörler yalnız vahşiliğin, hilenin, saflığın sembolü değildir. Aynı zamanda fizyonomileri, bedeni ve ruhi karakterleri olan canlı varlıklardır. Bunlar karşı karşıya geldikleri zaman konuşur, çarpışır, becerikli davranır veya aldanırlar. Fakat bunları ahlâkçıya yardım etmek için yapmazlar. Hayat böyledir, iştahları, ihtirasları, kaderleri yüzünden bu olaylar başlarına gelir (Mornet, 1946: 98).

Şair, insanın açmazlarını, kişisel derinliklerindeki kör noktaları göstermek ve bu surette insana ibret alınacak dersler vermek ister. Fabllarında ilham aldığı Ezop'un açıkça verdiği ahlak ya da davranış dersini, La Fontaine daha örtük biçimde okuyucuya sunar. Bu, Ezop'un anlatıcı, La Fontaine'in şair olmasıyla ilgilidir. Yalın ve açık bir anlatım; canlı, nükteli ve renkli bir dil; hayvanlar üzerinden insana yönelik eleştiri La Fontaine masallarının ayırıcı özelliğidir (Şimşek, 2014: 24). Bu bağlamda fablların kolayca okunabilen, iletisi rahatlıkla sezilebilen basit bir tür olmadığı; aksine çoğul okumalara uygun, derin bir içeriğe sahip oldukları ifade edilebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki fabl sözlü kültür verimi diğer edebî türlerle yakın bir akrabalık bağı da taşır. Masal, efsane, destan gibi türlerle benzeşen yönleri sahiptir.

Tarihsel arka planda kadim geleneklerden devralınmış bir tecrübeye yaslanması fablın estetik değerini öne çıkarır. Pedagojik karakteristiği ise çocuk edebiyatının bu türüne olan ilgiyi arttırır. Türkiye'de çocuk edebiyatı sahasının Tanzimat'tan Meşrutiyete kadar olan ilk döneminde La Fontaine isminin tanınması ve fablların çeviri yoluyla dilimize kazandırılması çocuk edebiyatının gelişimi noktasında büyük bir işlev görmüştür. Özellikle büyüme dönemine girmiş, genç olmaya doğru yol alan çocuk için anılan fabllar kültür aktarımı, fantastik, oyunsallık benzeri gereksinimleri karşılar. Tanzimat Dönemi'nde çocuk edebiyatında çeviri faaliyetlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Dönemin ilk evrelerinde çeviriyle başlayan gelişim süreci II. Meşrutiyet (1908) dönemine kadar devam etmiştir. Bu dönemde Şinasi, Ziya Paşa gibi önemli isimler dünya edebiyat klasiklerini dilimize kazandırmışlardır. Şinasi, 1859 tarihinde *Tercüme-i Manzume* adlı eserini yayımlar. Bu kitapta La Fontaine'den çevirdiği *Eşek ile Tilki Hikâyesi* yer alır. Bu çevirinin yanında, 1862'de *Müntehabât-ı Eş'ar* eserinde kendi yazdığı (*Kara Kuş Yavrusu ile Karga Hikâyesi*, *Arı ile Sivrisinek Hikâyesi*) fablları bulunmaktadır.

La Fontaine tercümeleri Şinasi'den sonra da hızla devam eder. Recaizâde Mahmut Ekrem (1847-1914), 1879'da çıkan *Hazine-i Evrak* dergisinde La Fontaine'den çeviriler yapma arzusunun nasıl ortaya çıktığını konu edinir. *Söz mucidi Hazreti Şinasi*'nin bu alanda bir çığır açtığını kaydeder. La Fontaine'in üslubu hakkındaki görüşlerini dile getirir. Buna göre Ekrem

Bey, La Fontaine'in söyleyişini “*selis* [akıcı]” ve “*tabii*” bulur. Ahengini “*suyun akışı*”na benzetir. Hece ile başladığı tercüme faaliyetini aruzla sürdürür. Yaptığı on çeviriyi 1886’da *Nâciz* adlı eserde bir araya getirir. Bu eserin manzum ön sözünde Ekrem; bir gün evde sıkıntılı saatler yaşarken eğlenceli bir kitap aradığını, eline La Fontaine’in *Fables* adlı eserinin geçtiğini ve bu hikâyelerde anlatılan gerçeklere hayran kaldığını yazar. Bu zarif, şairane ve ince düşünceleri Türkçeye aktarmayı düşünür. Kitaptaki on manzumeden birini hece, diğerlerini aruzla Türkçeleştirir. *Ağustos Böceği ile Karınca* masalının ise hem aruzla hem de hece ile yapılmış iki çevirisi vardır. *Karga ile Tilki*, *Meşe ile Saz*, *Kurbağa ile Öküz*, *Biri Tuz Diğeri Sünger Yüklü İki Eşek*, *Aslan ile Akd-i Şirket Eden [ortaklık kuran] Dana*, *Kuzu ile Oğlak*, *Horoz ile İnci*, *Tilki ile Keçi*, *Ölüm ile Oduncu* hece ile yapılan çevirilerdir (Şimşek, 2014: 31).

Cumhuriyet döneminde Garip akımının öncülerinden Orhan Veli, La Fontaine’in yazdığı fablları manzum biçimde dilimize kazandırarak 1943’te *La Fontaine’in Masalları* adıyla yayımlamıştır. Nâzım Hikmet (1902-1963), Sabahattin Eyuboğlu (1908-1973) gibi şairler de bu kategoride sayılabilecek isimler arasındadır. Aynı zamanda Türkiye’deki ilk ve orta dereceli okullarda Türkçe ders kitaplarına göz atıldığında pek çok kitapta *La Fontaine* yahut adı geçen isimlere ait fabl örneklerinin var olduğu görülür. Kaldı ki birçok çocuk ve yetişkinin *La Fontaine’e* ait bazı fablları bilmesi, bunu diğer insanlarla paylaşması fabllın ne denli etkili ve yaygın bir tür olduğunun yerinde bir örneğidir.

Böylesi büyük bir ilgiye mazhar olan La Fontaine ve fablları üzerinde düşünmek gerekliliği ortadadır.

Araştırmanın Amacı

Çocuk edebiyatı içerisinde masalsı türler arasında fabl önemli bir yer tutar. Sözlü anlatım dönemine ait masalların, fabl dediğimiz hayvan masallarının hemen hemen hepsinin yetişkinler için yazıldığı bilinmektedir. Yazılı edebiyat döneminde özgün biçimleriyle derlenen bu eserler çocuklara uygun olduğu düşünülerek yeniden yazılmış, çocuk edebiyatı içinde yerini almıştır. Yetişkinler için yazılmış kimi masallar da çocuklarca benimsenmiş/sevilmiş çocuk edebiyatına katılmıştır. Bunun altında fablların çocuğun değer dünyasıyla titreşimli olay ve durumların insan kimliğine bürünmüş hayvanlar aracılığıyla iletimi saklıdır. Ne ki bu görüşe muhalif isimler de vardır. La Fontaine ve fabllarını biçimsel ve içeriksel yönlerden kritik eden iki isim, Jean Jacques Rousseau (1712-1778) ve onunla ortak bir dil üzerinde buluşan Yalvaç Ural (d.1945)’dir.

Çalışmamızda aydınlanmanın önemli düşünürü Jean Jacques Rousseau (1712-1778) ile Türk çocuk edebiyatının tecrübeli yazarlarından Yalvaç Ural’ın çocuk ve eğitim bağlamında La Fontaine’e ve eserlerine dönük eleştirilerinin saptanması, bu anlamda fablların daha ölçülü ve serinkanlı bir dikkatle ele alınması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Dünyada ve Türkiye’de çocuk edebiyatı ve fabl denince akla ilk gelen yazarlar arasında La Fontaine adı sıklıkla anılır. Diğer pek çok kalemin La Fontaine’in gerisinde kaldığı çok yaygın, analiz edilmeden kabul gören bir bilgidir. La Fontaine ve eserlerini derinlikli bir sorgulamadan geçirmeden benimsemiş tikel okuma anlayışı eleştirilebilir boyutlara sahiptir. Bu araştırmanın ilk görevi, okura La Fontaine fabllarını ‘doğru’ okumaktır. Okur bu yolla belleğinde yer edinmiş sorgulanmayan kabullerden arındırılır ve ona doğru bir bakış açısı kazandırılır. Bu araştırma fabllar babası La Fontaine üzerine düşünmek gerekliliğini ortaya koyması, ünlü şair ve eserlerine dair kuşatıcı, kapsamlı bir bakış çizgisinin belirlenmesine zemin hazırlaması bakımından önemli görülmektedir.

Akıntıya karşı öncü bir ses: Jean-Jacques Rousseau ve Emile

Çocuk, 18.yy’ın ikinci yarısına kadar insan toplumun değersiz bir üyesidir. Toplumda ve onun bir yansıması olan edebiyatta çocuğun yeri çok sınırlı bir alana karşılık gelir. Bu dönemde çocuk, zorlu hayat koşulları neticesinde bir an önce büyüüp büyükler dünyasındaki yerini alması gereken “*minyatür yetişkin*” muamelesi görmektedir. Modern toplumda meydana gelen evrensel paradigmatik değişimlerin, yaşanan büyük toplumsal sarsıntılar ve dönüşüm

hareketlerinin etkisi çocuk algısına yönelik bakışta bir dizi yeni perspektifin doğuşuna olanak tanır. Söz konusu yeni ve yapıcı karşı bakış çerçevesi çocuğa artı bir değer kazanımı olarak geri dönerken çocuk bugünün uygar toplumlarındaki saygın konumuna ulaşmış olur. Çocuk ancak toplumsal hayatta değer kazandıktan sonra edebiyatta da bir değer kazanabilmiştir. Yüzyıllar süren bir süreçte çocuğun kendisinden koparılmasına ve ölümüne kayıtsız kalan anne babalar, bu sevgiyi ancak XIX. yüzyılda keşfedebilmişlerdir (Badinter, 1992: 66).

Bu alanda 18. yüzyılın önemli düşünür ve eğitimcisi Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Emile’de “*mücerret insanı (çocuğu), beşeri hayatın bütün arızlarına maruz olan insanı nazara itibara almalıdır*” (Rousseau, 1950:11) söylemiyle insan toplumunun en küçük üyesini yani çocuğu yaşamın odak noktasına yerleştirir. Gerçekte çocukluğun keşfi ise romantiklere nasip olur. Victor Hugo’nun (1802-1885) “*Kristof Kolomb sadece Amerika’yı keşfetti. Bense çocukluğu keşfettim.*” cümleleri bu açıdan önemlidir (Heywood (2003)’ten akt. Şimşek, 2014: 23).

Bir edebî tür olarak fabl, yukarıda da değinildiği üzere ders vererek yaşama hazırlama, yaşam çevriminde tecrübe kazandırma benzeri amaçlara ulaşılmasında araçsal rol üstlenir. Eserlerin bu işlevi pedagojik açıdan tartışılmış, Batıda Jean Jacques Rousseau gibi büyük bir isimden eleştiriler almıştır. Rousseau, çocuk eğitiminde ‘ders vermenin sözden öte, iş’le olması gerektiğini savunur. Ünlü eğitimcinin klasikleşmiş eseri Emile’den alıntılarsak; “Ben ancak ameli dersler veriyorum; âlim olacağına iyi olmasını tercih ediyorum ve ben, talebemden daima hakikati istemeği, onu, sunileştirmek korkusuyla tasvip etmiyorum; aynı zamanda da sadık kalamayacağı, yerine getiremeyeceği hiçbir vaatte de bulundurmuyorum. Ben yokken sebebini bilmediğim bir fenalık yapsa, ben Emilimi itham etmeyeceğim gibi ona; bunu sen mi yaptın diye de sormayacağım,” (Rousseau, 1950: 89) der. Bu ifadeler Rousseau’nun eğitsel bakışına dair oldukça açıklayıcı bir perspektif sunar. Rousseau, soyut bir dile yaslanmış gündelik yaşamda pratik karşılığı bulunmayan bir eğitimin çocuklar adına zararlı olduğunu düşünür.

Bu anlamda ilk önce eğitimde ezber yönteminin kullanılmasına karşı çıkar. Öğrencisi Emile’in ezberden bir şeyler öğrenmesini istemez. Bir çocuk için çok cazip, hoş ve sade olan La Fontaine fabllarının bile ezberletilmesini yanlış bulur. Buna gerekçe olarak şunları söyler: “Nasıl tarihin kelimeleri, kendisi değilse, hikâyenin kelimeleri de bizatihi hikâye değillerdir.”

İkinci olarak fabllarda örtük planda ders verme gayesi güden metodun yanlışlığından söz açar. Anılan metot hayvanları kişileştirmek suretiyle kötülüğü, yanlışlığı, çirkinliği gösterek insanın/toplumun karanlık noktalarına ışık tutmak, bu edim sonucunda insana ve topluma ait çıkmazları, eksiklikleri gidererek iyi, doğru, güzel daha açığı pozitif dersler verme amacı taşır. Lakin bu yaklaşım çocuğa iyiliğe dönük kazanımları aşıladığı kadar, onu negatif olgularla da yüz yüze getirir.”Belletilen masalların ihtiva ettikleri kinayelerin, çocukları eğlendirirken yanıltıklarını, iğfal ettiklerini, yalanlarla anlattıklarını ve kinayeler atasında gizlenen hakikatlerin bu suretle kaybolarak çocukların istifadelerine mani olduklarını görmeyecek kadar kör olmak ve hikâyelere, onlara ahlak dersi namını vermek nasıl olur da mümkün olabilir?” yönünde bir soruyla izlenen yöntemin (tersine düşünme) yanlış olduğunu ileri sürer. Sözün bu kısmında yazar, literatürle bağlantılı tartışmaya açık öznel görüşlerini şöyle bir tonda seslendirir: “hikâyeler yetişmiş adamlar için faydalıdır; fakat, çocuklara ağızdan ağıza hakikati söylemek lazımdır.; zira, onu bir perde ile gizlerseniz, artık çocuklar, arkasında ne vardır diye, engeli kaldırarak görmek zahmetini ihtiyar etmezler” (Rousseau, 1950: 102).

Rousseau, fablların olumsuz yönlerini ön plana çıkarmayı sürdürerek ‘kutsanma bağılamı’nda türe ve içeriğine yönelik şiddetle eleştiri getirmeye devam eder. Ünlü düşünürün kaydettiği sözlerine bu pencereden bakarak birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Rousseau, çocuklara düşsel bir anlatı evreni yerine verili dünyanın gerçeklerinden güç almayı salık verir. Bu anlamda çocuklara fablların ezberletilmesini gereksiz görür. Ona göre çocukların bu fablların bir tanesini dahi anladıkları kuşkuludur. Bir an için anladıkları varsayıldığında durumun vahameti ortadadır. Çünkü fallardaki ahlaki neticeler öylesine karışık yollardan çıkarlar ki, çocuğun yaş seviyesi uygun olmadığı için, onları faziletten daha fazla kötülüğe sevk ederler” (Rousseau, 1950: 103-104). Yazar, yukarıdaki örneklerde de vurguladığı üzere, bu şekilde açılan ve

kritik edilen fablların ezberlenmesi kolay olduğu için akılda kalıcı olduğunu; ancak anlamak konusunda çocuklara zorluklar yaşatabileceğinden dem vurur. Bu görüşünü de bir odadaki süslere mukabil, ışığı feda eden adam örneğiyle temellendirir. Açımlarsak, “nazmedilmiş bir hikâyenin cazibesine, hedef tuttuğu hakikat ışığını edecektir,” ifadesini kullanır.

Ünlü düşünür, buraya kadar değinmiş olduğumuz görüşleri somutlaştırmak yolunda *Karga ile Tilki* fablını çıkış noktası yaparak kimi çekincelerini açılar. Rousseau’nun çekincelerini sıralamak gerekirse, kurallı/devrik cümle kullanımının çocuğa açıklanmasının gerekliliği, fablların görsellerle desteklenmesinin zorunlu bir koşul oluşu, seçilen konuların gerçek yaşamla uyarlı olmayışı, çocuğun /gündelik yaşamın gerçekliklerini alımlamakta zorlanması daha da ötesi yaşam gerçekliklerinin altında ezilebilme tehlikesinin varlığı, kültürel sermayesi kısıtlı çocuğun metinlerarası göndergelere aşına olmasının olanaksızlığı, maddi değerlerle düşünmeye yatkın çocuğun soyut bir terbiye dersini hedef tutmuş iletilere sırt çevirebilme olasılığıdır.

Bu saydıklarına ek olarak yazar, okurunu daha ileri bir meydan okumayla çocuklar üzerinde bir deney yapmaya çağırır. Çocukları fablları öğrenirken gözlemlemeyi önerir. Onların pratik yapacak yeteneğe ulaştıkları zaman neredeyse tamamının yazarın amacına karşıt olan ahlaki yönünü uygulamayı seçeceklerini, korunmak veya tedavi edilmek istedikleri kötülükten sakınacakları yerde, ona eğilim göstererek başkalarının kötülüklerini kendilerine mal edeceklerini söyler.

Rousseau, La Fontaine ve fabllarına ilişkin temkinli bakışını aşırı bir noktaya taşıyarak şöyle toparlar: “La Fontaine ve fabllarını okuyalım, tertip ve tanzir edelim; fakat dörtte birini bile anlayamayacağı şeylerin çocuğa öğretilmesinde fayda olacağını ve öğrendiği zamanda da aksini tercih etmeyeceğini, hileye bakarak nefisini ıslah edeceği yerde, hilekâra göre kendisini yetiştirmeyeceğini bana ispat edene kadar, ben bu fabllardan hiçbirisini Emile’e öğretmeyeyim” (Rousseau, 1950: 105-108).

Bir devî sorgulamak: La Fonten Orman Mahkemesinde

Yalvaç Ural, çocuk edebiyatı alanında pek çok kitaba imza atmış Mustafa Ruhi Şirin’in saptadığı “*çocuk yaş grupları ile edebiyata ve sanata öncelik veren anlayışı benimseyen, bununla birlikte çocuk ve çocukluğu merkeze alan 1980 sonrası Türk çocuk kitabı yazarları*” (Şirin, 2007: 67-68) grubunda söz konusu döneme mührünü vurmuş önemli bir kalemdir. Çocuk şiiri, öykü, bilmece, denemeleriyle adını duyuran Yalvaç Ural, Rousseau ile La Fontaine bağlamında düşünce ortaklığı yapar. Bu kapsamda *La Fonten Orman Mahkemesinde* başlıklı kitabını kaleme alarak eylem alanını genişletir. *La Fonten Orman Mahkemesinde* yayımlandığı dönem çocuk edebiyatı evreninde depresyon etkisi yaratır. Dönemin genel havasında neredeyse sorgusuz sualsiz benimsenen varsayımları kökünden sarsar ve Rousseau’nun hedefini de göz ardı etmeyen bir konumda aydınlatıcı bir eser olur. Ural, müstakil bir La Fontaine eleştiri kitabı diyebileceğimiz kitabında La Fontaine’in kendisini ve fabllarını ayrıntılı biçimde irdeler. Ayrıca burada La Fontaine’e dönük eleştiri alanını yeni ufuklara ulaştırarak özgün bir başvuru kaynağı oluşturmayı amaçlar. Bunu da öğreticilik denilen olgunun dozundaki uyumlu ayarı unutmadan yapmaya çalışır.

Yüzyıllardır daha çok eğitimsel işlevi göz önünde tutularak okutulup saygı gören fabllar, içerik çözümlemesi yoluyla mercek altına alınmaya muhtaçtır. Yalvaç Ural, bu boyutu göz önüne alarak okurları La Fontaine üzerinde düşünmeye çağırarak *La Fonten Orman Mahkemesinde* adlı eserini kaleme getirir. “*La Fontaine fabllarının anti pedagojik yanını gündeme getiren kitap[ta]*” Ural, La Fontaine’i imza attığı fabllarda kendilerine küçültücü sıfatlar yakıştırdığı hayvanlara sorguya çektilerip yargılatır. “*Onlara yüklenen bu sıfatlardan rahatsızlık duyan hayvanlar adeta 'Gel bakalım buraya ve hesap ver bizlere' de[rler]*” (RK, 25.01.2008). Yargılama sonucunda La Fontaine’in suçlu olduğu yönünde bir karar çıkar. Mahkeme, La Fontaine’e ceza olarak “İnsan Bahçesi”ne konup hayvanlara parayla gösterilmesini uygun görür. Ancak daha önceden Hayvanat Bahçesi’nde yaşamış olan hayvanlar, merhamete gelerek mahkeme başkânından bağışlama dilemek suretiyle La Fontaine’in serbest kalmasını sağlarlar.

La Fonten Orman Mahkemesinde adlı eserinde Ural La Fontaine’i, tek boyutlu yönlendirici fablları masaya yatırır. Değerlendirme yaparken “*efsaneler babası*” La Fontaine’i dona-

nım ve edebî üreticilik açılarından açık biçimde eleştirir. Yazarın, kurmaca karakterler üzerinden gerçekleştirdiği edim, eserde ağustos böceği vasıtasıyla kurgulanan kesitte göz önüne serilir: “Siz ormanda yaşamasına karşın / hayvanlar hakkında / köklü bir bilgisi olmayan, / yalan yanlış bilgilerle / onları insanlara tanıtan / bilgisiz bir kent-soylu / yazdıkları, geçmişteki amacından sapmış, / salt kötü, çocuk yazını ürünleri olmuş / talihsiz bir yazarsınız” (LOM, s. 49). Ural aynı zamanda, “Çocuk edebiyatının ilk boy verdiği zamanlarda da pek çok yazar La Fontaine öykülerini kendilerine göre yorumlayarak çağdaş masal yazdıklarını düşündü. Hâlbuki Mevlânâ’nın, Ezop’un fabllarından yararlanmadılar. Hâlbuki La Fontaine bir taklitti. Bir Ezop masalları toplayıcısıydı. Onlar da toplayıcının toplayıcısı oldular. Üstelik La Fontaine’in masallarında bilgisizlik var. Ağustos böceği ile karınca masalı bir yanlış içeriyor. Bu böceğin adının ağustos böceği olması, ağustos ayında ölmesinden kaynaklanır. Bu ayda ölen bir böceğin kışın karıncanın evine gitmesi söz konusu olamaz” (RK, 29/09/2007) yönünde konuşarak daha açıklayıcı verilerle haklılığını kanıtlamaya çabalar. Dolayısıyla La Fontaine’i insanlar ve hayvanları nefret-şiddet sarmalı içinde birbirlerinden uzaklaştırmasına çok iyi bir örnek olması ve edebiyat dünyasında ilk kez bir karşı bakışla işleyerek masaya yatırması eserin ayırıcı özellikleri arasında gösterilebilir.

Kitap ayrıca dilsel ve görsel parçaların sanatsal birleşimiyle öne çıkar. Ural’ın eseri, görsel ölçekte Haslet Soyöz’ün çizgileriyle buluştuğunda siyah, beyaz ve kırmızı renklerin uyumu ilginç bir tablo oluştururken çocuğun belleğinde çizgi dünyanın imgesel duyarlılığına görünüm kazandırır. Yazarın dil konusunda hassas olduğu bilinen başka bir gerçekliktir. Öz Türkçe sözcükler kullanmayı tercih eden yazar, bunları yeri geldikçe kulak tırmalamayan bir tonda La Fonten Orman Mahkemesinde’nin dokusuna katar. Özyar’ın açıkça vurgulamasıyla, “dilde zaman zaman gözden kaçırılan bir ayrıntı olan başka dilden alınan sözcüklerin öz Türkçelerinin doğal bir biçimle gösterilmesi, kuşkusuz onu diğer yazarlardan farklı bir noktaya taşımaktadır” (2012: 98). La Fonten Orman Mahkemesinde tiyatro oyununa da dönüştürülmüştür. Eseri tiyatroya ilk defa Ankara Çocuk Tiyatrosu’nun kurucusu ve yöneticisi Salih Kalyon uyarlar. Daha sonra ise Dersu Yavuz Altun müzikal ve farklı bir yorumla sahneye koyar. Oyun, 2009 yılından bugüne değin Sadri Alışık Çocuk Tiyatrosu tarafından birçok salonda sahnelenir. Ural’ın, mevcut duruma yönelik ifadeleri konuyu anlama yolunda aktarılmaya değerdir: “Sadri Alışık’a verdim ben oyunu. Onlar da onlara oynuyorlar (...) Bugün beş senedir oynayan çocuk tiyatrosu oyunu yok. Hem de telif” (Karagöz, 2015: 93).

Değerler aktarımı bağlamında daha çok adalet kavramıyla ilinti değinilerin olduğu eser ayrıca, “Temel haklar bağlamında, insanları farklı bir gerekçeye dayalı her türlü ayırma insan hakkı ihlalidir.” (s. 9), “Savunma hakkı kutsal nitelikli evrensel bir haktır.” (s. 12-17), “Kamu gücünü temsil eden görevliler, vatandaşları azarlama alışkanlığından vazgeçmelidir.” (s. 17), “Huzur bozucular, adaleti sağlamak adına cezalandırılmalıdır.” (s. 20), “Korku, kaygıyı çağırır.” (s.20), “Özür dilemek, büyüklük işidir.” (s. 27), “Kendini bilen kimselerin uyduruk sözde yüceltmelere ihtiyacı yoktur.” (s. 31), “Narsistler, kendilerinden başka hiç kimseye kıymet vermezler.” (s. 32), “Kin tutmama iyi yürekli insanların niteliklerindendir.” (s. 33), “Herkes kendisiyle ilgili konularda yasalar çerçevesinde bilgi edinme hakkına sahiptir.” (s. 38), “Sevgi, hiçbir menfaat beklemez.” (s. 39-41), “Sosyal bir varlık olan insan tek başına yaşam sürmekte güçlük yaşar.” (s. 41), “Herkesin olaylara karşı bir tahammül sınırı vardır.” (s. 43), “Düşenin elinden tutmak, her insanın görevidir.” (s. 45) benzeri birey ve toplum odaklı birçok iletiye ev sahipliği yapar.

Yalvaç Ural, öncülü Rousseau’nun adımlarını izleyerek La Fontaine ve eserlerini derinlikli bir sorgulamadan geçirmeden benimsemiş tikel okuma anlayışına itirazlar yöneltir. Bu çerçevede La Fontaine fabllarının tez ve iletilerini eğitsel perspektiften değerlendirmeyi önerir. La Fonten Orman Mahkemesinde başlıklı kitapta bu eleştirel tavrı dikkatlere sunar. Bundaki amacı La Fontaine’i çoğul okumalara açmak suretiyle “fabllar babası”nın haksız yere edindiği ünün asılsızlığını ortaya serip konumunu sarsmaktır.

Tecrübeli kalemin konu üzerine öne sürdüğü görüşler anlamlı derecede fikir vericidir. Söz konusu görüşlere dikkat yöneltmek gerekirse; “La Fontaine bence bugün bile çocuk edebiyatının tahtında oturan tek kral. O yüzden bütün çocuk yazarlarınca irdelenmesi ve yeniden

üzerinde dura dura okunulması gereken tek kişi. Bir de onun Beydaba, Ezop uzantısında gelişmiş olduğunu düşünürsek, bizim için daha da önemli. Bir de bu öykülerin çocuklar için yazılmadığını, gerçek yazılış amacının başka olduğunu, göz önüne alırsak mesele daha da büyür. Ama her şeyin dışında bu öykülerin içindeki teknik yanlışlar ve yanlış bilgilendirmeler bizim üzerinde durmamız gereken şeyler. Bunları deşifre etmekte bizlere düşen bir iş. Bu açıdan bakarak ben La Fontaine olayına eğildim. Yoksa bir krala taş atıp ilgi çekmeyi düşünmek gibi bir art düşüncem yok. Yazdıklarımın ne denli başarılı olduğu elbette tartışılır. Ne var ki, bu düşüncelerimin okurla bütünleşmesi ve düşüncelerimin onlarca da kabulü biraz zaman isteyen bir olay. Belki bir gün çocuklar bu öyküleri birbirlerine aktarırlarken, benim yazdıklarımı da kullanırlarsa, amacıma ulaşmış olurum” (ÇEY, 1987: 356).

Yalvaç. Ural’ın yukarıda vurguladığı hususlar eserin satır ararında belirir. Yazar, La Fontaine’i aşırı macilikla itham eder. Ezop tarafından M.Ö. 6. yüzyılda yazılan *Ezop Masalları*’nı birebir kopyaladığını savunur. Eserde yılanların La Fontaine lehine tanıklık yaptıkları sırada bilgi yanlışlığından ortaya çıkan durum üzerine mahkeme başkanlığını yürüten aslan Ural’ın söylem taşıyıcısı olur: “*Bu konuda size bir sözümüz yok Bay La Fonten...Ezop’tan yürütmeyi unuttuğunuz bir öykü için sizi biz değil, ileride ancak edebiyat tarihçileri yargılayacaktır*” (LOM, 36).

Yalvaç Ural kitabın ilerleyen satırlarında yukarıdaki saptamalardan da hatırlanacağı üzere, La Fontaine isminin ve falların içerik analizinden geçirilmesini gerekli görür. Bu anlamda yazar, *La Fonten Orman Mahkemesinde*’nin önde gelen kahramanlarından ve küçükten büyüğe herkesin belleğinde yer etmiş “*Ağustos Böceği ile Karınca*” fablının kahramanlarından ağustos böceği aracılığıyla düşüncelerini sahneler. Ağustos böceği La Fontaine’i ormanda yaşamasına karşın doğal yaşama dair köklü bilgisi var olmayan, yalan yanlış girdilerle hayvanları insanlara tanıtan bilgisiz bir burjuva, yazdıkları geçmişteki amacından sapmış salt kötü çocuk yazını ürünleri olan talihsiz bir yazar diye nitelendirir. Sözlerine daha bir sertlik katan ağustos böceği vurucu cümlelerle eleştirinin dozunu daha da artırır: “*Eğer öykünüzü yazarken, biraz araştırsaydınız... biraz düşünseydiniz... Kendi kendinize bu canlının adı, neden martböceği, şubatböceği, temmuzböceği değil de ağustoseböceği diye sorsaydınız! İşte bütün bu yanlışlıkları yapmayacak ve kış mevsimleri ölen biz ağustoseböceklerini tembellik ve dilencilikle iyi kalpli karıncaları da cimrilikle suçlamayacaktınız*” (LOM, s. 49-50).

Ural bu açıklamalardan sonra La Fontaine’in şahsı üzerinden genelde edebiyat, özelde çocuk edebiyatı sahasında kalem oynatan yazarlara kılavuzluk yaparak bir yazar için bilgisizliğin bağışlanabilir bir durum olmadığını haber verir (LOM, s. 53).

La Fonten Orman Mahkemesinde’nin bir diğer kahramanı tilkinin söz aldığı kesit hayli ilginçtir. La Fontaine’in imza attığı bütün fabllarda yerdiği diğer hayvanlar gibi tilki de kendisine yakıştırılan durumların uydurma sayılması gerektiğini, La Fontaine’in bu bağlamda ileri sürdüğü tüm iddiaların temelsiz olduğunu bildirir. Tilki, öznel pratiklerini mantıklı gerekçelerle haklılaştırmaya çaba gösterir. Lakin tilkinin temel sorunsalı, fabllarda kendisine yakıştırılan özellikler değildir. Kurnazlığıyla ünlü tilki daha geniş çaplı bir sorun üzerinden La Fontaine’e eleştiri getirir. Fabllar üstadının *Hayvan Masalları* başlıklı kitabının önsözündeki şu dizeleri okur: “*Her şey konuşur burada, balıklar bile./ Bütün söyledikleri bizleredir ama;/ İnsandır eğittiğim hayvanlar yoluyla.*” (La Fontaine, 19). Bu dizeler yapıcı, olumlayıcı, işlevsel bir yönü imlemekten ziyade “*Tilki ile Keçi Masalı*”nın içerdiği iletilerin tümüyle karşıt yönde bir bağlamı imlediğini belirtir. Tilki, fabllar üstadının hayvanlara ahlaki karakterler vermek yoluyla insanı eğitme hedefi gütmeye savını adı geçen fabl üzerinden yanlışlar. Bunu da “*Mademki, ‘İnsandır eğittiniz hayvanlar’ neden yaptıkları yanlışlardan ötürü insanları düştükleri kuyuda kalacaklarını söyleyerek onları sonsuz bir mutsuzluğun içine atıyorsunuz?*” sorusuyla gerçekleştirmeye çalışır. “*Eğer biz olmasaydık belki de o zavallı keçicik hep o kuyuda kalacak ve küçük bir çocuk da yanlış yapmak korkusu içinde kimseye inanmayan, yalnız bir insan olarak yaşama küsecekti*” ifadeleri ilgili pratiğin yanlışlığına dönük fikir verebilir (LOM, 66-69).

SONUÇ

Ülkelerin kültürel planda ilerlemesi eğitilmiş, okuyup düşünen, araştırıp sorgulayan, ulusal kültür kodlarını benimsemiş kuşakların yetişmesine bağlıdır. Dünyanın baş döndürücü bir hızda değişim ve dönüşümden geçtiği bu çağda, ancak insan sermayesi güçlü uluslar varlığını koruyup yarına kalmayı başarabilirler. Yazarların çocuk kitaplarının sahip olduğu potansiyel gücün farkında olması gerekir. Bu noktada fabl, masalsı anlatım biçimi ve içerdiği felsefi, eğitimsel, dinsel, toplumsal iletiler açısından çocuk eğitiminde kullanılabilecek önemli bir edebî türdür. Fablların çocukta bilinç oluşturma gücü yadsınamaz. Fabl denilince akla ilk gelen isim La Fontaine'dir. Ancak bu durum, okurları La Fontaine ve fabllarına karşı sorgulayıcı bir dikkat geliştirmekten alıkoymamalıdır. La Fontaine'in imzasını taşıyan fabllar pek çok açıdan tartışılmaya ve üzerinde düşünölmeye muhtaçtırlar. 18.yy.'ın önlü düşünür ve eğitimcisi Rousseau ve bugün Türk çocuk edebiyatının özgün kimliklerinden olan Yalvaç Ural aynı konuya farklı pencerelerden parmak basarak benzer bir çizgide buluşurlar. Rousseau, Emile'de La Fontaine'in bir fablı üzerinden meseleyi irdelerken Yalvaç Ural müstakil bir esere imza atarak La Fontaine'i hayvanlara yargılatır.

Sonuç olarak, her ne kadar burada andığımız türden olumsuz eleştiri olsa da, La Fontaine fablları güldürürken düşündüren, gerçeğı ve gerçekliğı ön plana alan, çeşitli insani karakterleri dün olduğı gibi bugün de fabl türünün çeşitliliğı ve sanat zenginli içinde betimleyen, daima yeni bir bakış açısı içeren (Curial (1996)'dan akt. Erdal ve Gökmen, 2010: 271) düzlemleriyle eğitimsel süreçlerin vazgeçilmez pedagojik enstrümanı olarak yerleşikleştii söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arıcı, A. F. (2010). *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı*. (2. Baskı) içinde (118-172). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Badinter, Elisabeth (1992). *Annelik sevgisi*. İstanbul: Afa Yayınevi.
- Erdal, K. ve Gökmen, A. (2010). Çocuklara verdiği dersler açısından La Fontaine'in falları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3 (10), 250-271.
- Güneş, Z. (ed.). (2007). *İlköğretimde çocuk edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karagöz, B. (2015). *Yalvaç Ural'ın eserlerinin tematik açıdan incelenmesi ve eserlerinde çocuk eğitimiyle ilgili temel değerler*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Mornet, D. (1946). *Fransız edebiyatı tarihi*. (çev.: N. Yürür), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatında estetiğın rolü, mevcut potansiyeli uyandırmak. *Türk Dili Dergisi*, CVII (756), 15-58.
- Ungan, S. (2006). Fabl türünün çocuk edebiyatındaki yeri ve günümüzde bu türden yararlanma olanakları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya. S. 36.
- Ural, Y. (1987). Yalvaç Ural'la çocuk edebiyatı üzerine. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı* (1. Baskı) içinde. (353-356). İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Ural, Y. (2010). *La Fonten orman mahkemesinde*. İstanbul: Marsık Yayıncılık.
- Rousseau, J.-J. (1950). *Emile ya da çocuk eğitimi üzerine* (çev.: H. Z. Ülken, A.R. Ülgener, S. Güney), İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- La Fontaine, J. de (2000). *Bütün masalları*. (çev. Sabattin Eyuboğlu), İstanbul: Cem Yayınları.
- Oğuzkan, A. F. (2010). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özyar, G. S. (2012). *Okuma becerisinin geliştirilmesi ve çocuğun dil-kavram gelişmesi bağlamında Yalvaç Ural'ın çocuk kitapları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şimşek, T. (22 Nisan 2007). *Çocuklar için edebiyat ama önce çocuk*. Erişim tarihi: 08.08.2015.
www.ozgurpencere.com.

Aktaş, B. (29 Eylül 2007). *Kıra çıkınca afallayan bir kuşak var*. *Radikal Gazetesi*. Erişim tarihi:
14.10.2013, www.radikal.com.

LEMİA BALI'NIN *ÖKSÜZ* ADLI ESERİNİN POLİSİYE ÇOCUK ROMANI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Erhan AKDAĞ*

ÖZET

Lemia Balı çocuk edebiyatı alanında adı pek duyulmamış yazarlarımızdan birisidir. Eğitimci bir kimliğe sahip olan Balı'nın 1946 yılında yayımlanan ve edebiyat ansiklopedilerinde çocuk romanı olarak nitelendirilen *Öksüz* adlı eseri, yazıldığı dönem itibarı ile oldukça önem taşımaktadır. Bu eserinde Balı, romanın eyleyeni olan Can'ın başından geçen ilginç olaylara yer vermiş; bunu yaparken de 'kuşku' ve 'merak' unsurunu ön planda tutmaya özen göstermiştir. Bu yönüyle *Öksüz* polisiye bir çocuk romanı niteliği kazanmıştır. Yazarın günlük-roman türündeki bu eseri özellikle 'kurgu içinde kurgu'suyla çocuk okuyucuların polisiyeye yönelik ilgisini çekmeye çalışmış ve roman boyunca da dikkatlerini canlı tutmayı amaçlamıştır.

Bu çalışma, Türk çocuk romancılığının erken bir dönemi sayılabilecek 1940'lı yıllarda yayımlanan Lemia Balı'nın *Öksüz* adlı romanını inceleyerek eserin polisiye çocuk romanı kategorisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. *Öksüz* bir çocuk olan Can'ın başından geçen olayların merak unsuru taşıyıp taşımadığı, roman kurgusunun polisiye çocuk romanı türünün temel özelliklerinden macera ve harekete dayalı olup olmadığı, olay silsilesinin ilgiyi sürekli canlı tutup tutmadığı, polisiye bir olayın sunumunda çocuk okuyucuya yönelik gereken pedagojik özenin gösterilip gösterilmediği, okuyuculara değer aşılarmaya çalışılıp çalışılmadığı gibi konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çocuk edebiyatı, polisiye çocuk romanı, Lemia Balı, *Öksüz*

Giriş

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreği Türk çocuk edebiyatı tarihi bakımından sınırlı sayıda öykü ve romanın yayımlandığı bir başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. Çocuk edebiyatı alanında bu dönemde eser vermiş yazarlarımızdan birisi olan Lemia Balı, akademik çalışmalarda yeterince incelenmemiş bir yazar olarak karşımıza çıkar. Yaşadığı dönemde eserleriyle çeşitli ödüllere layık görülen Balı hakkında edebiyat ansiklopedilerinde genellikle standart ve sınırlı olan şu bilgi yer almaktadır: "Romancı, (D. 1911, İstanbul-Ö. 25 Kasım 1976). İstanbul Kız Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra çeşitli ilkokul, ortaokul ve liselerde Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yaptı. *İlk Arkadaş* adlı çocuk romanıyla 1948'de Çocuk Esirgeme Kurumu Ödülünü, *Uyanan Köy* adlı romanı ile Yapı ve Kredi Bankası Yarışması (1954) armağanını, *Cem Sultan* adlı oyunu ile de TRT'nin 1969 Radyo Oyunları Yarışmasında üçüncülük ödülünü kazandı. [Yazarın ilk gençlik romanı başlığı taşıyan ve kimsesiz çocukların dramını işlediği *Işığa Koşan Çocuk* (1952) adlı bir romanı da bulunmaktadır.]" (Sarıyüce, 2012). Oysaki Türk çocuk romancılığının erken dönemi kabul edilen 1940'lı yıllarda Lemia Balı'nın *Öksüz* (1946) adlı romanı polisiye çocuk romanı özelliği taşımasından dolayı büyük önem arz eder. Ülkemizde polisiye roman türünün özellikle 1930'lardan itibaren yoğun bir ilgi gördüğü, çevirilerle ve Peyami Safa gibi yazarların kaleminden çıkan yerli eserlerle gelişmeye başladığı göz önüne alındığında Lemia Balı'nın *Öksüz* adlı eserinin değeri bir kat daha artmaktadır.

* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, AFYONKARAHİSAR. erhanakdag@aku.edu.tr

Cumhuriyet dönemi çocuk yayınları arasındaki polisiye romanlar, okuyuculara çok yönlü düşünebilme, olay zincirini ve ipuçlarını takip edebilme, öngöründe bulunma, dikkatli olma, okuma alışkanlığı yapma gibi farklı kazanımlar edindirmeye çalışmıştır. Merak unsurunun sürekli canlı tutulmaya çalışıldığı bu eserlerde çocuğa olayları takip etmeyle analiz ve sentez yeteneği kazandırmak amaçlanmıştır. Tanzimat aydınının eğlendirerek öğretme çabası ‘popüler edebiyat’ ürünü olarak nitelendirilen bu eserler için de büyük önem taşır. “Çocukların hemen hemen her yaşta merakla okudukları eserler arasında serüven hikâye ve romanları başta gelir. Çocukların hareket ve heyecan ihtiyacını karşılayan bu tür eserlerde hayale, entrikaya, tehlikeli ve esrarlı olaylara, ruhsal gerilimleri yansıtan durumlara ve beklenmedik sonuçlara geniş yer verilir.” (Oğuzkan, 2013: 102). Polisiye türü, masalın yapay dünyasından yaşamın gerçeklerine sert bir geçiş yaptırır da çocuğun ‘suç’a ve ‘suçlu’ya yönelik merakını gidermede ona oldukça yardımcı olur. Okuyucunun merakı polisiye hikâye ve romanların Türk ve dünya edebiyatında büyük bir ilgiyle karşılanmasını sağlamıştır. “Polisiye edebiyat içerdiği gizem unsurları nedeniyle dünyada ve ülkemizde ciddi okur kitlesine ulaşmış bir konumdadır. Özellikle çocukluk ve ilk gençlik dönemi için kaleme alınmış polisiye eserlerin çocukların okuma alışkanlığı ve zevki kazanmalarına, bununla beraber doğru çizilmiş kahramanlarla kendilerini özdeşleştirerek hayata hazırlanmalarına yardımcı olacağı bir gerçektir.” (Yakar, 2014: 675).

Polisiye eserler çocuklar için özellikle belirli bir dönemde kritik öneme sahiptir: 12-15 yaş. Bu yaş grubundaki çocuk “meslek seçmeyi etkileyecek, meslekler hakkında bilgi veren kitaplar okumak ister. Polisiye hikâyeler (örneğin Erich Kästner’in Emil ve Küçük Dedektifler isimli kitabı), gençlik romanları, soyut konuları işleyen hikâyeler ve mizah dergilerine rağbet eder.” (Şimşek, 2012: 142). Bu yaş grubu içerisinde 14 yaşa özellikle dikkat edilmelidir; çünkü “14 yaş gerek İngiltere, gerekse bazı Avrupa ülkeleri ve ülkemizde en çok suç işlenen yaş olarak belirlenmiştir.” (Yavuzer, 1996: 32). Çocuğun tanık olduğu olumsuzluklar onu farklı serüvenler aramaya, kendini denetimden uzak ve tamamen özgür bırakmaya sevk edebilir. Kişiler, olaylar ve toplum karşısında kendisine bir rol biçip konum belirlemeye çalışan çocuk, bilerek ya da bilmeden yanlış adımlar atarak suça karışabilir. Polisiye çocuk romanları ‘yaşanmamış yaşılanmış yaparak’ çocuğun suçtan uzak kalmasını sağlar. Bu eserler çocuğa suçluluk psikolojisinin ne denli ağır olduğunu hissettirir. Bu nedenle çocuğun kişilik gelişiminde iyilik ve kötülükten yana tavır alarak konumunu belirlemesinde polisiye eserlerin rolü büyüktür.

Polisiye Çocuk Romanı Bağlamında *Öksüz*

Lemia Balı’nın *Öksüz* adlı çocuk romanı temelde ‘köy-köşk yaşamı’nı anlatmasının, ‘varsıllık-yoksulluk’ karşıtlığına dayanmasının yanı sıra kurgusundaki gizem ve cinayetle polisiye çocuk romanı olma özelliği gösterir. Balı, romanının daha ilk sayfasında gizemli olayların ve cinayetin cereyan edeceği sarı köşkü betimlerken “kulağınıza söyleyeyim ki bu köşkte her odadan ötekine açılan gizli veya belli kapılar vardır.” (Balı, 1946: 5) diyerek eserinde gizemli bir olayı ele alacağını bildirir.

Romanda okuyucuyu meraka sürükleyecek birçok unsur yer almaktadır. Bunlardan birisi de köşkün üst katındaki girilmesi yasak odalardır. Köşk sahibi Bay Ömer’in “üst kata gelince; buraya çıkmak yasak kere yasak... Siyah perdeli kapılar kilitli... Bay Ömer: ‘Bu kapıları benden başka kimse açamaz.’” (Balı, 1946: 21) tembihi okuyucunun zihninde merakı artırmaktadır. Yazar, romanın eyleyeni küçük Can’ın “hem size çok tuhaf bir şey söyleyeyim mi: Üst kata çıkmak yasaktır... Merdiven başlarındaki siyah kalın perdeler hiç açılmaz... Merak etmiyorum desem inanır mısınız?... On beş yaşında kocaman bir çocuğun, bu kısmı deli gib[i] merak ettiği mi her halde tahmin edersiniz... Fakat nafile... Yasak, yasak, yasak...” (Balı, 1946: 32-33) sözüyle bilinmezlik ve gizem karşısında çocuğun artan merakını yansıtmaktadır.

Can, çıkılması yasak olan üst katın gizemini çözmeye çalıştığında köşkün çalışanı Murat amcasından “Üst kat ölülerindir.” (Balı, 1946: 34) uyarısını işitir. Balı, böylelikle roman kurgusundaki merak unsuruna ‘korku’yu da ustalıkla ekleyerek okuyucuların ilgisini pekiştirmeyi amaçlar. Hepsisi cinayete kurban gitmiş köşkün beyleriyle ilgili olarak Can’a olayların iç yüzünün anlatılmaması, yazarın okuyucu kitlesine gösterdiği pedagojik özenin bir göstergesidir. Kilitli odalara ilişkin “sana çocuksun, anlamazsın dedim ya!.. Bileceğin üst katta sade onların

eşyası, resimleri durur. Kapıları kapalıdır. Köşkte birisi ölünce kalanların en büyüğü onun eşyasını çıkarır. Haftalarca bir şeyler yazar, sonra yine kilitleyip çekilir.” (Balı, 1946: 34-35) açıklaması yazarın suç ve cinayet üzerinde uzun uzadıya durmaktan kaçındığının delilidir. Romanındaki cinayet, öksüz bir çocuk olan Can’ın zengin mühendis Bay Ömer tarafından evlatlık alınıp kimsesizlik ve yoksulluktan kurtarılması ve daha sonra Can’ın babasınca mirasa konmak amacıyla öldürülmesine dayanır. Romanın sonunda kurnazca bir planla suçunu itiraf etmek zorunda bırakılan katil baba adaletle teslim edilir.

Öksüz romanının polisiye türün tüm özelliklerini yetkinlikle taşıdığını söyleyebilmek güçtür. Çocuğunu yıllarca arayıp sormayan sorumsuz babanın cinayet sonrası aniden ortaya çıkması, romanın sonuna doğru katilin kim olduğunun okuyucularca sezilmesi merak unsurunun etkisini azaltmıştır. Yazar yanlış yetişkin tutumuna örnek olarak romanında eğitilmiş ve kültürlü bir kişi olan Bay Ömer’in zihinsel engelli oğlu Kaya’yı dövmesini ürpertici anlatımla sunarken “Kaya’yı; her zamanki şeytanlarından birisi dürtmüş, bunun için kıymetli vazoyu yere atarak paramparça etmişti... Bay Ömer; hiddetinden sapsarı kesilmiş, zavallıyı dövüyor, ne yaptığını bilmiyor... Niçin dayak yediğini anlamıyan Kaya bir hayvan gibi korkarak bağıırıyordu.” (Balı, 1946: 31) ifadesini kullanır. Oysaki Bay Ömer çocuğuna oldukça değer veren ve onu özenle yetiştirmeye çalışan özverili bir babadır. Evlatlık aldığı Can’a karşı bile oldukça nazik davranan bu babanın öz oğluna şiddet uygulaması okuyucu açısından pek de inandırıcı olmamaktadır. Yazarın özünde iyi bir çocuk olan Kaya’ya deli dolu hareketler yaptırması romanın gerilimini tırmandırmaya çalışmasıyla açıklanabilir. Buna rağmen yazıldığı dönem göz önüne alındığında *Öksüz* romanının birtakım kusurlar içermesi son derece doğal karşılanabilir.

Polisiye çocuk romanı olan *Öksüz*’deki cinayetin anlatımında pedagojik bir özen görülmektedir. Yazarın bu özeni değerler eğitiminde de kendisini gösterir. Romanın sonunda Can, babası yerine koyduğu Bay Ömer’den kalan yüklü mirasla “Düşkün Çocukları Koruma Yurdu” kurarak hayırsever bir insan olmayı amaçlar. Can’ın, katil olan öz babası gibi emek harcamadan zenginliğe ulaşmak yerine babası yerine koyduğu mühendis Bay Ömer gibi hayırsever biri olma çabası takdir edilerek okuyuculara sunulur.

Öksüz’ün polisiye çocuk romanı niteliği taşımasında Lemia Balı’nın çocuksu duyarlılığının da etkisi bulunur. Öksüz kalmış, aile sıcaklığını yaşayamamış Can’ın kendisini sahiplenen Bay Ömer’e yönelik şu sözleri onun çocuksu saflığını gözler önüne sermektedir: “Öğle yemeğini yiyorduk ki salonun kapısı açıldı. Bay Ömer içeriye girdi... İlk işi Kaya’yı kucaklamak oldu... Sonra bana dönerek alnımdan öptü... Şimdi alnım en kıymetli yerimdir...” (Balı, 1946: 39). Can’ın köşkte bakıcılığını üstlendiği zihinsel engelli Kaya bir kaza sonucunda düşerek ölür. Bu üzücü olay sonrasında Can’ın “o ölünce benim de işim bitmiş oluyor. Hayvanların bile geceleyin barınacakları yuvaları vardır. Bana gelince: Gölgesinde oturacak sıska bir ağacım bile yok... Bunları düşündükçe deliye dönüyordum.” (Balı, 1946: 58) açıklaması çocuğun sıkıntılı ruh hâlini ortaya koymaktadır. Yazarın kimsesizliği içselleştirerek bu duruma çaresizce boyun eğen Can’ın iç dünyasını yansıtmadaki başarısı onun çocuk psikolojisindeki yetkinliğini de göstermektedir.

Öksüz’deki etkileyici anlatımıyla kimsesiz bir çocuğun iç dünyasındaki sevgi ve ilgi açlığını okuyucularına hissettiren Balı, çocuksu duyarlılığıyla dikkat çeker. Yazarın Can’ın doğup büyüdüğü köye karşı olan özlemini betimlediği şu cümlelerde büyük bir duyarlık göze çarpmaktadır: “Köyüm, köyüm!.. Akşam üzerleri çocuklar okulun önünde toplanırlar. Sürü dağılır... Çıngırak seslerini şimdi işitiyor gibiyim... Yolunu kaybedip telâşlanan kuzular meleşiyor... Tarlalarından dönen köylülerin şarkıları gittikçe yaklaşıyor: ‘Anadolu mektupları ellidir, el-li/Ah okuyanlar, hem yazanlar bellidir belli...’” (Balı, 1946: 15). Düzenli bir eğitim fırsatı elde edemeyen Can’ın geç kalmış eğitim yaşınının “bu on altı yaşına yaklaşan koskocaman çocuk orta okulun birinci sınıfındadır... Bir çok sebeplerle tahsili geç kalmış olduğundan sınıfın en büyük talebesi odur ve bundan utanıyor.” (Balı, 1946: 42) sözleriyle anlatımında da yazarın çocuksuluğu yakaladığını söyleyebilmek mümkündür.

Lemia Balı eserinde çocuksu duyarlılığının yanı sıra içten anlatımı ve köy yaşamına ilişkin betimlemeleriyle de dikkat çekmektedir. Olayların anlatımında okuyucunun zihninde adeta

sözcüklerle resim çizmeye çalışmıştır. Yazarın köy yaşamına yönelik başarılı betimlemeleri ve içten anlatımı Nezihe Araz'ın "Bağbozumu" anlatısıyla benzerlik göstermektedir. Yalın ve içten anlatımı, Anadolu'yu türlü güzelliğiyle tanıtmaya bakımından Türkçe ders kitaplarında sıkça yer verilen "Bağbozumu"nun bir benzerini *Öksüz*'de bulabilmek mümkündür. Romanın çocuk karakteri Can'ın bakış açısıyla sunulan şu anlatımda oldukça başarılı bir gözlem gücü görülmektedir: "Köyüm; köyüm!.. Harman zamanı ekinler sararır... Rüzgâr olgun başakları sallar. Saplar birbirleriyle döğüşürler, olgun sarı başlar çarpışırlar... Dalga dalga, sarı bir deniz dört tarafa akıyor gibi... Elle tutulmaz bir oynayıp görülür. Ürperiyor gibi ekin kımıldar. Genç köylü kadın ve delikanlılar tırpan biçerler. Başları bir mendille bağlıdır. Kenarları işlemeli renkli mendiller terden sırlıklamdır." (Balı, 1946: 14).

SONUÇ

Lemia Balı'nın 1946 yılında yayımlanan *Öksüz* adlı eseri -yayımlandığı dönem göz önüne alındığında- başarılı bir polisiye çocuk romanı örneği olarak karşımıza çıkar. Polisiye çocuk romanı tarihimiz açısından oldukça erken bir dönemde ortaya konan bu eserinde yazar, polisiye kurguyu tamamen suç ve cinayet unsuruna bağlamaz ve köyde başlayıp köşte devam eden olaylar silsilesi içerisine katarak anlatmayı tercih eder. Roman boyunca sürdürülen gizem okuyucunun merakını canlı tutmakta, macera ve dramın iç içe geçmesiyle olaylar daha da ilgi çekici bir hâl almaktadır. Günlük-roman türünü bir arada kullanan Balı çocuksu duyarlığı yakalayabilmiş ve canlı betimlemeleri, somutlaştırmalarıyla eserin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Polisiye çocuk romanı bağlamında *Öksüz*, şiddet içeren olaylarda yazarın hassas davranması, pedagojik kaygı gözeterek olay örgüsünü kurgulamasıyla da öne çıkmaktadır.

Çocuk okuyucularının romandaki eyleyen Can'la özdeşimler kurabileceğini göz önünde bulunduran yazar "acıma, şefkat, iyilik, dürüstlük, saygı ve yardımseverlik" gibi konuların üzerinde özellikle durarak çocukların eğitilmiş, mücadeleci ve hayırsever insanlar olarak kendilerini yetiştirmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Örnek yetişkin davranışlarıyla yanlış olanları sezdirmesi, suç ve kötülük karşısında çocuktan tutumunu belirlemesine yardımcı olması Lemia Balı'nın *Öksüz* adlı romanın öne çıkan özelliklerindendir.

KAYNAKÇA

- Balı, Lemia (1946). *Öksüz*. İstanbul: Tasvir Neşriyatı.
- Oğuzkan, A. Ferhan (2013). *Çocuk Edebiyatı*. (10. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sarıyüce, Hasan Latif (2012). *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi 2*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Şimşek, Tacettin (Ed.) (2012). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. (2. baskı). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Yakar, Yasin Mahmut (2014). "Türk Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatında Polisiye". *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*. S. 756. Aralık 2014. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 675-681.
- Yavuzer, Haluk (1996). *Çocuk ve Suç*. (8. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

YURTDIŞINDA TÜRKÇE ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SORUNLARI

Şükran YARGI*

ÖZET

Türkiye Dışında Yaşayan Türkçe Konuşan Çocuklar Açısından Çocuk ve Gençlik Edebiyatının Sorunları incelenirse, özellikle Almanya 'da yaşayan Türk çocuklarının sorunları, çok boyutlu ve birden fazla nedenlidir. Bu sorunların en önemlisi, çocukların çok az Türkçe kelime bilmeleri, ailelerin yeterince eğitilmiş ve Anadilin önemi konusunda bilinçli olmaması, ailelerin ilk geldiklerinde Almanca bilmemenin sıkıntısını çok yaşadıklarından çocuklarının iyi Almanca öğrenmesini önemsemeleri bu yüzden çocukların Türkiye'yi ve Türk Kültürü' nü yeterince tanıyıp bilmemelerinin öneminin farkında olmamalarıdır. Bu konuda farkındalık oluşturmak gerekmektedir.

Anne ve babası çalışan çocuklar çok küçük yaşlarda kreş ve yuvalara gittiklerinden oradaki görevlilerce yoğun bir Alman Dili ve Kültürü' nün etkisiyle yetiştirilmektedirler. Bazı görevli ve öğretmenler çocuklarla evde bile Almanca konuşulmasını söylemektedir. Almancayı iyi bilmenin okul başarısını artıracağını düşünen aile anadili öğrenmenin zamanını ve önemini göz ardı etmekte bu konuda geç kalmaktadır. Anadili eğitimine zamanında önem veren ailelerin çocukları genellikle okul başarısını da yakalamakta üniversite eğitimine daha bilinçli ve çift kültürlü ve uyumlu bir şekilde ulaşabilmektedir.

Bu çocuklara Türkçe öğretirken dilini ve kültürünü tanıtırken karşılaşılan en büyük güçlük ise, derslerin öğleden sonra Alman eğitimi bitince, çocuklar yorgunken, isteyen gönüllü öğrencilere ve karma birleştirilmiş sınıf şeklinde verilebilmesidir. Bu yüzden bu çocuklar fazla edebi eser okuyup anlayamamaktadırlar. Bu çocuklara bol resimli ve buradaki yaşamışlıklarını içinde barındıran; şiir, şarkı, tekerleme, bilmece, oyun sayısmaca destekli öykü kitapları hazırlanmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin ve şehirlerimizin önemli güzellik ve değerlerini kısaca öğreten kitaplar da bu konuda önemli bir eksiklikler.

Ayrıca dillerin yapı alfabe ve ses farkı, günlük yaşam ve kültür farklılıkları burada yaşayan çocukların anadilleri Türkçeyi istedik düzeyde öğrenip konuşup yazıp anlamalarını güçleştirmektedir. Türkçeyi yeterince bilmeyen çocukların da edebi eser okuma ve anlaması güçleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadil, yapı, alfabe, ses, eser.

GİRİŞ

İnsana özgü en önemli anlaşıma aracı olan dilin öğretimi çok çeşitli sebeplerden ötürü karmaşık ve zordur. Bu öğretme işi masa başında sınıfta ve gramer öğretmekle yapıyorsa daha da zordur. Duyulmuş bir hikayedir fakat meselenin önemini ve güçlüğünü iyi vurgular, Türkçe'yi çok iyi öğrenmeye kara veren birisi Türkiye' ye gelir yerleşir ,yirmi yıl kalır ,artık ben Türkçe'yi çok iyi öğrendim memleketime döneyim der , eşyalarını bir taksiye yerleştirir yolculuğunu gemi ile yapacağından bir limana gider.Yükünün çoğu kitap olduğundan eşyaları ağırdır, yardımına bir hamal yetişir taşıyım mı abi der, bizimki evet taşı ama yüküm ağır taşıyabilecek misin ? der . Babayiğit hamal gücüne çok güvendiğinden olsa gerek vızır vızır beğim der .Bizim bilim adamı yok yok kalsın der sen geri taksiye yükle yükümü ben bir yirmi yıl daha kalacağım ve vızır vızır öğreneceğim. Bir dili mecaz,sanat ,zıt ve eş anlam ,deyim,atasözü,argo, lehçe ,ağız ve jargonlarıyla,incelikleriyle öğrenmek zaman ve yaşamışlık gerektirir....Bilindiği üzere Dünya

* MEB Talim Terbiye Kurulu Program Geliştirme Bölümünde Görevli Türk Dili Edebiyatı Uzman Öğretmeni

Dilleri köken ve yapı yönünden farklılıklar gösterir. Yapı yönünden tek heceli veya çekimli bir dili bilen ve öğrenen birisine sizin eklemeli bir dil olan Türkçemizi öğretmeniz çok kolay olmamaktadır. Türkiye Dışında Yaşayan Türkçe Konuşan Çocuklar Açısından Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sorunları ele alınıp incelenecek olursa karşımıza ilk çıkacak güçlük dillerin yapı farkıdır. Özellikle Almanya da yaşayan göçün elli yılını dolduran Gurbetçilerimizin çocuklarının Türkçe öğrenimini ve edebi eser okuyup anlama sorunlarını inceleyecek olursak en büyük sorunun bu çocukların yeterli Türkçe bilmemeleridir. Türkçenin öğretimi ve dil ve edebiyatın tanıtılıp sevdinirip özümletilmesinde dillerin yapı farkı en önemli sorun olarak karşımıza çıkar. Bilindiği gibi Almanca çekimli bir dildir kelimeler özellikle isimler cümle içinde kullanılırken sonlarına fazla ek almazlar genellikle cümlede yalın olurlar, aitlik ekleri, hal ekleri zaman ekleri isimlerin sonuna eklenmez bu durum ve anlatımlar artikel denilen der ,die ,das ön takılarıyla yapılır. Türkçe'miz ise bu eklerin tamamı isim , sıfat, zamirlere eklenir, eklenirken de sert sessiz benzeşmesi, yumuşama, kaynaştırma, ünlü türemesi, ünlü düşmesi gibi kuralları da beraberinde getirmekte bu da işi güçleştirmektedir.

Çok basit bir yaşamışlıkla örneklersem ders sırasında yapacağımız kutlamada şiir okuyacak öğrencilerin adını listeleyip yazarken Dilara'nın şiiri yazdığını gören birinci sınıf öğrencisi; 'benim adım Dilara' nın değil Dilara yanlış yazdın düzelt dedi. Ona şiirin onun olduğunu anlatmak için böyle yazdığını uzun uzun ve örnekleyerek anlattım ama ikna edemedim Dilara için şiir yazarak düzelttim de ikna oldu...ya dedim Dilaracık, Dilaragillerden, Dilaranın-ki, Dilara 'yı da, Dilara'dan dese ydim ne olurdu...

Yine yıl sonunda bilgilerin tekrarını oyunlaştırarak verebilmek için Kart Çek oyunumuzda yazdığım ' Size 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramını hediye eden Türk büyüğümüzün adı nedir? cümlesini okurken büyüğümüzün kelimesini okuyan öğrencinin çok zorlanması ve adeta bir horoz ötüş sesi çıkarması öğrencilerin buna gülmeleri o gün dersi çok güzelleştirmişti, yine aynı öğrencimin ; Seni duymuyor muyum? cümlesini okurken muyum soru ve kişi ekini mum sanmıştı...Daha bir çoğu sıralanabilecek bütün bu örnekler dillerin yapı farkının dil öğretmekteki etkisini ortaya koyar.

Yine cümle yapısı farklılıkları ve cümlede öğelerin diziliş sırası da dilden dile oldukça farklılıklar gösteren önemli bir durumdur . Dil öğretiminde önemlidir.

Diğer önemli bir faktör alfabelerdeki ses farklılıklarıdır. Alman alfabesinde y harfi üpsilon , z harfi tzet , v harfi fau , j harfi yot seslerini karşıladığından çocukların ses ve kelimeleri karıştırmasına sebep olabilmektedir. En çok yapılan yazım yanlışları ş harfinin sch ile... v harfinin w ile yazılması örnek tawşan, tawuk... Ayrıca Türk alfabesindeki s ş, c ç, ı i, o ö, u ü, s z , g ğ sesleri genellikle ayırt edilememekte yanlış yazılmaktadır. Bu fark ve değişiklikler çocuklara sıkıcı metin ve yöntemlerle oldukça güç öğretilirken oyun, sayısmaca ve tekerlemelerle bu seslerin ayrımı daha kolay öğretilmektedir. İlkokul öğrencilerine öğretilabilecek öğretici oyunlardan bazıları şunlardır ;

Örnek 1:

Hangisi bul , altına yaz oyunu Eşya Hayvan Bitki Meyve Yiyecek İnsan

Karpuz meyve makas eşya
Ağaç bitki civciv hayvan

Saat eşya şeker yiyecek
Şemsiye eşya sinek hayvan

Ördek hayvan oyuncak eşya
Öğrenci insan ot bitki...

Üzüm meyve un yiyecek
Ütü eşya uğur böceği hayvan ...

Bu şarkılı küçük tekerleme ile öğrenciye varlıkları türüne göre ayırmayı öğretirken birbirine benzeyen ve karıştırılan sesleri de sezdirmek mümkündür . Daha sonra bu varlıkların yer aldığı resimler boyatılabilir.

Örnek 2:

Yakup Dedi ki Oyunu:

Beş öğrenci seçilir seçilen öğrencilere komutlar verilir , öğrenciler verilen komutlardaki işleri yapar ya da gösterir , bu oyunla vücudumuzun organları ve bir çok bilgi çok kolay öğretilir , Yakup dedi ki sağ elini kaldır dendiğinde yapamayan oyundan çıkar oyun sonunda şarkı söylenir veya taklit yaptırılır. Bu oyun sayesinde öğrenciler dirsek, omuz, diz kapağı, topuk gibi bir çok organımızın adını ve gülmek, öfkelenmek gibi eylemleri öğrenir, oyun öğrenilince komutları da sayısmaca ile seçilen çocuklar yapar, oyun oynadığını sanan çocuk konuşmasını geliştirir.

Örnek 3:

Alış Veriş Oyunu: Meyve ve sebze resim kartlarınızı masanın üstüne öğrenciler dizerek bir pazar kurar , sonra öğrencilerden alış veriş listesi yazmaları istenir, öğrenciler bu oyun ile hangi meyve sebzenin kilo ile hangilerinin tane ile alınacağını , fiyat sormayı, para ödemeyi ve para üstü istemeyi öğrenirler. Meyve sebze tekerlemeleri öğretilir.

Örnek 4:

Bak Postacı Geliyor Şarkısı , seçilen bir öğrencinin potacı olup mektuplar dağıtması ve alıcıların da şarkının uygun bölümlerini söylemesiyle dramatize edilir. Bu yöntem Nasrettin Hoca Fıkralarının , Keloğlan Masalının ,Hacivat ve Karagöz diyaloglarının dramatize edilmesiyle de uygulanabilmektedir.

Örnek 5 :

Patates Salatası Yapma

Bir hafta önceki derste öğrencilerden haşlanmış patates ve diğer malzemeleri getirtilir, herkes elini yıkar getirdiği patatesi kendi soyar, doğrar ve hep birlikte yapılan salata neşe içinde yenir. Bunlar derslerde kullanılabilecek öğretici oyunlardan sadece bir kaçı.

Örnek 6:

Ebru Yapma

Tekne ,hazır boya, kitle ve diğer malzemelerle Ebru Sanatımızın battal , gel git ve taraklı gibi basit ve temel teknikleri öğretilir,sergi açılabilir,Ayrıca bilgi yarışmaları ve ,okuma yarışmaları yapılabilir ödül olarak taraftar kurşun kalemler çok ilgilerini çekmektedir.

Örnek 7:

Kart çek oyunu

Kartondan fişler kesilir bunlara kısa sorular yazılır, p harfi ile başlayan günlerin adı, Türkiye'nin başşehri neresidir? gibi araya şarkı söyle, şeker ye, üç kez zıpla gibi fişlerde katılır bu eğlenceli fişler bulabilmek için oyuna zevkle katılım olur,sorular ve ödüller öğrenci yaşı ve dil düzeyine göre değişiklik gösterebilir.

Türkiye Dışında Yaşayan Türkçe Konuşan Çocukların Edebiyat sorunlarını irdelemeye devam edersek çocukların çok az sayıda Türkçe kelime bilmeleri edebi eser okumalarına en büyük engeldir, bu yüzden hazırlanacak kitapların görsellerle desteklenmesi gerekmektedir.Görsellerle desteklenmeyen metinleri alfabe ve ses farklılıkları yüzünden de zaten çok yavaş ve kekeleyerek okuyan bir öğrenci hem okuduğu metni anlayamamakta hem de çok çabuk sıkılmaktadır. Ayrıca Türkiye 'yi az tanıyıp bildikleri için buralarda yaşanan olayları yer adlarını, insan adlarını bilmedikleri için buraları ve buralardaki yaşanmışlıkları anlatan metinleri anlamakta güçlük çekmektedirler. Örneğin okunan bir metindeki Selçuk, Emel, İnci, İsmet gibi insan isimlerini bile bilemiyorlar. Az kelime bildikleri için okuyamamakta, konuşamamaktadırlar. O zaman da dersi sıkıcı bulmaktadırlar.Bu durumda okuma parçalarının dramatize edilmesi oyunlaştırılması gerekmektedir. Çözüm olarak bu çocuklara sivil toplum kuruluşlarının yardımı ile gönüllülük esasına dayalı veya öğrenci değişimi gibi yöntemlerle Türkiye'yi ve kültürümüzü tanıtan kültür gezileri düzenlenebilir, bu çok öğretici olacaktır. 2012 yılında 23 Nisan Milli

Egemenlik Bayramında düzenlenen kompozisyon ve resim yarışması birincisi altı öğrencimiz iki velimizle Türkiye Ankara'ya yaptığımız kültür gezisi hem ilgi çekmiş hem de öğrencilere çok faydalı olmuş derslere katılımı çoğalmıştır. Bu gezinin uçak biletlerini bir kısmını Türk Hava Yolları bir kısmını bir Türk seyahat acentesi karşılamış, ayrıca Mamak Şehitlik İlköğretim okulu da bu öğrencilerimizi 23 Nisan Bayramına konuk etmişler, öğrencilerimiz törende şiir okumuşlardır, Başkentimiz Ankara'yı gezmiş tanımış ve sevmişlerdir.

Çoğu aile her yıl Türkiye 'ye gidememekte, gitse de en fazla bir ay olan tatilini ya köyünde ya da durumu biraz iyi ise bir tatil beldesinde geçirebilmektedir ki bunların sayısı azdır. Bu yüzden Türkiye'yi , Türk Kültürünü ,Türkiye de sosyal ve kültürel yaşamı belirleyen kuralları, güçlükleri ya da güzellikleri bilmemektedirler. O kadar ki yetişkinler bile bir çok kavramın Türkçe' sini unuttuğundan Almanca'sını kullanarak kendilerince bir karma dil oluşturmuşlardır. Derse gelmeyen bir çocuğun velisini aradığınızda öğrenci velisi ' Emre bu gün krank ikide doktor terminimiz var , diyebilmektedir. Öğrencilerse bu cümlelerin tamamını bir çırpıda size Almanca söylemektedirler.

Bazıları çocuklar ise Türkçe'yi yöresel ,aksanlı ve yanlış telaffuzla konuşan eğitimsiz büyüklerinden öğrendikleri konuşma diliyle konuşmaktadırlar. Bu ailelerin çoğu çocuklarının Türkçe bildiğini söylemekte , konuştukları Türkçe' nin yeterli olduğunu düşünmekte Türkçe derslerine göndermemektedir, bu çocukların okul başarısı da düşüktür. Ayrıca bu çocuklar yalnızca Alman Kültürünün değil , Rus ,Romen, Bulgar,İspanyol , Yunan ,İtalyan,çeşitli Asya ve Afrika ülkeleri gibi Almanya'daki diğer kültürlerin de etkisi altında kalmaktadırlar.Çocuklarımıza dilimizi ve kültürümüzü iyi öğretir edebi eserlerimizi ve değerlerimizi öğretip tanıtip sevdirebilirsek bu çok kültürlülüğü ve çift dilliliği bir avantaja çevirebiliriz. Bu da tesadüflere bırakılmayıp oldukça köklü ve planlı bir organize bir çalışma ile olabilir.

Ayrıca Yurtdışına gönderilen Türk Dili ve Kültürü öğretmenleri ile Din görevlilerinin iletişim içerisinde olması gerekmektedir çünkü çocukların çoğu hafta sonları Diti camilerini ve diğer camilerin kurslarına ve kermes ve şenliklerine gitmektedirler, bu yüzden iletişim ve işbirliği gereklidir.

Bazen de sayısı az da olsa Türkiye'yi bir iki kez çok küçükken görmüş ya da çok çeşitli sebeplerden daha hiç görmemiş öğrencileriniz olabilmektedir. Bunların edebi eserleri okuyup anlamaları oldukça güç oluyor, dersler için okulların verdiği süre de yeterli bir eğitim ve öğretimin yapılmasına yetmiyor, bir öğrenci haftada bir kez bir iki saat Türkçe dersi görebiliyor. Ailelerin bildiği Türkçe de yeterli olmuyor. O kadar ki yetişkinler bile bir çok kavramın Türkçe'sini unuttuğundan Almanca 'sını kullanarak kendilerince bir karma dil oluşturuyorlar. Bir gün kendimi telefonda konuştuğum arkadaşşıma seni Reise(seyahat acentesi) büronun önünde bekliyorum Bahnhofta (istasyon) derken yakalamış , bir kaç yılda böyle konuşuluyorsa kırk yılda neler olmaz demiş ve gurbetçilerimize hak vermişim.

Çok sık görülen bir problem ise parçalanmış ailelerin büyük anne ya da büyükbaba ile yaşayan çocukları veya anne ya da babası yabancı olan çocuklardır , bunların da Türkçe bilmeleri ve derslere gelmeleri gelseler de uyum sağlamaları daha güç olmaktadır. Ayrıca derslerin normal eğitim bitiminde öğleden sonra olması ve not ile değerlendirilmemesi derslere katılımı olumsuz etkileyen bir etmendir.

Ayrıca onların yaşadıkları ülkelerdeki etkinlik ve yaşamışlıkları konu alan metin ve masal ve hikayeler yazılabilir. En sevdikleri şeyler; döner yemek, yüzmeye gitmek, doğum gününe gitmek, cami ve derneklerin kermes ve şenliklerine gitmek, kara ve hava yoluyla Türkiye ye gitmek, Kara yoluyla birkaç aile birlikte yapılan bu yolculuk anılarını anlatmaktan hoşlandıkları için bu konuları işleyen öyküler yazılırsa daha çok ilgileneceklerdir. Ayrıca karate ve futbol oynamaya gitmek, başka şehirlerdeki yakınlarına gitmek, düğünler ve sünnet düğünlerine gitmek, bunları konu eden parça ve metinler resimlerle desteklenerek anlatılırsa çok ilgilerini çekecektir. Bu konularda çocuk filmleri de çekilebilir, radyo programları da yapılabilir.

SONUÇ

TÜRK Dilli çocuk ve gençlerimiz de dünyanın her yerindeki yaşlıları gibiler, çocuk her yerde çocuk oynuyor , koşuyor ve kendince mutlu da oralarındaki çocuklarımız ama başka dilde oynuyor ve şarkı söylüyorlar, Ostern de yumurta boyayıp laterna yapıyorlar, Weinnachten de kiliselerde ilahi okuyorlar, Hallowien de cadı olup ağızlarını siyaha gözlerini beyaza boyayıp şeker topluyorlar,Yapsınlar belki bulunup yaşadıkları ülkenin kültürünü bilip öğrenmek adına ama kendi dillerini,dini ve milli bayramlarını ve kültürlerini de bilmek kaydıyla...

KAYNAKÇA

Beş yıllık Almanya Nürnberg Türk Dili Kültürü öğretmenliği uygulamalarım.

Göreve gitmeden incelediğim Dilset Yayınları, Tömer Yayınları, Gökkuşuğu Yayınları

Görevim sırasında incelediğim Önel Yayınları, Anadolu Yayınları, Pilot Yayınları, Alman eğitiminin kullandığı ders, hikaye ve masal kitapları.

ÇOCUKLARDA MİLLİ DÜŞÜNCENİN OLUŞUMUNDA LAYLALARIN ROLÜ

Xuraman HƏSƏNOVA *

ÖZET

Her bir halkın varlığını şertlendiren önemli faktörlerden biri onun sahip olduğu milli-manevi değerler sistemidir. Halkın moral gücü, kudreti onun geleceği olan çocukların düzgün terbiyesinden doğrudan bağlıdır. Bu nedenle çocukları kendi halkının asırlarca yaşayan değerlerine saygı ve sevgi, geçmişe sevgi, milli soya, köke bağlılık ruhu içinde büyütmek en önemli meselelerdendir.

Çocuk ve gençlerde sanatsal zevkin, olgun düşünme ve bakış açısının şekillenmesinde halkın yüzyıllar boyunca yarattığı tarih, edebiyat ve kültür örneklerinin rolü inkar edilemez. Bu bakımdan Azerbaycan sözlü halk edebiyatının en yaygın janrlarından olan ninniler vazgeçilmez hikmet xəzinəsidir. Laylalar (ninniler) bebeklerin beşiği başında annelerin özel ritim ve ahenkle okuduğu türkülerdir. Bu folklor örneğinin örneklerine çeşitli Türk dilli halkların - başkırdların, Tatarların, Türkmenlerin, Özbeklerin, Kazakların, Kırgızların, Uygurların kültüründe rast gəlinir. Hər bir halkın yarattığı manevi miras onun sanatsal təfəkkürünün, bakış açısının, yaşama bakişlarının izdüşümüdür. Azerbaycan laylalarından baktığımızda, onların büyük sosyal mahiyet taşıdığının görüyoruz. Laylalar annenin kendi bebeğine olan sevgisi, onunla ilgili arzu ve istekleri yüksek şiirsel dille terennüm edilir. Annelerin hayal gücünden süzülüp ruhundan beslenen bu neğmelerde bir halkın tarihinin, kültürünün, örf ve geleneklerinin, inançlarının tam manzarasını görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Millî düşünce, sanat zevki, folklor, layla (ninni)

Giriş

Dünya edebi fikir tarihinde önemli bir konuma sahip olan Azerbaycan halkının yüzyıllar boyu yarattığı büyük sanatsal mirası temelinde onun zengin folkloru duruyor. Yazılı edebiyattan çok daha önce sözlü olarak meydana gelen, dilden dile, yüzyıldan-yüzyıla ötürülerek yaşayan halk sanatı örnekleri halkın manevi dünyasının tərçümanıdır. İnsanların arzu -istəkləri, hayata bakişları, dünya derki zaman zaman söze çevrilerek binyıllar boyu yaşayan masallar, destanlar, bayatılar, ekler, ninniler şeklinde tecessüm edib. Bu açıdan, folklor "canlı belleğe çevrilerek kimsenin soyunu, aslını, zatını unutulmasına izn vermiyor, bilinçte, düşüncede , meneviyyatda halkın bütünlüğünü temsil ediyor "(Y.Qarayev).

Azerbaycan sözlü halk edebiyatının önemli bir bölümünü çocuk folkloru tutuyor. Çocuk folkloru ifadesi adı altında hem doğrudan çocukların kendisi tarafından oluşturulan ve ifa edilen örnekler, hem de büyüklerin çocuklar için oluşturduğu folklor örnekleri anlaşılıyor. Çocuk folkloru halk yaratıcılığının öyle bir spesifik alanıdır ki, burada çocuk psikolojisinin tüm incelikleri dikkate alınır. Bu örnekler çağdaş çocuk edebiyatının ortaya çıkmasında bir tür temel rolünü oynamıştır.

Azerbaycan folklorunda laylalar

Türk etnik grubuna dahil olan halkların yaşadığı büyük bir coğrafi bölgede zaman zaman eski Türklerin estetik düşüncesini, mifolojik bakişlarını, kulturoloji değerlerini özünde taşıyan edebi-sanatsal örnekler oluşmuş, yayılmış, büyük bir mesafe geçmiştir. Bu yaratıcılık

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Milli Edebiyat Müzesi'nin dissertant., xura73@mail.ru

geleneğinin bəhrələrinə ortak kültürel dəyərlərə sahib olan Türk halklarının her birinin, aynı zamanda Anadolu Türklerinin, Azeri Türklerinin, Özbeklerin, Kazakların, Qaqauzların, Tatarların sözlü edebiyatında rastlamak mümkündür. Folklorun doğrudan çocuklarla ilgili olan alanı-çocuk folkloru da bu büyük kültürel-tarihsel sürecin içinde teşekkül bularak kendine çalarlar kazanmıştır.

Laylalar Azərbaycan sözlü folk edebiyatının lirik türünün en yaygın janrlarındandır. Türk dünyasının ilk ansiklopedik eseri olan Mahmud Kaşgarlı'da "Divan-ı Lugat-it Türk" kitabında "balu balu" ifadesi ile verilen bu kelime Türkiye Türkçesinde "ninni", Özbek Türkçesinde "alla", uygur Türkçesinde "böşük elleyi, Elley koşağı", Türkmen Türkçesinde "hüvdi", Altay Türklerinde "Kabay kojon" (beşik türküsü), Kerkük Türkçesinde "leyla veya sükunet", Kırım Türkçesi "beşik yırı", Qırğız Türkçesinde "beşik ırı", Karakalpak Türkçesinde "besik cırı", tatarlarda "bişek cırı" gibi telaffuz olunur. Azərbaycan laylaları, esasen, 4 mısradan, 7 hece oluşan yapıya sahiptir ki, burada 1,2 ve 4. mısralar hemqafiye, 3. mısra ise serbesttir:

Layla dedim adına,
Hak yetişsin tadına,
Her layla duyduğunda
Balam düşer yadıma.

Lirik türün diğer işlek janrları - holavarlar, sayaçı sözleri, ağıtlar, bayatılarla laylalar arasında belli benzer yönler olsa da, içeriği, şiirsel vezni, icra yerine göre laylalar onlardan fərqlənir. Beşik şarkıları-yani çocukların beşiği başında okunan nəğmələrə laylalardan başqa oxşamalar, əzizləmələr, beslemeler de ait edilir. Qeyd edelim ki, ninnilər də, yapı və içeriği onlara çox benzeyən oxşamalar, əzizləmələr də qadın düşüncesinin ürünüdür, fakat fərk ondadır ki, bu nümunələr beşiyə qayın olan diğər qadınlar- nınələr, teyzələr tərəfindən söylənə bilər bildiyi halde, ninnilər beşiyə ən qayın, ən doğıal varlıq olan annenin duygu və arzularının ifadəsidir, yani laylalarından tək yazarı annelərdir. Beşik başında okunan laylalarından sözləri də, müziği də, performansını da annələrə məxsusdur. Elə "anne folkloru" ifadəsi də işte buradan ortaya çıkmıştır.

Yavrumu tanıyım ben,
Her sözün qanıram ben.
Rüyada ah çəkəndə
Od tutup yanıram men-

Bunlar sadəcə annenin dile getirə biləcəyi sözlər, annenin yaşayabileceyi duygulardır.

Amil Çelebioğlu "Türk ninnileri hazinesi" adlı kitabında laylaları annelerin ən az 2-3 aylığından 4 yaşına qadar olan bəbəklerini kucağında, ayağında və ya beşikdə sallayaraq daha çabuk və rahat uykuya gitmesini sağlamaq və ya ağlamasını durdurmaq amacıyla özel bir beste ilə söylədiyi türküler adlandıraraq, ninnilər annelerin bu andaki olan tutumları, psikiyoloji durumunu bəyan edən nümunələr sayıyor. Ananın evladının gələcək taleyi ilə bağlı keçirdiyi hisləri, rahatsızlıqları, umutları, korkuları basit ifadələr vasitəsiylə iletir:

Laylay dedim yüksek sesle,
Sesim çıktı bacadan,
Tanrım seni korusun
Çiçekten, qızılcadan.

Layla-çocukların duyduğu ilk söz, ilk müzik sedası, ilk ritmdir. Körpələri uykuya vermək için özel ahenkle okunan bu şarkılar, anne ile yavru arasında manevi bağlılığın, sonsuz sevginin köprüsüdür. Annenin sesi, sözü, intonasiyası, leksikonu tamamen çocuğa yansınarak onun altşıurunda kendine yer alıyor. Dünyayı anne laylası ile tanımaya başlayan bəbək ilk günden folk sanatına, söze, müziğe, güzelliklərə ruhen bağlanır və bu estetik izlenim, güzellik hisləri onu ömrü boyunca eşlik ediyor.

Lay-lay dedim boyunca,
Baş yastığa koyunca.

Pardaxlan, qızılgülüm,
Bir iyləyim doyunca.

Laylalarından eğitici önemi

Uzun yıllar boyunca incelenen, öğrenilen, bilimsel araştırmaya dahil edilen çok sayıda çocuk folklor örneklerinin analizi onu söylemeye esas verir ki, halkın şiirsel yaratıcılık değerli incisi olan bu örnekler büyük sosyal-eğitici yük taşıyor. Xalq pedaqogikasının, halk estetikasının oluşmasında, çocuklar için uygun terbiye yöntemlerinin seçilmesinde bebeklere yönelik yayınlar, özellikle de laylaların vazgeçilmez bir etkisi var. Çocuğun hayatının ilk aşamalarında eğitim-terbiyenin bu verimli yöntemini yeterince yararlanan veliler sonradan karşılarında tüm naqışlıklardan uzak, kimlik gibi tam teşekküllü, ahlaki-manevi olgunluğa ulaşmış övladlarla karşılaşır. Böyük Azərbaycanlı bilim, edebiyat teorisyeni, folklorşünas Firudin bey Köçerli folklorun eğitim-terbiyedeki rolünü öne çekerek söylüyordu: "O millet ki, kendi tarihini, vatanını, dilini sever-bu kısım eserleri kemâl-şevk ve dikkatle cem edip yatırım gibi tutar ve yavrularının ilk eğitim ve öğretimini onları okutmak ile başlar".

Halk folklorunun en güzel ve işlek janrlarından olan ninniler zengin bilgiler kaynağıdır. Birincil amacı bebekleri uyutmak olan, fakat sonradan sözlü halk yaratıcılığının en bitkin formuna dönüşen laylalar dünya ve hayat hakkında ilk tasavvurlar yer alıb. Laylalarda açıklanan dünya çok pozitif, ışıklı ve renkli, arzular sonsuz, umutlar nəhayətsizdir. Bu da doğaldır, çünkü anne kalbi en temiz, en kutsal, en iyi duyguların yuvasıdır.

Nergizi üzüm, lay-lay
Yaxana düzüm, lay-lay.
Sen böyü, ben QOCALIM,
Düğününde süzüm lay-lay.

Bu örnekte annenin duygusal hisleri fonunda yavrusuna ünvanladığı hoş dilekleri, iyimser arzularını duyuyoruz

Laylalardaki konu rengarenkliyi zengin hikmet kaynağı olan halk düşüncesinin derinliğini, hüdudsuzluğunu nişan verir. Basit halk dilinde, akıcı, sorunsuz bir ahengde oluşan bu nünunələrdə derin fikirler belirtiliyor. Annelerin özel fehmle, istedadla eşleştirdiyi, büyük sevgi ile ifa ettiği bu neğmelerde kadının kendi özel yaşantıları, kaygıları, duyguları fonunda bir halkın yaşam tarzının, psikolojisinin, ailenin geçim kültürünün nisanelerini bulmak mümkündür.

Lay-lay dedim günde men,
Gölgede sen, günde ben,
Yılda kurban bir olur,
Sana kurban günde ben.

Çocukların hayatının her aşamasında, onların yetiştirilip terbiye edilmesinde, gerekli eğitim almasında, hayatı tanınmasında, iyiyi-kötüyü idrak etmesinde, güzellik ve zevk anlayışının şekillenmesinde annelerin sorumluluğu büyük, rolü ise əvəzsizdir. Heç bir özel eğitim görmeyen, özellikle temizlik işleri ile meşgul olan annelerin sadece doğa vergisi olan bilgeliği hesabına yarattığı laylalar çocuğun hayatının bütün dönemlerinde gereği olacak nasihatler, öğütler, ibretler yer almıştır.

Çocuk büyütmeyin, öğretim, hayata hazırlamanın zorlukları, acıları layla dilinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Laylay dedim yatınca,
Gözlerim ay batınca
Canım cefaya geldi,
Sen hasile ulaşınca.

Çeşitli dünya halklarının beşik nağmeleri için karakteristik olan bir husus onlarda işlenen hayvan, kuş, çiçek imgeleri ile bağlıdır. Azərbaycan laylaları esasen çiçek motifleri ile

zəngindir. Övladlarını menekşe, nergis, gül gibi çiçəklərlə tarif edən Azəri qadınları çiçək gibi taze, saf, güzel bir yaşam arzularını dile getirmişler.

Lay-lay dedim her zaman,
Kervan geçer düşüşe,
Yastığına g l düzüm,
Beşiğine menek e.

Bazı olasılıqlara göre, laylalaradak  çiçek isimleri insanların dini inançları ile ilgili olup gizli anlamlar taşıyor. Bu hususda, islam aleminde Hz Muhammed sembolü sayılan qızılg l n beşik n ğm l rimizd  sık-sık anılması annelerin dini t s vv rl rind n, iman ve inancından haber verir.

Lay-lay dedim yatasan,
Kızılg le batasan,
Kızılg l gölgesinde
Muradına  atasan.

Azerbaycan laylalarından yaygın motiflerden biri de aile gelenekleri ile bağlıdır. Aileye, anne, babaya sayđı duygusu aşılayan, toplum için hayırlı bir insan olarak yetişmesi için laylaya dair örneklerimiz var:

Lay-lay yüreğim yavru,
Duzum, ekmeğim bala,
Tanrıdan ahdim budur
Görüm yardımın yavru.

SONUÇ

Halkın söz-hikmet çeşmesinden su içen folklor örneklerimiz değerli ve ebediyaşar s rv tdir. n n y  bağlılık hissini koruyan annelerimiz sözlü olarak nesilden nesle  t rmekle laylaları bu günümüze yaşatmayı becermişler. Bu şarkıların uzun m rl l y n n, yaşarılığının sırrı ondadır ki, mayasında saf, koşulsuz bir muhabbet-anne sevgisi dayanıyor.

Sözün fiziksel özellik taşıması belli bir gerçektir. Son zamanlarda yapılan bilimsel araştırma sonuçlarına göre, kalp kusuru olan bebekler ana laylasını dinledikten sonra onların kalp ritmi normale dönmüştür. Bu olgu ana sesi ile okunan laylalarından doğrudan bilinçaltına etki etmesinin tesdiqidir.

Tüm söylenenleri  mumileşdirib bu anlaşılıyor ki, halk bilgeliğinin aynası olan ninniler milli-manevi değerlerin verici rolünü oynamakla çocukların bilincine önemli bir etkisi vardır, milli ruha k klenmesine dayanak veriyor.

KAYNAKÇA

Azerbaycan klasik edebiyatı kitabxanası.1 yılından cild.Bakü, 1982.

Az rbaycan Sovet Ansiklopedisi, 6. cilt, Bakü, 1982.

Cavad Heyet "Azerbaycan sözlü halk edebiyatı", Bakü, 1990.

 elebioğlu, Amil. Türk Ninniler Hazinesi. İstanbul:  lker Yayınları, 1982.

 f ndiyev Paşa "Azerbaycan sözlü halk edebiyatı" Bakü, 1981.

Xalq edebiyatı, 1. cilt, Bakü, 1981

Kařđari Mahmut "Divan-ı L gat-it Türk", 4 cilt, Bakü, 2006

K   rli Firudin bey "Azerbaycan Edebiyatı", 1. cilt, Bakü, 1978

K   rli Firudin bey "Balalara hediye", Bakü, 1987

Namazov Siyah "Azerbaycan  ocuk edebiyatı antolojisi", 3. cilt, 2004

Nəbiyev Azad "Azerbaycan çocuk folkloru", Bakü, 2000
Nəbiyev Azad "Azerbaycan folkloru", Bakü, 1996
Nəbiyev Azad "Azerbaycan folklorunun türler", Bakü, 1980
Nəğmələr, inançlar, alqışlar.Bakı, 1986.
Paşayev Qezenfer "Irak-Türkman folkloru", Bakü, 1992
Vəliyev Vaqif. "Azerbaycan folkloru" Bakü, 1985.

KÜÇÜK PRENS VE KÜÇÜK KARA BALIK ÇERÇEVESİNDE DOĞUDAN BATIYA ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

Funda BUGAN*

ÖZET

Dünya edebiyatının bilinen ve çok ses getiren klasiklerinden Küçük Prens ve Küçük Kara Balık çocuk edebiyatına özgü türler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilinenin aksine her iki kitabında aslında bir masal kitabı olmalarının altında yatan ana tema, yazarlarının hayatından ve ölümlerinden yola çıkılarak bir yetişkinin hayallerini, dünya, özgürlük, bağımsızlık, adalet ve eşitlik algılarını yansıtmaktadır.

Fransız yazar Exupery, aristokrat bir ailenin çocuğudur ve babasını 4 yaşında kaybetmiştir. Bu yaş, hemen hemen Küçük Prens'in yaşıdır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş pilotu olarak görev yapan Exupery, Fransa'nın Alman işgali altında olduğu dönemde bu durumdan son derece rahatsız olmuş ve dönemin toplumsal hayatı hususunda eleştirilere yer verdiği Küçük Prens'i kaleme almıştır. Bu masal, Exupery'nin yaşamına ve hayat görüşüne paralel olarak toplum içinde yaşayan tiplerin eleştirisini göz önüne getirmektedir. Küçük Prens'in diğer gezegenlerde karşılaştığı kral, iş adamı, bilim adamı, sarhoş gibi tiplere "sevgi" kavramını öğretmeye çalıştığı düşünüldüğünde bir çocuğun gözünden yetişkinlere yol göstermesi olayın tamamını kapsamaktadır. Küçük Prens'e bu açıdan bakıldığında "bilinmeyenden bilinen doğru bir yolculuk (uzaydan-dünyaya)" dikkat çekmektedir. Exupery tıpkı küçük bir gezgende yaşayan Küçük Prens gibi 1944 yılında henüz 44 yaşındayken uçağının vurulması sebebiyle Marsilya yakınlarında bir denize düşmüş ve kaybolmuştur.

İranlı yazar Samed Behrengi ise İran'ın Şah yönetiminde yaşamış bir öğretmendir. Şahlık rejimine karşı olan yazar, bunu eserlerinde açıkça ortaya koymaktadır. Onun eseri Küçük Kara Balık ise "bilinenden bilinmeyene doğru yolculuk (ırmaktan-denize)" olarak karşımıza çıkar. Küçük Kara Balık tüm itiraz ve baskılara karşı, yaşamı pahasına da olsa amacına ulaşmıştır. Samed Behrengi de tıpkı kendi oluşturduğu karakteri Küçük Kara Balık gibi 28 yaşında şüphe uyandıran biçimde Aras Nehri'nde ölü olarak bulunmuştur.

Doğu ve Batı kültürünün dünyaya farklı noktalardan baktıkları bu iki şaheser aslında her iki yazarın da aynı amaçlarla yaşadıklarını ve hatta aynı amaç uğruna öldüklerini göstermektedir. Bu iki eser de yazarlarının hayatlarından yola çıkılarak okunduğunda çocuk ve yetişkin zihinlerde çok daha derin izler bırakacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Prens, Küçük Kara Balık, özgürlük anlayışı

1. Antoine de Saint-Exupery ve Küçük Prens

Fransız yazar Exupery 1900'de Lyon'da doğdu. Çocukluğunda iyi bir eğitim aldıktan sonra askeri okul sınavlarında başarılı bulunmadığı için Güzel Sanatlar okuluna gitti. Askerlik hizmetini Strasbourg'da Hava Kuvvetleri'nde yerine getirdikten sonra burada uçak kullanmayı öğrendi. Edebiyatla ilgilenen ve çeşitli yazılar yazan Exupery askerlik deneyimini kaleme alan bir öykü de yazdı. Yazarın yayımlanan ilk eseri bu öyküsüdür.

* Kırıkkale Üniversitesi/Öğretim Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi/Doktora. fundabugan@gmail.com

1926 yılında bir havayolu şirketinde pilot olarak çalışmaya başladıktan sonra da yazmayı bırakmadı. Çeşitli roman, öykü ve denemeler kaleme aldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız Direniş Ordusu'na katıldı. Pilotluk yapmasına yaşında ötürü yasak getirildi fakat Saint Exupery, yeni görevler almak için ısrar etti. 31 Temmuz 1944 yılında Korsika'daki Borgo kasabasından havalandı ve bir daha geri dönmedi (Exupery 2014, 4).

Askeri eğitim hayallerinin yanında sanatla (resim, edebiyat) uğraşan yazar çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Savaş yıllarını anlatan eserler yazmasının yanı sıra kendi hayatını anlatan eserler de kaleme almıştır. Exupery'nin çocuk kitabı yazmasının altında yatan sebepler incelendiğinde çocukluk yıllarındaki bilinç akışının etkileri vardır. Çünkü yazar henüz 4 yaşındayken babasını kaybetmiş ve çeşitli hayaller peşinde koşmuştur. Yazmış olduğu eseri dikkate aldığımızda aslında Exupery, babasını kaybettiğinde hemen hemen oluşturduğu karakter olan Küçük Prens yaşlarındadır. Küçük Prens'in evreni algılama biçimi Exupery'nin algılama biçimine paralel olarak ilerlemiştir denilebilir.

Bir yazar için, oluşturduğu hiçbir karakter tesadüfen doğmamıştır. Kendine ve yaşadığı hayata hâkim olmak isteyen insanın kurduğu her cümlede “kendinden izler” vardır. Bu nedenle bir eseri okumadan önce o eserin yazarının hayatıyla ilgili bilgi sahibi olmak gerekir. Zira yazar, okuyucuya hangi mesajı vermek isterse okuyucunun birden çok okumalar yaptığı metinden anladığı, yazarın vermek istediği mesajdır. Yazar, bir eylemde bulunur ve sanatsal gereklilikleri hiçe sayan bir romanda bile bize sunduğu betimlemelerin hayal gücümüze ve fiziksel tepkilerimize bir dürtü olması gerektiğini belirtmek üzere kendini gösterir. Daha romanın ilk sayfasında okura hangi duyguları hissetmesi gerektiğini belirterek ona -bu duyguları aktarmasa bile- hemen kendini gösterir (Eco 2009; 27-28). Küçük Prens, bu bakış açısıyla ele alındığında Exupery'nin yapmak istediği -okuyucuda oluşturmak istediği algı- hem okuyucuya kendini göstermek hem de küçük bir çocuk gibi olan biteni saklandığı yerden izlemektir. Exupery bu masaldaki pilot mudur yoksa Küçük Prens midir sorusunun cevabı kesin değildir. Bazen olay örgüsünün içinde -yapmış olduğu meslek itibarıyla- pilot olarak zihinde canlanan yazar bazen hayal gücünün derinliğiyle Küçük Prens'te hayat bulur.

Küçük Prens, bir çocuğun gözünden büyüklerin dünyasının karmaşıklığını anlama serüveni olarak 1943 yılında Fransa'da yayınlanmıştır. Sahra Çölü'ne düşen bir pilotun Küçük Prens'le karşılaşma anından itibaren 27 bölümden oluşan eserde en çok yer verilen bölüm Küçük Prens'in kendi gezegeninden/astreoidinden ayrılıp diğer gezegenleri tanımaya başladığı bölümdür.

Çocukluğunda resim yapmak isteyen pilot, yaptığı resimlerin maalesef büyükler tarafından anlaşılmaması üzerine resim yapmayı bırakmıştır:

“Büyükler kendi başlarına hiçbir şey anlamıyorlar ve onlara sürekli açıklama yapmak çocuklar için çok yorucu” der. Fil yutmuş bir boa yılanını çizmiş ama büyüklerden hiç kimse onun tam olarak ne çizdiğini anlamamıştır. Bu durum bir çocuk için oldukça hayal kırıcıdır. Böyle bir durumla karşılaşan çocuklar iki şey düşünürler. Ya güzel ve gerçekçi resimler yapamıyorlardır -ki bu, özgüven eksikliğinin başlamasına sebep olur- ya da kendileri gayet iyi resim yapıyorlar ama büyükler onları anlamıyorlardır. Pilot ikinci seçeneğe inanmak istemiş ama bir yandan da resim yapma isteğinden vazgeçmiştir.

Büyük Sahra Çölü'nün üstünde uçarken motoru bozulan ve çöle iniş yapmak zorunda kalan pilot orada uyuyakalmıştır. Uyandığında başucunda “bana bir koyun çiz” diyen Küçük Prens'le karşılaşır. İlk üç denemede çizdiği koyunların Küçük Prens tarafından beğenilmemesi üzerine (fil yutmuş boa yılanına gönderme) kutunun içinde bir koyun çizer ve o koyunu kendinin hayal etmesini ister. Bu, tam olarak Küçük Prens'in istediği koyundur. Çünkü onun nasıl bir koyun olduğuna sadece o karar verecektir.

Küçük bir çocuğun tek başına, yalnız kendinin sığabileceği bir gezegende çiçeği, yanardağları ve zehirli baobab ağaçlarıyla birlikte hayatta kalma mücadelesi olarak görünen bu kurgu aslında sahip olunan şeylerle “özgür” bir biçimde yaşanılabilmesinin görüntüsüdür. Çünkü Küçük Prens sadece kendinin sığabileceği büyüklükte olan o gezegende mutlu olma yolları bulmuştur. Büyükler gibi düşünmediği için mutludur. Çünkü büyüklerin her zaman -sadece

mutlu olmak yerine- yapacakları önemli işleri vardır. Küçük Prens bu sebeple önemli işleri olduğunu söyleyen pilotu, daha önce tanıştığı Bay Kırmızı'ya benzetmiştir. Çünkü Bay Kırmızı da tüm büyükler gibi sürekli ciddi işlerinin olduğunu savunur; bir çiçeği koklamaz, yıldızları seyretmez ve kimseyi sevmez. Oysa Küçük Prens, gezegeninde tek bir çiçek yetiştirmiş ve o sırf çiçeğini mutlu etmek için elinden geleni yapmıştır.

Bu bölüme kadar “sevgi” metaforu üzerine kurulan olay, Küçük Prens'in bilinen yanı kendi gezegeninden hiç bilmediği başka gezegenlere yolculuğu sırasında başka bir hâl almaktadır.

a. Küçük Prens'in Diğer Gezegenlere Yolculuğu

- 1. Gezegen:** Bu gezegende gelincik kürkünden mantosu ve tahtı olan bir kral yaşamaktadır. Gezegende tek başına yaşayan kral ile Küçük Prens arasında otorite ve toplum ilişkisi anlayışı üzerine geçen konuşmada kralın “Otorite ilk önce mantıklı olmalıdır. Halkına gidip kendinizi denize atın dersin halk isyan edip devrim yapar” düşüncesi İkinci Dünya Savaşı dönemindeki egemenlik mücadelesine gönderme niteliği taşımaktadır.
- 2. Gezegen:** Kendini beğenmiş bir adamın yaşadığı bu gezegende yine bir tek o yaşarken kendini ziyarete gelen herkesi hayranlarından biri zannetmesi ise “ego” unsurunu ortaya koymaktadır. İnsanın sadece kendi için yaşaması, toplumdan kopuk, bencil ve iletişimsizlik hali anlatılmaktadır.
- 3. Gezegen:** Sarhoş bir adamın utanç duyduğu için içmesi ve içtiği için utanç duyması girdabından hareketle insanların umutsuzluk hali ve unutmaya isteğine dikkat çekilmiştir.
- 4. Gezegen:** Yıldızları saymaktan başka işi olmayan ve ciddi işlerinin olduğunu düşünen bir iş adamının yaşadığı bu gezegen insanın amaçsızca sahip olma duygusunu ön plana çıkarmaktadır.
- 5. Gezegen:** Yaşadığı gezegen çok hızlı döndüğü için dakika bir lamba yakıp söndürmekle görevli olan lamba yakıcısı ise amaçsız ve sorgulamaksızın verilen görevlerin yerine getirildiği bir tipi anlatmaktadır. Burada sorgulayıcı bakış açısına sahip olunmadığında, yapılan işin neden yapıldığı bilinmediğinde mutsuz bir hayat sürüleceği özellikle vurgulanmıştır.
- 6. Gezegen:** Kitap yazar yaşlı bir adam karşımıza çıkmaktadır. Bilim insanlarının bilimi, kimin için yaptıklarını bilmedikleri veya unuttukları düşüncesi üzerinde durulmuştur.
- 7. Gezegen:** Küçük Prens'in Dünya gezegeniyle tanışması, insanları ve hayvanları merak etmesi; bunlarla iletişime geçmesi anlatılmaktadır. Dünyada yaşayan insanlar ve hatta hayvanlar Küçük Prens'e sürekli dikkatli olması gerektiğini söylemeleri, Exupery'nin dünyanın yaşanılabilir bir gezegen olmadığı mesajını vermesi üzerine kuruludur. Milyonlarca insanın yaşadığı ama hemen hemen hiç kimsenin mutlu olmadığı bir gezegenle ilk defa tanışan Küçük Prens'in kendini güvende hissetmemesi; şekilcilik, biçimin özden önemli olduğu fikri onu yine de insanlardan uzak durması gerektiğine inandırnamış ve insanların birbirlerini sevmeleri gerektiğini onlara tekrar tekrar anlatmaktan bıkmamıştır.

b. Küçük Prens'in Özgürlük Anlayışı

Bir kavramı anlayabilmek için o kavramı zıt anlamıyla birlikte düşünmek gerekir. Özgürlüğün Türk Dil Kurumu sözlüğündeki kelime anlamı “herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu” ve “her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” şekillerinde açıklanabilir. Dolayısıyla bireyin özgür olabilmesi için öncelikli olarak kısıtlama, zorlama ve engellerden arınması ve kurtulması gerekmektedir. Özgürlüğün zıt anlamı “esaret” olarak ifade edilebilir.

Küçük Prens'in keşif, merak amaçlı yapmış olduğu bu seyahatlerde karşılaştığı insanların temel ve ortak özellikleri özgür olmama durumlarıdır. Her birey bir düşünceye veya davranışa bağımlı halde hayatlarını devam ettirir. Kralın bağımlılığı; yönetmek, sarhoşun içmek, iş adamının para saymak, lamba yakan adamın feneri yakıp söndürmesi birer bağımlılık simgeleridir. Bu olay örgüsü içinde Küçük Prens dışındaki tüm tipler insanı sembolize etmektedir.

Küçük Prens'in "kendi dışına" yapmış olduğu bu yolculuk bizim açımızdan bakıldığında bilinmeyenden bilinen bir yolculuk olarak karşımıza çıkar. Uzaydan dünyaya yapılan bu yolculuğun temel amacı merak iken insanları tanımaya başlayan Küçük Prens'in asıl amacı onları doğru yola sevk etme veya onlara sevgiyi öğretme ve aşılama halini almaktadır. Fakat onun tüm çabalarına rağmen insanlar esaret altında olduklarını kabul etmeyip hatta bu durumun farkında bile değilken henüz, sürekli olarak Küçük Prens'e karşı çıkmışlardır.

Bir başka açıdan bakıldığında ise Küçük Prens, gezegeninde yaşayan en kıymetli canlı olan çiçeğinin nazlı davranışlarından uzaklaşmış ama uzaklaştığı yerde de daima aklına o gelmiştir. Küçük Prens'in çiçeği bir bağımlılık olarak görülse de o özgür iradesiyle bir başka tabirle onu sevmeyi kendine görev edinmiştir.

Exupery'nin kaleme aldığı bu kurgu yalnızca çocuklara yazılmış bir eser olarak anlaşılmamalıdır. Kitabın içindeki psikolojik analizler, Küçük Prens'in özellikle çiçekle ve tilkiyle kurduğu ilişkide daha açık bir şekilde görülmektedir. Yazarın her unsurla ilgili yaptığı çizimler bu analizi akılda kalıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Küçük Prens için çok değerli olan şeyler insanlar için daima değersiz kalacaktır:

"Herkesin yıldızı vardır ve hepsi birbirinden farklıdır. Yolculuk yapanlara rehber olurlar. Fakat diğerleri için sadece küçük birer ışıktırlar. Bilge olanlar için çözülmesi gereken sorulardır. Benim iş adamı için her biri birer altındı. Ama tüm bu yıldızlar herkes için suskundur. lar..."(Exupery 2014; 126)

2. Samed Behrengi ve Küçük Kara Balık

Samed Behrengi, 1939 yılında Tebriz'de doğdu. İran'ın Azerbaycan kesiminde on bir yıl köy köy dolaşarak öğretmenlik yaparken bir yandan da Tebriz Üniversitesi'nde gece derslerine girerek İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi gördü. Halkının toplumsal, ekonomik ve folklorik yapısını halkının içinde yaşayarak inceledi. Bu arada Azerbaycan ve İran halk edebiyatından derlemeler yaptı, masallar yazdı. 1968 yılında Aras Irmağı'nda ölüsü bulununca, yüzerken boğulduğu söylentisi yayıldıysa da buna pek inanan olmadı (Behrengi 2010; 5). Samed Behrengi İran'ın Şah yönetiminde özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi içinde yaşamını sürdürmüş bir yazarken yine hayat felsefesi haline getirdiği düşünceleri sebebiyle öldürüldüğü bilinmektedir. Küçük Kara Balık hikayesini yazmasının altında yatan temel etken, bilinenden bilinmeyene doğru bir serüvenin hayata geçirilme arzudur.

Balık nine, sayıları on iki bini bulan balıklara masal anlatmaya başladı. Bu, Küçük Kara Balık'ın masalıydı. "Düşünmek" kavramına kendini kaptıran balık, annesiyle birlikte yaşadığı derede kalmak istemiyordu. Onda bu isteğin oluşmasını sağlayan ilk etken, "merak" duygusu olsa da esas amacı, yaşlı bir balık olduğunda bir şeyler öğrenmeden, bu dünyaya bir şeyler katmadan ölüp gitmeme isteğiydi. Kendi yaşadığı dere dışında başka dünyaların olup olmadığını bilmek istiyordu. O, "yaşamının nasıl bir şey olduğunu" merak ediyordu. Çünkü dünyada yaşamının anlamı durmadan, amaçsızca yüzmekten başka bir şey olmalıydı.

Bu düşüncelerini büyük komşu balığa anlattığında ona:

- Dünya değişti, artık çocuklar büyüklerine öğretmenlik taşıyor.

demmişti. Ama büyük balıkların bilmediği bir şey vardı. Bir çocuğun hayal dünyası çok geniştir. Yetişkinlerin hayalleri fizik kurallarının dışına çıkamazken çocuklar uçabileceklerini hayal edebilirler. Biz, gerçek ve somut olan kavramlar üzerine kafa yorarken onlar "dünyayı değiştireceklerine" inanabilirler. Çünkü onların hayallerinin sınırı yoktur. Bu sebeple küçük bir çocuğun,

gördüğü her şeyi yetişkinlere sorması ve onlardan mantıklı cevaplar beklemesi kişisel gelişimleri açısından olağan bir durumdur.

Küçük Kara Balık'ın tek bir isteği vardı. Ve masumane olan bu isteğini etrafındaki büyük balıklar asilik olarak algılayıp onu sırf böyle düşündüğü için öldürmeye kalktılar. Ama o:

- Bir nedeni olmadan mutlu olmak istemiyorum. Günün birinde yaşlandığımda hâlâ aynı balık olduğumu, ilk başta bildiğimden fazla bir şey bilmediğimi görmek istemiyorum.

dedi. Çünkü onun tek meselesi kendiydi. Ama yaşlı balıklar onun kandırıldığını düşünüyorlardı.

Kara Balık, düşünebilmek için başkalarının düşüncelerine ihtiyaç duymadığını biliyordu. Çünkü onun, düşünmek için bir beyni, görmek için de gözleri vardı. Dolayısıyla kimsenin beynine ve gözlerine ihtiyaç duymuyordu. Kendi kendine düşünmeye kalktığı için onu oradan kovdular.

a. Küçük Kara Balık'ın Yolculuğu

Küçük Kara Balık, hiç bilmediği bir yere doğru yüzmeye başladı. İlk önce kurbağacıklarla karşılaştı ve onlarla tanışmak istedi. Onlar ise kendilerini beğenmiş bir tavırla şöyle dediler:

- Biz soylu ve iyi yetiştirilmiş balıklarız. Dünyanın hiçbir yerinde bizim gibi güzel balıklar göremezsiniz.

Çünkü dünyanın herhangi bir yerinde yalnız yaşayan yaratıklar kendilerinden başka kimseyi görmedikleri için kendilerinin özel olduklarını düşünürlerdi. Yavaş yavaş dünyayı tanımaya başlayan balık tam olarak “ötekileştirme” denilen davranış modeli ile tanışıyordu. Bu düşünceden yola çıkarak balığın neden kara olduğu sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Diğerlerinden farklı bir renk olmasının yanında siyah olmasıyla onun diğerleri tarafından kabul edilmediği üzerine dikkat çekilmektedir.

Küçük Prens'in seyahati sırasında karşılaştığı “kendini beğenmiş adam” tipiyle buradaki “kurbağacıklar” pek çok açıdan benzerlik göstermektedir. Her iki tipin de kendi dışındakini ötekileştirme fikirlerinin insanlardaki egoya denk geldiği düşünülebilir. Balığın yolculuğu sırasında karşılaştığı yengeç ise Küçük Prens'teki “kral” tipiyle eş değerdir. Burada karşımıza çıkan tam bir güç, iktidar mücadelesidir. Yengecin amacı, dünyanın kimin pençeleri arasında olduğunu göstermektir. Ama Küçük Kara Balık, bir yengecin dünyanın kimin elinde olduğunu nereden bileceğini sorgular ve onu ciddiye almaz.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka husus “yengeç” metaforudur. Denizin bir dünya olduğunu düşünürsek ve orada tüm hayvanların var oluş mücadelesi içinde kendine bir yer edinme çabalarını kabul etmemiz gerekir. Dünya üzerindeki hemen her devlet kendi erkinin/gücünün daha üstün olduğunu kabul eder. Ve bunun için de kendi otoritesini başka ülkeler üzerinde uygulamaya çalışır. Aslında bu durum denizde yaşama kuralında olduğu gibi “büyük balığın küçük balığı yemesi” geleneğidir.

Daha önce başkaları tarafından ortaya atılmamış bir tezi gün yüzüne çıkarırken birtakım engellerle karşılaşılır. Küçük Kara Balık'ın da bilinenden bilinmeyene yolculuğunda karşısına daha önce görmediği birtakım engeller çıkmıştır. Zorlu bir yolda ve bunun farkında olan insanlar karşılıklı muhtemel engellerin çıkacağını hesap ederek yola çıkarlar. Çünkü düz ve engellerin olmadığı bir yola girerken endişe duyulmaz. Bu durumda ulaşılacak hedefi kimin daha çok istediği de anlaşılabilir bir durum değildir. Balığın çıktığı bu zorlu yolculuktaki engeller de testere balığı ve pelikandır.

Mısır'da Piramit metinlerinde “henet” adı verilen pelikan “Firavun'un annesi” ve tanrıça olarak kabul edilmektedir. Yani o, Firavun gibi otoriter ve zalim bir adamı yetiştiren bir pelikandır. Bu durum diktanın ve tahakkümün çıkış noktasıdır. Yine Mısır cenaze metinlerinin bulunduğu papirüslerde de pelikanın “ölmüş birinin öteki dünyaya güvenli bir şekilde geçişi keha-

netini” verebilecek yeteneğe sahip olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla balığın karşısına çıkabilecek muhtemel engelin pelikan figürü olması tesadüf değildir.

b. Küçük Kara Balık’ın Özgürlük Anlayışı

1960’lı yıllarda İran, Şah yönetiminde iken özgürlük hayalleri kuran bir öğretmen olan Samed Behrengi düşüncelerini gizlemeyerek yazdığı kitaplarla insanlara aktarmayı deneyen bir yazardır. Esaret altında olmayan birinin özgürlük mücadelesine girmeye ihtiyaç duymaması gibi bulunduğu yerden memnun olan balıklar Küçük Kara Balık’ın peşinden gidemediler. Küçük Kara Balık bu mücadeleyi -ki bu yolculuk onun için var oluş mücadelesiydi- tek başına her türlü engelleri göze alarak tamamlamaya niyetli bir halde yoluna devam etti.

Küçük Kara Balık henüz çok daha küçükken geceleri evlerinin üzerinde doğan Ay dedeyle konuşmak isterken annesi ona daima karşı çıkıp uyuması gerektiğini söylerdi. Bu uzun yolculukta yeniden Ay dedeyi gördüğü zaman onunla dilediği gibi konuşmaya başladı:

- Merhaba sevimli Ay dede
- Merhaba Küçük Kara Balık. Burada ne yapıyorsun?
- Dünyanın çevresinde yolculuk ediyorum.
- Dünya çok büyük...
- Haklısın ama gidebildiğim kadar giderim.

Yaşadığımız dünyada, bulunduğumuz yaşta “bir Ay dedeyle konuşma”nın özgürlükle ilgisini kafamızda canlandıramayabiliriz. Ama çocukluğumuza dönüp gökyüzünü ve bizde yarattığı etkileri, hayallerimize konu oluşunu hatırladığımızda Küçük Kara Balık’ın o gün tam olarak ne hissettiğini anlayabiliriz. Yaşadığı müddetçe kimseye güvenmemesi gerektiği anlatılan minik bir balık, gökyüzüne baktığı yerde bulunan ve ucu bucağı belli olmayan “özgürlük”le konuşmak istemişti sadece ama bunu kimse anlayamadı.

Çıktığı yolculukta her türlü engelle karşılaşacağına hazırlıklı olan balık o an geldiğinde kurduğu hayallere yakışır bir biçimde şunları söyler:

- Ölümle her an burun buruna gelebilirim. Yaşadığım sürece onun işini engellemek için elimden geleni yapacağım. Kuşkusuz, ölümden kaçamayacağımı anladığımda artık gözümde önemi yitirir o, önemsiz olur. Önemli olan, benim yaşamımın ya da benim ölümümün başkalarını nasıl etkileyeceğidir.

c. Küçük Prens’ten Küçük Kara Balık’a Doğru

Küçük Prens ve Küçük Kara Balık aynı özgürlük mücadelesinin içinde kabul edilse de Batı medeniyeti önceki yüzyıllarda doğu medeniyetlerine oranla daha özgür bir hayat sürdükleri için aslında ortada ciddi farklar mevcuttur. Fransız edebiyatının bir ürünü olan Küçük Prens, bilinmeyen bir gezegende özgür bir şekilde yaşarken diğer gezegenlere ve özellikle de dünyaya geldiğinde “özgür olmayan” insanlara özgürlüğün ne demek olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bir başka bakış açısıyla Batı medeniyeti, diğer medeniyetlerin de özgürlük için mücadele etmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Burada bahsi geçen özgürlük kelimesi “esaretten, otoriteden, bağımlılıklardan kurtulma” olarak değerlendirilmelidir.

Dünya ile tanışan Küçük Prens aradığının, öğrenmek istediğinin bunlar olmadığını düşünerek kendi gezegenine dönüş yapmıştır. Gerçek özgürlüğün sadece kendi gezegeninde olduğunu düşünerek, geldiği/bildiği yerin bilmediklerine göre daha yaşanılabilir bir yer olduğu düşüncesiyle mutlu olduğu yere gitmiştir.

Küçük Kara Balık ise bilinenden bilinmeyene doğru bir yolculuğun içindedir. Küçük bir derede yaşarken dünyanın sadece o dereden ibaret olmadığını düşünerek daha büyük sulara yüzme hayalini gerçekleştirmek istemiştir. Küçük Prens’in geldiği yerde özgürlük varken ve o özgürlük anlayışını gittiği yere taşımak niyetindeyken Küçük Kara Balık esaret altında olduğu

için gideceği yerde özgürlüğü bulacağına inanmıştır. Nasıl ve ne şekilde olduğu kitapta net bir şekilde belirtilmese de amacına ulaşmıştır. Küçük Prens, hikayenin sonunda evine dönerken Küçük Kara Balık evinden çok uzaklarda özgürlük için can vermiştir.

Her iki kitap çocuk kitabı olarak kabul edilseler de yetişkinlerin zihinlerinde de derin izler bırakacak bir kurguya sahiptir. Hayatları boyunca özgürlük mücadelesi veren her iki yazar da tıpkı oluşturdukları karakterler gibi bilinmeyen bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Onların ardından bıraktıkları bu eserler yıllar sonra da yine aynı amaç uğrunda çocukların ve daha ciddi işleri olmayan yetişkinlerin hayata bakış açılarını değiştirseler de özgürlük anlayışını dünyaya yine çocuklar getirecektir. Çünkü:

“Büyükler kendi başlarına hiçbir şey anlamıyorlar.” (Exupery 2014; 9)

KAYNAKÇA

1. BEHRENGİ, Samed (2010), *Küçük Kara Balık*, Çeviri: İlknur Özdemir, Can Yayınları, İstanbul.
2. ÇETİN, Nurullah (2012), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.
3. ECO, Umberto (2009), *Anlat Ormanlarında Altı Gezinti*, Can Yayınları, İstanbul
4. EXUPERY, Antoine de Saint (2014), *Küçük Prens*, Çeviri: Nadir İpek, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

KLASİK AHLAKİ-DİDAKTİK ESERLERİN ÇOCUK VE GENÇLERİN EĞİTİM-TERBİYESİNE MANEVİ ETKİSİ

Kəminə HƏVİLQIZI*

ÖZET

Ulusal literatür gelişimi ve teşekkül tarihinin kapsamlı bir tetkik olunmasında, hemçinin edebiyat tarihi ile ilgili bir takım problemlerin incelenmesinde eski anıtlar, klasiklerin yaratıcılığı ve kaynaklar önemli ehemmiyet kesb edir. Klasik edebiyatın örneklerine baktığımızda görüyoruz ki, tüm zamanlarda ailede usaqların düzgün eğitilmesi esas meselelerden kabul edilmiştir.

"Avesta" dan başlayarak, oluşan tüm eserlerde ahlaki unsurlar esas yerlerden birini tutuyor. "Avesta" da doğru, düzgün olmak, iç va zahiri temiz olmak, güzel işler görmek, paxilliga karşı uzlaşmaz olmak, kimsesizlere el tutmak ön plandadır. Zətdüşte göre, insanın eğer temiz kalbi, temiz vicdanı varsa, hiç bir yerde suç olmaz. Pak xilqetden barış görülebilir. Genel olarak, "Avesta" insanın maddi ve manevi temizliğine göre. İnsanoğlunun düzgün terbiye edilmesinde gereken faktörler, manevi keyfiyyetlerin her biri bu kaynakta yer bulmuştur. "Avesta" ya göre, çocukların ve gençlerin eğitim-terbiyesine dini ve manevi terbiye, fiziksel terbiye, okuma ve yazma içerir. "Avesta" da böyle bir fikre rastlanır: "Terbiye yaşamın en gerekli sütunu düşünölmelidir. Herkesi öyle terbiye etmek gerekir ki, o, okumayı, yazmayı bacarmaqla yüksek basamağa kalkabilir bilsin ".

Anahtar Kelimeler: Klasik eserler, didaktik eserler, gençlerin ahlak eğitimi.

Azerbaycan halk edebiyatının en mükemmel yapılarından sayılan "Kitab-ı Dede Korkut" da baştan ayağa öğüt kaynağıdır. "Kitab-ı Dede Korkut" destanları dünyagörmüş el bilicisi, el ağsaqqalı Korkutun hikmetamiz öğütleri ile başlar. Burada eğitici fikirler, felsefi düşünceler, insana değer veren başlıca faktör olarak şekillenir. Kaynaklara istinaden diyebiliriz ki, genel olarak "Kitab-i Dede Korkut" da yer alan 54 öğütten 16 tanesi aile-çocuk eğitimine ayrılmıştır.

Topyekün, terbiye mücessemesi olan kutsal kitabımız "Kur'an-ı Kerim" de eğitim-terbiye sorunları, ebeveyn ilişkileri, ahlaki değerler, yüksek insani meziyyetler hakkında yeterince konuşuluyor. Burada insanı imana davet eden tüm özellikler yer buluyor. Çocuk eğitimi ise en önemli faktör olarak vurgulanıyor.

Efendimiz çocukların terbiyesini özel vurgulamış, ona önem vermiştir. O, ana-babaya başvurarak: "Çocuklarınızdan iyilik edib, edep ve ahlakını güzelleştiriniz. Çocuklarınıza ilim öğrenmeyi emredin. Ona yazmayı, yüzmeyi, ok atmayı öğretin, onu alal yemekle yedin. Usaqları sevin, onlara merhamet gösterin. Verdiklerinde yerine getirin. Övöladlarınızla iyi geçinin. Onun terbiyeli olmasına dikkat edin. Allah'tan korkun, çocuklarınıza karşı adil olun. Birini ötekinden üstün tutmayın. Övöladınızı çok öpün. Övöladınızı öpməyinizə size cennette bir üstün derece verilir. Çocuklarınız arasında adaletli olun"¹

Klasik edebi eserlerin çocuk ve gençlerin manevi terbiyesindeki rolünden söz ederken, büyük Azerbaycan şairi ve düşünürü Nizami Gencevi'nin eserlerini özellikle belirtmek gerekir. Çocuk terbiyesi Nizami eserlerinin esas gayesini teşkil etmektedir. Nizaminin oğluna öğütleri

* Dok., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi N.Gencevi adına Milli Edebiyat Müzesi

¹ S.Quliyev .Ailə pedaqogikası. Bakü 2005

silsilesinden olan eserleri, o kadar örnekverici olmuştur ki, bu da ondan sonra yaşayan yazarlara da etkilemiş, sayısız "Nesihetname" lerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nizami diyor:

Bacarsan herkesin yükünü sen öde
İnsana en büyük şereftir yardım.

Sana ne eylese evladın inan,
Onu görür öz evladından.
Oğlunun iyi-kötü işiçün dur.
Ceza verme, o da alır oğlundan.

Oğul, sözlerime iyi kulak as
Baba nasihatı faydasız olmaz.

Sen iyisin, o da kötü olmayacak
Her çiçek meyve vermez, her kamyş şeker.

Akıllı çocuklarla ata iftihar eder.²

Genel olarak, muhabbet şairi olan Nizaminin eserlerinde eğitim terbiye, ahlak konusu ana hattı teşkil ediyor. İyi kötüden ayırmak, insanları tanımak Nizami sanatında özel vurgulanıyor. Ve bütün bunlar basit, mecazi şekilde ifade edilir. Nizamiye göre, hiç bir saadet ve nimet kolaylıkla ele getirilmiyor. Hurma dikenli ağaç başında bitiyor. Dikensiz gül olmaz. İnci denizin dibinde olur. Lel taş arasından çıkıyor vb.³

Klasik Azerbaycan edebiyatının simalarından olan M.Füzulinin eserleri de ahlaki sepkide yazılmış, insani meziyyetler, manevi değerler yansıtılır. Farsça yazılan "Rindü-zahid" hikayesinde baba oğul münasibetinden, çocuk terbiyesinden geniş konuşuyor. Fuzuli atanin dili ile oğula: "Aklın delillerine dayalı, kendi çabasına, zahmetine, sanatına güven. Çalış bilgi, marifet arz et. Mütevazi ol. Kemal sahiplerinden iyi huy öğren. Bil ki, saadetin kendi elindedir."⁴

Doğru edebiyatında ahlaki-didaktik eserlerden konuşurken N.Tusinin "Ahlaki-Nasiri" eserini de unutulmamalıdır. Tusiye göre, ilk önce bebeğe doğru isim koymalı, doğan gibi ahlaki bozulmamış onu terbiye etmeli, çocuğa az konuşmayı, büyüklere kulak vermeyi, sabırlı olmayı öğretmek gerekir. Tusi, hikmet teorisinden önce çocuğa ahlak dersi vermeyi tercih ederler diyor.

Daha sonra klasik ahlaki-didaktik eserler sırasında kendi kökünü Hint edebiyatından alan, dünya çapında tanınan, çocuk ve gençlerimizin doğru terbiye edilmesinde belli bir önem arz eden "Kelile ve Dimne" anıtını vurgulamak gerekir. "Kelile ve Dimne" kendi mezmununa göre ahlaki-didaktik eserdir. Burada esas fikirler alleqorik şekilde hayvanların dilinden söylense de, bahsedilen tüm meseleler esasen topluma, onun idare edilmesine, toplumdaki olumsuz durumların ıslah edilmesine ayrılmıştır. İlgi cehet odur ki, "Kelile ve Dimne" de kaldırılan meseleler toplumun ve hayatın demek olur ki, tüm irili ufaklı problemlerini kapsar, ona kendi münasibetini bildirir. Öyle ki, biz bu eserde ülkenin idare olunmasından tutmuş, dostluk, arkadaşlık, dürüstlük, iyilik ve başka felsefi kavramların şerhi ile tanıştırıyor, onlar hakkında bilge, kompakt fikirler dinliyoruz. Bütövlükde abidede eğitim-terbiye dostluk, dürüstlük, sadakat, nezaket, adalet ve müsbet keyfiyyetler gibi takdir edilmekle birlikte, satqınlıq, hırsızlık, dalkavukluk, yalancılık, ikiyüzlülük gibi sıfatlar tenqid olunur. Kitabı vereqledikce, bele bir fikir oluşmuş ki, gerçekten de, yukarıda belirtilen olumsuz keyfiyyetlerin ömrü az olmakla beraber, geçicidir. Dünya bütövlükde müsbet keyfiyyetlerin gerçekleşmesi için oluşmuş ve doğru-doğruluk, hak-adalet eninde sonunda galip gelecektir. "Kelile ve Dimne" nesihat verici, öyüdverici kelimeler, fikirler üzerinde kurulmuş ve bele demek mümkünse, hatta doğrudan bu amaç için kaleme alınmıştır. Eser ahlaki-didaktik eser olduğu için burada tüm fikri-içerik, arsa ve kompozisyon bütövlükde didaktikaya, öğüt vermeye hizmet etmektedir. Buna göre de, "Kelile ve Dimne"nin

² Nizaminin hikmet ve öğütleri. Bakü 1981.

³ Mir Celal. Klassiklerimiz ve müasirlərimiz. Bakü 1973.

⁴ Q.Namazov. Azerbaycan çocuk edebiyatı. Bakü 1984.

üzerine düşen bu görevi güzel şekilde yerine getirmesi, onun hem dünya edebiyatı genelinde, hem de bu sepkide yazılan eserler sırasında en yüksek makam yakalamasına neden olmuştur.

"Kelile ve Dimne"nin en kıymetli niteliklerinden biri de, burada gündelik hayatta tesadüf olunan tüm yüzleri, tüm xasiyyetler, ahlaki-manevi değerler yer buluyor. Eseri yaratan senetkar, demek olur ki, hayatta tesadüf olunan tüm ahlaki-manevi keyfiyyetleri süzgeçten geçirmeye çalışır ve mutlaka hemin derler hakkında birkaç temsil, hekaye, rivayet konuşmayla hemin kalitesi çeşitli yönlerden nitelendirilen ediyor.

"Kelile ve Dimne"nin önemi ve yüzyıllar boyunca yaşamasının sebebi ondadır ki, bu eserde tüm dönemler ve toplumlar için karakteristik olan özellikler ön plana çekilir ve onlar hakkında akıllıca fikirler söylenmektedir. Bu anlamda "Kelile ve Dimne" de ele bir fikir bulmak olmaz ki, o sadece bir döneme ve topluma ait olsun. "Kelile ve Dimne" nin ölmezliyinin, tüm zamanların kitabı olmasının sebebi de mehz bundadır. Tesadüfi deyilki, hele dahi Nizami Gencevi "Hüsrev ve Şirin" eserinde Xosrovu terbiye ederken filozof Bozorgümidin dili ile Xosrova "Kelile ve Dimne" den kırka kadar temsil konuşuyor. Genellikle, "Kelile ve Dimne" bütün dünya ve öylece de, Doğu edebiyatına güçlü etki göstermiş, ahlaki-didaktik ve alegorik eserlerin meydana gelmesinde esas ehemmiyet kesb etmiştir. Bu anlamda hiç de tesadüfi değildir ki, XV yüzyılda oluşmuş Hüseyin Vaiz Kaşifinin "Kelile ve Dimne" gibi eserinin direkt olarak "Kelile ve Dimne" ye atıfta şeklinde yazıldığı, "Qabusname", "Bəxtiyarnamə", "Sindbadnamə", elece de, Sedinin " Gülistan "eserine ise büyük etkisi olduğu söylenmektedir.

Böylece, hayvanların dilinden dersler, öğütler veren, bir bilgelik eseri olan "Kelile ve Dimne" yüzyıllar boyunca tüm dünyada ve özellikle müslümanlar arasında çok okunup çok sevilmiş, şairlere ve yazarlara ilham kaynağı olmuş olur.⁵

Ortaçağ'da kaleme alınan eserler sırasında ahlaki-didaktik eser olan S.Veravininin "Merzbanname" eserinin de özel bir yeri vardır. Her fesli öğüt olan bu eser "Kelile ve Dimne" den daha zengin ve edebi açıdan daha üstün kabul edilmektedir.⁶

Klassiklerimizin bize armağan ettiği eserler sırasında ahlaki-didaktik dalda kaleme alınan Əvhədi Marağayinin "Cami-cem" eseridir. Yazar eserinde insanın doğan günden ta axirətədək olan hayatını tasvir eder. Eserde insanın maddi yaşayışı, beşeri xilqetin manevi-ahlaki yaşam normları yer buluyor. İnsanın ailede, toplumda rolünü belirler. Marağayi eserinde çocuğun doğmasını, onu nasıl terbiye etmesini, besleyici etkisinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çocuğun kendiliğinden büyümesinin hangi komplikasyonlar vereceğini vurguluyor. Daha sonra Əvhədi bir dizi eksiklik ve gayri insani nitelikleri kınıyor, aksine olumlu insani emelleri ise alkışlıyor. Övünme, hafiflik, gururu, israf, cimrilik pislənir, dostlukta saadet, vefa, insanlık, dürüstlük, gözütoxluq, nefsi dizginlemek becerisi ve b. bu gibi nurlu insani nitelikler tarif ve telkin edilir. Aile sorunları, övladi nasıl terbiye edip büyütme ve hayata yöneltme, onu natəmizlərin elinden nasıl korumak yazarın dikkat merkezinde duruyor.

Genç nesle başvuru ederken şair bilime yiyelenmeyi gerektiğini bilir ve ilimsiz kalbi ışıksız göze benzetiyor. Hatta mərđanəliyi bilime kapatarak, "Nadan kişiden mertlik beklemek olmaz", "Sen ancak bilgiyle yüksele bilirsin" diyor.

Bilgi can kuşun kanat inan,
Ruhunu göklere odur kaldıran.
Bilim oku dünyada kamaldan dolayı
Okuma devletten, ya maldan dolayı.⁷

Daha sonra o gösteriyor ki, insanın hayatta önemli olan altı borcu vardır:

Altı borç önemlidir her bir insana,
Öncelikle borçludur o yaradana.
Sonrada borçludur annı babaya
Şaha, öğretmene, hem enbiyaya.

⁵ Kelile ve Dimne, İstanbul. 2011

⁶ Marzuban bin Rüstəm. "Marzubanname", İstanbul 2014.

⁷ Əvhədi "Cami-cem" Bakı 1970.

Eğer bu borçları ödəsən inan

Sen gidip Allah'a yakın olursun.⁸Diğer ortaçağ yazarları gibi gibi Əvhədi yaratıcılığı da baştan ayağa ögüt, nasihat mənbəyidi.

Klasiklerimizin ister nazım, gerekse nesrle kaleme alınmış eserlerinde rastladığımız ahlaki örnekler ne kadar yaygın olarak genç nesle ötürülərsə, milli dəğerlərimizə daha çox önəm vermiş oluruq. Ve genç nesil də bu kaynaklardan yararlanaraq, kendi köklərinə daha fazla bağlanmış olacaqlardır.

Klasik ahlaki-didaktik eserlərin örnəkləri bugün azyaşlı çocuklar için yazılmış kitab, öğrencilər için təsərlənmişdir dərs kitablarında, həm də okuyucular için yayımlanan kitaplarda yer almaktadır.

Hepimize örnək olan, bugünümüzədək gəlir çıkan klasik eserlər hər zaman okunacaq, seviləcək və daima yaşayacaqdır. Bek ediyoruz ki, gələn nəsillər isə bu maneui kaynakları birbirinə ötürəcək, işte bu klasik kaynaklara dayanaraq, tüm insani özəllikləri, maneui meziyetləri əsas alaraq çocuklarını korkusuz, cesur, vətənsəver, milli ruhta tərbiyə edip, vətəninə, ilinə, obasına layık evlatlar armağan edəcəklər.

KAYNAKÇA

Əvhədi "Cami-cem" Bakı 1970.

"Kelile və Dimne", İstanbul. 2011

Kemine Hevilqizi. XIII yüzyl fərsdiilli nesri. Bakı. 2009

Marzuban bin Rüstəm. "Marzubanname", İstanbul 2014.

Mir Celal. Klassiklərimiz və müasirlərimiz. Bakü 1973.

Nizaminin hikmet və ögütleri. Bakü 1981.

Q.Namazov. Azərbaycan çocuk edebiyatı. Bakü 1984.

S.Quliyev .Ailə pedaqogikası. Bakü 2005

Y.Babayev. "Ahlaki-didaktik eserlərimiz maneui zənginlik", Azərbaycan okulu j. Bakü 2014.

⁸ Y.Babayev. "Ahlaki-didaktik eserlərimiz maneui zənginlik" .Azərbaycan okulu j. Bakü 2014.

TÜRKLEŞMƏK, İSLAMLAŞMAK İDEALLERİNE DOĞRU (HÜSEYİN CAVİD ESERLERİNE DAYANARAK)

Hakikat NEBİ KIZI*

ÖZET

Bu makalede Azərbaycan şairi Hüseyn Cavid'in "Peygamber" ve "Topal Teymur" eserleri araştırılır. Sovyet hükümetinin Türk halklarına karşı kasıtlı siyaset izlediği zamanda yazarın bu eserleri yaratmak amacı konuya dönüşüyor. Sovyet politikasını destekleyen edebi tenkitin eserlere yaklaşımı ve böyle bir ilişkinin nedenleri araştırılıyor. Makalede esas amaç H. Cavid'in bu oyunlarında Sovyet politikasına karşı gittiği noktaları aramak ve onların milli-dini değerlerden uzaklaştırılan genç nesle etkisini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, sovyet, savaş, milli-dini değerler, karakter

Giriş

Bilindiği gibi, Azerbaycan halkının büyük şairi Hüseyn Cavid büyük Türkçü olmuş, sanatında Türk halklarının birliği fikrini koymuş, Turancılık konumunda durmuş, hatta kendi eserlerini herhangi bir Türk şivesinde değil, ortak Türkçe'de oluşturmaya gayret etmiştir. O, sanatında hep milli, dini değerleri öne çekmiştir. Ancak onun yaşadığı dönem öyle bir zamana rastladı ki, bu değerler baskıcı politikaların kurbanı oldu. Sovyetler Birliği denilen, özünde on beş cumhuriyeti birleştiren, aslında Rus devletinden başka bir şey olmayan bu dev imparatorluk sınırları içinde bulunan Türk memleketleri Azerbaycan'da, Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Kırgızistan'da, Kazakistan'da öyle nesil yetiştirdi ki, o, kendi tarihi kimliklerinden habersiz büyüdü ve kendini daha çok komünist gibi kavrar, Sovyet vatandaşı gibi sunuyordu. Büyük Cavid sovyetleşme, komünistleşme sloganları altında ruslaşmış bir neslin yetişeceğini duyuyor, eserlerinde baskılara maruz kalan milli-dini değerlerimizi kendisi baskıların kurbanı olana kadar tebliğ ediyordu.

Milli-dini değerler Sovyet baskısı altında

XX yüzyılın yirminci yılları Azerbaycan'da öyle bir tarihi-sosyal ortam yer almış ki, büyük mütefekkir Ali bey Hüseyinzade'nin bütün Türk dünyasına hitaben seslendirdiği "Türkleşmek, millileşmek, Avrupalılaşmak" sloganı "uluslararası" sloganıyla değişiyordu.

Bolşevik ideolojisinin etkisi altında milli, dini değerler sıradan çıkarılır, hafızalardan siliniyor, Türk-Müslüman karakterini bolşevik, komünist karakteri yön değişiyordu. Sovyet rejiminin bu propaganda makinesine katılan birçok yazarlarla birlikte Hüseyn Cavid gibi kendi ideallerine sadık kalan Türkçülük ideallerinden tereddütsüz, İslami değerlere ihanet etmeyen yazarlar da vardı. Sovyet hükümetinin dini "hurufat, cahillik" diye inkar ettiği bir zamanda-1923'de Hüseyn Cavid islamın evrensel, insani değerlerini ortaya koyan "Peygamber" oyununu, bundan iki yıl sonra 1925 yılında Türkçülüğün "şovenizm" suçlamasıyla damgalandığı bir ortamda tüm Türk dünyasının teessübünü çeken "Topal Teymur" eserini yazdı.

* Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı Bölümü. elmiisci@mail.ru

Bu eserlerde uluslararası adıyla ruslaşan, mankurtlaşan topluma karşı Cavid efendinin isyanı, itirazı vardı. Onlarca Türk halkının soyuna kast yapılırken, imparatorluk sınırları içinde hapse mahkum edilirken Cavid "Topal Teymur" oyununda Türk halklarının milli-tarihi faciasını vermek, iki büyük Türk hükümdarının Yıldırım Bayezit ve Teymur savaşının fonunda tarihi hatalarımızı tarihin bir dersine çevirmek istemişti.

Sovyet edebi tenkidi “Peygamber” eserine karşı

“Peygamber” eserini Müslüman milletini zorun gücüyle Allahsızlaştırmak, dinsizleşmek isteyen Bolşevik politikasına karşı dururdu. İslam'a karşı duran, onu inkar eden cahilliye döneminin eserde tasviri de sebepsiz değildi. Bu tasvirlerin metnaltı anlamlarında yazar dinsizlik tebliğ eden Sovyet hükümetine işaret ediyordu. Bu eserde yazarın not ettiği, çok öğretici bir nokta da İslam'ın sadece kılıç gücüne değil, hem de zeka gücüne kazanmasıdır. Tarihi kaynaklara dayanarak ve tarihi gerçeklere, büyük hassasiyetle yaklaşan H.Cavid 'in her iki eseri nesillere kimliğini tanımak, geçmişini öğrenmek, kendine dönmek mesajını iletir.

Lenin'in "edebiyat proletaryan işinin vintciyidir" sloganı altında oluşan sanatsal eserler Sovyetler Birliği'nde öyle bir nesil yetiştirmek niyetinde idi ki, o neslin secdegahı Kabe, Mekke değil, Kreml, Kızıl Meydan, Lenin Mozolesi olsun, o nesil Kur'an'a değil, Marks'ın "Kapital" ına tapınsın, kalbinde islam mücahitleri ve Türk serkerdelerinin değil, Bolşevik devletinin kurucularının heykellerini yükseltsin. Edebiyat kahramanları “Sadece ben son nefesimde de insan yaşamını zehirleyen, insan dileğini zorlayan yapay yasalara, tarikatlara, dinlere, çeşitli biçimli uydurma Allahlara, yüz yirmi dört bin Allah tacirinin, yüz yirmi dört bin vicdan baykuşunun yarattığı yapay, yaramaz, eski köleler dünyasına karşı yüz yüze durup, yüksek sesle söylüyorum: yoktur Allah , yoktur Allah!” (Cefer Cabbarlı Eserleri. 4 cildde, II cild, “Şərq-Qərb”, Bakü, 2005, s.357) bağırırken Cavid efendinin eserlerinde kahramanların “*Sevgilim Tanrıdır yalnız. Çünkü en son penah odur, O'na tapınanlar kurtulur. Hatta güneşi sağıma, Ayı soluma koyarsanız; Fikrimden dönemem asla, Bir kul yaşarmı Tanrısız?*” (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, III cild, “Lider Neşriyyat”, Bakü, 2005, s.199) söylemesi Sovyet rejiminin propaganda çalışmasına engel olur, genç neslin hafızasından islami değerlere, Türkçülük ideallerine tapınan geçmişini silmeye imkan vermiyordu. Bu nedenle edebiyatı proletarya işinin vintciyi gibi görmek isteyen edebi tenkit H.Cavidin "Peygamber" ve "Topal Teymur" oyunlarından sonra umutsuzluğa qapılırdı. Edebi tenkit yazıyordu:

"Peygamber" oyunu sosyal motive dolu olsa da, yazarın hala yanlış görüşlerden ayrılmadığını gösteriyordu. H.Cavid bu eseri yazmamalı idi. Toplumumuzda tüm cephe boyunca çürük islami inanca karşı amansız mücadele gittiği bir dönemde İslamiyet'in başkanı Muhammed peygamberi oyun kahramanı edip diriltmek, yazarın fikir çelişkilerini daha da kabartıp ortaya koyduğu gibi, bağımsızlık kazanmış bir halkın cesur amaçlarına karşı koymak anlamına geliyordu". (Sultanlı Ali “Hüseyn Cavid'in faciaları” // Cavid'i hatırlarken, Bakü, “Gençlik”, 1982, 113)

Döneminin çok ünlü eleştirmeni Hanefi Zeynallı ise "Peygamber" oyununun yazılmasından hemen sonra "başarısız eser" ilan etti. H.Zeynallı “Hüseyn Cavidin yazdığı “Peygamber” hakkında önermelerim” adlı ünlü makalesini bu sonuçla özetliyor. “*Peygamberi Cavid'in gözünde büyüten Muhammed'in efal şexsiyyesi ise, “Peygamber” eserini bizim gözümüzde küçülten Cavid'in ilhamsız ve çarpaşık yazmasıdır*”. (Zeynallı Hanefi “Hüseyn Cavid'in yazdığı “Peygamber” hakkında önermelerim” // Cavid'i hatırlarken, Bakü, “Gençlik”, 1982, 51)

Bu makalenin girişinde ise H.Zeynallı öngörü ve telaşla yazıyordu: “*Cavid bir Peygamber yaratmaya gayret eder, belki de şimdi bir Cengiz, yarın bir İskender diriltmeye koşacaktır*”. (Zeynallı Hanefi “Hüseyn Cavid'in yazdığı “Peygamber” hakkında önermelerim” // Cavid'i hatırlarken, Bakü, “Gençlik”, 1982, 19) Bu sözlerdeki telaş H.Zeynallının yok, aslında Sovyet edebi tenkitinin telaşı idi. Edebiyatı Bolşevik ideolojisinin tebliği axarına çıkarmak isteyen edebi tenkid Cavid efendinin Türkçü-İslamcı ideolojisi açısından endişe geçiriyordu.

“Topal Teymur” oynunda Türkçülük düşüncesinin sanatsal ifadesi

Gerçekten de, "Peygamber" oyununun yazılmasından toplam iki yıl sonra -1925 yılında H.Cavid edebi tenkiti yeni bir endişe içerisine sokuyor. Peygamber karakterinden sonra Türk dünyasının büyük şahsiyeti Teymur'un karakteri Sovyet edebiyatının zorla kahraman yapmak,

kutsamak istediği bolşevik karakterlerine karşı durdu. Eski Çarlık Rusyası'nın işgalinde olan Türk halklarının bağımsız devletlerini kurma girişimlerini kan denizinde boğan Lenin bu halklara "baba" gibi sınıır, Türk gencinde Atillaya, Cengiz Han'a, Teymur'a, Sultan Süleyman Kanuniye, Xetayiye değil, din ve kan yabancılığı olan Bolşevik liderlerine sevgi ve saygı terbiye ediliyordu. Cavid Efendi'nin yazdığı "Topal Teymur" oyunu ise Türk gencine diyordu ki, senin Teymur gibi büyük ve mert babaların evlatısın.

Şunu da belirtelim ki, "Topal Teymur" eserinde Teymur'un karakteri şair uydurması değildir. Cavid Türk dünyasının bu büyük kimliğinin karakterini yaratırken tarihi kaynaklara atıf yapmış, onu tarihi gerçeklere uygun yaratmıştır. Tarihi-bilimsel kitaplarda kanlı savaşların, birbiri ardına istila edilmiş ülkelerin fonunda Teymur gaspçı, acımasız bir kişilik tasavvuru yaratıyor, Cavid bu tasavvuru dağıtmaya, Türk dünyasının büyük devlet adamının karakterini savaş arkası sahnelerde incelemeye çalışmıştır. Cavid kaleminde Teymur'un mükemmel sanatsal portresi oluşmuştur. Bu portre Türk gencine diyor ki, onun babası Teymur bir Türk erkeği gibi cesur ve yiğittir. O, savaş öncesi söylüyor: *"Savaş hazırlığı Teymuru sinirlendirmez. Bil'ekis bayram tedariki kadar neşeli ve memnun eder"*. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 257)

Bir hükümdar gibi adildir. Sıradan bir köylüye zulmetmek onu kızdırır. *"İhtiyar köylüyü döydürmüş ha!.. Ah, qudurğan, şaşkın!.. O düşünmüyor ki, ehaliye zülmeden bir hakim yavrusunu parçalayan bir hayvan kadar akılsızdır"*. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 259)

Siyaset çalışmalarında tedbirlidir, Teymurun öfkesi karşısında intihar etmek isteyen Orhana söylar: *"Teymur satranç oynarken bile, tahtadan yapılmış küçük bir piyadayı kaybetmek istemez"*. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 300)

Rakibine karşı cömerttir. Savaş öncesi ona "kəbli-əqur" sözleriyle hakaret etmiş mağlup Yıldırım'ı sarayında bu sözlerle karşılar: *"İşte, ben şu mektuptaki sözlerinizi unuttum ve sizi af ettim. Sadece af değil, hatta mehebbetinizi de kazanmak isterim. Evet, mehebbetinizi de kazanmak isterim"*. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 303)

Teymur'un bu sanatsal portresi de gösteriyor ki, birkaç yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu'nun tebesine çevrilmiş Türk halklarına kültür ve medeniyeti, çok zaman söylendiği gibi, Rus etkisi getirmemiştir. Türk halkları orman kanunlarıyla değil, bu halkın bin yıllar boyunca milli-manevi, ahlaki değerlerinin oluşturduğu yasalarla yaşamıştır. Cavid kendini Azerbaycan Türküne, Özbəkə, Kırgız, Kazak, Türkmene büyük kardeş ilan ederek bu halkları küçültmeye çalışanlara diyordu ki, bu halklara kardeş himayesi gerekmez, onlar kendileri öyle büyükdürler.

Bu eserde Türk halkının büyüklüğü, azameti sadece Teymur karakteri ile verilmemiş, hem de Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid Teymur adamları tarafından "Yıldırım gerçekten büyük kahraman", "Yalnız sultan deyil, hem de cesur bir kumandan!", "Mağrur Yıldırım" sözleri ile çizim edilmiştir. Mağlup durumunda bile büyüklük ve vüqarını kaybetmeyen Türk dünyasının bu büyük komutanı hatta o kadar büyük ki, galip Teymur bile onunla bir esir gibi tavırı reva göremez ve söyler:

"Tanrı kulu Teymurdan daima ikram ve saygı göreceksiniz. Yorğunsunuz, rica ederim oturun". (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 302)

"Topal Teymur" oyunu Cavid efendinin cahangirlik tarihi yaratmak değil, Türk halklarının tarihi kaderini düşünmek amacından yaranmış. Bu eser Azeri, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız gibi Türk halklarının Rus işgaline uğradığı, Türk topraklarının büyük Rus İmparatorluğu'nun toprakları gibi haritede yer aldığı bir dönemde kaleme alınmıştı. Sanki büyük Cavid Türk halklarının bugün sosyal-siyasi hayatında baş verenlerin köklerini geçmişte arıyordu. Yazar Türk dünyasının iki büyük cahangirinin savaşını büyük tarihi hata, kardeş savaşı gibi mənalandırıyor. Eserde şair Kirmani Yıldırımın yenilgisinden sonra Teymur'a müracaatla diyor:

"Herhalde Yıldırım senin can kardeşin, kan qardaşıdır". (Hüseyin Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 302)

Bu kardeşlik duygusu Teymura kazanılmış zaferin büyük sevincini yaşamaya koymuyor ve büyük cihangir şairin şu sözlerine şöyle cevap veriyor:

"Ne acıdır ki, kardeş yarası daha acı, daha korkunc olur". (Hüseyin Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 302)

Savaş meydanında düşmanın bile saygısını kazanan Yıldırım Bayezit için ise yenilgi şahlık tacını kaybetmek, saray zevki-sefasından merhum olmak değil, dünya savaş meydanında Türk halklarının geriye doğru attığı bir adımdır. Bu nedenle Teymur huzuruna bir esir olarak getirilen Yıldırım ona söylüyor:

"Evet, sen qalibsin. Fakat bu zafer Türk əqvamını değil, sadece fırsat bekleyen komşu hükümetleri memnun etti. (Acı bir kökü geçirdikten sonra, çox müteəssir və şiddətli). Ah, daha doğrusu, İslam alemini başsız koydu". (Hüseyin Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 303)

Görüldüğü gibi, Cavid'in kahramanı Yıldırım sadece Türk milletinin değil, bütün Müslüman ümmetinin teessübünü çekiyor. Bununla Cavid efendi sadece Teymur ve Yıldırım döneminde değil, gününde de dünya güçlerinin Türkçülüye, İslama karşı savaşına işaret ediyor, bu büyük güçlerle mücadele meydanında Türk halklarını perakende, islam alemini başsız görmek istemiyor. Tesadüfî değil ki, yazar eserin sonunda işte mağlup Yıldırım Bayezid'in dilinden bu sözleri bildirdi. Bu sözler nesiller için bir heyecan sinyali gibi geliyor.

Türk insanın milli kimliği Sovyet vatandaşı ile, dini inancı ateizme evezlendiği bir ortamda Hüseyin Cavidin "Topal Teymur" oyunu nesillerin hafızasına onun tarihsel kimliğini, "Peygamber" oyunu ise dini etdiqadını yazıyordu.

"Topal Teymur" pyesinde Orhan karakteri bir Türk gencinin yüzü. Yazar eserde bu karaktere önem ayırmıştır. Çok ilginçtir ki, eserde Rus kızı Olga bu Türk gencini seviyor. Orhan'ın cesur, mert karakteri Teymur sarayını süsleyen bu Moskova güzelini meftun ediyor. Öyle ki, bu zarif çiçek Orxanla birlikte tehlikeye doğru gitmekten çekinmiyor, hatta büyük Teymur'un öfkesi onu korkutmuyor. Olga Teymurdan izin almadan Orxanla birlikte olmak için büyük hakanın sarayını terk ediyor.

Orhan Olqaya bir Türk gencinin yaşam tarzını anlatırken söylüyor: *"Biz Türkler çadır altında doğar, açık sehirlerde, kanlı savaşlarda ölürüz. Bence mübarizesiz bir ömür, ömür değil ... Biz Türklere gurur ve neş'e veren bir şey varsa, o da savaş, o da galibiyet".* (Hüseyin Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 254)

Orhan'ın bu sözleriyle Türk milletinin kahraman karakterini yaratıyor. Cavid bu Türk gencinin savaşçı, cesur ruh halini nesillere örnek alıyor. Orhan'ın şahsında yazar gösteriyor ki, bir Türk yiğidi ölümden bile korkmaz, onun korktuğu bir şey varsa, bu da şerefsiz ölümdür. Bu nedenle, sadakatle hizmet ettiği Teymurdan ölüm cezası alan Orhan söylüyor:

"Hayır, xaqanım, hayır ... Ölüm her kesi korkutsa da Orxanı korkutmaz. Ben görev uğrunda bin defa ölüp dirildim. Yıldırım beni öldürtmek isterken böyle kahkahalarla güldüm. Şimdi ise gülmek değil, sadece hayret ederim. Hem de başka elleri kanımla lekelendirmek istemem". (Hüseyin Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005, 300)

Yıldırım'dan, Teymur'dan farklı olarak, Orhan karakteri tarihi sima değildir. Ancak tarihi konuda yazdığı bu eserde Cavid bu karaktere büyük dikkat ayırmıştır. Çünkü Cavid efendinin amacı hiç de sadece tarihi kişilerin sanatsal analizini vermek olmamış, o hem de Türk halkının karakterini yaratmak istemiştir. Bir halkın sahip olduğu milli-manevi değerleri ise hükümdarlardan daha iyi sıradan insanlar yansıtabilir. Bu açıdan Orhan Türk halkı hakkında eserin diğer karakterlerinden daha çok şey söyler, bu halkın manevi kimliğinin sanatsal tanıtımına dönüşüyor.

SONUÇ

"Topal Teymur" oyunu nesilleri dedelerinin sahip oldukları milli-manevi degerlere, "Peygamber" oyunu ise dini değerlere sahiplenmeye çağırıyor. Bu eserlerdeki Türkleşmek, İslamlaşmaq fikirleri bugün de çok günceldir. Sadece Türk halklarının kanına boyanan kırmızı imparatorluğun zamanında değil, islam aleminin kan denizinde boğulduğu bugün de bu eserlere dönerek kendimizi tanımak, tarihin hatalarından ders almak, mirasına sahiplenmek ihtiyacımız var.

KAYNAKÇA

Cefer Cabbarlı Eserleri. 4 cildde, II cild, "Şərq-Qərb", Bakü, 2005

Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, IIIcild, "Lider Neşriyyat", Bakü, 2005

Sultanlı Ali "Hüseyn Cavid'in faciaları" // Cavidî hatırlarken, Bakü, "Gençlik", 1982

Zeynalı Hanefi "Hüseyn Cavid'in yazdığı "Peyğamber" hakkında önermelerim" // Cavidî hatırlarken, Bakü, "Gençlik", 1982

HER YAŞTAN ÇOCUKLARA EDEBİYAT DERGİSİ: BEYAZBULUT

Elif Konar ÖZKAN*

Ümit Yaşar ÖZKAN**

ÖZET

Bu çalışmada, Eylül 2005 tarihinde dijital, Ekim 2013 tarihinden sonra da basılı olarak yayımlanan “Her yaştan çocuklara edebiyat dergisi” sloganıyla çıkmaya devam eden BeyazBulut Çocuk Edebiyatı dergisi incelenecektir.

BeyazBulut’un Türkiye’de çocuk edebiyatı dergiciliğindeki yerine kısaca değinildikten sonra dergideki şiir, hikâye, masal, çizgi roman, deneme gibi türlerin çocuk gerçekliğini kavrama ve sunma noktasındaki başarısı değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeleri yaparken derginin “her yaştan çocuklara” seslenme iddiasını ne kadar gerçekleştirebildiği örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatı dergisi, çocuk gerçekliği, BeyazBulut

Giriş

Türkiye’de Latin harfli çocuk dergilerinin miladı 1928’dir. Çocuklar için çıkartılan edebiyat dergilerinin tarihçesi ise 90’lı yıllarda başlamaktadır.

Çocuk dergileri, sayfalarında çocuk edebiyatı ürünlerine kısmen yer verseler de magazin ağırlıklı dergilerdir. Çocuklar için çıkartılan edebiyat dergileri ise magazine çok az yer vererek (yahut hiç yer vermeyerek) tercihlerini tamamen nitelikli çocuk edebiyatı yayıncılığından yana kullanmışlardır.

Çocuklar için edebiyat dergisi dendiğinde sayabileceğimiz dergiler şunlardır: Kırmızıfıfı, Mavikuş, EbeSobe ve günümüze geldiğimizde BeyazBulut.

Fatih Turanalp’in genel yayın yönetmenliğinde yayımlanan BeyazBulut, şu anda Türkiye’de çıkan tek çocuk edebiyatı dergisidir. 2005 yılında İnternet ortamında yayın yapmaya başlayan dergi, 2013 yılının Ekim ayında basılı olarak çıkmaya başlamıştır ve halen çıkmaktadır. Bu sekiz yıllık dijital yayın tecrübesinin dergi için bir avantaj olduğu söylenebilir.

İki ayda bir çıkan BeyazBulut’un, ilk sayısından itibaren çocuk edebiyatının hemen her türünde nitelikli eserlerin verildiği bir süreli yayın olduğu görülmektedir. Kapağından giriş yazısına, metinlerine, çizimlerine varana kadar çocuğun gerçekliğini ve dünyasını merkez alan, “her yaştan çocuklara edebiyat” şiarını benimseyerek varlığını sürdüren bir dergidir BeyazBulut.

BeyazBulut: Her Yaştan Çocuklara Edebiyat Dergisi

BeyazBulut dergisi, kapağından başlayarak çocuğun estetik, duygusal, zihni gelişimini esas almaktadır. Kuşkusuz çocuklara seslenen bir edebiyat dergisinin kapağı göz alıcı olmalıdır ama bu göz alıcılık, göz aldatici ve akıl çelen bir kışkırtıcılık taşımamalıdır. Orijinal kapaklarla çıkan dergide kapak temasının genellikle mevsimler olduğu söylenebilir. Bu tema, usta çizerler

* Uzm., elifkonar@gmail.com

** zeytinekmeckdua@gmail.com

tarafından her seferinde son derece estetik ve çekici bir şekilde yorumlanmakta; kapak resimleri sanat değeri taşımaktadır. Derginin içinde de gözetilen metin ve resimlerin estetik olarak birbirini bütünlemesi prensibinin kapaktan başladığı söylenmelidir. Her yaştan çocuğu geniş bir hayal dünyasına çağırmaktadır bu kapaklar.

Kapak, okur için bir çağrıdır. Derginin okurunu ne kadar ciddiye aldığını ve ona neler vadettiğini gösterir. Kapakların dergiye has görsel bir çocukluk dili geliştirdiği söylenebilir. Bu görsellik, çocuğa dayatılan güncel medyatik görselliğin üstünde ve ötesindedir. Medyatik görselliğin aksine BeyazBulut'un kapak ve iç çizimleri, çocuğu, kendisini ve hayatı keşfetmeye; oyuna, masala, şiire çağırmaktadır. Derginin bu görsel dilinin bir alternatif olduğunu söylemek buradaki emeğe haksızlık olacaktır. BeyazBulut, fitri ve asli olana işaret eden bir dilin peşindedir ve o dili çocuklarla birlikte kurma derdindedir.

Örnek olarak seçtiğimiz iki kapaktan ilki Sevgi İçigen'in Ocak-Şubat 2015 (8.sayı) için yaptığı kış kapağı.

Kapak kompozisyonu, çocukluğun neşesini, naifliğini ve coşkusunu hissettiren bir çalışmadır. Renkleriyle hem kışı hem çocukluğu yansıtmaktadır. Arka kapakta İbrahim Demirci'nin Kış Ağacı adlı şiiri Sevgi İçigen'in resmiyle uyum içindedir.

Bir diğer kapak ise Kasım-Aralık 2014 (7.sayı) için Sıddıka Tasa'nın yaptığı kapaktır.

Bu kapağın imajları da çocuğun sınırsız düş gücüyle örtüşmektedir. Resimde sınırsız bir özgürlük duygusu vardır. Çocuğun tek tek okuyacağı çarpıcı imajlar birbirini tamamlamaktadır: Balıkların, kuşların uçtuğu bir rüya sahnesidir söz konusu olan. Çocuğun bir kitapla uçuyor olması başlı başına bir şiir imajıdır.

Kullandıkları renklere, imajlara ve kurdukları kompozisyonlara bakarak BeyazBulut çizerlerinin şiirin ve masalın dilini konuştuklarını söyleyebiliriz.

Derginin başında bizi karşılayan editörün yazısı bir deneme ve şiir tadı taşımaktadır. Derginin birinci sayısının ilk paragrafı şöyledir:

“Kasımpatılar açmaya başladı yine. Yaz gelecekmiş gibi alelacele çiçeğe durdular. Oysa kapımızın önüne daha dün bir kömür kamyonu yanaştı. Odunluklar tekrar odunla doldu. Bisikletimizi kaldırmıştı bile annemiz. Bulutlarsa habire yağmur biriktiriyor; arap kızı elbette cama yakın oturuyor. Mevsim fabrikasından rengârenk yapraklar dökülürken rüzgâr bulutlara kış dersi vermeye başlamış bile.”

Kapağın ve giriş yazısının mevsim yorumları üzerinden gitmesi manidardır. Bu yorumlar, büyümek, tabiat ve sosyal hayata karşı farkındalık kazanmak gibi durumlarla ilişkilendirilebilir.

Giriş yazısının hemen ardından bir şiir karşılamaktadır okuru. Her sayıda en az üç şiir bulunmaktadır. Derginin şairleri: Vural Kaya, Mustafa Ökkeş Evren, Bülent Ata, Beyza Nur Demirci, Sevinç Şahin, Çağrı Gürel, Rasim Demirtaş, Şahin Taş, Mustafa Baki Efe, Fatma Nur Yılmaz...

Dergideki çocuk şiirlerinin şiir estetiği bakımından nitelikli olduğu görülmektedir. Çocuğa görelikten ve şiirin kalitesinden ödün verilmeden söylenmiş şiirlerdir bunlar.

Beyza Nur Demirci'nin Yamaraz adlı şiiri okuru kelimelerle oynamaya çağıran bir şiirdir. Şiirde, küçük kızın babası, önce kızının kelimelerini düzeltmeye çalışır fakat şiirin sonunda baba da kızının oyununu fark edip ona eşlik edecektir. Her yaştan okurun tat alabileceği bir şiirdir bu. Bir yetişkinin de bu şiirden alacakları vardır. Çocuklar oynayarak öğrenirler; onlara dili, kelimeleri, şiiri sevdirmek istiyorsak didaktik bir manzumeciliğe saplanmadan kelimelerle oynamanın coşkusuna katılmalıyız çocuklarla. Demirci'nin şiiri bunun çok güzel bir örneğidir.

Dergideki şiirlerin tema yelpazesi geniştir: Büyümek, ev, aile, tabiat, yoksulluk, savaş, değerler... Bu temalar bıkırtıcı bir öğreticiliğe düşmeden şiir diliyle ifade edilir. Vural Kaya'nın Bayat Ekmek adlı şiiri, yoksulluk ve yoksulların hâinden anlamak temalarını işler. Sevinç Şahin'in Yüreğimdeki Ev şiiri ise ev ve aile temalarını şiirleştirmektedir. Tarihe ve kültüre ait değerlerin de orijinal imajlarla şiire dönüştüğünü eklemek gerekir. Mustafa Ökkeş Evren'in Atın Ölümü şiiri de buna güzel bir örnektir.

Dergideki metin-resim iş birliğinden de bahsetmek gerekir. Resimler metinlerin önüne geçmediği gibi gölgesinde de kalmamaktadır. Özlem Yüce'nin Yamaraz ve Bayat Ekmek şiirine, M. Ahmet Demir'in Atın Ölümü ve Yüreğimdeki Ev şiirine eşlik eden çizimleri de bunu göstermektedir okurlara. Çocuk hem yazılı metni hem de resmi okuyabilecektir böylece.

Derginin çizerleri: Sümeyra Turanalp, Sevgi İçigen, Sıddıka Tasa, M. Ahmet Demir, Mustafa Şahin, Yavuz Selim Baş, Aynur Erol Özbay, Özlem Yüce Aka, Fatma Betül Yıldız, Elif Nur Can, Nur Dombaycı, Mahmut Arlı, Muhammed Ali Üzen, Ferda Aydın, Fersude İklim, Derya Işık Özbay, Nagihan Özkar, Mümine Yeşilmen, Zeynep Sude Özkan, Dilek Gülcemal Değirmenci. Çizer çeşitliliği dergiye renklilik getirmektedir. Farklı üsluplara sahip çizerlerin varlığı dergiyi görsel açıdan zengin kılmaktadır.

BeyazBulut, hikâye ve masal açısından da verimli bir dergidir. Derginin öne çıkan masalcıları: Sümeyra Turanalp, Rabia Gülcan Kardaş, Zekiye Çoban, Melih Tuğtaş, Ümit&Elif Özkan, Meryem Uçar... Sanat masalı kategorisinde değerlendirilmesi gereken bu metinlerde zaman zaman halk masalları motiflerinin güncellendiğini görürüz. Sümeyra Turanalp'in Keloğlan Devlere Karşı masalında Keloğlan, Doğu'nun ve Batı'nın bütün masal kahramanlarını toplayarak modern dünyanın zalim devlerine karşı durur. Turanalp'in Ramazan-Bayram özel sayısı için yazdığı Don Kişot İftarda masalında ise Don Kişot ve arkadaşı Sanço Panza, Nasrettin Hoca'ya misafir olurlar. Ayakkabı Bizim İşimiz masalında da Mozart ile ayakkabı tamir eden Mertali adlı çocuk, İstanbul sokaklarında karşılaşırlar.

Fantastik ya da bilim kurgu unsurlarıyla işlenmiş masallar da yer almaktadır dergide. Melih Tuğtaş'ın Ay'ı Hapşırta Gökdelen masalı ve Ümit Elif Özkan'ın Biricik Masal adlı metinleri distopya özelliği göstermektedir. Tuğtaş'ın Bay Yastık masalı da mizahi dili ve hikmetli sonuyla dikkat çekmektedir. Zekiye Çoban'ın Uçan Seccade, Kitapelâ masallarında ise dini ve insani değerlerin inceliklerle işlendiğini görürüz. Meryem Uçar'ın Şemsiyenin Öyküsü, Masal Bayramı metinlerinin modern köken masalları olduğunu söyleyebiliriz.

Derginin hikâyecileri: Fatma Çağdaş Börekçi, Bülent Ata, Musa Mert, Pınar Başar Ünlüer, Eda Uzun Dikdoğmuş, Fatih Turanalp... Hikâyelerde genellikle özne çocuktur. Çocuk öznenin büyürken içinden geçtiği aile, okul, sokak gibi kurumlarla yaşadığı çatışmalar; arayışlar, oyun, hüznün, mutluluk vb. temalar işlenir.

Fatma Çağdaş Börekçi, Mavi Önlük, Haziran Kırıntısı gibi hikâyelerinde yoksulluğu, kanaati, paylaşmanın güzelliğini içten bir dille anlatır. Nereden Çıktı Bu Çiçek ve Kaldırım Çiçekleri hikâyelerinde de kaybettiğimiz insani değerler ve duyarlılıklar hatırlatılır. Dergide çok kısa hikâyeleriyle görünen Musa Mert, çocuklar için yazdığı küçürek hikâyelerde başarılıdır. Eda Uzun Dikdoğmuş deyimler üzerinden alışkanlıkları sorgulatır çocuk kahramanlarına, Pencere, Ekmek ve Ciklet öykülerinde. Pınar Başar Ünlüer, Konuşmayı Sevmeyen Çocuk, Notlarını Sevmeyen Çocuk, Oyun Oynamayı Sevmeyen Çocuk öykülerinde akranlarla iletişim, diğerini keşfetme, farklılıkları kabullenme temalarını ve çocukların iç dünyalarını başarılı bir şekilde verir. Fatih Turanalp, Son Bekçi, Davulcu, Tatsız Tuzsuz metinlerinde çocuklar için yazılan hikâyelerde kahramanların çocuk olma şartının olmadığını ustaca gösterir. Bülent Ata'nın Bir Fili Tekmelemek ve Münazara hikâyeleri başarılı ilk gençlik edebiyatı örnekleridir. Dünyadaki benzerleriyle rahatça boy ölçüşebilecek bu hikâyelerde yaşadığı dünyayı, içinde olduğu sistemi, bir parçası olmaya başladığı düzeni anlamaya çalışan, onu sorgulayan genç özneler görürüz. Dünya ilk gençlik edebiyatında rahatça sorgulanamayacak mesele kalmamıştır. Bizde ise bu meseleler yeni yeni çocuk ve gençlik edebiyatının tartışma alanına girmektedir. Bu bağlamda Ata'nın hikâyelerinin içeriği ve diliyle değerli bir cesaret taşıdığı söylenebilir.

Fatih Turanalp, çocuklar için kurduğu deneme dilinde şiir ve masaldan el alır. Çağrışımlarla örülmüş bir dildir bu. Bir düşünceden ötekine kolayca geçebilen çocuk zihni, denemenin serazat yapısına aşinadır aslında. Kuşatılmış çocukluğa karşı edebiyatın sınırlara meydan okuyan diliyle verilmiş cevaplardır bu denemeler. Kediler, kardan adamlar, şemsiyeler, itfaiyeciler... Bunlardan herhangi birinden yola çıkarak hayata dokunabilir okur.

Hikâyeler, masallar ve denemeler açık uçludur BeyazBulut dergisinde. Medyatik imajlar, çocukların zihnine, kalbine ve hayallerine taarruz ederken düşünmeye, hissetmeye, hayal kurmaya fırsat tanımazlar. Boğucu bir görsellik kuşatmıştır çocukluğu. BeyazBulut'un şairleri, masalcıları, hikâyecileri, çizerleri çocuğun yerine düşünmeye, hissetmeye, hayal kurmaya kalkmazlar. Çocukla beraber yürümek ve yeniden büyümek ve her dem yeniden doğmaktır onların tercihi. Çocuğa oyun arkadaşı olmaktır zor ve gerekli olan.

Vural Kaya, Çocuklar ve Bir Gün deneme serisinde daha farklı bir deneme dili kurmayı tercih eder. Yarını bugünde kurma ümidinin “Bir gün gelecek” kalıp sözüyle çeşitlendiği şiirli bir dildir Kaya’nınki.

BeyazBulut’un Sürekli Köşeleri

Süreklilik çocuklara güven verir. Tekrar içindeki çeşitliliği sever çocuklar. Derginin sürekli köşeleri, çocukların her sayıda görüp okumak isteyecekleri kısımlar olmalıdır. Rabia Gülcan Kardaş’ın Cicika’sı meraklı, sevecen bir kız çocuğunun yolculuklarını anlatır. Cicika, çocukluğun farklı hâllerine uğrar; ağaçlarla, yıldızlarla sohbet eder. Hatta Hanzala ile bile karşılaşır (Hanzala, Filistinli çizer Naci el-Ali’nin ülkesinin çocuklarını temsil eden çizgi karakteridir). Cicika, “ümidini çocukların neşesine” bağlar.

Cicika, Merakettin Amca, Hayvanlık Hâli gibi sürekli köşeler, çocuğun neşesine, yaşama sevincine ortak olan, onu çoğaltan bir dile sahiptir.

Merakettin Amca, köşesinde çocuklardan gelen sorulara cevap vermektedir. Bu cevapların “örtük bir öğreticilik” içerdiği söylenebilir. Bu kuru ve itici bir didaktizmden farklıdır. Merakettin Amca, öğretirken parmağını sallamaz, tepeden bakmaz. Karşımızda babacan, şaka-laşırken çaktırmadan öğüt veren, mizah duygusuna sahip bir bilge vardır.

Melih Tuğtağ’ın Hayvanlık Hâli köşesinde de her sayıda bir hayvan kendini tanıtır bizlere. Tuğtağ, her çocuğun kolayca ulaşabileceği ansiklopedik malumatı muzipçe dönüştürür. Edebiyat ve mizah, duyarlılıklarımızı tazeler. Bildiklerimizi bilmediğimizi fark ederiz böylece. Burada konuşan salyangoz, fil ya da bukaletun, ekranlardaki belgesellerden veya çizgi filmlerdeki hayvanlardan daha farklı bir dil tutturmuştur.

Çıtır Pıtır köşesinde Beyza Nur Demirci, ikilemelere, yansımalar ve deyimlere başvurarak dilin müziğini duyuran kelime ve ses oyunları icat eder. Burada da “örtük öğreticilik” söz konusudur. Sıkıcılığa düşmeden dilin ahengini duyurmak, çocuklara dil bilinci kazandırmanın en güzel yoludur.

BeyazBulut’un şair ve yazarları, Türkçeyi büyük bir özen ve sevgiyle kullanır. Bu metinler, okurlarda dile dair farkındalığın kendiliğinden oluşmasını sağlar. Dil yozlaşması bazı hikâyelerin konusudur aynı zamanda (Rabia Gülcan Kardaş’ın Kelime Tamir Dükkan’ı gibi).

BeyazBulut, “çocuklara yakışacak en güzel kelimelerin peşine düştük” cümlesiyle derginin dil tutumunu belgelemektedir, üçüncü sayının giriş yazısında.

Nesibe Şahin, Simo’nun Kuş Günlüğü’nde Simo adlı bir kuşla Emre adlı bir çocuğun arkadaşlığını yine mizahi bir dille anlatır. Başarılı ve orijinal fabllar sayabiliriz Simo’nun günlüklerini. Bir kuşun gözünden tamamen insancıl taşlamalar gayet isabetlidir.

Morkabak Kitabevi’nde ise sıradan, alışılmış kitap tanıtma yöntemi yerine kitabevinin kedisi Hurşit’in dilinden tanırız yeni çıkan ya da klasikleşmiş çocuk kitaplarını. Burada bilgi yine hikâyeleştirilerek hatta masallaştırılarak tam da çocukların seveceği şekilde verilir. Roald Dahl’ın Dev Şeftalisi’nden Beyza Akyüz’ün Uçan Fare’sine kadar zengin bir okuma listesi vardır Hurşit’in.

Çeviriler çocuk edebiyatı dergilerinin dünya çocuk edebiyatına açılan pencereleridir. Dergide Doğu ve Batı kültürlerinin çocuk edebiyatı metinlerinden yapılmış başarılı çeviriler dikkati çekmektedir: Peter Bichsel, Hans Wilhelm, Muhammed Rıza Şems, Muhammed Rıza Yusufî, Meryem el-Umûrî vd. Zaman zaman da Osmanlıca çocuk dergilerinden günümüz Türkçesine masallar aktarılmaktadır. Derginin 12. sayısında yer alan 1914 tarihli Çocuk Bahçesi dergisinden aktarılmış olan İhtiyarlar Genç Olsaydı masalı buna örnek olarak verilebilir.

Vural Kaya’nın çocuk edebiyatı şair ve yazarları ile yaptığı röportajlar BeyazBulut’un çocuk edebiyatının gündemini yakından takip ettiğini gösterir. Okurlar, günümüz çocukluğuna benzemeyen bir çocukluğun verimlerinden haberdar olurlar. Aynı zamanda bu verimlerden edebiyata neler devşirildiğini de takip edebilirler bu röportajlar yoluyla. Böylece çeşitli yazar ve

şairler çocukların dağarcıklarında yer bulur: Mustafa Ruhi Şirin, Melek Çe, Yusuf Çağlar, H. Salih Zengin, Sadık Yalsızuçanlar vd.

Dergide zaman zaman değerli misafir kalemlerin şiir, hikâye ve masalları da yer almaktadır: Mustafa Ruhi Şirin, H. Salih Zengin, Bedrettin Karaçam, Erol Erdoğan vd.

Dedektif Halis Muhlis ile Adım Adım Hikâye, seçenekli hikâye tekniğinin orijinal bir uygulamasıdır. Ebeveynler ve eğitimciler tarafından keşfedilmeyi bekleyen Adım Adım Hikâye köşesi, çocuklar için edebiyatın oyuna, oyunun da edebiyata nasıl dönüştürülebileceğini gösterir. Aynı zamanda bir değerler eğitimi etkinliği olan Adım Adım Hikâye, eğitim materyali olarak bütün derslerde kullanılabilecek yapılandırmacı ve öğrenci temelli eğitimin edebiyata yansımış numunesidir. Her sayıda farklı bir yazar ya da yazar çifti tarafından kurgulanan bu köşe, bilim kurgu, fantastik, masal gibi farklı türler için işlek bir şablon sunar.

Sekizinci sayıdan sonra dergide şekle ve içeriğe dair birtakım yenilikler meydana geldiği görülür. Bu değişiklikler derginin dinamik ve yeniliğe açık bir yapısı olduğunu gösterir. Sekizinci sayıda Simo'nun Kuş Günlüğü, Morkabak Kitabevi çizgi romana yakın bir formata bürünmüşler; dergi aynı zamanda Salyangozlar ve Dünyayı Kurtaran Çocuk adında iki çizgi banda kavuşmuştur. Salyangozlar, yavaşlığın erdemlerini anlatırken Dünyayı Kurtaran Çocuk ise süper kahramanlığı tiye alarak sıradan çocuğu kahraman mertebesine yükseltir. Dünyayı Kurtaran Çocuk çizgi bandının çocuklara mesajı şudur: Bir kostüme, maskeye ve insanüstü bir güce ihtiyacınız yok, 'sıradan' insanlar olarak kötülüğe karşı koyabilir, problemleri çözebilirsiniz.

Sürekli köşelerde bir diğer dikkati çeken husus da metin ve resimler arasındaki uyumdur. Hayvanlık Hâli ve Dünyayı Kurtaran Çocuk köşelerinde Yavuz Selim Baş; Dedektif Halis Muhlis'te Nur Dombaycı; Salyangozlar'da Sıddıka Tasa çizimleriyle çocukların düş gücünü harekete geçirecek imajları konuştururlar. Derginin genelindeki başarılı yazar-çizer iş birliğinin ardında genel yayın yönetmeni Fatih Turanalp'in editörlük becerisi ve ön görüşünün olduğu dikkati çekmektedir.

Sekizinci sayının yeniliklerinden biri de Bulut Postası'dır. Derginin bu konuda geç kaldığı söylenebilir. Bir çocuk edebiyatı dergisi, edebiyat okurunu hatta geleceğin yazarlarını yetiştirme görevini ve işlevini üstlenmiştir. Dolayısıyla okurlarıyla iletişim hâlinde olması önemlidir ve bir çocuk edebiyatı dergisi için okurlarından alacağı geri dönüşler de hayati öneme sahiptir. Bulut Postası, şimdilik bu açığı kapatmaktadır. Fakat bu köşe, hikâye, masal, resim ve karikatüre doğru genişletilmesi gereken bir köşedir. Kalemleri ve hayalleri gelecek vadeden iki şairden birer şiir örneği:

Boşver Totoro

Çalışmak güzeldir
Tuhaf filmler gibi
Hem de eğlencelidir
Bazı insanlar matematik hiç sevmez
Kim vermiş mola
Kim vermiş bir günlük izin
Hiç sorun değil Totoro
Bugün çok mühim bir gün değilse
Kuklalı sarı kalem iyi yazmıyorsa
Boşver Totoro
Kim vermiş mola
Kim vermiş bir günlük izin
Küçük Kara Balık'ı üç kez okumadıysan
7 yaşında sayamaz annen seni

Duru Geniş (5 Yaşında)

İnanç

Eğer bir şeyleri
Görüp
Korktuysan
Gözlerini kapat
Sonra kendini

Rahatlat
Ben şiire inanırım
Bir de Allah'a...

Eren Coşar (7,5 Yaşında)

SONUÇ

“Her yaştan çocuklara edebiyat” mottosuyla çıkan BeyazBulut dergisinin kapağından başlayarak bu iddianın içini doldurduğunu ve hakkını verdiğini hiç çekinmeden söyleyebiliriz. Çocuğun ve çocukluğun tüketim kültürünün medyatik imajları ve dili tarafından kuşatıldığı günümüzde BeyazBulut, çocuğa ve çocukluğa nefes alabileceği, düşünebileceği, hayal kurabileceği, hissedebileceği, oynayabileceği bir alan açmaktadır. Dergi, piyasa koşullarına meydan okuyarak tüketim kültürünün diline ve imajlarına teslim olmadan, çocukları, edebiyatın ve sanatın diline çağırmaktadır. Zira kendi olma ve hakikate yürüme cesaretini gösterecek çocuklar, başka bir dünyanın mümkün olduğuna inanacak ve onu kuracaklardır.

BeyazBulut ekibinin, okurlarının zekâlarını, hayal güçlerini ve düşüncelerini hafife almayan, çocukları ve çocukluğu ciddiye alan bir anlayışa sahip olduğu söylenmelidir. Dergi, bu anlayışla Türkiye’deki çocuk edebiyatı dergiciliğinin çıtasını yükselterek bayrağı taşımaya devam etmektedir. Bu yönüyle çocuklar, ebeveynler, eğitimciler ve çocuk edebiyatı ile uğraşan herkes tarafından bilinmeyi, takip edilmeyi ve desteklenmeyi hak etmektedir.

KAYNAK

BeyazBulut, 1-12.sayılar, 2013-2015, Konya.

KÜÇÜK PRENS'İN TELEVİZYON DÜNYASINA GİRİŞİ: MASUMİYETİN YOK OLUŞU

Ayşe BİLGİNER KUCUR*

Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN**

ÖZET

Masallar, içinde yaşanıldığı dönemin ve yörenin kültürünü, gelişim sürecini, toplumsal olaylara bakışını anlatan, önceleri sözlü şimdilerde ise hem yazılı hem sözlü şekilleriyle kültürün önemli taşıyıcılarından biri olarak edebiyat dünyasında önemli bir yer edinmektedir. Aynı masal kahramanlarının çeşitli ülkelerde farklı versiyonlarla tanınması ve mesajlarının tüm dünyaya hitap etmesi, masalların evrensel bir dile sahip olduğunu ispatlar. Son yüzyılda kitle iletişim araçlarının sosyal hayatta büyük yer edinmesiyle sözlü kültür zayıflamaya başlamış, yazılı ve görsel kültür ön plana çıkmıştır. Sevgi, dostluk, samimiyet gibi evrensel mesajlar taşıyan Küçük Prens adlı eser de yaşanan bu dönüşümden payını almış, eserin televizyona taşınmasıyla yazarın betimlediği evrenin dışına zaman zaman çıkmış, farklı karakterler eklenmiş ve mesajların içeriği güncellenmiştir. Çalışmada, birçok dile çevrilmiş olan eserin yazılı metni ile şimdilerde çocuk kanallarında animasyon dizi halinde yayınlanan bölümlerin karşılaştırmalı incelemesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Prens, medya, çocuk, televizyon, masumiyet

GİRİŞ

Küçük Prens adlı eserde masalsı bir evreni andıran fantastik bir dünyadan seslenen Exupéry, yapıtında insan yaşamının sevgi, dostluk, bağlılık gibi değerlerini ön planda tutmaya çalışırken, insanı iyiye, güzele, yardımseverliğe, mutluluğa yönelten sevgi aracılığıyla, var olandan farklı bir dünya tasavvur etmeye çalışır. Henüz zorunluluklar evreni ile çevrelenmemiş, türlü töreler ve değer yargılarıyla şekillenmemiş olan çocuk zihni üzerinden imkânsız hayal etme, sınırların dışına çıkma, oyun ve eğlenme isteği, çıkarsız saf düşünme, vb. yetilerin yetişkinler dünyasına oranla üstünlüklerinin altı çizilmektedir. Exupéry, iletişim kurma şekliyle de büyük ölçüde yetişkinlerden ayrılan çocuk ruhunu, Küçük Prens'in muhataplarına sorduğu ısrarlı sorular ve bu sorulara almaya çalıştığı inatçı yanıtlar üzerinden somutlaştırmayı dener. Aslında, yazarın böylelikle vurgulamaya çalıştığı şey, çocuksu ısrarların yetişkinler dünyasının gerçekliklerini keşfedici gücüdür.

Kitap, yetişkinler dünyasının doğallığını yitirmiş, duygusuz yaşamlarının akıl ve mantık ölçüleriyle ıslah edilmeye çalışılan yönlerinin eleştirisine odaklanırken, söz konusu eleştiriler ışığında kimi karakterler, durumlar ve semboller aracılığıyla idealize edilen dünyanın anlaşılır bir tablosunu sunar (Bilginer, 2015:232). Örneğin; kendileri, tutkuları, düşünceleri, ilgi alanları dışında başka bir varlığa ilgi göstermeyen kral, sarhoş, coğrafyacı, fenerci, işadami, kendini beğenmiş gibi farklı karakter örnekleri yer almaktadır. Bu tipler, içlerindeki çocukluktan uzaklaşmış, büyük ölçüde tekdüze uğraşlarına gömülerek yaşamayı seçmiş olan kimselerdir. Geze-

* Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü. ayse.bilginer@atauni.edu.tr

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü. bilginerseyma@atauni.edu.tr

geninde bir fareden başka kimsesi olmayan kral, oturduğu yerden harita çizen coğrafyacı, niçin içtiğini bilmeyen, bilmediği için daha çok içki içen sarhoş, yıldızları sayıp sürekli hesap yapan işadamı, gezegeninde onu gören kimse olmadığı halde kendini beğenen adam, sürekli fenerini yakıp söndüren fenerci, Küçük Prens'e yardımcı olan yılan, arkadaşlık etmek isteyen ve Küçük Prens'ten onu evcilleştirmesini isteyen tilki gibi insan ve hayvanlar bir çocuk masumiyetiyle resmedilmiş ve bir çocuğun gözünden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Küçük Prens'in şahsında vurgu yapılan konulardan biri de merak dürtüsüyle yola çıkmış bir çocuğun varlığıdır. Bu çocuk herhangi bir maddi nesne, kariyer, zenginlik, arkadaş bulma, vb. kaygılarla değil, diğer gezegenlerde neler olup bittiğini keşfetme ve bunları yerinde görme merakıyla kendi gezegeninden ayrılmıştır. Bu evden ayrılma motifi, klasik masallarda karşılaştığımız Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı yapıtında da değindiği işlevsel kalıba uygundur. Küçük Prens ile kazazede pilotun (gerçekte yazarın) karşılaşmasının fantastik kayıtlarının tutulduğu yapıtta, aslında yazar bastırdığı kendi çocuksu ben'i ile yüzleşmektedir. Gerçekte bir savaş pilotu olan Exupéry'nin çölde bozuk uçağını tamir etmeye çalışarak geçirdiği günler, ona içindeki çocukla karşılaşması ve onunla insanlık durumumuz üzerine manidar bir söyleşiye tutuşması için gerekli fırsatı sunmuştur (Bilginer, 2015:233). Klasik masallarda kadın ve erkek kahramanlar genellikle uzun ve yorucu yolculukların, zor sınavların ardından benlik gelişimine uğrayarak erginlik sürecini tamamlamış olurlar ve kral, kraliçe, prens ya da kahraman diye adlandırılırlar (Jung, 2007:27). Burada ise durum farklıdır; bu olağanüstü karşılaşmadan sonra yazarın çocuksu bir duyarlılığa doğru gerilemesini yazarın kimliğinde tersine bir erginlenme süreci olarak adlandırabiliriz. Yetişkin bir insan, sonunda çocuklaşmıştır. Buradaki geri gidişe olumsuz bir anlamda değil, aksine çocuk gözüyle erginlenme olarak bakmak gerekir.

Ayrıca hırs, bencillik, egonun sınırsız istekleri, vb. özelliklerin iradi olarak kontrol edilememesi durumunda ortaya çıkabilecek sorunlara dikkat çeken yazar, okuyucusunu sorgulama ve yaşamsal hakikati arama çabasına yönlendirmektedir. Başka bir deyişle, bu eser filozofik olduğu kadar, toplumsal psikoloji bakımından da çok ciddi tezleri olan bir yapıttır.

Çocukluk Evresi ve Medya Üzerine

Çocukluk insanın “doğa durumuna” en çok yaklaştığı zaman ki yaşam devresidir (Postman, 1995:79). Çocukluk anne babanın isteklerini yerine getirme onların isteğine göre birey olmak için verilen bir şans değildir. Çocuk ailenin bir materyali değil, ruhu olan bir varlık kendi başına bir bireydir. Anne babaya düşen, çocuğun ruhsal durumunu ve yeteneklerini fark ederek ona yol gösterici olmaktır. Bunu yapabilmek için iletişim kurulması gerekmektedir. Bir çocukla sağlıklı iletişim kurabilmenin en basit yollarından biri ona masal anlatmaktır. Masalın anlatılma şekli yada kahramanlarındansa masal anlatıcısıyla çocuğun kurduğu ruhsal temas ve ortak duygu dünyası çocuk için ön plandadır. Çocuğun duygu dünyasında karmaşa oluşturmak, cinsiyet ayrımcılığını öğretmemek, şiddet içerikli öğeleri ve kötü karakterleri çocuğun hayal dünyasına sokmamak için masal anlatmamayı yada karakterleri ve olayları değiştirerek anlatmayı tercih eden ebeveynler aslında iyi-kötü kavramlarının şekillenmesine engel olmaktadır. Masallar çocuğun hayal gücünü, dili kullanma yetisini, soyut düşünme yetisini, sosyal ilişkilerini geliştiren özel bir iletişim kurma şeklidir. Piaget, 2-4 yaş arası dönemdeki çocukların sembol ve sembolün temsil ettiği nesneyi anlamaya başladığını, dil ile yeni bir dünyayı keşrettiğini söyler. 4-7 yaş aralığındaki çocukların ise, dil gelişiminde sembollerini kullanabilme yeteneğinin arttığını, hayal gücünü kullanabildiğini belirtir (<http://www.dmy.info/bilissel-gelisim-kuramlari>).

Televizyon dünyasının henüz oluşmadığı dönemlerde masallar yalnızca çocuklar için değildi, uzun kış gecelerinde oturma salonlarında yetişkinler için de masal dinlemek ve anlatabilmek önemli bir meziyetti. Televizyonun hayatımıza yerleşmesiyle önce yetişkin dünyasından çıkarılan masallar, çocuk televizyonları, çocuk filmleri ve çizgi filmlerle birlikte çocuk dünyasından da yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır. Hayal kurmaya ve dikkat toplamaya pek müsaade etmeyen çizgi filmler, kalıcı olamadıkları için çocukların zihinsel gelişimine, hafızayı canlı tutma yetilerine engel olmaktadır. Ancak verili bir dünyada hazır kurulmuş karakterler ve imgeler çocuklar için daha cazip ve eğlenceli görünmektedir. “Kitap okumak için önsel bir eğitime,

emek ve zaman harcamaya ihtiyaç varken, televizyon izlemek için herhangi bir eğitime ihtiyaç duyulmamaktadır. Televizyonda sunulanlar, herkesin izleyebileceği niteliktedir ve karmaşık zihinsel işlemlere de gerek yoktur” (Postman, 1995:102-4). Bruner, 3-6 yaş arası dönemde, dilsel ve görsel algılar yoluyla değişik durum ve yaşantıların imgeler halinde formüle edilerek zihne aktarıldığını söyler (<http://www.dmy.info/bilissel-gelisim-kuramlari>). Televizyon programcıları da görselliğin çocukların dünyayı algılama şekillerinden biri olduğunu biliyor olmalı ki; hedef kitlelerin yaşını dikkate almadan durmaksızın resim, hikâye ve simgeler akıtmaktadırlar.

Çağımızın çocukları, yetişkinler ile çocuklar arasında pek farkın olmadığı bir toplumda yaşamaktadırlar. Bu farkın en çok hissedildiği alanlardan biri televizyondur. Postman, ergenlik yaşındaki düşüşle, medyada yaşanan içerik devriminin aynı dönemlere denk geldiğini iddia etmektedir (Postman, 1995:154). Televizyon yayınları incelendiğinde Postman’ın abartılı bir ifade kullanmadığını fark etmekteyiz. Çocuk oyuncuların çokça yer aldığı prime time kuşağı dizilerde, eğlence amaçlı oyun oynamak yerine, profesyonellik, şöhret, para gibi amaçlar uğruna oyun oynadıklarını, ilkokul seviyesindeyken karşı cinsle duygusal ilişkilere girdiklerini, okulda yaramaz öğrencilerin popüler olduklarını, argo konuşmaların tercih edildiğini, çocukların yetişkinler gibi temsil edildiklerini görmekteyiz.

Postman, bu çağın çocuklarının simgeler ve elektriğin kerametiyle herhangi bir insanın bildiği her şeyi bildiğini, yetişkin enformasyonun gizli bahçesine giren çocukların çocukluk bahçesinden kovulduğunu, çocukluğu gözden kaybolmadığını sadece baskı altına alındığını belirtmektedir (Postman, 1995:125). Bu noktada çalışmamızın asıl konusu Küçük Prens’e dönecek olursak; yazılı eserde çocuk ruhunun masumiyeti, saflığı ön plana çıkarılırken, televizyon dizisindeki Küçük Prens’in gittiği gezegenlerde, Postman’ın deyimiyle yetişkin enformasyonun gizli bahçesine giren çocuklarla karşılaştığını görmekteyiz.

Seçilen Dört Bölümle Kitabın Karşılaştırılması

Okyanusta İcat Kirliliği (1. ve 2. Bölüm)

Bu iki bölümün konuları birbiriyle ilişkili olduğundan ikisini birlikte inceleyeceğiz. Küçük Prens ve arkadaşı tilki indikleri gezegende en basit işlerin yapılması için tasarlanmış kompleks cihazlarla karşılaşmaktadırlar. Devasa cihazlarla dolu olan gezegende işe yaramayan tüm icatlar okyanusa atılmış, okyanus görünmez hale gelmiş ve çevre kirliliği oluşmuştur. Bölümün konusu okyanusta geçmesine rağmen, deniz canlılarından hiçbirine yer verilmemiştir. Yalnızca okyanusu temizlemesi için yapılmış, dönüştürücü özelliğe sahip balık şeklinde teknolojik bir cihaz görülmektedir. Küçük Prens gezegen sakinlerinin, okyanusta yüzemedikleri, sörf yapamadıkları ve kirllettikleri için utanç duymaları gerektiğine dikkat çekmiş, okyanusun temizlenmesi için yardımcı olacağını belirtmiş ve üç kişilik bir ekip ile çalışmalara başlamışlardır. Yazılı eserle bu konuda bağlantı kopmuş olsa bile izleyicilerine verdiği mesaj önemlidir. Çevre kirliliğine özellikle dikkat çekilmiştir. Mesajın etkisini artırmak için atıklar sonucu taşan okyanusun, gezegen ve sakinlerine verdiği tahribata dikkat çekilmiştir.

Bölümde Amerikan yapımı bilim-kurgu filmleri havası hâkimdir. Tüm gezegeni kurtarmak için üç kişilik bir ekip hayatını tehlikeye atmaktadır. Küçük Prens’in büyü güçleri vardır ve kara gölgeleri kovmak için bu gücünü kullanır. Son dönem dizi ve filmlerinde gördüğümüz doğüstü güçlere sahip kahraman örneği, bu dizide de görülmektedir. Gerçeklik algısı henüz oluşmamış çocuklar açısından tehlikeli bir mesajdır. Çünkü gerçek olanla olmayan arasındaki çizgiyi netleştirememiş çocuklar, ebeveynlerinden benzer sihirli güçleri beklemektedir. Televizyon çocuğu gerçekleri kavramaktan uzaklaşmakta, her şeyi olağan karşılamakta ve şaşırma yetilerini kaybetmektedir. Dahası kendilerinin de yapabileceğine inanarak tehlikeli davranışlar sergileyebilmektedirler. Kötü örneklerine 2000’li yıllarda Pikaçu gibi uçmaya çalışan çocuklarda şahit olmuştuk. Kendi kabiliyetlerinin farkına varmak ve onları gerçekleştirmek yerine televizyon kahramanlarının yetilerine özenmektedirler.

W5613 Gezegeni (3. Bölüm)

Küçük Prens ve tilki, bu gezegende bilim kurgu filmlerindeki sahneleri andıran havada asılı tren yolunun ortasına düşerler. Gezegende yapılacak her şeyin ayrı bir adası vardır, adalar arası bağlantı tren yolu ile kurulmaktadır. Trenlerin sürekli geçişi ile kafaları karışan iki kahraman, öğretmenleri eşliğinde trenle okula giden çocuklarla karşılaşmaktadırlar. Çocuklar tilkiyi sincap zannederler, kulakları ve kırmızı tüyleriyle dalga geçerek tilkiyi üzerler. Okula gidecek yaştaki çocukların tilkiyle sincabı karıştırması ilgi çekicidir, yaşadıkları dünyanın her hayvanı görebilecekleri şekilde olmadığını düşünürsek bu karışıklığa anlam verebiliriz. Ayrıca dizide, dış görünüşle dalga geçmenin karşımızdaki insanı üzebileceği tilkinin monoloğuyla açıkça anlatılmaya çalışılmıştır.

Dizinin bu bölümü yazılı eserde Küçük Prens'in tren sevkıyatı yapan demiryolu makasıyla karşılaşmasını andırmaktadır. Bu gezegendeki sorun; usta trencinin çırağı olmadığı için sevkıyatı gerektiği gibi düzene koyamamasından kaynaklanmaktadır. Küçük Prens ustaya sisteminin sorunlarını çözmeye yardım edeceğini söyler, ancak usta trenci Küçük Prens'in yardımını reddettiği gibi kızının yardımını da kızlara göre bir iş olmadığı gerekçesiyle reddeder. Bölümde dikkat çekilen kaos ortamının oluşması, usta trencinin saniyelerin bile önemli olduğu bir programı gerektiği gibi kullanamamasına bağlanmıştır. Yaşadığımız dönemde her işin yönetiminin bir uzmanın yada bilirkişinin onayına bağlı olması, günümüz iş hayatına yapılan önemli bir göndermedir.

X442 Gezegeni (4. Bölüm)

Küçük Prens ve tilkinin bir sonraki durağı birlik ağaçları sayesinde bir arada duran gezegendir. Bu ağaçların bir zincir oluşturduğundan bahsedilmekte ve uslu çocukların diledikleri ağaç şekillerinin tohumlarının atılacağına dikkat çekilmektedir. Ancak tohumları kimin atacağı, çocuklar arasında yapılan bir yarışma ile belirlenmektedir. Yarışmayı kazanmak için çok yakın iki arkadaşın rekabeti, birinin diğerine yaptığı hile ve bu yüzden araları bozulan iki arkadaş bölümün konusunu oluşturmaktadır. Kazanmaya odaklanmış iki çocuk, bu alanda en iyi olduklarını ve hırslı olduklarını söylemektedir. Dizide, rekabet duygusunun bireyler arasındaki samimiyeti yok ettiği, yarışmanın sonucunda kaybedenin, arkadaşına olan düşmanca tutumuyla hissettirilmiştir. Günümüzde çocuklar arasında oynanabilecek sokak oyunlarının bile yalnızca eğlence amaçlı oynanmadığı, güçlü bir rekabet duygusunun yaşandığı görülmektedir. Tüm çocuk aktiviteleri anne-baba onayı ve hocaların gözetimiyle kurslarda gerçekleştirilmektedir. Tüketim piyasası, kentleşme, dış çevrenin güven telkin etmeyişi gibi sebeplerle kapalı mekânlara sıkışmış çocukların oyun alanları da yok olmaya başlamıştır. Hakemlik yapma, arabulucu olma, ortayı bulma gibi yetişkinlikte sosyal hayatta en çok lazım olacak özellikler, çocukluk döneminde temelini atamamaktadır.

Bu gezegen için yazılı eserle bir karşılaştırma yapacak olursak, benzeyen yada çağrıştıran hiçbir ortak öge olmadığını söyleyebiliriz. Yazılı eserde Küçük Prens dışında bir çocuğa yer verilmezken, dizinin bu bölümünde başka çocuklara çokça yer verilmiştir.

Küçük Prens'in Sembol Değerleri: Bazı Hayvan ve Nesneler

Gül: Yazılı eserde tasvir edilen gül; kendini beğenmişliğiyle ve kaptisleriyle Küçük Prens'i biraz yormuştu. Prens, ilk zamanlar çiçeğin isteklerini hiç yüksünmeden seve isteye yapmıştı ancak sevgi konusunda deneyimsiz olduğu için gülüne sınırlar koymayı becerememişti. (Bilginer, 2015:253). Televizyon dizisinde ise; Küçük Prens gittiği gezegenlerden gülüne mektup yazarak başından geçenleri anlatmaktadır. Yazılı eserde herhangi bir araçla iletişim kurma şekline yer verilmemişken dizide mektuplaşma imgesi geleneksel iletişim kurma şekli olarak hatırlatılmaktadır. Verilmek istenen duygusallık ve özlem kavramları mektup imgesine yerleştirilmiştir. Gül imgesiyle ilgili bir başka dikkat çekici şey de; Küçük Prens yazılı eserde gülünün efemeral (geçici) olduğunu sonradan öğrenmiş, başka gezegende gülüne çok benzeyen çiçekleri görmüş bu nedenle büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Dizide ise, gülüne sürekli mektup yazması onun efemeral olarak kabul edilmediğinin kanıtıdır.

Yılan: Yazılı eserde yılanın ince ve yerde sürünüyor olması Küçük Prens'te acıma duygusu uyandırır. Yılanın ne kadar tehlikeli bir hayvan olduğuna dair bir bilgisi olmadığından,

ondan kaçmaz hatta aralarında bir dostluk ilişkisi bile kurulur. Yılan da Küçük Prens'in saf, masum, yapayalnız ve zayıf olduğunu düşünür. İki de birbirlerine zarar vermeden karşılıklı acıma, yalnızlıklarını paylaşma güdüsüyle hareket ederler. Genellikle öldürücü ve korkunç olduğundan zihnimizde olumsuz çağrışımlar uyandıran yılan, bu eserde olumlu ve mistik/dinsel bir anlam taşır (Bilginer, 2015:251).

Televizyon dizisinde ise; yılan kötü karakterlidir, insanların kulağına sürekli kötü şeyler fısıldamaktadır, onun olduğu her gezegende kaos hakimdir. Yazılı eserdeki Küçük Prens'le olan dostluk diyalogları dizide yerini düşmanca söylemlere bırakmıştır. Ayrıca dizide yılanın olduğu her yerde hayaletimsi varlıklar olan kara gölgeler farklı bir imge olarak yer almıştır. Küçük Prens bu varlıklarla mücadele ederken ışın kılıcına benzer bir araç kullanmaktadır. Son yıllarda yayınlanan çizgi filmlerde, animasyon filmlerde ve çocukların yer aldığı dizilerde doğaüstü güçleri olan kahramanlara ve Küçük Prens'in kılıcına benzer sihirli nesnelere sıkça rastlamaktayız.

Tilki: İçinde tilki geçen tüm masalarda genellikle kurnaz, hilebaz, bencil, tembel bir hayvan portresiyle çıkar karşımıza. Ancak yazılı eserde yer alan tilki (tavuk avcılığı hariç), diğer tilkilerden farklı olarak bilgelik özelliğine de haizdir. Eserde, yazarın çok değer verdiği bu hayvan, evcilleşmeyi, arkadaş edinmeyi, mutlu olmayı simgeler (Bilginer, 2015:249). Küçük Prens'le tilkinin diyalogunda geçen evcilleşme konusunun dostluk öğretisi üzerine kurulu olması oldukça manidardır. Tilki: "(...) beni evcilleştirirsen yaşamıma güneş doğmuş gibi olacak. Duyduğum bir ayak sesinin ötekilerden farklı olduğunu bileceğim. Öteki ayak sesleri beni köşe bucak kaçırırken, seninkiler tıpkı bir müzik sesi gibi beni çağırarak, sığınağımdan çıkaracak" (Exupéry, 2012:68) derken, arkadaş olabilmek için geçilmesi gereken ahlaki aşamalara, verilecek özenlere ve birlikte hareket edebilme yeteneğine dikkat çekilmektedir. Çünkü tilki evcilleşmeyi bağ kurmak olarak görmektedir. Birbirlerine ihtiyaçları olmadığına özellikle vurgu yapan tilki, dünyada birbirleri için eşsiz ve biricik olmaktan bahsetmektedir. Tilki, ancak bu önemli koşulun varlığından sonra gerçek dostluğun başlayabileceğini ve birbirlerine ihtiyaç duyabileceklerini belirtmektedir.

Televizyon dizisindeki tilki imgesi ise, yazılı eserin devamı niteliğinde resmedilmiştir. Tilki Küçük Prens'in en yakın arkadaşıdır, tüm gezegenlere birlikte seyahat etmektedirler. Yani Küçük Prens tilkinin evcilleştirme isteğini yerine getirmiş, onu arkadaş edinmiştir.

Kadın figürü: Yazılı eserdeki karakterleri dikkatle incelediğimizde eserde herhangi bir kadın karaktere yer verilmezken dizide geçen bazı bölümlerde kadın kahramanlara rastlamaktayız. İcat kirliliği yaşayan bir gezegene inen Küçük Prens gezegeni bu kirlilikten kurtarmak için üç kişilik bir ekip kurar. Ekipteki kahramanlardan biri kadındır ve birlikte mücadele ederek gezegene yeniden hayat verirler. Kadın karakterin fiziksel görüntüsü günümüzün kadınlarına benzemektedir. Kıyafeti pembe ağırlıklı, üst bölümünde prenses kıyafetlerine benzeyen kabarık kol modeli vardır. Kafasında tacı andıran teknolojik bir cihaz vardır, makyajlı ve bakımlı bir kadın çizgisindedir. Günümüzün çalışan kadını modeli ile çok uyumludur.

Başka bir bölümde de tren istasyonunda yaşanan sevkیات sorununu çözmek isteyen bir kadın kahramana daha yer verilmektedir. Kadın kahramanın bu isteği sevkıyattan sorumlu usta tarafından "kadınlara göre iş olmadığı" gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu bölümde günümüzün popüler tartışmalarından birine değinilmiştir, "kadın işi-erkek işi" ayrımını sık sık iş hayatında ve sosyal hayatta duymaktayız. Kadınların erkeklere oranla daha detaycı ve titiz olduğunu dikkate alırsak tren sevkıyatı işinin, bir kadının rahatlıkla yapabileceği tarzda olduğunu söyleyebiliriz.

Baobaplar: Yazılı eserde baobapların küçükken gülfidanlarına çok benzediği, düzenli olarak sökülüp atılmaları gerektiği belirtilmektedir. Küçük Prens, gezegeninde düzenli olarak yaptığı bu işi, "bu bir çeşit disiplin," cümlesiyle açıklamıştır ve devamında "sabah uyandığınızda nasıl yüzünüzü yıkayıp temizliğinizi yapıyorsanız, gezegene de aynı şeyleri yapmalısınız; hem de daha büyük bir özenle. Bütün baobapları hemen sökmelisiniz. Yoksa bir süre sonra iyice gül fidelerine benzerler. İşte o zaman hangisinin gül hangisinin baobap olduğunu anlamak da güçleşir. Sıkıcı bir iş bu, ama çok kolay" diye eklemiştir (Exupéry, 2012:24).

Eserde yer verilen baobaplar imgesi ile çocuklara, düzenli olarak yapılması gereken işlerin zamanında yapılması gerekliliği, aksi halde ilerde tamiri mümkün olmayan sonuçlara yol açabileceği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca olası problemleri önceden fark ederek bazı şeyler için önlem alınması gerekliliği de hatırlatılmıştır.

Televizyon dizisinde ise baobaplardan bahsedilmemekte, ancak X442 gezegenindeki birlik ağaçlarından söz edilmektedir. Gezegendeki birlik ağaçları uslu çocukların dilekleri ile yetişen bir ağaçtır ve gezegeni bir arada tuttukları için de özel bir önem atfedilmiştir. İzleyicisine, birlikte yaşamının ortak kurallarının olduğu, birlikte yaşamak için toplumdaki herkesin birbirine ihtiyacı olduğu ve uslu çocukların yaşadıkları gezegende söz sahibi olabilecekleri mesajları aktarılmaya çalışılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Televizyonlu yıllara geçişle birlikte masallar eski cazibesini kaybetmiş, yeni cazibe odağı çizgi filmler olmuştur. Sınır tanımayan küresel pazarın, çocukluk dünyasını da ticari bir alan haline getirmesinin sonucu olarak; yayınlanan çizgi filmlerin çoğunluğunda milli, manevi, ahlaki değerlerin gerektiği gibi yansıtılmadığı görülmektedir. Oysa masalın önemli özelliği, içinden çıktığı toplumun milli, manevi, ahlaki ve tarihi değerlerini satır aralarında taşımasıydı. Dolayısıyla masalın yerini alan çizgi filmlerin masallar kadar eğitici olmadığı bir gerçektir. Özellikle Kırmızı Başlıklı Kız, Keloğlan gibi en bilindik masalların televizyon dünyasına aktarılması, çocukların kitap okumaya olan ilgilerini azaltmaktadır. Çizgi filme dönüştürülen masalların içeriğinin güncellenerek günümüz çocuklarının anlayabileceği bir şekle sokulması yine çocukların hayal dünyalarının gelişmesine vurulan büyük bir kettir. Ancak medyanın gücünü ve televizyonda görülen şeylere ilginin arttığını düşündüğümüzde, filme alına masalın aslında gündeme getirilmesi onun okunmasına da aracılık etmektedir. Benzer yöntemle, 1943'te yazılan Küçük Prens adlı eserin bugün yaşanan değişim ve dönüşümle bağlantılı olarak medya aracılığıyla çocuklara tanıtılması iltifata layık bir çabadır. Küçük Prens'in, bizzat kendi somut deneyimleriyle kavradığı ilişkiler, olaylar ve sorunlar bakımından, günümüzün edilgen çocukluk temsilinin ve durumlarının bir anti-tezi olduğu söylenebilir. Ancak eserin kahramanının asıl bağlamından ve duygusallığından koparılması da iltifata düşen bir gölgedir.

KAYNAKÇA

- Aksakal Hediye, (2009). "Necdet Neydim: Çocuk Gençlik Edebiyatı ve A. de Saint Exupéry'nin Küçük Prens'i", İstanbul Üniversitesi ss.115-117
- Bilginer Ayşe, (2015). "Değerler Salgınına Büyük Çelme: Küçük Prens", H. Köse (Ed.), Skolas-tik Fantazya, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2015, s.231-256
- Direk, Nuran, (2002). *Küçük Prens Üzerine Düşünmek*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Jung, Mathias, (2007). *İçimizdeki Küçük Prens*, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, Ankara: Yurt Yayınları.
- Özkaya, Emel, (2005). "Saint-Exupéry'nin Küçük Prens Anlatısında Dostluk Arayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, ss. 101-110.
- Postman, Neil,(1995). *Çocukluğun Yokoluşu*, Çev:Kemal İnal, Ankara:İmge Yayınları
- Saint-Exupéry, Antoine de (1995). *İnsanların Dünyası*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Doğan Yayın.
- Saint-Exupéry, Antoine de (2012). *Küçük Prens*, Çev. Sumru Ağırürüyen İstanbul: Mavibulut Yayınları.
- Sezer, Melek Özlem, (2012). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Zeytinoğlu, Sezer (2014). "Küçük Prens Üzerine Bir İnceleme", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler>, Erişim Tarihi: 09.07.2014. <http://www.dmy.info> Erişim Tarihi: 11.09.2015

ÖMER SEYFETTİN'İN SEÇME HİKÂYELERİNDE ÇOCUK ve ÇOCUKLUK FİGÜRÜ

Hüseyin SAYIN*

ÖZET

Ömer Seyfettin, Türk hikâyeciliğin en önemli isimlerinden birisidir. Olayların yaşandığı dönemle ilgili bize çeşitli ipuçları veren Maupassand tarzındaki kısa, yer yer mizahi hikâyeleri; sade bir Türkçe ile yazıldığı için günümüze kadar çok okunagelmış ve klasikleşmiştir. Bazı öykülerinde kendi çocukluk anılarına yer vermesi, bazılarında da çocuk kahramanları anlatması; onun bir çocuk edebiyatçısı olarak algılanmasına neden olsa da yaşadığı 36 yıllık kısa ömründe, yazarın çocuk edebiyatçısı olma gibi bir amacı olmamıştır. Bu çalışma ile Ömer Seyfettin'in seçme hikâyelerindeki çocuk ve çocukluk unsuru; hikâyelerdeki olay, kurgu, dil ve anlatımın çocuklar üzerinde meydana getireceği olası etkiler incelenerek yazarın çocuk edebiyatındaki yerinin sorgulanması amaçlanmıştır. 100'ü aşkın hikâyesi mevcut olmasına karşın çocukların, yazarı sadece birkaç bilindik hikâyesinden tanıdığı gerçeğinden yola çıkarak kütüphanelerin çocuk kitaplıklarında sıkça görülen on dokuz (19) hikâye, bu kıstaslara göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan öyküler şunlardır: *Diyet, Kaşığı, And, Gizli Mâbed, Forsa, Bomba, Kütük, Başını Vermeyen Şehit, Ferman, Pembe İncili Kaftan, Topuz, İlk Cinayet, Yalnız Efe, Perili Köşk, Üç Nasihat, İlk Namaz, Yüksek Ökçeler, İlk Düşen Ak, Falaka*. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi desenine uygun olarak yürütülmüş, elde edilen bulgular betimsel analizlerle yorumlanmıştır. Yapılan incelemelerde bu hikâyelerden yalnızca 7'sinin (*Kaşığı, And, İlk Cinayet, İlk Namaz, Yalnız Efe, İlk Düşen Ak ve Falaka*) çocuk ya da çocukluk ile alakalı olduğu, geri kalanlarda herhangi bir çocuk figürü içermediği ya da çocukluk kavramı ile ilgili olmadığı; hatta "*Topuz, Başını Vermeyen Şehit, Bomba, Ferman*" hikâyelerinde çocuklar bir yana, yetişkinlerin bile okurken ürperecekleri bazı şiddet ve ölüm sahneleri içermesi dolayısıyla çocuk psikolojisi açısından sakıncalı olarak değerlendirilebilecek şiddet unsurlarının yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Ömer Seyfettin, çocuk edebiyatı, çocukluk, öykü ve çocuk psikolojisi, hikâye.

1.Giriş

Ömer Seyfettin, 36 yıllık kısa yaşantısına yedi ciltlik büyük bir külliyatı oluşturacak kadar makale ve öykü sığdıran (Şişmanoğlu Şimşek, 2014, s. 665), çağdaşı sanatçılardan birçoğunun unutulmasına rağmen edebiyatımızın daima gündeminde olan (Aydemir, 2005, s. 54), Türk edebiyatının en çok tanınan, hemen her kuşak tarafından bilinen ve en az bir öyküsüyle belleklerde yer alan çok yönlü bir yazar, şair ve öykücümüzdür (Dilidüzgün, 2005, s. 11). Ömer Seyfettin'in bu özelliklerinde, çocukluk yıllarının etkilerinin görüldüğü bazı hikâyelerinin küçük yaşlardan itibaren okunması ve bu yolla, erken yaşlardan itibaren tanınmasının rolü büyüktür.

Kafkas göçmeni bir yüzbaşının oğlu olan Ömer Seyfettin, Balıkesir'in Gönen ilçesinde 1884'te dünyaya gelmiştir. Hikâyelerinin bazılarında işlediği çocukluk döneminin bir kısmı da bu kasabada geçer. Daha sonra ailecek İstanbul'a taşınırlar. İlk ve orta öğrenimini burada tamamlar. 1903'te İstanbul'da harp okulunu bitirerek teğmen rütbesi ile İzmir'de göreve başlar.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Makedonya'ya görevlendirilir. Balkan uluslarının milliyetçilik duygularından etkilenir bu düşünce ve duygular onu Türk milliyetçiliği fikrinin

* Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü Strateji Birimi Uzman Türkçe Öğretmeni ve Gazi Üniversitesi Doktora Öğrencisi.
huseyinsayin42@gmail.com

benimsemesi ile neticelenir. Ziya Gökalp ve Ali Canip ile birlikte Selanik'te milliyetçi bir anlayışla ortaya çıkan "Yeni Lisan" hareketini başlatır (Karaca, 2013, s. 125).

II. Meşrutiyet sonrası 1908-1922 yılları arasında edebiyatımızda Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem ile birlikte, kendilerinden önceki edebiyat çalışmalarını önce Doğu'ya, ardından Batı'ya yönelişinden dolayı millî olmadığını belirterek Genç Kalemler Dergisi'nde yayımladıkları Yeni Lisan adlı makalede edebiyatımızın temsilcilerini taklitçilikle suçlamış ve millî bir dil anlayışının benimsenmediği, millî değerlerden uzak olduğunu belirtmiştir (Bulut, 2012, s. 129).

Ömer Seyfettin, 1912'de Balkan Savaşları'nda Sırp ve Yunan cephelerinde savaşırken Yunanlılara esir düşer. Bir yıl süren esir hayatının ardından İstanbul'a döner ve bir süre Kabataş Lisesinde öğretmenlik yapar. 1920 yılında henüz 36 yaşındayken yakalandığı ağır hastalıktan kurtulamayarak vefat eder.

1.1. Ömer Seyfettin'in Hikâyeciliği

Edebiyatımızda modern hikâye Ömer Seyfettin'le başlamıştır. Kendisinden sonra gelen bütün hikâye ve romancılar onun etkisinde kalmışlardır. Onun hikâyeleri, kişiliğinden ve yaşadığı dönemden kaynaklanan nedenlerden dolayı, bugün de yarın da geçerli olan yüce amaçlara yöneliktir (Aydemir, 2005, s. 54).

Ömer Seyfettin'in 1902'de başladığını söyleyebileceğimiz yazarlık yaşantısında ana malzemelerinden biri; Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun çevresinde dönen düşünce akımları olmuştur. Yazar, önceleri bir asker sonra ise bir "muharrir" ve "öykücü" olarak hem bu süreçte görev almış hem de yazdığı makale ve öykülerle bu sürece yön vermiştir (Şişmanoğlu Şimşek, 2014, s. 665).

Ömer Seyfettin, her ne kadar yazın faaliyetlerine şiir türünde eserler vererek başlamışsa da onun bu denli bir üne kavuşmasında birinci derecede etkili olan amil* hikâyeciliğidir. Edebiyatımızda "Maupassand tarzı" hikâyeciliğin en önemli temsilcisi durumundadır. Hikâyelerinde; yaşantısının çeşitli devrelerindeki anılarından, tarihteki kahramanlık hikâyelerinden ya da dinlediği anlatı/olaylardan beslenmiş olduğu hemen dikkati çeker (Kuş, 2013, s. 9-16).

Ömer Seyfettin için kullanılan dil, sosyal hayatın dinamiklerini hayata geçirmek için bir vasıta ve aynı zamanda millet olmayı sağlayacak bütünleştirici bir bağdır. Dili kullanarak ulaşmak istediği amaç, eserlerinde de görülen sosyo-lingüistik açıdan bir dil planlaması yapmaktır. Bu konuda amacına ulaştığına eserlerinin hâlâ okunuyor olması, delil olarak gösterilebilir. Dilin nesnel gerçekliğini kavramış olan yazar, insana bağlı bir olgu olarak dilin ancak insanla var olabileceğini 3 Temmuz 1914 tarihli Tanin gazetesinde "Asıl lisan, yaşayan, yani konuşulan lisandır. Milletın manasını bilmediği, anlamadığı lisan ölüdür." cümleleriyle ifade etmiştir (Kuş, 2013, s. 9-16).

Hikâyelerinde, özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra, Türk milletinin artık kendi kültürel değerlerini önemsemesi ve koruması gerektiğini amaçlayan mesajlar verir. Öykülerinde bu amacı gerçekleştirirken, bu kültürel değerlerin gelecek kuşaklara taşınmasını sağlayacak en önemli araç olarak gördüğü arı bir Türkçe kullanır. Öykülerinde oldukça gerçekçi bir tutum izleyen yazar; alaycı, süssüz ve sade bir anlatım yöntemi izlemiştir. Hikâyelerinde yer yer kullandığı mizahi bir dil ise onun öykülerinin çok sevilmesini ve yıllarca okunmasını sağlamıştır. "Yeni Bir Hediye" (2013, s.196-201) hikâyesindeki şu ifadeler mizah unsuruna örnek teşkil edebilir:

(...) "Sadi Bey üçüncü sigarasını da bitirdi. Bu, otuz yaşına gelmeden altmışını tamamlamış sıksa bir gençti. Daha on sekiz yaşına girmeden dökülmeye başlayan saçlarından şimdi tepesinde tek bir tel bile yoktu. Kafası ayın ışıyla bir bal kabağı gibi parlıyordu.

* Amil: Etken, etmen, sebep, faktör.

... İki tane sünnet çocuğu... Birer kol saati alsa... Üçer liradan altı lira... Birer dolma kalem... Beşer liradan on lira. Pigmalıyon'da* kemik bir kâğıt bıçağının fiyatını sormuş ve tenekeden ürken cesur bir spor beygiri gibi iki adım geriye fırlamıştı...

... Havada ay... Denizde ayın yansıması... Ayın yansımasının içinde de yaldızlı, gümüş köpükler saçarak ilerleyen sessiz, kahraman bir savaş gemisi... Bir ressam olsa şu manzaraya deli olurdu. Sadi Bey böyle düşünürken sanki ressammış gibi deli oldu..."

İlgi çekici bir üslupla olayları anlatan yazarın hikâyelerinde merak unsuru ön plandadır ve öyküler; genellikle beklenmedik, şaşırtıcı sonlarla biter. "And" hikâyesinde kan kardeşi "Mıstık"ın, Kaşığı öyküsündeki kardeşi "Hasan"ın ani ölümleri hem hikâyenin kahramanlarını hem de okuyucuları derinden sarsar. Yüksek Ökçeler, Gizli Mabed, Çakmak, Perili Köşk, Bomba, Mermer Tezgâh, Kütük ve Dama Taşları gibi çoğu hikâyesinde de okuyucuyu şaşırtıcı bir son beklemektedir. İyilik, doğruluk, cesaret, vatan sevgisi gibi erdemler onun hikâyelerinin ana fikirleridir.

"Yeni Lisan" hareketini başlatan en önemli şahsiyetlerden biri olan Ömer Seyfettin bu harekete mensup edebiyatçıların benimsediği Milli Edebiyat görüşünü savunmuş, eserlerinde bu edebi akımın düşüncelerini, milliyetçilik fikirlerini, hikâye kahramanlarının ağzından dile getirmiştir.

"Gizli Mabed" onun Milli edebiyat görüşünü yansıtan bir hikâyesidir. Yazar, hikâyede Türklerin batı kültürüne duydukları sebepsiz hayranlığı eleştirmektedir. Yazara göre Osmanlı Devleti'nde, dönemin insanları kendi kültür unsurlarını ve değerlerini aşağılamakta ve kuru kuruya Avrupa'yı taklit ederek onların kültürel yaşayışlarına özenmektedir. Hâlbuki batılı insanlar, doğu kültürüne karşı mistik bir hayranlık duymaktadırlar. Hikâyede İstanbul'u ziyarete gelmiş bir Fransız'ın doğu kültürüne karşı hissettiği duygular da dile getirilmiştir.

Ömer Seyfettin, "Gizli Mabed" hikâyesinde (2013, s. 21-22), Türk kültürünün çok değerli olduğunu fakat Türklerin kendi kültürel ve tarihi değerlerinin farkında olmadıklarını şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Sermet; beni, geçen gün Tokatlıyan'da genç bir Fransız ile tanıştırdı. (...) Tam bir "Doğu" hayranı. İlk sözü bu oldu.

-Azizim, siz kendinizi bilmiyorsunuz. Avrupa'yı bir şey zannederek kendi güzelliklerinizi görmüyor, kendi özelliklerinizi yaşamıyorsunuz. (...)

-Yaşamadığımızı, görmediğimizi nerden biliyorsun?

-Bunu gözümlle gördüm, diye coştı. Üç yıldır Sermet'in evindeyim. Her şey Avrupa modasına uygun: Yemek salonu, yatak odası, karısının ve kardeşlerinin giyinişleri, hareketleri hatta düşünceleri bile hep Avrupa tarzı. Ah nerede Piyer Loti'nin Türkiye'si."

... 'Sabit fikir'lerinin sınırını aşamayan Fransızlar, ne kadar masumdurlar! Bu genç Avrupalı, bunlardan biriydi. Türkiye'ye dair konuşmaya başladık. İddia ediyor ki, biz kendimizi tanımıyoruz. En güzel, en zengin sokaklarımıza pis diyoruz. Artık güzellikten mahrum Avrupa binalarına, büyük caddelerine özeniyoruz.

Rumlara olan öfkesi çok fazlaydı. Beyoğlu'ndan öyle nefret etmişti ki, 'Ne iğrenç Batı karikatürü, Yarabbi!' derken adeta sararak tiksiniyordu. Kafası Piyer Loti'nin hayaliyle doluyordu.

Bizim sefalet, vahşet, cehalet dediğimiz perişanlıklarımıza o 'harika' diyor, bu sonsuz çöplükler, baykuşlu harabeler karşısında nasıl olup da bir heyecan duymadığımıza şaşıp kalıyordu. Nihayet kendisinin, Avrupalılaşamamış bir Türk evine götürülmesini benden rica etti."

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinin önemli bir özelliği de hikâyelerinde kendisinin öyle bir hedefi olmamasına rağmen çocuk edebiyatçısı olarak algılanmış olmasıdır. Onun hikâyelerinin tamamı çocuklara yönelik değildir. O çocuklara yönelik hikâyelerinin bir kısmında çocuk kahramanlara yer vermiştir (Karaca, 2013, s. 124).

* Pigmalıyon: Eskiden Beyoğlu'nda ünlü bir alışveriş merkezi.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Ömer Seyfettin'in seçme hikâyelerinin çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmesine katkı sağlamak ve yazarın, çocuk edebiyatındaki yerini sorgulayarak hikâyeler arasında bu anlamda bir farkındalık sağlamaktır.

3. Yöntem

Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen araştırmada, doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmamıza konu olan seçme hikâyeler arasından çocuk ve çocukluk figürü ile ilgili olanlar, ele alınan konular bakımından başlıklar halinde değerlendirilmiş olup, değerlendirmeler konuyla ilgili alıntılarla desteklenmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

Diyet, Kaşığı, And, Gizli Mâbed, Forsa, Bomba, Kütük, Başını Vermeyen Şehit, Feriman, Pembe İncili Kaftan, Topuz, İlk Cinayet, Yalnız Efe, Perili Köşk, Üç Nasihat, İlk Namaz, Yüksek Ökçeler, İlk Düşen Ak, Falaka başlıklı 19 hikâye, çocuk ve çocukluk figürü açısından incelenmiş olup içerikleri itibarıyla sınıflandırılarak şu konu başlıklarına ayrılmıştır:

4.1. Çocuğun Dini ve Manevi Eğitimi

Ömer Seyfettin hikâyelerinde milliyetçi bir söylemi çocuk kahramanların ağzından söylerken çocukların karakterleri üzerinde de durur. Özellikle cesur, dürüst kişilik özelliklerini yüceltir ve bunların Türk kültüründen kaynaklandığını sezdirir. İlk namaz hikâyesi özellikle manevi değerleri işleyen bir hikâyedir.

Ömer Seyfettin, "İlk Namaz" hikâyesine göre dini ve millî değerleri önemseyen bir ailenin yanında yetişmiştir. Bu değerleri yazara, okumuş bir ailede yetişmiş olan annesi Fatma Hanım kazandırmıştır. Annesi Fatma Hanım oğluna bu değerleri aşılacak için kendisi örnek olmuş, ona bu değerleri şefkatli ve tatlı bir dil kullanarak aktarmaya çalışmıştır. Annesinin bu yaklaşımı onun hafızasına adeta kazınmış ve yıllar sonra bütün ayrıntılarıyla gözlerinin önünde canlanarak hikâyelerine konu olmuştur (Duyamaz, 2006, s. 175).

İlk Namaz (2013, s. 40) adlı hikâyesinde yazar, annesinin onun manevi dünyasının şekillenmesinde ne kadar önemli olduğunu şu ifadelerle vurgular:

"-Nasıl dua edeceğim anne?

O dua ederken dudakları hareket ettikçe, başörtüsü de hafifçe titrer gibi oluyordu.

-Öncelikle Müslüman olduğum için ey yüce Allah'ım, sana hamd ederim, de... Sonra, vatanımın düşmanlarını perişan etmeni senden dilerim, de... Sonra da bütün acı çeken, hasta olan, felakete uğrayan, fakir olan Müslümanların sağlık ve kurtuluşlarını senden isterim, de... Kendin için, iyi olman ve şeytanın yalanlarına aldanmaman için dua et, demişti.

Bu basit Türkçe duayı, annemin dolabındaki, karıştırmamın yasaklandığı, yıpranmış, Arapça, esreli ve üstünlü kitapları hatırlayarak içimden söyledim. Fatiha..."

Çocukluk dönemi pek çok insan için unutulmaz anıların olduğu, kişinin yetişkin hayatına da tesir eden bir devirdir. Çoğu insan, çocukluk dönemlerinde yaşadığı ve unutamadığı anları zaman zaman dile getirme ihtiyacı hisseder. Ömer Seyfettin de, İlk Namaz hikâyesinde (2013, s.41) annesinin himayesindeki çocukluk döneminin, hayatının en güzel yıllarının olduğunu şu cümlelerle ifade eder:

"Ah, o on beş yıl önceki çocukluk ve şimdiki ben... Tatsız, neşesiz, sevgisiz, aşksız ve heyecansız... Bomboş, bir hiçten daha boş geçen hayat... Şimdi hırslarla, basit isteklerle yaralı ruhum ve kalbim..."

(...)"Daha dün gece görülmüş değerli bir rüya gibi mutlulukları unutulmayan bu geçici ömür içinde, kâbus olmayan yalnızca çocukluk çağı ve hatıraları... Şimdi düşünüyorum da, hayat da bu çaresiz geçmişin ardında kalan hayal dolu bir boşluk..."

Kaşığı hikâyesi de çocuğun kazanması gereken manevi değerlerden dürüstlük temasının işlendiği bir hikâyedir. Hikâyede yazar iftiranın kötülüğünü anlatmaktadır. Kardeşine iftira atan

çocuk, kardeşinin ev hapsinden sonra hastalanması üzerine yalanını itiraf etmek istemiş fakat bunu gerçekleştiremeden kardeşi vefat etmiştir. Söylediği yalandan ve attığı iftiradan pişman olmuş bir çocuğun vicdan azabı anlatılır. Böylece yalan ve iftira kötülenerek bu yanlış davranışlardan çocukların uzak durması sağlanmaya çalışılır (Geçgel ve Sarıçan, 2011, s. 170).

4.2. Kan Kardeşliği

“And” hikâyesi Ömer Seyfettin’in çocuklar tarafından bilinen en meşhur hikâyelerinden biridir. Hikâyede kendi başından geçmiş bir anıyı dile getiren Ömer Seyfettin, o dönemde çocuklar arasında sıkça görülen kan kardeşlik meselesini de ele almıştır. Ayrıca öyküsünde, bu kardeşliğin hiç düşünülmeyen şaşırtıcı yanını ortaya koymak istemiştir.

Kan kardeşliği Türk çocukları arasında yapılan eski bir gelenek olup, bugün uygulamada olmayan fakata sıkı dostluk için hala kullanılan bir deyim olarak dilimizde yerini korumaktadır. Ömer Seyfettin, kendi çocukluk dönemlerinde bu kan kardeşliği tabirinin çocuklar arasında kanlarını karıştırmak suretiyle gerçek anlamıyla da uygulandığını "And" isimli hikâyesinde (2013, s. 46) şu satırlar ile anlatmaktadır:

*“Bir gün bu yeni öğrendiğim âdetin nasıl yapıldığını gördüm.
(...) İki çocuk tahta saplı bir çakı ile kollarını çizdiler. Çıkan büyük, kırmızı damlayı kolları üzerinde bu çizgiye sürdüler. Kanlarını karıştırdılar. Sonra birbirlerinin kollarını emdiler. "And" içerek kan kardeşi olmak...”**

Kan kardeşi olan çocuklar, birbirleri için fedakârlık yapmakta ve birbirlerini olumsuz durumlardan kurtarmaktadırlar:

*(...) "Musluğu Ali koparmıştı, dedi. Ben de biliyorum. Ama o çok zayıf hem de hastadır. Görüyorsun falakaya dayanamaz. Belki ölür, daha yataktan yeni kalktı. (...)
...Demek ki ve benim de kan kardeşim olsa idi, böyle bir olay olduğunda başıma gelebilecek şeylere karşı o da beni koruyacaktı...”***

4.3. Korku ve Şiddete Dayalı Çocuk Eğitimi

Yazarın korku ve şiddete dayalı çocuk eğitimi ile ilgili bilgiler içeren en önemli eseri "Falaka"dır. Bu eserde okul ile ilgili ayrıntılı betimlemeler yapan yazar, okul içerisindeki duvarda asılı duran bir falakanın göze çarptığından bahsetmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin birbirinden ayrı eğitim gördüğünün de belirtildiği hikâyede Kaymakamın gelmesinden sonra falakanın kaldırılması ve o günden sonra dayanın yasak olması vurgulanmıştır.

Ömer Seyfettin, korku ve şiddete dayalı çocuk eğitimini zaman zaman diğer hikâyelerinde de dile getirir. Örneğin “And” hikâyesinin kahramanı çocuk; Abil Ana’nın her gece anlattığı korku hikâyelerinden, bu hikâyelerde geçen korkunç aylardan çok etkilenir ve her sabah annesine içinde ayların yer aldığı rüyalar uydurmaya başlar. Görüldüğü üzere bu korku hikâyeleri çocuğun bilinçaltını etkilemiştir ve artık bilinçaltına yerleşen bu korku psikolojisi, hikâyeler uydurmasına sebep olmaktadır (Karaca, 2013, s. 90).

Sanatçı, Falaka ve Ant hikâyelerinde dönemin en önemli sorunlarından biri olan eğitimde ceza konusuna değinmiş; dayak ve azarlamaya dayalı cezanın, eğitim ortamında yer bulmaması gerektiğine vurgu yapmıştır (Geçgel ve Sarıçan, 2011, s. 168).

4.4. Meşrutiyet Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarında Çocuğun Yeri

Yazar, ayrıca, “And” hikâyesinde (2013, s.44) çocukluk dönemindeki eğitim sistemi ile ilgili ipuçları da vermiştir. Onun 1884 yılında doğduğundan hareketle çocukluk dönemini 1890’lı yıllarda yaşadığını söyleyebiliriz. Yazar, Meşrutiyet Devrine denk gelen bu yıllardaki

* Yazar, kan kardeşliğinin kızlar arasında bile yapıldığını, “...Sonra dikkat ettim, okulda birçok çocuk birbiriyle and içmişti. Kan kardeşiydiler. Hatta bazı kızlar bile kendi aralarında and içmişlerdi...” cümleleri ile ifade ederek bu gelenek ile ilgili bizlere ayrıntılı bilgiler de vermektedir.

** Adı geçen öyküde Ömer Seyfettin çocukken “and” sözcüğünü ilk defa duyduğunu ve merakla bu olayı araştırdığından bahseder. Annesine kan kardeşliği meselesini açarak, bir arkadaşı ile kan kardeşi olmak istediğini söyler. Annesinden olumsuz cevap almasına rağmen yine de onu dinlemez...

eğitim anlayışı ve işleyişi ile ilgili bazı önemli noktaları aydınlatmaktadır. Özellikle okulun fiziksel özellikleri ile ilgili tasvirleri dikkate değerdir:

“Okul, bir katlı ve duvarları badanasızdı. Kapıdan girilince üstü kapalı bir bahçe vardı. Daha ilerisinde küçük, ağaçsız bir bahçe... Bahçenin sonunda bir tuvalet, kocaman bir de abdest fıçısı...”

Erkek çocuklarla kızlar karışık otururlar, beraber okur, beraber oynarlardı... Ben arkadaki rahlelerde, en uzun sopanın bile uzanamayacağı bir yerde oturdum... Sınıf kapısının açılmayan kanadında “Geldi-Gitti” levhası yassı, cansız bir yüz gibi bize bakardı... Tavana yakın dar pencerelerden giren donuk bir aydınlık, durmadan bağırان, haykırarak okuyan çocukların keskin çığlıklarıyla sanki daha çok ağırlaşır, bulanırdı...”

Yazar bu hikâyede ayrıca mekteplerde çocuklara verilen cezalardan bahsetmiş ve okul cezaları ile ilgili unutamadığı olaylara da yer vermiştir. Falaka cezası çocuklara verilen en önemli ve şiddetli cezalar arasında sayılmıştır. Evde korku hikâyelerinden olumsuz etkilenen çocuk, okuldaysa hocaların şiddetinden etkilenir. Bu sebeple sınıfta, hocaların değneklerinin uzanamayacağı köşelere oturur (Karaca, 2013, s. 90).

“Okulda yalnız bir çeşit ceza vardı: Dayak.

Büyük suçlular hatta kızlar bile falakaya yatarlardı. Falakadan korkmayan, titremeyen yoktu. Küçük suçluların cezası ile Küçük Hocanın ağır tokadı... Büyük Hoca'nın uzun sopası ki rast geldiği kafayı mutlaka şişirirdi. Ben hiç dayak yememişim. Belki biraz kayırıyorlardı. Yalnız bir defa Büyük Hoca, yalan söylediğim için, kuru, kemikten elleriyle sol kulağımı çekmişti. O kadar hızlı çekmişti ki ertesi gün bile yanıyordu. Kıpırmızıydı. Hâlbuki suçum yoktu.

Bu olaydan ötürü çok üzölmüş ve bir hayli gözyaşı döktüğüm geliyor aklıma şimdi. Sonrasında ise kulağımın çekilmesi ile ilişkili suçta asıl kabahati bulunan çocuğu bulmuştum. Çocuk bana, “musluğu Ali kırdı fakat o oldukça güçsüz ve falaka cezasını kaldıramaz ve belki de öölür. Ali ile ikimizin andı vardır. O şimdi hasta fakat ben oldukça güçlüyüm. Onu bu cezadan kurtarmak için yalan söyledim ve işte onu kurtardım” demişti.”

*(...) Şayet benim de kan kardeşim olsaydı hocaya kulağımı çektermeyecek, belki falakaya yatacağım zaman beni kurtaracaktı...”**

Göröldüğü gibi okulda zayıf ve hasta bir çocuk da diğer çocuklarla aynı muameleye tabi tutularak şiddete uğramaktadır. Hikâyede geleneksel eğitim sistemi içerisinde dayakla eğitim eleştirilmektedir. Hasta çocuğun dayaktan tek kurtuluş yolu ise bir başka arkadaşının suçu üstlenmesidir. Suçu üstlenen çocuk hasta çocuğun kan kardeşidir. İki çocuk arasındaki kan kardeşliğine dayanan bu yakın ilişki hikâyenin kahramanı olan çocuğu çok etkiler. Göröldüğü üzere okulda çocuklar hocaların şiddetinden korunmak için adeta birbirlerine kenetlenmişlerdir (Karaca, 2013, s. 90).

Çocukların ağzına sakız olmuş bir tekerlemenin o zamanlarda da söylendiğini yine bu hikâyeden öğreniriz:

“Mustafa Mistık/Arabaya kıstık/Üç mum yaktık/Seyrine baktık!”

4.5. Ailede Çocuk Terbiyesi

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde kahraman ya da kahramanlarının çocuk olduğu hikâyelerden birisi, belki de en önemlisi "Kaşağı"dır. Yazar, hikâyede çocukluk dönemi veya olgusu ile ilgili aile disiplini ve çocuk terbiyesi ile ilgili bilgiler vermekte ve o dönemin çocuk ahlak ve terbiyesi ile ilgili ebeveynlerin tutumlarına ışık tutmaktadır.

Bu hikâyenin en çarpıcı yanı bir babanın çocuğunun yalan söylediğini zannetmesi üzerine verdiği cezanın acımasız oluşudur. Çünkü babanın; işin aslını araştırmadan, delil bulmadan sadece büyük oğlunun beyanına göre hareket ederek küçük oğluna sert bir ceza vermesi ilginçtir. Küçük oğlunun yalan söylediğine ihtimal verip, büyük oğlunun söylediğine inanıvermesi ise babanın davranışındaki büyük çelişkiyi oluşturmaktadır.

* Adı geçen öyküde çocukların dayaktan çok muzdarip oldukları, dayağın, hastalanmalarına hatta ölmelerine bile sebep olabilecek kadar ağır olduğu görölmektedir.

Kaşağı'da (2013, s. 66-67), o dönemki aile yapısında çocuğun terbiye edilmesindeki baba rolü şu satırlarla dile getirilir:

"Babam çok sertti. Bir bakışından ödümüz kopardı. Hasan'a dedi ki:

-Eğer yalan söylersen döverim!..

-Söylemem.

-Pekala, bu kaşağıyı niye kırdın?

Hasan, Dadaruh'un elinde duran alete şaşkın şaşkın baktı. 'Ben kırmadım' dedi.

Sonra sarı saçlı başını sallayarak:

-Ben kırmadım, dedi.

-Yalan söylemen diyorum!

-Ben kırmadım.

Babam tekrar:

-Doğru söyle, darılmayacağım. Yalan çok kötüdür, dedi. Hasan inkarında inat etti.

Babam öfkeleni, üzerine yürüdü:

-Utanmaz yalancı, diyerek yüzüne bir tokat indirdi.

-Götür bunu eve; sakın bir daha buraya sokma! Hep evde Pervinle otursun, diye bağırdı.

Dadaruh, ağlayan kardeşimi kucağına aldı. Eve doğru yürüdü. Artık ahırda hep yalnız oynuyordum. Hasan evde hapis kalmıştır. Annem geldikten sonra da affetmedi. Fırsat olunca:

-O yalancı, derdi.

Hasan yediği tokat aklına geldikçe ağlamaya başlar, zor susardı..."

Hikâyeyi okuduğumuzda babaların; yalan söylemeye karşı çocuklarına çok katı cezalar verildiğini görürüz ve yalan söylemek o dönemki çocukluğun affedilmez davranışı olarak aklılarda kalır. Tıpkı "And" hikâyesindeki okul cezalarında olduğu gibi "Kaşağı"da da yalan söylediği düşünülen çocuk, çok da fazla araştırılıp soruşturulmadan, ön yargılı olarak cezalandırılmaktadır.

Ömer Seyfettin'in "Kaşağı" öyküsünde yalan söyleyen ve iftira atan çocuk, istemeyerek de olsa kardeşinin ölümüne neden olur. Oysa modern edebiyat biliminin verileri ışığında yapılan bir yorumlama çalışması, çocuktan çok anne babanın suçlu olduğunu ortaya koymaktadır. Anenin yokluğu, otoriter baba, çocuğa duyulan güvensizlik ve özendirip yasaklama eylemleri çocuk üzerinde duygusal kırıklık yaratmaktadır. Duygusal kırıklık ise çocukta öfkeye dönüşmekte, ardından da korku ve endişe nedeniyle yalan ve iftira gelmektedir. Bu durumda asıl suçlu çocuk değil, çocuğu doğru anlamayan, onunla doğru iletişim kuramayan anne babalardır. Bu tür bir yorumun eğitim öğretim sırasında kullanılması metnin çok boyutlu olarak alımlama olanaklarını da ortaya çıkartacaktır (Dilidüzgün, 2005, s. 11).

Özetle "Kaşağı" hikâyesi; aile terbiyesinin içeriğini oluşturan dürüstlüğün yüceltilmesi bakımından düşünüldüğünde çocuklar için öğretici, babanın adil olmayan bir tutum ile suçsuz çocuğunu cezalandırması ve bunun ağır sonuçları bakımında da ebeveyn için öğretici bir hikâye denilebilir.

4.6. Çocuk Psikolojisi

Ömer Seyfettin'in "İlk Cinayet" adlı hikâyesi gerek anlatım gerekse taşıdığı psikolojik ve eğitsel mesajlar yönüyle dikkati çekmektedir. Hikâyede henüz dört yaşında bir çocuğun martıyı öldürmesine annesi ve vapurdaki diğer kadınlar tarafından verilen tepkinin yanlışlığı anlatılmaktadır (Karaca, 2013, s. 93).

Sanatçı, hikâyenin kurgusundaki orijinalliklerle farklı bir yapı oluşturur. Ortaya çıkan sadece edebî zevke hitap eden bir anlatı değildir. İçerisinde özellikle çocuk eğitimine, çocuğun psikolojisine dönük düğüm noktaları taşıyan bu eser, sanatçı duyarlılığının yansımalarından öte, çocukları iyi tanıyan bir erişkinin öğütlerini ortaya koyan anlatımdaki başarılarıyla farklı hale gelir. (Aydemir ve Erkal, 2013, s. 73)

"Helezonik Olay Örgüsü"nün dikkat çektiği İlk Cinayet'te, bir çerçeve vaka ile iç vaka bir arada bulunur. Dış yapıda bir çocuğun yaşadıklarının ortaya çıkardığı yıllar süren vicdan azabı, içyapıda ise birtakım kelimelerle neden sonuç ilişkileri içerisinde, çocuğun şehir hatları

vapurunda yaşadıklarıyla okuyucuya verilmek istenen mesaj, kurgunun oluşmasını sağlar. Kaldı ki helezonik yapı, bu şekilde eserin bütünlüğünü de sağlamaktadır (Aydemir ve Erkal, 2013, s. 73).

Çocukların belki de farkında olmadan yapıp büyüyünce çok pişman oldukları davranışlardan birisini konu alan "İlk Cinayet" öyküsü (2013, s.46), çocuk psikolojisi hakkında bize önemli detaylar vermektedir.

"Annem sigarasını gümüş bir maşaya takmış. Ben bunu istiyorum.

-Al ama ağzına sürme diyor.

(...) Gümüş maşacığın halkasına parmağımı takıyor, annem görmeden ucunu ağzıma sokuyor, dişlerimle ısırıyorum.

(...) Annem beyaz kuşu "A zavallı, a zavallı!" diye uzun uzadıya okşadıktan sonra benim kucağıma veriyor.

-Eve götürelim, belki yaşar, diyor. Ama sakın sıkma yavrum.

-Sıkmam."

Çocuk döneminde belki de bilinçsizce işlenen küçük suçlardaki çocukların psikolojisini yansıtan "İlk Cinayet" hikâyesi başlığındaki ironi ile de dikkati çekmektedir:

*"Gözlerimi anneme kaldırıyorum. Yanındaki hanımla gülüşerek konuşuyorlar. Benimle meşgul değil. Sonra beyaz kuşun uzunca boynunu yavaşça ellerimle tutuyorum. Kanatlarını açmak istiyor. Diğer elimle onları da tutuyorum. Bütün gücümle sıkmaya başlıyorum. Mercan ayakları dizlerime batıyor. Sıkıyorum, sıkıyorum, sıkıyorum. Dişlerim kırılacak gibi sıkıyorum, gık diyemiyor. Sarı kenarlı gagacığı titreyerek açılıp kapanıyor, Pembe sivri dili dışarı çıkıyor. Yuvarlak gözleri önce büyüyor. Sonra küçülüyor, sonra sönüyor... Birdenbire kasılmış ellerimi açıyorum. Beyaz kuşcağın ölüsü "Pat" diye düşüyor yere."**

Çocukken çoğu insanın yaptığı haylazlık ve yaramazlıklara bir örnektir "İlk Cinayet". Belki de annesinin "Al ama ağzına götürme. Kuşu al ama sakın sıkma yavrum!" sözleri onu böyle bir davranışa sürüklemiştir, kim bilir? Fakat şu bir gerçek ki çocukların, yasaklanan davranışları yapmaya daha çok istek duydukları bilinir. Öykü kahramanının annesinin elindeki sigara maşasını istemesi üzerine annesinin önce reddetse de ardından vermesi, aynı şekilde annenin önce reddetmesine rağmen sonunda yine martı yavrusunu kahramana vermesi, ebeveynlerin tutarsız tutumunu yansıtan bir örnek olabilir. Yani öyküdeki çocuk kahraman sık sık annesinin kararlarının değiştiğini bildiğinden olsa gerek onun sözlerini tutmama alışkanlığı edinmiştir.

4.7. Ebeveynin Çocuğa Karşı Tutumu

Ayrıca İlk Cinayet'te (2013, s. 61-62) dikkati çeken başka bir davranış, çocuğun etrafındaki kadınların ve annenin katı tutumudur. "Boğdu, gördüm, hain çocuk!" "Ah ne günah!" "Zavallıcık!" gibi sözlerin çocuğu, büyüdükten sonra bile yazarın vicdan azabı çekmesine sebep olur. Hikâyenin sonun yazar, otuz yılı aşkın bir zaman geçtiği halde bu olayı unutamadığını ve kendisine yöneltilen ağır sözlerin etkisinde kaldığını yine aynı hikâyede şu satırlarla dile getirir:

"Kendimi bilir bilmez yaptığım bu cinayetin üzerinden otuz yıldan fazla bir zaman geçti. Şimdi şirket vapurlarının güvertelerinde otururken ne zaman bir martı görsem, birdenbire neşemi kaybederim. Bir çocuk feryadıyla ağlamak isterim. Kalbimin içinde derin bir sızı büyür. Göğsümü acıtır. 'Ah yüreksiz' diye beni azarlayan anneciğimi hâlâ duyar gibi olurum."

Olay örgüsünün sonunda anlatıcı kahraman, yıllardır "ıstırap içinde yaşayan bir adam" olarak sonraki yaşamında sadece yaptığı değil, hatta düşündüğü fenalıkların bile "vicdanında tutuşturduğu nihayetsiz cehennem azapları" içinde kıvranarak ilk cinayetin bedelini öder. Henüz çocukken yaşadığı bu üzücü şeylerin hiç birini unutmaz. Onun hâtırası sanki elem için yapılmıştır. Bu vicdan azabı, kahramanı hayata karşı pişirerek iyi bir insan yapar (Aydemir ve Erkal, 2013, s. 73).

* Çocuklar genellikle küçük bir kabahat işleyecekleri zaman etraflarına bakınarak, kendisini kimsenin görmediğine emin olmak isterler. Fakat çoğu zaman işlenen bu küçük kabahatler üzüntü ve pişmanlıkla sona erer.

4.8. Savaş Ortamında Çocuk Algısı ve Çocuklara Yüklenen Görevler

Milli Edebiyat akımına mensup bir hikâye yazarı olan Ömer Seyfettin, "Yalnız Efe" adlı öyküsünde doğrudan çocukları konu almamıştır. Yazar; bu hikâyede, I. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'nun durumunu bir tablo gibi resmetmiştir. Özellikle Doğu, Yemen ve Arabistan Cepheleri'nde pek çok şehit verildiğini; köylerde neredeyse hiç erkek çocuk kalmadığını ifade eder. Bu gelişmelere paralel olarak azınlıkların hükümetle işbirliği içinde köylülerin topraklarını yavaş yavaş satın aldığını ve derebeylik benzeri bir yaşayışla köylülere zulmedildiğini anlatır (2013, s. 106):

"Yörük Hoca, 'Ah, dünyanın sonu' derdi.

Sivastopol Savaşı'ndan sonra Silistre yenilgisini görmüştü. Ondan sonra Anadolu da bozulmuştu. Eşkıyalık, zulüm, hırsızlık, açlık, yağmacılık alevsiz bir yangın gibi bu bin yıllık ana yurdu yakıp tutuşturuyordu."

"Yalnız Efe"de çocuk ve gençlere ilişkin dolaylı ifadeler vardır ki o dönemin çocukluğunun üzerindeki ağır sorumlulukları ortaya koymaktadır. Anadolu'yu saran olumsuzluklara son vermek öncelikle erkek çocuklara ve gençlere düşen bir görevdir. Hikâyedeki köylüler "Eseoğlu" ismindeki zalim bir ağanın zulmünden kurtaracak bir erkek çocuklarının kalmadığını esefle dile getirirler (2013, s.113-120).

(...) "Gün gençlere kaldı fakat onlar da kendi havalarında... Hiçbir şeye akılları ermiyor. Her şeye eyvallah diyorlar. Bizim zamanımızda kimse kimseye haksızlık edemezdi. Herkes birbirinden çekinirdi. Hele yabancılar memlekete adım atamazlardı. İş, para, çift çubuk bizimdi. Köy değil hatta kasabaya bile Rum, Ermeni, Yahudi dolandırıcı giremezdi."

(...) "Yemen, Arabistan kasaphanesi durdukça köylerimizde genç kalmayacak. Bu çok doğrudur. Hepsini gözlerini yere indirdiler. Köyde, en aşağı iki dinç evladını Yemen çöllerinde kaybetmemiş aile yoktu! Sanki durmak dinlenmek Türk'ün kaderi değildi. Bir savaş biterken diğeri başlıyordu. Ha Mora, ha Sivastopol, ha Karadağ, ha Moskof... Sonra bunlar yetmiyormuş gibi bir de Arabistan! Bu kadar fedakarlıklara karşı ya görülen zulüm!.."

"Yalnız Efe"; genç bir kızın, babasını öldürten ve köylülere zulmeden tefeci zalim Eseoğlu'ndan intikamını alışı ve dağlara çıkışı, destanlaştırılarak anlatıldığı bir hikâyedir. Hikâyede "Yalnız Efe", haklıya hakkını veren adaleti sağlayan bir eşkıya olarak tasvir edilmiş, bir nevi "Kuva-yi Milliye" benzeri bir hareketin tek kişilik bir örneği gibi gösterilmiştir.

Anadolu'nun I. Dünya Savaşı esnasındaki zor durumunu dikkate alınarak erkek çocuklarının kız çocuklarına tercih edildiğinin sık sık tekrarlandığı "Yalnız Efe" öyküsündeki (2013, s. 121) şu satırlar bu ikilemi yansıtır:

(...) "Babası:

-Yarın kasabaya gideceğim! Atı erken hazırla, dedi.

-Nereye gideceksin?

-Şu Eseoğlu'ndan para istemeye!

-Tamam...

İhtiyar durdu. İri, güzel kızının gidişine baktı. İstemeden:

-Ah, şu bir erkek olsaydı, diye içini çekti.

Kezban döndü:

-Bir şey mi dedin ki baba?

-Yok, bir şey demedim.

-...

Fakat Kezban, onun dediğini, onun için "ah" ettiğini duymuştu. Evet, erkek olsaydı, erkek olsaydı..."

Bu hikâyede Ömer Seyfettin I. Dünya Savaşı ortamında, Anadolu'da, köyleri ve köyde yaşayan halkı koruma görevinde erkek çocukların kız çocuklarına tercih edildiği bir görüşünü yansıtırken okuyucularını tabiri caizse ters köşe etmiş ve kız çocukların, erkeklerin üzerine düşen görevleri de rahatlıkla yerine getirebileceğini ispatlamıştır. "Yalnız Efe", genelde bir cina-yetten sonraki oç alma hikâyesi gibi görülmekle beraber, özelde haksızlıklara ve zulme karşı çıkışın hikâyesidir.

"İlk Düşen Ak" (2003) adlı hikâyeden sadece kısa bir bölüm yazarın çocukluğu ile ilgili bir ayrıntı vermektedir.

"Küçükken Kanlıca'da viran bir köşkte otururduk. Komşumuzun gayet tuhaf bir maymunu vardı. Sabahtan akşama kadar onunla oynardım. Adı "Yakut"tu. Kuyruğunun altı tüysüzdü. Hem masmaviydi. Ben ne yaparsam tekrarlardı; temenna [eli ağza ve başa götürerek verilen selam], baş kaşımak, el çırpma, bıyık bükmek, yumruk sıkma... Daha bin türlü münasebetsiz şeyler de. Hatta bakışımı bile taklit ederdi. Gözlerimi açtım mı o da açar, süzdüm mü süzer, kapadım mı kapardı. Şimdi ne vakit kendimden başka birisini taklide kalsam bu maskara hayvan aklıma gelir, içimden:

-Maymunlaşmışım!.. derim."

Perili Köşk'te Sermet Bey'in çocukları köşkün balkonundan peri zannettikleri çarşafli görüntüden korkmaları dışında çocuklar ile ilgili pek ayrıntı verilmemiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ömer Seyfettin'in seçme hikâyelerindeki çocuk figürü ele alınırken aynı zamanda onun çocuk edebiyatçısı gibi algılanmasına yönelik bir araştırma ve sorgulama da yapılmıştır. 100'ü aşkın hikâyesi bulunan yazarın araştırmaya konu olan 19 seçme öyküsünden yalnızca 7'si çocuk figürü ya da çocukluk dönemi ile ilgili özellikler içermektedir veya çocukluk ile ilgili ifadelerle sahiptir. Çocukluk ile ilgili ifadelerin geçtiği hikâyeler şunlardır: Kaşağı, And, Falaka, İlk Cınayet, İlk Namaz, Yeni bir Hediye, Yalnız Efe, İlk Düşen Ak. Bu yedi hikâyenin ise sadece üçünde kahramanlar çocuklardır. Diğerlerinde çocuklar dolaylı olarak yer almaktadır.

Bu çalışmada incelenen fakat herhangi bir çocuk(luk) figürü rastlanılmayan ve çocukluk kavramına ilişkin bir ifadeye değinilmediği için de değerlendirilmeye alınamayan hikâyeler şunlardır: *Diyyet, Gizli Mabel, Forsa, Bomba, Ferman, Yüksek Ökçeler, Üç Nasihat, Perili Köşk, Kütük, Başını Vermeyen Şehit, Pembe İncili Kaftan, Topuz*. Bunlardan Kütük, Başını Vermeyen Şehit, Topuz, Pembe İncili Kaftan, Bomba, Forsa, Ferman isimli hikâyeleri konusunu tarihten alan hikâyelerdir.

Hikâyelerin büyük çoğunluğunda olumlu davranışlara sahip kahramanlar övölüp yüceltilmiş ve hikâye sonunda mutluluğa erdirilmiş; kötü özellikteki kahramanlar ise, hikâye sonunda cezalandırılmışlardır. Böylece kötülüğün her zaman cezasını bulacağı, iyiliğin mutluluk getireceği vurgulanmıştır (Geçgel ve Sarıçan, 2011, s. 173-174) fakat hikâye sonlarında aniden gerçekleşen ve belirli yaş grubundaki çocukların psikolojik olarak etkilenebilecekleri cezalandırılma sahnelerinin ayrıntılarıyla aktarılması bu hikâyelerin hedef kitlesi olan çocuklara bu hususun göz önüne alınarak okutulması tedbirini alma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. 100 Temel Eser kapsamında değerlendirilen seçme öyküler bu hususlara göre değerlendirilmediğinden ötürü Kütüphanelerin "Çocuk Edebiyatı" bölümlerinde sıkça görülen bazı hikâyelerinin içerikleri yönüyle belirli yaş grubundaki çocuklara yönelik olmadığı söylenebilir. Hatta "Topuz, Başını Vermeyen Şehit, Bomba, Ferman" gibi hikâyelerinde çocuklar bir yana, yetişkinlerin bile okurken ürperecekleri bazı savaş ve ölüm sahneleri içerdiği görülmektedir.

Okullarda sınıf kitaplığı oluşturulurken hikâyelerin içeriği ve öğrencinin yaş aralığı birlikte dikkate alınmalı ve bu hususlar göz önünde bulundurularak öğrencilere kitap önerilmelidir.

Bu sonuçlara göre araştırmaya konu olan ve kütüphanelerde sıklıkla karşılaşılan seçme hikâyeler dikkate alındığında Ömer Seyfettin'in bütün eserleri için, bir çocuk edebiyatı yazarı tanımlaması yapmaktan ziyade bazı eserinde çocuk kahramanlara ya da çocukluk ile ilgili anılara yer veren bir hikâyeci olarak nitelemek daha uygun olacaktır.

Ömer Seyfettin'in çocuk edebiyatındaki yerinin bütünüyle sorgulanabilmesi için hayatı boyunca yazdığı tüm hikâyelerinin incelenerek onun çocuk edebiyatındaki yerinin araştırılması ve çocuklara tavsiye edilecek hikâyelerin bu araştırma sonuçlarına göre tespit edilmesi daha sağlıklı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Araştırmaya Konu Olan Kaynaklar

Seyfettin, Ö. (2013). *Seçme Hikâyeler*. İstanbul: Andik Dünya Klasikleri-Lacivert.

Seyfettin, Ö. (2003). *Seçme Hikâyeler*, İstanbul: İnkılâp.

Seyfettin, Ö. (2003). *Bütün Eserleri 4*, Ankara: Bilgi.

2. Diğer Kaynaklar

Aydemir, C. (2005) *Modern Türk Hikâyeciliğinde Ömer Seyfettin Etkisi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (13), 54-61.

Aydemir, M. ve Erkal, M. (2013). “Metin, Sanatsal Anlatımla Psikolojik ve Eğitsel Mesajın Sunumu: “İlk Cinayet”, **Turkish Studies**-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 8/6 Spring (s. 69-82): Ankara.

Bulut, M., ORHAN, S. ve KIRBAŞ, A. Kadir (2012). Türkçeye “Fransız Kalmak” Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (1), 129-150.

Dilidüzgün, S. (2005). Eğitsel Bir Bakış Açısıyla Ömer Seyfettin ve "Kaşığı", Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 11-24.

Duymaz, R. (2006). *Çocukluk Cenneti Gönen Hikâyeleri*. İstanbul: Can.

Geçgel H. ve Sarıçan E. (2011). Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Çocuk ve Eğitim Teması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2, 164-175.

Karaca, Ş. (2013). *Türk Edebiyatında Çocuk-Milli Kimlik İnşası*. İstanbul: Kesit.

Kuş, B. (2013). Millî Lisan Anlayışının Ömer Seyfettin’in Hikâyelerindeki Yansımaları, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 49, 9-16.

Şişmanoğlu Şimşek, Ş. (2014). İmparatorluğun “En Uzun On Yılı”nı Yazmak: Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Farklı “On Temmuz”lar. *Turkish Studies*, 9 (12), 665-683.

MODERN DÜNYANIN VAADI: PROJE ÇOCUKLAR

Şeyma B. ERDOĞAN*

Ayşe KUCUR**

ÖZET

Toplumu oluşturan en temel çekirdek yapı olan aile, aileyi kenetleyen çocuğun gelecek nesilleri oluşturma potansiyeli yukarıdan aşağıya doğru inen bir merdivenin basamakları gibidir. Ya da tersinden okunacak olursa çocuk imgesi üyesi olduğu ailenin, aile ise oluşturduğu toplumun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk ailenin aynası, aile de toplumun aynası olarak işlev görmektedir.

Birbirinden ayrı veya koparılamayacak olan bu yapının işleyişi de sahip olduğu değerler, inançlar, ekonomik ve kültürel yapılara bağlı olarak sürüp gitmektedir. Toplamların yapıları, tarihsel süreç içerisinde karşılaştıkları olaylar veya değişime- dönüşüme (rızaya dayanarak veya zorla) bağlı olarak şekillenmektedir. Bunun sonucunda toplumsal yapılar veya kurumlar barındırdığı üyelerin yaşamlarında doğal olarak değişimlere neden olmaktadır. Bu ise toplumun fertlerini veya ailelerin kendi eserleri olarak gördükleri çocukları üzerinde bazen gereğinden fazla söz sahibi olma eğilimi göstermelerine yol açmaktadır.

Her birinin geleceğe bir vaat olarak algılandığı çocuklara, günümüzde de artık bir “proje” olarak bakılmaktadır. İdealize edilmiş insan tipinin yaratılması için her ebeveyn, sistem tarafından dayatılan yapının ağırlığının farkına varmadan veya farkında olup buna aldırış etmeden çocuğunu bir protip olarak yetiştirmek istemektedir. Toplamların mükemmel insan sınıfını yetiştirmek istemesi, ailelerin ise kendi hayallerini, eserleri olarak gördükleri çocukları üzerinde gerçekleştirme arzusu, onların çıkmazlarda kaybolmalarına neden olabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, sıkıştırılmış bilgi küpü gibi ya da mekanik bir insan olarak yetiştirilmek istenen nesillerin, aslında etten kemikten oluşan, toplumsal ve özel yaşamda bir yeri olan, özgüveni geliştirilme “kendi olma”nın keyfine varabildiğini göstermektir. Ayrıca çalışmada çocukların belirlenmiş sınırlar dışına çıktıklarında, başlarına kaçınılmaz olarak gelecek felaketlerin öyküsü olan Pinokyo’nun yaşamı konu edilerek anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, toplum, birey, proje çocuk, Pinokyo.

1. Çocukluğun Tarihi

Çocuk, geleceğe yazılmış bir mektup gibidir. Bir toplumun kültürel ve sosyolojik yansıması çocuk üzerinden çok rahat bir şekilde okunabilir. “Çocuk” un tarihsel süreçteki rolüne bakıldığında her dönemde, konumundan kaynaklanan farklı tanımlamaları olduğunu görmek mümkündür. Ancak Rönesans’la birlikte “çocuk” kavramının kullanılmaya başlaması çocuğun toplumdaki yerini sağlamlaştırmak için atılan önemli bir adımdır. Postman’ın deyimiyle “Çocukluk düşüncesi Rönesans’ın en büyük buluşlarından biridir, belki de en insanca olanıdır” (1995:8). Postman, çocukluğun matbaanın icadıyla ortaya çıktığı ve elektronik kültürle yok olduğu görüşünü savunmaktadır. Matbaanın icadı, belki Gutenberg’in dahi hayal edemediği Katolik Kilisesi’nin gücünü azaltmış, bu sonuç doğrultusunda kişisel kimlik fikri (1995:42)

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Tv ve Sinema Bölümü. bilginer.seyma@atauni.edu.tr

** Öğr. Gör. Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Tv ve Sinema Bölümü. ayse.bilginer@atauni.edu.tr

gelişmiş ve çocukluk fikri de kelebek etkisi gibi bu devrim sayılan değişimlerin öncülüğünde dünya literatürüne girmiştir.

Çocukluğun tarihine baktığımızda, ilk çağlarda bugünkü manada bir çocukluktan bahsedilemez. Eski Yunan’da çocukların aile ve toplum içindeki yeri ile ilgili çok detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmasa da, onların “okul” düşüncesini icat ettiklerini söyleyebiliriz. Ancak bu okul sistemi bugün anladığımız gibi değildir. Çocuklara uygulanan disiplin yöntemlerinin, onların hırpalanmasına neden olması, çocukluk fikrinin doğuşunda soru işaretleri uyandırır da, Eski Yunan düşüncesinde gençlikte özellikle okullarda verilmeye çalışılan ahlak ve erdem öğretileri, çocukluk fikrinin doğuşu için ilk adım sayılabilir.

Ortaçağ’da ise çocukluk fikrinin oluşamamasının nedenini Postman (1995:30), “okuryazarlığın, eğitim düşüncesinin, ‘ayıp’ fikrinin yokluğuna ve önemsenmeyen çocuk ölümlerine” bağlar. Daha çok resimlerden edinilen bilgiler ışığında, Ortaçağ’da sanatsal eserlerde çocukların yüzleri yetişkin bir insan yüzü gibi resmedilmektedir. Tek fark ise küçük ölçekle çizilmiş olmalarıdır. Aries’in (1962:34) ifadesine göre; “Ortaçağ sanatı 12. yüzyıl’a kadar çocukluk veya bunu canlandıracak girişimden haberdar değildi. 13 yüzyılda çocukluğun modern kavramına ilişkin biraz daha yakın; “melek, genç adam” gibi söylenen birkaç çeşide rastlanabilir.” 14. ve 15. yüzyılda 13. yüzyılda belirtilen tiplerinin daha geliştiği görülür. İyi bir gözlemci 11. yüzyılda hiç olmayan çocukluk fikrini, Kutsal Çocuk teması içinde, 13. yüzyılda kolektif bilinç, doğurganlık, ilerlemeye tanıklık, çocukluğun popülerliği gibi çeşitlilik ve kapsamlılık içinde gözlemleyebilir (Aries, 1962:36).

Çocuğun dönemsel olarak gruplandırılması, Aydınlanma Dönemi’yle birlikte görülür. Şöyle ki aile veya toplumdaki yavaş yavaş beliren işbölümüne göre çocukların da konumları sınıflandırılmaya başlamıştır. Ancak yine bu dönemde çocuklar geri planda kalmış, yetişkinler daha öne çıkmıştır. Tam manasıyla çocukların eğitimlerine önem verilmesi, sanayi devrimine bağlı olarak, toplumsal ve ekonomik yapılarda meydana gelen değişiklikler sonucu eğitim ve ahlak anlayışının da yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur.

“Çocukluk anlayışı”nın ortaya çıkışı, okuryazarlık ve okulların toplumsal hayatta yer edindiği döneme denk gelir. Postman, bunu matbaanın icadına kadar götürür ve 16. ve 17. yüzyıllardan sonra “çocukluğun varlığını doğal düzenin bir özelliği olarak benimsenmeye başladığını” söyler (1995:53). Bütün bunlara şunu da ekler: Bebeklik, konuşma ediminin becerildiği noktada sona eriyordu, çocukluk ise, okumanın öğrenilmesiyle başlıyordu (1995:59).

Çocukluk fikrinin doğuşu her ne kadar gerçekleşmiş olsa da dünyanın değişen sosyo-ekonomik yapısı elbette çocukları etkilemiştir. Özellikle 18. Yüzyılda sanayinin gelişmesi, çocukluk anlayışını ve çocukların dünyasını alt üst etti desek abartmış olmayız. Zira endüstriyel kentlerin gelişmesi işçilere gereksinim duyduğu kadar, ucuz işgücü olan çocukları da kendi bünyesine katmıştır.

Çocukluğun başlangıcıyla modern yaşam anlayışının aynı tarihlerde doğduğunu söylemek mümkündür. “Modern çocukluk paradigmasının, modern yetişkinlik paradigması da olduğunu anımsamalıyız. Çocuğun ne olmasını istediğimizi söylediğimizde, kendimizin ne olduğunu söyleriz” (Postman, 1995:85). Belki de bu düşünce doğrultusunda modern yaşam sonucu büyümeye başlayan orta sınıf, özellikle İngiltere’de paralarını daha geniş ev satın alıp daha iyi imkânları ailelerine sunarak ve çocuklarına paralı okullarda eğitim aldırarak, bugünkü anlamda kalitesi parasına bağlı okulların giderek artmasına neden olmuştur.

“1850 ile 1950 arası dönem, çocukluğun doruğuna ulaştığı bir dönemdir. ABD’de bu yıllar esnasında tüm çocukları fabrika dışına çıkarıp okula çekebilmek, kendi giyim, eşya, edebiyat, oyun ve sosyal dünyalarına yöneltebilmek için başarılı çalışmaların gerçekleştirmiş olması” (Postman, 1995: 89) bakımından önemlidir.

Çocukluk fikrinin ortaya çıkışıyla birlikte çocuklar bugün, tarihsel süreç içerisinde bir takım değişimlerle, el üstünde tutuldukları, deyim yerindeyse kıymetlerinin daha çok bilindiği ve hatta gelecek için bir yatırım aracı olarak görülmeye başlanan bir dönem yaşamaktadırlar. Ortaçağ’da “çocukluğun yokluğu”, Rönesans’la her yeni düşünce gibi çocukluk fikrinin ortaya çıkı-

şı, sonrasında tekrar karanlık çağına gömüldüğü dönem olarak görebileceğimiz fabrikalarda çalışmaya başlamaları, daha sonraki dönemlerde “ Çocuk Hakları Bildirgesi” gibi çeşitli sosyal düzenlemelerle bugünkü noktaya adım adım ilerleyerek gelmiştir.

Bugün gelineen noktada başta eğitimden kaynaklanan nedenlerden ötürü birer proje olarak görülmelerine neden olmuştur.

2. Modern Dünyanın İdealize Edilmiş Bireyi

Herkesin bir sihirli değnekle değişeceğini sandığı veya değişmesini ümit ettiği, geleneğin girdabından kurtulmaya çalıştığı eski dünya, modern yaşamın kapılarını aralamaya çalışan insan-noğlunun yoğun çabaları sonucu başarıya ulaşmıştır. Başarıya ulaşmıştır ulaşmasına ama başarı mı yoksa kaybediş mi olduğu noktasında zihinler de meşgul olmaya başlamıştır. Modern dünyanın mükemmeli yaratma çabası ve arzusu, ilerleyen dönemlerde çıkmaza girilmesine sebep olan bir duruma da işaret etmektedir.

Foucault’a göre (2001), “modern toplum, iktidar ürettiği için bir denetim toplumu olma özelliği taşımaktadır.” Modern devletin bahçıvan devlet olma niteliği, zararlı olarak gördüğü otların biçilmesiyle hepsinin tek tip üzere şekillendirilmesini gerektirmektedir. İnsanın duygulanıyla, arzularıyla, hisleriyle, istekleriyle varlığını ortaya koymasından ziyade, ona biçilen rollere uygun davranış geliştirme zorunluluğunu dayatmış, daha sonra ise rıza üreterek bunu sağlama yoluna gitmiştir.

18. yüzyılda beliren modernite projesi, bilimin nesnelliği, ahlaki yasaların evrenselliği, hukuku ve kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen bir sanat anlayışı etrafında şekilleniyordu. “Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktı. Doğâ üzerinde bilimsel hâkimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rasgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. ... Bu düşünce, her şeyden çok, insanları zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve toplumsal örgütlenmenin mistik ve kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen laik bir hareketti” (Harvey, 2012:25-26).

Avrupa’nın modernizmin beşiği olarak görülmesi ve sonrasında dünyaya dalga dalga yayıldığı dönem, aslında “tek tip” insanın da oluşumunun başlangıcı sayılabilir. Bauman, Batı Avrupa’da 17. Yüzyılda ortaya çıktığını belirttiği modernliğin kültür anlayışını “bahçe kültürü”ne benzetir. “Bahçecilik, “kültür”ü ya da bir başka deyişle “yetiştirip eğitmeyi” gerektirir. Kültür köken itibariyle yetiştirmek anlamına geliyordu ve bu yüzden de bir kültür inşa etmenin yolu bahçıvanlıktı. Bir bahçecilik kavramı olan kültür, toplumsal yeniden üretimin yeni mekanizmaları için işlev görmeye çok uygundu. Kültür, toprağı ekmek, işlemek ve sağlıklı ürünü sağlamak için gerekli tüm işlemleri yerine getirmek demekti. Tıpkı yabancı otların sardığı bir toprak parçası gibi insan yaşamı ve davranışı da, kabul edilemez ve toplumsal düzene zararlı şekillere bürünmesin diye biçimlendirilmesi gereken bir şey olarak görülüyordu” (Bauman, 2003: 115).

İlerleyen dönemlerde bu bahçıvanlık kültürü, tüm fertlerin, toplumda öteki üzerinden, “anormal” olarak otoritenin belirleyip dışta tuttuğu, “doğru” yu kendi kurallarına göre oluşturarak, bazen zorla bazen de Althusser’in sözünü ettiği devletin ideolojik aygıtları olan sendikal kuruluşlar, siyasi veya toplumsal kurumlar, okullar, kitle iletişim araçları vb. aracılığıyla zihinlere işlenmiştir. “Fabrika, ordu, bürokrasi, okul ve kültür endüstrisi gibi kurumlar tarafından geliştirilen, daima etkili ve sonuç verici örgütsel teknikler vasıtasıyla toplumsal yaşamın bütün alanlarına yayılan yönetsel ve siyasal tahakküm” olarak özetlemektedir” Benhabib (2006:87).

Modern insan yaşam öyküsüne gösterilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi “Truman Show” sinema filmidir. Filmde başrol oyuncusu dışında herkes sahte, kurgulanmış bir karakteri canlandırmaktadır. Tek gerçek kişi olan Truman’ın günlük yaşantısının her anı, olan bitenden habersiz şekilde yirmi dört saat kesintisiz olarak seyirciler tarafından izlenmektedir. Her hareketi izlenen ve sorgulamasına fırsat verilmeyen Truman, kurulu düzene itaat etmediği zamanlarda iktidar mekanizması tarafından kontrol edilmektedir. Bu iktidar, “Sadece dışsal doğanın tahakkümünü sağlamak amacıyla bilim ve doğanın kullanılması ile değil, aynı zamanda insanlar arası ilişkilerin denetimi ve içsel doğanın yönlendirilmesi için uygulamaya dökülmesiyle mümkün

hale gelmektedir” (Benhabib, 2006:87). Kişinin bir meta olarak görülebileceği bu durum aslında öznenin, nesne konumuna indirgendiğinin göstergesidir. Truman’ın çocukken babasına yönelttiği “dağların arkasında ne var” sorusuna cevap olarak “Sınırları bilmen gerekir” ve öğretmenin dünya haritasını göstererek dünya üzerinde keşfedilecek hiçbir yerin kalmadığı ifadesi daha en başından kâşif olmak isteğinin körelmesine neden olmuştur. Truman’ın sevdiği kızı bulmak için Fiji Adaları’na gitme isteğine engel olunarak ailesine teslim edilmesi, onu gerçeklerden habersiz olarak kurgulanmış hayatını yaşamaya mecbur bırakır. Sorgulanmamış bir yaşamın yaşam olmayacağı fikrinden hareket etmeye çalışan Truman’ın bu hevesi her defasında bir engelle takılmıştır. Filmin mesajı ise açıktır: Pasifize edilen, özgürlükleri budanmış birey, kendi hayatının öznesi olabilmesi için sorgulayarak yaşamaya mutlak olarak inanmalıdır.

İnsanların yerine düşünen bir sistemin varlığı, onlara fırsat vermeden mükemmelin şartlarını da belirlemektedir. Buna göre insanları dar bir alana hapsedmek, belirlenen görev dâhilinde meşgul olmalarını sağlamak, bu arada itaati öğretmek, ahlaki ve toplumsal yapıda istenen doğrultuda anlayışını değiştirmek, toplumu istenmeyen yabancı otlardan arındırarak tertemiz ve aynı kalıpta aynı şeklin verilmesini sağlamak, sistemin boynunun borcudur. Ancak bu durum, daha sonra iki dünya savaşı arasında yaşanan olayların, mükemmeli oluşturmalarını bırakın bir kenara, sistemin tıkandığını çok net ortaya koymuştur.

Bütün bu ilerlemelerin bedelinin daha sonra ödendiği dönemde, herkes gibi çocukların da üzerine düşen zorluklardan, yaşadıkları sıkıntılardan bahsetmek konunun amacını ortaya koymas bakımından önemlidir.

3. Proje çocuk

Çocukluğun altın devrini bugün yaşadığı söylemek mümkündür (Savaşlarda ölen çocukları ve çocuk askerleri saymazsak!). Çocuklar eskisi kadar fabrikalarda çalıştırılmadığı gibi aile içerisinde de önemli bir konumdadır. Aile fotoğraflarının olmazsa olmazı çocuk, doğumdan itibaren kendi ayakları üzerinde durmasını öğreninceye kadar anne-babanın kanatları altında ihtişamlı günlerini geçirmektedir. Bırakın doğumdan itibaren, henüz dünyaya gelmeden önce hakkında planlar yapılan bebek, sonrasında ait olduğu ailenin ona öngördüğü eğitime bağlı kılınmaktadır. Onu çepeçevre kuşatan bu koruma kalkanı, doğal olarak kişilik gelişimini de etkilemektedir.

Benliğin doğuşu hiç de basit ve kolay bir olay değildir. Benliğin ortaya çıkışı sırasında çocuk kendi başına kalmanın, anne babasının kararlarını almanın, anne babasının koruyucu kalkanı dışında kalmanın korkusunu yaşar. Dolayısıyla çocuğun onu çevreleyen büyüklerle karşılaştırıldığında kendini tamamen aciz hissetmesine şaşırmamak gerek (May, 1997:82). Ailelerin eğitimden tutun da edineceği arkadaşlıklara, saat kaçta yemek yiyeceğine, hangi meyveyi yiyeceğine kadar karar mekanizmasının tamamen ebeveynlere bağlı olarak çalıştığı bir mekanik çocuk kavramı çıkar karşımıza. Hemen her konuda bir ebeveyn engeline takılan çocuğun hayatta hata yapma durumu sifira düşürülmüştür. Hata yapmayan çocuğun özgüveni gelişmesi gerekirken aksine, bu durumun doğal sonucu olarak özgüven problemi çıkmaktadır ortaya. “Çağımızda özgün kişilik olgusuna en büyük tehdit, topluma yerleşmiş olan “normlara kayıtsız şartsız uyma” kavramıdır. Genel kalıplara uyum sağlamanın, “toplumda kabul görmenin” ve başkaları tarafından “sevilen” bir insan olmanın tek çıkar yol olarak görüldüğü bir ortamda yaşıyoruz” (May, 1997:83).

Özellikle okulla yeni bir hayata adım atan çocuklar kısır bir döngü içerisinde bocalayıp durmaktadırlar. Birer yarış atı gibi okuldan dershaneye, dershaneden özel derse koşturularak sınavlardan en yüksek notu alması için özendirilmektedir. “Bazı okullarda on bir ve on iki yaşlarındaki çocuklara, minyatür yetişkinliğin ortaya çıkışının açık bir belirtisi olan ve “kariyer eğitimi” denilen türden eziyet edilmektedir. Okulların sosyal gidişatı yönlendirmekten ziyade daha güçlü biçimde yansıttıkları ve bu gidişata karşı gelmede aciz kaldıkları açıktır” (Postman, 1995:191). Her çocuğun bu koşturmacaya ayak uydurması mümkün olmadığı gibi mükemmeliyetçiliği öngören sistem, anne-babanın üzerine de ağır bir yük yüklemektedir.

Doğduğu andan itibaren eğitimle karşılaşan çocuk, özgürlükleri elinden alınarak eğitime çalışıldığı için sıkıntılar yaşamaktadır. “Gerçekten özgür olan insan, ancak sahip oldukla-

rını ister ve hoşuna gideni yapar” (Rousseau, 2006:46). Eğitim verilmek istenirken sürekli kısıtlamalarla ya da belirlenmiş toplumsal konumlara göre davranması, onun “iyi, sevilen, kabul edilebilir bir çocuk” olması hayattaki tek gayesi olarak önceden belirlenmiştir. Bireyin ailesi ve çevresine en üst düzeyde faydalı biri olmasında bir sakınca yoktur. Asıl mesele, çocuğun kendi kararları görmezden gelinerek ona biçilen rolü oynamasını istendiği noktada ortaya çıkar.

Eğitimin “ilk adım”ı sayılabilecek, için ilkçağlardan beri en iyi anlatım yollarından biri olarak masallar, çocukların zihinlerine birtakım kültürel kodlarla işlenmiştir. Ezop Masalları’nda ahlak, erdem, iyilik, Kırmızı Başlıklı Kız’da toplumsal cinsiyet, Külkedisi vb. masallarda yoksulluk ve yoksulluğa katlanmanın sonucunda ödül gibi gösterilen ihtişamlı bir hayata kavuşma ya da bizim ele alacağımız Pinokyo’nun yalan söylemesi ve aileden uzaklaşması sonucunda başına gelebilecek türlü belalar, her dönemde nasihatlerin kalıcılığını sağlamak maksadıyla yıllarca ve hala etkili bir söylem aracı olarak kullanılmaktadır. Pinokyo Masalı’nda baba sözü dinlemeyerek veya itaate başkaldırarak evi terk eden ya da yalan söyledikçe uzayan buruna sahip bir çocuğun serüveni anlatılır. Verilmek istenen mesaj gayet açıktır: Yalanın kötü bir davranış olduğu, küçük bir çocuğun okulu reddederek evi terk etmesi halinde baş edemeyeceği kötülüklerle karşı karşıya kalması ve en sonunda söz dinlediği takdirde mutlu sona ulaşması. Bütün bunlar bu masalın görünen yönüdür. Oysaki diğer taraftan yaratılış yönü itibarıyla bambaşka öyküsü olan tahtadan yontulmuş bu çocuk, daha en başından bir babaya sırf çocuk olabilmek için bir hayalin, bir projenin ürünü olarak karşımızda durmaktadır. Bugün ebeveynlerin de düştükleri hata budur. Anne-baba kendi hayatlarında başaramadıkları veya özlemini duyup da bir fırsatını bulup gerçekleştiremedikleri hayallerini, çocuklarına “sıfır sorun” lu bir hayat sunmaya çalışarak, aslında ona sormadan, onun adına kararlar alarak, kendi görmek istedikleri yere taşıma gayreti içerisine girmektedirler.

İnsanın ömrü belli değildir. Bunun için Rousseau,” O halde erişileceği kesin olmayan gelecek için bugünü mahveden eğitim hakkında ne düşünülmelidir? Bu eğitim anlayışı, çocuğu türlü zincirlerle bağlayarak ve elde edeceği mutluluklara kavuşacağı iddiasıyla çocuğu sefalet mahkûm ederek işe başlar. Böyle bir eğitim, gayesi düşünüldüğünde mantıklı kabul edilebilir.” (2006:38) Ancak bu noktada çocukları kürek mahkûmlarına benzeterek hayatlarını esaret altında geçirdiklerine dikkat çeker.

İnsanların ve gelecek nesillerin devamlılığını sağlayacak olan çocukların, iyi bir eğitim almasının önünde özgürlüğü engel olarak görmek mümkün değildir. Ancak her insanın bir robot değil de etten kemikten oluşan, duyguları, hisleri, istekleri, davranış ve tutumlarıyla birer insan olduklarını unutmamak gerekir. Sartre (1990:72), “İnsan kendi özürlüğüne mahkumdur, zorunludur” der. İnsanı diğerlerinden ayıran onun farklılıkları, düşünceleri, fikirleri, hayata bakış açısıdır. Tek tipleştirilmeye çalışılan insanoğlu üzerinde yapılan çalışmalarda gözden kaçırılan en temel ve basit nokta; insanın özgürlüğüne karşılık hayatındaki her şeyini feda edebilme cesaretinde saklı olmasıdır.

Rousseau (2009:194), çocuk eğitiminde ve onları yönlendirme konusunda rekabet, kışkırtma, arzu, gurur, açgözlülük ve korku gibi kavramlara işaret ederek bunları tehlikelerine dikkati çekmek ister. “...bunlar en tehlikeli tutkulardır ve beden gelişmesi tamamlanmadan önce ruhu bozacak ve yozlaştıracak şeylerdir...” bunlara panzehir olarak “özgürlük” kavramını öne çıkarır ve çocukların istediği alanda yönlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Türkiye'nin suda doğumla dünyaya gelen ilk bebeği Zirve Doruk Kesican, Türkiye'nin modern usüllere göre yetiştirilen ilk çocuğu... Daha annesinin karnındayken klasik müzik dinletilerek hayata hazırlanan Zirve Doruk, 1985 yılının haziran ayında Türkiye'de bir ilki gerçekleştiren annesi Ebru hanım tarafından suda dünyaya getirildi. Çocuklarının gelişimine verdikleri önemi "Oğlumuzun içine doğduğu evrene saygılı, özgüvenli ve bizim başaramadıklarımızı gerçekleştirebilecek bir çocuk olması için her şeyi yaptık" sözleriyle özetleyen anne Ebru Kesican, biricik yavruları Zirve Doruk hakkında şu bilgileri verdi: Eşim ve ben, Zirve Doruk için o zamanın en modern usulleri neyse hepsini birer birer uyguladık inanın. Oturmasını, kalkmasını, tuvalet adabını, kaç yaşında hangi arkadaşları ile ne oynayacağını falan hepsini kitabına uygun yaptık. Koca insanlarız, şu yaşa kadar daha bir kere psikoloğa gitmedik; Zirve Doruk belki iki

yaş sendromuna girer diye pedagog'a koştuk zamanında. Henüz beş yaşında baleye başladı, sonra piyanoya yazdırdık, ilkokuldayken tenis oynardı, satranç deseniz o da var, yemedik içmedik özel okullara da gönderdik ama gelin görün ki yaş biraz ilerledikçe bizim oğlanın da diğerlerinden pek bir farkı kalmadı. O kadar tenis dersi alan çocuk yine halı saha maçına gitti, yine bütün gün oturup televizyon izledi. İşte şimdi de bankacı oluyor... Tamam, oğlumuzdur, bir yaramazlığını da görmedik çok şükür ama suda dünyaya gelen bir çocuğun, şimdi elinde iddia kuponlarıyla gezip, bankacılık sınavlarına hazırlanması da ağıma gidiyor açıkçası.

Çocuk maalesef kendini amorti etmedi: Sözlerine oğlunun hiç değilse it kopuk serseri olmadığı için memnun olduğunu söyleyerek başlayan baba Serhat Kesican ise yine de yaptıkları yatırımların çok da karşılığını alamadıklarını itiraf etti. Kendisinin de bir devlet bankasından emekli olduğunu dile getiren baba Kesican, Zirve Doruk ne olursa olsun bizim canımız ama yine de bir kendi çocukluğuma bakıyorum, bir bizim Zirve Doruk'un çocukluğa bakıyorum, aklım almıyor... Ben köy yerinde, saldım çayıra Mevla'm kayıra anlayışıyla yetişip bankacı oldum, bizim oğlan aman hangi yaşta hangi oyun kişisel gelişimine katkıda bulunacak, aman organik gıdalarla beslensin falan derken yine sonunda benimle aynı noktaya vardı. Kabaca bir hesap yaptım, bankadan emekli olana kadar kazanacağı parayla bu yaşa gelene kadar onun için yaptığımız masrafi ucu ucuna ancak çıkartabiliyor. Neyse, canı sağ olsun tabii. Evlattır neticede..." diyerek, yaşadığı hayal kırıklığını gözler önüne serdi.

Bazı şeyler zorla olmuyor: Anne ve babasının açıklamalarının ardından söz alan Zirve Doruk Kesican ise bazı şeylerin de fitrat meselesini olduğunu ve ailesinin daha en başta klasik müzikle olsun, suda doğumla olsun beklentileri gereksiz yere yükselttiğini belirtti. Sadece isminin ağırlığının bile kendisi için yük olduğunu vurgulayan Zirve Doruk Kesican, "Valla benim kimseden baleydi, gitar kursuydu bilmem neydi gibi bir talebim olmadı. Zaten sonra arkadaşlar arasında da epey zorluk yaşadım, sıkıntılar oldu. Baleyi filan zaten kimseye anlatamazsın da, suda doğum hikayesi yüzünden bile lise bitene kadar lakabım lepestes olarak kaldı. Sağ olsunlar uğraşmışlar etmişler ama keşke hiç girmeselerdi böyle işlere" dedi. Hayatının bundan sonraki dönemi için sınavları geçebilirse bankacı olmak ve Fizik öğretmeni olarak atama bekleyen kız arkadaşıyla evlenip birlikte 10 sene ev kredisi ödemek gibi planları olduğunu belirten Zirve Doruk Kesican, açıklamalarına şöyle son verdi: "Bizden geçti artık ama çocuk sahibi olunca yine elimiz mahkûm deneyeceğiz bu klasik müziği, suda doğumuydu, zekâ geliştiren oyuncaklarıydı falan. Bu şekilde 3-5 jenerasyon sonra belki aileden dahi bir bilim adamı ya da bir gol kralı falan çıkarabilirsek ne mutlu bize... (<https://groups.google.com/forum>)

En canlı örneğinin ağzından ifadesini bulduğu gibi insanların mekanik bir alet veya çocukların sıkıştırılmış bir program dâhilinde hayatlarının her alanına müdahale edilse, bedeni zincire dahi vurulsa kendisi gibi olmanın dışında bir kişi olması pek mümkün görünmüyor. "Çocukları, yeteneklerini ortaya çıkarmaları ve olmak istedikleri şeyi olmaları için özgür bırakmalıyız. Biz onlara hâkim, asker ya da din adamı olmalarını değil, yaşamalarını öğretebiliriz ve onlar bir meslek sahibi olmadan önce insan olmalılar. Çünkü bir insan ne olmak istiyorsa ya da ne olması gerekiyorsa onu olabilir, sonra vazgeçip başka bir şey olabilir; ama o daima kendisi kalacaktır" (Rousseau, 2006:13).

SONUÇ

Çocukların, kartondan oluşan veya atlalardan öğrendikleri kadar bir dünya içine hapsedmek onların hayatı eksik okumalarına neden olur. Sadece gördükleri kadarına inanmaları, kendilerini tanımalarına fırsat vermez. Kitaba veya eğitime hapsolmuş çocukluk, çocuğun akademik olarak başarılı olmasına katkı sağlarken, sosyal hayatında karşılaşacağı zorluklar da bocalamasına neden olur. Çünkü kitap teoriktir, hayat pratik.

Özgüven, ruh sağlığının en temel taşıdır. Özgüven, davranışların en önemli belirleyicilerinden biridir. Bireyin kendine yönelik olumlu yargılarının olması, kendini ve olayları kontrol edebileceği inancı, kendini sevmesi, yeterli olduğunu düşünmesi, değerinin farkına varması, kendisiyle barışık olması, kendini olduğu gibi kabul etmesi, kendini tanıması gibi durumlarla

ilgili çok hassas bir kavramdır. Bireyin var olan potansiyelini tanınması ve kullanması kendini tanımına ve olduğu hali ile kabul etmesine yani özgüvenin tam olmasına bağılıdır.

Kendi hayatlarında denemeden, tecrübe etmeden iyi-kötü kavramlarının dahi anne-baba tarafından belirlendiği, anne-babanın hayatta olmak istedikleri ama olmadıkları, hayallerini çocukları üzerinde sınırsız hakka sahip gibi gerçekleştirmeleri, yılgınlık yaratabileceği gibi aşırı duyarlı ve hassas çocuklarda da kişilik karmaşası yaratabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred. (2012). Çocuk Eğitimi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aries, Philippe. (1962). Centuries Of Childhood. (Trans. Robert Baldick). New York: Alfred A. Knopf.
- Bauman, Zygmunt. (2003). Yasa Koyucular ile Yorumcular. (Çev. Kemal Atakay), Metis, İstanbul.
- Benhabib, S., (2006). Modernlik ve Eleştirel Kuramın Çıkmazları. Frankfurt Okulu. (Ed.:H. Emre Bağce). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (2. Basım). ss:93-111.
- Döğüşgen, M. Murat. Etkin Çocuk Eğitimi ve Çocuklarda Özgüven. İstanbul: Ekinoks.
- Harve, David. (2012). Postmodernliğin Durumu. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- May, Rollo. (1997). Kendini Arayan İnsan. (Çev. Ayşen Karpat). İstanbul: Ceylan Matbaacılık.
- Peter Weir (Yapımcı), Andrew Niccol (Senarist) ve (Yönetmen). (1998). *Truman Show*. [Komedî/Dram]. ABD.
- Postman, Neil. (1995). Çocukluğun Yokoluğu. (Çev. Kemal İnal). Akara: İmge Kitabevi.
- Rousseau, J.J. (2006). Emile Bir Çocuk Büyüyor. (Haz. Ülkü Akagündüz). İstanbul: Selis Kitaplar.
- Rousseau, J.J. (2009). Emile ya da Eğitim Üzerine. (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, Jean- Paul. (1990). Varoluşçuluk. (Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Say Yayınları
- <https://groups.google.com/forum>

İLK GENÇLİK ÇAĞINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİNİN KAZANDIRILMASINDA FABL TÜRÜNÜN KULLANIMI

Müzeyyen ALTUNBAY*

ÖZET

Eğitimin temel amacı nitelikli insanın yetiştirilmesidir. Nitelikli insan yetiştirilmesi çocuk yaşta alınacak nitelikli bir eğitimle mümkün olmakla beraber bu konuda çocuk edebiyatına büyük sorumluluk düşmektedir. 21. yüzyılda çocuk eğitiminde dil ve düşünme becerilerinin geliştirilmesine ağırlık verilirken yaratıcı düşünme, yansıtıcı düşünme, analitik düşünme, eleştirel düşünme gibi düşüncenin birçok alanına vurgu yapılmakta ve hepsinin de çok yönlü olarak geliştirilmesine çalışılmaktadır. Hatta Türkçe eğitimi programında belirtilen, öğrencilerin temel dil becerilerindeki (dinleme, konuşma, okuma, yazma) gelişmeleriyle bağlantılı olarak ulaşımları ve hayat boyunca kullanımları hedeflenen dokuz beceriden bir tanesini *eleştirel düşünme* oluşturmaktadır. Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu olarak açıklanan düşünme çok yönlü bir etkinliktir. Bilindiği gibi dil becerilerinin ve bununla birlikte düşünme gücünün geliştirilmesinde edebî metinler önemli rol oynamaktadır. Her edebî metin bireye farklı beceriler ve farklı öğrenme alanı sunar. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesinde ise fabllar en etkili türdür. Ezopla birlikte ünlene ve daha sonra La Fontaine, Lessing gibi fabl yazarlarıyla geliştirilen bu türün temeli toplumsal eleştiri üzerine kuruludur. Fablları hayvan masallarından ayıran nokta da bu yönüdür. Çocuk edebiyatı aracılığı ile fabl metinlerinin kullanımı öğrencilerin bu türü tanımalarına ve dolayısıyla eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sunar. Eleştirel düşünme bireyin soyut işlemler dönemine geçmesiyle birlikte (12 yaş +) gelişmeye başlar. Bu çalışmanın amacı eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında fablların etkisinin ortaya konmasıdır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada fabl türünün gelişimi üzerinde durulmuş ve gençlerin eleştirel düşünme, muhakeme etme, kıyaslama becerilerinin gelişiminde fabl türünün etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, düşünme, eleştirel düşünme, fabl, edebî türler.

Giriş

Edebiyatın temel malzemesi olan dil, insana bir duyguyu ya da mesajı çok kez farklı şekillerde anlatma olanağı sunar. Amaca göre değişen anlatım biçimi farklı türlerin doğmasını sağlar. Böylece aynı konunun değişik türlerle ve anlatım biçimleriyle ifade edildiği görülür. Her anlatım biçimi ile birlikte her edebî tür, çok yönlü gelişim gösteren insanın farklı duygularına hitap eder.

Edebiyatın insan üzerindeki etkisinin insanı iyiye, güzele sevk etmek, sorumluluk aşılama, yaşadığı çevreye ve topluma daha duyarlı bireyler yetiştirmek olduğu bilinmektedir. Edebiyatın bu gücü aslında doğrudan dilin gücünden gelmektedir. Var olan yazılı ya da sözlü tüm ürünler insan emeğinin bir sonucu olup yine insanın duygusal ve düşünsel gelişimine katkı sağlamaktadır. Söz gelimi, bilmeceler daha çok yaratıcı ve çağrışımsal düşünmeyi, masallar duygu ve düşünce dünyasını geliştirir. Biyografiler olumlu rol model olmada ve bibliyoterapik katkı sağlamada en etkili türdür. Şiir, insana duygusal zenginlik katar, destan hamasi duyguları güçlendirir. Fabl ise, bireye eleştirel düşünme ve muhakeme etme becerisi kazandırır. Bu çalışmada

* Dr., Giresun Üniversitesi Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. altun.bay@hotmail.com

ilk gençlik çağındaki bireylere eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasının önemi üzerinde durulacak, fablların eleştirel düşünmeye katkısı açıklanacaktır.

1. Fabl Türünün Tanımı ve Özellikleri

İnsanın binlerce yıldır derdini, acısını, sıkıntısını ya da sevincini anlatmak için başvurduğu edebiyat, bir bakıma kişinin kendini ifade etmesinin bir aracı olmuştur. İnsan, acısını anlatmak için nasıl ağıt yakmışsa, ezilmişliğini ve çaresizliğini anlatmak için de fabl türünü meydana getirmiştir. Yapılan haksızlıklarla mücadele Köroğlu'nu dağlara çıkarırken Ezop'un kaleme sarılarak yaşadıklarını anlatmasına yol açmıştır. Dolayısıyla benzer duyguların anlatım biçiminin her zaman aynı olmadığı, yaşanan çağa ya da kişiye göre değişebildiği görülmektedir. Fabl türünün doğuşu egemen topluma boyun eğmeyenlerin başlattığı ve silah olarak kalemi tercih ettikleri savaşın bir sonucudur.

Fabl, hayvanların, bitkilerin, nesnelerin, insan ve insan organlarının karşıt tipler oluşturacak şekilde insan özelliklerine ve davranışlarına bürünerek, toplumun aksak yönlerini göstermeye çalışan, eleştirel, eğitici eğilimi olan, kısa diyaloglardan oluşan koşuk ya da düzyazı biçiminde yazılan kısa anlatılardır (Yıldırım, 2012: 21). Egemen sınıfların ezici olduğu kölec ve feodal toplumlarda, alt sınıfın hiçbir hakkının olmayışı ve fikirlerini, duygularını, isyanlarını dile getirememesi fabl yazın türünün oluşmasına yol açmıştır. Fabla, ezilen insanlar, üstü kapalı bir şekilde, haksızlığı eleştirmişlerdir (Yıldırım, 2009: 303). Fabllar toplumsal eleştiri için yazılabildiği gibi siyasal ya da dinsel bir konuyu eleştirebilmek, aksayan yönlerini dile getirebilmek amacıyla da yazılmıştır. Pançatantra, ilk fabl örnekleri olarak bilinse de fabl türü daha çok Ezop ile özdeşleşmiştir. Kendisi bir köle olan Ezop, efendisiyle ya da toplumla yaşadığı çatışmaları, bazen de kendi ezilmişliğini kâğıda dökerek ifade etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de tepki toplamamak amacıyla kahramanları hayvanlar olarak seçer.

Fabllar konularını genellikle hayvanlar arasında geçtiği varsayılan olaylardan alır. Böylece eskilerin teşhis ve intak (kişileştirme ve konuşturma) dedikleri sanata başvurulur. Hayvanlara insan benliği verilir, insanlar gibi konuşturulur. Kişileştirme ve konuşturma sanatına gerek göstermeyen, yani kahramanı yalnız insan olan fabllar da az değildir (Sarıyüce, 2012: 183). Fabllar nazım ya da nesir şeklinde olabilir. Fablın türünü belirleyen yazılış şekli değil, yazılış amacıdır. Bazı kaynaklarda nazım, bazılarında nesir şeklinde fabllara rastlanmaktadır.

Fabllar kökende düzyazı anlatımlıdır. Daha sonra kimi ozanlar onları koşuk hâle getirmişlerdir. Ezop (Aisopos) fablları düzyazı iledir. La Fontaine (1621-1695) bunları koşuk olarak yeniden yazdı. Fablın koşuk olması akılda tutulmayı kolaylaştırır (Sarıyüce, 2012: 183). Ancak zamanla fablın nazım şeklinde yazılma gayretleri, fablların sadece bu şekilde yazıldığı algısını oluşturmuştur. Böylece fablın asıl amacından ziyade yazılış biçimi öne çıkar. Bu durum ise bu türün masalların altında gösterilmesine ya da hayvan masalı olarak adlandırılmasına sebep olur.

Fabllar, dış gerçekliğin hayvan ya da nesnelere yüklenerek anlatılmasıdır. Gerçek durumlar, toplumsal kaygılar, yapılan haksızlıklar genellikle hayvanlara kişilik verilerek anlatılmaya çalışılır. Böylece hem gelecek tepkilerden kaçınılmış hem de insanın içini dökme ihtiyacı giderilmiş olur.

Masallarla Fablların Farkı

Birçok kaynakta fablların masal yerine ya da masalların fabl yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysa kaleme alınış bakımından iki türün de yazım amacı farklıdır. Fabllarda ve masallarda kahramanlar genellikle hayvanlar olmasına karşın, kahramanı hayvan olan masalların çok kez fabl olarak adlandırıldığı görülür (Ezop masalları, La Fontaine masalları gibi). Fabllarda temel amaç toplumsal eleştiri ya da yergidir. Aynı zamanda yazılış biçimi, metnin uzunluğu/kısalığı yönünden de masallardan ayrılır. Masalların sonunda genellikle ders verir mahiyette bir cümle ya da özlü söz bulunmazken çok kez fabllarda bu duruma rastlanır. Fabllar da masallar gibi başlangıçta çocuklara yönelik ortaya çıkmamıştır; ancak zamanla bu iki türün de çocuk edebiyatı kapsamında çocuklara yönelik eğitsel türler olarak sınıflandırıldığı görülür.

Sonradan yazılmış olan bazı hayvan fabllarının tek bir öğretisinin, amacının olmayışı, belki de bu yüzden, okuyucuyu çelişkiye düşürmekte ve fabl denildiğinde, hayvan masalı ile eş

anlamalı görülmektedir. Oysa fabl (öykünce), kesinlikle bir ahlak dersi verme amacı taşır (Yıldırım, 2009: 304).

Fablların Genel Özellikleri

Fabla, genelde karşıt yapıda ve düşüncede olan iki kişi karşı karşıya getirilmektedir. Nadiren de olsa tek bir kişinin, topluluğun ya da iki topluluğun yer aldığı fabllar da vardır. Ancak bu fabllarda yine iki karşıt düşünce sergilenmektedir. Tek kişinin yer aldığı fabllarda olay ön plana çıkmaktadır (Yıldırım, 2012: 21).

Fabllarda hayvanların yanı sıra cansız nesneler de seçilebilir, anlatım bu nesneler aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Ancak kahramanı ister hayvan ister cansız nesneler olsun her zaman karşıtlıklar sergilenir: güçlü-güçsüz, zengin-fakir, aç-tok, haklı-haksız vb. Bakıldığında bu ve benzeri özellikler toplumsal aksaklıklar için ya da eleştirilebilecek diğer konular için kullanılan sıfatlar olup, fabllar da daha çok bu çatışmalar üzerinden yazılır. Hayvanların kahraman olarak seçildiği fabllarda insana ait özelliklerle donatıldığı görülür. Ancak “Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur.” atasözünde olduğu gibi eleştirilecek farklı durumlarda güçlü olan kurda ya da diğer hayvanlara başka sıfatlar eklenerek mesaj verilmeye çalışılır.

Örneğin, aslan güçlüdür, kraldır, egemendir ancak, aslan isminin başına getirilen bir sıfat ile tersi olabilir: kocamış aslan gibi. Fabllarda kullanılan nesnelere ya da bitkilere, şekillerine ya da doğadaki işlevlerine göre bir özellik verilmektedir. Örneğin dağ büyük ve yücedir. Dağın bu büyüklüğü gösterilerek karşıt bir durum gösterilir (Yıldırım, 2012: 21). Masallarda kahramanlar genellikle insanlardan, devlerden ya da olağanüstü yaratıklardan oluşan geniş bir kadroyu kapsarken, fabllarda kahraman sayısı daha çok ikiden ibarettir. Bu iki kişi arasında ise işbirliğinden ziyade çatışma görülür. Fabllarda, masallarda olduğu gibi son, genellikle gökten üç elma düşerek ve kötüler cezalandırılarak bitmez. Çoğu kez durum hayatta karşılaşılan örnekler gibidir. Haksız kişi bir anda haklı konuma yükselebilir, zengin fakiri ezebilir, güçlü daha zayıf bulduğuna zulmedebilir. Bu durum fablın genel özelliklerinden bir tanesi olup aynı zamanda masallardan ayrılan temel yönlerinden de biridir. Burada temel amaç, var olan durumdan ders çıkarılarak benzer durumların yaşanmamasıdır. Bir yandan da hayatta bu durumların olduğu, güçlünün güçsüze, zengininin fakire, haksızın haklıya galip geldiği anlatılarak her devirde ve her çağda yaşanan bir gerçeklik üzerinde durulur. Fabllar yazılış amaçlarına göre eleştiri temel olmak üzere birtakım özellikler gösterirler.

Dinsel, ahlaksal, eğitici fabllar olduğu gibi, yaşam bilgeliği veren, eleştirel ve yergili fabllar gibi, önceki konumu koruyan fabllar da vardır. Dinsel öğretiyi amaçlayan her fabl, dogmatik olguları ele alır ve yaşamı arka plana atar. Ahlaksal fabllarda ise, yaşamı gösterme önemlidir. Çünkü ahlaksal davranış onun içinde değerlendirilmelidir. Yaşam bilgeliği veren fabllar ise, insana öneride bulunur. Eleştiri yapıları fabllarda da öğreti yoktur, anlatım daha

keskin ve daha saldırgandır. Hicivsel fabllarda, insan dünyasının düzeni, hayvanlara aktarılır. Hedef alınan kişiye ya da kuruma, hicivse yolla, alaycı eleştiride bulunulur (Papa’yı eşeğin temsil etmesi gibi) (Leibfried’den akt. Yıldırım, 2009: 319).

Toplumsal bir aksaklığı dile getirmek edebiyatta birçok türün doğmasını sağlamıştır. Edebiyata zenginlik katan bu türler farklı dönemlerde farklı adlar alsa, biçim bakımından farklılık gösterebilir de temel amaç, toplumsal eleştiridir (hiciv, taşlama vb.). Fabllar eleştiri işlevi kadar, insanı hayal dünyasının içinden alıp hayatın gerçekliği ile karşı karşıya getirirler. İnsan, fabl türü ile yaşadıklarını düşünerek hayatı sorgulamaya yönelir, böylece doğrudan eleştirel düşünme becerisi de kazanmış olur.

Fabllar, insan ve topluma fikir verme, bu dünyanın gerçek yüzünü gösterme isteğinde olduklarından, eleştirel düşünmeyi geliştirirler. İnsan özelliklerini, düşünce tarzını ve insanlar

arası tutumları açıklayan fabl, özünde, toplumsal eleştiridir. Fabllar ilk başta toplumsal amaç olarak alt sınıfları savunan, güçlülerin öfkesine uğramadan, eleştirel bir tür olarak kullanılmıştır (Yıldırım, 2012: 23). Fabllarda yer alan öğüt mahiyetindeki cümle fablın genellikle sonunda bulunmakla birlikte başında ya da ortasında da bulunabilir.

2. Eleştirel Düşünme Becerisinin Kazandırılmasında Fabl Türünün Kullanımı

Fabl türünün kullanımına geçmeden önce eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasının önemi hakkında bilgi vermek gerekmektedir. TDK Türkçe Sözlükte, “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit” olarak tanımlanan eleştiri kavramı çoğu kez bir şeyin sadece olumsuz yanlarını değerlendirmek olarak algılanmaktadır.

Eleştirel düşüncenin geliştirilmesine günümüzde çok önem verilmektedir, hatta eğitimde eleştirel düşünme becerisi kazanmış bireylerin yetiştirilmesi arzulanmaktadır. Bu düşüncenin altında yatan sebep, var olan teknolojik gelişmeler ile toplumsal değişimlerdir. Günümüz toplumlarında her şeyi kayıtsız şartsız kabul eden bireyler yerine doğruluğunu sorgulayarak ikna yoluyla kabul eden bireylerin yetişmesi istenmektedir. Aynı zamanda kendi çevresi başta olmak üzere yaşadığı dünyaya karşı kendini sorumlu hisseden, toplumsal kaygı taşıyan bireylerin olması, ancak eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi ile mümkündür.

Eleştirel düşünme, bireyin birçok üst düzey zihinsel becerilerini kullanmasını gerektirir: yaratıcı düşünme, analiz-sentez yapma, değerlendirme vs.

Özden (2003, s.98) eleştirel düşünmenin fonksiyonlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Önyargı ve tutarlılığı değerlendirme,
- Birinci el ve ikinci el kaynakları ayırt etme,
- Çıkarsamaları ve nedenlerini değerlendirme,
- Varsayımları, fikirleri ve iddiaları ayırt etme,
- Argümanın eksik taraflarını ve açıklamalardaki belirsizlikleri görme,
- Tanımlamaların yeterliliğini ve sonuçların uygunluğunu ölçme.

Eleştirel düşünme becerisi eğitimde daha çok okuma kültürünün geliştirilmesiyle ve farklı türlerdeki edebî metinlerin okunup değerlendirilmesiyle geliştirilebilir. Bununla birlikte eleştirel düşünmenin kazandırılmasında fabl, sık kullanılan türlerden bir tanesidir. Fablda eleştirel düşünme daha çok karşılaştırma, kıyaslama yoluyla verilmeye çalışılır. Zıtlıkların bulunduğu türlerden biri olan fabl ile böylece gerçek hayatta karşılaşılabilecek bir durum öğrenciye sunulurak öğrencinin durum üzerinde düşünmesi sağlanır.

Eleştirel düşünme becerisi hemen kazanılabilecek bir beceri olmamakla beraber zamanla geliştirilebilir. Bir durumu, olayı ya da konuyu eleştirebilen, sorgulayabilen, mukayese edebilen bireyler, öğrendiklerine karşı daha hassas yaklaşırlar. Eleştirel düşünme becerisi kazanmış bireylerin genel özellikleri ise şöyle açıklanmıştır:

- Sanatsal faaliyetleri takip etmeli, kültürel gelişmelerden haberdar olmalı,
- Sorgulayıcı bir tavır takınmalı, her bilgiye birincil kaynaktan ulaşmaya çalışmalı,
- Yeni ve farklı görüşlere açık olmalı, kişisel eleştirilerden rahatsızlık duymamalı,
- Yapılan eleştirileri kendini geliştirmek için bir fırsat olarak görmeli,
- İhtimaller ile değil gerçekten hareket ederek doğru bilgiye ulaşmaya çalışırlar (Altunbay, 2015: 155)

Eleştirel düşünme küçük yaşlardan itibaren kazandırılabilceği gibi bu becerinin gelişimi birtakım yanlış uygulamalarla engellenebilir de.

“Çocuk dediğin her lafa karışmaz. Çocuk dediğin çok soru sormaz. Çocuk dediğin karşılık vermez.” gibi çocuklukta eleştirel düşüncenin gelişimini olumsuz etkileyecek sözlü yaptırımlar ile bu beceri yeterince gelişemez. Bununla birlikte çocuğun gelişimini olumsuz etkileyen ve ondaki merak duygusunu yok eden bir diğer husus, çocuğun sorduğu sorulara açık ve tatmin edici şekilde cevap verilmemesidir (Altunbay, 2015: 155).

Fablların eleştirel düşünme becerisine katkı sağladığı bilinmektedir, ancak önemli olan fablların hangi yaş döneminden itibaren nasıl kullanılacağıdır. İlköğretimden itibaren çeşitli ders kitaplarında ya da öğrencilere okutturulan kitaplarda fabl örneklerine rastlanmaktadır. Ancak fabllar, ileri derecede bir muhakeme yeteneği gerektirdiğinden soyut düşünme becerisi gelişmemiş çocuklarda kullanılması doğru değildir. J. J. Rousseau da, masal ifadesini fabl yerine kullanmakta olup, fablların kullanım durumuyla ilgili olarak şunları belirtmiştir:

Önceki masalda çocuklar kargayla alay ederken tilkiye sempati ile bakıyorlar. Sonraki masalda ise örnek olarak ağustos böceğinin verildiğini sanırsınız, ama hiç de öyle değil, çünkü orada da karıncayı seçeceklerdir. Çünkü, küçülmeyi hiç istemezler: her zaman en iyi rolü üstlenirler. Bu da pek doğal bir seçimdir. Çocuklar için ne korkunç bir ders! Devlerin en çirkini, kendisinden istenen şeyi bilen ve geri çevirebilen, acımasız ve eli sıkı bir çocuk. Karınca daha fazlasını yapar, çocuğa kabul etmedikleri şeylerde dahi alay etmesini öğretiyor.

Aslanın en gözde kahramanlardan biri olduğu tüm masalarda çocuk, sürekli aslan olur. Yapısı gereği bir şeyin paylaşımı söz konusu olduğunda, hepsini kendine almaya çalışır. Ama sivrisinek aslanı yıldırıldığında, işler hemen değişiyor. Bu durumda çocuk, aslan olmak istemez, bu kez bir sinek olmayı yeğler. Pençesiyle saldırma cesareti gösteremeyenleri, iğne darbeleriyle öldürmeyi öğrenir (J. J. Rousseau’dan çev. Baştürk; Kızılçim, 2013: 81-82).

Görüldüğü gibi fabl türünün kullanımı için bireylerin en azından soyut işlemler dönemine (12- +) geçmiş olması gerekmektedir. Aksi hâlde verilen mesajı doğru anlayamayacaklarından fabl, amacına ulaşamayacaktır. Soyut düşünmeyi kazanamamış bireylere fabl türünü kullanmaktan ziyade eğitici ve öğretici (kahramanlarının insan, hayvan ya da olağanüstü yaratıklar olduğu) masalların kullanımı daha yararlıdır.

İlk Gençlik Çağı

Batı literatüründe *Adolescence* (gençlik) olarak adlandırılan bu dönemdeki bireyler için en önemli sorun, onların kendilerini tanımaları ve “kim olduklarını” keşfetmeleridir. Bu dönemdeki birçok birey için “Ben kimim?” sorusu önem taşır. Olumlu benlik algısının oluşturulması ile birlikte bu soruya verilecek olumlu cevaplar, bireyin bu dönemi başarıyla tamamlamasını sağlar (Altunbay, 2015: 74). 13-15 yaş grubunu kapsayan ilk gençlik çağı, fiziksel, bilişsel ve duygusal bakımlardan her bireyde farklı gelişim görüldüğü bir dönemdir. Bu evre, aynı zamanda çocukluğun son dönemine denk gelmektedir. Bu yaş grubundakiler, henüz çocukluktan çıkmamış, ancak genç gibi davranmaya çalışan bireylerdir. Çocuklukla gençlik arasında kaldıkları anlarda hangi rolü üstlenecekleri konusunda tutarsızlık yaşarlar. Dolayısıyla okudukları kitaplarda aradıkları ve beğendikleri kahramanlar da değişiklik gösterir (Uslu Üstten, 2014: 96). Bireysel farklılıklar göstermekle beraber ortalama 12 yaşından sonra gelişen soyut düşünme becerisi, sorgulamak, eleştirel düşünmek, yaratıcı düşünmek, muhakeme etmek, kıyaslama yapmak için gereklidir. Bu nedenle fabl türü ancak soyut işlemler dönemine geçildikten sonra kullanılmalıdır. Bu döneme kadar olan ders kitaplarında ise fabl türü yerine eğitici masallara yer verilmelidir. Aksi hâlde çocuk için sıradan bir hayvan masalı konumunda olacak olan fabldan gerekli ve doğru mesaj alınamayacak, hatta J. J. Rousseau’un ifadesiyle bu tür fabllar çocuğu yanlış bile yönlendirilebilecektir.

Türkçe Dersi Öğretim Programında Eleştirel Düşünme

İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı’nda “okuma becerisi öğreniminin farklı kaynaklara ulaşarak yeni bilgi, olay, durum ve deneyimlerle karşılaşmasını sağlar. Dolayısıyla bu beceri; öğrenme, araştırma, yorumlama, tartışma, eleştirel düşünmeyi sağlayan bir süreci de içine alır” (2006, s.6) denilerek eleştirel düşünmenin geliştirilmesiyle okuma becerisi ilişkilendirilmiştir (Altunbay, 2015: 153). Türkçe derslerinde eleştirel düşünme becerisi

daha çok edebî metinlerin okunması, yorumlanması, bilgilerin sorgulanması şeklinde olmaktadır. Bu açıdan kullanılacak metinlerin öğretmen rehberliğinde öğrenci tarafından ele alınması, bilgilerin muhakeme edilerek değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Türkçe dersinde edebî metinler aracılığı ile eleştirel düşünme becerisi kazandırılmak istendiğinde okur tarafından metne yönelik şu sorular yöneltilmelidir:

- Yazarın vermek istediği mesaj/ileti nedir?
- Yazar bu mesajı verirken hangi yollara başvuruyor?
- Bu metinden çıkarılabilecek diğer düşünceler nelerdir?
- Ben bu fikri destekliyor muyum yoksa karşı çıkıyor muyum?
- Eğer yazarın yerinde olsaydım bu fikri nasıl belirtirdim?
- Konu ile başlık arasında uyum var mı?
- Anlatılanlar yeterince anlaşılır mı? (Altunbay, 2015: 156).

Bu soruların cevabının arandığı edebî metinler öğrenciyi düşünmeye ve sorgulamaya iter.

Türkçe dersinde çocuk edebiyatından sıklıkla yararlanılmaktadır. Seçilecek metinlerde çocukların gelişim özellikleri ile birlikte çocuk edebiyatının temel ilkeleri göz önünde bulundurulmalı, çocuklara uygun metinler ile onların seviyelerine uygun edebî türler kullanılmalıdır. Fabllar ise, eleştirel düşünmeyi geliştirmek için daha ileriki yaşlarda tercih edilmelidir.

Eleştirmek, daima eksik ve yanlışları söylemek, bu hususlara dikkat etmek demek değildir. Eleştiri bir yetenek işidir. Onun için erken yaşta başlamak üzere çocukta eleştirme yeteneği geliştirilmelidir. Çocuk edebiyatı eserlerinde, zaman zaman eleştirinin nasıl yapılması gerektiği, tepki koymanın ölçüleri konusunda çocuğun bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır (Yalçın;Aytaş, 2002: 36). Türkçe derslerinde yapılacak etkinliklerle birlikte çocukların hayata karşı daha bilinçli olmaları, hayatı ve yaşananları sorgulamaları, var olan eksiklikleri ya da aksaklıkları görmeleri, bunları uygun bir üslupla dile getirmeleri sağlanabilir. Böylece eğitimin temel amaçlarından biri olan istendik davranışla birlikte topluma karşı sorumlu bireyler yetiştirilmiş olur.

Fabl Örnekleri

a. Kuşçunun biri avlanmak için ağ kuruyormuş. Öteden bir ibibik kuşu gelmiş: “Bu nedir böyle?” diye sormuş. Kuşçu: “Bir şehir kuruyorum, bu da temelleri” demiş, sonra uzaklaşıp bir yere saklanmış. İbibik, kuşçunun dediğine inanıp ağlara yaklaşınca tuzağa düşüp yakalanmış. Koşup gelen kuşçuya: “Senin kurmak istediğin böyle bir şehirse, oturana çok olmaz o şehrin” demiş (Sarıyüce, 2012: 188).

b. Susuzluk bir koyunu ırmak kıyısına getirdi. Aynı neden, ırmağın öteki kıyı tarafına bir kurdu getirdi. Aralarında akan suyun verdiği güvenle, kurdu küçümsemeyen koyun seslendi: “Suyunu kirletmiyorum ya sayın kurt? Bana iyi bak; altı hafta önce arkandan küfretmiş olabilir miyim? Ya da en azından babam yapmıştır.” dedi. Kurt bu alayı anladı, ırmağın genişliğine baktı ve dişlerini sıktı, “Senin şansın” dedi. “Biz kurtlar siz koyunlara karşı sabırlı olmaya alışık olmamız.” Böyle söyledi ve gururlu adımlarla yürüdü gitti (Poser, 1975: 29, Çev. M. Yıldırım, 2012: 34).

SONUÇ

Edebiyat ve eğitim anlayışı içerisinde fabl türünün kendine özgü bir yeri vardır. Çok amaçlı kullanıma müsait olması, görselliğin katılmasıyla televizyon ekranına taşınabilirliği, içeriği ve farklı şahıs kadrosuyla zenginlik oluşturmaları çocuk eğitiminde önemlidir (Arıcı, Ungan, 2011: 307). Fablların doğru şekilde kullanımı, üst düzey zihinsel becerilerin geliştirilmesinde, eleştirel düşünmenin kazandırılmasında ve farkındalık oluşturulmasında çok önemlidir.

Kahramanlarının genellikle hayvan olması sebebiyle daha çok masallarla karıştırılan fabl, kıssadan hisse yoluyla ders vermeyi ve toplumsal bir eleştiride bulunmayı amaçlayan kendine özgü özellikleri olan bir türdür. Çocuk edebiyatının vazgeçilmez türlerinden biri olan fablın kullanımı, verilen mesajın doğru idrak edilebilmesi için zihinsel becerilerin gelişmiş olmasına ve en azından soyut işlemler dönemine geçilmesine bağlıdır. Bu ise ortalama 12 yaş ve sonrasına denk gelmektedir. Öğretici ve eğitici olan bu metinlerde temel amaç ders vermek ve düşündürmektir. Hayvan masallarından ayrılan temel yönü de buradadır. Bu nedenle fabllar, eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında temel malzemelerdendir. İlk gençlik çağına denk gelen, gelişimin en önemli dönemlerinden biri olan ve soyut düşünmenin gelişmeye başladığı ortalama 12 yaş ve üzerinde fabllardan yararlanma yoluna gidilmelidir. Kişilik gelişiminin en önemli dönemi sayılan bu yaşlar, çocukluktan gençliğe geçiş aşamasıdır. Bu evrede doğru bir eğitimle kazandırılacak eleştirel düşünme becerisi, bireyin daha sonraki yaşlarında da etkisini gösterecektir. Topluma karşı duyarlı, sorumluluk alabilen, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen bireylerin yetişmesi günümüz dünyasında toplumların en birincil hedeflerindendir. Eğitim yoluyla kazandırılacak olan davranış değişikliğinde çocuk kitaplarının ve edebî türlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Fabl türünden başta ders kitapları olmak üzere, yardımcı kaynak olarak da yararlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Altunbay, M. (2015). İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda Yer Alan Temel Becerilerin Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Etkisi (21. Yüzyıl Örnekleme). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Arıcı, A. F. ; Ungan, S. (2011). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara. Pegem Yayıncılık.
- Sarıyüce, H. L. (2012). *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi I*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Uslu Üstten, A. (2014). *İlk Gençlik Edebiyatı*. Ankara: Grafiker yayınları.
- Yalçın, A. ; Aytaş, G. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, M. (2009). *Yazınsal Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, M. (2012). *Kısa Anlatı Türleri*. İstanbul: Nar Yayınları.

YOKSA SEN DAHA OKUMADIN MI?: BİR ONLINE OKUMA PLATFORMU OLARAK WATTPAD VE SANAL DÜNYANIN GENÇLERİNDE SANAL OKUMA KÜLTÜRÜ

Osman ÇOBAN*

ÖZET

Gençler arasında e-kitap okuma kültüründe özellikle akıllı telefonların ve tabletlerin çıkmasından sonra ciddi bir artış olmuş, bu konuda hizmet veren birçok website ve sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır. Sanal dünyayı seven yeni nesil bu yeni okuma ortamına ayak uydurmakta çok zorlanmamıştır. Bu yeni oluşumların Türkiye'nin yeni nesli üzerinde nasıl etkiler bıraktığı/bırakacağı ve eğitimde bunlardan nasıl yararlanılabileceği yanıtlanmayı bekleyen önemli sorulardır. Bu bildiride gençler arasında e-kitap okuma kültürü ve bu bağlamda online bir kitap okuma-yazma-paylaşma platformu olan Wattpad ve bu platformun gençler üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Bildirideki veriler iki yolla elde edilecektir.

Birincisi, Mayıs 2015'te Adana ilindeki 15 lisede yapılan ve lise öğrencilerinin kitap okuma seçimleri ve bu seçimlerin onlar üzerindeki etkilerini saptamayı amaçlayan alan çalışmasıdır. Bu çalışmada 381 lise 2 öğrencisine online anket uygulanmış, bu öğrenciler arasından seçilen 10 öğrenci ile de kitap okuma aktiviteleri ve mülakat yapılmıştır. Bu bildiride bu çalışmanın e-kitap okuma ile ilgili verilerinden yararlanılacaktır.

Verilerin elde edileceği ikinci yöntem ise Wattpad adlı online kitap okuma-yazma-paylaşma platformunun incelenmesidir. Takipçilerinin genellikle gençler olduğu Wattpad, 28 dilde hizmet vermekte ve genç yazarlar bu yolla yaşitlarına kendi kitaplarını okutma şansı elde etmektedir. Katılımcılar burada okudukları kitaplar hakkında yorum yapma, yazarıyla tanışma ve kendi kitaplarını tanıtmak imkanı bulmaktadır. Genç yetişkin okurlar tarafından sevilen bu esnek ve resmiyetten uzak ortam, bir yandan onları yazarlığa çağırırken, bir yandan da akla sayıları her gün artan bu yazarların ve hikayelerinin geleceği ile ilgili birtakım sorular getirmektedir. Bu ortamda yazılan hikayeler ve yapılan paylaşımlar kullanıcılar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Bu bildiri üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde Türkiye'de e-kitap okuma kültürü, ikinci bölümde anlatıların ve Wattpad'in gençler üzerindeki etkileri, son bölümde ise Öznur Yıldırım'ın *Yabancı* kitabı ve bu kitap hakkında yapılan okur yorumları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genç, E-Kitap, Wattpad, Okuma, Etki

1. Türkiye'de E-kitap Okuma Kültürü ve Wattpad'e Genel Bir Bakış

Son yıllarda iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, bu gelişmeleri heyecanla ve ilgiyle takip eden yeni nesil için birçok yeni imkanlar sunmaktadır. Sosyal medyada başlayan sanal paylaşma, tartışma, beğenme ve beğenilme merakı etkisini genişletince gerçek dünyadaki birçok aktivitenin de sanal dünyaya aktarılması kaçınılmaz olmuştur. Önce ticari amaçlı alışveriş sitelerinde yapılan 'yorumcuklar' zamanla büyümüş ve hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Facebook, Twitter, Instagram gibi paylaşım sitelerinde duygu, düşünce, fotoğraf ve videolarını paylaşan, vakitlerinin önemli bir bölümünü bu yaşam alanında geçiren

* Doktora Öğrencisi, University of Glasgow, School of Education, Children's Literature and Literacies, Glasgow, UK, cobanosman@hotmail.com

gençler zamanla oksijene muhtaç oldukları kadar kendilerini bu dünyaya muhtaç hissetmeye başlamış ve bu FOMO (the fear of missing out-kaçırma korkusu) adı verilen bir bağımlılık, bir hastalık haline gelmiştir (Grohol, 2011; Przybylski vd. 2013).

Dünyada 1990'lı yıllarda, Türkiye'de de özellikle internetin yayıldığı 2000'li yılların başlarından itibaren okunmaya başlayan e-kitaplar, zamanla gelişmiş ve yeni formlar kazanmıştır. 2007'de Amazon'un piyasaya sürdüğü Kindle, daha sonra geniş ekranlı akıllı telefonlar ve tabletler e-kitap sektörünün gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İlk başlarda getirdiği ekonomik külfet ve herkeste onu okumak için bir aracın olmaması gibi nedenlerle herkese hitap etmeyen 'resmi e-kitaplar'¹, ilerleyen zamanlarda kitap yazma-okuma-paylaşma sitelerinin hizmete girmesi ve bunu da yeni teknolojinin getirdiği geniş ekranlı akıllı telefonların, tabletlerin ve internetin yaygınlaşmasının desteklemesi ile birlikte interneti olan herkesin üretebileceği yeni bir edebiyat alanı ile birlikte dijital serüvenine devam etmeye başlamıştır (Lamb, 2011). Dolayısıyla e-kitap kavramı birisi yayınevleri tarafından üretilip ücretli olarak satılan, diğeri ise internet imkanlarına sahip herkesin üretebildiği ve yayımlayabildiği iki farklı kitap türünü içine almaktadır. Bu yazıda e-kitabın resmi olmayan, ücretsiz ve esnek olan ve genellikle gençler tarafından üretilen, dağıtılan ve kullanılan şekli konu edilmiştir.

Bir online yazma-okuma platformu olan Wattpad'e ilk hikaye 2007'de yüklenmiştir (Nawotka, 2013). Bugüne kadar 54 dile yayılmış olan sosyal medyanın bu farklı kolu dünya gençleri tarafından yaşatılmakta ve geliştirilmektedir. Wattpad'in verilerine göre Dünya çapında yaklaşık 40 milyon Wattpad üyesi ve 100 milyon Wattpad hikayesi bulunmaktadır. Her ay yaklaşık 11 trilyon dakika harcanan Wattpad'e erişimin % 85'i mobil teknoloji ile sağlanmaktadır (Wattpad, 2015a). Bazı eserlerin yayın hakları yayınevleri tarafından satın alınmış ve bu kitaplar Wattpad'den kaldırılmıştır. Türkiye'de Öznur Yıldırım'ın *Yabancı*, Ayla Öztanyel'in *Karanlık Lise*, Eylül Sancaktar'ın *Eros'un Okları*, Emin Can'ın *Alayına Newyork*, Berna Baki'nin *Egoloman* ve Büşra Küçük'ün *Kötü Çocuk* adlı kitapları buna örnek gösterilebilir (Aktaş Salman, 2015).

Wattpad'e üyelik için katılımcıların bir email veya Facebook adreslerinin olması yeterlidir. Üye ol tuşuna bastıktan sonra, üye adı ve mail adresi girilmektedir. Sonra cinsiyet ve yaşla ilgili sorular gelmekte, bu sorular ise okura "en iyi hikaye tavsiyesi yapmak için" sorulmaktadır (Wattpad, 2015d). Daha sonra devam etmek için üç hikaye seçilmesi istenmekte, çünkü bir sonraki sayfada seçilen hikayelere, cinsiyete ve yaş grubuna göre kitap tavsiyeleri çıkmaktadır. Üye sayfasında keşfet, oluştur ve topluluk bölümleri vardır. Hikaye yazmak isteyenler 'Oluştur' bölümünü kullanmaktadır. 'topluluk'ta kulüpler, ödüller, yazma yarışmaları ve yazarlar için ayrılan bölümler ve paylaşım forumları vardır. Yine aynı bölümün en altındaki 'JustWriteIt' adlı bölümde okurlar için yazmaya dair bir teşvik mesajı ve sonunda da üyeden bir ay içinde 10.000 kelime yazacağını söz vermesi ve bunu diğer okurlara duyurması için bir sekme vardır (Wattpad, 2015b). Bütün bunlar üyelerin kitaplara, yazmaya ve daha da önemlisi siteye bağlılıklarını sağlama adına site yöneticileri tarafından tasarlanmıştır.

Özellikle Facebook gibi paylaşımın kimin tarafından yapıldığının bilindiği ve dolayısıyla ön plana çıkma, görünür olma gibi sebeplerin paylaşımlarda önemli bir rol oynadığı sosyal medya araçlarının aksine Wattpad'da gençlerin² kimliği çoğu zaman gizli olduğu için paylaşımlarda biraz daha özgür veya açık davrandıkları görülmektedir. Tabii bu da onların yazılan kitaplar hakkındaki duygularını daha gerçekçi bir şekilde göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada gençlerin Wattpad yoluyla birbirlerinin eserleri hakkında yaptıkları yorumlar ve değerlendirmeler ele alınmakta ve bu yolla gençler üzerinde yazılan eserlerin bıraktığı etkilerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

¹ Resmi e-kitaplar ile kastedilen, yayınevleri tarafından basılan ve pazarlanan kitaplardır. Burada 'resmi' kelimesinin kullanılmasının sebebi bu kitaplarla okur arasında yayıncı ve para engeli olması ve bunun da okurun kitaba ulaşımını ve aralarındaki ilişkiyi resmileştirmesidir. Web sitelerinde yazılan ve paylaşılan, herhangi bir maddi menfaat karşılığı satılmayan kitaplarda böyle bir engel söz konusu değildir.

² Wattpad'e üye olabilmek için 13 yaş sınırlaması vardır. Ancak kullanıcıların gerçek yaşı bilinmemektedir.

2. Anlatıların ve Wattpad'in Okur Üzerindeki Etkileri

Wattpad'i kullananların çoğunluğu genç kızlardır. Yazılan ve popüler olan hikayelerde ise gençler arasındaki sevgi ilişkileri ağır basmaktadır. Yazarların aynı yaş grubundan olması ve hayatta benzer problemlerle yüzleşiyor olmaları birbirlerinin hikayelerini okuyup paylaşımlarında, üzerinde tartışmalarında önemli bir etkidir. Gençlerin bu kadar kolay eser yazmaları, herhangi bir incelemeye tabii tutulmadan yayımlamaları ve sonrasında da bu kitaplar hakkındaki duygu ve düşüncelerini internet üzerinden takma adlar veya kendi adlarını kullanarak oluşturdukları profillerinden paylaşımlarının olumlu ve olumsuz birtakım etkileri olacaktır.

Edebi yeteneği olan gençler bu online ortamda yazılarını yayımlayıp yaşlılarından da eleştiriler alarak kendilerini geliştirebilir, yeteneklerini ortaya çıkarabilir. “Yazdığı ilk hikaye binlerce okur tarafından okunan ve daha sonra yayımlanan Karanlık Lise'nin yazarı Ayla Öztanyel'i Wattpad olmadan tanımak ne kadar mümkün olurdu?” sorusu üzerinde düşünülmelidir. Bu şekilde genç yaşta yazarlık hayatına atılan ve başarılı olan yaşlılarını görmek gençleri yazmaya teşvik edecek ve genç yazarların sayısı artıracaktır. Böylelikle yazarlığa hiç başlamadan kaybolan yazarların sayısı da azalmış olacaktır.

Gençlerin yazma yeteneğini ortaya çıkarması, kendilerini ifade etme yeteneklerini geliştirmesi, kitaba ve okumaya ilgilerini artırması, hayal dünyalarını zenginleştirmesi ve edebiyata ilgilerini artırması gibi birçok olumlu etkisi olan Wattpad okur-yazarlığının olumsuz etkileri olabilir mi, varsa nelerdir, soruları da akla gelmektedir. Bu konuyu ele alan Büşra Uğraş “Yazan da Okuyan da -18” başlıklı yazısında bu önemli konuya değinmiştir (2015). Uğraş, bu online platformda paylaşımda bulunanların çoğunun 18 yaşının altında olduklarının altını çizdikten sonra şöyle devam etmektedir: “Yazdıkları hikayelerdeki ana karakterler genellikle yakışıklı, zengin, kurallara karşı gelen, popüler ve 'psikopat' bir erkek ve ona sırılmaz aşık, masum ve güzel kız. Hikayelerin hepsi fazla romantik, bazen şiddet içeren ve okuyanları şaşırtan hayallerle süslü” (2015, parag. 1). Bu içeriğin ve onun sunulmuş şeklinin gençler üzerinde nasıl bir olumsuz etkisi olacağı tartışmaya açık bir konu, ancak anlatıların okur üzerindeki etkisini araştırmak için yapılan bilimsel çalışmalara göre genç okurlar yazılanların hayal ürünü olduğunu bilseler bile okudukları kitaptan ciddi bir şekilde etkilenmektedirler (Djikic vd., 2009; Kauffman ve Libby, 2012; Nell, 1988).

Bu çalışmalardan birtanesi de Appell ve Richter, 2007'de yaptıkları deneysel çalışmadır. Araştırmacılar 81 katılımcıdan içinde gerçek hayat hakkında doğru ve yanlış bilgiler veren bir anlatı okumalarını isterler. Katılımcılar kitabı okuduktan sonra yapılan testte okurların gerçek hayat hakkındaki bilgilerinin değiştiği ve zaman geçtikçe de bu değişimin arttığı gözlenmiştir. Bu anlatının yaptığı etkiyi araştırmacılar Howland ve diğerlerinin ileri sürdüğü (1949) ‘sleeping effect’ yani ‘uyuyan etki’ kavramıyla açıklarlar. Buna göre hayali anlatılar yolu ile yapılan ikna, uyuyan bir etki gösterebilir ve kişinin inançlarında, duygu ve düşüncelerinde zamanla bir değişim olabilir. Dolayısıyla düşsel anlatılar bizim dünya görüşümüzü değiştirmede güçlü bir araçtır (Appell ve Richter, 2007, 114).

Mayıs 2015'te Adana'daki 15 lisede katılımcıların rast gele ve gönüllülük esasına bağlı olarak seçildiği bir online anket uygulaması yapılmıştır. 381 lise 2 öğrencisinin katılımı ile yapılan ankette katılımcıların 311'i e-kitaplar hakkındaki soruya cevap vermiş, cevap veren erkek öğrencilerden yaklaşık % 35'i, kız öğrencilerden ise % 57'si e-kitap okuduğunu belirtmiştir. Ancak çok ilginç bir şekilde e-kitap okuyan kız öğrencilerin % 70'e yakını e-kitap okumayı, basılı kitap okumaya göre daha az eğlenceli bulmaktadır. Erkek öğrencilerde ise bu oran % 55'tir. Yani çalışmaya katılan erkek öğrencilerdeki e-kitap okuma oranı kız öğrencilere göre çok daha düşük olmasına rağmen e-kitap okuyan erkek öğrencilerin daha büyük bir çoğunluğu e-kitap okumayı daha eğlenceli bulmaktadır.

Öğrencilerden okudukları kitabın adını yazmaları istenmiş ve cevap veren 23 erkek öğrenciden sadece 4 tanesinin yayımlanmamış e-kitapları okuduğu, diğerlerinin ise baskısı yapılmış olan kitapların e-kitap formatını okudukları tespit edilmiştir. Aynı soruya cevap veren 74 kız öğrenciden 55'inin okuduğunu belirttiği e-kitaplar ise kitap olarak basılmamış olan e-

kitaplardır. Yani çalışmaya katılan e-kitap okuru kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin okudukları kitap tarzı arasında önemli bir fark vardır. Bu verilere göre erkek öğrenciler daha çok yazının başında belirtilmiş olan bir yayınevi tarafından daha önce e-kitap ve basılı kitap olarak yayımlanmış olan ‘resmi e-kitaplar’ı tercih ederken, kız öğrenciler tercihlerini ‘resmi olmayan e-kitaplar’ı, yani genellikle kendi yaşlılarının yayımladığı online kitapları okumaktan yana kullanmaktadır. Wattpad’in Türkiye’deki kullanıcılarının çoğunluğu kız olduğu gibi, *Yabancı* kitabının okurları da genellikle kız okurlardır.

3. Yabancı

Yabancı, 2013 yılında Öznur Yıldırım’ın yazmaya başladığı Eylül 2015’e kadar 47 bölümü yayımlanan ve bu tarihten itibaren Pegasus Yayınları³ tarafından yayın hakları satın alınan bir romandır. Bu roman yaklaşık iki yıldır bölüm bölüm yayımlanmış ve her geçen gün de okuru artmıştır. Konu olarak bir erkek katil ile kurbanı genç kız arasında gelişen ilişkiyi ele almaktadır. Ediz Çağırın yakışıklı, kaslı ve çimen yeşili gözlü bir katildir. Doğa adlı masum ve güzel bir genç kızı öldürmeye karar verir, fakat yapamaz ve zamanla birbirlerini sevmeye başlarlar. Hikaye bu çift arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Hikayede Ediz sert, ‘maço’ ve yakışıklı bir erkek olarak tanıtılmaktadır. Doğa’ya karşı sert davranmakta, yalnız onun bu tutumu hem Doğa hem de sanal aşıkları tarafından heyecanla karşılanmakta, onların Ediz’e olan bağlılıklarını bir kat daha artırmaktadır. Hikaye henüz tamamlanmamıştır, ancak sonu üzerine okurlar birçok senaryo üretip bu senaryolarını yine Wattpad’de paylaşmaktadırlar. Yayınevi kitabı seri olarak basmaya karar vermiştir ve bu nedenle de sonunun öğrenilmesi biraz zaman alacaktır. Aslında okurların paylaşımları incelendiğinde görülecektir ki onları hikayedeki olaylardan ve bu olayların sonuçlarından çok bu olayların sunuluş şekli ve bunun onların duygularını harekete geçirme gücü etkilemektedir.

Yazar Öznur Yıldırım, hikayeyi yazmaya 17 yaşında başlamıştır. Geçen yaklaşık iki yıllık süre zarfında 120 milyonun üzerinde görüntülenen hikaye iki milyonun üzerinde kullanıcı tarafından beğenilmiştir. Kitap hakkındaki yorumların çoğunluğu kız okurlar tarafından yapılmıştır. Yapılan yorumlar arasında kitap incelemesi veya eleştirisi sayılabilecek olanlar oldukça azdır. Çoğunlukla karakter veya olaylara yönelik duygu aktarımları yapılmıştır (Yıldırım, 2015). Yapılan yorumları beş kategoride incelemek mümkündür: Bunlar, yazarı hedef alarak yazılan beğeni, şikayet, eleştiri, soru ve talep mesajları, hikayenin gidişatına dair yapılan tahminler ve beklentiler, hikayedeki olaylara ve karakterlerin tutumlarına karşı tepkiler, okurların kendi aralarındaki tartışmalar ve reklam mesajlarıdır.

“Allah’ım bu edize de bu doğaya da bu kitaba da hastayım ya!” gibi hayranlık bildiren, kitaba ve karakterlere karşı hislerini açıklayan okurlar çoğunluktadır. Ediz Çağırın’ın gözlerini tasvir eden “Çimen Yeşili” ifadesi için ve kendisi için yazılan mesajlarla bu hayali kişiye karşı duyulan hayranlık gösterilmekte, zaman zaman da bu mesajlarda cinsel içerikli ve argo ifadelerle rastlanmaktadır. Okurların kitaba ne derece bağlandıklarını gösteren aşağıdaki okur yorumları dikkate değerdir:

“kapak değişmiş sırf bunun için bile ağlayacağım galiba :)) [...] hikayeye baştan başlayacağım bıkmadan usanmadan tekrar tekrar okuyabilirim sırf her şeyi baştan yaşayabilmek için bize bambaşka bir dünya ve gerçekleşmeyeceğini bildiğimiz halde umut etmekten bıkmayacağımız hayaller verdiğin için teşekkürler...” (Wattpad, 2015c)

“Tekrar okumaya başladım ve kalbim güm güm atıyor [...]” (Wattpad, 2015c).

Yazar için yazılan mesajlar arasında onun Türk edebiyatına kazandırılmasının önemine dair mesajlar, kaleminin güçlülüğünü takdir mesajları, teşekkür mesajları ve yazarı teşvik etmek için

³ 2006 yılında yayın hayatına başlayan Pegasus Yayınları farklı türlerde eserler yayınlayan bir yayınevi olmakla birlikte, genç yetişkin edebiyatı alanında yayınladıkları eserlerin yazarları arasında Türk yazar bulunmamaktadır (Pegasus Yayınları, 2015). Dolayısıyla Öznur Yıldırım, bu eseri ile yayınlarını yabancı eserlerden oluşturan bir yayınevinin bile ilgisini çekmeyi başarmıştır.

yazılan mesajların sayısı oldukça fazladır. Bununla birlikte okurlar hikaye, kitap ve bölüm kapakları, kitap tanıtımı için kullanılan videolar hakkında da yazara sorular sormaktadırlar.

Kitabın yayın haklarının satın alınıp Wattpad'den kaldırılmasından sonra olumlu ve olumsuz birçok tepki olmuştur. Olumsuz yorumlar daha çok kitabın fiyatının yüksek olması nedeniyle alınamayacağı ve internette olduğu gibi interaktif paylaşımlarda bulunulamaması üzerinedir. Kitabın basılmasına karşı olma sebepleri arasında diğer okurlarla birlikte kitap yorumu yapamayacak olma düşüncesinin olması dikkate değerdir. Bu bir bakıma birlikte sosyal okumadır. Çünkü okurlar okudukları hakkındaki duygu ve düşüncelerini diğer okurlarla paylaşmak istemektedirler ve bu imkanın yoksunluğu durumunda üzülme durumundadırlar. Olumlu karşılayan okurların yorumları ise basılı kitap olarak okumanın ayrı bir tat vereceği, kitabı raflarda görmenin kendilerini mutlu edeceği ve yayımlanmasının yazarın edebiyatımıza kazandırılmış olmasını sağlayacağı yönündedir.

Okuyucular arasında “acaba bu kitaptan haberi olmayan var mıdır ki? ??” gibi okumayanı veya kitabı duymayanı cahil ilan edenlerin sayısı az olmadığı gibi “10 dakika öncesine kadar haberim yoktu, herkesten özür diliyorum” (Wattpad, 2015c) diyerek kitabı duymamış olduğu için kendisini suçlu veya eksik hisseden okurlar da bulunmaktadır. Bu örnekte ve buna benzer diğer paylaşımlarda görülmektedir ki, kitabı duymamış-okumamış olmak bir cehalet gibi yansıtılmakta ve bu da okumayan bazı gençler üzerinde baskıya yol açmaktadır.

Yapılan yorumların yanı sıra hikayenin kahramanı Ediz Çağırın'ın isminin basıldığı tişörtler, adına açılan hayran sayfaları, sosyal medya adresleri, buralarda bu hayali kahraman için paylaşılan sevgi mesajları ve onun sözlerinin yine bu sosyal medya araçlarında yaygın bir şekilde dolaşması göstermektedir ki bu hikayenin genç neslin, özellikle de genç kızların duygu, düşünce ve hayal dünyaları üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur, olmaktadır.

4. SONUÇ

Dünyadaki e-kitap, fanatik anlatı, sosyal okuma Wattpad kültürü ülkemizde de yayılmakta ve özellikle de sanal dünyada başka bir hayat alanı oluşturmuş olan genç okurlar tarafından sahiplenilmektedir. Bu durum gençler için kendilerini geliştirme ve gösterme adına bazı fırsatlar sunarken aynı zamanda bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu konuda eğitimcilerin, ailelerin, yayıncıların, yazarların ve araştırmacıların farkındalığının artırılması önemlidir. Bu online kitapların ve Wattpad'in ve benzeri paylaşım sitelerinin gençler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin tespiti için geniş çaplı, uzun soluklu çalışmalara ihtiyaç vardır. Diğer yandan da kitap okuma oranının düşüklüğü sık sık dile getirilen yeni neslin kitap okumaya alıştırılması ve gençlerde yazma yeteneğinin geliştirilmesi adına bu online yazma-okuma-paylaşma platformlarından faydalınabilir mi, faydalanılabilir ise nasıl faydalınabilir, sorularına cevaplar bulunmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktaş Salman U. (2015, 30 Temmuz). Aşk Romanında Wattpad Çağı. 30 Eylül 2015 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ask-romaninda-wattpad-cagi> adresinden erişildi.
- Appel, M. ve Richter, T. (2007). Persuasive effects of fictional narratives increase over time. *Media Psychology*, 10(1), 113-134.
- Djikic, M., Oatley, K., Zoeterman, S. ve Peterson, J. B. (2009). On being moved by art: How reading fiction transforms the self. *Creativity Research Journal*, 21(1), 24-29.
- Fjällström, E. ve Kokkola, L. (2014). Resisting Focalisation, Gaining Empathy: Swedish Teenagers Read Irish Fiction. *Children's Literature in Education*, 1-16.
- Grohol, J. (2011). FOMO addiction: the fear of missing out. *Psychocentral*. com.
- Hovland, C. I., Lumsdaine, A. A. ve Sheffield, F. D. (1949). *Experiments on mass communication*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Kaufman, G. F. ve Libby, L. K. (2012). Changing beliefs and behavior through experience-taking. *Journal of personality and social psychology*, 103(1), 1.
- Lamb, A. (2011). Reading Redefined for a Transmedia Universe. *Learning & Leading with Technology*, 39(3), 12-17.
- Nawotka E. (2013). Wattpad's Infographic on the Past, Present and Future of Fan Fiction. 21.09.2015 tarihinde <http://publishingperspectives.com/2013/06/wattpads-infographic-on-the-past-present-and-future-of-fan-fiction/> adresinden erişildi.
- Nell, V. (1988). *Lost in a book: The psychology of reading for pleasure*. Yale University Press.
- Pegasus Yayınları (2015). 30 Eylül 2015 tarihinde <http://www.pegasusyayinlari.com/yazarlar.php> adresinden erişildi.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Thomas, B. (2011). What is Fanfiction and why are People saying such Nice Things about It?. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*, 3(1), 1-24.
- Uğraş B. (2015, 1 Ağustos). Yazan da okuyan da -18. 21 Eylül 2015 tarihinde <http://www.memurlar.net/haber/529098/> adresinden erişildi.
- Wattpad, (2015a), about, 29 Eylül 2015 tarihinde <https://www.wattpad.com/about> adresinden erişildi.
- Wattpad, (2015b), #JustWriteIt, 10 Eylül 2015 tarihinde <https://www.wattpad.com/takethepledge> adresinden erişildi.
- Wattpad, (2015c). 10 Eylül 2015 tarihinde <https://www.wattpad.com/18542512-yabanci/page/2> adresinden erişildi.
- Wattpad, (2015d). 30 Eylül 2015 tarihinde <https://www.wattpad.com/signup?nexturl=/home> adresinden erişildi.
- Yıldırım, Ö. Yabancı (2013-2015). 2 Eylül 2015 tarihinde <https://www.wattpad.com/18542512-yabanciWattpad> adresinden erişildi.

***SOL AYAĞIM VE KARDEŞİMM BENİM* ADLI ÇOCUK ROMANLARINDA ENGELLİLİĞE AİLENİN, TOPLUMUN VE ENGELLİNİN BAKIŞ AÇISI**

Yasemin Gül GEDİKOĞLU ÖZİLHAN*

Şule KARADAYI**

ÖZET

Sol Ayağım adlı çocuk romanı beyin felci geçiren Christy Brown'un yaşamöyküsünü anlatmaktadır. Yazar, doğuştan gelen felci dolayısıyla yalnızca sol ayağını kullanabilmektedir. Sol ayağını kullanarak yaşama tutunan ve öğrenme tutkusundan vazgeçmeyen Brown'ın verdiği bu savaşımın aile ve toplumsal yaşamına yansımaları ve Cynthia Lord'un *Kardeşimm Benim* adlı çocuk romanında otizmlili David'in ablası Catherine'le yaşadığı çatışma ekseninde aile ve toplum içinde engelli bir bireyin yaşamının zorlukları bu bildiride ele alınacaktır. Engellilikle ilgili toplumdaki farkındalık da bu çocuk romanlarından yola çıkılarak tartışılacaktır. Çalışmada engellilerin sorunları, yaşadıkları zorluklar, olumlu ve olumsuz tutumlar bu romanlardan örneklerle içerik analizi yapılarak engelliliğe ailenin, toplumun ve engellinin bakışı biçiminde oluşturulan başlıklar altında belirlenmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk romanı, engellilik, aile, toplum

1. Giriş

Engellilik, cinsiyet, yaş, gelir düzeyi ayırmaksızın her kişide doğuştan ya da sonradan oluşabilecek bir durumdur. Bu bağlamda toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren ve etkileyen bir kavramdır.

Özürlü: “*Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler*” (<http://www.dicle.edu.tr/Contents/d21bb110-17ad-4bfb-a510-171db0b24325.pdf>) olarak tanımlanmıştır. Engellilik ise “*yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel etmenlere bağlı olarak özürlülük ve sakatlık sonucu oluşan, o birey için normal olan bir işlevin yerine getirilememesi, tamamlanamaması ya da eksik kalmasıdır. Engellilik toplum düzeyindedir ve sakatlık sonucu kişinin toplum içindeki rolünü gerçekleştirememesidir*” (<http://www.dicle.edu.tr/Contents/d21bb110-17ad-4bfb-a510-171db0b24325.pdf>).

Bildirinin kimi yerlerinde “özürlü”, kimi yerlerinde “engelli” sözcüğü kullanılmıştır. Devletin resmi dilinde de “özürlü” olarak kullanılmaktadır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı örneğinde olduğu gibi. Alıntılarda geçen biçimler olduğu gibi kullanılmıştır ancak bildiri boyunca araştırmacılar “engelli” sözcüğünü kullanmayı yeğlemişlerdir. Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere engellilik bireysel gözüke de toplumsal düzeydedir. Engelli bir birey tüm toplumu etkilemektedir. Bu bağlamda uyandırılması beklenen bilinç de toplumsal düzeyde olduğunda gerçekleşecektir.

İlkel insanda, engellileri ya da güçsüzleri koruma güdüsü yoktur. Doğaya uyum sağlayamayan yok olmuş ya da yok edilmiştir. Tarih, bu ilkelliğin vahşete dönüştüğü sayısız örneklerle

* Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü BURDUR. ygedikoglu@mehmetakif.edu.tr

** Öğr.Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğrt. Bölümü BURDUR. skaradayi@mehmetakif.edu.tr

doludur (<http://www.ozgurpencere.com>). 1315-1318 yılları arasında yaşanan kıtlık sonucu Üçüncü Laterano Konsili (Piskoposlardan oluşan bir konsey) yoksulları, hastaları ve engellileri kentlerden uzaklara sürmüştür (Schnapper, 2005; Akt.: Ünal, 2010:1). 1933 ve sonraki yıllarda da Nazi Almanyasında saf ırk yaratmak ve yalnızca “arı” çocukların doğmasını sağlamak için Yahudiler ve eşcinsellerle birlikte binlerce engelli de gaz odalarına gönderilmiştir (<http://www.projetaladin.org/holocaust/tr/holokost-tarihi/nazi-rejimi.html>). Geçmişteki bu kötü örneklerle karşılaştırıldığında günümüzde devletlerin engelli bireyler adına önemli adımlar attığı görülmektedir. Ancak bu adımların ne kadar yeterli olduğu ve onların ne kadar sokakta, yaşamda var olmasına olanak sağlandığı tartışmaya açıktır.

Her insanın bir engelli adayı olduğu düşünüldüğünde engellilerin yaşamlarını olağan biçimde sürdürebilmeleri için toplumsal ve bireysel anlamda taşınması gereken sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukların bir kısmı devlete düşmektedir. Bunlar engellilerin sokağa adım attıktan sonra gitmek istedikleri yere zorluk yaşamadan ulaşmalarını sağlamak, iş olanağı sağlayarak onları iş gücü olarak yaşama katmak, sokakların, toplu taşıma araçlarının, kurumların fiziksel koşullarını uygun hale getirerek sosyal yaşamdan uzaklaşmalarını engellemek gibidir. Bireysel olarak her kişiye düşen görev ise engellileri farklılaştırmak, ötekileştirmek yerine normalleştirmek, toplumun bir parçası olduklarını sezinletmektir. Bu normalleştirme süreci ise ancak engellilik konusunda oluşturulan bilinç düzeyi ile olanaklıdır. Bu bilinç oluşturma süreci okulöncesi dönemde başlayan bir süreç içerisinde aile, okul ve sosyal ortamda karşılaşılan uyaranlarla olanaklıdır.

“Çocuklar kendi aralarında farkları çok erken yaşta fark etmeye başlarlar. Çocukların bir yaşında farklılıkları fark ettiği, iki yaşında farklılıklar hakkında konuşup, bunlarla ilgili sorular sorduğu, üç yaşında ön-yargılar oluşturduğu, dört yaşında insanların farklı özelliklerinin nedenlerine ilişkin kendi kuramlarını oluşturdukları, beş yaşında ise kendilerine ait özelliklerin hangilerinin kalıcı hangilerinin geçici olduğunu anladıkları belirtilir” (Erden vd., 2006:11). Bu bakımdan bilinç oluşturma yaşını bir yaş olarak belirlemek yanlış olmayacaktır. Çocuklara gözlemledikleri farklılıkların toplum içinde aksaklık yaratan bir durum olmadığı bir zenginlik olduğu sezinletilmelidir. Bu sezinletme de ancak çocukları böyle örneklerle kurgulanmış çocuk edebiyatı yapıtlarıyla okulöncesi dönemden başlayarak buluşturarak gerçekleşecektir.

“Çocuk kitaplarında, çocukların yeni yaşantılar kazanmalarına olanak sağlayan en temel öğelerden biri de öykündükleri kahraman/kahramanlar ve onların nitelikleridir. Kahramanların fiziksel ve ruhsal özelliklerinin abartıya kaçılmadan iyi geliştirilmiş olması, kahramanın öyküdeki olaylara yön veren etkin kişiliği, çocukları kahraman/kahramanlarla özdeşim kurmaya yöneltir. Kahramanın yaşama bağlılığı, karşılaştığı sorunları çözmedeki kararlılığı, amaca ulaşmada izlediği yöntemlerin niteliği ve bu eylemler bileşkesinin söz ve davranışlarla somutlanması, çocukları da kahraman gibi duymaya, düşünmeye ve hareket etmeye istekli kılar” (Sever, 2008:77). Yaşamı boyunca bir engelliyle karşılaşmamış bir çocuk, bu konuyla ilgili duyarlık geliştirebileceği yaşına ve düzeyine uygun bir çocuk edebiyatı yapıtı ile karşılaştığında engellilerle duygudaşlık kurması kolaylaşır. Onların yaşamını, duygularını, korkularını, öfkelerini sezinler ve çocuk edebiyatı yapıtları aracılığıyla farkındalık oluşma süreci başlamış olur. Engelli bir yakını olan çocuk okur ise bu yapıtlar aracılığıyla onun yaşamını daha iyi anlamaya başlar. Bu yapıtlar aracılığıyla çocuk okurlar engelli yakınlarının yaşamını daha iyi anlayarak kendi üzerlerine düşen sorumluluğu alma düşüncesi oluşturmaya başlarlar.

İlk çocukluk dönemi özel eğitim uzmanları Ellen Rubin ve Emily Watson, cinsiyet ayrımcılığı, ırk ayrımcılığı, etnik ayrımcılık gibi olumsuz tutum oluşturabilecek yaklaşımların yanı sıra engellilere karşı olumsuz tutum oluşturabilecek engelli karakterlerin de çocuk edebiyatında yeri olmaması gerektiğini savunmuşlardır (Ellen ve Watson, 1987; Akt.: Ünal, 2010:29).

“Janice Young, doktora tezinde (...) engelli karakterler içeren iyi edebi eserlerin iki amaca hizmet edebileceğini belirtir. İlk olarak, kurgulanan engelli karakterin olumlu özellikleri olan bir birey olarak çizilmesi, eseri okuyan engelli çocukların karakterle özdeşleşebilmesini sağlar. İkinci olarak ise eseri okuyan engelsiz çocuklar da bir engellinin yaşamı konusunda

duygudaşlık geliştirebilirler. Engelli bir karakteri konu alan kitaplarda engelli karakter çok boyutlu bir biçimde yansıtılmalı; duyguları, sabırsızlıkları, öfkeleri, kızgınlıkları, umutları ile karmaşık bir insan portresi ortaya çıkabilmelidir. Böylece engelli karakter tipleşmeden kurtulabilecektir” (Young, 2005; Akt.: Ünal, 2010:34). Bu bağlamda engelli ve engelsiz karakterler çocuk edebiyatı yazarı tarafından eşit olarak kurgulanmalıdır. Bu karakterler, engelsiz karakter ne yapıyorsa onu yapan; spor yapan, âşık olan, dans eden, sinemaya giden, gezen, eğlenen, gülen, kızan, üzülen karakterler olarak kurgulanmalıdır. (<http://www.evrensel.net/haber/19600/ozurlu-edebiyat-engelli-cocuga-karsi>).

Bu bildiride de *Sol Ayağım* ve *Kardeşim Benim* adlı çocuk romanlarındaki engelli kahramanlara ailelerinin, toplumun ve kendilerinin bakış açıları olumlu ve olumsuz örnekler üzerinden ele alınmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada, tarama modelinde betimsel analiz yapılmıştır. Bu bağlamda, betimsel türden bir tarama yapılarak Christy Brown’un *Sol Ayağım* ve Cynthia Lord’un *Kardeşim Benim* adlı çocuk romanlarındaki tümceler kişinin kendisinin, ailesinin ve toplumun engelliliğe bakışı biçiminde belirlenen başlıklar altında incelenmiş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Christy Brown’un *Sol Ayağım* ve Cynthia Lord’un *Kardeşim Benim* adlı çocuk romanlarındaki tümceler kişinin kendisinin, ailesinin ve toplumun engelliliğe bakışı biçimindeki başlıklar altında aşağıdaki gibi belirlenmiş ve yorumlanmıştır.

Ailenin Engelliliğe Bakışı

“Ellerim yumruk halinde sıkılıyor. Bazen David’in, uzun bir komadan uyanan biri gibi, bir sabah otizmsiz uyanmasını ve, ‘Ya Catherine, ben neredeydim?’ demesini sağlayacak bir hap icat edilmesini diliyorum. Melissa’nunki gibi normal bir kardeş –aldığı kadarını geri verebilecek, birlikte şakalaşabileceğim, hatta kavgaya edebileceğim bir kardeş olurdu” (KB, s.17).

“Ama hap map yok. Tartışmalarımız da bizi birbirimize bağlamak yerine aramızı açıyor; hep onun ağlamasıyla ve elinde olmayan bir şey yüzünden ona kızdığım için kendimi suçlu hissetmemle sonuçlanıyor” (KB, s.17-18.).

“‘Biliyorum, ama onun insanı utandıracak bir şey yapacağı kaygısı içinde yeni arkadaş edinmek zor’” (KB, s.65).

“‘Çocuk bakıcılığı yapmam için annemin zaman zaman bana ihtiyacı olduğunu biliyorum; ama bana, sorun çıkmaması gerektiğini söylemesinden nefret ediyorum. David söz konusu olduğunda sorunlar bir anda belirliyor, ‘gerekir’ demek işe yaramıyor’” (KB, s. 81).

“Duba tahtaları arasından aşağıya bakıp, her zamanki dileğimi, parmaklarımın David’in kafasının mükemmel tepesinde dolandığını, beynindeki çalışmayan parçaları bulup düğmeleri çevirdiğimi ya da şalterleri açtığımı hayal ediyorum. Tüm otizmi silinip temizleniyor. Ama bu dileğimi söylemek sorun yaratıyor. Okuldaki etkinlikler için koridora asılacak ‘Ailem’ resminde, bir ağabeyim olduğunu çizdiğimde, üçüncü sınıf öğretmenin, ‘Hayatta herkesin bir yeri vardır,’ demişti sertçe. Ona, bunun yine de David olduğunu, ama benimle oynayabilmesini istediğimi ve hazır bir şeyi düzeltiyorken, bana arka çıksın diye onu kendimden büyük çizdiğimi söylemeye çalıştım. Ancak, resmi yeniden çizmem ve müzik dersine değil, rehberlik öğretmenini görmeye gitmem gerekti” (KB, s.140).

Kardeşim Benim adlı romanda otizimli David ve ablası Catherine arasındaki iletişim yurakardaki tümcelerle somutlanmıştır. David’le birlikte yaşamının zorlukları zaman zaman Catherine’in sabrını zorlamaktadır. Böyle zamanlarda engelli olmayan bir kardeş özlemi çekmektedir. Neden normal bir kardeşi olmadığını sorgulamaktadır. David’in ona her zaman gereksinim duyduğunu bilmek de Catherine’in omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Çocuklar için yeni biriyle tanışmak arkadaş olmak heyecan ve mutluluk verici bir olaydır. Oysa Catherine, David’in nerde nasıl davranacağını kestiremediği için ve onu da yalnız bırakmadığı için yeni biriyle tanışmak onu korkutmakta ve endişelendirmektedir. Bu endişe içinde David’den utanma duygusu da vardır. Bu tümcelerle karşılaşan çocuk okur, engelli olmayan Catherine aracılığıyla ailesinde engelli birey olan kişilerin ara sıra düştüğü umutsuzluğu sezinlemektedir.

“‘Catherine!’ diyor annem. ‘Kendi sözcükleriyle konuşması gerek, ama sen onu başkalarını tekrarlama için cesaretlendirirsen, bunu yapamaz’. Haksızlık beni karnımdan yumrukluyor. ‘Her şeyi mahvetmesine izin veriyorsun!’ diyorum. ‘Her zaman o kollanıyor!’ ‘Onun bana daha fazla ihtiyacı var. Aşırı tepki gösterme’” (KB, s.113).

“‘Haklı farklı bir durum. Fark şu: Herkes ondan minicik şeyler beklerken, benden kocaman şeyler bekliyor” (KB, S.66).

“‘David diğer insanları seyrederek bir şey öğrenmiyor. Bu yüzden ona her şeyi ben öğretmek zorundayım” (KB, s.75).

“‘İkiye ayrılıyormuşum gibi hissediyorum. Bir yanım kaçıp gitmek ve arkadaşlarımla yanında normal bir insan olmak istiyor, ama öbür yanım, tek başına idare edemeyeceği için David’i yalnız bırakmak istemiyor’” (KB, s. 121).

Yukarıdaki tümcelerde de engelli David’le yaşayan Catherine, üzerine yüklenen sorumluluktan sıklıkla rahatsız olmaktadır. Kendisinden hep daha fazla şey beklenmesi ona haksızlık gibi gelmektedir. David’in yanında olmak, ona bir şeyler öğretmek, onu koruyup kollamak, onu sakinleştirmek zorunda oluşu ve David’in bu konuda ona hiç yardımcı olmaması Catherine’i öfkelenlendirmekte ve David’in durumunu sorgulamasına neden olmaktadır. Bu tümceleri okuyan çocuk okur, Catherine’i iki farklı biçimde değerlendirebilir. Bir kısmı Catherine’in öfkesini haklı bulurken bir kısmı da daha anlayışlı olmasını bekleyebilir. Yazarın çocuk okura bu iki farklı çıkarımı yapma olanağı sağlaması da çocuk romanlarında olması beklenen demokratik tutumun örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli ve engelsiz çocukları olan ailelerin çocuklarına gösterdikleri ilgi ve sevginin eşit olması gerektiğinin önemi de bu örnek tümcelerle ortaya çıkmaktadır.

“‘Annem bu gerçeği, o zamanlar kaçınılmaz görünen benim kurtarılamayacağım, iyileştirilemeyeceğim, bana dair hiçbir umudun olmadığı gerçeğini, kabul etmeyi reddetmiş. Doktorların ona söylediği gibi embesil olduğuma inanamazmış ve inanmayacakmış. Ancak onun tutunabileceği, vücutum sakat olsa da zihinsel özürlüğü olmadığıma dair inancını destekleyecek tek bir kanıt parçası bile yokmuş” (SA, s.11).

“‘Ben, onun çocuğu ve dolayısıyla bu ailenin bir parçasıydım. Büyüdüğümde ne kadar anlayışı kıt ve aciz olsam da, bana da diğerlerine davrandığı gibi davranma ve misafirlerin önünde kendisinden asla söz edilmeyen arka odadaki ‘yaratık’ olmayacağım konusunda kararlıydı” (SA, s. 11).

“‘Ancak annem sadece benim geri zekâlı olmadığımı söylemekle yetinmiyordu, bunu kanıtlamak için elinden geleni de yapıyordu. Görev bilinciyle değil, sevgiyle yapıyordu bunu. Bu yüzden bu kadar başarılıydı” (SA, s.12).

Sol Ayağım adlı çocuk romanındaki anne, *Kardeşim Benim* adlı romandaki Catherine’in aksine çocuğunun engelliliğini kabul etmiştir. Neden bunun başlarına geldiğini hiç sorgulamamıştır. Oğlunun yaşamını güzelleştirmek, onu mutlu etmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Her iki romanda da engelli çocuklar toplumdan koparılmamış, aileler bu konuda gerekli özeni göstermiştir. Catherine’in duyduğu utanç ise Christy’nin annesinde roman boyunca gözlemlenmemektedir. Aksine oğlunun başardıklarıyla gurur duyan ve onu her zaman daha fazlasını yapması için cesaretlendiren bir anne karakteri kurgulanmıştır. Bu bağlamda *Sol Ayağım* adlı kitapla buluşan engelli bir çocuk okurun başarıma duygusuna karşı inancı artar. Christy’nin yaşamıyla kendi yaşamı arasında benzer ve farklı yönler bulur. Kendisiyle benzer yaşamı olan ve başarıyı tadan Christy aracılığıyla yaşama sevinci ve başarıma isteği duyar.

Toplumun Engelliğine Bakışı

“‘İç geçiriyor; onun hiçbir zaman, yumruğunu kaldırmış, bileğinden çamur akarak yüzeye çıkacağı anın büyük heyecanını yaşayamayacağını fark ediyorum. Bir insan koca bir yaşamı, bunu yaşamadan nasıl geçirir?’” (KB, s. 119).

Catherine’in klinikte arkadaş olduğu bedensel engelli Jason hakkındaki düşünceleri çocuk okurun bedensel engelli biri ile duygudaşlık kurmasına olanak sağlar ve çocuk okur, engellilerin engellerinden dolayı yaşayamayacakları anlarla ilgili düşünme fırsatı bulur. Bu düşünme süreci çocuk okurun bedensel engelli biriyle tanıştığında daha duyarlı ve özenli davranış ve tutumlar sergilemesine yardımcı olur.

“Tüm sözcükleri yerleştirdikten sonra, **Birlikte**’yi kitabın son sayfasına koymak zorunda kalıyorum. Üstünde iki kişinin oturduğu bank resmi sayfada tek başına kalıyor. **Nerede? Tekerlekli sandalye.** Jason kaşlarını çatıyor. ‘Seni onsuz hayal ettim. Koştuğun rüyanda olduğu gibi’. **Tekerlekli sandalye. Resim. İçinde. İstemek.** ‘Yalnızca, düşündüm ki-’ **Çıkar. Onu. Dışarı.** Jason suratını asıp bakışlarını çeviriyor” (KB, s. 163).

Jason, bedensel engelini kabul etmiş ve onunla yaşamayı öğrenmiş bir çocuktur. Başkaları tarafından bu engelinin görmezden gelinmesine ya da yok sayılmasına tepki göstermiştir. Çocuk okur bu tümcelerle karşılaştığında engellileri olduğu gibi kabul etmenin önemini sezinlemiştir.

“‘Hayır... yani... dünya klinik gibi bir yer değil. Kliniğin dışında, insanlar gözlerini dikip bakıyorlar. Ya da hızla uzaklaşıyorlar ve ne düşündüklerini de biliyorum: ‘Ah, ne kadar kötü değil mi?’ ya da ‘Bu çocuğun ne sorunu var?’ ya da ‘Ay, onun yerinde olmadığıma seviniyorum’. Sinirime dokunuyor bunlar. ‘Başka insanların böyle düşünmesi, düşündüklerinin doğru olduğu anlamına gelmez’” (KB, s. 176).

“‘Çocukların David’e nasıl baktıklarını görüyorum ve bu canımı yakıyor, çünkü ne düşündüklerini biliyorum. Hatta daha da kötüsü, ona bakmıyorlar, sanki görünmezmiş gibi, yalnızca çevresine bakıyorlar. Bu beni delirtiyor, çünkü acımasızca ve beni de görünmez yapıyor’” (KB, s.190).

“‘Kristi’ye senin hakkında her şeyi anlatmadım. Ona tekerlekli sandalyeden ve iletişim kitabından söz etmedim; nasıl tepki vereceğini bilemedim. Söz etmem gerekirdi, çünkü sen benim arkadaşımın ama durum gittikçe zorlaştı’” (KB, s. 190-191).

Yukarıdaki tümcelerle tüm engellilerin günlük yaşantı içerisinde yaşadıkları sorunlar, karşılaştıkları durumlar ve onların duygu dünyasında yarattığı kırgınlık, öfke ve üzüntü somutlanmıştır.

Kişinin Kendisinin Engelliliğe Bakış Açısı

“Konuşamıyor, hatta mırıldanamıyordum; tek bir adım atabilmek şöyle dursun, destek olmadan kendi başıma oturamıyordum bile. Uyuşuk ya da hareketsiz değildim. Uyku dışında beni hiç terk etmeyen vahşi, sert, yılan gibi kıvrak bir hareket biçimim vardı. Parmaklarım sürekli bükülmüş ve kıvrılmış haldeydi; kollarım arkaya sarkıyordu; sık sık kasılıyordum; başım da yanlara ve arkaya kayıyordu. Garip, küçük, şekilsiz bir tiptim” (SA, s. 13).

Sol Ayağım adlı çocuk romanında Christy’nin yaşamöyküsü kendi ağzından anlatılmıştır. Engelli bir çocuğun otobiyografisi olma özelliğiyle de roman önem taşımaktadır. Anlatıcının engelli olması ve kendi yaşamöyküsünü kaleme alması romanın gerçekliğini ve inandırıcılığını artırmaktadır. Bu bağlamda yukarıda betimlenen Christy’nin dış görünüşü çocuk okur için oldukça çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Artık on yaşında, yürüyemeyen, konuşamayan, kendi kendine yemek yiyemeyen ya da giyinemeyen bir çocuktum. Çaresizdim, ama ne kadar çaresiz olduğumu yeni fark etmeye başlamıştım. Kendimle ilgili hâlâ hiçbir şey bilmiyordum. Diğerlerinden ‘farklı’ olduğum gerçeği dışında hiçbir şey bilmiyordum. Beni farklı kılan şeyin ne olduğuna ya da neden böyle olması gerektiğine dair hiçbir fikrim yoktu. Yalnızca koşamadığımı, futbol oynayamadığımı, ağaçlara tırmanamadığımı, hatta diğerleri gibi kendi kendime yemek bile yiyemediğimi biliyordum” (SA, s. 51-52).

Kardeşim Benim adlı romanda Catherine’in David hakkında düşündükleriyle *Sol Ayağım* adlı romanda Christy’nin kendisiyle ilgili düşündükleri koşutluk göstermektedir. Tek fark David bedensel engelli olmadığı için daha olumlu bir duygu durumu içerisinde gözlemlenirken Christy ise bedensel engelinden dolayı yaşayamadığı deneyimler için duyduğu öfkeyi, üzüntüyü ve çaresizliği doğrudan dile getirmiştir. Her iki romandaki kahramanların yaşam düzeylerine bakıldığında Jason’un ailesinin maddi olarak daha iyi olanaklara sahip olduğu söylenebilir ancak ailelerin çocuklarına gösterdiği ilgi bakımından kıyaslamak gerekirse her iki ailenin de çocuklarının sevgi ve ilgi gereksinimini karşıladıkları gözlemlenmektedir.

“Çok geçmeden benim de birlikte çok eğlendiğim arkadaşlarım oldu. Bunlar bizim mahalleden çocuklardı ve hiç soru sormadan beni aralarına kabul edecek kadar genç ve samimiydiler. Benimle birlikte büyümüşlerdi ve bir şekilde benimle arkadaş olmak onlara benimle büyümemiş olan çocuklardan daha kolay geliyordu. Aslında çoğu benim sorunumu garip bir üstünlük, neredeyse tanrısal bir özellik kabul ediyordu. Bana tuhaf, çocuksu bir tavırla saygı gösteriyorlardı” (SA, s. 27).

“Tıbbi tedavinin yanı sıra güvene ve arkadaşlığa da ihtiyacımız vardı. Bize acı veren sadece kaslarımız ve gövdelerimiz değildi; kimi zaman zihinlerimiz çarpık kollarımız ve bacaklarımızdan daha çok ilgiye ihtiyaç duyuyordu. (...) Çocuk, kendini normal çocuklarla kıyaslayıp zihnine ‘farklı’ olduğuna dair bir düşünce yerleştirtince, bu düşünce onunla birlikte büyüyordu. Bu çocuk hayata vücudu kadar zarar görmüş bir zihinle bakar hale geliyordu. Hayat, onun için kendi ‘sakatlığının’ ve kendi duygusal acısının sadece bir yansıması oluyordu” (SA, s. 162).

Yukarıdaki tümcelerde engelli çocukların arkadaşlık kurma isteği üzerinde durulmuştur. Her çocuğun oyun oynayabileceği, paylaşmayı öğreneceği, konuşacağı, tartışacağı, küseceği, barışacağı bir arkadaşı olmalıdır. Ancak daha sınırlı bir yaşam süren engelli çocuklar için arkadaş gereksinimi daha yaşamsal bir öneme sahiptir. Sevdiğini, kabul gördüğünü, normalleştiğini, sıradanlaştığını duyumsayabileceği arkadaş/arkadaşlara gereksinimi vardır. Böyle arkadaşlıklar engelli çocukların özgüvenlerini yükseltir. Yaşama daha güvenle ve istekle bakmalarına olanak sağlar.

“Anlayıştan başka bir şeye, en zayıf kalbe ancak içten insan şefkatinin verebileceği güce ihtiyacı olan benim gibi biri için basit bir acıma bakışının ne kadar acı ve yıkıcı olabileceğini o anda anladım; bunu daha sonra pek çok kez görecektim” (SA, s. 76).

“Artık bu kandırmacalar sona ermişti; işin en acı veren kısmı fark edişimdi; derdimin önemsiz olduğunu, garipliğimi kimsenin fark etmediğini düşünüp kendimi kandırdığımı fark etmişim. Şimdi kendimi böyle şahane bir biçimde kandırmamın ne kadar büyük bir salaklık olduğunu fark ediyorum” (SA, s. 77).

“Dışarıdan bakıldığında nasıl görünürsem görüneyim, diğerlerine ne kadar numara yaparsam yapayım, kendime ne kadar yalan söylersem söyleyeyim, sakat olduğum sürece mutlu ve kendimle barışık olamayacağımı çok iyi biliyorum. (...) Öbür dünyayı düşünmeden önce bu dünyayı görmek ve anlamak istiyordum” (SA, s. 107).

“Kendi ihtiyaçlarımın daha çok farkına vardığımı hissediyordum, bu acı veriyordu. İhtiyaçlarımı gerektiği gibi karşılamamın mümkün olmadığını fark ettikçe acım daha da büyüyordu. Sonunda gerçekten önemli olan hayatımdaki ya da duygusal yaşantımdaki fiziksel engellerimin asla ‘normal’e dönemeyeceğini görmek büyük bir acıydı. Bu acıyı içimde yaşamak, bastırmak zorundaydım” (SA, s. 142).

“Fiziksel engelimi büyük ölçüde aşsam da tam anlamıyla normal bir insan olamayacaktım. O eski ‘farklılık’ her zaman kalacaktı. Oysa sevmeyi ve sevilmeyi öyle çok istiyordum ki...” (SA, s.142-143).

“Yazmak ölümsüz olabilir ama sesin yaptığı gibi iki insan arasındaki boşluğu kapatan bir köprü kuramaz. Bir arkadaşıyla tartışmayı ya da bir kızla birkaç dakika sohbet etmeyi dünyadaki en iyi kitabı yazmaya tercih ederdim” (SA, s. 166).

“Kitaplar dışında arkadaşlıklar istiyordum. Bunun çekici yönleri kadar tehlikelerinin de farkındaydım ve tehlikeden kaçmak istiyordum, sürekli okumanın kara büyüünden kurtulmak istiyordum. Böyle zamanlarda eğitilmek veya yazmak istemiyordum. Bir bahar sabahında erkenden bir dağa tırmanmayı veya yanımda güzel bir kızla yağmurun ıslattığı şehrin sokaklarında ay ışığında eve doğru yürümeyi merak ediyordum” (SA, s. 179).

Romanda Christy’nin gereksinimleriyle, eksiklikleriyle yüzleşmesi çarpıcı biçimde ifade edilmiştir. İnsanların acıyan bakışlarının yüreğinde açtığı yaralar dile getirilmiştir. Romanda Christy’nin bebekliğinden ergenlik dönemine kadarki dönem kaleme alınmıştır. Christy’nin hareket edememesi ve konuşamaması kadar eksikliğini duyumsadığı diğer şey de bir kızla aşk yaşayamayacak olmasıdır. Yazarak birçok duygusunu ve düşüncesini dile getirebilen Christy’e artık bu da yetmemektedir. Bazı duyguların yaşanmadan anlaşılamayacağını bilmektedir. Bu yüzden yaşayamadığı bu duyguların eksikliğini bilmekte ve kabul etmektedir. Bu kabul edişinde hüznün, öfke ve çaresizlik de barındırmaktadır.

4. SONUÇ

Çocuk edebiyatı yapıtlarının, kurguları, olayların ele alınışı ve kahramanların oluşturuluş biçimi düşünüldüğünde engelli ve engelsiz çocuk okurlara seslenebilecek; ortak yönler ve benzer durumlar yaratabilecek nitelikte olması beklenmektedir. Engelli bir çocuk okurun okuduğu çocuk edebiyatı yapıtında kendi yaşantısından izler bulması, yaşamının zorluklarıyla baş edebilme gücü ve umudu kazanması, kendisini topluma ve yaşama ait hissetmesi ne kadar önemliyse; engelsiz bir bireyin bir engellinin yaşam zorluklarını anlaması, duygudaşlık kurabilmesi ve

ön yargılarından sıyrılması da o kadar önemlidir. Bu noktada önemli olan engelli ve engelsiz çocuk okurun buluştuğu çocuk edebiyatı yapıtı aracılığıyla birbirine yaklaşmasına, birbirini anlamasına ve birbirini kabul etmesine olanak tanınmasıdır. Bu da ancak engellilik konusunda duyarlılık sahibi çocuk edebiyatı yazarları ile ve bu duyarlılıkla yazılmış yapıtlarla çocuklarının buluşması sorumluluğunu üstlenen anne-babalarla gerçekleşebilir.

Çocuk edebiyatı yapıtlarına düşen en önemli sorumluluk “ötekileştirme”nin hiçbir biçimde olumlanmamasıdır. Çocuk okurda engelli bireye karşı acıma duygusu uyandırmak yerine engelli bireyin yaşamını tanımasına olanak sağlamak gereklidir. Böylece acımak, yok saymak ve kaçmak yerini çözüm üretmek, saygı duymak ve kabul etmeye bırakacaktır.

KAYNAKÇA

Erden, Münire., Ömeroğlu, Esra., Kandır, Adalet., Yenice, Berrin., Ayhan, Nil., Uzun, Şükran., Eren, Zeynep., Demircan, Ceylan., Akçar, Şengül. (2006). *Erken Çocuklukta Farklılıklara Saygı Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Derin Yayınları.

http://www.ozgurpencere.com/icerik/GUNUMUZ_cOCUK_EDEBiYATiNDA_SORUN_ODAKL_i_EDEBiYATiN_YERi/ (22 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır).

<http://www.dicle.edu.tr/Contents/d21bb110-17ad-4bfb-a510-171db0b24325.pdf> (20 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır).

<http://www.evrensel.net/haber/19600/ozurlu-edebiyat-engelli-cocuga-karsi> (18 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır).

<http://www.projetaladin.org/holocaust/tr/holokost-tarihi/nazi-rejimi.html> (22 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır).

Sever, Sedat. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.

Ünal, Ayfer. (2010). *Türk Çocuk Edebiyatında Engellilerin Temsili (1969-2009)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

YARARLANILAN ÇOCUK KİTAPLARI

Brown, Christy. (2009). *Sol Ayağım*. İstanbul: Nemesis Kitap.

Lord, Cynthia. (2014). *Kardeşim Benim*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

AZERBAIJAN ÇOCUK EDEBİYATI YAZARLARINDAN XANIMANA ƏLİBƏYLİ VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Raşit KOÇ*

ÖZET

Edebi anlamda çocuk edebiyatının ortaya çıkmasıyla beraber Türkiye’de ve Türk cumhuriyetlerinde çocuk edebiyatıyla ilgili eserler çoğalmaya başlar. Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan’da 20.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren çocuk edebiyatı gelişme göstererek ilerler. Sözlü geleneğin yaygın bir şekilde devam ettiği Azerbaycan edebiyatında Mikayıl Rızaguluzâde çocuk edebiyatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Daha sonraları sultan Mecid Ganizâde manzum masal, Memed Seid Ordubadi roman, Abbas Sehbət şiir türünde eserler vermişlerdir.

Bütün bu isimlerin dışında Azerbaycan çocuk edebiyatında eser verenlerden birisi de şaire Xanımana Əlibəyli’dir. Şiirleri dışında çocuk tiyatrosu türünde eserler veren XANIMANA ƏLİBƏYLİ’nin eserleri iki cilt halinde Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Bu bildiride Azerbaycan çocuk edebiyatı içerisinde önemli bir isim olan Xanımana Əlibəyli’nin eserlerini tematik açıdan inceleyerek Türk dünyası çocuk edebiyatındaki yeri ve önemi tespit etmeye çalışacağız. Aynı zamanda şairenin Türkiye’de çocuk edebiyatı üzerine uğraşan edebiyatçılar tarafından daha yakından tanınmasını sağlamayı umuyoruz.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, Azerbaycan edebiyatı, şiir, Xanımana Əlibəyli.

1. Giriş

Edebî anlamda çocuk edebiyatının ortaya çıkmasıyla beraber Türkiye’de ve Türk cumhuriyetlerinde çocuk edebiyatıyla ilgili eserler çoğalmaya başlar. Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan’da 20.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren çocuk edebiyatı gelişme göstererek ilerler. Sözlü geleneğin yaygın bir şekilde devam ettiği Azerbaycan edebiyatında Mikayıl Rızaguluzâde çocuk edebiyatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Daha sonraları sultan Mecid Ganizâde manzum masal, Memed Seid Ordubadi roman, Abbas Sehbət şiir türünde eserler vermişlerdir.

Bütün bu isimlerin dışında Azerbaycan çocuk edebiyatında eser verenlerden birisi de şaire Xanımana ƏLİBƏYLİ’dir. Şiirleri dışında çocuk tiyatrosu türünde eserler veren Xanımana ƏLİBƏYLİ’nin eserleri iki cilt halinde Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (Azerbaycan Respublikası Medeniyyet ve Turizm Nazirliyi) tarafından yayınlanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu bildiride Azerbaycan çocuk edebiyatı içerisinde önemli bir isim olan Xanımana ƏLİBƏYLİ’nin eserlerini tematik açıdan inceleyerek Türk dünyası çocuk edebiyatındaki yeri ve önemini tespit etmeye çalışacağız. Aynı zamanda şairenin Türkiye’de çocuk edebiyatı üzerine

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, VAN. rasitkoc@yyu.edu.tr

uğraşan edebiyatçılar ve çocuk edebiyatı okurları tarafından daha yakından tanınmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

3. Kuramsal Çerçeve

Çocuk edebiyatı, Türkiye’de ve Türk cumhuriyetlerinde çocuk edebiyatının gelişimi ve çocuk edebiyatı türleri kuramsal çerçeveyi oluşturacaktır.

4. Yöntem

Bu araştırmada tarama yöntemiyle şâirenin eserleri incelenerek şiirlerinin ve tiyatro eserleri doküman analizi yoluyla incelenecektir.

5. Bulgular ve Sonuçlar

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ve sonuçlar bu başlık altında değerlendirilecektir.

6. Araştırmanın Alanyazına Katkısı

Araştırma sonucunda Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetlerinden birisi olan Azerbaycan edebiyatında çocuk edebiyatı alanında eserler vermiş olan Xanımana ƏLİBƏYLİ ve onun eserlerinin tanınması Türk dünyası çocuk edebiyatının daha iyi anlaşılmasına ve bu alanda eserler vermiş Türkiye dışında yaşayan soydaş şairlerin ve yazarların da tanınmasına imkân sağlayacaktır. Bunun dışında benzer çalışmalar yapılarak karşılaştırmalı çocuk edebiyatı eserlerinin hazırlanması yolunda bir başlangıç olacaktır

XANIMANA ƏLİBƏYLİ KİMDİR?

Xanımana Sabir kızı ƏLİBƏYLİ 20 Nisan 1920 tarihinde Bakü’de doğmuştur. Babası general Ağaselim Bey ƏLİBƏYOV ve annesi Xanımana, o zamanın yüksek tahsil görmüş aydın insanlarındandır. Xanımana dört kızın ve üç oğlanının büyüdüğü bu ailenin ilk çocuğudur. İlk şiirlerini öğrencilik zamanında yazmaya başlayan şâire, Azerbaycan radyosunda şiirlerini okumuştur. 1935 yılında Bakü’de gerçekleştirilen bir olimpiyatta kendi şiirini okuyan Xanımana Azerbaycan’ın o zamanki rehberi Mir Cəfər BAĞİROV’un dikkatini çeker ve para ile ödüllendirilir.

16 yaşında iken Bakü’de tıp fakültesine giren Xanımana, 1942 yılında fakülteyi bitirerek Azerbaycan’ın çeşitli yerlerinde doktorluk yapar. Hekimlik yaptığı yıllarda da edebiyattan kopmayan Xanımana, şiirler yazmaya devam etmiştir. 1945 yılında hekim, cerrah Həsən ABDULLABƏYOV’la evlenmiştir. Eşinin tesiriyle şiire ilgi duyan Həsən ABDULLABƏYOV da şiirler yazmıştır. Bir yıl sonra kızları Güler dünyaya gelmiştir.

İkinci yüksek tahsilini yapmak isteyen Xanımana, Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nin Filologya Fakültesine kabul imtihanlarını vermiş ve beş yıl sonra fakülteyi başarıyla bitirmiştir.

Xanımana çocuklar için yazılmış yüzlerce şiirin, onlarca poema (manzume) ve sahne eserinin, otuzdan fazla kitabın müellifidir. Onun eserleri edebiyat dünyasının ilgi ve dikkatini çekmiş ve 1991 yılında ona “emektar ince sanat hadimi” adı verilmiş, 1998 yılında da “yılın kadını” unvanını almıştır.

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesinde büyük emekleri olan Xanımana, 7 Mayıs 2007 yılında hayatını kaybetmiş ve Bakü’de defnedilmiştir. Filologya ilimleri doktoru, şair Rafiq YUSİFLİ’nin yazdığı gibi Xanımana meleklerin kanadında tanrı dergâhına uçmuştur.¹

ESERLERİNİN ÇOCUK EDEBİYATI AÇISINDAN TEMATİK İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Xanımana ƏLİBƏYLİ’nin eserlerinin toplu basımının yapıldığı iki ciltten oluşan “Xanımana ƏLİBƏYLİ Eserleri I, II” kitabındaki çocuk edebiyatı

¹ Xanımana ƏLİBƏYLİ Eserleri I, Bakü 2008, s.6-8.

ürünleri ele alınacaktır. Şâirenin bütün eserlerinin toplandığı eserin 1.cildinde şiirler ve poemalar (manzumeler) yer alırken; 2.cildinde çocuk piyesleri (oyunları) yer almaktadır.

Xanımana ƏLİBƏYLİ, şiirlerinin yer aldığı 1. kitabın başında çocuklar için yazma arzusunu yine şiirle şu şekilde anlatmaktadır:

Sanki Allah bir qarlı qış
Mənə şeir verdi baxış.
O qışımı yaz eylədi,
Bəxtimi bəyaz eylədi
Allah onu etdi ətir,
Səpdi aylara, illərə.
Yalvardım: Allahım, yetir,
Şəirimi nəşillərə.²

Kitapta yer alan şiirlerde və manzumelerde önə çıxan temaları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- 1- **Vatan sevgisi:** Çocuk edebiyatının amaçları arasında yer alan millî ve manevî değerlerin kazandırılması bağlamında değerlendirilecek temalardan olan “vatan sevgisi” kitabın ilk şiiri olan “Azərbaycanım Mənim” şiirinde işlenmektedir.

“Heyranım hər çağına,
Bağçasına, bağına,
Yıxılım ayağına,
Azərbaycanım mənim.” (s. 21)

Vatan sevgisinin işlendiği diğer bir şiir “Bir Türk Məzarı” başlığını taşımaktadır. Bu şiirde Ermenilerle yapılan savaşta Türk askerinin Azeri kardeşlerinin yardıma gelişi anlatılmaktadır.

“Bir Türk məzarı var Şirvan yolunda, Güllər açıp məzarın sağ-solunda. Bu məzardan əziz bir igid baxır, Ölümü adamı yandırır-yaxır. Mən sığal vururam məzar daşına, İstəyirəm hey dolanım başına	Ermənilər qızıışmışdı savaşa, Xəbər tutdu Mustafa Kamal Paşa. Köməyə göndərdi Türk övladını, Məhv eləsin erməni cəlladını. Hayf bu mərd oğul getmişdir bada, Kaş güllə dəyəydi birbaş cəllada. (s. 32)

Türk halkıyla Azərbaycan halkının kardeşliğini anlatan “iki devlet tek millet” ifadesinin yansıması olarak görebileceğimiz başka bir şiir de “Ciyərimiz – Canımız” adını taşımaktadır.

Türklərsiz keçməsin heç bir anımız, Türklərdir lap ciyərimiz–canımız. Türklər yaşasa da bizdən uzaqda, Köməyə gəlirlər hər dar ayaqda.	Ürəyimiz Türklərlə çox sevindi, İki dövlət bir millətlik biz indi. Bunu Həydər Əliyev etdi elan, Yaşayacaq dostluğumuz hər zaman. (s. 171)

Vatan sevgisiyle birlikte ‘bayrak sevgisi’ de şâirenin Türk çocuklarına kazandırmak istediği bir değerdir. “Bayrağım” şiirinde ay yıldızlı bayrağa duyulan sevgi anlatılmaktadır.

Ay-ulduzlu bayrağı var bu uca dövlətimin,
Sanki od-ocağı var qəhrəman millətimin.
O parlayan rəngi al, şəhitlərin al qanı,
Bu dünyaya işıq sal, şəfəqləndir hər yanı!
Sen dalgalan, kesçin şən bu həyatda hər çağın,
Səni çox sevirəm mən, ay ulduzlu bayrağım! (s. 171)

İncelediğimiz eserdeki şiirlerden bir tanesi “Gülxanə Parkı” adını taşımaktadır. İstanbul’u ve şair Nâzım Hikmet’i anlatmaktadır.

² age., s. 4.

“İstanbul -sahildə şəhər, Oyanırdı səhər - səhər. Dekabr ayının sonu. Ağaclar soyunub donu. Yuxulayırdı hələ çoxu, Görürdülər yaşıl yuxu.	Park elə bil gəldi cana, İşıq düşdü xiyabana. Elə bil ki, ötdü yolu, Xeyalımda qayğı dolu, Ürəyində bir məhəbbət, Türk şairi Nazım Hikmet. (s. 118)

- 2- **Hayvan sevgisi:** Xanımana ƏLİBƏYLİ'nin şiirlerinde və manzumelerinde kedi, karga, tilki, leylek, balıq, kartal, kurt, kurbağa, serçe, horoz, kirpi, ördek, bal arısı, tavşan, keçi gibi evcil və yabani hayvanlar da yer almaktadır. Bu şiirlerde hayvanlar fabllarda olduğu konuşturulmaktadır. Böylece çocukların oyun arkadaşı olarak hayvanları daha yakından tanımları ve sevmeleri hedeflenmektedir. Şiirlerde öne çıkan temalardan birisi de hayvan sevgisidir. “Hacı leylek” şiiri bunlardan bir tanesidir.

Çuxur məhəlləsində Bir Hacı leylek vardı; Palıdın zirvəsində O sevinclə yaşardı.	Neçə ildir uçur quş, Sevir bizim həyəti. Menim gəlbimə qonmuş Onun da məhəbbəti,
Dağlar başında Şuşa Yaşıl goynunu açar; Atlas donlu o quşa Qızıl gül ətri saçır.	Palıdın qucağında Neçə balası vardı; O uca budağında Yazda balalayardı. (s. 22)

Hayvan sevgisini konu alan şiirlerden biri de “Piş-Piş” adını taşımaktadır. Şiirde okul yolunda gördüğü bir kediyi besleyen çocuğun duyguları şöyle anlatılır:

Gözləyir məni gündə
Balaca sarı pişik.
Məktəbimiz önündə
Elə bil sözləşmişik.
Əlimdən alıb yeyir
Hər səhər yağlı fətir.
Myao.. elə bil deyir
Sabah yenə gətir. (s. 51)

- 3- **Tabiat (doğa) sevgisi:** Kitaptaki şiirlerde doğaya ait unsurlar və doğa olayları gözümün önünə bir tablo sunar şəkildə işlənmişdir. Dəniz, dalgalar, dağ, günəş, ay, mevsimlər, çay (ırmak), ağac, çiçək, gibi doğa unsurları; kar, yağmur, rüzgâr gibi doğa olayları şiirlerde sıklıkla ele alınmaktadır. Bu şiirlerde çocuklara içinde yaşadığımız tabiat çeşitli yönleriyle anlatılmaya, tanıtılmaya ve sevdirmeye çalışılmaktadır. Tabiat güzelliklerinin ve tabiat olaylarının anlatıldığı şiirlere “Yağış Yağır” şiirini örnek verebiliriz.

Hələ səhər açılmamış
Şınlıtyla yağır yağış.
Göylər buludları sağır,
Yağış yağır, yağış yağır.
O çəp yağış yağa-yağa,
Bir sərinlik düşər bağa.
Sərv ağacı, söyüd və şam
Hey yuyunar səhər-axşam.
Yorulmadan təbil çalar,
Uzun uzun navalçalar. (s. 24)

Tabiatın güzelliklerinden biri olan söğüt ağacıyla rüzgârın diyalogunu anlatan “Külək və Söyüd” şiiri de tabiat teminə başqa bir örnektir.

Söyüd, gəldim öyrənim
Mənimlə dost olursan?..
Yox, olmuram, sən mənim
Saçlarımı yolursan. (s. 36)

- 4- **Aile sevgisi:** Kitapta yer alan şiirlerde öne çıkan temalardan bir diğeri de aile sevgisidir. Sevgi teması değişik şiirlerde anne, baba ve kardeş sevgisi yanında dede ve nine sevgisi olarak ayrı ayrı ele alınmaktadır. Bu şiirlerden bir tanesi “Şəkər Nənə” dir. Bir çocuğun gözüyle ona masallar anlatan ninesi şöyle anlatılır:

Sevindim sən dinəndə,
Nağıl çoxdur sinəndə.
Dayanıb qoşa-qoşa,
Hamısı gəlir xoşa.
Nağıllar iri, iri,
Sən danışsam hər biri
Səhərə çəkər, nənə,
Ən şirin şəkər nənə! (s. 31)

Annelerin çocuklarına olan sevgisinin hesapsız olduğunu anlatan ‘Bala Məhəbbəti’ adlı şu şiir de aile sevgisini işleyen temaya örnek şiirlərdendir.

Dəryalarca olar mı
Ananın məhəbbəti?
Bir günəşə dolar mı
İstisi, hərarəti?
Geniş göylər qədərdir
Balaya məhəbbəti.
Onu ölçmək hədərdir
Yoxdur bir nəhayəti. (s. 134)

Belirlediğimiz bu temaların yanında kitapta çocukların çeşitli hallerini anlatan daha başqa şiirler de vardır. Bu şiirlerden belki de en güzeli bir çocuğun uykudan uyandığında kendisine sorulan soruya verdiyi cevabı anlatan “Yuxuda” (uykuda) şiiridir.

İşıq düşəndə evə,
Gözünü açdı nəvə,
Soruşdu ondan nənə:
- Yuxuda nə gördün, nə?
- Qaranlıq idi, nənə,
Həç nə, görmədim, həç nə. (s. 23)

Xanımana ƏLİBƏYLİ’nin bütün eserlərinin yayınlandığı 1. kitabın sonlarında çocuk edebiyatı türlerinden biri olan bilmeceyə (tapmacalar) da yer verilmişdir. Çocukların patik zəkâlarını geliştiren, eğlendirirken düşündüren bilmece her yaştan çocuğun sevdiği edebî türlərdendir. Bu bilmeceyərdən bazıları şunlardır:

Nə əli var, nə ayağı,
Kimdir gəzir bu otağı?
Mürəkkəbi töküb mizə,
Görünməyir dəcəl gözə,
Saçlarımı tutub yoldu,
Həç bilmədim necə oldu? (Külək, -rüzgâr-)

O çayın üstə yatır,
Nə islanır, nə batır. (Köprü)

Xanımana ƏLİBƏYLİ'nin eserlerinin yer aldığı kitabın ikinci cildi çocuk oyunlarına ayrılmıştır. Azərbaycan edebiyatında bu tür oyunlar 'piyes' ya da 'poema' olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde, "Dovşanın ad günü, Aycan, Gözəllər gözəli, Kənd həkimi, Cunuş, Ləpələrin nağılı, Nişanlı quş" adlı piyesler yer almaktadır.

Bu piyeslerden birincisi olan "Dovşanın ad günü" iki hissəli (perdeli) piyes olarak tədim edilmektedir. Bu piyeste yer alan kahramanlar: Dovşan, Kirpi, Alabaş, Çəpiş, Quzu, Qaranquş, Tülkü, Canavar'dır. Azeri Türkçesindeki ifadələrlə verilən bu isimlər bizim kullandığımız Türkiye Türkçesine yakındır. Dovşan (tavşan), Alabaş (bizdeki 'Karabaş' gibi köpeklerle verilən bir isim, Çəpiş (keçi yavrusu, oğlak), Qaranquş (kırlangıç), Canavar (kurt) için kullanan isimlər iken; Quzu=kuzu, tülkü= tilki karşılığıdır.

Bekir Nəbiyev'in dəyərləndirməsinə görə "Dovşanın ad günü" Xanımana'nın ən populyar poemalarından biridir. Xanımana bu poemada (piyes) heyvanlar və quşlar ʼləminin ən tipik təmsilçilərini bir mecliste təsvir edir. (s. 12)

Kahramanları heyvanlar olan bu piyes, anaokulu və ya ilkököl səviyəsindəki öğrencilər için çeşitli səviyədəki tiyatro toplusları tərəfindən musiqi eşliyiində səhnələnebilecek bir oyundur.

Kitaptaki ikinci oyunun ismi Aycan'dır. İki perdəli şarkılı bir piyes olan bu oyunun kahramanları: Aycan (oyuna adını verən uşuk), Gülyaz (Aycan'ın bacısı), Çobyas (Çobanyastığı gülü), İnci gülü, Sevinc gülü, Qızıl gül, Qanqal, Pıtraq, Çayır'dır. Bu oyunun konusu futbol oynamak isteyen Aycan ilə onun bəhçədə top oynamasına kızan ablası arasındakı tartışmaya dayanır. Tartışma sonunda Aycan və ablası rəkip olup futbol oynarlar. İnci gülü, Sevinc gülü, Qızıl gül Gülyaz'ın takımındadır. Qanqal, Pıtraq, Çayır isə Aycan'ın takımındadır. Eserde adı gəçən çiçəklər rəkip oyuncular olaraq mücadələ edərler. Aralarındakı mücadələ oyunun bir bölümündə şöyle anlatılır.

"Qərənfil əl verib xudafisləşib gedir. Güllər kolların ardına keçirlər. Bu zaman Balaca qanqal əlində toppuz yüyürərkən, birdən Böyük qanqalla toqquşur, əvvəlcə özünə, sonra ona baxaraq bir az hürkür. Güllər isə koldan baş qaldıraraq gülüşürlər və bu hadisənin nə ilə qurtaracağı ilə maraqlanıb tamaşa etməyə başlayırlar" (s. 67)

Musiqili bir piyes olan Aycan konu və kahramanları itibarıyla uşukların ilgisini çəkəcək eyləncəli bir oyundur.

Bu kitaptaki üçüncü piyes iki hissəli (səhnəli) bir oyundur. Daha öncəkilərə görə daha kısa olan bu oyun 'Gözəllər Gözəli' adındadır. Bu oyundakı kahramanlar: Alma, nar, heyva, əncir, alça, gavalı (faytoncu), şaftalı, ərik, meyvə qurdu, həşəratlar, Fizu baba, kəpənək, arı-mud'dur. Kahramanlardan da anlaşılaçağı gibi meyvələr arasında gəçən musiqili bir oyundur.

Xanımana ƏLİBƏYLİ'nin eserlərinin toplusı olaraq yayınlandığı ikinci kitaptakı piyeslərdən dördüncüsü olan "Kənd Həkimisi" (Şəhir Doktoru) uşuklardan ziyadə gənclərə hitap edən bir oyundur. Bir düğündə gəçən olaylarla düğün, tanışma və Azeri kùltürünə ait başka konuların işləndiyi oyunun kahramanları: Yeganə (tıp fakùltesi tələbəsi), Səbilə (Yeganə'nin annesi), Akif (24 yaşında bir gənç), Səlmə (su satan kadın), Almas, Sevinc, Zaman, Nəmiq (Nəmik) Yeganə'nin fakùlte arkadaşları, Əlizadə (tıp fakùltesinin doktora öğrencisi), Çayırinski (Tıp fakùltesinin asistanı), Mahmud (Kent Sovyet başkanı)'dur.

Kitabın beşinci piyesi "Cunuş" dur. Bağ, bəhçə gibi təbiət unsurlarının; quş, horoz gibi heyvanların yer aldığı bu oyunda heyvan sevgisi, təbiət sevgisi, yardımlaşma və hoşgörü temaları işlənməkdədir. Oyunun kahramanları: Cunuş, Aytək, Vəli baba, Yəltay, Durnabaşı'dır. Bu oyun səkiz şəkilli (səhnəli) kısa bir oyundur və daha çox ilkököl, ortaokul çağındakı uşuklara hitap edəcək türdədir.

İncələdiyimiz eserde yer alan altıncı piyes "Ləpələrin Nağılı" (dalğaların masalı, -ninnisi-). "nağıl" Azeri Türkçesinde; hikəyə, masal, rıvayət³ anlamlarında kullanılmakla bərabər buradakı anlam daha çox ninniyə yakındır. Oyunun kahramanları: Qulu, Mercan, Dəniz qulduru

³ Recep Albayrak Hacaloğlu, "Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu" Ankara, 1992.

(haydut, eşkiya), Eşkiyanın atı, Xəbərci qurbağa, Qulunun atası, Mercanın anası, Su perileri, Balıklar. Denizde ve deniz kenarında hayali kahramanlar etrafında yaşanan bir mücadelenin işlendiği piyes, fantastik çocuk edebiyatına örnektir. Çocukların hayal güçlerini harekete geçiren bu oyunda denizde yaşayan iyi ve kötü kahramanların mücadeleleri anlatılmaktadır.

Kitabın yedinci piyesi iki perdelik “Nişanlı Quş” oyunudur. Oyunun kahramanları: Qoca palıd (pelit), Külək (rüzgâr), Çay, Bayquş, Ağacdələn, Birinci cüyür (karaca), İkinci cüyür, Birinci serçe, İkinci serçe. Oyun kuş cıvıltılarıyla dolu bir ormanda geçmektedir. Pelit ağacı rüzgâr, çay (ırmak, dere) çeşitli nağmeler söyleyerek kendilerini tanıtır ve birbirlerine nazire yaparlar. Bu arada onların atışmalarına ormanda bulunan kuşlar ve karacalar da katılır. Müzikli bir çocuk piyesi olan bu oyun çocuklara tabiat ve hayvan sevgisinin kazandırılmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Xanımana ƏLİBƏYLİ, şiirlerinde, oyunlarında her yaşta çocuğun duygu ve hayal dünyasına hitap eden eğitici ve eğlendirici eserler vermiştir. Onun eserleri çocuklara vatan sevgisi, insan sevgisi, tabiatı ve tabiat güzelliklerini sevmeyi, anaya, babaya, öğretmene saygıyı büyüklere hürmeti, küçüklere muhabbeti öğretmeye çalışan birer örnektir. ƏLİBƏYLİ'nin eserlerindeki akıcılık, ahenk, doğallık ve samimiyet hemen göze çarpmaktadır. Bu üslup onun eserlerini zorlanmadan, içten gelen bir coşkuyla kaleme almasından kaynaklanmaktadır. Onun bu doğallığı çocukları çok sevmesinden ve hep onlarla birlikte olmaktan zevk almasından kaynaklanmaktadır.

2007 yılında aramızdan ayrılan Xanımana ƏLİBƏYLİ'nin eserleri resmî kurumlar (Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı) ya da özel yayınevleri tarafından yayınlanmalı ve böylece şairenin ülkemizdeki çocuk edebiyatı yayıncıları, yazarları ve okurlarınca tanınması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1-Xanımana ƏLİBƏYLİ, “Eserleri 1-2”, Avrasiya Press, Bakı, 2008,
- 2- Recep Albayrak Hacaloğlu, “Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu”, Ankara, 1992.

MİRZE ALEKBER SABİR'İN ÖZNESİ ÇOCUK ŞİİRLERİ

Niyameddin HAŞİMOV*

ÖZET

Mirze Alekber Sabir'in şiirleri ilk defa 1912 yılın sonlarında arkadaşları tarafından bir araya getirilerek "Hophopname" ismi ile yayımlanmıştır. Muhtelif senelerde yayımlanan "Hophopname"de konusu çocuklardan bahseden şiirleri önem arz etmektedir. Şair çocuklardan bahseden şiirlerinde tahsile, ilme, insani keyfiyetlerin aşılmasına, ahlaki değerlere önem vermiştir. Diğer araştırmalardan farklı olarak araştırmamızda şiirlerin türünden bağımsız olarak daha çok öznesi çocuk olanları incelenmiş ve günümüz okuyucusu ile buluşturulması hedeflenmiştir.

Şiirler incelenirken devrin sosyal durumu ve ferdlerin psikolojisi de dikkate alınmıştır.

Anahtar kelimeler : Mirze Alekber Sabir, çocuk şiirleri, ironi, sosyal durum, ilim

Giriş

Halk şairi Mirze Alekber Sabir (1862-1911) Azerbaycan edebiyatı tarihinde kendine yer edinmiş önemli simalardan birisidir. Sabir eserleri ile Azerbaycan şiirinde yeni bir çıkış açmıştır. Sabir eserlerinin konusunu gerçek hayattan almıştır. XX. asırda meydana gelen ictimai-siyasi olaylar dahil, muhtelif mevzularda fikir beyan etmiş ve hiciv, manzum hikaye, masal v.b. edebi türlerde eserler yazmıştır. Kaleme aldığı eserlerle Azerbaycan edebiyatının ve medeniyetinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, Sabir ruhen şarklı olsa da, Şarkta avrupa terakkisinin sözcüsü olmuştur.

Yusuf Vezir Çemenzeminli Zakir Qasım Beyle Sabir'in mukayeseli tahlilinde: "Zakir'in hasta bir milletin bir uzvu ile meşgul olduğunu ve milletin canına kıyan mikropları gösterdiğini; Sabir'in ise tüm vücudu teşhir edip onun çürümüş yönlerini ortaya çıkardığını özellikle belirtmiştir. Q.Zakir Azerbaycan halkına has menfi yönleri ortaya koymuş ve eserlerine belli bir bölgede meydana gelen olayları konu edinmiştir. M.A.Sabir ise farklı bir zamanda doğudaki yenilik hareketlerinin şahidi olduğu için seçtiği konular daha geniş kapsamlıdır. Buna dolaydır ki, Sabir'in eserleri Azerbaycan dışında, özellikle İslam coğrafyasında da okunmaktadır."(20, 31)

M.A.Sabir'in şiirleri ilk defa 1912 yılın sonlarında arkadaşları tarafından bir araya getirililerek "Hophopname" ismi ile yayımlanmıştır.(13, 127; 21, 433) Kitaba şairin hicivleri, taziyaneleri, hiciv tarzında yazılmış muhtelif konulu şiirleri, gazelleri, çocuklara hediye bölümündeki çocuk şiirleri, hikayeleri, makaleleri ve mektupları dahil edilmiştir.(11, 180) "Hophopname"de Sabirin eserleri yazıldığı yıla göre sıralanmış, konu farklılığı nazara alınmamıştır.

Muhtelif senelerde yayımlanan "Hophopname"de konusu çocuklardan bahseden şiirleri önem arz etmektedir. Şair çocuklardan bahseden şiirlerinde tahsile, ilme, insani keyfiyetlerin aşılmasına, ahlaki değerlere önem vermiştir.(3, 73)

* Dr., Qafqaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü Bakü / Azerbaycan. nhasimov@qu.edu.az

Mirze Alekber Sabir'in Öznesi Çocuk Olan Şiirleri

Mirze Alekber Sabir'in konusu çocuk olan şiirlerinde her bir kelime mana yüklüdür. Sabir çocukların hayatını şiire taşımış, geçmişini canlandırmış, bulunduğu zamanı sözlerle resmetmiş, onların geleceğine ışık tutmuş, iç dünyaları ile dış dünyalarını birlikte özetlemiş ve onlara hedef göstermiştir. İki ciltlik "Hophopname" kitabında (Sabir, 2007) yer alan "*Ol gün ki, sənə Xaliq edər lütf bir övlad*"(1, 40), "*Bilməm nə görübdür bizim oğlan oxumaqdan?!*"(1, 44), "*Ata nəsihəti*"(1, 56), "*Uşaqlara*"(1, 75), "*Olmur, olmasın*"(1, 155), "*Bəxtəvər*"(1, 168), "*Uşaqdır*"(1, 185), "*Bu boyda*"(1, 194), "*Vah!.. Bu imiş dərsi-üsuli-cədid*"(1, 218), "*Oxutmuram, əl çəkin*"(1, 272); "*Bayram töhfəsi*"(2, 35), "*Rəhgüzəri-məxluqatda bir möhtaci-məsərif*"(2, 70), "*Tərbiyə*"(2, 84), "*Analar bəzəyi - Gər olsa nisadə elmü irfan...*"(2, 85), "*Analar bəzəyi – Bəzək, bəzək ki deyirlər, cəvahirat deyil*"(2, 85) başlıklı şiirlerinin öznesi çocuktur.

"*Ol gün ki, sənə Xaliq edər lütf bir övlad*" şiirinde ailenin çocuğuna karşı olan tutumu, çocuğun yanlış terbiye edilmesi, kumar oynama ve adam öldürme gibi kötü alışkanlıkların edinmesi, tüm bunların sonucunda hapse düşmesi tenkit edilmiştir.(18, 119)

... Örgət ona, əlbəttə, özün bir neçə mövhum¹
Məhdud ola məsum;
Bu sayadə ömrə eyləyə dünyadə o məzlum,
Hər haləti məzmum;
Tək-tək dil açanda ona təlim elə hədyan²
Həm olma pəşiman;
Bildir³ ona min dürlü qəbahətləri hər an,
Alsın ələ ünvan;(1, 40)

Çocuk zihni berraktır. Söylediğimiz kelimeler, yaptığımız hareketler çocukların şuurları müktesebatında kendine yer edinir.(25) Sabir'in eserlerinde aile reisi olarak baba tipləmesinin dilinden ironi ile yazdığı "*tək-tək dil açanda ona(çocuğa) təlim elə hədyan*" ve ya "*bildir ona min dürlü qəbahətləri hər an*" mısralarından çocuklara anlam yüklü kelimelerin öğretilmesi gerektiğini anlıyoruz.

On yaşa yetincə uşağın eyləmə qəflət,
Qandır bir neçə biddət;
Ta on beşə yetdikcə tapa işdə məharət,
Həm eyləyə adət;
Göndərmə onu məktəbə, dəng eyləmə⁴başın,
Tökmə üzə yaşın; (1, 40)

"göndərmə onu məktəbə, dəng eyləmə başın" demək de çocuklarda okula karşı ilginin artırılmasının ehemmiyeti üzerinde durulmuştur. Okul hayatı çocuğun ailesinden sonra cemiyet içerisinde manevi keyfiyetlerin, ahlaki davranışların ve iletişim becerilerinin kazanılması(15, 226) için önemli bir mekandır.

Hər fənd və bicliklə edər kəsib məaşın,
Saxlar özü başın;
Rahət nəyə lazım edə dünyadə məişət,
Quldurçuluq örgət;
Tainki qumar oynaya, qətl eyləyə, qarət,
Xoşdur belə sənət; (1, 40)

"*Quldurçuluq örgət*" ve "*tainki qumar oynaya, qətl eyləyə, qarət*" mısralarından yola çıkarak çocuklara kaçakçılık yapma ve kumar oynama yerine çalışıp alın teri ile kazanmayı öğretmenin yanı sıra ailede, okulda ve sokakta da aynı havayı soluklamaları için uygun ortamın hazırlanmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

¹ mövhum – mevhum

² hədyan – terbiyesiz ve edepsiz sözler

³ bildirmek - öğretmek

⁴ əng eyləmə - kafasını şişirme

“*Bilməm nə görübdür bizim oğlan oxumaqdan?!*” ve “*Ata nəsihəti*” şiiri cahil bir babanın dilindən yazılmışdır. Şiirlerde çocukların babaları tarafından ilimden soğutulmasından, alıkonulmasından bahsedilmiştir.(17, 50)

*Bilməm nə görübdür bizim oğlan oxumaqdan?!
Dəng oldu qulağım!*

*Jurnal, qəzetə, hərzəvü hədyan oxumaqdan
İncəldi uşağım!*

*... Dərsə, qəzetə, məktəbə, jurnalə, kitabə
Mail olub əqli.*

*Yıxdın evimi, eylədin övladımı zayə,
İş keçdi məhəldən.*

*... Bir vəqtdir imdi ki, olub Rüstəmi-dövrən,
Bir ad qazanaydı;
Qarətlər edib ta ki, tapaydı sərü saman,⁵
Bir şey də qanaydı.(1, 44)*

Diger hicivlerinde olduğu gibi bu şiirinde de ironik bir üslup kullanmıştır. İronide esas olan söylenen sözün tersinin yapılmasıdır.(23) “*Bilməm nə görübdür bizim oğlan oxumaqdan?!*” ve “*yıxdın evimi, eylədin övladımı zayə*” mısralarından okumayan, ilimden uzak bir çocuğun ileride ailesi için sorun olacağını anlıyoruz.

*Bəsdır, ey oğul, boş yerə bu elmə çalışma,
Qanın tələf oldu!*

*Gündüz, gecə səy eyləyibən dərsə alışma,
Canın tələf oldu!*

*... Bundan sonra qıl tövbə dəxi, məktəbə getmə,
Bircə usan, oğlum!*

*Ta baxma müəllim sözünə, ta əməl etmə,
Axır utan, oğlum!*

*Çıx dağa, daşa, yol kəsibən qarətə başla,
Axırda qaçaq ol.(1, 56)*

“*Ata nəsihəti*” şiirinde aslında Sabir yaşadığı devrin sosyal yapısını ortaya koymuştur. Hırsızlık, milletin malını çalıp çırpma okula gitme ve ilim tahsil etmeye tercih edilmektedir.(19, 374) Sabir’in bu şiirinde dağa çıkanlar, yol kesenler tenkit edilmiş, bu olayların içerisinde bulunan kişiler ve olaylarla alay edilmiştir.

Çocuklara kötü alışkanlıkların terki önerilmiş, okula gitmenin, ilim tahsil etmenin, öğretmeni dinlemenin yol kesmekten, dağa çıkmaktan daha faydalı olduğu hatırlatılmış ve vurgulanmıştır. XX.asırda Sabir’in yaşadığı muhitte okuyan çocukların psikolojik olarak yeniliğe kapalı insanlar tarafından ezildiği de göz önündedir.

*Ey millətin ümmidi, dilü canı, uşaqlar!
Validlərin sevgili cananı, uşaqlar!*

Madərləriniz⁶ etdi sizə mehrü məhəbbət,

Ağuşı-şəfəqqətdə⁷ sizi bəslədi rahət,

Validləriniz⁸ xərcinizə etdi kəfalət,

Əlminnətü-lillah, yar oldu sizə səadət,

Olduz hərəniz bir evin oğlanı, uşaqlar!

Asudə gəzin indi bu dünyanı, uşaqlar!

... Vəqt oldu vurub yıxmağa müştəq olasız siz,

Evdə gərək əvvəlcə ki, qoççaq olasız siz,

Həm validə, həm validəyə ağ olasız siz,

⁵ sərü saman – mal mülk, zenginlik.

⁶ madər – anne

⁷ ağuşı-şəfəqqətdə – şefkatle koynunda (beslemek)

⁸ valid – baba

*Dincəlmilər ta nə qədər sağ olasız siz,
Hər gün döyəsiz mədəri-nalanı, uşaqlar!
Ta uf deməyə qalmıya imkanı, uşaqlar!(1, 75)*

“Uşaqlara”(Çocuklara) şiiri milletin ümidi, ebeveynlərin sevgili canı, ciğerparesi olan çocukları konu edindiği şiirlerinden birisidir. Şiirdən çocukları için annələrin çəkdiyi zəhmətin karşılıksız kaldığı və şefkatle böyütülən çocukların daha sonra hansı səbəblərdən kabalaştığı üzərində durulmuşdur. Olduğundan fəzla verilən dəyər “boyun kırma”dır.(26) Təvsiyə edilən davranış çocuğu şımartmadan, ölçülü sevməkdir.

“Uşaqdır”(Çocuktur) şiiri bir anne tipələməsinin dilindən yazılmışdır. Çocuğunu yanlış davranışlarından ötürü azarlayan babaya karşı annənin həqsız itirazı kələmə alınmışdır.

*Ay başı daşdı kişi, dnmə, uşaqdır uşağım!
Nə ədəb vaxtdı, qoy söysün,⁹ uşaqdır uşağım!
Atanın qoru üçün, boşda bu tifi başına,
Keyfinə dəymə, söyə ya sənə, ya qardaşına,
İndicə-indicə ancaq yetir on bir yaşına,
Əqli kəsmir, hələ bir körpə uşaqdır uşağım!
Nə ədəb vaxtdı, qoy söysün, uşaqdır uşağım!*

*... Ax, nə yaxşı kişidir qonşumuz Ağcanın əri, –
Oğlu söydükcə fərəhdən açılır balı pəri;
Yoxsa, ay hərəkət kişi, bir quru sözdən ötəri
Darıxırsan, deməyirsən ki, uşaqdır uşağım!
Nə ədəb vaxtdı, qoy söysün, uşaqdır uşağım!*

*Kişi, az söylə mənə bir dəxi məktəb sözünü!
Yəni məktəblə uşaq kamil edərmiş özünü?
Bir söyüşdən yana az danla bu tifi üzünü!
Sözü ləzzətli, şirin dilli uşaqdır uşağım!
Nə ədəb vaxtdı, qoy söysün, uşaqdır uşağım!(1, 185)*

“Vah!.. Bu imiş dərsi-üsuli-cədid” şiiri yeni üsulla təğitim verən okulları konu edinmişdir. Şiir çocuklarını yeni okullara göndərmək istəməyən ebeveynlərin dilindən yazılmışdır.

*Vah!.. bu imiş dərsi-üsuli-cədid?!
Yox...x! Yo...x! oğul, məktəbi-üşyandı bu!
Molla deyil bundakı təlim edən!
Əlhəzər et, bir yeni şeytandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..*

*... Mən dəyişib şiveyi-əcdadımı,
Boylə oda salmaram övladımı!
Eyləmərəm dinsiz öz əhfadımı!
At çölə getsin, nə dəbistandı bu?!*

*Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!
Elm adına bir quru böhtandı bu!..(1, 218-221)*

Şiirdə yeni açılmış okulların ebeveynlər tərəfindən qəbul görmediği anlatılmışdır. İnsanlarda qenəl psiqoloji dərslərin ancaq mollalar tərəfindən veriləbileceği yönündədir. Muasır okulların açılması camii və medreslərə giden çocukların sayısının azalmasına səbəp olmuşdur. Bundan dolayı yeni açılan okulları kəndi mənfaətlərini düşünen mollalar ebeveynlərin gözündə şeytan yuvası qibi tanıtmış, bu okullardan dinsiz-imansız kimsələrin çıkacağını iləri sürmüşlərdir. Kitle psiqolojisi ilə hərəkət edən ebeveynlər çocuklarını yeni açılmış okullardan uzak tutmuşlardır.

Aslında Azərbaycanda təkke və medresələrdə həm fən ilimləri, həm də dini ilimler bir arada çocuklara okutulsaıdı, çocuklar qeçmişlərini qaybetmədən, unutmadan qeələceğə

⁹ söymək – küfretmək

yürürlerdi. Ne yazık ki, tekke ve medreselerde hocalar zamanı doğru okuyamadılar. Sadece fen ilimlerini tedris eden muasır okullar da medreselerde olduğu gibi çocukların tek yönlü büyümesine neden olmuştur. Bu okullarda da batı ilmini ve teknolojisini öğrenmek yerine daha çok batıya has, sonradan türemiş – suni değerlerin aşılandığı görülmektedir. Dolayısı ile çocuklar şarkın ahlaki değerlerinden yoksun büyümuşlerdir.

Büyüğe saygının, babasının çocuğuna sevgisinin olmadığını konu edinen şiirlerden bir başkası da “*Olmur, olmasın*” şiiridir. Bu şiirde kötü terbiyenin neticesi tasvir edilmiş ve çocuğun babasına karşı gelmesi anlatılmıştır. *Çocuklara kötü söz söylemekten (hakaret) men eden İmam Şafî de: “aksi taktirde bu davranış, çocuğu kardeşlerine ve hatta sana karşı aynı şekilde konuşmaya cesaretlendirir” der.* (12, 330) Nümuneye bakarsak, durumun aynı olduğunu görürüz.

Ata
*Kuçədə tullan ey oğul, sənətin olmur, olmasın!
Sənətə, dərsə, məktəbə rəğbətənin olmur, olmasın!*
Oğul
*Kəsbinə getməyə, ata, fürsətin olmur, olmasın!
Gündə bir arvad al, boşə, qeyrətin olmur, olmasın!*

Ata
*... Tezdən ayılma bir səhər, dərsinə qılma bir nəzər,
Elm oxumaqda, müxtəsər, niyyətin olmur, olmasın!*
Himmətin olmur, olmasın!
Oğul
*Saqqalı bağlı hər səhər, isti həməmə qıl güzər,
Qorxma, azarlasan əgər, səhhətin olmur, olmasın!*
Behcətin olmur, olmasın! (1, 155)

Çocuğun iyi yönlerini ön plana çıkarmak onun daha düzgün istikamette motive olmasını sağlar. (10, 66) Devamlı azarlamak çocuğun psikolojisinin bozulmasına sebep olduğu gibi ikili ilişkilerde edep perdesinin yırtılmasına da sebep olur. *Te'dibde mümkün merteye işlenen hatayı yüze vurmamak takip edilecek prensiplerdendir.* (12, 325) Şiirde görüldüğü gibi çocukla babası arasında ne saygı, ne sevgi, ne de edep perdesi kalmıştır. Babası çocuğunun hatalarını durmadan yüzüne vurdukça çocuğu da babasının hatalarını sıralamış. Kısacası babasını örnek almış. Hem çocuk, hem baba için uygun olmayan bir durum ortaya çıkmıştır.

Sabir'in “*Bayram töhfəsi*” şiirinde sosyal adaletsizliğin olduğu bir cemiyette zengin ve fakir aile için bayramın tadı da farklıdır.

*Ey təkən mollaların kamına¹⁰ şərbət, novruz!
Əğniyalarla¹¹ quran məclisi-işrət,¹² novruz!
Səndə hər kəs sevinir, bəs niyə ancaq füğəra¹³
Çəkir övladını gördükcə xəcalət,¹⁴ novruz?! (2, 35)*

Şiir dört mısradan oluşsa da, çağrıştırdığı manalar oldukça derindir. Bayramlar aslında tüm insanlığın – din, dil, ırk, sosyal statü ayrıştırmalarına gidilmeden herkesin – sevinç ve sürür günüdür. Buna bakmayarak, fukaranın diğer günlerde olduğu gibi Nevruz bayramı gününde de yine eli boşdur. Baba fakir olduğu için çocuğunun önünde bir daha rencide olmuştur ve utanç içindedir. Bayram günü bile çocuklarını sevindirmekten ötürü eline doğru düzgün bir şey geçmeyen ailenin ve çocuğunun psikolojisinin nasıl olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. *Ekonomik yetersizlik ve parasal imkanların kıtlığı* (Çakmaklı, 2013; 108) yaşama ve hayata tutunma zorluğunu da beraberinde getirir. Şairin kendisi de aynı şartlarda, böyle bir ortamda büyüdüğü için fakir ailenin durumunu – psikolojisini çok net özetlemiştir.

¹⁰ kam – arzu, maksat, zevk.

¹¹ əğniya – zengin.

¹² meclisi-işret – işret meclisi.

¹³ füğera – fukara.

¹⁴ xecalet – utanç içinde olmak.

Çocukların psikolojisini bilmeyen hiç bir edip çocuklara münhasır eser ortaya koyamaz.(8,170) Doğrudur, eser yazıldığında olayların akışına uygun kalem oynatılır, fakat edebi tenkitçiler eserlerle ilgili fikirlerini kaleme alırken eseri sadece kronolojisi ve edebi türlerine göre değerlendirmemeli, öznenin iç dünyası ile ilgili de fikir belirtmelidir. Öznenin iç dünyası açılmalı, tahlil edilmeli, psikolojik durumu araştırmanın ana konularından biri olmalıdır.

“Rəhgüzari-məxluqatda bir möhtaci-məsarif” şiirinde;

*Ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan çocuq!
Bir löqmə¹⁵ nan¹⁶ üçün gözü giryan¹⁷ olan çocuq!
Əşkilə¹⁸ abrusu¹⁹ da rizan²⁰ olan çocuq!
Mətlubi²¹ nan, qazandığı hirman²² olan çocuq!
*** *** ***
İnsan kimi bilinsə idi qədrü qiymətin,
Açmış olurdu məktəbi-milli cəmətin,
Dərk etmək istəmir hələ bu feyzi²³ millətin,
Qalsın nihan²⁴ vədieyi-fitri-məharətin²⁵;
Ey ehtişami-milləti talan olan çocuq!
Ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan çocuq! (2, 70)*

Şiirin “bir löqmə nan üçün gözü giryan olan çocuq!” ve “əşkilə abrusu da rizan olan çocuq!” mısralarında da görüldüğü gibi şair çocukların çektiği sıkıntıları dile getirmiştir. Çocuğa bir insan olarak değer verilmemesinden yakınmış, çocuklar için bir nimet olan milli okulların açılmamasından dert yanmıştır. İlim tahsil etme yaşında olan çocuğun bir lokma ekmek için kapı kapı dolaşması, sonunda yüzşüzleşmesi, sokak çocuğu olması, psikolojisinin bozulması kaçınılmazdır. Psikolojisi bozuk olan çocuğun geleceği aydın olmadığı gibi mikro planda ailesine, makro planda da vatana faydası olmayacaktır. Sabir “ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan çocuq” demekle çocukların “yüreğinin kan ağlamaması” için elden geldiğince onlarla ilgilenmeyi şiirin ana temasına taşımıştır.

“Terbiye” şiiri Rabbimizin(c.c.) bizlere emanet verdiği nimetin – çocuğun iyi yetiştirilmesini konu edinmiştir. Evladının doğru düzgün terbiye alması tüm ebeveynlerin arzusu ve isteğidir. Çocuk terbiyesinde hem babanın, hem de annenin rolü büyüktür. Şiirde çocuğun iyi ebeveynden iyi, kötü ebeveynden de kötü örnek alacağı belirtilmiştir.

*Validənin, təbii, övlada
Nəzəri-etinası²⁶ tərbiyədir;
*** *** ***
Çünki övlad neməti-həqdir,
Şükri-həqqin ədası tərbiyədir.
*** *** ***
... Cahilin də zavallı övlada
Şiveyi-narəvası tərbiyədir.
*** *** ***
Öyrədir tiffə sui-əxlaqı,
Qalib müddəası tərbiyədir.(2, 84)*

¹⁵ löqmə - lokma.

¹⁶ nan – ekmek.

¹⁷ giryan – ağlayan, sızlayan.

¹⁸ əşk – göz yaşı.

¹⁹ abru – yüz suyu; mecazi. namus, şeref.

²⁰ rizan olan – dökülen, akan.

²¹ mətlub – talep edilen, beklenilen.

²² hirman – şiddetli arzu, tamah

²³ feyz – iyilik, nimet, bereket.

²⁴ nihan - gizli

²⁵ vədieyi-fitri-məharət – fitri emanet

²⁶ nəzəri-etinası – titiz davranma

Bir toplumun uzun süreli yaşaması o toplumdaki ailelerin çocuklarına verdikleri değer ve ahlâkî karaktere bağlıdır. Ahlâkî karakter bakımından aile içi eğitimin önemi çok büyüktür.(7, 185) Çocukta ahlâkî gelişmeyi ailesi, arkadaşları, oyunları, dinî eğitimi v.b. faktörler yönlendirir. Yarının sahipleri olan sağlam ve dürüst fertler aile terbiyesinden geçen bugünün çocuklarıdır.(22) Sabir şiirlerinde ahlaki konuların tebliğine önem vermiş, çocuklara hal dilile(24) örnek olmanın daha tesirli olacağını belirtmiştir.

“*Analar bəzəyi - Gər olsa nisadə elmü irfan...*” şiirinde ilim sahibi, tahsilli anne ile okumamış, cahil anne karşılaştırılmıştır. Sabir bu şiirinde çocuğa bırakılan en güzel ve faydalı mirasın ilim olduğunu ifade etmiştir. *Ebeveyn evlat münasebetlerinde annenin yeri babaya nazaran daha mümtazdır. “Bir erkek üzerinde en çok hakkı bulunan kimse annesidir”*.(12, 456)

*Gər olsa nisadə elmü irfan,
Övladə edər o yolda iman.*

*** **

*Əksi olaraq bu müddəanın,
Olmaz isə elmi bir ananın –*

*** **

*Övladə çatır haman cəhalət,
Nə əql olur onda, nə fərasət.*

*** **

*Bitərbiyəliklə tifi-məsum
Axırda olur səfilü məşum²⁷(2, 85)*

“*Analar bəzəyi – Bəzək, bəzək ki deyirlər, cəvahirat deyil*” şiirinin teması bir annenin en kıymetli zinet eşyasının onun akıllı ve terbiyeli bir evlada sahip olduğudur.(9, 213)

*Həqiqi validənin ən şərəfli bir bəzəyi
Ədəbli, uslu çocuğudur, təcəmmülət²⁸ deyil.*

*** **

*O mədərin ki, yox övladə hüsn-i-tərbiyəsi,
Səzayi-məkrəməti-nami-validat deyil.(2, 85)*

Bir kadın için zinet eşyası da çok değerlidir. Fakat Sabir bu benzerliği şiire taşımış edepli bir çocuğun aile için en bahalı taşlardan daha üstün ve kıymetli olduğunu ifade etmiştir. Dolayısı ile *çocuğunu küçük yaşlardan terbiye eden, büyüyünce ondan memnun kalır*.(4, 146)

SONUÇ

Ahlaklı, edepli ferdlerin yetiştirilmesi için en önemli vasıtalaradan biri de hiç şüphesiz kitaplardır. Bu yönden Mirze Alekber Sabir’in “Hophopname” kitabındaki öznesi çocuk şiirlerin tahlil edilmesi ve günümüz okuyucusu ile buluşturulması önem arz etmektedir. Bu şiirler Sabir’in yaşadığı devrin sosyal durumunu ve ferdlerin psikolojisini anlaya bilmemiz adına da çok ehemmiyetlidir. Sabirin öznesi çocuk olan şiirlerinde çocuk karakterleri tahlil edilmiş, günümüz çocuklarının davranışları ile ilişkilendirilerek geleceğin aydınlatılmasına yardımcı olacak unsurlar ortaya çıkarılmıştır. Bu şiirlerde tesbit edilen çocuk terbiyesi, ilim tahsilinin önemi, çocukların aile bireyleri, özellikle anne babaları ile iletişimi, çocuklara helal yoldan mal sahibi olma fikrinin aşılınması, büyüğe sevgi, küçüğe saygı anlayışlarının kazandırılması, çocuğa Allah tarafından verilen bir nimet gibi bakılması gerekliliği, milli okulların açılmasının çocuklar için faydalı olacağı, çocukların milli değerlere sahip çıkması, anne babaların çocuklarını ilgisizlikten sokak çocuğuna dönüştürmemeleri gerektiği gibi konular ön plana çıkarılarak günümüze de ışık tutacağı önemli görülmüştür.

KAYNAKÇA

a. M.A.Sabirin eserleri

1. Sabir M.Ə. Hophopnamə. I cild (2 cildə). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 480 səh.

²⁷ məşum – uğursuz

²⁸ təcəmmülət – bezek düzək, zinet eşyası

2. Sabir M.Ə. Hophopnamə. II cild (2 cildə). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 384 səh.

b. Digər kaynaklar

3. Abbas Zamanov. Sabir xatirələrində. Bakı, Gənclik, 1982, 164 səh.
4. Adem Güneş. Çocuk terbiyesinde doğru bilinen yanlışlar. İstanbul, Nesil yay., 2013, s. 204.
5. AMEA. Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II c. (Dörd cildə). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 792 səh.
6. AMEA. Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı, “Yazıçı” nəş., 1984, 1037 səh.
7. Aydın Hacıyev. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi. Bakı, “Təhsil”, 2004, 248 səh.
8. Bilal Həsənlı. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, “Müəllim” nəş., 2013, 511 səh.
9. Fikrət Seyidov. Uşaq ədəbiyyatında tərbiyə məsələləri: XIX-XX əsrlər (Uşaq ədəbiyyatı nümunəsində). Bakı, “Sərhəd” nəş., 2006, 269 səh.
10. Füzuli Əsgərli. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. Bakı, ADPU-nun nəş., 2009, 435 səh.
11. Füzuli Əsgərli. Uşaq ədəbiyyatı: qarşılıqlı yaradıcılıq qaynaqları. Bakı, ADPU-nun nəş., 2010, 410 səh.
12. İbrahim Canan. Hz.Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnetində Terbiyə. İstanbul, Akademi yay., s. 640
13. Qara Namazov. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəş., 2007, 444 səh.
14. Kemal Çakmaklı. Yetenekli çocuklar. İstanbul, Çelik Yayınevi, 2013, 576 s.
15. Limunət Əmrahlı, Nurəngiz Rzayeva. Uşaq psixologiyası. ADPU mət., Bakı, 358 səh.
16. Rafiq Məmmədov. Azərbaycan dilində işlənən ərəb və fars sözlərinin qısa lüğəti. Bakı, “Kitab Klubu” MMC, 2007, 208 səh.
17. Rafiq Yusifoğlu. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı, “Təhsil” nəş., 2002, 268 səh.
18. Zahid Xəlil, Füzuli Ələsgərli. Uşaq ədəbiyyatı. ADPU-nun nəş., 2007, 490 səh.
19. Hayati Yılmaz. Mirza Ali Ekber Sabir. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.XII/1(yaz 2012). s. 361-386.
20. Tərlan Novruzov. Sabir ədəbi məktəbi. “Yazıçı”, Bakı, 1992, 211 səh.
21. Yavuz Akpınar. Azeri edebiyatı araştırmaları. Dergah yayınları. İstanbul, 1994, 514 s.

c. İnternet kaynakları

22. Mikail Söylemez. <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/cocuk-karakterinin-ailede-sekillenmesi>
23. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.560a18285f7207.88331029
24. <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/gonul-dili-hal-sivesi.html>
25. <http://tr.fgulen.com/content/view/19544/3/>
26. <http://www.herkul.org/kirik-testi/teveccuh-kredisi/>

ÇOCUK EDEBİYATINDA GEZİ YAZISI TÜRÜ VE ÇOCUK DERGİLERİNDEKİ ÖRNEKLERİ*

Mustafa Said KIYMAZ**

ÖZET

Bu çalışmada, edebî türlerden gezi yazısı ve gezi yazısının çocuk dergilerinde yer alan örnekleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı çocuk dergilerindeki örneklerden hareketle gezi yazısının çocuk edebiyatı içindeki yerini sorgulamaktır. Çalışmada ilk olarak gezi yazısının amacı, dünyadaki ve Türkiye’deki örnekleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana bölümü Türkiye’nin dört büyük çocuk dergisi olan Diyanet Çocuk, Türkiye Çocuk, Gonca ve TRT Çocuk dergilerinin 2011-2012 yılları arasındaki sayılarında yayımlanan gezi yazılarının değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Diyanet Çocuk Dergisi’nde gezi yazısı türüne rastlanmamıştır. Türkiye Çocuk’ta ise sadece bir örnek vardır. Bu türe diğer dergilere göre daha fazla yer veren Gonca ve TRT Çocuk dergilerinin ilkindeki örneklerde edebi özellikler zayıfken ikincisinde bu türün çocuklar için olanının özgün ve nitelikli örnekleri bulunmaktadır. Çocuklar için yapılan edebiyatta bulunması gereken unsurlar açısından mukayeseli bir değerlendirmenin yapıldığı bu çalışmada çocuk edebiyatının ihmal edilen türlerinden birinin gezi yazısı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, gezi yazısı, çocuk dergileri.

1. GİRİŞ

Çocukların yetişkinlerden ilgi ve ihtiyaç noktasındaki ayrılıkları daha belirgin bir kabulle anlaşıldığından beri çocuklara hitap eden bir edebiyat gelişerek yerini sağlamlaştırmıştır. Masal, hikâye ve şiir gibi türlerin dışında, bunlardan daha az olmakla birlikte deneme, röportaj ve gezi yazısı gibi türler de çocuklar için kaleme alınmaktadır.

Gezi yazılarında, gidilip görülen yerler edebî bir kaygı da güdülerek okuyucuya aktarılır. Özdemir (2007:214)’e göre gezi yazısının okunabilirliği onun okuyanların gezip görme özlemini karşılmasına, onları eğlendirerek yaşadıkları ortamın tekdüzeliğinden kurtarmasına bağlıdır. Gezi yazıları gerek hacim gerekse de içerik olarak seyahatnamelerden farklılık göstermektedir. Buna rağmen seyahatnameleri, gezi yazılarının ilk örnekleri olarak görmek yanlış olmaz. Dünyada Marco Polo Seyahatnamesi ön plana çıkmıştır. Türk edebiyatında ise bu türün en ünlü örneği Evliya Çelebi Seyahatnamesi’dir. Tanzimat’ın ilanı ile birlikte Avrupa’ya giden aydınlar, gezi yazısının Batılı tarzda ilk örneklerini vermişlerdir. Cenab Şehabettin’in iki eseri bu dönemde ön plana çıkmaktadır. *Hac Yolunda* ve *Avrupa Mektupları* isimli bu eserlerden ilki, diğerine göre daha akıcı ve çocuk okurlara daha uygun bir görünüm arz etmektedir.

Nas (2006: 290)’a göre öğrencilere okutulacak gezi yazıları, öğrencilerin anlayacağı nitelikte olmalıdır. Özgün gezi yazılarının daha çok araştırmacılar için gerekli olduğunu savunan yazar, çocuklar için bu yazıların gözden geçirilerek ve özünü kaybetmeden sadeleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

* Bu çalışma, “Sürelî Çocuk Yayınlarında Edebî Türler ve Bu Türlerin Türkçe Öğretimine Katkıları (2011-2012)” başlıklı doktora tezindeki verilerden hareketle üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü mustafasaid_65@hotmail.com

Çocuklar için yazılan gezi yazısı örneklerinde Gülten Dayıoğlu ismi dikkat çekmektedir. Türkiye’de henüz çocuk ve gençlik kesimi için özgün ve taze izlenimlerle örülmüş, gezi kitapları olmadığını (Dayıoğlu, 2013: 7) savunan yazar, bahsettiği boşluğu doldurma adına çeşitli kitaplar yazmıştır. *Okyanuslar Ötesine Yolculuk, Kenya’ya Yolculuk, Mısır’a Yolculuk, Meksika’ya Yolculuk, Hindistan’a Yolculuk ve Nepal Gezisi, Kafdağı’nın Ardına Yolculuk, Amerika’ya Yolculuk, Kangurular Ülkesi Avustralya’ya Yolculuk, Efsaneler Ülkesi Çin’e Yolculuk, Güney Pasifik Adalarına Yolculuk* gibi eserlerinde Dayıoğlu, seyahat ettiği ülkelerdeki gözlemlerini okuyucuya sunmaktadır.

Yazarın bu kitapları yazmadaki amacı gezdiği yerleri tanıtmakla birlikte, o yerlerin kendisinde oluşturduğu duyguları da okuyucularıyla paylaşmaktır: “Sizlere bu kitapta Güney Amerika’ya yaptığım görkemli geziyi, tüm ayrıntıları ile anlatacağım. Benimle birlikte oralara gitmiş gibi olacaksınız. Kitabı okurken, gezi sırasında duyumsadığım sevince, neşeye, coşkuya, korkuya, ürküye, şaşkınlığa ve ölçsüz mutluluğa da ortak olacaksınız.” (Dayıoğlu, 2013: 7). Yine bir başka eserinde yazar gezdiği yerleri çocuklara aktarma isteğini ve heyecanını şu cümlelerle ifade etmektedir: “Uçak hareket ettiğinde, tepeden tırnağa, göz kulak kesilmişim. Her şeyi görmek, duymak, sormak istiyordum. Bir solukluk sürenin bile boşa geçmesine gönlüm razı değildi. Çünkü Uzakdoğu gezisini, sevgili okuyucularım için yazmaya kararlıyım. Her şey eksiksiz olmalıydı. Okuyucularım, gezi izlenimlerini okurken, oralara gitmişe dönmeliydi” (Dayıoğlu, 1991: 3).

Gezi yazısı türünde eserleriyle bilinen bir başka günümüz yazarı Yavuz Bülent Bakiler’dir. “Üsküp’ten Kosova’ya” ve “Türkistan Türkistan” adlı eserlerinde yazar Türk kültürü ve tarihi açısından mühim olan ecdat yadigarı bölgeleri gezmiş ve izlenimlerini, düşünceleriyle harmanlayarak samimi bir havada eserlerini vücuda getirmiştir.

Akbayır (2010: 172-173) yaptığı alan taraması neticesinde yaş gruplarına göre metin türlerini sınıflandırmıştır. Anılan yazar, eserinde yedi yaş ve üzeri çocuklar için gezi yazısı türünde sekiz eser tavsiye etmektedir. Bu eserler şunlardır:

1. Som, Deniz (2002). *Dere Tepe Anadolu*, Herhangi Bir Yerde-2 İstanbul: Günizi.
2. Alovera, Erdal, (Derleyen) (1993). *Türk Yazınından Seçme Gezi Yazıları*. İstanbul: Adam.
3. Andaç, Feridun (2004). *Babil’e Yolculuk*. İstanbul: Doğan Kitap.
4. Andaç, Feridun (1998). *Işık Ol Gününe Ağ*. İstanbul: Papirüs.
5. Dayıoğlu, Gülten (2000). *Kafdağı’nın Ardına Yolculuk*, İstanbul: Altın Kitaplar.
6. Parlatır İsmail ve diğerleri (1997). *Güzel Yazılar Gezi-Hatıra*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
7. Nihal, Şukufe (2003). *Domaniç Dağlarının Yolcusu*. İstanbul: LM
8. Bakiler, Yavuz Bülent (1996). *Üsküp’ten Kosova’ya*. Ankara: TDV.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Bu çalışmada, 2011 ve 2012 yıllarına ait; Diyanet Çocuk Dergisi’nin 24, Türkiye Çocuk dergisinin 24, Gonca dergisinin 24 ve TRT Çocuk Dergisi’nin 20 sayısı taranmıştır. Tarama sonucu tespit edilen gezi yazısı örnekleri edebi nitelikler ve çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu başlık altında, inceleme kapsamında olan dergilerdeki gezi yazısı türüne giren metinler tespit edilmiş ve içerik olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

3.1. Diyanet Çocuk Dergisi

Diyanet Çocuk Dergisi’nin incelenen sayılarında gezi yazısı olarak değerlendirilebilecek herhangi bir metne rastlanmamıştır. Daha çok hikâye ve masal türlerinin yer aldığı bu yayında, gezi yazısının eksikliği hissedilmektedir.

3.2. Türkiye Çocuk

Türkiye Çocuk dergisinin incelenen sayılarında gezi yazısı türüne ait tek örnek bulunmaktadır. “Gezi Darıca Hayvanat Bahçesi” başlıklı metin, gezilen mekânın çeşitli fotoğraflarıyla desteklenmiştir. Hakkı Günerkan imzasını taşıyan bu yazıda değişik hayvanların seslerini bir arada duymanın insanda uyandırdığı duygulardan bahsedilmektedir. Gezilen mekânın işletilmesinde karşılaşılan güçlüklerle değinilmiştir. Gezilen hayvanat bahçesinin tarihçesi, kapladığı alan, hayvan nüfusu, çeşidi, bitki türleri, soyları tehlikede olan hayvanlar gibi konularda bilgiler verilmiştir. İstanbul’a yakın bir mesafede olduğu belirtilen bahçe, okurlara tavsiye edilmiştir.

3.3. Gonca

Gonca dergisinde yayımlanan gezi yazıları çeşitli şehirleri gezip oradaki izlenimlerini yazan kişiden hareketle “Gezgin Abi” adı altında yayımlanmaktadır. Toplam on iki adet gezi yazısına rastlanan dergide, Şanlıurfa, Kilis, Mut, Giresun, Samsun, Osmaniye, Fethiye, Sinop, Gönen, Edirne, Karaman ve Van şehirleri tanıtılmaktadır.

Tablo 1. *Gonca* Dergisinde Yer Alan Gezi Yazıları

No.	Metin Adı	Sayı	Yazar
1	Gezgin Abi Urfa’da	117	İmzasız
2	Gezgin Abi Kilis’te	118	İmzasız
3	Gezgin Abi Mut’ta	119	İmzasız
4	Gezgin Abi Giresun’da	120	İmzasız
5	Gezgin Abi Samsun’da	121	İmzasız
6	Gezgin Abi Osmaniye	122	İmzasız
7	Gezgin Abi Fethiye	123	İmzasız
8	Gezgin Abi Sinop	124	İmzasız
9	Gezgin Abi Gönen	125	İmzasız
10	Gezgin Abi Edirne	126	İmzasız
11	Gezgin Abi Karaman	127	İmzasız
12	Gezgin Abi Van	128	İmzasız

Yazar, Mut ziyaretini sabah uykudan kalkmasından geri dönüş için havaalanına gidişine kadar kesintisiz olarak anlatmaktadır. Derginin mensup olduğu harekete ait bir kurum olan Mutlu Kolejini ziyaret eden yazar, buradaki izlenimlerini ve çocuklarla yaptığı sohbetleri okuyuculara aktarmaktadır. Yazar, ziyaret ettiği Kolej dışında Mut’a ait herhangi bir yere gitmemiştir.

Ziyaret edilen okullarda *Gonca* dergisinin içeriği ile ilgili bir yarışma yapılmaktadır. Sınıflar arasında yapılan bu yarışmalarda öğretmenlerin yarıştığı etkinlikler de olmaktadır.

Yazarın gittiği okullara ait bir “enler” listesi de yazıda yer almaktadır. En karizma öğretmen, en uyumlu sınıf, en meşhur öğrenciler gibi gruplamalarla okulun öğrenci ve öğretmenleri tanıtılmaktadır.

Bu gezi yazılarında ön plana çıkan diğer bir husus derginin reklamının her fırsatta yapılmasıdır. Yayımlanan fotoğraflarda çocukların elinden *Gonca* dergisi eksik olmamaktadır.

Metinlerin son kısımlarında ziyaret edilen şehre ait bilgi alınabilecek internet sitelerinin isimleri yer almaktadır.

121. sayıdaki metinde ziyaret edilen Özel Feza Koleji şu cümlelerle tanıtılmaktadır: “Samsun’dan daha sıcak, sınırsız bir okulda aldık soluğu. 1994 yılında kurulan Özel Feza Koleji,

Ondokuz Mayıs Üniversitesinin karşısında bir tepeye sırtını dayamış. Halı sahadan tutun da mini bir hayvanat bahçesine kadar her şey var. Tavuklar, tavşanlar, güvercinler...” (GD, 121, s. 42). Aynı yazının devamında kolejde uygulanan eğitim sistemi övgü dolu ifadelerle tanıtılmaktadır:

Feza Koleji’nin öğrencilerinin maharetleri anlatmakla bitecek gibi değil. Feza Eğitim Kurumları Genel Müdürü Kemal Küçükkaya, ZEP (Zenginleştirilmiş Eğitim Programı) adı altında başlattıkları projede öğrencilere normal müfredattaki eğitimi ustaca sunmanın yanında ayrıca aşağıdaki derslerin de işleneceğini, verileceğini söyledi. Bu derslerin neler olduğunu çok merak ediyorsunuz değil mi? Verilecek bu ek programı saymam bile size ZEP’in içeriğinin, müfredatın işlenişinin ne denli ustaca olduğu konusunda bilgi verir sanırım (GD, 121, s. 42).

Yine bir başka metinde okulda okuyan öğrencilerin merkezi sınavlarda ve sanat edebiyat içerikli yarışmalarda gösterdikleri başarılar ve aldıkları dereceler anlatılmakta ve bir nevi bu okula giden çocukların başarılı olacağı iletisi verilmektedir.

Kilisli bir hayırsever tarafından inşa edilen Mehmet Döğme, gezdiğimiz pek çok ilköğretim gibi, ilinin en başarılı okulu. Geçen sene 8. sınıf SBS sınavında 500 tam puanla 2 Türkiye birincisi çıkarmış. Bununla da kalmamış, öğrencilerinin yüzde doksan sekizini fen ve Anadolu Liselerine yerleştirmiş. Dahası da var. Monami resim yarışmasında Türkiye birinciliğinden, şiir ve kompozisyon yarışmaları Türkiye derecelerine, oradan fizik, kimya, matematik ve biyoloji olimpiyatlarına kadar pek çok başarıya imza atmışlar (GD, 118, s. 41-42).

Sonuç olarak *Gonca* dergisinde yer alan ve gezi yazısı olarak değerlendirilebilecek metinler, çocuk okurlara herhangi bir bölge ya da şehri tanıtmak için kurgulanmamıştır. Bazı metinlerde gidilen şehrin kısa bir tanıtımı yapılmışsa da bu yazılarda temel amaç derginin dâhil olduğu hareketin açmış olduğu okulları tanıtmak ve bu okulların öğrencileri aracılığı ile derginin reklamını yapmaktır.

3.4. TRT Çocuk Dergisi

TRT Çocuk Dergisi’nin incelenen yirmi sayısında rastlanan gezi sayısı türüne giren metin sayısı sekizdir. Bu metinlerin beşi “Gezgin” üst başlığı ile kaleme alınmıştır. Diğer üç metin ise “Hopisu ile Düş Peşime” üst başlığı altında yayımlanmıştır. Metinlerin ikisi hariç hepsi farklı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Tablo 2. TRT Çocuk Dergisi’nde Yer Alan Gezi Yazıları

No.	Üst Başlık	Metin Adı	Sayı	Yazar
1	Gezgin	Karda Açan Yüreklere Diyarı Erzurum	4	Hilal Korucu
2	Gezgin	Yüzen Gezen Bir Çarşı (Tayland)	7	Sevde Sevan
3	Gezgin	Bursa	8	Hamza Burak Camcı
4	Gezgin	Çizmenin Başkenti Roma	10	Janset B. Tütüncüoğlu
5	Gezgin	Somali	13	Süleyman Gündüz
6	Hopisu ile Düş Peşime	Sıcak İnsanların Rengârenk Ülkesi Küba	25	Sevde Sevan Usak
7	Hopisu ile Düş Peşime	Bu Şehirde Yok Yok Londra	26	Zeynep Sevde Paksu
8	Hopisu ile Düş Peşime	Masal Ülkesi Fas	27	Nilüfer Taktak

“Karda Açan Yüreklere Diyarı Erzurum” başlıklı metnin girişinde Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde yer alan Erzurum ile ilgili kısım aktarılmıştır. Erzurum’un soğukunu anlatmak için bir kedinin damdan dama atlarken donduğu, yaz gelince de çözüldüğü anlatılır. Erzurum hakkında kısa bilgilerle başlayan metin, şehrin ve dağlarının yüksekliğine değinir. Daha sonra tarih içinde şehre verilen isimler ve şehirde hâkimiyet kuran kavimler söz konusu edilir. Erzurumluların konuşma tarzına ilişkin bilgiler verilirken yöre ağzının Azeri Türkçesi ile olan bağı anlatılır. Erzurum’da meclislerde yapılan etkinlikler, çeşitli âdetler, misafire değer verme, Dadaş sıfa-

tı, şehrin yetiştirdiği İbrahim Hakkı Hazretleri, Nef'i Muhammed Lütfi Efe gibi şahsiyetlerden bahsedilir. Erzurum kültürüne ait oyunlar ve türküler hakkında kısa bilgiler verilir. Yaprak döneri, çağ kebabı, kadayıf dolması gibi lezzetlerden bahsedilir. Erzurum'un çarşıları da bu metinde zikredilmektedir. Kevelciler Çarşısı, Mahallebaşı Çarşısı, Bakırcılar ve Hasırcılar Çarşısı'ndan bahsedilmektedir. Metne ek olarak küçük notlar halinde manilerden örnekler de verilmiştir. Ayrıca Erzurum'un tarihi yerleri ve Nene Hatun'un savaştığı yer olan Aziziye Tabyası da anılmıştır.

Bu metindeki zengin yapı hemen dikkati çekmektedir. Kısa; fakat yoğun bir bilgilendirme ile yazar önceki bilgi ve gözlemlerini de işe koşarak nitelikli bir gezi yazısı meydana getirmiştir. Oğuzkan (2001, s. 202)'ın tespitine göre Türk edebiyatında çocukların gezi yazısı ihtiyacını karşılayacak nitelikte ve onların okuma seviyelerine göre hazırlanmış eserlerin sayısı pek azdır. Yukarıda metne benzer örneklerin çoğalması çocuk edebiyatımız açısından sevindirici olacaktır.

“Yüzen Gezen Bir Çarşı” başlıklı metin bir ülke ya da şehri tanıtmaktan ziyade turistik ve ünlü bir mekân olan yüzen çarşayı tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu metnin dilinin yukarıdaki metne göre daha sade olduğu söylenebilir. Ayrıca bilgi vermekten daha çok gözlemlerin aktarıldığı bir metin olduğu için dili daha akıcı ve ilgi çekicidir. Yüzen sandalların içinde çeşitli malzemelerin satıldığı bir çarşının anlatıldığı bu metinde, yazarın gözünden o çarşıda geziyormuşçasına bir hisse kapılmak olasıdır. Çocuklar için yazarken dikkate alınması gereken unsurlardan biri olan sürükleyicilik bu metinde fazlasıyla vardır. Yazarın yaptığı pazarlıklar, satılan meyvelerin ucuzluğu ve tazeliği metnin akışı içinde bilgi sahibi olunabilecek hususlardandır.

“Bursa” başlıklı metin, yazarın çocukluk yıllarında gezdiği Bursa'ya ait izlenimlerinden oluşmuştur. Bilgi verici metinlerin yeknesak ve sıkıcı dilinin bu metinde etkisiz hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu duruma örnek olarak metnin giriş cümlesi verilebilir:

Babamla birlikte gezdiğim şehirleri hiç unutmuyorum. Çünkü gezerken fotoğraf da çekmiş oluyoruz. Yolculuklardan döndükten sonra çok uzun zaman da geçse o fotoğraflara bakarken sanki yeniden oralardaymışız gibi hissediyorum. Bu ay size hiç unutamadığımı, ülkemizin en güzel şehirlerinden Bursa'yı anlatacağım. Siz de gelecekte unutmayasınız diye fotoğraflarla süslenmiş bir yazı olacak (TRTÇ, 8, 24).

Ortasında havuz olan cami olarak tanımlanan Bursa Ulu Camii hakkındaki izlenimlerini okuyucularla paylaşan yazar, eski zamanlarda insanların Cuma namazından sonra camide oturup, vaaz dinleyerek, sohbet ederek vakit geçirdiklerini anlatmaktadır. Ulu Cami'nin yanında Yeşil Cami, Emir Sultan Cami, Muradiye Külliyesi, Hüdavendigâr Cami gibi yapılar da anılmaktadır. Şehrin bir başka önemli yeri olan Uludağ anlatılırken, okurlara çeşitli tavsiyelerde de bulunmaktadır:

Her ne kadar ben yaz günlerinde Uludağ'a çıkmış olsam da buraya insanlar daha çok kışın kayak yapmak için geliyorlarmış. Çiçeklerin açtığı nisan ayında Uludağ'a çıkmış bir çocuk olarak benim için buranın en güzel zamanı bahar ayları. Kışın kayak yapmayı, kartopu oynamayı, karlı manzaralar içinde dolaşmayı sevenlerimiz Uludağ'a gelebilirler. Ormanlarda dolaşmak, çiçekler peşinde kuşlar ardında koşmak isteyenlerimiz de yazın pusulayı bu yöne çevirebilirler. (TRTÇ, 8, s. 24-25).

“Çizmenin Başkenti Roma” başlıklı metin kısa ama öz yapısıyla kolay okunan bir metin özelliği göstermektedir. Roma hakkında, nüfusu, genişliği ve içerisinde Vatikan'ı barındırması gibi bilgiler verildikten sonra, yazarın gözlemleri aktarılmaktadır. İspanyol merdivenleri, Roma sokaklarındaki satıcılar, ressamalar, müzisyenler anlatılmaktadır. Aşk Çeşmesi, Kolezyum gibi yapılardan da bahsedilerek metin bitirilmektedir.

“Somali” adlı metin, diş hekimi, gezgin ve Yeryüzü Doktorları sözcüsü, insani yardım konularında uzman bir gönüllü ve fotoğraf sanatçısı gibi uzun bir sıfat grubu ile tanıtılan Süleyman Gündüz'ün izlenimlerinden oluşmaktadır. Bu metin yazarın bakış açısı ve aktarmak istedikleri ile diğer metinlerden ayrılmaktadır. Diğer metinler genellikle tanıtılan şehirlerin tarihî turistik mekânlarını, ünlü yapılarını, doğal güzelliklerini ve yeme içmeye dair tecrübeleri konu almaktadır. Anılan bu metinde ise Afrika insanının özellikleri, sömürgecilik anlayışının bölgeye verdiği zararlar, yoksulluk, açlık sebebiyle hasta olan ve hayatını kaybeden çocuklar gibi bilgiler verilmektedir. Ayrıca bölgedeki kuraklık ve kuraklıktan etkilenen bölgeler hakkında da bilgiler

verilmektedir. Meydana gelen bu felaketlerden etkilenen insanların rakamsal oranı da metinde verilmektedir. Metnin yazarı, doktor olarak o bölgede yaptıkları faaliyetlere de yer vermektedir. Gelen yardımların ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğundan bahisle çocuk okurlardan Somali'ye destek vermeleri istenmektedir. Çocuklardan yoksul ve muhtaçlar için yardım isteme/yardım toplama geleneğini ilk çocuk dergimiz *Mümeyyiz*'e kadar götürmek olasıdır. Bu desteğin mahiyeti açık olarak belirtilmemiştir.

Yeni bir öğretim yılına başladık. Okula yeni başlamak, yeni bir sınıfa girmek elbette heyecan vericidir. Ama unutmamalıyız ki Somali'de ve Afrika'nın birçok bölgesinde bu heyecanı yaşamayan çocuklar var. Yardım kampanyalarında çocuklarımızın gayretleri bütün dünyayı etkiledi. En önemli yardım kuşkusuz çocukların yaptığıdır. Çünkü o yardım, hiçbir çıkar ilişkisine dayanmıyor. Bu ülkenin çocukları büyük bir milletin nesli olduklarını gösterdiler. Somali'deki bu insanlık trajedisine kayıtsız kalmadılar. Şimdi de okul sıralarında oturdukları zaman Somalili kardeşlerinin eğitimi için ne yapabileceklerini düşüneceklerinden eminiz. Bizler başkalarına yardım ettiğimiz ölçüde huzurlu bir hayat sürdüreceğimize inanan bir toplumuz. (TRTÇ, 13, s. 25).

TRT Çocuk Dergisi'nde 25. sayıdan itibaren "Hopisu İle Düş Peşime" üst başlığı ile gezi yazıları yayımlanmaya başlanmıştır. Hopisu, TRT Çocuk Kanalı'nın okul öncesi çocukları için hazırladığı bir çizgi filmin kahramanıdır. Ayrıca kanalda "Düş Peşime" ismini taşıyan ve değişik bölgelerden çocukların sunduğu ve kendi bölgelerini tanıttıkları bir program da vardır.

Bundan böyle her sayıda, benimle beraber gezmekten zevk alan bir arkadaşım yollardayım. Yol boyunca bana kimler ayak uydurabilecek göreceğim. Bu arada ben Hopisu. Biliyorum canım zaten televizyondan tanıyorsun beni. Ben nezaketen tanıtmak istedim yine de. Ülke ülke gezip sizler için yaptığım gözlemlerimi, yol arkadaşım sizler için yazacak. (TRTÇ, 25, s. 28).

"Sıcak İnsanların Rengârenk Ülkesi Küba" başlıklı metinde kimlik kartı adı altında Küba'ya ait niceliksel veriler paylaşılmıştır. Çocuklar için dikkat çekici bir unsur olarak okulların camsız ve kapısız olması, ayrıca öğrenci formalarının Türkiye'dekilerden değişik olduğu anlatılmaktadır. Küba halkını oluşturan etnik kökenlerden de bahsedilen metinde Mulattoların nüfusun yarısını oluşturduğu bilgisi verilmiştir. Küba'ya has taşıma araçlarından olan Bisitaksi ve Kokotaksi hakkında bilgiler verilen metinde Bisitaksi, arkasında geniş bir yolcu koltuğu olan bisiklet olarak tarif edilmiştir. Bu araç için "Ben denedim, yokuş yukarı yollarda sürücü çok yoruluyor. Siz de bir an önce ineyim de rahatça sürsün diye düşünüyorsunuz." şeklinde bir cümle geçse de metni yazmak için Küba'ya gidilmediği ya da metnin Küba'yı gören biri tarafından yazılmadığı, bu cümlelerin ise gidildiği izlenimi vermek için eklendiği tahmin edilebilir. Metnin geri kalanında müziğin Küba'daki yeri ve önemi anlatılmakta ve Küba hakkında beş madde sıralanmaktadır. Sıcaklığı ve iklimi, devlet baskısı haricinde hiç çocuk kitabı olmaması, sanatın rağbet görmesi, tahta oymacılığı ve Havana'daki planetarium.

"Bu Şehirde Yok Yok" başlığı ile tanıtılan Londra'nın bilindik özellikleri bu metinde sıralanmıştır. Zorlama bir çaba ile anlatıcıya komik olmayan sorular yönelten Hopisu, metni sıkıcılıktan kurtaramamaktadır. Bu yazıda aktarılan bilgileri internetten ya da şehirleri anlatan bir belgeselden de bulmak mümkündür. Çocuk edebiyatı açısından düşünüldüğünde bu metinde bilgi fazlası ile mevcuttur; ne var ki edebiyatın esamisi okunmamaktadır.

"Hopisu ile Düş Peşime" sayfasının bir sonraki sayıda yayımlanan metni "Masal Ülkesi Fas", "Sana bütün şehirlerini renklerin süslediği bir ülkeden bahsetmemi ister misin?" cümlesi ile başlamaktadır. Küba ve Londra'nın anlatıldığı metinden farklı bir anlatım yolu tercih edilen bu yazıda Kazablanka'dan başlanarak Marakeş ve Büyük Sahra Çölü'ne uzanan bir rota takip edilmiştir. Farklı olan ise buralardaki izlenimlerin, yenilen yemeklerin, gezilen yerlerin okuyucuya tavsiye edilmesi ve birbiri ardına yapılması gerekenlerin bir köşe yazısı kıvamında aktarılmasıdır. Bu metinde eksik olan gezilen yerlerin yazarda bıraktığı duygular; dolayısıyla edebiyattır. Yukarıda da belirtildiği gibi, metnin bir gezi yazısı özelliği taşıması, bilgi yazısına daha yakın durması buna sebep olan etkindir.

4. SONUÇ

Hareketli ve sürükleyici bir tür olan gezi yazıları, çocuk edebiyatı içerisinde yeterince istifade edilmemiş türler arasındadır. Değişik edebî türlerin yer aldığı çocuk dergilerinde taze izlenimlere dayanan ve özgün gezi yazılarının varlığı sevindiricidir. Buna rağmen anılan türün özelliğinden koparılarak değişik amaçlar için araç haline getirilmesi de üzüntü vericidir.

Gonca dergisindeki gezi yazılarında ziyaret edilen okullarla ilgili övücü dil ve yüceltici bakış açısı hemen dikkati çekmektedir. Bu durumun gruba mensup özel okullardaki çocuklar arasındaki mensubiyet ilişkisini kuvvetlendirdiği kadar, anılan bu okullarda okumayan çocuklarda tam tersi bir etki oluşturabileceği ileri sürülebilir.

Yazara bu gezileri esnasında mutlaka okulun bir öğretmenini eşlik etmekte ve bu öğretmen övgülerle tanıtılmaktadır. İnceleme kapsamındaki sayılarda sadece Sinop şehri değişik yönleriyle geniş olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

TRT Çocuk Dergisi'ndeki gezi yazıları, yukarıda da değinildiği gibi ikiye ayrılmaktadır. "Gezgin" üst başlığını taşıyanlar ve "Hopisu İle Düş Peşime" üst başlığını taşıyanlar. İlk gruba giren metinler, gerçekten anılan ülkeyi/shhri gezmiş, orada edindiği izlenimleri, önceki bilgileri ile kendi zihninde bir araya getirerek, sanatsal bir bakış açısı ile okuyuculara sunmuştur. "Hopisu İle Düş Peşime" başlığı ile yayımlanan metinler ise bilgi verici yazılara gezi yazısı kılıfı giydirilmeye çalışılmasıyla meydana gelmiş, edebî açıdan defolu metinlerdir. "Hopisu" adlı hayali karakterin, gezi yazısı gibi gezilip görülen yerlerden edinilen intibaların anlatılmasının söz konusu olduğu gerçekçi bir tür için iyi bir seçim olmadığı ortadadır.

Son söz olarak TRT Çocuk Dergisi'nde yer alan Gezgin üst başlıklı metinler çocuklar için gezi yazısının nitelikli örnekleri olarak görülebilir. Bu metinlerde gezilen görülen yerler okuyucularla paylaşılırken yazarın geçmiş yaşantıları ve tecrübeleri de anlatıma dâhil edilmektedir. Böylece metinler daha samimi ve akıcı hale gelmektedir. Derginin yayımcı değıştirmesi ile içerikte yer bulan "Hopisu ile Düş Peşime" üst başlıklı metinlerdeki soğukluk ilk etapta dikkati çekmektedir. Bu yazılar için yazarın herhangi bir seyahat yapmadığını söylemek mümkündür. Gonca dergisindeki örnekler ise şekil itibarıyla gezi yazısı gibi görölse de gerçekte bu türün özelliklerini tam olarak yansıtmamaktadır. Gidilen şehirlerin sınırlı bir şekilde tanıtıldığı bu metinlerde asıl odak noktası bazı okulların ve derginin kendisinin tanıtımının yapılmasıdır.

KAYNAKLAR

Akbayır, Sıddık (2010). *Çocuğum Neyi Okumalı?* Ankara: Pegem Akademi.

Dayıoğlu, Gülten (2013). *Okyanuslar Ötesine Yolculuk*. İstanbul: YKY.

Dayıoğlu, Gülten (1991). *Kafdağı'nın Ardına Yolculuk*. Ankara: Üner.

Nas, Recep (2006). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem A.

Oğuzkan, Ferhan (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı.

Özdemir, Emin (2007). *Yazınsal Türler*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

ÇOCUK DERGİLERİNİN KISA ÖMÜRLÜ OLMA NEDENLERİ (1869-1928)

Müzeyyen ALTUNBAY*

ÖZET

İlk çocuk dergisi kabul edilen Mümeyyiz'den Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar birçok çocuk dergisi yayımlanır. Bunların arasında en uzun soluklu olarak kabul edilen dergi 627 sayı ile Çocuklara Mahsus Gazete'dir. 1928 yılına kadar yayımlanan dergilerin hepsinin aynı başarıyı gösterdiğini söylemek mümkün değil. Bunun arkasında yatan sebepler çok yönlü olarak değerlendirilebilir. Bu sebeplerin ana hatlarıyla, dönemin yayın anlayışı ve sansür, maddi konular, okumaya olan ilgisizlik ve okuyuculara yönelik kaliteli dergilerin hazırlanamayışı şeklinde sıralanması mümkündür. İstibdatın basın yayın hayatında ağırlığını hissettirdiği Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar çıkan dergilerde, birçok çocuk dergisi yayın hayatını erken noktalamıştır. Var olan çocuk dergilerinin ise çocukların gelişimi ve beğenisinin göz ardı edilerek ortaya çıktığı, mevcut siyasi otoritenin benimsetilmesi ya da yeniliklerin yerleşmesi amacıyla aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla dergicilik mantığının tam olarak yerleşmediği dergiler çocuklara uzak kalmış ve başlangıçta belirttikleri amaçları gerçekleştirememişlerdir. Bütün bu sebepler de 1869'da basılan ilk çocuk dergisinden 1928'e kadar geçen 59 yılda birçok derginin yayın hayatını erken noktalamasına sebep olmuştur. Bu çalışmada Tanzimat'tan Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar geçen sürede yayımlanan çocuk dergilerinin kısa ömürlü olma nedenlerinin tespiti amaçlanmıştır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada doküman analizi kullanılmış, örneklerle birlikte dergilerin yayın hayatlarına erken veda etme nedenleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: dergicilik, çocuk dergiciliği, Tanzimat, Tanzimat'ta dergicilik, dergicilikte sorunlar.

Giriş

Çocuk dergiciliğinin tarihi incelendiğinde dünyada ilk çocuk dergisinin ortaya çıkışının 18. yüzyılın sonuna denk geldiği görülür. 1788'de yayımlanan *Juvenil Magazine* ve yaklaşık on yıl sonra yayımlanan *The Children's Magazine*, ilk çocuk dergileri olarak kabul edilir.

Çocuk dergiciliğinin doğuşu ve gelişimi Tanzimat'la birlikte hız kazanan sosyal değişimin bir sonucudur. Toplumun ve devletin çöküşünü engellemek için çare arayan eğitimci ve aydınlar, değişimin ve yeniliklerin kalıcı olabilmesi, uzun yıllar devam edebilmesi için genç kuşaklara hitap etmeye başlarlar. Böylece başta çocuk dergileri olmak üzere, edebî türlerde de özgün eserler verilmeye ve Batı'dan çeviriler yapılmaya başlanır.

Türkiye'de çocuk dergiciliğinin tarihine bakıldığında ise bilinen ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz*, 1869'da yayımlanmıştır. Tanzimat'a denk gelen bu dönem, birçok değişimin ve sonra da uzun yıllar etkisi devam edecek olan bir sürecin başlangıcıdır. Batılılaşma olarak adlandırılan bu süreçte eğitimden sanata teknolojik gelişmelerden sosyal yaşama kadar birçok alanda yenilikler ve değişimler göze çarpar. Bu değişimlerden bir tanesi de çocuğa bakış açısındaki farklılaşmadır. Çocuğun artık yetişkinden farklı ayrı bir birey olarak algılanması, çocuğa yönelik eserler basılması ihtiyacını gündeme getirir. Bilindiği gibi Tanzimat'tan önce çocuklara yönelik eserler, büyük oranda sözlü halk kültürünün mahsulleri olan masal, bilmece, destan, halk hikâyesi, ninni vb. gibi türlerden oluşmaktaydı. Bu ürünler içinde doğrudan çocuğa dönük olan

* Dr., Giresun Üniversitesi Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. altun.bay@hotmail.com

sadece ninnilerdir. Ninni türünün dışında kalanlar ise çocuk-yetişkin ayrımı yapılmadan herkesi kapsamaktadır. Tanzimat’la birlikte değişen bakış açısı neticesinde çocuklara özgü telif eserler hazırlanmaya başlanır. Bu dönemden itibaren sözlü halk kültürü ürünleri yerine telif eserler, çeviriler ve çocuk dergileri dikkati çekmeye başlar.

Çocuklara yönelik hazırlanan eserler arasında çocuk dergiciliği, Tanzimat’ta bir başlangıç yapmış olsa da çok yol alamamıştır. İlk çocuk dergilerinin gazete eki olarak basılması bile başlangıçta çocuk dergiciliğinin durumunu göstermektedir.

İlk çocuk dergisi olarak kabul edilen Mümeyyiz; Sıtkı Efendi tarafından 1869’da yayımlanmıştır. Çocuk eğitimi ve gelişimi üzerinde durulan bu dergi, 49 sayı devam edebilmiştir. Daha sonra 1873-1874 yılında basılan Hazine-i Etfâl ve hemen ardından yayımlanan Sadakat dergileri (Sadakat daha sonra Etfâl adıyla devam etmiştir.) de çok uzun ömürlü olamamıştır. İstanbul dışında yayımlanan ilk çocuk dergisi olarak kabul edilen Ayine, hem kadınlara hem de çocuklara hitap etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. 41 sayı devam eden bu dergi de kapanmıştır. 1876’da Mehmet Şemseddin tarafından yayımlanan ve ancak 13 sayı çıkan Arkadaş dergisi de tıpkı diğerleri gibi uzun ömürlü olmayıp yayın hayatına erken veda etmiştir.

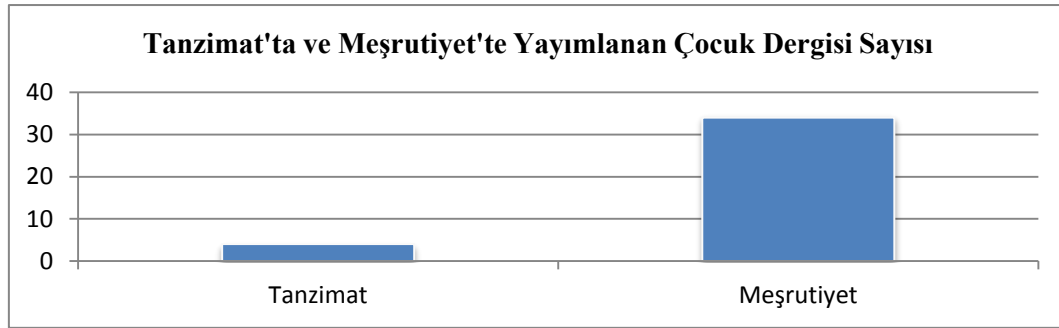
Görüldüğü gibi Tanzimat, çocuk dergiciliğinde bir başlangıçtır. Çocuklara dönük özgün eserler ortaya koyma çabası takdir edilse de bu dergilerin ne derece çocuklara dönük olduğu ayrı bir konudur.

Ç	DERGİ ADI	S	K	Ç	DERGİ ADI	S	K
1869	Mümeyyiz	49	1870	1909	Musavver Küçük Osmanlı	3	1909
1873	Hazine-i Etfâl	1	1873	1910	Mekteblilere Arkadaş	14	1910
1875	Sadâkat	6	1875	1913	Çocuk Dünyası	94	1918
1875	Etfâl	16	1875	1913	Ciddî Karagöz	3	1913
1875	Ayîne	41	1876	1913	Çocuk Yurdu	7	1913
1880	Tercümân-ı Hakikat	26	1880	1913	Mektebli	19	1913
1880	Aile	3	1880	1913	Talebe Defteri	68	1918
1880	Bahçe	40	1881	1913	Çocuk Duygusu	61	1914
1881	Mecmua-i Nevresi-degân	4	1881	1913	Türk Yavrusu	2	1913
1881	Çocuklara Arkadaş	12	1881	1913	Çocuklar Âlemi	10	1913
1881	Çocuklara Kıraat	18	1882	1913	Kırlangıç	3	1913
1882	Vasıta-i Terakki	4	1882	1914	Çocuk Bahçesi	21	1914
1886	Etfâl	23	1886	1914	Çocuk Dostu	13	1914
1887	Numûne-i Terakki	9	1888	1914	Mini Mini	7	1914
1887	Debistân-ı Hired	1	1887	1918	Küçükler Gazetesi	8	1918
1887	Çocuklara Talim	9	1888	1918	Hür Çocuk	3	1918
1896	Çocuklara Mahsus Gazete	626	1908	1919	Haftalık Çocuk Gazetesi	8	1919
1897	Çocuklara Rehber	166	1901	1919	Lâne	3	1920
1905	Çocuk Bahçesi	43	1905	1920	Hacıyatmaz	1	1920

Tablo 1. Cumhuriyet Öncesi Çıkan Çocuk Dergilerinin Listesi³

Tablo 1 incelendiğinde, Tanzimat’a kadar olan çocuk dergilerinin sayıca az olduğu, ancak Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar gözle görülür bir artış olduğu anlaşılmaktadır. I. Meşrutiyet’in ilan edildiği 1876 tarihinden Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen sürede çocuk dergilerinde görülen artış içeriğe yansımamış, birçok çocuk dergisi yayın hayatını daha başlangıçta iken noktalamıştır.

Tablo 1’den hareketle, Hazine-i Etfâl, Debistân-ı Hired ve Hacıyatmaz dergilerinin 1 sayı; Türkyavrusu dergisinin 2 sayı; Aile, Musavver Küçük Osmanlı, Ciddî Karagöz, Kırlangıç, Hür Çocuk ve Lâne dergilerinin 3’er sayı; Mecmua-i Nevresidegân ve Vasıta-i Terakki’nin 4 sayı; Sadâkat’ın 6 sayı; Çocuk Yurdu ve Mini Mini dergilerinin 7’şer sayı; Küçükler Gazetesi ve Haftalık Çocuk Gazetesi’nin 8’er sayı; Numûne-i Terakki ve Çocuklara Talim dergilerinin ise 9’ar sayı çıktığı görülmektedir. Böylece bu dergiler dönemin en kısa soluklu dergileri olarak belirlenmiştir. Buna karşın Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar yayımlanan çocuk dergileri içinde 626 sayı ile Çocuklara Mahsus Gazete en uzun süreli çocuk dergisi olarak tespit edilmiştir. Dergiyi, 166 sayı yayımlanan Çocuklara Rehber dergisi takip etmektedir.

Grafik 1. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yayımlanan Çocuk Dergisi Sayısı

Grafik 1 incelendiğinde, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e gelene kadar onlarca çocuk dergisinin yayımlandığı görülmektedir. Meşrutiyet dönemi Tanzimat’a göre nicelik yönünden daha güçlüdür. Bununla birlikte bu niceliğin her zaman nitelikle doğru orantılı olduğu söylenemez. Yayımlanan birçok çocuk dergisi yayın hayatının başında kapanır. Dergilerin kapanma sebepleri çok çeşitli olmakla birlikte genel başlıklar incelendiğinde şu şekilde sıralanabilir:

1. Dönemin Yayın Anlayışı ve Sansür	2. Maddi Sebepler	3. Okuyuculardan Kaynaklı Sebepler	4. Biçimle İlgili	5. İçerikle ilgili sorunlar
• Dergilere yapılan baskılar • Kullanılan dilin hatta sözcüklerin sansürlenmesi • Hükümet aleyhinde hiçbir yayın yapılamaması	• Basım-yayım maliyeti • Telif ücreti • Dağıtım sorunu	• Okumaya olan ilgisizlik • Okuryazar oranındaki azlık • Çocuk dergisinin ihtiyaç olarak görülmemesi	• Dergilerin basımındaki kalitesizlik • Görselliğin zayıf olması	• Dil ve üslup sorunu • Çocuğun özelliklerini ve ihtiyaçlarını bilmemesi • Verilmek istenen mesajın ve ele alınan konuların çocuğa hitap etmeyişi

Şekil 1. Çocuk Dergilerin Kısa Ömürlü Olma Nedenleri

³ Selçuk Çıkla, “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”. Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı. Ankara, Ağustos 2005.

1. Çocuk Dergilerin Kısa Ömürlü Olma Nedenleri

İlk çocuk dergisi kabul edilen Mümeyyiz'den Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılına gelene kadar birçok çocuk dergisi yayımlanır. Bunların arasında en uzun soluklu olarak kabul edilen dergi 627 sayı ile Çocuklara Mahsus Gazete'dir. 1928 yılına kadar yayımlanan dergilerin hepsinin aynı başarıyı gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Eski harfli çocuk dergileri arasında Sadâkat, Etfâl, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Talim, Çocuk Bahçesi, Mekteblilere Arkadaş, Çocuklar Âlemi gibi birçok dergi daha ilk yılını dolduramadan yayın hayatına veda eder. Bunun arkasında yatan sebepler şunlardır:

1.1. Dönemin Yayın Anlayışı ve Sansür

Bu sebeplerin arasında en önemlisi dönemin yayın anlayışı ve sansür gösterilebilir. Özellikle II. Abdülhamit yönetiminde var olan siyasi yapı gereği, başta gazete ve dergiler olmak üzere basılı her şeyin sıkı bir denetimden geçtiği bilinmektedir. Resimlerden metinlere cümlelerden sözcüklere hatta gazete içindeki ilanlara varıncaya kadar her şeyin sansürlenebilmesi, gazete ve dergilerin bağımsızlığını engellemiştir. Bu durum birçok gazete ve derginin hem uzun ömürlü olmasını engeller hem de gazete ve dergilerin var olan yayın politikalarını etkiler. Böylece uygun bulunmayan dergiler bir müddet sonra kapatılır. Ancak kapanan dergilerin birçoğu son sayısında derginin kapanma/kapatılma nedenini belirtmemiştir. Bu nedenle kapanan her dergi için sansür gerekçe gösterilemez, fakat Halit Ziya Uşaklıgil'in deyiimiyle, *“Günden güne değinilemeyecek konuların ve kalemin ucuna geldikçe atılacak sözcüklerin, hele ne türden olursa olsun saraya, yönetime, olup bitenlere işaret denebilecek sözlerin sayısı arta arta öyle bir toplama çıkmıştır ki, basın alanı artık içinde dolaşamayacak kadar daralmış, kullanılabilecek sözcüklerin dili, ilkel bir kavramın dili kadar küçülmüştü. “Hürriyet, vatan, millet, zulüm, adalet” gibi elli, yüz sözcük ile başlayan yasak sözcüklerin gün geçtikçe toplamı kabaran yeni kovulmuş eşlerini öğrenmeli ve bunları her zaman hatırd tutarak, kalemin ucuna geldikçe pis bir böcek gibi fırlatıp atmalıydınız.”*⁴ diyerek dönemin yayın anlayışını gözler önüne serer. Hâl böyle olunca denetimden geçemeyen, sansüre yakalanan birçok dergi bundan nasibini alır ve yayın hayatını sonlandırmak zorunda kalır. Örneğin hürriyet, özgürlük, adalet, demokrasi vb. gibi kelimelerin kullanımı yasaklıdır. Hatta uzun süre var olmayı başarabilmiş, sansüre uğramamış dergi ve gazeteler için ilk akla gelen de dönemin yönetim anlayışına uygun yayın yapıldığı düşüncesi olur. Bu tür dergilerin padişah'tan maddi yardım aldığı bile düşünülebilir. Zaten uzun süre yayın yapan birçok dergide hükümet lehine metinler yazıldığı ya da bir şekilde hükümete destek olunması gerektiği belirtilmiştir (Talebe Defteri, Çocuklara Mahsus Gazete, Çocuk Bahçesi vb.).

Okay'ın tespitlerine göre “Çocuklar için yayınlanan eski harfli dergiler genellikle siyasi ve sosyal konjonktüre göre hareket ederler. Devletle ve devleti idare edenlerle araları her zaman iyidir. Meşrutiyet'e kadar saltanatın, 1908'den sonra Meşrutiyet'in ve nihayet 1923'ten sonra da Cumhuriyet'in yanında yer alırlar” (Okay, 1999: 21). Bu durum aynı zamanda yetişen çocukların basın yayın yoluyla ideolojik olarak nasıl yetiştirildiklerini de göstermektedir. Ancak çocuk Bahçesi mevcut rejimi eleştirince önce uyarılır, ardından da kapatılır.

1.2. Maddi Sebepler

Dergilerin uzun ömürlü olamamalarının ikinci sebebi olarak maddi sebepler belirtilebilir. Maddi sebepler arasında da en önemlisi dergilerin basım-yayım maliyetidir. Bilindiği gibi matbaanın Osmanlı Devletine girmesi Lale devri döneminde yani 18. yüzyılın başlangıcında olmuştur. 18. ve 19. yüzyılda yeni yeni gelişen ve yaygınlaşan matbaanın önünde, yeniliklere karşı olup engellemeye çalışan bir zümre ile geçimini el yazması eserlerden temin eden hattatlar sınıfı bulunmaktaydı. Dolayısıyla yaşanan çekişme matbaanın gelişmesini engellemiş ve bu durum uzun yıllar basılı kitap sayısının az olmasına, basılanların da geniş kitlelere ulaşamamasına neden olmuştur.

Sürekli satış ve tiraj düşüklüğü yaşayan eski harfli çocuk dergileri satışlarını artırmak için bazen Bahçe gibi fiyatlarını yarı yarıya, kırk paradan yirmi paraya indirirler (Okay, 1999: 19).

⁴ <http://www.serenti.org/ii-abdulhamid-doneminde-sansur>

Sıkıntı yaşayan ya da diğer mali yükü kaldıramayan dergiler çareyi promosyon vermekte bulurlar. Saat, kalem hediye etme ya da dergilerdeki bulmacaları çözenlere hediyeler gönderme, onların isimlerini ve yazılarını bir sonraki dergide yazma gibi yollar bularak maddi sıkıntıları çözmek için uğraşmışlardır.

Hemen hemen bütün dergiler zor şartlar altında yayın yaptıklarını belirtip okuyuculardan abone olmalarını ve yeni aboneler bulmalarını isterler. Abone sistemi bulunan dergilerde bir yıllık abone kayıtları vardır. Önemli bir kısmında altı aylık, üç aylık abone kayıtları da yapılırken Mektebliler Alemi bir aylık abone kampanyasıyla yeni bir uygulama başlatır. Abone uygulamasında taşra için posta ücreti ayrıca alınır. Bazı mecmualar –Çocuklara Mahsus Gazete, Çocuk Bahçesi (1905) gibi- ise yabancı ülkeler için ‘frank’ üzerinden para alırlar (Okay, 1999: 18). Maddi yükün altından kalkamayan dergiler, devletten de bir yardım alamayınca yayın hayatlarına son vermişlerdir.

1.3. Okuyucudan Kaynaklı Sebepler

Okuyucudan kaynaklı sebepler, okumaya olan ilgisizlik, okuryazar oranındaki azlık, çocuk dergisinin ihtiyaç olarak görülmemesi olarak sıralanabilir. Dergilerin çocuk okuyucular tarafından alınıp okunmaması da kısa ömürlü oluştaki etkili olmuştur. Bunun önüne geçebilmek ve dergiyi cazip hâle getirebilmek, derginin alımını artırabilmek için zaman zaman çeşitli promosyonların verildiği görülür. Promosyonların yanı sıra bazı dergilerde sorulan soruları ya da bilmeceleleri doğru bilenlere de hediyeler verilir. Okuyucular tarafından dergiye gönderilen yazılardan beğenilenler onların adlarıyla yayımlanır. Böylece küçük okuyucuların ilgisinin çekilmesi amaçlanır. Ancak genel olarak toplumumuzda geçmişten beri var olan okumayı alışkanlık edineme, bu dönemde de çocuk dergilerinin okunmamasında önemli bir gerekçedir. Okuryazar oranındaki azlık ile birlikte 19. yüzyıl itibarıyla halkın mali durumu, ihtiyaçtan ziyade lükse giren dergilerin alınıp okunmasına engel olmuştur.

Çocuklara yönelik basılan ilk eserlerin Tanzimat’a denk gelmesi ve bu yıllara kadar çocuklara özgü eserler ortaya konulamamış olması, diğer edebî türler gibi dergiciliğin de ülkemizdeki gelişimini olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda dergi türünün de ülkemize yeni girmiş olması ve o dönemde ciddi teknik hatalar barındırması dergilerin okunmamasında belirleyici bir sebep olmuştur. Böylece az basılan ve basımı maliyetli olan birçok dergi sansürle de mücadele edince kapanmıştır.

1.4. Biçimle İlgili Sorunlar

Dördüncü olarak teknik sorunlar çocuk dergilerinin kapanma nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Bu neden aynı zamanda ülkemizde çocuk dergiciliğinin gelişme gösterememe nedenlerinden de bir tanesidir. Teknik sorunların ilki dergilerin basımındaki kalitesizlik ve basılan dergilerin görsel açıdan çocuklara uygun olmayışı şeklinde ifade edilebilir. Resimlerin az, yazıların çok olduğu çocuk dergileri görsel cazibesi olmadığı için çocukların ilgisini çekememiştir. Kalitesiz ve kolay yırtılabilen kâğıda basılan dergiler, çocuğun okumasına uygun olmayan puntolar vb. okuyucuda okumaya ilgisizlik uyandırmaktadır. Aynı zamanda basılan bu dergilerde yaş aralığı da ortaya konmamıştır. Yani basılan derginin hangi yaş aralığındaki bireylere ya da hangi eğitim kademesine yönelik olduğu gibi bir ayırım yapılmamıştır. Bu durum, dergiyi alan çocuklar için olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Dergilerin adlandırılmasında da (gazete, dergi, mecmua vs.) sıkıntılar yaşandığı göze çarpmaktadır. Örneğin bir çocuk dergisi olan Çocuklara Mahsus Gazete, haftalık olarak çıkmış ve çocuk edebiyatındaki en uzun süreli yayınlarından biri olmuştur, ancak adı gazete olarak yer almıştır.

1.5. İçerikle İlgili Sorunlar

Son olarak çocuk dergilerinin içeriği dergilerin okunamamasında/okunmamasında etkili olmuştur. Aydınların ve yazarların iyi birey, ahlaklı ve örnek insan yetiştirme çabaları dergilerde didaktik bir hava estirir. Yeni yetişen neslin vatani için çalışan, çalışkan, efendi, akıllı-uslu yetiştirilme çabaları neticesinde dergilerdeki metinler sıklıkla tavsiye/öğüt veren metinler olarak karşımıza çıkar. Bu metinler tümüyle çocuğun gelişimine uygun olmadığı gibi asıl amaç çocukla-

rın eğitimlerinden ya da kişisel becerilerini geliştirmelerinden ziyade hükümete bağlı ve mevcut durumu destekleyen iyi birey yetiştirmektir.

Birçok dergide kullanılan dil ve üslup ağır Osmanlı Türkçesinden ibarettir. Dergilerde okunması, anlaşılması ve özümsemesi zor olan metinler okumaya karşı olumsuz bir kanaat oluşturmaktadır. Çocuk dergilerinin her yaştan çocuk tarafından alınıp okunabildiği kabul edilse de yaş itibarıyla daha küçük olan çocuklar için uygun değildir. Bu dergilerden bir tanesi de 43 sayı olarak çıkan Çocuk Bahçesi adlı dergidir.

43 sayı olarak çıkarılan Çocuk Bahçesi, daha çok büyüklere mesaj veren, resimsiz ve ahlaki bir dergi olarak Selanik'te çıkarılmıştır (Yalçın; Aytaş, 2002: 212).

Genel olarak çocuk dergilerinde, çocukların iyi birer birey olmalarına dönük eserler verilmiştir. Çocukların ahlaki ve sosyal gelişimlerine destek olmak amacıyla çeşitli yazıların, hikâyelerin, şiirlerin vs. yer aldığı bu dergiler aynı zamanda görsellerle de zenginleştirilerek çocukların ilgilerinin çekilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte dergilerde sık sık hükümet lehine propaganda yapıldığı görülmektedir (Altunbay, 2015: 219). Örneğin Talebe Defteri adlı dergide donanma ve Hilal-i Ahmer için küçük okuyuculardan destek istenir. Örneğin zaman zaman yaptığı uyarılarla I. Dünya Savaşı'nın çetin yıllarında okuyuculardan destek bekler.

Dergilerin yazar kadrosu incelendiğinde çok az derginin yazar kadrosunun bir kısmının eğitimcilerden oluştuğu görülmektedir. Örneğin Çocuk Bahçesi adlı dergi, çocuklar için çıkan bir dergi olmakla beraber Mehmed Emin, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Ali Ulvi, Nigâr Binti Osman, Hüseyin Cahid gibi edebiyatın önemli isimlerini bünyesinde barındırır. Dönemin ünlü yazarlarının eserlerine yer vererek bu alanda da öncülük yapmış olur.

Yazar kadrosu eğitimcilerden oluşmayan dergilerde ise pedagojiden uzak, çocuğun ilgisini çekmeyecek, beklentilerini karşılamayacak yazıların yer aldığı görülmektedir. Bu yazılar ise gerek konu, gerekse verilen mesaj itibarıyla çocuğa uygun olmayıp daha çok yetişkinler içindir. Buradan hareketle dönem itibarıyla çocuk-yetişkin ayrımının henüz tam anlamıyla yerleşmediği ve yetiştirilen çocukların ülkenin genel siyasi ortamına ve kültürel yapısına uygun olmasının amaçlandığı söylenebilir.

SONUÇ

Bugünün bakış açısıyla ve değer yargılarıyla geçmişin değerlendirilmesi doğru ve bilimsel değildir, ancak çocuk dergilerinde geçmişte var olan bu sorunların günümüzde de benzerlerinin yaşandığını söylemek gerekir. Tanzimat'ta çocuğun ayrı bir birey olduğu, ihtiyaçlarının, beklentilerinin olduğunun fark edilmesi önemli bir adımdır. Çocuğa dönük eserler verilmesi ve hep daha iyisinin amaçlanması bunun bir göstergesidir. Yine de yaşanan sorunlardan nasibini alan birçok derginin yayın hayatını erken noktalaması kaçınılmaz olmuştur. Cumhuriyet öncesi çıkan dergilerdeki yazılar ise çocuk eğitimi açısından ayrı bir konuyu barındırmaktadır. Bu yazıların çocuklara uygun olup olmadığı, verilen mesajlarla neyin amaçlandığı ve nasıl bir insan yetiştirilmeye çalışıldığı dönemin genel sosyal, siyasi ve kültürel yapısını hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir. Bu dönemdeki birçok dergi çocuk eğitimi, gelişimi ve çocukların beğenisi göz ardı edilerek ortaya çıkmış, var olan siyasi otoritenin benimsetilmesi ya da yeniliklerin yerleşmesi amacıyla aracı olarak kullanılmış. Kısa ömürlü bu dergiler arasında kullanılan dil ve üslubun yanı sıra çeviri eserler de ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla dergicilik mantığının tam olarak yerleşmediği dergiler çocuklara uzak kalmış ve başlangıçta belirttikleri amaçları gerçekleştirememişlerdir. Bütün bu sebepler de 1869'da basılan ilk çocuk dergisinden 1928'e kadar geçen 59 yılda birçok derginin yayın hayatını erken noktalamasına sebep olmuştur.

KAYNAKLAR

Çıkla, S. (2005). "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler". Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı. Ankara: Hece Yayıncılık.

Yalçın, A.; Aytaş, G.(2002). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Altunbay, M. (2015). *İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8. Sınıflar) Öğretim Programında Yer Alan Temel Becerilerin Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Etkisi (21. Yüzyıl Örneklemleri)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. İstanbul: Kitap Matbaacılık.

JANE EYRE ROMANINDA JANE EYRE'İN ÇOCUK DİLİNİN MASUMİYETİ VE İÇİNDE BULUNAN ÖRTÜK İLETİLERE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Şule KARADAYI*

Yasemin Gül GEDİKOĞLU ÖZİLHAN*

ÖZET

Charlotte Brontë'nin 1847'de yayınlanan *Jane Eyre* adlı romanı aslında sınıf ayrımı, cinsel eşitlik, kişisel özgürlük, toplumda yaşanan dini baskı gibi konuları bir aşk çemberiyle çevreleyip işleyen bir romandır. *Jane Eyre* kadın haklarını savunan ilk eserlerden biri olma bakımından edebiyatta yeri büyüktür. Üzerine birçok çalışma yapılan bu roman, ana karakterin oluşum dönemini ve sonunda ulaştığı ideal durumu da ele aldığı için, bir oluşum romanı (Bildungsroman) olarak da görülür ve romantizm akımının da en önemli örneklerinden sayılmaktadır. Ana karakterin çocukluk dönemleri, kişiliğinin oluşmasında ve şekil almasında önemli yere sahiptir. Asi bir çocuk imajı sergileyen Jane'in konuşmasına ve düşüncelerine bakıldığında bazen saf, masum ve duygulu iken bazen de diğerlerini aşağılayan, ötekileştiren bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, Charlotte Brontë'nin içerik bakımından zengin olan ve başından sonuna kadar sürükleyiciliğini sürdüren bu roman, çocuk eseri olamayacak bazı iletiler taşımaktadır. Çocuk eseri olarak da basılmış kitaplara bakıldığında da çocuk dili gelişimine katkı sağlamayacak, içerik bakımından aşırı derecede daralmış ve bazı iletilerin hala yer aldığı örnekler görmektediriz.

Bildiride, *Jane Eyre* adlı romanda yazar Charlotte Brontë'nin çocuk karakteri için oluşturduğu dil ve eserin Türkiye'de çocuk eseri olarak basılmış kitaplardaki bazı eksiklikler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Brontë, Jane Eyre, çocuk dili, gizil ileti, ötekileştirme

GİRİŞ

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* adlı romanı 1847'de Victoria döneminde yayınlamıştır. Roman iki kişi arasında geçen aşkın ekseninde birçok konuyu da içermesi bakımından zengin bir romandır; kadın erkek arasındaki eşitlik, toplumdaki dini baskı, sınıf ayrımı gibi konuları da içermektedir. Hatta roman, ana karakteri Jane Eyre'in özgürlüğü ve kendi çizdiği yolda kararlı bir şekilde ilerlemesiyle de feminizm akımında önemli bir role sahiptir. Hatta döneminde kadın ismi altında kitabını yayınlamadığı için de Currer Bell mahlasıyla yayınlamıştır.

Roman otuz sekiz bölümden oluşmaktadır ve on bölümü Jane'in çocukluğunu ele almaktadır. Çalışmada öncelikle ana karakterin çocuk dilinin masumiyetine, daha sonra Jane Eyre'in Türkiye'de çocuk klasiği olarak basılmış kitaplarda ne gibi eksiklikler olduğu ve çocuk klasiği olmasının güçlüğü sorgulanacaktır.

Jane Eyre'da Çocuk Dilinin Masumiyeti

Jane Eyre, başından sonuna kadar birinci tekil şahıs tarafından, yani ana karakter Jane Eyre tarafından anlatılmaktadır. Birinci şahıs anlatıcı öznel ve güvenilmez olması nedeniyle uzun zamandan beri eleştirilmektedir. Çünkü birinci şahıs anlatıcıda "inandırıcılık, benimseme,

* Öğr. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğrt. Bölümü BURDUR. skaradayi@mehmetakif.edu.tr

* Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü BURDUR. ygedikoglu@mehmetakif.edu.tr

olayların içinde yer alma önde [...]” (Elmas, s.1051) dir. Mehmet Tekin de tekil bakış açısını kullanan bir romancının “[...] mutlak bir güce ve görüşe sahip olan ‘Tanrısal bakış açısı’yla donatılmış anlatıcının etkisinden hikâyeyi uzaklaştırır ve yazarın varlığını (romandaki varlığını) hemen tamamıyla ortadan kaldırır” (Tekin, s.146) diyerek tekil bakış açısı kullanan yazarın kendi varlığını unutturması gerektiğini ifade etmektedir.

Jane Eyre’da tekil şahıs bakış açısı kullanan Charlotte Brontë’nin bu konuda zaman zaman başarısızlığa düştüğü açıkça gözlenirse de çoğunlukla anlatıcıyı ustalıkla konuşturup kendi varlığını hissettirmeden olayları gerçekçi şekilde vermektedir. Yazar, karakteri Jane’i öyle başarılı konuşturuyor ki onun tecrübe ettiği yalnızlık ve dışlanmışlığa okur kayıtsız kalamamaktadır. Teyzesinin küçük kızı dışlamakla kalmayıp bu yaptığını haklı gerekçelere dayandırma çabası da okuyucuyu taraf tutmaya itmektedir. Okura taraf olmaya iten yine küçük kızın anlatımı ve yazarın aradan çekilişidir.

Aralarına katılmayı bana yasaklamıştı. Beni öyle ayrı tutmak zorunda kalışı onu [teyzesi Bayan Reed] da üzüyormuş. Ama benim daha insan canlısı, daha çocuksu bir huy, daha şirin, neşeli tutumlar, yani şöyle daha az sinsi, daha rahat bir tutum edinmek için canla, başla çalıştığımı Bessie’den duyunca, ya da kendi gözüyle görünceye kadar beni yalnızca yaşamlarından hoşnut, mutlu çocukların hakkı olan ayrıcalıklardan yoksun bırakmak zorundaymış (Brontë, s.9).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere daha romanın başında okuyucuda şekillenmeye başlayan duygu öksüz bir çocuğa karşı duyulan acımadan başka bir şey değildir. Fakat satır arası okunduğunda romanın içinde ima edilen farklı iletilerin olduğu da göze çarpmaktadır. Küçük kız akrabalarının evinde dışlandığı zaman oturma odasına giderek pencerenin kenarına “Türkler” gibi bağdaş kurarak oturur (Brontë, s.10). Yazar Brontë, burada kahramanı Jane’i Avrupalı olarak değil, Türklere benzeterek dışlar. Robert James Reese, “[...] Jane toplumda yer edindikten sonra, Brontë Jane’i Türklere özdeşleştirmeye devam etmez” diyerek yazarın Şarkiyatçılığına (Oryantalizm) vurgu yapmaktadır. On yaşlarında bir çocuğun böyle bir benzetmeyle ötekileştirme yapabilmesi ihtimali çok düşük olduğundan dolayı yazarın kendi düşüncelerini on yaşındaki bir çocuğun ağzından verdiğini söylersek yanlış olmaz.

Yazarın küçük Jane’in ağzından gerçekleştirmiş olduğu bu ötekileştirme tek örnekle sınırlı değildir. Kuzeni ile yaptığı bir kavgadan sonra kırmızı odaya kapatılarak cezalandırılan küçük kız, baygınlık geçirmesiyle sebebiyle eve çağrılan eczacı küçük kıza hiç akrabası olup olmadığını sorunca verdiği cevap yine konuşanın ana karakter mi yoksa yazarın kendisi mi olduğu konusunda bizi şüpheye düşürmektedir:

Düşündüm. Yoksulluk yetişkinler için çekici bir şey değilse çocuklar için hiç değildir, çünkü <<yoksulluk,>> deyince çocuklar çalışkan, temiz, dürüst, efendi kişileri düşünmez. Bu sözcük onların aklına partial kılıklar, açlık, soğuk, kaba saba davranışlar, bayağılıklar, kötülükler getirir. Benim için de yoksulluk demek aşağılık demektir (Brontë, s.32).

Yoksulluk demek aşağılık (!) demektir küçük kız için. Küçük kızın dışlandığı, ezildiği, her konuda haksız çıkarılıp itilip kakıldığı, yemeklerini evin hizmetkârlarıyla beraber mutfakta yediği ve sevgi göremediği evi hoşnut tutacakları fakir akrabalarına tercih etmektedir:

Yoksulların insanı nasıl hoş tutabileceklerini aklım almıyordu. Ara sıra Gateshead köyünde kapı önünde çocuklarını emzirirken, çamaşır yıkarken gördüğüm yoksul kadınları düşündüm. Onlar gibi konuşup yaşamak, bilgisiz kalmak! Yok, yok; özgürlüğümü böyle pahalıya satın alacak kadar kahraman değildim. (Brontë, s.33).

En son cümle ana karakterin zihninden geçiyor gibi verilse de tamamen yazarın on yaşındaki çocuğa uyarlayamayışındaki başarısızlığını göstermektedir. Elbette hayatımızda çoğu kez çocukların büyük sözler söylediğine şahit olmuşuzdur ama yine de çocuklar sevildikleri ve sevdikleri insanlarla beraber yaşamayı tercih ederler, plansız ve hesapsızdırlar, yarını düşünmeden sevgiyi tercih ederler.

Charlotte Brontë’nin fikirlerini ana karakter aracılığıyla vermesi karakteri yaratan olması sebebiyle oldukça doğaldır. Lakin Mehmet Tekin’in de dediği gibi yazarın bunu yaparken kendini unutturması gerekmektedir. Brontë’nin bu konuda tamamen başarısız olduğunu da söy-

leyemeyiz, hele ki romanda küçük Jane'in okuyucunun karşısına tam da küçük bir çocuğun masumiyetiyle verebileceği türden cevaplarla çıktığı anlara şahit olduktan sonra aksine yazarın başarılı olduğu da söylenebilir. Bu diyaloglardan birisi, hatta kitapta akılda kalabilme ihtimali yüksek diyaloglardan birisi Jane Eyre ve Bay Brocklehurst'ün ilk karşılaştıklarında aralarında geçmektedir:

<<Öyleyse cehenneme gitmemek için ne yapman gerekir?>>

Bir an düşündüm. Yazık ki sonunda verdiğim karşılık beğenilmedi.

<<Hep sağlıklı olup ölmemem gerekir>> (Brontë, s.43).

Yine Bay Brocklehurst'ün Jane'e İncil'i okuyup okumadığını sorması üzerine küçük kızın verdiği cevabı aynı masumiyetini yansıtmaktadır.

<<İlahiler Bölümü'nü de seviyorsundur, umarım?>>

<<Sevmiyorum, efendim.>>

<<Sevmiyor musun? Ne acı şey! Benim bir oğlum var, senden küçük ama, tam altı ilahiyi ezbere biliyor. <<Hangisini istersin: Zencefilli çörek mi, yoksa ilahi ezberlemek mi?>> diye sordüğümüzde, <<İlahi ezberlemek isterim. Melekler ilahi okur! Ben de yeryüzünde bir melek olmak istiyorum>> diyor. O zaman da çocuk yaşında böyle dindar olmanın ödüllü olarak kendisine iki tane ceviz veriyoruz>>

Ben: <<ilahiler pek heyecanlı değil>> diye görüşümü belirttim. (Brontë, s.44).

Brontë, Jane'e verdirdiği cevaplarla aslında çocuk diline ne kadar hakim olabildiğini göstermektedir. Küçük kız, riyadan uzak olan cesur cevaplarıyla okul müdürünü ve okuyucuyu şaşırtıyor. Okul müdürü Bay Brocklehurst, defalarca kıza olumsuz tepki verse de Jane, ısrarla düşündüğünü söylemekten geri kalmayan, çoğu çocukta da olduğu gibi dilinden zihninin masumiyeti dökülen bir çocuktur.

Yazar, bazen kendi fikirlerini küçük Jane'in ağızıyla okura aktarsa da bazen de ustalıkla kendini gizleyerek sadece karakteri konuşturmayı başarmaktadır. Böylelikle okur, romanı yazarı aklından çıkararak, diyaloglarda yazarın kalemını hissetmeden romanın sürükleyiciliğini ve gerçekçiliğini kendini kaptırabilir. Asıl problem, Charlotte Brontë'nin bazen başarılı iken bazen de aynı başarıyı gösterememesinden kaynaklanmaktadır.

Romanda Bulunan Örtük İletilere Çocuk Klasığı Olarak Eleştirel Bir Bakış

Dünya klasikleri arasında yer alan *Jane Eyre*'in Türkiye'deki dünya çocuk klasikleri arasında yer almış olması bu kitabın çocuk edebiyatına uygun olup olmadığı konusunda eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmamıza sebep oldu. Charlotte Brontë *Jane Eyre* romanını diğer romanlarında da olduğu gibi çocuk eseri olarak kaleme almamıştır. Yazar, bu eseri yazarken çocuk eseri olması niyetini taşımamıştır lakin çoğu klasiklerin de dönüştürüldüğü gibi *Jane Eyre* da çocuk klasığı olarak yerini almayı başarmıştır. Fakat bu eserin de çocuk klasikleri arasında sayılabilmesi ve çocuk edebiyatına uyarlanabilmesi için taşıması gereken bazı özellikler vardır.

Çocuk edebiyatı, “erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır” (Sever, 2008: 17).

Çocuk edebiyatının bu tanımından da anlaşılacağı gibi bir çocuk eserinin çocukların dil gelişimi ve anlam düzeylerine uygun olması gerekmektedir. Giderek artan şiddet ve güdüm içerikli yayınlar sebebiyle, “çocuk ve gençlerin sağlıklı bir duygu ve duygu eğitiminden geçirilmesi daha da önem kazanmaktadır” (Sever, “s. 43).

Yazar, yazınsal metniyle hem çocukta beğeni uyandırmalı hem de çocuğun kendisiyle özdeşim kurabileceği karakterlere yer vermelidir. Bunun için de yazar, yaratacağı karaktere her açıdan olumlu özelliklerle donatılması gerekmektedir. Bir oluşum romanı (Bildungsroman) olması sebebiyle *Jane Eyre*, karakterin çocukluğundan yetişkinliğine kadar olan gelişimini kap-

samasıyla çocuk için güzel bir örnek olabilirdi, eğer içinde örtük (gizil) iletiler olmasaydı. Elbette çoğu eserde iletiler mevcuttur ve çocuk eserlerinde bu iletiler doğrudan verilmez. Fakat Jane Eyre’da bulunan iletiler İngiliz milliyetçiliği, ötekileştirme, çelişkiye düşürme gibi çocuğun kişilik gelişimine olumsuz etkileyebilecek iletilerdir. İşte tam da bu noktada iki soru ortaya çıkıyor:

1. Her yazınsal metin, çocuk eserine dönüştürülmeli mi?
2. Eğer dönüştürülüyorsa göz önünde bulundurulması gereken özellikler nelerdir?

Jane Eyre romanının Türkiye’de çocuk eseri adı altında basılmış kitaplara baktığımızda çocuk dili, çocuk duygu ve anlam düzeylerinin göz önünde bulundurulmadığı ortadadır. Bu kaniya varmamızdaki en büyük sebeplerden birisi elbette içeriğinde bulunan yazarın verdiği örtük iletilerin olumsuz nitelik taşımasından kaynaklanmaktadır. Sadece içerik bakımından değil aynı zamanda kitabın şeklen de bazı problemler taşıdığı görülmektedir.

Daha önceden de bahsedildiği gibi roman otuz sekiz bölümden oluşmaktadır. Çocuk kitabı olarak basılmış örneklerle bakıldığında genellikle bu otuz sekiz bölümün kısaltılarak her birine ayrı başlık verildiği görülmektedir. Bir eseri çocuk dil ve anlam düzeyine uygun hale getirmek demek bu bölümleri kısaltıp içeriğini köreltmek ve her bir bölüme ayrı başlık koymaktan çok daha fazla emek isteyen bir iştir. Bir yayın evinin *Jane Eyre* çocuk klasikleri adı altındaki bir kitapta dikkatimizi çeken başlıkları şunlardır: Oda Hapsi, Mr. Rochester’la Yakınlaşma, Evden Ayrılma Kararı, Evden Ayrılıyorum, St. John Benimle Evlenmek İstiyor, Onu Bulmak İçin, vb.

Araştırmamızı yaparken dikkatimizi çeken bir diğer unsur ise, bazı yabancı kelimelerin Türkçe karşılığı olmasına rağmen Türkçeye çevrilmeden olduğu gibi verilmesidir. Özellikle de Mr., Mrs. St. ve Miss gibi unvanlar gerçekten okunduğunda ilk göze çarpan kelimelerdir. Dilini bilen, doğru kullanan ve seven çocuklar yetiştirmek için çocuk kitaplarında dil konusuna büyük önem verilmesi gerekmektedir.

İçerik olarak da ele aldığımızda *Jane Eyre* romanı kesinlikle bir yetişkin romanıdır ve çocuk eseri olarak da çocuk okura uzak bir içeriğe sahiptir. Romanda verilen mesajlar çocuklardan ziyade yetişkinlere hitap etmektedir. Küçük yaşta da olsa kadın-erkek eşitliği, kadın özgürlüğü gibi kavramlar kesinlikle çocuklara kazandırılabilir. Asıl problem, bu romanda bu gibi kavramların yanı sıra yazarın verdiği ırkçılık, dışlama, hor görme gibi mesajların da iletiliyor olmasıdır. Yazar, bunu elbette yazıya sindirmiş ve eserde bütünlük elde etmeyi başarmıştır. Çocuk edebiyatında da olması gereken iletinin metinle özdeşmesidir.

“İleti, yazarın konuya yüklediği anlamdır. Bir metin terimsel anlamıyla yazınsallık niteliğini taşıyorsa onun iletisini bulma, belirli bir öneri ya da kalıba dönüştürme oldukça güçtür. Yazınsal metinlerde ileti, metnin dokusuna sindirilir” (Kaya, Çocuk Edebiyatında İleti ‘Mesaj’).

Jane Eyre da iletilerin metne sindirilmesi çok başarılıdır ama Anglo-merkeziyetçiliği ve ötekileştirme, romanın çoğu yerinde İngiliz ırkının kibarlığı, üstünlüğünden bahsedilmesi belli bir fikri okura benimsetmek istenmesi amacıyla verilmiştir.

Yazar, Anglo-merkeziyetçi tutumunu ana karakter Jane Eyre ve Bay Rochester aracılığıyla okuyucuya iletmektedir. Jane, ne zaman mürebbiyeliğini yaptığı öğrencisi Adele ve dadısını olumsuz olarak eleştirmek ve yermek istese muhakkak önce Fransız olduklarını okuyucuya hatırlatmaktadır:

Evdeki öbür kişiler, yani John’la karısı Leah, Fransız dadı Sophie, namuslu, iyi kimselerdi ama, hiçbir özellikleri yoktu. Sophie’yle Fransızca konuşuyorduk. Ülkesiyle ilgili sorular soruyordum ona arada; ama bir şeyi anlatıp tanımlamakta hiç yetenekli değildi. Çoğunlukla öyle sudan, öyle karışık cevaplar veriyordu ki insanı soru sorup soracağına pişman ediyordu (Brontë, s.143).

Jane, Adele için de yine Fransız olmasına gönderme yaparak diyor ki: “Çocukcağzı biraz fazla üzerine düşülünce hemen şımarıveriyor, besbelli annesinden aldığı [Fransız terbiyesi], İngiliz terbiyesine uymayan hafifliği ortaya vuruyordu.” (Brontë, s.189).

Jane'in tavrı gibi, hatta daha da şiddetlisini Bay Rochester da küçük kız Adele'e yapmaktadır. Her defasında önce kızın Fransız kimliğine vurgu yapıyor sonra da küçük kıza aşağılamaktan geri kalmıyordu:

<<Evet, işte boîte'in geldi, Ey Paris'in öz kızı... Al şunu da bir köşeye çekil. Kutunun karnını deş, içini dışarı çıkar, bir güzel sefasını sür artık!>> (Brontë, s.143).

Züppelik kanında var onun; kafasına, iliklerine kadar işlemiş (Brontë, s.181).

Küçük kız masumca ölmüş annesine benzeyip benzemediğini sorduğunda Bay Rochester'ın verdiği cevap Anglo-merkeziyetçilikten başka bir terimle ifade edilemez:

<<O [Adele'in Annesi] *da comme cela** diye diye, benim sapasağlam İngiliz işi pantolonumun cebinden sapasağlam İngiliz altıncıklarını deve yapardı.>> (Brontë, s.182).

Annesi vefat edince, Adele'in bakımını üstlenip onu Fransa'dan İngiltere'ye getiriyor Bay Rochester ve bunu küçük kız için bir kurtuluş görüyor. Fransa'da sağlam yetişeceğine inanmıyor, sadece İngiltere'de sağlam ve temiz kalabileceğine inanıyor:

Onu [Adele] Paris sokaklarının çamurlarından, lağımlarından kurtararak getirip buraya, bir İngiliz bahçesine diktim, temiz ve sağlam yetişsin diye (Brontë, s.189).

Yazar, Anglo-merkeziyetçiliği dışında bazı meslekleri de küçük görmektedir. Özellikle kendi mesleği olan öğretmenliği ve kuzenlerinin tercih ettiği din görevliliğini küçük görmektedir. Ana karakterin yaptığı en büyük ötekileştirme ise ikinci kişiliği olan [alter-ego] hem cinsi Bertha Mason'ı tasvir ederken yapmaktadır:

Odanın öbür ucunda, koyu gölgeller içinde bir karaltı, habire bir aşağı, bir yukarı koşup duruyordu. Neydi bu? İnsan mı, hayvan mı? İlk bakışta anlaşılmıyordu, çünkü hayvan gibi dört ayağının üzerinde geziniyor, ne idiği belirsiz bir canavar gibi homurduyor, hırıldıyordu. Yalnız, sırtında insan giysileri vardı; başından yeleler gibi bakımsız, yabanıl, gür kara saçlar fışkırmıştı. (Brontë, s.375).

Görüldüğü gibi *Jane Eyre*'de yazar Charlotte Brontë'nin gizlediği örtük iletiler mevcuttur. Yazar, İngilizleri diğer bütün milletlerden özellikle de Türklerden, Fransızlardan ve İspanyollardan üstün görmektedir. Ayrıca romanın başından sonuna kadar ana karakter Jane Eyre'in diğer insanları dışlaması ve küçük görmesi söz konusudur. Evde çalışanları, arkadaşı Helen'i, Fransız küçük kız ve dadısını, Bertha Mason'ı, bütün kuzenlerini, öğretmenleri, rahip ve rahibeleri küçük görmektedir.

Kitap zenginliği ve sürükleyiciliği bakımından yetişkinlerin severek okuyabileceği önemli bir klasik eserdir. Günümüzde çok sayıda çocuk kitabının mevcut olması sebebiyle klasik eserler çocuk kitabına dönüştürülmemeli ve sadece klasik olarak varlığını sürdürmelidir. Eğer dönüştürülüyorsa da *Jane Eyre*'de olan olumsuz mesajlardan tamamen temizlenmesi gerekmektedir. Çünkü yazınsal metinler de asıl amaç yaşama ve insana yönelik duyarlı oluşturmaktır. Yazınsal metinler, çocukların dünyasında güzel duygusal etkiler uyandırarak onlara yaşantılar edindirmeyi amaçlamalıdır. (Sever, 2007: 51).

Ayrıca, kitapta dini konular da ciddi bir yer kapsamaktadır; akrabalarıyla kalırken geçen diyaloglar, cennet ve cehennem kavramları, Jane Eyre'in gittiği okul, okul müdürü Rochester'ın din riyakârlığı, en iyi dostu Helen'in aşırı itaatkârlığı, rahibeliğe karar veren kuzeni, misyonerlik için Hindistan'a gitmeye hazırlanan kuzeni John. Bu gibi çatışmalı konular, ilişkiler ve diyaloglar çocuk için anlamlandıramayacağı zorluk çekeceği unsurlar. Anlamlandıramadığı veya anlamlandırmada zorluk çektiği dini ve siyasi konular çocuğu okumaktan uzaklaştırabilir. Bu sebeple, çocukların değerlendiremeyeceği, anlamada zorluk çekeceği siyasal ve inanç çatışmalarına yer veren kitaplar çocuğa göre değildir ve çocuğun okuma kültürü kazanmasını engelleyebilir (Sever, İlköğretimde Çocuk Edebiyatı, s. 50).

SONUÇ

Özetle *Jane Eyre*'de Charlotte Brontë, ana karakterinin çocukluk döneminde kullandığı dili zaman zaman küçük bir kız çocuğunun masumiyetini, saflığını ve duygusunu başarılı bir

* comme cela: aynısı, tıpkısı, bunun gibi

şekilde yansıtırken, bazen de ötekileştirme ve Anglo-merkeziyetçilik yapan konuşmalarda karşımıza çıkmaktadır. Kitapta yer alan örneklerle bakıldığında küçük kızın fikirlerini yansıtmada çelişkiler yaşadığı görülmektedir. Bir olayda dışlanan masum bir öksüz kız çocuğu olarak karşımıza çıkarken, bir olayda da küçük kızın ağzından yaşından büyük birisi gibi başkalarını dışlayan, hor gören cümleler dökülmektedir. İşte bu noktada, yazarın ara sıra birinci tekil şahıs anlatıcıya müdahale etmekten kendini alamadığı görülmektedir.

Ayrıca, Türkiye’de çocuk klasikleri olarak basılmış Jane Eyre kitaplarında romanın çocuk dil gelişimine katkı sağlamayan bir dil ile verildiğini söyleyebiliriz. Yazar tarafından verilmek istenen bazı örtük iletiler içermesi sebebiyle de çocuk kitabı olmaya çok uygun olmadığı görülmektedir. Bu iletilerin çoğu yayınevleri tarafından özenle kitaptan çıkarılmış olsa da romanın içeriğinde aşırı ölçüde daralmaya sebebiyet verdiği gözlenmektedir. Bu da akıllara her klasik eserin çocuk eserine dönüştürülmesi mi gerekli sorusunu getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Brontë, Charlotte. Çev. Yeğınobalı, Nihal (1990). *Jane Eyre*. İstanbul:Engin Yayıncılık.
- Elmas, Nazım. “Memduh Şevket Esendal’ın Hikâyelerindeki Tasvirlerde Anlatıcıların Durumu Ve Konumu”. *Turkish Studies*. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010. http://turkishstudies.net/Makaleler/1058185246_49Elmas_Naz%C4%B1m.pdf , (15.08.2015).
- Kaya, Mehmet. “Çocuk Edebiyatında İleti (Mesaj)”, <http://www.insanokur.org/cocuk-edebiyatinda-ileti-mesaj-mehmet-kaya/>, (01.07.2015).
- Reese, Robert James . “*Orientalism in Jane Eyre*”, <http://robertjamesreese.com/essays/orientalism-in-jane-eyre>, (21.02.2015).
- Sever, Sedat. Dilidüzgün, Selahattin. Neydim, Necdet. Aslan, Canan (2007). *İlköğretimde Çocuk Edebiyatı*. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sever, Sedat (2007). Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?”. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Ankara. ss. 42-56.
- Sever, Sedat (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir:Tudem
- Tekin, Mehmet (2012). *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*, Ankara:Ötüken Teşriyat A.Ş.

BEHİÇ AK'IN “GALATA’NIN TEMBEL MARTISI” İLE “VAPURLARI SEVEN ÇOCUK” ÖYKÜLERİNDE KENTLEŞME VE YİTİRİLEN DEĞERLER

Tahir ZORKUL*

Veysi SEVİNÇLİ**

ÖZET

Mimar, karikatürist, oyun yazar Behiç Ak (doğ. Samsun 1956), 1980 sonrasında mimarlığı bir tarafa bırakarak yöneldiği çocuk edebiyatı alanında kaleme aldığı öykü ve romanlarıyla önemli bir külliyyatın sahibi olmuştur. Behiç Ak’ın çocuklar için yazıp resimlediği kitaplarda “ağaçların kalbi atar, kuşlar, kediler konuşur, rüzgâr canlanır, insanın doğaya en yakın hâli olan çocuklar sessizce söz alır. Kente sıkıştırılan, doğayla bağı koparılmaya çalışılan çocukların sözcüsüdür Behiç Ak” (Sağlam, 2014: 19). Başta Boğaziçi olmak üzere, çeşitli semtleriyle “İstanbul sokaklarını, o sokaklarda yaşayan sıradan insanların sıra dışı hayatlarını yıllardır güçlü bir mizahla” (Epik, 2014: 144) anlatmaktadır. Bu öyküler, aynı zamanda yazarın İstanbul sevgisini de ortaya koyan metinler olarak dikkat çekerler.

Bildiride bu metinlerin başında gelen “Galata’nın Tembel Martısı” ile “Vapurları Seven Çocuk” öykülerinde kentleşme ve yitirilen değerler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Behiç Ak, çocuk, kentleşme, çevre duyarlılığı, öykü.

Giriş

Behiç Ak’ın, belgesel film, oyun ve romanları dışında, Güneşi Bile Tamir Eden Adam (2007), Kedilerin Kaybolma Mevsimi (2008), Alaaddin’in Geveze Su Boruları (2008), Vapurları Seven Çocuk (2009), Pat Karikatür Okulu (2010), Akvaryumdaki Tiyatro (2011), Galata’nın Tembel Martısı (2011), Buzdolabındaki Köpek (2012), Geçmişe Tırmanan Merdiven (2012), Havva İle Kaplumbağa (2010) gibi kitaplarından oluşan toplumsal eleştiriye dayalı dizisi “Gülümseten Öyküler”, büyük küçük her yaştan okuyucunun ilgisini çekmeyi başarır. Yazarın, “büyükler, küçükler ve hayvanlar kitaplarımda eşit değerdedir” ifadeleri bu gerçeği ortaya koyacak niteliktedir. (Bursa Olay Gazetesi, 2015).

Behiç Ak, “endüstri faaliyetleri, çocuğu ortamından koparıyor. O yüzden bütün çocuk öykülerim mahallelerde geçsin istiyorum. Çocukların sokaklarda, deniz kenarlarında, suların içinde, vapurda, trende oldukları; çevreleriyle toplumla bütünleştikleri hikâyeler yazmak” (Erkut, 2013) istediğini dile getirir.

Ak’ın yazarak ve çizerek çocuk edebiyatına armağan ettiği eserlerin pek çoğu “doğadan, çocuktan ve kamusal bir alan olan yaşadığımız kentten” (Sağlam, 2014: 19) beslenmektedir.

Çocuk edebiyatı için, “yüksek ve rafine bir çalışma gerektiriyor. Yazması çok keyifli bir alan”dır (Atlı, 2014) diyen Ak, edebiyat eserinin çocuk eğitimindeki yeri hakkında ise şunları söyler: “edebiyat eseri sadece eğitim için yazılan bir şey değildir. Kitaplarımın hiçbirini çocukları eğitmek için ya da çocuk eğitiminin bir parçası olsun diye yazmıyorum” (Avcı, 2012).

* Yrd.Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, VAN tahir_zorkul@yahoo.com.tr

** Yrd.Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, VAN vevincli@hotmail.com

“Neden çocuklar için yazıyorsunuz?” sorusuna yazar, “çevresel felaketlerin yaşandığı günümüzde, çocuklar için yazmak, her şeyin olumlu yönde değiştirilebileceği fikrine yaklaşıyor benî. Büyüklerin borsasında ise olumlu bir gelecek inancı hiç değer yapmıyor” (Sağlam, 2014: 19) sözleriyle yanıt verir.

“Kapıları açan, insanı zıp zıp zıplatan, muhteşem bir yaratıcı. Kusursuz bir usta” (Yeltan, 2011) olarak değerlendirilen Behiç Ak, öykülerinde mizahı ve toplumsal eleştiriyi ihmal etmez. Çocuğun “mizahın kaynağı” (Can, 2009) olduğunu; mizahın “çocuktaki lezzet duygusunu geliştir[diğini]” (Avcı, 2012) ve mizahın “her şeyin zor geldiğinde hayatı kolaylaştıran bir şey olduğunu” (Denge Samsun Gazetesi, 2014) dile getiren yazar, eleştirel tutumun çocuk yazınındaki boyutu konusunda da şunları kaydeder: “Elbette eleştirelilik var ama olumlu algılamalarını bozmayacak şekilde. Çocuğun dünyayla kurduğu pozitif ilişkiyi desteklemeyince, çocuk kitabı pek işe yaramamış oluyor. Bu çok önemli. Çünkü güven duygusunu kaybetmiş bir çocuğun gelecekte de toplumu güzel şeylere ulaştırabilecek şeyler yapması çok zor olur” (Başdoğan, 2015: 18).

Söz konusu öykülerde, kentleşme ve kentleşmenin yol açtığı olumsuzluklar, çevre duyarlılığı, hayvan hakları meselesi, doğa-insan ilişkisi, tüketim çılgınlığının yozlaştırıcı etkisi, teknoloji karşısında çözülen insan ilişkileri ve en önemlisi de yitirilen değerler öne çıkan izlekler olarak dikkat çekmektedir.

Galata’nın Tembel Martısı ile Vapurları Seven Çocuk Öykülerinde Kentsel Değişim ve Yitirilen Değerler

Galata’nın Tembel Martısı

Galata’nın Tembel Martısı, “tarihin restorasyonu, ebabil kuşları, dünyanın en kötümser iyimserleri(!), güvercinler, internet, belediye, çok konuşan ve genelde boş konuşan büyükler, 56 model Şevroletli Oktay Bey ve uçmayı yeniden öğrenen şişko martı Murteza’nın matrak serüvenleriyle çevrili farklı bir masal” ve “her şeye rağmen bizler istersek ‘her şeyin yolunda gidebileceğinin’ mesajını veren günümüze dair insancıl, içten bir öykü” (İplikçi, 2011) olarak değerlendirilir. Bu öyküde yazar, kentlerde insanların kendi dışındaki canlılarla bir arada yaşayabilmeleri, onların yaşama hakkına saygı göstermeleri üzerine okuru düşünmeye sevk eder. İstanbul’un tarihi simgelerinden Galata Kulesi’ni merkez alan öykü, bir yandan Türk toplumuna özgü mahalle kültürünü yansıtırken, diğer yandan da sosyal sorumluluğun küçük bir toplulukta nasıl filizlendiği üzerinde durur. İletişimi kolaylaştıran teknolojik imkânların, insanı yabancılaştırmasına, bilgi kirliliğine yol açmasına ve “sanal dünyayla gerçek dünyanın adeta yer değiştirmesini[n] çılgınlı[ğına]” (Bursa Olay Gazetesi, 2015) değinen öykü, “eşsiz bir kent masalı” olarak yorumlanır.

Öykünün kahramanı Hülya, ağabeyi Emre’nin aksine, teknolojiye ilgi duymayan bir çocuktur. Doğadan ve hayvanlardan ibaret bir dünyası olan Hülya, vaktini internet başında geçirmez. Hayvanların dilinden çok iyi anlar. Mesajlarını bile atadan kalma bir usul olan güvercinlerle iletir. Galata Kulesi’ne yakın bir yerde babası Rafet Bey, annesi Sevgi Hanım ve ağabeyi Emre ile birlikte yaşayan Hülya, kulenin onarıma gireceğini ve etrafının çepeçevre inşaat perdesiyle kapatılacağını öğrenince endişelenir. Çünkü kulenin kovuklarında “ebabil” yuvaları bulunmaktadır. Perdenin çekilmesi durumunda, yavruların, kendilerini besleyen anne-babalarıyla iletişimlerinin kesileceğinin ve açlıktan öleceklerinin farkındadır. Ertesi gün beklenen olur ve kuleden onarım işlemleri başlar. Kulenin etrafı metal bir inşaat iskelesiyle çevrelenir. Hülya vakit kaybetmeden durumu bu işle görevli mimar Osman Bey’e anlatmaya çalışır. Bu iş, genç mimarın ilk işidir ve kendisi için iyi bir fırsattır. Kuşlarla kaybedecek vakti de yoktur. Bu işi tamamlamak için bir haftalık bir süresi vardır. Üstelik on gün sonra da kulenin etrafında bir moda fuarı açılacaktır. Yoldan geçen insanların hayatı düşünülerek kulenin etrafına gerilen tüllerin kuşların hayatına mal olacağı mimar tarafından hesaba katılmaz. Neredeyse bütün yapıtlarına giren kent meselesinde Ak, “mimar”ın günümüzdeki yerini “mimarlık bazen bina yapmamaktır!” cümle-

siyle özetler. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, mimarların “tetikçi” gibi davrandığını söyleyen yazar, mimar ve mimar figürlerini de çocuk edebiyatına taşır. Galata’nın Tembel Martısı, mimar Osman Bey tipiyle bunun en güzel örneklerinden bir olarak kabul edilir (Sağlam, 2014: 19).

Gerçekten de ebabiller geri geldiklerinde kuleyi kaplayan tüller yüzünden yavrularına ulaşamazlar. Çaresizlik içinde kulenin etrafında çılgınlık atarak uçuşurlar. Bu arada Emre, internet üzerinden dünyanın dört bir yanına durumu açıklayan ve resimlerle süslediği iletileri, “dünya sularını kurtarma grubundan hayvan sevenler örgütüne, kuş sevenler cemiyetinden ayakkabı sevenler derneğine, *kaldırımzedeler.com*’dan, *ilgisizler.tr*’ye kadar” (s. 36-37) herkese gönderir. Konu, uluslararası platformda büyük yankı uyandırır. Ancak bu muhalefet, bilgisayar ekranından ibaret kalır. Bu eylemsizliğin ismini yine Hülya koyar: “İnsanlar, internetten birbirine mesaj gönderince, sorunların çözüldüğünü sanıyorlar!” (s. 41). Yazarın gizli derdini de bu cümleden okumak mümkündür. İnternet evet, sosyal medya evet. Ama sokağa çıkmadıkça hiçbir anlamı yok. Sıkıntı sadece bununla da kalmaz. Bu sanal ortamda bilginin dönüşüme uğrayıp, bir bakıma kirlendiği de görülür. Paylaşım sırasında insanların katkılarıyla “ebabiller”, “Babil”e; “Galata Kulesi” ise, “Babil Kulesine” dönüşür. Behiç Ak, Emre’nin ağzından biz okurları gülümsetmeyi başarır: “İnternete kuş giren, fil çıkıyor demek!” (s. 56).

Sonunda mimar Osman Bey, işin vahametini fark eder; ancak bu tülleri kaldırma yetkisi ona değil; belediyeye aittir. Bu arada mesai de bitmek üzeredir. Böyle giderse kuşlar ölecek diye düşünür. Hülya belediyeye gerekli mesajı güvercinlerle gönderebileceğini söyler. Osman Bey’in şaşkın bakışları arasında Hülya’nın bir çılgılığıyla güvercinler gelip omuzlarına konar. Hülya onların kulağına bir şeyler fısıldar ve güvercinler ölü ebabillerden birisini götürüp açık pencereden yöneticilerden birinin masasına bırakırlar. Olup biten karşısında duyarsız kalamayan belediye yöneticisinin isteği üzerine tül bulunduğu yerden sökülür. Böylece ebabiller tekrar yavrularını besleme imkânına kavuşur ve yavrular ölmekten kurtulur. Bu durum karşısında Emre, şu çarpıcı ifadelerle yer verir:

“Güvercinlerin fendi, interneti yendi!” (s. 52).

Ak, insanlarla hayvanların büyük bir ahenk içinde bir bütünlük oluşturabileceklerini ve insanların, hayvan haklarına saygı göstermek suretiyle doğal yaşama katkıda bulunabileceklerini dillendirir. Öyküde, insanlar, Galata Kulesi, eabil kuşları, güvercinler, Tembel Martı Murteza adeta bir resim tablosunda güzel bir bütünlük oluşturan birer ahenk unsuru olarak tasarlanmışlardır. Ayrıca Emre’nin şahsında, internet bağımlılığının çocukları/gençleri doğal hayattan yalıtıldığı, onları, kendilerinden ibaret bir yaşama mahkûm ettiği eleştirisine de yer verilir.

Vapurları Seven Çocuk

Yazarın bu öyküsü İstanbul’da, Boğaziçi’nde geçmektedir. Öyküde günümüzün temel meselelerinden biri, çarpıcı bir anlatımla dikkatlere sunulur. “Gelişim” adına değişip metropolleşen kentte, betonlaşmanın insanlar üzerindeki etkilerini güçlü bir gözlemle kurgulayan Ak, insan ve yaşadığı çevre arasındaki ilişkiyi duru bir anlatımla, gülümseten desenlerle anlatmaktadır (Cumhuriyet Kitap, 2009).

Vapurları Seven Çocuk öyküsü üzerine kaleme alınan bir değerlendirme yazısında önemli tespitlere yer verilir. Söz konusu yazıda şöyle denmektedir: “Bir şehir hayali kuralım, rahat ve sosyal donatı alanları çok, semt parkları, kent ormanları, bahçeli evleri olan ve herkesin müstakil evi olan, çocukların okullarına yürüyerek gidebildiği, yaşlıların camiye, parka gidip bulunduğu rahat nefes alan bir şehir, mümkün mü? Mümkün! Behiç Ak böyle bir şehrin mümkünliğini anlatıyor Vapurları Seven Çocuk’ta... Kente sıkıştırılan, doğayla bağı koparılmaya çalışılan çocukların sözcüsüdür Behiç Ak. İşte böyle bir çocuğu anlatıyor Vapurları Seven Çocukta Behiç Ak” (Ayrac Dergisi, 2014).

Öykünün kahramanı Fırat, kardeşi Emre ve olağanüstü bir masal anlatıcısı olan annesi Aysel Hanım ve bembeyaz kedileri Tebeşir’le birlikte İstanbul Boğazı kıyısındaki Hamsi Apartmanı’nda ikamet etmektedirler. Fırat, tatil günlerinde çok sevdiği minik Boğaz vapuruyla karşıya geçip, balon satar. Mahallede içten ve samimi bir yaşam varlığını her adımda hissettirir.

Minik Boğaz vapuru, sabahları karşıya geçirmek üzere yolcularını almaya gelir. Vapurla Boğaz'daki yalılar arasındaki mesafe o kadar yaklaşı ki, yalı sahipleri kaptana birtakım yiyecekler ikram ederken, yolcular da okumuş oldukları gazetelerini yalı penceresinden onlara uzatırlar. Bu yolculuklarda, balıklar ve martılar minik Boğaz vapuruna eşlik etmekte; martılar, yolcuların kendilerine ikram ettikleri simitleri afiyetle midelerine indirmektedirler. Vapurda yolcular, yolculuk süresince karşılıklı oturduklarından tanışmasalar bile, kırk yıllık arkadaşları gibi sohbet ederler.

Mahallede her yanı dantel gibi işlenmiş yüz yıllık ahşap bir yalıda Meliha Hanım tek başına yaşamını sürdürmektedir. Büyük paralar teklif edilmesine rağmen Meliha Hanım yalısını satmaz ve apartmana geçmez. Evin çatısında yaşayan karga çifti de yaşamlarından memnundurlar. Yetmiş yıldır yalıyı terk etmeden burada yaşamlarını sürdürmektedirler. Güzel günlerde mahalleli, Meliha Hanım'ın yalısının yanındaki meydanda çay içer, balık tutar, akordeon çalıp eğlenir. Çocuklar ip atlar; elim sende, saklambaç, uzuneşek, seksek gibi oyunlar oynarlar" (s. 24). Böyle günlerde çocuklar, yalının bahçesindeki meyve ağaçlarından erik, kiraz ve dut toplarlar (s. 19).

Tarihi iskele ve Boğaz vapurları bu eşsiz manzarayı tamamlayan ve bütünleyen güzellikler olarak öne çıkarlar. Yalının çatısında yaşayan kargalar ve martılar da sesleriyle bu manzaraya renk katarlar.

Hafta sonları iskele meydanı tam bir karnaval havasına bürünür. İstanbul'un değişik yerlerinden gelen satıcılar, yaşlı, genç, kadın, erkek ve çocuklar meydanı doldurur. Meydanın tam ortasında Meliha Hanım'ın yalısından bile yaşlı olan bir çınar ağacı vardır. Çınarın üstünde Hayati Bey adında biri yaşar. Hayati Bey, çınarın dallarına, ince iplerle akla hayale gelmedik şeyler asar. Soranlara da, "hayat kurtaran parçalar sergisi" (s. 28) cevabını verir. Çınarın dallarında, "düğmeler, araba silecekleri, yapıstırıcılar, çeşitli boyda ipler, kavanoz ve kutular, radyo parçaları, firketeler, çıtçıtlar, cep telefonu pilleri, torbalar, her dereceden yakın gözlükleri, leke çıkarıcılar, çekekler, çeşitli boyda makaralar[a]..." (s. 28) kadar şey bulunmaktadır.

Hayati Bey, "çorabı kaçmışların, düğmesi kopmuşların, ayakkabısının topuğu düşmüşlerin, cep telefonunun pili bitmişlerin, gözlüğünü evde unutmuşların" (s. 30) en iyi dostudur.

Öykünün kahramanı Fırat için mahalle, bir oyun bahçesi niteliğindedir. Sıcak yaz sabahları erkenden çınar ağacına tırmanır, Hayati Bey'le gevezelik eder. Sonra dallardan dallara, oradan da yalının çatısına atlar. Kargalarla şakalaşıp, çatı penceresinden içeriye süzülür, Meliha Hanım'la çay içer. Sonra da soyunup, yalının kıyısından Boğaz'ın buz gibi sularına bırakır kendisini (s. 30).

Yalının yüz yıl önceki boyası bile halen varlığını sürdürmektedir. Meliha Hanım, bunu özellikle istemektedir. Bir seferinde Fırat, yalıyı niçin boyamadığını sorduğunda,

"Zaman denen ressamın duvarlarımda oluşturduğu bu tabloları bozamam!" (s. 18) cevabını verir.

Meliha Hanım, bahçedeki otların bile kesilmesine rıza göstermez. Küflenmiş, yosun tutmuş bahçe duvarlarına, modern sanat müzesinden alınmış birer sanat eseri gibi davranır. Bahçe; ıtır, adaçayı, biberiye, ebegümeci, arapsaçı, radika ve ısırgandan geçilmez. Meliha Hanım,

"Hiç alışveriş yapmasam, sırf bu otları yesem, yine yaşarım" (s. 18) diye düşünür.

Evdeki mobilyalara, Meliha Hanım'ın ninesinin çeyizinden kalmadır. Bu yüzden, sırları dökülmüş, matlaşmış aynaları bile değiştirmeye kıyamaz.

Maziye sıkı sıkıya bağlı olan Meliha Hanım, "aynalar yalnız bugünü değil, geçmişi de yansıtabilmeli, (...) ona bakınca, üç yaşımdayken bana hediye edilen ilk bisikleti görüyorum" (s. 18) der.

Ancak günün birinde, Meliha Hanım'ın tek başına işlerinin üstesinden gelemediği koca yalıdan taşınmak zorunda kalması üzerine mahalle değişmeye, güzelliklerini birer birer yi-

tirmeye başlar. Minik Boğaz vapurunun seferden kaldırılması ise, bardağı taşıran son damla olur. “Bir anda bu haber, ıtırlardan ebegümecilere, çatıdaki kargalardan martılara, balonlardan Fırat’a, çınar ağacından Hayati Bey’e ve kanarya Muhsin’e yıldırım hızıyla yayılır[ır]” (s. 34).

Gerçekten de bir Pazar sabahı, Meliha Hanım, eşyalarını yüklediği bir yük vapuruyla yalıyı terk eder. Meliha Hanım’sız bir yaşam düşünemeyen mahalle sakinleri büyük bir üzüntü yaşar. Öyküde bu durum şöyle anlatılır:

“Bir ev, içinde insan yaşadıkça yaşar derler. Yalı, boşalır boşalmaz sanki bir günde yüz yaş birden yaşanır. Her sabah erken saatte yalının pencerelerine yanaşan Boğaz vapuru öksüz kalmıştı. Kaptan Yunus Bey artık hüznle boş odalara bakıyordu. Kanaryası Muhsin neşeli neşeli ötmekten vazgeçmişti” (s. 38).

Yalının yıkılıp yerine gökdelen dikileceği, köşkün üstüne altı kat çıkacağı haberleri kulağa doluyor. Nitekim mahalleli bir sabah uyandığında yalının sol yanındaki balkonun göçmüş olduğunu görür. Balkon, hızla geçen bir kamyonun kasasının çarpması sonucu yıkılmıştır. Fırat bu duruma çok üzülür. Balkonun güzelim parçalarını toplayıp annesine getirir. Annesi Aysel Hanım, balkonun ahşap parçalarını temizleyip cilalar. Birkaç hafta sonra birileri yalının bahçesine toprak yığar ve bunu gören kimi mahalle sakinleri de çöplerini yalının bahçesine döker. Bir gece kargaların çığlıklarıyla uyanan mahalleli yaldan dumanların yükseldiğini görür. Kovalarla su taşıyan mahalleli yalının bahçesindeki toprak ve çöp yığınları engeliyle karşılaşır. Yalının çeşmesine hortum bağlamaya çalışırlar; ancak musluklardan su akmamaktadır. Fırat, Aysel Hanım, Emre ve Tebeşir evden kovalarla su taşırlar. Yangını ancak Kaptan Yunus Bey’in temizlik musluklarına bağladığı hortumlarla ve itfaiyenin yardımıyla söndürmeye muvaffak olurlar. Bu olaydan sonra güzelim yalı eski görüntüsünü kaybeder.

Zamanla birileri yalının bu halinden şikâyetçi olmaya başlar, “Bu yapı da artık çok eskidi. Şu pisliği yıkıp atsalar iyi olacak (...) şunun yerine gıcır gıcır bir apartman dikilsin artık” (s. 44) demeye başlarlar.

Fırat bütün bu yaşananlara bir anlam veremez. Oysa “bu evi yıkmak isteyenler, önce onu değersizleştirmeye çalış[maktadırlar]” (s. 51).

Benzer gelişmeler tarihi iskele, Boğaz vapurları ve mahalledeki yüz yıllık çınar ağacı için de söylenmeye başlar. Onları da tıpkı yalı gibi bir akıbet beklemektedir. Birtakım insanlar, Boğaz vapurunun eskidiğini, artık çöplüğe gönderilmesi gerektiğini ve bu iki yaka arasında kurulacak ikinci bir köprü ile insanların otomobille daha kısa bir sürede karşıya ulaşabileceklerini dillendirirler. Tarihi ahşap iskele için de, “bu çağda böyle bir iskele! Pes doğrusu! On dokuzuncu yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla geçemedik!” (s. 53) sözleri sarf edilir. Bazıları ise, çınar ağacının yakında başlarına yıkılacağından yakınırlar.

“Güzel olan ne varsa, kötülemeye başlayan birileri” (s. 54) türer. “Ciyak ciyak bağırarak pire torbası kedilerden, gereksiz mallar satan Hayati Bey’den, kağıt hızıyla giden vapurlardan, yalının üstünde sürekli dedikodu eden hırsız kargalardan, denizdeki öfkeli martılardan ya da döküntü iskeleden yakınmak neredeyse moda haline gelmişti[r]” (s. 54).

“Değişim” kısa bir süre içinde kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlar. “İskele meydanına bakan kahveler ve dükkânlar el değiştirmiş, yerlerine pahalı lokantalar açılmıştı[r]. Lokantalara gelen hemen herkesin arabası vardı[r]. Arabalarını koyacak yer bulamadıkları için meydana park e[der]ler. Kısa sürede meydan arabalardan geçilmez ol[ur]... Zavallı mahalleli çocuklar Pazar günleri oynayacak yer bulam[az]lar artık. Meydanda akordeon, mandolin çalıp eğlenmek imkânsızdı[r]. Çocukların ip atlaması, elim sende, saklambaç, uzuneşek, seksek gibi oyunlar oynaması bir hayal olmuştu[r]. İnsanlar otomobillerin izin verdiği dar alan içinde hareket edebiliyorlar ancak. Öyle günler olur ki, koca çınar ağacı bile otomobillerin arasında kaybolu[r]. Arabaların egzoz dumanına dayanamayan Hayati Bey, çok severek yaşadığı çınar ağacını terk e[der] sonunda. Bir süre sonra yalının bahçesi de otopark olarak kullanılmaya başlan[ır]. Otomobiller bahçedeki gülleri, ortancaları, radika, ebegümeci ve ısırganları ezerek, buldukları her düzlüğe park e[der]ler. Karga çift buna dayanama[z]. Hiç düşünmeden, yıllardır yaşadıkları yalıyı terk e[der]ler. Yalının eski hali kısa sürede unutul[ur]. Daha fazla otomobilin park etme-

sini engelleyen bir yıkıntı olarak görülür] artık. Bir süre sonra da, “yeterince para kazanamıyor” gerekçesiyle, tarihi ahşap iskele lokantaya; “yeteri kadar müşterisi yok” gerekçesiyle de, Boğaz vapuru seferden kaldırıl[ır]” (s. 54-59).

Mahalleli artık karşıya otomobil ve otobüsle köprüden geçmek zorunda kalır. Yolcular saatlerce trafikte beklemek zorunda kalır. Daha ilk günden, yavaş giden Boğaz vapurunun, hızlı giden otomobillerden çok daha çabuk karşıya ulaşabildiği anlaşılır (s. 59). Köprüdeki trafik yüzünden karşıya rahatlıkla geçemeyen yolcuların şikâyetleri üzerine, belediye iskeleyi yeniden hizmete açmak, vapuru sefere koymak, küçük binayı da vapur iskelesine dönüştürmek zorunda kalır. Bu otomobillerin artık iskele meydanında park edemeyeceği anlamına gelmektedir. Park yeri bulamayan müşteriler gelmeyince de, lokantalar mecburen kapanır. Mahallenin eski kahveleri ve dükkânları tekrar açılır. Böylece iskele meydanı eski görünümüne kavuşur. Mahalle sakinleri, bütün bu gelişmelerden son derece memnundur. Her şey eski günlerdeki gibidir. Yalının dökülen tarafları onarılmış, her yanı özenle tamir edilmiş, yalı tertemiz boyanmıştır. Bay ve bayan karga çatıya yeniden yerleşmişlerdir. Yalının bahçesi temizlenmiş, toprak yığınları kaldırılmış, her yana çiçek ekilmiştir. Sağlığına kavuşan Meliha Hanım, yeniden yalıda yaşamaya karar vermiştir. Birtakım kimselerin “değişim” adı altında, rant elde etmek amacıyla bozmaya çalıştıkları doğal yaşam, öykünün ana kahramanı Fırat’ın gayretleri sonucunda yeniden tesis edilir. Behiç Ak bu öyküsüyle, “sosyal sorumluluğun hayatın içinde bir hikâye konusu olabileceğini” (Epik, 2014: 144) ortaya koyar.

SONUÇ

Behiç Ak, doğaya karşı duyarlılığıyla bilinen bir yazardır. Yazdıklarında insan ve çevresi büyük bir uyum içerisinde. Ak, bu bildiride ele aldığımız her iki öyküde de, bir yandan betonlaşmadan uzak, her şeyin kendi doğal akışı içinde seyrettiği bir yaşamı Boğaz ekseninde kurgularken; diğer yandan, İstanbul’un daha fazla para kazanmak hevesiyle parsellenmek suretiyle gökdelenlerin dikildiği, sularının gemi atıklarıyla kirletildiği; çocuklar ve hayvanların görmezden gelindiği, hareket alanlarının kısıtlandığı, şehirle bağlarının koparıldığı bir zihniyetin eleştirisini de ihmal etmez. Kuşların cıvı cıvı öttüğü, temiz, kirletilmemiş, Boğaz sularında yüzülebilen, çocukların sokaklarında serbestçe oyun oynadıkları, ağaçlarında meyve yedikleri bir İstanbul hayali, hemen her öyküsünde karşımıza çıkmaktadır. Onun dünyasında çocuklar, doğayla iç içedirler. İhtiyaç duydukları pek çok şeyi çevrelerinde bulurlar. O, çocukların bu ortamdan koparılacak “kurs” adı altında dört duvar arasına hapsedilmelerine, birer yarış atı olarak görülmelerine şiddetle karşı çıkar.

Yazar, çocuklara birtakım olumsuzluklar karşısında direnmeyi, çevrelerine karşı kendilerini sorumlu hissetmelerini; ancak bu şekilde güzel bir gelecek kurabileceklerini öğütlet gibidir. *Galata’nın Tembel Martısı*’nda Hülya; *Vapurları Seven Çocuk*’ta Fırat bu misyonu üstlenen kahramanlar olarak öne çıkarlar. Behiç Ak’ın bütün öykü karakterleri, “bir kaplumbağa, bir ağaç, bir bitki, bir meltem kadar doğaya ait” (Aktaş, 2010) kimselerdir. Kendi çevrelerine ve çevrelerindeki canlılara karşı kayıtsız, duyarsız kalmazlar. Hayvanların da, tıpkı insanlar gibi canları olduğunun ve yaşama haklarının ellerinden alınmaması gerektiğinin farkındadırlar. Modern çağın dayatma ve yıkımlarına karşı ayakta kalmayı, mücadele etmeyi bilirler. Bu yönleriyle de çocuklar için birer örnek model teşkil ederler.

Söz konusu öykülerde dikkat çeken kavramlardan birisi de “mahalle”dir. Behiç Ak’ın öykülerinde mahalle önemli bir yere sahiptir. Onun mahallesinde yaşayan herkes birbirini tanır, birbirinin derdine ortak olur. Olaylar karşısında ortak bir tavır geliştirmek onları güçlü kılar; onların yaşama tutunmalarını sağlar. Yazarın anlattığı mahalle Boğaz’ıyla, minik deniz vapurlarıyla, martıları, gemilerin köpüklü sularına eşlik eden balıkları, kedileri, kargaları, asırlık çınar ağalrı, yaşlıları, gençleri ve çocuklarıyla uyumlu bir tabloyu andırır. Bir bakıma bu, yazarın “eski İstanbul” yaşayışına duyduğu özlemin de bir ifadesidir.

KAYNAKÇA

- Ak, Behiç (2009). Vapurları Seven Çocuk, *günışığı kitaplığı*, 24. Baskı, İstanbul.
- Ak, Behiç (2011). Galata'nın Tembel Martısı, *günışığı kitaplığı*, 25. Baskı, İstanbul.
- Aktaş, Burcu (2010). "Kitabımın Yarısını Ben Okudum, Yarısını Rüzgâr", *Radikal Kitap*, 25 Haziran.
- Atlı, Dilek (2014). "Yazması Keyifli Bir Alan", *Bursa Olay Gazetesi*, 29 Mayıs.
- Avcı, Ümran (2012). "Küfretilmek İçin Mizah Yapıyoruz", (Behiç Ak'la Söyleşi), *Haber Türk*, 3 Aralık.
- Ayraç Dergisi (2014). "Vapurları Seven Çocuk", 1 Aralık.
- Başdoğan, Eren (2015). "Kahramanı Çocuk Olmayan Çocuk Kitabı Olur mu?", (Röportaj), *TEMPO Kitap*, 1 Haziran.
- Berk, Ezgi (2015). "Rengârenk Cam Bilyeler", *Agos Kitap*, 30 Ocak.
- Bursa Olay Gazetesi (2015). "İnternet Düşkünlüğü Büyük Bir Çılgınlık", 4 Mayıs.
- Can, Soner (2009). "Çocuk Mizahın Kaynağıdır", *Star* (Behiç Ak'la Söyleşi), 11 Mayıs.
- Cumhuriyet Kitap (2009). "Vapurları Seven Çocuk/Behiç Ak", s. 25, 19 Aralık.
- Denge Samsun Gazetesi (2014). "Dünden Bugüne Örnek Metinlerle SAMSUNLU ŞÂİRLER VE YAZARLAR ANSİKLOPEDİSİ", 22 Temmuz.
- Epik, Seçil (2014). "Behiç Ak'ın Kışkırtıcı İstanbul'u", *Time Out İstanbul*, 1 Mayıs.
- Erkut, Mehmet (2013). "Mahal(le)lerinden Koparılan Çocuklar...", *Cumhuriyet Kitap*, Sayı: 1195, 10 Ocak.
- İplikçi, Müge (2011). "Galata'nın Tembel Martısı", *Vatan*, 23 Nisan.
- Sağlam, Eraslan (2014). "Kente Sıkışmış Çocuğun Sesi: Behiç Ak", *İyi Kitap*, Sayı: 63, 6 Mayıs.
- Yeltan, Görkem (2011). "Mahallenin Martısı Murteza", *Radikal Kitap*, 17 Haziran, s. 17.

ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇOCUK FOLKLORUNDAN YARARLANMANIN BİÇİM VE USULLERİ

Aynur XALİLOVA*

ÖZET

Azerbaycan edebiyatının genel edebi-tarihi manzarasından görüyoruz ki, tarihsel kronolojik açıdan ilk olan sözlü halk edebiyatı, insanlığın sonraki gelişim aşamalarında bireysel bedii tefekkür ürünü gibi ortaya çıkan ve aynı şekilde de varlığı sağlanan yazılı edebiyat için her zaman çeşitli yönlerden faydalanma konusunda temel kaynaklardan biri olmuştur. Sözlü ve yazılı halk edebiyatı arasındaki söz konusu yaratıcı bağ, bunların bir parçası olan çocuk folkloru ve çocuk edebiyatı için de karakteriktir. Genetik kodları açısından direkt çocuk folkloruna bağlı olan çocuk edebiyatı, bu geleneksel verilerden yararlanmakla geniş yaratıcılık imkanları kazanmıştır.

Folklor verisine başvuru, burada biçim, muhteva, geleneksel imgeler sistemi, niteliksel motif, tema, dil, anlatı, tarz vs. açıdan faydalanma yoluyla çeşitli biçim ve usullerle gerçekleşmiştir. Çocuk nesri, folklordan yararlanmak için daha geniş imkanlar sunmaktadır. Bu bağlamda sözlü epik geleneğin kendisi de söz konusu yaratıcı bağ için iyi veriler sunmaktadır.

Genetik kök itibarıyla folklor hazinesine dayanan Azerbaycan çocuk edebiyatı, klasik kültürel mirasa kök salmış, yaklaşık XIX. yüzyılın sonuncu çeyreğinde sistemli ve planlı karakter kazanmış, XX. yüzyılda ise edebi-bedii yaratıcılığın her üç alanını (şiir sanatı, nesir ve dramaturji) ve çeşitli janrları kapsamakla daha geniş bir çevrede gelişmiştir.

Çocuk edebiyatının zaman-zaman çeşitli yönlerden çocuk folkloruna başvurması, biçim ve muhteva açısından onu daha da zenginleştirmiş, sözlü geleneğe mahsus karakteristik özellikler ve milli nitelikler kazandırmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk folkloru, edebi-tarihi manzara, biçim ve metot.

Giriş

Çocuk folkloru, çocukların ilgisine cevap veren, akli, fiziki, zihni, manevi gelişimlerine yönelen, konuşma yeteneği ve bakışaçılarının şekillenmesine yardımcı olan, biçim, tema, konu, dil vs. açısından çocukların çeşitli yaş aşamalarındaki özelliklerine, o cümleden anlama ve kavrama becerilerine uygun şekilde kendileri ve büyükler tarafından yaratılan folklor örnekleridir. Biçim ve mahiyet itibarıyla direkt çocuk dünyası düşünülmüş çocuk folkloru, bedii yaratıcılığın her üç türünü (lirik, epik, dramatik) içermekle ninni, okşama, masal, bulmaca, yanıltmac, dizgi, ezgi, nağme vb. bu gibi janrları, çeşitli oyun ve gösterileri kapsamaktadır.

Azerbaycan edebiyatının genel edebi tarihi manzarasından görüyoruz ki, tarihsel kronolojik açıdan ilk olan sözlü halk edebiyatı, insanlığın sonraki gelişim aşamalarında bireysel bedii tefekkür ürünü gibi ortaya çıkan ve aynı şekilde de varlığı sağlanan yazılı edebiyat için her zaman çeşitli yönlerden faydalanma konusunda temel kaynaklardan biri olmuştur. Sözlü ve yazılı halk edebiyatı arasındaki söz konusu yaratıcı bağa bunların bir parçası olan çocuk folkloru ve çocuk edebiyatı için de karakteriktir.

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü. aynur.xalilova@rambler.ru

Azerbaycan Çocuk Edebiyatının Teşekkülü Tarihinden

Tarihi tecrübeden görüyoruz ki, Azerbaycan çocuk edebiyatı XIX. yüzyılın sonuncu çeyreğinde planlı bir şekilde yaranmaya başlamıştır. Fakat bu zamana kadar da yazılı edebiyatımızda çocuk edebiyatı konusunda eserlerin mevcudluğu, bu türün köklü gelenek üzerinde yarandığını söylememize imkan vermektedir. Örneğin klasik şiir sanatında karşılaştığımız birtakım örnekler, özellikle dahi Nizami Gencevi'nin şiirleri arasında yer alan “Oğluma Nasihat”, “Karı ve Sultan Sencer”, “Süleyman ve Yaşlı Çiftçi”, “Tuğlacı Adamın Destanı”, “Nuşirevan ve Baykuşların Sohbeti”, “Şah ve Hizmetli”, “Hayır ve Şer” vb. hikayeler, didaktik-ibretamiz-nasihataimiz niteliğe sahip olarak çocuklara ahlaki-etik özellikler aşulamakta, kendilerinde olayları analiz edip, sonuç çıkarma becerisini geliştirmektedir.

Bu hikayeler, çocuklara bilim, emek sevgisi, hayırseverlik, mertlik gibi olumlu özellikler telkin etmekle birlikte, kendilerini akıllı ve uzakgören olmaya çağırılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Abbasgulu Ağa Bakıhanov'un eserleri, Gasım Bey Zakir'in çocukların ilgi alanına uygun tarzda kaleme aldığı temsilleri vs., mahiyet itibariyle eğitici muhteva yükü taşıyan, dostluk, sadakat gibi manevi keyfiyetleri öne çeken, hileye, fitne ve fesada uymamak için tedbirli olmaya çağırış motiflerini yansıtan ibretamiz bedii örnekler gibi dikkat çekmektedir.

XIX. yüzyılda Azerbaycan'da ana dilinde okulların açılması, bu dilde dersliklerin hazırlanması ve aynı şekilde bu dersliklerin temin edilmesi için çocuk edebiyatı örneklerinin yaratılması zarureti de gündeme getirdi. Hasan bey Zerdabi, Aleksandr Çernyayevski, Sultan Mecid Genizade, Reşid bey Efendizade, Firudin bey Köçerli gibi devrin öncü aydınları tarafından problemin çözümü yönünde gözle görülür işler ortaya kondu. Seyid Azim Şirvani ise 70'li yıllarda Şamahı'da anadilimizde okul açmakla ve çocuklar için “Rebiu'l-Etfal” (1878) ve “Tacu'l-Kutup” (1883) isimli derslikler hazırlamakla XIX. yüzyıl Azerbaycan maarifçilik tarihinde ve çocuk edebiyatı alanında özel hizmette bulunmuş oldu.

Genetik köken itibariyle folklor hazinesine dayanan, klasik kültür mirasına kök salan, yaklaşık XIX. yüzyılın sonuncu çeyreğinde sistemli ve planlı nitelik kazanan çocuk edebiyatı örneklerinin yaranması ve gelişim süreci XX. yüzyılda edebi-bedii yaratıcılığın her üç alanını (poeziya, nesir ve dramaturji) ve çeşitli janrları kapsamakla daha geniş bir çevrede devam ettirildi. Bu açıdan Mirze Alekber Sabir, Reşid Bey Efendizade, Abbas Sehhet, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaig, Mirmehdi Seyidzade, Mikayıl Rzaguluzade, Resul Rıza, Zeynal Cabbarzade, Hanımana Alibeyli, Teymur Elçin, Hikmet Ziya, Tofiq Rafiq Yusifoğlu vb. yazar ve şairlerin XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk edebiyatı alanındaki hizmetleri özel dikkat çekmektedir.

Çocuk Edebiyatında Çocuk Folklorundan Yararlanma

Çocuk edebiyatı köken itibariyle direkt çocuk folkloruna bağlı olup, her aşamasında ondan şu veya bu ölçekte yararlanmıştır. Çocuk folkloruna başvurmak, burada biçim, muhteva, geleneksel imgeler sistemi, niteliksel motif, anlatım tarzı vs. açısından faydalanma yolu ile çeşitli biçim ve metotlarla gerçekleşmiştir. Faydalanmanın en sık rastlanan metotlarından biri, folklor janrından biçim ve kurgu açısından yararlanmaktır. Çocuk edebiyatı yazarları folklordan hazır janr şema-kalıplarını alarak, bu şema-kalıplar temelinde poetik örnekler yaratmışlardır. Bu bağlamda bulmacalar, yanıltmaclar, ezgiler, düzgüler, ninniler, okşamalar çocuk edebiyatı yazarları tarafından janr itibariyle hazır şekilde edebiyata getirilmiştir. Burada mısraların sayısından, iç hece bölgesi sisteminden, ahenk ve ritimden olduğu gibi yararlanılmaktadır. Aynı şekilde masallar, yazarlı masallar için, çocuk oyunları çocuk dramaları için, şiirler ise çocuk şiirleri için biçim açısından şu veya bu ölçekte yararlanma kaynağı olmuştur.

Folklor hazinesine başvuru, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, çeşitli yönlerde gerçekleştirilmiştir. Şiir örneklerinde bu, folklor örneğine özgü ahenk ve ritmin gözlenmesi ve basit hece bölgesi sistemi üzerinde kurgulanması ile daha fazla dikkat çekmektedir. Abbas Sehhet'in küçükten büyüğe her kesin ezberlediği aşağıdaki şiiri buna güzel örnektir:

Ala-bula boz keçi!
Ay qoşa buynuz keçi!
Yalnız gezip dolanma,
Dağa-taşa tırmanma.
Bir kurt çıksa karşına
Sen nə edersen ona?
Çoban açınca gözün
Kalır iki buynuzun.

Yahut, Mirza Alekber Sabir'in "Gel-gel, a yaz günleri" şiiri:

Gel-gel, a yaz günleri,
Yılın aziz günleri.
Dağda erit karları,
Bağda erit karları.
Çaylar taşıp sel olsun,
Tahıllar tel-tel olsun.
Ağaçlar açsın çiçek,
Yaprağı leçek-leçek.

Küçük yaşlı çocuklar için kaleme alınmış bu şiirler, onların konuşma imkanlarına, anlama ve kavrama becerilerine uygun şekilde yazılmıştır. Metni oluşturan sözler basit ve açık, telaffuza yatkın, dil akıcı, üslup ise özel ahenktedir. Burada kafiye hatrına söylenmiş, yahut fazla hiçbir şey yoktur. Her iki şiirde folklordan yararlanma, yazarların düzgün ve ahenkli üslubu ile birleşerek, ilginç ve renkli bir şekilde ortaya çıkmıştır. İşte her bir ayrıntının dikkate alınmasının sonucudur ki, söz konusu şiirler halk arasında neredeyse folklor örneği statüsü kazanmıştır. Aynı şekilde "Çocuk ve Buz", "Can Gülüm, Can-Can", "Horoz", "Çanaklı Bağa ile Kurbağa" vd. şiirler bu kabildendir. "Dozangurdu ve Sıçan Solub Bey" başlıklı halk masalının Abdulla Şaig tarafından nazım haline getirilmiş "Tık-Tık Hanım" varyantı ise sözlü edebiyatla yazılı edebiyatın irtibatı bağlamında ilginç çalışma ürünüdür.

Çocuk nesri folklordan yararlanmak için daha geniş imkanlar sunmaktadır. Bu bağlamda sözlü epik geleneğin kendisi de söz konusu yaratıcı bağ için iyi veriler sunmaktadır. Aynı zamanda şiirle karşılaştırmada nesirde janrların içsel serbestliği ve hacim genişliği de yazara belli anlamda manevra etme ortamı yaratmaktadır. Tabii ki, çocuk nesrinin yararlanma kaynağı genetik açıdan direkt bağlı olduğu masallardır. Halk masallarımız, çocuk nesri için konu, muhteva, tema, motif, imge ve diğer bu gibi açılardan kaynak rolünü oynamaktadır. Çocuk nesrinde masal anlatımına özgü "Biri vardı, biri yoktu, Allah'tan başka kimse yoktu", "Biri vardı, biri yoktu, gök vardı, yer yoktu" gibi peşrev olarak isimlendirilen başlama kalıp ifadelerin, yahut masalların sonunda kullanılan "Gökten üç elma düştü" folklorik deyiminin kullanılması, bu örneklerle halk poetik ruhu ve milli renk katmaktadır. Çocuk nesrinde nisbeten büyümlü ve alegorik masallardan yararlanma noktalarına daha fazla rast gelinmektedir. Büyümlü masallardan yararlanma yoluyla yaranan örneklerde, tema ya baştan sona, ya da bir noktada gerçek olmayan mekan, olay ve imgeler üzerine kurulur. Bunlar mahiyet itibarıyla iki kısma bölünür:

1. Mutluluk vadeden sırlı-büyümlü mekan ve bu mekanı temsil eden imgeler.
2. Şer ve karanlık mekan ve bu mekanı temsil eden imgeler.

Bedii tahayyülün ürünü olan bu gibi örneklerde yazar, düşüncüyü adresine direkt değil, dolaylı olarak ulaştırmaktadır. Bunun kendisi de sonuç itibarıyla çocuklarda olayları düşünüp derketme becerisinin gelişmesine yöneliktir. Bu yönde yaranmış örneklerle Geşem İsabeyli'nin "Cin" masal-hikayesini örnek gösterebiliriz.

G. İsbeyle'nin "Cin" masal-hikayesi görünüşte iki kısma ayrılmaktadır. Gerçek yaşamı yansıtan birinci kısımda dini-mitik tasavvurlardan kaynaklanan ilginç inançlardan yararlanılmıştır. Burada torununun korkusunu almak için nine dini-mitolojik motifi yansıtan ve halk arasında yaygın olan inançlardan yararlanmaktadır. Bu inançlar masal-hikayede hem

temayı yaradan komponent gibi hareket etmekte, hem de reel olmayan durumu yansıtan ikinci kısma - ninenin anlatacağı masala bir tür geçiş manevresi imkanı yaratmaktadır.

“-İnsan akli ile güçlüdür, oğul bala.-Kadın el atıp cebinden bir iğne çıkardı.-Getir takayım yakana, cin böyle şeylerden korkan olur, dikkat et açılıp düşmesin. Eskiden cini görür görmez yakasına takarlarmış. O da durup köle olurmuş o adama...”

-Nine, konuşsana...

-Ne konuşayım, yavrum?

-Cinden... (İsabeyli, 2013: 64)

Ninenin anlattığı masalı yansıtan ikinci kısım, çocuk folklorüne başvuru, masal janrına özgü çeşitli unsurlar vs. aracılığıyla gerçekleşmekle birlikte daha net ve çokunsurlu niteliğe sahiptir. Burada fakir, tenbel ve açgözlü bir adamın başından geçenler, onun cinler ülkesine gitmesi vs. folklor bağlamında bedii çözümünü bulmaktadır.

“Gittiler ha, gittiler;
Tepelerden yel gibi.
Gittiler ha, gittiler;
Derelerden sel gibi.
Acı yovşanlık geçip,
Şirin biyanlık geçip,
Gittiler ha, gittiler;
Badeyi-serser gibi.

Sonunda gidip ulaştılar Cinler ülkesine”. (İsabeyli, 2013: 33-34)

Adamın cinler ülkesinin padişahından tüm canlıların dilini bilme becerisini elde etmesi de folklordan gelme niteliksel motiftir. Sözlü epik geleneğin masal türüne mahsus söz konusu motif, büyülü gücün temsilcisi, genellikle yılanlar padişahı olur. Masal/hikâyede ise bu muhteva cinler padişahı tarafından gerçekleştirilir.

Genellikle büyülü masallardan yararlanma yoluyla kaleme alınmış “Cin” masal-hikâyesinde açgözlülük, zahmetsiz kazanç elde etme isteği gibi olumsuz özellikler kötülenmek-te, çocuklara hayırseverlik ve emekseverlik özellikleri telkin edilmektedir.

Halk yaratıcılığında karşılaşılan canlı-cansız eşyaların insana (yahut tersine) dönüşme motifi temelinde yaratılmış “Elnur, Ekil ve Başlarına Gelenler”, baştan sonra kadar folklor ruhunda, masallardan çeşitli yönlerden yararlanma yoluyla kaleme alınmıştır. İşte bu yön, söz konusu masal-hikâyenin daha ilginç ve okunaklı hale gelmesini sağlamıştır. Yazar folklordan yararlanmaya yaratıcı yaklaşarak, onu esere mekanik değil, genel muhtevaya uyarlı şekilde dâhil etmeye çalışmıştır.

Masal/hikâyenin küçük kahramanının ismi de gelişigüzel seçilmemişti,

Ekil-Bekil kuş idi,
Ağaca konmuş idi.
Gittim onu tutmaya,
O beni tutmuş idi

-mısralarıyla başlayan geleneksel veriden alınmadır. Bu da kuştan insana dönüşen Ekil’in biyolojik varlık olarak mevcudluğu birinci motifle uygunluk arz etmektedir.

Masalların diğer türlerinden farklı olarak alegorik masallar, öz ve lakonik olurlar. Burada olaylar açık ve özet şekilde tasvir edilmekte, uzun uzadı sahneler, büyülü maceralara yer verilmemektedir. (Efendiye, 1992: 220)

Alegorik masallar, küçük yaşlı çocukların çok sevdiği masallardan olduğundan, bu yaş dönemi için düşünülen çocuk edebiyatı örneklerinde de bu etkene özel dikkat yetirmek gerekmektedir.

Çocuk dramaturjisinde alegorizme üstünlük verilmesi ve onun görsel olarak takdimi, çocuklarda daha fazla ilgi uyandırmakta, edindiği izlenim ise daha kalıcı olmaktadır. Aygün Bünyadzade’nin “Kara Pamuğun Fevkalade Maceraları” isimli çocuk dramı, baştan sona kadar

alegorizm üzerine kurgulanmıştır. “Vefalı Dostlarda Büyülü Cin Masalı” ise büyülü masallardan yararlanma yolu ile yaratılmıştır. Burada kötü güçlerin tipik temsilcisi olan cin imgesi bağlamına uygun şekilde şerrin, kötü amellerin temsilcisi gibi hareket etmektedir. “Eski Sokak Lambası”nda ise tam tersi reel dünyanın reel insanları umursamaz, kendi çıkarlarını gözeten, olumsuz davranışlarıyla çevredekilere, özellikle de küçük yaşlı çocuklara, hatta kendi çocuklarına bile zarar veren insanlar olarak takdim edilmektedir. Piyeste bu gibi insanların aksine mutlular dünyası ve temsilcisi olan nurani, müdrik nine simasında tezahür eden Melek imgesi tasvir edilmektedir.

Göründüğü gibi çocuk edebiyatının çeşitli yönlerden çocuk folkloruna başvurma, biçim ve muhteva açısından onu daha da zenginleştirmiş, sözlü geleneğe uygun karakteristik özellikler ve milli keyfiyetler kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

Əfəndiyev, Paşa, (1992), Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakı, Maarif, 477 s.

İsabeyli, Geşem, (2013), Bakı, “Şirvanneşr”, 64 s.

İsabəyli, Geşem, (2011), Elnur, Ekil və Onların Başına Gelenlər, Bakı, “Şirvanneşr”, 76 s.

Zahid, Halil, (2008), Seçilmiş Eserleri,. VI cild (Düzenleyen: Şelale Nebiyeva), Bakı, 389 s.

DARALAN KENTLERDE VE ZAMANDA, KISALAN VE YÜZEYSELLEŞEN EDEBİYAT ORTAMINDA ÇOCUKLARIN VE GENÇLERİN İDEAL GERÇEKLİK VE AKTÜEL GERÇEKLİK İKİLEMİNDE ALGI VE İLGİ SORUNSAI

Ahmet FİDAN*

ÖZET

Teknolojik ve demografik gelişmelerin bir sonucu olarak Mekan daraldığı gibi, zaman da daralmakta dünyada her geçen gün. İnsanlar önce kırdan kentlerin daralan alanlarına hücum ettiği gibi, adeta kibrit kutusu gibi evlere yığıldılar. Mekansal anlamda bu yığılma, san'ata dair, edebiyata dair içeriğe ve niteliğe dair hemen çoğu şeyi tekdüzeleştirme sürecine sokmuştur.

Öte yandan kentsel alanlardaki daralma, geometrik olarak artan teknolojik gelişmelerin de temel etkisiyle dünyadaki hızlı nüfus artışının da etkisiyle insanlar, sadece mekanı değil, aynı zamanda günün yirmi dört saatini de diğer insanlarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bir nevi, günlük kullandıkları onlarca yüzlerce teknolojik araç, gereç ve aygıtlar, insanlara zaman kazandırmak yerine zaman tüketen varlıklar halini almıştır.

Bütün bu zaman mekan ve insan bağlamı gelişmeler, mekan bağlamında mimarideki san'atı ve onun derinliğini yok ederken, zaman bağlamında ve teknolojik bağlamda da kültürel ve edebi derinliği önemli ölçüde yok etmiştir.

Geometrik artışlı Teknolojik gelişme ortamında insanoğluna jenerasyon bağlamında baktığımızda, zaman ilerledikçe her bir jenerasyon (doğum dönemi) yazından / edebiyattan hızla kopuşu getirmiş, uzun uzun romanlar kısaltmaya, öyküleşmeye, onlarca sayfa olan öyküler birkaç sayfaya düşmüş, hatta bir sayfalık bir yazı bile yeni jenerasyonun katlanarak okuduğu metinler haline gelmiştir. Son on beş yılda doğan çocuklarımız ve gençlerimiz böylesi bir dünyayı gerçek ve ideal dünya olarak algılamaya başlamıştır.

İdeal gerçeklikte, san'at ve edebiyatın insanoğlunun yaşamındaki önemi ve gerekliliği ortadayken, ilahi gücün san'atının insanda ve onun eserlerinde tecellisi bir bilinç veya kültür ögesi iken, aktüel gerçeklikte, twitter veya facebook gibi yaygın sosyal medya sistemleri bir insanın katlanabileceği yazın uzunluğunu 140 karakterle sınırlayarak katlanma katsayısını kronikleştirmeye başlamıştır.

Gençlerimizdeki ve çocuklardaki mekan, zaman, yazın ve içerik algısı başta belirttiğim nedenlerle kökünden değiştiğinden, ilgi katsayısı da her geçen gün düşmektedir. Bu süreçte şu an için yüreğimize su serpen olgu, insanların köylerine geri dönüş süreci, teknoloji yoğun / teknofer ortamının ve fordist toplum yapısının konjonktürel anlamda bıkkınlık yaratmaya başlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: kent, zaman, edebiyat, teknoloji, çocuk, genç, teknofer, daralan kentler, daralan zaman, çocuk edebiyatı, gençlik edebiyatı

“Televizyon benim arkadaşım, kitap kardeşimdir.”

Fatih Yiğit EVYAPAN (4. Sınıf Öğrencisi)

GİRİŞ

Bir taraftan mekansal ölçekli yapı yığılması, bir taraftan evrensel ölçekli demografik yığılma, bir taraftan da teknolojik ölçekli zaman yiyen yeni araç gereçler toplumsal ilişkileri sıkıştırmakta, aynı zamanda da yüzeyselleştirmektedir. Ziplenmiş hayatların daralan mekanın ve zamanın

* Yrd.Doç.Dr., Ordu Üniversitesi.

psikozunda san'ata ve edebiyata dair, hal hatır ve hasbihale dair zaman aralıkları her geçen gün gittikçe artan oranda yok olmakta. Bu ortamda, her yeni jenerasyon, eskiye göre, yazın unsurlarını kısaltmakta, sıkıştırmaktadır.

Önceleri hiç sıkılmadan okunan ciltlerce ansiklopedilerin, yüzlerce sayfalı romanların hacmi küçülmekte, 2000'li yıllara kadar bu küçülme süreci devam ederken, 2000 den sonra bu süreç daha da hızlanmakta, bir taraftan da dijitalleşmektedir.

Cep telefonlarının önce dijitalleşmesi, daha sonra akıllanması, masa üstü bilgisayarların dizüstüne, tablete dönüşmesi ile baş döndürücü şekilde hızlanan iletişim, saatlerce yazılan mektupları nostaljik bir gülümseme ikonuna dönüştürmüştür.

Bütün bu hızlı gelişme ve devinimler olağan yazının (edebiyatın) kısalma / sıkışma süreci öncelikle noktalama işaretlerinin azalması, daha sonra cep telefonu mesajlaşmalarındaki sessiz harflerin yok olması, daha sonra, twitter gibi sosyal medya unsurlarındaki karakter kotası ağdalı san'atsal yazınları lüks hale getirmiştir.

Ağdalı san'atsal yazınların, (teşbih ve intak, kinaye, mecaz-ı mürsel san'atı) kapitalist uzanımlı yaşam kalıbında iş, pijama, terlik, televizyon dörtlemine sıkışmış bireylerden oluşan toplumsal yapıyı kısırlaştırmış, bu toplumsal yapıyı oluşturan ailelerdeki reel ölçekli SOHBETLERİ yok etmiş ve "edebler" anlamındaki edebiyatı yok ederken, edebi ATMIŞTIR. San'at, kapitalizme, duygu mantığına evrilmiştir.

Bu süreçlerinin dalga etkisi, her geçen jenerasyonda çocukları, onların algılarını ve ilgilerini ideal ve aktüel geçeklik cenderesinde açmaza sokmuş, nasıl ki akan suyun en düşük seviyeden yolunu bulduğu gibi, insanoğlunun varsayılan ayarı olan tembellik psikolojisinin de etkisiyle yeni nesil kolayca kaçarak, duygu yerine mantığı, san'at yerine hızlı sonucu ve yapay düzlemleri tercih etmiştir.

Bu dönemin çocukları ve gençliği bu gün için bu hızlı yaşam kalıbı içinde yazındaki fakirleşmenin gerçekliğini bile fark etmeksizin, yoğunlaşmış ortamlarda dijital anlamda evrenselleşmiş uzanımların keyfini sürdüğünü ZANNETMEKTEDİR.

Bu günkü hızın hızlandığı zaman diliminde çocukların ve gençliğin doyumsuzluğu ve hemen her şeyin sonunu bir an önce yaşamak isteme sancıları, reel ilişkilerin yapay ve/veya sanal ilişkilere dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

Çocukların ve gençlerin önündeki rol modeller olan ebeveynler ve öğretmenler / eğitimciler, aynı kapitalist koza içinde benzer davranışları sergilemekte olduğundan, çocuklar gözleriyle görüp kulaklarıyla duydukları aktüel gerçekliği beyinlerine yerleştirmektedir. Öte yandan MEDYA faktörü, edebiyat ve san'attaki uzaklaşmayı katalizör fonksiyonuyla KRONİK HALE GETİRMEKTEDİR.

Şu an için içinde konuşmakta olduğumuz SEMPOZYUM yel değirmenleriyle savaş etmektir. Benin bu makalem, dijital dünyanın kralının çıplak olduğunu haykırmaktır.

Yapılması gereken ise, gerek eğitimciler olarak gerek ebeveynler olarak bize düşen, köye geri dönüş sürecinin başladığı gibi, kendimizden sonraki jenerasyonların önünde reel ilişki sergilemeye gayret ederek, san'at ve edebiyatın insan yaşamındaki huzur ve mutluluğun kaynağı olduğunu ortaya koymamızdır.

Aynı şekilde yüzeyselleşme ve daralma sürecinde olan san'at ve edebiyata dair değerlerin medya tarafından kapitalizmin acımasız rantlaştırmasına kurban etmeden öneminin vurgulanmasını sağlamaktır. Bu noktada belki de en iyi çözüm, reklam ve program içeriklerinde RTÜK denetimli cezaların uygulanmasında KAMU SPOTU kapsamında yeni jenerasyona veya nesle DEĞER yükleme misyonunun üstlenilmesidir. Bu, hem öncelikli olarak devlet yöneticilerinin öncelikli görevi, hem medyanın etik görevi, hem sivil toplum kuruluşlarının varlık nedeni hem de bireylerin daha zengin bir sosyopsikolojik örgü ortaya çıkarabilmeleri açısından ödevidir.

Sonuç olarak, üstlenilecek bu ödevler veya kamusal misyonlar beklediğimiz / arzuladığımız dünyaya dair yarınlara bir destek olacaktır. Belki Gazali'ler, Nef'i'ler, Molier'ler, La Fonten'ler,

Akif'ler yetişmese de, José Mauro Dö Vasconcelos gibi birileri Şeker Portakalı yerine Limon Ağacını resmedebilecek zihinlere veya Hoca Nasrettin gibi, göle maya çalmak yerine gölü ısıtmayı deneyecektir.

1. Çocuk ve Gençlik Yazını Açısından Daralan Kentler ve Daralan Zaman Olgusu

Çalışmamızın başından beri, sadece çocuk ve gençlik edebiyatı açısından değil aynı zamanda genel edebiyat türü açısından dile getirdiğimiz 'yazın'ın hem mekansal hem demografik hem de zamansal bağlamdaki yoğunlaşmanın ağır etkisi altında olduğu dile getirmiştik.

Mekansal bağlamda, yığılan yapı blokları insanların ruh dünyasında inanılmaz daralmalar ve kısırlaştırmalar ortaya çıkarmaktadır. Burada özellikle 2010 lu yıllardan itibaren, kentsel anlamda bir ideal arayışları olmuştur. İdeal kent bence insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarına yönelik ihtiyaç ergonomisine uygun olarak yapılaşmış, örgülenmiş, çevresel ve ruhsal estetik değerlere saygılı, insanın "kalabalık" olarak görülmediği "Rabb'in halifesi sıfatınca değer veril(e)bildiği bir kent olmalıdır. (Fidan, 2013)

Kentsel mekanlarda, toplumsal dayanışmanın azalması, yer değiştirme gereksiniminin azalması, sosyal dışlanmışlıktaki derinleşme, yalnızlaşma, sahiplikten kiralamacılığa mülkiyet gerçeği, atomize bireyleri güçlendirirken, (Şen Akyiğit, 2014: 132) geniş aileden çekirdek aileye, çekirdekten nükleer aileye doğru devinim, kültürel kısırlaşmaya neden olmuş, edebi derinlikleri yok etmiştir.

Bu günün tüketim eksenli kentlerinde yaşadığını zanneden kent sakinleri, bu gün için modernitenin boş zamanlar endüstrisiyle doldurulurken, sohbet ve hasbihale dair arayışlar içten içe büyümektedir. (Çelik, 2015: 34-35), Daralan mekanın ve küreselleşmenin pompaladığı hem kültürdeki hem maddi anlamda san'attaki yüzeyselleşme günümüz fordist toplum yapısının bir ürünüdür. Günümüzde, sadece Türkiye'de değil bütün dünyada, hızlı yaşama kurban edilmiş dil ve edebiyat, san'at ve medeniyet modernite algısı ile paradigma olarak tercih haline getirilmiş ve bireyler de hedonik açıdan ve pragmatist açıdan kolayı ve sürüye göre yaşamayı tercih etmiştir. (Uzun, 2015: 76-77)

Bütün bu mekansal ve kültürel tekdüzeleşme, çocukları tüketimin ve talep kültürünün en temel ögesi olarak gördüğünden, çocukların, görüşleri, DOĞRU bilgiye ulaşma kanalları, gelecek jenerasyonların yönelimlerine ilişkin kar odaklılık, çocuklara okuma kültürü yerine seyretme ve tüketme kültürünü vermektedir. Zira çocuk, okudukça sorgulayacak, irdelenecek, itiraz edecek, alternatif geliştirecek hatta kendi çapında sivil itaatsizliğe yönelebilecektir. Oysa ki bu yaklaşımlar tüketim kültürü açısından kayıtsız kalınabilecek türde bir durum değildir. Dört koldan sorgusuzca tüketen, kullanıp atan, hatta az kullanıp sıkılınca atan bir jenerasyon yaratılmıştır, yaratılmaktadır. Bütün bunlar çocuğu okumaktan ve okuduklarına göre kendisi okunacak eser üretmekten çok çok uzaklara yönelmektedir.

Bu gün, çocuklar açısından etrafındaki duvarın ne kadar dar olduğu önemli değil, kullandığı dilin ne kadar zengin olduğu hiç önemli değil, bu gün için çocukluk ve gençlik mekansal yoğunlaşma sendromundan uzak, elindeki cep telefonunun tuşlarının, önündeki plazma ekranın genişliğinin, coystik kumandasının ergonomikliğinin, cips, hamburger ve kızarmış patatesin mayonez ve ketçapının lezzetinin peşine düşmüştür. Bu gün için korkulacak durum, bu yaşam kalıbının yüzyıllar boyunca kronik hale gelmesidir.

2. Çocukların ve Gençlerin Kronolojik Bağlamda İdeal ve Aktüel Gerçeklik Karşısındaki Tepkisi veya Tutumu

Çocuklara özel ilgi gösterme gerekliliği, 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nde ve 20 Kasım 1959 tarihinde BM, Teşkilat Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtilmektedir. Aynı konu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde Medeni ve Siyasi Haklar Uluslar arası Sözleşmesinin 10. Maddesinde, BM, Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair sözleşmenin 13 ve 17. Maddelerinde dile getirilen hususlar çocukların medyaya erişiminin teşviki ve çocukların genel anlamda korunmasına yöneliktir. Bütün bu uluslar arası belgeleri bir araya topladığımızda NORMATİF kuramlar ve KODİFİKASYONLAR ile AKTÜEL GERÇEKLİK kavramını bir araya getirdiğimizde, çocuk-

ların korunan ve ideal olarak yönlendirilmesi gereken cevherler olmasından ziyade, onların DOYUMSUZ tüketim taleplerinin en vahşi pompalayıcıları olarak görmek, kültürü, değeri, edebiyatı yem olarak kullanıp onları reklamlar arasında kaybolan zavallılara dönüştürmek MODERN DÜNYANIN NE KADAR AÇIKLAYABİLECEĞİ BİR OLGUDUR izah etmek gerek.

Çocuklara verilecek ilgi ile çocukların algısını yan yana getirdiğimizde, NORMATİF / İDEAL gerçeklik ile AKTÜEL gerçekliğin arasındaki uçurumu rahatlıkla görebiliriz.

Çocukların medyadaki temsil sorununa ilişkin olarak, UNICEF ‘in medya mensupları için hazırladığı “Çocuklarla Görüşme” adlı kitapçığında çocuklar şu şekilde sergilenmektedir:

1. Çocukların görüşleri bir tür hafiflik ya da şaka olarak algılanıp kullanılmaktadır. (Bunlar yetişkinlere komik gelse de çocuklar için hiç de öyle değildir.) Oysa, çocuklar bu görüşleri ve yorumları ciddiyetle dile getirmektedirler.
2. Konuya çekicilik kazandırmak için çok ‘şirin ‘ çocuklar kullanılmaktadır.
3. Çok kötü koşullardaki çocukların görüntüleri ve bu koşullara ilişkin anlatım izleyenlerin duygularına hitap etmek için kullanılmaktadır. Bu tür görüntü ve anlatımlar, izleyenleri sarsıp şok yaratabilir. Gelgelelim, bu durumun çocukların öz saygıları yada izleyicilerin çocuklara yönelik saygısı açısından herhangi bir yararı yoktur.
4. Çocuklar kendi düşüncelerini değil de yetişkinlerin kendilerinden duymak istedikleri şeyleri söylemeye yöneltilmektedir.
5. Çocuklara karşı vesayetçi bir tutum geliştirilmekte, kendileri ile üstten konuşulmaktadır.
6. Gündemdeki konu üzerinde çocuklar daha çok şey bildikleri halde onlar adına yine yetişkinler konuşmaktadır.
7. Çocuklar sanki sirk hayvanlarıymış gibi davranmaya zorlanmaktadır.
8. Çocukların bilgisizlikleri öne çıkartılmaktadır.
9. Yetişkinler, kendi söyleyeceklerini çocuklara söyletmektedirler.

Medya izleyicinin veya okuyucunun istediğine göre mi hareket eder, kendi çıkarına göre izleyici veya okuyucu kitlesi yaratır bu sorunu cevabı aslında kapitalizmin de işine gelecek iktisat kuramıdır. “*Her arz kendi talebini yaratır.*” (Jean-Baptiste Say). Bu mantığa göre, sermaye, kendine itaatkar tüketiciler yaratmakta, bunu ekrandan en masum bir şekilde aktarabilmektedir. Aşağıdaki karikatür bunu oldukça iyi bir şekilde ifade etmektedir.

Şekil: 1:

Bunları bir de psikolojik algı ile örtüştürdüğümüzde, özellikle Gestalt Psikolojisi ilkelerini* göz önünde bulundurduğumuzda, sermaye guruplarının çocuk ve gençlerin körleşmesi ve sağırlaşması üzerinde ne derece profesyonelce oynadıkları ortaya çıkmaktadır.

*1) **Şekil-Zemin İlişkisi:** "Algıda seçicilik" kuramına göre, dikkatin yoğunlaştığı obje şekil, diğer yüzeyler zemindir. Şekil ve zemin mutlak kavramlar değildir, dikkatin yoğunlaştığı noktaya göre şekil ve zemin değişir.

2) **Yakınlık İlkesi :** Duyusal anlamda birbirlerine yakın olan uyarıcılar (vurmalı bir çalgıdan gelen ses, bitişik noktalar) bir küme olarak algılanır. Buradaki yakınlık daha çok "zaman ve mekan" anlamındadır.

3) **Tamamlama İlkesi :** Duyusal anlamda eksik girdi içeren uyarıcılar (yarım bir fotoğraf, bozuk bir plakta çalan şarkı) tam olarak algılanır. Bu nedenle bir resimdeki kişiyi tanımamız için, resmin yarısını görmemiz de yeterli olur.

Özellikle 2000 li yıllardan sonra dijital dünyaya ve çevrim içi hayata doğan jenerasyon ki, bu yaklaşık 1995’li yıllardan bu güne doğan çocuklar ve gençler, bu tarihler arasında iki kronolojik ara dönem yaşamışlardır.

Birinci ara dönem, 1995-2005:

Bu dönem, dijitalin yeni yeni derinleştiği, dijital medyanın ve internetin evlere yeni yeni girdiği, devlet ve sivil toplum kuruluşlarının dijital ve internet kültürüne dair her hangi bir hazırlık yapmadığı, ön görmediği, deneme yanılma veya doğaçlama dönemidir. Bu dönemden sonra yaşam kalıbına, medya kullanımına, kültür oluşturmaya karşı doğaçlama bir politika izlenmiş, daha sonra dijitalin ve net teknolojisinin olağanüstü hızla yayılması ve önce alt sonra üst kültür oluşturmaya başlamasıyla ikinci bir ara döneme girilmiştir.

İkinci Ara Dönem, 2005-2015:

Bu dönem, doğaçlama gelişen hatta Türk usulü bodoslama girilen teknofer ve medyanın bireyler ve özellikle de çocuklar üzerindeki baskın rolü fark edilerek önce ilköğretim düzeyinde MEDYA OKUR YAZARLIKLARI dersleri konuldu, aynı zaman dilimlerinde, Denetleyici Üst Kuruluşların Özekleşme süreci, RTÜK, TİB gibi kuruluşların bir çok noktada standart koyma süreci, bilinçli veya farkındalığı olan bir dijital kültür ve yazın dönemine girilmiştir.

Özellikle 2010 lu yıllardan itibaren devlet sürece daha derinden ve etkili müdahale etme gereksinimi duymuş, hatta bu yaklaşımını özerk ve sivil toplum kuruluşlarıyla paydaşlık yapısında gerçekleştirmeyi planlamıştır.

2013 lü yıllarda Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, RTÜK, Çocuk Vakfı iş birliği ile, 2014-2018 yıllarını kapsayan, I. Türkiye Çocuk ve Medya Stratejisi ve Uygulama Planı hazırlanmış, buna ilişkin, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi düzenlenmiştir. Kongre sonuç raporunda, Çocuk ve medyaya ilişkin koordinasyon üslenecek bakanlığın ve ilgili birimin belirlenmesi dile getirilmiştir. (Şirin, 2013; 65)

Bu gün için Türkiye’de ve Dünya devletlerinde çocukların ve gençlerin günde kaç dakika kağıt bası kitaba eli değdiğini araştırmak gerek. Dijital ortamlardan bilgiye ulaşım oranı ile kağıt bası bilgiye ulaşım oranları karşılaştırılarak yeni politikalar oluşturulmalıdır.

Devlet ve sivil toplum kuruluşlarının çocuklar ve gençler üzerinde okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik tutumları ve politikaları İDEAL politikalar olsa da günümüz teknofer ortamında ve pür dijital ortamda, çocuklar ve gençler daha çok REALİTElere yönelmektedir.

Burada öncelikli sorun, çocuk ve gençlik edebiyatının yerleştirilmesinden çok okuma ve dil zenginleştirilmesine yönelik durumlardır. Zira, halihazırdaki durum, sadece çocuk ve gençler için edebiyatın alanının daralması değil, yetişkinler için de aynı alan daralması sorunudur. Küresel dil olan İngilizce dilinin kültürel anlamda emperyalist üstünlüğü, yerel dilleri eritirken, yerel diller kendi edebiyatını geliştirmekten ziyade bu gün varlık mücadelesi içindedir. Bu şartlar altında, dile ve edebiyata dair kısırlaşma süreci içindeyken, çocuklardan veya gençlerden edebiyata kültüre ve/veya yazına dair eserler ortaya koymaları ne denli zor veya büyük bir beklentidir takdir edilebilir.

Çocuklar ve gençler, sıradanlaşan, plazma ekranların karşısında aynaya bakıp aynılaştıkça, hedonik etkilerle İDEAL GERÇEKLİKTense AKTÜEL GERÇEKLİĞE yönelmektedir.

3. Çocukların ve Gençlerin Kapitalist Psikoz İçinde Realiteye İlişkin Algı ve İlgi Sorunsalı

2000’li yılların ilk çeyreğinde, 1970-80 lerden bu yana televizyonda kümelenen yığınlar kalöri-ferli evlerin de etkisiyle avuç içi iletişime dönüşünce, daha önceki jenerasyonların beyinlerinde büyüttükleri Süpermen, Heman, Rambo, Malkoçoğlu gibi tipler yerini oyun ikonlarına dönüştürdüğünden bu filmlerdeki veya senaryolardaki efsunlu karizmatik büyük güç ve üzerine

4) **Benzerlik İlkesi** : Bazı duyuşsal özellikler yönünden (şekil, renk, doku vb.) benzer olan cisimler bir küme olarak algılanır.

5) **Süreklilik İlkesi** : Belirli bir yönde ilerleyen uyarıcılar bir bütün olarak algılanır.

yazılan kurgu, oyun ikonlarında önce yüzeyselleşerek sonra atomize olarak kaybolarak san'at ve edebiyat bağı daha da fazla kopmuştur.

Türkiye'de 1980 li yıllardan bu yana, yukarıda belirttiğim kahramanları izleyen çocuk ve gençler, pür dikkat kahramanla özdeşleşmiş ve bütünleşmişken araya giren reklamları adeta vahada yolculuk yapan bir yolcunun suya ihtiyacı gibi tüketmiş ve bu tüketim kalıbıyla 2000 lerin tüketim kitlelerini ortaya çıkarmıştır. (İlal, 1989: 54-55)

Bu dönemde, bir taraftan egemen sermaye okumayı pasifize ederken, bir taraftan da yığınlar okuma yerine seyretmenin keyfini yaşamakta, okuma yerine seyretmenin keyfini yaşayan ebeveynlerin çocukları da bu silsileyi zevkle devam ettirmişlerdir. Bu durumda adeta son otuz yılda, televizyon okuyup kitap seyreden bir nesil, bir gençlik ortaya çıkmıştır.

Egemen sermayenin, bilinçsiz tüketici blokları oluşturma konusundaki azimleri, okuma ve özendirilmesi konusunda özellikle çekingen davranmıştır. Bunun sonucu olarak ürünlerin ambalaj bilgilerini, son kullanma tarihlerini bile okumaktan aciz bir nesil yetişmiştir.

Az okumanın sebebi, kesinlikle ekonomik değildir, bu bir zihniyettir, (Acar, 2004: 479) bu bir değerdir, bu sermaye gurupları tarafından özellikle sürdürülen bir politikadır.

Dijitalleşen dünyada 2010 lu yıllarda özellikle “medya okuryazarlığı” kavramı ağırlık taşımaya başlamıştır. Medya okuryazarlığı, basılı ve elektronik yayını çözme, değerlendirme, analiz etmek üretme yetileri olarak tanımlanır. (Aufderheide, 1992) Medya okuryazarlığı dersi önce pilot bölgelerde başlamak üzere, 2007-2008 yılında seçmeli olarak verilmeye başlandı (İnceoğlu, 2008: 63) fakat, bu derslere iletişim ve iletişim teknolojilerinden bihaber psikolojiden bihaber sosyal bilgiler öğretmenleri sokuldu. Böylece, ders nitelikli öğretim elemanı yetersizliği nedeniyle ölü olarak doğmuş oldu.

Özellikle son sosyal medyanın da ağırlık kazandığı son on yıl içinde, medya bağımlılığı, çocuklar ve gençler başta olmak üzere, insanlarda, bellek yitimi, dil yitimi, reel iletişim yitimi gibi çok önemli sorunlara yol açmakta bunlar arasında okuyan değil bakan jenerasyon, reelde konuşmayı unuttuklarından dolayı, kendilerine özgü görsel algoritması olan yeni ucube diller türeterek konuşma san'atını bitirmiştir. (Mora, 2014: 23-24)

Bu gün için 2015 yılı Mart ayı itibarıyla, dünyada, **1.101.200.000** facebook kullanıcısı bulunmaktadır. (Vikipedia: 2015) Türkiye'deki facebook kullanan sayısı, 40 milyonu aşmış durumdadır. Yani bu gün itibarıyla her iki kişiden biri facebook kullanmaktadır. (Turkcell, <http://blog.turkcell.com.tr/sosyal-medyaya-rakamsal-bir-bakis>) Bu verilere göre, çevrim içi oyuna ve sosyal paylaşım sitesine gömülmüş hatta yapışmış çocuk ve genç jenerasyonu hangi üst politikayla edebiyata ve/veya san'ata yönlendirebileceğiz, çok büyük mesailer harcanması gereken budur.

Ortaokul 5-6. Sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, gençlerin % 52 sinin gün boyu facebook kullandığı görülmüştür. (Seferoğlu, 2014: s.44) Bu veriler ile, özellikle erkek çocukların çevrim içi oyun bağımlılıklarını da birleştirdiğimizde, gençlerin okumaya ve edebiyata ayırdıkları zamanı ilgiyi takdir etmek zor olmasa gerek. Çocuk ve gençlerin ileri yaşlara göre daha kolay ikna edilebildikleri ve/veya yönlendirilebildiklerini dikkate aldığımızda, bu günün oyun bağımlısı, facebook bağımlısı çocuk ve gençlerin yarının nasıl bir ebeveyn olacaklarının takdirini ayrıca yapmak gerek.

Ebeveynlerin başta olmak üzere, devletin ve sivil toplum kuruluşlarının en büyük sorunlarından birisi de, sonuç almak için sadece ödül veya sadece ceza mantığını gütmeleridir. Ödülün alternatifi cezadır. (Gray, 2000: 137) Unutulmamalıdır ki, çocukları ve gençleri başta edebiyat olmak üzere bir şeye kanalize etmek için, ağırlıklı olarak ödün, kısmi olarak ceza uygulamasını birlikte yapmak en doğru sonucu verecektir. Eğer bunu oranlarsak, yüzde 60 ödül, yüzde 40 ceza oranı kısmi bir ölçüt olabilecektir.

Giriş kısmında üst başlık olarak slogan şeklinde verdiğim cümleyi söyleyen Fatih Evyapan, 1. Çocuk ve Medya Kongresi'nde Hazerfan Ahmet Çelebi'yi 7 yaşındayken bir çizgi filmde öğrendiğini söylemiştir. (Evyapan, 2013: 19) Bu televizyonun ve dijital medyanın bilgiyi unutul-

maz hale getirmede ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ancak ne yazık ki, bu kadar önemli bir teknoloji, dikkatle kullanılmadığı sürece ilaçla birlikte giren virüsler bütün bir metabolizmaya etki ederek bağımlılık şeklinde kendini gösterebilecek derecede tehlikelidir.

I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi'nde sunulan yazılı ve sözlü çocuklara ait bildirilerden vurgulamaya değer bulduklarımı belirtme gereği duyuyorum. Çocuklar üzerinde Medyanın etkisi algı ve ilgileri bakımından sanal yazına dair algı ve değer yargılarını da az çok ortaya koymak adına.

Azra Kevser Sakızcı, (9Y) *Bilgisayarlar, aynen arabalara benzer, direksiyondaki insan isterse uzağı yakınlaştırır, isterse de tümsekli yollardan giderek zarar görür.* Hem araba zarar görür, hem kendi demiş. Fevzi Berkay Efendi (11Y) ise, *Medya, sesimizi duy,* diyerek medyanın çocuklara yönelik hiç te özverili empati yapmadığını vurgulamış.. Elif Su Güven (12Y) ise, *“mesela pikaçu karakterini izleyen bazı çocuklar uçabileceklerini düşünerek, evlerinin balkonlarından atlamıştır”* der. Simge Tanrıverdi (6. Sınıf) *“gerçekten biz mi başkayız yoksa bizleri başkalaştıran sebepler mi var, yanıt siz büyüklerin”* diyerek hem bir serzeniş hem bir irdelemede bulunmuştur. Rumeysa Şimşek ise, (16Y), **“Biz mi iletişim araçlarını, iletişim araçları mı bizi yönetmeli”** diye sorarak manidar cevaplar aramıştır. Bu çocuk sunumlarından da kısaca anlayabiliriz ki, çocuklar yönlendirme ile fevkalade kazanımlar elde edebilecekler, o yaşlarda geleceğin Newtonları, Farabileri olabileceklerdir. Yeter ki, onlar tüketim bombası olarak görülmesin.

Çocuk ve gençlerin kitap ve yazına alternatif olarak ekran ve dijital medya üzerine atfettikleri “değer” kavramı da son yıllarda çarpılıp evrilmiştir. Özellikle din, toplum, gelenek, görenek, töre, hukuk, ahlak vb. faktörler hukuk ve mantık lehine gelişirken, ahlak ve diğer faktörler lehine zayıflama sürecine girmiştir.

Türk toplumunun % 44'ü hiç kitap okumazsa, yetişkinlerin bu hallerini çocuklara ve gençlere aktarmasındaki inandırıcılığın takdirini ayrı yapmak gerek. (Milliyet: 2015)

4. Türkiye’de Edebiyat Dergiciliğinin Dönemlere Göre Değerlendirilmesi ve Çocuk ve Gençlik Dergileri

1861-1923 döneminde dergi sayısı oldukça az, dergilerdeki ideolojik ayrışma yüksek, edebiyat kalitesi ve derinliği hala Osmanlı Türkçesi'nin etkisindeydi.

1923-1933 Dönemi Dergileri:

1923-1933 dönemi dergilerinde ise, Öz Türkçenin ağırlıklı hakim olduğu, Latin harflerinin kabulüyle edebi derinlikte duraksama ve şaşkınlık dönemi yaşanmıştır.

1933-1942 Dönemi Dergileri:

1933-1942 döneminde ise, Latin harflerine alışılmış, bir nevi Türk Edebiyatında Hayat, Fikirler, Güneş, Meş’ale gibi dergilerin öncülüğünde rönesansın başlangıç döneminin görüldüğü dönem olmuştur. Aynı zamanda bu dönem, batı klasiklerinin hızla çevirilerinin yapıldığı dönem olmuştur. (Doğan, 1997: 9-11)

1942-1950 Dönemi Dergileri:

1942-1950 döneminde Türk dergileri önceki dönemlere göre, daha çok toplumcu temalara yer vermeye sosyal olaylara ağırlık vermeye başlamışlardır. San’atın san’at olmaktan öte toplum için yapıldığı adeta vurgulanmıştır.

1950-1960 Dönemi Dergileri:

1950-1960 döneminde ise, Türk dergileri, ağırlıklı olarak pastoral temalara vurgu yaparak, köyün büyükşehirlerle akmaya başlamasıyla etnografik incelemelere ve köye ilişkin temalara değinmişlerdir.

1960-1970 Dönemi Dergileri:

1960-1970 dönemi dergileri ise, Yeni Dergi, Yordam, Papirüs, Diriliş gibi dergiler başta olmak üzere, dergiciliğin ve derinliğin genişlediği, yorum analiz ve incelemelerin, kıyasların hem ulusal hem uluslar arası ölçekte yapıldığı bir dönemdir.

1970-1980 Dönemi Dergileri:

1970-1980 dönemi dergilerinde ise, 1961-1973 dönemindekinden daha net ve yoğun bir şekilde siyasal ve ideolojik tabana dayanan zenginlikte ve derinlikte dergiler çıkarılmış, bu dergiler adeta o dönemin örgütlerinin sivil toplum kuruluşlarının kağıttan kaleleri fonksiyonunu üstlenmiştir.

1980-1990 Dönemi Dergileri:

Bu dönemde dergiler nitelik ve içerik olarak daha da zenginleşirken, büyük sermayelerin dergiciliğe soyunduğu dönem olmuştur. Dergilerde en az içerik kadar reklamın da ön plana çıktığı dönem aynı zamanda dijital döneme başlangıçtan önceki son dönem olarak ta Türk dergicilik tarihine girmiştir.

Bu dönem aynı zamanda çoğu gazetenin uzantısı olarak çocuk dergiciliğinin de başlangıç dönemi olmuştur. Türkiye Çocuk, Zaman Çocuk, Cumhuriyet Çocuk, Milliyet Çocuk, Diyanet Çocuk gibi ulusal büyük gazetelerin çocuklar üzerine açılımı olarak görülebilir.

1990-2000 Dönemi Dergileri:

Bu dönemde ise, internetin dergiciliğe girdiği ya da dergilerin internetle tanıştığı, kağıt bası kadar dijital basının öneminin fark edilmeye başlandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde internete ilk yerleşen dergiler adeta atı alıp Üsküdarı geçen dergiler olmuştur. Çocuk dergiciliği ve edebiyatı açısından da yep yeni açılımların ve atılımların gözlemlendiği, artık edebiyatta çocuk ve genç olgularının önemli ölçüde tatlı kar alanı oluşturan kitleler olarak görüldüğü dönemdir.

2000 Sonrası Dönem:

2000 sonrası dönem, dijital medyanın bütün kılcal damarlarıyla topluma sardığı dönemdir. Bu dönem aynı zamanda dijital medyanın kağıt bası medyaya oranla galebe çaldığı dönemdir. Bu dönemi iki alt başlıkta ele alabiliriz.

2000-2010 dönemi, sosyal medya öncesi dönem, 2010 dan bugüne ise, sosyal medya sonrası dönem olarak ele alabiliriz. Bu dönem sadece Türkiye’de değil bütün dünyada eş zamanlı olarak yaşanan bir dönemdir. Zira özellikle 2010 dan sonra medya tamamıyla atomiza olmuş, likit habercilik dönemi başlamış, aylık dergiler veya haftalık dergiler her gün güncellenen interaktif portallerin yanında adeta gülünç duruma gelmiştir. Özellikle sosyal medya sonrası dönem, edebiyatta edebi AT dönemine girilmiştir. Sosyal medyanın fütursuzca kullanıldığı bu dönemi edebiyatın yatağa atıldığı dönem olarak da ifade edebiliriz.

Aynı şekilde bu dönemi, cümlelerin kısaldığı, sesli harflerin gittiği, noktalamanın terk edildiği, derinliğin büyük ölçüde kaybolduğu, hemen çoğu şeyin rant ve cinselliğe büründüğü bir dönem olarak değerlendirebiliriz.

4. SONUÇ

Şu cümleyi defalarca duymuşuzdur: “Çocuklar sokağa çıkmıyorlar, sürekli bilgisayar ve televizyon başındalar”.

Bu sözcükleri daha çok duyacağız. Bu davranışa neden olan o kadar faktör var ki, bunların her birisinin kurutulması veya yönlendirilmesi gerçekleştirilirse, çocuklar, reele, kitaba, reele dönme bile dijitalden okumaya yönelebilecektir. Şimdi bunları kısaca sıralayabiliriz.

1. En başta, çocukların tüketim aracı olarak görülmemesi,
2. Bilgisayarın, televizyonun veya cep telefonunun sunduğu çevrim içi oyunlara rakip ilgi merkezleri oluşturulmalıdır, oluşturulamaması durumunda edebiyata kültüre ve san’ata yönelik

- dijital oyunlar, görseller, içerikler hazırlanmalı, ilk ve ortaöğretim kurumlarında duvarlar “soğuk duvarlar” olmaktan kurtalıp, duvarlar mesaj alanları olarak yeniden tasarlanmalıdır.
3. Ebeveynlerin çocuklarının okumaya yönelik uyarılarında samimi davranmaları, (kendileri de edebiyata ve san’ata zaman ayırmaları gerekir) Samimiyetten uzak uyarı veya yönlendirmenin etkisi sıfıra yakındır.
 4. Medya, çocukları üstten görücü bir içerik hazırlamamalıdır.
 5. Devlet kamu spotu kapsamında çocuk ve gençleri okumaya ve yazmaya yönlendirici audio-visualler hazırlamalıdır.
 6. Makale, şiir, edebî eser yarışmaları artırılıp ödüllerin meblağı yükseltilmeli, devlet bu konuda STK lara özel transfer bütçeleri ayırmalıdır.
 7. Çocuk ve gençliğin edebiyata ısındırılması için REALİZE EDİLEBİLİR programlar düzenlenmelidir.
 8. Bütün programlar samimi bir ekiple hazırlanmalıdır.

Bütün bunları daha da artırabiliriz. Artırılabilir. Ancak bunları yazmaktan sıralamaktan çok daha önemlisi, bunları uygulayacak istenç olmalı ve dahası ne olursa olsun, devlet başta sosyal devlet politikaları olarak yazına, kültüre, san’ata özel önem verip bütçe ayırmaktan kaçınmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, İsmail, **Türk Dili**, Alem Kitabevi, 2004 Balıkesir.
- Akdemir Ali, **Vizyon Yönetimi, Birey, Kurum Kent ve Ülke Düzeyinde**, Ekin Yayınları, Bursa.2008
- Aufderheide, **Media Literachy: A Report, of The National Leadership Conference on Media Literacy**. Washington, DC, Aspen İnstitutie 2013
- Çelik Celalettin; Geleceğin Kenti, Zaman ve Mekanda Süreklilik, *Şehir ve Düşünce Dergisi*, Yıl, 2015 Sayı, 6, İstanbul.
- Çocuğa Şiir: Poetik Cesaret Çocuk yükseltir Şairi Göklere**, Mustafa Ruhi Şirin ile Konuşma. Konuşan Mevlüt Ceylan (Yıldız Sayan Ağaç s.233-240)
- Doğan, Erdal, *Edebiyatımızda Dergiler*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.
- Erdoğan, Erol, Çocukluğumuzdaki Oyunların Topluma-Çocuklara Yeniden Kazandırılması ve Kentleşmede Çocuğa Görelik İlkesi”, *Geleceğin Şehri*, İstanbul, 2014
- Evyapan, Fatih Yiğit; “Televizyon ve Ben”, *I. Çocuk ve Medya Kongresi*, Hazırlayan, Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul, Kasım 2013
- Fidan Ahmet, “Parantezin İçini mi Dışını mı Seversiniz”, <http://www.bilgiagi.net/parantezin-icini-mi-disini-mi-seversiniz/35174/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, “ Okur ve Yazar Olma Bilinci”, <http://www.bilgiagi.net/okur-ve-yazar-olma/409009/09/2015>)
- Fidan, Ahmet, “Ey Dilim, Seni Dilim Dilim Dilimledim”, <http://www.ahmetfidan.com/ey-dilim-seni-dilim-dilim-dilimledim-2/27758/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, “Habercilikte Yeni Dönem: Likit Haber”, <http://www.ahmetfidan.com/habercilikte-yeni-donem-likit-haber/13133/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, “İmla Klavuzu Karga Olanların Edebiyatla Dansı” Yazarport Köşe Yazarı Gazetesi, [http://www.yazarport.com/Yazi/Oku/8645/İmla-Klavuzu-Karga-Olanlarin-Edebiyatla-Dansi](http://www.yazarport.com/Yazi/Oku/8645/Imla-Klavuzu-Karga-Olanlarin-Edebiyatla-Dansi) (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, “Küreselleşme Kıskaçında Dillerin Entegrasyonu”, Authorport.com Interaktive Columnist Newspaper, <http://www.bilgiagi.net/authorport.com/kuresellesmenin-kiskacinda-dillerin-entegrasyonu/1653/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, “Ternoloji Yerel Dilleri Nereye Kadar Kırpacak”, <http://www.bilgiagi.net/teknoloji-yerel-dilleri-nereye-kadar-kirpacak/1659/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)

- Fidan, Ahmet, "Turkçenin Turkche İle İmtihani", <http://www.kentakademisi.com/turkcenin-turkche-ile-imtihani/1743/> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet, "Yazılmamış Şeyler: Kalem mi Bizi Çizdi, Biz mi Kalem", <http://www.ahmetfidan.com/yazilmamis-seyler-i-kalem-mi-bizi-cizdi-biz-mi-kalem> (Erişim Tarihi: 09/09/2015)
- Fidan, Ahmet; "İdeal Kent Nasıl Bir Yerdir", *Şehir ve Düşünce Dergisi*, 2013 Sayı; 1 (ISSN: 2147-849X)
- Gökşen Enver Naci. *Örneklerle Çocuk Edebiyatımız*, Remzi Kitapevi. İstanbul: 1985.
- Gökşen, Enver Naci, *Çocuklar için Edebiyat*, Bakış Yayınları. İstanbul: 1960
- Gray, John, *Erkekler Marstan, Kadınlar Venüsten, Çocuklar Cennetten*, Altın Kitaplar, İstanbul 2000.
- İlal, Ersan, *İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum*, Der Yayınları, İstanbul, 1989.
- İnceoğlu, Yasemin, "Bir Üçleme: Çocuk, Medya ve Eğitim", *Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim*, Editör: Metin Işık ve Ayhan Erdem, Eğitim Kitabevi, Konya, 2008.
- Kanter, Beyhan; *Çocuk Şiirleri Üzerine Bir İnceleme ve Mustafa Ruhi Şirin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ 20031
- Kıbrıs, İbrahim, Yaratıcı Yazma Çalışmaları ve Şiir, *İlköğretmen Dergisi*, Kasım 2007, sayı 13
- Kıbrıs, İbrahim, *Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Çocuk Şiirlerinin İmgesel Dil Becerilerine Katkısı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara
- Kıbrıs, İbrahim. *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Eylül Kitap ve yayınevi. Ankara : 2000
- Mora, Necla, "Gençlerde Medya Bağımlılığı", *İletişim ve Diplomasi*, KAVCAR, Cahit; 75 Yılda Türk Çocuk Şiiri , *Cumhuriyet ve Çocuk*, 2. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Yayıma Hazırlayan Prof. Dr. Bekir Onur. A.Ü. ÇOKAUM Yayınları, Ankara 1999
- Nas. Recep, *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Ezgi Kitapevi, Bursa : 2002.
- Oğuzkan A. Ferhan, *Yerli ve Yabancı yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, Kadıoğlu Matbaası. Ankara : 1979
- Rtük, *İzleyici Ölçümleri*, Yuvarlak Masa Toplantısı, Ankara, 2013.
- Seferoğlu Süleylan Sadi ve Hatice YILDIZ, Dijital Çağın Çocukları: "İlköğretim Öğrencilerinin Facebook Kullanımları ve İnternet Bağımlılıkları Üzerine Bir Araştırma", *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, Çocuk ve Medya Özel Sayısı, Yıl 1, Sayı, 2, Ankara, 2014.
- Şan, Mustafa Kemal, Handan Akyiğit, "Şehir, Kimlik ve Mekansal Ayrışma", *Şehir Üzerine Düşünceler II*, Editör: Hasan Taşçı, İstanbul, 2014.
- Şimşek Tacettin, *Dağlarca'nın Çocuk Şiirlerinde 'Çocuk Özne'nin Konumu*, <http://www.cogeyb.org>
- Şimşek Tacettin. *Çocuk Edebiyatı*, Suna Yayınları. Ankara :2005
- Şirin Mustafa Ruhi (haz.), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayınları. İstanbul : 1998
- Şirin, Mustafa Ruhi ve Diğerleri, "I. Türkiye Çocuk ve Medya Stratejisi ve Uygulama Planı 2014-2018, *Strateji Belgesi*, Çocuk Vakfı Yayınları, 2013 İstanbul.
- Şirin, Mustafa Ruhi, *Şair, Çocuk ve Poetik Cesaret*, (Yıldız Sayan Ağaç s.225-232)
- Uzun, Halil İbrahim; "*Paradigmalar Arasında Sıkışmış Kavramlar, San'at ve Medeniyet*" *Şehir ve Düşünce Dergisi*, 76-77.
- Yalçın Alemdar ve Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005

İnternet Kaynakları

- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar>
- <http://www.medyaokuryazarligi.org.tr>(Erişim Tarihi: 10/08/2015)
- Milliyet:, Türk Ailesi TV Bağımlısı, <http://www.milliyet.com.tr/turk-ailesi-tv-bagimlisi/gundem/gundemdetay>

ŞİRİN Mustafa Ruhi; *Çocuk Edebiyatı Ders Notları*,
<http://www.cocukvakfi.org.tr/Rapor/CocukEdebiyatiDersNotlari.pdf> (Erişim Tarihi: 10/08/2015).
Turkcell; <http://blog.turkcell.com.tr/sosyal-medyaya-rakamsal-bir-bakis> (Erişim Tarihi: 10/08/2015)
Türk Dili ve Edebiyatı; http://www.turkedebyati.org/cocuk_edebiyati.html (Erişim Tarihi: 10/08/2015,
Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook> (Erişim Tarihi: 10/08/2015)
Zengin Nesrin; *Gençlerin Okuma Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma Hakkında*,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar>

ÇOCUKLARA YÖNELİK TARİHİ ROMANLARDA VATAN SEVGİSİ: SARA GÜRBÜZ ÖZEREN'İN VATANIN KİLİDİ ÇANAKKALE ÖRNEĞİ

Soner GARİP*

ÖZET

Çocuk edebiyatı, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurup onların duygu ve düşünce dünyalarına hitap eder. Çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında, duyuşsal ve psikolojik gelişimlerinin sağlanmasında önemli rol oynar. Türleri arasında yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olayların anlatıldığı romanın ayrı bir yeri vardır. Özellikle tarihi roman en popülerlerindendir. Çocuklara yönelik yazılan tarihi romanların temel noktalarından birisi vatan sevgisidir. Bu amaçla yazılan eserlerde vatan sevgisi bilinci çocuklara kazandırılmak istenir. Bu durumu ortaya koymak için Sara Gürbüz Özeren'in Vatanın Kilidi Çanakkale adlı romanı vatan sevgisi başlığı altında incelenmiştir. Bunun için nitel araştırmanın veri toplama kaynaklarından biri olan doküman analizinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Yapılan çalışma yazarın vatan sevgisi bilincini çocuklara aktardığı sonucunu vermiştir. Yazar bunu yaparken dilini etkin kullanmış, ayrıca inandırıcılık etkisini artırmak için anne, baba, eş, çocuk, komutan ve devlet büyükleri gibi kahramanların söylemlerinden faydalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sara Gürbüz Özeren, Çocuk Edebiyatı, Tarihi Roman, Vatan Sevgisi, Vatanın Kilidi Çanakkale

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurup onların duygu ve düşünce dünyalarına hitap eden edebiyat türüdür. *Karaburğu'ya göre, çocukluk çağını yaşamakta olan insanların duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak işleyen, bu çağı yaşamakta olanların edebiyat ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan edebiyattır. (2003:66)* Bir başka tanımda çocuk edebiyatı, *edebiyatın bütün alanlarında ve söz sanatlarında bulunan niteliklerin tamamını içinde barındıran, ancak kendisine seçtiği hedef kitlenin özelliklerini yetişkinler için yazılan edebi türlere göre daha fazla göz önünde bulunduran bir alandır. (Yalçın ve Aytaş:2008:18)* şeklinde tanımlanmıştır.

Çocuk edebiyatı, hayatımızın büyük bir bölümünü etkileyecek konumdaki çocukluk sürecine hitap ettiği için edebiyat türleri içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında, duyuşsal ve psikolojik gelişimlerinin sağlanmasında önemli rol oynar. Bu yönüyle oluşturulma sürecinde azami gayret gerektirir.

Roman, çocuk edebiyatı içerisinde en çok eser üretilen metin türlerinden biridir. *Konusunu yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylardan alır. Anlatma esasına bağlı metinlerin en olgun örneği sayılan ve edebi türlerin en uzun soluklusu diye nitelendirilen roman için, hikâyesinin daha kapsamlı biçimi denilebilir. (Macit ve Soldan:2005:117)*

Roman türleri içerisinde konusunu geçmişten alan tarihi romanlar popüler bir konuma sahiptir. *Tarihi romanlar, çocuklarda yurt ve ulus sevgisini uyandırmaya ve geliştirmeye, ulusal bilinci güçlendirmeye yaradığı gibi tarih derslerinde çok kez kısaca geçilen önemli olayların*

* Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi.

veya üzerinde gereği kadar durulmayan tarihi kişilerin yakından tanınmasına ve anlaşılmasına imkan sağlar.(Oğuzkan:1997:99) Böylece vatan sevgisi bilinci çocuklara aktarılır ve onlarda vatan sevgisi farkındalığı oluşturulur.

Vatan, bir milletin uğruna canını, malını ve tüm varlığını göz kırpmadan feda edebileceği en kutsal değeridir. Onu sevmek, yüceltmek bir vatandaşın olmazsa olmaz görevlerindedir. Vatan sevgisi bir yurttaşın kazandırılabilir en güzel kazanımlardan biridir. Bu amaçla çocuklara yönelik oluşturulan tarihi romanlarda bu kazanımın çocuklara kazandırılmasına gayret edilir.

Bu çalışmada Sara Gürbüz Özeren'in çocuk okurlar için kaleme aldığı Vatan'ın Kilidi Çanakkale adlı tarihi türde yazılmış romanı vatan sevgisi başlığı altında incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, Sara Gürbüz Özeren'in, Vatanın Kilidi Çanakkale adlı romanında vatan sevgisi bilincinin çocuklara nasıl kazandırıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Yazarın vatan sevgisi bilincini çocuklara verirken hangi yollardan faydalandığı bu çalışmayla ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada nitel araştırma tercih edilmiştir. Nitel araştırmanın temel özelliği, bireylerin gerçeği sosyal dünyalarıyla etkileşimleri içinde nasıl inşa ettiği üzerine yoğunlaşmasıdır. (Merriam, 2013, 22) Bu yönüyle daha gerçekçi sonuçlar alınacağı düşünülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım ve Şimşek:2013:217) Araştırmacı doküman analiziyle, ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. (Tanrıöğen:2012:239) Toplanan veriler betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 256)

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde Vatanın Kilidi Çanakkale adlı eserde elde edilen vatan sevgisi ile ilgili veriler yer verilmiştir. Halkın, anne-babaların, komutanların, askerlerin ve yazarın sergilediği davranışlar alt başlıklarında veriler sıralanacaktır.

Halkın Savaşın Başlaması ve Gelişmesi Durumunda Sergilediği Davranışlar

Askerlik şubelerinin önü bir anda ana baba gününe döndü. Basın, emperyalist güçlerin Türkleri Anadolu'dan atıp Orta Asya'nın steplerine kovalayacağını yazıyor, halkı uyarıyor, tehlikenin ayak seslerini duyuruyordu.

Avrupa'da tahsil görmeye gitmiş gençlerimiz, geleceğe dair umutlarını bir kalemde silip İslam'ın son ordusuna katılmak için memleketlerine dönüyorlardı. Köylü çiftini çubuğunu tarlada bırakmış, askerlik şubesinin önünde toplanmıştı.(2015:15)

7.5 milyon altın karşılığında İngilizlere yaptırılan gemilere İngiliz Deniz Bakanı Winston Churchill, Osmanlı bayrağı çekilmesini engelleyerek el koyduğunu açıkladı.

Bu gemilerin parasını, dışından turnağından kesip yediden yetmişe Türk halkı ödemişti.(2015:15-16)

Kiminle savaşacaklardı.

Balkan Harbi'nin yenilgisini bir türlü içine sindiremediği için anasının bile yüzüne bakmadığı Ezineli Yahya Çavuş ile... (...)

Yine Balkan Harbi'nin yenilgisini ta yüreğinde hisseden kahraman bir kadının kocasına: 'Haydi git,

*alındaki karayı sil!’ dediği Üsteğmen Sait’le...
Anasının saçına kına yakarak; ‘Haydi git, seni vatana kurban eyledim.’ Diyerek cepheye gönderdiği kınalı kuzularla...
Nişanlısına; ‘Dönemezsem Çanakkale gazilerinden biriyle evlenerek vatana olan borcunu öde’ diye mektup yazan kahramanla savaşımaya gidiyorlardı. (2015:55)*

Savaşın başlamasıyla birlikte Türk halkının varını yoğunu ortaya koyduğu, gençlerin vatanı uğruna geleceklerinden vazgeçtiği, köylünün işini-aşını bir yana bırakıp vatan savunmasına koştuğu bunun yanı sıra insanların dışından tırnağından artırıp vatanına feda ettikleri birikimlerinin ifade edildiği bu örneklerle vatan sevgisinin önemi ortaya konmuştur.

“Türk halkı vatanını çok sever, Türk halkına göre vatan kurtuluşu her şeyden önce gelir.” mesajını veren söz konusu eylemler çocuklara Türk halkının vatanına bakışını anlatması bakımından önem ifade etmektedir.

Anne-Babaların Savaşın Başlaması ve Gelişmesi Durumunda Sergilediği Davranışlar

*Vah ki vah! Fakat sonra birden kendine geliyor. Dövünmek ne imiş! Oğul büyüttüm ki asker ola, vatan koruya.
Sarılıyor oğluna, basıyor bağrına:
-Git yiğidim, git aslanım. Ya gazi ol, ya şehit. Sütüm sana helal olsun. Sen cepheye oldukça biz burada hür yaşayacağız.” (2015:29)
Anası dargın dargın bakar...
Babası hiddetinden hop oturur hop kalkar.
Biz seni vatana kurban olasın deyi uğurlamadık mı? Ne diye yenilip yüzümüzü kara çıkardın? der dururlar. (2015:75)
Hasan’ım söyle zabıt efendiye... Bizim köyde kurbanlık koyunlara kına yakılır. Sen de gardaşların içinden vatan için seçilmiş kurbansın yiğidim. Onun için saçına kına yaktım.(2015:101)*

Annelerin evlatlarını vatanını korusun diye büyüttüğünü, vatan savunması için gerekirse kurban olunması gerektiğinin ifade edildiği bu örneklerde vatan sevgisinin her şeyden önce geldiği anlatılmaktadır. Annenin cepheye giden evladına sütünü helal etmesi, anne-babaların gözlerini kırpmadan evlatlarını vatan için feda etmeleri çocuklara vatanın ne denli önemli olduğunu aktarmaktadır.

“Evlatlar vatan için vardır, gerektiğinde vatan için feda olunur.” mesajını veren söz konusu eylemler çocuklara anne-babaların önceliklerinin evlat değil vatan olduğunu ifade etmesi açısından önem arz etmektedir.

Komutanların Savaşın Başlaması ve Gelişmesi Durumunda Sergiledikleri Davranışlar

- *Yüzbaşım, bu heyecanlı göreve kalbiniz dayanmayabilir. Geride kalıp istirahat buyursanız!.. Yüzbaşı Hakkı Bey, yerinden uğramış gözlerle baktı Binbaşı’ya:
- Ben mi? Vatan uğrunda çalışmayacak bir kalbi boşu boşuna göğüs kafesinde taşıyamam. Bırak duracağı varsa mayın döşerken dursun.” (2015:25)*

*Cevat Paşa:
‘Evladım, bir kızın dünyaya gelmiş, haber hepimizi sevindirdi. Allah mübarek etsin. İzin kağıdını gönderiyorum. Hemen gidip kızını ve eşini görebilirsin.’
‘Ah!.. kötü bir şey oldu sandım. İlahi Paşa, vatan bu halde iken izne çıkmamı nasıl düşünüyorsunuz?’ diye geçirdi içinden. (...)
- Kumandanım, vatan bu halde iken izne gidemem, lütfen eşime haber veriniz, kızımın adını Didar koysunlar... (2015:44-45)*

- *Yaralanmışsınız kumandanım. Lütfen geri gidiniz, çok şükür rabbimize imanımız tamdır! dedi. Tabur kumandanı Halis Bey:
- Yavaş ol, yaralandığımı asker duymasın, diye fısıldadı. Kumandanın gözlerinden çaresizliği acısı süzülüyordu. (...)
Halis Bey, kan kaybından ötürü sapsarı olmuştu. Kahramanca savaşan askerlerine cesaret vermek için cepheden ayrılmaya niyeti yoktu. (2015:67)*

Teğmen Tahsin, Seddülbahir çıkarmalarında bacağından yaralandı. Hastaneye kaldırıldı. Nekahat dönemi istirahat ederek geçirmesi gerekirken cepheye geri döndü: “Ben bu küçük yara ile vatan bu halde iken yatamam; yoksa anam bana sütünü helal eder mi?” diyerek... (2015:137)

Vatan, candan da canandan da önce gelir. Önce onun varlığı sonra kişilerin varlığı esastır. Bu örnekler çocuklara asıl önemli olanın vatanın kurtuluşu ve vatanın bütünlüğü olduğunu anlatmaktadır.

“Önce vatan gelir, önemli olan kişiler değil vatandır.” mesajı veren bu eylemler çocuklara vatan mücadelesinin her anlamda kişilerin hayatından önemli olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir.

Askerlerin Savaşın Başlaması ve Gelişmesi Üzerine Sergiledikleri Davranışlar

İngiliz savaş gemileri Boğaz'ın en dar yerine doğru ilerlemişti.

-Hayır, hayır! Buna izin veremeyiz... dedi Koca Seyit.

Düşman boğazı geçerse... Ah, düşünmek bile istemiyordu. Yıllardır köyüne, baba ocağına, ana kucığına boşuna mı hasret kalmıştı? Onlara namahrem eli değdikten sonra nasıl yaşardı Koca Seyit! 'Duracak gün değil!' dedi içinden. Kan beynine sıçramıştı. 'Peygamber sancağı, millet bayrağı bu semalardan inerse yuh olsun!' (...)

Dişlerini sıkı, bir daha eğildi. Ellerini toprağa buladı. 'kalleslik etme, vatan elden gidiyor!' diye söylendi. Aslanpençesini andıran ellerini güllenin altına soktu. (2015:36)

- Var ol yiğidim, büyük bir iş başardın. Vatan sana minnettar kalacaktır!

- Estağfurullah kumandanım, ben ne yaptım ki?

- Ey Koca Seyit! Daha ne yapacaktın? Vinci parçalanmış bir top ile destan yazdın.

- Vatan savunmasıdır kumandanım, canım feda. (2015:41)

Tabur komutanı Binbaşı Sabri,

- Evlatlarım, dedi. Gözcübaba Tepesi'ni tutmaya gönüllü var mı içinizden?

Yahya Çavuş iki adım ileri çıktı:

- Ben tutarım kumandanım!

Sen ikmal erisin Yahya, başkası tutsun.

- Emme iyi nişancıyım kumandanım, günlerce hayalini kurduğum görevden beni alıkoyma.

- Çok tehlikeli bir görev ama...

- Olsun! Vatana canım feda... Şehit olurum, bundan yüce makam olur mu? (2015:77-78)

Biri yanındaki hemşehrisine vasiyette bulundu:

- Ben şehit olursam da sen sağ kalırsan ve yurduma uğrarsan onlara de ki vatanımı, milletimi kurtarmak için hayatımı bilerek verdim. Oğlum Mehmet vatana, millete hayırlı bir insan olsun. Hanem tarafına selam ederim."

(...)

Arkalarından bir er haykırdı:

- Kanım helal olsun! Vatanımı kurtar Ya rabbi!" (2015:103-104)

*Yahya Çavuş, Ezine'de doğmuş, büyümiş biriydi. Anasından bellediği ile babasından aldığı öğüt, vatanın kutsal oluşuydu. Vatan için ölmek, Yahya Çavuş için Allah'a kavuşmaktı." **Balkan Savaşı sonrası**, "Anası karalar bağlamış, babası ah çeker, dağlar taşlar inler. N'olaydı zafer müjdesi geleydi de Yahya Çavuş şehit olaydı. (2015:74)*

Askerlerin vatanın kurtuluşu uğruna gözlerini kırpmadan feda olduklarını anlatan bu alıntılarda vatan sevgisinin önemi vurgulanmıştır. Vatan topraklarını kanlarıyla sulayan bu askerlerin kendilerinden sonra yine bu topraklarda yeşerecek olan torunlarına kendi canlarıyla hayat verdikleri dile getirilmektedir.

“Vatan savunmak ve onu kurtarmak kolay değildir, vatan sevgisi tüm sevgilerden yücedir.” mesajı veren bu ifadelerde çocuklara vatan sevgisinin önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

Yazarın Savaşın Başlaması ve Gelişmesi Üzerine Sergilediği Davranışlar

Çanakkale vatanın namusudur!

Çanakkale, vatanın kilididir.

Çanakkale vatan toprağıdır. Durulur mu? Gündelik işlerle telaşa kapılacak gün müdür? Okullar boşalır. Köyler boşalır. Bıyığı terlememiş delikanlılar gönüllüler ordusuna katılır. (2015:20-21)

Mehmetçik yıkılmaz bir kale gibi dimdik!

"Burası benim vatanım! Damarımda atacak bir damla kanım oldukça savaşacağım!" diyordu. (2015:128)

Bu vatan bizim!

Bu bayrak bizim!

Biz var oldukça ne o bayrak gönderden inecek, ne minarelerden ezan sesi kesilecek, ne vatan parçalan-

caktır. (2015:162)

Bu savaşla Mehmetçikler vatanseverliğin, hürriyet ve din sevgisinin en büyük örneğini verdiler. “Bu vatan bizimdir. Dün olduğu gibi bugün de, yarın da bu eşsiz cennet vatan toprağında ezan sesleri yükselecektir. Her karış toprağı şehit kanları ile sulanan bu vatana canımızı seve seve vermek için yaşarız.” dediler. (2015:170)

Yazar vatan sevgisi bilincini çocuklara aktarırken vatanın önemini ifade eden söylemlerden faydalanmıştır. Türk halkının vermiş olduğu mücadeleler ve askerlerimizin üstün gayretini bu örneklerde görmekteyiz. Bu söylemlerle çocuklarda vatan sevgisi farkındalığı oluşturmak amaçlamıştır.

“Önce vatan gelir, Vatanı kurtulmasını sağlayan ona duyulan sevgidir, kanımızın son damlasına kadar vatanımızı savunuruz, vatan ve bayrak en önemli değerlerimizdir.” mesajı veren bu ifadeler çocuklara vatan sevgisi bilinci kazandırması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Sara Gürbüz Özeren, dilini etkin bir şekilde kullandığı Vatanın Kilidi Çanakkale adlı romanında vatan sevgisi bilincini çocuklara aktarmak için halkın, anne ve babaların, komutanların ve askerlerin söylemlerinden faydalanmıştır. Yer yer kendi görüşlerini de aktaran yazar, vatanın kutsallığını ve vatan sevgisinin önemini bulgular bölümünde verilen çarpıcı anlatımlarla desteklemiştir. Söz konusu vatan olunca halkın genç-yaşlı, kadın-erkek demeden topyekûn varını yoğunu ortaya koyduğu ve onun kurtuluşu için elinden ne geliyorsa yaptığını ifade etmiştir. Romanın genel havasında Türk halkı vatanını çok sever, Türk halkına göre vatan kurtuluşu her şeyden önce gelir, evlatlar vatan için vardır, gerektiğinde vatan için feda olunur, önemli olan kişiler değil vatandır, vatan savunmak ve onu kurtarmak kolay değildir, vatan sevgisi tüm sevgilerden yücedir, kanımızın son damlasına kadar vatanımızı savunuruz, vatan ve bayrak en önemli değerlerimizdir mesajları verilmektedir. Özellikle çocuk yaştaki bireylere verilen bu mesajlar onların vatan sevgisini erken yaşlarda kazanmalarına imkân sağlayacaktır. Bu sayede vatanını, milletini, bayrağını seven; vatanına dört elle sarılan, onu her şeyden üstün tutan bir nesil inşa edilecektir.

KAYNAKÇA

- Karaburgu, Oğuzhan, Reşat Nuri Güntekin’in Hikayelerinde Çocuk, Bizim Külliye, Nisan-Mayıs- Haziran 2003, sayfa 66-70.
- Yalçın, Alemdar ve Gıyasettin Aytaş, Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.
- Macit, Muhsin ve Uğur Soldan, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2005.
- Oğuzkan, Ferhan, Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Emel Matbaacılık, Ankara, 1997.
- Çeviri editörü: Selahattin Duran, Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Tanrıöğen, Abdurrahman, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Özeren, Sara Gürbüz, Vatanın Kilidi Çanakkale (Harita ve Fotoğraflarla Destekli), Damla Yayınevi, İstanbul, 2015.

DİN VE CİNSELLİĞE ODAKLANMIŞ BİR ÇEVİRİ ESER: ORADA MISIN TANRIM? BENİM, MARGARET

TÜRKİYE'DEKİ ÇOCUK OKUR VE EBEVEYN AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Hüseyin ÖZTÜRK*

ÖZET

1980'den sonra yaşanan sosyo-ekonomik değişim ile birlikte ülkemiz çocuk edebiyatında başlayan paradigma değişimi, çocuğun dönüştürülmek istenen bir nesne olmaktan çıkıp anlaşılmaya çalışılan bir birey hâline gelmesi yönünde seyretmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde çeviri eserlerin de etkisi vardır. Ancak çeviri eserlerin hepsi bir çırpıda kabul görmemekte, birtakım doğal veya yapay süzgeçlerden geçmekte ve bazı eserler, birtakım özellikleri sebebiyle bu süzgeçlere takılmaktadırlar.

Yirmiden fazla dile çevrilmiş 23 eseri bulunan Judy Blume'un orijinal adı *Are You There God? It's Me, Margaret* olan ve Türkçeye *Orada mısın? Benim, Margaret* şeklinde çevrilen eseri, başından sonuna kadar din ve cinsellik konuları etrafında geliştirilmiştir. 2004 yılında çevrilen bu eser, hem muhteva hem de üslup itibarıyla Türkiye'de çeviri çocuk edebiyatı açısından dikkate değer görünmektedir. Türkiye'de çocuk okurun zihni ve duygu dünyası, bu kitabın içeriği ve üslubu ile karşılaşınca ne gibi sonuçlar doğacaktır sorusunu sormak kaçınılmazdır. Çünkü çevirmenin yaptığı iş, bir dilden bir başka dile aktarma yapmaktan ibaret değildir. Çevirmen, aynı zamanda okur için başka bir yaşama biçiminin ve dünya görüşünün de kapılarını aralar. Okurun tecrübe ve zihin gelişimi bakımından güçlü olmadığı hâllerde bu durum hassasiyet arz eder ve dikkat gerektirir.

Bu çalışmada *Orada mısın? Benim, Margaret* adlı eserin çevirisi, özgün metinle karşılaştırmalar yapılarak Türk toplum yapısı ve Türkiye'de çocuk psikolojisi bağlamında değerlendirilmiştir. Hedef dildeki okurun durumu göz önünde bulundurularak orijinal metinde yapılabilecek değişikliklerin sınırları konusunda düşünmeye imkân tanıyan *Orada mısın? Benim, Margaret* adlı eser, betimleyici bir anlayışla analiz edilmiştir. Çocuk edebiyatı söz konusu olduğunda çeviriye sadık olma sorunu biraz daha büyümektedir. Çalışmanın sonucunda eserin orijinal metnine sadakat göstermeye dikkat edildiği tespit edilmiştir. Ancak bu durumun yaratacağı bazı sonuçlar göz ardı edilmiştir. Elbette bu, çevirmen ve yayınevinin benimsediği ilkeler ile alakalıdır.

Çalışmanın diğer sonuçları şu şekilde ifade edilebilir: Eser, Türkiye'deki çocuk okurun yadırgayacağı, yabancılaşma çekeceği cinsel ve dini içerik ihtiva etmektedir. Çocuk-tanrı ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde oldukça özgün olmakla beraber birtakım riskler taşımaktadır. Bunların başında, eserin kahramanının din seçeneği olarak Türkiye'de çok az yayılma alanı bulan iki din ile karşılaşmış olmasıdır. Cinselliğin ifşası, son dönemdeki büyük sosyolojik dönüşüme rağmen Türk toplumunun yabancı olduğu bir durumdur ve bu bakımdan eserin, ebeveynlerce de tereddütle karşılanması muhtemeldir. Dil ve üslup bakımından kendini sevdirebilecek bir eser olan *Orada mısın? Benim, Margaret*, içerik söz konusu olduğunda Türkiye'deki çocuk okur ile doku uyumsuzluğu yaşayabilir.

Bütün bunlardan anlaşılması gereken şey, bir konu olarak din ya da cinselliğin çocuk okurdan uzak tutulması gerektiği değildir. Çocuk, kendine özgü bir duygu durumuna sahiptir. Farklı dilleri konuşan ve farklı topraklarda büyümüş çocukların durumu da apayrı özgünlük taşımaktadır. Çocuğun karşısına bu ve benzeri konularla çıkarken bu özgünlük hesaba katılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Din, Cinsellik, Çeviri

* Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü. E-posta: hsynztrk42@gmail.com

Giriş

Din ve cinsellik üzerine konuşmak ve yazmak, bu konuların doğası gereği özel bir dikkat gerektirir. Konuşan yahut yazan kimse, muhatapının durumunu iyi kavramalıdır. Bu kaide, başka konular için de böyledir. Ancak kişilerin hem din hem cinsellik hakkındaki fikirleri yaş, eğitim düzeyi, kültür coğrafyası gibi özelliklere göre oldukça değişken olabilmektedir. Üstelik bu konularda farklı fikre ve inanışa sahip insanların çatışma olasılığı, başka konulara göre daha yüksek gibi görünmektedir. Hâl böyle iken söz konusu iki mevzuyu çocuklara arz etmek ve izah etmek oldukça karmaşık ve zor görünmektedir. Bu sebeple din ve cinsellik, çocuklara hitap eden bir edebî eserin konusu olacağı zaman, çocuk edebiyatı sanatkarını üst düzey bir dikkate zorlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında *Orada mısın? Benim, Margaret*'in din ve cinselliğe odaklı bölümleri önce betimleyici bir anlayışla ele alınacak; ardından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Neden büyükler çoktan her şeyi bildiğin altıncı sınıfa kadar bekler ki!

Judy Blume'un yazmış olduğu *Orada mısın? Benim, Margaret* adlı eser, yukarıda bahsi geçen iki konuyu, öykünün kahramanı Margaret'in gözünden ele almaktadır. Amerika'da yaşayan Margaret onbir yaşında bir kızdır. Ergenliğe geçişin ve cinsel gelişimin sancılarını yaşıyor olmasının yanında bir din tercihi yapmak zorunda olduğunu da düşünmektedir. Annesi ıristiyan, babası yahudi bir aileye mensuptur. Büyükanne ve dedeleri Margaret'ı kendi dinlerine davet etmektedirler. Anne ve babası ise onun şimdilik bir dine mensup olmadığını, büyüyünce bu konuda serbest olacağını söylemektedir. Margaret, işte bu gerilim sahasında duygularını rahatça anlatabileceği birini aramaktadır. Günlük tutmaya başlar ve yazılarının hitap ifadesi daima şudur: *Orada mısın Tanrım?*

Yazar, Margaret'in cinsel gelişimle ilgili tedirginliklerini ve din tercihi ile alakalı tereddütlerini açık bir biçimde ifade etmiştir. Günlüklerinden bazılarında şu sözler yazmaktadır:

Orada mısın Tanrım? Benim, Margaret. Anneme sutyen takmak istediğimi yeni söyledim. Lütfen büyümeme yardım et, Tanrım. s.54

Orada mısın Tanrım? Benim, Margaret. Artık egzersiz yapmaya başladım ve senden yardım bekliyorum. Bu konuda düşündün mü, Tanrım? Büyümem hakkında, yani. Artık bir sutyen aldım. Tabii ki, düşünmek istemezsen bunu anlamaya hazırım. s.70

Eserin birçok yerinde kızların cinsel sorunları, merakları ve cinsellikle ilgili duyguları işlenmiştir. Ergenliğe adım atan Margaret'in hemcinsi olan arkadaşları ile ve yine hemcinsi olan ebeyeni ile iletişimi, önemli ipuçları vermektedir. Temsil gücü yüksek bir örnek:

Mayoyu aşağıdan giymeye çalıştım. Bana çok büyük geleceğini biliyordum. Nancy, yatağın üstüne oturmuş beni izliyordu ve bu beni dehşete düşürmüştü. Yakalı tişörtümü mümkün olan son saniyede çıkardım. Amacım yeterince büyümediğimi görmesini engellemek değildi tabii. Çünkü bu sadece beni ilgilendirir.

Nancy, "Ah, hâlâ dümdüzsün" diyerek güldü. "Tam olarak değil" dedim, serinkanlıymışım gibi davranmaya çalışarak. "İnce kemikliyim, hepsi bu."

Nancy göğsünü dışarı doğru çıkararak "Ben çoktan büyüdüm," dedi. "Birkaç yıl içinde şu Playboy'daki kızlara benzeyeceğim."

Pek öyle olacağımı düşünmüyordum. Babam Playboy alır ve orta sayfadaki o kızları görmüşlüğü var. Nancy'nin daha çok yolu var gibi görünüyordu...

Bir başka konuşmada Margaret ve arkadaşı Nancy, karşı cins üzerinden örtük bir yarışa giriyor. Her ikisinin de dürüstçe davranması dikkat çekici. İçlerinde ise muhataplarından geri kalma endişesi daima var.

"New York'tan geldiğin için gerçekten büyümüş olacağımı düşünmüştüm. Şehir kızlarının daha hızlı büyümesi beklenir. Hiç bir çocuğu öptün mü?"

"Gerçek bir öpüşmeyi mi kastediyorsun? Dudaktan?" diye sordum.

“Evet” dedi Nancy, sabırsızlıkla. “Öptün mü?”

“Pek sayılmaz” diyerek itiraf ettim. Nancy rahat bir nefes aldı. “Ben de” ...

“Gerçi çok fazla pratik yaptım,” dedi Nancy.

“Ne pratiği diye sordum.

“Öpüşme! Biz ne hakkında konuşuyoruz? Öpüşme!”

“Nasıl pratik yaptın?” diye sordum. Nancy yastığı kavradı ve göğsüne bastırdı. Ona uzun bir öpücük verdi... “Deneyim önemlidir, böylece zamanı gelince hazır olursun. Bir gün iyi öpüşen biri olacağım...”

Ağzım yarı açık öylece dikiliyordum. s. 14-15

Çocukların fizik gelişimi dolayısıyla da cinsel gelişimi bütün coğrafyalarda benzer bir sıralama takip ederken cinsel eğitimin verilmiş biçimi toplumlar arasında büyük farklılıklar arz etmektedir(Nalbant, 2006: 40-41). Bazı toplumlarda kolayca bir iletişimin konusu hâline gelebilen durumlar, başka toplumlarda gündeme dahi gelememektedir. Margaret’in arkadaşlarıyla bir başka konuşması da regl üzerinedir:

“Sen oldun mu Margaret?” diye sordu Nancy.

“Ne oldum mu?”

“Regl!” dedi Nancy, sanki anlamam gerekirmiş gibi.

“Ah, hayır, daha değil, ya siz?”

Nancy kolasından bir yudum aldı ve kafasını salladı. “Hiç birimiz daha olmadık.” s.46

“...kimse bana dinimi sormadı.”

Eserin kahramanı Margaret, din ile ilgili sorunlarını da kitabın birçok yerinde dile getirmiştir. Margaret’in temel sorunu bir dini gruba ait olamamaktır. Önünde iki seçenek vardır: yahudi olmak ya da hristiyan olmak. Kahramanın sorunu dinlerin esaslarıyla değil aidiyet sorunu ile ilgilidir.

“Onbir buçuk yıl New York’ta yaşadım ve kimse bana dinimi sormadı. Bunun hakkında düşünmedim bile. Şimdi, birden, bunun hayatımda önemli bir yeri oldu.” S.57

“Biliyorsun Tanrım, yeni arkadaşlarımdan hepsi ya Genç Hristiyan Erkekler(Kadınlar) Birliği’ne ya da Yahudi Cemaati Merkezi’ne üyeler. Gitmem gereken yol hangisi? Benden bu konuda ne yapmamı beklediğini bilmiyorum.” s.54

Aşağıda Margaret’in annesi ve büyükannesi ile bir konuşması yer almaktadır. Margaret, tam da çocukluk çağına uygun bir biçimde keşfetmek ve merak duygularını tatmin etmek istemektedir. Büyükler ise bu konuda kendisini ya bir tarafa çekmeye ya da tamamen engellemeye çalışmaktadır.

“ ‘Bazen seninle sinagoğa gelebilir miyim?’

‘ Ne diyorsun? Yahudi olmak istediğini mi söylüyorsun?’ Nefesini tutuyordu.

‘Hayır. Sinagoğa gitmeyi ve neler olduğunu görmek istediğimi söylüyorum.’

‘Margaret’im benim!’... ‘kalben bir Yahudi kızı olduğumu biliyordum! Bunu hep biliyordum!’ Büyükanne dantelli bir mendil çıkardı ve gözlerini hafifçe sildi.

‘Değilim büyükanne’ diye ısrar ettim. “Hiçbir şey olmadığımı sen de biliyorsun’

Anneme bunu söyledüğimde ‘Bu saçmalık!’ dedi.

‘Büyüdüğüm zaman kendi dinimi seçebileceğimi söylemiştiniz!’

‘ Ama daha bunu seçmeye hazır değilsin, Margaret!’

‘Sadece denemek istiyorum.’ diye itiraz ettim. ‘Kiliseyi de deneyeceğim, bu yüzden histerikleşme!’

'Ben histerik değilim! Sadece senin yaşındaki bir kızın dini kendine dert edinmesinin aptalca olduğunu düşünüyorum.'

Orada mısın, Tanrım? Benim, Margaret. Bugün Büyükanne ile birlikte sinagoğa gideceğim. Bugün bayram. Sanırım bunu biliyorsun. Babam bunun bir hata, annemse tüm bu fikrin delice olduğunu düşünüyor, ama ben yine de gidiyorum. Eminim bu niyetim, bana ne olmam gerektiğine karar vermemde yardımcı olacak. Daha önce hiçbir sinagoğun ya da kilisenin içinde bulunmadım. Etrafta seni arayacağım, Tanrım." s.78

Eser boyunca Margaret'in seslendiği, yardım istediği ve sıkıntılarını paylaştığı Tanrı, bir şeyleri değiştirme gücü olan; bazı konularda öfkelenme bazı konularda anlayış gösterme ihtimali olan bir varlıktır.

"Orada mısın, Tanrım? Benim, Margaret. Nancy Wheeler büyük bir yalancı. Hikayeler uyduruyor! Ona karşı bir daha asla dürüst olamayacağım. Normal olup olmadığımı senin sayende anlamayı bekleyeceğim. Eğer bana bir işaret gönderirsen, iyi olur. Eğer göndermezsen de sabırlı olmayı deneyeceğim. Tek isteğim ilk defa okulda regl olmamak, çünkü eğer bunu Bay Benedict'e söylemek zorunda kalırsam ölürüm. Teşekkürler, Tanrım."

Hakkında cinsellikle ilgili birtakım dedikodular duyduğu Laura Danker adlı arkadaşı ile tartıştığı vakit ona bu dedikodulardan bahseden Margaret'in tutumu, yine kitabı okuyacak çocuklar açısından dikkate şayan bulunacaktır:

" 'Senin ve Moose Freed'in hakkındaki her şeyi duydum' dedim fısıldayarak.

Laura kalemini bıraktı ve bana baktı. 'Benim ve Moose Freed'in hakkında ne duydun?'

'Ah senin, Evan ve Moose ile A&P'nin arka tarafına nasıl gittiğini' dedim.

'Orada ne yapmışım ki?' diye sordu Laura. Beni gerçekten zorluyordu. 'Bunu senin niye yaptığını bilmiyorum. Ama onların bunu niye yaptıklarını biliyorum... Bunu yaptılar çünkü böylece sana dokunabilirlerdi ya da senin izin verdiğin herhangi bir şeyi yapabilirlerdi.'

Sert bir şekilde ansiklopediyi kapadı... 'Seni adi yalancı! Seni küçük domuz!'

Tüm hayatım boyunca kimse bana bu isimlerle hitap etmemişti."

Özgün Metne Sadakat

Özgün metinle çeviri arasında, din ve cinsellik bağlamında önem arz eden birkaç cümlemin karşılaştırılması, çevirmenin orijinal metne ne derece bağlı kaldığını anlamaya yardımcı olacaktır. Mukayese için eserin 2010 yılında Random House Children's Books tarafından yapılmış baskı kullanılmıştır.

Özgün metin: " 'Oh, you are still flat'. Nancy laughed" (Blume, 2010:6).

Çeviri: "Nancy, 'Ah, hâlâ dümdüzsün' diyerek güldü." (Blume, 2004: 14).

Özgün metin: "Are you there God? It's me, Margaret. I'm really on my way now. By the end of the school year I'll know all there is to know about religion. And before I start junior high I'll know which one I am." (Blume, 2010: 69).

Çeviri: "Orada mısın, Tanrım? Benim, Margaret. Artık epey bir yol katettim. Yıl sonunda din hakkında her şeyi biliyor olacağım. Ve ortaokula başlamadan önce ne olduğumu bileceğim." (Blume, 2004: 83)

Özgün metin: "Janie introduced me. 'This is my friend Margaret Simon. She's no religion.'

I almost fainted. What did Janie have to go and say that for? The minister looked at me like I was a freak." (Blume, 2010:71).

Çeviri: “ Janie beni tanıştırdı. ‘Bu arkadaşım Margaret Simon. Dini yok’ Neredeyse donakaldım. Janie bunu söylemek zorunda mıydı? Papaz bir ucubeymişim gibi bana baktı.” (Blume, 2004: 86)

Bu örnekler, çevirmenin özgün metnin mesajına sadık olduğunu anlamak için yeterli sayılabilir. Çevirmen, yazarın sözlerini mecrasından çıkarmamaya özen göstermiştir.

SONUÇ

Aynı kitap farklı çocuklar için farklı anlamlara gelebilir (Hollindale, 2003: 20).

Merak uyandıran konu tercihi, akıcı çevirisi, kısa bölümlerden oluşuyor olması, çocuk gerçekliğini birçok bakımdan yakalamış olması *Orada mısın? Benim, Margaret*’ı dikkat çekici bir eser yapan özellikleridir. Ergenliğe geçiş süreci, bütün coğrafyalarda çocuk edebiyatı eserlerine konu olabilecek niteliktedir. Ancak hiçbir çocuk duygunun, düşüncenin, tecrübenin olmadığı kısacası geçmişin olmadığı bir ortamda doğmaz ve büyümmez. Her ebeveynin, dolayısıyla da her çocuğun tesiri altında kaldığı bir birikim vardır. Çeviri eserlerin bu birikimle çatışma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. *Orada mısın? Benim, Margaret* üzerine yapılacak uygulamalı bir çalışma, Türkiye’deki çocuklar ve ebeveynlerce bu eserin nasıl karşılanacağını belirleyebilir. Ancak eserin *Are you there God? It’s me, Margaret* olan orijinal adı çevrilirken bir kelimenin çıkarılmış olması, bu konuda ipucu vermektedir. En azından yayıncının, Türkiye’deki okurla ilgili birtakım kaygılar taşıdığı izlenimini yaratmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan kitabın, Türkiye’nin sosyal atmosferinde yetişmekte olan çocuklara uygunluğunu sorgulamak belki mütevazı ve alan içinde kıymetli bir çaba olabilir. Ancak bu çalışmanın gayesi, Türkiye’de çocuk edebiyatı ile ilgilenen yazar, akademisyen, öğretmen ve ebeveynleri bu eserden haberdar etmektir. Ümit edilir ki bu sayede son derece önemli konular olan din ve cinselliğin, Türkçenin imkanlarıyla ve Türkiye’yi hesaba katarak estetik bir biçimde kavramanın ve çocuklarla paylaşmanın mümkün olup olmadığı sorgulanabilir.

KAYNAKÇA

- Blume, J. (2010). *Are You There God? It's Me, Margaret*. Ebook Published by Delacorte Books for Young Readers.
- Blume J. (2004) *Orada mısın? Benim, Margaret* (Çev. İlknur Kurşunlugil). Çitlembik Yayınları.
- Hollindale P. (2003) *Ideology and The Children's Book*, Literature for Children içinde (Ed. Peter Hunt). Routledge.
- Nalbant, H. (2006). *Toplumlarda Cinselliğe Bakış*, Öğretmen ve Öğretmen Adayları için Cinsel Sağlık Eğitimi içinde. (Ed. Fincancıoğlu N. ve Bulut A.) İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı.

NECATİ TOSUNER’İN “KELEŞ OSMAN EVDEN KAÇIYOR” ÖYKÜSÜNDE ÇOCUKLAR VE YETİŞKİNLER

M. Abdullah ARSLAN*

ÖZET

Keleş Osman’ın maceralarının yalın bir Türkçe kullanımıyla anlatıldığı Keleş Osman Evden Kaçıyor ilginç bir çocuk romanıdır. Necati Tosuner’in bu öyküsünde, Anadolu’da bir kasabada bulunan Keleş Osman ve arkadaşı Hasan’la çocukluk hayallerinin ardında karne tatiliyle birlikte İstanbul’a uzanan serüvenleri ve bu süreçte büyükleriyle ilişkileri anlatılır. Kişiyi evinden başka yerde rahat yoktur, sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk, yetişkin, çocuk kitabı, öykü.

Giriş

Çocuklar için iki kitap halinde yazdığı Keleş Osman’ın Maceraları (1977) daha sonra Güneşli Kitaplığının Köprü Kitaplar dizisinde Keleş Osman (1. baskı: 2008; 3. baskı: 2010) adıyla tek kitapta yer almıştır.

Eleştirmen, yazar Semih Gümüş’ün editörlüğünü gerçekleştirdiği Köprü Kitaplar dizisinin ilk kitabında Keleş Osman’ın maceraları toplanmıştır.

Şiirsel bir yalınlık içindeki kusursuz Türkçe kullanımıyla kısa öykü türünün en önemli ustalarından olan çok ödüllü Tosuner’in bu öyküsünde, babasının görevinden dolayı Anadolu’da küçük bir kasabada bulunan Keleş Osman ve arkadaşı Hasan’ın çocukluk hayallerinin ardından karne tatiliyle birlikte İstanbul’a uzanan serüvenleri bir merakın sonucu olarak anlatılır. Merakları, hayalleri iki kafadarı İstanbul’a çeker.

Çalışmanın amacı, “Keleş Osman Evden Kaçıyor” isimli öyküdeki çocuk ve yetişkin karakterlerin genel durumunu ortaya koymaktır.

Yöntem

Çalışma, doküman analizi yöntemiyle yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemine göre Tosuner’in öyküleri arasından seçilen kitap önce okunmuş, ardından betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz sonucu ortaya çıkan bulgular ise sonrasında tekrar yorumlanıp derinleştirilerek kendi içinde sınıflandırılmıştır. Bu esnada çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin çalışmalar yapılmış, kodlama güvenilirliğini sağlamak adına betimsel analize ve içerik analizine tabi tutulan veriler aynı araştırmacı tarafından farklı zamanlarda ve farklı kişilerce aynı zaman dilimi içerisinde kodlanarak kodlamaların tutarlılıklarına bakılmıştır. Yine veri seti defalarca okunarak, ilgili yorumlar eserden yapılan doğrudan alıntılarla somutlaştırılmış, çalışmanın iç geçerliğine ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

* Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. maarslan@erzincan.edu.tr

Bulgular ve Yorumlar

Dedesinin adını taşıyan ve iki adlı Keleş Osman, babasının görevinden dolayı Anadolu’da küçük bir kasabada yaşamaktadırlar. Kendisinin ve burada mahalle ve okuldan arkadaşı Hasan’ın çocukluk hayallerinin ardından karne tatiliyle birlikte İstanbul’a uzanan serüvenleri bir merakın sonucu olarak anlatılır. Merakları, hayalleri iki kafadarı bir kamyon ardından bir otobüs yolculuğu ile İstanbul’a çeker. İstanbul bekledikleri gibi değildir, aksine hayal kırıklığı yaşarlar. Yetişkinlerin tavsiyesine uyarak kötü bir ilk günden sonra memleketlerine dönerler.

Ad takma: Arkadaşları alay etse de, “keleş”in “güzel” ve “yakışıklı”, yanlış olarak “kel” anlamlarına geldiğini babasını bir arkadaşının kütüphanesindeki sözlükten öğrenen Keleş Osman artık kimseye kulak asmaz; onun hayali, kafadarı Hasan’la birlikte çok merak ettikleri, Hasan’ın ağabeyi Hamit’ten “denizli koca bir yer”, “iyili kötülü çok kalabalık” ve “para” demek olan İstanbul’a kaçıp kaptan olmaktır.

Zaman ve kaçış: İlkokul 4’te mayıs ayının son günlerinde okulların kapanmasının ardından, annesi tarafından Osman’a İstanbul’daki dayısının yanına gönderileceği müjdesi verilmesine rağmen, Marangoz Musa Amca’nın küçük oğlu, son kış öksüz kalan Hasan’a verdiği söz uğruna, iki kafadar, marangoz ağabey Hamit’in bir iş için dışarı çıkmasından yararlanarak kumbaradaki paraları hırsızlık yapmadıklarına kanaat getirerek alıp Keleş Osman’ın torbasına koyarlar. Kaçış planını yaparlar ve o sabahı zor ederler. Osman, İstanbul’a yalnız değil, özellikle Hasan’la gitmek istemektedir. Onunla bir kavgada onun yardımına koşarak sıkı arkadaş olmuştur. Bir ceviz oyunu sırasında Mahmut diye daha iri birinin cılız, ince yapılı Hasan’ı dövdüğünü görmüş ve küfür de eden Mahmut’un hakkından gelmiştir. Böylece arkadaşlık ve güven duygusu mutluluğuna ulaşmışlardır.

Mektup, verilen söz: Arkalarında bir mektup bırakırlarsa aileleri “öldüklerini düşünmez, fazla üzülmezlerdi”. Annesi ona İstanbul’a, dayısının yanına göndereceklerini söylese de o “sözünü tutmamanın Keleş Osman’a yakışmayacağına, artık okun yaydan çıktığına” inanarak kaçış planına devam etmiştir ki arkadaşı da bu inanca sahiptir.

İyi yürekli kamyon şoförü: Elbiselerinin ve paralarının bulunduğu torbalarını sırtlanıp yola koyulurlar. Para sıkıntılarından dolayı, ulaştıkları bir benzinciden evden kaçtıklarını anlayan iyi yürekli ve paraya önem vermeyen bir şoförün eski kamyonuna atlayıp ilk sigara öksürüğü eşliğinde İzmit’e kadar büyük kentin yolunu tutarlar. Şoför, çocuklardan para almadığı gibi onları incitmeden bir onluğu da uzatarak “Paranız yok, dedik mi; alın hele...” der. Parayı verirken de ekler: *Kullanacağınız parayı ayırın, ikide bir kesenizi çıkarmayın, İstanbul’da ne oldum delisi olmayın, işler sizin düşündüğünüz gibi gitmeyip durum kötüleşiyorsa çekinmeyin, dönün evinize: “İnsana kendi evi gibi yer yoktur.”, İstanbul’un adamına güven olmaz.*

Büyük şehir atmosferi: Otobüsle Harem’e, İstanbul’a varırlar. Güvensizlik, at eti... kent kaygıları da başlar. Pilav, yoğurt, çay derken gece olur. Ancak gerçekler, çocukluk hayallerinden çok farklıdır.

Kasabadaki ev sahipleri Cemal Amca: Büyük kentin sersemletici etkisini daha bir kahvehanede yaşayan Keleş ve Hasan için İstanbul macerası hiç de düşündükleri gibi olmayacaktır. “İnsana kendi evi gibi yer yoktur.” düsturunca hayalleriyle birlikte ev sahipleri “Cemal Amca’nın yanında, yenilmek kolay olmasa da ailelerine dönerler.

Sonuç ve Öneriler

Küçük bir kasabada yaşayan Osman’la bir kavga sonrasında oldukları “sıkı arkadaş”ının düşlerini süsleyen İstanbul’a yaptıkları kaçak yolculuk onları değiştirecek, olgunlaştıracaktır. Bu süreçte onların ve özellikle büyüklerin onlara davranışları önemlidir.

Büyük kente göçü konu alan güçlü ve gerçekçi kurgusu, bellekte iz bırakan sıcak ve yalın diliyle çocukların ellerinden bırakmadan okuyacakları bir öyküdür.

İlk basımı 1976'da yapılan Keleş Osman'ın macerası günlük hayat çerçevesinde, yalın bir dille ortaya konmuş ve ilkokul dört, ortaokul beşteki öğrencilerin seviyesi için oldukça uygun bir öyküdür.

Eser, çocuklarla gençler arasında veya kitapların okura ulaşmasında bir köprü konumundadır.

Çalışma sonucunda, eserde yer alan çocuk karakterlerin macera aradıkları, yetişkin karakterlerin ise macera arayışı içinde olan çocuklara bu süreçte daima yardımcı oldukları ve “herkese evinden, ailesinin yanından başka yer sıkıntılıdır” sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, G. (17 Mart 2014 Pazartesi). *Kaydet Kaydettiklerim*. Cumhuriyet Kitap
- Arseven, T. (2007). *Yazgıya Başkaldıran Yazar: Necati Tosuner*. Salkımsöğüt Y.: Ankara
- Atlas, D. (27-02-2013). *Necati Tosuner: Tanrı vasat yazara acısın*. Sabitfikir
- Gümüş, S. (17 Ekim 2015). *Necati Tosuner: “Sarsıcı olmak içtenliğe dayanmalı.”*
- Lekesiz, Ö. (1999). *Necati Tosuner*. Yeni Türk Edebiyatında Öykü 3, Kaknüs Yay.: İstanbul Özer, P. (Ekim 2015). İyi Kitap. SAYI 77
- Seyda, M. (2015). *Necati Tosuner'in Öykü Dünyası*. Notlar. (haz. C. Ş. Tümer). Doğu Matbaası: Erzincan
- Şimşek, T. (Aralık 2014). *Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*. Hece dergisi: Ankara
- Tosuner, N. (2011). *Keleş Osman*. Günışığı Kitaplığı: İstanbul
- Yalsızuçanlar, S. (03.12.2008 23:34). *Balkondaki yalnız adam: Necati Tosuner*

ÇOCUKLARA ÖLÜMDEN BAHSETMEK: DÖRT ESER, DÖRT FARKLI BAKIŞ

Hüseyin ÖZTÜRK*

ÖZET

Ölüm, birçok yetişkin için travmatik bir vakadır. Yetişkinlerin ölüme verdiği tepki, çocuklar için ölümün anlamını belirleyici işleve sahiptir. Yetişkinlerin söz ve davranışları, yaş düzeyine göre değişmekle birlikte, çocuğun tedirgin olmasına; korkmasına; travmalar yaşamasına sebep olabildiği gibi olayı makul bulup kabullenmesini; hayatın bir gereği olarak algılayabilmesini de sağlayabilir. İşte bu noktada çocuk edebiyatı, çocuğun ruh sağlığını destekleyici; dolaylı tecrübeler kazandırıcı bir işlev üstlenebilir.

Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, ölüm konusunu geniş bir biçimde işleyen dört çocuk edebiyatı eseri incelenmiştir. Bu eserler Dedem Bir Kiraz Ağacı, Bir Şeftali Bin Şeftali, Nemik ile Onbaşı ve Beyaz Ölüm'dür. İncelemede ölümlerin vuku buluş biçimi, ölen canlının türü, ölümü haber veren cümleler, ölüm sonrası verilen tepkiler ele alınmış ve bu alanlarda eserler arası mukayese yapılmıştır. İnceleme sonucunda eserlerin ölüm temasını işlerken hangi yollarla yapıcı etki yaratabilecekleri ve hangi ifade biçimlerinin çocuğun duygu dünyasında yıkıcı etki yaratabileceği konusunda çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ölüm teması, Dedem Bir Kiraz Ağacı, Bir Şeftali Bin Şeftali, Nemik ile Onbaşı, Beyaz Ölüm.

Giriş

“Bir insanın ansızın, pattadan ölmesine tanık olan çocukların ruhları, dikkati çekecek dercede etkilenir durumdan.” (Adler, 2004) Ölüm, insanlar için başa çıkılması zor bir travmadır. Yetişkinlerin dahi karşı karşıya gelmekten çekindiği bu konu, tecrübe eksikliği ve farklı işleyen zihin süreçlerinden ötürü hassas bir yapıya sahip olan çocuklar için kavraması çok daha zor bir olaydır. Psikoloji ve din eğitimi alanlarında bu konu ciddiye alınmış ve çocuklar için ölümün ne anlama geldiği, bu hadisenin onlara nasıl anlatılacağı hakkında çalışmalar yapılmıştır. Öyle ki *Death Studies* adıyla bu konuda akademik bir dergi yayımlanmaktadır. Ayrıca din eğitimi kitaplarında da ölüm eğitimi adı altında bölümler oluşturulmaktadır (Köylü, 2012).

Çocuk edebiyatı, karşılaşmaları kuvvetle muhtemel bu olaya çocukları hazırlama; onların, hayatın doğal seyri içerisinde ölümün var olduğunu anlayabilmelerine yardımcı olma açısından önemli ve etkili bir araçtır. Çünkü edebiyat, özü gereği kaynağını hayattan alır, hayatı anlatır. Kavcar (1999:4)'a göre edebiyat, insana çeşitli şekillerde duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri verir. Onun eğitim bakımından değeri de buradadır. Yazarların sanatçı duyarlılığı ile kurguladıkları nitelikli eserler, insanlara hayatın gerçeklerini kavramalarında önemli katkılar sunar. Çocuk edebiyatı eserleri için de bu durum geçerlidir. Çocuklara yönelik eserlerin söz konusu bu vasfa sahip olmaları, çocukların hayat karşısındaki tecrübesizliklerinden ötürü bir kat daha önemli hâle geliyor. Çocuk edebiyatı eserlerinin, çocukların biliş ve duyuş becerilerini geliştirebilmesi ve bu yolla onlara, hayata farklı pencerelerden bakabilme becerisi kazandırabilmesi için çocuk gerçekliğine uygun dil ve anlatımla yazılmış olması ve yine çocuk gerçekli-

* Arş.Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü. hsynztrk42@gmail.com

ğine uygun konuları ihtiva etmesi gerekir. Çocuk gerçekliğinin ne olduğunun anlaşılması, çocuğun yetişkinden farkının anlaşılmasına bağlıdır.

“Gelişim süreci içinde çocuk, kendine özgü bir kişiliğe sahip olan bir bireydir. Çocuğun yetişkinden farklı oluşu, sadece bir basamak farkından değil, aynı zamanda bir nitelik ve zihniyet farkından kaynaklanır. Çocuk, ‘eksik bir yetişkin’ değil, fakat zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal olarak gereksinimlerini tamamlamak isteyen, kelimenin tam anlamıyla bir kişidir.”(Yavuzer, 2012: 188) Bu sözlerin devamında çocuk kitabı hazırlayanların, çocukların içinde bulunduğu büyüme durumuna ve gelişim evrelerine dikkat etmeleri gerektiğine de işaret edilmiştir. Bu durumda söz konusu ölüm olduğu zaman, gelişim evrelerine göre çocukların algılarındaki değişimin seyri nedir, sorusu ile karşı karşıya kalıyoruz. Yukarıda da belirtildiği gibi bu soru, psikoloji ve din eğitimi alanlarında önemsenmiş ve cevaplanmaya çalışılmıştır. Onların verdikleri cevaplar, çocuk edebiyatı yazarlarına ve araştırmacılarına da yol gösterici olacaktır. Aşağıda bu cevapların kısa bir özeti yer almaktadır. Bu araştırmanın sınırlarını aşacağı için derinlemesine bilgi verilmemiştir. Kaynak olarak adları geçen çalışmalarda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Çocuklarda Ölüm Kavramının Gelişimi

Ölüm beş alt boyutta incelenmiş ve çocuklarda bunların gelişim seyrine bakılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Geri döndürülemezlik
- Sonluluk
- Kaçınılmazlık
- Nedensellik
- Evrensellik (Smilansky, 1987’den aktaran Koytak, 2008:1; Speece ve Brent, 1984)

Koytak(2008:4-8), çocukların gelişim sürecinde bu alt kavramların edinilmesi ile ilgili muhtelif çalışmalarda çelişkili bulguların bulunduğunu dile getirmiştir. Geri döndürülemezlik, nedensellik ve evrensellik bunlar arasında en ihtilaflı olanlardır. Bireylerin kendilerine özgü farklılıkları göz ardı edilmemek kaydı ile çocukların kavramları kademe kademe ve somuttan soyuta doğru öğrendikleri söylenebilir. Ancak 10-12 yaşlarında, aralarında ölümün de bulunduğu soyut kavramları anlayabilirler fakat bu yaştan öncesinde de zihinlerinde bir ölüm imgesi vardır(Wallinga ve Steen’den aktaran Köylü, 2012: 360-362).

Maria H. Nagy, yaşları 3 ile 10 arasında değişen yaklaşık 400 çocuğun ölüm ile ilgili algılarını anlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada, çocukların ölüme dair algılarındaki değişim üç basamakta ele alınmıştır. İlk basamak 3-5 yaş, ikinci basamak 5-9, üçüncü basamak 9 ve üstü şeklindedir. İlk basamaktaki çocuklar, ölümün hayatın devamı olduğuna inanırlar; ancak onlara göre ölüm, sınırlı hareket imkânı ve sınırlı yaşam deneyimi içermektedir. Ölüler fazlaca bir şey yapamazlar. Onların durumu uykuya benzer. Bu yaştaki çocuklar, ölüm korkusundan çok ayrılık korkusu hissederler. İkinci kademedeki çocuklar, ölümün geri dönülmez bir olay olduğunu anlama yolunda gelişim gösterirler. Ölüm daha somut bir hâl almıştır. Ölüm hadisesinin, öcü(boogeyman) yahut iskelet üzerinde somutlaştırılması, ölümden kaçılabilceği inancına sebep olmaktadır. Bu da göstermektedir ki ölümün herkes için geçerli olduğu henüz anlaşılmamıştır. Ancak üçüncü basamakta ölüm hakkındaki düşünceler olgunlaşabilmektedir(Nagy’den aktaran Noppe, 2002:114).

Bu bilgilerin ışığında çalışmanın kapsamında yer alan dört eserin incelenmesine geçilecektir.

Bir Şeftali Bin Şeftali, Nemik ile Onbaşı, Dedem Bir Kiraz Ağacı, Beyaz Ölüm

İnceleyeceğimiz dört eser hakkındaki bilgiler kısaca şu şekildedir: Tebriz doğumlu yazar Samed Behrengi’ye ait olan Bir Şeftali Bin Şeftali adlı eserin bu çalışmada incelenen çevirisi Deniz Canefe tarafından yapılmış, An-su Aksoy tarafından resimlenmiştir. Aydın Özakin tarafından yazılmış olan Nemik ile Onbaşı, Mustafa Delioğlu tarafından resimlenmiştir. Dedem Bir Kiraz Ağacı, İtalyan yazar Angela Nanetti tarafından kaleme alınmış olup Anna ve Elena Balbusso tarafından resimlenmiş ve Sema Tuksavul tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Son olarak

Beyaz Ölüm adlı eser Adil ve Neriman Karagöz tarafından kaleme alınmış olup eseri resimleyen kim olduğu ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Eserlerde Ölüm ile İlişkili İfadeler ve Ölen Kahramanlar

Bir Şeftali Bin Şeftali

Ölen Kişi: Ali (çocuk kahraman)

Ölüm ile ilgili ifadeler: *gitti, bıraktı, çaresiz, mezar, derin acı, içim sızlıyor, dayanamıyorum...*

Dedem Bir Kiraz Ağacı

Ölen Kişi: Anneanne ve Babaanne

Ölüm ile ilgili ifadeler: *uzun bir yolculuğa çıktı, ihanet, hayal kırıklığı, hıçkırık hıçkırık ağlamaya başladım, gökyüzüne yaptığı yolculuk, cenaze, çiçeklerle kaplı sandık, tabut...*

Nemik ile Onbaşı

Ölen Kişi: Salih (bebek), Nemik (engelli çocuk kahraman)

Ölüm ile ilgili ifadeler: *melek oldu, göklere uçtu gitti, soluklanması tükendi, çılgılık, ağlama, bağırma, telaş, suçlu, korku, günah, cennet...*

Beyaz Ölüm

Ölen Kişi: Abla (genç kız)

Ölüm ile ilgili ifadeler: *morali bozulmuştu, gözleri yaşlarla dolmuştu, çok üzgün, hıçkırık hıçkırık ağlıyordu, teselli etmeye çalıştı, yavrusunu kaybetmenin acısıyla, ablam ölmüştü, o artık yoktu, bir daha gelmeyecekti, hayatının baharında, yüksek dozda uyuşturucudan ölen bir genç kızın cesedi...*

Eserlerde Ölüm Konusunun İşlendiği Bölümler

Bir vaka olarak ölümün yaşandığı, üzerine konuşulduğu ve bu vakaya karşı tepkilerin dile getirildiği sahneler aşağıda verilmiştir. Bu araştırmadan istifade edeceklerin berrak bir fikir sahibi olabilmesi için araştırmanın hacminin verdiği imkan dahilinde ayrıntılı alıntı yapılmıştır. Alıntılarının ardından incelemeye geçilmiştir.

Bir Şeftali Bin Şeftali

“Benim güzel şeftalim. Ne oldu biliyor musun? Bugün niye yalnız geldiğimi bir bilsen. Bilmediğinin farkındayım. Ali öldü. Bir yılan ısırıldı onu... Kocakarı Muncuk bütün gece ona baktı, ama bir işe yaradığını sanmıyorum. Ali'nin babasıyla çıkıp dağlardan, bozkırdan kadının istediği bütün şifalı otları topladık, ama Ali iyileşmedi. Zavallı Ali!.. Niye gidip beni böyle bir başına bıraktın?”

Günler önce ben köye geri dönerken tepenin üstünde buluştuk. Geçen yıl yaptığımız gibi bir yılan yakalayıp senin toprağını beslemeye karar vermiştik. Yılanlar Vadisi'ne gittik. Yılanlar Vadisinde düşüneyeceğin kadar çok yılan var. Vadinin bir tarafında bütünüyle kayalardan oluşmuş bir dağ var. Öyle tek bir kaya değil ama. Yok. Daha çok, gökyüzünden yağmış irili ufaklı kayaların üst üste yığılıp bir yığın oluşturduklarını düşün. Yılanlar kayaların arasında yuva yapmışlar, ısınmak için dışarı çıkıyorlar... Ali'yle birlikte dağın eteğindeki kayalara baktık, sana tombul bir yılan bulmak için sopalarımızı deliklere soktuk. Yarı çıplaktık. Benim üzerimde yalnızca pantolonum vardı. Sırtım o kadar ısınmıştı ki üzerinde yumurta pişirebilirdin. Kayadan kayaya atlıyorduk ki birden Ali'nin ayağı kaydı, arkaya devrildi, bütün vadiyi acıyla dolduran bir çılgılık attı. Bir yılanın kıvrılıp yattığı bir kayanın üzerine sırtüstü düşmüştü. Yeniden bağırdı, yere kaydı. Yılanın bir daha sokmasına fırsat vermedim. Kafasının köküne, sonra karnına, sonra yeniden kafasına vurdum. Midesinde iki fare bir de kırlangıç vardı. Ali kendinden geçmişti. Sopası kimbilir nereye düşmüştü. Yılanın ısırıldığı yer kızardı. Yılan kolunu ya da bacağını ısırması olsaydı ne yapacağımı biliyordum. Ama sırtının tam ortasına ne yapabilirdim? Çaresizdim. Ali'yi sırtlanıp köye taşıdım. Sabah, mezarının başındayken Kocakarı Muncuk, anneme, Ali'yi daha çabuk getirseydim ölmeyeceğini söylüyordu. Ama daha hızlı nasıl getirebilirdim? Şeftali Ağacı, sen de biliyorsun, Ali benden daha ağır. Bir eşeğim olsaydı da yine de yavaş gelseydin, o zaman Kocakarı Muncuk bunun benim suçum olduğunu söylemekte haklı olurdu. Ama ben ne yapabilirdim ki...” (Behrengi,2015: 47-48)

"Mehmet yeniden ağlamaya başladı. Şimdi Ali'yi ve Mehmet'i ne kadar sevdiğimi anlıyordum. Ali'yi bir daha göremeyeceğimi anlayınca duyduğum derin acıdan neredeyse bütün yapraklarımı döküp sonsuza dek tomurcuksuz ve kuru kalacaktım." (Behrengi,2015: 49)

"Artık köyde daha fazla kalamam. Nereye gitsem gözümün önüne Ali'nin yüzü geliyor, içim sızlıyor. Dağa gittiğimde, keçiyi tepeye çıkardığımda, köpeğin başını okşadığımda, tezek çiğnediğimde, tarlalarda ötekilerle birlikte çekirge ve kertenkele yakaladığımda, saman kestiğimde, çatıların üzerinde yürüdüğümde hep önümde Ali'nin yüzü var. Sanki bana sesleniyormuş gibi geliyor: Mehmet!.. Mehmet!.. Şeftali Ağacı. Onun seslenişine dayanamıyorum. Kente, amcamın yanına, bakkal çırağı olmaya gidiyorum. Ali'nin sağ kalması için ne yapmam gerekirdi bilmiyorum. Onun gibi birden ölmek için ben ne yapmalıyım, bilmiyorum. Küçüğüm daha. Çok az şey anlıyorum." (Behrengi,2015: 49)

Dedem Bir Kiraz Ağacı

"Birgün yuvadan döndüğümde, evde ne annem ne babam vardı; beni Luigi Dede'mle babaannem karşıladılar. Ciddi bir yüz ifadesiyle bana, anneannemin uzun bir yolculuğa çıktığını, onu bir daha göremeyeceğimi söylediler.

'Ne demek yolculuğa çıktı!' diye bağırdım. 'Peki ama, neden bana söylemedi, neden bana hoşça kal demedi?.. Ya Alfosina, o şimdi ne yapacak?' (Alfosina Anneanne'nin kazıdır.A.N)

Kendimi ihanete uğramış gibi hissediyordum ve anneannemin bu davranışı karşısında öyle hayal kırıklığına uğramıştım ki, hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladım. Bunun üzerine, babaannem beni kucağına aldı ve bana anneannemin gökyüzüne yaptığı yolculuktan söz etti, benim oraya gidemeyeceğimi söyledi.

'Uçakla mı gitti?' diye sordum; çünkü annem ve babamla bir uçak yolculuğu yapmıştık, çok hoşuma gitmişti.

'Hayır, uçakla değil. Anneannen öldü.'

Böylece ölmenin gökyüzüne uçaksız bir yolculuk yapmak olduğunu öğrenmiştim. Bu yolculukta ne kazlara ne çocuklara yer vardı.

Cenaze günü işler daha da karmaşıklaştı, çünkü birisi bana çiçeklerle kaplı tahta sandığın içinde anneannemin olduğunu ve onu mezarlığa götüreceklerini söylemişti. Eğer gerçekten o sandığın içindeyse, anneannem gökyüzünde olamazdı; bana yalan söylenmişti!

Bağırmaya başladım:

'İnanmıyorum! Hepiniz yalancısınız! Anneannemi görmek istiyorum!'

O kadar çok bağırmıştım ki, herkes korktu, çünkü bir türlü beni sakinleştirmeyi başaramıyorlardı.

Ottaviano Dede'm yanıma gelip şöyle dedi:

'Anneanneni göremeyiz, ama o aslında hiçbir yere gitmedi, biliyor musun? Yerine Alfosina'yı bıraktığını söyledi ve onun yokluğunu hissettirmememiz için, Alfosina'ya çok iyi bakmamızı istedi.'

Dedeme baktığımda çok rahatlamıştım.

'Tam olarak öyle mi dedi?'

'Evet. Hem de sana selam söylememi ve bşir öpücük vermemi söyledi.'

'Peki ne zaman dönecek?'

Dedem omuz silkip yanımdan uzaklaştı. Döndüğünde, kucağında Alfosina vardı ve mezarlığa kadar tabutu onunla takip etti. Herkes ona bakıyordu, ama dedem kimseye bakmıyordu. Benim elimden tuttu; sık sık eğilip, başıyla kendisini onaylayan Alfosina'ya bir şeyler fısıldayıp durdu.

O an emin oldum ki, anneannemle konuşuyordu." (Nanetti, 2014:30-32)

Nemik ile Onbaşı

"Annesi iki kardeş daha getirdi dünyaya. İki oğlan çocuğu... Ancak Memet'ten sonra doğanı, büyüklerin söylediğine göre, bir buçuk yaşında melek oldu, göklere uçtu gitti. Salih demişlerdi adına.

Nemik bütün ayrıntıları ile anımsıyordu: korkunç bir ishale yakalanmıştı. Yaz günüydü. Alıç ağacının altında sağlıklı soluklanıyordu Salih. Dayanılmaz bir koku sarmıştı çevreyi. Küçük Nemik, bebeğin başında saldırgan karasinek ordusuna karşı kahramanca bir savaş veriyor, var gücüyle kovuyordu onla-

rı. Salih bebek, ağlama gücünü yitirmiş, yalnızca soluk alıp veriyordu. Nemik sık sık onun karnının gurultularını ve çıkardığı kokuları duyuyordu...

Güneş şehirden yana devrildiğinde Salih'in soluklanması tükendi. Ölmeden gözlerini iri iri açmış, hırıldayarak son kez soluk almıştı.

Nemik kolları kopacak hale geldiği halde, yine de tek bir sineği kondurmadı bebeğe. Salih'in sarı rengi giderek esmerleşti, soluğu kesildiği halde göz kapağı bir-iki seğirdi. Sonra ailesinin üyeleri teker teker gelmeye başladılar...

Annesi, tarım araçlarını omzuna vurmuş geldi. Nemik'in, annesinin gözüne girebilmek için hızlı hızlı salladığı örtüye hiç aldırış etmeyerek bebeğe baktı, sonra yorgun bedeninden umulmayacak bir çılgılık koyverdi:

'Uyy yavrum!..'

Nemik, iyice telaşa kapılıp daha hızlı, daha hızlı salladı örtüyü.

Annesi, ölü bebeği göğsüne bastırıldığı halde, o şaşkın şaşkın boşluğu yellemekteydi. Babası çılgılığı duyup koşarak geldi.

Birden bütün aile, yere serilmiş çocuklar, hep birlikte ağlayıp bağırmaya koyuldular.

Nemik, sanki suçluymuş gibi korkuyla büzülüp kalmıştı. Ya birden bu acılı anne-baba ve kardeşleri üzerine yürüyüp bebeklerini öldürmekten onu sorumlu tutup dövselerdi? Ürkek yüreciği pır pır atıyordu. İlk kez bir ölüm görmüştü. Oysa çevrelerinde her bebek ölümünden sonra, 'Oh ne güzel, günahlara girmeden melek oldu, göklere uçtu, ah cennette bize de bir yer ayırsa' diye konuşulurdu. O da ölümü mutlu bir olay diye düşünmüştü hep. Hatta defalarca yalnız kaldığında yere yatmış, gözlerini yummuş, soluğunu tutarak ölmeye çalışmıştı. Olağanüstü güzel bir şeydi ölmek; sessizliğin tadına varıyor, kapalı gözlerinin karanlığında, bembeyaz giysili melek anne babalar koluna giriyorlar, kollarına kuş kanarları takılıyor ve masmavi göklere uçmaya başlanıyordu...

Peki şimdi bebek Salih'in ardından niye bağırsıp ağlıyorlardı? Annesi saçlarını yoluyor, Gülizar'la Emiş Ablası dizlerine vuruyorlardı. Ağabeyi Mustafa ile kardeşi Memet de bu gürültüye ucsuz bucaksız ovada var güçleriyle bağırarak katılıyorlardı. Sonunda komşu tarlalardan yaşlıca bir kadın, iki büküm geldi, olayı öğrenince bile bir edayla,

'Günahdır günah, bağırsıp çağırışmayın, Allah verdi, Allah aldı, gücüne gider, melek oldu göklere uçtu, ne güzel' dedi.

Bütün aile bu bilinen sözleri bekliyormuş gibi hemencecik bağırmaları kesti...

Annesi bir süre sonra yeni bebeği doğurdu: Oğlandı. Babası, ölen bebeğin ömrü onun olur inanişıyla yeni doğan bebeğe ölen Salih'in adını verdi."

Beyaz Ölüm

"Aradan üç gün geçtikten sonra polisten bir telefon geldi. Babamı arıyorlardı. Babam telefonda kısa bir konuşma yaptı, morali bozulmuştu. Annem merakla babama ne olduğunu sordu. Babamın gözleri yaşlarla dolmuştu. Çok üzgün görülüyordu. Annemin ısrarları üzerine:

- Yüksek dozda uyuşturucudan ölen bir genç kızın cesedini bulmuşlar, dedi. Bakmamı istiyorlar. Ben biraz sonra gelirim.

Babam telaş içinde evden çıkarken, annem hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu.

Babam gittikten sonra abim annemi teselli etmeye başladı. Bense ilk defa adını duyduğum uyuşturucunun ne olduğunu bile bilmiyordum. Bir saat sonra babam geri geldi. Ağzını bıçak açmıyordu. Anlaşılan ablam ölmüştü.

Annem babama soru soruyor, hem de yavrusunu kaybetmenin acısıyla gözlerinden yaşlar akıyordu. Evet, ablam ölmüştü, o artık yoktu. Bir daha gelmeyecekti. Hepimiz de son derece üzgündük. Ablam yanlış arkadaş seçiminin sonucu hayatından oldu. Hayatının baharında bu dünyadan ayrıldı... Şimdi ben ölen ablamın yaşlarındayım..."

Ölümü Haber Veren Cümleler ve İlk Tepkiler

Eserlerde çocuklar ölüme bizzat şahit olmuş yahut ölüm haberini büyüklerden haber almıştır. Kendilerine durum haber verilirken doğrudan ‘öldü’ ibaresi kullanıldığı gibi yolculuğa çıktı, gökyüzüne uçtu şeklinde dolaylı bildirim biçimleri de görülmektedir. Her birinde ortaya çıkan tepkinin biçimi ve boyutu farklı olmuştur. Tepkiler genel olarak şöyle sıralanabilir: ağlama, feryad etme, üzülmeye, suçluluk ve öfke duyguları.

Bir Şeftali Bin Şeftali’de öykünün çocuk kahramanı Mehmet, arkadaşı Ali’nin ölümüne bizzat şahit olmuştur ve durumu, beraber ettikleri şeftali ağacına şu cümlelerle anlatmaktadır:

‘Ali öldü. Bir yılan ısırıp onu... Bütün şifalı otları topladık, ama Ali iyileşmedi. Zavallı Ali!.. Niye gidip beni böyle bir başına bıraktın?’

Mehmet yeniden ağlamaya başladı. (Bir Şeftali Bin Şeftali)

Mehmet, olayın şahididir ve belli bir olgunluk düzeyinde olduğu için açıklama beklemekte ancak acı çekmektedir. Fakat aşağıdaki satırlarda Dedem Bir Kiraz Ağacı adlı eserin çocuk kahramanı Tonino, anneannesinin ölümünün kendisine dolaylı olarak haber verilmiş olması dolayısı ile durumu kavrayamamıştır ve üst üste sorular sorarak açıklama istemektedir. Nihayetinde büyükler kendisine meseleyi en açık hâliyle ifade etmiştir.

Ciddi bir yüz ifadesiyle bana, anneannemin uzun bir yolculuğa çıktığını, onu bir daha göremeyeceğimi söylediler.

‘Ne demek yolculuğa çıktı!’ diye bağırdım...

‘Uçakla mı gitti?’ diye sordum; çünkü annem ve babamla bir uçak yolculuğu yapmıştık, çok hoşuma gitmişti.

‘Hayır, uçakla değil. Anneannen öldü.’

Böylece ölmenin gökyüzüne uçaksız bir yolculuk yapmak olduğunu öğrenmiştim. Bu yolculukta ne kazlara ne çocuklara yer vardı. (Dedem Bir Kiraz Ağacı)

Çocuklar için bir ölüm haberi almakla ölmüş bir insanı, tabut içinde dahi olsa görmek birbirinden çok farklıdır. Tonino o anlardaki duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

“Cenaze günü işler daha da karmaşıklaştı, çünkü birisi bana çiçeklerle kaplı tahta sandığın içinde anneannemin olduğunu ve onu mezarlığa götüreceklerini söylemişti. Eğer gerçekten o sandığın içindeyse, anneannem gökyüzünde olamazdı; bana yalan söylenmişti!” (Dedem Bir Kiraz Ağacı)

Tonino kendisinin kandırıldığını düşünmüştür. Sözlerinden anlaşılan onun acı değil öfke duyduğudur. Nemik ile Onbaşı’da tıpkı Bir Şeftali Bin Şeftali’de olduğu gibi ölümün vuku buluşuna çocuk kahramanın şahit olduğu görülmektedir. Öykünün çocuk kahramanı Nemik, henüz bebek olan kardeşi Salih’in yüzünün karardığını ve artık nefes almadığını görmüştür. Durumu fark eden annesinin verdiği tepki onun ölümü algılayışını da etkilemiştir.

Ölmeden gözlerini iri iri açmış, hırıldayarak son kez soluk almıştı.

Annesi, ... bir çığlık koyverdi: ‘Uyy yavrum!..’ (Nemik ile Onbaşı)

Birden bütün aile, yere serilmiş çocuklar, hep birlikte ağlayıp bağırmaya koyuldular.

Nemik, sanki suçluymuş gibi korkuyla büzülüp kalmıştı. Ya birden bu acılı anne-baba ve kardeşleri üzerine yürüyüp bebeklerini öldürmekten onu sorumlu tutup dövselerdi? Ürkek yüreciği pır pır atıyordu. İlk kez bir ölüm görmüştü. Oysa çevrelerinde her bebek ölümünden sonra, ‘Oh ne güzel, günahlara girmeden melek oldu, göklere uçtu, ah cennette bize de bir yer ayırsa’ diye konuşulurdu.

Nemik’in kafası karışmıştır. Çünkü aile dışarıdaki ölümlere gösterdiği tepkinin çok daha fazlasını aile içinde yaşanan ölüm vermiştir. Ölen kişinin yakınlığı ve yaşı da ölüme verilen tepkilerde belirleyici olmaktadır.

Beyaz Ölüm adlı eserde ölüme çocuk kahraman tarafından şahit olunmamakla birlikte vaka gerekçesiyle beraber en açık hâliyle ifade edilmiştir.

- Yüksek dozda uyuşturucudan ölen bir genç kızın cesedini bulmuşlar, dedi. Bakmamı istiyorlar. Ben biraz sonra gelirim...

“Bir saat sonra babam geri geldi. Ağzını bıçak açmıyordu. Anlaşılan ablam ölmüştü.”

Bu cümleler, öykünün kurgusu gereği çocukluk yıllarını anlatan bir yetişkinin sözleridir. Ölüme verilen tepki ise gözyaşı ve üzüntü olmuştur. Ancak çocuk karakterin ruh tahliline gidilmemiştir. Şu şekilde bir tasvir vardır:

“Annem babama soru soruyor, hem de yavrusunu kaybetmenin acısıyla gözlerinden yaşlar akıyordu.”

Eserlerde Ölümün İki Boyutu

İncelediğimiz dört eserden ölümün bütün alt boyutları ile ilgili çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Ancak geri döndürülemezlik ve nedensellik alt boyutlarının işleniş biçimi çok daha kaydadeğer görünmektedir. Bu sebeple bu çalışmanın kapsamına bu iki alt boyut dahil edilmiştir.

Geri döndürülemezlik

“Niye gidip beni böyle bir başına bıraktın?” Bir Şeftali Bin Şeftali

“İnanmıyorum! Hepiniz yalancısınız! Anneannemi görmek istiyorum! ...ne zaman dönecek?” Dedem Bir Kiraz Ağacı

“...o artık yoktu. Bir daha gelmeyecekti. Hayatının baharında bu dünyadan ayrıldı...” Beyaz Ölüm

“...melek oldu, göklere uçtu, ne güzel...” Nemik ile Onbaşı

Geri döndürülemezlik, öldükten sonra bir daha hayata dönmenin imkansızlığını ifade etmektedir. Yukarıda alıntılanmış olan cümleler, ölümün bu alt boyutuyla ilgili eserlerdeki çocuk kahramanın kavrayış düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Özdeşim ögesi olan çocuk kahraman, çocuk okurun kavrayışında da bir yol açacaktır.

Bir Şeftali Bin Şeftali adlı eserin kahramanı kesin bir biçimde geri döndürülemezlik alt boyutunu kazanmış görünüyorken Dedem Bir Kiraz Ağacı’nın çocuk kahramanı Tonino, ölen kişinin ne zaman geri döneceğini sormasından ve onu görme arzusundan anlıyoruz ki geri döndürülemezlik alt boyutunu henüz kavrayamamıştır. Beyaz Ölüm’de ölüm üzerine uzun uzadıya münakaşa yapılmış olmayıp ağır ve travmatik bir üzüntüden bahsedilmiştir. Ancak geri döndürülemezlik alt boyutunun açık bir biçimde vurgulandığı görülmektedir. Nemik ile Onbaşı’da mesele biraz daha fantastik ifadelerle işlenmiştir. Ancak ölenin tekrar hayata dönebileceğini sezdirenen herhangi bir ifade yoktur.

Nedensellik

Nedensellik, ölümün muhakkak fiziki ve biyolojik sebeplere dayanıyor olmasıdır. Eserlerde ölüm gerekçeleri şu şekildedir: Yılan tarafından zehirlenmek, uyuşturucu bağımlılığı ve hastalıklar. Bu bakımdan dört eserde de ölümün nedensellik boyutu boşlukta bırakılmış olmayıp açık bir biçimde işlenmiştir. Sebepler üzerinde durulması, ölüm konusunun akla yatkın hâle gelmesini sağlamaktadır. Ancak sebeplerinden kaçıldığı takdirde ölümden de kaçılıp kurtulabileceği düşüncesinin oluşması ihtimal dahilindedir.

Ölümün Telafi Edilmesi

Ölüm sonrası oluşan travmanın telafi edilmesi birkaç şekilde gerçekleşmiştir. Ölümün gerçekleştiği yerleşim yerinden uzaklaşmak, ruhun bir başka varlıkta yaşadığına dair inanış geliştirmek, ölümün sonrasında rahat ve huzurlu bir ortama gidileceği inancını kabullenmek

gibi telafi yöntemleriyle karşı karşıya kalıyoruz. Bir Şeftali Bin Şeftali’de Mehmet bulunduğu yerden başka bir yere gitmek istemiş; Dedem Bir Kiraz Ağacı’nda Tonino, anneannesinin bir kaz; dedesinin de bir kiraz ağacı olarak varlığını sürdürdüğüne dair bir inanış geliştirmiştir, Nemik ile Onbaşı’da ise ölen bebeğin meleğe dönüştüğü inancı dile getirilmiştir. Beyaz Ölüm’de bir telafi yoluna gidilmemiş. Ölüm karşısında çaresiz kalınmıştır.

Sonuç: Yıkarken Yapmak - Yaparken Yıkarak

Bir çocuk edebiyatı eserinde ölümden bahis açmak bazı riskleri göze almak demektir. Ancak bu risk, yazarları hayatın bu kadar içinde bir vakayı işlemekten alıkoymaz. Bir sanatkar, kuvvetle muhtemel, böyle bir alıkoymanın gündeme gelmesine dahi müsaade etmeyecektir. Çocuklara ölümden elbette bahsedilebilir. Bahsedilmelidir. Fakat onların özgün kavrayış biçimini es geçmeden bunu yapmak gerekir. Ölüm, insanlarda bir yıkım hissi oluşturmaktadır. Ölümü hayatın bir gereği olarak görmeyi başarabilmek, yeniden bir inşa sürecini gerçekleştirmemizi sağlayacaktır. Çocuk edebiyatı eserlerinin yaşatacağı dolaylı ve yapıcı tecrübeler, deneyim yok-sunu olan çocuk dimağını güçlendirecektir. Bu bağlamda eserlerin kısa bir değerlendirmesi yapılacak olursa şunlar söylenebilir.

Dedem Bir Kiraz Ağacı’nda okur için özdeşim ögesi olan çocuk kahraman, sevdiği bir yakınının ölümü ile yüzyüze gelmiş; travma yaşamış ve bu travmayı aşmıştır. Bu bakımdan eserin sağlıklı bir dolaylı tecrübe kazandırma vasfına sahip olduğu söylenebilir. Dolaylı ve soyut ifadelerin, ölümü haber vermede kullanılmasının doğuracağı olumsuz sonuçlar ve ölümü en somut hali ile doğrudan bildirmenin çocuk açısından çok daha anlaşılır olduğunu eserde görebilmek mümkündür.

Bir Şeftali Bin Şeftali’de ölen kişi bir çocuktur. Hayatta kalan ve arkadaşının ölümüne şahit olan diğer çocuk kahraman için travma büyüktür. Bu noktada çocuk, acı ile yüz yüze gelememiş, çevresi tarafından örtük bir biçimde ölümün müsebbibi olmakla suçlanmıştır. Çareyi, bulunduğu ortamdan uzaklaşmakta bulmuştur. Ölümün tabii karşılanamayışı ölen kişinin bir çocuk olması ile de alakalıdır. Yine de kullanılan üslubun ve olay örgüsünün çocuk muhayyilesini yaralayıcı özellikte olduğu söylenemez.

Nemik ile Onbaşı’da bir bebeğin ölümü tasvir edilmiştir. Hikayede çocuk okurun özdeşim kurabileceği karakter Nemik’tir. Nemik, kardeşinin ölümü sonrası ailesinin verdiği tepki ile hayrete düşmüştür. Çünkü tutarsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Daha evvel başka ailelerde bebekler öldüğü zaman melek olduğunu söyleyen ailesi kendi bebekleri öldüğünde perişan olmuşlardı. Bu tutarsız tutumun tadılmış olması, çocuk okura önemli bir tecrübe kazandırırken şu doğal duygunun sezdirilmesini sağlayacaktır: Ölen kişinin yakınlığı nispetinde verilen tepkiler değişmektedir. Nemik ile Onbaşı’da söz konusu tutarsızlık, yaşlı bir kimsenin gelip feryad edenleri yatıştırması sonucu giderilmiştir. Sonrasında ise öykünün kahramanı olan Nemik hayatını kaybetmiştir. Fakat belirli bir iç tecrübenin ardından gerçekleşen bu ölüm, son derece olgunlukla işlenmiştir.

Beyaz Ölüm’de olayın gerçekleşme biçimi oldukça ağır bir cümle ile aktarılmıştır: *Yüksek dozda uyuşturucudan ölen bir genç kızın cesedini bulmuşlar*. Kitabın hedef kitlesi çocuklardır. Ancak ‘uyuşturucu kötüdür’ ve ‘anne babanın tavsiye ve telkinlerini dinlemek gerekir’ iletileri, oldukça acıklı bir olay örgüsü içinde çocuk okurun ruh dünyasını sarsabilecek ifadelerle verilmiştir. Temel mesaj fazlası ile ifşa edilmiştir. Bu bakımdan eserin sezdirme, kavratma, düşündürme yerine öğretme, ders verme vasfı ağır basmaktadır ki bu durum, böylesi hassas bir konuda kolaylıkla beklenmedik sonuçlar doğurabilir.

Bu mütevazı çalışmanın ufkunda nitelikleri farklı çocuk edebiyatı eserlerinde ölümün özgün yüzlerini göstermek vardı. Çalışmanın kapsamı dört başı mamur bir mukayese yapmaya müsait olmadığından durumun betimlenmesiyle yetinilmiştir. Ümit edilir ki bu çalışma, bu cümlelerin yazarına ve okurlarına hiç değilse bu konunun anlaşılmasına değer bir mesele olduğunu hissettirebilir.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred (1984). Yaşama Sanatı. çev. Kamuran Sıpal. İstanbul: Say Yayınları
- Behrengi, Samet(2015). Bir Şeftali Bin Şeftali. Çev. Deniz Canefe. Can Çocuk.
- Karagöz, Adil Neriman(2003). Beyaz Ölüm. Hikmet Neşriyat.
- Koytak, Nazlı Sinem(2008). 7-11Yaş Grubundaki Çocuklarda Ölüm Kavramı ve Ölüm Kaygısının Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi.
- Köylü, Mustafa(2014). Din Eğitiminde Çağdaş Konular, DEM Yayınları
- Nannetti, Angela(2014) Dedem Bir Kiraz Ağacı Çev. Sema Tuksavul. Günışığı Kitaplığı.
- Noppe, Illene C.(2002). Death, Child Development(Ed. Neil J. Salkind) içinde. Macmillan Reference USA.
- Özakın, Aydın(2013). Nemik ile Onbaşı. Can Yayınları.
- Speece, M. W. ve Brent, S. B. (1984). Children's understanding of death: A review of three components of a death concept. Child Development, 55, 1671-1688.
- Yavuzer, H. (2012). Çocuk Psikolojisi. Remzi Yayınevi.

“ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATINDA YENİ YAKLAŞIMLAR”: “EŞSİZ NUR” FANTASTİK MACERA ROMAN SERİSİNİN SİYER VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Nevin Soysal AYDIN*

ÖZET

Okullardaki siyer derslerinin etkilerine yönelik yapılan araştırmadan, öğrencilerin siyer dersini sıcak bulduğu sonucunun çıkması (Koç-Güzel, 2015, Siyer Sempozyumu), Peygamber Efendimizin günümüzün Z kuşağı çocuklarına, onların ruh ve zihin dünyasına hitap edilen şekilde tanıtılmadığını ortaya koymaktadır. Genellikle, büyükler için hazırlanmış metinlerin çocukların yaş grubuna göre sadeleştirilmesinden oluşan çocuklara yönelik siyer kitapları, yeni nesillerin gereksinimlerine hitap etmekte yetersiz kalmaktadır. Efendimiz (SAV)in tertemiz yaşantısını ve en büyük mucizelerinden olan ahlakını Z kuşağına anlatabilmek için yeni yöntemlerin devreye sokulması, daha önce yapılmamış olanların yapılması, denenmemiş olanların denenmesinin gerektiği açıktır.

Diğer taraftan yeni medya araçlarının etkisiyle, tarihin hiç bir döneminde olmadığı kadar çocukların ailelerine aidiyetlerinin azaldığı, global kültürün çocuk üzerinde gitgide egemen olduğu günümüzde, Değerler Eğitimi, çocuğun ailesine ve kendi kültürüne aidiyet duygusunu güçlendirmek için kullanılabilecek bir unsur olarak önemini artırmaktadır. Kuşak farkının artık neredeyse dört yılda bir oluşmaya başladığı çağımızda, eğitimin her alanına olduğu gibi değerler eğitimine de sürekli yeni yaklaşımlar getirmek ve kuşak farkının hızına yetişebilmek için bu yaklaşımları büyük bir süratle uygulamak gerekmektedir. Bu hıza ayak uydurmak için yapılabilecek en önemli çalışmalardan birisi ise insanoğlunun her çağda aynı kalan evrensel boyutuna hitap edebilecek, klasik niteliği taşıyan sanat eserleri ortaya koyabilmektir.

Eşsiz Nur, yukarıda söz edilen ihtiyaçlara cevap vermek, eksikleri tamamlamak, siyer, değerler eğitimi ve çocuk edebiyatında yeni yollar açmak amacıyla 6 yıllık bir çalışmanın sonunda ilk sekiz cildinin yazımı tamamlanmış ve ilk dört cildi basılmış olan, 16 ciltlik siyer ve değerler eğitimi temalı fantastik macera roman serisi, aynı zamanda sinema filmi, tiyatro oyunu, tematik park ve müzik albümü projesidir.

Anahtar Kelimeler: Fantastik macera romanı, Eşsiz Nur, siyer, değerler eğitimi

GİRİŞ

Çocuklar için yazılan siyer kitapları, genellikle kronolojik metinlerin yaş gruplarına uygun bir şekilde sadeleştirilmesiyle ortaya çıkmakta, bazen de olaylar hikaye ve masal kurgusu içerisinde verilmektedir. Ancak yetişkinlerin görünce çok kaliteli bulduğu, heyecanlandığı, bazıları gerçekten büyük emeklerle ortaya çıkan bu çalışmalar, çocuk ve gençler tarafından aynı heyecanla karşılanmamakta, büyüklerin çok beğendiği kitaplar, çocukların kütüphanelerinde süs konumunda kalabilmektedir.

Eşsiz Nur’un temel hedefi, çocukların sıkılmadan, heyecanla, severek okuyabilecekleri bir siyer kitabı ortaya koymaktır. İnsanlar mutlu oldukları zaman çok daha iyi öğrenirler. Zoraki öğrenilen öğrenilen bilginin faydalı olması bir yana, kişilerin hele de çocukların, kendilerine sevdirmek istenen konudan soğuyup büsbütün uzaklaşmalarına bile neden olabilir. Peki çocuk-

* Eğitimci-Yazar-Besteci, ASPB ATHGM AEP Formatörü, Erdem Yayın Grubu Eşsiz Nur Serisi Yazarı. nevinnesri-naydin@gmail.com

lar ne tür kitapları severler? Sam Leaton Sebasta'nın çocuklar için yazılmış çok sayıda eseri incelediği ve onlar tarafından en çok sevilen kitapların ortak noktalarını tespit ettiği araştırmasında yer alan özellikler ve bu özelliklerin Eşsiz Nur'da yer alma biçimlerini şu şekilde sıralayabiliriz: (Norton, 2015, 07 19)

“Çocukların tercih ettiği kitaplar genelde diğerlerinden daha seri ilerleyen bir kurguya sahip olanlardır.”

Çok hızlı ilerleyen, her bölümünde sayısız maceraların ve çok sayıda karakterin yer aldığı bir kurguya sahip olan Eşsiz Nur, bu yönüyle okuyucuları tarafından ilgi ile karşılanmakta, çok akıcı olduğu ve bir solukta okunduğu söylenmektedir. Okurları Eşsiz Nur'u dini bir kitap olarak değil, bir macera kitabı olarak okuduklarını ifade etmektedirler.

“Verilmek istenen bilgi, metnin içinde bir detay unsur olarak sunulduğu takdirde çocuklar hemen hemen her konuda okumaktan keyif alabiliyorlar.”

Eşsiz Nur'un içeriğinde siyer bilgileri en ufak ayrıntılarına kadar verilmekte, ancak çok sayıda maceranın arasına yerleştirilen bilgiler, son derece doğal bir şekilde edinilmektedir.

“Çocuklar hikâyedeki esas olay meydana gelmeden önce onu hissetmek istiyorlar.”

Eşsiz Nur'un her bir cildi kendi içerisinde bir hikâyeye sahiptir. Tüm hikâyeler ortak bir kurguda birleşmekte, kahramanlarımız bazen Efendimizin hayatında yer alan hayvanlar, bazen günümüzden geçmişe giden çocuk ve gençler, bazen yaşam amacını gerçekleştirebilmek için evrenin öteki ucundan gelen uzaylılar olmakta, olaylar sürekli Peygamber Efendimizin(SAV) çevresinde dönmekle birlikte, kendisiyle doğrudan bağlantıya geçilmeden, siyer bilgileri çeşitli maceraların içerisinde ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Bu geniş kapsamlı kurgu içerisinde gelecek maceralar için okurlara ipucu verilmekte, sonraki bölümlerde yer verilecek olaylar ve bunların çözümlerine dair vurgular yapılmaktadır.

“Çocukların tercihlerine tek bir kurgu tarzı hakim değil. Bazı hikâyeler titizlikle kurgulanmış, sebep sonuç ilişkisine bağlı bir odak noktasına sahipken; diğerleri bağımsız parçaların daha dolambaçlı yollardan birleştiği kurgular olabiliyor.”

Eşsiz Nur fantastikle siyerin, değerler eğitimi ile iyilik ve kötülük arasındaki mücadelenin bir sarmal gibi örüldüğü yapıyla geniş kapsamlı bir kurguya sahiptir.

“Çocuklar mutsuz kitaplardan pek hoşlanmıyor.”

Eşsiz Nur tüm güçlüklerle rağmen iyiliğin üstün geldiği, en zor şartlarda bile umudun hiç eksik olmadığı, hayatı güzelleştirip kolaylaştıran mesajlarıyla okurlarına ferahlık ve neşe veren bir yapıya sahiptir.

“Çocukların tercih ettiği kitaplar arasında en çok ön plana çıkan özellik samimiyet. Çocuklar karakterlerinin birbirini sevdiği, eylemlerinde ve söylediklerinde duygularını göstermekten çekinmediği ve fedakar davranışlar gösterdiği kitapları daha çok seviyorlar.”

Eşsiz Nur pek çok güçlü kötü karaktere sahip olmakla beraber, iyi karakterlerin sevgi, fedakarlık ve iyi niyetleriyle tüm güçlükleri yendiği, birbirlerini sevip saydığı, güçlü kardeşlik duygularıyla bağlı olduğu bir karakter örgüsüne sahiptir.

Günümüz Çocuk Siyer Eserlerinin Sahip Olması Gereken Özellikler

Efendimiz(SAV)le ilgili en titiz başvuru kaynaklarından birisi olarak bilinen Son Peygamber.info'nun kurucusu olan Meridyen Derneğinin 9-12 Nisan 2015 tarihleri arasında gerçekleşen “Uluslararası Siyer Çalışmaları” sempozyumunda “Siyerin Kurgusal Anlatımı” başlıklı bildirisini sunan Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim dalı akademisyenlerinden Dr. Mutlu Gül, bir siyer eserinin günümüz çocuk ve gençlerine hitap edebilmesi için sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralamıştır:

- Didaktik olmamalı, macera dolu, heyecan verici bir anlatım tarzına sahip olmalıdır.
- Edebi yönü güçlü olmalıdır.

- Bir edebiyatçıdan derin bir siyer bilgisi beklenemeyeceğinden, ilim adamlarıyla edebiyatçılar arasında iş birliği ile yapılan eserler ortaya konulabilmelidir.
- Günümüz genç neslinin ilgi duyduğu ve aşına olduğu fantastik macera ya da kurgu bilim tarzında yazılması ilgiyi artıracaktır.

Dr. Mutlu Gül'ün yukarıdaki cümleleri Eşsiz Nur'u tanımlamak için kurulmuş gibidir; çünkü Eşsiz Nur serisinde bu özelliklerin tamamının mevcut olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fantastik Roman Türünün Özellikleri

Eşsiz Nur'un neden fantastik macera tarzında yazıldığını izah ederken, fantastik roman türü ve gelişimiyle ilgili bazı bilgileri paylaşmakta fayda olabilir:

Fantastik romanlar “olağanüstü”nün başat öge olarak yer aldığı eserlerdir. “Olağanüstü” ise gündelik hayatın, tamamen ya da kısmen, mantık sınırlarını ihlal ederek yeniden yorumlanması sonucu ortaya çıkan metinsel gerçekliktir. Yalnızca fantastik unsurların yer alması bir eserin “fantastik roman” kategorisinde ele almaya yetmemektedir. Bir eserin fantastik olarak isimlendirilmesi için fantastiğin hâkim öge olması, alegori için kullanılmak yerine kendi başına bir amaç haline gelmesi gereklidir. Fantastik edebiyatı, pozitivizmin, insanın manevi yanını reddedip kesin bilimsel kanunları dayatmasına karşı durmak amacıyla olan, modern insanın katı dünya gerçeklerinden uzaklaşma isteğini tatmin etmeye çalışan bir edebi tür olarak tanımlayabiliriz. (Uğur, 2015:134-135)

“Gerçekte olmayan, hayal ürünü, hayali” anlamlarına gelen fantastik kelimesi Batı dünyasına ait, onun değerler bütünü içinde ele alınması gereken bir kelimedir. Düşünce tarihi açısından bakıldığında, XVIII. yüzyıl sonunda ortaya çıkan bir tür olarak fantastik, akıl dışı olanın yeniden doğuşunu temsil eder, Aydınlanma'nın zaferine karşı bir tepkidir. Batı uygarlığı materyalist değerlere dayanan bir kültürü kendi içerisinden çıkarırken, bunun alternatifini de üretmeye çalışmış, bireyin manevi ihtiyaçlarını sanatsal yollarla gidermenin çarelerini araştırmıştır. Sonuçta fantezinin egemen olduğu ya da bir şekilde dahil edildiği çok sayıda sanatsal çalışma, Batı kültürünün vazgeçilemez parçaları olmuştur. (Reçber, 2012,58)

Fantazinin Gerçekliği

Öykücü, romancı, şair Edgar Allan Poe'nun bir gökyüzü kuramı geliştirdiği, gezegenlerin Güneş'ten kopuşu, yerçekimi, dağılan atomun bütünle yeniden buluşma arzusu ve tüm bunları yorumladığı kitabı Eureka'nın önsözünde yer alan ithaf cümlesi ile ilgili olarak; Poe'nın şiirlerini Fransızca'ya çeviren meşhur şair Charles Baudelarie (Kaynak) şunları söyler. “Materyalist ve aç gözlü bir dünyanın ortasında Poe kurtuluşu düşlerde buldu. Amerika'nın havasının kendisini boğmasına karşı Eureka'nın başlangıcına şunları yazdı: “Bu kitabı, düşlerin tek gerçeklik olduğuna inananlara adıyorum.” O kendi varlığıyla, başı başına bir protestoydu ve protestosunu kendine özgü yollarla ifade etti”. (Poe, 2002:158) “Gerçeği anlamak için düşler ve hayaller gerektiğini” söyleyen bir diğer edebiyatçı ise Dostoyevski'dir. Yazara göre gerçekten daha hayali bir şey yoktur.

Yetişkinler tarafından hiç bir zaman gerçekleşmeyecek hayalleri konu aldığına inanılan fantastik edebiyat, uzun yıllar çocuklara ve kadınlara daha çok hitap ettiği düşünülen bir edebiyat türü olarak kabul edilmiştir. Fantazi eserlerin kitapçı dükkanlarında pembe dizi raflarından kaldırılıp 20. Yüzyıl edebiyatı raflarına yerleştirilmesini sağlayan isimlerden birisi olarak anılan yazar Ursula K. Le Guin, fantazinin gerçekliğe ve gerçekçiliğe olan inancı, kuşkuya çevirmek için var olduğunu söyler ve insanları rüyanın gücünü ve gerçekliğini kabullenmeye, onu gerçekçiliğin ve akılcığın terimleriyle açıklamaya çalışmamaya çağırır. (Le Guin, 2011:28)

Le Guin fantezinin gerçekliği üzerine şunları söyler:

“Fantazi edebiyat elbette hakikidir. Olgulara dayanmaz; ama hakikidir. Çocuklar bunu bilir. Yetişkinler de bilir ve zaten çoğu bu yüzden fantaziden korkar. Fantazideki hakikatin yaşamaya mecbur edildikleri ve kabullendikleri hayatın sahteliğine, kofluğuna, gereksizliğine, sıradanlığa karşı bir meydan okuma, hatta tehdit oluşturduğunu bilirler. Ejderhalardan korkarlar; çünkü özgürlükten korkarlar. “

Le Guin çocuklara inanmak gerektiğini, çocukların yetişkinlerin çoğunlukla yaptığı gibi gerçeklikle fantaziye birbirine karıştırmadığını, bunları birbirinden ayırd etmeyi çok iyi becerdiklerini söyler. Çocuk tek boynuzlu atların gerçek olmadığını tabii ki bilir, ama öte yandan tek boynuzlu atlar üzerine yazılan bir kitabın eğer yeterince iyiyse hakiki bir kitap olduğunu da bilir. Çoğunlukla bu anneyle babanın bildiğinden daha fazla bir şeydir; çünkü yetişkinler çocukluklarını inkar ederek bilgilerinin yarısını da inkar eder ve şu hüznü, güdük gerçekle başbaşa kalırlar: “Tek boynuzlu atlar gerçek değildir.” Oysa bu gerçeğin kimseye bir yarar sağladığı görülmemiştir. (Le Guin, 2011:29)

Fantastik edebiyatın bir başka önemli ismi olan Tolkien ise fantastik edebiyatın “insanların gerçeğin esiri olmasını değil, gerçeği tanımasını” sağladığını söyler. (Tolkien, 1999:77) Fantastik edebiyat için zekaya ihtiyaç vardır. Akıl ne kadar keskin ve açıksa o kadar iyi bir fantazi ortaya konabilir. Sanatçıya göre, fantazinin kaynağının ne olduğunu sormak, dil ve aklın kaynağının ne olduğunu sormakla eşdeğerdir. (Tolkien, 1999:30)

Yine Tolkien fantazinin kendi tanımıyla “cezbedici tuhaflık” gibi bir avantaja sahip olduğunu söyler. Ancak bu avantaj ona karşı kullanılmış ve fantazinin kötü şöhretine katkıda bulunmuştur. Çünkü çoğu insan cezbedilmekten ve birincil dünyalarına herhangi bir şekilde müdahale edilmesinden hoşlanmazlar. (Tolkien, 1999:69)

Fantastik Roman Türünün Dünya Edebiyatındaki Gelişimi

Batı edebiyatında fantezinin geçmişi binlerce yıl öncesinin mitolojilerine dayanmaktadır. Fantastik eserler, eski Yunan medeniyetinde ya da Ortaçağ Hristiyanlığında, bireylerin bilinmeyen dünya ile kurmak istedikleri bağın sonucu, günlük inanın bir parçasıdır. Modernizm sonrasında ise fantastik edebiyat, modern bireyin, günlük hayattan kovulan “olağanüstüye” dair merakına seslenmektedir. (Uğur, 2015:136)

Batı dünyasının gerçek algısı ile Doğu dünyasının gerçek algısı arasında temeli teolojiye dayanan büyük farklar vardır. Bu farklılıkların Batı ve Doğu dünyasında maceraları da farklılık göstermektedir. Batı’da başlangıçta mitolojinin, masalın, destanın, söylencenin etkisi altında gelişen edebiyat on sekizinci yüzyılda kaynağını değiştirmeye başladı. Sonrasında insanın olağanüstüyle Yaratıcı ile bağını kesen ve onu sadece görünenin sınırları içine hapseden bir edebiyat ortamı neredeyse bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Bu ortam, insanı ruhu ve bedeniyle bir bütün olarak algılamamakta, onu sadece duyu organları ve akıl ile sınırlandırmaktaydı. Doğu dünyasında ise durum farklıdır. Doğu, her zaman görünenle sınırlanmayan bir âlemin varlığını kabul etmiş ve ortaya koyduğu eserlerle görünmeyen âleme ait unsurları kullanmış, fakat buna dair ayrı bir isimlendirmeye ihtiyaç duymamıştır. Bunda Doğu dünyasının hayatı ayırtırmayan, onu bütün olarak ele alan düşünce yapısının tesiri büyüktür. (Reçber, 2012:58)

Batı medeniyeti, gerçeği yorumlarken duyu/akıl/bilim gibi temel dinamiklerinden faydalanırken, insan ruhuna sınırlar çizilemeyeceği gerçeğini anlamakta zorlanmıştır. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, yine Batı edebiyatının önemli ürünlerinden olan romanda gerçekliğin/maddeciliğin etkisinin azaldığı görülür. Hatta bunu insanın gerçeğin katı sınırlarına bir isyanı gibi düşünmek mümkündür. Büyülü gerçeklik ve fantastik romanların kabul görmesinde bu etkinin payı düşünülebilir. Özellikle Avrupa’da kabul gören üç ciltlik, beş ciltlik, on iki ciltlik hatta altmış ciltlik kitaptan oluşan fantastik roman furiasını, çağın sosyal bir olayı olarak algılamak mümkün olduğu gibi fantastiğin yeniden doğuşu olarak değerlendirmek de mümkündür. (Reçber, 2012:58)

Türk Edebiyatında Fantastik Roman Türünün Gelişimi

Fantastik edebiyat türü içinde yaşadığımız coğrafyaya yabancı bir tür değildir. Mezopotamya topraklarından çıkan, dünyanın elimize geçen en eski yazılı edebiyat parçası olan Gılgamış Destanı’nın günümüzün bakış açısıyla tam anlamıyla bir fantazi eser olduğunu söylemek mümkündür. Jules Verne ve H. G. Wells’den binlerce yıl önce, aya yapılan seyahatler ve gezegenler arası savaş gibi konuları işleyen True History (Gerçek Tarih) adlı eseriyle, bilim-kurgu türünün öncüsü kabul edilen Samsat’lı Lukianous da MS 125 yıllarında Adıyaman’da dünyaya gelmiştir (Çevik, 2012:103).

Türk edebiyatında da fantastik unsurlar her zaman var olmuştur. Evliya menkıbelerinde, Dede Korkut Hikâyeleri'nde halk masallarında fantastik çok sayıda olaya ve kahramana rastlanır. Ancak tüm bu zenginlik roman türü içerisinde sadece yan bir unsur olarak değerlendirilmiş, fantezi kendi başına bir tür olamamıştır. Fantastik, korku ve bilim kurgu türlerinin Türkiye'de gelişmemesinin temel nedeninin geç modernleşme olduğu söylenebilir. (Uğur, 2015:136)

Türk edebiyatında geleneksel hikâye ile modern anlatım tarzının buluştuğu, Osmanlı ve Türk edebiyatı için ilk fantastik eser, aynı zamanda modern edebiyata geçişte önemli bir mihenk taşı olan Giritli Ali Aziz Efendi'nin 1797 yılında yazdığı 'Muhayyelat'ıdır. Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin 1910 yılında yazdığı mistik temalar içeren 'Amak-ı Hayal'i de Türk Edebiyatının ilk fantastik eserleri arasında sayabiliriz.

Türkiye'de modernleşme süreci Batı'ya göre geç bir tarihte başlamış, pozitivist dünya görüşü yerleşmemiştir. Devletin tüm çabalarına rağmen toplumsal yaşamın modernist bir anlayışla düzenlenemeyişi, hümanizmin merkezi bir rol edinemeyişi gibi nedenlerle geleneksel, dayanışmacı, dinin etkili olduğu ilişkiler etkisini devam ettirmiştir. Aynı şekilde bireysel yaşam hep geri planda kalmış ve toplumsal değerler önemini sürdürmüştür. Dolayısıyla Türk insanı günlük hayatında bilinmeyene dair sorduğu soruların cevabını, dinde ve diğer geleneksel inançlarda bulmuştur. Batılı bireyin dinden uzaklaşarak entelektüel bir faaliyet alanı olarak fanteziye yönelmesi ve kişisel meraklarını burada gidermeye çalışmasına karşılık Türkiye'de bireyler böyle bir ihtiyaç hissetmemiştir. İslam dini, gerek yaşanan dünya, gerek ölüm sonrası dünya hakkında, modernizmin "fantastik" olarak tanımlayacağı birçok unsur ihtiva etmektedir. Genel olarak Doğulu, özelde de Türkiyeli bireyler, günlük hayatın içinde "fantastik" birçok öyküyü dinlemekte, hissetmekte, inanmaktadır. Bu nedenle fantastik, günlük hayatın ötesinde, salt entelektüel faaliyet olarak algılanmamış, ilgi görmemiştir. Sonuçta hayatın içinde olan fantastiğin başka kaynaklarda aranmasına gerek kalmamaktadır. (Uğur, 2015:137)

2000 li yıllarda bu durum değişmeye başlamış, kültürel ortam yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Batıdan her geçen gün artan sayıda roman çevrilmeye başlanmış, Barbar Conan gibi fantastik çizgi romanlar ve filmler Türk okuyucusunun fantezi türüne aşina olmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda bilgisayarın gelişimi, yeni nesillerin FRP (Fantasy Role Playing) adlı fantastik oyunlarla tanışmasına, fantezi dünyasının kabul gören özelliklerine dair fikir sahibi olmalarına yol açmıştır. 1990'lı yıllarda çeviri fantastik roman ve sinema filmlerinin sayısının her zamanakinden fazla artması türün gerçek anlamda Türk edebiyat çevresince kabul edilmesini sağlamıştır. Değişen ekonomik, toplumsal koşullar yeni nesillerin bireysel yaşamlar kurmalarının önünü açmış, bireysel zevklerin ve arayışların önünü açmıştır. Bu dönemde yetişen nesiller hem istedikleri faaliyetleri yapabilecekleri imkânlarla kavuşmuş, hem de toplumsal değerlerin etkisinin giderek azalması ile birlikte kişisel hayal gücünü öne çıkarma olanağını elde etmiş, bu değişimleri yaşayan Türk okuyucusu ve edebiyat üreticisi 2000'li yıllara fantezi türüne hazır olarak girmiştir. (Uğur, 2015:138)

Eşsiz Nur'da Fantastik Öğeler

Fantastik edebiyat temelde iki yoldan üretilir. "Birincisi fantastiğin yaşanan dünyada, bilinen gerçekliğin içine bilinmeyenin girmesiyle meydana gelmesi; ikincisi bilinen insan, mekân, zaman modelli evrenden farklı evrenlerin anlatılması." Bilinen, birincil dünyayı anlatan eserler bilinen dünyanın sınırları içerisinde gerçekleşen fantastik olayları konu almaktadır. Bu tür eserlerde bilinen gerçeklik ile fantezi dünyası iç içe, birbirini tamamlar biçimde yer alırlar. İkincil dünyayı anlatan fantastik eserler ise yaşadığımız dünyadan tamamen farklı, sınırları, mekân ve zamanı yeniden kurgulanmış bir çevrede geçer. İkincil dünya fantezilerinde insanların yanı sıra gerçek dünyada var olmayan çok sayıda canlıya yer verilir. (Uğur, 2015:138)

İlk sekiz cildi yazılmış, dört cildi basılmış olan ve 16 cilt olması planlanan Eşsiz Nur'da yukarıda açıklanan her iki tarz da kullanılmıştır. Kitabın bazı bölümleri ikincil dünya olan Ezel-Nur gezegeninde geçmekte, bazı bölümler de ise ikincil dünyadan gelen kahramanların birincil dünyada yaşadıkları maceralar konu edilmektedir.

Tolkien ikincil bir dünya var etmenin büyük bir emek ve düşünce, kesinlikle özel bir beceri ve hüner gerektirdiğini söyler. Bu işe kalkışıldığı ve herhangi bir derecede başarıldığı za-

man, sanatın az bulunan derecede bir başarısına sahip olunulur. (Tolkien, 1999:70) Fantazi bu anlamda sanatın daha asil, saf bir biçimidir ve bu yüzden başarılı olduğunda etkisi en güçlü olanıdır. (Tolkien, 1999:68) İkincil dünyalarda birincil dünyada mevcut olmayan ve olması mümkün olmayan unsurların bulunması, sanatın kalitesini yükselten bir üstünlüktür. Sanatçı okuyucuya aklının içine girebileceği bir ikincil dünya yaratır. O dünyanın içerisinde anlattıkları”doğru”dur ve o dünyanın kurallarıyla uyum gösterir. Bu yüzden okuyucu ona, sanki içindeymiş gibi inanır. İnançsızlık doğduğu anda sihir bozulur sanat başarısız olur. O zaman okuyucu kendini yine asıl dünyanın içerisinde, küçük ve verimsiz kalmış ikincil dünyaya dıştan bakarken bulacaktır. (Tolkien, 1999:55)

Eşsiz Nur’da ikincil dünyalar: Ezel-Nur Gezegeni

Evrenin diğer ucu diyebileceğimiz bir uzaklıkta var olan Ezel-Nur Gezegeninde, hayatı ışık ve renk üzerine kurulu olan Işık yaratıklar yaşamaktadır. Başkentleri olan Işık Kentinde renklerini saflaştırmış, hayatlarını yaşam misyonlarını gerçekleştirmeye adanmış bireyler yaşarken, renklerini karartan, ışığın saflığından uzaklaşan bireyler Karanlık Bölgede yaşamaya mahkum edilmektedirler. Ezel-Nur’lular ışık enerjisinden oluşmuş canlılardır ve içlerinden geçen her türlü düşünce ve duygu dış bedenlerine renk olarak yansımaktadır. Işığa ve renge hayran Ezel-Nur gezegeninin ışık yaratıkları, kişileri renklerine göre değerlendirirler, en yüksek mertebelere rengi en güzel, en parlak ve dengeli dağılmış olanları getirirler. Tepe ışıklarının parlak ve güzel olması, ışık yaratığın kalbi ve zihnindeki duygu ve düşüncelerin de güzel olması anlamına gelmektedir. Ezel-Nurluların en büyük amacı, tepelerinde beyaz ışığın parlamasını sağlamaktır. Sorumluluk sahibi, çalışkan, aklını ve vaktini iyi kullanan, kendinitanımayı ve keşfetmeyi başarmış, hepsinden önemlisi herkese ve her şeye sevgiyle, iyi niyetle yaklaşan ışık yaratıklarda bu beyaz ışık belirebilmekte ve bunun için kişinin kalbinde binlercebirim parıltı biriktirmesi gerekmektedir. Parıltı, Ezel-Nur gezegeninin iyilik birimidir. Bir birim parıltı, 100 kar kristali dolusu nurun, ışık yaratığın bedenine yüklenmesin anlamına gelmektedir. Ezel Nur gezegeninde kar kristalleri sekizköşeli yıldızlardan oluşmaktadır ve gezegenin aynı adı ve şekli taşıyan, pembe ışıklar yayan bir de uydusu vardır. Işık yaratıklar kalplerinde bir birim parıltı oluşturduklarında kelebek etkisiyle bunun 700 katını hatta bazen çok daha fazlasını gezegenlerine yaymakta, böylece karanlık dünyanın etkisinin azalmasına sağlayabilmektedirler. Kararan renklerini saklayacak bir alet geliştirerek Işık Kentin içine sızmaya başlayan Karanlık Dünya ile mücadelenin yolu, iyiliği artırıp gezegenlerindeki ışık miktarını çoğaltmaktan geçmektedir. Yaşam misyonları renklerini saflaştırmak olan ışık yaratıklar, Peygamber Efendimiz(SAV)in eşsiz nuru ile kendilerini geliştirmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Eşsiz Nur’un hikayesi, Işık ve renk diyarı Ezel-Nur gezegeninin harika çocuğu genç kaptan A-Nur Taar’ın Gezegen Mavi’ye yolculuğu ile başlar. Nur Avcısı uzay gemisinin kaptanı Işık Adam A-Nur Taar, çok genç yaşta elde ettiği başarılarını çekemeyen düşmanları tarafından kurulan tuzak sonucu Eşsiz Nur’un doğumundan 3.000 sene öncesine, Mekke’nin ilk kurulduğu zamanlara gitmek zorunda kalır. Tüm kurulan tuzakların üstesinden gelmeyi başaran genç kaptan, artık yaradılış amacını keşfetmek için Eşsiz Nur’u kendisine rehber edinen hayranı, izinden gideni, O’nu ve O’nu sevenlerin sevenidir.

Ezel-Nur Gezegeninin harika çocuğu genç kaptan A-Nur Taar:

Ezel-Nur Gezegeni Yönetim Konseyinin 3.000 yaşındaki başkanı A-Nur Nura'nın Beyaz Kayalıklardaki evi ve Nur Avcısı uzay gemisinin Gezegen Mavi yolculuğu

Ateş Diyarı

Eşsiz Nur'daki bir diğer ikincil dünya ise Ateş Diyarı'dır. Eşsiz Nur'un dünyaya gelişi ile 1.000 yıldan beri yanan kutsal ateşlerinin söneceğini haber alan Ateş Diyarı ordusu, Mekke'ye bir saldırı başlatır. A-Nur Taar'ın kurguladığı Işın küresinin bu saldırıyı önlemek için 2016 yılının Mevlid kandili sırasında Eyüp Sultan Camiinden seçip getirdiği kişiler ise 7-12 yaş arasındaki 4 çocuktur.

Kutsal Ateşin koruyucusu Şahbanu Sanem, Hükümdar Ehrimen ve uçan adamlar Ecüş ve Mecüş

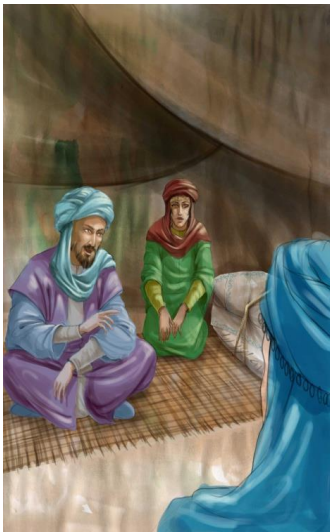
Yeşil Vaha

Yeşil Vaha Mekke yakınlarında içinde kahramanımız olan hayvanların yaşadığı hayali bir diğer dünyamızdır. Yeşil Vaha'nın akıl hocası, Kaptan A-Nur Taar tarafından Işık Adamın Kehanetinin sülalesine emanet edildiği Alim Kaplumbağa Tortulan'dır. Kabeye saldırıya kalkışan Yemen Velisi Ebrehe'nin ordularına komuta eden ve Eşsiz Nur serisinin 2. Kitabı olan "Cenneti Arzulayan Fil"de hayatına ayrıntılı şekilde yer verilen Dev Fil Mamud ya da çocukluk adıyla Bamba da, Kabeye saldırmadığı için uğradığı işkenceden dolayı yaralandığı dönemde, Yeşil Vahanın misafiri olur. Dev kartal Zenga, sevimli tavşan Beyda, onun ayrılmaz ikilisi kanguru faresi Zapata, çöl keklikleri Nip ve Nap, deve kuşu Babata da Yeşil Vahanın sakinleri arasındadır.

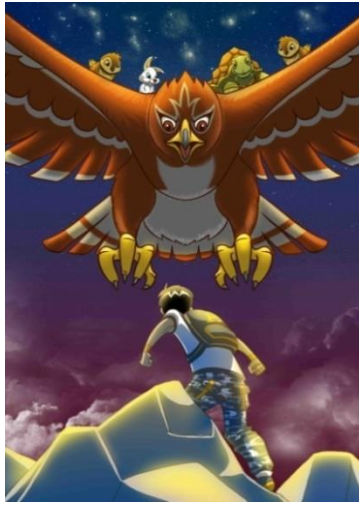

Eşsiz Nur'da Zaman Yolculuğu

Kaptan a-Nur Taar, kendisini yükselmesinin önündeki engel olarak gören kaptan O-Kar Peer tarafından kurulan tuzak nedeniyle Mekke'nin ilk kurulduğu, Kabe'nin Hz. İbrahim ile Hz. İsmail tarafından temellerinin yükseltildiği yıllarda Gezegen Mavi'ye iniş yapmak zorunda kalır. Kendisini yalnız bırakmamak için hayatını tehlikeye atan teğmen Hurinur ile birlikte klonladıkları dünyalılarının formuna girerek Hz. Hacer'in çadırına misafir olur, Hz. İbrahim'i onun anlatımıyla tanıma şansına sahip olurlar.

Bir diğ er zaman yolculuğunda ise kaptan A-Nur Taar tarafından programlanan ışın k re-si, 7-12 yaşları arasındaki dört  ocuğ u 2016 yılından 571 yılına Peygamber efendimizin(SAV) dünyaya geldiğ i güne getirir. Kendilerine verilen görevi başaramayacaklarını söyleyip ısrarla direnseler de sonunda Eşsiz Nur'a duydukları sevgi galip gelir ve  ocuklar Ateş Diyarının saldırısını önlemek için ellerinden geleni yapmaya karar verirler. Kendilerine yardımcı olması için seçtikleri kişi ise dönemin alimi olduğ u için kendilerini anlayabileceğ ini düşündükleri Varaka bin Nevfel'dir. Ancak çok geçmeden bir alimi inandırmanın çok daha zor olduğ unu farkedeceklerdir.

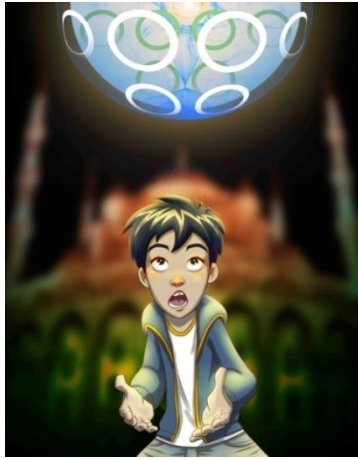

Kurtuluş umutlarının t kendiğ i anda ortaya çıkan dev kartal Zenga ve ateş toplarına karşı bulut arkadaşlarıyla birlikte yardıma gelen şemsiye bulut Damame.

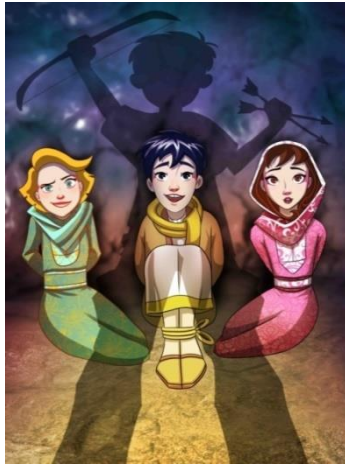

Sadece zemzem suyunun söndürebildiği Ateş Diyarının kutsal ateşi

EŞSİZ NUR'UN ÇOCUK KAHRAMANLARI

Mehmet Fatih 12 yaş, Betül 12 yaş, Almira 9 yaş, Ahmet Taha 7 yaş

CENNETİ ARZULAYAN FİL: BAMBA'NIN HİKAYESİ

Fil Diyarında dünyaya gelen Bamba'nın Zümrüt Köyde çalışmaya gidişinin, kötü kalpli tüccar Co tarafından Necaşinin Sudan valisi Küsefa'ya satılması, Necaşinin hayatını kurtarması, Ebrehe'nin fil ordusuna komutan olması ve sayısız macera ile dolu hayatı Eşsiz Nur serisinin 2. Cildi "Cenneti Arzulayan Fil"de

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN FANTASTİK ROMAN

Binlerce yıllık masallarda en sık görülen ayrım olan iyi ve kötü çelişkisi günümüzde özellikle popüler edebi ürünlerde aynı güçle devam etmektedir. Okuyucular kendilerini, iyi, kötü; saldırgan, masum; şeytani, melekse şeklinde uzatılabilen ikililerden iyiliği temsil edenlerin yanında hissederler. Böylece ortaya çıkan özdeşleşme yoluyla roman kahramanının hisleri okuyucu tarafından paylaşılır, romanın duygusal etkisi yoğunlaşır.

Ursula K. Le Guin Yüzüklerin Efendisinin fantasti dilinde yazılmış olmasının tesadüf olmadığını söyler. Bunun nedeni Tolkien'in bir gerçeklik kaçağı olması ya da çocuklar için yazması değil, fantazinin ruhta iyiyle kötü mücadelesinin doğal, en uygun dili olmasıdır. (Le Guin, 2011:39)

Le Guin'e göre fantasti iç benliğin dilidir. Çocuklara ve yetişkinlere öyküler anlatmak için en uygun türün fantasti olduğunu iddia ederken, sırtını romantizm akımının önde gelen isimlerinden İngiliz şair Shelley'e dayadığını söyler. İlk kurgu bilim romanlardan birisi olan Frenkenstein'in yazarı Mary Shelley'in eşi de olan şair Shelley şöyle demektedir: "Ahlaki iyiliğin en güçlü aracı, hayal gücüdür." (Le Guin, 2011:41) En önemli değer şüphesiz ki iyiliktir ve fantastik edebiyat iyiliği hayal gücünün sınırlarını zorlayarak anlatmak için çok uygun bir dil gibi görünmektedir.

Değerleri bilgi olarak anlatan kitapların varlığı çok önemli olmakla birlikte bir değerler eğitimi kitabı sadece üzerinde sorumluluk, fedakarlık, büyüklere saygı gibi değerlerin ismi yazılı olan kitap değildir. Bir yazar olarak kişisel fikrim, Z kuşağına hitap edecek değerler eğitimi kitaplarının telkinden arınmış olmasıdır. Günümüz çocukları kendisine dayatılmaya çalışılan bilgileri farkedecek, didaktik kitapları zekasına saygısızlık olarak görebilecek kadar zeki ve kendine güvenlidir. İdeal olan, değerler eğitimi kitaplarının çocuğun önüne renkli bir dünya açması, seçenekler sunması, onun bu seçenekler arasında gidip gelen kahramanları gözlemlemesini, iyi seçimlerin de kötü seçimlerin de sonuçlarını görmesini sağlaması, çocukların içine girebileceği kadar sahici bir dünya, özdeşim kurabilecekleri kadar güçlü kahramanlar sunmasıdır. Değerler eğitimi bilgi olarak veren kitaplar elbette gerekli ve değerlidir. Ancak bilginin çocuğun hayatına yansımaları için duygularını etkilemesi şarttır. Sadakatsiz olacağı öngörülen Z kuşağı, ailesi ya da toplum istediği için değil, kendi mutluluk ve başarısına katkıda bulunacağını düşündüğü için değerleri hayatında uygulamaya istek duymalıdır.

Günümüz çocuk edebiyatçılarından Zeynep Sevde Paksu, ailelerin üzerinde ne anlattığı belli olan kitapları tercih ettiğini söyler ve bunu yemek yerine hap tüketmek olarak nitelendirir: “Çocuğun eline kitap verirken şöyle hitap edenler vardır mesela. Ben buna 10 TL veriyorum. Şimdi bu para ile çocuğuma ne kadar ahlak, bilgi, değer vermiş olurum. Özellikle içinde ne anlattığı üzerinde belli olan kitapları tercih ederler. Cömertlik, iyilikseverlik vs gibi. Oysa bu ezberciliktir; yemek yerine hap tüketmektir.” (Paksu, 2015:07 20)

Edebiyatı siyer ve değerler eğitiminde veya herhangi bir alanda kullanırken göz önünde bulundurulması gereken husus, edebiyatın ders verme aracı olmadığıdır. Çocuk edebiyatı alanında çok sayıda eseri bulunan akademisyen Necdet Neydim, edebiyatın etkileri hakkında şunları söyler: “Edebiyatta kişi hayata gider, hayatın içine girer ve orada dolanır. Keşfeder, sorgular, sorar, kendi sonuçlarını çıkarır. Edebiyat ders vermez ama okur hayatın içinde yaptığı yolculuklardan çok şey öğrenir. Bu yolculukları yaşamak önemlidir. Bu yolculukları yaparken insanlar birtakım kaygıları ile anlatılan metinler üzerinden yüzleşir. Kendi kimlikleriyle ilgili, kendi iç çatışmalarıyla bir anlamda rehabilite olur.” (Neydim, 2013:05 13)

Çocuk edebiyatının bir şey öğretme derdinin olmaması gerektiğini Zeynep Sevde Paksu da şu şekilde ifade eder: “Tıpkı ormandaki ağacın bir şey öğretme derdinin olmadığı gibi, çocuk edebiyatının da bir şey öğretme derdi yoktur. Ağaca baktığınızda lezzet hissi, tefekkür fikri dolar içinize. Edebiyat diye nitelendirebileceğimiz metinlerin oluşturduğu his ve fikir gibi. Bu his kalıcı eğitimi oluşturan bir katalizördür.” (Paksu, 2015:07 20)

Z KUŞAĞI VE SİYER EĞİTİMİ

İş dünyası şu an 10 yıl sonra iş hayatına giriş yapacak olan Z kuşağını karşılamak üzere çalışmalar yapmaktadır. Bazı giyim markaları, müzik grupları Z kuşağı için hazırlık yapmakta, pazarlama şirketleri marka sadakatleri az olan bu kuşağın küçük yaşta kalbine ve zihnine girmek için özel stratejiler geliştirmektedirler. İş dünyasının Z kuşağını karşılamaya hazırlanırken siyer eğitimcilerinin de, eğitimin her alanında çalışanların da dünyadaki gelişmelere ayak uydurup “dijital yerli” olarak dünyaya gelen, yani doğuşundan itibaren yeni medya araçlarını kullanan günümüzün yeni nesilleri için onlara hitap eden, zamanın ruhuna uygun, yeni ve farklı çalışmalar yapması gerektiği açıktır. Bunu gerçekleştirmek gözümüzde büyüttüğümüz kadar zor olmayabilir. Ancak Z kuşağının özelliklerini bilmek, kendine güvenli ve kararlı olmak, sanattan daha çok yararlanmak, ilim ve sanat dünyasının iş birliği içerisinde olduğu geniş kapsamlı ekip çalışmaları yapmak Efendimiz(SAV)in yaşadığı çağı aydınlatan ışığının günümüzde de nice gönülleri fethedip kurtuluşuna vesile olmasını sağlayabilecektir.

Z kuşağına onlara hitap eden bir siyer eğitimi vermek için herşeyden önce bu kuşağa karşı doğru bir bakış açısına sahip olmamız gerektiğini, Z kuşağının, teknoloji bağımlısı ya da tutkunu değil, teknolojiyi doğal yaşam şekli olarak algılayan bir nesil olduğunun farkındalığına ulaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Z kuşağı internetin, teknolojinin içine doğmuştur; yani “dijital yerli”dir. Dijital aile, dijital etik, dijital hak ve sorumluluk, dijital vatandaşlık, dijital sağlık ve buna benzer pek çok olgu ve kavramın içerisinde yetişmektedir. (Ocak, 2013:21) Kaset, teyp kullanmamış oldukları gibi CD bile onlar için eski moda bir teknolojidir. E-postayı

değil, sosyal medyayı tercih etmekte, arkadaşlık bağlarını ise ağırlıklı olarak Facebook üzerinden yürütmektedirler. Z kuşağının sürekli online ve teknolojiyle iç içe olması, bilgiyi hızlı alabilme ve birden fazla bilgi arasında hızlı bir bağ kurabilme yeteneklerinin gelişmiş olması, çalışma alanlarının tüm dünya olmasını sağlamaktadır.

Z kuşağı hakkında yapılan çalışmalar gelişmiş Batı ülkeleri kökenlidir. Dünyanın diğer bölgeleri için tam olarak geçerli olmasa da tüm dünyada aynı noktaya doğru bir gidiş olduğunu söylemek mümkündür. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının, Aile Eğitim Programı (AEP) çerçevesinde ailelere medya eğitimi vermek için hazırlattığı Medya Alanı kitaplarının sonuncusu olan “Aile ve İnternet” kitabında, anne baba ve çocukların internet kullanım prensiplerine uyma konusunda birbirlerine söz verdikleri ebeveyn ve çocuk sözleşmeleri yer almaktadır. (Ocak, 2013:105-106) Eskiden çocuklara ahlaki değer ve görgü kurallarının öğretilmesi nasıl ailelerin önde gelen vazifeleri arasında yer alıyorsa, günümüzde çocuklarına interneti doğru kullanmayı öğretmek, bu konuda örnek olmak, çok daha acil ve gerekli bir şekilde ailelerin en önemli vazife ve sorumluluklarından birisi haline gelmiş bulunmaktadır. Bu şartlarda yetişen, bireysel ve bağımsız, isteklerinin farkında, hedefleri doğrultusunda yaşayan, özgüven sahibi, hayatta herşeyin mümkün olduğunu düşünen Z kuşağına eski yöntemlerle siyer eğitimi vermek tatmin edici olmayacaktır. Ayrıca uygun yöntemler kullanıldığı takdirde iyi eğitilmiş, kompleks olduğu için kendini iyi ifade eden, doğruları çekinmeden söyleyen, sosyal ve iletişime açık olmak gibi olumlu özelliklere sahip Z kuşağına eğitim vermenin kolay yollarının olacağını söylemek bile mümkündür.

EŞSİZ NUR VE SİYER EĞİTİMİ

Eşsiz Nur serisini okuyan çocuklar Peygamber Efendimiz(SAV) in hayatını en ince ayrıntılarıyla öğrenip, günümüz insanının ihtiyaç duyduğu ahlaki özelliklerini yakından tanırken, iyilik ve kötülüğün bitmek bilmeyen mücadelelerine şahit olmakta, uzayın, geçmiş ve geleceğin derinliklerinde yolculuk yapmakta, çok sayıda kahramanın yaşadığı olağanüstü maceraları bir solukta okumaktadırlar. Her bir bölümün ekinde ise bölümde yer alan önemli konularda daha derinlikli ve sıradışı bilgilere ulaşmaktadırlar. Ek bölümler kitapta yer alan konuları tamamlayıcı mahiyette ve bu konuda daha ayrıntılı bilgi almak isteyenler için hazırlanmıştır. Serinin baş ucu kitabı olma özelliğini güçlendiren bu bölümlerde ana hikayede yer alan şahsiyetlerin hayatının ayrıntılarına girilmekte, İslam coğrafyaları, Peygamber Efendimizin hayatının çeşitli dönemlerini ele alınmakta, sıra dışı, ilgi çekici konulara yer verilmektedir. Ekin sonunda isteyen okuyucuların bilgilerini eğlenceli bir şekilde deneyecekleri bir etkinlik bölümü de mevcuttur.

Hem edebiyat ve eğitim camiasından alınan yorumlar, hem de çocuk okur ve ailelerinden gelen tepkiler, Eşsiz Nur’un hedeflerine ulaşmada başarılı adımlar atmış olduğunu ortaya koymaktadır. Eşsiz Nur bir dini kitapta fantastik macera tarzını görmeyi beklemeyen okurlarını şaşırtmış ve çocukların en önemli tepkisi, Eşsiz Nur’u dini eser kategorisine koymamak şeklinde gerçekleşmiştir. “Dini filmler ve kitaplar sıkıcı olur ama Eşsiz Nur hiç sıkıcı değil.” diyerek, kitabı, dini kitap değil, macera kitabı olarak okuduklarını, kendilerine sundukları zengin hayal dünyasından zevk aldıklarını, çok akıcı olduğunu ve bir solukta okuduklarını ifade etmişlerdir. Aileler ise çocukların kitaplara gösterdiği ilgiden memnun kalmışlar, kitapları okuyan anne baba, öğretmen, 70 yaşındaki dedeleri bile kitapları sıra dışı, heyecan verici, duygu dünyasına girmeyi başaran, sürükleyici bulduklarını ifade etmişlerdir.

Hedef yaş grubumuzdan kız ve erkek çocuklarından okudukları bölümlerle ilgili sorulara cevap vermelerini istediğimizde tamamı, eğlenceli, kolay okunur, bilgi verici, ilginç olaylarla dolu, çok güzel veya güzel şıklarını işaretlediler. Yaşları biraz daha büyük olanlar ise özgün seçeneğini de seçtiler. Vasat, orta, ilgi çekmiyor, sıkıcı gibi seçenekleri hiç işaretleyen olmadı. Sözlü olarak aldığımız izlenimlerde ise kitapları tanımlamak için en fazla kullanılan ifade “bir solukta okudukları” ifadesi oldu.

EŞSİZ NUR’DA PEYGAMBER ALGISI

Peygamber insanlara, hiç bir zaman kendisinin O’nun gibi olamayacağı olağanüstü bir varlık olarak tanıtıldığı zaman, daha en başından kendilerini peygamberden soyutladıklarını, O’nu ayrı bir kategoriye koyduklarını, bu durumun da Peygamberin asıl amacı olan rol model-

liğine engel olduğunu, insanlık çitasını çok yükseltip insanları daha baştan başarısızlığa mahkum ettiği için Peygambere karşı bir soğukluk, hatta öfke oluşturduğunu düşünüyorum. Peygamberi çocuklara zor kullanarak değil, ancak uygun yöntemler kullanarak sevdirebiliriz. Doğru olanın, Peygamberi bize yaşam amacımızı öğreten, dünyaya olan sorumluluklarımızı hatırlatan, karşılaştığımız problemler karşısında güçlü olmayı, zorlukların üstesinden gelmeyi öğreten, mutlu, verimli, başarılı bir hayat sürmenin yollarını gösteren, kendisi bunları gerçekleştirmiş, içinde doğduğu karanlık çağda bembeyaz ve tertemiz kalmayı başarak bizlere bunun başarılabilirliğini ispat etmiş olduğu için kendisine sevgi ve minnet duymamız gereken bir insan olarak tanıtmak olduğunu düşünüyorum. Allah(CC) sadece peygamberleri değil her kulunu çok severek, çok özen göstererek yaratmıştır. Her insanda C. Allah(CC)'ın nurunun eşsiz bir parçası, sadece o kişiye özel bir esma bileşeni mevcuttur. Eşsiz Nur'un hemen hemen her cildinde Peygamberlerin insanın hayat amacını bulmasına olan rehberliği ile ilgili ontolojik sorgulamaların mevcut olduğunu söyleyebilirim. Eşsiz Nur da baş rolde olan aslında insan ve insanın içindeki iyi özdür. Efendimiz (SAV) ise iyiliğin tüm evrendeki sembolüdür.

Z KUŞAĞI VE DEĞERLER EĞİTİMİ

24-25 Ekim 2014 tarihlerinde gerçekleşen 1. Uluslararası Çocuk ve Gençlik edebiyatı Sempozyumunun Değerler Eğitimi ile ilgili oturumunda, Türkiye'de yapılan Değerler Eğitimi çalışmalarının genellikle didaktik tarzda olduğundan, bu tarzın günümüz yeni nesillerine hitap etmediğinden söz edilmiş, değerler eğitimi duygular aracılığı ile gerçekleştirecek edebiyat eserlerine acilen ihtiyaç duyulduğu tespitine yer verilmiştir. (Aydın, 2014:122) İnsanların davranışlarını düşüncelerinden çok duyguları belirlemekte, özellikle çocuklar ve gençler akıldan çok kalple yönetilmektedirler. Bu noktada sanat eserlerinin insan davranışlarına yön verme gücü ön plana çıkmaktadır. Didaktik, dayatmacı, buyurgan bir şekilde yazılan değerler eğitimi kitaplarının, duygulara hitap edemediği için davranışlara yön verme etkisi ortaya çıkaramamaktadır. Günümüz Değerler Eğitimi çalışmalarının yol haritasında yapılması gerekenin, duyguları işin içine daha fazla katmak olduğuna inanıyorum. .

Yeni medya araçlarının hayatımızı her geçen dakika daha geniş bir şekilde etkisi altına aldığı günümüzde yeni nesillerimize kendi inanç ve ahlaki değerlerimizi aktarmak anlamına gelen Değerler Eğitimi, her geçen gün önemini artırmaktadır. 2015 yılında Hazar Derneğinde yaptığımız “Nasıl Bir Eğitim? Nasıl bir Eğitmen?” başlıklı istişare toplantısında Prof. Dr Hayrettin Karaman; günümüzde çocukların ailelerine aidiyetlerinin tarihin hiç bir döneminde olmadığı kadar zayıf olduğu kanaatini ortaya koymuştur. Çocuklarımız her geçen gün hayatımızı kapsama alanını artıran yeni medya araçları nedeniyle artık çok küçük yaşta global kültürün etkisi altına girmekte, eskisinden çok daha az kendi ailelerine ait olmaktadır. Değerler Eğitimi, çocuğun ailesine ve kendi kültürüne aidiyet duygusunu güçlendiren bir unsur olarak bu noktada önemini artırmaktadır. Yapılması gereken çok iş var ve kuşak farkının hızına yetişebilmek için bunların büyük süratle yapılması gerekmektedir. Bu hıza yetişebilmek için yapılabilecek en önemli şeylerden biri ise insanoğlunun her çağda aynı kalan evrensel boyutuna, duygularına hitap edecek, klasik niteliği taşıyan sanat eserleri ortaya koyabilmektir.

Fantastik edebiyatın eğitimde kullanımıyla ilgili Darko Suvin'in aşağıda yer alan ufuk açıcı fikirlerine kulak vermenin, zamanın ruhuna uygun çalışmalar yapma hususunda inanıyorum ki faydası olacaktır. Bilim kurgu camiasının önde gelen yazar ve eleştirmeni Darko Suvin, bilim kurgudan yola çıkarak modern toplumlarda gitgide etkisini artıran “fantazya” olgusunun eğitsel bir yanının da bulunması gerektiğini söyler. (Oskay, 1981:52) “Bugünkü toplumlarda zorunlu öğrenim, sınıfsal ve ulusal farklılaşmaları ve bölünmeyi ortadan kaldırmayı amaç edinmemektedir. Öyleyse bunu sanat yapmalı, insanoğlunun “elinden tutmak” için insanlığın her türlü sorunuyla ilgilenmelidir.” Suvin, gerçek fantastik sanat yapıtlarının pozitivistik bilgi (scientia)ın yanısıra sapienta denilen sağduyu ve basirete dayanan “toplumsal muhayyile” yeteneğine sahip olmayı sağlaması açısından, tüm insanlığın gelişimine katkı sağlama hususunda zorunlu eğitimden çok daha etkin bir eğitsel araç işlevi görebileceğini iddia eder. (Oskay, 1981:52)

Amerikalı çocuk edebiyatçısı yazar, şair, karikatürist Theodor Seuss Geisel, çocuk kitaplarının bütün diğer edebiyat türlerine göre dünyayı iyileştirmek ya da kötüleştirmek için çok daha büyük bir potansiyele sahip olduğunu söyler. Bir ülkenin üzerinde yükseleceği temeli oluşturan şey okuyan ve düşünen çocuklardır. (Paksu, 2015:07 20)

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN EŞSİZ NUR

Eşsiz Nur'da siyer bilgileriyle Peygamber Efendimizin en büyük mucizelerinden olan ah-lakı ile ilgili bilgilerin başbaşa gitmesi gerektiğini düşünüyordum ve bu da Eşsiz Nur'un siyer temalı olduğu kadar değerler eğitimi temalı bir kitap olmasını da gerektiriyordu. Değerleri bilgi olarak anlatan kitapların varlığı çok önemli olmakla birlikte bir değerler eğitimi kitabı sadece üzerinde sorumluluk, fedakarlık, büyüklere saygı gibi değerlerin ismi yazılı olan kitap değildir. Çocuklarımıza değerler eğitimi kitaplarını bu başlık altında verdiğimiz zaman, çocuk kendisinin eğitilmek istendiğini fark ettiği için hedefimize giden yola biraz dezavantajlı başlamış ol-maktayız. Kendisi öğrenmek istemedikçe kimseye bir şey öğretmek mümkün değildir. Günümüz insanı eğitilmek istemiyor ve bir şey öğretmek istiyorsak önce öğreneceği şeyin kendi yararına olduğuna onu ikna etmemiz gerekiyor. Yapılması gereken çok iş var ve kuşak farkının hızına yetişebilmek için bunların büyük süratle yapılması gerekiyor. Bu hıza yetişebilmek için yapıla-bilecek en önemli şeylerden biri ise insanoğlunun her çağda aynı kalan evrensel boyutuna, duygularına hitap edecek, klasik niteliği taşıyan sanat eserleri ortaya koyabilmek. Eşsiz Nur'un bu anlamda değerler eğitimine farklı bir yorum getirmesini umuyorum.

İlk cildimiz “Gezegen Mavi’ye Yolculuk” ta kişinin kendini tanıması, keşfetmesi, varlık sorusuna cevap araması ve yaşam misyonunda giden yolda çaba sarfetmesi çeşitli maceralar içerisinde yer alırken, daha duygu yüklü bir hikaye olan “Cenneti Arzulayan Fil” iyilik, yar-dımlaşma, fedakarlık erdemleri ne yer veriliyor. Üç ve dördüncü kitaplarda Peygamberin do-ğumunu engellemek için Ateş Diyarı ordusu tarafından kurulan tuzağı önlemek için 2016 yılından 571 yılına zaman yolculuğu yapan günümüz çocuklarının Peygambere duydukları sevginin gücüyle dönüşüm yaşamları üzerinden sevgi, cesaret, değişim erdemleri üzerinde duruluyor.

Eşsiz Nur serisinde başrolde olan iyiliktir ve Peygamber Efendimiz(SAV) iyiliğin tüm ev-rendeki sembolüdür. C. Allah insanoğlunu “alemin özü ve varlıkların gözbebeği” olarak büyük bir sevgi ile yaratmış, yeryüzünü onun emrine vermiş, anayurtları olan cennete dönüş yolunu hatırlatmak için nurlu elçiler göndermiştir. Eşsiz Nur, her biri ayrı ayrı çok önemli ve değerli olan Nur kardeşlerin sonuncu ve çok özel olanıdır

EŞSİZ NUR ‘UN YAZIM YOLCULUĞU

Eğitimci-Yazar –Besteci-Aile Bakanlığı AEP Formatörü Nevin Soysal Aydın tarafından yazılan, Düş Değirmeni yayınlarından çıkan, yapımcılığını Dr. Melike Günyüz, editörlüğünü Sevim Sarıçam’ın yaptığı,Reza Hemmatirad ve Hayrullah Kaya’nın resimlediği, çeşitli aşamala-rında Prof. Dr. Hayrettin Karaman’la istişare edilen esere, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakülte-si Din Eğitimi Ana Bilim Dalı başkanı Prof.Dr. Hamit Er danışmanlık yapmaktadır. Eşsiz Nur, her bir kitap bölümüyle ilgili bir bestenin mevcut olması itibarıyla da dünyada bir ilki gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin ilk çocuk ilahi grubu olan Minik Kalpler Korosunun söz ya-zarı-besteci-koro ve klip yönetmeni olan Nevin Soysal Aydın tarafından bestelenen şarkıların aranjörü, Anadolu Ateşi, Sultans of the Dance gibi Türkiye’yi dünyaya tanıtan büyük projelerin bestecisi ve müzik yönetmeni olan Taner Demiralp’tir. Eserler Minik Kalpler Korosunun yaşları 7 ile 14 arasında olan 10 öğrencisi tarafından profesyonel bir şekilde seslendirilmiştir. Serinin ilk dört kitabının içeriğinden yola çıkarak hazırlanan hazırlanan senaryomuz ise, 2013 yılında Kültür Bakanlığı tarafından desteğe değer bulunmuştur.

Eşsiz Nur projesinde en zor aşama, böylesi farklı ve kapsamlı bir çalışma yapmaya cesa-ret etmektir. Bu çalışmaya Efendimizi(SAV)yeni nesillere zamanın ruhuna uygun bir şekilde tanıtabilmek amacıyla tam bir görev ve sorumluluk duygusuyla başlamıştım. Efendimiz (SAV) için günümüz genç nesillerine hitap edecek yenilikçi bir çalışmanın yapılmasının mutlaka ge-rekli olduğunu, bu konuda çok geç kalınmış olunduğunu düşünüyorum, bayrağı taşıyabildiğim yere kadar taşımayı hedefliyordum.

Eşsiz Nur'u yazmaya başladığımda ilk iki bölüm fantastik öğeler içermiyordu. Ancak genç kuşakların Yüzüklerin Efendisi ve Harry Potter'a duyduğu ilgi, sürekli zihnimin bir köşesindeydi. Zamanın ruhuna uygun bir siyer kitabı yazılacaksa, bunun gençlerin çok ilgi gösterdiği fantastik macera tarzında olması gerektiğini düşünüyordum. Peygamber Efendimizin dünyaya gelişini anlatan bölümlere sıra geldiğinde okuyucu çocukları maceraya daha yakınlaştırabilmek için özdeşim kurabilecekleri günümüzden çocukların maceraya dahil olması gerektiğini düşünerek kurgu bilim alanına giriş yaptım. Daha sonra Efendimizin "Alemlere rahmet" özelliğini vurgulamak için dünya dışı yaratıkların maceraya dahil olmasına ihtiyaç duydum ve fantastik öğeler olanca hızıyla Eşsiz Nur'a dahil oldu. Uzaylı kahramanlar yazdıklarımla ilgili fikirlerini aldığım çocuk grubunun beklentilerine de uyuyordu. Uzaylı kahramanları özellikle ontolojik sorgulamalar ve iyiliğin sembolize edilmesi konularında kullandım.

EŞSİZ NUR PROJESİYLE İLGİLİ UZMANLARIN DEĞERLENDİRMELERİ

Eşsiz Nur projesinin en başından itibaren projenin hem dini, hem pedagojik boyutu ile ilgili sürekli konunun uzmanlarıyla istişare edilerek her yapılan çalışmada öncelikle esas olan "primum non nocere" yani önce zararı vermemek ilkesine uygun hareket edilmiş, Peygamber algısına en ufak bir zarar verebilecek yanlış bir yaklaşımdan kaçınılmaya çalışılmıştır. Kendisiyle istişare edilen kişilere Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Suat Yıldırım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Prof.Dr. Mehmet Zeki Aydın, İstanbul Üniversitesi Ortaçağ tarihi öğretim üyesi Doç.Dr.Casim Avcı, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi öğretim üyesi uzman klinik psikolog Rukiye Karaköse, Boğaziçi Üniversitesi yaratıcı senaryo dersi hocası Salih Mehmet İnan, edebiyatçı Gülenay Pınarbaşı, eğitimci-yazar Esma Budak, tiyatro sanatçısı ve pedagoğu Nadir Ersoy'u örnek olarak verebilirim. Meridyen derneğinden, Siyer vakfına, Diyanet İşleri Başkanlığından Akabe Vakfına kadar pek çok kuruma da istişare amaçlı ziyaretler yapılmıştır. Tüm yapılan görüşmeler arasında Prof. Dr. Hayrettin Karaman'la yapılan görüşmeler, çalışmaların hızlanmasını sağlayan proje açısından dönüm noktaları olmuştur. Basım aşamasında ise İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hamit Er sürekli danışmanlık yapmak üzere ekibimize katılmıştır.

Prof.Dr. Hamit Er, Eşsiz Nur serisi ile ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Eşsiz Nur kitapları ve senaryosu dini açıdan değerlendirmem için bana verildiğinde, daha önce yazılmış olan turden, sıkıcı bir dini içerikli metinle karşılaşacağım ön yargısına sahiptim. Ancak okumaya başladığımda heyecan dolu, zaman zaman duygu yüklü, okumaya ara vermek istemediğim, sürükleyici bir metin ile karşılaştım. Dinimizin ve değerlerimizin yeni nesillere onların ilgisini çekecek şekilde anlatılması hususunda uzun yıllardan beri kafa yoran bir ilahiyatçı olarak, Eşsiz Nur kitapları ve filminin din ve değerler eğitiminde yeni bir kapı açacağına inanıyorum.

Eşsiz Nur projesi, kendi alanında ilk ve orijinal bir çalışma olup, Hz. Peygamber ve onun getirdiği evrensel değerlerin bugünün insanına –özellikle çocuklara- tanıtılması ve öğretilmesi açısından çok başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Temel İslam Tarihi kaynaklarından hareketle, Peygamber Efendimizin hayatını fantastik bir anlatımla ele alan Nevin Soysal Aydın, aynı zamanda konuya duygusallık ve içtenlik katmayı çok iyi başarmıştır. Çizgi roman kahramanının başka bir gezegenden olması, Hz. Peygamberin döneminde öne çıkan kişi ve şahsiyetler, hayvanların konuşmaları ve yardımları, özellikle de günümüzden seçilmiş çocukların olayın içine dâhil edilmesi konuyu daha da zenginleştirmiş ve ilgi yoğunluğunu artırmıştır.

Eşsiz Nur projesi kendisinden çok söz ettirecek bir çalışma olmasının yanı sıra, yeni nesil çocukların zihinlerinde yer edecek, hayatlarında örnek olacakları birçok kahramanları onlara sunacak, gündelik hayatlarında kullanabilecekleri siyer kökenli figürlerle onları tanıştıracak bir potansiyele sahiptir. Yazar Nevin Soysal Aydın'a insanımızı böyle kıymetli bir çalışma ile buluşturduğu için teşekkür ediyorum."

Akademisyen edebiyatçı-Yazar Gülenay Pınarbaşı ise Eşsiz Nur Projesi ile ilgili fikirlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: "Eşsiz nur; günümüzün yeni dünyasına açılan yeni bir penceredir.

Batı dünyası kutsal haçtan, şükran gününden, Noel babasına kadar her türlü objenin oyuncasını, maketini, çok sayıda filmini, çizgi sinemasını yaparak dini, hayatın içine sokmuştur. Hristiyanlık mistik ve büyümlü bir dünya gibi gösterilerek mitolojik ve efsanevi bir dille kitaplarla, (Bkz. Harry Potter) filmlere aktarılmaktadır.

Modern çağların çocuklarına, dini değerlerin somutlaştırılarak modern anlatımlarla ulaştırılması gerekir. İslam'ın sembolik anlatımının çocukların kavrayış düzeyine hitap edebilmesi için, Eşsiz Nur gibi projelere büyük ihtiyaç vardır.

Çocuğun dinle sanat aracılığı ile buluşturulması, Türkiye için olduğu kadar, İslam Dünyası için de büyük bir yeniliktir. Eşsiz Nur projesi, yüksek idealleri ve umudu bir arada yeni bin yılın çocuklarına sunmaktadır. Eşsiz Nur, bir şairin elinden çıkmışçasına çarpıcı, bir bilginin zihninden süzölmüş kadar düşündürücü, edebi kaleminden yazılmış gibi nezih bir içeriğe sahiptir.

Nevin Soysal Aydın Hanımefendinin Eşsiz Nur Elçi çalışması, tüm zamanların ilk çok yönlü sanat örneğidir diyebiliriz. Bu proje, bir sanat eseri olmasının ötesinde, çocuklara hayatın kapısını aralayan bir ışık kaynağıdır. Çünkü dünyanın Hz Muhammed'in mesajlarına ve öğretilerine her dönemden daha çok ihtiyacı vardır. Geleceğe yön verecek çocukların sıkılmadan, bir kalıba girmeden, zevk alarak ve düşünerek hakikati öğrenmeleri, eğitim formasyonuna uygun bir yaklaşım olacaktır."

Eşsiz Nur serisinin ilk dört kitabının içeriğinden yola çıkılarak hazırlanmış olan Eşsiz Nur sinema filmi senaryomuzla ilgili Kültür Bakanlığına danışman görüşü sunan Boğaziçi Üniversitesi Yaratıcı Senaryo dersi hocası Salih Mehmet İnan, fikirlerini şu satırlarla ifade etmiştir:

"Eşsiz Nur film projesi ilk defa önüme geldiğinde beni çok heyecanlandırıldığını söylemeliyim. Bunca yıllık profesyonel hayatımda, ilk defa, "öğreten adam " pozlarında , didaktik ve sıkıcı olmadan çocukları ve kendini hala çocuk saflığında hissedilenleri eğlendirerek, heyecanlandırarak Peygamber Efendimizin doğum öncesini ve Alemlere rahmet olacak doğumunun önemini anlatmak isteyen bir projeye karşı karşıya olduğumu gördüm. Özellikle hikayesinde, çocuklara hitap edecek bir fantastik dünyada Peygamber Efendimizin doğumunu engellemeye kalkışan kötülere karşı onları engellemeye çalışanlar arasındaki kahramanlardan bazılarının günümüzde yaşayan çocuklar olmasının çok isabetli bir karar olduğunu düşünüyorum. Eski bir atasözümüzde de söylendiği gibi " ağaç yaşken eğilir". Yani bu filmi seyreden çocukların filmdeki çocuklarla özdeşleştikleri zaman farkında olmadan bile olsa bir Peygamber sevgisi ve onu koruma bilinci kazanacaklarına canı gönülden inanıyorum."

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi uzman klinik psikolog Rukiye Karaköse'nin projemizle ilgili pedagojik danışmanlık görüşü ise şu şekildedir:

"Eşsiz Nur başlıklı çalışma, çocukluk çağı duygu ve zihin dünyası gözetilerek hazırlanmıştır. Pedagojik açıdan isabetli yaklaşımlara sahiptir ve özenle şekillendirilmiştir. Anlatıcı karakterler olarak yer yer hayvanların ve nesnelerin de kullanılması, alışılmışın dışında bir seçimdir ve çocukların ilgisini çekerek konuya odaklanmalarını sağlamaktadır."

Peygamberle ilgili bilgiler klasik yaklaşımlarla ve didaktik biçimde anlatıldığında oluşan "din dersi" havası yerine, bilgilerin sıkmadan, masal-öykü havasında anlatılması ve bunu yaparken günümüze ilişkin mesajların da verilmesi çalışmayı etkileyici kılmıştır. Yine peygamberi sadece elçilik göreviyle değil, insani yönleriyle anlatarak onun çocuk, genç, evlat, eş, baba gibi kimliklerine ve rollerine vurgu yapılmış ve bu şekilde peygamber hayatımıza yakınlaştırılmıştır."

İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Ortaçağ Tarihi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Casim AVCI ise Eşsiz Nur projesini siyere uygunluk açısından ele aldığı, sevindirici ve ümit verici bir çalışma olarak tanımladığı görüşünde şu satırlara yer vermektedir:

"Böyle bir çalışma için doğal karşılanması gereken ve bir bakıma vazgeçilmez olan edebiyat ve sanat unsurları dışında çocuklara verilmek istenen temel bilgi ve rivayetlerin Siyer kaynaklarıyla paralellik arz ettiği görölmüştür. Eşsiz Nur müzik albümü, özellikle edebî bir metin olarak asırlar boyu Müslümanların büyük bir ilgi ve sevgiyle okuyup dinlediği Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerif'i dikkate alındığında günümüz çocuklarının ihtiyacı olan bir boşluğu doldurmak üzere şiir ve müzik unsurlarından yararlanarak hazırlanmış faydalı bir edebiyat ve sanat eseridir. Hz. Peygamber'in hayatı, örnek ahlâkı ve şahsiyetinden çocukların anlayacağı tarzda günümüze yönelik mesajlar vermesi çalışmayı daha değerli kılmaktadır."

Önde gelen alimlerimizden Prof.Dr. Hayrettin Karaman ise Yeni Şafak gazetesindeki köşesinde 31 Temmuz 2015 tarihli makalesini kitaplarımıza ayırmış, Eşsiz Nur'u tecrübe, uzmanlık ve imana dayalı çok yönlü çalışmalara örnek göstererek eserin tanıtımını yapmıştır. Yine pek çok gazete ve web sitesinde Eşsiz Nur'la ilgili röportaj ve tanıtımlara yer verilmiştir.

EŞSİZ NUR SERİSİ ÇIKMIŞ OLAN KİTAP ÖZETLERİ

CİLT 1: GEZEĞEN MAVİ'YE YOLCULUK

Bu, Eşsiz Nur'un(SAV) hikayesidir. O'nu seven, yolundan gidenlerin; sevginin, umudun, adanmışlığın, iyiliğin ve cesaretin, O'nu anlatırken kainatın yaratılış amacını da anlatan, yeryüzünün en anlamlı hikayesi.

Işık ve renk diyarı Ezel-Nur gezegeninin harika çocuğu genç kaptan A-Nur Taar'ın zaman yolculuğu ile başlıyor hikayemiz. Nur Avcısı uzay gemisinin kaptanı Işık Adam A-Nur Taar, yaratılış amacını keşfetmek için Eşsiz Nur'u kendisine rehber edinen hayranı, izinden gideni, O'nu ve O'nu sevenlerin seveniydi. Eşsiz Nur'un(SAV) Gezegen Mavi'yi aydınlattığı gün, O'nu tanımak için yolculuğuna başlayan Işık Adam, o gün yalnız kendi hayatının değil, dünyanın kaderinin de değişeceğini henüz bilmiyordu.

Yeşil Vaha sakinlerinin ve gelecekte gelen çocukların Ateş Diyarı ordusunun planlarından, dünyanın var oluşundan beri iyi ile kötü arasında cereyan eden mücadelelerden bir yenisinin daha yaklaşmakta olduğundan "Işık Adamın Kehaneti" sayesinde haberleri olacaktı. Bu mücadele "ışık" ile "gölge" arasında gerçekleşecekti ve macera daha yeni başlıyordu.

CİLT 2: CENNETİ ARZULAYAN FİL

Gezegen Mavi semalarının Son Peygamberin eşsiz nuruyla tanışmasına sadece 50 gün kalmıştı. Son Peygamberin doğumuyla sahip olacağı şereften henüz habersiz olan Mekke şehrine, o gün hakim olan tek duygu, korkuydu. Yeryüzünün gördüğü en güçlü fil ordusu, Mekke'ye doğru akın akın ilerliyor, ayak sesleri ürkütücü bir şekilde yankılandıkça, Mekkelilerin kalpleri korkuyla çarpıyor, dudakları dua ile kıpırdıyordu.

Fil ordusunun başında normal fillerin neredeyse iki katı büyüklüğünde bir fil duruyor, kafasındaki savaşçı başlığı ve kıymetli taşlarla süslü zırhı, güneş ışınlarının altında parıltıyordu. Dev fil her birisi bir tondan fazla çeken bacaklarıyla Mekke sokaklarının iri taneli kumlarını ufak ederek ilerlerken Mekke halkının dilinden "Hiç bir güç bu dev filin önünde duramaz." sözcükleri dökülüyordu. Herkesin kendisine korkuyla baktığı dev fil ise, yeryüzünün mücevheri Kabe'ye hayranlıkla bakmaktaydı. Dev fili Fil Diyarının Bamba'sı olmaktan çıkarıp, fil orduları komutanı Mamud'a dönüştüren gelişmelerde, 20 yaşındayken Zümrüt Köye gönderilecek fillerden birisi olarak seçilmesinin büyük payı vardı.

Dev Fil Mamud, Fil diyarında dünyaya gelmiştir ve çocukluk adı Bamba'dır.20 yaşına gelen filler için yapılan toplantıda Zümrüt Köyde görev yapacak 3 filden birisi olarak seçilir.Aç gözlü bir tüccar olan Co tarafından zorla Zümrüt Köylülerin elinden alınarak Habeş Necaşisinin Bahir Dar valisi Küsefa'ya satılır.Orada küçük seyis Süleyman'la tanışır ve aralarında büyük bir dostluk başlar.Vali Küsefa'nın yıllık valiler toplantısında Necaşi'ye hediye ettiği Bamba, kralın hayatını kurtarır ve Fil Mamud adını alır. Habeşistan krallığının Yemen valisi Ebrehe'nin Mekke üzerine seferinde fil ordularına kumandan tayin edilir. Ancak Abdulmuttaliple tanışan, çeşitli

rüyalar gören ve bir melek vasıtasıyla emir alan fil, Kabe'ye saldırmaz. İşkence gören fil, büyük zorluklarla Habeş topraklarına döner.Yemen'de tanıştığı yavru fil Mito'yu da yanında getirir.

Bu olaydan 44 yıl sonra Özlenen Elçi'nin kızı, damadı ve yakınları Habeşistan'a gelirler.Doğru olmayan bir habere inanarak kısa süre sonra Mekke'ye döner, bir yıl sonra tekrar geri gelirler.Bu süreçte vezir olan Süleyman, gelen müslümanların başkanı Cafer'le yakın arkadaşlık kurar ve ailesiyle birlikte Müslüman olurlar. Özlenen Elçi'nin isteği üzerine Necaşi, kocasının hristiyan olmasıyla Habeş topraklarında yalnız kalan Ramle'yi, Özlenen Elçi ile nikahlar. Muhacirler yavaş yavaş yurtlarına dönmeye başlamıştır.En son Cafer'in de Medine'ye dönmesiyle Süleyman hayatını sorgular ve yıllar önce köle olarak satıldığı köyünü ziyaret etmeye karar verir.

Bamba ile yola çıkarlar.Süleyman köyüne büyük iyilikler yapar ve köy halkı topluca Müslüman olur.Daha sonra Zümrüt Köye giden iki arkadaşın yolları burada ayrılır.Zümrüt Köyde ve Fil Diyarındaki dostlarına kavuşan Bamba, çok mutludur. Bir vakitler hayatını kurtardığı Kalima'nın torununun ölümü üzerine gördüğü rüyada kendini cennette, küçük yaşta ölmüş çocukları eğlendirirken bulur. Bamba'nın küçüklüğünden beri en büyük hayali cennete girmektir; gördüğü rüya ile bu hayalinin gerçekleşeceğini hisseder.

CİLT 3.İŞİN KÜRESİ YOLCULARI

Nur Avcısı gemisinin kaptanı A-Nur Taar'ın gelecekte gelen çocukları almak üzere gönderdiği ışık küresini dünya semaları üzerine yükleyişinin üzerinden tam 2016 yıl geçmiştir. Işık küresi artık yavaş yavaş yeryüzüne inmeye hazırlanmaktadır. Kaptan A-Nur küreyi,Eşsiz Nur'un sevgisinin yoğun olarak yaşandığı bir bölgeye inecekve duygu yoğunluğu yüksek 7-12 yaşlarında dört çocuğu seçecek şekilde programlamıştır.

Işın küresinin Gezen Mavi'ye inmek için seçtiği, yeryüzünün Eşsiz Nur Elçi sevgisinin en güçlü üretim merkezlerinden birisi olan yerin adı Eyüp Sultan Camii, sevginin doruklara ulaştığı vakit ise 2016 yılının Mevlid Kandilidir. Hava yavaş yavaş kararırken cami gittikçe kalabalıklaşmaya başlar. 2000li yılların dünyasından Özlenen Elçi'nin doğduğu Nur çağına gidecek 4 çocuğun kimliği, az sonra belli olacaktır.

CİLT 4. GELECEĞE DÖNÜŞ:

Eşsiz Nur'un dünyaya gelişiyle 1000 yıldır yanan kutsal ateşlerinin söneceğini haber alan Ateş Diyarı, Kutsal Ateşin koruyucusu Şahbanu Sanem'in komutasında o gece Mekke'de dünyaya gelecek tüm çocukları ortadan kaldırmak üzere 571 yılı 12 Rebiülevvel gecesi harekete geçer ama karşılarında Eşsiz Nur'u (SAV) korumak için 1500 yıl sonrasından gelen dört çocuğu bulurlar. İlk başta olanlara inanmakta güçlük çeken ve asla başaramayacakları bir görev üstlendiklerini düşünen çocuklar, zamanla Eşsiz Nur'(SAV)a duydukları sevgide gizlenmiş olan gücü keşfeder ve kötülüğe karşı durmaya, Eşsiz Nur'un önünde siper olmaya çalışırlar. Yardımlarına kimi zaman sıradışı özelliklere sahip bir sıvı, kimi zaman bir bulut yetişir. Bir helikoptere ihtiyaç duydukları kendilerini dev kartal Zenga'nın sırtında bulurlar. Görevlerini tamamlayıp geleceğe döndüklerinde artık bambaşka kişiliklere sahiptirler ve güzel sürprizler onları beklemektedir.

Yenilgiye uğrayınca Hükümdar Ehrimen'in cezasından kurtulmak için kendi elleriyle hayatına son veren Şahbanu Sanem'in kahin akademisinde okuyan manevi oğlu prens Kondor ise dadısının intikamını almaya yemin etmiştir. Kondor, babası hükümdar Ehrimen'in karanlık gölgesinin altında yetişirken, hayatta olduğunu bilmediği annesi masum prenses Elisa, oğlunun doğru yolu bulması için dualar etmektedir. Çok yakında iyilik ve kötülük arasında yeni bir mücadele daha başlayacaktır ve Prens Kondor'un kalbinde iyilik ve kötülüğün hangisinin ağır basacağı, bu mücadelenin sonucunu belirlemekte önemli bir rol oynayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eşsiz Nur ile ilgili çocukların üzerinde yaptığımız anket çalışması, bizlere onların zihinlerinde dini konuların sıkıcı konular olarak kodlanmış olduğunu göstermiş olması açısından üzücü

sonuçlar ortaya koymuştur. Sadece ocuklar değil, fikirlerini aldığımız konularında uzman yetişkinler bile dini konuların sıkıcı konular olduklarına dair tecrübelerinden kaynaklanan bir şartlanma içerisinde bulunmuştur. Çocuklara sıkıcı gelen kitaplar ve eğitim yöntemleriyle onlara herhangi bir dini konuyu, siyeri ya da değerleri sevdirep benimsemelerini sağlamanın mümkün olmayacağı açıktır.

İçinde yaşadığımız dönemde dünyanın, Hz Muhammed'in(SAV) mesajlarına ve öğretilerine her dönemden daha çok ihtiyaı vardır. Yapılması gereken, geleceğe yön verecek çocukların sıkılmadan, bir kalıba girmeden, zevk alarak ve düşünerek hakikati öğrenmeleri için onları bir edebiyat yolculuğunun içine sürükleyecek cazibeye sahip eserler ortaya koymaktır. Siyer ve değerler eğitimi alanında, günümüz insanının bilişsel ve ruhsal ihtiyaçlarına daha çok hitap ettiği gözlemlenen fantastik edebiyat türünde eserlerin ortaya konması son derece yerinde olacaktır ve Eşsiz Nur serisi bu çok önemli ve gerekli konuda hayırlı, başarılı, ilham verici ve yol açıcı olmak ümit, kaygı ve duasıyla yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Koç, A., & Güzel, H. (2015). Liselerde Okutulan 'Hz. Muhammed'in Hayatı' Dersi Hakkında Din Eğitimi Bilimi Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası Tüm Yönleri ile Siyer alışmaları Sempozyumu* (10. Oturum). İstanbul: Meridyen Derneği - Sonpeygamber.info.
- Norton, D. E. (2015, 07 19). <http://tazekitap.com/>. (R. Temiz , Ed.) Retrieved 09 24, 2015, from <http://tazekitap.com/bir-elestirmen-olarak-cocuk/>
- Gül, M. (2015). *Hadislerin Manen Rivayeti Bağlamında Siyerin Kurgusal Anlatımı*. Uluslararası Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer alışmaları Sempozyumu (9. Oturum). İstanbul: Meridyen Derneği - Sonpeygamber.info.
- Uğur, V. (2015). *Türk Edebiyatında Fantastik Roman*. İstanbul, Türkiye. Retrieved from <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/190871/makaleler/42/42/arastirmax-turk-edebiyatind-fantastik-roman.pdf>
- Reçber, G. (2012, Ocak-şubat). *Bir Fantastik Roman Olarak Kurgan*. *Yağmur*, 58.
- Poe, E. A. (2002). *Seçme Hikayeler*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- LeGuin, U. K. (2011). *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tolkien, J. R. (1999). *Peri Masalları Üzerine*. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Çevik, M. (2012, 10 3). <http://drmustafacevik.blogspot.com.tr/>. Retrieved 09 24, 2015, from <http://drmustafacevik.blogspot.com.tr/2012/10/gomlek-bicilemeyen-dusunur-samsatli.html>
- Oskay, Ü.(1981), *Popüler Kültür Açısından ağdaş Fantazya*, İstanbul:Der yayınları
- Paksu, Z. S. (2015, 07 20). *ocuk Edebiyatının Bir şey Öğretme Derdi Yoktur*. (Y. Ramazanoğlu, Röportaj Yapan) <http://www.dunyabizim.com/zeynepsevdepaksu/21074/cocuk-edebiyatinin-bir-sey-ogretme-derdi-yoktur.html>.
- Neydim, N. (2013, 05 13). *Edebiyat Ders Verme Aracı Değildir*. (Ü. Avcı, Röportaj Yapan) <http://www.haberturk.com/yazarlar/umran-avci/843930-edebiyat-ders-verme-araci-degildir>.
- Aydın, M.Z. (2014), *Değer Sandığı Serisi Kitapları*, 1. Uluslararası ocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri,
- Ocak, M.A. (2013), *Aile ve İnternet*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

EXPERIENCING WRITING, THROUGHOUT “EXPERIENCE ROOM”

Fereydoun Amuzade HALİLİ*

SUMMARY

Experiencing the writing, throughout the “Experience Room”. Can we teach story writing at all? How? And what is the method?

This essay, before all else, will present the method of “Experience Room” for teaching story writing. The advantage of this method over other models of writer- training and story writing courses will be argued as well.

This discussion indicates that how young writers, throughout an experimental process, create their own work of art. They pass these three phases:

1. Overcoming the fears and increasing the desire and ambition of being a writer.
2. Forgetting old-fashioned theories and clichés of the classic process of teaching story-writing.
3. Encouraging the trainees to create their own world of story.

Various worlds were created in a series of four workshops in “Experience Room” by the students and their achievements will also be presented.

Keywords: Experiencing the writing, story writing, method

Experiencing Novel- Writing in “Experience Room”

Can Fiction Writing be Taught?

I cannot say with certainty as Kurt Vonnegut did that we can teach creative writing as we can teach golf.

Prior to this, we used to draw an analogy between fiction-writing and driving instruction and those who wished to season story-writing with some creativity used the analogy of cooking.

The recipe for a teen novel:

Materials needed: pen and paper (or a computer to type), one or more teenage characters, an engaging story, the selection of a viewing cone, plot and start now!

In the case of fiction-writing education, our direction will change precisely at this point. I believe that fiction-writing cannot be taught, it must be experienced. This neither means that experience has an advantage over learning nor the path of experience is smoother and easy to pass. The main difference is the goals and outputs. The difference in objectives and outputs requires different processes and methods.

Zidane or Ferguson

The output of a story-writing class is a writer, a critic and a story analyzer, and in advanced mode a story theorist. The one who, as precise as an engineer, is able to analyze and dissect the

* Head of the Board of Directors of Iranian Association of Writers for Children and Youth. (İran Çocuk ve Gençlik Yazarları Birliği Başkanı), Qeytariye-Tehran-Iran. f_a_khalili@yahoo.com

story and derive all its potentialities, symbols and concepts: someone who surprises even the author himself.

A graduate of the training course in fiction-writing is probably very familiar with the story elements, definitions, terms, genres, styles, forms, anti-forms, techniques, anti- techniques etc. And depending on their level of perception, intelligence, and creativity they can explore and analyze the elements of a story.

But the output of Experience Room is an author, an experimental author, or even a novel and perhaps a masterpiece. A feat whose creator cannot possibly analyze the overt and covert techniques of one single paragraph of his own story, or speak about the elements, symbols, viewing cone, imagination, fantasy, and so on and so forth. The example of the difference between driving a car and the mechanism of a car is not a good example, because individual creativity has almost no role in driving, whereas fiction-writing is largely creation. From this point of view, football might be rather a better example. I do not know if Zidane, Christian Ronaldo and Messi will be a good coach or not? If they can analyze a professional football match or not? But I have no doubt that they have added moments and "things" to the world of football that coaches such as Mourinho and Ferguson, relying on the same "things", could compile new textbooks for the world soccer.

For the world of football, not only Ferguson and Mourinho are both necessary but Messi and Zidane. Similarly, for the world of fiction, not only Lukács and Peter Hunt are needful but Lewis Carroll, Mark Twain and Exupéry. It is important that we know what we are looking for.

Trout Fish Farming

Our objective in "Experience Room" was to have just authors and books as our output and nothing more. I don't say that our goal was educating or training authors. I am strongly against the concept of "education" and "training" for the instruction of fiction-writing: I think it's insulting. An author is not a trout fish or a turkey to be farmed. They are neither a parrot to be trained to speak. An author is an author even they have not written a book yet.

This is precisely the starting point in Experience Room, that you can discover a potential writer who has not written a book yet, and arouse their self-awareness. Then you should be off, away from the author, and just encourage them to make their writing ability be manifested in the form of a story. What Experiment Room is trying to do.

When We Speak about Experience Room ...

From the physical point of view, Experience Room is exactly the same as a common room with a simple table, with the same simplicity and intimacy of a living room. The young writers together with the professor sit around one table. The room is different from a classroom or a conference room. It's not a classroom with one single speaker. Before the workshop starts, the professor sends a questionnaire to the learners.

Young writers fill in this questionnaire before the first session of the workshop. In this questionnaire, the writers should answer the professor's questions. They are also asked to write about the ideas they would like to base their story on. This will ensure the professor that none of writers will be influenced by the other writers' ideas, design, genre, technique, and they will be able to maintain their own viewpoint. There is no reason for a writer whose interest, talent and skill is in the field of horror or fantasy, to be influenced by the general atmosphere of the workshop oriented to realistic stories, or a writer who has no tendency toward irony and humor to be influenced by the public interest and require himself to write comic or humorous stories.

We did not want to have a workshop whose outputs are those who have just developed vast knowledge of fiction-writing, or authors who write more or less the same thing, or books in similar genres: stories which are often similar to each other and more like the stories of His Excellency the master of this workshop!!! A replication factory which is producing similar authors, the similarization of stories and stereotypical teachings. Experience Room should not be such a workshop.

The Organization of a Workshop with Reductio ad Absurdum Logic

In 1390, a friend, who was the chief editor of a publishing company, suggested me to set fiction-writing workshops. The thought of being involved in the crime of replication really scared me (something I had committed years earlier). So I opposed the idea strongly. But then with the insistence and consultation of this friend, we decided it would not be matter if we established a workshop not only free from any harm and damage but fight with them: a comprehensive fight against stereotypes and replication based on reductio ad absurdum logic!

And Experience Room, aiming to discover the art of writing to create novels, was set up with strategies which struggle everything that hinders creativity and creation and prevents the author from writing freely.

The main aspects of the campaign were:

1. the struggle with the accumulation of fictional information in the mind of the students.
2. The fight with the replication of stories.
3. The fight against stereotypes.
4. The fight with the deferential relationship between the student and the teacher.

The Tactics of Experience Room

1. Fight the fears, the temptation to write

Young writers, strongly fear. They fear to face their story. They fear that their ideas may look ridiculous. They feel inferior among the great writers and their masterpieces. They fear to begin the story, fear to continue it, fear that they may not be able to finish it, fear the end of it. They fear the significance of the elements of the story, the narration and the contradictions, the professors, critics, readers ...

The most important role of Experience Room is to fight with these fears in the first sessions. All the members of the class should participate in this struggle.

Fear of the Idea: in the first training course of Experience Room, there were at least 3 writers who raised their ideas in absolute lack of self-confidence:

The first idea: a computer-game developer boy, while coding, enters the virtual world. Initially, the young writer thought the idea was not worthy of being discussed. I remember the first two meetings when he attempted to avoid mentioning his idea, and preferred to suggest less ridiculous and absurd ideas. But later, this idea was converted into a novel published as *The End of the Game*. The book was then nominated for two Iranian high awards for best books.

In the second case, there was just this one idea: a girl *called her mother by her first name* as she could not call her “Mother”, for a reason that the author himself did not know of. The idea was very well discussed for 12 sessions in Experience Room. The mother got an identity. She had an important secret which she had to keep it hidden from her daughter. The relationship between the mother and her daughter was defined- it was critical. And later all these events turned into a fascinating novel called *The Feast of Ashes*. The story won the award of the seventh period of the first-time authors.

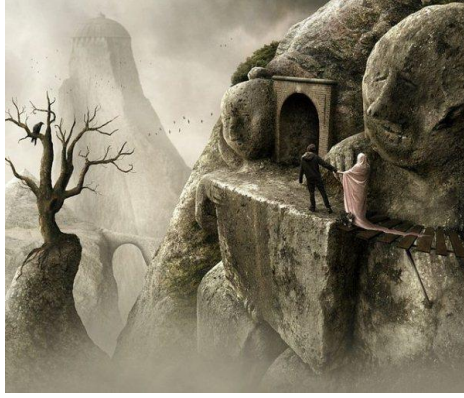
In the third case, the author just had a naughty little boy in his mind and an idea - which he considered to be awkward - of how to start the chapters of his childish novel. With embarrassment and apology he explained his ideas for each chapter which, to our surprise, were very sweet and creative. But this idea later became his own exclusive idea: he had given the brightest idea for his story’s form. His book was reprinted five times. Sinsina, the naughty boy of this novel, also became the main character of a TV series.

To overcome this fear - the fear of expressing ideas- we do several things in Experience Room. The first is to distribute some pictures, which I prepare beforehand, among the students. Then I ask them to sit and write about their picture for 5 minutes. After 5 minutes, the pictures are exchanged among the students. This time the students clearly show their enthusiasm to receive

the new picture and to write about it. When the texts are read, the students feel excited and delighted to hear about the wonderful ideas, discovered by different students, in one single picture.

These are samples of those photos which we have used as writing exercise in " Experience Room ":

But these fears were not manifested just in the primary ideas for the novels. Its domain was much broader than that.

Fear to Start: the fear to start usually happens among young writers. Many of them have interesting ideas in mind. They have thoroughly thought about the characters and the plots. Yet they dare not put their pen on the paper (or fingers on the keyboard). I've seen some who pitifully tremble with fear.

To get over "the fear to start" in Experience Room, we have a good trick. We just delay the start; it's that simple! This fear often stems from the fact that young writers - and even the experienced ones- ask themselves whether this point is precisely the point where their story must begin. Is this the right beginning for the story? Is this sentence - as the most important sentence of the novel - has enough energy to arouse my readers' interest? ... We have made work simple in Experience Room:

we have postponed the time when the writer starts to write the beginning of his story to a more appropriate time, when the author is in the right mood to write. Because what is more important in Experience Room is that the young writers dare to write, dare to start writing their story, to start writing their story is more important than the start of the story.

This start might be a stage in the middle of the novel, or even the end of the novel, or a scene that the author himself does not know where exactly in the novel it belongs. Yet this scene with its adventures, events and atmosphere and with all its words are in the author's mind, so it is much the better if they are immediately put on the paper, and set the author at ease.

"Tajik" is the story of a character with a puzzling structure. Tajik is the teenage character of the novel, a mysterious and strange personality, who all at once emerged in the story and life of its narrator. The author of the story, a 22-year-old youth, had a clear picture of this character in his mind, but not the whole story. He greatly feared to begin the story. He thought any start will put him and the reader away from the character of Tajik, creating misunderstanding. Experience

Room paved the way for him. We asked him to write about just one piece of the puzzle of Tajik's character in every session. And this finally put his mind at rest. Almost simultaneously with the end of the workshop, Tajik's character was completed in a way that the writer himself did not understand exactly when he wrote the start of his story.

Fear of Content, Fear of Form, Fear of Genre:

You fear the fact that when people read your story they say "So what?" You fear people saying "Who has ever written a story like this? It has no clear beginning no clear end, no time and no setting ..."

You fear people saying "Your story is of horror genre! You should write fantasy, it must be realistic..."

And other such fears. In Experience Room, you are free to think, to experience, to rebel or disobey and even to go mad, but giving orders is banned! No one in Experience Room has the right to say about a story, "So what? The story should have something to say. It would be better if you changed it into the horror genre. Never should..."

In Experience Room no one is allowed to lead the others to their own interests and perceptions. Every author will learn that they themselves can add form, content, structure, setting and new characters to the fiction world. Perhaps that is the reason why the diversity of style, genre, form, content, structure and setting is so diverse in the books created in this room.

Among the 24 novels created during three training courses of Experience Room (15 are printed and 9 under print) there are novels for both age groups, children and adolescents, in all existing genres, fantasy, realism, magical realism, humor fantasy, horror fantasy, parallel worlds, criminal, romantic, imaginative epic, mythical realism, naturalistic horror, fictional character, formalism and classic.

2. Struggling against Stereotypes and Paradigms:

Stereotypes are the most dangerous enemies to the creativity of young writers. Stereotypes have taken control over our soul, unnoticed by us.

General stereotypes: only write about the things that you know and have experienced! This is the strangest stereotypical advice to young writers. Had Tolkien experienced the world of *The Lord of the Rings*? Or George Lucas who wrote *The Star Wars* ! Had he experienced the galaxies! Or even Jules Verne, *The Journey to the Moon* and Jean Christopher, *The World of the Tripods* and *The City of Gold and Lead*.

Educational Stereotypes:

First session: defining the story and its differences with non-fiction / **Second session:** what is the subject, and where can we find it? / **Third Session:** Design and plot of the story: in this case the eternal stereotypical example is: "The king died and then the queen died," is a story. But "The king died and then the queen died of grief", is the plot / **Fourth session:** the viewing cone and so on ...

Stereotypes about Writing Stories:

- Always think of the end of the story before you start.
- Never start your story with a dialogue.
- In emotional stories, always use the first person's viewing cone.
- The title of the story should not exceed three words.
- All the characters in your story should be modeled on real characters.
- Never choose a name as the title of the story.
- Always follow the unity of time, unity of place and unity of subject.
- An author never enters his own story.

- Never let chance lead to the solution of a problem in your story
- Never ...

xOn the first day of Experience Room, the writers are asked to erase all the techniques, formulas and dos or don'ts, they have so far learnt about fiction writing, from their mind. Then, with a clean mind, they should assume that they are going to offer a new definition to the fiction world with their own story.

3. The Construction of the Fictional World, Building up the Setting

"The buildings surprised me. They were different shapes and sizes. All were pyramidal. There was something in the pyramids, similar to a window, in the form of a triangle, to be seen. But I did not understand why they were placed there. The carriages were travelling along the roads, full of ups and downs. They were all pyramidal, but they were placed on the side, not on the base ...

The entire city was engulfed in a pale green light. I felt as if someone hit my back with punches, but there was no one there. It was the lead earth of the city of the tripods which drew us toward itself like a magnet ... "

(*The City of Gold and Lead* from the *Tripods Trilogy* - John Christopher)

The creation of a fictional world of the author's own type; this is the most important creation which should occur in Experience Room. Without creating a fictional world, no story will be built. During at least two sessions, the students, like a little god, think about the world of their story and then built it up. What is the architecture of the setting of their story like? The houses? The streets? The public spaces, the interior spaces? The objects? What are the creatures of their setting like? Are they human beings or other creatures? What is their body like? How is the motion in the city? What is the geometry of the space? How is the time? Is it real or expanding or contracting? The past? The future ... how do the characters speak? How do they think? The means? The technology, people's life? Communication? ... The trainees think about all the peculiarities: physical, metaphysical, psychological, emotional, inner, outer, historical and the social setting of their story.

In the novel *Away and Long*, (one of the novels of the fourth course of Experience Room, now under print) the story begins with the narration of an elf called Away and Long:

"Night was falling when I arrived at an ordinary courtyard. I was tired and I wanted to sleep on the top branches of the vine. In fact, I was that type of genie who wished to watch the sky at bedtime. At night I used to lie on the top branch of walnut tree or vine, put my hand under my head and, looking at the stars and listening to my favorite song, sleep ... "

In the fictional world of this story, the relationship between the boy and the genie and their physical and metaphysical atmosphere in today's Tehran is depicted so well and realistically that not even for a moment you think of the oddness of this story.

24 novels were created and published during three workshops of Experience Room. I dare to say that 24 fictional worlds were created: none were the same as the other one. None resembled the fictional world that had already been written. This is exactly the main point of our fight with the replication of stories: the fictional world.

The study of the peculiarities of the fictional world of five novels created in Experience Room reveals the significance of our struggle with replication and stereotype in our workshop.

The End of the Game:

The main character of the story is a programmer, who, through coding, enters the virtual world. There he meets his parents who had also entered the virtual world by his own mistake.

On Monday Morning be Near the lighthouse

In a beach house located near the lighthouse, in a highly surrealist atmosphere the father eats some hollow radishes and mother rotten canned fish; and when tears run down her face, black butterflies emerge ...

Dad always kept his hump on my bookcase. His hump was a transparent bulge the same colour as his body which shone under the light...

Mr. Dinosaur's New Life

Mr. Dinosaur has resigned from his job in the museum and was looking for another job. In his new job he had to look after animals' children kept in an institution under the supervision of the kind Mrs. Younai . Mr. Dinosaur was fully satisfied with his new job but has only one problem and that is the children are bad...

Sinsina Becomes a Detective:

His parents go on a mission and Sinsina is forced to stay with Uncle Berouz. In this house there is no playmate for him but an old cranky landlord who can't stand Sinsina at all. Yet things change when a woman kidnapper moves into the third floor of the building.

Taraz:

A teenage girl called Setareh is attached to her horse trainer. Yet her wise trainer rather than abusing this feeling, befriends her. He gradually makes her realize that her feeling is wrong.

Mom was not a Tiger

Maybe a Scallion, Maybe a Ribbon, Maybe a Knife...:

Nadia is in Mom's car and the car is at a red light which is now green. But Mom doesn't move, why? Because Mom is staring at the tips of her hair, her split ends. Since that day, Mom is neither Mom nor a tiger. But Nadia rolls up her sleeves, and starts acting to solve the problem. First to hide all the scissors in the house and then, if possible, to get rid of Mom's split ends...

The Daily Notes of the Tree at the End of the Classroom:

For her tall height, Baran sits at the end of the classroom. She sets everything down in a notebook: from her fights with her sister to her friends' feelings toward the footballers and even her emotions to the local CD seller, a long-haired young man. The trouble begins when Sanaz who is not on good terms with Baran, reads the notebook .

Horror Garden:

On a rainy day, Sadaf and her friends while looking for something to entertain themselves, saw their new school deputy head who entered the garden home in the marginal settlement. As there were so many rumors about this mysterious and deserted garden home, they called it the horror garden. This was the time when Sadaf and her friends' curiosity started to grow. But then they got into trouble, because their rivals from the neighbor boys, who had the same interest, shared the adventure.

Toufan, Damon's Son:

There is a mysterious village with its hardworking people who work in a mine just for a piece of bread, unaware of the wealth lying under their feet. Teenage Tofan happens to go to the doctor's office and finds out about the secret of the mine. Now he has two options: silence and wealth or revealing the secret and trouble.

Dad Equals MC2

The story begins with the real world around us and then very slowly and smoothly it slips into the world of parallel time. Inside the tunnel of time the father moves back in time taking on his childhood character. His teenage daughter, the narrator of the story, discovers the mystery and saves her father, bringing him back to the real time.

Statistics and Numbers

For three courses of Experience Room on teen novel writing the figures are as follow:

Course	Those who already have a novel	Those who already have a book	Number of novels created	Number of authors	Number of honors or awards received
First	0	0	6	12	All 6 novels
Second	1	3	9	17	Just printed
Third	1	3	9	18	Under print

This means that 24 out of 47 students of Experience Room, were able to create a novel; it is more than 50 percent. Now if you go back to the beginning of our discussion about Experience Room's goal, we can ask ourselves whether this room has achieved what it follows!

The images of the books published by Experience Room

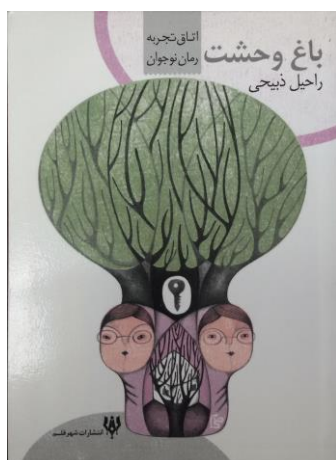
Tajik by Hamid Mirzaee

Mom was not a Tiger by Azam Mahdavi

Horror Garden by Rahil Zabihi

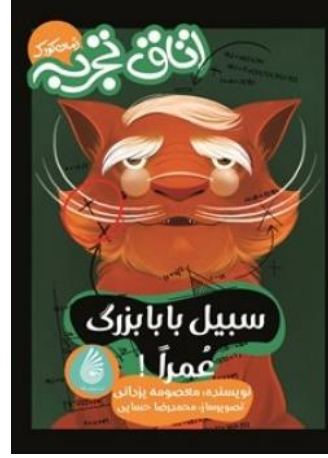
The End of the Game by Nastaran Fathi

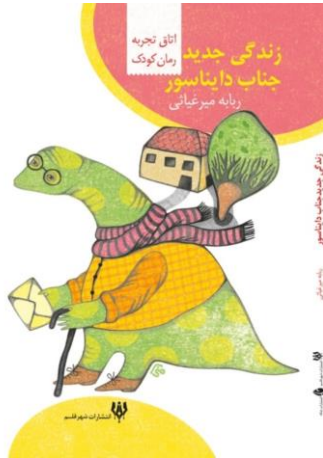
The Feast of Ashes by Maryam Mohammad Khani

Grandpa's mustache, never! By Masoumeh yazdani

Mr. Dinosaur's New Life by Robabeh Mirghiasi

Toufan, Damoun's Son by Maryam Fayazi

The secret of the wooden cottage by Bardi Mashhadi

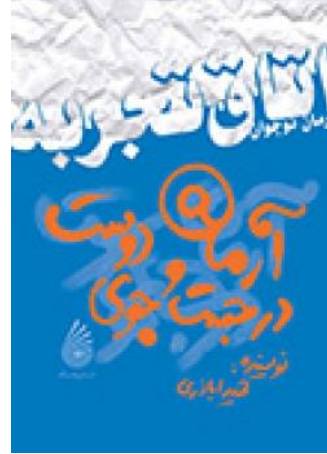
Taraz by Badri Mashhadi

Basho the Little Fairy Banafsheh Chaparai

Arman is looking for a Friend by Hamid Abazari

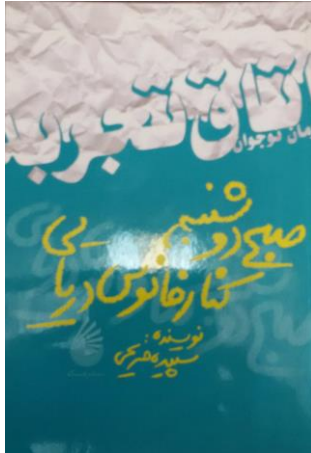
The Secret of Mani's Paintings by Fatemeh Sarmasghi

How do I Know? By Adeleh Khalif

Monday Morning Near the Lighthouse by Sepideh Sarihi

Sinsina Becomes Detective. By

DÜNYA ÇOCUK EVRENKENTİ

Abdulkerim DİNÇ*

ÖZET

Türkiye, dünyada çocuk bayramı olan tek ülkedir. Bu ayrıcalıklı yapının dünyaya yeni bir zenginlik sunması mümkündür. Türkiye coğrafyası üzerinde, iklim ve coğrafya şartları göz önünde bulundurularak bir Çocuk Evrenkenti kurulabilir. İçinde Dünya Çocukları Birleşmiş Milletler Çocuk Konseyi, Çocuk Sağlığı Araştırma Merkezi, Dünya Çocuk Folkloru Araştırma Merkezi, Dünya Çocuk Konservatuvarı, Dünya Çocuk Filmleri Araştırma Merkezi, Çocuk Televizyonu, Dünya Çocuk Kütüphanesi, Olimpiyat Kompleksi gibi birimlerin bulunduğu bir çocuk evrenkenti kurulabilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Bayramı, çocuk evrenketi, Birleşmiş Milletler Çocuk Konseyi, Çocuk Araştırmaları Merkezi, sağlık, spor, folklor.

Bir hayâlim var... Bir rüyâm var...

Dünya kültürüne "Çocuk Bayramı" hediye etmiş bir milletin bu kültüre çok daha geniş ve zengin bir mahiyet kazandırması gerekir. Bu anlamda bir hayâl kuruyorum; bir rüyâ görüyorum: Çocuk Evreni... Daha özel bir adlandırma ile Çocuk Evrenkenti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, insanlığın geleceği, barışı, sağlığı ve huzuru için bu hayâli gerçekleştirilebileceğine inanıyorum.

Türkiye'nin coğrafya ve iklim şartları dikkate alınarak bir yöresinde Çocuk Evreni kurmasını hayâl ediyorum. Bu Evren, bütün dünya çocuklarının hizmetinde büyük bir şehir olacak.

Çocuk Evreni'nde "Dünya Çocukları Birleşmiş Milletleri" kurulacak. Belli dönemlerde dünya çocukları toplanarak Birleşmiş Milletler Çocuk Konseyi'ni oluşturacaklar ve burada dünyanın durumunu, problemlerini tartışacak, dile getirecekler. Bu toplantıların raporları Birleşmiş Milletlere takdim edilecek.

Bu Evren'de, dünyanın herhangi bir beldesinde bulunan bilim adamlarıyla anında iletişimin kurulduğu, video konferansların gerçekleştirildiği, çocuğa dair bilimsel araştırmaların ve yayınların yapıldığı akademik araştırma merkezleri bulunacak.

Çocuk Evreni'nde dünyanın en gelişmiş çocuk sağlığı araştırma merkezlerinden birisi tesis edilecek. Çocuk sağlığı üzerine araştırmalar yanında bu merkezde tedaviler de yapılabilecek.

Çocuk Evreni'nde, doğum öncesinden, gençliğe kadar dünya çocuk folklorunun araştırıldığı, akademik çalışmaların yapıldığı bir Çocuk Folkloru Araştırma Merkezi bulunacak. Bu merkez aynı zamanda dünya çocuk oyunları üzerine akademik araştırmalar, incelemeler yapacak. Çocuk oyunları dünya çocuklarına tanıtılacak, festivaller düzenlenecek. Bu konuda belgeseller hazırlanacak.

Bir konservatuvar olarak da düşünülebilecek bir birim, hem dünya çocuk müzikleri, ninnileri üzerine akademik çalışmalar yaparken; Evren bünyesindeki orkestralar çocuk müziklerini icra edecekler.

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü ERZURUM

Çocuk Evreni'nde çocuk dansları için de ayrı bir birim kurulacak.

Çocuk Evreni'nde, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri de veren; akademik çalışmalar yapan bir Çocuk Üiyatrosu, Drama Araştırma Merkezi bulunacak. Bütün bir yıl boyunca gösteriler yapan çocuk tiyatrosu, gölge tiyatrosu, kukla tiyatroları ve ziyaretçilerin de katılabileceği drama etkinlikleri gerçekleştirilecek.

Çocuk Evreni, çocuk filmleri araştırma merkezi yanında dünyanın her yerindeki televizyon kuruluşları için filmler, animasyonlar, dizi filmler üretebilecek stüdyolara sahip olacak. Çocuk Evrenine gelen ziyaretçilerin rahatça gezebilecekleri bu stüdyolar, bütün bir yıl boyunca üretim yapacak.

Çocuk Evreni'nde, dünya çocuklarının yıl boyunca gelip eğlenebilecekleri Disneyland gibi oyun ve eğlence alanları oluşturulacak.

Çocuk Evreni'nde oluşturulacak müzede, arkeolojik buluntulardan günümüze kadar çocukla ilgili bütün materyaller değerlendirilecek, sergilenecek. Çeşitli bölümlere ayrılacak müzede çocuk oyuncakları, çocuk giysileri... seksiyonları bulunacak.

Çocuk Evreni'nde oluşturulacak Dünya Çocuk Kütüphanesi'nde ilk eserlerden itibaren bütün dillerde yaratılmış çocuk eserleri akademik çalışmalarda değerlendirilmek, istifade edilmek üzere çocukların hizmetine sunulacak. Bu merkez aynı zamanda çocuk edebiyatı yazarlarının ürettikleri eserleri yayımlayacak.

Çocuk Evreni'nde, çocuk sporlarının yapıldığı bir olimpiyat kompleksi bulunacak. Belli dönemlerde dünya çocuklarının iştirak ettikleri olimpiyatlar düzenlenecek. Bu tesisler bütün bir yıl boyunca ziyaretçilerin istifadesine de sunulacak..

Çocuk Evreni'nde oluşturulacak hayvanat bahçesinde vahşi hayvanlar yerine; tabiatla rahatça dolaşabilen evcil hayvanlar bulunacak. Çocuklar at, eşek, inek, keçi, manda, tavuk, hindi, köpek, kedi... gibi hayvanlarla daha yakından temas kurma imkânı bulacaklar. Evcil hayvanlarla yaklaşma imkânı bulacaklar. Bu yaklaşma, çocukların ruh sağlığı üzerine büyük faydalar getirecektir.

Çocuk Evreni'nin bütün gün bütün dünyaya yayın yapan bir televizyonu olacak. Dünya çocuklarının etkinlikleri takip edebilmeleri için gün boyunca televizyondan canlı yayın yapılacaktır.

Çocuk Evreni'nde üretilenler ve tüketilenler çevreye zarar vermeyecek bir biçimde düşünülecek ve Evren, kendi enerjisini kendisi üretecek.

REFİK ZEKA HANDAN EDEBİYATINDA TÜRKİYE MEVZUSU

Aynure Niyaz qızı PAŞAYEVA*

ÖZET

Ünlü şair, ileri görüşlü dergi yazarı Azerbaycan Respublikasının Devlet Ödülü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Atatürk ödülü sahibi, Azerbaycanın emekdar incesenet hadimi, Türkiyenin Milli şairi, Prof. Refik Zeka Handan'ın (1939-1999) edebiyatında Türkiye mevzusu önemli yer tutuyor. Bu ilk önce onun sınırsız Türkçülük sevgisinden ileri geliyordu. R.Z.Handan Türkiye mevzusunda yazdığı makalelerde Türkiye şairleri, Atatürke münasibet, Türkiyenin aydınları ile karşılaşma sahneleri, edebi ilişkilerin oluşması yolunda karşıda dayanan problemler ve onların çözümü yolları, yazarın Türkiye basınında kendisine mahsus geniş kıymet alması ve s. meseleler yer alıyor. R.Z.Handan her kesin, çocuk, genç neslin anlayacağı bir dilde yazıp yaratıyordu. R.Z. Handan "Azerbaycan gençleri" gazetesinde verdiği röportajında da Türkiye'ye olan yolculuğunun maksadı hakkında açıklama vermiştir: "Bu seferimde karşıya koyduğum maksadlardan başlıcası on yıl arzinde Türkiyede Azerbaycan edebiyatına dair basılmış bütün sepkili materyalları elde etmek idi. Meramımı önceden Türkiyedeki yakın arkadaşlarıma bildirmiş, bütün gazete ve dergilerde giden materyalları toplamalarını rica etmiştim. Maksadıma ulaştım" (Refik Zeka Handan. Azerbaycan hasreti. Azerbaycan gençleri gazetesi, 5 ekim 1989, s.4).

Elbette, hayatı boyu Türkiye adının çekilmesine izin verilmediği, Türk ruhundan uzak böyüyen R.Z.Handan bu işe sevk eden büyük vatanseverlik tesübkeşliyi ve Türkçülük sevgisi idi. Refik Zekanın Türkiye'ye yol açmasına, iki kardeş Türk devleti arasında yaratmağa çalıştığı manevi köprülere karşı taraftan pekiştirilmesinde, ona hüsusi desteyi Türkiye Folklor Araştırmaları Kurumunun başkanı İrfan Ünver Nasrattınoğlu veriyor. 8 milyonluk azerbaycanlı için geniş ufuklar açan Türkçülük sevgisini alovlandırıp büyük maşele gibi elinde dik tutan R.Z.Handan engin Türk edebiyatını bir-bir, misra-misra iliklerimizde, damarlarımızda bir müjde gibi gelecekte çağlayacağına büyük ümidle inanıyordu.

Bildiride Türkiye-Azerbaycan edebi ilişkilerinin şekillenmesi karşısında duran engeller, Atatürke karşı yazar yaklaşımı, R.Z.Handanın edebiyatında edebiyat meseleleri, çocuk ve gençlik edebiyatına dair araştırmaları, "Atatürkiye" eserinin kompozisyonu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: R.Z.Handan, Türkiye konusu, makale, dergi, gazete.

Giriş

1980'li yıllarından başlayarak aşkarlık ve demokrasi yıllarının açtığı geniş imkanlar, sosyal-siyasi proselere açık, operatif münasibet bildiren milli basınımızda, yine de milli oyanış, milli kendisini derk hissi, geçmişe dönerek kendi tarihi kökünü bulmak isteyi yazarlarımızı düşündüren esas problemlerden olmuştur. Yıllar boyu iki kardeş devlet arasında koyulmuş "Demir perdeyi" büyük cesaretle aradan kaldırarak Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin özülünü koyan R.Z. Handanın hizmetleri şu alanda müstesnadır. R.Z.Handan tek Azerbaycan basınında Türkiye mevzusu ile bağlı makalelerin müellifi değil, Azerbaycanın bir çok ediplerini Türkiye basınında tanıdıklardan biri olmuştur. Haklı olarak Prof. Ekrem Cefer, R.Z.Handan hakkında diyordu: "Radi Fiş gibi Türk dilini üzden bilen, edebiyatından habersiz olan adamları beş yıllına Türkiyeye göndermekdense Refik Zeka Handan kimilerini beş aya Türkiyeye göndermek

* Küçük bilim araştırmacısı, doktorant, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi. Nizami adına Edebiyat Enstitüsü. aynure8@mail.ru

daha etkili olar. Çünkü Refik Türkiye'nin tarihini, Türk edebiyatını Türkler kadar biliyor" (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.120).

R.Z.Handan'ın dergi yazarlığında Türkiye mevzuunda olan makalelerin kronoloji listesi şöyledir: "Türk folkloru" ("Qobustan" dergisi, 1988, sayı 3), "Göyçeli Aşık Alasker" ("Kommunist" gazetesi, 1988, 30 nisan), "Dahi bestecimiz Üzeyir Hacıbeyovun iki namelum marşı hakkında" ("Ulduz" dergisi, 1989, sayı 7), "Türk aliminin gözü ile..." ("Azerbaycan" dergisi, 1989, sayı 10), "Azerbaycan hasreti" ("Azerbaycan gençleri" gazetesi, 5 ekim 1989), "Hayala sığmayan vahşet" ("Ulduz" dergisi, 1990, sayı 2), "Atatürkiye" kitabı (Bakü, Mütercim, 1998).

R.Z.Handan Türkiye Halk Kültürü Araştırma Kurumunun başkanı İrfan Ünver Nasrattınoğlunun daveti ile 1987 yılının ağustos-ekim aylarında Türkiyede olmuş, tanık olduğu olayları, karşılaştığı insanlar baresinde olan izlenimini bedii publisistikanın (edebiyatın) sefername tarzında kaleme almış, "Atatürkiye" başlığı altında "Ulduz" dergisinin 1988 yılı şubat-mart aylarındaki sayılarında tefrika şeklinde, "Azerbaycan" dergisinde "Türk aliminin gözü ile...", "Qobustan" dergisinin 1988 yılı 3cü sayısında da basılan "Türk folkloru" ve s. başlıklı makaleleri ile yayımlanmıştır. Bütün makaleler toplu halde "Atatürkiye" adlı eserinde 1998 yılında yayımlanmıştır.

1988 yılı 19 ağustos tarihinde "Edebiyat ve incesenet" gazetesinin Refik Zekanın röportajından anlaşılıyor ki, "Türkiye -Azerbaycan edebi ilişkileri toplumu"nu teşkil etmiş, R.Z.Handan bunu Türkiye Sovyet arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesi için yapmıştır. Bu toplumun açılmasında ona destek olan İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Şamil Güven ("Tanıtım" dergisinin sahibi) ismini çekiyor, gelecek faaliyet istikametlerinden, azerbaycanlı müelliflerin eserlerinin Türkiye basınında tanıtılmasından bahs ediyor.

Türkiye-Azerbaycan edebi ilişkilerinin şekillenmesi karşısında duran engeller

Prof. R.Z.Handan Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde ortada duran engelleri de kayd ediyor. O, ayrıca çocuk edebiyatı üyelerini, Azerbaycanlı yazarları Türkiye basınında tanıtılması hakkında ilk adımı Azerbaycan kiril alfabesinden latin alfabesine geçmekte görüyordu. R.Z.Handan geçdisinden önce yaşamış maarifçi aydın, hayatının 20 yılını Azerbaycan alfabesini değiştirilmesine hasr etmiş M.F.Ahundzadenin işini 100 yıldan sonra sürdürdü. O, Türkiye Azerbaycan çocuk, genç okuyucularını bir-birini anlaması, gidilen yolda açılan bir cıgır gibi latin alfabesinde görüyordu. Çünkü R.Z. Handan Azerbaycanlı yazarların eserlerini latince yayınlanarak tanıtılmasını etkili adım görüyordu. R.Z.Handan'ın bu problemi kaldıran zaman en çok genç nesli düşünmüştür: *"Bu gün Azerbaycandaki gençlik Türkiye basınına okumayan zaman zorluk çekiyor. Türkiyedeki gençlik ise kiril alfabesini hiç kavraya bilmiyor"* (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.184).

Refik Zekanın zorluklar karşısında kaldığı problemler de az değildi. Onu en çok tessüflendiren Türkiyede Azerbaycanı tanıyanların sayının az olması idi. Aşkarlık dönemi olsa da, Sovyet hükümetinin rehber bürokratları yine de Türkiye ile yakın işbirliği yapılmasının karşısını kesiyorlardı: *"Niçin her yıl Türkiyeden kongreler, şiir bayramlarına, sempozyumlara resmi davet alan bilim adamlarımız, şair ve yazarlarımız gede bilmiyorlar? Gölgelerinden korkan görevli yoldaşlar düşünmüyorlar ki, davetname gönderen kurumlar bizim hakkımızda ne düşünüyor? Ne düşündüklerini onlarla görüşenler iyi biliyorlar"* (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.121).

Yazarın dönemin ağır bariyerler karşısındaki şahsi haykırtısını duymamak mümkünsüzdür. R.Z.Handan Türk dilini değişen, dilimizi, milli Türkçülük şuurumuzu mahv edenlere karşı güçlü itiraz sesini ucaltıyor. Yazarın metnin içerisinde dugusal hisslerini şair tefekkürü ile çeşitli şiirlerle vermesi eseri şiirsel plaketlerle daha da zenginleştirmişti. R.Z.Handan bazen yüksek şiirsel tefekkürlü şairle analitik tefekkürlü yazar gibi okuyucunun gözü önünde canlanıyor. Hala da R.Z.Handan bu meselede en birinci olarak okuyucu gibi Türk çocuk ve gençliğini düşünüyordu:

Şu memleket Türkiyedir,

*Türkiyeye Türk yiyedir,
Türk oğlu Türkem, diyene,
Bura ATATÜRKİYEDİR!..* (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.197)

R.Zeka 1984 yılında “Karacaoğlan” kitabında dili, eli Göyçeli olduğundan hemin aşıkların dilini bizim dilden seçilmediğine göre Azerbaycan diline tercüme olunmasını lüzumsuz görüyor. Şiirleri Türk çocuklarının dilinde ezberlenen Karacaoğlanın dil ve üslup hüsusiyetlerini araştıran R.Zeka Türkiye’de Q.Bürhaneddin’in, H.Cavid’in, Sabir’in eserlerini Türkiye’de okuyuculara orijinalde olduğu gibi takdim olunmasını takdire layık adım gibi görüyordu.

R.Z.Handan yabancı soyad sonluklarına karşı çıkarak “-ov, -yev, -ev,-zade, -ski” gibi sonluklarının “-lı, -li, -lu, -lü” gibi evezlenmesinin tarafdarı idi. Alfabemizin Türk alfabesine geçmekle okuyucular arasında birinci köprü yaranacağına büyük ümidle inanıyordu: “*Türk alfabesine geçmekle biz Türkiye Türklerini, onlar da bizleri derinden benimseyecekler. Türk alfabesine geçtikden sonra eserlerimizin tirajları birden bin sayısına kadar yükselecektir. Buna hiç bir şüphe yoktur!*” (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.76).

Atatürk’e karşı yazar yaklaşımı

Azerbaycanlı yazarlar Atatürk’ü canlı bir şahsiyet gibi görüp tanımak imkanlarına malik olmadıklarından onların Atatürk hakkında, onun şahsiyeti ve karakteri, büyük siyasi faaliyeti barede verdikleri bilgi günlük takip edilen basın orqanlardan- televizyon proqramları, yazılan hikayeler, makaleler, gazete ve dergi malzemelerinden kaynaklanıyordu.

Azerbaycanlı yazarların şahsi tefekküründeki Atatürk’e karşı her zaman büyük rağbet hissi hakim mevkide olmuştur. Atatürk Azerbaycanlı yazarların gözünde her zaman ister iç, isterse de dış çizgileri ile yenilmez, azametli, vüqarlı, kalbi daim Türkiye için çırpınan bir dahi gibi ucadır.

Atatürk şahsiyeti Türkiye ile Azerbaycan edebi ilişkilerinin özülünü koyanlardan olan, ünlü şair, ileri görüşlü yazar Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Ödülü, Türkiye Cumhuriyeti-nin Uluslararası Atatürk ödülü sahibi, prof. R.Z.Handanın yaddaşında adi bir devlet kurucusu gibi değil, bütün Türklerin babası adına layık olan bir dahi gibi canlanıyor. O, Türkiye’yi Atatürk isminden ayrı seslendire bilmiyordu. 1923 yılında Atatürk Türkiye’yi yabancılardan kurtarıp yeniden nefes verdiği için yazar yazdığı eseri “Atatürkiye” adlandırmıştı. Bu onun Atatürke karşı büyük rağbet hissinden ileri geliyordu. 1987 yılında Ankarada Atatürk’ün mavzoleyini ziyaret eden yazar bedii hislerinin ifadesini şiirleri ile bildirmeğe daha çok üstünlük veriyordu. Atatürk’ün hayatının başlangıç ve son noktası onun gözünde epizodları ile gelib geçiyor:

*Gönül Size türküsünü açıklıyor,
Sevginizle etirilenir butanız,
Atanıza “Ata” diyor, çocuqlar,
Gece-gündüz yada düşün Atamız!..* (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s. 23)

Prof. Refik Zeka Handanın “Atatürkiye” seyahetnamesinde yazar karşılaştığı elementin tarihi kökünü, yaranma nedenini, yaranan sosyal işlemler onu daha çok merak etmişti. R.Z.Handan sosyal fikirde yaşanan zidiyyetli münasibetler içerisinde kendisine bir dayak noktası, kararlı mevkiyini tapıyor. Bunu Atatürk’ün tarafdamları ile karşı dayananlar ile bağlı bilgide görünüyor: “*Arkadaşlardan bazileri bana soru verdi ki, kendin görüyorsun ki, Türkiyede Atatürk’ü sevmeyenler de yok değil. Peki sen neçin bu şiiri yazmışsın? Ben de cevap verdim, Atatürk’ü sevmeyen türk sayılmaz, ben onu demek istemişem.*” (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.20)

Hemin dönemlerde dindar yazarların gündemde olması, Atatürk’ü sevmeyenler tarafından onun yolu ile gidenlere damga vuranları, bölücü kuvvetlere itiraz ederek, Atatürk’ün ilerici fikirleri ile ilerileyen Türkiye’yi görmek isteyenlere tarafdar çıkmak isteyi ile bu eserin müellif tarafından “Atatürkiye” adlandırmasına neden olmuştur. Çünkü müellifin dikkatinde: “*Muhammed araplar için neler yapmışsa, Atatürk Türkler için şunu artıklamasıyla yapmıştır. Atatürk Türkleri katı dindarlıktan, aşırı islamçılıktan, araplıktan uzaşlamaya çağırdı*” (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.129).

Halifelik aradan kaldırdığına göre şii ve sünni teessübkeş ruhaniler Atatürk'ün aleyhine idi. Aslında hemin dönemde dinden para kaynağı gibi yararlananlar için Atatürk'ün mevkiyi ağır bir engel idi. Vaktile XIX asrın öncelerinde Azerbaycanda da azerbaycanlı maarifçiler dolandırıcı din hadimleri ile yüz-yüze dayanarak ağır mücadele aparmıştılar. Atatürk katı dindarlıktan uzaklaşdırıp, dünyanın yüksek kültürlü milletler sırasında dayanmasını arzu edirdi: *"Dinden maddi menfaat temin edenler iyrenc kimselerdir"* (R.Z.Handan. *Atatürkiye*. Mütercim, Bakü, 1998, s.129).

Atatürk dil sahesinde de reformalar aparmışdı. R.Z.Handanın bu barede verdiği bilgide kaydediliyor, Atatürk'ün döneminde osmanlı yerine Türk sözü işlenmiş, 1928 yılında arap alfabesi latin alfabesi ile evezlendi. Çağdaş yazı dilinin ümümtürklülerin anlayacağı dil seviyesine kalkması Atatürk'ün sayesinde gerçekleşdi. Osmanlı kendisinin "Türk" kelimesi ile evez eden, yazı dili ile şifahi dil arasındaki keskin farkı aradan kaldıran, ülkenin ilerlemesinde eveysiz hizmetler gösteren Atatürk'ün dil sahesindeki dönemimini de R.Z.Handan büyük takdir etmiştir: *"Şimdi ise 'osmanlı' sözü tarihin malı olmuş, Türkiyede yalnız Türk ulusu, Türk dili vardı. Şüphesiz, bu işde Atatürk'ün ve onun hayranlarının büyük rolu olmuştur"* (R.Z.Handan. *Atatürkiye*. Mütercim, Bakü, 1998, s.55-56).

R.Z.Handan hatta Atatürk'e dair yazdığı şiirleri büyük sevgi ile ifa edende Nureddin Çakır onu Atatürk'ü sevmeyenlerin tehlikesinden korumak maksadı ile ehtiyatlı olmasını hatırladın zaman R.Z.Handan ona şöyle cevap veriyor: *"Nureddin bey, acaba ben Atatürkiyede değilmiyim?"* (R.Z.Handan. *Atatürkiye*. Mütercim, Bakü, 1998, s.189),- diye cevap vermesi niçin Türkiyenin Atatürkiye adlandırması sorusuna tam olarak cevap gibi yeterlidir.

Türkiyede Türk dilinin hakim mevki tutmasında Atatürk'ün rolünü R.Z.Handan hüsusi kıymetlendiriyor.

R.Z.Handan'ın edebiyatında edebiyat meseleleri, çocuk ve gençlik edebiyatına dair araştırmalar

R.Z.Handan Azerbaycan edebiyatına, ayrıca da Türkiye çocuk edebiyatına dair materyalleri toplayıp Azerbaycan edebiyatı ile Türk edebiyatını mukayiseli tehlil metodu ile araştırmaya celb etdi. O, araştırmalarında karşılaştığı problemlerin çözümü yollarını aradı. Başka seyahetname müelliflerinden farklı olarak o, seyahet etdiği ülkenin sosyo-politik yaşamından, ortamından çok, benzer ve farklı özellikleri, mukayeseli müşahide kabiliyeti sayesinde kendi ülkesinde hökm süren kuruluş, reformalara karşı itirazını bildirdi ve bunu araştırmaya celb ediyordu.

Refik Zekanın Türkiye-Azerbaycan edebi ilişkiler sahesindeki faaliyeti toplama işi ile sınırlamıştır. O, çocuklar için şiirler yazan H.Cavid, M.Müşfik, Aşık Elesger ve s. hakkında kendi fikir ve münasibetlerini bildiriyordu. Hatta bazen Türkiye şair, yazarları hakkında anlaşımadığı makamları da açık şekilde kendi makalelerinde kaleme aldı.

R.Z.Handan her bir azerbaycanlı Türk edebiyatı araştırmacının minnetdar duyacağı bir şahsiyettir. Onun şiirleri, esseleri, makaleleri, reportajları Ankara, İstanbul, İzmir, Konyada basılan bir çok gazete ve dergi sayfalarında aydınlanmıştır. Türkiyede yayınlanan "Tanıtım", "Size", "Türk edebiyatı", "Kamalist ülkü", "Karıncı", "Emel", "Türkiyem", "Türkeli", "Cumhuriyet", "Günaydın", "Milliyet", "Güneş" vs. gazete ve dergilerde Azerbaycan edebiyatını ilk kez kendi kaleminden çıkan çeşitli sepkili makaleleri ile ilk tanıtanlardan biri R.Z.Handan olmuştur.

R.Z.Handan Türkiyenin aydın şahsleri tarafından yüksek kıymet almış azerbaycanlı yazarlardandır. Çünkü hala İstanbulda Nizamettin Onkun evinde kalan zaman İrfan ve Yavuz Bülend şairin "Salam olsun" kitabı hakkında makale yazmıştır.

R.Z.Handan yalnız Azerbaycan tarihinin, edebiyatının milli teessübünü çeken aydını gibi değil, aynı zamanda "Türk'ün derdi bizim, derdimizdir" deyip, Türkiye tarihine kara yakanlara karşı çıkan Türk vatandaşdır.

R.Z.Handan içerisinde bulunduğu mekanlarda barışmaz ideyalar karşısında kendi itiraz sesini ucaltıyor. Marmara Üniversitesindeki “Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkileri” konusundaki kongresinde ünlü çocuk edebiyatı yazarı Tefvik Fikrete damga vurulmasının aleyhine itiraz ediyor. R.Z.Handanın en çok aradığı şair Abdülhak Hamidi idi. Çünkü zamanında A.Hamidi de Azerbaycanlı şairlerin araştırmasında idi, şiirleri M.Müşfiqin, H.Cavidin dillerinde ezberleniyordu. Yazar Atatürk’ün dünyadan göçdükdən sonra Nazim Hikmetin damgalanmasını acı teessüf hissi ile söylüyor.

“Kommunist” gazetesinin 1988 yılı 30 nisan tarihli R.Z.Handanın “Göyçeli Aşık Elesger” makalesinde ilk kez olarak Aşık Elesgerin bibliyografyasını hazırlayan, onun bütün şiirlerini toplayan Nizameddin Onkun “Aşık Elesger yaratıcılığına beslediği sevgi, bu sevginin büyük behresi gibi erseye gelen “Göyçeli Aşık Elesger” 500 sayfalık monografisi ile bağılı makalesi dikketi celb ediyor. Burada aşığın çocukların dillerinde ezber söylenen şiirlerinden de toplanmışdı. N.Onkun bu addımı onun sınırsız sevincine neden oluyor. R.Z.Handanı en çok sevindiren kardeş Türkiyeli araştırmacının Azerbaycan edebiyatına sarf ettiği büyük zahmetidir. Türkiye Folklor Akademisinin akademiki R.Z. Handan her zaman Yunus Emre, Aşık Veysel, Ezmi baba gibi dili Azerbaycan diline yakın, Türk çocukları için anlaşılabilir aşıkların tercüme olunmasının aleyhine idi. Ancak zor anlaşılabilir sözlerin kitabın sonunda verilmesinin taraftarı idi: “Yunus Emre’den Aşık Veysel’e dek Türk aşıklarının tercüme adıyla okuyucularımıza takdim etmek lazım değil. Çünkü bu aşıkların heç birisinin heç bir koşmasında anlaşılabilir bir kelme bile yoktur” (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998,s.85). Bu kitap çocuk ve genç nesil için değerli bir kaynaktır.

R.Z.Handan “Azerbaycan” dergisinin 1989 yılı 10 sayısında yayımladığı makalesinde Mustafa Hakkı Türkekulun 1963 yılında “Azerbaycan Türk şairi Hüseyin Cavid” monografisi ile bağılı sevinci dolu izlenimlerini okuyucuları ile bölüşüyor (Refik Zeka Handan. Türk aliminin gözü ile... Azerbaycan dergisi, 1989, sayı 10, s. 164-166). Hüseyin Cavidin hayatının malum olmayan acı tarafları ile tanış oldukça teessüfleniyor. Çeşitli örneklerle H.Cavid hakkında malumat veren yazar sonunda H.Cavidin eserlerinin Azerbaycan kamuoyuna çatdırılmasının ehemiyetini kayd ediyor.Çünkü yazarın kendi röportajında kayd ettiği gibi: “Cavid bizim Abdülhak Hamit’imizdir. Ben bu barede “Cavid seneti” kitabımda fazlasıyla yazmışdım, Müşfik ise Türkiyede Orhan Seyfi Orhon, Faruk Hafız Çamlıbel, Halid Fahri Ozansoy, Necip Fazil Kısakürek gibi şairlerin hecaya getirdikleri devrimi Azerbaycanda yalnız başına yaptı” (R.Z.Handan. Atatürkiye. Mütercim, Bakü, 1998, s.97) .

“Azerbaycan” dergisinin 1989 yılı 9 sayısındaki makalede “Türk aliminin gözü ile” adlı makalesinde Hüseyin Cavid sanatının kudreti, buna büyük kıymet veren M.H.Türkekulu değerlendiriyor ve Refik Zeka bu kitabın Azerbaycanda geniş okuyucuya çatdırılmasının taraftarı çıkıyor.

“Qobustan” dergisinin 1988 yılı 3-cü sayısında da yayımlanan “Türk folkloru” makalesinde Türkiye Folklor Akademisinin akademiki, Türk Dünyası Araştırmaları vakfının diploması almış, “Size” dergisinin hakeminin üyesi seçilmiş Refik Zeka Handan Yunus Emre başda olmakla Hacı Bayram Veli, Balım Sultan, Qayğısız Abdal, Hesen Dede ve s. dili bizimle birge Türk dili olması, tercümenin lüzumsuz olduğunu qeyd etmiştir (Refik Zeka Handan. Türk folkloru. Qobustan dergisi, 1988, sayı 3, s.85).

R.Z.Handanı daha çok düşündüren, oldukça rahatsız eden katı dindarların aleyhine karşı çıkışlar eden, parlak şair Tefvik Fikret’e Atatürk’ün aleyhdarlarının kıymet vermemesi, katı dindarların taraftarı olan, diğer çocuk şairi Necip Fazil Kısaküreyin yeterince kıymetlendirilmemesi meseleleridir. R.Zekanın maksadı onlara karşı söylenen esassız delilleri boşa çıkarıp, haklı çıkarmak idi.

Tefvik Fikret son yıllarında çocuk şiirleri yazmakla meşgul olmuştur. Yalın bir dille ve hece ölçüsüyle yazdığı bu şiirleri 1914’te yayımlanan “Şermin” adlı kitapta topladı. R.Z.Handanın çocuk ve gençlik şiirlerinin müellifi olan Tefvik Fikretin “Halukun defteri”nin de ismini çekmiş. Tefvik Fikretin ana vatanı olan Türkiyede layikli kıymetini almamasına göre R.Z.Handan çok teessüf etmiştir: “Ben dünyanın üç kıtasında olmuşam. İtalyada, İspanyada, Yunanıstanda, Tunisde, Maltada, Fransada və onlarla başka ülkede. Nerede Türkiye

edebiyatından sohbet gitmişse, büyük şair Tevfik Fikretten büyük muhabbet ve büyük hurmetle bahs edilmiştir. Tevfik Fikretin kitapları Moskovoda, Baküde dafalarla basılmış, hakkında tezler, monografi kitaplar yazılmıştır. Nasıl olur da, vatanını, milletini delicesine seven, 48 yaşında iztiraplardan, sıkıntılardan cana gelip dünyaya gözünü yuman Türkiye Cumhuriyetinin yaratıcısı Atatürk'ün sevdiği, şiirlerini ezber bildiyi büyük ustada yurttaşları damga vuruyor?" (R.Z.Handan. *Atatürkiye*. Mütercim, Bakü, 1998, s.35).

R.Z.Handan Atatürk'ün yokluğundan istifade edip N.Hikmet'in, Tevfik Fikret'in de ne zamansa layık olduğu kıymetini alacağına inanıyordu.

R.Z.Handan Türklere karşı hayata geçirilen soykırım cinayetleri meselesinden de bahs ediyor. "Ulduz" dergisinde "Hayala sığmayan vahşet" adlı makalesinde müellif M.Müşfik gibi şahslerin kanının baiskarı Andryonik ve onun arkasında dayananları, Türkiye tarihinde hayata geçirilen genosid aktını "Camal Anadolunun "Ermeni dosyası"nda (1982)" konkret senedlere istinaden vahşicesine Türklere karşı töredilen soykırımlar kendi eksini tapmıştır. Yazarı daha çok düşüncesini sarsıdan kadınlara, çocuklara, bebeklere karşı töredilen ağılasıgmaz, insanlık adına yakışmayan şekilde işkencelerin hayata geçirilmesidir. R.Z.Handan Camal Anadolunun "Ermeni dosyası" (1982) kitabından alıntılarla vaktiyle M.Müşfik ve bir sıra represyon kurbanlarımızın baiskarı olan Andronik ve hakikatleri inkar eden ermeni yönümlü yazılara karşı itiraz etmiş, ermenileri Karabağ, Nahçıvan, Gence, Tiflis, Baküde, Erzurum, Sarıkamışta töredilen dehşetli faciyeleer fonunda ermeni siyasetini keskin ifşa etmiştir (Refik Zeka Handan. Hayala sığmayan vahşet. *Ulduz dergisi*, 1990, sayı 2, s.68-76).

"Ulduz" dergisinin 1989 yılı 7 sayısındaki makalede Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsünün yayınladığı kitapda 100 Türk marşının sözleri ve notu içerisinde yazarın Üzeyir Hacıbeylinin 2 marşı daha çok dikkatini celb ediyor. Ü.Hacıbeyli 1919 yılında 246 sayılı "Azerbaycan" gazetesinin ilanına esasen geçirilen yarışmada birincilik kazanıyor. Bu marşlar içerisinde Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Devlet Himninin marşını, elbette ki, hüsusi kıymetlendirmiştir. R.Z.Handan Ü. Hacıbeyli adı ile bu şahsin tanınmasından diller ezberi olmasından bestesi olduğu şarkıları ile sevilmesinden, "Arşın mal alan", "O olmasın bu olsun" eserinin Türkiyede sahneye konulmasından bahs açmıştır. Bu makalede yenidenkurma ve aşkarlık döneminin açtığı geniş imkanlardan maksimum derecede istifade etmeğe çalışan milli tessübkeş yazar R.Z.Handan Azerbaycan Devlet Himnin harp mektebinde sabah erkenden okunduğu gibi gelecekde de en yüksek kürsülerde sesleneceğine hala o devrde inanıyordu (Refik Zeka Handan. Dahi bestekarımız Üzeyir Hacıbeyovun iki namelum marşı hakkında. *Ulduz dergisi*, 1989, sayı7, s.90-92).

"Atatürkiye" eserinin kompozisyonu

"Atatürkiye" eseri bir-birine üzvü suretde bağlı olan seyahetin ümumi istikametini, serisi menasında biri diğerinin devamıdır, eserin vahid süjet hattı yoktur. Eserin dili ilmi, bedii dergi yazarlığına yakındır (publisistikdir). R.Z.Handan fikrini şuurlara daha canlı ve etkili etmek, daha derinden nüfuz ede bilmek için kendi şahsi publisistik keser, vatandaşlık mevkiyini her zaman bildirmiştir. Genel olarak, eser sade cümlelerle daha çok zengindir. Yazar bazı seyahetname müellifleri gibi doğal, manzaradan çok, şahslerin ister portresini, isterse de iletişimi karşılıklı münasibetine daha çok önem veriyor. Esas maksad edebi ilişkilerin gelişmesine yöneldiyinden bu semte daha çok meyl etmişti. Ancak yazar tesvirleri lakonik, dakik, somuttur. Tasvir olunan her bir şeye yazarın aydın açık münasibeti var. Yazarın nefret hissi az duyulmaktadır, bu da onun sonsuz Türkçülük sevgisi, genel şahsiyyet gibi karakterinden ireli geliyor. Bazen itirazını görmek istediği arzuları, çözümünü beklediği problemleri de mukayiseli şekilde bildiriyor.

Eserde milli ruhlu publisistika ile analitik alim tefekkürlü zarif bir şairin yüreyinin sızıltılarını duymamak mümkünsüzdür. Sık-sık duygularını şiirle ifade eden yazar esere hüsusi bedii-publisistik ovqat katıyor. Somutluk, ünvanlılık, açık danışmak üsulu ile yazarlığa şiir ruhu getiren R.Z.Handan edebiyatının hayatiliğinin mücadilesini şertlendiren cehetlerdendir.

"Atatürkiye" eserinde müellifin son derece dikkatli, hassas müşahide kabiliyyeti var, hatta küçük teferruat da onun gözünde yayınmamıştır. "Atatürkiye" eserinde esas karakter yazarın kendisidir. Yazarın karşılaştığı hadiseleri anlatıyor, çözümü gerekli olan problemleri

ortaya koyuyor, anlatıyor, bazen diğer şahslerin sözleri ile kendi fikirlerini tasdik ediyor, ne kadar lirik üslupa eğilim etse de, karşılaştığı keskin farklı sosyal prosesler karşısında kendi kısıtlamasını, sabırını böyle koruyor. Asilik etmiyor, ancak önemli problemleri bir yazar gibi yürek acısı ile kalame alıyor.

R.Z.Handan edebiyatı okuyucunu düşündüren, bazen şuura, ağıla yönelen, bazen şiir duyguları kabardan şiirsel levhalarla zengin olan edebiyatdır. R.Z.Handan edebiyatı mevzu tematikası bakımından Sovyet döneminin streotip kaliblerinden, mevzu monotonluğundan çıkmış edebiyatdır. Sözsüz ki, dönemin sosyal fikrinde baş veren oyanışında bunun da rolü vardı: *“Dikkatle yanaşdıkda, Azerbaycan edebiyatında 1990 yıllarından başlayarak mevzu zenginliyi, tematika palitrasının çokrenkliliyi meydana çıkmıştır. Hüsusiye predmete yanaşma tarzında, yazarın iç dünyasının serbest ifadesinde tamamilen yeni makamlar ortaya çıkıyor.*

Genellikle, böyle yazılarda yazarın düşünce tarzının, üslupunun, özgür ve bağımsız fikrinin açık ifadesi, sözün aydınlığı kabarık görünüyor. Azerbaycan edebiyatı bu gün hemin üslupa meyli ile seçiyeleniyor” (Cahangir Memmedli. Gazetecilik nezeriyesi ve tecrübesi.Bakü, Tahsil. 2013, s.390).

Şiir tefekkürle ideya-estetik tefekkür R.Z.Handan edebiyatında kavuşmuştur. R.Z.Handan edebiyatında Türkiye- Azerbaycan edebi ilişkilerine baresinde kaldırdığı problemler, reformalar döneminin meydana çıkardığı çeşitli problemleri tahlil edip, hakkında rey formalaştırmağı, Türkiye Azerbaycan edebi ilişkilerinin inkişafının, yeni yollarını müeyyenleştirib halka nişan vermeğe başladı.

Genel olarak, “Atatürkiye” eseri Türkiyenin genel manzarası hakkında informativ karakterli taşıyor. Burada yazarın barışmaz, yabancı temayüllere karşı mücadile ihtirası yok derecesindedir.

Halkın cari konuşma diline çok yakın olan “Atatürkiye” eseri müellifin dil hassaslığı, Türk diline karşı sonsuz sevgisini duymamak mümkünsüzdür. Onun kolay anlaşılın, zorluk karşısında kalmayan üslupu oldukça meraklıdır. Onun samimiyyetli, gösterişden uzak olmak, müellifin üslupunu belirliye bilen esas ünsürlerdendir. Eserde ince şair duygularının lirizmi aydın şekilde hiss ediliyor. Karışık imajlara, belirsiz hayal oyunlarına, dolanbaçlı ifadelere, zor anlaşılın romantik bir hassaslık, hüznü ve dramatik ifade hakimdir.

SONUÇ

R.Z.Handan Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin oluşumu, Türkiye çocuk ve gençlik edebiyatı yazarları hakkında fikirleri, Türk çocuk edebiyatı yazarlarının Azeri basınında tanıtılması yolunda çok çaba sarf etdi. Maksudı iki Türk devletinin birliğini, birleşik ideolojisini berpa etmek idi. Ancak modern kontekstden düşünende bunu tam olarak başardı. O, iki Türk devletini bir-birinden ayıran kuvvetlere karşı mücadile etdi. 50den artık şair ve yazarları eserleri ile ortak habersiz Türkiye basınına, kamuoyununa tanıttı.

Genellikle, çağdaş bakış açısından düşündükde R.Z.Handan arzuladığı, beklediği bütün problemler kendi çözümünü tapdı. Ne kadar, iki bağımsız kardeş Türk devleti var, o kadar birbirine bağlı olan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri de sonsuza dek yaşayacaktır.

KAYNAKÇA

Refik Zeka Handan. *Azerbaycan hasreti*. Azerbaycan gencleri gazetesi, 5 ekim 1989, s.4.

Refik Zeka Handan. *Atatürkiye*. Bakü, Mütercim, 1998,198 s.

Refik Zeka Handan. Göyçeli Aşık Alasger. *Kommunist gazetesi*.30 nisan 1988, s.4.

Refik Zeka Handan. Türk aliminin gözü ile... *Azerbaycan dergisi*, 1989, sayı 10, s. 164-166.

Refik Zeka Handan. Türk folkloru. *Qobustan dergisi*, 1988, sayı 3, s.84-87.

Refik Zeka Handan. Hayala sığmayan vahşet. *Ulduz dergisi*, 1990, sayı 2, s.68-76.

Refik Zeka Handan. Dahi bestekarımız Üzeyir Hacıbeyovun iki namelum marşı hakkında. Ulduz dergisi, 1989, sayı7, s.90-92.

Cahangir Memmedli. Gazetecilik nezeriyesi ve tecrübesi. Bakü, Tahsil. 2013.

GENÇLER MUTLULUK ARAYIŞINDA (H. CAVİD YARATICILIĞI TEMELİNDE)

Aynure MUSTAFAYEVA*

ÖZET

Makalede Azerbaycan yazarı Hüseyin Cavit'in "Uçurum" piyesine ve "Azer" şiirine istinat ediliyor. Mutluluk arkasından ile Batı'ya yönelen Doğu gençinin bu eserlerde tarif edilen hayat hikayelerine dayanılarak Doğu Ve Batı yaşamının sanatsal manzaraları karşılaştırılır. Makale bağımsız hayata ilk girişini yapan genç yüzünü nereye tutmalı Batı'ya mı yoksa Doğu'ya mı? sorusunu bu eserlerin sunduğu imkanlar içinde cevaplandırmağa çalışıyor.

Anahtar Kelimeler: Batı, Doğu, Azer, mutluluk, genç

Giriş

Beşeri ruh ve mantık kendi içine alan Hüseyin Cavid yaratıcılığının önemli sanatsal analiz konusu Doğu hayatı olmuştur. Muhabbeti yolunda dindaşlarının en ağır kınağını bile üstlenen Şeyh Sinan, mutluluğu uğruna en korkunç mücadeleye koşduğunda ihanet acısıyla zihirlenen Afet, mutlu olmak isteğinin bedelini kendi kanıyla ödeyen Meral Cavid sanatında Doğu insanının hayatından atalet, şaşkınlık, acı dolu görüntülerdir. Bu durgunluğa son vermek isteyile Batı'ya koşan Celal'in ("Uçurum" piyesinde) yaşantılarında, bu acılardan kurtuluşa umudunu Batı'ya bağlayan Azerin gözlemlerinde ("Azer" şiirinde) ise Doğu hayatının görüntüleri başka rakursdan geçiyor, sadece Cavid dönemi için değil, aynen bu günümüz için de çok güncel olan "bugünün acılarını dün ile avutub geçmiş ile teselli bulan Doğuyamı sığınmalı, yoksa günümüzden geçmişe değil, geleceğe koşan Batıyamı koşmalı?" sorusu konur.

Doğudan Batıya doğru

Bugün de çok kızgın tartışmalar konusu olan şu soru Azerbaycan sosyal düşüncesi için yeni değildir, Batı uygarlığının şartlarının ortaya çıktığı ilk dönemden başlayarak toplumsal, aynı zamanda sanatsal fikrin çeşitli bakışlar altına koyduğu, farklı cevaplandığı sorulardandır. Yirminci yüzyılın başlarında C.Cebbarlının Oktay ("Oktay Eloğlu" eserinde) Avrupa edalarını taklit eden, cahilliğini boynu kravatlı giysileri ile perdelemeye çalışan Aslan beye karşı durarak söylüyordu: "*Ben Avrupalı değilim, olmak da istemiyorum*". (Cefer Cabbarlı Eserleri. 4 cildde, II cild, "*Şerq-Qerb*", Bakü, 2005, s.267) Ancak Oktaydan farklı olarak Avrupalı olmak isteyen ve bu isteğin peşinden Avrupa'ya doğru koşan gençlerin sayısı gerek Cebbarlı kahramanının bu sözleri duyurduğu zamanda, gerekse bugün yeteri kadardır ve bu gençlerin ardında Oktayın çağdaşı Uluğ bey (H.Cavit'in "Uçurum" piyesinde) söylüyor:

*Fakat bilmeli ki , bir çok yiğitler,
Şu yıldızlı yolda olmuşlar heder.
Evet , bilmeli ki, Fireng elleri,
Hem besler, hem soldurur emelleri.
Avrupa'da ılık da var, karanlık da*

* Yrd.Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü, Edebi Tenkit Bölümü, Öğretim Üyesi.
mustafayeva.aynure@mail.ru

Orada sefahet de var, fazilet de.

O bir engin deniz ki pek korkunçtur.

İnsan gah inci bulur, gah boğulur. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, 332)

Bu engin denizle ilk karşılaşmada Celal'in ("*Uçurum*" piyesinde) gözlerinde basit bir köy kızı Güvercinin siması şık Batı güzeli Anjelin karşısında nasıl eriyorsa , "şehirlerini ısıtma, verem sarmış tüm, hareket yok, kan yok, hepsi hasta, ölümcül" Doğu'dan sonra "güzellikte köy şehirden, şehir köyden örnek almış" Batı Azeri ("*Azer*" şiirinde) öyle hayran eder. Azer camilere birikerek "yüz gözünü çamurlayan, tırnakla kaş gözünü didik didik yapan, cehennem behşlerine korkutan titreşerek, meleşib ağlaşan" Doğu'da kaybettiği güvenini, "her gönlünde inceliğe, nezafete istek besleyen, her tarafı neşeli", "her yüzünde bir coşku, her gözünde bir zeka parlayan" Batı'da buluyor. "Cühelanın fazilet, ilim sattığı", "dansı aksakların eğitim ediyi" Doğu'da Azerin ölmüş umutları, solmuş arzuları "her ocağında, her açısında bilgi, hüner mabedi" olan Batı'da yeniden gelişiyor.. Bu yerlerin "yıldızlı" manzaralarının ışıltısında Doğu'nun karanlıkları daha açık görünüyor.

Erkek, kadın, hatta hayvanların bile müzik zevkine daldığı Batı'nın yeşil yaylalarında parisli profesörün "kaplumbağa bile bizde müzikten zevk alıyor, sizde nasıl, bu denemeler var mı?" sorusuna Azer "bizde insan bile görmez bu zevki asla!" cevabını verdikçe onun gözleri önünde Doğu'da "yığın mahvolan, ekmeğini güç bulan, çoluq-çocuğunu aç yalavac paçarvaya sararak çöplüklerde sürünge, açıcıların attıkları kemikleri kırıp, biraz ilik arayan insan sürüleri" canlanır. Sanki Doğu'ya ebediyen "elveda" demiş genç ressam Celal Batı güzeli Anjelin muhabbet nevazişleri nasıl sarhoşdusa, "her yer sanki bir ressamın sanatı hemen" diye düşünen Azer de böylece kendi arzularının kanatındadır.

Umutlar boşa olurken

Celal kendi sarhoşlukundan ona vefalı Doğu güzelini unutturan Anjelin muhabbet işveleri altında yatan hayranetini duyunca ayılırsa, "dalgalı gül bahçelerinin cennete isyan ettiği" Batı'nın güzelliğine hayran olan Azer gözleri önünde Alamanya'nın "yoksullar mezarını andıran kirli madenleri Dante'nin cehennemi" gibi açılınca arzularının kanadından yerlere çırpılır. "Burda asla dilenci yok" diye kalbi sonsuz hayranlıklara dalan Azer "merhamet yok, çünkü ona" nedenini öğrendikçe sarsılır.

Doğu'da "kızı çepren satıp aldılar" diye "gülmüş, eyleneşmiş, eylemiş hayret, bir yığın nefret, bir felaket de demiş, haykırmış, tablo yapmış, resimler aldırılmış" Avrupa'da "kızların serbest, hem de doğal bir iş kadar basit satıldığını" görünce Azer bir şaşkınlık geçiriyor. Acaba Doğu'ya "göz süzüp, dudak büzen" Batının "ince gözlükleri" koynunda beslediği "özgür esirler"i görmez mi?

"Kültürle çırpınan bu vahşet ocağında" hayranlık şaşkınlıkla, hayret nefretle dönüştükçe, beşeri bir mutluluk arayan Azerin kalbini derin bir umutsuzluk sarar. Batı'nın "yıldızlı ve şairane" görüntüsünün ışıltısına doğru uçuşanların "ancak ve ancak güce bulunan", "aciz, sefil, ölü, cahil bir insana yan bakan" bu yerlerde sonda Celal gibi önünde uçurumdan başka bir yol görmediğini, Moskova güzeli gibi "bin işve ile dans zorunda olduğunu", ihtiyar işçi gibi "kuvvetten düşünce elleri kırık ve miskin bir makina" gibi dışarı atıldığını, lezzetli hayallere aldanarak doğup büyüdüğü topraklardan ayrı düşmüş mülteciler gibi "eski yurda sefer etmek isteği ile yaşadığını" anladıkça Azer üşüyen kalbini avutmak için Doğu'nun o sıcak koynuna koşar.

Yeniden Doğuda

Doğu'da ise

Yurdu sarmış qabalıq, yaltaqlıq,

Yükseliş varsa, neden alçaqlıq. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.158)

Azer Avrupa'ya seferinde "Batı'daki her zevki bir acı besler" gerçeğini kendisi için keşf edince anlıyor ki,

İşte Batının azgın mutlulukları

Alır qida Doğunun felaketinden. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.190)

Ancak bu zevkleri besleyen acıların gözyaşları, bu mutlulukları kuran felaketlerin ıstırapları Azerin kalbinde merhamet değil, öfke uyandırıyor. Azer "şu ağlamak Doğunu yordu" diyerek sinirlenir. Batını gözyaşlarıyla durdurmak isteyen zavallı Doğu'ya haykırıyor:

"Ağlamaq insana miskinlik getirir". (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.218)

Doğu sadece "ölmeyim diye uğraşırken" "öldürmeye meyil Batı elleri" "barış sloganları altında her gün zehirli gazlar keşfedip" "terki-silah ninilerle mazlumlara karşı duzaq kuruyor".

Doğu'nun büyük bir şairi ise odur ki, varsa her yana

Aman bilmez Batını her gün davet eder merhamete. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.167)

"Yas tutarak geçmişe hep inleyen" Doğu "soğukkanlı Batı" dan merhamet beklerken "henüz dünkü kanlar kurumazken, vahşi elçiler, kuduz bakanlar, yeni bir savaş için planlar kurar".

Batı'nın "çelik sınırları durmadan hep yeni bir zafer ararken" H.Cavid Doğu'nun büyük şairinin (*R.Takor öngörülüyor*) merhamet çağrılarına karşı çıkıyor.

Çoktan beri Doğu'nun sazı hep bu ruhta inler, ağlar,

Sakin ! Kulak verir sanma hırslı başlar o davete .

Mazlum eller için bir yol varsa : mücadele !

Zaten şüphe yok iremez Doğu alemleri hürriyete. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.168)

Ancak Azerin perişanlığı sadece kendi mutluluğunu sadaka gibi isteyen Doğu ile ilgili değil, o, bütün insanlığın halini düşünürken üzültüyor. Gerek "zahirde pek kibar, asil" Batıda , gerekse de "pek sefil" Doğu'da insanın kaderi farklı değil.

Ben gördüğüm insanlar

Birbirinden ayrı değil, hepsi bir şey sayıqlar.

Hepsi bir yuvanın kuşu, hepsi bir bağ meyvesi,

Bir saz çalar her ülkenin, her dilberin şivesi.

Herkes bir avcıdır ki, av düşkünü,

Gaye ancak hoş geçirmek üç günü. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.259)

Azerin insanlıkla ilgili gözlemlerinin sonucu olarak seslenen bu kelimeler zavallı Doğulunun:

"Ne bela gelse de kaplandan,

Yine ben korkuyorum insanlardan" (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s. 223) düşüncesine hak kazandırıyor.

Ancak Azer gerek Batı'da, gerekse Doğuda kaplanlardan bile korkunç insanların, onlara av olan zavallıların varlığını görüp duysa da fark ediyi bir gerçek var ki,

Doğu illeri irişilmez "hayal" için yaşarken,

Batı alemleri az da olsa, " gerçek"ten hoşlanırlar

Batı'da

Süsler içinde kıvranan güvercinler de var: sefil ...

Fakat yine hep üstündür fazilet aşkı zillate. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s. 258)

Bu gerçeği, bu fazileti Doğu'da yaratmak değil, Batı'da bulmak aşkına düşenlere yönelerek henüz bir yüzyıl önce Cavid'in kahramanı Uluğ Bey ("Uçurum" piyesinde) şöyle söylüyordu:

*O gün ki İstanbulda
Gençlik fransızlaşdı.
Getdikce Türk evladı
Uçuruma yaklaştı.
Yurdumuzu sardıqca
Düşgün Paris modası,
Her kese örnek oldu
Sersem fireng edası.
Sarhoşluk, iffetsizlik
Sardı bütün gençleri,
Zehirlendi getdikce
Memleketin her yeri.
Kahraman oğuzların,
Büyük Ertuğrulların
Sarsılmaz halefleri
İmdi her sapkın, azgın...
Avropadan – fazilet,
Himmet, ciddiyet, vüqar
Dururkan – yalnız çürük
Bir züppelik aldılar. (Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005, s.379)*

SONUÇ

H.Cavit'in "Uçurum" piyesi ve "Azer" şiirinden sunduğu mahiyet XXI. yüzyılda da güncelliğini korumaktadır. Yazarın bu eserlerinde verilen sanatsal değerler günümüzde Doğu ile Batı arasında tercih yapan gençler için çok şeyler söylüyor. Cavid sanki bu eserlerinde çantasını alıp mutluluk peşinde Batı'ya koşan Doğu gençliğine yönelerek seslenir, Doğu'nun vahşetinden kurtuluş Batı'ya koşmakta değil, Doğu vahşetini yok edip yerine kültür bahçesi dikmektedir. Aksi takdirde Batı'ya giden yol Doğu gençliği için Cavit'in kahramanı Celal gibi uçurumdan başka bir şey olmayacak, Doğu insanı ise gözü doymaz Batı sahipli için "Azer" şiirinde seslendiği gibi "kırık makina"ya dönüşecektir.

KAYNAKÇA

- Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005
Hüseyn Cavid Eserleri. 5 cildde, I cild, Lider Neşriyyat, Bakü, 2005
Cefer Cabbarlı Eserleri. 4 cildde, II cild, Şerq-Qerb, Bakü, 2005

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZI ATÖLYESİ MODELİ OLARAK FANZİN ÇALIŞMASI

Bican Veysel YILDIZ*

ÖZET

Birçok şair ve yazarın yazı hayatının ilk dönemlerinde yazarlık uygulamaları ve edebiyat ürünlerini yayınlamak için kullandığı en özgür ve özgün yayın organları olan fanzinler, önemli birer edebiyat okulu sayılırlar. Özellikle sosyal medyanın ve basım tekniklerinin daha kısıtlı olduğu dönemlerde ilk ürünlerini sergilemede, sesini duyurmada birçok sanatçı için fanzinler, büyük önem taşırdı. Üniversite ve lise gençliği için en yaygın yayın modeli olan fanzinlerin yazma kültürü oluşturmada çok etkin bir yöntem olarak kullanılması mümkün.

Öğretmen ve öğrenciler, okullarda yayınlanan yıllıklardan ve okul dergilerinden daha rahat bir yazma ve yayınlama zemini olan fanzinleri birer yazı atölyesi çalışması olarak kullanabilir ve yazma yeteneklerini geliştirebilirler.

Çocuk ve gençlik edebiyatının çocuklar ve gençler tarafından üretilen eserler ve bununla birlikte yeni genç kalemler kazanması için yazma yeteneği olan çocuk ve gençlere fanzin çalışmalarının yöntemleri, uygulama kolaylıkları anlatılmalı. Bunlara rehberlik edilerek ilk çalışmalar desteklenmeli.

Bildiride fanzin yayınlamanın/yayınlatmanın yararları ele alınacak ve bu tür çalışmaları yapmak isteyen eğitimcilere, çocuk ve gençlere rehberlik edecek bazı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve gençlik edebiyatı, yazı, yayın, yayıncılık, fanzin, dergicik

Giriş

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yeni yazarların yetişmesi, yazma yeteneği olan çocuk ve gençlerin yazmaya heveslendirilip cesaretlerinin artırılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Anne ve babaların, öğretmenlerin, şair ve yazarların bu çocuk ve gençlere hem yüreklendirme konusunda hem yazı çalışmalarına rehberlik etme konusunda destek olmaları gerekmektedir.

Birçok şair ve yazarın yazı hayatının ilk dönemlerinde yazarlık uygulamaları ve edebiyat ürünlerini yayınlamak için kullandığı en özgür ve özgün yayın organları olan fanzinler, önemli birer edebiyat okulu sayılırlar. Özellikle sosyal medyanın ve basım tekniklerinin daha kısıtlı olduğu dönemlerde ilk ürünlerini sergilemede, sesini duyurmada birçok sanatçı için fanzinler büyük önem taşırdı. Üniversite ve lise gençliği için en yaygın yayın modeli olan fanzinlerin yazma kültürü oluşturmada çok etkin bir rolü vardı. Bizim “kantin edebiyatı” olarak adlandırdığımız okul kantinlerinde, edebiyat sohbetleri yapılan çayocağı ve kahvehanelerde sanat ve edebiyat üzerine sohbet eden yazma yetenekli gençlerin dergi çıkarma imkanı bulamayanları için fanzin en önemli çıkış noktasıdır. Bugün birçok ünlü yazar ve şairin hayatının bir yerinde kendisiyle yolu kesişen edebiyat meraklısı arkadaşları ile fanzin tarzı çalışmalar yapmış olduğunu biliyoruz. Ve yine biz biliyoruz ki dün okul kantinlerinde ve çayocaklarının dip masalarında bir fanzini çıkarmanın heyecanı ile toplanan bu yetenekli gençlerin ortak zemini olan fanzinler, birer edebiyat mektebi görevi üstlenmişlerdir. Yine yazma işiyle uğraşan herkes bilir ki okuma eylemi kendisini yazma ile taçlandırmadıkça kısırlaşır. “Bir zamanlar ben de çok okuyordum.”

* Eğitimci Yazar., Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı. bicanveyselyildiz@hotmail.com.tr

cümlesini dillendiren birçok insanın okumayı bırakma sebebi de okuyarak biriktirdiklerini yazıya dökememiş olmanın getirdiği durağanlığın o insanları bir aşamadan sonra okumayı tamamen bırakma noktasına getirmesidir. Okumayı verimli hâle getirecek ve okumayı vazgeçilemez ihtiyaca dönüştürecek olan yazmaktır. Ülkemizde okuma seferberliklerinin, okuma oranını yükseltmeye yönelik kampanyaların, okuma projelerinin sonuçsuz kalma sebebi de bu önemli ayrıntının farkında olunmamasıdır. Sonunda yazma hedefi olmayan okuma etkinliklerinin birçoğu hedeflenen noktaya ulaşamamıştır, ulaşamaz da. Bunun farkında olarak kişisel çalışmalarımızda da Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği adına yürüttüğümüz okuma kültürü oluşturmaya yönelik çalışmalarımızda da mutlaka yazma bilinci oluşturmaya yönelik adımlar atmaya gayret ediyoruz. Yazanı az olan bir toplumun okuyanı artırılmaz. Okuma sayısal verilerde artmış görünse de verimli okuma veya yaratıcı okuma diye tanımlanan gerçekten kitaba nüfuz eden, kitabın verdiği bilgiyi hayata taşıyabilen bir okuma gerçekleşmeyecektir.

Açılımı “Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı” olan PISA, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından üçer yıllık dönemler hâlinde, 15 yaş grubundaki öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri değerlendiren bir araştırma projesidir. PISA Projesi’nde zorunlu eğitimin sonunda örgün eğitime devam eden 15 yaş grubundaki öğrencilerin; Matematik okuryazarlığı, Fen Bilimleri okuryazarlığı ve Okuma Becerileri konu alanlarının dışında, öğrencilerin motivasyonları, kendileri hakkındaki görüşleri, öğrenme biçimleri, okul ortamları ve aileleri ile ilgili veriler toplanmaktadır.

PISA projesinde kullanılan “okuryazarlık” kavramı, öğrencinin bilgi ve potansiyelini geliştirip, topluma daha etkili bir şekilde katılmasını ve katkıda bulunmasını sağlamak için yazılı kaynakları bulma, kullanma, kabul etme ve değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. PISA Projesi’nde; çoktan seçmeli, karmaşık çoktan seçmeli, açık uçlu, kapalı uçlu gibi değişik soru türleri kullanılmaktadır (www.pisa.meb.gov.tr)

PISA verilerine göre ülkemizin gençleri OECD ülkeleri ortalamasının altında bir okuma seviyesine sahipler, yeteri derecede verimli okuma yapamamaktadırlar. Oysa ülkemizde okunan kitap sayısı OECD ortalamasından az değil. Hatta kitap sektörümüz OECD ülkelerinin ortalamasının üstünde, dünyada 10. sırada olduğumuz söylenmektedir. Bunlar da gösteriyor ki asıl sıkıntı yazma konusundadır. Kalem kullanma alışkanlığını, test yönteminin yaygınlığından da etkilenerек, her geçen gün yitiren gençlerimizin yazmaya yöneltilmesi gerekmektedir.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazı Atölyesi Modeli Olarak Fanzin Çalışması

Yazma yeteneği olan çocuk ve gençlerin yazdıklarını sergilemede önlerine çıkan engelleri aşmaları günümüzde eskiye nazaran daha kolay. Sosyal medyanın ve internetin sunduğu imkanlar sayesinde isteyen herkes yazdıklarını okutamazsa da yayınlatabilme şansını yakalayabilmektedir. Buna rağmen kendisine rehberlik edecek birileri olmayınca, yazdıkları hakkında gerçekçi ve ciddi geri bildirimler almayınca bu yazar adaylarının ne kadar başarılı veya başarısız bir yazma serüveni yaşadıklarını ölçmeleri zor. Fanzin çalışması, çocuk ve gençlere hem yakın çevrelerinden geri bildirim alma şansı sunmakta, hem onlara takım çalışması yoluyla en kolay ve en basit yöntemlerle bir yayını ortaya koyma imkanı sunmaktadır. Yetişkinlere düşen görev ise yazabilen çocuk ve gençlerin yaptıkları işi önemseyerek onlara rehberlik etmek, onları destekleyip yazma yetkinliklerini artırmalarına katkı sağlamakır. Fanzin yayınlama, yazarlar için de destekleyenler için de en düşük maliyetli, en kolay ve zevkli yayıncılık deneyimidir. Her fanzin, bir yazı atölyesi olarak değerlendirilebilir.

Okuma oranının düşüklüğü her fırsatta vurgulanan, hatta zaman zaman abartılarak aktarılan bir toplumun eğitimcilerinin okuma oranını yükseltmeye dair yöntem ve etkinlikleri sıralarken yapabilecekleri şeyler arasında belki de en başa almaları gereken çalışmalardan biri, hatta birincisi, fanzin çalışması olmalıdır. Fanzin çalışmalarının nasıl yapılabileceğine dair öneri ve deneyimlerimizi paylaşmadan önce fanzinin ne demek olduğunu ortaya koymakta yarar var.

“Fanzin, İngilizce FANatic ve magaZINE kelimelerinin kısaltılmasıyla oluşturulan finansal kaynaklardan ve hiyerarşik yapılardan uzak alternatif bir basılı materyaldir. Farklı yöntemlerle çoğaltılan örnekleri olmakla beraber genellikle fotokopi aracılığı ile çoğaltılarak, satış

amacı güdülmeden dağıtılan yayınlardır. Dergiden (Sürekli yayınlardan) ayrı olarak, süresi belirsiz olarak çıkar ve daha amatörce hazırlanır.

Türkçede "Fanzin" olarak kullanılan "fanzine", genelde belirli bir konu üzerine işlenen yapıtlardan (yazı, resim, fotoğraf, karikatür, vb.) oluştuğu gibi, değişik ve çeşitli konuların yapıtlarının da bir araya gelmesiyle oluşabilir. Her türlü materyal kullanılarak oluşturulabilen fanzinler tek sayfalık olabileceği gibi birbirine zımbalanmış, iğnelenmiş çok sayıda sayfadan da oluşabilir. Geleneksel olarak el yazısı, daktilo, kolaj, çizim gibi farklı elementlerden oluşur.

Fanzin Türleri

Karma fanzinler : İçerik bakımından edebiyat, müzik, karikatür ve hatta güncel konulara farklı yorumlar da getiren fanzinlerdir.

Müzik fanzinleri : Müzik fanzinleri ana temasını müzik kültürünün oluşturduğu fanzinlerdir. Genellikle punk, rock ya da elektronik müzik ile ilgili olan fanzinlerdir. Kimi zaman siyasi konularla da ilgili olabilmektedirler.

Edebiyat fanzinleri : Şiir, öykü ve hikâye gibi eserleri barındıran fanzin türleridir.

Çizgiroman fanzinleri : Çizgiroman hakkında haber ve bilgilendirici yazılara yer veren fanzin türleridir. Sadece amatör çizgiroman fanzinleri de mevcuttur.

Politik fanzinler : Politik içerikli fanzinlerdir. Her türlü siyasi duruş ve görüş ile ilgili olabilen bu tür fanzinler, sosyalist, anarşist ve çevreci gruplar tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Tribün fanzinleri : Taraftar tribünlerini konu alan fanzinlerdir.

İçeriksiz fanzinler : Herhangi bir belirgin içeriği olmayan, içerisinde her türlü yazı, fotoğraf, kolaj kullanılan fanzinlerdir.

Diğer tür fanzinler : Spordan, karikatüre birçok konu hakkında çıkartılan tematik fanzinler (www.wikipedia.org).

Fanzinlerin tür ve alanlarına baktığımızda en yaygın olanlarının gençlerin gündemindeki konularla doğru orantılı olduğunu ve ilgi alanlarının örtüştüğünü görürüz. Bu da göstermektedir ki onları kendi gündemlerinden çıkmaya, bizim istediğimiz alanlarda gündem oluşturmaya, daha doğrusu bizim gündemimizi paylaşmaya zorlamadan onları kendi ilgilerine uygun alanlarda duygu ve düşüncelerini yazmaya teşvik edebiliriz. Bu sayede hem çocuk ve gençlere duygu ve düşüncelerini yazılı olarak anlatma alışkanlığı kazandırmış olacağız hem çocuk ve gençlik edebiyatının alanını genişletmiş olacağız.

Prof. Dr. Mehdi Hejvani, Doğu medeniyetinin çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki yaklaşımlarını sorgularken çocuk edebiyatının alanının da yeniden tanımlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. "Çocukluk tanımında ve muhatap kitlede meydana gelen değişimleri göz önüne alarak çocuk edebiyatının hem tanımını hem de uygulama alanını klasik sınırlarından çıkarmayı ve genişletmeyi amaçlamaktadır.

"Bugüne kadar çocuk edebiyatının tanımında "yetişkin merkezli" ve "eğitim merkezli" bir durum söz konusuydu. Yani teorik metinlerde çocuk edebiyatını, genelde önceden belirlenen hedefler doğrultusunda ve eğitim öğretim kastıyla çocuklar için yetişkinlerin kaleme aldığı metinlerle sınırladık. Bu edebiyat türünün uygulaması "çocuk eksenli" bir amaca matuftu. Yani çocuk edebiyatının tek muhatabı olarak sadece çocukları varsaydık.

Klasik tanımda mesele eğitim öğretime odaklı ve yetişkin merkezlidir. Oysa estetik etkenler ve çocuk odaklılık da önem arz etmektedir. Bu durumda tanımlı bir eksenden dört eksene genişletmemiz mümkün. Önerdiğimiz diğer üç eksen:

1. Kaleme alınırken özel bir muhatap kitleye dönük olmaksızın ya da yetişkinlerin muhatap kitle olarak hedeflendiği, ancak büyükler tarafından tavsiye söz konusu olmadan zamanla çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebî eserler.

2- Kaleme alınırken özel bir muhatap kitleye dönük olmaksızın ya da yetişkinlerin muhatap kitle olarak hedeflendiği, ancak eğitimciler, çocuk edebiyatı uzmanları ve çocuk uzmanları tarafından çocuklar için uygun görülen edebî eserler.

3- Bizzat çocuklar tarafından çocuklar için veya özel bir muhatap kitle olmaksızın kaleme alınan ve çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebî eserler.

Uygulama konusuna gelince öyle anlaşıyor ki klasik tanıtımda bu edebiyat türünün tek muhatap kitlesi olarak çocuklar öngörülmüştür. Oysa son yıllardaki değişimlere dikkat edildiğinde yetişkinlerin de bu tür edebî eserlere ihtiyacı olduğu görülür. "(Hejvanî 2015: 7)

Hejvani'nin 3. sırada zikrettiği "Bizzat çocuklar tarafından çocuklar için veya özel bir muhatap kitle olmaksızın kaleme alınan ve çocukların ilgisini çeken yaratıcı edebî eserler." fanzinlerle hayat bulacak ve fanzinlerde görücüye çıkacak eserlerdir. Fanzinler sadece edebî eser için değil, yazar adayları için de görücüye çıkma alanlarıdır. Mahallî takımların maçlarını izleyip yetenekli gençleri keşfederek büyük takımların altyapısına kazandıran spor adamları gibi yayıncılar da fanzinleri izleyerek oralardan yetenekli çocuk ve gençleri keşfetmeyi denemeliler. Bu hem gazete, dergi ve yayınevi sahiplerini hem ülkemizin edebiyatını kazançlı çıkaracaktır.

"Çocuklar için yazılan ve öznesi çocuklar olan çocuk edebiyatının estetik ve edebî değeri dışında sosyolojik bir boyutu da söz konusudur. Bu çerçevede, çocuklara yaşadıkları toplumun kültürel kodlarını, gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal deneyimlerini sade ve içten bir dille aynı zamanda da estetik bir ölçütle anlatması beklenen çocuk edebiyatı, teknik gelişmeler karşısında ikincil bir konumda kalmaktan kurtulmanın çözümlerini bulmak zorundadır. Zira modern iletişim araçları sayesinde hız kazanan enformasyon ile dünyada yeni bir çocukluk biçimlen(mektedir). (Şirin 1999: 13). İnşa edilen bu yeni çocukluk kurgusu, çocukluğu tükettiği gibi çocuğu da edilgenleştirmekte ya da yetişkinlerle eşitlemektedir." (Kanter, 2015: 14).

Yaşının üstünde duygusal alanlara kayan, ilgilerini, hatta zevklerini büyüklerle eşitleyen bir çocuk modeli var karşımızda. Günümüzde "nereye bakılsa yetişkinlerin ve çocukların davranış, dil, tutum ve arzularının hatta fiziksel görünümünün, giderek artan biçimde birbirine benzediği, birbirinden ayırt edilmediği görülmektedir" (Postman, 1995, akt. Kanter 2015: 14). Bu süreçte çocuk da çocukluk da yok olmakta. Toplumumuzda "büyümüş de küçülmüş" deyişiyle anılacak çocukların oranı her geçen gün artıyor. İlk bakışta günümüz çocuklarının bizden daha zeki ve daha gelişmiş olduğu kanaati uyandırdığı için bazı yetişkinleri günümüz çocuklarına hayran bırakan bu durum, aslında çocuk ve gençlerimiz için başta çocukluğun yaşanmaması, çocuk duyarlılığının yok olması, erken olgunlaşma, büyüklerin kopyası kimliksiz ve kişiliksiz bireyler olmak gibi birçok kötü sonucu doğurmaktadır. Ekonomik etkinlik alanını büyütme için dünyayı küçülten uluslararası sermaye kesimleri de en önemli tüketici hedef kitleleri arasında gördükleri bu doyumsuz, maymun iştahlı çocuk kitlesini seviyorlar. Bu edilgen çocuklar, bir yandan onların ürünlerini tüketirken bir yandan kendi çocukluklarını, kimlik ve kişiliklerini, kültürel değerlerini, hatta ebeveynlerinin hayatlarını da tüketmektedirler.

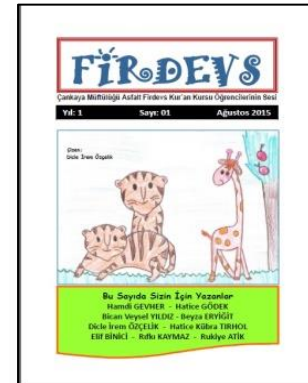
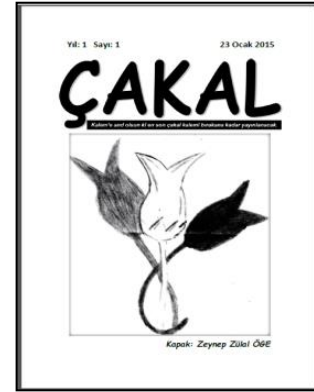
"Düş kuramayan, gerçekler dünyasının kıskacındaki" (Şirin, 1999: 47) çocuklar, neredeyse hiçbir ulusun kendi kimlik ve kişiliğinin yansımasını tam olarak bulamayacağı sanal mekânlarda gezinerek çocukluğun doğal ortamlarından uzaklaşmakta ve kültürel yozlaşmaya maruz kalmaktadırlar. "Modernizmle birlikte çocukların yaşam alanları da farklılaşmış, yetişkinler ve çocuklar arasındaki toplumsal sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu noktada, iletişim teknolojisindeki ve medya kültüründeki gelişmelerle çocukların, yetişkinlerin dünyasını doğrudan tanımaları hatta bu dünyanın içine aktif olarak dâhil olmaları, çocuklar için üretilen edebî ürünlerin kenarda kalmasına yol açtığı gibi çocuk öznelerin okuma uğraşı yerine görsel medyayı tercih etmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda çocukların edebiyatla/okumayla bağlarının kopmaya başladığı ve rol modellerinin değiştiği de söylenebilir. 'Okuru çocuk olan bir edebiyat'ın kendini yenilemesi, günceli takip etmesi ve modern ve postmodern zamanların sosyolojik bulgularından istifade etmesi, söz konusu alanın sınırlarını genişleteceği gibi çocuk öznelerin kendi ruh evrenlerine uygun yaşamsal kodlarla karşılaşmalarını da mümkün kılar." (Kanter, 2015: 17)

“Modern çağların hâkim değerleri özellikle medya ve internet kültürü ile duyurulur ve sosyal toplum da yerini sanal ağ toplumuna bırakmaya başlar. Bu noktada çocuk edebiyatının derdi, “hangi çocuk” sorusuyla başlar. Zira yetişkin tahayyülle beslenen çocukluk, yetersiz ve çorak kalır. Değişen kültürel kodlarla birlikte çocukluğun aslı beslenme kaynaklarının farklılaşmaya başlaması ise yetişkinlerin eylemleriyle doğrudan ilişkili olduğu için çocuk edebiyatının sosyolojiyle kuracağı bağ” (Kanter 2014: 17) günümüzde daha çok önem arz etmektedir. Bu nedenle fanzin çalışması ve benzeri edebiyat uğraşları, hem çocuk özneyi edebiyatla uğraşmaya yöneltecek hem bu öznenin kendi bakışını, zevklerini ve önceliklerini birinci ağızdan dillendirmiş olacaktır. Çocukların öncelikli olarak söz sahibi oldukları fanzinlerdeki şiir, yazı, resim ve diğer görsel unsurlar, çocuk edebiyatı yazarlarına da yol gösterebilir.

“Elektronik ortamın ve medya teknolojilerinin ortaya çıkardığı yeni çocukluk, değerleri yerinden etmekte ve evrenselliği öncelemedir. Böyle bir öncelik, dünya ölçeğindeki çocukların sosyal, kültürel ve zihinsel referanslarının kaygan bir zemine taşınmasına yol açmaktadır. Sosyal ve zihni referansları değiş(tiril)en çocukların kendi kültürlerine yabancılaşmalarının önüne geçilmesi için çocuk edebiyatı ürünlerinin pedagojik yönünün millî olanı da kapsamaması gerektiği söylenebilir.” (Kanter 2015) Dilin toplumların ve bireylerin kimliklerinin en önemli yanlarından biri olduğu gerçeği, bizi her zaman kültürel kimliğin inşasında ve kimlik kodlarının korunmasında dile ait olan değerleri korumanın gerekliliğine götürür. Okullarımızda hakim olan eğitim anlayışı, eğitim yöneticilerinin kendilerini ispatlama eğilimleri, okullarımızda üretilen basılı yayınların reklam tanıtım yanını öne çıkarmakta, bunun sonucu olarak okul dergilerine yazı yazacak çocuklar ve onların okul dergileri için seçilmiş yazıları da bu amaca göre seçilmektedir. Baskı kalitesi yüksek, kağıdı lüks bu yayınların veliye ve üst makamlara bakan yanı, çocuğu gözardı etmekte, hatta çocuk özne burada “sözde özne/kullanılan malzeme” durumuna düşmektedir. Yazma eyleminde edilgen duruma düşürülen, buyruk alıp yazan çocukların ne gerçek anlamda edebiyat zevki edinmeleri ne de kimlik ve kişilik olarak edebiyat adamı olmaları beklenebilir. Edebiyat, her şeyden önce özgür düşünen ve özgün eserler ortaya koyabilen öznelerce üretilebilir. İşte bu noktada fanzinlerin öğrencilere okul içerisinde de yayınlanıyor olsa daha özgür ve daha özgün bir yazma alanı oluşturacağı gerçeğine vurgu yapmak gerekiyor. Okul dergi ve bültenlerine göre denetimi daha az, öğrencinin daha aktif olduğu fanzin çalışmaları, okulun içerisinden özgürlüğe açılan bir pencere gibi çocuk ve gençleri rahatlatan hatta rehabilite eden bir terapi aracı da olabiliyor.

Fanzin çalışmalarında buyurgan bir idari anlayışla, ya da ödev mantığı ile hareket edilmemelidir. Her yazılan şeyin mutlaka çocuğa, gence bir takım değerlerin mesajını taşıyor olması gerekmez. Çocuk ve gençler, edebiyatla uğraşarak “edebi ve adabı” daha iyi öğrenir ve bunlara ait değerleri hayatlarında davranışa dönüştürebilirler. Öğretmen ve eğitim yöneticileri, fanzin çalışmalarını çocuk ve gençlerle başbaşa olmak, onlara doğrudan mesaj yüklemek yerine hayatın içinde değerler aktarmak için bir fırsat olarak kullanabilirler.

Kendi gündemlerine, zevklerine, duygusal durumlarına yakın bir edebiyat alanı bulmak yeni nesli edebiyata yöneltebilir. Çocuk sosyolojisi ile çocuk edebiyatının yollarının kesişeceği en önemli edebiyat alanlarından biri fanzinlerdir. Akranlarının gündemlerini, önceliklerini yakından bilen; çocuk sosyolojisinin asıl muhatapları ve veri kaynağı olan çocuk ve gençlerin aynı zamanda çocuk edebiyatının öznesi durumunda olduğu fanzinleri çocuk edebiyatının bütün tarafları ciddiye almak durumundadır. “Zira günümüz çocuklarının hem sözlü kültür ürünlerine hem de çocuk edebiyatının yazılı eserlerine mesafesinin giderek belirginleştiği görülmektedir. Çocuk edebiyatı yazarlarının ‘çocuğa göre’liği iskalamamaları ve çocuk sosyolojisinin teorik zeminini göz ardı etmemeleri, çocuk ve edebiyat arasındaki uzaklaşmayı ortadan kaldıracaktır.” (Kanter 2015) Fanzinlerin edebiyat

eleştirmenleri tarafından ciddi bir şekilde dikkate alınması, bu alanda yazarların yaptıkları işi önemsemelerine, sanat ve estetik açıdan daha titiz davranmalarına katkı sağlayacaktır.

Fanzinlere çocuk ve gençlerin önemsedığı yazar ve şairlerden yazılar almak, işin ciddiye alınmasına çokça katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı çıkarılmasına öncülük ettiğimiz, yayın sürecine katkı sağladığımız fanzinlere ülkemizden ve yurtdışından tanıdığımız şair ve yazarların yazı göndermelerine yardımcı oluyoruz. Hatta bazen çocuk ve gençlerin, velilerin, okul idarecilerinin yapılan işin önemini görmeleri için üst düzey bürokratlardan da yazılar almaktayız. Ancak çocuk edebiyatı alanında ilk adım/çocukların edebiyat alanında ilk adımı sayılacak bu tür çalışmalarda da bir edebî eserin ölçülerini bünyesinde bulundurma ve estetik unsurları öncelik olarak görme hedefimizi hiçbir zaman göz ardı etmemeye dikkat ediyoruz. Edebiyat ve estetik kaygılarımızı tüketecek bir yola girdiğimiz andan itibaren fanzinlerden beklediğimiz edebiyata yönelik yarar ortadan kalkacaktır. Fanzinler bültenleşecek, ödeve dönüşecek, yayında emeği geçen çocuk ve gençler memurlaşacak, emekler sağdıç emeği olacak ve unutulup gidecektir. Bu

yüzden okul idarelerinin fanzinlere basım desteği dışında müdahil olmaması, fanzinlerin uzun soluklu olmasında çok önemli bir ayrıntıdır. Bu sınır aşıldığında fanzin için özgünlüğün ve özgürlüğün bitiş süreci başlamış demektir. Eğer fanzin çıkaran çocuk ve gençler ile onlara destek olan öğretmenler böyle bir tehlike sezerlerse ilk fırsatta fanzinlerinin bütün faaliyetlerini okul dışına taşımalıdır.

Biz, İstanbul ve Ankara'da değişik okul ve kursun öğrencileri ile yaptığımız fanzin çalışmalarında çok yetenekli çocuklarla, gençlerle tanışma imkanı buluyoruz. Bulduğumuz bu yetenekleri desteklemeye ve onlara bazı kapıları aralamaya gayret ediyoruz. İstanbul Maltepe Osmangazi İmam Hatip Ortaokulu öğrencileri ile çıkardığımız Herfene, Çakal ve Değişim isimli fanzinlerin çalışmalarında çok yetenekli çocukları keşfettik. Bu çocuklara eğer işi ciddiye alırlarsa kendilerine ödül olarak çizdikleri resimlere yeni çıkacak kitaplarımızda yer vereceğimi söyledim. Bazıları yeterli gayreti göstermedi. Bunlardan biri olan Berfin Eylül Koç, kendisine verdiğimiz hikayeleri okuyup onlar için kendi hayalinde oluşturduğu resimleri çizdi. Çizdiği resimleri sergilemesi, kendisinin ve yakın çevresinin onun yaptığı işi önemsemesi için Yağmur Hatıraları isimli eserimizde onun resimlerine yer verdik. Kitabın 3. Baskısında yer alan 16 resmin çizeri olan bu kızımız; henüz ortaokul 7. sınıfa giden bir çocuk.

İstanbul Çengelköy İlkokulu öğrencileri ile başlattığımız Türkiye'nin ilkökul seviyesinde çıkarılan ilk fanzini olan Fanzin Çengelköy sayesinde birçok minik yazar adayının edebiyata ilk adımının ortağı olmanın keyfini yaşadık.

Kağıthane İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün düzenlediği yazı atölyesine katılan gençlerle çıkardığımız Estikçe isimli fanzinle resim yeteneği olan bazı gençleri de keşfetme imkânı bulduk. Bu çalışmamıza katılanlardan Büşra Yılmaz'ı ileride önemli bir yazar ve yayın yönetmeni olarak göreceğimiz umudunu taşıyorum.

2013 yılında başlattığımız ve her yıl devam ettirdiğimiz Çağın Yetiştirenlerle Çağın Yetiştirdikleri Buluşuyor projemiz kapsamında 2015 yılı yaz tatilinde Ankara Çankaya Müftülüğü'ne bağlı Firdevs Kur'an Kursu ile Pursaklar Müftülüğü'ne bağlı Ehl-i Beyt Kur'an kurslarının ve Pursaklar Medine İmam Hatip Ortaokulu'nun öğrencileri ile yaptığımız fanzin çalışmalarında da çok yetenekli çocukları keşfetme imkanı bulduk. Kur'an Kursu çıkışlı bu ilk fanzinler sayesinde tanıma imkanı bulduğumuz çocuklarımız arasından da güçlü edebiyatçıların çıkacağına dair kanaatimiz her geçen gün artıyor.

Fanzin çalışmaları bize sadece yetenekli çocukları değil gayretli, idealleri olan eğitimcileri ve eğitim yöneticilerini tanıma imkânını da sunuyor. Her geçen gün genişleyen bir edebiyat çevresi de oluşturuyoruz kendimiz için.*

Fanzin Çalışmalarında Uygulama Aşamaları

Yüreklendirme

Çocuk ve gençlerin yazma işindeki ilk engelleri; cesaretsizlik ve daha önceden yaşanmış başarısızlık ya da engellenme, önemsenmeme, ciddiye alınmama türü olumsuz tecrübelerdir. Bu engeli aşmak için çalışmaya öncelik edecek eğitimcilerin öncelikle onlara güven vermeleri gerekiyor. Yapılacak çalışmalarda işin arkasında duramayacak, çalışmaları uzun süreli desteklemeyecek kişilerin bir sıkımlık barut misali çalışmalara girişmemeleri daha doğru olur. Fanzin her ne kadar serbest zamanlı bir yayın ise de uzun ömürlü olmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır. İlk iş olarak bu çalışmaların gelip geçici heveslerin ürünü olduğu, kısa ömürlü olacağı önyargıları yıkılmalı. Bunun için de çalışmaya katılanlarla devamlılığı olan örnekler paylaşılmalı. Mümkün olduğunca uygulanabilir bir yayın periyodu belirlenmeli.

Bilgilendirme

Çalışmaya katılacak çocuk ve gençlere, onlara destek olacak diğer kişilere fanzinin ne demek olduğu, fanzin çıkarmanın yararları, diğer süreli yayınlardan farkları, neden tercih edildiği/tercih edilmesi gerektiği gibi genel bilgiler verilmeli. Çıkarılması düşünülen fanzinin özelliği, düşünülen yayın periyodu, hedeflenen kitle, hedeflenen baskı sayısı, çalışmada görev alacakların kimler olduğu ve kimlerin hangi görevleri üstleneceği, karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar ve bunları aşmak için izlenecek yol; dizgide, baskıda, dağıtım ve pazarlamada izlenecek yol ve uygulanacak kural ve yöntemler anlatılmalıdır.

Bütçelendirme

Maliyet hesapları yapılarak yedek akçe oluşturulmalı ya da güvenilir sponsor bulunmalı. Çalışma okulda yapılacak ve okul idaresince desteklenecekse bununla ilgili destek sözünün en yetkili ağızdan açıklanması yararlı olur. Burada işin öneminin farkında olan müdürlere ve diğer idarecilere iş düşüyor.

* İstanbul İl Milli Eğitim Müdürü Dr. Muammer Yıldız, Tokat İl Milli Eğitim Müdürü Levent Yazıcı, İstanbul İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Murat Adalı, Kars eski İl Milli Eğitim Müdürü Yıldırım Alkış, Kağızman İlçe Milli Eğitim Müdürü Efrail Deniz, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yazarlar Okullarda Projesi Koordinatörü Hasibe Üstün, Kağıthane İlçe Milli Eğitim Müdür Yardımcısı İlhan Kurt ile öğretmenler Mehmet Akpınar ve Kadriye Cesur, Üsküdar Çengelköy İlkokulu Müdürü Aliyaşar Düzücü, Maltepe Osmangazi İHO Müdürü Mustafa Memiş ile idareciler Ebru Okuyan Küçük, Sevgülay Öztürk ve öğretmenler Necila Topçı, Tayfun İleri; Maltepe Orhangazi İHO Müdürü Mehmet Sadık Özdemir, Pursaklar Medine İHO Müdürü Ayhan Özkan, Beykoz Ferda ve Turan Takmaz Ortaokulu öğretmenleri İlkunur Öztürk, Mustafa Eser, Gonca Sarkım; Tokat Gaziosmanpaşa Ortaokulu Müdürü Mustafa Erarslan ile Türkçe öğretmeni Keziban Yıldırım Özcan, Milli Eğitim camiasından fanzin çalışmalarımıza destek olanlardan aklımıza ilk gelen isimler.

İstanbul İl Müftüsü Prof. Dr. Rahmi Yaran, Ankara İl Müftüsü Prof. Dr. Mefail Hızlı, İstanbul İl Müftü Yardımcısı Mehmet Yaman, Çankaya Müftüsü Hamdi Gevher, Pursaklar Müftüsü Cevdet Cemal Çıkrık (şu anda Adapazarı Müftüsü), Keçiören Müftüsü Dr. İhsan İlhan, Beykoz Müftüsü Hüseyin Demirtaş, Bahçelievler Müftüsü Ömer Faruk Bilgili, Kağıthane Müftüsü Mevlüt Haliloğlu, Bağcılar Müftüsü Hasan Hüsnü Sula, Kadıköy Müftüsü İlyas Öztürk çocuğa, çocuk edebiyatına ve yazmanın önemine dair farkındalıklarıyla bizim için örnek müftülerimiz arasında aklımıza ilk gelen isimler.

Şişli vaizleri Şerife Uzun, Aytekin Topal, Abdulkadir Demirci; Kartal Vaizi Ali Arıcan, Pursaklar Ehl-i Beyt Kur'an Kursu idarecisi Mehmet Öz, Çukurambar Firdevs Kur'an Kursu hocası Hatice Gödek, Çorlu Kur'an Kursu hocaları Gülay Sormageç, Ruhan Mermi ve burada isimlerini saymakla bitiremeyeceğimiz Kur'an Kursu öğreticileri, imam hatipler...

Ve zor zamanlarda kapısını çaldığımız AKSEV- Anadolu Eğitim Kültür Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Müttevelli Heyeti ve Başkanı Bahattin Buğday, çocuk edebiyatının öneminin farkında olan örnek sivil toplum kuruluşu yöneticileri.

Sancaktepe Belediye Başkanı İsmail Erdem, Başkan yardımcısı Muhammed Ali Cankatar ise derdimizi anlayan belediyecilerden.

Çocuk ve gençlik edebiyatının öneminin farkında olarak bize okulların, camilerin ve kursların kapılarını açan bu güzel insanlarla şükranlarımızı bu bildiri içerisinde dile getirerek derneğimiz ve çocuklarımız adına minnettarlığımızı tescillemek istiyorum.

Baskı sayısı (tiraj) abartılmamalı; beğenenlerin kendi imkânlarıyla çoğaltma yapacağı vurgulanarak hem fanzin yayın ekibi bilgilendirilmeli, hem okurlara bu mesaj verilmeli. Çocuk ve gençlerin hoşuna gidecek şakacı mesajlarla buna vurgu yapılabilir: “Beğendiysen fotokopisini al. Vallahi biz de öğrenciyiz.”, “Senin istediğin kadar çoğaltacaktık, harçlıklar bitti.”, “Öğrencilik hâli, durumdan anla ve sen de birkaç tane çoğalt.”, “Bütün harçlığımı fanzinin baskısına verdiğimde sadece babam değil bizim okulun kantincisi de çok kızıyor.”, “Kanka yap bi iyilik, çoğalt şundan. Eşe dosta ver, okusunlar.”, “İnsanlık ölmedi diyorsan sen de 3-5 fotokopi çektirip destek ol.”

Görev paylaşımı

Fanzinlerde pek alışılmış bir durum olmamasına rağmen bir künye (jenerik) kısmı eklemekte yarar var. Bu sayede fanzin ekibindeki çocuk ve gençler görev ve sorumluluklarının bilincinde oluyorlar. Görev dağılımının bir yararı da yazma yeteneği çok gelişmemiş olanları, yazmayı sevmeyenleri de işe dahil etmeyi sağlamasıdır. İyi resim çizenlere, fotoğraf meraklılarına görsel tasarım vb. görev ve unvanlar verilebilir. Bilgisayarı iyi kullananlara iletişim, dizgi, baskı, sosyal medyada tanıtım vb.. görevler uygun olabilir.

Farklı yetenekleri ortak zeminde buluşturup takım oluşturma

Spordan, karikatüre birçok konu hakkında çıkartılan tematik fanzinler vardır. Geçtiğimiz yıllara kıyasla teknolojinin gelişmesi ve internet gibi bir platformun yaygınlaşmasıyla fanzinlerin sayıları gitgide azalmaktadır. Bununla birlikte kopyalama tekniklerinin gelişmesi ve fanzin çıkaranların sosyal medya aracılığı ile iletişimlerini artırarak ortak platformlar oluşturmalarının getirdiği olumlu katkılar, bir yandan da değişik ilgi alanlarında fanzinlerin çoğalmasını sağlamaktadır. Çocuk ve gençlerin yazma yeteneğini geliştirmeyi hedeflerken onları sadece edebiyat alanında yazmaya mecbur etmemekte de yarar var. Kendi ilgi alanlarına göre tematik fanzinler çıkarmak isteyenlerin de destekçisi olmak gerekir. Onları yüreklendirmede, moral ve motivasyonlarını artırma da etkili olacak ve neticede onları yazma eyleminde emek ve zaman harcamaya yöneltecekse neden spor temalı bir fanzin çıkarılmasın? Hatta futbol takımlarına göre Fenerbahçeliler, Galatasaraylılar, Beşiktaşlılar, Trabzonsporlular için ayrı ayrı fanzinler çıkartıp bunları yarıştırmak daha etkili ve daha verimli olabilir.

Farklı temalara göre fanzin çıkartılarak değişik ilgi alanlarındaki öğrenciler yazmaya heveslendirilebilir. Bununla birlikte farklı yeteneklerdeki çocuk ve gençleri ortak zeminde buluşturmak, yazma yeteneği çok gelişmemiş/gelişemeyecek olanları da yazma işine ortak edememek de yayıncılık çalışmalarına ortak edebiliriz. Fanzin hazırlığı yaparken *Sahibi, Genel Yayın Yönetmeni, Editörler, Yayın Kurulu, Denetleme Kurulu, İletişim, Bilgi İşlem, Görsel Tasarım, İletişim, Baskı İzleme, Dağıtım* vb. sorumluluk alanları belirlenip bu alanlarda görevlendirmeler yapılabilir. Bu tür bir yapılanma; görev ve sorumlulukların net olmasını, işlerin düzenli yürütmesini sağlar. Bundan daha önemli olanı ise işe çok farklı yeteneklerdeki çocuk ve gençlerin katılmasını sağlar. Konunun daha iyi anlaşılması ve çalışma yapacaklara örnek teşkil etmesi bakımından bu görev tanımlamalarını ve bu görevleri üstleneceklerin özellikleri ile elde edilecek kazanımları örneklendirmekte yarar var.

Sahibi: Çalışmaya katılacak grubu ya da hedef kitleyi ifade eden bir ad veya tanımlama kullanılabilir.

SAHİBİ: Ferda ve Turan Takmaz Ortaokulu 6/A Sınıfı öğrencileri

SAHİBİ: Kalem ve kelamı önemseyen herkes

Herfene

SAHİBİ

Kalem ve kelamı önemseyen herkesin ortak malıdır.

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Bican Veysel YILDIZ

EDITÖRLER

Zehra ÇELİK

Beyza ÇOBAN

Fatma DOĞAN

Berfin Eylül KOÇ

Eslem İSLAMOĞLU

YAYIN KURULU

Bican Veysel YILDIZ

Sevgül ÖZTÜRK

Necda TOPÇU

Tayfun İLERİ

DENETLEME KURULU

Beyzanur ÇİL

Sueda ÜNAL

Gamze ORHAN

İLETİŞİM

Feyza ARSLAN

Aleyna KAPLAN

BASKI İZLEME

Fatmanur SEVİNÇ

SAHİBİ: Kalem ve kelamı önemseyen herkesin ortak malıdır.

SAHİBİ: Sahibi sensin, benim, biziz. Senden benden iyi sahip mi olur?

SAHİBİ: Sahibi yok be kanka. Sahibi olsa böyle fotokopi çektirir miydik?

*SAHİBİ: Bir fanzin **sahipsizse sahip** sizsiniz.*

SAHİBİ: Sahipsiz fanzinin batması haktır/ Sen sahip çıkarsan bu fanzin batmayacaktır.

SAHİBİ: Bu fanzin, düşünmekle yazmak arasındaki uzaklığın yalnızca bir kalem mesafesinde olduğunu bilen öğretmenlerin ve bunu fark eden öğrencilerin ortak ürünüdür.

Bu alana fanzinin baskı vb. maliyetlerini üstlenecek değişik kişilerin ad veya unvanları da yazılabilir. Okul idareleri, aile birlikleri, koruma dernekleri, hatta ekonomik durumu iyi olup baskıyı karşılayan öğrenciler ve kantinciler dahi yazılabilir. Farklı sayılar için değişik yükleniciler bulunup muziplik olsun diye “Bu Sayının Baskı Ağası” gibi ifadelerle bunlar işe dahil edilebilir. Burada işin suistimal edilmemesine, tepki alacak durumların yaşanmamasına özen gösterilmesi esas alınmalıdır.

Genel Yayın Yönetmeni/Editör(ler): Yönetme, yönlendirme, liderlik yanı gelişmiş ve iş disiplini olanların bu yeteneklerini geliştirmelerine zemin hazırlayacak bir görev tanımı. Bu görevi üstleneceklerin sistemli dosya tutma, işlerini zamanında yapma, düzenleme, planlama, bir plana uygun olarak işleri takip ve sonuçlandırma yanları gelişir. Bir gazete veya dergiyi sevk ve idare etme deneyimi kazanacak bu çocuk ve gençlerin arasından yarının medya yöneticileri çıkabilir.

Dağıtım ve Pazarlama: Genel yayın yönetmeni ve editörlerle benzer kişilik ve yetenekteki öğrencilerden biraz daha girişimci olanlarına bu görevler verilebilir. Dağıtım ve pazarlama sorumluluğunu üstlenmek, pazarlama ve iyi sunum yapma yeteneğine sahip olan gönüllüler için iyi bir uygulayarak öğrenme deneyimi olabilir.

Yayın Kurulu: Yazma yeteneği olan öğrencilerle onlara destek olacak öğretmen ve okul yöneticilerini bu görev alanına yazmakta yarar var. Gerçek anlamda yazma işinin içinde var olacak bütün isimler bu alanda yazılabilir. Bu alanda çok ismin yer almasının hiçbir sakıncası yok. Hatta bazen bu geniş yazar ailesi görüntüsünün olumlu etkisi de olabiliyor. Mümkünse kendilerinden izin alınarak fanzin çıkaracaklara yazı gönderecek usta yazar, şair ve çizerlerin isimleri de bu alanda çocuk ve gençlerle birlikte yazılmalıdır. Bunun fanzin ekibini onurlandırması ve yüreklendirmesi, bazen işin önemsenmesine çokça katkı sağlayabilir.

Denetleme Kurulu: Öz denetim yeteneklerini geliştirmeye de katkı sağlayacak olan bu görev alanı; eleştirmeyi seven, kusur arayan, başkalarının kusurunu bulmayı hünere sayan öğrencilerin bu yanlarını işe yarar hâle getirmek bakımından yararlı oluyor. Özellikle yazım kurallarını ve noktalama işaretlerini öğrenmelerine çok çok katkı sağlıyor. Denetleme işini yapanlara yazının dil, dilbilgisi, genel ahlâk kurallarına uygunluk ve eğitim açısından incelenmesi sorumluluğu verilirken bunların sınırları da belirtilmelidir.

İletişim ve Bilgi İşlem: Yazıların takibini, yazarlar ile yayında görev alanlar arasındaki iletişimi sağlayacak olan bu ekipte iletişimi gelişmiş/geliştirilecek çocuk ve gençlere sorumluluk verilebilir. Bunların bilgisayarı iyi kullanabilenleri mail ağı kurma ve mail grubu oluşturma gibi işleri sistemli yapmayı, iletişimi hızlandırmayı sağlayacak çalışmalara yönlendirilmeliler. Bu tür bir çalışma, onlara aynı zamanda bilgisayar ve akıllı telefon gibi cihazları daha işe yarar etkinliklerde kullanmayı da öğretecektir. Bu kapasitedekiler yapılan çalışmaları elektronik ortamda kayıt altına almaya, arşiv oluşturmaya da yardımcı olabilirler.

Tanıtım ve Sosyal Medya: Sosyal medya alanlarını gereksiz yazışmalar ve paylaşımlar için kullanan çocuklarımız için zamanı ve teknolojik aletleri yararlı kullanmayı öğrenecekleri bir görev ve sorumluluk alanı oluşturabiliriz. Verimlilik ve başarı, bunları daha güzel işler yapmaya teşvik edecektir. Onların zamanlarını güzel işler için harcamayı keşfetmelerinin yolunu açabiliriz.

Sosyal medya paylaşımları; yayınlanacak fanzinin baskı sayısının çok üstünde bir okur kitlesine ulaşmasını sağlayacaktır. Yazarlar için de daha geniş bir alanda, çok farklı kesimler-

den okurla buluşma, takip edilme, beğenilme, tanınma ve eleştirilme gibi avantajları da getirecektir.

Dizgi ve Görsel Tasarım: Görsel yanı gelişmiş/geliştirilecek olanlara görsel tasarım, klavyeyi hızlı kullananlara ise dizgi görevleri verilebilir. Fotoğraf çekme yeteneği iyi olanlar için foto muhabirlik yolunu açabiliriz. Fotoğrafa meraklı çocuk ve gençlere fanzinlerde yer verilecek yazıları destekleyebilen fotoğraflarını yayınlama zemini oluşturabiliriz. Özellikle resim ve karikatür çizebilenleri bu görev ile taltif ederek onlara gelişme yolunda destek olunabilir.

Bizim Herfene, Değişim, Çakal, Ehl-i Kalem, Firdevs ve Estikçe isimli fanzinlerimizin her biri bize yeni ressamı, karikatüristleri keşfetme imkanı verdi. Bunlardan Berfin Eylül Koç'a ödül olarak Yağmur Hatıraları isimli kitabımızda çizdiği 16 resmine yer verdik.

Baskı İzleme: Baskı izleme görevi, mükemmeliyetçiler için biçilmiş kaftan; onlar, tam bu görevin adamları. İncelemeyi ve irdelemeyi seven çocuk ve gençlerle fanzinlerimizin daha az kusurlu yayınlanmasını sağlamak mümkün.

Fanzin çalışmalarına öncülük eden, bu çalışmalara katılan, katkı sunan eğitimciler de kendileri açısından işe bir öğrenme süreci olarak bakabilmelidirler. Sadece çocuk ve gençlere bir şeyler öğretmekle kalınmamalı. Bizler de bu yayınların hazırlık aşamasından başlayarak tüm süreci kendimiz için bir öğrenme sürecine dönüştürebiliriz. Tecrübeli öğretmenin “öğrencilerinden yeni şeyler öğrenen öğretmen” olduğunun bilincine vararak kendimiz için de bu fırsatı değerlendirebiliriz. Özellikle takım kurma, takımla çalışma, takımı sevk ve idare etme deneyimleri kazanmak için her fanzin bir mektep olabilir. Elimizde var olan her yeteneğin, bize ait her özelliğin olumlu yanlarını keşfedebileceğimizi görmek/göstermek açısından da fanzinler önemli çalışma süreçleri sunar bize.

SONUÇ

Çocuk ve gençlerin edebiyattan uzak durmalarının önüne geçmek için yapılması gereken çok şey vardır muhakkak. Bu yapılacakların en önemlilerinden biri edebiyata yeteneği olan çocuk ve gençlerin kendilerini keşfetmelerine zemin hazırlamaktır. Edebiyatın ilhamla ilişkili yanından hareketle edebiyata dair yeteneklerin doğuştan var olduğunu düşünenler de dahil olmak üzere hepimiz biliyoruz ki edebiyat yetenekleri de çalışarak geliştirilebilir. Bu yetenekleri geliştirmenin en etkin yolu, yazı atölyesi çalışmalarıdır. Yazarlık okulu tarzındaki yazı atölyesi çalışmaları, belirli bir birikime sahip uzman yazar ve akademisyenlerce yapılırken gerçekte işe yaramaktadır. Bu yüzden de hem çok yaygın bir uygulama değil, hem herkesin ulaşabileceği bir imkan değil. Oysa fanzin tarzı bir uğraş üzerinden uygulamalı olarak yazı atölyesi çalışmasını amatör yazar ve şairler yürütebilirler. Hemen hemen her okul seviyesinde o okulun öğrencilerine uygun bir fanzin çalışması ile öğretmenler de zevkli, üretken ve somut veriler ortaya çıkarabilecek atölye çalışmaları yapabilirler. İstekli, istikrarlı, kararlı gençlerin oluşturduğu arkadaş grupları da kolaylıkla fanzin çalışmaları yapabilirler.

Her fanzin bir edebiyat mektebi olarak kullanılabilir. Bunu başlatmak için amatör bir zevk ve pes etmeyen gayret yeterli olur. Tabii ki bunu başarıyla sonuçlandırmak ve istenen hedefe ulaşacak seviyede başarıyı gerçekleştirmek için mutlaka profesyonel bilgiye ihtiyaç vardır. Biz bu bildiri ile okullarda veya başka çevrelerde fanzin çıkaracaklara, fanzin çalışmalarına öncülük edeceklere, destek vereceklerine yol gösterebilecek bilgiler verdik. Bilgilerin birçoğu deneyimlerimizin ürünüdür. Başlarda söylediğim sözümü burada tekrarlamak istiyorum: “Tecrübeli öğretmen, öğrencilerinden yeni şeyler öğrenen öğretmendir.” öğrencilerime öğretirken öğrendiklerimi öğrencilerine öğretmek isteyenlere aktarıyorum: Her fanzin, içinde birçok yazarın tohumunun yeşerebileceği bir edebiyat tarlasıdır. Her tohumun değeri, meyvesinin değeri ile doğru orantılıdır. Değeri yüksek olan meyvelerin tohumu da o oranda değerlidir. Edebiyatın, edebiyatçının, şair ve yazarın tohumunu taşıyan çocuklar gibi onların içinden yeşerip çıkacakları fanzinler de değerlidir. Çocuğu, yazarlığı, şairliği ve çocuk edebiyatını önemseydiğimiz oranda fanzinleri de önemsemek ve yaymak durumundayız.

KAYNAKÇA

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Fanzin>

<http://pisa.meb.gov.tr>

Hejvani, Mehdi (2015). *Çocuk Edebiyatının Tanımı ve Uygulamasına Dair Yeni Bir Bakış Açısı, II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yayınları.

Hejvani, Mehdi (2015). *Çocuk Edebiyatının Estetiği*, Azad-i İslami Üniversitesi İslamşehr Birimi, Tahran-İran.

Kanter, Beyhan (2014). “Etik ve Estetik Bağlamında Çocuk Edebiyatının Sosyolojik Boyutu”, *Türk Dili Dergisi*, S.756.

Postman, Neil (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*, (çev. Kemal İnal) İstanbul: İmge Kitabevi.

Şirin, M. Ruhi (2015). *Çocuğa Adanmış Konuşmalar 2*, İstanbul: İz Yayıncılık.

NÂBÎ VE VEHBÎ’NİN NASİHAT EDERKEN ÇOCUKLARA YAKLAŞIM TARZLARI

Abdullah AYDIN*

ÖZET

Edebiyat ve sosyal hayat her zaman birbiriyle ilişki içerisinde olmuştur. Şair ve yazarların, içerisinde bulundukları toplumdan ve sahip oldukları kültürel unsurlardan soyutlanması düşünülemez. Sosyal hayat ve kültür edebî eserlerde yer alırken şair muhayyilesinden geçerek değişime uğrarlar: Meselâ bahçelerde gördüğümüz gül, şair için sevgilinin kırmızı yanakları; servi ağacı da boyudur. Bayram, düğün, ölüm, zor geçen bir kış gibi sosyal hayatın her durumu için bir nazım türü icat eden Osmanlı şairleri, yaygın olarak bilinenin aksine, çoğu zaman gerçek hayattan bahsetmişlerdir. Bu tarz şiirleri, bazen seçme şiirlerin bulunduğu divanlarda bazen de müstakil bir eser olarak okuyucu kitleleriyle buluşturmuşlardır.

Şairlerin tecrübelerinden hareketle sosyal hayata rehberlik ettiği nazım türleri arasında nasihatnameler önemli bir yer tutmaktadır. Pendname ismiyle de bilinen bu türde eserler, özellikle hayat tecrübesi az olan çocuklara ve gençlere verilen nasihatlerden oluşmaktadır.

Klasik Türk edebiyatında nasihatname denildiğinde akla gelen eserler arasında Nâbî’nin Hayriyye’si ve Sümbülzâde Vehbî’nin ondan etkilenecek yazdığı Lutfiyye’si gelmektedir. İlki 17. , ikincisi 18. yüzyılda kaleme alınan bu eserlerin ortak yönü; şairlerin oğullarına ettikleri nasihatleri içermesidir. Şairler özelde kendi oğullarına, genelde tüm çocuklara nasihatlerde bulunmuşlardır. Burada dikkat çeken bir özellik; Nâbî ve Vehbî’nin çocuklara yaklaşımları ve hitap ediş tarzlarıdır. Nasihatnamelerde genellikle muhatabın herhangi bir konudaki yetersizliğine dikkat çekilmekte, “Ey oğul!” hitabıyla söze başlanarak istenen davranış ve özellikler sıralanmaktadır. Nâbî ve Vehbî ise çocuk eğitimine dair günümüzde bilinen öğretim metotlarında bile göremediğimiz bir tarz belirlemişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hayriyye ve Lutfiyye’de bulunan bu yöntemlere göre; çocuğa üst perdeden hitap edilmemekte, çocuğun eksik yönleri yerine üstün özellikleri anlatılmakta, sahip oldukları değerleri iyi yönde kullanmaları öğütlenmektedir.

Bu bildiride Klasik Türk edebiyatı şairlerinden Nâbî ve Vehbî kısaca tanıtılacak, Hayriyye ve Lutfiyye’deki çocuklara nasihat etme ve hitap ediş üslupları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Nasihat, Nâbî, Vehbî, Hayriyye, Lutfiyye.

Giriş

Şair ve yazarların; mensup oldukları toplumdan, maddi ve manevi kültür unsurlarından, kısacası gerçek hayattan soyutlanması düşünülemez. Dolayısıyla edebiyat ve sosyal hayat sürekli birbiriyle ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişki bazen gerçek kimliğiyle ve anlaşılır bazen de mecazi anlamlarla örtülü bir şekilde ortaya konulur. Sosyal hayat ve kültür edebî eserlerde yer alırken şair muhayyilesinden geçerek değişime uğrarlar: Meselâ bahçelerde gördüğümüz gül, şair için sevgilinin kırmızı yanakları; servi ağacı da boyudur. Çevresinde gördüklerini şairin kendine göre yorumlaması onun hayattan kopuk olması anlamına gelmez. Aksine, şair her gün görülebilen sıradanlaşmış durumları edebî âleme taşıyarak kalıcılaştırma çabasıdadır. Bayram, düğün, ölüm, zor geçen bir kış gibi sosyal hayatın her durumu için bir nazım türü icat eden Osmanlı şairleri, yaygın olarak bilinenin aksine, çoğu zaman gerçek hayattan bahsetmişlerdir. Bu

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. divansiiri@hotmail.com

tarz şiiirleri, bazen seçme şiiirlerin bulunduğu divanlarda bazen de müstakil bir eser olarak okuyucu kitleleriyle buluşturmuşlardır.

Şairlerin tecrübelerinden hareketle sosyal hayata rehberlik ettiği nazım türleri arasında nasihatnameler önemli bir yer tutmaktadır. Pendname ismiyle de bilinen bu türde eserler, özellikle hayat tecrübesi az olan çocuklara ve gençlere verilen nasihatlerden oluşmaktadır.

Arapça nasihat ve Farsça pend kelimeleri öğüt anlamına gelmektedir (Devellioğlu 2010:947, 1004). Mektup anlamındaki name kelimesinin eklenmesiyle; “Fert ve toplumu eğitmek, devlette dirlik ve düzenliği sağlamak amacıyla yazılan eserlerin genel adı (Pala 2006: 409).” olan nasihatname veya pendname terimleri oluşturulmuştur (Bknz: Canım 2010: 180-189; Akkuş 2007: 88-98; Aça vd 2011: 403-410; Mermer ve Koç Keskin 2005: 85). “Nasihat-nâme yazmanın amacı, İslâmiyet’in ‘İyiliği emretme, kötülükten sakındırma’ ilkesine uymak (Kaplan 2008:1)” olması sebebiyle edebiyatımızda çok sayıda nasihatname yazılmıştır. Edebiyatın öğüt verme yönünü, Âmil Çelebioğlu Türk edebiyatı ve kültürünün umumî karakteri olarak değerlendirmektedir (Çelebioğlu 1994: 111).

Klasik Türk edebiyatında nasihatname denildiğinde akla gelen eserler arasında Nâbî’nin Hayriyye’si ve Sünbülzâde Vehbî’nin ondan etkilenerek yazdığı Lutfiyye’si gelmektedir. İlki; 17. , ikincisi 18. yüzyılda kaleme alınan bu eserlerin ortak yönü; şairlerin oğullarına ettikleri nasihatleri içermesidir. Şairler, özelde kendi oğullarına genelde tüm çocuklara, gençlere, gelecek nesillere nasihatlerde bulunmuşlardır.

Bu eserlerde dikkat çeken bir özellik; Nâbî ve Vehbî’nin çocuklara yaklaşımları ve hitap ediş tarzlarıdır. Nasihatnamelerde; genellikle muhatabın herhangi bir konudaki yetersizliğine dikkat çekilmekte, “Ey oğul!” hitabıyla söze başlanarak istenen davranış ve özellikler sıralanmaktadır. Nâbî ve Vehbî ise çocuk eğitimine dair günümüzde bilinen öğretim metotlarında bile göremediğimiz bir tarz belirlemişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hayriyye ve Lutfiyye’de bulunan bu yöntemle göre; çocuğa üst perdeden hitap edilmemekte, çocuğun eksik yönleri yerine üstün özellikleri anlatılmakta, sahip oldukları değerleri iyi yönde kullanmaları öğütlenmektedir.

Klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden Nâbî ve Vehbî’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine dair çok sayıda çalışma olması ve bildirinin sınırları göz önünde bulundurarak; şairler ve bildirimize konu olan eserleri kısaca tanıtılacaktır. Tekrarlardan kaçınılarak yeni şeyler söylemek amacıyla Hayriyye ve Lutfiyye’deki çocuklara nasihat etme ve hitap ediş üslupları incelenecektir.

a. Nabî ve Hayriyye

Şiiirlerinde Nâbî mahlası kullanan şairin asıl ismi Yusuf olup M. 1642’de Urfa’da doğmuş, 12 Nisan 1712’de İstanbul’da vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar Karaca Ahmet Mezarlığı’nda bulunan şair, aynı zamanda seyit yani peygamber soyundan gelmektedir.

Nâbî genç yaşta arzuhalcilikle meslek hayatına başlamış, yeteneğiyle dikkat çektiği için İstanbul’a gönderilmiştir. Divan kâtipliği, kethüdalık, darphane eminiği, başmukabelecilik gibi değişik devlet görevlerinde bulunmuştur.

Kendi adıyla anılan Nâbîyâne tarzıyla Klasik edebiyatımızda önemli bir yeri olan şair, hikemî şiiirin en önemli temsilcisidir. Türkçe Divanı, Hayriyye, Tercüme-i Hadîs-i erbaîn, Hayrâbâd, Surnâme, Fetihnâme-i Kamaniçe, Tuhfetü’l-Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veyisî ve Münşeât adlarında şiiir ve düzyazı olmak üzere dokuz eseri vardır (Bknz: Bilkan 1997; Bilkan 1998; Coşkun 2002).

Nâbî’nin henüz yedi yaşındaki oğlu Ebu’l-Hayr Mehmet Çelebi’ye öğüt vermek için kaleme aldığı eseri yaygın olarak Hayriyye adıyla anılmaktadır. Fakat eserin gerçek adı, şairin

Kisve-i nazma kodukla hâme
Eyledüm nâmını Hayrî-nâme

*Nazım elbisesine kalem koyunca, (oluşan eserin
adını) Hayrînâme eyledim.*

şeklindeki beytinde ifade ettiğine göre Hayrînâme'dir (Kaplan 2008: 63). Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla kaleme alınan eser, toplam 1660 beyit olup otuz beş bölümden meydana gelmektedir. M. 1701 yılında telif edilen eser, dönemine göre sade bir dille yazılmıştır.

b. Sünbülzâde Vehbî ve Lutfiyye

Şiirlerinde Vehbî mahlası kullanan şairin asıl ismi Mehmet olup tahminen M. 1718'de Maraş'ta doğmuş, 29 Nisan 1808'de İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarının yeri tam olarak bilinmemekle beraber, kaynaklarda Edirnekapi, Topçular, La'lî Efendi Çeşmesi yakınında veya Tekke hizasında şeklinde değişik bilgiler kaydedilmiştir (Beyzadeoğlu 2004: 14). Sünbülzâdeler diye anılan meşhur bir aileye mensuptur (Yenikale 2012: 12). Sülalesiyle övünen şair, Lutfiyye adlı eserinde ailesini *Sünbülîstan* olarak nitelemekte, bu ismi aynı zamanda divanına da vermektedir (Aydın 2014: 52, 53).

Çocukluk ve gençlik yıllarında Maraş'ta iyi bir eğitim alan Vehbî, icazet aldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Hayatı devamlı ikbal ve idbar çizgisinde geçen şair haccânîlik, önemli yazışmalar kâtipliği, elçilik ve uzun müddet kadılık görevlerinde bulunmuştur.

Türkçenin yanında Arapça ve Farsçayı da bilen şair, bu dillerde şiirler yazmıştır. Memleketin değişik şehirlerde kazandığı hayat tecrübesinin yanında şiirlerine ilmî bilgisini de aktarmıştır. Türkçe Divanı, Farsça Divanı, Lutfiyye, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Şevk-engîz, Münşeât adlarında tespit edilen yedi eseri vardır (Bknz: Beyzadeoğlu 2004; Yalın 2007; Küçük 2010; Yenikale 2012).

Vehbî, nasihatnamesini yazarken oğlu, Nâbî'nin oğlu gibi çocuk yaşta değil yirmi dört yaşındadır. Şair, oğlu Lutfullah'a nisbet ederek eserinin adını Lutfiyye koymuştur.

Vehbî de örnek aldığı Nâbî gibi eserini mesnevi nazım şekliyle ve aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazmıştır. Lutfiyye toplam 1181 beyit olup doksan bir başlık altında sosyal hayatın hemen her konusuna değinmiş (Beyzadeoğlu 2004: 26), dönemin ilim ve anlayışına ışık tutmuştur (Kartal 2011: 215). Tahminen M. 1791 yılında Lutfullah'ın yirmi dördüncü doğum gününde tamamlanan eser, nazire olarak yazıldığı Hayriyye gibi sade bir dille yazılmıştır.

Şair, tamamen tecrübesinin ürünü olan eserini, yaşadığı çağın ihtiyaçlarına göre kaleme aldığını özellikle belirtmiştir:

Anla kim bu yazılan güftârı
Ekseri tecrübemün âsârı

"Birçoğu tecrübemin izlerini taşıyan bu sözleri iyi anla.

Gayriler böyle dekâyık yazamaz
Yazsa da asra muvâfık yazamaz

Başkaları böyle dikkat isteyen eser yazamaz, yazsa da asra uygun yazamaz (Beyzadeoğlu 2004: 167)."

Vehbî

c. Hayriyye ve Lutfiyye'de Çocuklara Yaklaşım

1. Çocuğa Hitap

Türk edebiyatı ve kültürünün umumî karakteri olan nasihat verme yönü (Çelebioğlu 1994: 111) ilk edebî mahsullerden günümüze kadar edebiyatımızın her döneminde yaygın olarak görülmektedir. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde de öğüt verilmesi, Türklerin Müslüman olmasıyla edebiyatımızda nasihatname türünün yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Mesnevi, kaside, gazel gibi değişik nazım şekillerinde dinî, tasavvufî, sosyal muhtevalı ve çeşitli bilim dallarıyla ilgili nasihatnameler yazılmıştır. Türk edebiyatında nasihatname geleneği, ilk manzum örneği diyebileceğimiz Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'inden (Üşenmez 2013) sonra Anadolu sahasında Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si (Tatçı 1997) ile başlayıp tespit edilen kırk üç eserle devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise doğrudan nasihatname başlığı taşımasa da

Tevfik Fikret'in Halûk'un Defteri ve Mehmet Akif Ersoy'un Asım'ı gibi genç nesillere öğüt içerikli eserler yazılmaya devam edilmiştir (Samsakçı 2007; Çetindaş 2008; Çiftçi 2009).

Nasihatnamelerde şairler hedef kitlelerine değişik şekillerde hitap etmektedir. “Bunlar içerisinde en yaygını Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve Hazreti Lokman'ın oğluna sesleniş olan ‘-Ey oğul!’dur (Emiroğlu 2010: 12).” “Ey oğul, ey püser!” şeklindeki bu hitap, Cumhuriyet döneminde de “Ey Haluk, Ey Mehmet, Asım'ın nesli!” gibi doğrudan çocuğun ismini söyleyerek devam etmiştir (Emiroğlu 2010: 331).

Klasikleşmiş olarak devam eden oğla hitap şekli, Nâ'îlî'nin Kenz-i Nesâyih, Diyarbakırlı Emîrî'nin Nasihatnâme ve Edirneli Nazmî'nin Pendnâme adlı eserlerinde görülmektedir.

Ey ogul dinle nasihat bak bana
Kurtuluş lazımsa âfetden sana
Nâ'îlî (Balcı 2011: 80)

Ey oğul! Sana büyük felâketten kurtuluş gerekliyse bana bak, nasihat(imi) dinle.

Bir de budur nush sana iy püser
İtme ağalığa sakın el-hazer
Emîrî (Kaplan 2012: 76)

Ey oğul! Sana bir nasihat de budur: Sakın sakın ağa (olmaya heves) etme.

Bî-tahâret olma hergiz iy püser
Kıl âdâb-ı kahrıdan havf u hazer
Nazmî (Emiroğlu 2010: 335)

Ey oğul! Asla pis olma. Zorla bir iş yaptıрма yönteminden kork ve sakın.

Nâbî'nin Hayriyye ve Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si, oğullarına hitap ediş tarzları bakımından diğerlerinden farklılık göstermektedir. Nâbî, oğlu Ebulhayr'a; ey oğul ifadesinden farklı olarak gözümün nuru, edep bahçesinin fidanı, sedef kulağını süsleyen inci, babasının gözünü ve gönlünü aydınlatan, kişiliğiyle Haleb'i süsleyen gibi anlamlara gelen çoğunlukla Farsça terkiplerle seslenmektedir:

İy nihâl-i çemen-efrûz-ı edeb
İy ferah-bahş-ı dil ü dîde-i eb
Nâbî (Kaplan 2008: 183)

*Ey, iyi terbiyenin parıldayan yeşilliğinin fidanı!
Ey, babasının gözünün ve gönlünün sevinci.*

Nâbî'yi örnek alarak eserini kaleme alan Sünbülzâde Vehbî de Lutfiyye'de oğlu Lutfulah'a hitap ederken aynı şekilde; babasının canı, her şeyi bilen oğlum, ciğerimin parçası, şeref hazinesinin eşsiz incisi gibi taltif edici ifadeler kullanmaktadır. “Bu hitaplar, şairin elli dört yaşında sahip olunan bir çocuğa duyduğu sevgiyi ve hatta ona yüklediği büyük misyonu açıkça ortaya koymaktadır (Kalkan 2012: 4).”

Ve'y gözüm nûrî sürûr-ı kalbüm
Ömrümün vâri huzûr-ı kalbüm
Vehbî

*“Ey gözümün nuru, gönlümün neşesi,
kalbimin huzur kaynağı, ömrümün varı
(Beyzadeoğlu 2004: 41).”*

Sünbülzade Vehbî sadece eserinin “der hitâb-ı ferzend-i hîş/ kendi oğluna hitabı hakkında (Beyzadeoğlu 2004: 38) bölümünde, Nâbî ise hem “matlab-ı mücmel-i ahvâl-i peder/ babanın durumunun özeti bahsi”nde hem de her bölümün ilk beytinde güzel sözlerle oğluna seslenmektedir.

Bu hitap tarzını, Nâbî'nin çağdaşı Diyarbakırlı Emîrî de nasihatnamesinde birkaç beyitte kullanmıştır:

Ey püser-i hoş-reviş ü hoş-likâ
Bir de budur pend ü nesâyih sana
Emîrî (Kaplan 2012: 81)

Ey güzel yürüyüşlü ve güzel yüzlü oğul! Sana bir nasihat de budur...

Sünbülzâde Vehbî'nin Nâbî'yi örnek aldığı göz önünde bulundurulduğunda; nasihate muhatap olan çocuğa olumlu yaklaşılması tarzını Nâbî'nin keşfettiği söylenebilir. Verilecek olan öğüdün dikkate alınması ve daha etkili olmasını sağlayan bu yöntem, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen günümüz eğitim metotlarında göz ardı edilmiştir (Aktepe 2005; Danışman 2012; Komisyon 2012). 1739 numaralı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda; “İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandır-

mak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (Türkiye Gazetesi 1973: 1)” şeklinde yer alan üçüncü madde eğitimin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu maddede iki defa zikredilen çocukların mutluluğu ifadesi, amacın sadece eğitim değil mutlu kılacak bir eğitimden bahsedilmektedir. Bu da hiç şüphesiz Nâbî’nin yaptığı gibi iltifat ederek mümkün olabilmektedir.

2. Çocuğa Verilen Değer

Geleneksel öğüt verme yöntemi, daha çok çocuğun bir yaramazlık yaptığı zamanlarda ve çocuğu cezalandırma esnasında nasihat etme şeklindedir. Çocuk “sakın, sözümü tut, nasihatimi dinle gibi emir kipiyle uyarılarak muhatap alınmaktadır:

Muhib ol ehl-i ilme belki bende
Nasihat itseler tut sem’i pende

Hızrî (Belen 2011: 101)

*İlim ehline dost ol belki (hatta) köle (ol). Öğüt
verseler nasihate kulak tut.*

Eyleme tezvîce sakın tîz heves
Sonra bulunmaz sana feryâd-res

Emîrî (Kaplan 2012: 77)

*Sakın, evlenmeye çabuk heves etme. (Eder-
sen)sonra sana yardım eden bulunmaz.*

Yine Emîrî, “aklın varsa, muhterem ol, izzet istersin,” gibi sözlerle dolaylı olarak oğlunu tenkit etmekte, onda bu özelliklerin olmadığını ima etmektedir:

Dirsın olam sâhib-i izz ü vakâr
İt güher-i nushumı sen gûşvâr

Emîrî (Kaplan 2012: 79)

*Yücelik ve ağırbaşlılık sahibi olayım dersin;
nasihatimin cevherini (kulağına) küpe et.*

Nâbî ve Sünbülzâde Vehbî de ise muhatap konumundaki çocuğa değer verilmekte, nasihat cezalandırma yöntemi olarak kullanılmamaktadır. Şairler, çocuklarının kendileri için ne derece değerli olduklarını ifade etmektedir:

Oldı zâtun senün iy nûr-ı basar
Zînet-i gülşen-i hestî-i peder

Salalı başuma zâtun sâye
Ben senünle bakaram dünyâya

Sende ahlâk-ı medâyih çokdur
Li’llahi’l-hamd zemâyim yokdur

Nâbî (Kaplan 2008: 179- 180)

*Ey gözümün nuru! Senin varlığın, babanın var-
lık bahçesinin süsü oldu.*

*Sen başım (üzerin)e gölge salalı, ben dünyaya
senimle bakarım.*

*Sende methedilecek güzel huylar çoktur. Allah’a
şükür, kötü hâl (ve)hareketler yoktur.*

V’ey nemâ-perver-i feyz-i câvid
Nahl-i nevreste-i gülzâr-ı ümîd

Hamdülillâh ki Hudâ-yı Mennân
Seni bu bendeye kıldı ihsân

Mihr-veş eyleyüp işrâk u zuhûr
Dil-i târîkümü kıldun pür-nûr

Vehbî

*“Ey ebedî feyizle beslenmiş varlık, ümidin gül
bahçesinin yeni yetişmiş fidanı.*

*Allah’a hamdolsun ki o ihsan sahibi Allah, seni
bu kuluna ihsan eyledi.*

*Güneş gibi etrafı ışıklandırarak karanlık gön-
lümü nurla doldurdun (Beyzadeoğlu 2004: 41).”*

Şairler, oğullarının değerlerinden bahsederken kendilerine de pay çıkarmakta, onların kıymetini soylarının asilliğine bağlamaktadır. “Böyle asil bir soydan ancak senin gibi kıymetli biri yetişir.” demektedir:

Hamdû li’llâh nesebün âlîdür
İlm ile cedd ü ebün âlîdür

Gerçi bâlâsı bilinmez ammâ
Bilinen mertebedür hep ulemâ

Her ne var cevher ü zâtî bende
Cümle mevcûd u müheyâ sende

Nâbî (Kaplan 2008: 180)

*Allah’a şükür, soyun yücedir. (Sahip oldukla-
rı) ilim ile deden ve baban (da) yücedir.*

*Gerçi (soyumuzun) çok eskileri bilinmez ama
bildiğimiz kadarıyla hep âlim.*

*Bende kişilik ve cevher (bakımından) her ne
var (ise) hepsi sende de bulunmakta.*

Ced-be-ced mâye-i neslün tâhir
Asl-ı zâtunda necâbet zâhir

Vehbî

“Dedelerine kadar mayası temiz bir soya
sahipsin, kişiliğinin özünde bu soyluluk kendi-
ni gösterir (Beyzadeoğlu 2004: 41).”

Oğluna hitaben nasihatname yazan Diyarbakırlı Emîrî soyluluğuna dair herhangi bir ifade kullanmamakta, bir beytinde ise “Özün temiz olmazsa soyun sana faydası yok.” demektedir. Buna benzer ifadeler Nâbî ve Sünbülzade Vehbî’de de görülmemektedir:

Olmaya tâ sende ki ilm ü edeb
Fâyide virmez sana örf ü neseb

Sende (eğer) ilim ve edep olmaya; soy ve
gelenek sana fayda vermez.

Cevherün olmazsa senün âb-dâr
Kadrün olur çün hazef ü mühevâr
Emîrî (Kaplan 2012: 81)

Senin özün sağlam olmazsa, şerefün çömlek ve
boncuk gibi kıymetsiz olur.

Lîk yokdur eb ü cedden sana sûd
Kendün it mertebe-i fazla su’ûd
Nâbî (Kaplan 2008: 180)

Lâkin sana dededen ve babadan fayda yoktur.
Fazilet mertebesine kendin yüksel.

İrs olur mı eb ü ceddün hüneri
İlmidür necl-i asîlün pederi

Vehbî

“Babanın, dedenin mahareti irsî olarak çocu-
ğuna geçer mi? Asil evlâdın babası ilmidir
(Beyzadeoğlu 2004: 43).”

3. Öğüt Vermeye Gereklilik

Daha önce de belirtildiği üzere genellikle bir ihtiyaç hissedildiğinde çocuklara öğüt verilmektedir. Çocukların hatalarından ders almalarını sağlamak, hataya düşmelerine engel olmak, çocukları geleceğe hazırlamak nasihatın amaçlarındandır. Fakat bu konuda Sünbülzâde Vehbî, örnek aldığı Nâbî bir derece ileri gitmektedir. Ona göre zaten asil ve değerli olan oğlunun nasihat ihtiyacı yoktur. Şair, oğlunun ahlâkından, konuşmasından, tavrından, duruşundan zaten memnundur. Nasihat etmekteki amacı ihtiyaçtan değil bir baba olarak nasihat etme isteğini tatmin etmek içindir:

Râziyum şîme vü etvârundan
Hüs-n-i ahlâk ile refâtûrundan

“Huyundan, davranışından; güzel ahlâka sahip
oluşundan memnunum (Beyzadeoğlu 2004: 41).”

Gerçi yokdur sana hâcet pende
Lîk var şevk-i tabî’at bende

Vehbî

“Gerçi sana öğüt vermeye gerek yoktur ama bu
benim tabii duygularımdır (Beyzadeoğlu 2004:
42).”

4. Muhataptan Beklenen

Öğüt verilirken doğal olarak muhatabın söylenenleri dikkate alması ve kendisinden istenen davranışı göstermesi beklenmektedir. Hayatta mutlu olmanın başkalarını rahatsız etmemekle gerçekleşeceği önemle ifade edilmektedir:

Hâtırın incitme oglum kimsenün
Hâtırın incinmesün tâ kim senün

Oğlum, kimsenin gönlünü incitme ta ki
senin gönlün (de) incinmesin.

Yaralarsan cânını halkın eger
Yara yersin cânın üzre ey püser

Ey oğul! Eğer halkın canını yaralarsan,
(sen de) canın üzre yara alırsın.

Nâ’îlî (Balcı 2011: 77)

Ger tutarsan iy püser pend-i peder
Gel rezâlet birle olma der-be-der
Nazmî

“Ey oğul, babanın öğüdünü tutarsan
rezaletle derbeder olmazsın (Emiroğlu
2010: 359-360).”

Şairler nasihatlerinin boşa gitmemesini, eserlerinin kıymetinin bilinmesini, çocuklarının da kendi çocuklarına böyle öğütler vermelerini istemektedirler:

Bir de budur sana yine ey püser

Ey oğul! Sana bir (öğüt) de budur: Nasihatimi

Nushumı tut çekmeyesin tâ zarar

tut ta (ki) zarar çekmeyesin.

Emîrî (Kaplan 2012: 81)

Her zamân isterem ey cân-ı peder
Ola âvîze-i gûşun bu güher

Ey babasının canı! İsterim (ki) bu inci (gibi değerli Hayriyye) her zaman kulağına küpe ola.

Bunı nâzûk tutasın cânundan
Bir dem ayırmayasın yanundan

Bu (hayriyye)yi canından nazik tutasın, yanından bir an ayırmayasın.

Nâbî (Kaplan 2008: 181)

Sünbülzâde Vehbî, de hemen hemen aynı isteklerde bulunurken diğerlerinden farklı olarak oğlundan sülalesine layık biri olmasını istemektedir:

Ki mehâmid ile mümtâz olasın
Lâyık-ı rütbe-i i'zâz olasın

“Böylece senalarla yücelerek lââyık olduğun rütbeyle ağılanasın.

Ol sebebden bunı itdüm tahrîr
Diyessin kim eser-i vâlid-i pîr

İşte onun için bunu yazdım ki yaşlı babamın eseri diyessin(Beyzadeoğlu 2004: 42).”

Sen de evlâdına nush eyleyesin
Bundan a'lâlarını söyleyesin

“Sen de çocuklarına öğüt verip bundan daha güzellerini söyleyesin (Beyzadeoğlu 2004: 43).”

Diyeler işte bu Sünbülzâde
Tâze güldür çemen-i ecdâde

“İşte bu Sünbülzâde'dir, ecdat çimeninde bitmiş taze güldür diyeler (Beyzadeoğlu 2004: 164).”

Vehbî

Tabi şairlerin muhataplarından istekleri bunlarla sınırlı değildir. Eserdeki tüm nasihatler uyulması gereken kurallar gibidir. Örneğin Nâbî; tevhit, namaz, oruç, hac gibi dinî konuların yanında ilim, istiğna, mizah, işret, güzel ahlâk, güzel söz, evlilik gibi otuza yakın değişik konularda oğluna öğütler vermektedir. Bildirinin süresi göz önünde bulundurularak konuyla dolaylı olarak bağlantısı bulunan öğütlere değinilmemiştir.

4. Dua Etme Dua İsteme

Edebiyatımızda eserlerin sonlarında müstakil olan dua bölümlerinde veya hatime kısımlarında yazar, eseri ithaf ettiği kişiye ve kendine dair dua cümlelerine yer vermekte, eserinin faydalı olması için Allah'a yakarmaktadır. Bahsi edilen nasihatnamelerde eserin muhatabı olan kişi kendi çocuğu olunca, anne- baba duası edebî bir eser aracılığıyla ebedîleşmektedir:

Virşün Allâh sana ömr-i dirâz
Olasın ilm ü amelde mümtâz

Allah sana uzun ömür versin. Bilgide ve bildiklerine uymada seçkin olasın.

Cem ola hânene hayr ü bereket
Girmeye kîsene mâl-i rüşvet

Hayır ve bereket evinde toplan. Kesene rüşvet(le kazanılmış) mal girmeye.

Her şebün kadr ola her rûzun îd
Göresin devlet ile ömr-i mezîd

Her gecen Kadir (Gecesi) her günün bayram ola. Mutlulukla ömür uzunluğu göresin.

Nâbî (Kaplan 2008: 310, 315)

Sünbülzâde Vehbî, dua ederken de sülalesine atıfta bulunmaktadır. Oğlunun Fıkıh alanında eser veren dedesi gibi olmasını dilemektedir:

Dilerüm Hakk'dan eyâ necl-i necîb
Bâğumuzda olasın sünbül-i tîb

“Temiz soylu (yavrum) Allah'tan dilerim ki bağımıza güzel kokulu sünbül olasın.

Fazlıla şöhret-i ceddün bulasın
Sânî-i Şârih-i Eşbâh olasın

Faziletinle ceddinin şöhretine ulaşasın, Eşbâh adlı eserin ikinci açıklayıcısı da sen olasın.

Seni ma'mûr u muammer ide Hakk
Lutf u in'âmına mazhar ide Hakk

Allah seni mutlu, uzun ömürlü kılsın, lutfuna, nimetlerine lâyık görsün (Beyzadeoğlu 2004: 164).”

Vehbî

Oğluna baba şefkatiyle hayır dualar eden Nâbî, çocuğundan kendine dua etmesini istemekte, bir nevi vasiyette bulunmaktadır:

Rûhumı lutfun ile şâd idesin
Bir du'â ile beni yâd idesin

(Yapacağın) iyilikle ruhumu mutlu edesin. Bir
dua ile beni hatırlayasın.

Nâbî (Kaplan 2008: 182)

SONUÇ

1. Şairler içinde yaşadıkları sosyal hayatta soyutlanamaz. Dolaylı olarak da olsa günlük hayatı eserlerine aksettirmişlerdir.
2. Divan şairlerinin toplumdan kopuk olmadığını göstermesi bakımından nasihatnameler önem arz etmektedir.
3. Nâbî Hayriyye, Sünbülzâde Vehbî de Lutfiyye adlı eserleriyle edebiyatımıza katkıda bulunmuşlardır.
4. Çocuklara hitaben yazılan Hayriyye ve Lutfiyye'de hedef kitleye üst perdeden hitap edilmemiş, değerli oldukları söylenerek nasihatın etkili olması sağlanmıştır.
5. Nasihatnameler din, ilim, mizah, güzel ahlâk, güzel söz, evlilik, borçlu olmak, rüşvet, dönemin gözde meslekleri gibi değişik konularda pek çok malzeme bulundurmaktadır.
6. Konularının evrensel olması bakımından verilen öğütlerin günümüze de hitap edeceği düşünüldüğünde nasihatnameler, Edebiyatın yanında Sosyoloji, Psikoloji gibi diğer bilim dalları için de incelenmesi gereken önemli bir araştırma alanıdır.

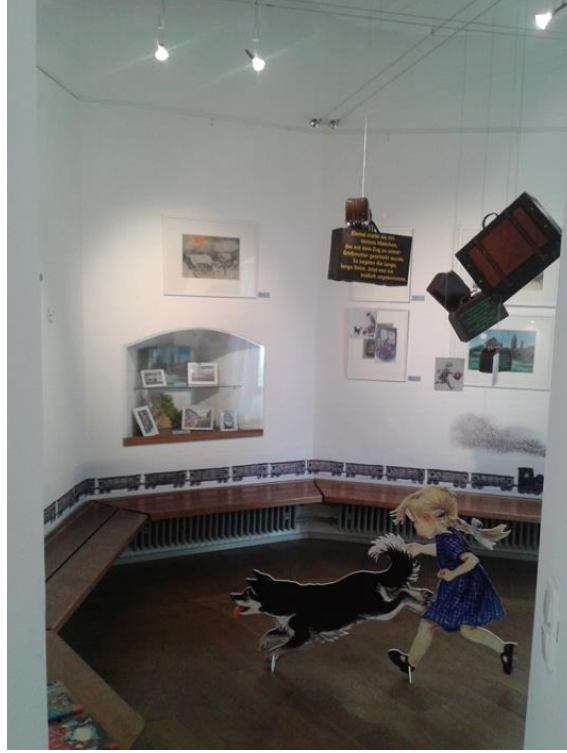
KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet vd, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul 2011.
- AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası- Edebi Türler ve Tarzlar*, Erzurum 2007.
- AKTEPE, Vedat, “Eğitimde Bireyi Tanımanın Önemi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, Kırşehir 2005, s. 15-24.
- AYDIN, Abdullah, “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme”, *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 18, S. 59, Bahar, Erzurum 2014, s. 45-59.
- BALCI, Arzu, *Nâ'îlî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- BELEN, Maksut, “XVI. Yüzyıl Nasihatnamelerinden Seçkin Bir Örnek: Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevisi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C. XI/1 İzmir 2011, s. 99-106.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya A., *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, İstanbul 2004.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nabî Divânı*, C. I-II, İstanbul 1997.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nabî, Hikmet, Şair, Tarih*, Ankara 1998.
- CANIM, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara 2010.
- COŞKUN, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfet'ül-Harameyn'i*, Ankara 2002.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994.
- ÇETİNDAS, Dilek, “Safahat'ın Çocukları”, *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Poster Bildiriler*, 19-21 Kasım 2008, Burdur, 871-880.
- ÇİFTÇİ, Sinan, “Mehmet Akif'in Şiirlerinde Baba Oğul”, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3, Erzincan 2009, s. 669-680.
- DANIŞMAN, Şahin, “Montessori Yaklaşımına Genel Bir Bakış ve Eğitim Ortamının Düzenlenmesi”, *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, C. 1, S. 2, Eskişehir 2012, s. 85-113.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2010.
- EMİROĞLU, Selim, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2010.
- KALKAN, Asiye Figen, *Lutfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012.
- KAPLAN, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara, 2008.
- KAPLAN, Mahmut, “Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-nâmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 22, 2012, s. 72-84.
- KARTAL, Ahmet, “XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesnevîler”, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Erzincan 2011, s. 211-234.
- KOMİSYON, *Anadolu Öğretmen Liseleri Öğretim İlke ve Yöntemleri 11. Sınıf Ders Kitabı*, Ankara, 2012.
- KÜÇÜK, Recep, *Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Divançesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2010.
- MERMER, Ahmet ve Neslihan KOÇ KESKİN, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2005.
- PALA, İskender, “Nasihatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 409-410.
- SAMSAKÇI, Mehmet, “Hayriye Ve Halûk'un Defteri Şairlerinin Öğullarına Nasihatnameleri ve Aradaki Zihniyet Farklılaşması”, 38. *Uluslararası İcanas Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 10-15 Eylül 2007, Ankara, s. 1365-1382.
- TATCI, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvânı- Risâletü'n-Nushiyye (Tenkitli Metin) III*, İstanbul 1997.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete*, S. 14574, 24 Haziran 1973. s. 1.
- ÜŞENMEZ, Emek, *İslâmî Dönem Türk Edebiyatının İlk Eseri: Kutadgu Bilig (Nemengan/ Fergana Özbekistan Nüshası) Tıpkıbasım*, İstanbul, 2013.
- YALIN, Mehtap, *Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konularının İncelenmesi*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007.
- YENİKALE, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kahramanmaraş 2012.

BİR ÇOCUK KİTABININ OLUŞUMU

Ilgım Veryeri Alaca*

Uluslararası Gençlik Kütüphanesi, Münih, Almanya, 2015

ÖZET

Nitelikli bir çocuk kitabı sadece çocukların ilgisini çekmekle kalmaz, aynı zamanda onların eğlenerek kendilerini geliştirmelerine destek olabilir. Çocuklar için hazırlanan kitaplar her ne kadar basit gözükebilse de, aslında üretim süreçleri derinlemesine bir ön çalışmayı, hatta uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Basit bir soru gibi gözüken “Bir çocuk kitabı nasıl oluşur?”, farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde cevaplanmıştır. Dolayısıyla, çocuk kitaplarının ulusal ve uluslararası ölçekte tarihini incelemek, her yüzyılda çocuklara farklı metinler ile ulaşıldığını da göstermektedir. Edebiyatçıların, çocuk gelişimi uzmanlarının, eğitimcilerin ve ilgili alanlarda çalışan kişilerin disiplinler arası ekip çalışmasından doğan özellikle dijital ürünler, dünya çapında çevirilerle dağıtıma sunulabilmekte, geniş kitlelere ulaşmaktadır. Dolayısıyla, araştırmalar ışığında eser üretimi konusu gündemdeki yerini artarak korumaktadır.

İyi bir yazar ve çizer olmak, nitelikli bir çocuk kitabı ortaya çıkarmak için yeterli midir? Kimi çocuk kitaplarının tekrar tekrar okunması ve birçok farklı dile çevrilmesinin arkasında yatan unsurlar nelerdir? Göz kamaştıran çocuk kitapları nasıl, ne kadar zamanda ve kimler tarafından ortaya çıkartılmaktadır? Bu kişiler nasıl bir eğitim almışlardır? Bu metin kapsamında bir çocuk kitabının oluşumunda farklı aktörlerin etkisine değinilecek, ilgili kaynaklar sunulacak konuyla ilgili genel çerçeve sunulacaktır. İlk olarak, eserin üretilmesi sırasında yazar ve çizerin içinde bulunduğu okuma ekolojisinin önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, kitap, üretim süreci, araştırma, üretim, başvuru, baskı, eleştiri.

* Doç. Dr., Koç Üniversitesi, Medya ve Görsel Sanatlar Bölümü ialaca@ku.edu.tr

Giriş

Nitelikli bir çocuk kitabı sadece çocukların ilgisini çekmekle kalmaz, aynı zamanda onların eğlenerek kendilerini geliştirmelerine destek olabilir. Okuma kültürünün filizlendiği ilk yıllarda çocukların merak duyacakları kitaplar ile buluşmaları hayati önem taşır (Kümmerling-Meibauer 2015). Çocuklar için hazırlanan kitaplar her ne kadar basit gözükebilse de, aslında üretim süreçleri derinlemesine bir ön çalışmayı, hatta uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu konuda örneğin San Diego Üniversitesi'ne bağlı yaklaşık kırk yıl önce kurulmuş bir merkez bulunmaktadır. Bu merkezde mevcut çocuk kitapları üzerine araştırmalar yapıldığı gibi, ilgili konularda dersler de verilmektedir. Basit bir soru gibi gözüken “Bir çocuk kitabı nasıl oluşur?”, farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde cevaplanmıştır. Dolayısıyla, çocuk kitaplarının ulusal ve uluslararası ölçekte tarihini incelemek, her yüzyılda çocuklara farklı metinler ile ulaşıldığını da göstermektedir. 21. yüzyılda elektronik ortamda okuma alışkanlığının artması ile basılı ve dijital olan okuma süreçleri arasındaki araştırma ve geliştirme çalışmaları da karşılaştırmalı olarak ivme kazanmıştır. Edebiyatçıların, çocuk gelişimi uzmanlarının, eğitmenlerin ve ilgili alanlarda çalışan kişilerin disiplinler arası ekip çalışmasından doğan özellikle dijital ürünler, dünya çapında çevirilerle dağıtımına sunulabilmekte, geniş kitlelere ulaşmaktadır. Dolayısıyla, araştırmalar ışığında eser üretimi konusu gündemdeki yerini artarak korumaktadır.

İyi bir yazar ve çizer olmak, nitelikli bir çocuk kitabı ortaya çıkarmak için yeterli midir? Kimi çocuk kitaplarının tekrar tekrar okunması ve birçok farklı dile çevrilmesinin arkasında yatan unsurlar nelerdir? Göz kamaştıran çocuk kitapları nasıl, ne kadar zamanda ve kimler tarafından ortaya çıkartılmaktadır? Bu kişiler nasıl bir eğitim almışlardır? Bu metin kapsamında bir çocuk kitabının oluşumunda farklı aktörlerin etkisine değinilecek, ilgili kaynaklar sunularak konuyla ilgili genel çerçeve sunulacaktır. İlk olarak, eserin üretilmesi sırasında yazar ve çizerin içinde bulunduğu okuma ekolojisinin önemine değinilecektir.

Bir çocuk kitabının oluşum sürecinde, yazar ve çizerin içinde bulunduğu okuma ve yazma kültürünün durumu yapıt için etkileyici bir unsur olarak öne çıkar. Kimi ülkelerde deneysel kitaplar önemsenmekte ve fonlarla basımları mümkün kılınmaktadır. Kimi ülkelerde ise didaktik kitaplar öne çıkabilmektedir. Bu ortamı oluşturan yazar, çizer, okur ve yayıncının yanı sıra ilgili kurumların birbiri ile etkileşimi de çıkan eserler üzerinde etkili olabilmektedir. Bu noktada, ülkeler arasında özellikle okuma kültüründeki farklılıklar dikkat çeker. Okuma kültürünün yaygın olduğu ülkelerde kitaplara olan ilgi daha fazla iken, kamusal destek mekanizmaları da eser üretimi için mevcuttur. Aynı zamanda, yayınevleri arasındaki rekabet ve basılan kitap sayıları göz önünde bulundurulduğunda üretilen eserlerde çeşitlilik ve nitelik artmaktadır. Günümüzde, uluslararası platformların da mevcudiyeti kültürlerarası diyalogu arttırmıştır.

Bir Çocuk Kitabının Oluşumu

Çocuk kitapları, oluşum sırasında araştırma, üretim, başvuru, baskı ve eleştiri aşamalarından direk olarak etkilenebilmektedir. Her aşamada farklı aktörler devreye girebilmekte ve yazar ile çizere farklı ufuklar açabilmektedirler. Araştırma kapsamında öncelikle kütüphaneler, araştırma merkezleri, bu alanda eğitim veren kurumlar ve yayınlar etkilidir. Zengin çocuk kitabı dermeleri bulunan kütüphanelerde çalışılması, şüphesiz bir kitap oluşumu öncesi elzemdir (Ver-yeri Alaca 2016). Özellikle, farklı ülkelerden eserlerin bulunduğu bir merkezde incelemelerde bulunmak dünya çocuk edebiyatında karşılaştırmalı bir algıya sahip olmak için gereklidir. Örneğin, Uluslararası Çocuk Edebiyatını Araştırma Derneği (International Research Society for Children's Literature) farklı ülkelerde bulunan araştırma merkezlerine, basılan dergilere ve ilgili organizasyonlara dair sürekli güncellenen listeleri ile faydalı bir kaynaktır (IRSCL 2016). Çocuk yayınlarını ve ilgili araştırmaları barındıran Münih'teki Uluslararası Gençlik Kütüphanesi (International Youth Library) veya İngiltere'de bulunan Seven Stories adlı kurum, çocuk kitaplarını arşivlemenin ötesinde, uzman kadrosu ile de ilgililere destek vermektedir, gerektiğinde önerilerde bulunabilmektedir. Bu kütüphaneleri paha biçilmez yapan, kısa zamanda, araştırma yapılan konuda birçok tarihi ve çağdaş esere erişimi sağlayabilmeleridir. Ek olarak, seçilmiş kaynaklar da tematik taramalar yapmayı kolaylaştırmakta, Türkçe'de de benzer kaynaklara ihti-

yaç duyulmaktadır. Rebecca L. Thomas tarafından hazırlanan A to Zoo (2014) adlı kitap buna örnek gösterilebilir; çocuk kitaplarına dair temalara göre hazırlanmış listelerden oluşmakta ve belirli bir konuda yazılmış çocuk kitapları arandığında başvurulabilecek bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma sırasında, çocuk kitabı çizerleri ile tanışmak ve orijinal eserlerin bulunduğu arşivlerde inceleme yapmak da nasıl teknikler kullanıldığını anlamak için fayda sağlamaktadır. Burg Wissem (Resimli Kitaplar Müzesi), sanatçılara dair orijinal eserleri sunması ile bu sahada üretim yapan kişilere detaylı incelemeler yapmaları için izin verir. Eskizler ve çizimler eserin üretim saffalarını adım adım açıklar, çalışmanın geçirdiği evreleri izlemeyi mümkün kılar. Araştırmanın kapsamı, çocuklar ve öğretmenler ile yapılacak sohbetlerden, kitabın üretiminde kullanılacak malzeme incelemesine kadar genişleyebilir. Farklı yöntemler ile gerçekleştirilebilecek ön araştırma faslı kitabın kurgulanmasında başat bir rol üstlenir.

Araştırmanın ışığında gerçekleştirilen üretim, hem metni hem de görsel kurguyu derinleştirme potansiyeline sahiptir. Üretim safhasında yazar ve çizerin beslenebileceği kaynaklar, çocuk kitabı yazınına dair elkitaplarından, farklı çizim tekniklerine dek uzanmaktadır. Örneğin Amy Whitford Paul tarafından kaleme alınan “Resimli Kitap Yazmak” adlı eser, çocuk kitabı yazmanın önemli noktalarına değinir. Bu kitapta, ilk cümlelerin çarpıcı olmasından, kafiye kullanımına, hikâyede dinamizm, detay ve diyalogun öneminden, karakterlerin ilgi çekici olmasına kadar birçok konuya değinilir. Martin Salisbury tarafından kaleme alınmış bir dizi kitap da çizerler için ipuçlarını barındırmaktadır. Çizerler tarafından oluşturulan PicturebookMakers ise farklı ülkelerden sanatçıların eserlerine yer vermesi bakımından çağdaş bir sergi niteliğindedir.

Çocuk kitabı oluşumunda öne çıkan bir unsur ise üretim sürecinin dağıldığı zaman olarak düşünülebilir. Çocuk kitaplarının yazılması ve çizilmesi kimi zaman çok kısa bir zamanı, bazense en az birkaç yılı bulabilmektedir. Her ne kadar daha fazla sürede hazırlanan bir kitabın daha nitelikli olması garanti edilemese de, kitap oluşum sürecinin uzun soluklu bir çalışma olduğu su götürmez. Bu süre zarfında birçok düzeltme, yenileme yapmak ve eleştiri almak, kitabı daha güçlü bir eser haline getirebilmektedir. Örneğin, Shaun Tan tarafından üretilmiş olan “Uzak” isimli yapıt yaklaşık dört yılda oluşturulmuş ve kitabın teması ile örtüşen bir fon tarafından desteklenmiştir. Uzun zamanda hazırlanmış kitaplar ile karşılaştırıldığında kısa sürede hazırlanmış kitapların, araştırma ve geliştirme bağlamında dezavantajlı bir duruma düşme riski vardır. Nitekim, her yıl Bologna Kitap Fuarı kapsamında ödüle layık görülen eserlerin titizlik ile kurgulanmış olması, bu kitapların hazırlanmasının zamana dağılan sürecini düşündürmektedir.

Kitabın yazılması ve çizilmesinin ardından (bazı çalışmalar sadece metin olarak da yayınevlerine iletebilmektedir), başvuru sürecinin de işleyişini anlamak faydalıdır. Bunun için ilgili kaynaklara başvurmak yol gösterici olabilir. Çocuk kitapları basan yayınevlerinin detaylı bilgilerini derleyen kaynak kitaplar (örn. 2013 Children’s Writer’s & Illustrator’s Market) her kurumun beklentisini anlama bağlamında yol göstericidir. Bu kaynak incelendiğinde, kimi yayıncıların belirli temalar ve sınırlar dâhilinde çalıştığını anlamak mümkün olur (örn. resimli kitaplar için 400 kelimelik sınırlar belirleyen yayıncılar vardır). Ayrıca, yılda kaç kitap bastıklarını, başvurulara kaç haftada geri bildirimde bulunacaklarını belirtmeleri, başvuran kişi için bilgilendiricidir. Yayınevlerine direk olarak başvurmanın yanı sıra, ajanslar vesilesi ile bir yayıncı bulmanın da detaylandırılmış olması özellikle ilk başvurusunu yapacak kişiler için önemli bir bilgi sunar. Başvurunun kabulünden sonra editör ile çalışmak ve kitaba son halini vermek ise hayatiyetini korumaktadır. Bu süreç zarfında editör, yazar ve çizerin etkin iletişimi, kitabın içerik, görsel ve tasarım bağlamında bir arada uyumlu işleyişini azami ölçüde sağlamaktadır. Yazar ve çizer arasında dengeli ve iki tarafın uzmanlığına saygı gösterilen bir diyalog olması ise çocuk kitaplarında kritiktir. Bu noktada, eserlerdeki metin ve görsel ilişkilerini inceleyen araştırmaları taramak ilgi çekici kitapların oluşumunda atılacak adımlardan biri sayılır. Buna ilişkili olarak çocuklar ile işbirliği içinde yapılabilecek kitaplar da göz önünde bulundurulabilir. Bu sahada bilgi edinmek için yazar, çizer ve editörlerin katıldığı panel, konferans ve söyleşilere katılınabilir. Baskı süreci ise kitaba değer katan önemli unsurlar arasındadır. Kitabın konusuna uygun kağıt seçimi ve cilt seçeneklerinin gözden geçirilmesi çalışmaya değer katabilir.

Kitabın üretilme aşamasının ardından gelen eleştiriler ise esere farklı açılardan bakmayı mümkün kılar. Etkin eleştiri mekanizmaları, üretilen kitaplar üzerinde fikir alışverişini de beraberinde getirebilir. Yazar ve çizerler bu noktada aldıkları geribildirim değerelemlendirebilir ve eserlerine yansıtabilirler. Ulusal ve uluslar arası ödöl mekanizmaları da benzer biçimde konusunda uzman jüriler tarafından nitelikli eserlerin seçilmesini ve nitelikli çocuk kitapları konusunda farkındalık yaratılmasını sağlar. ALMA, Caldecott gibi birçok ödöl sonrasında eserlerin neye göre seçildiği yazılı ve sözlü olarak tanımlanır ve böylelikle tüm süreç çocuk kitabı sahasında çalışan aktörler için besleyici bir hal alır.

Eleştiri ve ödöl mekanizmaları incelendiğinde, uzman kurumlar tarafından yapılan seçkiler, aileler ve çocuklar tarafından yapılan seçkiler, öğretmenler veya kütüphaneciler tarafından yapılan seçkiler olmak şartı ile birçok farklı değerelemlendirme sistemi geliştirilmiş olduğu gözlemlenir. Kitaplara verilen tek bir ödöl kadar kitapların görselleri gibi farklı özellikleri üzerine ödöl mekanizmaları kurulması, her alanın derinlemesine incelenmesini de mümkün kılar.

Worcester Üniversitesi Kütüphanesi ve Halk Kütüphanesi Çocuk Kitapları Bölümü, İngiltere

Dünyada her yıl binlerce çocuk kitabının üretildiği düşünülürse, yenilikleri takip etmek ve nitelikli kitap üretiminin nedenlerini araştırmak, bu sistemin içinde var olmak için kaçınılmazdır da. Bu noktada eseri özgün yapacak unsurların derinlemesine irdelenmesi kadar araştırmalar için ilgili kaynaklara erişimin olması da elzemdir. Sonuç olarak, çocuk kitaplarının oluşturulması sürecinde gözetilecek birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, eseri üreten kişi ve kişilerin görüşleri, estetik anlayışları ile de yakından ilişkilidir. Edebi bir eserin oluşumunda tek bir yol haritası çıkartmak mümkün olmasa da, kimi eserlerin çocukların gönlünde taht kurarak yıllar sonra dahi hatırlanıyor olması, bazı kitapları ilgi çekici yapan unsurları incelemeyi faydalı kılar.

KAYNAKÇA

- IRSL, http://www.irscl.com/book_collections.html(erişim 3. Nisan. 2016)
- Kümmerling-Meibauer, B. (2015) Erken Okuryazarlık: 0-3 Yaş Çocuk Kitapları, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Picturebook Makers, <http://blog.picturebookmakers.com/> (erişim 11.Şubat. 2016)
- Sambuchino, C. (2013) 2013 Children's Writer's & Illustrator's Market, Writer's Digest Books: Ohio.
- The National Center for the Study of Children's Literature, <http://childlit.sdsu.edu/>, (erişim 3. Nisan. 2016)
- Thomas, R. L. (2014) A to Zoo: Subject Access to Children's Picture Books, 9th Ed., Libraries Unlimited.
- Veryeri Alaca, I. (2016) Örneklerle Çocuk Kütüphaneleri, 1453 Dergisi, sayı 24, sf. 97-105, http://kultur.istanbul/media/375250/1453_dergisi_24_sayi-2-.pdf (erişim 2. Nisan. 2016)
- Whitford Paul, A. (2009) Writing Picture Books, Writer's Digest Books: Ohio.